

SCI-CONF.COM.UA

PRIORITY DIRECTIONS OF SCIENCE AND TECHNOLOGY DEVELOPMENT

**PROCEEDINGS OF VIII INTERNATIONAL
SCIENTIFIC AND PRACTICAL CONFERENCE
APRIL 18-20, 2021**

**KYIV
2021**

PRIORITY DIRECTIONS OF SCIENCE AND TECHNOLOGY DEVELOPMENT

Proceedings of VIII International Scientific and Practical Conference

Kyiv, Ukraine

18-20 April 2021

Kyiv, Ukraine

2021

UDC 001.1

The 8th International scientific and practical conference “Priority directions of science and technology development” (April 18-20, 2021) SPC “Sci-conf.com.ua”, Kyiv, Ukraine. 2021. 1170 p.

ISBN 978-966-8219-84-9

The recommended citation for this publication is:

Ivanov I. Analysis of the phaunistic composition of Ukraine // Priority directions of science and technology development. Proceedings of the 8th International scientific and practical conference. SPC “Sci-conf.com.ua”. Kyiv, Ukraine. 2021. Pp. 21-27. URL: <https://sci-conf.com.ua/viii-mezhdunarodnaya-nauchno-prakticheskaya-konferentsiya-priority-directions-of-science-and-technology-development-18-20-aprelya-2021-goda-kyev-ukraina-arhiv/>.

Editor

Komarytskyy M.L.

Ph.D. in Economics, Associate Professor

Collection of scientific articles published is the scientific and practical publication, which contains scientific articles of students, graduate students, Candidates and Doctors of Sciences, research workers and practitioners from Europe, Ukraine, Russia and from neighbouring countries and beyond. The articles contain the study, reflecting the processes and changes in the structure of modern science. The collection of scientific articles is for students, postgraduate students, doctoral candidates, teachers, researchers, practitioners and people interested in the trends of modern science development.

e-mail: kyiv@sci-conf.com.ua

homepage: <https://sci-conf.com.ua>

©2021 Scientific Publishing Center “Sci-conf.com.ua” ®

©2021 Authors of the articles

TABLE OF CONTENTS

СЕЛЬСКОХОЗЯЙСТВЕННЫЕ НАУКИ

1. *Гандзюк Т., Приліпко Т. М.* 22
ОЦІНКА М'ЯСНОЇ ПРОДУКТИВНОСТІ ПТИЦІ ЗА
ВИКОРИСТАННЯ В РАЦІОНАХ М'ЯСНОЇ ПТИЦІ
ФЕРМЕНТНОГО ПРЕПАРАТУ
2. *Горобей В., Богуславский Р.* 25
РАЗРАБОТКА МОЛОТИЛКИ-ТЕРКИ СЕЛЕКЦИОННОЙ ДЛЯ
ЭФИРОМАСЛИЧНЫХ КУЛЬТУР
3. *Дулкай Є. І., Приліпко Т. М.* 33
ПРОДУКТИВНІ ТА ЗАБІЙНІ ЯКОСТІ МОЛОДНЯКУ ОВЕЦЬ ЗА
ЗГОДОВУВАННЯ ДОБАВКИ ІЗ АКВАКУЛЬТУРИ
4. *Іщенко О. А., Островський М. М.* 36
АВТОМАТИЗАЦІЯ РОЗРАХУНКУ КОМПОНЕНТІВ МОЛОКА
НА ЕТАПІ НОРМАЛІЗАЦІЇ
5. *Мірошник Н. О.* 40
ФАРАОН
6. *Шапакидзе Е. Д.* 45
ИНВЕСТИРОВАНИЕ В ШЕЛКОВОДСТВЕ - ЗНАЧИТЕЛЬНЫЙ
ФАКТОР ВОЗРОЖДЕНИЯ ОТРАСЛИ
7. *Яківчук Н., Приліпко Т. М.* 51
ВІТАМІННО-МІНЕРАЛЬНЕ ЖИВЛЕННЯ ПІДСИСНОГО
МОЛОДНЯКУ М'ЯСНОГО СИМЕНТАЛУ ПРИ ЗГОДОВУВАННІ
КОМПЛЕКСНОГО СЕЛЕНОВМІСНОГО ПРЕПАРАТУ В
УМОВАХ КАРПАТСЬКОГО РЕГІОНУ БУКОВИНИ

ВЕТЕРИНАРНЫЕ НАУКИ

8. *Антонюк А. А., Швидка А. М.* 56
ДІАГНОСТИКА ТА ЛІКУВАННЯ ДЕРМАТОФІТІЇ СОБАК
9. *Швидка А. М.* 60
ПОШИРЕНІСТЬ ДЕРМАТИТІВ СОБАК ЗОНИ
ОБСЛУГОВУВАННЯ КЛІНІКИ «ЗООСФЕРА»

БИОЛОГИЧЕСКИЕ НАУКИ

10. *Беца В. Л., Тях Ю. Ю., Ярема Ю. М., Субота Г. М.* 63
ДЕЯКІ ОСОБЛИВОСТІ ВЕДЕННЯ БДЖІЛЬНИЦТВА У НПП
«СИНЕВИР»
11. *Васильєва Т. В., Коваленко С. Г., Немерцалов В. В.* 67
ЗБОРИ ПРОФЕСОРІВ НОВОРОСІЙСЬКОГО УНІВЕРСИТЕТУ Я.
ВАЛЬЦА ТА Л. РІШАВІ У ГЕРБАРІЇ ОДЕСЬКОГО
НАЦІОНАЛЬНОГО УНІВЕРСИТЕТУ ІМЕНІ І. І. МЕЧНИКОВА
(MSUD)
12. *Кулачок А. П., Туницька О. М.* 74
ВПЛИВ ВІТАМІНУ Е НА ФУНКЦІОНУВАННЯ ЛЮДСЬКОГО

ОРГАНІЗМУ

13. **Маленко Я. В., Кабак О. М.** 76
ТАКСОНОМІЧНИЙ ФОНД РОДИНИ ASTERACEAE
УРБАНОФЛОРИ МІСТА КРИВИЙ РІГ
14. **Набиева Ф. Х., Ибрагимов А. Ш.** 81
SILYBUM MARIANUM (L.) GAERTN. F. ALBA – НОВЫЙ ДЛЯ
ФЛОРЫ АПШЕРОНА, АЗЕРБАЙДЖАНА И ВСЕГО КАВКАЗА
15. **Сарафинюк П. В., Федоришена І. В.** 86
ОСОБЛИВОСТІ АДАПТАЦІЙНОГО ПОТЕНЦІАЛУ У
СТУДЕНТОК З РІЗНОЮ МАСОЮ ТІЛА НА ПОЧАТКУ
НАВЧАННЯ У ВИЩОМУ МЕДИЧНОМУ УЧБОВОМУ ЗАКЛАДІ
16. **Ткаченко М. С., Тупицька О. М.** 90
ІСТОРІЯ ВІДКРИТТЯ АНТИМІКРОБНИХ ПЕПТИДІВ
17. **Шегеда І. М., Сандецька Н. В., Кірізій Д. А.** 92
ЗАЛЕЖНІСТЬ ВМІСТУ ФОТОСИНТЕТИЧНИХ ПІГМЕНТІВ У
ПРАПОРЦЕВИХ ЛИСТКАХ ОЗИМОЇ ПШЕНИЦІ ВІД УМОВ
АЗОТНОГО ЖИВЛЕННЯ

МЕДИЦИНСКИЕ НАУКИ

18. **Gevorgyan S. A., Goncharenko V. I., Svirepo P. V.** 97
CHANGES IN THE ANALYSIS OF PATIENTS WITH
ASYMPTOMATIC COURSE AND JAUNDICE IN THE PRE- AND
POSTOPERATIVE PERIODS OF CHOLEDOCHOLITASIS
19. **Shevchenko V. P., Kopytsa T. V., Shevchenko V. V., Suharev A. B.** 99
UMBILICAL METASTASIS (OR SISTER MARY JOSEPH'S
NODULE) AS A FIRST MANIFESTATION OF ADVANCED
OVARIAN CANCER
20. **Берестюк Л. В., Осип М. А.** 101
ПРАВИЛЬНА ПОСТАВА – ЗАПОРУКА ЗДОРОВ'Я ДІТЕЙ
МОЛОДШОГО ШКІЛЬНОГО ВІКУ
21. **Варивончик Д. В.** 104
МЕДИКО-СТАТИСТИЧНІ ЗАКОНОМІРНОСТІ ЗАХВОРЮВАННЯ
НА ГОСТРЕ ПРОФЕСІЙНЕ ЗАХВОРЮВАННЯ COVID-19
ПРАЦІВНИКІВ ГАЛУЗІ ОХОРОНИ ЗДОРОВ'Я УКРАЇНИ
22. **Володіна А. Д., Лещенко С. О.** 110
ПРОБЛЕМА ЛІКУВАННЯ МУЛЬТИРЕЗИСТЕНТНОГО
ТУБЕРКУЛЬОЗУ (МРТБ)
23. **Глазков Е. О., Рубан Е. В., Галицька Л. М.** 113
ОЦІНКА ПОКАЗНИКІВ ЦЕНТРАЛЬНОЇ ГЕМОДИНАМІКИ
СТУДЕНТІВ В ПРОЦЕСІ НАВЧАННЯ У ЗАКЛАДАХ ВИЩОЇ
ОСВІТИ
24. **Губіна Н. В., Купновицька І. Г.** 117
ЦИСТАТИН С У ХВОРИХ З ПОЧАТКОВИМИ СТАДІЯМИ
ХРОНІЧНОЇ ХВОРОБИ НИРОК НА ТЛІ ОЖИРІННЯ

25.	Коновалова Н. В., Войстрик В. І., Гаврилюк К. А., Романюк П. Р.	120
	СИНДРОМ ПОДОВЖЕНОГО ІНТЕРВАЛУ QT ПРИ ЗАСТОСУВАННІ ФТОРХІНОЛОНІВ У ПАЦІЄНТІВ З COVID-19	
26.	Лисенко К. Є., Слищенко Р. В., Овчаренко І. А.	123
	АКТУАЛЬНІ ПИТАННЯ СВОЄЧАСНОГО ВИЯВЛЕННЯ ХВОРИХ НА ТУБЕРКУЛЬОЗ	
27.	Ляшук І. М., Осип М. А.	125
	СУЧАСНІ ПРОБЛЕМИ ФОРМУВАННЯ ЗДОРОВОГО СПОСОБУ ЖИТТЯ ДІТЕЙ МОЛОДШОГО ШКІЛЬНОГО ВІКУ	
28.	Мансиров Асіф Баглар огли, Литовченко В. О., Гарячий Є. В., Литовченко А. В.	128
	РОЗСВЕРДЛЮВАННЯ КІСТКОВО-МОЗКОВОГО КАНАЛУ ПРИ ІНТРАМЕДУЛЯРНОМУ БЛОКУЮЧОМУ ОСТЕОСИНТЕЗІ	
29.	Овчаренко І. А., Федоренко О. В.	133
	КЛІНІКО-ІМУНОЛОГІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ТУБЕРКУЛЬОЗУ У ДІТЕЙ З ПЕРИНАТАЛЬНОЮ ВІЛ-ІНФЕКЦІЄЮ	
30.	Олексієнко І. В., Шереметьєв В. О.	135
	ПЕРЕВ'ЯЗУВАННЯ МАТКОВИХ АРТЕРІЙ В АКУШЕРСТВІ	
31.	Попова Н. Г., Амірян Д. С.	137
	РОЗВИТОК АНТИБІОТИКОРЕЗИСТЕНТНОСТІ MICOBACTERIUM TUBERCULOSIS ПРИ НЕРАЦІОНАЛЬНІЙ ТЕРАПІЇ ТУБЕРКУЛЬОЗУ	
32.	Рушай А. К., Лисайчук Ю. С., Ковальчук В. С., Мартинчук А. А., Байда М. В.	140
	КОЛЬЦЕВІ ФІКСАТОРИ В ЛЕЧЕННІ НЕСРАЩЕНИХ КОСТЕЙ ГОЛЕНИ	
33.	Сергеев В. М.	146
	НЕОРДИНАРНИЙ ВИПАДОК В РОБОТІ ЛІКАРЯ НЕТРАДИЦІЙНОЇ МЕДИЦИНИ (РЕФЛЕСОТЕРАПЕВТА)	
34.	Сирбу Н. П., Кухар А. В., Соловей В. М.	150
	ПОШУК КРАЩИХ СПОСОБІВ ЗАПОБІГТИ ПІСЛЯПОЛОГОВІЙ КРОВОТЕЧІ	
35.	Слепченко М. Ю., Харченко Е. О., Власенко О. В.	154
	ВПЛИВ ЛАТЕНТНОЇ ВЕБ ІНФЕКЦІЇ НА ВМІСТ ІНТЕРЛЕЙКІНІВ КРОВІ ДІТЕЙ З РОТАВІРУСНОЮ ІНФЕКЦІЄЮ	
36.	Стасів І. Д., Рижик В. М.	156
	МІСЦЕ КОМПРЕСІЙНОЇ ЕЛАСТОГРАФІЇ У МУЛЬТИПАРАМЕТРИЧНОМУ УЛЬТРАЗВУКОВОМУ ДОСЛІДЖЕННІ ПРИ ВИЯВЛЕННІ ТА ДИФЕРЕНЦІАЛЬНІЙ ДІАГНОСТИЦІ ДЕРМОЇДНИХ КІСТ ЯЄЧНИКІВ	
37.	Суворкіна А. Г., Тихонова Л. В.	160
	ПОРІВНЯННЯ ВИРАЖЕНИХ МІСЦЕВИХ СПЕКТРАЛЬНИХ ЗМІН ТА ЗМІН НЕЙРОННОЇ АКТИВНОСТІ, ЩО ВІДОБРАЖАЄ ЗОРОВІ ПОРУШЕННЯ ПРИ ЗАДНІЙ КОРКОВІЙ АТРОФІЇ, ІЗ	

	ЗАСТОСУВАННЯМ ЕЕГ ДОСЛІДЖЕНЬ	
38.	Фера М. О., Фера О. В., Білишук Л. М., Бокоч А. В., Гончарук-Хомин М. Ю., Форос А. І., Пензелик І. В. ГІГІЄНІЧНА ДІАГНОСТИКА ТА ВИЗНАЧЕННЯ ОСОБЛИВОСТЕЙ ФОРМУВАННЯ ПАТОЛОГІЧНИХ ВИДІВ ПРИКУСУ СЕРЕД ДИТЯЧОГО НАСЕЛЕННЯ ЗАКАРПАТСЬКОЇ ОБЛАСТІ ВІКОМ 12-14 РОКІВ	162
39.	Фоменко К. Н. ПАТОЛОГИЧЕСКИЕ СТРУКТУРНЫЕ ИЗМЕНЕНИЯ МАТРИЧНЫХ БЕЛКОВ	168
40.	Чумак Т. Э., Панченко Л. В., Пугач Е. А. ЛЕЧЕНИЕ ТРЕВОЖНО-ДЕПРЕССИВНЫХ РАССТРОЙСТВ У БОЛЬНЫХ С ПОСТКОВИДНЫМ СИНДРОМОМ	171
	ФАРМАЦЕВТИЧЕСКИЕ НАУКИ	
41.	Кривошапка О. В., Амірян Д. С. НАНОТЕХНОЛОГІЇ У ТАРГЕТНІЙ ТЕРАПІЇ РАКУ МОЛОЧНОЇ ЗАЛОЗИ	177
42.	Михалик О. І., Коваленко М. М. РІДКІ ЛІКАРСЬКІ ФОРМИ АНТИСЕПТИЧНОЇ ДІЇ	180
43.	Хайтович М. В., Дідковський В. Л., Леус Є. В. КЛІНІКО-ФАРМАКОЛОГІЧНІ АСПЕКТИ ЗАСТОСУВАННЯ АНТИСЕПТИКІВ У КОМПЛЕКСНОМУ ЛІКУВАННІ ХРОНІЧНОГО ТОНЗИЛІТУ	187
	ХИМИЧЕСКИЕ НАУКИ	
44.	Sliusarchuk L., Zheleznova L., Shtokvysh O. SYNTHESIS AND STRUCTURE OF COBALT (II) SUCCINATES WITH PYRIDINE OR PHENANTHROLINE	191
45.	Ващук О. З., Власенко Н. Є., Зульфїгаров А. О. ОЧИСТКА СТИЧНИХ ВОД МЕТОДОМ НЕЙТРАЛІЗАЦІЇ	194
46.	Кияновський Н. І., Коваленко І. В., Зульфїгаров А. О. ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ НАНОТЕХНОЛОГІЙ В СУЧАСНІЙ НАУЦІ	197
47.	Климко Ю. Є. АДАМАНТИЛВМІСНІ ТІОГІДАНТОЇНИ	200
48.	Мустяца О. Н. ФІЗИКО-ХІМІЧНІ ВЛАСТИВОСТІ СОЛЬОВИХ ІОН- ПРОВІДНИХ СИСТЕМ НА ОСНОВІ КАРБОКСИЛАТІВ І ТІОЦІАНАТІВ ЛУЖНИХ МЕТАЛІВ	202
49.	Саевич О. В., Чернушенко Е. А. МОДИФИКАЦІЯ ФІЗИКО-ХІМІЧЕСКИХ СВОЙСТВ ПОЛИСАХАРИДОВ МИКРОВОЛНОВЫМ ПОЛЕМ	209
50.	Складанюк М. Б., Демидюк Д. Т. ДОСЛІДЖЕННЯ ПИТНОЇ ВОДИ НА ВМІСТ ВАЖКИХ МЕТАЛІВ	212

51. **Ткач В. В., Аненкова О. В., Шевчук І. М., Гірка О. Ю.** 214
ЦІКАВІ ЗАДАЧКИ В БРАЗИЛЬСЬКОМУ СТИЛІ НА ТЕМУ
«МОЛЬ. КІЛЬКІСТЬ РЕЧОВИНИ»

ТЕХНИЧЕСКИЕ НАУКИ

52. **Fedoseeva A., Penkin Yu.** 218
THE COMPLEX REPRESENTATION QUANTITY OF FULL
INFORMATION IN THE BIOINFORMATION STRUCTURAL
ANALYSES TASKS
53. **Malogulko Yu. V., Holovko T. I.** 226
THE PROBLEMS OF DISTRIBUTED GENERATION
FUNCTIONING IN DISTRIBUTION POWER NETWORKS
54. **Romanovska O., Kuziuk O.** 233
TECHNOLOGICAL PROPERTIES OF QUINOA CEREALS
55. **Spivak V., Vernudin A.** 237
NANO-ELECTRONICS SCIENTIFIC AND EDUCATIONAL
PUBLICATIONS. NATIONAL TECHNICAL UNIVERSITY OF
UKRAINE "IGOR SIKORSKY KYIV POLYTECHNIC INSTITUTE"
ELECTRONIC DEPARTMENT
56. **Zagoruiko A. V., Valenda N. A.** 243
RESEARCH OF METHODS FOR EXTRACTING INFORMATION
FROM UNSTRUCTURED NATURAL LANGUAGE TEXTS
57. **Бойко Н. І., Бокиш К. Е.** 249
ВИКОРИСТАННЯ ГЛИБОКИХ НЕЙРОННИХ МЕРЕЖ У
SCIENCEART
58. **Бойко Н. І., Яцків М. В.** 256
СИСТЕМА ВИЯВЛЕННЯ СТРЕСУ ПІД ЧАС РОБОТИ ЗА
ДОПОМОГОЮ СМАРТФОНІВ ТА ПЕРЕНОСНИХ ДАТЧИКІВ
59. **Качанов П. О., Литвяк О. М., Дурєєв В. О.** 261
МАТЕМАТИЧНА МОДЕЛЬ ГІДРОМЕХАНІЧНОГО
РЕГУЛЯТОРА ОБЕРТІВ ВІЛЬНОЇ ТУРБИНИ ТУРБОВАЛЬНОГО
ГАЗОТУРБІННОГО ДВИГУНА
60. **Корнієнко І. С.** 267
ОЦІНКА НАВЕДЕНОЇ ПОЗДОВЖНЬОЇ ЕЛЕКТРОРУШІЙНОЇ
СИЛИ НА МЕТАЛЕВИХ ЕЛЕМЕНТАХ ПІДЗЕМНОГО
ОПТИЧНОГО КАБЕЛЮ
61. **Косик Д. О., Валенда Н. А.** 272
МАРКЕРИ ДОПОВНЕНОЇ РЕАЛЬНОСТІ – ЯК МОЖЛИВІСТЬ
ВДОСКОНАЛЕННЯ РЕАЛЬНОГО СВІТУ
62. **Лежнюк П. Д., Мовчанюк М. І.** 277
ДОСЛІДЖЕННЯ ПИТАНЬ БАЛАНСУВАННЯ ЕЛЕКТРОЕНЕРГІЇ
В ЕЛЕКТРОЕНЕРГЕТИЧНІЙ СИСТЕМІ З ВІДНОВЛЮВАНИМИ
ДЖЕРЕЛАМИ ЕНЕРГІЇ
63. **Маринич І. А., Єрьоменко В. О.** 283
ВАЖЛИВІСТЬ АВТОМАТИЗАЦІЇ ВИРОБНИЧИХ ПРОЦЕСІВ

64.	Олійник М. І., Дзюба Н. А. ВТОРИННА РИБНА СИРОВИНИ ЯК ДЖЕРЕЛО ОТРИМАННЯ ПРОТЕЇНІВ	286
65.	Ошовський В. Я. ПЕРСПЕКТИВИ ГЛИБОКОГО ОХОЛОДЖЕННЯ ДЛЯ ТЕРМООБРОБКИ СТАЛЬНИХ ВИРОБІВ	290
66.	Педяш В. В., Федоренко А. С., Шамиур И. В. ИССЛЕДОВАНИЕ ПАРАМЕТРОВ КАЧЕСТВА КАНАЛОВ ВОСПИ С КВАДРАТУРНОЙ АМПЛИТУДНОЙ МОДУЛЯЦИЕЙ	297
67.	Рябоволова А. О., Білоус Н. В. ДОСЛІДЖЕННЯ ТА АНАЛІЗ МЕТОДІВ РОЗРОБКИ ДОДАТКУ ВИЗНАЧЕННЯ ПОЛОЖЕННЯ ТА ОРІЄНТАЦІЇ ОБ'ЄКТІВ У ПРОСТОРІ	302
68.	Талалаєв В. О., Поставна Л. П. МОДЕЛІ ІТ-ПОТРЕБ ПРИКЛАДНИХ СИСТЕМ І ПРОЕКТУВАННЯ ЇХ ІТ-АРХІТЕКТУРИ	307
69.	Халилова-Чуваєва Ю. О., Озерова Н. Ю. ТЕХНІЧНІ ІННОВАЦІЇ В ГОТЕЛЬНОМУ ГОСПОДАРСТВІ	311
70.	Юрченко Б. О. ONTOLOGY FOR STORING INFORMATION FOR INTEGRATION OF DISTRIBUTED HETEROGENEOUS SOURCES	315

ФИЗИКО-МАТЕМАТИЧЕСКИЕ НАУКИ

71.	Журавльова З. Ю., Чернобровкін А. В. АНТИПЛОСЬКА ЗАДАЧА ТЕОРІЇ ПРУЖНОСТІ ДЛЯ ПРЯМОКУТНОЇ ОБЛАСТІ З ВЕРТИКАЛЬНИМ ДЕФЕКТОМ	319
72.	Зозуля С. А., Правдивий А. М., Стефурак О. М., Загиней А. Ю. МОДЕЛЬ ВИЗНАЧЕННЯ ЙМОВІРНОСТІ НЕГЛАСНОГО ОТРИМАННЯ ІНФОРМАЦІЇ ПОТЕНЦІЙНИМ ПОРУШНИКОМ	323
73.	Калайда О. Ф. ПОБУДОВА ГІБРИДНИХ АПРОКСИМАНТ ФУНКЦІЙ	329
74.	Калайда О. Ф. РЕКУРЕНТНИЙ АЛГОРИФМ ПОБУДОВИ КОЛОКАНТ ФУНКЦІЙ З КРАТНИМИ ВУЗЛАМИ КОЛОКАЦІЇ	331
75.	Калайда О. Ф. РЕКУРЕНТНИЙ АЛГОРИТМ ПІДВИЩЕНОЇ ТОЧНОСТІ ПОБУДОВИ КОЛОКАНТ ФУНКЦІЙ ЗА ПРОСТИМИ ВУЗЛАМИ КОЛОКАЦІЇ	333
76.	Калайда О. Ф. ПРО НЕКОРЕКТНІСТЬ ЧИСЕЛЬНОГО ДИФЕРЕНЦІЮВАННЯ	336
77.	Михайлов А. І. ВИЗНАЧЕННЯ ПАРАМЕТРА ЕКРАНУВАННЯ ДЛЯ 1S ЕЛЕКТРОНІВ У ЗВ'ЯЗАНОМУ АТОМІ ЗА СПІВВІДНОШЕННЯМ ІНТЕНСИВНОСТІ КОГЕРЕНТНОГО ТА НЕКОГЕРЕНТНОГО РОЗСІЮВАННЯ РЕНТГЕНІВСЬКИХ	339

ГЕОГРАФИЧЕСКИЕ НАУКИ

78. *Андрійчук Т. В., Власенко Р. П., Брошко М. В.* 342
РЕКРЕАЦІЙНИЙ ПОТЕНЦІАЛ ЧОРНОГО МОРЯ
79. *Борисюк П. Г.* 346
ТРАНСПОРТ ПРИМІСЬКОЇ ЗОНИ МІСТА КИЄВА
80. *Мольчак Я. О., Мисковець І. Я.* 353
ПРИРОДНА ВОДОЗАБЕЗПЕЧЕНІСТЬ СОЦІАЛЬНО-
ЕКОНОМІЧНОГО РОЗВИТКУ РЕГІОНУ

АРХИТЕКТУРА

81. *Ковальська Г. Л., Украса Т. В.* 359
ВПЛИВ АРХІТЕКТУРИ ЗАКЛАДІВ ДОШКІЛЬНОЇ ОСВІТИ НА
ПСИХОЕМОЦІЙНИЙ СТАН ДІТЕЙ
82. *Мазур Т. М., Король Є. І.* 363
РОЗВИТОК ІННОВАЦІЙНИХ ВИРОБНИЧИХ ТЕРИТОРІЙ
ЛЬВІВЩИНИ (МІСТОБУДІВНИЙ АСПЕКТ)
83. *Попович Д. С.* 368
КЛАСИФІКАЦІЯ СУЧАСНОГО ЖИТЛА В ІСТОРИЧНИХ
РАЙОНАХ ВЕЛИКИХ МІСТ
84. *Рибалка М. А., Семикіна О. В.* 371
ОСОБЛИВОСТІ ПЛАНУВАЛЬНИХ ТА АРХІТЕКТУРНИХ
РІШЕНЬ ПОЛІФУНКЦІОНАЛЬНИХ ОФІСНИХ КОМПЛЕКСІВ
85. *Яровицька Н. А., Зоря В. Р.* 375
ПРОМИСЛОВИЙ ДИЗАЙН ЯК ТЕОРЕТИКО-ПРАКТИЧНА
ГЕНЕЗА
86. *Яровицька Н. А., Мархай Н. С.* 379
НЕЙРОАРХІТЕКТУРА ЯК ПРИНЦИП ЛЮДСЬКОЇ
ЖИТТЄВОСТІ

АСТРОНОМИЯ

87. *Штаюра О. П.* 383
КОМЕТА ЧУРЮМОВА-ГЕРАСИМЕНКО

ПЕДАГОГИЧЕСКИЕ НАУКИ

88. *Ахметова А. Ж., Дауренбекулы Алиби* 390
УПРАВЛЕНИЕ РАБОТОЙ В СИСТЕМЕ ДИСТАНЦИОННОГО
ОБУЧЕНИЯ
89. *Бабко М. Ф.* 395
РОЗВИТОК КРИТИЧНОГО МИСЛЕННЯ НА УРОКАХ
УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ І ЛІТЕРАТУРИ
90. *Білоусова Н. В., Долматова М. П., Насилівська І. В., Корзун О. В.* 400
ТРУДНОЩІ ПІД ЧАС ЧИТАННЯ ТЕКСТІВ З ПРИРОДНИЧОЇ ТА

МОВНО-ЛІТЕРАТУРНОЇ ОСВІТНІХ ГАЛУЗЕЙ У ПОЧАТКОВІЙ ШКОЛІ

91. *Гращенкова Ж. В., Коваленко Ю. М.* 404
ФАХОВІ КОМПЕТЕНТНОСТІ БАКАЛАВРІВ ЗА
СПЕЦІАЛІЗАЦІЄЮ «МЕНЕДЖМЕНТ У СПОРТИВНІЙ
ДІЯЛЬНОСТІ»
92. *Загребельний С. Л., Загребельна О. О.* 409
ПОБУДОВА МАТЕМАТИЧНОЇ МОДЕЛІ ЗНАХОДЖЕННЯ
КОРЕНЯ НЕЛІНІЙНОГО РІВНЯННЯ МЕТОДОМ ДИХОТОМІЇ
93. *Звєкова В. К., Михай М. Г.* 414
ІГРОВА ДІЯЛЬНІСТЬ ТА ЇЇ РОЛЬ У РОЗВИТКУ КРИТИЧНОГО
МИСЛЕННЯ ДІТЕЙ ПОЧАТКОВОЇ ЛАНКИ
94. *Звєкова В. К., Тулуш-Бопре М. І.* 419
МЕТОДИКА МОНТЕССОРІ – ВИКЛИК УСІЙ ПЕДАГОГІЧНІЙ
СИСТЕМІ
95. *Золотарьова А. В.* 424
ОРГАНІЗАЦІЯ ОСВІТНЬОГО ПРОЦЕСУ З УРАХУВАННЯМ
ВИМОГ СУЧАСНИХ ПЕДАГОГІЧНИХ ТРАЄКТОРІЙ
96. *Іващенко І. І.* 429
СИСТЕМНИЙ ПІДХІД ДО ОЦІНЮВАННЯ ПРОФЕСІЙНОЇ
ДІЯЛЬНОСТІ ПЕДАГОГА В ЗАКЛАДІ ЗАГАЛЬНОЇ СЕРЕДНЬОЇ
ОСВІТИ
97. *Калиняк М. А., Олійник І. В.* 436
ОРГАНІЗАЦІЙНО-МЕТОДИЧНІ УМОВИ ФОРМУВАННЯ
ІННОВАЦІЙНОЇ КУЛЬТУРИ СУЧАСНОГО ПЕДАГОГА
98. *Ковшар О. В., Дудник Д. О., Зарубіна Є. В.* 442
ВПЛИВ ДИТЯЧО-БАТЬКІВСЬКИХ ВІДНОСИН В ПРОЦЕСІ
СТАНОВЛЕННЯ ОСОБИСТОСТІ ДОШКІЛЬНИКА
99. *Костюк Ю. А., Шеверун В. С.* 447
РОЗВИТОК ПОТРЕБИ ФІЗИЧНОГО САМОВДОСКОНАЛЕННЯ
ЗДОБУВАЧІВ ВИЩОЇ ОСВІТИ
100. *Легостаєва Т. В., Котлярова А. Д.* 452
ЗАСТОСУВАННЯ СУЧАСНИХ МЕТОДІВ ВИКЛАДАННЯ
БІОЛОГІЇ В ЗАГАЛЬНООСВІТНІХ НАВЧАЛЬНИХ ЗАКЛАДАХ
101. *Ломоносова Н. О.* 455
ІННОВАЦІЙНІ СТРАТЕГІЇ НАВЧАННЯ В СУЧАСНІЙ
ПЕДАГОГІЦІ
102. *Лук'яник Л. В., Бенесько С. О.* 461
ЗБАГАЧЕННЯ МОВЛЕННЯ УЧНІВ ПОЧАТКОВИХ КЛАСІВ
ЕТНОКУЛЬТУРОЗНАВЧОЮ ЛЕКСИКОЮ
103. *Лук'яник Л. В., Козяр Т. А.* 466
ТЕОРЕТИКО-ПРАКТИЧНІ ОСНОВИ ВИВЧЕННЯ
ГРАМАТИЧНОГО МАТЕРІАЛУ НА ФОНЕТИЧНІЙ ОСНОВІ В
ПОЧАТКОВИХ КЛАСАХ

104.	Наконечна А. А. ФОРМУВАННЯ ФОНЕТИЧНИХ НАВИЧОК ЗАСОБАМИ МАЛИХ ПОЕТИЧНИХ ФОРМ	473
105.	Орленко Н. А., Пахомов В. И., Лукашова И. В., Старостина К. В. АНАЛІЗ РОЗВИТКУ ІНВАСПОРТА В УКРАЇНІ	476
106.	Орленко Н. А., Скидан І. В., Величенко М. А., Ракитіна Т. І. ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГІЧНІ АСПЕКТИ ПОБУДОВИ МЕЗОЦІКЛОВ У СПОРТСМЕНІВ ВАЖКОАТЛЕТІВ	481
107.	Перепелкіна Т. В. ФОРМУВАННЯ Й РОЗВИТОК ТВОРЧИХ ЗДІБНОСТЕЙ У МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ НА ЗАНЯТТЯХ ІЗ ЗАРУБІЖНОЇ ЛІТЕРАТУРИ	485
108.	Піднебенна Я. В., Гурьянова Н. М. ОСОБЛИВОСТІ ФОРМУВАННЯ ХУДОЖНЬОГО СМАКУ У ШКОЛЯРІВ	493
109.	Попова Н. О. ДЕМОКРАТИЧНЕ ВИХОВУЮЧЕ СЕРЕДОВИЩЕ ЯК УМОВА ПРОФЕСІЙНОГО СТАНОВЛЕННЯ СТУДЕНТІВ-МЕДИКІВ ЗАКЛАДІВ ФАХОВОЇ ПЕРЕДВИЩОЇ ОСВІТИ	497
110.	Ревенко Н. В. ОПРАЦЮВАННЯ ФОРТЕПІАННИХ ТВОРІВ СУЧАСНИХ УКРАЇНСЬКИХ КОМПОЗИТОРІВ НА ЗАНЯТТЯХ З ФОРТЕПІАНО З УЧНЯМИ СТАРШИХ КЛАСІВ МИСТЕЦЬКОЇ ШКОЛИ	504
111.	Самко А. М. ОСОБЛИВОСТІ МОТИВАЦІЇ НАВЧАННЯ ДОРΟΣЛИХ У СИСТЕМІ ПІСЛЯДИПЛОМНОЇ ОСВІТИ	509
112.	Сердюк О. П. КОМПЕТЕНТІСНИЙ ПІДХІД ДО НАВЧАННЯ УЧНІВ НА УРОКАХ МИСТЕЦТВА	514
113.	Скрипник О. С. ФЕНОМЕН ДИТЯЧОЇ КРЕАТИВНОСТІ В ПЕДАГОГІЧНИХ ТА ПСИХОЛОГІЧНИХ СТУДІЯХ	519
114.	Смотрицька С. І. ІНДИВІДУАЛІЗАЦІЯ НА УРОКАХ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ В КОНТЕКСТІ ВИМОГ НОВОЇ УКРАЇНСЬКОЇ ШКОЛИ	525
115.	Стасів Н. І., Гульчевська В. М. МЕТОДИЧНІ АСПЕКТИ ВИВЧЕННЯ ДОДАВАННЯ І ВІДНІМАННЯ ТРИЦИФРОВИХ ЧИСЕЛ У ПОЧАТКОВІЙ ШКОЛІ	531
116.	Хлєбїк С. Р., Сарана Д. Ю. ЦІНІСНІ ОРІЄНТАЦІЇ МОЛОДІ ЯК ОБ'ЄКТ НАУКОВОГО ДОСЛІДЖЕННЯ	537
117.	Цуранова О. О., Піднебенна Я. В. ВПЛИВ МУЗИЧНО-ДИДАКТИЧНИХ ІГОР НА ПІЗНАВАЛЬНУ	544

	ДІЯЛЬНІСТЬ МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ	
118.	<i>Шеліган О. Н.</i> ПІДПРИЄМНИЦЬКА КОМПЕТЕНТНІСТЬ МАЙБУТНІХ ФАХІВЦІВ: СУЧАСНІ РЕАЛІЇ	547
	ПСИХОЛОГИЧЕСКИЕ НАУКИ	
119.	<i>Васильченко К. В., Павлюк М. М.</i> ОСОБЛИВОСТІ КОНФЛІКТІВ В ОРГАНІЗАЦІЇ ТА ШЛЯХИ ЇХ ПОДОЛАННЯ	551
120.	<i>Галка Ю. Д.</i> ОБРАЗ БАТЬКІВСЬКОЇ СІМ'Ї, ЯК ЧИННИК ВПЛИВУ НА ПОДРУЖНІ ВІДНОСИНИ ЧОЛОВІКА ТА ЖІНКИ	558
121.	<i>Гальченко А. І., Муравйов В. О.</i> АРТ-ТЕРАПІЯ	565
122.	<i>Гутченко Н. В.</i> РОЗУМІННЯ ПОНЯТТЯ САМООЦІНКИ ОСОБИСТОСТІ У РІЗНИХ ПСИХОЛОГІЧНИХ ДОСЛІДЖЕННЯХ	570
123.	<i>Дзісяк Т. О.</i> ОСОБЛИВОСТІ ПРОТІКАННЯ ЗАХИСНИХ МЕХАНІЗМІВ У ПІДЛІТКОВОМУ ВІЦІ	574
124.	<i>Мазоха І. С.</i> АНАЛІЗ ТЕОРЕТИКО-ЕМПІРИЧНИХ ДОСЛІДЖЕНЬ ПОТРЕБОВОЇ СФЕРИ ОСОБИСТОСТІ	581
125.	<i>Нехаєнко С. І., Осадчий О. В.</i> ФАКТОРИ, ЩО ВПЛИВАЮТЬ НА МОРАЛЬНО- ПСИХОЛОГІЧНИЙ СТАН ВІЙСЬКОВОСЛУЖБОВЦІВ ЗБРОЙНИХ СИЛ УКРАЇНИ	588
126.	<i>Нічик Л. М.</i> ОСОБЛИВОСТІ РЕГУЛЯЦІЇ МІЖОСОБИСТІСНИХ КОНФЛІКТІВ У СПІВЗАЛЕЖНИХ ЖІНОК	595
127.	<i>Павлюк М. М., Атерлей Л., Сірант А., Миголь М.</i> РІВНІ РОЗВИТКУ КОМУНІКАТИВНИХ НАВИЧОК ЖІНОК- КЕРІВНИКІВ	603
128.	<i>Павлюк М. М., Костенко Т. С.</i> ОСОБЛИВОСТІ ВПЛИВУ КАНАЛЬНОГО ЧИННИКУ НА ПРОФЕСІЙНУ САМОВИЗНАЧЕНІСТЬ СТАРШОКЛАСНИКІВ	608
129.	<i>Павлюк М., Кривда Т.</i> ОСОБЛИВОСТІ ЕМОЦІЙНОГО ІНТЕЛЕКТУ ТА ЙОГО ЗНАЧЕННЯ В ЖИТТІ ЛЮДИНИ	614
130.	<i>Павлюк М. М., Куделіна І. С.</i> ОСОБЛИВОСТІ ПРОФОРІЄНТАЦІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ПСИХОЛОГА ЗІ СТАРШОКЛАСНИКАМИ	628
131.	<i>Павлюк М. М., Кучер Т. В.</i> ПСИХОЛОГІЧНІ ЧИННИКИ ВПЕВНЕНОСТІ У СОБІ В ДОРОСЛИХ	633

132.	Павлюк М. М., Розумяк О. Р.	638
	ПСИХОЛОГІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ВИНИКНЕННЯ КОНФЛІКТІВ В ОРГАНІЗАЦІЇ ТА ШЛЯХИ ЇХ ПОДОЛАННЯ	
133.	Пилипенко М. А., Поллак М. О., Боровик Н. М., Тищенко О. П., Потапенко Н. В.	644
	СУЇЦИДАЛЬНА ПОВЕДІНКА ПІДЛІТКІВ	
134.	Попрядухина Н. Г.	660
	ПРОБЛЕМЫ ШКОЛЬНОЙ ДЕЗАДАПТАЦИИ ПЕРВОКЛАССНИКОВ	
135.	Прищак М. Д.	665
	СУБ'ЄКТНО-КОМУНІКАТИВНИЙ ПІДХІД ДО ОСОБИСТОСТІ	
136.	Сівак Ж. І.	672
	ПЕДАГОГІЧНА КОМПЕТЕНТНІСТЬ ПЕДАГОГА	
137.	Ткачук Т. Л., Ган Н. О.	676
	ВИКОРИСТАННЯ АРТ-ТЕРАПІЇ У РОБОТІ З ЖІНКАМИ У ПІСЛЯПОЛОГОВОМУ ПЕРІОДІ	
138.	Ткачук Т. Л., Родічева О. Е.	683
	КОУЧИНГ ЯК ІНСТРУМЕНТ ПІДВИЩЕННЯ УПРАВЛІНСЬКОЇ КОМПЕТЕНЦІЇ КЕРІВНИКА	
139.	Туриніна О. Л., Беґеєва К. О.	686
	ОСОБЛИВОСТІ СОЦІАЛЬНО-ПСИХОЛОГІЧНОЇ АДАПТАЦІЇ ДІТЕЙ РАНЬОГО ВІКУ ДО УМОВ ДОШКІЛЬНОГО НАВЧАЛЬНОГО ЗАКЛАДУ	
140.	Туриніна О. Л., Євсєєва О. В.	693
	ДІАГНОСТИКА ТА КОРЕКЦІЯ ПСИХОТРАВМ БЕЗРОБІТНИХ В ПЕРІОД ПАНДЕМІЇ	
141.	Туриніна О. Л., Кіскіна І. О.	700
	ОСОБЛИВОСТІ ВПЛИВУ БАТЬКІВСЬКО-ДИТЯЧИХ ВЗАЄМИН НА ОСОБИСТІСНИЙ РОЗВИТОК ПІДЛІТКІВ	
142.	Туриніна О. Л., Колесніков О. В.	708
	ПСИХОЛОГІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ РЕАБІЛІТАЦІЇ НАРКОЗАЛЕЖНИХ ОСІБ	
143.	Туриніна О. Л., Об'єщенко Т. Є.	713
	ПСИХОЛОГІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ МІЖПОКОЛІННИХ КОНФЛІКТІВ У СІМ'Ї	
144.	Федосова Л. О., Крячек І. О.	721
	ЕФЕКТИВНІСТЬ ВИКОРИСТАННЯ ПРОЕКТИВНИХ МЕТОДІВ ТА МЕТАФОРИЧНИХ АСОЦІАТИВНИХ КАРТ (МАК) ДЛЯ КОРЕКЦІЇ ЕМОЦІЙНОЇ СФЕРИ У ХВОРИХ, ЩО СТРАЖДАЮТЬ НА ХРОНІЧНИЙ БІЛЬ У СПИНІ	
СОЦИОЛОГИЧЕСКИЕ НАУКИ		
145.	Гудим М. С., Яровицька Н. А.	728
	СУСПІЛЬСТВО ТА ВІКОВІ СТЕРЕОТИПИ	

146. *Кальниш Ю. Г., Веліханова Е. Ш., Гарус І. Д., Іванічева А. В., Іщенко С. С., Смолін Н. С.* 732
ОСОБЛИВОСТІ СОЦІАЛЬНОЇ ДЕВІАЦІЇ МОЛОДІ ПІД ЧАС ПАНДЕМІЇ COVID-19 В УМОВАХ КАРАНТИНУ

ЖУРНАЛИСТИКА

147. *Белла М. В.* 737
РОЛЬ КОММУНИКАЦИОННЫХ ТЕХНОЛОГИЙ В ФОРМИРОВАНИИ ОБЩЕСТВЕННОГО МНЕНИЯ

ИСКУССТВОВЕДЕНИЕ

148. *Баглей Л. М.* 741
СУЧАСНЕ СПРИЙНЯТТЯ ЖИВОПИСЦЕМ МИСТЕЦТВА НАТЮРМОРТУ
149. *Бойко В. В.* 747
СИНТЕЗ ГРАФІЧНОГО І ЖИВОПИСНОГО У РОЗКРИТТІ АБСТРАКТНО-ДЕКОРАТИВНИХ КОМПОЗИЦІЙ
150. *Сергієнко С. Б.* 754
УКРАЇНСЬКА ХАТНЯ ІКОНА ЯК ЦІЛІСНА РЕЛІГІЙНО-ХУДОЖНЯ СИСТЕМА
151. *Сергієнко С. Б.* 760
УКРАЇНСЬКИЙ ПОРТРЕТНИЙ ЖИВОПИС XVII–XVIII СТ. ЯК МИСТЕЦЬКА СПАДЩИНА УКРАЇНИ
152. *Шпильчин В. І.* 767
ВПРОВАДЖЕННЯ ЕЛЕМЕНТІВ САМЧИКІВСЬКОГО РОЗПИСУ В СУЧАСНИЙ ЕТНОДИЗАЙН
153. *Шпілей Г. В.* 774
МАЛЕНЬКИЕ АКТЁРЫ ЗНАМЕНИТОЙ ШКОЛЫ
154. *Якимчук О. М.* 779
МЕДИТАТИВНІСТЬ ЯК ПРОЯВ ДУХОВНОСТІ У «ТИХИХ ПІСНЯХ» В. СИЛЬВЕСТРОВА

ИСТОРИЧЕСКИЕ НАУКИ

155. *Баран Р. Т.* 783
ДЕЩО ІЗ ІСТОРІЇ ПОВІТРОПЛАВАННЯ У ЛЬВОВІ. Ч. I
156. *Белогурова А. Ю., Хвіст В. О.* 792
РУСЬКА ПРАВДА
157. *Кузьмич І. В.* 795
ВІЙСЬКОВА ОРГАНІЗАЦІЯ У ДАВНЬОРУСЬКІЙ ДЕРЖАВІ
158. *Сопельняк А. С.* 800
ПЕРША УКРАЇНСЬКА ЖІНКА-ОФІЦЕР ОЛЕНА СТЕПАНІВ (ЗА МАТЕРІАЛАМИ ПРАЦЬ Я.Р. ДАШКЕВИЧА)
159. *Чернуха О. В., Жуков А. П.* 806
Н. І. ПИРОГОВ: ЗАРОДЖЕННЯ ВІЙСЬКОВО-ПОЛЬОВОЇ ХІРУРГІЇ

КУЛЬТУРОЛОГИЯ

160. *Shuliakov I. M., Shuliakov V. M.* 810
INTER-CULTURAL INTERACTIONS AS A PART OF DIALOGUE
OF CULTURES
161. *Чернуха О. В., Літвіщенко Д. О.* 815
ДЕРКУЛЬСЬКИЙ КІННИЙ ЗАВОД – ПАМ'ЯТКА АРХІТЕКТУРИ
XVIII СТОЛІТТЯ

ЛИТЕРАТУРА

162. *Гречка Л. С.* 820
ФОРМУВАННЯ КОГНІТИВНОЇ КОМПЕТЕНЦІЇ СТУДЕНТІВ НА
ЗАНЯТТЯХ ЛІТЕРАТУРИ РІДНОГО КРАЮ НА ПРИКЛАДІ
ПИСЬМЕННИКІВ І ПОЕТІВ ПОЛТАВЩИНИ
163. *Радченко В. В.* 825
ВПЛИВ СОЦІАЛЬНО-ПОЛІТИЧНИХ ФАКТОРІВ НА
ПОБУДОВУ ВІРШОВАНОГО ТЕКСТУ Г. ГАЙВОРОНСЬКОЇ (НА
ПРИКЛАДІ ВІРША «ЯК МАТІР МОВУ РОЗПИНАЛИ»)

ПОЛИТИЧЕСКИЕ НАУКИ

164. *Матей Ю. Ф., Ямпольська Л. М.* 830
ІДЕОЛОГІЧНА ДОКТРИНА ПАНТЮРКІЗМУ В
КАЗАХСТАНСЬКІЙ ГЕОПОЛІТИЧНІЙ СТРАТЕГІЇ ТУРЕЧЧИНИ
165. *Мигун М. Д.* 837
СИСТЕМА ФІНАНСУВАННЯ ТЕРИТОРІАЛЬНИХ ГРОМАД В
ПІВДЕННО – ЗАХІДНИХ ОБЛАСТЯХ УКРАЇНИ
166. *Панасюк Б. О.* 842
ПОМАРАНЧЕВА РЕВОЛЮЦІЯ В УКРАЇНІ: ПЕРЕДУМОВИ ТА
ПОЛІТИЧНІ НАСЛІДКИ

ФИЛОЛОГИЧЕСКИЕ НАУКИ

167. *Бісик О. Ю.* 849
СКЛАД ФРАЗЕОСЕМАНТИЧНОГО ПОЛЯ «ЕМОЦІЙНІ СТАНИ
ЛЮДИНИ» У ФРАНЦУЗЬКІЙ КАРТИНІ СВІТУ
168. *Богомаз М. С.* 853
ЛЕКСИКО-СЕМАНТИЧНЕ ПОЛЕ «ЛЮДИНА ТА ЇЇ
ХАРАКТЕРИСТИКА» У ФРАНЦУЗЬКІЙ МОВІ ШВЕЙЦАРІЇ
169. *Вовкодав О. Ю.* 862
СЛОВНИК І ДЕФІНІЦІЯ ЯК ОСНОВНІ СКЛАДОВІ ЧАСТИНИ
ТЛУМАЧЕННЯ ЗНАЧЕННЯ АБСТРАКТНИХ ІМЕННИКІВ
АНГЛІЙСЬКОЇ МОВИ
170. *Іваницька Н. Л., Іващенко В. О.* 866
ДИФЕРЕНЦІАЦІЯ СЕМ В ІМЕННИКОВИХ СЛОВОНАЗВАХ
СИНОНІМІЧНОГО РЯДУ З ДОМІНАНТОЮ «ПЕРЕВІРКА» ТА
ЇХ СИНСЕМАНТИЧНЕ ВИРАЖЕННЯ

171. **Куликова В. Г., Черткова Є. М.** 871
 ФУНКЦІОНАЛЬНО-СЕМАНТИЧНІ ОСОБЛИВОСТІ
 НЕОЛОГІЗМІВ У ФРАНЦУЗЬКИХ РЕКЛАМНИХ
 ПОВІДОМЛЕННЯХ
172. **Лагдан С. П.** 878
 ГРАМОТНІСТЬ ЯК ЗАПОРУКА ПРОФЕСІЙНОГО УСПІХУ
173. **Лазірко Н. О., Одинак С. М.** 882
 ЖАНРОВІ ОЗНАКИ НУАРУ В РОМАНІ ДЖОНА ФАУЛЗА
 «КОЛЕКЦІОНЕР»
174. **Міткова В. Ю., Лук'янченко І. О.** 887
 ЛІНГВОСТИЛІСТИЧНІ ЗАСОБИ СТВОРЕННЯ ПОРТРЕТУ
 ПЕРСОНАЖУ У РОМАНІ Г. РАЙДЕРА ХАГГАРДА «FAIR
 MARGARET»
175. **Самець В. В.** 894
 ФОРМУВАННЯ МЕДІАКУЛЬТУРИ НА УРОКАХ АНГЛІЙСЬКОЇ
 МОВИ

ФИЛОСОФСКИЕ НАУКИ

176. **Гончаров Г. М.** 899
 ЛЮДСЬКЕ БУТТЯ В ОБМЕЖЕНОМУ ПРОСТОРІ ЯК СПОСІБ
 ДОСКОНАЛОГО САМОРОЗВИТКУ ОСОБИСТОСТІ
177. **Яровицька Н. А., Харакозов М. П.** 904
 ФІЛОСОФІЯ І АРХІТЕКТУРА В КОНТЕКСТІ
 ПОСТМОДЕРНІЗМУ

ЭКОНОМИЧЕСКИЕ НАУКИ

178. **Korepanov O. S., Osedaghene D.** 908
 RISKS OF ENTERPRENEURIAL ACTIVITIES: EVALUATION AND
 DEVELOPMENT OF A PROGRAM FOR THEIR MINIMIZATION
179. **Orynbasarova Ye., Jazykbayeva B., Zhienkulova Zh.** 915
 THE MAIN DIRECTIONS OF LAND AND PROPERTY
 MANAGEMENT
180. **Батракова Т. І., Волошина К. В.** 919
 ФУНКЦІОНУВАННЯ ВАЛЮТНОГО РИНКУ В СУЧАСНИХ
 УМОВАХ
181. **Гітіна Ю. О., Фісуненко Н. О.** 925
 ТІНЬОВА ЕКОНОМІКА, ЯК ЗАГРОЗА СОЦІАЛЬНО-
 ЕКОНОМІЧНОЇ СИСТЕМИ УКРАЇНИ
182. **Ковалёва Т. Ю.** 928
 THE USE OF INNOVATIVE TECHNOLOGIES IN OF
 COMMUNICATION ACTIVITY OF ENTERPRISE
183. **Ковальова В. Ю.** 932
 SYSTEM ANALYSIS IN SYSTEM DESIGN TASK
184. **Кушнір В. С., Шкробтак М. В.** 936
 ОЦІНКА СИСТЕМИ ВИНАГОРОДИ В ОРГАНІЗАЦІЇ

185.	<i>Міщук С. В., Захаркевич Н. П.</i> ФОРМУВАННЯ КОЛЕКТИВУ ОРГАНІЗАЦІЇ	944
186.	<i>Очеретько Л. М., Козирєва Є. О.</i> НАПРЯМИ ВДОСКОНАЛЕННЯ ОБЛІКУ ДЕБІТОРСЬКОЇ ЗАБОРГОВАНOSTІ ЗА ТОВАРИ, (РОБОТИ, ПОСЛУГИ)	948
187.	<i>Очеретько Л. М., Мельник О. М.</i> НАПРЯМИ ВДОСКОНАЛЕННЯ ФІНАНСОВОГО ОБЛІКУ ОСНОВНИХ ЗАСОБІВ В ЧАСТИНІ ІННОВАЦІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ	954
188.	<i>Очеретько Л. М., Тиха А. Д.</i> ШЛЯХИ ВДОСКОНАЛЕННЯ ОБЛІКУ ГОТОВОЇ ПРОДУКЦІЇ ДЛЯ ПІДПРИЄМСТВ МАШИНОБУДІВНОЇ ГАЛУЗІ	961
189.	<i>Печоріна М. І., Сторожук О. В.</i> АСПЕКТИ РОЗВИТКУ МИТНОЇ СПРАВИ УКРАЇНИ	965
190.	<i>Прийменко С. О., Гундарева Г. В.</i> МАТЕМАТИЧНЕ МОДЕЛЮВАННЯ ТА ІНФОРМАЦІЙНІ ТЕХНОЛОГІЇ В НАВЧАЛЬНИХ РОБОТАХ ЕКОНОМІЧНОГО ПРОФІЛЮ	967
191.	<i>Сук П. Л.</i> ВИКОРИСТАННЯ МЕТОДІВ НОРМИ АМОРТИЗАЦІЇ ДЛЯ МАЛОЦІННИХ НЕОБОРОТНИХ МАТЕРІАЛЬНИХ АКТИВІВ	974
192.	<i>Сьомченко В. В., Хмельковська А. В.</i> СТАН ДЕМОГРАФІЧНОЇ СИТУАЦІЇ В УКРАЇНІ: ПРОБЛЕМИ ТА ШЛЯХИ ЇХ ВИРІШЕННЯ	980
193.	<i>Сьомченко В. В., Хмельковська Т. В.</i> АНАЛІЗ РІВНЯ ЕКОНОМІЧНОЇ АКТИВНОСТІ ТА РІВНЯ БЕЗРОБІТТЯ В УКРАЇНІ	986
194.	<i>Тищенко В. Ф., Романюк А. В.</i> ПРОБЛЕМНЫЕ АСПЕКТЫ ДЕКЛАРИРОВАНИЯ ТАМОЖЕННОЙ СТОИМОСТИ ПРИ ПЕРЕМЕЩЕНИИ ЧЕРЕЗ ТАМОЖЕННУЮ ГРАНИЦУ УКРАИНЫ	991
195.	<i>Щуровська А. Ю., Місюль В. І.</i> СУЧАСНИЙ СТАН РОЗВИТКУ СФЕРИ ЕЛЕКТРОННОЇ КОМЕРЦІЇ ТА ТОРГІВЛІ В УКРАЇНІ	996
ЮРИДИЧЕСКИЕ НАУКИ		
196.	<i>Bulich V. V., Bohatyrova M. O.</i> PROSPECTS FOR THE ESTABLISHMENT OF JUVINAL COURTS IN UKRAINE	1001
197.	<i>Kizitskaya V. S., Bohatyrova M. O.</i> MEMORIAL LEGISLATION: EUROPEAN EXPERIENCE AND UKRAINIAN REALITIES	1004
198.	<i>Zyurkevych V. V., Bohatyrova M. O.</i> HOUSE ARREST AS A MEASURE TO ENSURE CRIMINAL PROCEEDINGS IN UKRAINE	1009

199.	Александренко О. В., Женунтій В. І. ПРОБЛЕМНІ ПИТАННЯ АКТИВНОГО ВИКОРИСТАННЯ СУЧАСНИХ ІННОВАЦІЙНИХ ЗАСОБІВ І ЦИФРОВИХ ТЕХНОЛОГІЙ У ПРАВООХОРОННІЙ ДІЯЛЬНОСТІ	1014
200.	Андрусяк І. П., Крікало О. Б. ДОМАШНЄ ТА СЕКСУАЛЬНЕ НАСИЛЬСТВО ЯК НАСЛІДОК ЗБРОЙНОЇ АГРЕСІЇ РОСІЙСЬКОЇ ФЕДЕРАЦІЇ	1020
201.	Бабич В. А. ОСОБЛИВОСТІ ЗАХИСТУ ПРАВ ГРОМАДЯН ПРИ ПРИТЯГНЕННІ ЇХ ДО АДМІНІСТРАТИВНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ ЗА СКОЄННЯ ПРАВОПОРУШЕННЯ ПЕРЕДБАЧЕНОГО СТАТТЕЮ 44-3 КУПАП	1025
202.	Бурейко Т., Корогод С. В. НАПРЯМКИ УДОСКОНАЛЕННЯ СИСТЕМИ ЗАПОБІГАННЯ ТА ПРОТИДІЇ НЕЗАКОННОМУ ЗБЕРІГАННЮ ЗБРОЇ В УКРАЇНІ	1028
203.	Василькова В. А. ПОНЯТТЯ ТА ОЗНАКИ СТРАХОВОЇ ДІЯЛЬНОСТІ В УКРАЇНІ	1031
204.	Гарбінська-Руденко А. В., Підгасцька В. В. ПРАВОВІ ОСНОВИ ДЕРЖАВНОГО КРЕДИТУ ТА БОРГУ В УКРАЇНІ	1036
205.	Гришаков Є. Р., Савенко В. П. ВИДИ КРИМІНАЛЬНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ	1041
206.	Дяченко Є. Р., Сенько В. В. ЗМІНИ ТА ДОПОВНЕННЯ ДО КРИМІНАЛЬНОГО КОДЕКСУ УКРАЇНИ 2001-2021 РОКІВ: ПОЗИТИВНІ ТА НЕГАТИВНІ ТЕНДЕНЦІЇ	1044
207.	Івашина І. А., Кисельов А. О. ІНФОРМАЦІЙНІ РЕСУРСИ, ЯКІ ВИКОРИСТОВУЮТЬСЯ ПІД ЧАС КРИМІНАЛЬНОГО АНАЛІЗУ	1049
208.	Козак К., Березняк В. ВІДМЕЖУВАННЯ ПРЯМОГО ТА НЕПРЯМОГО УМИСЛУ	1053
209.	Конопольський Б. В. ПРАВОВЕ СТАНОВИЩЕ РИМСЬКОЇ ЖІНКИ У ШЛЮБІ	1056
210.	Коптєвський О. Ю., Сенько В. В. ПОНЯТТЯ КРИМІНАЛЬНОГО ПРОСТУПКУ В ЧИННОМУ КРИМІНАЛЬНОМУ КОДЕКСІ УКРАЇНИ	1059
211.	Корогод С. В., Онуфрієнко Б. С. ПЕРЕВИЩЕННЯ ВЛАДИ АБО СЛУЖБОВИХ ПОВНОВАЖЕНЬ ПРАЦІВНИКОМ ПРАВООХОРОННОГО ОРГАНУ	1062
212.	Корогод С. В., Сауса А. В. ПРОБЛЕМИ ВИЗНАЧЕННЯ ОБ'ЄКТА НЕЗАКОННОГО ЗБАГАЧЕННЯ	1065
213.	Корогод С. В., Чабаненко Ю. В. ОСОБЛИВОСТІ КРИМІНАЛЬНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ ЗА ЖОРСТОКЕ ПОВОДЖЕННЯ З ТВАРИНАМИ	1068

214.	Корон І. Ю. ПРЕТОРСЬКА (БОНІТАРНА) ВЛАСНІСТЬ ЯК ОДИН З ВИДІВ ПРАВА ВЛАСНОСТІ У РИМІ	1074
215.	Лесяк Н. І., Марич Х. М. МЕДІАЦІЯ ЯК АЛЬТЕРНАТИВНИЙ СПОСІБ ВИРІШЕННЯ СПОРІВ	1078
216.	Лесяк Н. І. ОКРЕМІ АСПЕКТИ ВЗАЄМОЗВ'ЯЗКУ ПОДАТКОВОГО ТА КОНСТИТУЦІЙНОГО ПРАВА УКРАЇНИ	1084
217.	Мельник Н. М., Руденко О. А. ПРОЦЕСУАЛЬНИЙ СТАТУС ПЕРЕКЛАДАЧА В ЦИВІЛЬНОМУ СУДОЧИНСТВІ УКРАЇНИ	1090
218.	Могилат В. І. АКТУАЛЬНІ ПИТАННЯ СКЛАДНОЇ (ЗМІШАНОЇ) ФОРМИ ВИНИ В ЗАКОНОДАВСТВІ УКРАЇНИ	1095
219.	Молдова Я. О., Кисельов А. О. АЛГОРИТМ ПРОВЕДЕННЯ СТРАТЕГІЧНОГО КРИМІНАЛЬНОГО АНАЛІЗУ ОПЕРАТИВНО-РОЗШУКОВИМИ ПІДРОЗДІЛАМИ ДЕРЖАВНОЇ ПРИКОРДОННОЇ СЛУЖБИ УКРАЇНИ	1100
220.	Мухамадєєв Н. Р., Людвік В. Д. СТАНОВЛЕННЯ ТА РОЗВИТОК СИСТЕМИ ПОКАРАНЬ ЗА КРИМІНАЛЬНИМ ЗАКОНОДАВСТВОМ УКРАЇНИ	1104
221.	Мушицький В. О. АСПЕКТИ ПОПЕРЕДЖЕННЯ ЗЛОЧИНІВ, ПОВ'ЯЗАНИХ ІЗ НЕЗАКОННИМ ВИДОБУТКОМ І РЕАЛІЗАЦІЄЮ БУРШТИНУ	1108
222.	Наливайко Л. Р., Дяченко Є. Р. МЕХАНІЗМИ ПРОТИДІЇ КОРУПЦІЇ: ПОРІВНЯЛЬНО-ПРАВОВА ХАРАКТЕРИСТИКА У ЗАРУБІЖНИХ КРАЇНАХ З НАЦІОНАЛЬНИМИ ЗАХОДАМИ	1111
223.	Ортинська Н. В., Попруженко М. О. ЗАСТОСУВАННЯ ОБХОДУ ЗАКОНУ В МІЖНАРОДНОМУ ПРИВАТНОМУ ПРАВІ	1118
224.	Притула С. А., Руденко О. А. ПОНЯТТЯ ТА ЗМІСТ ОСНОВНИХ ПРИНЦИПІВ ЦИВІЛЬНОГО СУДОЧИНСТВА	1124
225.	Пугачова Ю. О., Ярошенко А. С. ОСОБЛИВОСТІ ЗДІЙСНЕННЯ ДЕРЖАВНОГО ЕКОЛОГІЧНОГО КОНТРОЛЮ	1130
226.	Радченко Д. Е. ПОНЯТТЯ ЧАСУ ВЧИНЕННЯ КРИМІНАЛЬНОГО ПРАВООПОРУШЕННЯ	1135
227.	Савенко В. П., Балим М. С. ПОНЯТТЯ ТА ЗМІСТ КРИМІНАЛЬНОГО ПРАВА	1139
228.	Савенко В. П., Демидов Р. А. ПОНЯТТЯ ВИНИ ТА ЇЇ ФОРМИ У КРИМІНАЛЬНОМУ ПРАВІ	1142

229.	Савенко В. П., Танцюра О. І.	1145
	ПРИХОВУВАННЯ КРИМІНАЛЬНОГО ПРАВОПОРУШЕННЯ	
230.	Слободянюк Р. Л.	1148
	ПРАВОВЕ ПОЛОЖЕННЯ ЛАТИНІВ	
231.	Теличко О. А., Теличко І. О.	1151
	ТЕХНОЛОГІЇ ШТУЧНОГО ІНТЕЛЕКТУ У КЛЮЧОВИХ СФЕРАХ ДЕРЖАВНОЇ ПОЛІТИКИ: ЗАРУБІЖНИЙ ДОСВІД ТА ПЕРСПЕКТИВИ ВПРОВАДЖЕННЯ В УКРАЇНІ	
232.	Тінін Д. Г., Каргапольцев І. В.	1158
	ЗАРУБІЖНИЙ ДОСВІД ПІДГОТОВКИ ПРАВООХОРОНЦІВ ТА ПЕРСПЕКТИВИ ВДОСКОНАЛЕННЯ	
233.	Шевченко О. О., Івахненко С. В.	1162
	ДЕЯКІ АСПЕКТИ ЗАПОБІГАННЯ КОРУПЦІЇ ПІД ЧАС НАДАННЯ ПУБЛІЧНИХ ПОСЛУГ ОРГАНАМИ НАЦІОНАЛЬНОЇ ПОЛІЦІЇ	
234.	Ямковий С. І.	1168
	ДО ПИТАННЯ ПРАВОВОГО СТАТУСУ РИМСЬКОГО ГРОМАДЯНИНА	

СЕЛЬСКОХОЗЯЙСТВЕННЫЕ НАУКИ

ОЦІНКА М'ЯСНОЇ ПРОДУКТИВНОСТІ ПТИЦІ ЗА ВИКОРИСТАННЯ В РАЦІОНАХ М'ЯСНОЇ ПТИЦІ ФЕРМЕНТНОГО ПРЕПАРАТУ

Гандзюк Тарас,

аспірант

Подільський державний аграрний університет

Приліпко Т. М.

Науковий керівник

док. с.-г.наук, професор

Вступ. Сучасний стан бройлерного виробництва України характеризується певними позитивними зрушеннями як з точки зору поновлення виробництва, так і досягнення досить високих виробничих показників, що стало можливим завдяки посиленню уваги державних структур до проблем галузі і залученню відповідних фінансових ресурсів на реконструкцію об'єктів, технічне обладнання придбання кращого світового генофонду м'ясних курей. Питання найбільш повної реалізації генетичного потенціалу імпортованих кросів у нових умовах експлуатації набуває особливого значення[4].

Технологія виробництва м'яса курчат-бройлерів базується на біологічних властивостях даного виду та на успіхах науки з генетики і селекції, годівлі, зоогігієни, ветеринарної медицини, економіки, успіхи яких дозволяють підвищити продуктивність, збереженість та зробити галузь м'ясного птахівництва ще більш ефективною. [1]

Слід вказати [3], що в умовах зростання цін на корми та енергоносії та повного зростання купівельної спроможності більшої частини населення України, актуальним залишається зниження собівартості продукції птахівництва і підвищення її конкурентоспроможності на світовому ринку.

Особливу увагу звертають на повноцінну годівлю, враховуючи не тільки наявність поживних речовин, але й виносяться особливі вимоги до співвідношення протеїна і енергії, амінокислот у раціоні, рівню мінеральних речовин і вмісту вітамінів [1].

На сьогодні, розвиток біотехнології обумовив появу нових ферментних препаратів, які почали широко застосовуватися як в тваринництві, так і в птахівництві, що обумовлено тим, що при приблизно однаковому вмісті валової енергії в зернових кормах (18,4 - 19,2 МДж/кг) частка обмінної енергії в них коливається від 50 до 80%, тоді, як могла бути набагато більшою [1,2].

Матеріал та методика досліджень. Тому метою досліджень було вивчення впливу згодовування ферментного препарату на забійних показники курчат- бройлерів. Оцінка м'ясної продуктивності птиці, як правило, проводиться не лише за забійним виходом, але й за масою виходу найбільш цінних складових частин тушки – грудної частини, стегна і гомілки. При цьому м'язи розділяли на білі і червоні (розділення і обвалка курчат – бройлерів І категорії здійснювались за ГОСТ 25391-82, відбір проб – за ГОСТ 7702,0-74). Дані статистично опрацьовували.

Результати досліджень. Встановлено, що додаткове згодовування авізіму птиці дослідної групи певним чином вплинуло на продуктивність птиці.

При цьому жива маса у курчат дослідних груп на 224 г (3245,2 проти у 3021,3 контролю) і середньодобовий приріст (77,4проти 72 у контролі) – на 5,4 % були вірогідно ($P < 0,01$) кращими при використанні препарату авізіму ніж у контролі.

На користь застосування у годівлі курчат-бройлерів ферменту авізім говорять і отримані дані по зменшенню на 3,4 % (1,79 проти 1,91 у контролі) витрати корму на 1 кг живої маси. Необхідно відмітити, що у контрольній і дослідній групах інтенсивність росту молодняку у різні вікові періоди була різною, а саме у курчат – бройлерів, які отримували у раціоні ферментний препарат «Авізім» була вищою. Найбільш суттєві відмінності виявлені у віці 10 та 40 діб відповідно різниця складала 9 і 7,4 %.

Результати досліджень наведені у таб. 1 свідчать про перевагу за всіма забійними показниками курчат, які отримували у раціоні ферментний препарат, що сприяло підвищенню їх м'ясної продуктивності і досягненню кращих забійних кондицій (на 22,4 – 24,7%). У той же час суттєвої різниці у забійному виході м'яса між групами не було.

Виробництво м'яса курчат-бройлерів дослідної групи у цілому, а також вихід найбільш цінних (червоне і біле м'ясо) продуктів у переважали аналогів з контрольної групи. Основу їстівних частин тушок бройлерів складають м'язи, шкіра і жир. При анатомічному розділенні ми визначали їх вихід. Дані вказують на те, що при значному підвищенні живої маси птиці, як наслідок відбулося і підвищення виходу їстівних частин тушок у курчат дослідної групи.

При визначенні напівфабрикатів I категорії, куди входять: печінка, серце, шлунок і шия без шкіри, а також субпродукти II категорії – голови, кінцівки і крила – спостерігалась інша залежність. Вихід грудинки був на 2%, окороків-0,8 і супових наборів 1,3% більше у курчат, які отримували препарат «Авізім» у порівнянні з тими, яким згодовувався основний раціон протягом всього періоду відгодівлі. Вихід м'язів у бройлері, які отримували основний раціон склав 30,8 %. У курчат дослідної групи даний показник сягав рівня до 32,6. До числа їстівних частин тушок відноситься також печінка, серце і шлунок. Якщо врахувати їх, то вихід всіх їстівних частин тушок у групі.

Якщо врахувати їх, то вихід всіх їстівних частин тушок у групі склав 41,8 % до передзабійної маси курчат, у дослідній – 41,3 %. У своїх дослідженнях поряд з анатомічним ми провели і глибоке розділення тушок, враховуючи масу грудин, окороків і супових наборів та вихід їх від передзабійної живої маси курчат.

Висновок. Вищевказаний факт свідчить про ефективність введення до раціону ферментного препарату «Авізім».

РАЗРАБОТКА МОЛОТИЛКИ-ТЕРКИ СЕЛЕКЦИОННОЙ ДЛЯ ЭФИРОМАСЛИЧНЫХ КУЛЬТУР

Горобей Василий,

д.т.н., снс,

Научно производственное объединение «Селта»

Национального научного центра

«Институт механизации и электрификации сельского хозяйства»

Глеваха, Киевская область, Украина

Богуславский Роман,

к.б.н., снс,

ведущий научный сотрудник

Институт растениеводства им. В. Я. Юрьева

НААН Украины, Харьков, Украина

Аннотация. Для послеуборочного обмолота отдельных растений и пучков зерновых и зонтичных эфиромасличных культур-аниса, фенхеля, тмина, кориандра, укропа в процессах селекционно-семеноводческой работы на II - III этапах выращивания разработана молотилка-терка селекционная вибрационного типа. Изготовлен экспериментальный образец машины. Проведенными в лабораторных и производственных условиях испытаниями молотилки вибрационного типа получены положительные результаты, образец передан для хозяйственной апробации. Описаны устройство молотилки и принцип работы.

Ключевые слова: Молотилка-терка, диск, дека, эксцентриковый привод, кривошипно-шатунный механизм, терочный аппарат, вентилятор, сепаратор.

Введение. После обмолота урожая отдельных растений зерновых культур повреждение семян может достигать 30-50% и более, что резко снижает их качество и полевую всхожесть. Из общего числа факторов, снижающих всхожесть семян, на долю машинных повреждений эфирно-селекционных культур приходится 60-70% [1]. При обмолоте укропа, аниса, кориандра,

фенхеля в процессах селекции и семеноводства на 2 - й-3-й стадиях выращивания молотильными мельницами с традиционно качественными барабанами, например, молотильной машиной сноп-срез МСС-1 [2] при равных условиях при коротком обмолоте 0, 5% кориандра допускается до обмолота плодов на 12,3%, при озорстве 4% измельчается до 3,8% плодов. В последнем случае более 10% плодов кориандра в пустоте находятся в зонтиках, т. е. требуют дополнительного обмолота.

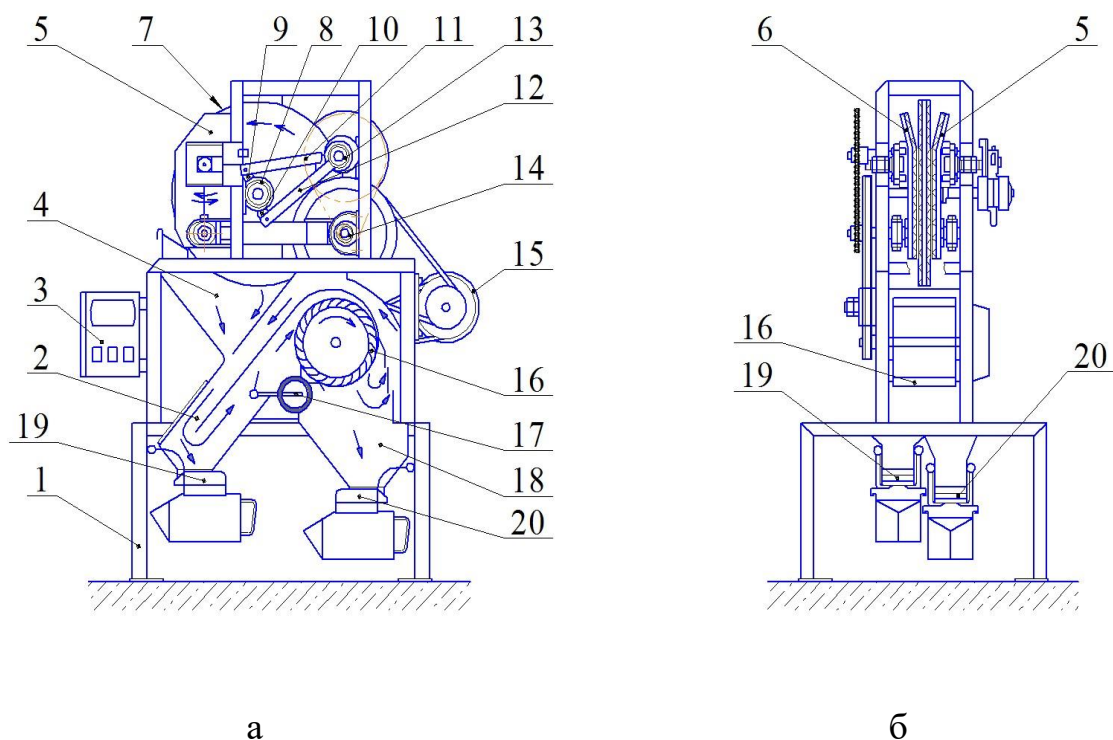
Технические решения рабочих органов в молотилке МПВ-1 представлены цилиндрическими роликами с упругой световозвращающей поверхностью, машина используется для обмолота льняных пучков на 2-3-м этапах отбора и сортоиспытания одновременно из ящиков [3]. При обмолоте пучков кориандра валковая молотилка дает плоды, подлежащие измельчению до фрагментов 5,3%, при дробовом обмолоте до 2%, кроме того, данная конструкция характеризуется сложностью и безопасностью, а также высокой металлоемкостью и энергоемкостью.

Известно устройство, обмолот зерна в котором осуществляется за счет покрытых эластичным материалом бесконечных лент, имеющих приводы с кривошипно-шатунным механизмом и цепной передачей, движущиеся навстречу друг другу, образуя между собой рабочий зазор [4]. Стебли растений и колоски поступают между лентами, которые движутся с равными скоростями и относительно друг друга совершают возвратно-поступательное движение, в результате чего происходит интенсивное вытирание зерна из тколоськов и вынос обмолоченного продукта из рабочей щели. При этом стебли не завиваются в жгут. Недостатками данного технического решения являются его использование исключительно в полевых условиях для обмолота растений на корню, т. е. непосредственно на селекционных площадках, а также высокая энергоемкость, сложность осуществления технологического процесса и обслуживания, невозможность выполнения процессов технологического исследования селекционного материала в лабораторных условиях.

Цель работы. Целью работы поставлена задача разработать упрощенную конструкцию молотилки-терки, позволяющую повысить качество обмолота, удельную производительность, снизить энергоемкость процесса и обеспечить ее использование в лабораторных условиях исследований для селекционной работы с отдельными растениями и пучками зерновых и зонтичных эфиромасличных культур на II и III этапах селекции при предотвращении смешивания различных партий семян [5].

Материалы и методы. Поставлена задача решается тем, что молотилка-терка селекционная, содержащая раму, электропривод рабочих органов с ременной передачей, эксцентриковый привод дек и рабочие органы для обмолота растений, за счет того, что на раме установлен диск с вертикальной осью вращения и цепной передачей, выполненный с возможностью движения поочередными импульсами через обгонную муфту, рычаги и шатуны эксцентрикового привода с обеих сторон прилегают к декам, выполненным с отогнутыми верхними краями для введения растений в щель, с заданной величиной между боковыми поверхностями диска и деками, которые в верхней части связаны с рамой шарнирами, а в нижней части с шатунами эксцентрикового привода для создания вибрационного колебательного движения в плоскости, параллельной плоскости диска, при этом по обе стороны диск молотилки, а также рабочие плоскости дек молотилки со стороны диска содержат эластичное покрытие, а под диском и деками установлена перегородка для направления перетертого вороха растений в сепаратор и удаления примесей из семян.

Результаты и обсуждение. Молотилка-терка селекционная выполнена в виде лабораторной машины представлена на чертежах : на фиг. 1-вид спереди; фиг.2 – вид сбоку, где : 1 – рама, 2 – сепаратор, 3 – пульт, 4 – бункер, 5 – правая дека, 6 – левая дека, 7 – диск, 8 – обгонная муфта, 9, 10 – рычаг, 11, 12 – шатун, 13 – эксцентриковый привод диска, 14 – эксцентриковый привод дек, 15 – электродвигатель, 16 – вентилятор, 17 – регулятор воздушного потока, 18 – осадочная камера, 19 – клапан для зерна, 20 – клапан для половы [6].

**Рис 1. Конструктивная схема сепаратора-сортировщика колонного
типа: а – вид спереди, б – вид сбоку**

Рама 1 предназначена для крепления основных узлов молотилки. Рабочим органом молотилки является дисковый терочный аппарат, который состоит из диска 7 дек правой 5 и левой 6. Щели между деками и диском регулируются фиксацией на оси. Верхняя часть дэк правой 5 и левой 6 имеют отогнутые края поверхности для обеспечения мероприятия колосков в щель, зазор которой регулируется, между диском 7 и деками 5,6. Деки, правая 5 и левая 6 в верхней части связаны с рамой 1 шарнирами, а в нижней части с шатунами 11 и 12 с эксцентриковым приводом 14. На оси диска 7 размещена обгонная муфта 8, связанная рычагами 9 и 10 и шатунами 11 и 12 с эксцентриковым приводом 13.

Под дисковым тертковым аппаратом размещен приемный бункер 4. Перегородка этого бункера является также стенкой аспирационного сепаратора 2. В корпусе сепаратора установлена крыльчатка диаметального вентилятора 16, перегородка и регулятор воздушного потока 17. Входной канал сепаратора 2 и осадочная камера 18 закрыты клапанами 19 и 20. Под клапаном 19

расположена емкость для очищенных семян, а под клапаном 20 емкость для половы.

Рабочие органы приводятся в движение электродвигателем 15 через ступенчатый шкив ременной передачей, эксцентриковый привод дек 14 и ременной передачей крыльчатка вентилятора 16, и через звездочки и цепной передачей диск 7. Регулирование частоты вращения электродвигателя 15 обеспечивается электронным регулятором преобразования частоты напряжения Lenze с пульта 3. При включенном питании электродвигатель 15 приводит во вращение крыльчатку вентилятора 16 и эксцентриковые приводы 13 и 14. Крыльчатка создает круговой воздушный поток в каналах сепаратора 2. Эксцентриковый привод 13 придает диску 7 вращения поочередными импульсами. Эксцентриковый привод 14 колеблет деки 5 и 6 относительно шарниров в противофазе.

Порядок работы молотилки-терки следующий. Пучки растений, удерживаемые руками оператора за стебли, вводят колосками вперед через заходы в щели между диском 7, поверхности которого покрыты эластичными (резиновыми) поверхностями и деками 5 и 6 с эластичными (резиновыми) поверхностями. Диск 7 движется поочередными импульсами через обгонную муфту 8, рычаги 9 и 10 и шатуны верхний 11 и нижний 12 от эксцентрикового привода 13 затягивает колоски в щель установленную под культуру, обмолачивается постоянным зазором между деками 5 и 6 и диском 7. Под действием поперечных вибрационных перемещений дек колоски в щелях перетираются и из них выделяются зерно и мякина. После того, как колоски опустятся в нижнюю часть дэж, оператор извлекает растения за стебли с рабочей щели и, убедившись, что на них не осталось зерна, отправляет стебли в отходы. Ворох по стенке перегородки сползает в аспирационный канал сепаратора 2. Воздушный поток регулируют 17 так, что зерно из перегородки сепаратора падает на клапан 19, а поллова выносятся воздухом в осадочную камеру 18. В осадочной камере поллова оседает на клапан 20. По окончании

обмолота открывают клапан 19 и зерно высыпают в приемную емкость, открытием клапана 20 в соответствующую емкость высыпают полосу.

Режим работы молотилки регулируют путем изменения частоты вращения диска, амплитуды колебаний дек, щелью между деками и диском. Комбинированные ременные и цепные передачи плавно регулируемого движения на вибрационные рабочие органы обеспечивают постоянство их работы. Регулятором воздушного потока 17 в сепараторе 2 изменяют скорость движения воздуха в каналах.

В новом техническом решении дискового терочного аппарата молотилки используется диск, что движется поочередными импульсами от эксцентрикового привода с вертикальной осью вращения, с обеих сторон охватывают дека, с отогнутыми краями поверхности для ввода колосков в щель между диском и деками, в верхней части связаны с рамой шарнирами, а в нижней части с шатунами эксцентрикового привода и создают вибрационные колебательные движения в плоскостях, параллельных плоскости диска, при этом по обе стороны диск молотилки, а также рабочие плоскости дек молотилки, со стороны диска, имеют эластичные покрытия, а дисковый терочный аппарат селекционной молотилки-терки имеет пневматический сепаратор и возможность для удаления половы из обмолоченного вороха. Принятая схема молотилки обеспечивает самоочищение рабочих органов, что предупредит смешивание различных партий семян.

Указанные признаки позволяют использовать стационарную молотилку-терку в лабораторных условиях для обмолота отдельных растений и пучков зерновых и зонтичных эфиромасличных культур-аниса, фенхеля, тмина, кориандра, укропа в процессах селекционно-семеноводческой работы на II - III этапах выращивания.

Наличие в новом техническом решении дискового терочного аппарата молотилки-терки диска, установленного с вертикальной осью вращения, дек, которые охватывают с обеих сторон диск с заходами, создание вибрационных колебательных движений в плоскостях, параллельных плоскости диска, при

этом по обе стороны диска молотилки, а также деки молотилки, охватывающие диск также имеют эластичное покрытие, а дисковый тертковый аппарат селекционной молотилки-терки имеет пневматический сепаратор для удаления мякины из обмолоченного вороха, обеспечивают его устойчивую работу в лабораторных условиях, повышение удельной производительности, снижение энергоемкости процесса и самоочищение рабочих органов.

Укомплектованный экспериментальный образец стационарной лабораторной молотилки-терки селекционной с системой обмолота, который заявляется, изготовлен в научно-производственном объединении «Селта» для селекционно-семеноводческих учреждений, прошел технологические испытания в Институте сельского хозяйства Крыма в сотрудничестве с институтом растениеводства им. В. Я. Юрьева и научно-производственной фирмой «Элкор», г. Симферополь, а хозяйственные в условиях Института оросительного земледелия НААН Украины. По итогам анализа результатов обмолота отдельных растений и пучков зонтичных эфиромасличных и колосовых культур получены положительные результаты и следующие технические характеристики молотилки-терки вибрационного типа : производительность: от 280 до 400 колосков на час, напряжение питания, В – 380; установленная мощность, кВт – 0,37; частота вращения диска, мин.⁻¹ от 2,5 до 10; частота колебаний дек, мин.⁻¹ от 250 до 450; амплитуда колебаний ДЭК, мм от 2,5 до 10, частота вращения крыльчатки вентилятора, мин.⁻¹ от 880 до 1600; обслуживает один человек.

Выводы. Таким образом, совокупность признаков технического решения позволяет снизить сопротивляемость обмолота семян зерновых и зонтичных эфиромасличных культур при их обмолоте в стационарных условиях, а также уменьшить нагрузку на электропривод и обеспечивает стабилизацию глубины очистки семян. Кроме того, повышается степень унификации селекционных молотилок-терок с вибрационными рабочими органами, что обеспечивает возможность использования конструкции для обмолота отдельных растений и пучков зерновых и зонтичных

эфиромасличных культур в лабораторных условиях исследований на II и III этапах селекции и предотвращение смешивания различных партий семян.

СПИСОК ЛИТЕРАТУРЫ:

1. Калимуллин Р.К. Как уменьшить механические повреждения семян при обмолоте/ Селекция и семеноводство. 1974. №5. – С.58-61.
2. Машины и лабораторное оборудование для селекционных работ в растениеводстве: Справ. пособие / Под общ. ред. В.М. Дринчи - Воронеж: НПО «МОДЭК», 2010. – С. 86-87.
3. Каталог для заказа машин, приборов, лабораторного и технологического оборудования для механизации работ в селекции, сортоиспытании и первичном семеноводстве сельскохозяйственных культур /Сост. Ю.А. Семенов, Ю.Ф. Некипелов, М.: АгроНИИТЭИИТО, 1988. – С.63-64.
4. А.с. 965383 СССР, A01D 41/08 Устройство для обмолота зерновых культур на корню / Б.С.Юфа, С.С.Старчиков, Научно-производственное объединение по эфиромасличным культурам и маслам. Заявл. 28.05.81; Оpubл. 15.10.82 Бюл.№ 38.
5. Gorobey V.P. Increasing effectiveness of threshing of ether-beering plants in selection work// The development of technical sciences: problems and solutions/ V.P. Gorobey, R.L. Boguslavsky Conference Proceedings, Aprile 27-28, 2018. Brno: Baltija Publishing. 2018. – P.10-13.
6. Пат. UA 122580, МПК (2020.01) А 01 F 7/06 (2006/01) А 01 F 12/00 Молотарка-тертка селекційна / В.П. Горобей, Р.Л. Богуславський; заявник і патентовласник В.П. Горобей. – № a201405418; заявл.20.03.18; опубл. 10.12.20, Бюл. № 23.

ПРОДУКТИВНІ ТА ЗАБІЙНІ ЯКОСТІ МОЛОДНЯКУ ОВЕЦЬ ЗА ЗГОДОВУВАННЯ ДОБАВКИ ІЗ АКВАКУЛЬТУРИ

Дулкай Євген Іванович,

Аспірант

Подільський державний аграрний університет

Приліпко Т. М.

Науковий керівник

док. с.-г.наук, професор

Важливим резервом поповнення потреби у високобілкових кормах, кормовому протеїні та біологічно активних речовинах у наші дні можуть бути флора і фауна водоймищ. Проте у тваринництві використовується в основному рибне борошно в той час, коли багато продуктів водоймищ – водорості, планктонні ракоподібні, інші гідробіонти – ще не стали одним із арсеналів кормових засобів, не дивлячись на їх виключну біологічну цінність. [1, 3]. Одним із таких кормових засобів, які використовувалися раніше у тваринництві, є аквакультура річки Дністер, яка включає мікрowodорості, рачки, інфузорії, коловратки, цисти, яйця, личинки, лялечки, та інші форми зоофітопланктону акваторії Дністра.

Враховуючи те, що природні накопичення аквакультури дають можливість використовувати її для годівлі сільськогосподарських тварин, виникла необхідність всебічного вивчення її хімічного складу, розробки норм і способів включення в раціон, можливості заміни зернових та інших компонентів у складі комбікорму, ефективність згодовування вівцям. [2].

Тому метою досліджень було вивчення впливу згодовування протеїново-мінеральної добавки із аквакультури на продуктивні та забійні якості молодняку овець породи прекос.

Методика досліджень. Для проведення науково-господарського досліду було відібрано на фермі господарства 36 голів молодняку овець породи прекос,

яких розподілили на 3 піддослідних груп по 12-голів у кожній. Піддослідним яркам усіх груп у порівняльній період згодовували однаковий основний раціон (ОР), який складався із силосу кукурудзяного, злаково-бобового сіна, солом'яно-трав'яних гранул з включенням контрольного комбікорму. В основний період досліду тварини контрольної групи залишилися на тому ж основному раціоні, а в раціон овець 1-ї дослідної групи був включений комбікорм з вмістом 3 % добавки із аквакультури, 2-ї дослідної групи – 7% .

Результати досліджень. Аквакультура річки Дністер являє собою зеленувату, сипку, у вигляді маленьких крупинок масу. При вмісті вологи 10-15 % вона не злежується, досить сипка, технологічна, добре змішується з будь-якими компонентами, передбачених для приготування комбікормів. Вивчення хімічного складу показало, що на відміну від зернових кормів аквакультура відзначається високим вмістом золи – 345 г/кг сухої речовини, що зумовлює широкий набір у ній мінеральних елементів. Аналіз отриманих даних свідчить про те, що аквакультура характеризується високим вмістом сирого протеїну (190-220 г/кг сухої речовини), у тому числі перетравного 161-187 г/кг. За цими показниками, вона майже рівняється а горохом (218 і 192 г/кг).

Таким чином, за вмістом елементів живлення, зокрема протеїну і мінеральних речовин, її можна класифікувати як протеїново-мінеральну добавку. Результати досліджень свідчать про те, що молодняк овець дослідних груп за живою масою дещо перевищував тварин контрольної групи. Так, середньодобовий приріст живої маси овець 1-ї дослідної групи був вищим від контрольних аналогів на 4,3%, 2-ї дослідної групи - на 5,2 ($P>5$). Причому найбільший приріст живої маси (103,2 г/за добу) мали варини саме 2-ї дослідної групи, і в комбікормі яких частка добавки із аквакультури складала 7% (за масою).

Згодовування тваринам дослідних груп нової кормової добавки в складі комбікорму справляло позитивний вплив не тільки на приріст живої маси, а й на вовнову продуктивність. За настригом митої вовни тварини дослідних груп перевищували контрольних тварин на 10-220 г, або 0,3-6,3 % ($P>0,05$).

В аналогічних умовах утримання і годівлі тварини дослідних груп мали різні відгодівельні показники. За передзабійною масою, наприклад, у контролі були мінімальні показники (47,53 кг), а ровесники дослідних груп перевищували їх на 3,06-5,13 кг. При цьому відмічається значна різниця у 2-й дослідній групі, де жива маса складала 52,84 кг. Максимальна забійна маса спостерігається теж у тварин другої дослідної групи, що перевищує показники контрольної на 10,01% і першу дослідну групу на 9,25%.

Тварин дослідних груп характеризував відносно вищий коефіцієнт м'ясності – на 6,07-9,72%.

Згодовування молодняку 6- до 13-місячного віку комбікормів з вмістом 3,7% ПМДА замість еквівалентної за масою кількості зерна сприяє тенденції до підвищення середньодобового приросту живої маси тварин на 4,3%; 5,22%; і зменшує витрату кормів на 1 кг приросту живої маси на 6,6-7,6 ($P > 0,05$), збільшується настриг митої вовни на 0,3-6,3%, довжина вовни (0,32-0,62 см) та міцність (на 0,06 – 1,10 км).

Література

1. Дьяченко Л.С., Прилипко Т.Н. Использование гипергалинной аквакультуры Приазовья в рационах овец // Тр. ин-та /И-т животноводства степных районов УААН.-1994. – вып. 66 – с. 113 - 115
2. Приліпко Т.М. Гіпергалинна аквакультура – ефективний замінник зерна в комбікормі для овець //Вівчарство. РеСП. Міжвідомчий темат.наук.зб.- К. Урожай,1996. - вип.29.-с.39-44.
3. Приліпко Т.М., Сивик Т.Л. Вплив згодовування гіпергалинної аквакультури на продуктивність ремонтних ярок //Матеріали міжнародної конференції, присвяченої 125 – річчю від дня народження М.Ф Іванова. -Київ. Асоціація "Україна", 1996. –С 144-145.

АВТОМАТИЗАЦІЯ РОЗРАХУНКУ КОМПОНЕНТІВ МОЛОКА НА ЕТАПІ НОРМАЛІЗАЦІЇ

Іщенко Ольга Анатоліївна,

к.т.н., старший викладач

Островський Микола Миколайович,

студент

Таврійський державний агротехнологічний

університет імені Дмитра Моторного

м. Мелітополь, Україна

Вступ. Найпопулярнішим продуктом споживання та сировиною для виробництва великої кількості продуктів в Україні є молоко. За останні роки різноманітність молочної продукції значно зросла й тому, на сьогоднішній день, головною метою є забезпечення виробництва високоякісної сировини з дотриманням технічних умов та певним якісним та кількісним складом.

Одним з найдавніших продуктів харчування є питне коров'яче молоко. Біологічна цінність продукту – у наявності майже всього комплексу відомих і необхідних для організму людини речовин. У молоці виявлено 17 з 20 відомих в даний час вітамінів з жиророзчинних - А, D, E, K, а з водорозчинних - B₁ - B₁₂, B₆, H, C, n-амінобензойна кислота, інозит. Воно є головним джерелом білку та мінеральних речовин. Молоко корів може мати різний фізико-хімічний склад, виходячи з різних факторів, наприклад: породи корови, спадковості, продуктивності, віку тварини, сезону та температури середовища, харчування тощо, тому при організації технологічних процесів переробки молочних продуктів виникають складнощі матеріально- сировинних розрахунків.

Основним напрямом розробок в області виробництва молока питного є встановлення термінів зберігання цього продукту, а також підвищення його харчової і біологічної цінності. Для створення якісної сировини на подальше виробництво потрібно правильно розраховувати кількість компонентів з метою проведення правильної нормалізації незбираного молока. Оскільки визначення оптимальних значень параметрів при великій кількості складових компонентів

та врахування варіації їх зміни при різних властивостях початкової сировини є доволі складним процесом, тому для полегшення та покращення точності визначення їх значень необхідна автоматизація процесу розрахунків.

Метою роботи є створення алгоритму для нормування параметрів нормалізації молока та автоматизація його здійснення з метою спрощення розрахунків та отримання оптимальних значень компонентів молочної сировини з урахуванням показників їх витрат.

Матеріали і методи. Автоматизація процесу розрахунку здійснена за допомогою програми Microsoft Office Excel. Застосовано аналіз літературних джерел з використанням пошукових, аналітичних й порівняльних методів.

Результати та обговорення. Для дослідження обрано технологічний процес виробництва питного молока. Складено схему поетапного здійснення створеного алгоритму розрахунку компонентів продукції на певному етапі – етапі нормалізації молока.

Рис. 1. Схема розрахунку компонентів при виробництві питного молока

Вхідними показниками для пропонованого алгоритму є жирність питного молока 2,5% та маса незбираного молока 5000 кг. За даною схемою необхідно

визначити такі показники технологічного процесу виробництва питного молока - як масу незбираного молока для сепарації та пастеризації, втрати при даних процесах та масу вершків при заданій їх жирності.

Один з етапів нормалізації молока є процес сепарації – розділення молока на знежирене молоко й вершки. Визначена маса вершків, яку отримують під час процесу нормалізації незбираного молока за формулою:

$$M_{\text{верш}} = \frac{M_m \cdot (Ж_{\text{верш}} - Ж_{\text{нм}})}{(Ж_{\text{верш}} - Ж_{\text{знеж}})},$$

де $M_{\text{верш}}$ - маса вершків, кг; M_m - маса молока, кг; $Ж_{\text{верш}}$ - жирність вершків, %; $Ж_{\text{нм}}$ - жирність нормалізованого молока, %; $Ж_{\text{знеж}}$ - жирність знежиреного молока, %.

B2 f_x $=B1*(D1-D3)/(D2-D3))$				
	A	B	C	D
1	Маса молока:	5000,00	Жирність молока:	3,60
2	Маса вершків:	244,44	Жирність вершків:	25,00
3	Маса незбираного молока, відправленого на сепарацію:	1724,90	Жирність нормалізованого молока:	2,50
4	Маса незбираного молока, відправленого на змішування (нормалізацію):	3275,10	Жирність знежиреного молока:	0,05
5	Втрати при сепаруванні:	6,90	Втрати при сепаруванні:	0,40

Рис. 2. Визначення маси вершків

B3 f_x $=(B2*(D2-D4)/(D1-D4))*(100/(100-D5))$				
	A	B	C	D
1	Маса молока:	5000,00	Жирність молока:	3,60
2	Маса вершків:	244,44	Жирність вершків:	25,00
3	Маса незбираного молока, відправленого на сепарацію:	1724,90	Жирність нормалізованого молока:	2,50
4	Маса незбираного молока, відправленого на нормалізацію:	3275,10	Жирність знежиреного молока:	0,05
5	Втрати при сепаруванні:	6,90	Втрати при сепаруванні:	0,40

Рис. 3. Визначення маси незбираного молока

Наступним етапом є визначення кількості незбираного молока, яке підлягає сепарації для отримання необхідної кількості вершків з урахуванням втрат. Визначено масу знежиреного молока після сепарації; масу незбираного молока для змішування (нормалізації), масу нормалізованого молока (суміші).

Останнім етапом нормалізації молока є пастеризація – процес одноразового нагрівання рідини до температури, яка нижче за температуру кипіння на нетривалий час, з метою знищення бактерій, що містяться в цих рідинах.

При розрахунках враховано, що нормалізоване молоко з додаванням знежиреного молока, не може мати жирність більшу, ніж жирність початкової сировини.

Висновок. Створено алгоритм для визначення показників технологічного процесу виробництва питного молока з метою підвищення ефективності процесу нормалізації шляхом отримання значень складових компонентів максимальної точності. Проаналізовано взаємозв'язок жирності незбираного молока, вершків, потрібної жирності молока, кількості нормалізованого молока, втрат при різних етапах виробництва та у перспективі отримано можливість розрахунку їх оптимального поєднання.

ЛІТЕРАТУРА

1. Александровский С.А. Материально-сырьевые расчёты пищевых производств: учеб.пособие. Казань: Изд-во КНИТУ, 2012. 132 с.
2. ДСТУ 3661:2010. Молоко коров'яче питне. [На заміну ДСТУ 3661-94; чинний від 2011-10-01].
3. ДСТУ 3662:2018. Молоко-сировина коров'яче. Технічні умови. [На заміну ДСТУ 3662:2015; чинний від 2019-01-01].
4. Іщенко О.А., Островський М.М. Визначення оптимальної кількості компонентів для нормалізації молока. Actual aspects of development in the context of globalization. *Abstracts of IX International Scientific and Practical Conference*. Florence, Italy 2020. Pp.209-212– ISBN 978-1-64826-024-7.
5. Машкін М.І., Париш Н.М. Технологія молока і молочних продуктів: навчальне видання. Київ: Вища освіта, 2006. 351 с.

ФАРАОН

Мірошник Наталія Олександрівна,
студентка
Національний університет біоресурсів
і природокористування
м. Київ, Україна

Мета: дослідити особливості життєдіяльності перепелів.

Актуальність теми: м'ясо перепелів є найціннішим дієтичним продуктом. М'ясо перепелів багате амінокислотами і вітамінами групи В, фосфором, легкозасвоюваним білком, міддю, калієм і іншими мінеральними речовинами. Особливо актуально вживання перепелиного м'яса в їжу людьми, страждаючими хворобами легень, печінки, опорно-рухового апарату, травної та серцево-судинної систем. Завдяки збалансованому складу, м'ясо перепелів рекомендується включати в дієтичне харчування: воно практично не містить холестерину, прекрасно засвоюється організмом і відновлює обмін речовин.

Фараон - порода м'ясного напрямку продуктивності. Виведена в США Маршем з метою отримати птахів із збільшеною масою тіла (вага диких перепілок не перевищує 150 м). В результаті виконаної роботи Маршу вдалося вивести породу з винятковими показниками:

- вага самки наближався до 300 г;
- самця - 200 - 270 г.

При цьому зовнішній вигляд оперення залишився, як у диких перепілок: коричнево-строкатого забарвлення з невеликими вкрапленнями чорних і білих плям. Це перша і єдина чиста порода м'ясного напрямку. В СРСР була завезена із Польщі і використовувалася для створення нових м'ясних ліній і порід шляхом схрещення з англійськими білими і японськими перепелами.

Сьогодні в Україні практично відсутні великі птахогосподарства, які займаються виробництвом продукції перепільництва. На Київщині: потужних - лише п'ять птахогосподарств по утриманню перепелів. Загальна ж кількістю по

Київській області - понад 170 тис. голів, а в приватному секторі - від 30 до 50 тисяч.

Більше 11 тис. голів утримують в птахопідприємстві ФГ "Волосожар". В "Концерні СВК" Баришівського району - 70 тис. голів, в ТОВ "Повіт-Агро"- 20 тис. голів. А у ТОВ "Агрокомплекс" - майже 30 тис. голів і в ТОВ "Агросоюз Фенікс" - понад 70 тисяч.

Біологічні характеристики породи Фараон:

- ❖ вага самки -250 - 300 г;
- ❖ вага самця -200 - 270 г;
- ❖ готовність до парування і відкладання яєць - з 1,5 міс.;
- ❖ несучість - 200 яєць в рік;
- ❖ готові до забою в 1,5-2 міс;
- ❖ вага патраної тушки – 160-250г.

Перепели фараон вимагають підвищених вимог до умов утримання і раціону харчування. Розвиток перепелів закінчується у віці 56 днів, після чого вони підлягають забою.

Умови утримання: необхідні великі площі для розведення і строгий контроль яскравості освітлення і вологості повітря. Для отримання яєць великого розміру перепелів необхідно утримувати в просторих клітках.

Умови щодо утримання:

- площа на одну особину - не менше 2 дм²;
- висота клітки - 0,3 м;
- температура повітря - 18 - 22 °С;
- яскравість освітлення - нижче 35 ЛК;
- вологість повітря - 60-70%;
- норма повітрообміну -5 м³/год (нижчий);
- відсутність протягів.

Годівля: перепілки вимагають ретельного підходу до харчування для оптимального набору маси. Основу раціону складають спеціальні комбікорми.

Із зернових кормів рекомендують: подрібнені пшениця і кукурудза, ячмінь, овес, просо. Потрібно, щоб у раціоні були зелень і овочі: в літній час - різнотрав'я, конюшина, люцерна; у зимовий період – пророщене зерно. З овочів вони любляють капусту, буряк, моркву.

Обов'язково потрібно включати в раціон протеїн. Сирі білки додають в комбікорм у таких пропорціях:

- курчата (вік до 30 днів) - 25 - 27 %;
- зрілі особини (вік 30 - 45 днів) - 18 -28%;
- самки-несучки - 20 -24%.

Годувати потрібно 3-4 рази в день. Варіант годування в зимовий час:

- 7:00 – третина денної норми злакових;
- 11:00 – волога мішанка;
- 17:00 – волога мішанка;
- 20:00 – інші дві третини злакових.

Режим годівлі у літній період збігається із збільшенням світлового дня, початок годування в 7 — 8 годин ранку, закінчення - о 16 -17 годин вечора.

Для достатнього надходження кальцію в організм птиці кладуть у годівниці крейду, подрібнені черепашки або шкаралупу курячих яєць, а також кухонну сіль.

Для інкубації яйця беруть тільки з господарств, благополучних щодо інфекційних захворювань птиці. На інкубацію відбирають яйця масою не менше 10 г.

Яйця проглядають на овоскопі і вибірково розтинають для біохімічних і бактеріологічних аналізів.

Повноцінні яйця мають правильну форму, характерну для даного виду птиці, гладеньку шкаралупу, матову надшкаралупну оболонку. Повітряна камера яєць має бути в тупому їх кінці, бо неправильне її розміщення затруднює вилуплювання пташенят. Жовток займає центральне положення. Колір його яскраво-жовтий, що свідчить про високий вміст у ньому каротиноїдів.

Для розведення цієї породи птахівники використовують інкубатор, куди поміщаються свіжі (не більше 7 днів) яйця перепілки. Термін інкубації - 17 днів після закладання.

При цьому для успішного розведення варто дотримуватися декількох умов:

- Для підвищення виводимості і зниження вроджених каліцтв самець і самка мають бути з різних стад.
- Вік самки не більше 8-ми, а самця - 5-ти місяців.
- Яйця беруть тільки чистими руками або в рукавичках, щоб не занести інфекцію.
- Час використання пар для відтворення – не більше 3-х міс., після чого їх потрібно змінювати.
- На одного самця повинно бути 2 або 4 самочки.

Параметри інкубації:

- ❖ У сучасних інкубаторах оптимальною для розвитку ембріонів є температура в межах 37-38°C.
- ❖ В інкубаційних шафах вологість коливається приблизно у межах 40-60 %.
- ❖ Підтримувати вміст CO₂ 0,8-1,5%
- ❖ У сучасних інкубаторах яйця повертають автоматично 24 рази на добу, починаючи з першої доби до надзьобування шкаралупи.

Яйця перепелів інкубують в інкубаторах типу "Універсал-45", Універсал-50".

Висновки: від перепелів можна отримати смачне м'ясо і корисні яйця. Вартість патраної тушки перепела вагою 180-250 г коштує 180 грн.

Отже, 1 кг - приблизно 1000 грн. Дороге задоволення, але смачне. А от ціна 1 яйця коливається від 2 до 5 грн.

Перепелині яйця використовуються при лікуванні таких захворювань, як гастрит, панкреатит, порушення обміну речовин та травлення, пневмонія,

бронхіт, астма, туберкульоз, перепади артеріального тиску, анемія, серцеві захворювання, захворювання органів зору.

Наявність перепелиних яєць у раціоні дитини сприяє кращому її розумовому розвитку, поліпшенню пам'яті, концентрації, зміцненню нервової та імунної систем.

Вагітним жінкам цей продукт рекомендують використовувати для профілактики розвитку патологій вагітності, укріплення зубної тканини, а також для підтримання імунітету.

Користь для збереження здоров'я – найціннішого людського ресурсу – неоціненна!

УДК 638.2.Б-637.

ИНВЕСТИРОВАНИЕ В ШЕЛКОВОДСТВЕ - ЗНАЧИТЕЛЬНЫЙ ФАКТОР ВОЗРОЖДЕНИЯ ОТРАСЛИ

Шапакидзе Елгуджа Давидович,
Доктор технических наук, Профессор,
Академик Академии СХН Грузии

Введение. Шелководство - одна из древнейших отраслей сельского хозяйства Грузии. Она всегда стояла на высоком уровне развития, однако со второй половины XX века ее валовый объем стал постепенно уменьшаться, а в 1964 году распространившаяся микроплазмическая болезнь “курчава мелколистность” полностью уничтожила кормовую базу в Западной Грузии, в результате чего эта отрасль пришла в полный упадок. Это подтверждается цифрами: до 1964 года Грузия заготавливала ежегодно 4,0 - 4,5 тыс. т. шелковичных коконов, что полностью удовлетворяло спрос легкой промышленности страны, и в год производила 450 т шелковичных нитей. На сегодняшний день картина изменилась. За 1996-2005 годы в Грузии было заготовлено 450 т шелковичных коконов (в 100 раз меньше), 21,0 т шелковичных нитей (в 20 раз меньше) и 0,126 мл. погонных метров ткани (в 30 раз меньше), а после 2005 года в стране заготавливали лишь мизерное количество шелковичных коконов [1].

В Грузии, в деле реабилитационно-восстановительных работ почти полностью уничтоженной отрасли шелководства особое значение придается: развитию приусадебного шелководства на основе кооперации, восстановлению производства местной грены (яицо тутового шелкопряда) и промышленного шелководства, что без определенных инвестиции трудно осуществима.

Вложение инвестиции в шелководстве, с точки зрения твердой отдачи, возможно по многим направлениям, однако мы обратим внимание лишь на некоторых из них:

1. С точки зрения рационального использования инвестиции, особенно интересным является Хонский район Грузии, который известен своими большими традициями ведения культурного шелководства.

г. Хони всегда отличался высокой культурой производства шелка, хорошо развитым кустарным производством и внедрением новшеств. До установления рыночной экономики в г. Хони действовали хорошо развитый завод по разматыванию и закручиванию шелковой нити, селекционная станция шелководства и другие учреждения, которые на сегодняшний день почти полностью уничтожены. Однако в дань уважения Хонского населения надо отметить, что в настоящее время сохранено (однако наложен арест) 30 га земельного участка Хонского тутового хозяйства, в том числе 10 га тутовых плантации (по схеме 3,0X3,0) и бывшее здание селекционной станции, что создает хорошее стартовое условие для восстановления отрасли. Кроме этого пока еще можно найти квалифицированных работников (специалистов) бывшей станции шелководства и завода по производству продукции из пластмасса, которые могут быть наняты на работу по профилю, в частности, по производстве грены, коконников, полок для выкормки гусениц тутового шелкопряда и другого инвентаря.

В связи с означенной проблемой, Академией Сельскохозяйственных Наук Грузии разработан весьма интересный “Инвестиционный проект поэтапного восстановления кормовой базы шелководства, производства коконов и кустарного производства отрасли в Хонском районе” на период до 2022 года, который заслужил всеобщее внимание и признание, особенно среди населения Хонского района [2].

В нем рассмотрено:

- тутоводство – отдел посадочного материала, производство сеянцев и саженцев, посадка насаждений (единичных плантаций), производство листьев (по селам), себестоимость, выручка, рентабельность и т. д.

- рассчитаны производство коконов и их первичная обработка, разматывание и реализация нити шелка-сырца, результаты (выручка, себестоимость, рентабельность) и другие показатели;

- отдельно показаны возможности производства грены (при восстановлении селекционной станции), себестоимость, выручка и т. д. В практике представлены другие показатели, параметры и соответствующие выводы. После осуществления вышеуказанного инвестиционного проекта (он является примерным и для других шелководческих районов) Хонское тутоводческое хозяйство станет признанным очагом возрождения отрасли и научных исследований.

2. В шелководстве, для укрепления кормовой базы, максимально должны быть использованы все методы выращивания тутовых саженцев, в том числе и с собственно-корневой системы. Особенно интересным является укоренение перезимовавших черенков устойчивых сортов тутовых деревьев в грунте утепленном термической водой. Время выращивания полученных саженцев по сравнению с привитыми саженцами уменьшается на 2 года, а себестоимость уменьшается в 2,5-3,0 раза.

Академией Сельскохозяйственных Наук Грузии подготовлен Инвестиционный проект “Реабилитация–возрождение шелководства и кооператив “Сачино в Ванском районе Грузии”, который является одним из главных объектов для инвестирования отрасли. Данный проект разработан для производства тутовых саженцев из перезимовавших укорененных черенков устойчивых сортов тутовых деревьев, выращенных в грунте утепленном термической водой.

Производство собственно-укорененных саженцев выше указанным методом является весьма простым и экономически высокоэффективным. Он доступен как для мелких производителей (в пределах 5-10 тысяч лари, т.е. 1400-2800 дол. США), так и для крупных инвесторов (с учетом масштаба производства) [3].

3. Туководство – основа развития шелководства. Кроме того, тутовые насаждения, с точки зрения многоцелевого использования, являются одним из интересных объектов среди всех растений планеты.

В прошедшем столетии были изучены многие полезные свойства тутовых насаждений, но как выясняется их возможности неисчерпаемы.

В этом направлении надо отметить предложение разработанное Грузинскими учеными – о целесообразности и экономической высокоэффективности производства нетрадиционных кормов для животноводства осенью, из огрубевших листьев тутовых насаждений (побеги, ветви).

Данный метод успешно внедряется в фермерских хозяйствах Кедского района в Аджарском а/р Грузии, а в ближайшем будущем, в случае поддержки малого бизнеса, распространится по всем шелководческим районам. Следовательно, все это поможет как возрождению шелководства, так и увеличению производства нетрадиционных кормов животноводства (мясное птицеводство, прудовое рыбоводство), оздоровлению малого бизнеса и укреплению сельской экономики.

4. При рациональном использовании инвестиции, возможно поэтапное восстановление Грузинского шелководства, для чего наряду с другими мероприятиями на первом этапе для трудоемких процессов шелководства необходимо разработать технологии малой механизации и производства конструкции технических средств, какими являются: машины и установки для эксплуатации тутовых насаждений, механические установки для удаления с ветвей листьев, установка для резки листьев [4], установки для выкормки гусениц тутового шелкопряда и выноса подстилки за пределы червоводней [5,6], установки упрощенных типов для очистки коконов от сдыра [7], упрощенные установки для размотки шелковичной нити из сырых коконов [8] и др.

5. Важнейшим мероприятием должно быть: создание шелководческих товариществ, кооперативов, фермерских хозяйств и других организационных

форм, углубление интеграции и совместное решение проблем. В этом направлении необходимым является координированная работа Правительства Грузии с Академией Сельскохозяйственных Наук Грузии.

Считаем, что для решения вопросов, рассмотренных в тезисах, необходимым является поддержка Правительства страны, что явно чувствуется со стороны Министерства охраны окружающей среды и сельского хозяйства Грузии. Об этом свидетельствует программа развития шелководства, которая разрабатывается в данном министерстве. Надеемся, что поставленные нами вопросы тоже будут учтены.

Выводы. Учитывая интересы страны и своеобразие отрасли шелководства необходимым является максимальное использование местных инвестиции, а для этого желательно чтобы с целью консультации в АСХН Грузии обратились бы заинтересованные данной отраслью все организации и производители, как местные инвесторы, так и инвесторы из-за рубежа.

СПИСОК ЛИТЕРАТУРЫ

1. Программа «Шелк» - восстановления и развития шелководства в Грузии (2012-2022 г.г.) Изд. «Агро», АСХН Грузии, Тбилиси, 2012;
2. Николеишвили Г., Шапакидзе Е., Джапаридзе Г., Кунчулия Т., Барамидзе Н. Инвестиционный проект «Поэтапное восстановление кормовой базы, производства коконов и кустарного производства шелководства в Хонском районе Грузии», Изд. «Агро», АСХН Грузии, Тбилиси, 2014;
3. Николеишвили Г., Шапакидзе Е., Санадирадзе В. Инвестиционный проект «Реабилитация и восстановление шелководства и кооператив «Сачино» в Ванском районе Грузии», Изд. «Агро», АСХН Грузии, Тбилиси, 2016;
4. Шапакидзе Э. Д., Механизация шелководства, Учебник, II часть. Тбилиси, 1995. (на груз. языке).
5. Шапакидзе Е., Цоцколаури Е., Аветян Г. - «Установка для выкормки гусениц тутового шелкопряда» - А. С. № 695667 от 05. 11.1979;

6. Звиададзе Г., Шапакидзе Е., Цоцколаури Е., Аветян Г. - “Установка для выкормки гусениц тутового шелкопряда” - А. С. № 753409 от 01. 12.1977;
7. Шапакидзе Е., Мируашвили В. - Установка для очистки коконов от сдыра, Патент Грузии №Р6284, 01.07.2015;
8. Шапакидзе Е., Мируашвили В. - Установка для размотки шелковичной нити живых коконов, Патент Грузии №U1825, 26.09.2014.

ВІТАМІННО–МІНЕРАЛЬНЕ ЖИВЛЕННЯ ПІДСИСНОГО МОЛОДНЯКУ М'ЯСНОГО СИМЕНТАЛУ ПРИ ЗГОДОВУВАННІ КОМПЛЕКСНОГО СЕЛЕНОВМІСНОГО ПРЕПАРАТУ В УМОВАХ КАРПАТСЬКОГО РЕГІОНУ БУКОВИНИ

Яківчук Назар,

аспірант

Подільський державний аграрний університет

Приліпко Т. М.

науковий керівник

док. с.-г. наук, професор

Вступ. Продовольча проблема є найгострішою для людства[2,4]. Належить вона до довгострокових і найскладніших не тільки в Україні, а й у світовій економіці. Аналіз динаміки поголів'я великої рогатої худоби, виробництва молока і яловичини в Україні показує, що продовольча проблема сьогодні стоїть доволі актуально[3, 4, 5,].

Виробництво продукції тваринництва в цілому і м'яса зокрема є однією з провідних сфер у вирішенні продовольчої безпеки та забезпечення населення країни повноцінним харчовим білком. Особливе місце в структурі м'ясних ресурсів займає м'ясо великої рогатої худоби, яке має великий попит як на внутрішньому, так і на зовнішньому ринку. В Україні м'ясо яловичини переважно одержують за рахунок використання на забій поголів'я надремонтного молодняку та вибракуваного поголів'я дорослої худоби молочних і молочно-м'ясних порід. [3].

Сучасні рецепти раціонів для м'ясної худоби неможливо уявити без відповідних добавок мікроелементів. У різних країнах світу до раціонів цієї худоби добавляють в основному одні й ті самі мікроелементи і навіть приблизно у таких же дозах. Проте норми введення мікроелементів періодично переглядаються із урахуванням нових досягнень науки і практики [5, 6].

Останніми роками активізувалися дослідження щодо визначення потреби худоби у мінеральних елементах, які раніше не враховувалися у раціонах, але, як доведено, справляють значний вплив на організм жуйних. До таких елементів та їх сполук, котрі привертають увагу науковців і спеціалістів галузі м'ясного скотарства, належить і селен, який визнаний незамінним біотичним ультрамікроелементом. За результатами чисельних досліджень проведених на різних видах тварин встановлено, що селен володіє антиоксидантними, імуностимулюючими, антиканцерогенними, антимуtagenними, адаптогенними, антивірусними та радіопротекторними властивостями [6]. Він надає суттєвого впливу на засвоєння вітамінів А, С, Е в організмі, які тісно взаємопов'язані в процесах обміну[2].

Водночас, за створення на у Карпатському регіоні Буковини нової популяції м'ясних сименталів жуйних із вираженою природною комолістю використання в годівлі таких елементів як селен, так і вітамін Е є найбільш актуальним питанням[1, 6].

Все вище викладене обумовлює необхідність розробки і оптимізації складу раціонів годівлі підсисного молодняку м'ясного сименталу в стійловий період та встановлення ефективності їх використання з урахуванням зональних особливостей хімічного складу кормів.

Мета дослідження – розробити нові рецепти раціонів за використання в годівлі комплексних препаратів, які застосовуються для корекції та нормалізації обмінних процесів для підсисного молодняку м'ясного сименталу в стійловий період вирощування в умовах Карпатського регіону України. У ході проведеного дослідження умови догляду, годівлі та утримання піддослідного молодняку були однаковими. Першим етапом виконаної роботи стало проведення хімічного аналізу кормів, на основі якого розробляли рецептуру раціонів. Для дослідження сформували дві групи-аналогів (телячки та бугайці), по 10 голів у кожній. Початкова жива маса молодняку контрольних груп становила відповідно 57,6–61,8 кг, дослідних – 58,9–59,6 кг. Склад комплексного мінерально -вітамінного препарату був наступним: вітамін Е (альфа-токоферол

ацетат) – 50 мг, селен (у формі селеніту натрію) – 0,5 мг, лікопен – 1 мг, наповнювач – до 1 мл. Препарат включали до раціону у кількості по 10 мл на 50 кг живої маси. [1,2]. Тривалість основного періоду досліду 60 діб, заключного – 30 діб.

Результати дослідження. Відмінності за споживанням і витратами поживних речовин кормів між піддослідними групами були несуттєвими. У ході проведеного досліду встановлено, що протягом основного періоду досліду у телиць дослідної групи, яким вводили препарат, середньодобові прирости становили – 750,1 г, що на 100,0 г або 15,4 %, $P < 0,001$ більше від ровесників контрольної групи, які знаходилися на кормах господарства без уведення препаратів. Тоді як інтенсивність росту бугайців, яким вводили дослідний препарат протягом основного періоду досліду, становила – 830,2 г, що на 150,1 г або 22,1 %, $P < 0,001$ більше за аналогів контролю.

У заключному періоді досліду середньодобові прирости телиць дослідної групи становили – 870,2 г, що на 230,1 г або 35,9 %, $P < 0,001$ більше від ровесниць контрольної групи. У бугайців дослідної групи аналогічний показник був більшим за контрольних ровесників на 190,1 г або 25,0 %, $P < 0,001$.

Натомість за весь період досліду в телиць дослідної групи середньодобові прирости дорівнювали – 800,3 г, що на 150,1 г або 23,1 %, $P < 0,001$ більше за ровесниць контролю, бугайці дослідної групи за цей період переважали контроль – на 310,0 г або 53,4 %, $P < 0,001$.

При цьому жива маса на кінець заключного періоду у дослідних телиць становив – 124,8 кг, що на 13,7 кг або 12,3 %, $P < 0,001$ більше за телиць контрольної групи. Між тим як бугайці дослідної групи в заключний період мали середню живу масу – 132,3 кг, що на 11,5 кг або 9,5 % більше, $P < 0,001$ за контрольних ровесників, яким не вводили дослідний препарат.

Аналізуючи гематологічні показники крові бугайців різних порід і їх помісей можна відмітити, що рівень гемоглобіну та еритроцитів у дослідних тварин всіх дослідних груп на початок досліду був понижений. Кількість

лейкоцитів була знижена в усіх групах, і становила $3,50 - 6,80 \times 10^9/\text{л}$. У бугайців дослідної групи в кінці досліду, спостерігали зниження паличко ядерних нейтрофілів. В даній роботі показано, що кількість сегменто ядерних нейтрофілів у бугайців на кінець досліду знижувалась і становила в дослідній групі 22,30%, у контрольній—18,25 %, відповідно у теличках 21,5% та 21,60%. Дослідженнями доведено, що кров тварин III- дослідної групи містила більше на 0,10-0,24млн.мм еритроцитів, 0,16-0,3г% гемоглобіну 0,240 та 0,33% білку. Правда, в крові тварин третьої групи був дещо вищий лужний резерв та вміст каротину. За рештою показників крові окремих груп тварин різниці не було відмічено.

Істотних різниць між молодняком порівнюваних груп за морфологічним складом крові не встановлено .Однак у молодняку дослідної групи основні показники, що вивчалися, виявилися дещо вищими. Так, у крові теличок і бугайців, які отримували дослідний препарат, була більшою кількість еритроцитів на 6,5 і 4,7 % та концентрація гемоглобіну відповідно – на 3,9 і 8,7 %. Кількісні зміни чисельності лейкоцитів були відсутні, оскільки їх вміст у крові молодняку дослідних і контрольних груп був приблизно на однаковому рівні.

ВИСНОВКИ

1. Встановлено, що протягом основного періоду досліду в телиць дослідної групи, яким вводили препарат, середньодобові прирости становили – 750,1 г, що на 100,0 г або 15,4 %, $P < 0,01$ більше від ровесників контрольної групи, які знаходилися на кормах господарства без уведення препаратів.

2.Дослідженнями доведено, що у заключний період досліду середньодобові прирости телиць дослідної групи становили – 870,2 г, що на 230,1 г або 35,9 %, $P < 0,001$ більше від ровесниць контрольної групи.

3. За весь період досліду в телиць дослідної групи середньодобові прирости дорівнювали – 800,3 г, що на 150,1 г або 23,1 % більше за ровесниць контролю, бугайці дослідної групи за цей період переважали контроль – на 310,0 г або 53,4 %.

4. Дослідженнями доведено, що у крові теличок і бугайців, які отримували дослідний препарат, збільшилась кількість еритроцитів на 6,5 і 4,7 %, концентрація гемоглобіну – на 3,9 і 8,7 %, порівняно з контрольною групою.

Список використаних джерел:

1. Amarowicz R. Lycopene as a natural antioxidant // Eur. J. Lipid Sci. Technol. – 2011. – V.113. – P. 675–677.
2. Гончарук А. П. БВМД «Інтермікс» у раціонах відгодівельних свиней / А. П. Гончарук // Наук. вісник Львів. нац. ун.-ту вет. медицини та біотехнологій ім. С. З. Гжицького. – Львів, – 2016. - Том 18. - №2 (67). – С. 52-56.
3. Гуцол А. В. Індекси забою свиней при годуванні БВМД Енервік карнітином / А. В. Гуцол, В. В. Білявцева // Науковий вісник Сумського національного університету. - Суми, 2016. - №5 (29) С128 - 131.
4. Калинка А.К. Продуктивність бугайців м'ясного сименталу в умовах передгір'я Карпатського регіону Буковини /А. К. Калинка. // Науковий бюлетень. Господарсько-біологічні особливості худоби м'ясного симменталу нової популяції в Карпатському регіоні України./ Під науковою редакцією А. К. Калинки. – ТОВ «Нілан-ЛТД», - 2018. – С.11 -13.
5. Приліпко Т.М., Захарчук П.Б., Гончар В.І., Калинка А.К. Вплив згодовування в раціоні селеновмісних добавок на хімічний склад м'яса бичків симменталу жуйних / Т. М. Приліпко П. Б. Захарчук., В. І. Гончар, А. К. Калинка //Зб. наук. праць «ЛОГОΣ» з матеріалами міжнар. наук.-практ. конф. «Новини науки: до 20-річчя галузі м'ясного скотарства на Буковині», - Чернівці, 16 грудня, 2019 р. / під наук. ред. А. К. Калинки. -Чернівці : ГО Європейська наукова платформа». - 2019.-С.81 84.
6. Приліпко, Т.М., Приліпко, Л.В. Завдання та пріоритети публічної політики України у галузях харчової безпеки та міжнародних нормативно-правових засадах безпеки харчових продуктів // Матеріали Міжнародного академічного конгресу «Європейський дослідницький простір: статус, проблеми та перспективи» (Латвійська Республіка, Рига, 01–02 вересня 2016 р.).

ВЕТЕРИНАРНЫЕ НАУКИ

ДІАГНОСТИКА ТА ЛІКУВАННЯ ДЕРМАТОФІТІЇ СОБАК

Антонюк Анатолій Анатолійович

к. вет. н., доцент

Швидка Анастасія Миколаївна

студентка

Поліський національний університет

м. Житомир, Україна

Вступ. Дерматофітії (грибкові хвороби шкіри) у собак, згідно літературних даних, достатньо поширене захворювання, як дорослих тварин так і цуценят. Випадки прояву захворювання залежать від наявності етіологічного чинника в умовах де знаходиться тварина. Наприклад підвищена температура та вологість умов утримання тварин, можуть стимулювати прояв хвороби. Разом з тим варто враховувати скупчення тварин, контакт між здоровими та сприйнятливими та способом життя.

Існує три види збудника захворювання: *Microsporum canis*, *Microsporum gypsum* і *Trichophyton mentagrophytes*. Незважаючи на класифікацію усі зазначені збудники викликають шкірні захворювання, при цьому вражається як власне дерма так і шерсть та кігті тварин. Найчастіше діагностується серед популяції собак - *Microsporum canis*.

Варто пам'ятати, що дерматофіти собак є небезпечними і для здоров'я людей, можуть викликати захворювання шкіри різного перебігу, особливо у дітей та людей зі зниженим імунним захистом. Тому вчасна діагностика та ефективне лікування є достатньо вагомим завданням ветеринарних лікарів.

Мета роботи. Встановити найоптимальнішу схему діагностики та надання лікувальної допомоги за грипкової етіології дерматитів у собак, які обслуговувалися в клініці «ЗооСФЕРА».

Матеріали та методи. Дослідження проводилися в період 2020 року, на собаках, власники яких зверталися за допомогою на клініку. Діагноз встановлювали на основі анамнестичних даних, клінічних ознак, експрес методу та мікроскопічного дослідження шерсті з уражених ділянок шкіри тварини. Для експрес діагностики використовували лампу Вуда. При опроміненні ураженої ділянки шкіри ультрафіолетовими променями самої лампи спостерігали за наявністю яскравого зеленого забарвлення, що свідчить про наявність грибкового етіологічного чинника захворювання.

Результати та обговорення. Прояв клінічних ознак захворювання собак з діагнозом дерматофітія буде залежати від багатьох факторів. В першу чергу варто пам'ятати про вид збудника та його вірулентність. Не мало важливо є поширення так званих факторних грибкових захворювань шкіри, тобто збудник присутній на шкірі, але ознаки хвороби відсутні. У випадку сприятливих умов (температура, вологість, зниження резистентності організму) відбувається розмноження збудника з послідуочим проявом клінічних ознак. В багатьох випадках ознаки грибкових дерматитів є неспецифічними, тому встановлення діагнозу без додаткових досліджень просто не можливий. Ознаки дерматофітії собаки представлені на рисунку 1 та 2.

Рис. 1, 2. Ознаки дерматофітії у собак

Як видно з даних рисунків, за клінічними ознаками можна говорити тільки про ймовірність присутності збудника грибкового походження, адже скоріше можна говорити про атипічні дерматити.

Встановлення остаточного діагнозу ми проводили за допомогою лампи Вуда. Опромінення ультрафіолетовими променями лампи уражених ділянок шкіри тварини давав ярко зелене світіння, що говорить про присутність мікроскопічного грибка, як етіологічного чинника захворювання. Для встановлення видової належності збудника варто проводити висіви на поживні середовища, виділення чистої культури та встановлювати мікроскопічним методом вид грибів. Оскільки в мету нашої роботи дані дослідження не входили, діагноз вважали встановленим.

Поширення дерматофітії собак в умовах обслуговування клініки, в залежності від породності представлені в таблиці 1.

Таблиця 1

Прояв дерматофітії собак різних порід

№ п/п	Порода собак	Ознаки дерматиту (різної етіології)	З діагнозом дерматофітія	%
1.	Німецька вівчарка	11	3	27,3
2.	Лабрадор	16	4	25,0
3.	Мопс	12	3	25,0
4.	Кокер-спаніель	14	2	14,3
5.	Без породні	25	7	28,0
6.	Всього	78	19	24,4

З даної таблиці видно, що за період 2020 року на клініці було зареєстровано 78 випадків дерматитів у собак різної етіології. Встановлено діагноз дерматофітія було в 19 тварин, що становить 24,4 % від усіх звернень. Разом з тим варто зазначити що частіше діагностували захворювання у без породних собак 25 випадків або 28,0 %, а найменше припадало звернень з собаками породи кокер-спаніель – 2 випадки, що становило 14,3 % від шкірних хвороб по вказаній породі.

Лікування собак з діагнозом дерматофітія проводили з урахуванням перебігу хвороби та обширності ураження шкіри тварини. Достатньо ефективно

zareкомендувала вакцина Вакдерм, яку вводили з лікувальною метою 3 – 4 рази з інтервалом 10 – 14 діб. Оскільки дана вакцина містить інактивовані спори трьох видів дерматофітів, встановлення видової належності збудника хвороби не представляє необхідності з практичної точки зору. Уражені ділянки обробляли хлоргексидином з послідуєчим змазуванням препаратом санодерм 1 – 2 рази на добу протягом 10 – 14 діб. За обширного ураження шкіри та важкого перебігу, окрім лікувальної вакцинації, зовнішньо використовували імаверол, який готували перед застосуванням з розрахунку 1 мл / 50 мл. води. Обробку шкіри проводили 1 раз на 3 доби в кількості 6 – 8 обробок.

Висновки. Встановлення остаточного діагнозу за дерматофітії собак можливе на основі експрес методу за допомогою лампи Вуда або мікроскопічного дослідження шерсті з ураженої ділянки шкіри тварини. Так як клінічні ознаки даних захворювань не завжди мають специфічний характер.

Лікування грибкових дерматитів варто проводити комплексно з урахуванням перебігу захворювання. За легкого ступеня ураження шкіри застосовувати вакцину Вакдерм, з лікувальною метою, зовнішньо уражені ділянки обробляти хлоргексидином з послідуєчим використанням мазі санодерм. У випадку обширного ураження шкіри (великих ділянок), окрім лікувальної вакцинації, після злущування кірок верхніх шарів дерми використовувати імаверол згідно настанови по застосуванню.

ПОШИРЕНІСТЬ ДЕРМАТИТІВ СОБАК ЗОНИ ОБСЛУГОВУВАННЯ КЛІНІКИ «ЗООСФЕРА»

Швидка Анастасія Миколаївна

студентка*

Поліський національний університет

м. Житомир, Україна

Вступ. Протягом останніх років проблематика хвороб шкіри у собак активно набуває популярності серед практикуючих ветеринарних лікарів. Деякі алергічні реакції стають причиною безпідставного розчісування, вилизування, покусування приносячи для тварини дискомфорт. Згідно літературних даних розрізняють чотири основних причин захворювання шкіри у собак. Першим виділяють зовнішній фактор – тобто умови перебування тварини. Сюди відноситься накопичення вологи на шкірі тварини – утворення так званих «гарячих точок», які частіше розвиваються у собак з густою та довгою шерстю, схильні до скуйовдження шерсті; наступним фактором – пилюка, плісень, пилок квітів та інші алергени, що можуть викликати постійне чесання та дискомфорт. В результаті чого призводить до больових уражень шкіри і алопеціям. Другим фактором являється харчова алергія. Проявляється рідко, як правило виділяють білкову причину органічного походження. В результаті чого виникає подразнення шкіри різної форми. Наступним фактором являється паразитарна алергія. У собак проявляється реакція на укуси кровосисних комах, розвиток так званих паразитарних дерматитів. Найбільш поширений серед собак – це дерматит викликаний вошами та кліщами. До четвертого відносять дерматити інфекційного походження. Які викликаються у тварини бактеріями, вірусами та грибами. Найбільшого поширення з даної групи набули дерматофіти, дерматити викликані мікроскопічними грибами.

** - науковий керівник – к. вет. н., доцент кафедри мікробіології, фармакології та епізоотології Поліського національного університету
А.А. Антонюк*

Мета роботи. Дослідити поширеність дерматитів собак незалежно від етіологічного чинника в зоні обслуговування клініки «ЗооСФЕРА».

Матеріали та методи. В період 2019 та 2020 року на базі клініки ЗооСФЕРА проводили надання лікувальної допомоги для собак з клінічними ознаками хвороб шкіри. В умовах клініки проводили збір анамнестичних даних, додаткові лабораторні дослідження з метою встановлення діагнозу, розробку ефективної схеми лікування та відповідно його проведення.

Результати та обговорення. Протягом 2019 та 2020 років в умовах клініки було проведено масу заходів направлених на забезпечення благополуччя дрібних домашніх тварин. На основі амбулаторного журналу клініки проведено аналіз зареєстрованих випадків надання допомоги собакам з патологією шкіри. Поширення дерматитів собак в залежності від етіологічного чинника представлені в таблиці 1.

Таблиця 1

Поширення хвороб шкіри собак в залежності від причин виникнення

№ п/п	Етіологічний чинник	2019 рік		2020 рік	
		Кількість випадків	%	Кількість випадків	%
1.	Алергени, різного походження	18	19,5	17	21,7
2.	Паразитарний	41	44,6	36	46,2
3.	Інфекційний	33	35,9	25	32,1
4.	Всього	92	100,0	78	100,0

З даної таблиці видно, що протягом 2019 року було зареєстровано 92 звернень власників собак з ознаками дерматитів, а в 2020 році – 78 випадків. В залежності від етіологічного чинника протягом двох років спостереження встановлено, що найвищий відсоток припадає на паразитарний дерматит і становить 44,6 та 46,2 % відповідно до років, найнищий на алергічний, незалежно від виду алергена, 19,5 та 21,7 % відповідно. Разом з тим встановлено, що відсоток зареєстрованих захворювання шкіри собак інфекційного походження становить 35,9 % в 2019 році та 32,1 % в 2020 році.

Також було проведено аналіз розповсюдження дерматитів собак різної етіології в залежності від породи. Отримані результати представлені в таблиці 2.

Таблиця 2

**Розповсюдження дерматитів собак, різної етіології
в залежності від породи**

№ п/п	Порода собак	2019 рік		2020 рік	
		Кількість випадків	%	Кількість випадків	%
1.	Німецька вівчарка	10	10,9	11	14,1
2.	Лабрадор	19	20,7	13	16,7
3.	Мопс	6	6,5	7	9,0
4.	Кокер-спаніель	11	12,0	9	11,5
5.	Такса	7	7,6	5	6,4
6.	Лайка	22	23,8	14	17,9
7.	Без породні	17	18,5	19	24,4
8.	Всього	92	100,0	78	100,0

Аналізуючи дані таблиці 2, видно, що протягом 2019 та 2020 років на клініку зверталися власники собак породи німецької вівчарки, лабрадор, мопс, кокер-спаніель, такса, лайка та без породні. Найбільше звернень в 2019 році було зареєстровано собак породи лайка – 22 випадки, що становило 23,8 % від усіх, а найменше породи мопс – 6 випадків або 6,5 %. Протягом 2020 року з ознаками дерматиту зверталися найчастіше власники без породних собак в кількості 19 випадків, що становило 24,4 %. Найнищий показник звернень припадав на породу такса і становив 5 випадків або 6,4 %.

Висновок. 1. Надання лікувальної допомоги собакам з клінічними ознаками хвороби шкіри найчастіше проводилося при паразитарному дерматиті, разом з тим були зареєстровані патології інфекційного та алергічного походження.

2. Встановлено, що найвищий відсоток звернень, з діагнозом дерматит, протягом 2019 року, припадав на породу лайка, а найменший на породу мопс. В 2020 році найбільша кількість звернень була власників без породних собак, а найменша породи такса.

БИОЛОГИЧЕСКИЕ НАУКИ

УДК:595.799:712.253(477.87)

ДЕЯКІ ОСОБЛИВОСТІ ВЕДЕННЯ БДЖІЛЬНИЦТВА У НПП «СИНЕВИР»

Беца Василь Леонідович

старший науковий співробітник

Тюх Юрій Юрійович

к.б.н., заступник директора

з НДР НПП «Синевир»

Ярема Юрій Миколайович

заступник начальника наукового

відділу, науковий співробітник

Субота Ганна Миколаївна

технік II категорії

Національний природний парк «Синевир»

Вступ. Про загрозу зникнення медоносних бджіл на планеті земля та непоправимі наслідки для всього людства та екосистеми в цілому про, що піднімають важливі питання багато вчених та спеціалістів. Цей факт очевидний, адже ці комахи безпосередньо приймають участь у запиленні найбільш поширених культур їстівних рослин. До того ж при запиленні рослин бджолами не тільки підвищується врожайність, але і покращується якість плодів, підвищується вміст органічних речовин.

Порушення харчового ланцюга в нашому випадку зникнення великої кількості рослин призведе до втрати кормової бази для трав'яїдних, потім така ситуація відобразиться на хижих тваринах, в кінцевому результаті весь негатив відчує на собі людство в цілому та неминучий світовий голод, наслідки якого будуть набагато гірші за будь-яку пандемію чи війну.

Мета роботи. Подати аналіз роботи пасічників Терещанського регіону та власне національного природного парку «Синевир», щодо розведення

карпатської бджоли.

Напевно лише такі неутішні факти можуть у великій мірі привернути увагу та змусити прийняти правильні рішення ряд пасічників, вчених, посадовців, політиків та пересічних громадян.

Поміж наявністю багатьох бджолиних хвороб, проблем екології, збіднення кормової бази для бджіл, негативного впливу різних радіохвиль та мобільного зв'язку, обробкою великих площ сільськогосподарських угідь різними хімікатами та пестицидами, з'явилася ще одна загрозлива ситуація для всієї галузі бджільництва - це гібридизація бджіл

Матеріали і методика. Кліматичні умови Українських Карпат, рельєфно-географічні особливості, а також наявність великого різноманіття медоносних рослин при досить короткому вегетаційному періоді дозволили сформувати та зберегти до цього часу автохтонні медоносні бджоли, що за міжнародною класифікацією відносяться до *Apis mellifera carnica* var. *ukrainica carpatica*. Цілеспрямована планова робота над їх виявленням, ідентифікацією та збереженням ведеться в Закарпатській області України більше 40 років. За цей період, селекціонерами було створено ряд ліній та типів. Зокрема типи колючавський, вучківський, синевир, говерла та рахівський. Що стосується колючавського типу, то в силу різних обставин він вважається втраченим. Проте, всі інші завдяки своїм винятковим господарсько-корисним та етологічним особливостям, швидко завоювали світове визнання і користується великим попитом в даний час.

Результати дослідження. Науковим відділом національного природного парку «Синевир» вже декілька років ведеться практична робота по вивченню чистопородності бджолиних сімей, які утримуються на науково-дослідній пасіці та місцевих пасіках, які знаходяться в межах його територій.

Тісна взаємодія та співпраця з місцевими пасічниками дозволила провести ряд обстежень та дослідів. В результаті відбору проб бджіл з різних бджолосімей та проведення морфометричного аналізу, а також візуальне обстеження цих сімей, їхніх етологічних особливостей дала зрозуміти про факт

присутності гібридизації в нашому регіоні.

Цікавим фактом є те, що при схрещуванні чистопородної матки з трутнем іншої породи, наступне гібридне покоління (F1 перше покоління) часто проявляє хороші показники по медозбору, бурхливому розвитку та інші позитивні ознаки які проявляють себе, як дуже хороші бджолородини. Не знаючи те, що це гібрид, часто місцеві пасічники саме з цих бджолосімей стараються вивести матки другого покоління (F2), але наступні покоління (F2, F3 і т. д.) проявляють не типові ознаки (злобливість, повільний розвиток, низьку продуктивність, схильність до захворювань). До цього додається низька досвідченість, незадовільний санітарний стан та культура пасічництва місцевих бджолярів, що призводить до низької рентабельності пасіки, тому при подальшому такому господарюванню - це може призвести до можливості втрати цінного генетичного матеріалу.

Для того, щоб частково вирішити цю проблему науковим відділом НПП «Синевир» разом з працівниками Інституту бджільництва ім. Прокоповича та місцевими пасічниками однодумцями було прийнято рішення по створенню контрольованого високогірного пункту парування маток. Організація пункту відбулася на одній з віддалених територій, що знаходиться на території Парку, а саме в Чорноріцькому природоохоронному науково-дослідному відділенні.

Особливість розведення бджіл полягає в тому, що бджолина матка запліднюється з десятком, а то і більше трутнів (самців) по за межами вулика. Всі ці процеси парування відбуваються в повітрі і проконтролювати їх досить важко. Відомо, що частка впливу трутнів на спадковість потомства близько 80%, а матки лише 20%. Тому саме від генетичного коду трутнів в великій мірі залежить майбутня генерація бджіл, їхні породні та господарсько-корисні показники. Фізико-географічна ізоляція, що обумовлена гірськими хребтами та відсутність на прилеглих територіях інших пасік, а також відсутність інтенсивного антропогенного навантаження де панує повний природний спокій, стало одним з ідеальних місць для відродження Карпатської популяції бджіл.

В якості батьківських сімей нами було відібрано з місцевих пасік 4

генеологічні групи по 3 сім'ї у кожній. В загальній кількості відібрано 12 чистопородних сімей карпатської популяції бджіл, вучківського типу місцевої селекції, всі ці бджолині сім'ї попередньо пройшли морфометричний аналіз на чистопородність та відмінно себе проявили в роботі на місцевих пасіках минулого року.

Пасічники та селекціонери, які брали участь в роботі облітника привозили з собою молодих незапліднених маток в нуклеусах типу ЕВК, (загальноприйнятий мінівулик для тимчасового проживання бджіл та матки), який перебував на облітнику 12-14 днів, цього часу достатньо для спарування матки. За умов вдалого обльоту, молода «королева» з часом потрапляє безпосередньо в ту чи іншу сім'ю для подальшого утримання.

Таким чином, під кінець матковивідного сезону 2020 року можна підвести підсумки і констатувати, що на облітнику урочища «Чорна ріка» території національного природного парку «Синевир» успішно спарювалися близько дві сотні маток. В масштабах нашого регіону цей показник не є дуже високим, але за умов чистопородності матеріалу одержаного на даному облітнику в перспективі буде досить суттєвим.

Нелегка та клопітка організаційна робота по створенню та облаштуванню даного облітника є першим етапом нашої місії по збереженню карпатської популяції бджіл. На наступний рік перед нами стоїть завдання по створенню більш масштабного в плані кількості чистопородних батьківських сімей різних генеологічних груп з різних куточків регіону та залучення до співпраці відомих матководів нашої області, що дасть можливість швидкого та інтенсивного розповсюдження якісного матеріалу по багатьох пасіках.

Висновок. На наше глибоке переконання, лише методика по принципу популяційних облітників парування маток, може якісно та результативно покращити та зберегти генетичне різномаяття чистопородних «карпатянок» та повернути дещо втрачену славу та всесвітнє визнання «золотої бджоли».

**ЗБОРИ ПРОФЕСОРІВ НОВОРОСІЙСЬКОГО УНІВЕРСИТЕТУ
Я. ВАЛЬЦА ТА Л. РІШАВІ У ГЕРБАРІЇ ОДЕСЬКОГО
НАЦІОНАЛЬНОГО УНІВЕРСИТЕТУ ІМЕНІ І. І. МЕЧНИКОВА (MSUD)**

Васильєва Т. В.

к. б. н., доцент

Одеський національний університет імені І. І. Мечникова

Коваленко С. Г.

к. б. н., доцент

Одеський національний університет імені І. І. Мечникова

Немерцалов В. В.

к. б. н., професор

КЗВО «Одеська академія неперервної освіти Одеської області»

Введение./Introduction. Гербарії – це установи, де зберігаються колекції засушених певним чином рослин. З іншого боку – це самі колекції засушених рослин. Таким чином документується існування певного виду у певному місті в певний час. Інтерес, що проявляється до гербарної справи, пов'язаний із дослідженням окремих зборів, колекцій та персоналій видатних вчених.

Гербарій Одеського національного університету імені І.І. Мечникова (при заснуванні – Новоросійського університету) був започаткований одночасно із появою університету у 1865 році. Його занесено до переліку об'єктів, які становлять національне надбання України у 2004 році [3, 4].

Цель работы./Aim. Продовження опрацювання історичної колекції Е.Е. Ліндеманна [5], оприлюднення відомостей про видатних ботаніків, які працювали у Новоросійському університеті (нині Одеський національний університет імені І.І. Мечникова) та були колекторами цієї колекції, виявлення та аналіз гербарних зборів згаданих вчених.

Материалы и методы./Materials and methods. Використані загально відомі методи: порівняльно-описовий, морфолого-флористичний, історичного

пошуку та аналізу, графологічного дешифрування та історичної інтерпретації тексту.

Результаты и обсуждение./Results and discussion. Яків Якович Вальц (Walz) (1841-1904), 180-річчя з дня народження якого виповнюється цього року, у 1871-1879 рр. був професором Новоросійського університету, завідувачим кафедрою ботаніки, деканом фізико-математичного факультету [1]. За спеціальністю він був альгологом, мікологом, морфологом та анатомом рослин. Я.Я. Вальц був учнем А.С. Роговича. У 1861 р. він закінчив Київський університет і отримав ступінь кандидата наук за роботу «Історія розвитку папоротей від проростання спор до появи перших вай», а у 1863 р. захистив дисертацію на ступінь магістра ботаніки. У 1863-1865 рр. стажувався за кордоном у лабораторіях провідних вчених Німеччини, Франції, Швейцарії. У 1865 р. захистив у Києві докторську дисертацію на тему «Морфологія і систематика роду *Vaucheria* DC. (*Ectosperma* Vauch.)». Яскрава людина, енергійний дослідник із трагічною долею: захворівши у 1879 р., Я.Я. Вальц до кінця життя провів у лікарні. Його ім'ям В.А. Ротерт назвав один з видів роду Вошерія (*Vaucheria Walzii*).

В історичній гербарній колекції Е.Е. Ліндеманна гербарію ОНУ (MSUD) представлено 30 аркушів зборів Я.Я. Вальца 1862-1869 рр. з Києва, Одеси, Херсону, різних міст Німеччини. У таблиці 1 наведено систематичний склад зібраних рослин за систематикою того часу.

Таблиця 1

**Систематичний склад рослин із історичної гербарної
колекції Е. Е. Ліндеманна, зібраних Я. Я. Вальцем**

N N	Родина	Вид	Місце збору	Дата збору
1	Compositae (Asteraceae)	<i>Actinomeris heliantoides</i> Nutt.	Hort. Kiov.	1869
2		<i>Artemisia laciniata</i> W. α <i>glabrissima</i> Ledeb.	Bern- burg	3.07.1866
3		<i>A. rupestris</i> L.	Bern- burg	5.06.1864
4		<i>Aster laxurions</i>		

5		<i>A. salignus</i> W.	Germa- nia	
6		<i>Heliopsis laevis</i> Pers.	Hort. Kiov.	1869
7		<i>Helinium autumnale</i> L.	Hort. Kiov.	11.09. 1864
8	Elatinaceae	<i>Elatine Alsinastrum</i> L.	Kiew	
9	Ericaceae	<i>Schistanthe peduncularis</i> Kunze	Hort. Kiov.	1867
10	Gramineae (Poaceae)	<i>Triticum durum</i> Desf. β <i>aristatum rufum</i> Krause	Hort. Kiov.	13 jul. 1866
11		<i>Tr. Durum</i> Desf. γ <i>album</i> <i>glabrum</i> Krause	Hort. Kiov.	29 julii 1866
12	Halorhagaceae	<i>Myriophyllum spicatum</i> L.	Kiew	1862
13	Hydrophyllaceae	<i>Nemophila 69axifrag</i> Banth.	Hort. Kiov.	30.05. 1869
14	Labiatae	<i>Nepeta glechoma</i> Bouth.	Kursk	
15	(Lamiaceae)	<i>N. Mussini</i> Spr.	Culta	
16		<i>Salvia Aethiopis</i> L.	Odessa	
17		<i>Sideritis lanata</i> L.	Kiew	
18		<i>S. montana</i> L.	Kiew	
19	Leguminosae (Fabaceae)	<i>Tripholium alexandrinum</i> L.	Hort. Kiov.	29.07. 1866
20	Liliaceae	<i>Bulbine annua</i> W.	Hort. Kiov.	5.08. 1869
21	Onagraceae	<i>Kneiffia floribunda</i> Spach.	Hort. Kiov.	1870
22	Orchidaceae	<i>Cephalanthera pallens</i> Rich.	Baden, Freiberg	6 maj 1868
23	Potamogetonaceae	<i>Potamogeton natans</i> L.	Kiew	20.08. 1867
24	Primulaceae	<i>Primula officinalis</i> Jack.	Kiew	10.05. 1867
25	Scrophulariaceae	<i>Linaria genistifolia</i> MB. α <i>typical</i>	Cherson	
26		<i>L. cymbalaria</i> Mull.	Hort. Bot. Kiov.	1869
27		<i>Veronica triphyllos</i> L.	Berlin	1864
28	Umbelliferae	<i>Scandix macrorhyncha</i> C.A.Mey	Hort. Kiov.	1862

Як видно з таблиці, найбільше представлені родини Compositae (Asteraceae) – 5 р. 7 в. 1 ф., Labiatae (Lamiaceae) – 3 р. 5 в., Scrophulariaceae – 2 р. 3 в., Gramineae (Poaceae) – 1 р. 2 в. Усі інші 11 родин – одновидові. Роки збору – 1862-1869. Найбільше рослин було зібрано у Київському ботанічному саду та м. Києві (відповідно 12 та 6 видів), а за кордоном – у Німеччині (Берлін, Фрейбург, Бернбург), в той час як в Україні - всього 2 в. (Одеса та Херсон).

Людвиг Адальбертович Рішаві (Rischavi) (1851- 1915), 170-річчя з дня народження якого відмічається у серпні цього року, професор, завідувач кафедри ботаніки Новоросійського університету у 1885-1893 рр., учень І.Г. Борщова. Його наукові інтереси були пов'язані із вивченням тропізмів, дихання рослин, водоростей, лишайників, грибів південного регіону [2]. Він народився у с. Ковалівка поблизу м. Немірова тодішньої Подольської губернії. Вчився у гімназіях міст Неміров та Біла Церква, а у 1867-1871 рр. – на природничому відділенні фізико-математичного факультету Київського університету. У 1871 р. перевівся до Новоросійського університету, який закінчив наступного року із ступенем кандидата природничих наук. Протягом шести років працював консерватором ботанічного кабінету, а у 1878 р. захистив дисертацію на здобуття ступеню магістра ботаніки на тему: «До питання про дихання рослин». П'ять років після цього працював професором Варшавського університету, а потім повернувся до Новоросійського університету на посаду приват-доцента. У 1875 р. після захисту докторської дисертації на тему; «До питання про так званий геотропізм» став спочатку екстраординарним, потім ординарним і нарешті заслуженим професором. У 1893 р. він розділив ботанічний кабінет кафедри ботаніки на власне ботанічний кабінет (гербарій) та ботанічну лабораторію. Саме при ньому в ботанічному кабінеті працювали такі відомі дослідники як М.М. Альбов (по флорі Західного Закавказзя), М.М. Зеленецький (по флорі Криму та Південної Росії), О.М. Погорельський (по флорі Херсонської губернії) та ін. Людвиг Адальбертович брав активну участь у III, V-VIII з'їздах російських товариств природознавців і лікарів, був членом Новоросійського товариства природознавців, попечителем Одеської нижчої

школи садівництва і городництва. У гербарії Е.Е. Ліндеманна знаходяться збори Л.А. Рішаві 1866-1893 рр. з Києва та Одеси. Систематичний склад зібраних рослин представлений у таблиці 2, що складена за систематикою XIX ст.

Таблиця 2

**Систематичний склад рослин із історичної гербарної
колекції Е. Е. Ліндеманна, зібраних Л. А. Рішаві**

NN	Родина	Вид	Місце збору	Дата збору
1	Athyraceae	<i>Cystopteris fragilis</i> Bernch.	Київ	
2	Ginkgoaceae	<i>Ginkgo biloba</i> L.	Hort. Bot.Odes.	1 sept. 1893
3	Caprifoliaceae	<i>Lonicera xylosteum</i> L.	Kiew	1870
4	Caryophyllaceae	<i>Dianthus seguieri</i> Vill.	Kiew	1869
5		<i>Gypsophila trichotoma</i> Wend.	Kiew	1869
6		<i>Tunica laxifraga</i> (L.)Scop/	Kiew	1869
7	Ericaceae	<i>Ledum palustre</i> L. β <i>vulgare</i> Ledeb.	Kiew	
8	Fagaceae	<i>Castanea vesca</i> Garth.	Hort. Bot. Odes.	9 sept. 1893
9		<i>Quercus pedunculata</i> Ehrh. var. <i>argenteo-picta</i> Hort.	Hort. Bot. Odes.	9 sept. 1893
10	Gentianaceae	<i>Gentiana pneumontana</i> L. β <i>latifolia</i> Rogow.	Kiew. Staricze	
11	Gramineae (Poaceae)	<i>Melica altissima</i> L.	Kiew	1866
12	Labiatae (Lamiaceae)	<i>Scutellaria alpina</i> L.	Kiew. Staricze	
13	Liliaceae	<i>Convallaria majalis</i> L.	Kiew	1869
14	Malvaceae	<i>Gossypium indicum</i> Lam.	Hort. Bot. Odes.	9.09
15		<i>G. sinensis</i> Ten.	Hort. Bot. Odes.	9/09
16	Oleaceae	<i>Fraxinus excelsior</i> L. var. <i>argenteo picta</i> Hort	Hort. Bot. Odes.	8.08.1893
17		<i>Fraxinus excelsior</i> L. var. <i>concauifolis</i> Hort.	Hort. Bot. Odes.	9.09.1893
18	Passifloraceae	<i>Locusta urens</i> Jacq.	Hort. Bot. Odes.	9.09.1893
19	Pyrolaceae	<i>Pyrola secunda</i> L.	Kiew	1869

20	Santalaceae	<i>Thesium intermedium</i> Schrad.	Kiew	
21	Scrophulariaceae	<i>Argitalis grandiflora</i> All.	Kiew	
22		<i>Veronica incana</i> L. α <i>genuina</i> Hard.	Kiew	10.08. 1879
23	Turnerariaceae	<i>Blumenbachia insignis</i> Schrad.	Hort. Bot. Odes.	9.09. 1893
24	Umbelliferae	<i>Falcaria Rionii</i> Host.	Kiew	1866
25	(Apiaceae)	<i>Peucedanum alsaticus</i> L.	Kiew	
26	Valerianaceae	<i>Valerianella olitoria</i> Moench.	Kiew	1866
27	Violaceae	<i>Viola sylvestris</i> Lam.	Kiew	1879

У гербарних зборах Л.А. Рішаві найкрупнішими є родини Caryophyllaceae 3 р. 3 в., Fagaceae, Malvaceae, Scrophulariaceae, Umbelliferae (Apiaceae) – по 2 р. 2 в. У родині Oleaceae вид *Fraxinus excelsior* представлений двома формами. Місцем збору рослин вказано м. Київ (18) та Одеський ботанічний сад (9).

Выводы./Conclusions. Таким чином, збори видатних ботаніків, імена яких пов'язані з Новоросійським університетом (зараз Одеським національним університетом імені І.І. Мечникова), Якова Яковича Вальца та Людвіга Адальбертовича Рішаві, є частиною історичної гербарної колекції Е.Е. Ліндеманна, вони мають історичну цінність. Видовий склад рослин із гербарних зборів цих вчених дає уявлення, зокрема, про наявність певних видів у колекціях ботанічних садів Києва та Одеси того часу. Така інформація може бути корисною при впорядкуванні сучасних колекцій рослин ботанічних садів, а також бути у нагоді для моніторингу рослин відкритого ґрунту в сучасних умовах зміни клімату.

Список літератури

1. Васильєва Т.В., Коваленко С.Г. Вальц Яків Якович / Професори Одеського (Новоросійського) університету : біогр. словник / ОНУ ім. І.І. Мечникова, Наукова б-ка ; відп. ред. В. А. Сминтина ; заст. відп. ред. М. О. Подрезова ; авт. вступ. ст. В. М. Хмарський ; упоряд. та бібліогр. ред.: В. П. Пружина, В. В. Самодурова . – 2-ге вид., доп . – Одеса : Астропринт, 2005 - Т.2 : А - І. – 2005.- С.204-206.

2. Васильєва Т.В., Коваленко С.Г. Рішаві Людвиг Адальбертович. Ботанік, фізіолог рослин, альголог/ Професори Одеського (Новоросійського) університету : біогр. словник / ОНУ ім. І.І. Мечникова, Наукова б-ка ; відп. ред. В. А. Сминтина ; заст. відп. ред. М. О. Подрезова ; авт. вступ. ст. В. М. Хмарський ; упоряд. та бібліогр. ред.: В. П. Пружина, В. В. Самодурова . – 2-ге вид., доп . – Одеса : Астропринт, 2005 - Т.4 : Р - Я . – 2005.- С. 29-31.
3. Коваленко С.Г. Гербарій Одеського національного університету імені І.І. Мечникова / Гербарії України. Index Herbariorum Ucrainicum / Редактор–укладач к.б.н. Н.М. Шиян. – Київ, 2011. – С. 222 – 233.
4. Постанова КМУ від 22.09. 2004. Державний реєстр наукових об'єктів, що становлять національне надбання. URL: <https://goo.su/4tMx> (дата звернення 30.03.2021)
5. Скарби гербарію ОНУ (MSUD). Гербарна колекція Е.Е. Ліндемманна / укладачі С.Г. Коваленко, О.Ю. Бондаренко, Т.В. Васильєва, В.В. Немерцалов. – Одеса: Освіта України, 2017. – 776 с.

ВПЛИВ ВІТАМІНУ Е НА ФУНКЦІОНУВАННЯ ЛЮДСЬКОГО ОРГАНІЗМУ

Кулачок Ангеліна Петрівна

студентка

Тупицька Ольга Миколаївна

к.б.н, доцент

Національний університет біоресурсів і природокористування України
м. Київ, Україна

Вступ. Вважається, що вітаміни є необхідними сполуками для життя, але рідко хто замислюється над тим, що окрім користі, споживання певного вітаміну може завдати шкоди людському організму.

Мета роботи. Оскільки вітамін Е широко використовується в лікувальних цілях, важливо дослідити його біохімічні функції і вплив на організм людини, а також визначити негативні наслідки гіпер- та гіповітамінозу.

Обговорення. Вітамін Е відноситься до групи жиророзчинних вітамінів. Він охоплює групу природних і синтетичних речовин, що мають різну ступінь Е-вітамінної активності і називаються токоферолами і токотрієнолами.

Вперше вітамін Е відкрили Герберт Еванс та Кетрін Скот Бішоп у 1922 році. Вони склали раціон харчування щурів із казеїну, сала, дріжджів, молочного жиру і солі, але після такого харчування щурі стали безплідними. Синтезував вітамін Е Пауль Керрер у 1938 році.

Вітамін Е міститься в рослинних оліях, яйцях, червоному м'ясі риби, насінні соняшника, горіхах, шпинаті, куразі, броколі, авокадо, пшеничних відрубках та ягодах обліпихи. а також у деяких лікарських рослинах. У організм людини вітамін Е потрапляє з продуктами харчування.

Вітамін Е - це внутрішньоклітинний антиоксидант, що забезпечує захист клітинних мембран від окиснення, підтримує дітородні функції, сповільнює процеси старіння клітин, нормалізує згортання крові і роботу міокарда,

підтримує еластичність шкіри, регулює діяльність периферичної та центральної нервової системи, має судинорозширювальну дію і використовується при лікуванні гіпертонічної хвороби, печінки, очей, при склерозі коронарних судин, а також при нервово-м'язовій дистрофії,

Недостатня кількість вітаміну Е в організмі може призвести до порушень репродуктивної функції як чоловіків, так і жінок, некрозо-дистрофічних процесів у печінці, слабкості у всьому тілі, дратівливості, нервозності, погіршення стану шкіри і виникнення пігментації на ній. Для вагітних гіповітаміноз токоферолу може призвести до народження малюка раніше терміну і негативно вплинути на нервову, травну, судинну системи. При надмірному надходженні вітаміну Е спостерігаються розлади кишечника, алергія. Надлишок вітаміну Е викликає атрофію кісткової тканини. Вважалося, що токоферол перешкоджає розвитку остеопорозу. Але виявилось, що він, навпаки, знижує кісткову масу. Вітамін Е стимулює утворення остеокластів - величезних багатоядерних клітин, що руйнують кісткову тканину. Цей молекулярний ефект вітаміну Е раніше не був відомий.

Висновок. Таким чином, токоферол має широкий спектр біологічної активності. Це найважливіший вітамін для розмноження і нормального функціонування мембран клітин. Проте його вплив на життєво важливі функції може бути як корисним, так і шкідливим, тому потрібно правильно підбирати дози вітаміну Е для вживання, щоб потім не зазнати відчуття дискомфорту і неприємних наслідків для самопочуття.

ТАКСОНОМІЧНИЙ ФОНД РОДИНИ *ASTERACEAE* УРБАНОФЛОРИ МІСТА КРИВИЙ РІГ

Маленко Яна Вячеславівна,
к.б.н., завідувач кафедри ботаніки та екології
Кабак Олександра Максимівна,
студентка
Криворізький державний педагогічний університет
м. Кривий Ріг, Україна

Вступ. Сучасне бачення минулого та майбутнього України визначає пріоритетність екологічних проблем, роз'язання яких повинно забезпечити сталий розвиток країни, покращення стану довкілля, збереження біологічної та ландшафтно-різноманітності, як неминущої національної цінності. Особливості розвитку біосфери, безпосередньо і нерозривно пов'язані з соціогенезом і техногенезом, вимагають розробки теорії зміненої природи, проведення багатобічних і різномасштабних теоретичних та прикладних досліджень, спрямованих на попередження деградації та фрагментації природних систем, їхню оптимізацію, відновлення та прогнозування розвитку. Це визначає незаперечну актуальність проведення різнопланових досліджень, що сприяють створенню багатовимірної об'єктивної картини сучасного стану флори та рослинності промислових міст. З цих позицій звернення до проблематики організованості рослинності, аналізу складу флори, таксономічного об'єму (фонду) певних таксонів в умовах потужного техногенного навантаження Криворізького промислового регіону є доцільним та перспективним.

Мета роботи – визначення особливостей таксономічного складу родини *Asteraceae Dumort* урбанofлори міста Кривий Ріг.

Матеріали та методи. В процесі досліджень використовувалися загальноприйняті загальнонаукові та конкретнонаукові методи досліджень. Таксономічний аналіз проведений з використанням принципів систематики, основних положень теорії еколого-таксономічних спектрів В.І. Шанди, Я.В.

Маленко [2, 3]. Аналіз складу флори здійснено з використанням конспекту урбанofлори В.В. Кучеревського, Г.Н. Шоль [1].

Результати та обговорення. Урбанofлора міста Кривий Ріг містить 1088 видів 484 родів 110 родин 6 класів та 4 відділів. Родина Айстрові (*Asteraceae* (*Compositae*)) має найбільш ємний таксономічний фонд, що охоплює 156 видів 65 родів (табл.). За кількістю видів першість мають такі 12 родів (перша цифра – кількість видів, в дужках – відсоток від загальної кількості видів): *Centaurea* L. – 11 (7,05%); *Artemisia* L. – 9 (5,77%), *Cirsium* Mill. – 6 (3,85%), *Inula* L. – 6 (3,85%), *Achillea* L. – 5 (3,21%), *Pilosella* Hill – 5 (3,21%), *Senecio* L. – 5 (3,21%), *Jurinea* Cass. – 4 (2,56%), *Lactuca* L. – 4 (2,56%), *Scorzonera* L. – 4 (2,56%), *Sonchus* L. – 4 (2,56%), *Taraxacum* F.H. Wigg. – 4 (2,56%), *Xanthium* L. – 4 (2,56%). Ці роди об'єднують 67 видів (43,79%). 10 родів представлені 3 видами кожна (1,96%): *Anthemis* L., *Arctium* L., *Aster* L., *Bidens* L., *Carduus* L., *Crepis* L., *Galatella* Cass., *Hieracium* L., *Tanacetum* L., *Tragopogon* L. 13 родин мають у складі по 2 види (1,31%): *Ambrosia* L., *Chondrilla* L., *Coreopsis* L., *Echinops* L., *Erigeron* L., *Gaillardia* Foug., *Helianthus* L., *Leontodon* L., *Phalacrolobos* Cass., *Picris* L., *Rudbeckia* L., *Serratula* L., *Solidago* L. 29 родів наведені лише 1 видом (0,65%): *Brachyactis* Ledeb., *Calendula* L., *Carlina* L., *Cichorium* L., *Conyza* Lessing, *Cosmos* Cav., *Echinacea* Moench, *Filago* L., *Galinsoga* Ruiz & Pav., *Grindelia* Willd., *Helichrysum* Mill., *Heliopsis* Pers., *Cyclachaena* Fresen., *Lapsana* L., *Lepidotheca* Nutt., *Leucanthemum* Mill., *Matricaria* L., *Onopordum* L., *Pterotheca* Cass., *Pulicaria* Gaertn., *Pyrethrum* Zinn, *Scariola* F.W.Schmidt, *Silphium* L., *Silybum* Adans., *Tripolium* Nees, *Tripleurospermum* Sch. Bip., *Tussilago* L., *Verbesina* L., *Xeranthemum* L. Загалом монотипні роди об'єднують 43,75% родів та 18,30% загальної кількості видів.

За збереження лідерських позицій родина *Asteraceae* має неоднаковий таксономічний фонд у флорах екосистем різного ступеня антропогенної трансформації. Розширений таксономічний спектр *Asteraceae* властивий флорі техногенних екотопів, представлений 119 видами 59 родів. Спектр таксонів родини у флорі напівприродних екосистем звужений за рахунок зменшення

Таксономічні спектри родини *Asteraceae* Dumort флор екосистем різного ступеня антропогенної трансформації міста Кривий Ріг

№	Роди	Спектри таксонів родини флор екосистем різного ступеня трансформації							
		Загальний		Напів-природних екосистем		Агроєко-систем		Техногенних екосистем	
		n	%	n	%	n	%	n	%
1	<i>Achillea L.</i>	5	3,21	4	3,45	3	2,86	5	4,20
2	<i>Ambrosia L.</i>	2	1,28	1	0,86	2	1,90	2	1,68
3	<i>Anthemis L.</i>	3	1,92	2	1,72	3	2,86	3	2,52
4	<i>Arctium L.</i>	3	1,92	3	2,59	3	2,86	3	2,52
5	<i>Artemisia L.</i>	9	5,77	6	5,17	5	4,76	8	6,72
6	<i>Aster L.</i>	3	1,92	1	0,86	2	1,90	2	1,68
7	<i>Bidens L.</i>	3	1,92	2	1,72	-	-	3	2,52
8	<i>Brachyactis Ledeb.</i>	1	0,64	-	-	-	-	1	0,84
9	<i>Calendula L.</i>	1	0,64	-	-	1	0,95	1	0,84
10	<i>Carduus L.</i>	3	1,92	3	2,59	2	1,90	2	1,68
11	<i>Carlina L.</i>	1	0,64	-	-	1	0,95	1	0,84
12	<i>Centaurea L.</i>	11	7,05	10	8,62	5	4,76	5	4,20
13	<i>Chondrilla L.</i>	2	1,28	2	1,72	2	1,90	2	1,68
14	<i>Cichorium L.</i>	1	0,64	1	0,86	1	0,95	1	0,84
15	<i>Cirsium Mill.</i>	6	3,85	5	4,31	5	4,76	5	4,20
16	<i>Conyza Lessing</i>	1	0,64	1	0,86	1	0,95	1	0,84
17	<i>Coreopsis L.</i>	2	1,28	-	-	2	1,90	2	1,68
18	<i>Cosmos Cav.</i>	1	0,64	-	-	1	0,95	1	0,84
19	<i>Crepis L.</i>	3	1,92	3	2,59	2	1,90	2	1,68
20	<i>Ceclachaena Fresen.</i>	1	0,64	-	-	1	0,95	1	0,84
21	<i>Echinacea Moench</i>	1	0,64	-	-	1	0,95	1	0,84
22	<i>Echinops L.</i>	2	1,28	2	1,72	1	0,95	-	-
23	<i>Erigeron L.</i>	2	1,28	2	1,72	2	1,90	1	0,84
24	<i>Filago L.</i>	1	0,64	1	0,86	1	0,95	1	0,84
25	<i>Gaillardia Foug.</i>	2	1,28	-	-	2	1,90	2	1,68
26	<i>Galatella Cass.</i>	3	1,92	3	2,59	2	1,90	1	0,84
27	<i>Galinsoga Ruiz et Pav.</i>	1	0,64	-	-	1	0,95	1	0,84
28	<i>Grindelia Willd.</i>	1	0,64	-	-	1	0,95	1	0,84
29	<i>Helianthus L.</i>	2	1,28	-	-	2	1,90	2	1,68
30	<i>Helichrysum Mill.</i>	1	0,64	1	0,86	1	0,95	1	0,84
31	<i>Heliopsis Pers.</i>	1	0,64	-	-	1	0,95	1	0,84
32	<i>Hieracium L.</i>	3	1,92	3	2,59	1	0,95	3	2,52
33	<i>Inula L.</i>	6	3,85	6	5,17	3	2,86	3	2,52
34	<i>Jurinea Cass.</i>	4	2,56	4	3,45	-	-	2	1,68
35	<i>Lactuca L.</i>	4	2,56	3	2,59	3	2,86	4	3,36
36	<i>Lapsana L.</i>	1	0,64	1	0,86	1	0,95	1	0,84

37	<i>Leontodon L.</i>	2	1,28	2	1,72	1	0,95	2	1,68
38	<i>Lepidotheca Nutt.</i>	1	0,64	-	-	1	0,95	1	0,84
39	<i>Leucanthemum Mill.</i>	1	0,64	-	-	1	0,95	1	0,84
40	<i>Matricaria L.</i>	1	0,64	-	-	1	0,95	1	0,84
41	<i>Onopordum L.</i>	1	0,64	1	0,86	1	0,95	1	0,84
42	<i>Phalacroloma Cass.</i>	2	1,28	2	1,72	2	1,90	2	1,68
43	<i>Picris L.</i>	2	1,28	2	1,72	2	1,90	2	1,68
44	<i>Pilosella Hill</i>	5	3,21	5	4,31	1	0,95	4	3,36
45	<i>Pterotheca Cass.</i>	1	0,64	1	0,86	-	-	-	-
46	<i>Pulicaria Gaertn.</i>	1	0,64	1	0,86	-	-	-	-
47	<i>Pyrethrum Zinn</i>	1	0,64	1	0,86	-	-	-	-
48	<i>Rudbeckia L.</i>	2	1,28	-	-	2	1,90	2	1,68
49	<i>Scariola F.W.Schmidt</i>	1	0,64	1	0,86	-	-	-	-
50	<i>Scorzonera L.</i>	4	2,56	4	3,45	2	1,90	1	0,84
51	<i>Senecio L.</i>	5	3,21	3	2,59	5	4,76	5	4,20
52	<i>Serratula L.</i>	2	1,28	2	1,72	-	-	-	-
53	<i>Silphium L.</i>	1	0,64	-	-	1	0,95	1	0,84
54	<i>Silybum Adans.</i>	1	0,64	-	-	1	0,95	1	0,84
55	<i>Solidago L.</i>	2	1,28	2	1,72	1	0,95	1	0,84
56	<i>Sonchus L.</i>	4	2,56	2	1,72	4	3,81	3	2,52
57	<i>Tanacetum L.</i>	3	1,92	3	2,59	1	0,95	1	0,84
58	<i>Taraxacum F. H. Wigg.</i>	4	2,56	4	3,45	4	3,81	3	2,52
59	<i>Tragopogon L.</i>	3	1,92	3	2,59	2	1,90	2	1,68
60	<i>Tripleurospermum Sch. Bip.</i>	1	0,64	1	0,86	1	0,95	1	0,84
61	<i>Tripolium Nees</i>	1	0,64	1	0,86	1	0,95	1	0,84
62	<i>Tussilago L.</i>	1	0,64	1	0,86	1	0,95	1	0,84
63	<i>Verbesina L.</i>	1	0,64	-	-	1	0,95	1	0,84
64	<i>Xanthium L.</i>	4	2,56	3	2,59	2	1,90	4	3,36
65	<i>Xeranthemum L.</i>	1	0,64	1	0,86	1	0,95	1	0,84
Всього		156	100,00	116	100,00	105	100,00	119	100,00

Примітки: n – кількість видів; % - відсоток від загальної кількості видів.

кількісної участі родів і включає 116 видів 46 родів. Лише цей спектр містить види таких 4 родів, як *Pterotheca Cass.*, *Pulicaria Gaertn.*, *Pyrethrum Zinn*, *Scariola F.W.Schmidt*. Найменш ємний за кількістю видів таксономічний спектр має родина у флорі агроєкосистем, до складу якого входять 105 видів 57 родів айстрових рослин. Види 18 родів (*Calendula L.*, *Carlina L.*, *Coreopsis L.*, *Cosmos Cav.*, *Echinacea Moench*, *Gaillardia Foug.*, *Galinsoga Ruiz & Pav.*, *Grindelia Willd.*, *Helianthus L.*, *Heliopsis Pers.*, *Cyclachaena L.*, *Lepidotheca Nutt.*, *Leucanthemum Mill.*, *Matricaria L.*, *Rudbeckia L.*, *Silphium L.*, *Silybum Adans.*, *Verbesina L.*) зустрічаються винятково у трансформованих флорах техногенних

екотопів й агроєкосистем.

Висновки. Аналіз таксономічного фонду родини *Asteraceae* з деталізацією спектрів таксонів флор екосистем різного ступеня антропогенної трансформації дозволяє зробити наступні узагальнення: 1) родина *Asteraceae* урбанofлори міста Кривий Ріг характеризується ємним таксономічним фондом, що охоплює 156 видів 65 родів; 2) Айстрові домінують за кількістю видів у таксономічних спектрах флор екосистем різного ступеня антропогенної трансформації; 3) 43,75% загального спектру таксонів родини належить монотипним родам, наведеним лише 1 видом; 4) таксономічні фонди представників *Asteraceae* флор екосистем різного ступеня трансформації неоднакові; 5) найбільш ємні за кількістю таксонів спектри родини властиві техногенним екотопам; 6) таксономічний спектр *Asteraceae* флор напівприродних екосистем звужений за рахунок зменшення кількісної участі родів; 7) флори агроєкосистем мають найменш ємний за кількістю видів спектр таксонів, що відзначається найвищим показником участі монотипних родів (52,6%); 8) флори агроценозів і техногенних екотопів є осередками проникнення, вселення та швидкого поширення більшості чужорідних алохтонних видів родини, серед яких небезпечні адвентивні рослини; 9) встановлення таксономічної дискретності флори, визначення фондів та побудова спектрів окремих таксонів – невід’ємний етап її комплексного вивчення, аналізу, моніторингу, прогнозування та регулювання напрямів розвитку, розробки заходів збереження фіторізноманіття та боротьби з інвазіями небезпечних адвентивних рослин.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Кучеревський В.В., Шоль Г.Н. Анотований список урбанofлори Кривого Рогу. Кривий Ріг, 2009. 71с.
2. Маленко Я.В. Специфіка спектрів видів давньосередземноморської групи ареалів угруповань рослин техногенних екотопів Криворіжжя. Екологічний вісник Криворіжжя. 2019. вип.4. С. 22-40. DOI: 10.31812/eco-bulletin-krd.v4i0.2558.
3. Теоретичні проблеми біогеоценології: колективна монографія / Шанда В.І. та ін.; за ред. Н.А. Білова. Кривий Ріг, 2020. 330с.

***SILYBUM MARIANUM* (L.) GAERTN. F. ALBA – НОВЫЙ ДЛЯ ФЛОРЫ АПШЕРОНА, АЗЕРБАЙДЖАНА И ВСЕГО КAVKAZA**

Набиева Ф. Х.

Доктор биологических наук, ведущий научный сотрудник,
доцент лаборатория «Систематика», Института Дендрология
Национальной Академии Наук Азербайджанской Республики

Ибрагимов А. Ш.

Доктор биологических наук, профессор,
руководитель лаборатория «Систематика»
Азербайджан, г. Баку

Аннотация: Проведены геоботанические, флористические, а также систематические исследования флоры и растительности на территории Абшеронского района Азербайджанской Республики. Здесь впервые была идентифицирована форма *Silybum marianum* (L.) Gaertn. f. *alba* принадлежит к роду *Silybium* Vall. Цветки полностью белые и содержат другие отличительные признаки. Изучены их биоэкологические особенности и народнохозяйственное значение.

Ключевые слова: растительность, флора, род, новый вид, растроопша

Введение. Ширванский ботанико-географический район включает Кобустан и Апшеронский полуостров (Шемаханский - восточнее Ленгебизского хр., Апшеронский административные районы Азербайджана и территорию, подчиненную г. Баку). Юго-западная граница проходит по Ленгебизскому хребту, южная - по линии г. Кази-Магомед, г. Алят. Апшеронский экономико-географический район включает административные районы Апшерон, Хызы, г. Сумгаит. Рельеф горный и равнинный. Высота над уровнем океана изменяется от прибрежной равнины –28м, до горной территории. 2205 м. На территории в основном распространено отложения Мель, Палеоген, Неоген и Антропоген. Имеется много грязные вулканы, богатая месторождения нефть-газовые, строительные материалы, минеральные воды лечебного действия, сольные озеро. Климат равнинах

умеренно-жарко-сухой субтропический (2,5⁰ С январе), в горах умеренный (-4,5⁰ С январе), летом (июне месяц) составляет до 19⁰ С - 26⁰ С. Годовой осадки 110-550 мм. Почвы: серо-коричневый, солонковый серо-коричневый, каштановый, горна-каштановый и др. Типы растительность в основном полупустыни и сухой полевой.

Материалы и методы. Для проведения исследования использовали ботанические, геоботанические, флористические, систематические, ресурсоведческие, этноботанические методы. Для уточнения правильности названий растения и их авторов использовали определитель С. К. Черепанова «Сосудистые растения России и сопредельных государств (в пределах бывшего СССР» [9].

Исследованный регион отличается богатством флоры и растительности. В настоящее время флора Апшерона представлено 204 семейством, 1045 родам и 2954 видами. На основе результатов проведенных экспедиций и литературных данных нами составлен «Таксономический спектр флоры Апшерона». По численности родов и видов крупные семейства флоры региона первое место занимает семейства Астровые - *Asteraceae* Dumort. Род - *Silybum* Vall. (остропестро) представлено одному видами.

Результаты и обсуждение. *Silybum marianum* (L.) Gaertn. - Растропша пятнистый. Двулетнее растение, тонко опушенное очень короткими беловатыми волосками, Стебель прямой, или ветвистый, 90-100 (150) см высотой со стрженовой корневой системой. В первый год развивает многочисленные прикорневые колючие листья; на второй год образует мощный слабоветвистый. Корзинки крупные. Обертка черепитчатая из жестких листочков. Они снабжено отогнутым листовидным придатком, несущим конечную крепкую длинную колючку. Цветоложе мясистое, щетинистое. Все цветки в корзинках трубчатые, обоеполые, пурпурные. Нити тычинок, сросшиеся между собой в нижней части. Семянки крупные, обратнойцевидные, сжатые, без ребрышек; хохолок многорядный из зазубренных волосков, сросшихся у основания колечек, и опадающий целиком.

Цветет и плодоносит VII-IX месяцы.

Цветы трубчатые, лилово-малиновые или пурпуровые, собраны в круглые корзинки на концах стеблей. Плоды – блестящие семянки с хохолком желтого цвета, с темными продолговатыми пятнами. Цветет апрель-май, плодоносить май-июнь месяцы [5, с.104; 11, с. 419]. По данным Гончарова Т.А. – цветет с июля поздней осени, плоды созревают неравномерно в сентябре-октябре [4, с. 526 - 527].

Ареал распространение охватывает Кавказ: Кавказ, Дагестан, Восточный Закавказье, Талыш, Крым, Средняя Азия, Южная Европа, Африка, Иран. Вид описан из Европы. Широко распространено в Азербайджанской Республике: Самур-Дивичинской низменности, Восточный часть Большого Кавказа, Кобустане, Апшероне, Кура-Араксинской низменности, Алазан-Агричай, Габала, Диабар, южной части Малого Кавказа, Ленкоране, Муган-Ленкоранской низменности. Обильно растет на низменности и в нижнем горном поясе, редко в среднем. Растет на сухих местах, сорные растения на залежах и в посевах [11].

Родина - *Silybum marianum* (L.) Gaertn. Южная и Атлантическая Европа. Распространено в Западной Европе, Малой Азии, Северной Америке, Африке, в южной части Австралии. Произрастает в южных районах европейской части России, на Западной Сибири, Кавказе и в Средней Азии. 08.08.2018г. Великобритания обнаружено его форма *Silybum marianum* (L.) Gaertn. f. *alba*.

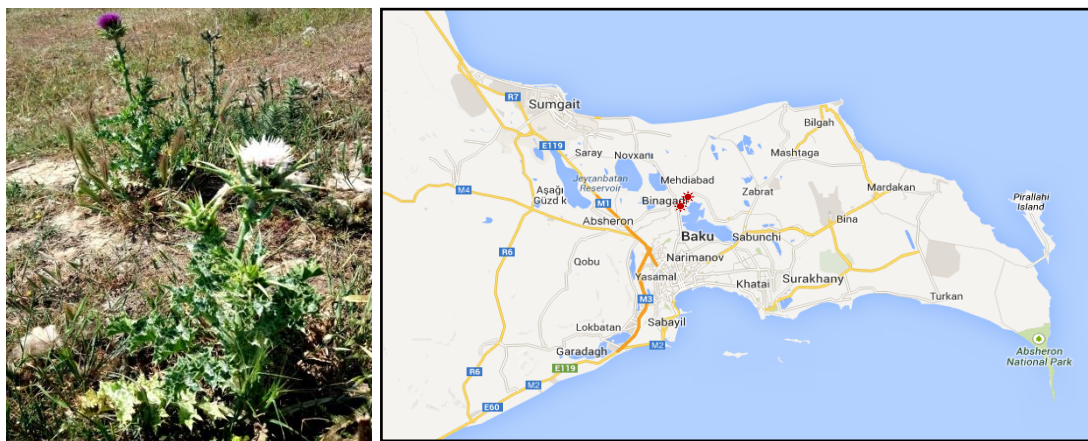

Рис. 1. *Silybum marianum* (L.) Gaertn. f. *alba* (Апшерон, Мехтиабад)

Данный форма растропша 27.04.2020г. найдено Ф.Х. Набиевой и А.Ш. Ибрагимовым на территории поселок Мехтиабат Апшеронского района (Рис. 1). Во флоре Азербайджана *Silybum marianum* (L.) Gaertn. обработал академик В.Д. Гаджиев [7, с. 419-420]. Он для растропша форма не указывает.

Silybum marianum (L.) Gaertn f. alba среди зарослях фитоценозов *Silybum marianum* (L.) Gaertn. слишком редко. В составе таких сообществ участвуют 15-20 видов растений. Наиболее часто наблюдается *Calendula persica* C.A. Mey., *Cirsium arvense* (L.) Scop., *Aeglops cylindrica* Host, *A. biuncialis* Vis., *Plantago ovata* Forssk., *Hordeum leporina* Link. и др.

Хозяйственное значение огромное. В народной медицине применяют более широко, используя не только плоды, но и листья и корни применяют при циррозе печени, острых и хронических гепатитах, желтухе, заболеваниях желчных протоков, коликах [3, с. 334; 7, с. 53-70]. Аптечное наименование: *Cardui mariae fructus*. Молодые листья и черешки, ранней весной употребляются в пищу. Его с успехом применяют против воспаления головных болей в лобной области, при ишиасе, мышечном ревматизме и язвах голени. Чай принимают внутрь при варикозном расширении вен. Открытые переломы обрабатывают порошком из семян или влажными компрессами из их отвара. В гомеопатии зрелые плоды употребляют при заболеваниях печени, желчного пузыря, селезенки. Препарат капсул применяется для лечения заболеваний печени. Используемые семена включены I, II, III издание фармакопеи [1, с. 115-117; 2, с. 308; 11, с. 107]. А.П. Пошкурлат указывает, что в условиях Азербайджана возможна культура *Silybum marianum* (L.) Gaertn. [6, с. 147]. Возможность их культуры испытана Институтом Ботаники Азербайджанской ССР. Экспериментальными исследованиями установлено, что *Silybum marianum* (L.) Gaertn. в виде ацетона-спиртовой вытяжки и 1%-ного спиртового раствора могут быть заменителями спорыньи [1, с. 115-119].

Выводы. Таким образом, в результате проведенных исследований для флоры Апшерона впервые выявлено форма *Silybum marianum* (L.) Gaertn. f. alba на территории поселок Мехтиабат Апшеронского района. Изучены их

биоэкологические особенности и народнохозяйственное значение. Заслуживает широкого распространения, особенно с декоративной целью. Гербарные материалы сохраняются в «Гербарный Фонд» Института Дендрологии НАНА.

Список использованной литературы

1. Алиев Н.И. Лекарственные растения Азербайджана и фитотерапия. Баку: Элм, 1998.
2. Вульф Е.В., Малеева О.Ф. Мировые ресурсы полезных растений. Ленинград: Издательство «Наука» Ленинградское отделение, 1969.
3. Гончарова Т.А. Энциклопедия лекарственных растений. Лечение травами. Москва: Издательство Дом МСП, 2001.
4. Гроссгейм А.А. Определитель растений Кавказа. Москва: Государственное Изд-во «Советская наука», 1949.
5. Ибрагимов А.Ш., Набиева Ф.Х. *Silybum marianum* (L.) Gaertn. - новый вид Флоры Нахчыванской Автономной Республики Азербайджана // <http://ucom.ru/doc/conf/2015.04.30.02.pdf> Наука и образование в жизни современного общества: сб. науч. тр. по мат-лам Межд. науч.-практ. конф. Часть 2. Тамбов, 2015.
6. Пошкурлат А.П. Состояние зарослей горицвета весеннего в связи с заготовкой и его биологическими особенностями // Изучение и использование лекарственных растительных ресурсов СССР. J1.: Медицина, 1964.
7. Растительное сырье СССР. Том. II. М.-Л.: Изд. АН СССР, 1957.
8. Флора Азербайджана. Т.8. Баку: Изд-во Академии Наук Азербайджанской ССР. 1961.
9. Флора Кавказа. Т. 1-7. Баку: Изд-во Академии Наук Азербайджанской ССР, 1939-1967
10. Черепанов С.К. Сосудистые растения России и сопредельных государств (в пределах бывшего СССР). Санкт-Петербург: Мир и семья-95, 1995. – 689 с.
11. Шретер Г.К. Лекарственные растения и растительное сырье, включенные в отечественные фармакопеи. Москва: «Медицина», 1972.

ОСОБЛИВОСТІ АДАПТАЦІЙНОГО ПОТЕНЦІАЛУ У СТУДЕНТОК З РІЗНОЮ МАСОЮ ТІЛА НА ПОЧАТКУ НАВЧАННЯ У ВИЩОМУ МЕДИЧНОМУ УЧБОВОМУ ЗАКЛАДІ

Сарафинюк Петро Васильович,

к.б.н., доцент,

Федоришена Ірина Віталіївна

студентка

Вінницький державний педагогічний університет

імені Михайла Коцюбинського

м. Вінниця, Україна

Вступ. Одним із поглядів на кількісну оцінку рівня здоров'я сучасної людини є визначення рівня адаптаційних процесів, які дають можливість для адекватного пристосування до нестабільних і несприятливих умов зовнішнього середовища. Необхідно відзначити, що у сучасну історичну епоху людина живе в середовищі, яке обумовлене домінантним впливом науково-технічного та інформаційного прогресу, що історично призвело до зменшення рухової активності сучасної людини і до більш вираженого впливу на неї психо-емоційних стресових факторів низької і середньої інтенсивності, що мають практично безперервний вплив. Навчання у вищих навчальних закладах – це особливий вид розумової діяльності, яка вимагає від студента підвищеної стійкості до несприятливих стресогенних факторів, може супроводжуватися зниженням рівня індивідуального психічного здоров'я, викликати напруження та зрив адаптаційних механізмів і, як наслідок, призводити до розвитку хвороби. Науковці зазначають, що вища школа одержує 70% хворих, а випускає 90% хворих людей. Крім того виявлено, що до 60% молодих фахівців, які приходять на роботу після закінчення вищого навчального закладу України, фізично не готові працювати в тому темпі і з тією інтенсивністю, які вимагає їх професія (Платонов В., 2009; Сенаторова Г. С., 2011). Тому низький рівень здоров'я та низька рухова активність сучасного студентства обумовлює

підвищену зацікавленість науковців до вивчення питання стосовно можливостей до адаптації на початку навчання у вищих учбових закладах. Ще одним аспектом, який обумовлює вибір теми даного дослідження є те, що пластичність психо-фізіологічних функцій жіночого організму може бути зумовлена і відхиленнями маси тіла від норми, причому як і у бік збільшення, так і її суттєвого зменшення.

Мета роботи. Визначити особливості адаптаційного потенціалу у студенток з різною масою тіла на початку навчання у вищому медичному учбовому закладі.

Матеріали та методи. На базі кафедри фізичного виховання та ЛФК Вінницького національного медичного університету нами було у вересні 2019 року проведено антропометричне та фізіометричне дослідження 98 студенток першого курсу медичних факультетів №1 та №2. Нами було визначено масу, довжину тіла, показники артеріального тиску та пульсу. Базуючись на моделі “донозологічної діагностики”, яка основана на “адаптаційній” концепції В.П. Казначеева і Р.М. Баєвського ми проводили математичний розрахунок адаптаційного потенціалу системи кровообігу (Качан, Сарафинюк, Лежньова, 2011). Для оцінки маси тіла використовували запропонований експертами ВООЗ уніфікований показник – індекс маси тіла (ІМТ). Всі студентки були за величиною даного показника були розділені на 4 групи:

- 1 група ($n = 32$) – особи з нормальною масою тіла, $ІМТ = 18,5 - 24,9 \text{ кг/м}^2$;

- 2 група ($n = 25$) – особи з недостатньою масою тіла, $ІМТ < 18,4 \text{ кг/м}^2$;

- 3 група ($n = 26$) – особи з надлишковою масою тіла, $ІМТ = 25,0 - 29,9 \text{ кг/м}^2$;

4 група ($n = 15$) – особи з ожирінням $\geq 30,0 \text{ кг/м}^2$, необхідно зазначити, що з першим ступенем ожиріння ($ІМТ = 30,0 - 34,9 \text{ кг/м}^2$) було 11 осіб, з другим ступенем ($ІМТ = 35,0 - 39,9 \text{ кг/м}^2$) – 4 особи.

Результати та їх обговорення. У залежності від величини адаптаційного потенціалу (АП) нами було виділено чотири рівні адаптації: задовільна (при АП

$\leq 2,1$), напруження механізмів адаптації (при АП = 2,11-3,2), незадовільна адаптація (при АП = 3,21-4,3), зрив механізмів адаптації (при АП $\geq 4,31$).

Нами було встановлено, що на початку навчального року у більшості студенток (62,50 %) з нормальною масою адаптаційний потенціал свідчив про задовільні механізми адаптації, у 31,25 % дівчат даної групи було виявлено напруження механізмів адаптації. І лише у 6,02 % студенток з нормальною масою тіла спостерігалася незадовільна адаптація. Отримані нами дані узгоджуються з результатами інших наукових досліджень (61, 81). Так, було виявлено, що у студенток з нормальною масою тіла показники варіабельності серцевого ритму відповідали нормі та вказували на зміщення вегетативного балансу в бік домінування активності симпатичної вегетативної нервової системи і відсутності ознак напруження компенсаторних і адаптаційних механізмів (Денефіль О. В., 2010, Добростан О. В., 2016).

У студенток 2 групи теж переважала задовільна адаптація (52,00 %), але привертає увагу той факт, що кількість осіб з напруженням механізмів адаптації (44,00 %) у цій групі значно переважав аналогічний показник у групі дівчат з нормальною масою тіла. Крім того нами було виявлено зрив механізмів адаптації в однієї студентки (6,00 %).

У групі дівчат з надлишковою масою тіла суттєво зменшується кількість осіб із задовільною адаптацією, порівняно з першою групою, лише у 10 осіб (38,46 %) були задовільні адаптаційні можливості, що вказували на їх здатність зберігати нормальну життєву діяльність в різноманітних умовах середовища. Нами виявлено незадовільні механізми адаптації в 11,54 % студенток, а у 7,69 % дівчат даної групи був зрив механізмів адаптації.

У четвертій групі досліджених було виявлено задовільний механізм адаптації у 23,53 % осіб, у 29,41 % дівчат даної групи було виявлено напруження механізмів адаптації, у 29,41 % – незадовільні механізми адаптації, у 17,67 % – зрив механізмів адаптації.

Висновки. Отже, студенток з надмірною масою тіла та ожирінням можна віднести до групи ризику розвитку психосоматичних захворювань, що вимагає

впровадження індивідуального підходу та індивідуальних навчальних програм з окремих дисциплін при організації навчального процесу, і особливо, індивідуальних програм на заняттях з фізичного виховання при організації навчального процесу, адже посилення дії негативних чинників може призвести до зриву процесу адаптації, до виникнення захворювань.

ІСТОРІЯ ВІДКРИТТЯ АНТИМІКРОБНИХ ПЕПТИДІВ

Ткаченко Микола Сергійович

студент

Національний університет біоресурсів і природокористування України

м. Київ, Україна

Тупицька Ольга Миколаївна

к.б.н., доцент

Вступ. Зараз у науці та медицині велика увага приділяється речовинам, які мають антибіотичні властивості. Однією з груп таких речовин є антимікробні пептиди (АМП) - низькомолекулярні сполуки, побудовані з амінокислот і мають катіонну або амфіпатичну природу, які синтезуються в організмі більшості еукаріот у відповідь на вторгнення чужорідних мікроорганізмів (Азимова В.Т., 2015). АМП є неспецифічними факторами гуморального імунітету, мають ендотоксин-нейтралізуючу і імуномодулюючу активністю, а також забезпечують захист проти широкого спектра мікроорганізмів: грамнегативних і грампозитивних бактерій, грибів, вірусів і найпростіших.

Обговорення. Про існування АМП відомо вже кілька десятиліть. У першій чверті ХХ сторіччя виявили, що всі життєві процеси протікають за участю цих універсальних «молекулярних життів». Перші білки описані ще в ХVІІІ ст.: альбумін, фібрин і глютен. У 1900 р. Е. Фішер припустив, що білки є полімерами амінокислот, з'єднаних пептидними зв'язками. Механізми дії антимікробних речовин лейкоцитів були ініційовані фагоцитарною теорією імунітета, висунутою у 1883 І.І. Мечниковим, суть якої полягає в наступному. В організмі існує велике число фагоцитів, які захоплюють, ізолюють і знищують чужорідні тіла. Це дозволяє організму «вивчити» чужорідне тіло і відпрацювати стратегію боротьби з ним. Після чергового введення патогена організм вже знає, як боротися з ним. Пізніше Мечников сформулював концепцію про цитази - бактерицидні сполуки ферментативної природи. В

наступних дослідженнях було показано, що антимікробні сполуки лейкоцитів не володіють ферментативною дією (Мусін Х.Г., 2018).

Слідуючий етап вивчення антимікробних пептидів був пов'язаний з відкриттям лізосом у 1949–1951 роках біохіміком Крістіаном Де Дюв. Зараз відомо, що лізосоми присутні практично у всіх клітинах, у тому числі і в лейкоцитах гранулоцитарного ряду [Lüllmann-Rauch R., 2005].

У 1963 р. американські дослідники Н.І. Zeya і J.K. Spitznager виділили з гранул нейтрофілів морської свинки групу поліпептидів, які мали антимікробні властивості, і в подальшому були названі дефензинами.

Цекропін є першим пептидом з антимікробною дією, виділений із лялечок *Nyalophora sessoria* у 1981 році Хансом Боманом і його колегами. Цекропіни Бомана пригнічували ріст і розвиток широкого спектра мікробних організмів. Це відкриття частково пояснює те, яким чином комахам вдається подолати інфекції, не маючи Т-клітин і В-клітин, які забезпечують систему адаптивного імунного захисту вищих тварин. (Pützer K., 2009).

У 1986 р. Майкл Заслофф вивчав роботу генів на ікринках жаб (*Xenopus laevis*). Він був переконаний, що в слизовій жаб є потужний АМП. Протягом наступних кількох місяців були виділені і описані магаїніни. Після цього відкриття інтерес до АМП зріс, і до 2001 року число описаних пептидів із антибактеріальною дією досягло позначки 500 послідовностей. Зараз відомо, що пептидні послідовності складаються із амінокислотних залишків, з'єднаних між собою пептидними зв'язками (Мусін Х.Г., 2018).

Висновок. Механізми дії АМП та стійкості мікроорганізмів до них вивчені не повністю. З точки зору науки, АМП містить у собі ще багато таємниць, які так чи інакше будуть розкриті в майбутньому.

ЗАЛЕЖНІСТЬ ВМІСТУ ФОТОСИНТЕТИЧНИХ ПІГМЕНТІВ У ПРАПОРЦЕВИХ ЛИСТКАХ ОЗИМОЇ ПШЕНИЦІ ВІД УМОВ АЗОТНОГО ЖИВЛЕННЯ

Шегеда Ігор Миколайович,
к.б.н., молодший науковий співробітник
Сандецька Надія Василівна,
к.б.н., завідувач лабораторії якості зерна
Кірізій Дмитро Анатолійович,
д.б.н., професор, провідний науковий співробітник
Інститут фізіології рослин і генетики НАН України
м. Київ, Україна

Вступ. Головним чинником формування продуктивності рослин є фотосинтез, на який припадає більш як 90 % усієї накопиченої в рослині сухої речовини (Стасик и др., 2016). Тому керування цим процесом є одним з найефективніших шляхів управління продуктивністю рослин, впливу на їх урожайність (Parry et al., 2011). Літературні дані свідчать, що значні успіхи в підвищенні врожайності пшениці за останні десятиліття супроводжувалися поліпшенням характеристик фотосинтетичного апарату (Моргун та ін., 2016). Створення оптимальних умов для роботи фотосинтетичного апарату протягом усієї вегетації рослин необхідне для формування високого врожаю. Підвищення активності фотосинтетичного апарату розглядається як один з найбільш перспективних напрямів подальшого селекційно-генетичного поліпшення врожайності провідних сільськогосподарських культур, і злакових зокрема (Моргун, Прядкина, 2014). Одним із важливих показників фотосинтетичної активності посіву є вміст фотосинтетичних пігментів у прапорцевих листках. Його величина залежить від чинників зовнішнього середовища та застосування агротехнічних заходів під час розвитку рослин, а також від сортових особливостей.

Мета роботи. Метою нашої роботи було дослідження впливу фону мінерального живлення та позакореневого підживлення карбамідом на вміст хлорофілів і каротиноїдів у прапорцевих листках рослин озимої пшениці.

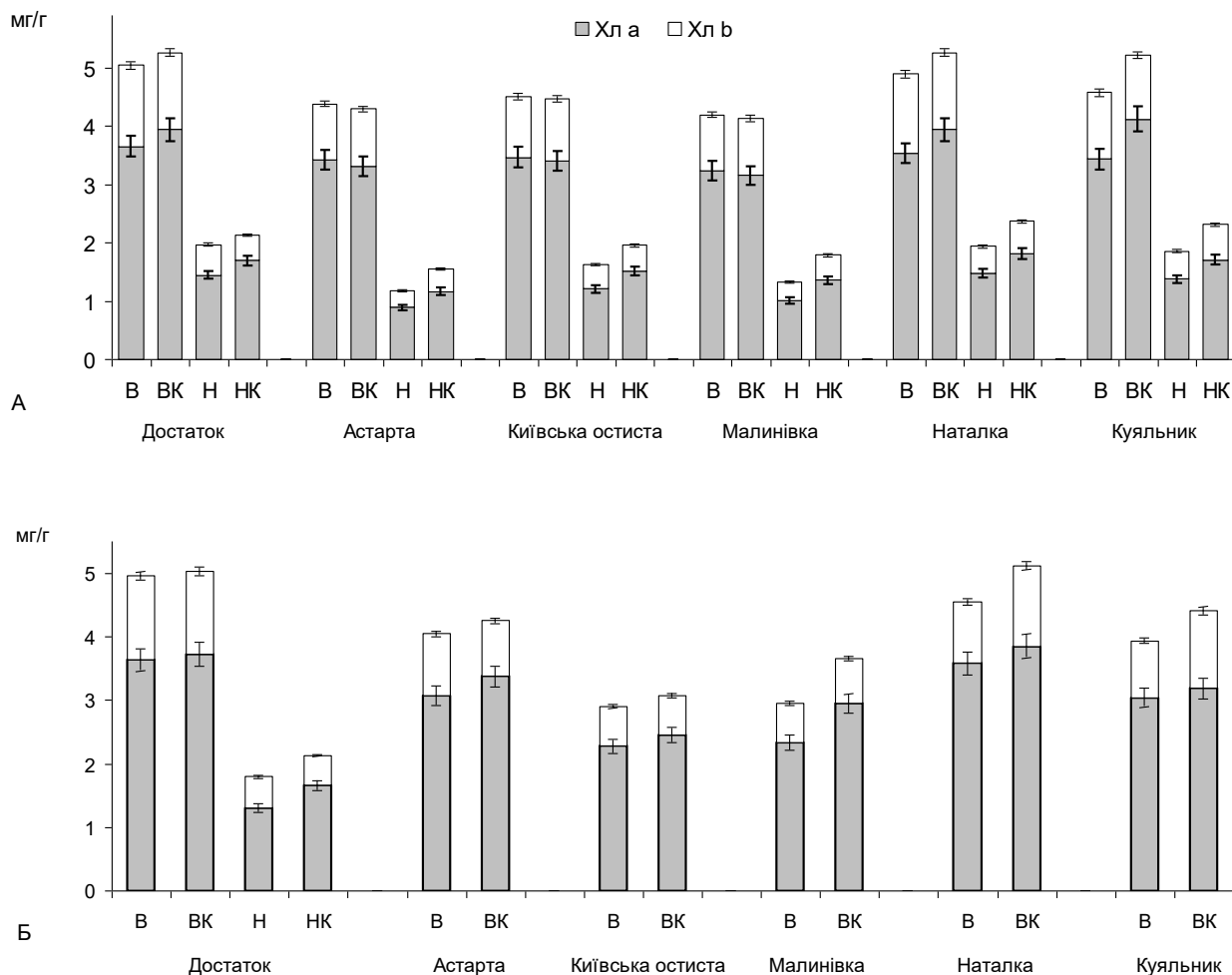
Матеріали і методи. Об'єктами дослідження були сорти озимої м'якої пшениці (*Triticum aestivum* L.) – Астарт, Київська остиста, Малинівка, Достаток, Куяльник, Наталка, які вирощували у вегетаційних посудинах з використанням високого ($N_{160}P_{160}K_{160}$ мг/кг ґрунтової суміші) та низького ($N_{32}P_{32}K_{32}$ мг/кг) фону азотного живлення. Наприкінці фази цвітіння частину рослин позакоренево підживили азотом шляхом обприскування 5 %-м розчином карбаміду. Визначення вмісту фотосинтетичних пігментів у прапорцевих листках проводили безмацераційним методом шляхом екстракції диметилсульфоксидом (Wellburn, 1994).

Результати та обговорення. Результати дослідження вмісту фотосинтетичних пігментів свідчать, що на низькому фоні мінерального живлення вміст хлорофілів у прапорцевих листках був вдвічі менший, ніж на високому (рис. 1). За цих умов рослини швидше втрачали зелене забарвлення, й у фазу молочно-воскової стиглості у більшості сортів хлорофіл вже не визначався. Лише листки рослин пізньостиглого сорту Достаток на низькому фоні мінерального живлення в цей період ще містили хлорофіл. Тому для цієї фази для інших сортів наведено дані лише для варіантів з високим фоном мінерального живлення.

Обробка карбамідом в цілому чинила позитивний вплив на вміст хлорофілу, хоча у фазу молочної стиглості ефект був виразнішим на низькому фоні живлення. На високому фоні тенденція до підвищення вмісту хлорофілу в листках краще проявилася у фазу молочно-воскової стиглості.

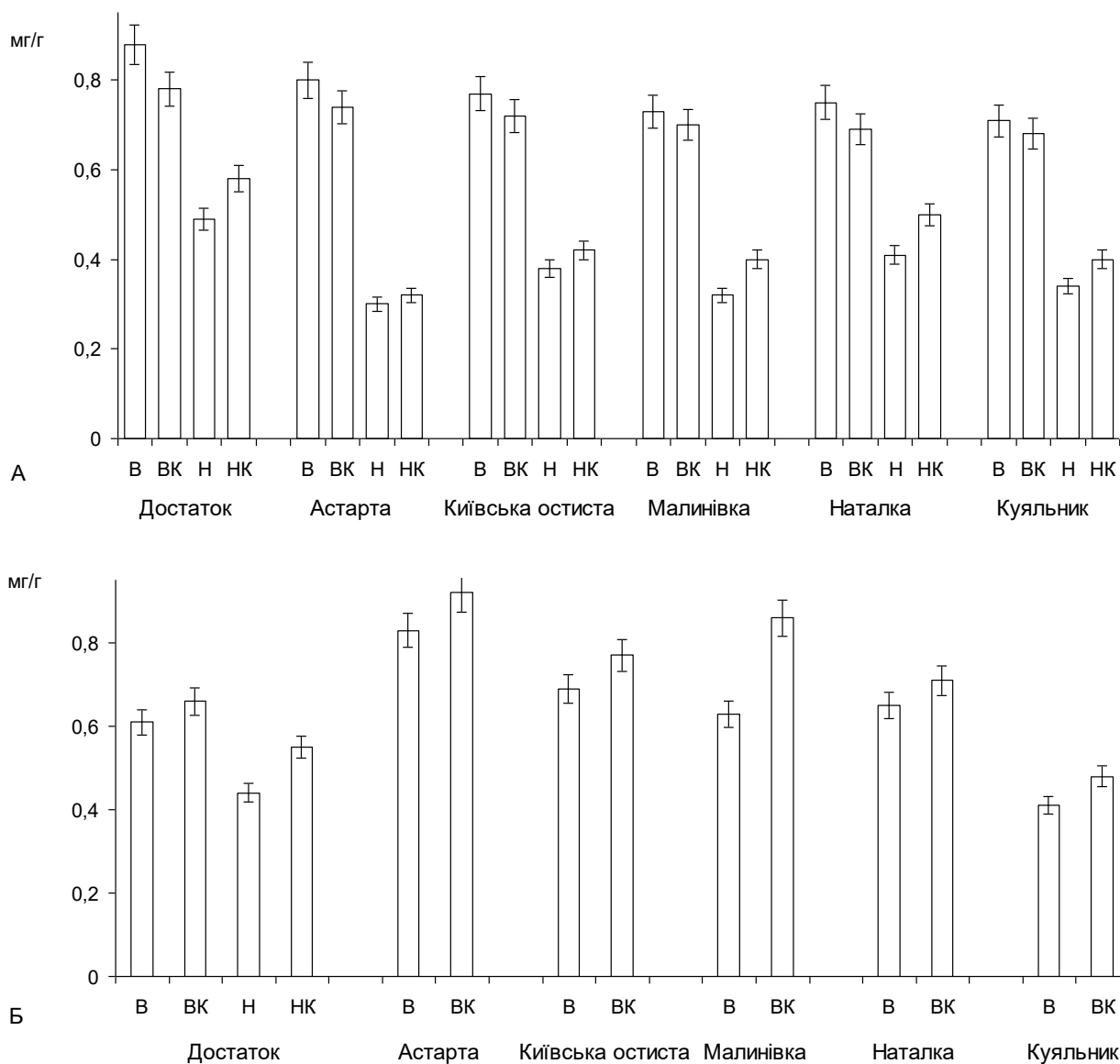
У фазу молочно-воскової стиглості у рослин сортів Київська остиста, Малинівка та Куяльник вміст хлорофілу зменшився порівняно із фазою молочної стиглості, тоді як у інших сортів він був стабільніший. Водночас обробка карбамідом сприяла збереженню цього показника на вищому рівні, в результаті чого відбулася диференціація між варіантами обробки, на відміну від

фази молочної стиглості. Найсильніше ефект був виражений у сорту Малинівка.

Рис. 1. Вміст хлорофілів у прапорцевих листках рослин пшениці різних сортів залежно від фону мінерального живлення та позакореневої обробки карбамідом. Тут і на рис. 2: А – молочна стиглість (ВВСН 73-75), Б – молочно-воскова стиглість (ВВСН 83-85) (В – високий фон живлення; БК – високий фон, обробка карбамідом; Н – низький фон; НК – низький фон, обробка карбамідом)

Цікаво, що на високому фоні живлення за обробки карбамідом вміст каротиноїдів навіть мав тенденцію до зменшення (рис. 2). Це непрямо свідчить про оптимізацію роботи фотосинтетичного апарату, завдяки чому зменшується потреба у захисних пігментах.

Рис. 2. Вміст каротиноїдів у прапорцевих листках рослин пшениці різних сортів залежно від фону мінерального живлення та позакореневої обробки карбамідом

Вміст каротиноїдів у листках за підживлення карбамідом підвищився у фазу молочно-воскової стиглості на 10–35 %, на відміну від згаданої вище тенденції до їх зниження у фазу молочної стиглості (див. рис. 2). Причому, якщо вміст хлорофілу за підживлення, хоча й повільніше, але знижувався, то вміст каротиноїдів був більш сталим, а обробка карбамідом підвищила його навіть понад значення, що спостерігались у фазу молочної стиглості, на 5–25 % залежно від сорту. Можна припустити, що у фазу молочно-воскової стиглості,

коли прискорюється процес деградації білків фотосинтетичного апарату, яка супроводжується окиснювальним стресом, значення захисної ролі каротиноїдів зростає, і позитивний ефект позакореневого підживлення проявляється виразніше. Низький фон мінерального живлення є стресовим чинником, дія якого супроводжується посиленням утворення активних форм кисню, зокрема пероксиду водню (Маменко та ін., 2017). За цих умов обробка карбамідом підвищувала вміст каротиноїдів у фазу молочної стиглості, що сприяло захисту фотосинтетичного апарату.

Висновки. Позакореневе підживлення рослин пшениці карбамідом наприкінці цвітіння сприяє підвищенню вмісту фотосинтетичних пігментів у листках відносно необроблених в період наливу зерна. При цьому на низькому фоні мінерального живлення ефект проявлявся вже у фазу молочної стиглості, тоді як на високому був виразніший у фазу молочно-воскової стиглості зерна.

МЕДИЦИНСКИЕ НАУКИ

CHANGES IN THE ANALYSIS OF PATIENTS WITH ASYMPTOMATIC COURSE AND JAUNDICE IN THE PRE- AND POSTOPERATIVE PERIODS OF CHOLEDOCHOLITIASIS

Gevorgyan Sophia Avetikivna

Goncharenko Valeriya Igorivna

Students

Svirepo Pavlo Vasyliovych

Assistant

Kharkiv National Medical University

Kharkiv, Ukraine

Relevance: Cholelithiasis is a pathological condition characterized by the presence of stones in the bile ducts. Together with jaundice are manifestations of gallstone disease. The study of changes in the main indicators of analysis in different periods of the disease, allows the doctor to prescribe optimal treatment, taking into account the characteristics of the patient's body.

Purpose: to investigate the performance of patients in different periods of the disease.

Materials and methods: 105 people (aged 30 to 85 years) were studied: 66 women and 39 men. In addition to collecting medical history, patients were prescribed general clinical methods of blood and urine tests, biochemical blood tests, coagulogram, determination of blood groups, hematological indices; electrocardiogram, X-ray examination, ultrasonography - to confirm comorbidities. Evaluation of analysis indicators was performed on the scale of Common Terminology Criteria v. 3.0 (2006).

Results: *Preoperative period:* Level of leukocytes of 65 patients was $8.1 \times 10^9/L$, 35 patients - exceeded the norm by 2 times, 2 patients - below normal (from $2.8-2.6 \times 10^9 /L$). The level of segmental neutrophils, lymphocytes,

hemoglobin, platelets, monocytes is within normal limits. Shift of a leukoformula to the left. There was an increase in neutrophil-lymphocyte index, intoxication index to 2.78 ± 0.45 , leukocyte intoxication index to 2.78 ± 0.28 . The level of total bilirubin was $60.6 \pm 6.4 \mu\text{mol} / \text{L}$. In 33 patients according to common terminology criteria, it exceeded the limit 3 times, and the level of ALT, ACAT 10 times. Direct bilirubin was $42.8 \pm 5.2 \mu\text{mol} / \text{L}$. *Comparison of bilirubin:*

Patients with jaundice:

Total bilirubin $85.9 \pm 8.3 \mu\text{mol} / \text{L}$;

Direct bilirubin $49.3 \pm 5.6 \mu\text{mol} / \text{L}$;

Patients without jaundice:

Total bilirubin $13 \pm 0.85 \mu\text{mol} / \text{L}$;

Direct bilirubin $7.1 \pm 2.5 \mu\text{mol} / \text{L}$;

Total protein, creatinine and urea levels unchanged.

Postoperative period: 1 day-reduction in the number of lymphocytes, hemoglobin, erythrocytes; the predominance of neutrophils, an increase in the level of intoxication in 2 times. From day 3, the leukocyte intoxication index, the nuclear shift index, the neutrophil-lymphocyte index, and the leukogram with the hemogram began to gradually return to normal.

Indicators of direct bilirubin, total bilirubin, ALT and AST decreased, although they are higher than normal (patients received additional medical treatment).

Conclusions: Analysis indicators change depending on the period of the disease and its course. Before hospitalization, the changes are related to the presence of inflammation. At 1 day — postoperative trauma. From 3 days, most indicators begin to gradually return to normal (except for functional tests of the liver, which require a long recovery time). The development of jaundice is not significantly different from the asymptomatic course. It is characterized by changes in peripheral blood, leukogram, leukocyte intoxication index and biochemical parameters of blood.

UMBILICAL METASTASIS (OR SISTER MARY JOSEPH'S NODULE) AS A FIRST MANIFESTATION OF ADVANCED OVARIAN CANCER

Shevchenko Volodimir Porfirovich

PhD, docent

Kopytsa Tetyana Volodimirivna

PhD, assistant

Shevchenko Volodimir Volodimirovich

PhD, assistant

Suharev Anatoliy Borisovich

PhD, docent

SumSU, Medical institute, Sumy, Ukraine

Among practicing gynecologists Sister Mary Joseph metastasis (SMJM) is one of the less well-known signs, which can be a first manifestation of intra-abdominal metastatic cancer. Few know the history of the name of this metastasis although it is quite unusual. As usual, other distant metastases have received the names of prominent researchers and doctors. For example, metastasis in the left supraclavicular region - metastases of Virchow, into the ovaries of Krukenberg, into the Douglas space – of Schnitzler. And the umbilical metastasis got the name of a simple nurse. This has never existed in the history of medicine. It should be thought that this was a person, who was distinguished by the inquisitive mind of a researcher. It was named after Julia Dempsey (Sister Mary Joseph) a nurse at St. Mary's Hospital in Rochester, Minnesota, U.S.A. (at present Mayo Clinic). She was the first person who observed that the patients with advanced abdominal-pelvic malignancies, frequently presented a periumbilical palpable nodule. In 1949 the English surgeon Hamilton Bailey, in his famous textbook "Demonstrations of Physical Signs in Clinical Surgery", coined the term "Sister Joseph's nodule" for umbilical metastases honoring her name.

The mechanism which these tumors spreads to the umbilicus remains unclear, however, several hypotheses has been developed including 3 possible dissemination pathways: contiguity, lymphatic and hematic spreading. The most common origin of Sister Mary Joseph's nodule in women is ovarian carcinoma and in men--gastric

carcinoma. To date, less than 500 cases of SMJM have been described in the literature. Sister Mary Joseph's nodule (SMJN) has traditionally been considered a sign of advanced primary malignancy with an associated poor prognosis. It is estimated that 1 to 3% of patients with abdomino-pelvic malignancy could present with a SMJN.

Aim: to draw the attention of practicing gynecologists to the fact, that SMJN may be the primary manifestation of asymptomatic advanced ovarian cancer.

Materials and methods: SMJN was diagnosed in one female patient 68 y, which admitted to the surgical department at night with complaints of abdominal pain, nausea, and vomiting. Two months ago, she was examined by a gynecologist in a private clinic, oncological pathology was not found.

Result: On physical examination presented a 4 × 5 cm umbilical painful non-reducible mass. Clinically, a diagnosis of a strangulated umbilical hernia was made, which is an absolute indication for urgent surgery. The patient was emergency operated. After incision was found a nonmoving tumorous mass, extended in abdominal cavity. Radical resection of all macroscopic lesions was unrealizable. A biopsy was taken. Histological finding indicated infiltrating and moderately differentiated adenocarcinoma. Ultrasound and computed tomography of the abdominal cavity performed after the operation were diagnosed cancer of ovarian with umbilical metastasis, defined as SMJN. After discharge from the surgical department, the patient was transferred for further treatment at the oncological hospital, where a bilateral salpingo-oophorectomy and umbilical and omentum tumor resections were performed. After surgery, the patient received chemotherapy with paclitaxel, carboplatin.

Conclusion: Sister Mary Joseph's metastasis in clinical practice is rare and may be the first manifestation of advanced ovarian cancer. Practicing gynecologists, when examining patients, do not forget to pay attention to the condition of the navel to exclude umbilical metastasis.

ПРАВИЛЬНА ПОСТАВА – ЗАПОРУКА ЗДОРОВ'Я ДІТЕЙ МОЛОДШОГО ШКІЛЬНОГО ВІКУ

Берестюк Людмила Вікторівна,

студентка

Осип Марія Анатоліївна,

викладач вищої категорії

КЗВО «Луцький педагогічний коледж» ВОР

м. Луцьк, Україна

У сучасному темпі життя надзвичайно важливо залишатися здоровим. Не останньою в черзі необхідних «характеристик» є правильна постава. На жаль, сидячий спосіб життя, малорухомість, відсутність необхідної гімнастики в сучасної людини призводять до серйозних порушень постави, яка згодом може вилитися в самі різні хвороби хребта, нервової системи й внутрішніх органів. [1]

Часто можна помітити, як дитина сутулиться, зігнувшись над столом чи підгинає під себе ноги, коли пише чи читає. Але при цьому, на жаль страждає її хребет, і разом з ним страждають ще не повністю сформовані хребці.

Постава — це звичне положення тіла людини у спокої і в русі. Процес формування постави починається в ранньому дитинстві й триває до 25 років.

Правильна постава — показник здоров'я дитини. Розповсюдженість порушень постав у дітей молодшого шкільного віку на сьогоднішній день залишається досить високою.

Ранній шкільний вік має особливе значення для правильної постави. Адже в цей період хрящова структура хребців починає поступово костеніти. Якщо в цей час хребці деформуються і неправильно зростаються, то виправити їх потім буде дуже важко.

Правильна постава сприяє нормальному функціонуванню рухового апарату і внутрішніх органів.

Порушення постави може спричинити серйозні збої в роботі внутрішніх органів (порушення дихання та кровообігу, погіршення травлення, самопочуття) і стати причиною короткозорості та захворювань опорно-рухового апарату (сколіоз, кіфоз).

Крім того, в дитини з неправильною поставою знижуються окисні процеси в організмі, через що вона швидше втомлюється і не може сконцентруватися.

Причини порушення постави школяра:

- 1) несформовані вміння правильно сидіти і стояти;
- 2) меблі, які не відповідають віку і зросту дитини (парта, стіл, стілець);
- 3) носіння важкого рюкзака (сумки) на одному плечі;
- 4) неправильне піднімання важких речей. [2]

Тому потрібно пам'ятати, що сидіння для молодшого школяра – не відпочинок, а акт статичного напруження. Оскільки м'язи-розгиначі в дитячому організмі ще слабкі, то від сидіння дитина швидко втомлюється і в неї виникає бажання змінити позу або побігати. Отож, важливо розуміти це і не сварити дітей за непосидючість.

Також треба навчити дитину піднімати речі, не вигинаючи спину. Стежити за тим, щоб школяр присідав, брав певний предмет і вставляв з ним, і ні в якому разі не нахилився, згорблюючись.

Важливо виконувати тренувальні вправи, які допомагають покращити поставу дитини.

Дуже корисні для формування правильної постави вправи на рівновагу. Можна ходити по класній кімнаті, поклавши різні предмети на голову: кубики, подушечки, наповнені крупою, сіллю або піском. Ходити при цьому можна навшпиньках чи на напівзігнутих ногах, можна присідати.

Література:

1. Наукова бібліотека ТНПУ [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://www.library.tnpu.edu.ua/index.php/bibliography-lists/108-bibliography-lists-literature-15/1404-postava>
2. Формуємо правильну поставу в дитини [Електронний ресурс] – Режим доступу: <https://learning.ua/blog/201911/formuiemo-pravylnu-postavu-v-dytyny/>

МЕДИКО-СТАТИСТИЧНІ ЗАКОНОМІРНОСТІ ЗАХВОРЮВАННЯ НА ГОСТРЕ ПРОФЕСІЙНЕ ЗАХВОРЮВАННЯ COVID-19 ПРАЦІВНИКІВ ГАЛУЗІ ОХОРОНИ ЗДОРОВ'Я УКРАЇНИ

Варивончик Денис Віталійович

д. мед. н., проф., завідувач кафедри
медицини праці, психофізіології та медичної екології
Національний університет охорони здоров'я імені П. Л. Шупика

Вступ./Introduction. У 2020 р. проблема зараження коронавірусом людини (2019-nCoV/SARS-CoV-2) стала актуальною у всьому світі. 11.03.2020 р. ВООЗ оголосила пандемію SARS-CoV-2. За один рік пандемії у світі (станом на 12.03.2021 р.) зареєстровано 120,1 млн. випадків зараження SARS-CoV-2, із яких померли наслідок COVID-19 – 2,7 млн. осіб. В Україні зареєстровано інфікованих SARS-CoV-2 – 1,451 млн. осіб (в т. ч. 68,3 тис. працівників галузі охорони здоров'я (ГОЗ)); із яких померли наслідок COVID-19 – 28,1 тис. осіб (в т.ч. працівників ГОЗ – 612 осіб). На сьогодні залишається однією із найвагоміших науково-практичних проблем оцінка ризиків та профілактики цієї гострої професійної патології.

Мета роботи./Aim. – визначити медико-статистичні закономірності захворювання на COVID-19 працівників галузі охорони здоров'я України.

Матеріали та методи./Materials and methods. З використанням аналітичної панелі Національної служби здоров'я України «Оперативний моніторинг ситуації довкола COVID-19» [<https://cutt.ly/BvdoTXn>] правдилося епідеміологічне спостереження за перебігом епідемії COVID-19 серед населення та працівників галузі охорони здоров'я (ГОЗ) України впродовж березня 2020 – березня 2021 р.р.

Результати та обговорення./Results and discussion. За даними Національної служби здоров'я України (НСЗУ) станом на 12.03.2021 р. в Україні інфікувалось SARS-CoV-2 понад 1,471 млн. осіб (в т. ч. 67,5 тис. працівник ГОЗ; 4,8 % від всіх інфікованих). Найбільша кумулятивна кількість

інфікованих працівників ГОЗ зареєстрована в м. Києві (9,3 % до всіх), Київській (7,6 %), Запорізькій (6,2 %), Хмельницькій (5,5 %), Черкаській (5,3 %), Львівській (5,1 %) областях.

Абсолютна кількість смертей від COVID-19 – 28,6 тис. осіб (летальність – 1,9 %), в т. ч. працівників ГОЗ – 610 осіб (летальність 0,9 %). Найбільша кумулятивна кількість померлих працівників ГОЗ зареєстрована в Львівській (8,2 %), Київській (8,0 %), Харківській (8,0 %) областях, м. Києві (6,2 %), Дніпропетровській (6,1 %), Донецькій (5,6 %), Івано-Франківській (5,6 %), Одеській (5,4 %) та Чернівецькій (5,4 %) областях.

Проведеними нами розрахунками визначено, що когорті працівників ГОЗ України відносний кумулятивний ризик (RR) становив: інфікування SARS-CoV-2 – 2,49 (95% CI 95 %: 2,47 – 2,51, $p < 0,0001$); смерті від COVID-19 – 1,12 (CI 95% CI: 1,03 – 1,20; $p < 0,007$).

Кількість повідомлень щодо випадків інфікування SARS-CoV-2 на робочому місці (підозра на гостре професійне захворювання), що надійшли до Держпраці України (12.03.2021 р.), становила – 43 130 працівників, в т. ч. випадки смертей від COVID-19 – 522. Загалом, повнота надходження повідомлень про гостре професійне захворювання становила (по відношенню до зареєстрованих випадків інфікування ГОЗ): для інфікування SARS-CoV-2 / захворювання на COVID-19 – 63,5 (4,8 – 219,3) %; випадків смерті від COVID-19 – 85,6 (36,4 – 450,0) %.

Необхідно зазначити, що відбувається надлишкове надходження повідомлень про гостре професійне захворювання (> 100 % від кількості інфікованих працівників ГОЗ) в Чернігівській (захв. – 450,0 %; смерт. – 219,3 %), Дніпропетровській (смерт. – 179,6 %), Херсонській (захв. – 260,0 %; смерт. – 163,3 %), Миколаївській (захв. – 123,5 %), Черкаській (захв. – 116,7 %), Львівській (захв. – 114,0 %; смерт. – 141,9 %) та Полтавській (захв. – 105,9 %, смерт. – 117,5 %) областях.

Результатом спеціального експертного розслідування встановлено, що причинами зазначеного є: (1) розбіжності між адміністративною територією

знаходження закладу охорони здоров'я, де працюють працівники, та місцем їх постійного проживання, де встановлено захворювання на COVID-19; (2) заниження офіційної статистичної реєстрації випадків COVID-19, як категорії «медичний працівник»; (3) невідповідності між датами офіційної реєстрації позитивного результату на SARS-CoV-2 та клінічного встановлення захворювання (смерті) на COVID-19 та інші.

При цьому, найбільш важливим є приховування випадків гострого професійного захворювання на COVID-19. Найгірша ситуація спостерігається в Луганській (захв. – 4,8 %), Івано-Франківській (захв. – 14,9 %; смер. – 47,1 %), Рівненській (захв. – 26,1 %), Одеській (захв. – 27,4 %; смерт. – 36,4 %), Чернівецькій (захв. – 32,2 %), Вінницькій (захв. – 35,9 %), Волинській (захв. – 37,3 %), Сумській (захв. – 37,9 %), Київській (захв. – 39,3 %), Запорізькій (захв. – 43,2 %), Хмельницькій (захв. – 43,6%), Донецькій (захв. – 47,8 %) областях.

За перший рік епідемії SARS-CoV-2/COVID-19 було завершено 17 192 комісійних розслідувань з приводу підозри на гостре професійне захворювання серед працівників ГОЗ, 39,9 (11,6 – 92,6) % від всіх випадків надходження повідомлення до Держпраці України. Висока доля завершених комісійних експертиз спостерігається лише в Івано-Франківській області (92,6 %), в інших областях України вона ледве досягає відмітки 60 – 70 %. Найгірша ситуація спостерігається в: Запорізькій обл. (11,6 %), м. Києві (13,6 %), Кіровоградській (15,7 %), Закарпатській (16,8 %), Миколаївській (22,1 %), Херсонській (30,7 %), Чернігівській (32,6 %), Одеській (34,8 %), Черкаській (36,2 %) областях. Результатами спеціальної експертної оцінки зазначене визначається: (1) відсутністю достатньої кількості лікарів-епідеміологів, для здійснення епідеміологічного розслідування кожного випадку захворювання; (2) відсутністю лікарів-профпатолога, для отримання консультативного висновку щодо зв'язку захворювання з умовами праці; (3) тривалого захворювання працівників ГОЗ, що відтермінує початок розслідування тощо.

У всіх закінчених випадках розслідування, встановлення гострого професійного захворювання COVID-19 становить 26,0 (1,9 – 86,5) %.

Найчастіше зв'язок захворювання на COVID-19 з умовами праці встановлюється працівникам ГОЗ в Івано-Франківській області (86,5 %), в більшості інших областей України вона коливається на рівні 25 – 65 %. Найнижчі показники встановлення гострого професійного захворювання реєструються в Полтавській (1,9 %), Сумській (7,1 %), Тернопільській (11,7 %), Дніпропетровській (11,9 %), Миколаївській (12,6 %), Львівській (12,7 %), Донецькій (14,1 %), Закарпатській (15,3 %), Житомирській (19,0 %), Волинській (20,7 %), Вінницькій (22,4 %), Луганській (23,5 %) області.

У випадку смерті працівника ГОЗ, внаслідок COVID-19, було завершено 359 спеціальних комісійних розслідувань – 68,8 (33,3 – 100,0) % від всіх випадків надходження повідомлення до Держпраці України. Висока доля завершених спеціальних комісійних експертиз випадків смерті спостерігається в Київській (90,6 %), Львівській (93,0 %), Полтавській (94,4 %) та Сумській (100,0 %) областях. Найгірша ситуація спостерігається в: Тернопільській (33,3 %), Херсонській (38,5 %), Миколаївській (42,9 %), Житомирській (44,4 %), Чернігівській (44,4 %) областях.

У всіх закінчених випадках спеціального комісійного розслідування, встановлення смерті внаслідок гострого професійного захворювання COVID-19, становить 31,2 (0,0 – 88,9) %. Найчастіше зв'язок смерті внаслідок захворювання на COVID-19 з умовами праці встановлюється працівникам ГОЗ у Вінницькій (70,0 %) та Одеській (88,9 %) областях. Жодного випадку смерті внаслідок гострого професійного захворювання COVID-19 не визначено в Кіровоградській обл. (з 14 повідомлень, при закінченні 7 розслідувань) та в Рівненській обл. (з 9 повідомлень, при закінченні 7 розслідувань). Також найнижчі показники встановлення смерті від гострого професійного захворювання COVID-19 реєструються в Харківській (5,3 %), Полтавській (5,9 %), Луганській (14,3 %), Донецькій (16,7 %), Дніпропетровській (17,4 %) областях.

За результатами проведених розслідувань визначено, що причинами виникнення серед працівників ГОЗ гострого професійного захворювання COVID-19 є:

1. *Інші причини (46,3 %)*, в т.ч. надання медичної допомоги хворим на COVID-19, з проведенням інтервенційних процедур з високим ризиком інфікування SARS-CoV-2 (інтубація трахеї, забір бронхо-альвеолярного лаважу, здійснення штучної вентиляції легень, розтин померлих від COVID-19, лабораторні дослідження біологічних матеріалів від хворих на COVID-19 тощо) (100,0 %).

2. *Організаційні причини (в забезпечені всіх рівнів інфекційного контролю в ЗОЗ) (33,7 %)*, в т. ч.: невикористання засобів індивідуального захисту, за їх наявності (33,6 %), незабезпеченість засобами індивідуального захисту (10,5 %), порушення санітарно-епідеміологічного режиму в ЗОЗ (8,3 %), виконання робіт з відключеними або несправними засобами колективного захисту системами сигналізації вентиляції освітлення чи їх відсутність тощо (3,6 %), відсутність або неякісне проведення інструктажу з охорони праці (3,2 %), недосконалість інструкцій з охорони праці або їх відсутність (1,9 %), незастосування засобів колективного захисту, у разі їх наявності (0,4 %) та інші (38,5 %). До організаційних причин виникнення COVID-19 можна також віднести: незабезпеченість засобами індивідуального захисту; виконання робіт з відбору біологічного матеріалу без захисних окулярів або щитка для обличчя та ізоляційного (захисного) халата; недоліки під час навчання безпечного проведення робіт – допуск працівника до виконання нової для нього роботи (відбір біологічного матеріалу) без проходження навчання, перевірки знань та первинного інструктажу з питань охорони праці; невиконання вимог інструкцій по охороні праці тощо.

3. *Психофізіологічні причини (14,0 %)*, в т. ч. робота в екстремальних умовах надання стаціонарної допомоги хворим на COVID-19 («червона зона»), що викликають втому на робочому місці та зниження пильності працівників ГОЗ.

4. *Технічні причини (4,5 %), в т. ч.: невідповідність засобів колективного та індивідуального захисту встановленим вимогам та їх недостатність (в т. ч. невідповідність ЗОЗ вимогам для прийому інфекційних хворих з діагнозом COVID-19 (78,3 %), інші (21,7 %).*

5. *Техногенні, природні, екологічні та соціальні причини (1,4 %), в т. ч.: несвоєчасне виявлення та ізоляція джерела інфекції, висока концентрація збудника SARS-CoV-2 в інфекційних відділеннях ЗОЗ, викид небезпечних біологічних речовин тощо (100,0 %).*

Висновки./Conclusions. Кількість хворих гостре професійне захворювання COVID-19 постійно збільшується, має хвилеподібний характер, відповідно до загального перебігу епідемії в популяції населення України. Кумулятивний ризик інфікуватись SARS-CoV-2 у працівників галузі охорони здоров'я вищий в 2,5 рази, ніж серед загального населення, а смерті від COVID-19 – в 1,1 рази.

Домінуючими причини інфікування SARS-CoV-2 працівників галузі охорони здоров'я: надання медичної допомоги хворим на COVID-19, з проведенням інтервенційних процедур (46,3 %); наявні організаційні недоліки в забезпеченні інфекційного контролю в ЗОЗ (33,7 %); психофізіологічні причини, які обумовлені роботою працівників в екстремальних умовах надання стаціонарної допомоги хворим на COVID-19 («червона зона») (14,0 %); технічні (4,5 %); техногенні, природні, екологічні та соціальні (1,4 %).

Подальші дослідження будуть спрямовані на удосконалення системи оцінки ризиків та забезпечення безпеки праці працівників галузі охорони здоров'я в умовах епідемії SARS-CoV-2/COVID-19 в Україні.

ПРОБЛЕМА ЛІКУВАННЯ МУЛЬТИРЕЗИСТЕНТНОГО ТУБЕРКУЛЬОЗУ (МРТБ)

**Володіна Анастасія Денисівна,
Лещенко Софія Олесівна**

студенти

Харківський національний медичний університет
м. Харків, Україна

Введення./Introduction. Туберкульоз є однією з головних проблем людства. В Україні щорічно в середньому хворіють приблизно 22 тисячі осіб, а більше 5 000 людей помирають. Але ж існує ще більш актуальна для фтизіатрії в Україні проблема - Мультирезистентний туберкульоз (МРТБ) легень. У 2015 році Україна увійшла у п'ятірку країн з найвищим рівнем хворих мультирезистентним туберкульозом (зростання кількості випадків: з 3482 осіб у 2009 році, до 8440 у 2015-му).

За даними ДУ «Центр громадського здоров'я МОЗ України» у 2019-2020 рр діагноз МР ТБ підтверджено вперше у житті: у 2019 року – 5908, у 2020 року – 3181. З цих випадків, у 2019 році розпочато лікування у 3397 хворих, у 2020 – 1819.

Мета./Aim. Тож – головне питання яке ми збираємося розглянути: як в Україні лікували, лікують і які перспективи лікування мультирезистентного туберкульозу.

Матеріали та методи./Materials and methods. Було проаналізовано наказ МОЗ України № 620 від 04.09.2014 «Уніфікований клінічний протокол первинної, вторинної (спеціалізованої) та третинної (високоспеціалізованої) медичної допомоги дорослим на туберкульоз» та наказ МОЗ України № 530 від 25.02.2020 «Про затвердження стандартів охорони здоров'я при туберкульозі».

Результати та обговорення./Results and discussion. Мультирезистентний туберкульоз (МР ТБ) - це форма туберкульозу, коли пацієнт виділяє мікобактерії туберкульозу, резистентні як мінімум до ізоніазиду

та рифампіцину, а часто і до більшої кількості протитуберкульозних препаратів I та II ряду, що підтверджено лабораторним методами.

До березня 2020 року був чинним наказ № 620 від 04.09.2014 «Уніфікований клінічний протокол первинної, вторинної (спеціалізованої) та третинної (високоспеціалізованої) медичної допомоги дорослим на туберкульоз». У відповідності до нього, лікування хворих на МР ТБ складалось з 2-х фаз: інтенсивної, протягом якої використовують ін'єкційні препарати (мінімум 8 міс), та підтримуючої, коли прийом ін'єкційних препаратів припиняють (мінімум 12 міс). Мінімальна тривалість курсу лікування складала 20 міс. або не менше 18 міс. після конверсії мокротиння.

Випадки підозри на МР ТБ мають бути підтверджені як найшвидше. У випадку відсутності індивідуальних даних ТМЧ, для розробки базової схеми лікування використовували репрезентативні для груп населення дані Дослідження стійкості до лікарських препаратів – тесту медикаментозної чутливості (ТМЧ). Всі пацієнти у визначеній групі або категорії отримували однакову схему лікування: 8 Z Cm Lfx Pt (Et) Cs ($\pm$ PAS)/ 12 Z Lfx Pt(Et) Cs ($\pm$ PAS). Кожна схема розробляється на основі попередньої історії протитуберкульозного лікування пацієнта та за результатами ТМЧ пацієнта, та корегується після тримання даних наступного ТМЧ.

На сьогодні чинним є наказ МОЗ України № 530 від 25.02.2020 «Про затвердження стандартів охорони здоров'я при туберкульозі». Пацієнти з МЛС-ТБ (раніше МР ТБ) мають проходити лікування переважно амбулаторно, а не за моделями, що переважно передбачають госпіталізацію.

Зараз діє 2 режими лікування: довгостроковий (18 місяців або більше, може бути стандартизованим або індивідуалізованим) та короткостроковий (триває 9–12 місяців, є переважно стандартизованим)

Пацієнтам з МЛС/Риф-ТБ, які раніше не проходили курс лікування довше одного місяця із застосуванням препаратів другого ряду, що використовуються у короткострокових схемах лікування МРТБ, або в яких було виключено резистентність до фторхінолонів, замість довгострокових схем можна

призначати короткострокові схеми лікування МРТБ тривалістю 9–12 місяців. У 4-місячній інтенсивній фазі застосовують 7 препаратів, а далі, у 5-місячній фазі продовження, – 4 препарати: схема: 4–6 Bdq- (6 місяців) - Cfz – Lfx – Z – E – Eto - H^{hd} / 5 Cfz – Lfx – Z – E.

За наявності протипоказань чи неефективності, призначають довгостроковий індивідуалізований режим, з використанням препаратів 2-го ряду, які поділено на групи за їх пріоритетом та ефективністю: група А: левофлоксацин або моксифлоксацин; бедаквілін; лінезолід; група В: клофазимін, циклосерін або теризидон; група С: етамбутол, деламанід, піразинамід, імipенем-циластатин або меропенем, амікацин або стрептоміцин, етіонамід або протіонамід, парааміносаліцилова кислота. У сучасних індивідуалізованих режимах застосовують усі препарати групи А та, щонайменше, один препарат групи В, починаючи лікування з чотирьох ПТП, які ймовірно будуть ефективними. Після припинення прийому бедаквіліну, залишають принаймні три препарати. Якщо використовують лише один або два препарати групи А, то слід включити обидва препарати групи В. Якщо схема не може бути складена лише з препаратів груп А та В, тоді для доповнення слід додати препарати групи С.

Висновки./Conclusions. Тож у висновку ми маємо зазначити, що лікування мультирезистентного туберкульозу легень було і залишається важкою проблемою для лікарів. Саме через низький рівень усвідомленості і відповідальності пацієнтів, кожного року стає все більше випадків резистентності, які реєструють до 4 категорії. Це в свою чергу призводить до головної проблеми – постійного пошуку нових ліків, які можуть допомогти побороти хворобу.

УДК [378.091.212:616-007] (510) (043.3)

ОЦІНКА ПОКАЗНИКІВ ЦЕНТРАЛЬНОЇ ГЕМОДИНАМІКИ СТУДЕНТІВ В ПРОЦЕСІ НАВЧАННЯ У ЗАКЛАДАХ ВИЩОЇ ОСВІТИ

Глазков Едуард Олександрович,

д-р мед. наук, доцент

Рубан Еліна Володимирівна,

канд. біол. наук, доцент

Галицька Людмила Миколаївна,

асистент

Державний заклад «Луганський державний медичний університет»
м. Рубіжне, Україна

Вступ. Адаптація студентів до навчання у ЗВО є багаторівневим і багатоплановим явищем, яке базується на багатьох механізмах: звикання, пристосування, відтворення, взаємодоповнення, творення, управління та самоуправління. Процес адаптації є інтеграцією впливів різноманітних факторів зовнішнього та внутрішнього середовища. При оцінці адаптаційних можливостей організму дітей особливе значення надається визначенню функціонального стану серцево-судинної системи, яка є маркером адаптаційних процесів і перша сигналізує про стани напруги і патології

Мета роботи. Метою даної роботи було вивчення стану гемодинаміки, а також характер вегетативного реагування на функціональні проби. Для більш детального аналізу функціональних можливостей серцево-судинної системи в нашому дослідженні були застосовані деякі гемодинамічні тести, які дозволили повною мірою простежити функціональні зміни в показниках кровообігу, які виникають в процесі адаптації у студентів під час навчання.

Матеріали і методи. Для проведення дослідження обрали студентів перших двох курсів медичного факультету ДЗ «Луганський державний медичний університет» методом випадкового вибору (спеціальності «лікувальна справа» та «педіатрія»). Порівняльний аналіз показників, що вивчалися, здійснювали серед груп досліджуваних, які ретроспективно

формували за приналежністю до спеціальної, підготовчої й основної медичних груп, ступенем рухової активності та тендерною ознакою, загальною кількістю 126 осіб.

Результати і обговорення. Результатами проведеного дослідження встановлено, що систолічний артеріальний тиск (АТс) студентів підготовчої групи становив $113,66 \pm 5,56$ мм рт.ст. і був статистично значуще ($p < 0,05$) нижче на 2,53% аналогічного показника основної групи ($116,62 \pm 5,87$ мм рт.ст.). Також, результатами дослідження виявлено, що показник (АТс) спеціальної групи студентів становив $119,92 \pm 6,65$ мм рт.ст. і статистично значуще ($p < 0,05$) перевищував на 2,82% показник основної групи. Діастолічний артеріальний тиск (АТд) спеціальної групи становив $76,02 \pm 5,64$ мм рт.ст. та перевищував на 3,61 % показники основної групи ($73,37 \pm 5,41$ мм рт.ст.). Середні показники артеріального тиску редуційного (АТр-д) у спеціальній та підготовчій групі становили $43,36 \pm 6,93$ мм рт. ст. і $43,39 \pm 11,31$ мм рт. ст. та статистично значуще ($p < 0,05$) були нижче на 3,06 % і 2,99 % аналогічного показника основної групи ($44,73 \pm 10,10$ мм рт.ст.). Середній артеріальний тиск (АТср.) підготовчої та спеціальної групи становили $87,79 \pm 3,95$ мм рт. ст. і $88,20 \pm 3,57$ мм рт. ст. та були статистично значуще ($p < 0,05$) нижче на 5 % і 4,5% показника основної групи.

Нами також виявлено статистично значущі ($p < 0,05$) зміни середніх показників хвилинного об'єму крові (ХОК), серцевого індексу (СІ) у студентів спеціальній та підготовчій групі. Так, порівняно з контролем показники хвилинного об'єму крові (ХОК) у студентів спеціальній та підготовчій становили $4,63 \pm 0,37$ л/хв і $4,91 \pm 0,61$ л/хв та виявились нижчими на 6% і 1 % відповідно аналогічних показників основної групи. Рівень показників серцевого індексу (СІ) в групах студентів спеціальній та підготовчій групи становив $3,05 \pm 0,6$ л/хв/м² і $2,59 \pm 0,49$ л/хв/м² відповідно і був нижчими на 6,4 % і 20,5 % у порівнянні з основною групою

Функціональна проба в спеціальній та підготовчій групі студентів викликала зміни показників центральної гемодинаміки, які виявились статистично вищими за показники основної групи.

Так, показник систолічного артеріального тиску (АТс) після виконання тестового навантаження в основній групі становив $135,92 \pm 8,76$ мм рт.ст. і був статистично ($p < 0,05$) нижче на 2,6 % аналогічних показників студентів підготовчої групи і на 1,6 % спеціальної групи. Середні показники діастолічного артеріального тиску основної групи студентів становили $79,63 \pm 5,7$ мм рт.ст. і були статистично ($p < 0,05$) нижче на 2,8 % аналогічних показників студентів підготовчої групи і на 1,9 % спеціальної групи.

Результатами дослідження виявлені відмінності між показниками середнього артеріального та редуційного тиску досліджуваних груп. Середній артеріальний тиск основної групи становив $(98,39 \pm 3,96)$ мм рт.ст.) та був статистично значущі ($p < 0,05$) нижче на 3,0 мм рт.ст. аналогічних показників студентів підготовчої групи $101,06 \pm 6,17$ мм рт.ст і на 2,0 мм рт.ст. спеціальної групи студентів. Відповідні відмінності наступали і в показниках редуційного артеріального тиску в основній групі студентів. Середні показники редуційного тиску основної групи студентів становили $57,31 \pm 12,77$ мм рт.ст. і були статистично значущі ($p < 0,05$) нижче аналогічних показників на 0,5 % відповідного показника підготовчої групи $57,34 \pm 14,23$ мм рт.ст. і на 2,1% спеціальної групи студентів ($58,52 \pm 11,13$ мм рт.ст.). Функціональною пробою нами виявлені суттєві відмінності між середніми показниками систолічного та хвилинного об'ємів крові (СОК), (ХОК) та серцевого індексу (СІ) досліджуваних

Так, показники систолічного об'єму крові (СОК) після функціональної проби в спеціальній та підготовчій групі були статистично значущі ($p < 0,05$) вищими за показники основної групи та становили $69,04 \pm 10,58$ мл і $69,08 \pm 8,62$ мл. Поряд з цим відбувалось статистичне значущі ($p < 0,5$) підвищення показників хвилинного об'єму крові (ХОК) в підготовчій групі на 2,6 % і спеціальній групі на 1 % порівняно з показниками основної групи. Встановлено

зростання показників систолічного індексу (СІ) в підготовчій та спеціальній групі на 4 % і 1 %, які становили $6,16 \pm 1,7$ і $5,98 \pm 1,59$ л/хв/м² відповідно та були статистично значущі ($p < 0,5$) вищими порівняно з показниками основної групи. Суттєвих змін показників (СОК, ХОК, СІ) в спеціальній та підготовчій групі студентів не виявлено.

Висновки. Отже, треба відмітити більш відносну гемодинамічну стабільність, яка спостерігалась в основній групі після тестового навантаження порівняно з підготовчої та спеціальної групою, де коливання зазначених показників відбувались у більш широких межах. Найбільший рівень відмінностей між показниками артеріального тиску (АТс, АТп, АТср, АТр-д) гемодинаміки (СОК, ХОК, СІ) груп студентів виявлені після функціональної проби. На основі порівняння одержаних результатів в основній, спеціальній та підготовчій групі студентів після функціональної проби виявлений не однаковий рівень гемодинамічних показників, що, очевидно є результатом складного комплексу регуляційних і гемодинамічних впливів на адаптаційні процеси в організмі.

ЦИСТАТИН С У ХВОРИХ З ПОЧАТКОВИМИ СТАДІЯМИ ХРОНІЧНОЇ ХВОРОБИ НИРОК НА ТЛІ ОЖИРІННЯ

Губіна Н. В.

Кандидат медичних наук, доцент кафедри
клінічної фармакології і фармакотерапії

Купновицька І. Г.

Доктор медичних наук, завідувачка кафедри
клінічної фармакології і фармакотерапії, науковий консультант
Івано-Франківський національний медичний університет
м. Івано-Франківськ, Україна

Вступ. Актуальність проблеми ураження нирок у пацієнтів з ожирінням зумовлена ростом частоти нефропатій, пов'язаних з метаболічними порушеннями, їх схильністю до прогресуючого перебігу та необхідністю оптимізації ранньої діагностики. Сироватковий цистатин С (sCysC) – білок з низькою молекулярною масою, відноситься до сімейства інгібіторів цистеїнових протеїназ, що відіграють важливу роль у внутріклітинному метаболізмі різних пептидів. У окремих дослідженнях показано, що цистатин С, як ендогенний маркер ШКФ, у порівнянні з креатиніном в деяких популяціях пацієнтів випереджує останній по чутливості та специфічності контролю функції нирок.

Мета роботи: вивчити рівень цистатину С у хворих на хронічну хворобу нирок початкових(I-II) стадій на тлі ожиріння.

Матеріали та методи: обстежено 158 хворих на хронічну хворобу нирок, 67 – жінок та 91 чоловік, які були госпіталізовані у відділення артеріальних гіпертензій КНП «ІФ ОККЦ ІФОР», урологічне та кардіологічне відділення КНП «ЦМКЛ ІФМР» м. Івано-Франківська. Середній вік обстежуваних становив: $55,36 \pm 2,02$ років - у жінок і $47,45 \pm 2,66$ років - у чоловіків. Першу (I) стадію ХХН діагностовано у 70 пацієнтів (31 жінка, 39 чоловіків) (середній вік яких $46,43 \pm 3,77$ року), II стадію – у 88 (36 жінок, 52 чоловіків) пацієнтів (середній вік – $53,07 \pm 2,61$ року). Контрольну групу склали 10 практично

здорових осіб (3 жінок та 7 чоловіків), середній вік яких дорівнював $36,7 \pm 8,6$ років. Усім пацієнтам проведені загальноклінічні обстеження. Стадію ХХН встановлювали згідно рекомендацій експертів Kidney Disease Improving Global Outcomes (2012) [27] та настанов ДУ «Інституту нефрології НАМН України». Індекс маси тіла розраховували за формулою Кетле ($\text{кг}/\text{м}^2$): $\text{ІМТ} = \text{маса тіла, кг} / (\text{зріст})^2, \text{ м}^2$. У зв'язку з чим хворих було поділено на 2 групи: І-а (70) – хворі з ХХН І ст. та ожирінням, ІІ – а (88) - хворі з ХХН ІІ ст. та ожирінням.

Швидкість клубочкової фільтрації розраховували за формулами CRD-EPI на основі рівня креатиніну, цистатину С та їх поєднання (відповідно, CRD-EPI_{cr}; CRD-EPI_{cys}; CRD-EPI_{cysC/cr}) ($\text{мл}/\text{хв} / 1,73 \text{ м}^2$ для усіх формул) за допомогою калькулятора Національного ниркового фонду США (http://www.kidney.org/professionals/kdoqi/gfr_calculator.cfm). Рівень цистатину С в сироватці крові (в нормі $0,79 - 2,15 \text{ мг}/\text{л}$) досліджували методом імуноферментного аналізу за допомогою набору «Human Cystatin C ELISA» (Чехія) на аналізаторі STAT FAX (№ 7898). Статистичний аналіз отриманих результатів здійснювали за допомогою пакета статистичних програм Statistica 6,0.

Результати та обговорення: Рівень цистатину С також перевищував показники здорових в обох групах, відповідно, в 1,8 та 2,29 разу ($p_{1,2} < 0,001$). У пацієнтів ІІ групи вміст цистатину С був вищим у 1,25 разу, ніж у обстежених І групи ($p > 0,05$). Зростання рівня цистатину С в сироватці крові відображає стан клубочкової фільтрації та ступінь зниження функції нирок. За результатами кореляційного аналізу встановлений позитивний зв'язок цистатину С з вмістом креатиніну в плазмі крові ($r_1 = 0,98, p < 0,001$), $r_2 = 0,51, p < 0,05$), з ІМТ ($r_1 = 0,36 (p > 0,05)$ та $r_2 = 0,69, p < 0,05$) та віком ($r_1 = 0,55$ та $r_2 = 0,98, p < 0,05$). Швидкість клубочкової фільтрації, розрахована по цистатину С у хворих І групи була дещо нижчою ($94,56 \pm 1,34$), ніж по креатиніну ($97,3 \pm 1,52$) та не мала суттєвої різниці даного показника, розрахованого по формулам CRD-EPI_{cys} та CRD-EPI_{cysC/cr}. У пацієнтів ІІ групи ШКФ, вирахована по цистатину С, була достовірно нижчою, ніж по креатиніну ($p < 0,01$). Розрахована по формулі CRD-EPI_{cysC/cr}

ШКФ свідчить про зниження даного показника у хворих II групи у порівнянні з I-ю в 1,5 разу ($p < 0,001$), що підтверджує порушення функції нирок, не зважаючи на нормальні значення креатиніну. Виявлений зворотній зв'язок ШКФ, розрахований по формулі CRD-EPI_{cys}, із сироватковим рівнем цистатину С в обох групах ($r_1 = -0,49$ та $r_2 = -0,68$, $p_{1,2} < 0,05$). Рівень креатиніну і ШКФ - CRD-EPI_{cr} корелювали з ІМТ, однак зв'язок ІМТ-креатинін був недостовірний ($r_1 = 0,31$, $r_2 = 0,66$). Виявлено середній негативний кореляційний зв'язок між ШКФ- CRD-EPI_{cys} та ІМТ- $r_1 = -0,52$ у пацієнтів I групи та сильний - $r_2 = -0,71$ – у хворих II групи ($p_{1,2} < 0,05$). Як відомо, значна частина цистатину С синтезується адипоцитами підшкірної та вісцеральної жирової тканини (Guenther M, James R., 2014), а наявність ожиріння асоціюється зі значним підвищенням продукції цистатину адипоцитами.

Висновок. Виявлено зростання рівня цистатину С у хворих на ХХН II ст. та ожирінням. Цистатин С є більш точним маркером ураження ниркової функції, ніж креатинін. Він є маркером альтернативного обчислення ШКФ з метою ранньої діагностики порушень гломерулярної функції нирок, визначення стадії ХХН та прогнозу прогресування захворювання та підвищеного ризику кардіоваскулярних подій.

СИНДРОМ ПОДОВЖЕНОГО ІНТЕРВАЛУ QT ПРИ ЗАСТОСУВАННІ ФТОРХІНОЛОНІВ У ПАЦІЄНТІВ З COVID-19

Коновалова Ніна Володимирівна

к. мед. н., доцент

Войстрик Владислав Ігорович,

Гаврилюк Крістіна Анатоліївна,

Романюк Поліна Романівна

студенти

Вінницький національний медичний університет ім. М. Пирогова
м. Вінниця, Україна

Актуальність: Настанови щодо лікування інфекції, викликані SARS-CoV-19), змінюються майже щодня, дякуючи титанічній праці лікарів та науковців. Однак, обрана тактика фармакотерапії COVID-19 повинна, перш за все, бути безпечною. Серед низки побічних реакцій слід звернути увагу на подовження інтервалу QT на ЕКГ, як предиктора розвитку аритмії по типу torsades de pointes та раптової серцевої смерті. Розповсюдження подовження інтервалу QT в популяції становить від 1:3000 до 1:7000 та залежить від віку, статі, порушення гемодинаміки, електролітного дисбалансу, генетичного поліморфізму та використання ліків. Медикаментозно-індуковане подовження інтервалу QT може виникати при застосуванні фторхінолонів, які часто використовують при приєднанні бактеріальної інфекції в лікуванні COVID-19.

Мета: Дослідити та проаналізувати історії хвороб пацієнтів з COVID-19, які отримували фторхінолони, та оцінити ризики призначення препаратів цієї групи; проаналізувати вітчизняні та закордонні публікації для детальнішого ознайомлення з проблемою формування подовженого QT при використанні фторхінолонів.

Матеріали та методи: проведено аналіз 90 історій хвороб пацієнтів з COVID-19, які лікувались на базі інфекційного відділення КНП «Вінницький клінічний центр СНІДу Вінницької обласної ради» та приймали фторхінолони;

ретроспективний огляд медичної літератури та інформаційна обробка сучасних вітчизняних та іноземних онлайн-джерел.

Результати: Ми дослідили 90 історій хвороб пацієнтів, у 2 з яких (2,22%) на ЕКГ було виявлено подовження інтервалу QT. Перший пацієнт – чоловік 42 років, поступив з діагнозом: «Негоспітальна двобічна полісегментарна пневмонія, COVID-19». Йому було призначено Левофлоксацин 0.5 г 1р/д в/в краплино протягом 3 днів, на далі через місцеву реакцію у місці введення, препарат відмінили і замінили на Моксифлоксацин 0.4 г 1р/добу в/в краплино, який пацієнт приймав протягом 3 днів, після чого препарат також було відмінено. На ЕКГ інтервал QT становив 515 мс, QTс – 455.8 мс через 1 день після відміни препарату та 536.4 мс, QTс – 508.8 мс через два дні (норма для чоловіків 360-450 мс). Другий пацієнт – жінка 63 років, поступила з діагнозом: «Двобічна полісегментарна пневмонія, COVID-19». Пацієнтка приймала Моксифлоксацин 0.4 г 1 р/д в/в краплино протягом 14 діб без відміни чи заміни препарату. На ЕКГ пацієнтки на десятий день вживання препарату було встановлено подовження інтервалу QT 501 мс, QTс – 492.6 мс (норма для жінок 370-460 мс). За цими випадками було оформлено карти-повідомлення про побічну дію.

Найбільш поширеним механізмом, за допомогою якого ліки (в тому числі фторхінолони) викликають подовження інтервалу QT, є блокада калієвого каналу hERG, який сприяє швидкому току калію з затримкою-випрямлячем (I_{kr}) під час фази реполяризації потенціалу шлуночкового дії. Зменшений I_{kr} затримує реполяризацію серця і, часто в поєднанні з іншими факторами, такими як генетичний поліморфізм або гіпокаліємія, може призвести до ранньої деполяризації та аритмії по типу torsades de pointes. Станом на серпень 2018 року до центрів фармаконагляду Управління з контролю за продуктами та ліками (FDA), Європейського агентства з лікарських засобів (EMA) та Всесвітньої організації охорони здоров'я (ВООЗ) надійшло 147, 109 та 154 випадки TdP, пов'язаного з Моксифлоксацином, 20 з яких були фатальними.

Висновок: Фторхінолони є ефективними антибактеріальними засобами в лікуванні пацієнтів з COVID пневмонією. Однак така побічна дія, як синдром подовження інтервалу QT, є прогностично небезпечним фактором і може у сприйнятливих осіб спровокувати аритмію по типу torsades de pointes чи навіть смерть. Тому слід постійно контролювати безпечність використання фторхінолонів зі сторони серцево-судинної системи для вчасної корекції терапії.

АКТУАЛЬНІ ПИТАННЯ СВОЄЧАСНОГО ВИЯВЛЕННЯ ХВОРИХ НА ТУБЕРКУЛЬОЗ

Лисенко Катерина Євгеніївна
Слищенко Руслан Віталійович
Студенти
Овчаренко Ірина Анатоліївна
ас.

Харківський національний медичний університет
м. Харків, Україна

Актуальність: Основним завданням первинної ланки є своєчасне виявлення малих форм туберкульозу, коли хворий ще не є бактеріовиділювачем і відповідно не є джерелом інфекції. Це основне профілактичне завдання тому що попереджає розповсюдженню інфекції серед населення.

Мета: вивчити своєчасність виявлення хворих на туберкульоз в Харківській області.

Матеріали: аналітико-статистичні дані Центру громадського здоров'я МОЗ України за 2019-2020 рр..

Результати: За статистичним матеріалами загальна захворюваність на активний туберкульоз легень (без рецидивів) за 2019 рік складала 971 особу в Харківській області. Тоді як за 2020 рік цей показник зменшився на 33,1 % – 650 осіб. Відповідно показник на 100 тис. населення становить за 2019 рік 36,5, за 2020 – 24,6.

Але в першу чергу відіграє головну роль не тільки зниження загальної захворюваності, а й те над чим працює первинна ланка – своєчасне виявлення хворих на туберкульоз.

Серед усієї кількості виявлених основну роль складає захворюваність на активний туберкульоз легень з бактеріовиділенням та деструкцією. Частка виявлених хворих з бактеріовиділенням у 2019 році складала 613 осіб, що становить 63,1 % та 397 в 2020 році, тобто 61,1 % від загальної кількості. Щодо активного туберкульозу легень з деструкцією, то в 2019 році виявлено 435 осіб

або 44,8 % та 262 або 40,3 % на 2020 рік. За результатами можемо сказати, що кількість осіб зменшується, але значної динаміки зниження не спостерігається.

Висновок: Загальна захворюваність знизилася за показниками 2019-2020 років, але структура випадків виявленого туберкульозу з бактеріовиділенням і деструкцією в загальній структурі випадків туберкульозу майже не зменшилася. Це говорить про те, що широка лікарська мережа, яка виявляє хворих на туберкульоз, недовиконує це. Через значний відсоток випадків туберкульозу із бактеріовиділенням і деструкцією, формуються осередки інфекції, де хворий тривалий час є джерелом інфекції для оточуючих. Таким чином широка лікарська мережа має налагоджувати більш ретельну роботу профілактичної мережі, скринінгового виявлення випадків туберкульозу.

СУЧАСНІ ПРОБЛЕМИ ФОРМУВАННЯ ЗДОРОВОГО СПОСОБУ ЖИТТЯ ДІТЕЙ МОЛОДШОГО ШКІЛЬНОГО ВІКУ

Ляшук Іванна Миколаївна,
студентка 4 курсу

Осип Марія Анатоліївна,
викладач вищої категорії

КЗВО «Луцький педагогічний коледж» ВОР
м. Луцьк, Україна

У статті розглядається питання про сучасні проблеми збереження, зміцнення та формування здорового способу життя учнів молодшого шкільного віку. Важливість формування навичок та вмінь здорового способу життя дітей у шкільному середовищі.

В умовах глобальної духовно-екологічної кризи, одним із проявів якої є продовження погіршення здоров'я людства, виникає інтерес до проблем здоров'я який постійно зростає.

Здоров'я є важливою характеристикою особистості і визначає якість життя кожної людини. На сьогоднішній день в Україні фіксують високий рівень захворюваності населення серед дітей. Зокрема, за період навчання у школі з першого по одинадцятий клас кількість здорових дітей зменшується у 3-4 рази. Майже 90% дітей дошкільного віку, учнів і студентів мають відхилення у здоров'ї. Тільки за останні 5 років на 41% збільшилася кількість учнівської молоді, віднесеної за станом здоров'я до спеціальних медичних груп. На 60% зросла кількість неповнолітніх, які вживають наркотики, палять, п'ють.[1]

Саме тому, зміцнення та збереження здоров'я дітей, формування у них духовних потреб і навичок здорового способу життя є пріоритетним напрямом розвитку суспільства.

Основним завданням школи є виховання компетентної особистості, яка не тільки володіє знаннями, а й уміє застосовувати їх у житті. Вміти адекватно оцінювати та діяти у відповідних ситуаціях, адаптуватись до соціальних умов

сучасного суспільства, долати життєві труднощі та підтримувати своє здоров'я на належному рівні.

Від ставлення людини до стану свого здоров'я багато в чому залежить його збереження і зміцнення. Навчити берегти та зміцнювати своє здоров'я – одна з найважливіших проблем сучасної школи.

Пріоритетність здоров'язберігаючої функції школи постійно утверджував В. Сухомлинський, адже в його педагогічній діяльності завжди порушувалася проблема фізичного розвитку і здоров'я дітей. Він зазначав: «...Турбота про здоров'я – це найважливіша праця вихователя. Від життєрадісності, бадьорості дітей залежить їхнє духовне життя, світогляд, розумовий розвиток, міцність знань, віра в свої сили. Якщо виміряти всі мої турботи і тривоги про дітей протягом перших чотирьох років навчання, то більша половина їх – про здоров'я. Турбота про здоров'я неможлива без постійного зв'язку із сім'єю. Переважна більшість бесід з батьками, особливо в перші два роки навчання у школі, – це бесіди про здоров'я малюків». [2]

Відомо, що стан здоров'я особистості значною мірою залежить від розвитку інтелекту і закладених у дитинстві сценаріїв поведінки в плані здорового способу життя. З огляду на це нагальною потребою є навчання кожної людини у молодшому шкільному віці таких способів і форм життєдіяльності, які б забезпечили здоров'я людини, її творчу активність та довголіття в майбутньому.

Отже, зрозуміло що саме в педагогічному просторі варто шукати відповіді на те, як зберегти здоров'я учнів молодшого шкільного віку від негативних факторів впливу шкільного середовища. Процес формування здорового способу життя молодших школярів ми вбачаємо у вихованні в учнів інтересу до занять фізичними вправами, вироблення у них переконань в необхідності систематично дотримуватися складових здорового способу життя та практично навчати молодших школярів до самоконтролю.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Здоровий спосіб життя [Електронний ресурс] – Режим доступу: <https://vmc.vn.ua/homepage/statut-koledzha/item/10-dictum-varius-risus-neque?showall=1>
2. ЦДПУ ім.В.Винниченка. Проблема збереження та зміцнення здоров'я дітей в думках і порадах в. О. Сухомлинського [Електронний ресурс] – Режим доступу: <https://www.cuspu.edu.ua/ua/vseukrainska-studentska-naukovo-praktychna-internet-konferentsiia-vyvchennia-i-vprovadzhennia-v-navchalno-vykhovnyi-protses-serednoi-ta-vyshchoi-shkoly-pedahohichnykh-idei-vasylia-sukhomlynskoho/sektsiia-4/5229-problema-zberezhennya-ta-zmitsnennya-zdorovya-ditey-v-dumkakh-i-poradakh-v-o-sukhomlynskoho>

РОЗСВЕРДЛЮВАННЯ КІСТКОВО-МОЗКОВОГО КАНАЛУ ПРИ ІНТРАМЕДУЛЯРНОМУ БЛОКУЮЧОМУ ОСТЕОСИНТЕЗІ

Мансиров Асіф Баглар огли

аспірант

Литовченко Віктор Олексійович

д. мед.н., професор

Гарячий Євгеній Владиславович

к.мед.н., асистент

Литовченко Андрій Вікторович

к.мед.н., асистент

Національний медичний університет

м. Харків, Україна

Введення. Філософія оперативного лікування діафізарних переломів кісток кінцівок із застосуванням інтрамедулярного блокуючого остеосинтезу передбачає стабільну фіксацію кісткових фрагментів у анатомічно правильному положенні без втручання в зону перелому, можливість дозованих навантажень на оперовану кінцівку в післяопераційному періоді, виконання пасивних і активних рухів у суміжних суглобах без будь-якої додаткової зовнішньої іммобілізації. Малотравматична та малоінвазивна технологія за закритою методикою, мінімальний розлад екстраосального кровообігу, збережені внутрішній шар окістя та міжвідламкова гематома, можливість статичного, компресійного або динамічного способу блокування перетворили такий остеосинтез в механізм для зрощення кісткових фрагментів.

Проте попри його переваги, лікування переломів довгих кісток кінцівок часто супроводжується низкою ускладнень, з яких одними з найтяжчих є репаративні. Причини виникнення ускладнень пов'язані як з дефектами організації лікування хворих (неправильна тактика лікування, невірний вибір способу остеосинтезу, порушення відновного режиму в післяопераційному періоді, недотримання пацієнтом терміну навантаження кінцівки тощо), так і з технічними помилками, пов'язаними з виконанням власне операції

(травматичність, нестабільний остеосинтез, неправильний вибір металевих конструкцій, недостатній гемостаз тощо).

Причинами більшості біологічних збоїв є тактичні та технічні помилки при виконанні остеосинтезу та ускладнення саме на ранніх термінах після перелому, а реалізація їх дії виявляється пізніше в формі уповільненої консолидації або порушенні зрощення кісткових уламків.

У своїх попередніх оприлюднених дослідженнях ми виявили, що основною причиною репаративних ускладнень при лікуванні діафізарних переломів кісток блокованими стержнями є розсвердлювання кістково-мозкового каналу, яке мало місце у 56% постраждалих з уповільненою консолидацією кісткових уламків, у 48% постраждалих з незрощеннями кісткових уламків та у 56,3% постраждалих з хибними суглобами.

На сьогодні відсутні переконливі докази переваги використання інтрамедулярних цвяхів без розсвердлювання кістково-мозкового каналу порівняно з остеосинтезом з його розсвердлюванням. Одні автори відмічають численні переваги закритого встановлення стержня із розсвердлюванням кістково-мозкового каналу, інші, навпаки, відмічають оптимізацію репаративного остеогенезу саме без його розсвердлювання.

Мета роботи. Порівняти результати лікування постраждалих з діафізарними переломами кісток кінцівок при використанні закритого інтрамедулярного блокуючого остеосинтезу з розсвердлюванням кістково-мозкового каналу та без такого.

Матеріали і методи.

I група (контрольна) – включала 50 постраждалих (28 чоловіків та 22 жінки, середній вік $41,4 \pm 10,3$ років) з переломами діафізу стегнової, великогомілкової та плечової кісток, яким було проведено оперативне втручання, а саме – закритий блокуючий інтрамедулярний остеосинтез з розсвердлюванням кістково-мозкового каналу.

II група (основна) також включала 50 постраждалих (31 чоловік та 19 жінок, середній вік $38,1 \pm 10,1$ років) з переломами діафізу стегнової,

великогомілкової та плечової кісток, яким був виконаний закритий блокуючий інтрамедулярний остеосинтез без розсвердлювання кістково-мозкового каналу.

Тактика ведення хворих в післяопераційному періоді була загальноприйнятою, ортопедичний режим включав в себе ліжковий режим протягом 1 – 3 діб, пересування на милицях без або з дозованим навантаженням на оперовану кінцівку. В подальшому, після виписки хворого зі стаціонару, проводився його динамічний нагляд з обов'язковим рентгенконтролем та відповідними рекомендаціями, залежно від терміну, який минув після остеосинтезу та клінічних і рентгенологічних ознак зрощення перелому.

Результати лікування хворих оцінювали за методикою анатомо-функціональних результатів лікування переломів довгих кісток, запропонованою С.Д. Тумяном в нашій модифікації, та за стандартами оцінки якості лікування пошкоджень і захворювань органів руху і опори, які викладені в Наказі МОЗ України № 41 від 30.03.94 року «Про регламентацію ортопедо-травматологічної допомоги в Україні» зі змінами, запропонованими А.В. Калашніковим (2006). Також визначали середні терміни зрощення кісткових уламків.

Результати та обговорення. Результати лікування хворих обох клінічних груп, оцінені за методикою С.Д. Тумяна, виявили наступні дані.

У 34-х хворих I клінічної групи результати були оцінені як добрі (68%), у 14-ти – як задовільні (28%) та у 2 хворих (4%) результати лікування оцінені як незадовільні.

У постраждалих II клінічної групи результати лікування значно кращі. Так, у 46 хворих (92%) результат оцінений як добрий, задовільний результат мав місце у 4 хворих (8%). Звертає на себе увагу відсутність у II клінічній групі незадовільних результатів лікування.

Результати лікування діафізарних переломів кісток кінцівок, оцінені згідно рекомендацій МОЗ України, наступні.

У I клінічній групі добрі результати спостерігалися у 38 випадках, задовільні – у 11, незадовільні – у 1 хворого.

У II групі добрих результатів було 48 випадки, задовільний результат мав місце у 2-х випадках. Знову звертає на себе увагу відсутність у II клінічній групі незадовільних результатів.

Середні терміни консолідації кісткових уламків неоднакові по групах, та залежали від обраної оперативної техніки.

Так, терміни зрощення стегнової кістки у I групи склали $5,14 \pm 0,16$ міс, у II - $4,3 \pm 0,4$ міс, великогомілкової - $4,1 \pm 0,5$ і $3,2 \pm 0,4$ міс і плечової - $3,6 \pm 0,3$ та $3,1 \pm 0,2$ міс відповідно ($p < 0,05$). Очевидно, що у хворих II (основної) групи терміни зрощення кісток достовірно менші за контрольну групу.

Також оцінювали статистичну достовірність різниці термінів зрощення на повних групах (включаючи усі локалізації). Термін зрощення діафізарних переломів кісток кінцівок усіх локалізацій I (контрольної) клінічної групи склав $4,21 \pm 0,46$ міс., тоді як в II (основній) групи він був значно меншим - $3,47 \pm 0,51$ міс ($p < 0,05$), що переконливо свідчить про достовірне зменшення термінів зрощення діафізарних переломів кісток кінцівок при щадній оперативній техніці виконання інтрамедулярного блокуючого остеосинтезу, а саме - без розсвердлювання кістково-мозкового каналу.

Цілком очевидно, що хірургічна технологія, яка відрізняється від класичної саме тим, що перед введенням стержня в кістково-мозковий канал не виконується його розсвердлювання, є ефективною та більш доцільною у випадках закритих діафізарних переломів довгих кісток кінцівок, оскільки дозволяє оптимізувати терміни зрощення кісткових фрагментів і відновити функцію кінцівки в ранні терміни, тим самим покращуючи анатомо-функціональні результати лікування.

В доступній літературі ми не знайшли статей з інформацією про результати лікування, терміни зрощення чи частоту випадків дисрегенерацій або незрощень при різних хірургічних технологіях закритого інтрамедулярного остеосинтезу. Здебільшого статті, а також реферати, містили лише розділ «Результати», в якому ми і шукали необхідну інформацію. На жаль, жодна з опрацьованих нами статей не містила конкретних даних, а автори здебільшого

давали загальну інформацію про результати та терміни лікування хворих після інтрамедулярного блокуючого остеосинтезу, отриману на власному клінічному матеріалі, порівняно з іншими способами остеосинтезу або в контексті застосування якогось конкретного фіксатора або власної конструкції, не ділячи їх залежно від розсвердлювання кістково-мозкового каналу або без такого.

Так, більшість авторів розглядає розсвердлювання кістково-мозкового каналу як маніпуляцію, яка зменшує ризик заклинення стержня в каналі або «розколювання» проксимального чи дистального фрагментів та дозволяє використовувати стержні більшого діаметру, що, на їх погляд, призводить до більш стабільної фіксації уламків, та дозволяє оптимізувати біомеханічні умови стабілізації сегмента стержнем незалежно від існуючих індивідуальних відмінностей в будові кістки. Крім того, прибічники розсвердлювання кістково-мозкового каналу вказують на посилення періостальної реакції та вплив кісткового мозку, які є основними елементами репаративної регенерації кісткової тканини.

Інша група дослідників, навпаки, вважає, що розсвердлювати кістково-мозковий канал не обов'язково, оскільки стабільність фіксації кісткових уламків досягається завдяки проведенню блокуючих гвинтів і не залежить від тугої посадки стержня в кістково-мозковий канал, а малоінвазивна імплантація стержня без розсвердлювання каналу викликає мінімальне порушення периостальної васкуляризації, що в подальшому сприяє консолідації кісткової тканини.

Висновки.

1. Закритий інтрамедулярний остеосинтез кісток кінцівок без розсвердлювання кістково-мозкового каналу дозволяє отримати кращі результати, а ефективність технології полягає у зменшенні кількості задовільних результатів лікування на 19%, відсутності незадовільних та збільшенні частки добрих результатів на 23%.

2. Розсвердлювання кістково-мозкового каналу знижує репараційні можливості кісткової тканини та збільшує середні терміни зрощення кісток.

КЛІНІКО-ІМУНОЛОГІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ТУБЕРКУЛЬОЗУ У ДІТЕЙ З ПЕРИНАТАЛЬНОЮ ВІЛ-ІНФЕКЦІЄЮ

Овчаренко Ірина Анатоліївна

к.мед.н., асистент

Федоренко Ольга Валентинівна

Студент

Харківський Національний Медичний Університет

м. Харків, Україна

Вступ. Україна в даний час відноситься до країн, в яких проблема туберкульозу та ВІЛ-інфекції стоїть найбільш гостро. Поширеність туберкульозу серед дітей і підлітків зросла за останні 15 років більш ніж в 3-4 рази. Туберкульоз є найважливішою опортуністичною інфекцією у ВІЛ-інфікованих.

Мета роботи. Вивчити поширеність, особливості діагностики, клінічного перебігу, імунологічних параметрів та профілактики туберкульозу у дітей перинатально інфікованих ВІЛ.

Матеріали та методи. Були проаналізовані всі випадки захворювання на туберкульоз дітей з перинатальною ВІЛ-інфекцією у Харкові за період з 2017 по 2021 рік. В основну групу ми виділили 30 дітей та дослідили кількість дітей, які контактували з хворими на туберкульоз, кількість дітей, які народилися від ВІЛ-інфікованих матерів, клініко-анамнестичні дані та летальні випадки.

Результати та обговорення. При аналізі анамнестичних даних встановлено, що всі діти, які захворіли на туберкульоз, були народжені від ВІЛ інфікованих матерів, які вживали наркотики. У тісному сімейному контакті з хворими на туберкульоз знаходилось 12 дітей. У клінічній картині туберкульозу у всіх хворих спостерігалися симптоми інтоксикації різного ступеня вираженості, в ряді випадків на перший план виступали ознаки бронхообструктивного синдрому (у 20 хворих). Туберкульоз внутрішньогрудних лімфатичних вузлів діагностовано у 10 хворих, у 4 з них

зазначився ускладнений перебіг процесу (ателектаз 1 або 2 сегментів). Летальність від туберкульоза у дітей з перинатальною ВІЛ-інфекцією складала 11%.

Висновок. З огляду на значну розповсюдженість туберкульозу серед споживачів наркотиків дуже важко зменшити поширеність туберкульозу та ВІЛ-інфекції, бо в нашій країні та і взагалі у всьому світі нині гостро стоїть проблема наркоманія та алкоголізму. Туберкульоз у дітей з перинатальною ВІЛ-інфекцією протікає у більш тяжкому ступені та може призводити до летальних випадків, тому потрібне своєчасне лікування. Рекомендована така схема лікування: Ламівудин + Тенофовір + Ефавіренз. Велике значення при цьому захворюванні має паліативна медицина, яка надає психологічну та духовну допомогу, а також допомагає пацієнтові вести якомога активніше життя, а близьким пацієнта справлятися з хворобою та втратою.

ПЕРЕВ'ЯЗУВАННЯ МАТКОВИХ АРТЕРІЙ В АКУШЕРСТВІ

Олексієнко Ілона В'ячеславівна,

асистент

Шереметьєв Владислав Олегович,

студент

Вінницький національний медичний

університет ім. М. І. Пирогова

м. Вінниця, Україна

Актуальність. У даний час широко використовується метод перев'язки маткових артерій з метою мінімізації крововтрати у жінок, створюючи групу ризику по розвитку акушерських кровотеч. Однак до сих пір недостатньо вивчений стан гемодинаміки органів малого таза, менструальна і репродуктивна функції у жінок в віддаленому періоді.

Мета: вивчення особливостей стану репродуктивної системи у жінок після перев'язки маткових артерій у віддаленому періоді після родорозрішення.

Завдання: 1. Оцінити менструальну і репродуктивну функції у жінок, яким була зроблена перев'язка маткових артерій, у віддаленому періоді. 2. Вивчити характер виникнення патологічних змін в органах репродуктивної системи у жінок після перев'язки маткових артерій. 3. Виявити зміни гемодинаміки в маткових артеріях у жінок після перев'язки маткових артерій.

Матеріали і методи. Ретроспективно вивчено 25 історій пологів жінок, яким під час оперативного розродження була проведена перев'язка маткових артерій без гістеректомії в 2020 році. До контрольної групи увійшли 15 жінок, яким зроблено розродження шляхом операції кесаревого розтину без хірургічної деваскуляризації в 2020 році, післяпологовий період яких протікав без ускладнень. Проведено УЗД і доплерометрію кровотоку в маткових артеріях. Всі анамнестичні, клінічні, інструментальні дані піддані статистичному аналізу.

Результати та їх обговорення. Лігування висхідної гілки маткової артерії дозволяє уникнути післяпологової кровотечі, не впливає на перебіг

післяпологового періоду. Терміни та особливості відновлення менструальної функції, стан макового кровотоку за даними доплерометрії суттєво не відрізняються від аналогічних показників у контрольній групі.

Висновки. 1. Лігування висхідної гілки маткової артерії не впливає на менструальну функцію, зберігає репродуктивну функцію жінок дітородного віку. 2. Перев'язка маткових артерій не призводить до розвитку патологічних змін в малому тазу. 3. Не супроводжується значними порушеннями гемодинаміки.

РОЗВИТОК АНТИБІОТИКОРЕЗИСТЕНТНОСТІ *MICOBACTERIUM TUBERCULOSIS* ПРИ НЕРАЦІОНАЛЬНІЙ ТЕРАПІЇ ТУБЕРКУЛЬОЗУ

Попова Наталя Генадіївна,

к. мед. н., старший викладач

Амірян Діана Севаківна,

студент

Харківський національний медичний університет

м. Харків, Україна

Вступ. На сьогоднішній день однією з актуальних проблем для всього світу є розповсюдження туберкульозу з паралельним утворенням стійкості до антибіотиків. За останніми даними статистики в світі на туберкульоз захворіло приблизно 10 мільйонів осіб, включаючи дорослих та дітей. Для з'ясування ризику зараження необхідно враховувати епідемічний фактор, що визначається за допомогою аналізу наявних джерел інфекції, що знаходяться поруч зі здоровим населенням. У більшості випадків *Micobacterium tuberculosis* передається повітряно-крапельним шляхом передачі, в результаті чого 1 хвора людина може бути джерелом інфекції для 15 людей.

Збудник туберкульозу відносять до типу Актинобактерій, поділ якого відбувається протягом 24 годин, що обумовлює його повільний розвиток. У своїй будові він має стінку, що складається з 3 шарів, та здатність до виділення токсичних речовин, що здатні руйнувати макрофагів.

Стійкість до антибактеріальних препаратів у *Micobacterium tuberculosis* розвивається внаслідок постійних спонтанних мутацій, що відбуваються в хромосомі бактерії. В результаті призначення нераціональної терапії кількість резистентних до антибіотиків бактерій переважає над кількістю чутливих бактерій.

В умовах епідемічних спалахів туберкульозу перебіг захворювання набуває нових ознак, що ускладнює процес лікування та знижує його ефективність.

Мета роботи. Визначення ступеню резистентності до антибактеріальних препаратів *Micobacterium tuberculosis* та з'ясування причини виникнення множинної лікарської стійкості, що сформувалася на основі монорезистентності.

Матеріали та методи. Аналіз вітчизняної та іноземної наукової літератури та результатів передових досліджень в області мікробіології, антибіотикотерапії та інфектології.

Результати та обговорення. Туберкульоз – це інфекційне захворювання, збудник якого має швидкий розвиток стійкості до антибактеріальних препаратів. Насьогодні сформульовано декілька теорій щодо стійкості *Micobacterium tuberculosis* до антимікобактеріальних препаратів - теорія адаптації і теорія спонтанних мутацій. Хромосоми мікобактерій містять багато ДНК-послідовностей, через що вони мають високу мінливість, чим обумовлені часті мутації і утворення нових комбінацій генів. Завдяки здатності до стрімкого набуття нових ознак один штам дає початок багатьом новим різним генотипам, що мають стійкість до антибіотиків.

Виділяють такі види лікарської резистентності, як первинна, яка розвивається у хворих, що не проходили раніше протитуберкульозного лікування, та вторинна, якій властиво переважання антибіотикорезистентних бактерій над чутливими на фоні отриманої терапії.

Резистентною можна вважати ту бактеріологічну популяцію, що має більше одного проценту нечутливих бактерій до певної концентрації антибактеріального препарату. У подальшому в результаті множинних мутацій вона перетворюється в мутанта, що набуває множинної лікарської стійкості.

Велику роль грає правильно обране лікування, що полягає в призначенні протитуберкульозних препаратів, до яких мутації в популяції бактерій відсутні. Однак, при виборі нераціональної терапії відбувається загибель чутливих до препаратів бактерій, за винятком антибіотикорезистентних.

Хворі з полірезистентністю насамперед є найбільш небезпечним джерелом інфекції. Під час зараження здорової людини *Micobacterium tuberculosis* проявляються первинні резистентні лікарські форми туберкульозу.

Висновки. Таким чином, встановлено, що моніторинг чутливості мікобактерій туберкульозу є одним з визначальних етапів для визначення лікування. Неправильно призначена терапія може стати основою для виникнення первинної резистентності у хворих, які вперше застосовують протитуберкульозні препарати, та вторинної, що сформувалася на підґрунті первинної. Отже, виникнення стійкості до антимікробних препаратів обумовлено схильністю *M. tuberculosis* до мутації, в результаті чого створюється небезпека зараження здорового населення первинно полірезистентним збудником.

КОЛЬЦЕВЫЕ ФИКСАТОРЫ В ЛЕЧЕНИИ НЕСРАЩЕНИЙ КОСТЕЙ ГОЛЕНИ

Рушай Анатолий Кириллович,

Д.м.н., профессор

Лисайчук Юрий Сергеевич,

Д.м.н., профессор

Ковальчук Василий Степанович,

К.м.н., доцент

Мартынчук Александр Александрович,

Ассистент

Байда Максим Владимирович,

Ассистент

Национальный медицинский университет

им. А. А. Богомольца, Киев, Украина

Ключевые слова: несращение костей голени, остеосинтез кольцевыми фиксаторами.

Актуальность. Лечение нарушений консолидации переломов большеберцовой кости остается актуальной и до конца не решенной проблемой [1, 2, 3]. Использование различных методов фиксации свидетельствует о наличии у них как положительных, так и отрицательных их качеств. Несращения являются достаточно разнообразной группой повреждений, подразумевающих применения оптимального метода фиксации в различных клинических ситуациях. Метод Илизарова отличается высокой эффективностью при лечении нарушений консолидации переломов большеберцовой кости. Этот метод дает хорошие результаты лечения у пациентов с высокими факторами риска и в сложных случаях несращений.

Цель работы. Улучшить результаты лечения пострадавшим с несращениями костей голени на основе обоснованного применения кольцевых фиксаторов (КФ).

Материалы и методы. Под нашим наблюдением находилось 76 больных с асептическими несращениями костей голени. Мужчины преобладали - 72 (85,7%), из них трудоспособного возраста - 62 (73,8%); женщин было 12 (14,3%). Распределение пострадавших по возрасту свидетельствовало о высоком уровне работоспособного населения 18 – 60 лет – 69 (90,8%).

Существующая оценочная система несращений Non-Union Scoring System - NUSS - объединяет в себе балльную оценку как анатомических изменений в зоне несращения, так и наиболее важные показатели гомеостаза, сопутствующую патологию, вредные привычки и другие отягощающие факторы. Признаки оценены в баллах. С ростом количества баллов возрастал риск получения осложнений, повышались требования по объему реконструктивного лечения.

Показатели NUSS хотя были информативны в построении стратегии лечения асептических несращений большеберцовой кости после переломов. Тактические же вопросы нуждались конкретизации и уточнения. Поэтому нами были выделены и систематизированы показатели, свидетельствующие в пользу применения кольцевых фиксаторов по сравнению с другими видами фиксации погружными остеосинтеза - таб. 1.

Таблица 1

**Система оценки характеристик несращений в пользу
выбора остеосинтеза КФ**

Категория	Характеристика категории	Оценка в баллах
Асептические несращения	Гипертрофические несращения	100
	Нормотрофические несращения с коротким дистальным фрагментом	100
	Нормотрофические несращения с дефектом костной ткани	100
	Нормотрофические несращения с явлениями остеопороза	50
	Нормотрофические несращения с эпизодами септического воспаления в анамнезе	50
	Слишком большие рубцовые дефекты, нарушение кровообращения	50
	Значительное разрушение кости при удалении предыдущего погружного фиксатора	50

Гипертрофические несращения и нормотрофические несращения с коротким дистальным фрагментом, нормотрофические несращения с дефектом костной ткани оценены в 100 баллов и интерпретируются как показатель абсолютного преимущества использования КФ перед другими методами фиксации несращений большеберцовой кости.

Асептические нормотрофические несращения с проявлениями остеопороза, асептические нормотрофические несращения с эпизодами септического воспаления в анамнезе, большие рубцовые дефекты, нарушение кровообращения, значительное разрушение кости при удалении предыдущего погружного фиксатора - эти параметры оценены нами в 50 баллов и трактуются как относительные показания к применению спице-стержневых КФ. Но комбинация 2 и более показателей суммирует балльную оценку клинического случая, повышает преимущество применения этого метода перед другими и свидетельствует об абсолютных показаниях применения внеочагового остеосинтеза КФ.

Репаративные процессы при лечении несращений большеберцовой кости после переломов замедлены. Основными причинами нарушения регенеративных процессов является нарушение кровообращения и недостаточно жесткая фиксация отломков. Профилактика нарушений кровоснабжения решалась нами проведением мультимодального периоперационного обезболивания (спинно-мозговая или перидуральная анестезия в комбинации с декскетпрофеном Дексалгином) с целью снятия спазма сосудов; улучшением реологических свойств крови и профилактики микротромбозов (Цибор в профилактических дозах 2500 ЕД) в течение 2 недель; коррекцией нарушений обмена введением растворов аминокислот и глюкозы с витаминами С и группы В; препаратов Са с витамином ДЗ.

Использование КФ ограничено во времени. Долговечность фиксации, остеопорозных изменения в обломках несращения ведут к тому, что в местах введения спиц и стержней появляются признаки воспаления, теряется жесткость системы «аппарат - кость». К проведению дополнительных

элементов фиксации проблему решает недостаточный для полного сращения срок. Поэтому методом выбора является переход на современные съемные внешние системы фиксации.

Использование полужесткой индивидуальной системы фиксации Softcast / Scotchcast позволяло достичь стабильности, появлялась возможность начать полное функциональную нагрузку в раннем периоде. Рассечение повязки позволяло контролировать участки воспаления мягких тканей и проводить их обработку. Свободные коленный и голени - ступни сустав делали возможным их функционирования в полном объеме. Осуществлялась профилактика мышечной атрофии, улучшались условия кровообращения - кровотоков по венам. Как итог всех этих свойств, улучшались и результаты реабилитации больных с асептическими несращениями голени после переломов.

Полужесткая фиксация осуществлялась следующим образом. Сначала использовался специальный синтетический чулок Стокинет (Stockinet) на выступая костные фрагменты применяли специальную синтетическую вату Cast Padding, 3М или специальный пластырь на основе вспененного полиуретана Микрофоам (Microfoam), который наклеивался на чулок Стокинет.

На подшиновий чулок Softcast накладывали циркулярный турами Softcast так, чтобы каждый последующий тур перекрывал предыдущий наполовину, а в зоне голеностопного сустава - перекрывал край низшего тура. Заворачивали чулок Stockinet на 2 - 3 см на край повязки. Вторым этапом накладывалась U-образная повязка из бинта Scotchcast по боковым поверхностям голени через пятку. Шину Scotchcast циркулярно фиксируют еще одним бинтом Softcast. Формировали ножницами повязку таким образом, чтобы она не мешала движениям в смежных суставах. Обрезанный край обклеивали широким пластырем 3М для фиксации чулки и предотвращения травмирования острым краем мягких тканей голени. В заключение накладывали влажный тканевый эластичный бинт для лучшей адгезии слоев и моделирования повязки. Стопу в повязке больной ставил подошвой на пол и прикладывал осевая нагрузка для конечного моделирования повязки.

Отдаленные результаты (больше 6 месяцев после вмешательства) исследованы у 18 больных с несращениями большеберцовой кости после переломов, которым проводилось лечение с использованием КФ.

Оценка учитывала и структуру несращений по шкале Non Union Scoring System - NUSS. Распределение больных по суммарной балльной оценке NUSS свидетельствовал об очень сложный контингент пострадавших с невысокой вероятностью получения хороших результатов. Все пострадавшие требовали специализированных методов лечения с небольшой вероятностью достижения положительного результата.

Осложнений, обусловленных предложенным комплексным лечением, не наблюдалось. Объем лечебного комплекса и возможный прогноз полученных результатов осуществлялся с применением предикторов оценочной шкалы NUSS. Полученные результаты определялись с использованием оценочной анатомо-функциональной шкалы Karlstrom-Olerud. Неудовлетворительные результаты составили лишь 11,1% (2 наблюдения); хорошие и отличные - 50,0% (9 пациента); удовлетворительные - 38,9% (7 случаев). Хорошим полученный результат следует считать учитывая сложность пострадавших.

Выводы.

1. Предложена система оценки систематизированных показателей, свидетельствующих в пользу применения КФ по сравнению с другими видами фиксации .

2. Полученные результаты использования кольцевых фиксаторов спице-стержневого типа свидетельствуют об их высокой эффективности у пострадавших с несращениями костей голени после переломов.

ЛИТЕРАТУРА

1. Szelerski, Ł., Żarek, S., Górski, R. *et al.* Surgical treatment outcomes of the Ilizarov and internal osteosynthesis methods in posttraumatic pseudarthrosis of the tibia—a retrospective comparative analysis. *J Orthop Surg Res* 15, 179 (2020). <https://doi.org/10.1186/s13018-020-01697-4>

2. Sun, DD., Lv, D., Zhou, K. et al. External fixator combined with three different fixation methods of fibula for treatment of extra-articular open fractures of distal tibia and fibula: a retrospective study. *BMC Musculoskelet Disord* 22, 1 (2021). <https://doi.org/10.1186/s12891-020-03840-y>
3. Rushai, AK, Dankevich, VP. Martinchuk, OO. Evaluation of the role of primary fixation of tibial fractures in the development of aseptic tibial nonunion. *Trauma*. 2020;21(5):15-19. <https://doi.org/10.22141/1608-1706.5.21.2020.217084>

НЕОРДИНАРНИЙ ВИПАДОК В РОБОТІ ЛІКАРЯ НЕТРАДИЦІЙНОЇ МЕДИЦИНИ (РЕФЛЕСОТЕРАПЕВТА)

Сергєєв В'ячеслав Михайлович

к.м.н., доцент

Волинський національний інститут ім Лесі Українки

г. Луцк, Україна

Вступ. Про існування паралельного світу, який впливає на людей, тварин написано багато книжок. Але спостережень медичних працівників, які контактують з хворими пацієнтами з різним хворобами недостатньо.

Мета роботи. Звернути увагу лікарів, медичних сестер та інших людей на можливий вплив різних сутностей з паралельного світу на стан хворих людей і можливу трансформацію негативної енергії на осіб, які контактують з хворими пацієнтами та з неврівноваженими особами. Враховуючи це, є необхідність виробити техніку безпеки, для медичного персоналу та інших.

Матеріали і методи. Надання допомоги дівчинці 5 років, на дому, з неординарними скаргами і поведінкою, нетрадиційними методами зцілення.

Результати спостережень і обговорення. Одного разу, в неділю, ми з друзями вирішили піти в кінотеатр на, в той час популярний і цікавий фільм. Вже на вулиці, стривожений і збуджений наш добре знайомий, учитель підбіг до мене і каже, що з його дитиною, дівчинкою 5 років, щось відбувається не зрозуміле, просить мене зайти до нього додому і надати допомогу.

Коли я прийшов додому, мати дитини, теж вчителька, сиділа в кріслі, в центрі кімнати, а дівчинка, пригорнувшись до її грудей, плакала. За її стривоженому голосу відчувалося, що вона чогось налякалася. Дівчинка вибилася з сил, її голос був захриплим і ослабленим. Як тільки вона відривала голову від материнських грудей, вдивляючись у простір, налякано кричала: «Літає!», ховаючи обличчя нову у груди матері.

З'ясувалося, що вся сім'я дивилася по телевізору фільм «Убити дракона», де головну роль грав відомий артист Євген Леонов. У цьому фільмі був епізод,

коли величезний дракон з екрану прямо летів на глядача. Дівчинка сильно злякалася, їй здавалося, що дракон літає по кімнаті, відриваючись від матері, вона постійно бачила його, хоча телевізор був вимкнений. У такому положенні вони просиділи цілу добу і лише ввечері наступного дня батьки звернулися до мене. Подібна ситуація для мене була незвичайною, я не займався подібними пацієнтами, але, поставши перед фактом, став шукати з нього вихід. Моя бабуся, як я пам'ятаю, займалася цілительством. До неї зверталися з різними хворобами, опіками, ранами. Вона щось шепотіла, читала молитви, іноді використовувала воду, рекомендувала трави.

Перш ніж використовувати щось для зняття переляку, я проаналізував ситуацію. Поведінка дівчинки викликало у мене відчуття, що вона дійсно щось бачить. Я багато читав і знав, що діти мають велике відчуття і вони своєю тонкою натурою можуть відчувати невидимий для дорослих світ. Тільки, коли про це нам говорять, ми гадаємо, що діти граючись, щось собі уявляють, фантазують.

Інтуїція повела мене, і я вирішив спочатку обстежити кімнату(в той період вже володів біоенергетикою). Проводячи в кожному кутку обстеження, раптом відчув, як моя рука на щось опустилася і пружинить. Враження таке ніби-то рука впирається в повітряну кульку. Такі відчуття виникли в трьох з чотирьох кутів кімнати.

Потім я провів рукою вздовж фіранки, яка закривала полку. Відчув струмінь холоду, що виходить із правої від мене боку. Я попросив відкрити завісу, там була фотографія померлої бабусі, дівчинки. Фотографію прибрали. Потім провів рукою вздовж полиць, на якій лежали книги. Холод різкий відчув від трьох книг, попросив їх витягнути. На мій подив, цими книгами виявилися: «Чорнобиль», «Чорна помста», автора Вершигора і чомусь «Лікарські рослини».

Після обстеження кімнати, видалення предметів, почав міркувати, що робити з дівчинкою, яким методом мені звільнити її від негативної сутності. Раніше у мене не було досвіду, я не займався подібним, але зверніть увагу, які ситуації виникають, втягуючи мене в незвідану для себе сферу.

Ось саме таким шляхом, якщо аналізувати те, що відбувається, моя духовна сутність вводить мене в невідомий для мене світ. Раніше казна-звідки виникла біоенергія, що проходила через книги, метал, стіни. В моїх дослідженнях біоенергія проходила через три стіни (в кабінеті було лише три перегородки) причому, сила впливу не слабшала, нібито їх і не було. Результати лікування вражали не тільки пацієнтів, колег по роботі але й мене.

А тепер постало питання, що мені робити в ситуації, яка виникла. Я попросив склянку води, водив навколо голови, тулубу, якась ідея крутилася в голові, але вона здавалася мені неприйнятною. Ідея полягала в тому, щоб вилити склянку води дитині за комір. Я розумів, що дитина перелякана і коли раптово вилити воду за комір, це буде для неї додатковим стресом; тому водив, склянкою, навколо голови але і не міг на цьому процедуру закінчити. Два мотиви боролися в мені.

Я вже думав на цьому закінчити і бігти в кінотеатр, до своїх друзів, але раптом якась сила раптово, я навіть не усвідомив свої дії, змусила мене вилити воду за комір. На мій подив, дитина, поводитись як і раніше. Вона продовжувала тихенько плакати так, як ніби, нічого не сталося. Потім поступово почала заспокоюватися, перестала плакати. Я сказав батькам підготувати свічки і воду для очищення кімнати на наступний день і пішов.

Вранці, наступного дня, мені на роботу зателефонувала мати і сказала, що дитина відразу заснула після того як я пішов, і спала до 10 ранку. Дівчинка повністю звільнилася від страху і забула про минулі події. Маючи значний досвід на протязі багатьох років роботи з пацієнтами різного напрямку в умовах реанімаційного відділення(зав відділенням), а також амбулаторного прийому в якості лікаря нетрадиційної медицини, я спостерігав багато випадків впливу паралельного світу на пацієнтів, а також агресивної дії на автора цих рядків. Мої спостереження описані в науково - популярних виданнях: «Відродження -1, лікування зціленням», «Відродження -2, джерело ефективного лікування», а також у книзі: «Небесная и Земная медицина. Начало синтеза», написаною з відомою дослідницею паралельного світу професоркою Софією Бланк(США,

Нью-Йорк), яка високо оцінила мої багаторічні дослідження. Я хотів би звернути увагу медичних працівників, на техніку безпеки роботи з пацієнтами. Необхідно мити руки після кожної процедури тому, що негативна енергія передається і може привести до небажаних наслідків, що на собі відчув особисто я. Вдома після роботи бажано прийняти душ. При відчутті тривоги, дискомфорту прочитати молитву.

Висновки. Висновок такий, що негативна енергія з телевізора матеріалізується, і може впливати на оточуючих, гадаю, аналогічно з комп'ютерів також. Суперечки в сім'ях також можуть негативно впливати як на дорослих, так і на дітей. Негативна енергія увійшовши в енергетичну оболонку, може привести до непередбачуваних дій, вчинків, захворювань(об'єктивні дослідження Софії Бланк). Якщо кожен з моїх читачів буде аналізувати свої ситуації і критично ставитись до проявів негативу зі своєї сторони, духовна складова буде підказувати вихід з різних небезпечних ситуацій, через інтуїтивний канал інформації.

Я хочу звернути увагу на вечірні програми телевізійних новин, де на людей, які ввечері бажають відпочити, виливають інформаційний жах, який впливає на поведінку і здоров'я людей, тому що матеріалізація ефіру доведена вченими різних країн і повинна враховуватися державними діями і відповідними інститутами правління, яким люди вірять.

Ви будете щасливі в тому, що світ і життя виявляться для Вас зовсім не такими нудними і непередбачуваними. І чудеса можуть виникнути тоді, коли Ви їх не очікуєте. « Хочеш бути щасливим, Будь ним! »/ Козьма Прутков /. Підніміть свої руки до Неба і скажіть: **«Хай буде Світло і Мир Небесам! Хай буде Мир Воді! Хай буде Мир Землі! Хай буде Мир, Щастя, Радість усім живучим на Землі!**

Бажаючи щастя всьому Світу, Ви знаходите взаємну Любов, реалізацію якої відчуєте негайно. Це перевірено.

Цим шляхом пройшли абсолютно безнадійні хворі, які, незважаючи на невтішні прогнози лікарів, зцілилися. З повагою і любов'ю В'ячеслав Сергєєв.

ПОШУК КРАЩИХ СПОСОБІВ ЗАПОБІГТИ ПІСЛЯПОЛОГОВІЙ КРОВОТЕЧІ

Сирбу Наталя Петрівна,
Кухар Анастасія Володимирівна
здобувачі Вищої освіти медичного факультету
Соловей Валентина Маноліївна,
асистент кафедри акушерства та гінекології
Буковинський державний медичний університет
м. Чернівці, Україна

Резюме. Післяпологова кровотеча - основна причина материнської смертності в країнах з низьким рівнем доходу. Хоча помірна кровотеча після пологів не є проблемою для більшості здорових матерів, вона може бути небезпечною для життя матерів з клінічно вираженою анемією, а сильна кровотеча може бути фатальною. Саме тому так важливо запобігти надмірній післяпологовій кровотечі.

Ключові слова: кровотеча, пологи, післяпологова кровотеча, ускладнення.

Введення препаратів для скорочення матки (утеротоніків) відразу після пологів є наріжним каменем стратегії запобігання надмірній післяпологовій кровотечі. Вважається, що гладка мускулатура матки діє як жива лігатура, яка стискає кровоносні судини, що кровоточать, зупиняючи таким чином, кровотік. Хоча існує дуже мало досліджень, які порівнюють окситоцин з плацебо, окситоцин став стандартним утеротонічним засобом і широко рекомендований в інструкціях та протоколах. Однак окситоцин чутливий до тепла і втрачає ефективність в жаркому кліматі [7].

Ми розглянемо два основні рандомізовані дослідження стратегій запобігання післяпологовій кровотечі. Дослідження Carbetocin Haemorrhage Prevention (CHAMPION), проведене Widmer et al. у 10 країнах: Аргентина, Єгипет, Індія, Кенія, Нігерія, Сінгапур, Південна Африка, Таїланд, Уганда і

Сполучене Королівство - від 7 липня 2015 року та 30 січня 2018, було рандомізованим випробуванням, в якому оцінювалася внутрішньом'язова ін'єкція окситоцину в порівнянні з карбетоцином, синтетичним аналогом окситоцину, що не вимагає транспортування по холодовому ланцюгу та зберігання в холодильнику, одразу після вагінальних пологів [3]. У дослідження було два основні критерії: частка жінок з крововтратою не менше 500 мл і частка жінок з крововтратою щонайменше 1000 мл. Згідно з протоколом, перший результат був критерієм для схвалення регулюючими органами, тоді як другий був для оцінки клінічної ефективності і для потенційного включення термостабільного карбетоцину в майбутні керівні принципи Всесвітньої організації охорони здоров'я (ВООЗ) та перелік основних лікарських засобів [1].

Не менша ефективність була показана по першому, але не по другому результату. Незважаючи на включення майже 30 000 жінок, оскільки поширеність крововтрати в розмірі не менше 1000 мл була нижче, ніж очікувалося, дослідження було недостатньо потужним для оцінки цього результату. Групі ВООЗ з розробки рекомендацій було важливо розглянути результати випробувань в цілому і в контексті всіх наявних даних про безпеку, рентабельність та доступність термостабільного карбетоцину. Ефективність та безпечність терапії карбетоцином для стимуляції пологів і запобіганню післяпологової кровотечі все ще неясні, і окситоцин все ще показаний для цих цілей до появи додаткових даних [3,7].

Друге випробування було проведено Sentilhes et al. у Франції 2018 року переслідувало ту ж мету, але було націлене на інший біологічний механізм [2]. Транексамова кислота зменшує кровотечу, пригнічуючи ферментативне розщеплення фібринових згустків крові. Вона широко використовується в хірургії для зниження частоти переливання крові, а раннє введення знижує ризик смерті через кровотечі серед пацієнтів з травмами. Транексамова кислота термостійка, недорога, широко доступна і має тривалий термін зберігання [4].

Світове дослідження материнських антифібринолітиків (WOMAN), показало, що раннє введення транексамової кислоти призвело до більш низького ризику смерті через кровотечі, ніж плацебо, серед жінок з післяпологовою кровотечею і мало прийнятний профіль безпеки. Однак для багатьох жінок в країнах з низьким і середнім рівнем доходів лікування починають занадто пізно. У більшості матерів в таких країнах анемія, у багатьох - важка форма. У цих жінок післяпологова кровотеча може бути небезпечною, призводячи до кровотечі протягом декількох годин після пологів [8]. Чи може профілактичне застосування транексамової кислоти знизити ризик післяпологової кровотечі?

У випробуванні транексамової кислоти для запобігання післяпологової кровотечі після пологів через природні родові шляхи (TRAAP) взяли участь більше 4000 жінок із запланованими вагінальними пологами одиночного живого плода на терміні 35 тижнів або більше, які мали низький ризик післяпологової кровотечі. Учасники були випадковим чином розподілені для отримання 1 г транексамової кислоти або відповідного плацебо, що вводиться внутрішньовенною інфузією відразу після введення окситоцину. У групі транексамової кислоти частота клінічно значущих післяпологових кровотеч була значно нижчою, ніж в групі плацебо. Частота нудоти і блювання була вище в групі транексамової кислоти, ніж в групі плацебо. Хоча це випробування було більш масштабним, ніж попередні випробування транексамової кислоти для профілактики післяпологової кровотечі, воно не може виключити помірну, але клінічно важливу користь лікування, особливо у жінок з високим ризиком післяпологової кровотечі [4,6].

Таким чином, результати дослідження CHAMPION дозволяють припустити, що карбетоцин можна використовувати для запобігання післяпологової кровотечі в ситуаціях, коли підтримка холодового ланцюга утруднена. Однак його ефекти ще не вивчені в інших сценаріях, в яких використовується окситоцин, і дуже важливо переконатися, що карбетоцин дійсно доступний за ціною і є стійким. Що стосується терапії транексамовою

кислотою, дослідження TRAAP не показало значно більш низької частоти післяпологових кровотеч при прийомі активного препарату, ніж при прийомі плацебо, і на даний момент не рекомендують її використання для запобігання післяпологової кровотечі; більш масштабні випробування за участю жінок з високим ризиком післяпологової кровотечі будуть корисні для визначення її значення для профілактики. Планується кількісно оцінити вплив терапії транексамовою кислотою на післяпологову кровотечу і інші материнські результати у 10 000 жінок з помірною або тяжкою анемією.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Рекомендації ВООЗ з профілактики та лікування післяпологової кровотечі. Женева: Всесвітня організація охорони здоров'я, 2018.
2. Li B, Miners, Shakur H, Roberts i. Tranexamic acid for the treatment of women with postpartum hemorrhage in Nigeria and Pakistan: an analysis of the cost-effectiveness of WOMAN data. *Lancet Glob Health* 2018; 6 (2): e222 - e228.
3. Malm M., Madsen I., Kielström J. Development and stability of a heat-resistant preparation of carbetocin to prevent postpartum hemorrhage for use in low- and middle-income countries. *J Pept Sci* 2019; 24 (6): e3082 - e3082.
4. Say L, Chou D, Gemmill A, et al. Global causes of maternal mortality: a systematic analysis by the WHO. *Lancet Glob Health* 2018; 2 (6): e323 - e333.
5. Sentilhes L, Winer N, Azria E and others. Tranexamic acid to prevent postpartum blood loss through the natural birth canal. *N Engl J Med* 2018; 379: 731–742.
6. Westhoff G., Cotter A.M. , Tolosa JE Prophylactic use of oxytocin in the third period of childbirth to prevent postpartum hemorrhage. *Cochrane Syst Rev* 2019 database; 10: CD001808 - CD001808.
7. WOMAN researchers. The effect of early administration of tranexamic acid on mortality, hysterectomy and other diseases in women with postpartum hemorrhage (WOMAN): an international randomized double-blind placebo-controlled study. *Lancet* 2018; 389: 2105–2116.

ВПЛИВ ЛАТЕНТНОЇ ВЕБ ІНФЕКЦІЇ НА ВМІСТ ІНТЕРЛЕЙКІНІВ КРОВІ ДІТЕЙ З РОТАВІРУСНОЮ ІНФЕКЦІЄЮ

Слепченко Маргарита Юріївна

Асистент кафедри дитячих інфекційних хвороб

Харченко Еліна Олександрівна

Власенко Ольга Володимирівна

Студенти

Харківський національний медичний університет

м. Харків, Україна

Вступ. Одним з найпоширеніших етіологічних чинників гострої кишкової інфекції в дітей молодшого віку є ротавірус. Останнім часом, можна зустріти багато публікацій присвячених вивченню імунопатогенезу ротавірусної інфекції (РВІ). Деякі дослідники виявили відмінності у вмісті цитокінів в дітей з кишковими інфекціями залежно від важкості захворювання та наявності супутньої патології у тому числі і інфікування герпесвірусами.

Мета. Виявити вплив латентної Епштейн-Барр вірусної (ВЕБ) інфекції на концентрацію інтерлейкінів крові в дітей з РВІ.

Матеріали та методи. З метою реалізації поставленої мети нами було обстежено 56 дітей віком від одного до трьох років, які знаходились на лікуванні у КНП ХОР «ОДІКЛ» м. Харкова. Серед них 23 пацієнти переносили РВІ на тлі латентної ВЕБ інфекції (перша група), та 33 дитини з моно-РВІ (друга група). Діагноз встановлювався на підставі виявлення ротавірусного антигену у фекаліях методом імуноферментного аналізу (ІФА).

Наявність інфікування вірусами групи герпес встановлювалось на основі виявлення специфічних імуноглобулінів класу М та G (ІФА), та нуклеїнової кислоти (полімеразна ланцюгова реакція, ПЛР) до вірусів герпесу (1,2,4,5,6) типів у сироватці крові хворих. До дослідження було включено лише пацієнтів з латентною ВЕБ інфекцією. Окрім стандартних клінічних досліджень хворим двічі проводилось визначення концентрації ІЛ 1 β , ІЛ 4 та ФНП- α в крові у гострий період захворювання (1-3 доба), та у період реконвалесценції (7-10

доба). Рівні інтерлейкінів (ІЛ 1 β , 4, ФНП α) сироватки крові визначалися твердо фазним імуноферментним методом із застосуванням стандартних наборів реагентів (набір реактивів «HumanIL-Platinum ELISA» фірми «Novamedline» (Німеччина) згідно з інструкцією. Діти зазначених груп були порівняні за статтю, віком, важкістю захворювання та іншими параметрами.

Вплив латентної ВЕБ інфекції на вміст інтерлейкінів у пацієнтів із РВІ оцінювали за допомогою лінійного регресійного аналізу. Критичним рівнем статистичної значимості в дослідженні було прийнято $p < 0,05$. Статистичну обробку проводили за допомогою пакету статистичних програм IBM SPSS 25.0.

Результати. При обробці отриманих даних було виявлено, що наявність фонового інфікування дітей ВЕБ асоціюється із достовірним зниженням концентрації ІЛ-1 β у гострий період захворювання на $-2,871$ [95 % ДІ $-4,580$ – $-1,161$] пг/мл ($p < 0,001$) у порівнянні з неінфікованими. У період реконвалесценції достовірного впливу ВЕБ на вміст ІЛ-1 β визначено не було. В той же час зворотній вплив ВЕБ зафіксовано на рівень ФНП- α . Інфікування ВЕБ в дітей з РВІ асоціюється зі збільшенням концентрації ФНП- α у гострий період та у період реконвалесценції відповідно: на $4,829$ [95 % ДІ $4,128$ – $5,531$] пг/мл ($p < 0,001$), та на $2,805$ [95 % ДІ $1,770$ – $3,840$] пг/мл ($p = 0,001$). Аналогічну тенденцію було зареєстровано відносно зміни вмісту ІЛ4 протягом захворювання. Так наявність ВЕБ в дітей з РВІ асоціювалась з підвищенням концентрації ІЛ4 на $3,038$ [95 % ДІ $2,152$ – $3,925$] пг/мл ($p < 0,001$), у гострому періоді та на $2,677$ [95 % ДІ $1,468$ – $3,886$] ($p = 0,001$), у період ранньої реконвалесценції.

Висновки. Виявлені зміни дозволяють вважати латентне інфікування ВЕБ незалежними предиктором більш нижчої концентрації ІЛ-1 β у гострий період захворювання, та підвищеного вмісту ФНП- α та ІЛ4 протягом всього захворювання, що в свою чергу може впливати на клінічний перебіг РВІ.

МІСЦЕ КОМПРЕСІЙНОЇ ЕЛАСТОГРАФІЇ У МУЛЬТИПАРАМЕТРИЧНОМУ УЛЬТРАЗВУКОВОМУ ДОСЛІДЖЕННІ ПРИ ВИЯВЛЕННІ ТА ДИФЕРЕНЦІАЛЬНІЙ ДІАГНОСТИЦІ ДЕРМОЇДНИХ КІСТ ЯЄЧНИКІВ

Стасів І. Д.,

асистент кафедри радіології та радіаційної медицини

Рижик В. М.,

доктор медичних наук, професор,

завідувач кафедри радіології та радіаційної медицини

Івано-Франківський національний медичний університет

м.Івано-Франківськ, Україна

Одним з ключових моментів у гінекологічній практиці є проблема конкретизації ехографічного зображення кіст яєчників, оскільки від цього залежить подальша лікувальна тактика пацієнток. Особливо актуальним це питання є для жінок, які ще не реалізували свій репродуктивний потенціал і для тих, які планують народжувати повторно. Згідно даних літератури, більшість випадків дермоїдних кіст діагностується випадково, або, дуже часто, асоціюється з проблемами безпліддя. Тому, враховуючи неінвазивність, дешевизну та доступність, ультразвукова діагностика є основним методом діагностики дермоїдних кіст яєчників.

Мета. Визначити діагностичну значимість мультипараметричного ультразвукового дослідження при дермоїдних кістах яєчників.

Матеріали і методи. Проведено ультразвукове дослідження 50 жінок, у яких виявлено пухлиноподібні утворення яєчників, серед яких у 15 пацієнток виявлено дермоїдні кісти різного ступеня зрілості. Обстеження проводилось на апараті HITACHI ALOCA ARIETTA 60 та 70, з використанням секторного датчика із частотою 3,5 mHz для трансабдомінального дослідження та ендокавітального датчика з частотою 8 mHz для трансвагінального дослідження.

Всім жінкам обстеження розпочиналось з трансабдомінального доступу, а для деталізації структури проводилось трансвагінальне ультразвукове дослідження у В-режимі з використанням методик доплерографії: кольорового, енергетичного та імпульсного доплера. Завдяки цим режимам, надали характеристику розміщення, розмірів, ехогенності, ехоструктурі та визначили якісні та кількісні показники кровоплину виявлених новоутворів яєчників. Після цього, для визначення щільності виявленого новоутвору, виконувалась компресійна еластографія. Дослідження проводилось в режимі реального часу. Ділянка інтересу позначалася ROI (region of interest), оптимізувалися параметри соноеластографії: інтенсивність, механічний індекс, а з допомогою графіка на екрані монітору, контролювалися оптимальні параметри компресії на досліджувану ділянку. Також, для правильного проведення еластографії, у ділянку інтересу включали не менше $\frac{3}{4}$ референтної незміненої тканини, оскільки визначення індексу жорсткості базується на порівняльному аналізі щільності нормальної та патологічно зміненої тканини. Еластографічне зображення ураженого яєчника порівнювалось із еластографічним зображенням контрлатеральної частини яєчника. Всі отримані результати у вигляді статичних зображень зберігалися, а це давало змогу пізніше їх інтерпретувати.

Якісна оцінка щільності новоутворів проводилась за допомогою класифікації еластотипів по шкалі UENO. Тобто, всі зображення, які можна віднести до 0, 1 та 2 еластотипів, відповідають доброякісним утворенням. Ті, які належать 3 еластотипу – до умовно доброякісних, а зображення з 4 і 5 еластотипом характерне для злоякісних новоутворів.

Одночасно, оцінюючи якісну характеристику вогнища інтересу, надавали йому і кількісну ознаку, тобто визначався коефіцієнт деформації тканин – Strain Ratio. Даний коефіцієнт визначався відношенням щільності утворення яєчника і щільності навколишніх незмінених тканин.

Результати та їх обговорення. Середній вік пацієнток становив $(30,77 \pm 3,05)$ роки.

Найпоширенішою скаргою при дермоїдних кістах було безпліддя – 10 (66,7%) випадків, больовий синдром – 6 (40%) випадки, порушення менструального циклу – 5 (33,3%).

У 12 (80%) дані утворення виявлені вперше, а, відповідно, у 3 (20%) – повторно.

Дермоїдні кісти у жінок, які не виконували дітородну функцію, були виявлені у 9 (60%) випадках, які народжували – 6 (40%).

Оперативне втручання з приводу дермоїдних кіст яєчників виконувалося у 13 (86,7%) жінок, серед яких пацієнти із зрілими тератомами – 9 (69,2%) та незрілими тератомами – 4 (30,7%).

У всіх жінок визначалися онкомаркери СА 125, HE-4, PEA. Середнє значення онкомаркера СА 125 становило ($6,6 \pm 0,42$), HE-4 ($78,32 \pm 1,93$), PEA ($11,92 \pm 0,6$).

Сонографічно у групи пацієнток із зрілими тератомами виявлялися наступні ознаки: анехогенне утворення, з чітким, рівним контуром, нерегулярною внутрішньою поверхнею, неоднорідним вміст, по периферії кісти визначалася незмінена тканина яєчника, кровопостачання у всіх випадках - по екстранодулярному типу. Кількісні показники кровотоку: середня швидкість V_{max} ($46,08 \pm 2,81$) см/сек, SD ($2,25 \pm 0,11$), RI ($0,52 \pm 0,04$).

Режим соноеластографії: дані утворення картувалися синім кольором, по периферії – зеленим, що відповідало 4 еластотипу. Індекс жорсткості становить від 8,4 до 77,2.

Ретроспективний аналіз 4 жінок, котрим після виконаного оперативного втручання проведено гістологічне дослідження утворення та встановлено діагноз незрілої тератоми, сонографічна картина була схожою із ультразвуковими даними незрілих тератом, проте єдиною відмінністю були зміни доплерографічних показників виявленого новоутвору: поодинокі локуси кровотоку спостерігалися у стінці кісти та у солідному компоненті, із зниженим індексом резистентності – $0,43 \pm 0,05$.

Висновки.

1. Ультразвукове дослідження як найменш інвазивний метод діагностики дозволяє з високою точністю встановити діагноз дермоїдної кісти яєчника.

2. Оскільки дермоїдні кісти яєчників в більшості випадків зустрічається в активному фертильному періоді життя жінки, максимальні зусилля лікаря гінеколога та репродуктолога мають бути спрямовані на своєчасну діагностику та лікування патології, що буде сприяти збереженню репродуктивного потенціалу та зменшувати відсоток непотрібних оперативних втручань.

3. Інноваційна технологія соноеластографії дає якісно нову інформацію про еластичність тканин та дозволяє оцінювати жорсткість новоутворів яєчників. При дермоїдних кістах коефіцієнт жорсткості залежить від характеру вмісту і у більшості випадків є високим.

4. Особливо цінним у мультипараметричному дослідженні дермоїдних кіст яєчників є чітка характеристика доплерівських показників, оскільки це є ключовим моментом у розпізнаванні зрілих та незрілих тератом яєчників.

ПОРІВНЯННЯ ВИРАЖЕНИХ МІСЦЕВИХ СПЕКТРАЛЬНИХ ЗМІН ТА ЗМІН НЕЙРОННОЇ АКТИВНОСТІ, ЩО ВІДОБРАЖАЄ ЗОРОВІ ПОРУШЕННЯ ПРИ ЗАДНІЙ КОРКОВІЙ АТРОФІЇ, ІЗ ЗАСТОСУВАННЯМ ЕЕГ ДОСЛІДЖЕНЬ

Суворкіна Аліна Геннадіївна

студентка IV медичного факультету.

Науковий керівник:

к. мед. наук, доц. кафедри неврології №1

Тихонова Людмила Володимирівна

Харківський національний медичний університет

м. Харків, Україна

Введення. Задня коркова атрофія (ЗКА) – це рідкісний нейродегенеративний синдром, зазвичай є супровідним при наявності у людини хвороби Альцгеймера. Початкові симптоми ЗКА часто пов'язані з порушенням здатності обробляти візуальну інформацію. Електроенцефалографія (ЕЕГ) показує відмінності спектрального, функціонального зв'язку та вимірювання активності нейронів між хворими на типову хворобу Альцгеймера (контрольною групою вибірки) та хворими на ЗКА.

Мета дослідження. Метою дослідження є аналіз записів ЕЕГ з функціональними змінами для знаходження механізмів, які пояснюють різницю у клінічній картині.

Матеріали та методи. Для дослідження було взято записи ЕЕГ, зроблені 21-канальним електроенцефалографом, від 29 хворих на ЗКА з позитивними біомаркерами на амілоїдну патологію, та 21-канальні записи ЕЕГ, взяті від 29 хворих на типову хворобу Альцгеймера. Записи групи хворих на ЗКА порівнювали з записами контрольної групи відповідно до статі, віку та тривалості захворювання. Оцінювання відносної активності діапазону, функціонального зв'язку в альфа-діапазоні та нейронної активності проводилося на глобальному та електродному рівнях. Відмінності між групами вибірки, що досліджували, аналізували за принципом попарного відбору.

Додатково група хворих на ЗКА паралельно з записом ЕЕГ була оцінена за допомогою зорових тестів та тестів на пам'ять.

Результати та обговорення. У групи хворих на ЗКА відмічається більш низька відносна альфа- та бета-активність та більш висока тета-активність у порівнянні з контрольною групою. Хворі на ЗКА мають більш низьку альфа-активність та значно більшу глобальну дельта-активність у порівнянні з хворими на хворобу Альцгеймера за рахунок зменшення домінантного фонового ритму. Глобальний функціональний зв'язок знижений в обох групах. У хворих на ЗКА поширена зона нейронної активності, зменшена активність в потиличній ділянці та збільшена активність у лобовій ділянці порівняно з контрольною групою. Результат зорових тестів в групі хворих на ЗКА зазначив, що при виконанні завдань активність потиличної ділянки значно знизилася, тоді як проходження тестів на пам'ять не вплинуло на результати.

Висновки. Різниця у клінічній картині типового перебігу хвороби Альцгеймера та ЗКА відповідає значному зниженню активності в потиличній ділянці у хворих на ЗКА. Нейронна активність у хворих на ЗКА зсунута з задніх каналів до передніх. Це вказує на те, що при наявності у людини ЗКА місцеве порушення може взаємодіяти з вже наявною патологією та накопиченням тау-білка у нейронах, що відповідають за візуальну обробку.

**ГІГІЄНІЧНА ДІАГНОСТИКА ТА ВИЗНАЧЕННЯ ОСОБЛИВОСТЕЙ
ФОРМУВАННЯ ПАТОЛОГІЧНИХ ВИДІВ ПРИКУСУ СЕРЕД
ДИТЯЧОГО НАСЕЛЕННЯ ЗАКАРПАТСЬКОЇ ОБЛАСТІ
ВІКОМ 12-14 РОКІВ**

Фера Марія Олександрівна

к.мед.н., асистент
кафедри ортопедичної стоматології,

Фера Олександр Васильович

д.мед.н., професор,
завідувач кафедри фундаментальних
медичних дисциплін,

Білищук Любов Миколаївна

к.мед.н., доцент кафедри
дитячої стоматології стоматології,

Бокоч Анатолій Васильович

к.мед.н., доцент кафедри ортопедичної стоматології,

Гончарук-Хомин Мирослав Юрійович

Phd, асистент кафедри ортопедичної стоматології,

Форос Анатолій Ілліч

старший викладач
кафедри ортопедичної стоматології,

Пензелик Ірина Василівна

аспірант, лаборант кафедри ортопедичної стоматології,

Державний вищий навчальний заклад
«Ужгородський національний університет»,

стоматологічний факультет

м. Ужгород, Україна

Вступ. Здоров'я дітей та підлітків, у тому числі й стоматологічне, є одним із найбільш чутливих показників, що відображають соціальну та економічну ситуацію в Україні, стан оточуючого середовища, а також є індикатором благополуччя суспільства.

В сучасному світі актуальною проблемою стоматології є комплексна гігієнічна діагностика й своєчасне лікування одного з найбільш

розповсюджених патологічних станів зубо-щелепно системи, а саме патологічного прикусу.

Формування прикусу є невід’ємною частиною розвитку зубо-щелепного апарату людини в цілому, особливо в дитячому віці. Розвиток патологічних видів прикусу зумовлює як функціональні, так і естетичні порушення зубо-щелепної системи. Морфо-функціональні порушення зубо-щелепного апарату являються причиною виникнення інших захворювань, зокрема не тільки стоматологічних, але й системних, наприклад, опорно-рухового апарату. Ряд дослідників визначили високу поширеність зубо-щелепних аномалій, в тому числі і патологічних видів прикусу, в дітей із порушеннями постави, їх частота в 1,6–2,1 раза вища, ніж у групі практично здорових дітей.

На основі отриманих нами результатів епідеміологічного дослідження та аналізу попередніх результатів наукових досліджень по даній науковій тематиці встановлено, що поширеність різних патологій прикусу має тенденцію до зростання. Поширеність патології прикусу серед дитячого населення Ужгорода становить до 65–75 %. Така несприятлива ситуація серед населення потребує детального вивчення цього явища, пов’язаного із профілактикою виникнення патологічних видів прикусу та комплексної гігієнічної оцінки чинників, що впливають на їх формування.

Мета роботи – дослідити та проаналізувати причинно-наслідкові зв’язки формування прикусу та розвитку його патологій серед населення Закарпатської області віком 12-14 років.

Матеріали і методи. Дослідження проводилось на базі Університетської стоматологічної поліклініки стоматологічного факультету ДВНЗ «Ужгородський національний університет», приватних стоматологічних клінік. Ужгород. Дослідження затверджено Етичним кодексом стоматологічного факультету ДВНЗ «Ужгородський національний університет» №01092020 від 1 вересня 2020 року.

Після детального інструктажу на тему та мету дослідження була отримана інформована письмова згода від усіх учасників та їх батьків. В ході дослідження було проведено первинний стоматологічний огляд хворих з використанням методів комплексної гігієнічної діагностики, аналіз первинної стоматологічної документації та соціологічне опитування хворих за допомогою авторської анкети.

Математично-статистичний аналіз отриманих даних було проведено за допомогою програми «STATISTICA 6.0» (StatSoftInc.) та «Exel» (MSOffice, 2013).

Здійснено дослідження п'яти видів прикусу, що включали чотири патологічні види – відкритий прикус, перехресний прикус, патологічна прогнатія, патологічна прогенія і один фізіологічний – ортогнатичний прикус. Фізіологічний вид прикусу був відібраний з метою формування контрольної групи спостереження.

Результати і обговорення. В результаті наших досліджень було визначено необхідну кількість спостережень для отримання достовірних репрезентативних результатів та формування практично значимих висновків з використанням коефіцієнту надійності експерименту (α), який складав 0,95, що є допустимим при проведенні досліджень в медичній галузі.

Було охоплено безперервним епідеміологічним спостереженням 387 пацієнтів віком від 12 до 14 років серед населення Закарпатської області, які зверталися з профілактичною або лікувальною метою до лікарів-стоматологів Університетської стоматологічної поліклініки та приватних клінік у м.Ужгород.

Для визначення сили зв'язку між факторами ризику і видами прикусу використовували коефіцієнт рангової кореляції Спірмена (таб.1), величина якого свідчить про силу зв'язку між двома змінними величинами, використовуючи властивості монотонної функції. При оцінці сили зв'язку коефіцієнтів кореляції використовували шкалу Чеддока.

Таблиця 1

**Значення коефіцієнта рангової кореляції Спірмена впливу
досліджуваних факторів на формування патологічних видів прикусу серед
населення Закарпаття віком 12-14 років**

Фактор впливу	Вид прикусу				
	Ортогнатичний	Відкритий	Перехресний	Патологічна прогнатія	Патологічна прогенія
Загальний стан здоров'я	-0,09	0,13	-0,14	0,08	0,09
Звернення до лікаря-ортодонта	-0,07	-0,68	-0,6	-0,31	-0,47
Відвідування логопеда	-0,5	-0,29	0,47	0,5	-0,45
Травми щелепно-лицевої ділянки	0,22	0,54	0,64	0,6	0,4
Захворювання ЛОР-органів	0,31	0,78	-0,3	0,41	0,22
Захворювання матері під час вагітності	0,3	0,13	0,4	0,65	0,65
Тип вигодовування	0,44	0,75	0,82	0,67	0,29
Термін використання пустышки	-0,56	0,87	0,76	0,54	-0,53
Інфекційні чи вірусні захворювання	-0,2	0,3	0,33	0,28	0,22
Шкідливі звички	-0,7	0,53	0,4	0,67	0,84
Кількість прийомів їжі на день	0	0,14	0,17	-0,26	0,51
Частота вживання твердих харчових продуктів	-0,23	0,59	0,92	0,64	0,6
Використання допоміжних засобів під час чищення зубів	0,71	0,47	0,62	0,42	0,34

В ході дослідження розраховано коефіцієнт репрезентативності, коефіцієнт лінійної кореляції Пірсона, t-критерій Стюдента, проведено дисперсний аналіз.

Проаналізувавши отримані результати математично-статистичних розрахунків було встановлено, що на формування патологічних видів прикусу серед дитячого населення Закарпатської області віком 12-14 років мають вплив наступні фактори:

- для відкритого прикусу: «термін використання пустушки», «шкідливі звички» (смоктання пальця чи стороннього предмету, ротове дихання), «захворювання ЛОР-органів».
- для перехресного прикусу: «частота вживання твердих харчових продуктів», «шкідливі звички» (обличчя рукою, сон з дитячими іграшками), «тип вигодовування», «травма щелепно-лицевої ділянки».
- для патологічної прогнатії: «частота вживання твердих харчових продуктів», «термін використання пустушки», «шкідливі звички» (постійне прикушування нижньої губи, втягування щік).
- для патологічної прогенії: «частота вживання твердих харчових продуктів», «захворювання матері під час вагітності» (травми, токсоплазмоз, токсікоз першої половини вагітності, прийом матір'ю під час вагітності різних фармакологічних, особливо гормональних препаратів, механічні травми плода, акушерське втручання при патологічних родах -щипцеве або вакуумне виведення плода), «шкідливі звички» (постійне прикушування верхньої губи)

В ході дослідження було з'ясовано, що такі фактори як «частота вживання твердих харчових продуктів» та «шкідливі звички» є спільними у формуванні всіх видів патологічних прикусів. Це можна пояснити тим, що сучасний характер і режим харчування серед населення вікової групи 12-14 років є нераціональним та незбалансованим, з переважанням м'якої їжі в добовому раціоні. Фактор «шкідливі звички» є багатозмістовним і об'єднує в собі такі дитячі звички: смоктання язика, пальця чи стороннього предмету, постійне прикушування верхньої чи нижньої губи, втягування щік, підпирання

обличчя рукою, сон з дитячими іграшками і т.д. Виявлені серед досліджуваних наявність шкідливих звичок безпосередньо впливає та сприяє формуванню того чи іншого патологічного виду прикусу.

Високі від'ємні показники фактора «звернення до лікаря-ортодонта» свідчать про несвоєчасність або відсутність звернень пацієнтів до даного спеціаліста.

Висновки

1. Визначено, що за допомогою методів гігієнічної діагностики було встановлено основні фактори ризику, які зумовлюють формування патологічних видів прикусу серед дитячого населення Закарпатської області віком 12-14 років.

2. За результатами математично-статистичного аналізу підтверджено вплив досліджуваних факторів («частота вживання твердих харчових продуктів», «шкідливі звички», «захворювання матері під час вагітності», «термін використання пустушки») на формування патологічних видів прикусу.

3. Встановлено, що в найбільшій мірі на формування патологічних видів прикусу мають вплив наступні спільні фактори: «захворювання ЛОР-органів», «частота вживання твердих харчових продуктів», «шкідливі звички», «термін використання пустушки».

4. Фактори «звернення до логопеда», «кількість прийомів їжі на день», «інфекційні чи вірусні захворювання» в незначній мірі впливають на формування патологічних видів прикусу серед дитячого населення Закарпатської області віком 12-14 років.

5. З метою профілактики, ранньої гігієнічної діагностики, корекції та ефективного лікування патологічних видів прикусу серед дітей віком 12–14 років рекомендуємо здійснювати регулярні профілактичні цільові стоматологічні огляди, включити до добового раціону тверду та жорстку їжу (яблука, моркву), дотримуватися необхідних вимог по догляду за ротовою порожниною, а також використовувати розроблену нами анкету соціологічного опитування як додаток до картки стоматологічного хворого.

ПАТОЛОГИЧЕСКИЕ СТРУКТУРНЫЕ ИЗМЕНЕНИЯ МАТРИЧНЫХ БЕЛКОВ

Фоменко Кристина Николаевна

студентка

Харьковский национальный университет им. В. Н. Каразина

г. Харьков, Украина

Введение. В организме человека между клетками, во внутрисклеточных промежутках интерстиция, расположен матрикс. Объем вещества различается в зависимости от локализации. Так, например, в костной и хрящевой тканях значительный объем межклеточного матрикса, что напрямую связано с функциями. В то же время, в мышечной ткани или, например, в печени малый объем матрикса, он занимает тонкие прослойки между клетками ткани, описанная структура так же связана с функциями.

Цель работы. Целью работы является теоретический анализ структурных изменений матричных белков, описание патологий вызванных данными преобразованиями.

Материалы и методы. Изучение литературных источников информации, теоретическое исследование структуры матричных белков и механизма её изменения.

Результаты и обсуждение. Межклеточный матрикс содержит три основных компонента, а именно, адгезивные сетчатые белки, протеогликаны, прочные коллагены и основное вещество. Функционально матрикс обеспечивает механический межклеточный контакт, служит основой для прочных тканей костей, суставов, хрящей, сухожилий в организме человека. Также является основой мембран для фильтрации, как в почках. Выступает в роли изолирующего материала в суставах при реализации процесса скольжения, при движении клеток.

Таким образом, разобравшись в структуре, мы можем рассуждать о структурных изменениях матричных белков, что приводят к заболеваниям.

Прежде всего это изменения в основных составных структуры матрикса, описанных выше. Так, например, образование не столь прочных коллагеновых волокон при недостатке L-аскорбиновой кислоты, патологии гидроксирования лизина, а также пролина. Это цинга, повышается хрупкость в системе сосудов, происходят частые точечные подкожные кровоизлияния, потеря зубов, десна кровоточат, признаки анемии.

Еще одно заболевание это синдром Элерса-Данло-Русакова, снижение активности действия проколлагенпептидаз нарушает образование нормальной структуры коллагена.

Уменьшение прочности и упругости волокон – это причина повышенной хрупкости сосудов, разрывов тканей и структур, например кожи и сухожилий. Данные нарушения происходят из-за недостатка B_6 , PP, малого кол-ва Cu^{2+} , малой активности действия лизилоксидазы.

Многие структурные изменения коллагена происходят из-за мутаций в генах, то есть в ряде наследственных патологий. Рассмотрим некоторые из них.

Болезнь Книста. Патология коллагена II типа, при которой синтезируются краткие цепи коллагена. Проявление в виде кифосколиоза, деформации конечностей, сокращение подвижности в суставах, миопия.

Синдром Стиклера и Вагнера. Патология коллагена II типа, при которой фиксируется остеоартрит в хронической форме, миопия, отслоение сетчатки глаза.

Нарушена первичная структура коллагена с тонкими и плохо структурированными фибриллами, что нестабильны. Это признаки синдрома Элерса-Данло-Русакова, что связан с изменениями в коллагене III типа. При этом возможны разрывы больших кровеносных сосудов, матки при беременности, перфорации кишечного тракта, пневмоторакс.

С патологиями коллагена IV типа связаны два синдрома: синдром Альпорта и синдром Гудпасчера. При синдроме Альпорта происходит нарушение генерации базальных мембран, поражение почек (гемат- и

протеинурия). Для синдрома Гудпасчера характерна выработка антител к коллагену указанного типа.

Структурные нарушения коллагена VII типа приводят к буллёзному эпидермолизу. При данной патологии синтезируются фибриллы с дефектом, фиксируют дефицит фибрилл, что называют «закорененными». Синдром проявляется слущиванием кожи, так как связь эпидермиса с дермой ослаблена. В местах повреждения возникают пузыри, которые при разрыве трансформируются в эрозии.

Ещё одним важным структурным элементом является эластин. Нарушение структуры которого может привести к серьезнейшим последствиям. Из-за дефицита Cu^{2+} , пиридоксина, малого содержания лизиоксидазы (генетический дефект) происходит нарушение в виде снижения, полного прекращения синтеза десмозинов. Снижается кол-во поперечных сшивок, они отсутствуют, что ведет к снижению прочности эластических тканей, их разрывам, истончению, растяжимости, вялости. Это кардиоваскулярные патологии, такие как аневризмы, дефекты сердечных клапанов, разрывы аорты. Так же пневмонии, эмфизема лёгких.

Генетически детерминированные структурные изменения катаболических гидролаз гликозаминогликанов становятся причиной мукополисахаридозов. Заболевания поражают ткани с наибольшей нормой синтеза гликозаминогликанов, характерно их накопление. Происходит деформация скелета, патологическое увеличение органов, богатых внеклеточным матриксом. Клинически мукополисахаридозы проявляются, как серьезные нарушения умственного развития у детей, сосудистые патологии, помутнение роговицы, деформация опорно-двигательного аппарата. На данный момент патологические изменения не поддаются излечению, характерна низкая продолжительность жизни.

Выводы. Подводя итоги можно сказать, что структурные нарушения матричных белков и их компонентов часто генетически детерминированы и приводят к описанным патологическим изменениям в организме.

ЛЕЧЕНИЕ ТРЕВОЖНО-ДЕПРЕССИВНЫХ РАССТРОЙСТВ У БОЛЬНЫХ С ПОСТКОВИДНЫМ СИНДРОМОМ

Чумак Т. Э.,

врач-психиатр

Панченко Л. В.,

кандидат психологических наук,

заведующая отделением медицинской и социальной психологии

Пугач Е. А.,

медицинский директор, врач-психиатр

Государственное учреждение «Научно-практический
медицинский реабилитационно - диагностический центр МЗ Украины»,
г.Константиновка Донецкой области, Украина

Введение. Пандемия COVID-19 затронула практически все стороны жизни современного общества и в той или иной мере все отрасли медицины. Одной из наиболее актуальных проблем в этом плане стало влияние пандемии на психическое и психологическое здоровье населения. Огромное влияние на человека оказывает не только постоянный информационный контакт с окружающей социальной средой, но и его количество, объем, содержание и структура поступающей и перерабатываемой информации. Особое место среди психических заболеваний занимают депрессивные и тревожные расстройства. По сравнению с частотой выявления депрессии в глобальной популяции в 2017г., равной 3,4%, аналогичная оценка, полученная на основании проведенного обширного метаанализа данных из различных стран в 2020г., составляет в среднем 25%, т.е. данный показатель за год пандемии вырос в 7 раз. Примерно аналогичный показатель (20-30%, за данными разных авторов) получен и для тревожных расстройств. Важно отметить, что в 75-80% случаев выявилось сочетанные тревожно-депрессивные расстройства. Таким образом, стратегия выявления, профилактики и терапии лиц с депрессивными и тревожными расстройствами на почве пандемии COVID-19 приобретает особое значение.

Наряду с психотерапией, целесообразной во многих случаях, важное значение в данной ситуации приобретает фармакотерапия.

Международные и национальные рекомендации для лечения психических расстройств у пациентов с постковидным синдромом включают антибиотики, антидепрессанты, тимостабилизаторы и анксиолитики .

Цель работы. Определить эффективность препарата «Миасер» в лечении тревожно-депрессивных расстройств у пациентов с постковидным синдромом.

Материалы и методы. На базе Государственного учреждения «Научно – практический медицинский реабилитационно – диагностический центр Министерства здравоохранения Украины» в дневном стационаре психоневрологического отделения было пролечено 47 человек с тревожно-депрессивными расстройствами после перенесенного COVID-19. Сформировано две группы (32 женщины и 15 мужчин в возрасте от 25 до 65 лет). Из них пациенты I группы получали препарат «Миасер» (35 пациентов), а пациенты II группы (контрольной) – 12 человек, «Миасер» не получали:

- I группа: пациенты с тревожными и депрессивными расстройствами (F40.0, F 41.0, F 30.0-39.0);

- II группа (контрольная): пациенты с тревожными и депрессивными расстройствами, не получавшие «Миасер».

Использовали: структурированное клиническое диагностическое интервью, психодиагностические методы исследования: САН, Методика диагностики нервно-психического напряжения Т.А. Немчина (НПН), опросник выраженности психопатологической симптоматики (Symptom Check List-90-Revised - SCL - 90-R) Дерогатиса, методику базисных убеждений, методика «Шкала психологического благополучия» К. Риффа. В процессе исследования оценивались и анализировались клинические показатели, которые являлись диагностическим критерием и отображали степень выраженности клинических симптомов или влияли на тяжесть течения патологического состояния: физикальные (измерение артериального давления, частоты сердечных сокращений), инструментальные (спирография, вариабельность сердечного

ритма, электрокардиография, электроэнцефалография, реоэнцефалография, эхоэнцефалоскопия, транскраниальная ультразвуковая доплерография и позвоночные артерии), клинико-лабораторные (общий анализ крови, анализ крови на сахар, клинический анализ мочи), биохимические (холестерин, триглицериды, β -липопротеиды, α -холестерин).

Пациенты консультированы невропатологом, терапевтом.

Для изучения психических расстройств была разработана и использована клинико-эпидемиологическая карта, включающая в себя данные используемых методов диагностики, консультаций специалистов.

Пациенты этих групп проходили комплексное лечение: ноотропные препараты, вазопротекторы (капилляростабилизирующие средства), средства, влияющие на процессы тканевого обмена, тимостабилизаторы, атипичные антипсихотические препараты, средства растительного происхождения, оказывающие седативное, гипотензивное, отрицательное хронотропное и кардиотоническое действие. Также пациенты I группы принимали миансерин (зарегистрированный как «Миасер»). Препарат назначался с 10-30 мг с постепенным, в течение 4-7 дней наращиванием дозы до 50-60 мг. Широко применялась физиореабилитация и психокоррекция.

Результаты и обсуждения. На основании структурированного клинического диагностического интервью были выявлены жалобы на чувство тревоги 82%, сниженное настроения (71%), чувство опасности и страха (54%), напряжения (82%), раздражительность (91%), беспокойство (90%), ожидание «надвигающейся опасности» (47%), а также быстрая утомляемость или ощущение «на пределе» (98%), мышечное напряжение (30%), головные боли (73%), лабильность артериального давления (88%), тошнота (10%), учащенное сердцебиение (48%), потливость (71%), затруднение концентрации внимания (25%), проблемы с засыпанием и поддержанием сна (87%), дрожь в теле (11%).

Наблюдались учащение пульса, повышение АД у 82% и ЧСС 79% пациентов, преимущественно в возрасте от 40 – 80 лет.

Анализ variability сердечного ритма был применен для оценки как состояния вегетативной нервной системы (так называемого симпато-вагусного баланса), так и функционального состояния организма в целом [3]. По результатам анализа variability сердечного ритма в 64% случаев выявлено снижение общей variability. Сдвиг симпато-вагусного баланса в сторону симпатического отдела вегетативной нервной системы выявлено в 44% случаев. Нормальные показатели индекса симпато-вагусного баланса – в 29% случаев. Сдвиг симпато-вагусного баланса в сторону парасимпатического отдела вегетативной нервной системы выявлен в 27% случаев.

При ультразвуковой диагностике сосудов головного мозга органическая патология выявлена в 45% случаев, функциональные нарушения – в 65%.

По результатам методики SCL-90-R Дерогатиса по среднему значению показателей первое место по количеству баллов занимает шкала соматизации ($1,08 \pm 0,61$), второе место шкала тревоги ($0,92 \pm 0,65$), третье место шкала депрессии ($0,85 \pm 0,71$). По всем шкалам методики средние показатели по психопатологической симптоматике у женщин более выражены в сравнении с мужчинами.

По методике «Шкала психологического благополучия» К. Риффа у обследуемых в целом определяется средний уровень психологического благополучия ($5,6 \pm$), но в целом у женщин показатели психологического благополучия выше, чем у мужчин. Однако у мужчин показатели по шкалам цели в жизни и самопринятие выше, чем у женщин. По среднему значению показателей у мужчин и женщин первое место по количеству баллов занимает шкала баланс аффекта (81,3), что свидетельствует о негативной самооценке респондентов, неудовлетворенностью обстоятельствами собственной жизни, ощущении собственной никчемности и бессилия.

В структуре базисных убеждений у мужчин и женщин преобладает доброжелательность окружающего мира, уверенность в своей удачливости в сочетании с образом «Я» как о человеке достойном любви и уважения.

Все пациенты принимали «Миасер» в разной дозировке, в зависимости от тяжести клинических симптомов. При приеме начиная с 10 мг в первые дни лечения, препарат оказывал анксиолитический, вегетостабилизирующий, адаптогенный эффект, уменьшалось количество приступов сердцебиения, чувство недостатка воздуха, неприятные ощущения в груди, в области солнечного сплетения. Стабилизировалось АД. Пациенты, принимавшие по 30-50 мг препарата, начиная со 2-ой недели лечения, отмечали уменьшение беспокойства, чувство опасности, страха, тревоги, наблюдались антидепрессивные и противотревожные эффекты. Улучшалось качество и продолжительность сна.

При лечении препарат не вызывал антихолинергических нарушений центральной и вегетативной нервной, сердечно-сосудистой систем, не влиял на обменно-эндокринные процессы (изменения массы тела, дисфункции половой сферы). Не вызывал аллергических реакций.

К концу первого месяца лечения, на основании структурированного клинического диагностического интервью наблюдалось уменьшение симптоматики: чувство тревоги 16,7%, сниженное настроение (18,3%), чувство опасности и страха (6,7%), напряжения (5%), раздражительность (1,7%), беспокойство (1,7%), ожидание «надвигающейся опасности» (3,3%), а также быстрая утомляемость или ощущение «на пределе» (0%), мышечное напряжение (8,3%), головные боли (8,3%), лабильность артериального давления (18,3%), тошнота (0%), учащенное сердцебиение (11,7%), потливость (18,3%), затруднение концентрации внимания (5%), проблемы с засыпанием и поддержанием сна (5%), дрожь в теле (1,7%).

Наблюдались стабилизация показателей пульса, нормализация АД у и ЧСС (18,3%) пациентов.

Наблюдалось – снижение ВСР у 52% обследуемых. Сдвиг симпатовагусного баланса в сторону симпатического отдела вегетативной нервной системы выявлено у 52,5% обследуемых. Нормальные показатели индекса симпатовагусного баланса у 25% обследуемых. Сдвиг

симптовагусного баланса в сторону парасимпатического отдела вегетативной нервной системы выявлено у 22,5% обследуемых.

При повторной ультразвуковой диагностике сосудов головного мозга органическая патология выявлена в 34% случаев, функциональные нарушения – в 42%.

Выводы. Результаты исследования позволяют делать вывод о возможности применения препарата «Миасер» в лечении пациентов с тревожными и депрессивными нарушениями. На фоне лечения наблюдался благоприятный эффект. Препарат оказывал анксиолитический, вегетостабилизирующий, адаптогенный антидепрессивный и противотревожный эффект. В целом «Миасер» безопасен и хорошо переносится.

Проведенные исследования указывают на целесообразность применения «Миасер» у пациентов с тревожными и депрессивными расстройствами. Данный препарат позволит оптимизировать терапевтические схемы и улучшить прогноз заболеваний.

ФАРМАЦЕВТИЧЕСКИЕ НАУКИ

НАНОТЕХНОЛОГІЇ У ТАРГЕТНІЙ ТЕРАПІЇ РАКУ МОЛОЧНОЇ ЗАЛОЗИ

Кривошапка Олександр Вікторович,

к.м.н., доцент

Амірян Діана Севаківна,

студент

Харківський національний медичний університет

м. Харків, Україна

Вступ. Початок XXI століття характеризується розвитком нанотехнологій у медицині, коли найбільші досягнення пов'язані з вивченням, створенням та використанням наноструктур для виявлення, діагностики та лікування пухлинного процесу.

Одним з інноваційних методів лікування раку є таргетна терапія, що заснована не тільки на гальмуванні росту всіх клітин, що швидко діляться, але й на інгібуванні їх росту за допомогою впливу на внутрішньоклітинні механізми, пов'язані з канцерогенезом.

На сьогоднішній день застосування нанотехнологій полягає в здійсненні точкового транспортування до мішені, певної біологічної структури з порушеною функцією, пухлинних антигенів, лікарських засобів, що поширено використовують в терапії пухлин. Такий спосіб надає можливість покращити вже існуючі методи лікування та усунути негативний вплив на здорові клітини.

Мета роботи. Основною ціллю дослідження було вивчення способів використання нанотехнологій у діагностиці та таргетній терапії раку молочної залози. Одним з актуальних методів, що стрімко розвивається, є прийом візуалізації пухлинного процесу *in vivo* з використанням наночастинок, що сполучені з лігандами різного ступеню афінитету, з паралельним впливом на мішені, антигени пухлини. Крім того, наноструктури застосовуються в

поєднанні з таргетними антитілами для діагностики та лікування ракових пухлин.

Матеріали та методи. Під час проведення дослідження нами було використано дані проведених наукових експертиз та дані літературних джерел щодо основних методів застосування нанотехнологій у таргетній терапії раку молочної залози.

Результати та обговорення. Таргетна терапія – це один з актуальних методів, що заснований на спрямованій доставці лікарських речовин в осередок розвитку патологічного процесу, що дозволяє підвищити ефективність наявної лікарської терапії. Вона передбачає використання моноклональних антитіл, які зв'язуються з зовнішніми рецепторами, і малих молекул-інгібіторів, які блокують сигнальні шляхи всередині клітин.

За рахунок взаємодії ліганд з зовнішнім рецептором, що відбувається в результаті зв'язування антиген-антитіло, як ключ до замка, здійснюється блокування сигнальних шляхів передачі. Створення малих молекул-інгібіторів передбачає їх здатність до проникнення крізь мембрану всередину клітини для блокування внутрішньоклітинних механізмів.

В якості речовин-об'єднувачів таргетних ліганд та наночастинок використовують стрептавідин та біотин, в результаті чого утворюється конструкція, що складається з сферичного ядра наноструктури з кремнію та тонкої золотої оболонки. Утворення такої структури обумовлює кінцеве руйнування тканин, що зумовлене інфрачервоним випромінюванням нанооболонки.

З метою визначення кількісної характеристики білків в одній секції пухлини та візуалізації антитіл в якості квантових точок використовують напівпровідникові флуоресцентні нанокристали, що мають різний спектр випромінювання та розміри.

Застосування золотовмісних наночасточок дає можливість якісно та кількісно охарактеризувати таргетні протеїни в одній пухлинній секції, що є індивідуальним для кожного пацієнта та визначальним для подальшої терапії.

Необхідність у характеристиці протеїнових маркерів при плануванні лікування обумовлена властивістю раку молочної залози до їх експресії.

Зважаючи на те, що встановлення притаманних для раку мішеней є одним з фундаментальних завдань в онкології, була виявлена гіперекспресія антигену людського епідермального фактора 2 типу на поверхні клітин раку молочної залози, що підсилює проліферацію ракових клітин і гальмує їх природну загибель.

У таргетній терапії для лікування всіх стадій раку молочної залози застосовуються ліпосомальні антрацикліни. Трастузумаб – це моноклональне антитіло до гену HER2/неу, що ефективно діє при його виборі для терапії агресивної форми раку. Для підвищення ефекту його часто призначають в поєднанні з ліпосомальним доксорубіцином. Але одним з основних недоліків впровадження антрациклінів у лікування є побічні ефекти зі сторони серцево-судинної системи через схильність до кумуляції.

Крім того, на всіх стадіях раку в пріоритеті є використання таких таксанів, як доцетаксел та паклітаксел, побічна дія яких пов'язана з синтетичними засобами транспортування: полісорбат-етанол та поліетильована касторова олія відповідно. Найбільша активність таксанів визначається у NAB-паклітакселу. Він представлений наночасточкою з ядром з паклітакселом, що оточений альбуміном. Здатність даної лікарської форми до кращого проникнення в пухлинні тканини обумовлює його ефективність та відсутність потреби у премедикації за рахунок зменшення токсичних впливів.

Висновки. Отже, дані здійсненого аналізу дозволяють зробити висновок про те, що впровадження нанотехнологій у таргетну терапію раку молочної залози є напрямком медицини, що відкриває нові можливості для лікування та діагностики в онкології. Отримуючи дані від наноструктур, можна призначати індивідуальне лікування, що підвищує його ефективність та зменшує обсяг негативних впливів на нормальні клітини організму.

РІДКІ ЛІКАРСЬКІ ФОРМИ АНТИСЕПТИЧНОЇ ДІЇ

Михалик Оляна Іванівна

канд.фарм.наук, доцент

Коваленко Марія Миколаївна

канд.фарм.наук, доцент

Львівський національний медичний
університет імені Данила Галицького
м.Львів, Україна

Вступ./Introduction. Актуальним завданням сучасної фармацевтичної і медичної науки є розроблення і впровадження у медичну практику ефективних рідких лікарських засобів антисептичної дії. Пошук серед флуоренів високоефективних субстанцій широкого спектру дії привів до одержання нових рідких фармацевтичних композицій для лікування інфекційних захворювань шкіри.

Мета роботи./Aim. Робота полягала у вивченні сучасних рідких лікарських засобів антисептичної дії у нормативно-директивних документах МОЗ України, Державному формулярі лікарських засобів і висвітленні актуальності створення рідких лікарських форм на основі субстанцій флуоренів.

Матеріали і методи./Materials and methods. Антисептичні препарати протимікробної дії використовують у всіх галузях практичної медицини. У “Національному переліку основних (життєво необхідних) лікарських засобів і виробів медичного призначення” за анатомо-терапевтично-хімічною класифікацією протимікробним препаратам присвоєні коди G01AX, J01CA, J01FA, J01GB, J01KA; антисептичним препаратам – код D10AE.

У компендіумах до 2000 р. у розділі антисептичних засобів наводили препарати борної кислоти, етилового спирту, перекису водню, діамантового зеленого і найефективніші – препарати йоду.

Результати та обговорення./Results and discussion. Антисептичні і дезинфікуючі засоби поділяють за хімічною будовою на неорганічні сполуки

(галогени і галогеновмісні речовини, окисники, кислоти, луги, сполуки важких металів) та органічні сполуки (аліфатичного ряду: альдегіди, спирти, детергенти (поверхневоактивні речовини); ароматичного ряду: похідні фенолу (також дьоготь березовий, що містить фенол, толуол, ксилол, смоли тощо), сполуки нітрофурану, оксихіноліну, барвники, антибіотики для зовнішнього застосування (мікроцид, новоіманін, граміцидин).

Серед галогенів особливо вирізняються препарати йоду, що містять елементарний йод. При кімнатній температурі йод леткий і легко сублимує. Йод розчиняється у спирті (1:7). Спектр протимікробної дії препаратів йоду широкий. Розчинність йоду у воді сильно підвищується за наявності йонів йоду внаслідок утворення жовто-бурих комплексних іонів ($I^- + I_2 \rightarrow I_3^-$).

Препарати йоду. Розчин йоду спиртовий – призначають зовнішньо як антисептичний, подразнювальний, відволікаючий засіб при запальних та інших захворюваннях шкіри і слизових оболонок.

Йодонат – антисептик для знезаражування шкіри операційного поля та замінник розчину йоду спиртового.

Розчин Люголя – містить йод, калію йодид, гліцерин. Призначають для змазування слизових оболонок ротової частини горла.

Введення йоду в молекули полімерних сполук дає змогу зберегти широкий спектр протимікробної, фунгіцидної, противірусної дії, нейтралізувати токсичність при введенні в організм вищих тварин і людини.

Йодинол містить йод, калію йодид, полівініловий спирт. За даними літератури препарат однаково діє *in vitro* та *in vivo*. Його призначають зовнішньо в оториноларингології і дерматології.

До складу Йодопірону входить йод, калію йодид і полівінілпіролідон. Препарат використовують як абсорбент або утримувач ліків, щоб запобігати їх швидкому поширенню (при місцевій анестезії) чи швидкому виведенню з організму. Йодопірон призначають також зовнішньо для оброблення рук хірурга, операційного поля та для лікування гнійних ран.

Йодовідон – містить йод і низькомолекулярний полівінілпіролідон, діє бактерицидно на кишкову паличку, золотистий стафілокок, протей. Препарат призначають для лікування опікових та інших ран.

Повідон-йод представляє собою комплекс йоду з полівінілпіролідонем. Застосовують препарат в акушерстві та гінекології у разі генералізованого та хронічного вагініту змішаної інфекції (трихомонадні, грибні інфекції); вагінальних інфекцій, що виникли після терапії протибактерійними або стероїдними препаратами, а також як профілактичний засіб перед хірургічними операціями та/або діагностичними процедурами.

Відома фармацевтична несумісність препаратів йоду з ефірними оліями, розчинами аміаку, білої осадженої ртуті (з утворенням гримучої суміші); лужне чи кисле середовище, наявність жиру, гною, крові послаблює антисептичну активність; зменшує гіпотиреоїдну і струмогенну дію препаратів літію.

У Державному формулярі лікарських засобів велику групу препаратів становлять похідні 5-нітрофурану (водний і спиртовий розчини фурациліну, фуразолідон, фурапласт, ліфузоль) .

Фурацилін у вигляді водного розчину застосовують для лікування гнійних ран, пролежнів, виразкових уражень, опіків, кон'юнктивітів. Препарат у вигляді спиртового розчину застосовують для лікування хронічних гнійних отитів, інших гнійних процесів.

Розчин Фуразолідону використовують при опіках, для зрошень і вологих пов'язок.

Комбінований препарат Фурапласт (склад: фурацилін, диметилфталат, перхлорвінілова смола, ацетон, хлороформ) використовують для лікування ран. Препарат утворює плівку на поверхні рани і сприяє швидкому загоєнню.

Ліфузоль у вигляді аерозолю використовують для захисту ран від зовнішньої інфекції.

Сьогодні до найефективніших антисептиків належать поверхнево-активні речовини. Препарати цього класу мають широкий спектр протимікробної дії, що охоплює грампозитивні й грамнегативні бактерії, гриби-дерматофіти,

дріжджоподібні гриби, найпростіші, хламідії та навіть складні віруси (збудники гепатиту, ВІЛ).

Відомий Хлоргексидину біглюконат (0,05% розчин) показаний до застосування у разі гнійно-септичних процесів, дезінфекції опікових поверхонь і операційних ран, промиванні сечового міхура.

Серед новіших препаратів із широким колом показань до застосування виділяють Мірамістин, який виявляє виражені протимікробні властивості щодо грампозитивних і грамнегативних, аеробних і анаеробних, споротвірних і аспорогенних бактерій у вигляді монокультур і мікробних асоціацій, а також госпітальних штамів. Під дією Мірамістину знижується стійкість мікроорганізмів до антибіотиків.

Декасан – 0,02% розчин декаметоксину, ізотонований натрію хлоридом виявляє протибактерійні, противірусні, десенсибілізуючі та протизапальні властивості.

За даними досліджень, оброблення вірусовмісного матеріалу Декаметоксином у 100 разів знижує репродукцію вірусів грипу людини А (H1N1).

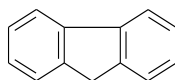
До групи акридину належить відомий Етакридину лактат (син. Риванол), який застосовують у вигляді різних лікарських форм як профілактичний і лікувальний антисептичний засіб у хірургії, гінекології, урології, офтальмології, дерматології і отоларингології. Ефективний антисептик у разі інфекційних процесів, спричинених стрептококами.

Похідний хіноксаліну Діоксидин є субстанцією протибактерійної дії. Препарат ефективний при інфекціях, спричинених вульгарним протеем, синьогнійною паличкою, паличкою дизентерії, сальмонелами, стафілококами, стрептококами, патогенними анаеробами, діє на штами бактерій, які стійкі до інших хеміотерапевтичних препаратів. Застосовують для лікування різних важких форм гнійної бактерійної інфекції і раневої газової інфекції.

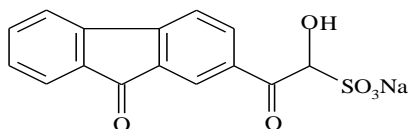
Комбінований лікарський препарат Діоксизоль-Дарниця застосовують місцево. До його складу входить відома хеміотерапевтична субстанція

Діоксидин (1,2%), Лідокаїн (6%), проксанол 268, 1,2-пропіленгліколь і вода очищена. Діоксизоль має сильну анестезуючу і помірну гіперосмолярну дію, знімає перифокальне запалення рани, стимулює процеси репарації й активність фагоцитів у рані. Застосовують для лікування інфекційних ран різної локалізації і походження: рани після хірургічної дезінфекції гнійних осередків, культі кінцівок після ампутації, трофічних ран, пролежнів, післяопераційні гнійні рани, абсцеси різної етіології, профілактика гнійно-запальних ускладнень при проведенні різних пластичних операцій, підготовка поверхні рани до автодермопластики.

З 2000 р. у медичній практиці використовують новий клас ліків – похідні флуорену (трициклічного ароматичного ядра).

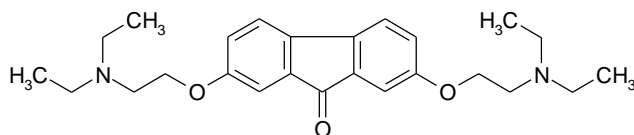

До похідних флуорену належать відомі противірусні препарати флореналь і аміксин. Флореналь нейтралізує дію Herpes simplex, Herpes zoster і застосовується в офтальмології для лікування вірусних захворювань очей.

Флореналь

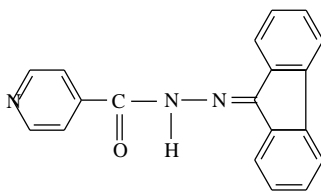
Аміксин (син. Тилорон) – низькомолекулярний індуктор ендогенного інтерферону, противірусний засіб та імуномодулятор, ефективний проти всіх збудників гострих респіраторних вірусних інфекцій (ГРВІ).

Аміксин

Пошук серед флуоренів вискоєфективних субстанцій широкого спектра дії привів до створення Флуренізиду – препарату протимікробної, протитуберкульозної, антихламідійної, імуномодельючої, антиоксидантної, гепатопротекторної, протизапальної, противірусної дії.

Флуренізид

Найближчим аналогом Флуренізиду за дією та структурою є Аміксин.

У фармацевтичній і медичній практиці широко використовують Димексид (ДМСО) як розчинник і лікарський засіб. Встановлено, що розчин диметилсульфоксиду (від 20% до 40%) гальмує ріст більшості мікроорганізмів, діє бактерицидно і фунгіцидно. Димексид має цінні біологічні і фармакологічні властивості, є транспортером багатьох лікарських засобів, швидко проникає через тканини організму і біологічні мембрани, не ушкоджуючи їх, що надає можливість комбінувати його з іншими нерозчинними субстанціями в нових фармацевтичних композиціях.

У медичній практиці використовують сучасний ефективний препарат Йоддицирин протимікробної та противірусної дії. До його складу входять йод, димексид і гліцерин. Йоддицирин виявляє знеболювальну, дегідратаційну, антиоксидантну та мембраностабілізаційну дію. Розбавлений фізіологічним розчином у співвідношенні 1:3 Йоддицирин вводять краплинно у разі плевриту і перитоніту. Застосовують для лікування гнійно-інфекційних уражень шкіри, слизових та серозних оболонок.

Створені нові рідкі лікарські засоби на основі Флуренізиду для лікування інфекційних захворювань шкіри. Серед них Флумексид (2% суспензія Флуренізиду в 30% водному розчині Димексиду), антисептичний розчин 1% Флупетсаль. У Флумексиді (2% водно-димексидній суспензії) поєднані протибактерійні властивості Флуренізиду з протимікробною, протизапальною і знеболювальною дією Димексиду. Флумексид діє на стафілококи, стрептококи, кишкову паличку, сприяє очищенню і загоєнню ран у разі гнійно-запальних уражень шкіри (епідермісу та власне дерми).

Рідка лікарська форма – 1% Флупетсаль, належить до ліків для місцевого знезаражування та лікування гнійних і запальних процесів. Цей антисептичний розчин рекомендований до застосування у хірургії, стоматології, в оториноларингології, ревматології для лікування суглобового синдрому у хворих на реактивні хламідіє-асоційовані артрити. Розчин повноцінно всмоктується шляхом прямої дифузії, забезпечує протимікробну, протизапальну, імуномодулювальну та антиоксидантну дію, не викликає алергійних і подразнювальних ефектів.

1% Флупетсаль апробований для лікування отодектозів – уражень зовнішнього вуха, спричинених укусами кліщів.

Висновки./Conclusions. Сучасні рідкі лікарські засоби антисептичної дії широко застосовують у всіх галузях практичної медицини.

Пошук нових вискоєфективних субстанцій широкого спектру дії серед похідних флуорену є перспективним.

Флуорени – новий клас ліків протимікробної, протизапальної, імуномодулювальної і противірусної дії.

Створення на основі субстанції Флуренізиду рідких фармацевтичних композицій для лікування інфекційних захворювань шкіри є актуальним.

КЛІНІКО-ФАРМАКОЛОГІЧНІ АСПЕКТИ ЗАСТОСУВАННЯ АНТИСЕПТИКІВ У КОМПЛЕКСНОМУ ЛІКУВАННІ ХРОНІЧНОГО ТОНЗИЛІТУ

Хайтович Микола Валентинович

професор

Дідковський Вячеслав Леонідович

доцент

Леус Єва Володимирівна

студентка

Національний медичний університет імені О.О. Богомольця
м.Київ, Україна

Вступ. Протягом усього існування людства захворювання верхніх дихальних шляхів (ВДШ) і методи їх лікування займали у суспільстві важливе місце. Етіологічними чинниками запальних захворювань ВДШ можуть бути переохолодження, вірусні та бактеріальні інфекції тощо. Відомо, що 25-35% дорослих людей страждають на хронічний тонзиліт, а серед жителів Північно-Західного регіону цей відсоток навіть вище. До хронічного тонзиліту частіше схильні люди з ослабленим імунітетом. Також діти, особливо шкільного віку, перебувають у групі ризику. Майже 60% школярів хворіють на хронічний тонзиліт в тій чи іншій формі. У них ще не сформована адекватна реакція імунітету на інфекції, з якими вони часто стикаються в колективі. Хронічний тонзиліт характеризується періодичними загостреннями декілька разів на рік; викликає неодноразове запалення мигдаликів, погіршуючи якість життя пацієнта. Тому актуальним питанням є пошук оптимальної фармакотерапії інфекцій ВДШ, зокрема рекурентного тонзиліту.

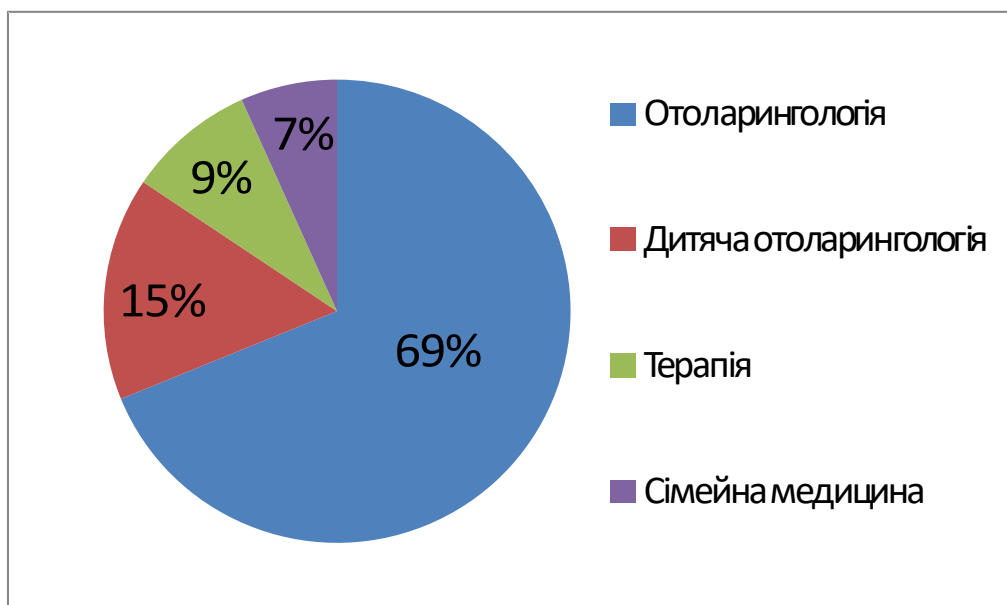
Особлива увага приділяється використанню різноманітних груп фармацевтичних препаратів, однією з яких є місцеві антисептики, які можна з повним правом віднести до препаратів, які широко застосовуються в офтальмології, ЛОР-практиці, в т.ч. при лікуванні тонзилітів. Перевага даного класу в тому що більшість його представників є нетоксичними та має місцеву

побічну дію, а отже менший вплив на організм в цілому. Основними клінічними симптомами побічної дії є гіперемія, набряк, біль, некроз тканин, посилення ексудації в ранах, зі слизових оболонок, але при відміні препарату ці явища гострого запалення, як правило, швидко проходять. Але якщо брати у загальному, то ці препарати мають найменший негативний вплив, ніж ті які застосовуються ще в лікуванні з цією недугою.

Мета роботи. Визначити ефективність та безпечність з точки зору фахівців з охорони здоров'я місцевих антисептиків у комплексному лікуванні хронічного рекурентного тонзиліту.

Матеріали і методи. Проводилось опитування, щодо препарату вибору місцевого антисептика, шляхом анкетування лікарів (n=61), фармацевтичних працівників (n=334), серед них (рис.1):

- отоларингологів (68,9%);
- дитячих отоларингологів (5,6%);
- сімейних лікарів (6,7%);
- терапевтів (8,9%).

Рис. 1. Лікарі, які брали участь в опитуванні

- 1) Для фармацевтів були наступні запитання:
  - Серед 2 детергентів, який Ви порадите вибрати?

- Який антисептичний лікарський засіб для дорослого пацієнта, Ви порадите для полоскання горла в домашніх умовах?

- Який антисептичний лікарський засіб, для дітей віком від 6 р., Ви порекомендуєте для полоскання в домашніх умовах?

- Який з перелічених антисептичних лікарських засобів, Ви припускаєте що він найбезпечнішим?

2) Для лікарів були такі питання:

- Який антисептичний лікарський засіб для дорослого пацієнта, Ви використовуєте в практиці для санації лакун мигдаликів?

- Який антисептичний засіб, для дітей віком від 6 років, Ви використовуєте в практиці для санації лакун піднебінних мигдалин?

- Який антисептичний засіб(детергент), Ви виберете для лікування?

- Котрий антисептичний лікарський засіб, для дорослого пацієнта, Ви порадите для полоскання в домашніх умовах?

- Який антисептичний засіб, для дітей віком від 6 років, Ви рекомендуєте для полоскання горла домашніх умовах?

- Який з перелічених антисептичних лікарських засобів, Ви вважаєте найбезпечнішим?

Результати і обговорення. Що стосується опитування серед лікарів та фармацевтів, то було виявлені розбіжності у виборі:

- Серед двох детергентів фармацевти частіше рекомендували Мірамістин (63%), а лікарі - Декасан (73%).

- Серед найбезпечнішого антисептичного лікарського препарату фармацевтами було вибрано Фурацилін (31%), а лікарі віддали перевагу - Декасану (56%).

- Для полоскання горла в домашніх умовах дорослому пацієнту фармацевти обрали Фурацилін (33%), а лікарі обрали Хлорофіліпт (51%).

- Для полоскання горла, дітям від 6 років, і лікарі (44%), і фармацевти (31%) обрали Фурацилін.

Висновки. Лікарі частіше рекомендують в якості місцевого антисептика при лікуванні загострень рекурентного тонзиліту декаметоксин, тоді як фармацевти – мірамістин, в домашніх умовах лікарі частіше рекомендують використовувати хлорофіліпт. Фахівці із охорони здоров'я вважають фурацилін найбезпечнішим місцевим антисептиком.

ХИМИЧЕСКИЕ НАУКИ

SYNTHESIS AND STRUCTURE OF COBALT (II) SUCCINATES WITH PYRIDINE OR PHENANTHROLINE

Sliusarchuk Liudmyla

Ph.D. in Chemistry, junior researcher

Zheleznova Lidia

Ph.D. in Chemistry, senior researcher

Shtokvysh Olherd

leading process engineer

V. I. Vernadsky Institute of General and Inorganic Chemistry NAS of Ukraine
Kyiv, Ukraine

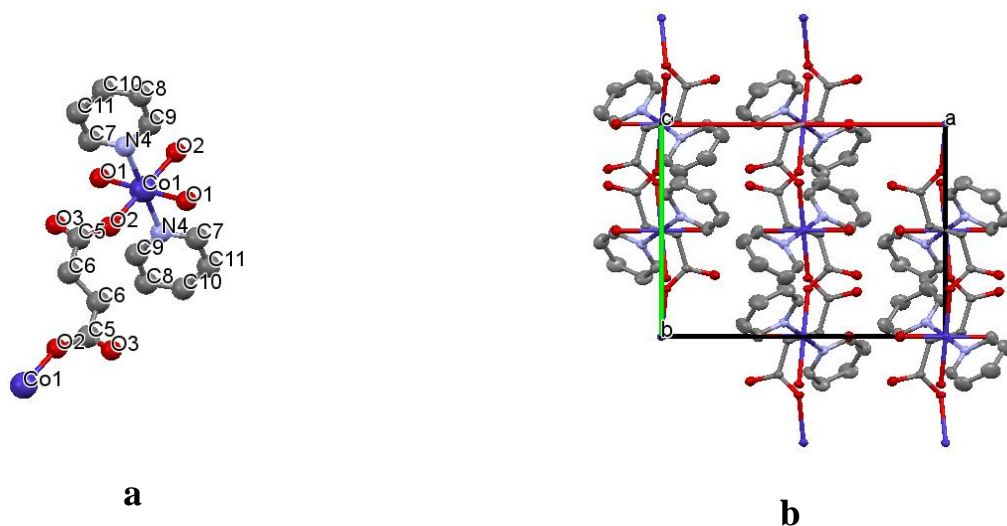
Introduction. The issue of obtaining highly dispersed powders of cobalt (II) oxide is poorly studied. Its important fields of application are related to chemical, optical, electrical and magnetic properties. Cobalt (II) oxides are used as catalysts, "soft type" oxidants for reactions that occur in organic media, as components in powder metallurgy, as cobalt-ferritic materials, semiconductors and magnets, pigments for ceramics, etc. Mono- and polynuclear carboxylates of metals attract attention as promising precursors in the preparation of oxides, since they relatively easily lose the carboxylate ligand during thermolysis [1, 2].

Aim. The aim of this research is to obtain complex compounds of cobalt (II) succinates containing pyridine or phenanthroline as donor ligands and to study their properties.

Materials and methods. Cobalt nitrate $\text{Co}(\text{NO}_3)_2 \cdot 6\text{H}_2\text{O}$, phenatroline and pyridine used for synthesis were of the reagent grade chemically pure. succinic acid was of reagent analytical grade. Solutions of the salts of the required concentration was prepared according to a precisely taken sample. To investigate the synthesized compounds, physical-chemical methods of analysis were carried out. The phase composition of the compounds was performed using a X-ray diffractometer DRON-

3M (CuK α - radiation, $\lambda=1.54187\text{\AA}$). The infrared spectra were recorded in a KBr matrix on a spectrophotometer Specord M-80. X-ray diffraction analysis of the complexes were carried out on a Bruker SMART APEX2 single-crystal diffractometer (MoK α - radiation, $\lambda=0.71073\text{ \AA}$, with graphite monochromator) with a CCD array detector in a nitrogen flow at 100 K by ω - and ϕ -scanning.

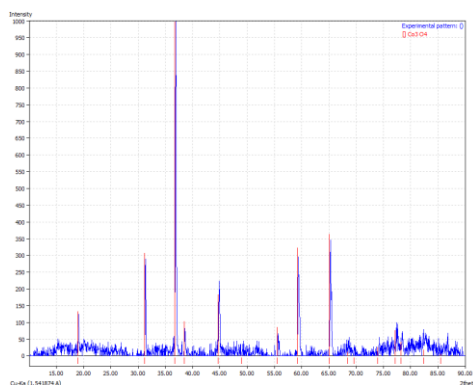
Results and discussion. Cobalt succinates were obtained by mixing equimolar solutions of cobalt nitrate and sodium succinate in the presence of pyridine (or phenanthroline) at pH=5.5. Solutions of the obtained complex compounds were placed in a water bath at a temperature of 60 °C for 45 minutes, then a brick-orange precipitate that formed, was left for a day, filtered and dried to constant weight at room temperature. The synthesized complexes were investigated by IR spectroscopy, elemental analysis, differential thermal analysis, X-ray powder diffraction. The structure of the complexes was established by the method of X-ray structure analysis of single crystals. The unit cell of the complex is shown in Fig. 1.

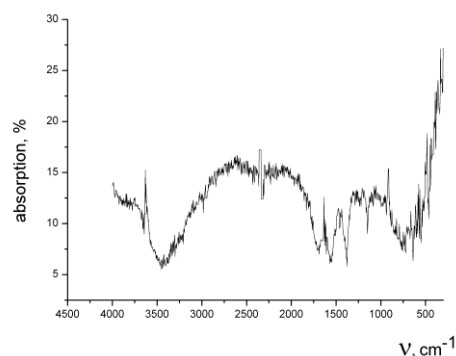
Fig. 1. Fragment of the molecular structure of the compound $C_{18}CoH_{22}O_{10}N_2$ (a), packing of the structural units of the crystals of the compound $C_{18}CoH_{22}O_{10}N_2$ in projection along the c axis (b). H atoms have been omitted for clarity

The X-ray powder diffraction pattern of the sample obtained by heating the complex is shown in Fig. 2. Heating with the rate 20 °C/min and holding at 850 °C for 3 hours were the conditions for the pyrolysis of the complexes. The infrared spectra of the compound $\text{Co}(\text{C}_4\text{H}_4\text{O}_4)_2 \cdot \text{Phen} \cdot 2\text{H}_2\text{O}$ were recorded in a range of 400-4000 cm^{-1} and is shown in Fig. 3.

Fig. 2. X-ray powder diffraction pattern of sample obtained by thermolysis of $\text{Co}(\text{C}_4\text{H}_4\text{O}_4)_2 \cdot 2\text{Py} \cdot 2\text{H}_2\text{O}$

Fig. 3. IR-spectra of $\text{Co}(\text{C}_4\text{H}_4\text{O}_4)_2 \cdot \text{Phen} \cdot 2\text{H}_2\text{O}$

Conclusions. It was shown that the complexes have a chain structure with the cells $[\text{Co}(\text{C}_4\text{H}_4\text{O}_4)_2 \cdot 2\text{Py} \cdot 2\text{H}_2\text{O}]$ and $[\text{Co}(\text{C}_4\text{H}_4\text{O}_4)_2 \cdot \text{Phen} \cdot 2\text{H}_2\text{O}]$. Pure, without impurities, Co_3O_4 , is formed during the pyrolysis of the obtained complexes.

References:

1. Pisarevsky A.P., Mitrofanova N.D., Frolovskaya S.N., Martynenko L.I. Crystal and molecular structure of the adduct of praseodymium nitratodipivalate with *o*-phenanthroline // *Koord. Khimiya* - 1995. – 21.- №12. – P.944-948 [in Russian].
2. Nikumbh A.K., Pardeshi S.K., Raste M.N. A study of the decomposition of copper (II) and zinc (II) malonate, maleate and succinate complexes using direct current electrical conductivity measurements // *Thermochim. Acta.* -2001. -374.- P.115-128.

ОЧИСТКА СТИЧНИХ ВОД МЕТОДОМ НЕЙТРАЛІЗАЦІЇ

Вашук Олександр Зіновійович

студент інституту матеріалознавства та зварювання ім. Є. О. Патона

Власенко Наталія Євгенівна

к. х. н., доцент

Національний технічний університет України

«Київський політехнічний інститут імені Ігоря Сікорського»

м. Київ, Україна

Зульфігаров Артур Олегович

к.х.н., старший викладач

Національний технічний університет України

«Київський політехнічний інститут

імені Ігоря Сікорського» м. Київ, Україна

Вступ. Переважна більшість міських очисних споруд очищення стічних вод працюють неефективно, внаслідок чого забруднюються водойми поверхнево-активними речовинами, іонами важких металів, різноманітними барвниками, дубильними речовинами тощо. Небажання підприємств влаштовувати власні локальні очисні споруди для попереднього очищення виробничих стічних вод - одна з найбільш важливих проблем сучасності [1]. Хімічне очищення стічних вод здійснюють переважно трьома способами: нейтралізацією, окисленням і відновленням. Нейтралізацію проводять для доведення рН стічних вод до 6,5 - 8,5, тобто близького до нейтрального [1]. Отже, нейтралізувати потрібно стічні води з $\text{pH} < 6,5$ (з кислою реакцією середовища) і з $\text{pH} > 8,5$ (з лужною реакцією середовища) [2]. Відмінності хімічних методів очищення стічних вод, які засновані на хімічній взаємодії реагентів із забруднювачами, в результаті чого другі або розкладаються на безпечні компоненти, або переходять в інший стан [3].

Метою роботи є вивчення перспективи використання методів нейтралізації для регенерації стічних вод. Порівняння хімічних та економічних показників.

Методи та засоби дослідження. Відображення відомостей про методи нейтралізації промислових стоків. Порівняння властивостей з метою виявлення якісних і кількісних відмінностей. Узагальнення отриманих результатів

Результати та обговорення. Вибір способу нейтралізації значної мірою залежить від великої кількості факторів, наприклад, виду та концентрації кислот у стічних водах, наявності реагентів і місцевих умов, а також режиму подачі вод на нейтралізацію. Найчастіше використовують нейтралізацію за допомогою розчину вапна вапняку, його рекомендують проводити виключно при рівномірній подачі стічних вод, які містять в собі сильні кислоти. Фільтрування через шари вапняку, доломіту й крейди рекомендують для стічних вод, які містять соляну, азотну або сірчану кислоти, також за умови рівномірної подачі стічних вод. В останні роки використовують спосіб нейтралізації стічних вод димовим газом, які містять в собі CO_2 та інші. Застосування CO_2 димових газів дозволяє різко знизити вартість процесу нейтралізації, адже це найдешевший спосіб; внаслідок обмеженої розчинності CO_2 , у воді зменшується ризик переокислення нейтралізованих розчинів; утворювані карбонати знаходять ширше використання, порівняно зі сульфатами і хлоридами. Цей спосіб дає можливість очищення не лише вод, а й газів які виділяються.

Процес протікає в реакторі, оснащеному пристроєм, барботером для подачі повітря, може бути здійснений в реакторах з мішалкою, в розпилювальних, плівкових і тарілчастих колонах. Димові гази вентилятором подаються в кільцевий простір навколо вала мішалки і розподіляються мішалкою у вигляді бульбашок і струменів в стічній воді, що надходить всередину реактора. Завдяки великій поверхні контакту між водою і газами відбувається швидка нейтралізація стічної води. Реагентом можуть служити NaOH , KOH , NH_4OH , $\text{Ca}(\text{OH})_2$, матеріалом, що нейтралізує - магнезит, доломіт, тверді відходи. Іноді шлаки сталеплавильного, ферохромовий і доменного виробництв використовують для нейтралізації вод, що містять сірчану кислоту.

Таблиця 1

Залежність необхідної кількості реагенту від кислоти, яку нейтралізують

Реагент	Кількість реагенту, для нейтралізації 100г кислоти		
	H ₂ SO ₄	HCl	HNO ₃
Ca(OH) ₂	760	103	612
NaOH	852	111	653
CaCO ₃	105,2	141	814
MgCO ₃	912	116	715

Найдешевший реагент Ca(OH)₂ - вапнякове молоко із вмістом активного вапна 9-15 %, вапно вводиться в стічну воду у вигляді вапняного молока («мокре» дозування) або у вигляді сухого порошку («сухе» дозування).

Висновки. Вивченню перспективи використання методів нейтралізації для регенерації стічних вод. Порівняння хімічних та економічних показників – такий метод очищає стічні води на 87-92%. Використання хімічних методів очищення визначається переважно економічними чинниками, але все ж таки з поміж цих методів можна відокремити два максимально бюджетних: нейтралізацію кислими димовими газами та очищення за допомогою вапнякового молока.

Література:

1. Апостолук С.О, Джигирей В.С. Промислова екологія // 2012. 213 с.
2. Жицька Л.І. Практикум “Екологія, охорона навколишнього середовища та збалансоване природокористування” // 2015. 198 с.
3. Ямалова Ю.А. Методи очищення стічних вод в промисловості.// 2019. 308с.

ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ НАНОТЕХНОЛОГІЙ В СУЧАСНІЙ НАУЦІ

Кияновський Нікіта Іларіонович,

Студент

Коваленко Ірина Володимирівна,

к.х.н, доцент

Зульфїгаров Артур Олегович,

к.х.н, старший викладач

Національний технічний університет України

"Київський політехнічний інститут імені Ігоря Сікорського"

м. Київ, Україна

Вступ. Нанотехнологія – це сукупність методів виробництва продуктів із заданою атомною структурою шляхом маніпулювання атомами і молекулами.

Префікс нано- (від грец. «nannos» – карлик) означає одну мільярдну (10^{-9}) частку якої-небудь одиниці (наприклад – метра). Атоми і найдрібніші молекули мають розмір порядку 0,1 нанометра (нм).

Нанонаука відображає сучасну тенденцію до мініатюризації і визначає межі зменшення структурних одиниць різноманітних пристроїв. Це означає, що при переході від атомно-молекулярного до надмолекулярного рівня структурної організації речовини в неї з'являються особливі фізико-хімічні властивості.

Мета роботи. Визначення нових тенденцій та можливостей впровадження системи енергозбереження та застосування енергоефективних засобів, спрямованих на забезпечення розвитку нанотехнологій.

Матеріали та методи. Розглянути приклади застосування унікальних властивостей деяких наночастинок, що на сьогоднішній день стають все більш популярними, особливо у світлі енергозберігаючих технологій.

Результати і обговорення. В результаті вивчення процесів самоорганізації, поверхневих явищ, нанохімії та електрохімії, каталізу, діагностики і моделювання систем, створення гібридних нанокомпозитів, колоїдних систем, напівпровідників квантово-розмірних матеріалів електронної

техніки, біосумісних керамік, з'єднання і зварювання елементів конструкцій створено низку нових матеріалів із наперед заданими властивостями, які вже застосовуються в Україні [1].

Стрімкий розвиток прецизійної техніки, а саме – скануючих мікроскопів, дозволив вивчати речовини на рівні окремих атомів і молекул. При цьому виявилось, що одна й та ж речовина може суттєво змінювати свої хімічні властивості і реакційну здатність в залежності від кількості атомів в досліджуваному зразку і його розміру.

На сьогоднішній день вчені вміють одержувати наноструктури практично всіх хімічних елементів. Активно розвиваючись в останні десятиріччя, нанохімія займається вивченням властивостей різних наноструктур, а також розробкою нових методів їх одержання, вивчення і модифікації [2].

Приклади унікальних властивостей деяких наночастинок

Встановлено, що наночастинок срібла в тисячі разів ефективніше борються з бактеріями і вірусами, ніж іони срібла. На відміну від антибіотиків, які знищують не тільки шкідливі бактерії, але і тканини організму, дія наночастинок дуже вибіркова: вони діють тільки на віруси та бактерії, клітина при цьому не ушкоджується [3].

Наночастинок, додані у вугільні фільтри для води, практично не вимиваються з неї, як це відбувається у випадку звичайних іонів аргентуму. Це каже про те, що строк дії таких фільтрів буде набагато більшим, а якість очистки води зросте на порядок.

Крім знезаражуючих властивостей, наночастинок срібла мають високу електропровідність, що дозволяє створювати різні електропровідні клеї з використанням в мікроелектроніці для сполучення найдрібніших електронних деталей.

Електрохімія нанорозмірних частинок срібла також відрізняється від їх об'ємних аналогів. Зокрема, стандартний електродний потенціал кластерів срібла Ag_3 становить $(-1,0)$ В, тоді як для об'ємних срібних зразків – $(+0,799)$ В. Це означає, що монокластери мають значно кращі відновлювальні властивості

навіть порівняно з цинком, у якого стандартний електродний потенціал $(-0,76)\text{В}$, й отже, можуть ефективно відновлювати багато органічних і неорганічних сполук, що неможливо при використанні, наприклад, гранульованого срібла [3].

Наночастинки оксиду цинку також мають ряд унікальних властивостей (в тому числі і бактерицидних), серед яких особливу увагу викликає здатність поглинати широкий спектр електромагнітного випромінювання, включаючи ультрафіолетове (УФ), інфрачервоне (ІЧ), мікрохвильове і радіочастотне.

Такі частинки можуть служити, наприклад, для захисту проти УФ-променів, надаючи нові функції склу, пластмасам, фарбам, синтетичним волокнам та ін. Це дозволяє створювати сонячні окуляри, спеціальний одяг та інші речі, які не тільки захищають від ультрафіолету.

Крім того, здатність цих наночастинок до розсіювання електромагнітних хвиль може використовуватися в тканинах одягу для надання йому властивостей невидимості в інфрачервоному діапазоні за рахунок поглинання тепла. Це дозволяє виготовляти камуфляжі і покриття невидимі в широкому діапазоні частот – від радіо до ультрафіолету. Такий одяг незамінний для військових, оскільки не помічається приладами нічного бачення.

Висновки. Отже сьогодні вчені можуть безпосередньо впливати на окремі атоми чи молекули, маніпулювати речовиною, проводити синтези на молекулярному рівні, це відкриває фантастичні можливості щодо створення нових видів матеріалів із наперед заданими властивостями.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ:

1. Волков С.В., Ковальчук Є. П., Огенко В.М., Решетняк О.В. Нанохімія, наносистеми, наноматеріали. К.: Наукова думка, 2008. – 424 с.
2. Елисеев А.А., Лукашин А.В. Функциональные наноматериалы. М.: Физматлит, 2010. – 456 с.
3. Рыбалкина М. Нанотехнологии для всех. Большое в малом. М.: 2005. – 444 с.

АДАМАНТИЛВМІСНІ ТІОГІДАНТОЇНИ

Климко Юрій Євгенович

к. х. н

старший викладач

Національний технічний університет

«Київський політехнічний інститут» ім. Ігоря Сікорського,

м. Київ, Україна

Введення. Тіогідантоїни утворюються циклізацією фенілтіокарбонільних похідних α -амінокислот під дією кислот. Ця реакція використовується для визначення амінокислотної послідовності у пептидах за Едмансом.

Ціль роботи. Синтез адамантилвмісних тіосечовин на основі адамантилгліцину та арилізотіоціанатів.

Матеріали та методи. Адамантилгліцин синтезували за методом [1]. У якості арилізотіоціанатів використовували наступні реактиви фірми Lancaster: фенілізотіоціанат, *n*-хлорфенілізотіоціанат, 2-нафтілізотіоціанат. Дослідження ЯМР ^1H спектрів виконували на спектрометрі JEOL (90 МГц) у CDCl_3 , хімічні зсуви вимірювали у δ -шкалі. Хроматомасс спектри виміряні на приладі Hewlett-Packard 5890-II з детектором MSD 59771A (капіляр 30 м, HP-1, 100-250 $^\circ\text{C}$, $10^0/\text{хв}$).

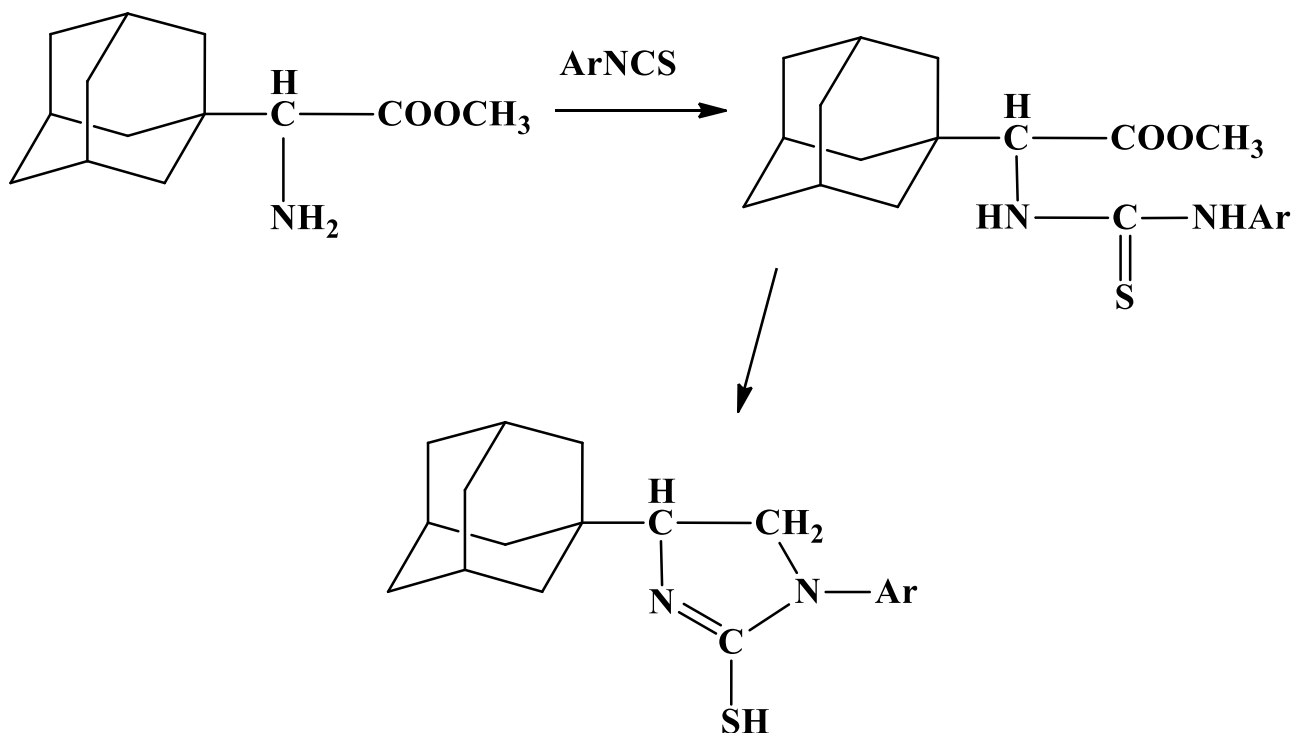
Результати та обговорення. Нами було виявлено, що проміжні тіосечовини, які утворюються при нагріванні в бензені метилового естеру 1-адамантилгліцину з різноманітними ізотіоціанатами, довільно циклізуються у тіогідантоїни з кількісним виходом.

Аналіз спектру ПМР тіогідантоїну показує, що в розчині він існує виключно у вигляді тіоенолу. Наприклад, $\text{Ar} = \text{Ph}$: 7.8 м.ч., SH; 3.57 м.ч., с, CH.

Висновки. Розроблений зручний спосіб синтезу адамантилвмісних тіогідантоїнів.

Синтезовані сполуки можуть бути цікавими в якості об'єктів для біологічних досліджень.

[1]. Krasutsky P.A., Novicova M.I., Semenova I.G. Chim. pharm. 2.,1985. v.19, №7, pp. 825-829.

ФІЗИКО-ХІМІЧНІ ВЛАСТИВОСТІ СОЛЬОВИХ ІОН-ПРОВІДНИХ СИСТЕМ НА ОСНОВІ КАРБОКСИЛАТІВ І ТІОЦІАНАТІВ ЛУЖНИХ МЕТАЛІВ

Мустяца Олег Никифорович,

к.х.н., професор,

Національний транспортний університет

м. Київ, Україна

Вступ. Протягом останніх десятиріч велика увага приділяється розробці та впровадженню у виробництво літєвих та натрієвих первинних і вторинних хімічних джерел струму (ХДС), які за своїми питомими енергетичними параметрами переважають традиційні джерела і потреба в яких постійно зростає в багатьох галузях сучасної техніки, зокрема, в автомобілебудуванні. У малогабаритних літєвих елементах, які випускаються промисловістю, реалізовані електрохімічні системи на основі апротонних розчинників, що функціонують при кімнатних температурах. Найбільш суттєвий недолік таких систем – досить невисока питома потужність. Суттєве підвищення потужності ХДС може бути досягнуте шляхом підвищення робочих температур. З цієї причини за останні роки з'явилася велика кількість теоретичних та прикладних досліджень, присвячених розробці середньотемпературних ХДС на основі легких активних металів, перш за все, літію та натрію. Доведена перспективність сульфідних сполук перехідних металів, перш за все заліза і титану як електроактивних катодних матеріалів. Як електроліти у даних системах використовувались розплави галогенідів лужних металів. Проте для таких систем поряд з високою енергетичною ємністю характерним є ряд суттєвих недоліків, що ускладнює їх промислове впровадження, а саме: відсутність надійних сепараторів, колекторів струму, а також технологій монтажу як окремих вузлів, так і акумуляторів в цілому. Проблема вибору конструкційних матеріалів частково вирішується при переході до більш низьких робочих температур. Оптимальним шляхом їх зниження за умов

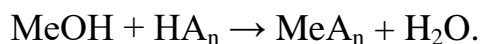
збереження високих питомих значень енергії та потужності можна вважати використання як електролітів низькоплавких сольових розплавів на основі тіоціанатів, ацетатів та форміатів лужних металів. Робочі температури нижче 300 °C при використанні рідкого електроліту усувають численні технологічні проблеми, чим полегшують практичну реалізацію ХДС. Незважаючи на перспективність тіоціанатних та ацетатних сольових електролітів, систематичного дослідження щодо залежності їх фізико – хімічних параметрів від складу та співвідношення компонентів (сіль-розчинник) не проводилося.

Мета роботи полягає у вивченні температурних інтервалів рідиннофазного стану та електропровідності (κ) сольових систем на основі карбоксилатів та тіоціанатів лужних металів для цілеспрямованого вибору електролітів для середньотемпературних ХДС з високою енергоємністю.

Практична цінність роботи полягає в застосуванні її результатів при розробці первинних та вторинних електрохімічних систем типу: анод – лужний метал (інтеркалат лужного металу)/сольовий електроліт/катод (сульфіди перехідних металів, оксиди).

Результати дослідження та їх обговорення. Вивчення фізико-хімічних властивостей сольових розплавів з органічним іоном практично не проводилося до останнього часу, що пов'язано з низькою термічною стабільністю розплавів солей органічних кислот. Деякий час вважалося, що подібне явище є специфічною властивістю цих розплавів, тобто термічна нестабільність закладена в природі солей. Дійсно, можливо з впевненістю сказати, при плавленні відбувається послаблення компенсації електростатичних сил, що сприяє перебудові органічного аніону та розкладу розплаву. Однак, в подальшому було показано, що багато солей залишаються стабільними після плавлення, і розклад настає під впливом домішок, які знаходяться в розплаві. Крім того розпад карбоксилатів відбувається під дією кисню повітря – тобто відбувається звичайне окиснення органічних молекул.

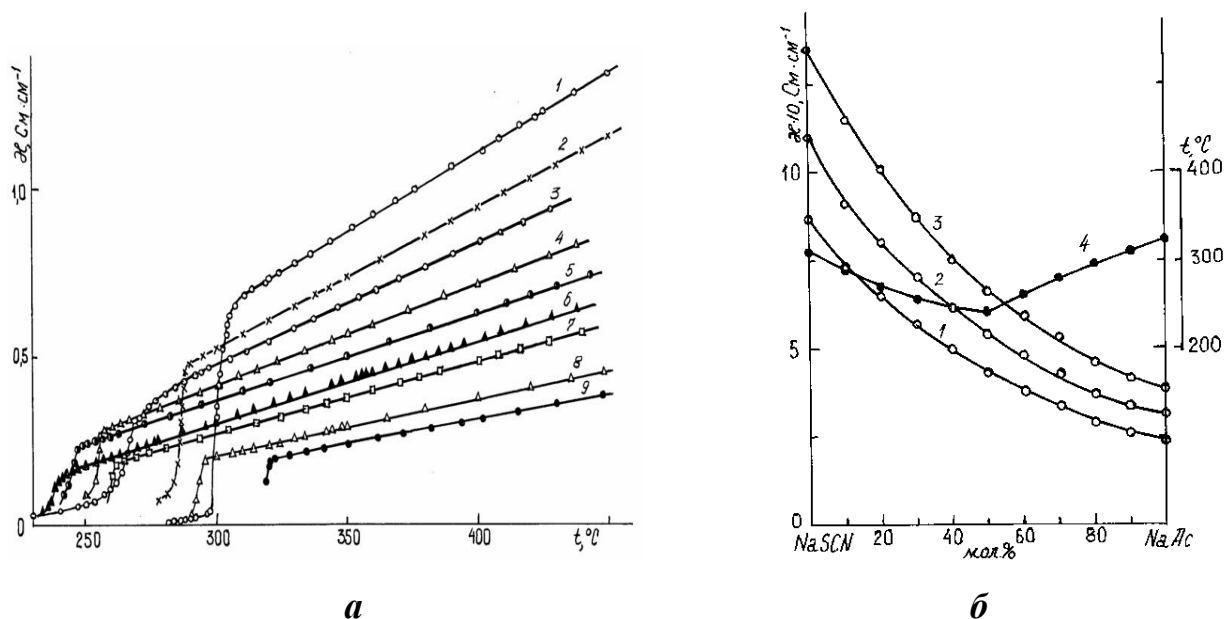
Всі досліджувані солі були отримані реакцією нейтралізації, виходячи із гідроксиду або карбонату відповідного металу і відповідної кислоти:

Синтез проводили у водних розчинах. Для попередження гідролізу отримані розчини солей підкислювали до $\text{pH} = 4-5$ надлишком відповідної кислоти; розчини випарювали, підтримуючи pH . Випарювання вели до випадіння кристалів солей з кислого розчину. Отриману сіль звичайно перекристалізовували з бідистилату, повторюючи всі попередні операції.

Тіоціанати лужних металів. Солі отримували перекристалізацією промислових реактивів кваліфікації „чда” з водних розчинів.

Система $\text{CH}_3\text{COONa} - \text{NaSCN}$. Відсутність в літературі відомостей по вивченню α у псевдобінарній системі Na/SCN , CH_3COO стала причиною досконального дослідження питомої електропровідності та температур початку кристалізації зразків цієї системи. Наслідки дослідів наведено на рис. 1.

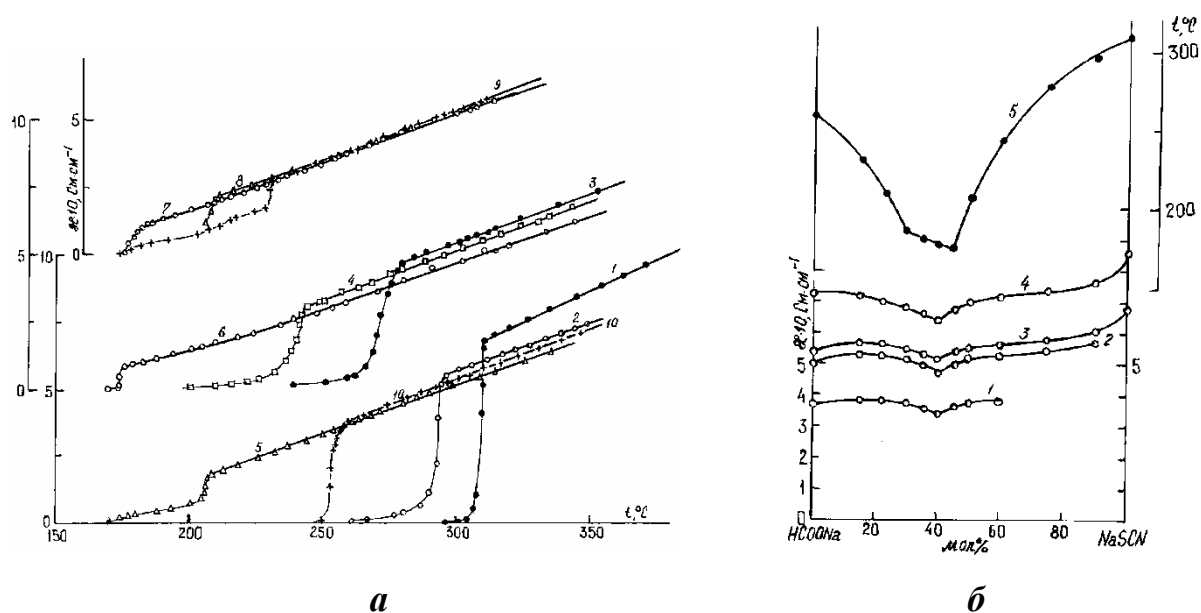

Рис. 1. Політерми (а) і ізотерми α (1-3) (б) розплавів системи Na/SCN , CH_3COO у співставленні з лінією ліквідусу (4): а) 1-0; 2-10; 3-20; 4-30; 5-40; 6-50; 7-60; 8-80; 9-100 мольн. % CH_3COONa . б) 1-для 350; 2-400; 3-450 °C

Позитивний температурний коефіцієнт, лінійний характер функції $\alpha=f(t)$ і величини α свідчать про іонну природу провідності тіоціанату і ацетату натрію в рідкому стані. Характер температурних залежностей α для зразків системи має такий же вигляд, як і для індивідуальних сполук. Різниця полягає в величинах α та в абсолютних значеннях її температурних коефіцієнтів (α).

Введення ацетату натрію в розплав тіоціанату супроводжується закономірним зниженням κ в системі, зменшенням α . Лінія ліквідусу, яка побудована за даними κ при переході зразків із рідкого гомогенного в гетерогенний стан, має евтектичний характер. Суттєво, що домішки ацетату натрію зменшують величину стрибка κ при цьому переході. Так, якщо для індивідуального тіоціанату натрію відношення $\kappa_p/\kappa_t = 13$, то для розплаву, який містить 50 мольн. % CH_3COONa , воно дорівнює 4, а потім, в бік збільшення концентрації ацетату (більше за 50 %), відношення знов зростає. Межі рідиннофазності при цьому для зразків системи збільшились на 94 °. Як оптимальний із температурою повного переходу в рідкий стан – 230 °С і відносно високою іонною провідністю, яка змінюється в інтервалі 230-450 °С від 0,150 до 0,675 См/см, запропоновано електроліт еквімольного складу.

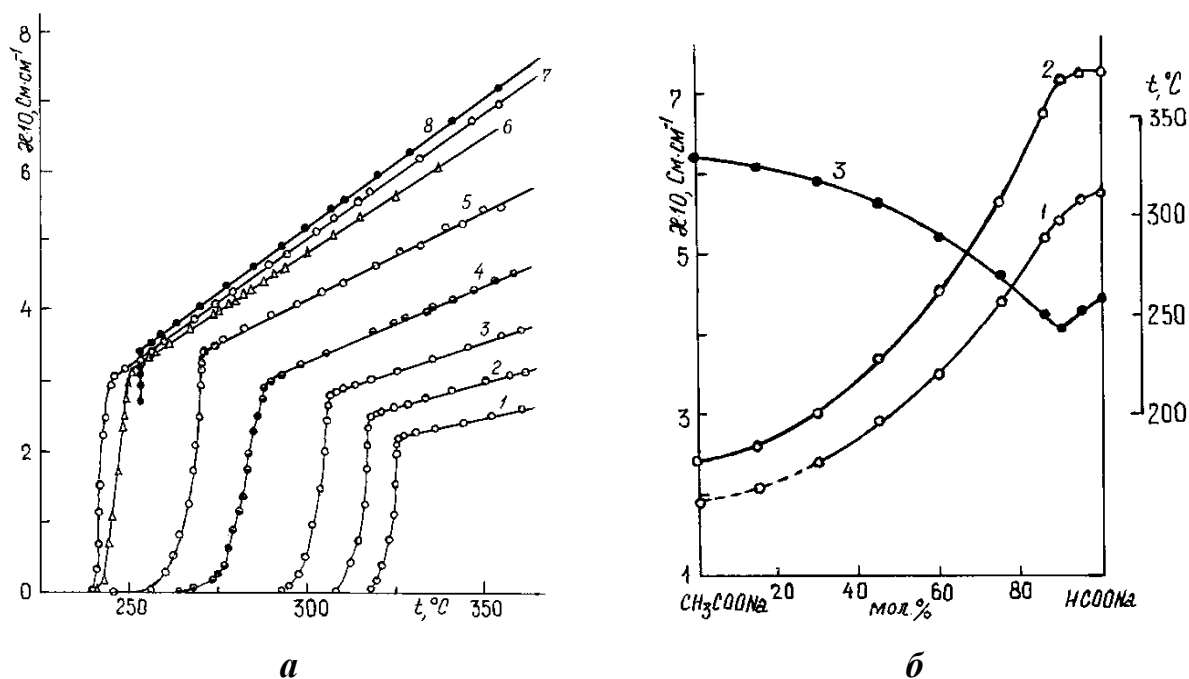
Система $\text{HCOONa} - \text{NaSCN}$. Виготовлено 10 зразків системи із вмістом 10,0; 25,0; 40,0; 50,0; 55,0; 60,0; 65,0; 70,0; 77,5; 85,0; 100,0 мольн.% HCOONa . Досліджена питома κ та межі існування гомогенного рідкого стану зразків системи, завдяки чому окреслена лінія ліквідусу цієї системи (див. рис. 2.).

Рис. 2. Політерми (а) і ізотерми електропровідності (б) розплавів системи Na/SCN , HCOO у співставленні з лінією ліквідусу (5): а) 1 – для чистого NaSCN ; 2 – 10, 3 – 25, 4 – 40, 5 – 50, 6 – 60; 7 – 70; 8 – 77; 9 – 85; 10 – 100 мольн. % HCOONa . б) 1 – для 260; 2 – 300; 3 – 310; 4 – 350 °С

Перше, що кидається в очі при розгляді рис. 2, *а*, це лінійне зростання в залежності від температури α , а, крім того, суттєвий вплив складу зразків системи на температури переходу їх з гомогенного рідкого в гетерофазний стан; суттєвими також є залежності відношень α_p/α_t від складу. Не минає уваги те, що електропровідність в системі для зразків максимум відрізняється на 26%. Найкраще це видно із рис. 2, *б*, на якому приведені ізотерми α у співставленні з лінією ліквідус. На ізотермах фіксується одна екстремальна точка - відносний мінімум для складу, що містить 60 мол.% HCOONa . На лінії ліквідуса фіксується два екстремуми - евтектика (45 мольн. % HCOONa) і перитектика (65 мольн. % HCOONa).

Система CH_3COONa - HCOONa . Вивчені температурні межі існування зразків системи в рідкому гомогенному стані та їх електропровідність в інтервалі 235-360 °С. Перш за все, дослідження свідчить про кристалічну структуру вихідних речовин та матеріалів на їх основі, а також про суттєву зміну густини зразків при переході їх із твердого в рідкий стан (див. рис. 3, *а* - суттєві величини α_p/α_t).

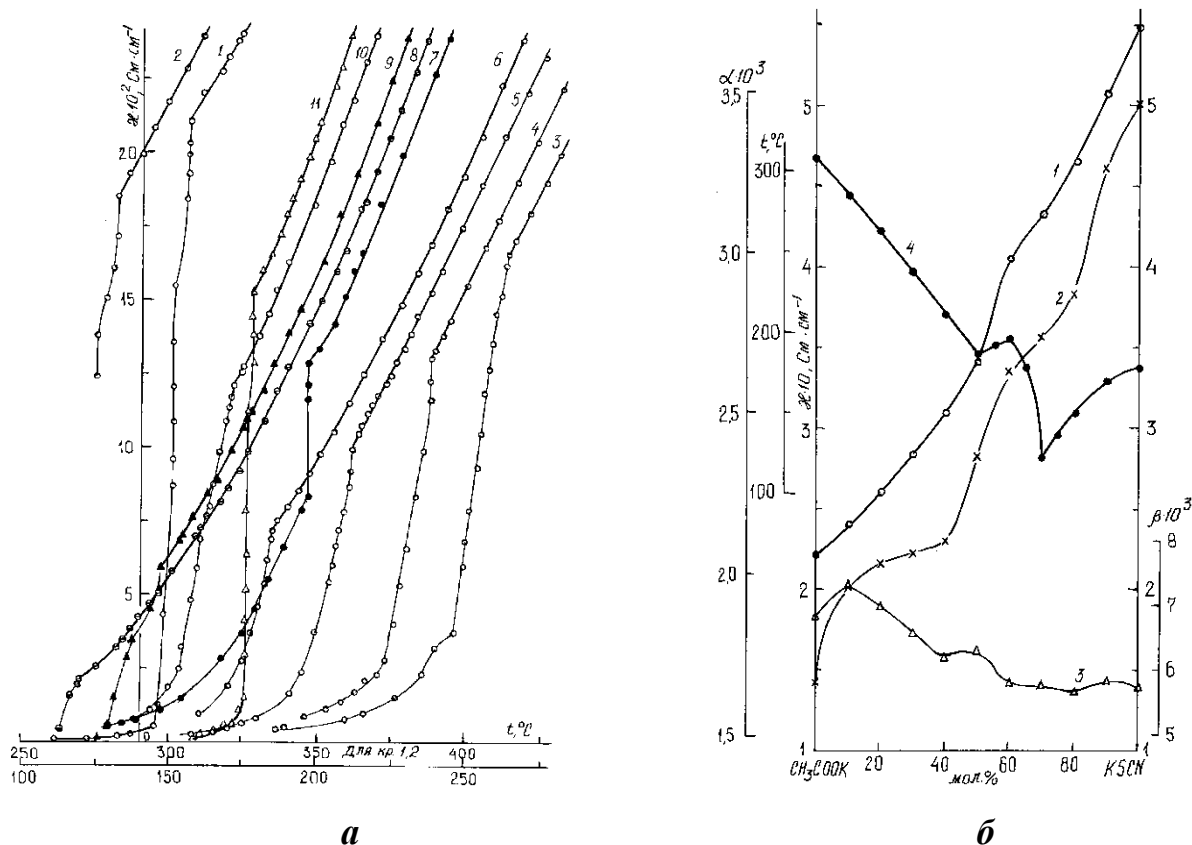

Рис. 3. Політерми (*а*) і ізотерми α (*б*) розплавів системи Na/HCOO , CH_3COO у співставленні з лінією ліквідусу (3): *а*) 1– для 15; 2–30; 3–45; 4–60; 5–75; 6–86; 7–90; 8–95 мольн.% HCOONa . *б*) 1 для 310, 2–360 °С

Політерми α всіх зразків системи мають лінійний характер, що відповідає електролітичній природі досліджуваних матеріалів. Величини α зростають при введенні в розплав ацетату натрію домішок формиату натрію, при цьому зростає величина абсолютного температурного коефіцієнта α .

Взаємна дія вихідних речовин на властивості матеріалів системи найбільш виразно демонструють ізотерми α в співставленні із лінією ліквідусу - див. рис. 3, б. Хід ізотерм відповідає евтектичному характеру лінії ліквідусу.

Система $\text{CH}_3\text{COOK} - \text{KSCN}$. Система $\text{K}/\text{CH}_3\text{COO}$, SCN є об'єктом системного вивчення фізико-хімічних властивостей. Визначена α 11 зразків в широкому інтервалі концентрацій (0 - 100 мольн. %) і температур (110 – 340°C). Результати дослідження наведено на рис. 4.

Рис. 4. Політерми (а) і ізотерма електропровідності (1) (б) розплавів системи $\text{K}/\text{CH}_3\text{COO}$, SCN в співставленні із концентраційними залежностями абсолютного (2), відносного (3) температурних коефіцієнтів α та лінією ліквідусу (4): а) 1 – для чистого CH_3COOK ; 2 – 10; 3 – 20; 4 – 30; 5 – 40; 6 – 50; 7 – 60; 8 – 70; 9 – 80; 10 – 90; 11 – 100 мольн. % KSCN

Встановлено температури початку появи гетерофазності в системі, які відповідають на політермічних залежностях α різким зламом в ході, із котрих побудована лінія ліквідусу. Для всіх складів, в залежності від вмісту компонентів, при температурах на 30-70° вище лінії ліквідусу властива лінійна залежність α з позитивним температурним коефіцієнтом її, що властиво іонним провідникам (див. рис. 4, а). Зі збільшенням в системі вмісту KSCN зростають значення α і величини абсолютного температурного коефіцієнта α (див. рис. 4, б). Для більшості складів, збагачених на KSCN, поблизу лінії ліквідусу температурні залежності α відхиляються від лінійного і набувають вигляд, близький до експоненційного. Цікаво, що перехід із рідкого стану в твердий супроводжується стрибкоподібними змінами α , причому величина стрибку змінюється в залежності від складу, набуваючи максимального значення для індивідуальних речовин і складів, які відповідають виключним точкам на лінії ліквідусу (50, 60, 70 мольн.% KSCN). Аналіз комплексу фізико-хімічних властивостей матеріалів системи $\text{CH}_3\text{COOK} - \text{KSCN}$ дозволив встановити межі складів в інтервалі 70-80 мольн.% KSCN, які відповідають вимогам леткості, стійкої рідиннофазності (120-350 °C), а також величинам електропровідності, які змінюються при цьому від 0,06 до 0,15 См/см.

Висновки. Методами електропровідності і візуально-термічного аналізу в широких концентраційних і температурних межах досліджено псевдобінарні системи: $\text{CH}_3\text{COONa} - \text{NaSCN}$, $\text{HCOONa} - \text{NaSCN}$, $\text{CH}_3\text{COONa} - \text{HCOONa}$, $\text{CH}_3\text{COOK} - \text{KSCN}$. Встановлена їх іонна природа провідності і області стійкої рідиннофазності зразків систем. Дані системи можуть бути використані як модельні для подальших аналітичних узагальнень при обробці даних по фізико-хімічним властивостям сольових систем.

Результати роботи можуть бути покладені в основу розробки перезаряджуваного літійового джерела струму для енергопостачання геофізичної апаратури у скважинах глибинного буріння, а також використані при доборі нових сольових композицій при термообробці фоторезистивних покриттів друкованих плат.

МОДИФИКАЦИЯ ФИЗИКО-ХИМИЧЕСКИХ СВОЙСТВ ПОЛИСАХАРИДОВ МИКРОВОЛНОВЫМ ПОЛЕМ

**Саевич Оксана Владимировна,
Чернушенко Елена Александровна**

к.х.н., доцент

Днепровский национальный университет имени Олеся Гончара

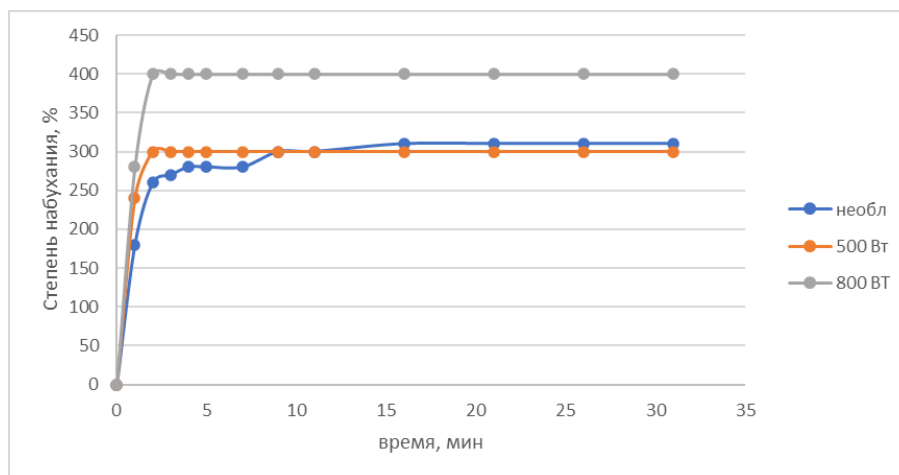
г. Днепр, Украина

Введение. Применение растительных биополимеров, таких как пектин и агар-агар, обусловлено их способностью образовывать гели. Наиболее широко в пищевой промышленности используются яблочный пектин и агар-агар из бурых водорослей, которые характеризуются высокой гелеобразующей способностью. С целью ее повышения высокомолекулярные пектины подвергают химической модификации, например адимируют аммиаком в метаноле. Агар-агары модифицируют путем введения химических добавок, что позволяет улучшить их эксплуатационные характеристики. Физическая модификация этих полисахаридов практически не рассматривалась. Из литературы известно, что воздействие физических полей различной природы влияет на структуру высокомолекулярных веществ. Особый интерес представляло исследовать влияние микроволнового поля на степень набухания полисахаридов.

Цель работы. Целью работы было исследование влияния микроволнового поля на степень набухания пектина и агар-агара.

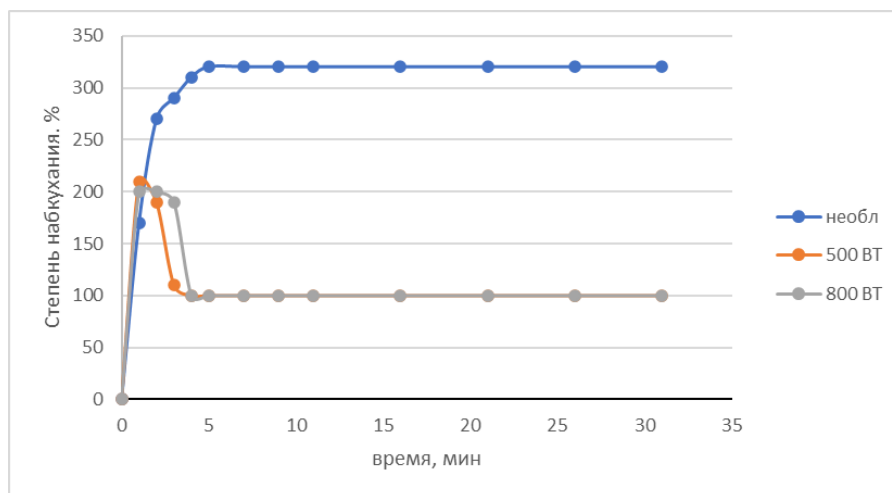
Материалы и методы. Микроволновое облучение образцов яблочного пектина и агар-агара проводили в микроволновой печи, варьировали мощность (300, 500 и 800 Вт) и время (1–5 мин) воздействия поля. Параметры микроволнового воздействия подбирали таким образом, чтобы не допускать критической температуры деструкции полисахаридов. Объемным методом проводили определение степени набухания облученных образцов. Для сравнения проводили определение степени набухания необлученных образцов пектина и агар-агара.

Результаты и обсуждение. Установлено, что микроволновое воздействие влияет на степень набухания образцов полисахаридов. Наибольшее увеличение степени набухания агар-агара наблюдается после микроволнового облучения при мощности 800 Вт в течение 2 мин (рис. 1), и достигает 400 %. Дальнейшее увеличение времени облучения приводит к уменьшению величины степени набухания агара-агара.

Рис. 1. Динамика степени набухания исследуемых образцов агар-агара во времени

Для образцов пектина облучение при всех исследованных параметрах микроволнового поля приводит к значительному уменьшению степени набухания (рис 2). Так, максимальные значения степени набухания облученных образцов пектина составляют 200–210 % в то время, как для контрольного образца (при аналогичных условиях) – 270 %.

Рис. 2. Динамика степени набухания исследуемых образцов пектина во времени

Полисахариды характеризуются наличием полимерных цепей с гидрофильными группами, которые могут вступать в физическое взаимодействие с водой. Однако природа исследуемых полисахаридов различна. Так агар-агар термообратим, он более чувствителен к температурному воздействию. Под действием микроволнового поля молекулы агара могут быстрее изменять свою структуру. Возможно, это позволяет более быстрое проникновение молекул воды в его межмолекулярное пространство.

Выводы. Проведено анализ влияния микроволнового поля на степень набухания полисахаридов. Установлено, что, варьируя параметры микроволнового облучения можно повысить степень набухания агар-агара. Подобраны оптимальные параметры микроволнового воздействия: мощность 800 Вт, время – 2 мин. Показано, что микроволновое воздействие приводит к уменьшению степени набухания пектина.

ДОСЛІДЖЕННЯ ПИТНОЇ ВОДИ НА ВМІСТ ВАЖКИХ МЕТАЛІВ

Складанюк Марія Богданівна,

к.ф.-м.н., доцент

Демидюк Денис Тарасович,

Студент

Прикарпатський національний університет

м. Івано-Франківськ, Україна

Вступ. Важкі метали - це металевий елемент, який має відносно високу щільність, питому вагу або атомну масу і має токсичну дію. Як правило, люди частіше піддаються дії важких металів через споживання води, і, отже, біоаккумуляція токсичних металів відбувається в організмі людини. Що спричиняє серйозні загрози здоров'ю людини та може спричинити рак та інші ризики.

Мета роботи. Дослідити якість питної води на вміст важких металів, адже дуже важливо, щоб норми якості питної води підтримувалися на такому рівні, який є безпечним для здоров'я людей.

Матеріали і методи. Об'єктом дослідження було обрано 3 зразки питної води, два з яких із криниці глибиною 10 м (підземні води) і криниці глибиною до 20 м (грунтові води) та зразок водопровідної. В даній роботі визначали концентрацію важких металів методом атомно-абсорбційної спектроскопії [1]. Проведення хімікоаналітичних досліджень здійснювали в Івано-Франківській атестованій випробувальній лабораторії, що має спеціалізовану аналітичну лабораторію, оснащену сучасними засобами вимірювальної техніки, випробувальним обладнанням.

Результати і обговорення. Дослідження проводилося для оцінки фізико-хімічної якості води. Визначення (концентрації) важких металів, було таким, як Cd, Cr, Cu, Pb, Ni, Zn. Вміст мікроелементів в даних зразках в межах норми. Як видно з таблиці 1, у воді з криниці глибиною 10 м переважає концентрація Pb,

концентрація металу Cd переважає у воді з криниці глибиною 20 м. Найвищий порядок концентрацій Cu, Ni, Zn, Cr спостерігається у водопровідній воді.

Таблиця 1

Показники вмісту важких металів в досліджуваних зразках води

Показники	Концентрація вмісту металу мг/л			
	Кринична вода, глибини 10 м	Кринична вода, глибини 20 м	Водопровідна вода	По ДСанПіН 2.4-171-10
Кадмій	0,123	0,886	0,2624	<1,0
Плюмбум	6,004	2,1865	2,348	<10
Нікель	0,6425	0,75065	1,13005	<1,0
Купрум	0,04993	0,03387	0,14045	<1,0
Цинк	0,139	0,638	0,31915	<1,0
Хром	0,22405	0,2063	0,33565	<1,0

Висновки. Результат аналізу питної води різних джерел дає нам можливість стверджувати, що вода трьох зразків відповідає всім гігієнічним нормативам, вимогам ДСанПіН 2.2.4.-171-10 – Державні санітарні норми та правила «Гігієнічні вимоги до води питної, призначеної для споживання людиною» за санітарно-хімічними показниками [4].

ЛІТЕРАТУРА:

1. ISO 5667-3:1994 Water quality — Sampling — Part 3: Guidance on the preservation and handling of samples.
2. Luna, A. Calix to the Campos [Text] / A. Luna // Atom. Spectrosc. –1999. – Vol. 20.–P. 108–112.
3. Pomazal, K. Determination of Cu, Fe, Mn and Zn in blood fractions by SEC-HPLC-ICP-AES coupling [Text] / K. Pomazal, C. Prohaska, I. Steffan, G. Reich, J. F. K. Huber // Analyst. –1999. –Vol. 124. –P. 657–663.
4. Державні санітарні норми та правила Держсанпін України 2.2.4 — 171-10 "Гігієнічні вимоги до води питної, призначеної для споживання людиною". К.: Мінохорони здоров'я України. 2010. - 28с.

ЦІКАВІ ЗАДАЧКИ В БРАЗИЛЬСЬКОМУ СТИЛІ НА ТЕМУ «МОЛЬ. КІЛЬКІСТЬ РЕЧОВИНИ»

Ткач В. В.¹,
Аненкова О. В.²,
Шевчук І. М.³,
Гірка О. Ю.⁴

¹Чернівецький національний університет ім. Ю. Федьковича, Україна

²Спеціалізована гімназія «Кадетський Корпус», Харків, Україна

³Чернівецька ЗОШ №1, Україна

⁴Чернівецька ЗОШ №2, Україна

1. Всім відомо, що Ферум є елементом зі змінною валентністю. Найвідомішими валентними станами Феруму є Ферум (II) та Ферум (III). Однак, існують також і сполуки Феруму з вищими валентними станами – (IV) і (VI). Останні набули широкого застосування як окисники при очистці води, оскільки, знезаражуючи воду, вони відновлюються до продуктів менш токсичних, ніж при відновленні озону та хлору. Однією із таких речовин є Калій ферат, що складається із двох атомів Калію, одного атома Феруму та чотирьох атомів Оксигену.

1.1. Запишіть емпіричну та структурну формулу Калій ферату. Знайдіть його молярну масу та масові частки кожного із елементів в ньому

1.2. Щодо Калій ферату, вкажіть невірне твердження

а) Масова частка Калію у Калій фераті відповідає дробу $\frac{13}{33}$

б) 3-посеред усіх елементів у Калій фераті Феруму найбільше

в) Масова частка Оксигену у Калій фераті відповідає дробу $\frac{32}{99}$

г) У Калій фераті валентність Калію дорівнює одиниці

г) Валентність Феруму у Калій фераті дорівнює валентності Сульфуру у Калій сульфаті

1.3. Суміш Калій ферату та Калій перманганату важить 200 г. Масова частка Калій перманганату у суміші складає 1%. Знайдіть кількість речовини Калій ферату у суміші

2. Одним із металічних елементів, сполуки якого часто використовуються для отримання довговічних каталізаторів та антикорозійних покриттів є Реній. Його сполуки каталізують різні процеси – як органічні, так і неорганічні. Що ж до металічного ренію, то за температурою плавлення він займає друге місце після металевого вольфраму.

Широкому застосуванню сполук Ренію заважає те, що він є рідкісним елементом, а донедавна взагалі вважався розсіяним. Єдиним світовим родовищем Ренію є вулкан Кудрявий (Юдаке) на острові Ітуруп (також відомому як Еторофу), який контролюється Росією, але на який претендує Японія.

Для отримання чистого металу, температура плавлення якого досягає 3185°C , ренійвмісну руду з допомогою амоніачних розчинів окисників спершу переводять в амоній перренат. Дана сполука складається із одного атома Нітрогену, чотирьох атомів Гідрогену, одного атома Ренію та чотирьох атомів Оксигену.

2.1. Запишіть емпіричну та структурну формулу амоній перренату, зваживши на те, що йон амонію записується перед кислотним залишком перренатної кислоти, яка, в свою чергу, є аналогом перманганатної. Поясніть утворення донорно-акцепторного зв'язку в йоні амонію. Знайдіть масові частки кожного з елементів в амоній перренаті.

2.2. Щодо амоній перренату, вкажіть невірне твердження

- а) В амоній перренаті валентність Нітрогену дорівнює двом
- б) В амоній перренаті Реній проявляє максимальну валентність, яка дорівнює семи
- в) 67 г амоній перренату містять одну чверть моля
- г) Масова частка гідрогену в амоній перренаті є найменшою і відповідає дробові $\frac{1}{67}$

г) В одному молі амоній перренату Гідрогену стільки ж молів, скільки в двох молях сульфатної кислоти

2.3. Суміш амоній перренату та елементарної сірки важить 300 г. Масова частка сірки у суміші складає $\frac{8}{75}$. Знайдіть кількість речовини сірки та амоній перренату у суміші.

3. Чорне море є внутрішнім морем – по суті, природно межею між Південно-Східною Європою та Західною Азією. Через протоку Босфор, Мармурове море, Дарданелли, Егейське, Середземне моря та Гібралтарську протоку Чорне море сполучається з основною акваторією Атлантичного океану.

Існує декілька версій походження назви «Чорне море». За однією із них море назвали Чорним, оскільки металеві деталі, опущені на його глибину чорніли. Ці деталі складалися з перехідних металів та їх оксидів, особливо з заліза. Як відомо, чорноморська вода насичена сірководнем, водним розчином якого є сульфідна кислота. Одна молекула сірководню складається із одного атома Сульфуру та двох атомів Гідрогену

3.1. Запишіть емпіричну та структурну формулу сірководню. Знайдіть молярну масу сірководню та масові частки кожного із елементів у ньому

3.2. Щодо сірководню, вкажіть вірне твердження

а) Валентність Сульфуру у сірководні така ж, як і у сульфатній кислоті

б) Масова частка Сульфуру у сірководні відповідає дробові $\frac{16}{17}$

в) В трьох молях сірководню кількість речовини атомів Гідрогену така ж, як і у трьох молях ортофосфатної кислоти

г) В двох молях сірководню кількість речовини атомів Сульфуру така ж, як і в трьох молях Алюміній сульфату

г) В трьох молях сірководню кількість речовини атомів Гідрогену така ж, як і в двох молях силікатної кислоти

3.3. Суміш водню та сірководню важить 200 г. Масова частка водню у суміші складає 15%. Знайдіть кількості речовини обох газів у суміші

4. Пірит – один із найважливіших мінералів для отримання сульфатної кислоти. Через те, що він дає кристали яскраво-жовтого кольору з металевим блиском, його часто називають «золотом дурнів». Також в англомовних країнах його називають «бразильською рудою» (англ. Brazilianore або навіть «brazil»), з огляду на поширеність у жовтоземах Північного Сходу Бразилії. Окрім виробництва сульфатної кислоти власне пірит використовується як напівпровідниковий матеріал для радіоприймачів і навіть для сонячних батарей.

4.1. Знайдіть емпіричну формулу піриту, якщо один його моль містить один моль елементу Феруму, а сам пірит містить тільки Ферум та Сульфур, масова частка якого складає $\frac{8}{15}$. Запишіть структурну формулу піриту, прийнявши до уваги, що атоми сульфуру сполучені хімічним зв'язком як з атомом Феруму, так і між собою.

4.2. Щодо піриту вкажіть невірне твердження

- а) У піриті атом Сульфуру одновалентний
- б) Усі атоми, що входять до складу піриту є двовалентними
- в) Кількість моль Сульфуру у одному молі піриту дорівнює кількості моль Сульфуру у двох молях сульфатної кислоти
- г) Кількість моль Феруму у двох молях піриту дорівнює кількості моль Феруму в одному молі Ферум (III) оксиду
- г) Масова частка Феруму у піриті відповідає дробові $\frac{7}{15}$

4.3. На одній із шалюк терезів знаходиться 1 моль піриту, а на протилежній – 1,2 моля Кальцій карбонату. Чи знаходяться терези у рівновазі?

ТЕХНИЧЕСКИЕ НАУКИ

THE COMPLEX REPRESENTATION QUANTITY OF FULL INFORMATION IN THE BIOINFORMATION STRUCTURAL ANALYSES TASKS

Fedoseeva Alina,
PhD

Penkin Yuriy,
Kharkiv, Украина
Kharkiv Radiotechnical School

Keywords: quantity of information, complex presentation of full information, structural analysis task.

Introductions. Modern bioinformatics arose in the late seventies of the twentieth century with the advent of effective methods for decoding DNA nucleotide sequences. The moment in which bioinformatics can be distinguished into a separate scientific field can be considered 1974, when the journal Nucleic Acids Research, entirely devoted to computer methods for analyzing such sequences, began to be published. At present, bioinformatics is interpreted in a broader sense as the science of the storage, extraction, organization, analysis, interpretation and use of biological information. However, even such a multifaceted presentation of bioinformatics leaves out the cornerstone question: in what format does a person perceive (as an example of a bioinformation system) information about another object he observes? This article is devoted to the consideration of this issue in the author's version.

The concept of "information" (from the Latin. "Informātiō explanation, judgment, exposition, data") is used in the broad sense, as information, regardless of the form of their presentation. Therefore, in the literature there are many definitions of information, each of which cannot yet claim to be absolutely strict and quite universal. However, despite this methodological discrepancy, an active study of various classifiers of "information" and its properties is currently ongoing. The latter,

as the main ones, usually include: objectivity, reliability, completeness, accuracy, value, relevance, clarity and accessibility. You need to understand that in the analysis of most of the basic properties of "information" there is a need to use its quantitative assessment, even if this possibility is considered hypothetical. The same need for a quantitative description of information arises in the analysis of the processes of perception (study) by a person of external objects.

As you know, the authorship of the introduction of the concept of “amount of information” belongs to R. Hartley and C. Shannon. These researchers involved a quantitative measure of information in characterizing the process of transmitting information. That is why C. Shannon called his fundamental article not “information theory”, but “communication theory”. In the framework of the proposed approach, the amount of information is a purely real quantity and is based on the determination of the entropy of L. Boltzmann, who put forward the assumption that entropy characterizes the missing information about the system. In this sense, it is natural to assume that the accessible part of information for a person when observing an external object can be defined as the real part of the complete information about the object, and the remaining hidden (at the observation stage) part of it as an imaginary component of complete information. In other words, it becomes necessary to describe the amount of complete information about the object of observation in the form of a complex number. The purpose of this article is to substantiate such an assumption using structural analysis problems as an example.

The probabilistic problem of structural scaling. As a key analysis, we consider the general problem of structural scaling in a probabilistic setting.

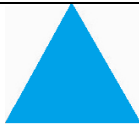

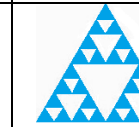
In electronics and computer science, the term “scalability” (English scalability) is usually used to describe the ability of a system (network or process) to increase its performance when building hardware and software resources. With a similar meaning, this term is used in economic and logistic studies. Along with this, in the framework of the fractal concept, the term “scalability” is used in mathematical formulations of the properties of multiscale objects and self-similarity of fractal

dependencies. Note that in any case, the scaling (zooming) process refers to the scales of the selected genuine or conditional variables.

In the problem of structural scaling, as such a conditional discrete variable, it is natural to consider the number of constituent elements, which is determined (in one way or another) in the structure of the object at a particular moment in time of observation. Of course, the greater the observed value of the constituent elements, the more detailed the analysis structure has. At the same time, we believe that a different manifestation of the quantity depends on random (in the general case) observation conditions of the object. That is, the probability can be assigned to each, as shown in Table 1 for the example of the initial iterations of the Sierpinski fractal swipe. Note that for table drawings, white triangular elements are not taken into account when determining values.

Table 1

Sierpinski fractal swipe iteration

n_k	$n_1 = 1$	$n_2 = 3$	$n_3 = 9$	$n_4 = 27$
Structural representation facility				
p_k	p_1	p_2	p_3	p_4

Based on table 1, a tabular law of the probability distribution of an integer random variable can be formulated $X = \{n_k\}$, where is the index $k = 1, 2, 3, \dots$, if you additionally require the fulfillment of the traditional condition for normalizing the probability distribution:

$$\sum_k p_k = 1 \quad (1)$$

Within the framework of such a model of discrete random variable, the formula for determining the amount of informational entropy of C. Shannon can be applied:

$$H_k = - \sum_{m=1}^k p_m \log_2 p_m \quad (2)$$

The amount of information I, interpreted as a decrease in the degree of uncertainty, is in the form of the difference in the entropies of the two states j and i that are compared:

$$I = H_j - H_i \quad (3)$$

It should be emphasized that the amount of information (3) and entropy (2) characterize the same situation, but from qualitatively opposite sides. So it can be considered as the amount of information that is required to remove the uncertainty H_k . In this sense, entropy can be considered a measure of disorder, and information - a measure of the ordering of material systems. Based on this premise, L. Brillouin in defined information as negative entropy (negentropy). In other words, formula (2) for H_k is also valid for calculating the amount of information I . In this case, the basic unit for measuring the amount of information is 1 bit. Of course, if necessary H_k (or I) it can be expressed both in “naty” if we use natural logarithms in (2) and in “dates” if we use decimal logarithms.

Since in our case the quantity $x = \{n_k\}$ is used to identify variants of the structural representation of the studied object, here expression (3) is more correctly interpreted by W. Ashby as the removal of the uniformity of identity. It should be understood that in the general case, a number of changing scales for the observed structures in the second row of Table 1 plays the role of a scenario of transition from a single image of an object (characterizing order) to an image of an object in the form of a structure with an “infinite” number of elements (characterizing deterministic chaos). It is known that, based on an analysis of the mechanisms of transition from order to chaos in real systems and various models, the universality property of scenarios of such a transition was established. It turned out that the typical transition to chaos has the form of a Feigenbaum bifurcation diagram (the term “bifurcation” is used to mean qualitative rearrangements of the system with the emergence of a new regime of its behavior).

Moreover, the cascade of bifurcations is represented by a sequence of realization of preferences between two options, then four, eight and so on. According to this scenario, the number of structural elements n_k at different scales must be set according to the algorithm of sequentially doubling the number of possible values: $n_k = \{2, 4, 8, 16, \dots\}$. Then Table 1 can be rewritten as follows Table 2.

To specify the values in table 2, it is advisable to apply the principle of maximum entropy production.

Table 2

Typical scenario transition to chaos

n_k	$n_1 = 2$	$n_2 = 4$	$n_3 = 8$	$n_4 = 16$	...
Structural representation of an object					...
p_k	p_1	p_2	p_3	p_4	...

This principle is that in the absence of external influences (when many possible microstates are fixed), the system goes into a microstates n_k in which all microstates are equally probable. his is expressed mathematically in the definition and means the achievement of the greatest uniformity of the probability distribution of microstates. Given this definition $p_k = 1/n_k$, assuming the cascade level number, you can reformat the Table 1 as Table 3.

Table 3

Random value distribution

k	1	2	3	...	k	...
n_k	2	4	8	...	2^k	...
p_k	1/2	1/4	1/8	...	$1/2^k$	...

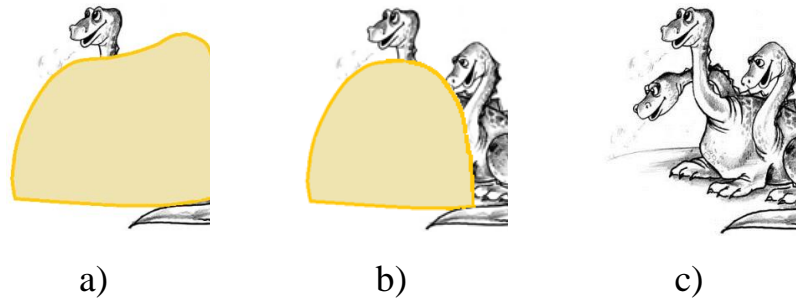
First of all, we indicate that for the adopted model of structural scaling, the condition for normalizing the probability distribution (1) remains valid, since the probability series in Table 3 is a geometric progression with a denominator $q = 1/2$. Indeed, according to the general theory, for an infinitely decreasing geometric progression we have:

$$\sum_{k=1}^{\infty} p_k = \frac{p_1}{1-q} \Big|_{q=1/2} = 1 \quad (4)$$

Using from table 3 the two bottom rows we obtain a tabular law that defines a random discrete quantity $x = \{n_k\}$. The values of this quantity are given on an infinite

hierarchy of scales, which can be interpreted as setting the geometric probability distribution on the amplitude coverage.

Comprehensive presentation of complete information. Information analysis of data on the observed part of an object (available amount of information) has been repeatedly considered in the framework of the general information theory, for example, in the tasks of: image recovery, analytical reconnaissance of corporate data, restoration of partially lost archival documents, etc. However, for the sake of illustrating such an approach in structural analysis problems, it will be appropriate here to cite three children's drawings (see Fig. 1 a, b, c), which depict the famous fairy-tale character - the three-headed Zmey-Gorynych.

Fig. 1. A figure caption is always placed below the illustration. Short captions are centered, while long ones are justified. The macro button chooses the correct format automatically.

As can be seen from the figures, the amount of available information perception by the observer Snake-Gorynych depends on the scale of the haystack, behind which he has the opportunity to hide. In this sense, it is natural to determine the amount of available information (in each case of observation) as the real part of absolutely complete information I_{af} , and the remaining hidden part as its imaginary component:

$$I_{af} = \text{Re}(I_{af}) + i \text{Im}(I_{af}) \quad (5)$$

where $i = \sqrt{-1}$ - imaginary unit.

Returning to the example of the general probabilistic problem of structural analysis considered in the previous section, we clarify that in formula (3) we will use H_0 as the ground state of H_0 , for which $n_0=1$ and $p_0=1$. That is, the state of observation of an object in the form of a solid object with a single probability. In this

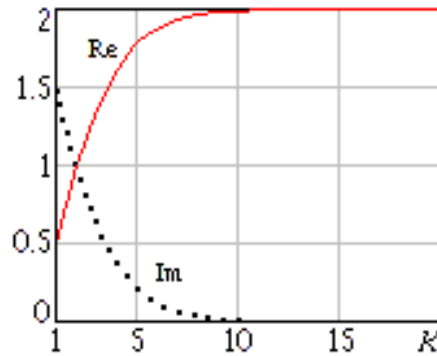
case, according to (2): $H_0 = -1 \log_2(1) = 0$. Then, taking into account (5) and the distribution of the random variable $X(x_k=k)$ from Table 3, we obtain a quantitative estimate of the real part of the complete information about the object at the k -stage of observation:

$$\text{Re}(I_{af}) = -\sum_{m=1}^k p_m \log_2 p_m = -\sum_{m=1}^k \frac{1}{2^m} \log_2 (2^{-m}) = \sum_{m=1}^k \frac{m}{2^m} \quad (6)$$

It should be understood that the maximum value of the amount of information (6) in the limit $k \rightarrow \infty$ is according to the formula known from probability theory for the mathematical expectation of a random variable characterized by a geometric distribution. Then we can write the ratio for the imaginary part of the amount of complete information in the following form:

$$\text{Im}(I_{af}) = 2 - \sum_{m=1}^k \frac{m}{2^m} \quad (7)$$

For clarity, in Fig. 2, we present the dependences of the values of the real (6) and imaginary (7) parts of the complete information on the observation scale.

Fig.2. Values of the full information components

Conclusions. The use of the concept of comprehensiveness of complete information proposed in the communication is substantiated by the example of the general probabilistic task of structural analysis. The model considered in the problem allows us to draw several general conclusions:

- 1) on an infinite hierarchy of observation scales, the structure of the object in the limit is described by the chaotic state of large ensembles of composite elements of sufficiently small sizes;

2) the amount of available information (at each observation scale) is defined as the real part of the absolutely complete information, and the remaining hidden part is its imaginary component: $I_{af} = \text{Re}(I_{af}) + i \text{Im}(I_{af})$;

3) in the general case, the relation $I_{af} = \text{Re}(I_{af}) + i \left[|I_{af}|_{\max} - \text{Re}(I_{af}) \right]$.

The authors hope that the new approach to describing the amount of information will be accepted by the scientific community and put on widespread use in various tasks of bioinformatics.

THE PROBLEMS OF DISTRIBUTED GENERATION FUNCTIONING IN DISTRIBUTION POWER NETWORKS

Malogulko Yuliia V.,

PhD, Associate Professor

Holovko Tatyana I.

student of Vinnytsia National Technical University

Vinnytsia, Ukraine

Introduction. Power statistics from RES (renewable energy sources) the International Energy Release Agency (IRENA) in 2020 shows that on new energy sources, mainly hydro- and wind power, solar, geothermal and bioenergy, 72% of the entire capacity growth came to the last year. Energy from RES has increased by 7.6% in 2019 by adding 176 GW of generating capacities in the world [1, 2].

The main directions in ensuring future world energy are the development of new technologies of production and transportation of energy resources, the formation of a "new energy", based on the RES, distributed generation, intellectualization in transport, in housing and communal services and industry. In this regard, the efficiency of energy use is one of the most important factors in scientific and technological progress, the development of production activities, services and stable work of energy production. Difficulty, significant financial costs for the construction and operation of the equipment of electric power objects, as well as the gradual growth of consumers' needs to the quality of electricity create a basis for optimizing technical solutions implemented in the generation sectors, transmission and distribution of electricity [3].

The key directive of the European Union for the use of renewable energy sources is the 2009/28 / EC directive, which establishes the overall limits for the development of renewable sources in order to achieve a common goal for the share of energy in the final energy consumption (electricity, heating and cooling) and to increase. The share of energy from renewable sources consumed in the transport sector. There are many mechanisms for stimulating the development of "green" energy. The EU member states apply the following main approaches:

1. Preferential systems («green» tariffs and allowances) based on pricing tools. The government fixes the price, the market solves the number.

2. Adjusting quotas using green certificates based on quantitative principle. Government fixes quantity, market sets the price.

The indicated tools can be used in various forms. Almost all EU Member States are used simultaneously a few support models, of which one-two are the main ones. In many cases, preferential systems are supplemented by other policy instruments, such as investment grants [4].

- **"Green" tariff.** "Green" tariff is a specially elevated electricity tariff, according to which the manufacturer is guaranteed to sell it. Usually it is set for a long period of gradual decrease in its magnitude and is differentiated for various technologies and capacities of installations (*Germany, Austria, Denmark, France*).

- **Quotes.** The regulator sets a certain minimum share of "green" electricity, which should be in the overall structure of electricity. In this case, the regulator imposes a commitment to use "green" electricity by establishing appropriate quotas. The system of such quotas is often combined using "green" certificates (*Sweden, Poland, Italy, Romania, Belgium*).

- **"Green" certificates.** Obligated by the quota, the Party issues an appropriate certificate for the volume of electricity produced. If more "green" energy is produced than the quota provided, the manufacturer can sell these volumes by a certificate to another subject, which has not yet complied with its obligations.

Results of the research. Today, under the object of the DG, the power plant is understood, so consisting of one or more generating installations connected to the DPN or to the internal power supply networks of consumers on the voltage to 110 kV inclusive, as close as possible to the nodes of the power supply, works in parallel with the electric power system (EPS) or in an island (standalone) mode [5].

Taking into account the peculiarity of our united power grid, DG objects can work as in parallel with the grid, as well as in island (autonomous) modes. Under the island regime, there are such a mode of operation of the power grid with one or more power plants (DG objects) that may have one or more gas turbine station (GTS), as well as the load, permissible by all power supply and electricity consumption, which

is formed when switching off the transmission line which binds the electrical network with the grid (as a result of a short circuit or another reason) and exists until it is synchronized with the grid. Disconnecting the transmission line can be implemented automated (by the parameters of the electrical mode) or manually by regular staff to ensure reliable operation of generating objects and / or consumer power supply [6].

The work of the electric network in the island mode can last as much as you like. The duration of its operation depends on the state of the power lines, the parameters of the modes in the power system and / or in the allocated DPN, the decision of the next personnel, etc. As a rule, synchronization of the allocated DNP with the grid is carried out by appropriate automation devices.

Creation of an automatic control system (ACS) modes of DPN is an important and up-to-date task that needs to be solved with the use of modern software and hardware complexes (HC). Existing principles and approaches to an automated control do not allow in a full network to provide normal and emergency modes of SEM with RG objects, taking into account their features [7].

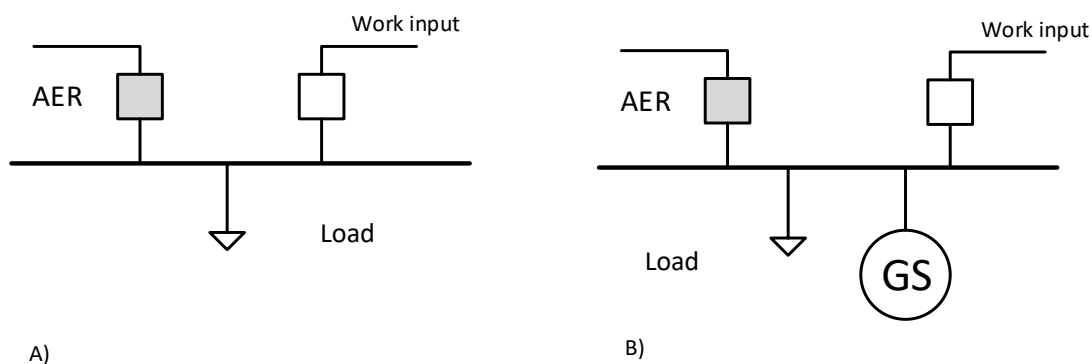
Features of electrical modes are most clearly manifested in the island (autonomous) mode of operation of DPN, since emergency processes in this case occur heavier for consumers than for a general purpose network, especially when emergency deficits. Sudden disconnections of one gum, group or entire power plant in the EEC can not cause significant power deficits and lead to a violation of consumer power supply, and in island mode - it is real. Depending on the schematic-mode conditions, the balance of generation and consumption in EM may vary from the excess of generation, which will lead to the shutdown of the GU, to a deficit [8].

In the distribution of electrical networks and internal power supply networks, devices are used (ARI linear, ARI sectional) and antiavarious automation (AFU - automatic frequency unloading, ALVR - automatic limitation of voltage reduction, AREO - automatic restriction of equipment overload). In the technological connection of DG objects, the schematic-regime situation in the adjacent network is dramatically changing. Accordingly, it is necessary to conduct a settlement analysis of the correctness of choosing algorithms of operation and setting parameters that are

in operation of automation devices. These devices, as a rule, do not have technical capabilities to recognize regime areas and adapt algorithms to the current regime.

Support for the nominal frequency value in the EEC is carried out by the use of automatic regulation (SAP) systems, continuously controlling the balance of generated and consumed active power and implement the required control effect. In case of emergency disconnections, system-wide or local active power deficits may occur. In order to prevent an unacceptable decrease in frequency under the conditions of ensuring the stable operation of the GTS and electrical receivers of consumers, as well as its further recovery, devices AFU are used. The action of the AFU should provide damage to the interruption of electricity supply, as well as the continuity of the power supply of the most responsible consumers by disconnecting less responsible.

ARI devices are used in internal power supply networks to restore power plants by automatically joining backup administration (power source) with disrupted consumer electrical installations. ARI devices can be installed on power transformers, PL, sectional and tire switches. The accession of DG objects leads to a significant change in schematic-regime situations, influencing the AVR devices located in operation. In this regard, it is necessary to determine which changes in the devices of ARI (work algorithms; setting parameters) may be required in connection with the integration of GTS in those DPN nodes, where to this load was passive, that is, when moving from the circuit in Fig. 1., and to the scheme B.

Fig 1. Principal single-line network scheme: A - without generating an object of dispersed generation; B - from the generator installation of the object of dispersed generation

Solving the issues of compatibility of ARI devices located in operation, and the newly-joined GTS objects need to take into account the requirements for the failure-free operation of the GTS / object of the DG when changing the parameters of the electrical network mode, as well as the significance of a particular GTS / object of DG in providing the reliability of consumer power supply. If you allow a temporary disabling of the GTS / object of the RG in the emergency network modes, at the time of the existence of such regimes, until they are re-inclusive, then two possible decisions should be analyzed:

- without changing the algorithm ARI to rotate the rotation of the GTS / Object to reduce the voltage on the outputs or in the case of inadmissibility of the use of AR on a single lepartment of the PL of the DG with the power system, simultaneously envisaging the means of automation of re-enabling the GTS;

- change the algorithms of the work and settings for setting up devices ARI in such a way that the failure work of the GTS / object of DG was provided in various schematic-regime situations.

Conclusion. Taking into account the above prospects for the development of distribution electric networks with objects of dispersed generation, including RES, it is obvious to the relevance and importance of problems that arise in the functioning of automatic control systems normal and emergency modes. Modern development of information technologies provides extensive opportunities for solving the given tasks on a fundamentally new scientific and technological level with the use of modern software and hardware complexes.

Analysis of problematic issues of integration of DG objects, including RES, in distribution networks and internal power supply networks, showed the need to take measures for the phased transition of the EPS of Ukraine to the structure of the "Energy System of the Future" through the implementation of Smart GRID projects, introduction of electricity accumulation systems, creation of automatic systems Manage modes, etc.

Emergency processes in EM with modern DG objects, especially when functioning in island (autonomous) mode, have their specific features that are clearly

manifested in the emergence of emergency power deficiencies that must be taken into account when designing antavaryanism to provide reliable electricity supply to consumers in different ways. Scheme-regime conditions. Integration of DG objects in the internal power supply network leads to a significant change in schematic-regime conditions that can lead to failures, as well as unnecessary and false treasures of antavarian automation devices. That is why it is necessary to improve the algorithms for the functioning of the devices of the AFU and ALVR, by providing adaptability to current schematic conditions.

REFERENCES

1. Highlights of the REN21 Renewables 2017 Global Status Report in perspective. URL: http://www.ren21.net/wp-content/uploads/2017/06/170607_GSR_2017_Highlights.pdf.
2. Sidorenko G.I. Analysis of the marked capital intestines on the construction of the energy objects on the basis of the exorporal erezhnikov energi / g.I. Sidorenko, P.Yu. Micheev // Energy. 2017. No. 10. P. 34-37.
3. V.V. Kulik, O.B. Burkin, Yu.V.Malogulko Litigation Investigation of the effectiveness of compatible operation of local electric networks with GDE and centralized power supply systems / Bulletin of the National Technical University of Ukraine Kyiv Polytechnic Institute. Sir: Mining, 2014. №25. P. 113-120.
4. AccessMode:<https://www.google.com/url?sa=t&rct=j&q=&esrc=s&source=web&cd=&ved=2ahUKEwiAwf6djqHvAhVQw4sKHfKhCFoQFjAAegQIARAD&url=http%3A%2F%2Feuinfocenter.rada.gov.ua%2Fuploads%2Fdocuments%2F29501.pdf&usg=AOvVaw2Phg1rwxZgPczZBQd4KDS3>
5. Gurevich Yu.E. Features of the Raschetov regimen in the energoria with a diverse generation: monograph / Yu.E. Gurevich, P.V. Ilyushin. Nizhny Novgorod: NIU Rancgs, 2018. Vandoorn T.L. A control strategy for islanded microgrids with DC-link voltage control / T.L. Vandoorn, B. Meersman, L. Degroote, B. Renders, L. Vandeveldel // IEEE Trans. Power Del. 2011. Vol. 26. № 2. pp. 703– 713.

6. Batenin V.M. Innovated Elekranenergetics 21 / VM Batenin, pp Unobsome, VN Borin, E.A. Buzverov, V.V. Bushuev, E.I. Vaxo, N.I. Voropaya, E.V. Hallerova, V.V. Gribova, K.K. Deaths, DN Efimov, A.Z. Zhuk, VN Ivakin, VS Khney, B. B. Kobets, V.D. Kovalev, I.N. Colostrum, A.N. Kopagorodsky, V.G. Kurbatsky, Yu.N. Kuchеров and Dr. M: ООО "Idento-Analytic Center Energy", 2017. Ilyushin P.V. Automation of management of normal and apartment modes of Energorayonov with displaced generation: monograph / P.V. Illustrations, AL Kulikov. - N. Novgorod: NIU Rancgs, 2019 - 364 p.

7. Rabinovich R.S. Automatic frequency development of energy systems. M.: Energoatomizdat, 1989.

8. Rules of installation of electrical installations. 7th ed. M.: Izdu NC enas, 2004.

TECHNOLOGICAL PROPERTIES OF QUINOA CEREALS

Romanovska Olha,

senior lector,

Kuziuk Oksana,

Student

Chernivtsi Institute of Trade and Economics, Chernivtsi, Ukraine

Introductions. Semolina is a widely used kind of finely ground wheat cereals, which is popular due to its easy digestion and assimilation, low price and availability for any group of consumers. On the other hand, the proteins, vitamins and microelements contents in semolina are comparatively low [1]. Moreover, it is not recommended for people under 2 and over 45 because of phytin, which causes decalcification and loss of magnesium. Besides, its mixture with milk is highly caloric and may cause obesity or gaining extra weight. Quinoa is a wheat-type pseudo-grain culture imported from South America. It is very valuable cereal with high content of vitamins, microelements, amino acids and proteins. The year 2013 was proclaimed in UNO as “quinoa year” [2-5]. It is even called as “vegetable breast milk”. It is especially important because there is no gluten in quinoa [6-8]. Nutritive values of both cereals are close (360 and 368 kcal/100 g) while the protein content in quinoa is somewhat higher as compared to that in semolina (14-23 g/100g vs 12.7 g/100 g respectively) [1, 6]. Many food processing operations involve mechanical manipulation with materials (mixing, plasticizing and others). In this context, a nature of the cereal, its mechanical characteristics are the key factors governing quality of various confectionary items and half-finished products. For instance, pudding production requires only extra or first quality grade cereal like semolina. Other substitutes can only be used in case they do not depreciate the final product’s consumer qualities. Substitution raw materials can ensure some decrease in the product price and/or widen a circle of potential consumers by lifting some dietary restrictions.

Aim. Complete or partial substitution of the wheat flour is one of many ways to reach the above aims. However, some physicochemical parameters of the wheat and quinoa flours are significantly different (first of all, water absorbing capacities), fact which puts serious obstacles on the possibility of direct substitution of semolina with quinoa.

Materials and methods. All investigations were carried out with different aqueous suspensions of quinoa and semolina. Source cereals characteristics were the following. Semolina grains: water content – 15 %, packing density 1.1 cm³ /g, granulometric particles distribution. Quinoa cereals: water content 6.5 %, packing density 0.9 cm³ /g, granulometric particles distribution. Sedimentation cylinders were used to determine water absorbing capacity of the samples following the procedure: a sample was placed in a beaker and then 5-6 ml of water was added. The mixture was stirred with a glass stick until a uniform viscous mass was formed. If needed, 2-3 ml of water were added and then the mixtures were placed in the sedimentation cylinders, filled with water to the upper mark and left under fixed temperature. The sedimentation values were recorded in 0.5, 1, 2 and 12 hours. All these experiments were carried out at initial temperature 20, 50 and 70 °C. All systems were heated up to the corresponding temperatures and then they were naturally cooled down to room temperature.

Results and discussion. As seen from the experimental data, the swelling degree of semolina and quinoa are significantly different. The swelling degree of quinoa is higher than that of semolina and this fact should be accounted by the substitution of the latter with the former. This difference is caused by the higher content of the smaller particles in quinoa cereals and lower water content in this grain. On the other hand, quinoa can be easily hydrolyzed causing the formation of white jellylike hydrolysis products shell on each grain.

The maximum disperse phase sediment height is reached at 20 °C in 1 hour followed by gradual compacting of the sediment. In the beginning, the compacting runs slowly, then its rate accelerates. It can be seen visually that the sediment becomes non-uniform, the particles agglutinate and thin layers of the liquid appear in

its bulk. The same tendencies were registered for the systems at 50 °C. When the temperature was of 70 °C, the maximum sediment height was reached even in 30 min and then it compacted at comparatively high rate. Some rise in the initial sediment volume with temperature is also evident. We believe that this effect is caused by faster formation of the particle shells at higher temperature. However, higher temperatures push up the rate of various microbes' proliferation, which manifests itself through intense gas release conjugated with raise in the solution turbidity after 24 hours at the initial temperature 20 °C and after 12 hours – at 50 and 70 °C.

The temperature swelling coefficient was calculated as a ratio between the system's volume at the temperature $T+10$ divided by the ratio at the temperature T . These values for semolina were ~1.05 at the temperatures 20-50 °C and ~1.07 for the range 50- 70 °C. The same coefficients for the quinoa mixtures were 1.06 and 1.1 correspondingly, which is quite close to the semolina values. All these values are subject to change with time because of decomposition of the structures formed initially in the mixtures. That is why all the coefficients were determined after 30 min of keeping of the mixtures. It is unlikely that any mixtures would be stored longer during real manufacturing.

Conclusions. It has been shown that swelling of the quinoa mixtures is more intense because of the higher content of fine-dispersed particles and lowers its water content. Hydrolysis of the quinoa mixtures is also more intense than for the semolina compositions. An initial volume of the disperse phase particles increases with temperature while stability of the formed structures decreases. Microbes' functioning is the most influential factor of the systems decomposition. The critical concentration of semolina in water suspensions is of 16 % and for quinoa of 13 %. Interchange between semolina and quinoa should be done according to the ratio 1 g of semolina for 0.8 g of quinoa.

REFERENCES

1. GOST 7022.97. Semolina: Specifications and manufacturing conditions. http://rshn32.ru/files/n_gost-7022-97.pdf Accessed October 02, 2017.

2. ABUGOCH J., Quinoa (*Chenopodium quinoa* Willd.): Composition, Chemistry, Nutritional, and Functional Properties, Elsevier Inc., 31 (2009).
3. CAUDA C., Quinoa in the Kitchen, Borgaro. Turin. 14-16 (2013)
4. ZONG G., et al. Whole grain intake and mortality from all causes, cardiovascular disease, and cancer: a Meta-analysis of prospective cohort studies, *Circulation*, 133(24): 2370-2380 (2016). DOI: 10.1161/CIRCULATIONAHA.115.021101.
5. GARCIA C. et al, Use of quinoa extract as cosmetic and pharmaceutical slimming agent and/or as an agent preventing the formation of new fats in the human body. US Paten Applic. 20100061945. WO2008034989, Publ. 27.03.2008 (2008).
6. The 21-day weight loss breakthrough diet quinoa. <http://www.doctoroz.com/recipe/21-dayweight-loss-breakthrough-diet-quinoa> Accessed Oct. 01, 2017.
7. GALLAGHER E., Gluten-free food science and technology, Wiley-Blackwell (2009).
8. VALENCIA-CHAMORRO S. A., In: Encyclopedia of food science and nutrition. Ed.: CABALLERO B., 4895-4902, Academic Press, Amsterdam. (2003).

**NANOELECTRONICS SCIENTIFIC AND EDUCATIONAL
PUBLICATIONS. NATIONAL TECHNICAL UNIVERSITY OF UKRAINE
"IGOR SIKORSKY KYIV POLYTECHNIC INSTITUTE" ELECTRONIC
DEPARTMENT**

Spivak Viktor,

PhD, Associate Professor,
Senior Researcher, Professor

Vernudin Anton

student

Department of Acoustic and
Multimedia Electronic Systems
of the National Technical University
of Ukraine «Kyiv Polytechnic Institute»
Kyiv, Ukraine

Introductions. The modern development of nanoelectronics started up the nanotechnological revolution, which covered almost all countries of the world and became a priority area of multidisciplinary research in science and technology in the field of nanoelectronics.

The feature of nanotechnology is that the consumer does not usually buy nanotechnology products directly (as we still buy computers, cell phones, etc.), but will buy improved with their use of general products, and the new qualities of these products will be crucial. In this regard, the development of nanotechnology is one of the most common tasks of science, technology and education, specialized in the field of nanoelectronics for any country.

Therefore, at the Faculty of Electronics (FEL) of the National Technical University of Ukraine "Igor Sikorsky Kyiv Polytechnic Institute", scientific, technical and educational developments in new nanotechnologies, nanomaterials and their physical features are being performed traditionally.

Aim. Employees of FEL departments have published a certain number of monographs, textbooks, manuals, lecture notes and teaching aids for teachers to

conduct lectures, practical classes, laboratory work and guidelines and for self-study materials for senior students studying disciplines and nano- microelectronics.

But there is a certain amount of materials still remaining unpublished. These materials summarize modern research and educational developments in nanoelectronics, that is, research on: new nanotechnologies and physical parameters of nanomaterials and nanoproducts for scientific and primarily educational institutions.

Thus, the purpose of the report is to summarize scientific and educational materials on nanoelectronics, which were developed by FEL staff in co-authorship with scientists from other scientific and higher educational institutions of Ukraine.

Materials and methods. The publication of books [1-2] on the following topics is especially relevant during the analysis of features of nanophysical processes and their parameters during production. These topics are: the theory of quantum mechanical principles of nanoelectronics, in particular its features basic semiconductor and carbon structures and characteristic physical properties of these structures; the behavior and energy spectrum of quantum-mechanical particles in potential wells of different shape and dimension, features of tunneling of particles through potential barriers of tunnel and resonant-tunnel structures, regularities of change of density of states of free electrons at changes of dimension of system, law of dispersion of electrons including under time of application of strong external magnetic fields; the basic information about two-dimensional crystals, structures with two-dimensional conducting channels, their compositions - semiconductor superlattices, one-dimensional crystals, low-dimensional structures of carbon - graphene, fullerenes, nanotubes; the specific physical properties of two-, one-, zero-dimensional systems and superlattices caused by their dimensionality and peculiarities of spatial and energy structure are highlighted.

More developed theory and practice of nanophysics of technologies and materials in the study of the discipline "Nanoelectronics" is given in textbooks [3], and in the Ukrainian-Bulgarian [4] and Ukrainian-Moldovan [5] monographs more detailed scientific aspects of nanoelectronics theory, especially theory quantum-

mechanical principles, structures and physical properties of nanomaterials and practical application of the theory of nanophysics during the synthesis and fabrication of modern nanomaterials and nanostructures. The monograph [4] was written in Russian as it is used in higher education institutions in Bulgaria, where it is taught in Russian, and the monograph [5] was published in Romanian and used by specialists in Moldova and Romania.

Scientific and educational publications [1-5] explain in detail why the basis of nanoelectronics of materials is the formation of structures that are quantum-limited in one, two or three directions. It is substantiated why the quantum limitation of the size of the nanostructure means that this size becomes proportional or less than the de Broglie wavelength of the free electron, namely $\lambda = h / P$ (h is the Planck constant, P is the electron momentum), ie less than the limiting characteristic parameter. separates the dimensions of systems in which the behavior of the electron in them can be described by the laws of classical physics, from the dimensions of systems where the laws of classical physics are not applicable in principle, and to characterize the system should use the laws of quantum mechanics [2].

If the quantum limitation of the size of the system occurs in one direction, then there is a structure called the 2D structure or quantum layer. Another common name is the quantum well. The main feature of the energy spectrum of a quantum layer is its dimensional quantization in one direction (the direction of size limitation) and the continuous dependence of the energy of the charge carrier on its quasi-momentum in the other two directions (in the plane of the layer).

Characteristic of 2D structures are physical phenomena - the quantum Hall effect and the quantization of the conductivity of ballistic contact [2]. The main technological approaches to the controlled production of 2D structures are epitaxy from molecular beams and epitaxy from organometallic compounds and hydrides.

Studies on nanomaterials have shown that graphene is a special type of 2D structure [2, 3]. Under the quantum limitation of the size of the system in two directions, the so-called 1D structures or quantum threads (wires) are obtained. The main feature of the energy spectrum of a quantum filament is its dimensional

quantization in the plane perpendicular to the filament axis and the continuous dependence of the energy of the charge carrier on its quasi-momentum for the direction along this axis.

Physical phenomena characteristic of 1D structures are the Peierls phase transition “metal-dielectric” during cooling of a 1D crystal below the critical temperature and suppression of the processes of scattering of free charge carriers. The main technological approaches to the controlled production of 1D structures are a combination of molecular beam epitaxy and electronic or laser lithography, as well as the use of self-organization processes in epitaxial growth of a small amount of material on vicinal surfaces [2].

A special type of 1D structures are carbon nanotubes. In the presence of a quantum-dimensional spatial constraint of the system in three directions, structures are obtained, which are called 0D structures or quantum dots. The main feature of the energy spectrum of a quantum dot is its full dimensional quantization in all three directions. Characteristic of 0D structures are physical phenomena - Coulomb blockade and single-electron processes.

The main methods of controlled obtaining 0D structures are:

a combination of molecular beam or hydride epitaxy with electronic or laser lithography;

the use of self-organization process during epitaxial growth of small quantities of material on crystalline substrate, which is inconsistent with stackable substrate material;

methods of colloid chemistry, published by the department staff on it's website.

Results and discussion. Other papers with FEL research on the stability of fullerenes, improvement of carbon nanostructures and their allotropic modifications, such as carbon nanotubes, their energy structures, defects and methods of experimental study of carbon nanotube structures, and other issues, have also been published in scientific journals.

It is important that after each of the sections of the published textbooks and manuals [2, 3] are the results, tests and tasks that will be useful for students in self-study of nanoelectronics.

Conclusions. The description of the above publications will certainly be useful, especially for students, graduate students, young scientists and teachers, as well as professionals involved in the development of nanoelectronic elements, devices and systems.

Published Ukrainian-Bulgarian [4] and Ukrainian-Moldovan [5] monographs are used in educational and scientific institutions of Bulgaria and Moldova, so they are compiled in Russian and Romanian, respectively. It is important that the main results of scientific and educational developments are published in the electronic resource of the library of NTUU "Kyiv Polytechnic Institute" with access codes that allow all interested scientists, teachers, students, and other consumers can receive in electronic form the full composition of textbooks via Internet, manuals and monographs, which has saved costs on scarce paper and printing services.

REFERENCES

1. Poplavko Y.M. Nanophysics, nanomaterials, nanoelectronics: textbook / Y.M. Poplavko, O.V. Borisov, Y.I. Yakimenko - NTUU "KPI", 2012. - 300 p.
2. Nanoelectronics. Quantum-mechanical principles, structures, physical properties: a textbook for university students in the field of training "Micro- and nanoelectronics" / Zayachuk D.M., Yakimenko Y.I., Spivak V.M., Orlov A.T. and others, 2013. - 428 p.
3. Fundamentals of nanoelectronics: In 2 books, book. 2 Materials and nanoelectronic technologies [Electronic resource]: textbook / Y. I. Yakimenko, D.M. Zayachuk, V.M. Spivak, A.T. Orlov [etc.]; KPI - Electronic text data (1 file: 9.39 MB) - Kyiv: KPI, 2016. - 343 p. - Access mode: <http://ela.kpi.ua/handle/123456789/18294>.
4. Nanoelectronics in 2 books. Book 1. Introduction to nanoelectronic technologies [Electronic resource]: monograph / G.M. Mladenov, V.M. Spivak,

E.G. Koleva, A.V. Bogdan. - Electronic text data (1 file: 11.85 MB). - Kyiv - Sofiya: Education of Ukraine, 2010. - 331 p. - Access mode: <http://ela.kpi.ua/handle/123456789/21147>

5. Notiuni Generale despre micro-si nanoelectronika moderna /Andronati N.R., Spivak V.M., Mladenov Gh. M., Koleva M.E. Tirsu M.S. ta in. –Ch.: Tipografia Academiei de Stiinte a Moldovei, 2013. – 340 p.

RESEARCH OF METHODS FOR EXTRACTING INFORMATION FROM UNSTRUCTURED NATURAL LANGUAGE TEXTS

Zagoruiko Andrii Volodymyrovich

Student

Valenda Natalia Anatoliyivna

PhD in Engineering sciences, Associate Professor

Kharkiv National University of Radioelectronics

Kharkiv, Ukraine

Introductions. Computational linguistics (CL) is an interdisciplinary field that emerged at the intersection of such sciences as linguistics, mathematics, Computer Science, Artificial Intelligence. In its development, it continues to absorb and apply (if necessary, adapt) the methods and tools developed in these sciences [1].

The simplified task of computational linguistics can be formulated as the development of methods and means of constructing linguistic processors for various applications for automatic word processing on the natural language (NL). The development of a linguistic processor for some application involves a formal description of the linguistic properties of the processed text (at least the simplest), which can be considered as a text model (or language model).

Aim. Rresearch of natural language processing technology. Analyzed the main directions of processing, methods, tools available at the current time.

Materials and methods. The complexity of modeling in CL is due to the fact that NL – a large open multi-level system of signs, which arose for the exchange of information in the process of human activity, and is constantly changing in connection with this activity.

The text on the NL is composed of individual units (characters), and there may be several ways to break (articulate) the text into units belonging to different levels.

The complexity of the formal description of NL and its processing leads to the division of this process into separate stages, corresponding to the levels of language. Most modern linguistic processors belong to the modular type, in which each

level/stage of analysis or text synthesis corresponds to a separate processor module. In the case of text analysis, individual modules perform [2]:

- graphematic analysis (segmentation), ie selection in the text of sentences and word forms, more precisely tokens – transition from symbols to words;
- morphological analysis – the transition from word forms to their lemmas (vocabulary forms of tokens) or bases;
- syntactic analysis – identification of syntactic connections of words and grammatical structure of sentences;
- semantic and pragmatic analysis, which determines the content of phrases and the corresponding reaction of the system in which the linguistic processor works.

Thus, the linguistic processor can be considered as a multi-stage converter, which translates in the case of text analysis, each of its proposals in the internal representation of its meaning and vice versa in the case of synthesis.

Different schemes of association and interaction of modules of the considered stages are possible, however separate levels – morphology, syntax and semantics are usually processed by various mechanisms.

Modules of morphological analysis of word forms differ mainly in the following parameters:

- the result of the work – a lemma or basis with a set of morphological characteristics (number, case, species, person, etc.) of a given word form;
- method of analysis – based on the dictionary of word forms of language or on the dictionary of bases, or the wordless method;
- the ability to process the word form of a token not included in the dictionary.

Currently, two main approaches are used to create language processor modules: rule-based, or engineering, and machine learning.

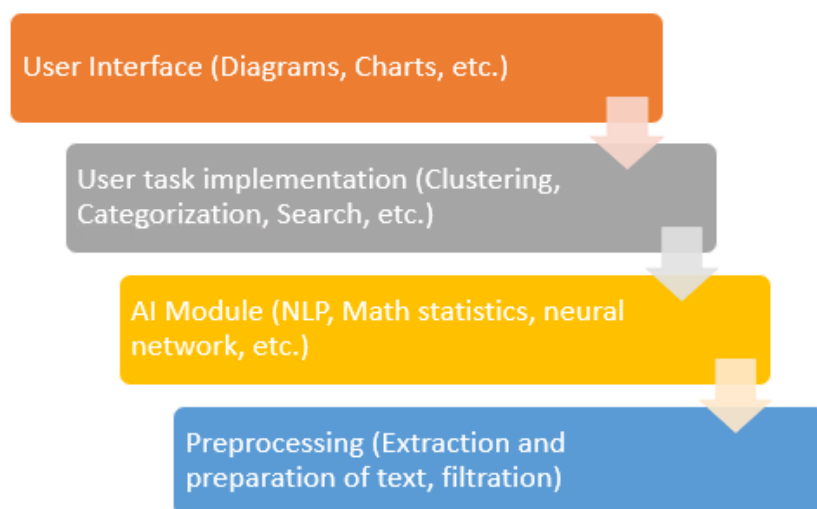
Historically, the first is the approach is rule-based, which is to describe the necessary linguistic information in the form of formal rules. Rules are created by linguists or specialists in the problem area of processed texts.

Within the framework of the approach based on machine learning, the source of linguistic information is not the rules, but the selected texts of the problem area. Among the methods used in the approach, you distinguish methods of teaching with a teacher (supervised), methods of teaching without a teacher (unsupervised), methods of partial learning with a teacher (bootstrapping) [3].

Both approaches have their advantages and disadvantages. Creating rules is too much work and requires enough skilled work, usually by a linguist. Machine learning does not require manual labor to compile rules and reduces system development time, but knowledge is required to select appropriate learning methods.

When processing large collections of documents, the current tasks of Categorization and Text Clustering. Categorization means assigning each document to a certain class with predetermined parameters, and clustering – dividing a set of documents into clusters, ie a subset of thematically related documents. To solve these problems, machine learning methods are used, and therefore these applications are often referred to as Text Mining, as it was considered as part of the scientific field of Data Mining.

If data mining allows you to extract new knowledge (hidden patterns, facts, unknown relationships, etc.) from large amounts of structured information (information stored in databases), then text mining – to find new knowledge in unstructured text files.

Fig. 1. The structure of the generalized text mining system

In this sense, text mining adds an additional stage to data mining technology – the conversion of unstructured text arrays to structured. Then the data can be processed using standard data mining methods.

Conventionally, the text mining system can be divided into four blocks (Fig. 1). The lower block combines the technology of extraction and filtering of incoming word processing. The block above it is responsible for "understanding" texts in natural language.

In the general case, the set of these tasks can be quite wide. These include: categorization, clustering, construction of semantic networks, feature extraction, extraction of opinions, summarization, question answering, thematic indexing, keyword searching, creation of taxonomies and thesauri.

The field of knowledge of Text Mining includes such areas of computational linguistics as: Data mining, Web mining, Information Retrieval, Information Extraction, Natural Language Processing [4].

Rules-based information retrieval systems are based on the application of a given set of rules. Such systems use expertise to solve various tasks that usually require human intelligence. Expert knowledge is often presented in the form of rules or as data in a computer that can be re-applied to solve a problem.

Extraction of information from text documents using statistical models is based on the division of the source text into a vector of words (tokens) and annotation of each of these words by a class from a given class vector. When solving the problem of categorization of a word (object) in the body of texts is determined by a set of features on the basis of which objects will be compared.

Thus, the task of extracting information from the text is reduced to the categorization of objects, to solve which there are the following approaches:

- Rationalist approach. Object identification is based on production rules, which are set manually;
- Machine learning. The problem of finding rules is formulated as a solution to the problem of classification using statistical models;
- Hybrid approach. Is a combination of two previous approaches.

A well-known project of automatic causal retrieval is the IBM Watson project, which uses a cognitive approach to analyze many different external sources of information, to identify non-obvious relationships between different types of stored data. At the same time Watson copes with the task, in many cases, even better than human and, moreover, data processing is much faster, the work is carried out with much larger volumes.

In order to teach the system to analyze complex semantic constructions, considering emotions and other factors, experts used deep processing of natural language. Namely – the question-and-answer system of thematic analytics DeepQA (Deep Question-Answering) [5]. When analyzing a particular question, in order to give the correct answer, the system tries to assess the broadest possible context. Watson's simplified algorithm for answering the question posed in natural language is as follows:

1. Each question is syntactically analyzed to highlight the main features of the question.
2. The system generates several hypotheses by analyzing a database of phrases, which with a certain degree of probability may contain the correct answer.
3. The system performs an in-depth comparison of the language in which the question was asked with the languages in which each of the possible answers is contained, using different algorithms for determining logical connections.
4. Next, each logical algorithm exposes one or more estimates showing the degree of compliance of the found answer to a given question.
5. Each assessment is assigned a certain weighting factor. This uses a statistical model.
6. Steps 3-5 are repeated until Watson finds the answers that will have the best chance of being correct.

The creation of a system capable of deep processing of natural language has solved another problem – the analysis of a huge amount of information that is generated daily. This is unstructured information, tweets, social media posts, reports, articles, etc.

Results and discussion. The relevance of text mining is growing as people of various professions have to make decisions based on the analysis of a large volume of unstructured and poorly structured texts. The analysis of public opinion is becoming more and more interesting. Recently, the blogosphere has shown almost threefold annual growth. One of the new directions of text mining is Opinion Mining – a technology that focuses not so much on the content of the document, but on the opinion that it expresses. Evaluate the success of the advertising campaign, find out how the company is treated in the press – these and other questions can be answered using Opinion Mining technology.

Conclusions. As a result of the work the existing means and directions of the analysis of texts in natural language were investigated. The existing algorithms, main stages, problems and variants of their solution for the problem of extracting information from texts were investigated.

LITERATURE

1. Uszkoreit, Hans. "What Is Computational Linguistics?". Department of Computational Linguistics and Phonetics of Saarland University, 2000.
2. Koskenniemi, Kimmo, Two-level morphology: A general computational model of word-form recognition and production, Department of General Linguistics, University of Helsinki, 1983.
3. Goldberg, Yoav (2016). "A Primer on Neural Network Models for Natural Language Processing". Journal of Artificial Intelligence Research.
4. Hotho, A., Nürnberger, A. and Paaß, G. (2005). "A brief survey of text mining". In Ldv Forum, Vol. 20(1).
5. The DeepQA Research Team – <http://www.research.ibm.com/deepqa/>

ВИКОРИСТАННЯ ГЛИБОКИХ НЕЙРОННИХ МЕРЕЖ У SCIENCEART

Бойко Наталія Іванівна,

к.е.н., доцент

Бокшо Каріна Емеріхівна,

Студентка

Національний університет “Львівська політехніка”

м. Львів, Україна

Вступ. Сьогодні ScienceArt є одним з трендових напрямків в сучасному мистецтві. Все частіше можна прочитати про використання нейромереж для створення картин, музики, заснованої на життєвому циклі одноклітинних організмів, або робототехнічних інсталяціях. Нові технології, робота зі світлом, комп'ютерними алгоритмами стають невід'ємними частинами сучасного мистецтва. Однак далеко не будь-яка річ, зроблена роботом, є витвором мистецтва. Предметна область надасть можливість експериментального аналізу вже існуючих технологій нашого об'єкту та дозволить спроектувати вектор майбутнього внеску до SA.

Одним з напрямків та головним аспектом цієї роботи виступає NeuralStyleTransfer - використання такого методу, що заснований на передачі нейронного стилю, котрий у свою чергу дозволяє генерувати нові зображення високого рівня сприйняття, при тому зберігаючи у собі контент та стилю вхідних зображень буде основним інструментом.

Застосування нейромереж вважається ключовим моментом, особливо на етапі впровадження штучного інтелекту. Для вирішення цієї задачі було вирішено застосовувати галузь машинного навчання, а саме Глибинне навчання, так зване DeepNeuralNetwork.

Відповідно є певний набір нейромереж, які класифікуються під окремі задачі. Зокрема одними з найпопулярніших серед інструментів класифікацій та розпізнання об'єктів виступають згорткові нейронні мережі (CNN). Згорткові нейронні мережі – це чудовий спосіб структурування в мережі, побудови так

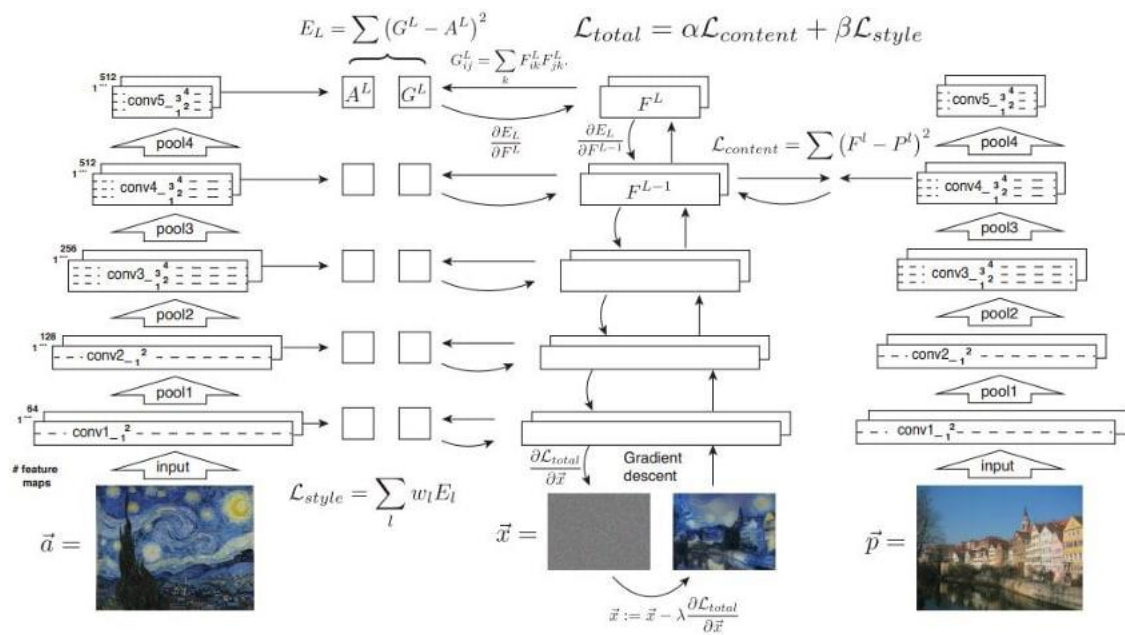
званої інваріантності. Зазвичай структура згорткової нейронної мережі складається із трьох різних типів шарів. Шар може бути згортковим (convolutionlayer), шаром підвибірки (poolinglayers) або повністю під'єднаним шаром (fullyconnectedlayer). В основі цих нейромереж лежить операція згортки, котра дозволяє виділити основні характеристики зображення (ребра, контури, грані) при тому зменшуючи кількість інформації, яка зберігатиметься в пам'яті і в той же час справлятиметься зі зображеннями доволі високої роздільної здатності. На наступному етапі відбуватиметься відстеження наслідуваного повторення ребер і граней, що допоможуть встановити чітку взаємозалежність фрагментів і відтворити нове зображення. Сама архітектура згортковихнейромереж максимально наближена у своїй сутності до нейронних зв'язок людського мозку.

Показано, що CNN здатна добре реплікувати і оптимізувати ці ключові етапи в єдиній структурі і вивчати ієрархічні уявлення безпосередньо з необроблених зображень. Якщо ми візьмемо згорткову нейронну мережу, яка вже була навчена розпізнавати об'єкти в зображеннях, то ця мережа розробить деякі внутрішні незалежні уявлення вмісту і стилю, що міститься в даному зображенні.

У роботі представлений ітеративний супровід, котрий надаватиме змогу контролю чіткості стильової комбінації:

- Контент – це основне зображення, на яке ми будемо переносити стиль.
- Стиль – це зображення, основні характеристики та настрої якого, переноситимемо на контент.
- Вихідне зображення – отриманий результат.

Основним засобом виступатиме CNN, а саме архітектура VGG19(рис.1), котра вже попередньо натренована та максимально близько співвідноситься до конкретного завдання.

Рис. 1. VGG-19 Architecture, from Image Style Transfer Using Convolutional Neural Networks Gatys et al

У першу чергу необхідно сказати, що являють собою різні шари CNN, щоб зрозуміти наступні обчислення. Отож, перші шари CNN, як правило, виявляють об'єкти нижчого рівня, такі як краї та прості текстури, у той час як більш глибокі шари, як правило, виявляють об'єкти вищого рівня: складні текстури, а також класи об'єктів.

Беручи до уваги, що згенероване зображення повинно мати такий же зміст, як і вхідне зображення бажано використовувати шар посередині, що представляє зміст у високому ступені. У ході роботи використовуватиметься так зване "трансферне навчання", яке містить у собі наступні поняття:

- Трансферне навчання (вилучення ознак, де вихідні дані моделі з шару, що передуює вихідному шару, використовуються в якості вхідних даних для нового класифікатора)
- Передача стилю

Основна ідея полягає в тому, щоб перенести стиль зображення на зміст зображення. Наше контентне зображення – це те, що сприймає око людини на підсвідомому першочерговому рівні: об'єкти, форми, основні елементи. Стиль – так зване наповнення, переважно колір, текстура, контрастність по суті настроїв самого зображення.

У міру формування нового цільового образу ми будемо порівнювати його представлення контенту з поданням нашого образу контенту. Ці два подання повинні бути близькі до одного і того ж, навіть якщо наше цільове зображення змінює свій стиль. Щоб формалізувати це порівняння, визначимо втрату вмісту, втрату, яка обчислює різницю між поданням вмісту та цільовим зображенням. Адже мінімізуючи відмінності зображень, ми можемо передавати стилі.

Є три витрати, які необхідно розрахувати:

- Вартість контенту.

Зрозумівши структуру CNN (рис.1), тепер стає очевидним, що в кінці нейронної мережі ми можемо отримати доступ до шару, який досить добре представляє об'єкти (контент). Відповідно, проходячи через шари об'єднання, ми втрачаємо стилістичні частини зображення, але з точки зору отримання контенту це бажано.

У цьому випадку здійснюється обчислення середньоквадратичної різниці між двома уявленнями (формула 1).

$$L_{content}(\vec{p}, \vec{x}, l) = \frac{1}{2} \sum_{i,j} (F_{ij}^l - P_{ij}^l)^2, \quad (1)$$

де $\vec{p}$ – вихідне зображення; $\vec{x}$ – зображення, яке генерується, а P^l і F^l – їх відповідне представлення об'єктів у шарі l .

Це втрата змісту, і вона вимірює, наскільки далекі ці два уявлення один від одного. Оскільки ми намагаємося створити найкращий цільовий образ, наша мета полягає в тому, щоб мінімізувати цю втрату.

- Вартість стилю.

Включивши кореляції між декількома шарами різних розмірів, можемо отримати багатомасштабне уявлення стилю вхідного зображення, яке захоплює великі і малі елементи стилю. Представлення стилю (формула 2) обчислюється як зображення, що проходить через мережу на першому згортковому шарі у всіх п'яти стеках, conv1_1, conv2_1, аж до conv5_1. Кореляції на кожному шарі задаються грамовою матрицею (Grammatrix).

$$L_{style}(\vec{a}, \vec{x}) = \sum_{l=0}^L w_l E_l \quad (2)$$

де w_l — вагові коефіцієнти внеску кожного шару в загальні втрати (конкретні значення w_l в наших результатах). Похідна E_l по відношенню до активацій в шарі l . Градієнти E_l по відношенню до активацій в нижніх шарах мережі можуть бути легко обчислені з використанням стандартного зворотного поширення помилок.

- Загальна (варіаційна) вартість.

У цьому випадку згладжуємо відмінності між стилем і змістом, переданим в рамках згенерованого образу та обраховуємо наступним чином (формула 3):

$$L_{total}(\vec{p}, \vec{a}, \vec{x}) = \alpha L_{content}(\vec{p}, \vec{x}) + \beta L_{style}(\vec{a}, \vec{x}) \quad (3)$$

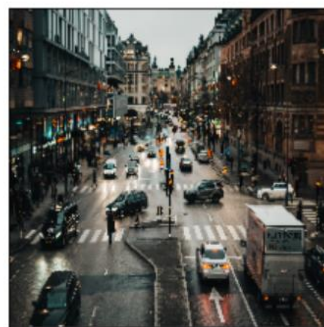
У нас є значення для втрати вмісту та стилю, але оскільки вони розраховуються по-різному, ці значення будуть досить різними, і ми хочемо, щоб наше цільове зображення враховувало обидва. Таким чином, необхідно застосовувати постійні ваги, α і β , до втрат змісту і стилю, таким чином, щоб загальна втрата відображала рівний баланс.

Layer (type)	Output Shape	Param #
input_1 (InputLayer)	[None, 224, 224, 3]	0
block1_conv1 (Conv2D)	(None, 224, 224, 64)	1792
block1_conv2 (Conv2D)	(None, 224, 224, 64)	36928
block1_pool (MaxPooling2D)	(None, 112, 112, 64)	0
block2_conv1 (Conv2D)	(None, 112, 112, 128)	73856
block2_conv2 (Conv2D)	(None, 112, 112, 128)	147584
block2_pool (MaxPooling2D)	(None, 56, 56, 128)	0
block3_conv1 (Conv2D)	(None, 56, 56, 256)	295168
block3_conv2 (Conv2D)	(None, 56, 56, 256)	590080
block3_conv3 (Conv2D)	(None, 56, 56, 256)	590080
block3_conv4 (Conv2D)	(None, 56, 56, 256)	590080
block3_pool (MaxPooling2D)	(None, 28, 28, 256)	0
block4_conv1 (Conv2D)	(None, 28, 28, 512)	1180160
block4_conv2 (Conv2D)	(None, 28, 28, 512)	2359808
block4_conv3 (Conv2D)	(None, 28, 28, 512)	2359808
block4_conv4 (Conv2D)	(None, 28, 28, 512)	2359808
block4_pool (MaxPooling2D)	(None, 14, 14, 512)	0
block5_conv1 (Conv2D)	(None, 14, 14, 512)	2359808
block5_conv2 (Conv2D)	(None, 14, 14, 512)	2359808
block5_conv3 (Conv2D)	(None, 14, 14, 512)	2359808
block5_conv4 (Conv2D)	(None, 14, 14, 512)	2359808
block5_pool (MaxPooling2D)	(None, 7, 7, 512)	0
Total params: 20,024,384		
Trainable params: 0		
Non-trainable params: 20,024,384		

Рис. 2. Використана архітектура VGG19

Рис. 3. Стильове зображення

Рис. 4. Контент-зображення

Ітеративне відображення процесу наведене рис. 3-4 наведене нижче.

	Iteration:1/1000, Total Cost:745826880.0, Style Cost: 7458.2685546875, Content Cost: 0.0
	Iteration:101/1000, Total Cost:2044567.25, Style Cost: 13.781789779663086, Content Cost: 666388.3125
	Iteration:301/1000, Total Cost:892843.0625, Style Cost: 3.722069501876831, Content Cost: 520636.125
	Iteration:401/1000, Total Cost:777549.125, Style Cost: 2.9344568252563477, Content Cost: 484103.4375
	Iteration:501/1000, Total Cost:706650.875, Style Cost: 2.4884047508239746, Content Cost: 457810.375
	Iteration:601/1000, Total Cost:657594.9375, Style Cost: 2.1962997913360596, Content Cost: 437964.9375

	Iteration:701/1000, Total Cost:620544.375, Style Cost: 1.9892996549606323, Content Cost: 421614.4375
	Iteration:801/1000, Total Cost:591908.9375, Style Cost: 1.8326843976974487, Content Cost: 408640.5
	Iteration:901/1000, Total Cost:569036.0, Style Cost: 1.7106903791427612, Content Cost: 397966.9375

Отже, як бачимо мінімізуючи відмінності зображень, ми можемо передавати стилі. Коли ми почнемо з великих відмінностей у втратах, ми побачимо, що передача стилю не так вже й добре. Ми бачимо, що стилі передаються, але це здається грубим і неінтуїтивним. З кожним кроком мінімізації витрат ми йдемо в напрямку кращого злиття стилю і змісту і, в кінцевому рахунку, кращого результуючого образу.

Висновок. Підсумовуючи, можна стверджувати, що центральним елементом цього процесу є розрахунок втрат. Як тільки у нас є втрата вмісту, яка говорить наскільки близький вміст цільового зображення до вмісту зображення вмісту, і втрата стилю, яка говорить наскільки близька мета стилю до стильового зображення, то ми можемо скласти ці втрати разом, щоб отримати загальну втрату, а потім використовувати типове зворотне поширення і оптимізацію, щоб зменшити цю втрату, ітеративно змінюючи цільове зображення відповідно до нашого бажаним змістом і стилем. Дуже важливим етапом такої розробки є загальне бачення різниці втрат, адже одна з них полягає у виявленні "представлення стилю" (текстури, кольору і т.д.), інша – у порівнянні стилю вихідного зображення зі стилем згенерованого зображення.

СИСТЕМА ВИЯВЛЕННЯ СТРЕСУ ПІД ЧАС РОБОТИ ЗА ДОПОМОГОЮ СМАРТФОНІВ ТА ПЕРЕНОСНИХ ДАТЧИКІВ

Бойко Наталія Іванівна,

к.е.н., доцент

Яцків Марія Володимирівна,

Магістрантка

Національний університет “Львівська політехніка”

м. Львів, Україна

Вступ. Дослідження особливостей поведінки людини у стресових ситуаціях є постійним об’єктом дослідження науковців. Однак, попри розповсюдженість даної проблеми, навіть закордонних досліджень недостатньо для реалій сучасної України.

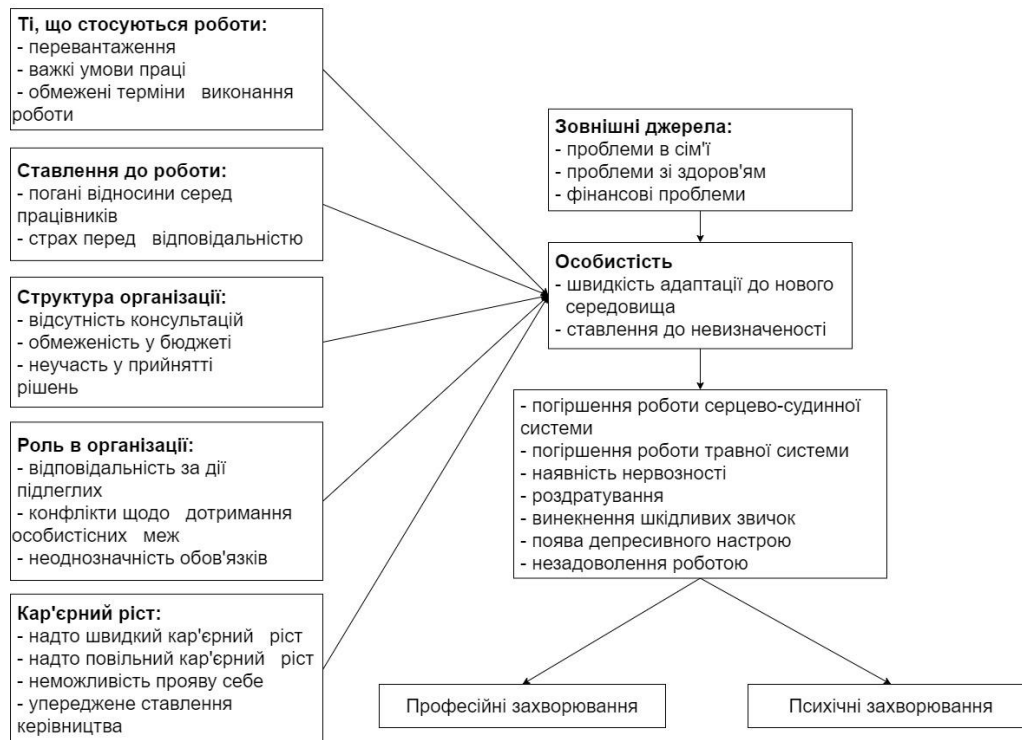
Стрес - суб’єктивне явище, яке стає все більш популярним з кожним роком. Загалом, поняття стресу включає в себе зміну фізичного та емоційного стану, які, в свою чергу, здійснюють вплив на тілесну та психологічну складові. Постійні високі розумові навантаження, ненормований графік, швидкий плин інформації потребують від людини миттєвої адаптації до ситуації. На жаль, автоматичного та комфортного для людини методу виявлення раннього стресу поки не існує.

Метою дослідження є вивчення проблеми стресу та знаходження шляхів його подолання у зв’язку з розвитком наукових технологій. Найскладнішим завданням сфери охорони праці є мінімізація впливу стресу на робочому місці. Неможливо стверджувати тільки негативну дію стресу, проте, виникнення надмірних, постійних та тривалих стресових ситуацій під час робочого дня є неприпустимим явищем.

Отже, дати однозначне визначення професійному стресу доволі складно, оскільки воно пов’язане із великою кількістю чинників, які неможливо виміряти чи передбачити. Найчастіше, прояв емоційної нестабільності здійснюється у вигляді психічних і фізичних реакцій на стресові ситуації, коли,

наприклад, ситуація розвивається не за планом. На рис. 1 наведена модель розвитку професійного стресу.

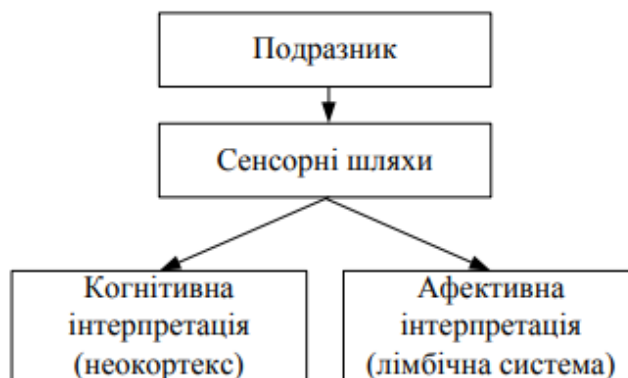

Рис. 1. Модель розвитку професійного стресу

Дана модель (рис. 1) зосереджується на негативних наслідках розвитку професійного стресу - погіршення здоров'я працівника. Згруповані джерела однаковою мірою чинять вплив на людину, тим самим не дозволяють їй максимально зосередитися при прийнятті відповідального рішення. Серед них ті, що тою чи іншою мірою пов'язані з робочим процесом та зовнішні причини, які вже були набуті до початку робочого дня. Усі ці моменти стресу перетворюються в чинники, які негативно впливають на стан здоров'я, а згодом переходять у професійні захворювання.

Проте, слід також розглядати індивідуальну реакцію кожної людини на стрес. На рис. 2 наведено схему виникнення реакції на стрес. Р. Еркс і Д. Додсон експериментально показали, що з ростом активізації нервової системи до визначеного критичного рівня ефективність діяльності підвищується, але при подальшій активізації нервової системи, тобто при стресогенності діючих факторів, показники діяльності знижуються. Низька працездатність при малій стресогенній активізації є результатом недостатнього

застосування адаптаційних резервів в процесах захисту організму від вимог середовища.

Рис. 2. Схема виникнення реакції на стрес

Так, як об'єктом дослідження є людина-оператор, то питання адаптації людини в умовах стресу - залишається актуальним. Сильні зовнішні подразники порушують внутрішній баланс та рівновагу. Саме цей стан для організму і являється стресовим.

Матеріали та методи. Без використання додаткових датчиків первинне визначення зміни стану людини базується на зміні фізичних показників. Також, можливе дослідження швидкості реакції людини під час проходження тестів.

Одним з найбільш відомих фізичних сигналів є серцева діяльність, оскільки є найбільш чутливою ознакою до дії стресу. Моделювання відбувається на основі частоти серцевих скорочень (ЧСС), інтервалів RR (IBI) та варіабельності серцевого ритму (BCR). Отримані характеристики можна розділити на три класи: часову область, частотну область та нелінійні ознаки. Часову область можна отримати як середнє значення інтервалів RR, стандартне відхилення інтервалів RR, середній квадрат RR інтервалів, відсоток кількості послідовних інтервалів RR, що змінюється більше ніж 50 мс. Функції частотної області можуть бути зараховані як низькочастотний компонент, високочастотний компонент, співвідношення НЧ / ВЧ [1].

Наступною досліджуваною ознакою є пульс. У разі дії стресора об'єм крові та артеріальний тиск також змінюються. Пульс об'єму крові (BVP) - це зміна об'єму крові за певний інтервал часу. Фотоплетизмографія (PPG) - це

недорогий оптичний метод вимірювання BVP. Він використовує поглинання світла кров'ю. Після випромінювання світла від джерела світла різна кількість крові в об'ємі поглине різну кількість світла. Таким чином можна виміряти об'єм крові. Можливість виміряти пульс є в більшості сучасних гаджетів.

Останньою проаналізованою фізичною особливістю є температура тіла. При перебуванні людини під дією стресу температура тіла людини не збільшується миттєво як, наприклад, пульс, проте, дослідження показують, що збудження може спричинити зміну температури на 0,1 або 0,2 за Цельсієм протягом пів години після початку дії стресу [2]. Для дослідження було використано середнє, мінімальне, максимальне та стандартне відхилення особливостей температури шкіри.

Отже, запропонована система базується на таких аспектах виявлення стресу:

1. Для кожної фізіологічної зміни індивідуально підібраний тип пристрою.
2. Стрес класифіковано за причиною виникнення (перевантаження, не пояснені зміни), місцем (офісні, автомобільні) та тривалістю (гострий, хронічний).
3. Після аналізу стану людини прийнято рішення про подальшу можливість приймати участь в процесі прийняття рішень під час робочого дня.

Проте, прийняття рішення щодо дієздатності людини з врахуванням тільки зміни фізичних особливостей є неточним, оскільки, існує великий шанс помилки. Для цього, при можливості застосовуємо дослідження динаміки додаткових характеристик в залежності від професійного спрямування людини. Наприклад, для офісного працівника досліджуємо динаміку натискання на клавіші та використання миші. Кожна людина має різну швидкість і стиль використання письма та миші. Коли людина відчуває стрес, м'язи скорочуються більше, ніж зазвичай, і це впливає на натискання клавіш та динаміку миші людини. Стрес можна виявити, покладаючись на цю зміну. Ця характеристика не вимагає додаткового обладнання.

Також, для зменшення похибки вводимо періодичне обов'язкове тестування кожної людини. За допомогою цього, можемо штучно створити стресову ситуацію і дослідити реакцію та перевантаженість людини. Найстарішим та найпростішим запропонованим тестом є Stroop Color-Word Test. Досліджуваною характеристикою тут є тривалість виконання поставлених завдань. В першій частині тесту випробуваному необхідно написати назву чорнила, а в другій – написати колір слова, яке з'являється на екрані.

Іншим використовуваним тестом є пошук потрібного об'єкта. Завданням людини є знайти на полотні заданий системою об'єкт, розміри та забарвлення якого відрізняються.

Для дослідження емоцій використовується тест афективних зображень на основі IAPS – бази даних зображень для забезпечення стандартизованого набору зображень для дослідження емоцій та уваги. Даний тест здобув широке застосування в психологічних дослідженнях. Суть тесту – дослідження емоційного збудження на картини, що варіюються від простих побутових предметів до екстремальних, які викликають збудження у людей.

Висновок. У роботі наводяться основні ознаки для визначення перевантаженості людини та можливості приймати рішення під час робочого дня. Також, перераховано тести, які позитивно впливають на точність визначення та дозволяють пришвидшити процес визначення остаточного перенапруження.

МАТЕМАТИЧНА МОДЕЛЬ ГІДРОМЕХАНІЧНОГО РЕГУЛЯТОРА ОБЕРТІВ ВІЛЬНОЇ ТУРБІНИ ТУРБОВАЛЬНОГО ГАЗОТУРБІННОГО ДВИГУНА

Качанов Петро Олексійович

д.т.н., професор

Національний технічний університет

«Харківський політехнічний інститут», м. Харків, Україна

Литвяк Олександр Миколайович

к.т.н., доцент,

Дурєєв Вячеслав Олександрович

к.т.н., доцент

Національний університет цивільного захисту України,

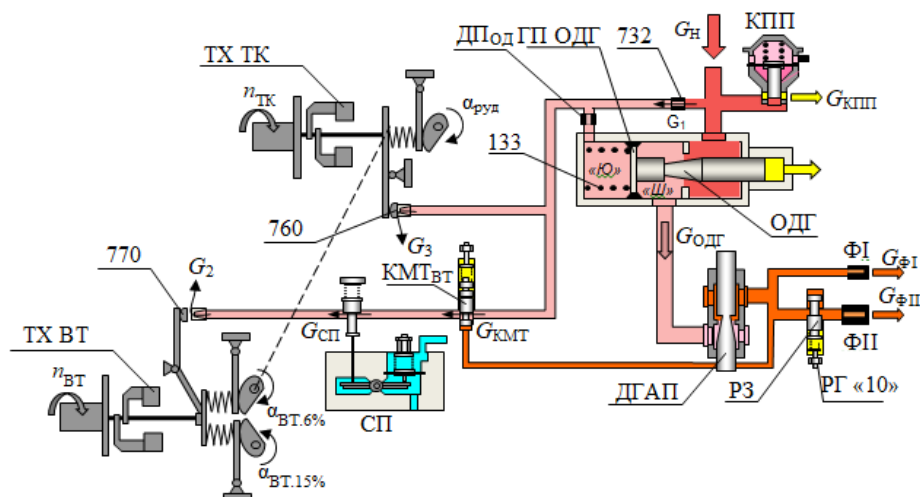
м. Харків, Україна

Вступ. Статична характеристика регулятора обертів вільної турбіни (РОВТ) відіграє надзвичайно важливу роль в динаміці системи автоматичного регулювання обертів вільної турбіни $САР(n_{ВТ})$ турбовального газотурбінного двигуна. Саме по статичній характеристиці визначаються такі важливі динамічні параметри РОВТ, як коефіцієнт підсилення і зона нечутливості (гістерезис), які можуть істотно змінюватися в межах допусків, встановлених розробником. При несприятливому поєднанні динамічно параметрів РОВТ і двигуна спостерігається незадовільна робота системи автоматичного регулювання обертів вільної турбіни [1]. Для визначення впливу параметрів і конструктивних чинників на статичну характеристику необхідна нелінійна поелементна математична модель, з урахуванням всіх особливостей елементів РОВТ, що входять в його конструкцію.

Мета роботи полягає у розробці математичної моделі гідромеханічного регулятора обертів вільної турбіни турбовального газотурбінного двигуна.

Матеріали та методи. По суті РОВТ включає тахометр вільної турбіни і основну дозуючу голку з гідроприводом [2]. Однак на статичну характеристику РОВТ прямо або побічно впливають і інші елементи системи автоматичного

керування витратою палива, що встановлені в магістралі подачі палива і в каналах живлення гідроприводу основної дозуючої голки від насосу і до форсунок двигуна(рис.1).

Рис. 1 Конструктивна схема РОВТ

Конструктивна схема РОВТ включає всі елементи, що прямо або побічно впливають на витрату палива при роботі САР (n_{BT}):

ТХ ТК – тахометр регулятора оборотів турбокомпресора (РОТК); ТХ ВТ – тахометр регулятора оборотів вільної турбіни (РОВТ); КППТ – клапан постійного перепаду тиску; ОДГ – основна дозуюча голка; ГП ОДГ – гідралічний привод ОДГ; ДГАП – дозуюча голка автомата приймальності; КМТ_{ВТ} – клапан мінімального тиску РОВТ; ДП_{ОДГ} – дросельний пакет ГП ОДГ; РЗ – розподільчий золотник розподілювача палива; СП – синхронізатор потужності; ФІ – гідралічний еквівалент 1-го контуру форсунок; ФІІ – гідралічний еквівалент 2-го контуру форсунок; «Ю» – керована порожнина гідроприводу ОДГ; «Ш» – некерована порожнина гідроприводу ОДГ; 133 – пружина гідроприводу ОДГ; 732 – живлячий гідропривід ОДГ; 760 – керуючий клапан РОТК; 770 – керуючий клапан РОВТ.

Всі указані елементи впливають на роботу, або налаштування САР оборотів вільної турбіни. Керуючий клапан ТК не герметичний, тому його об'ємна продуктивність впливає на налаштування САР(n_{BT}). Золотники КМТ_{ВТ}

і СП дроселюють канал управління керуючого клапану РОВТ та впливають на його роботу. Гідравлічний опір ДГАП і розподільовача палива впливають на роботу ГП ОДГ. Тому всі ці елементи потрібно враховувати при розрахунках. Для того щоб отримати математичний опис статичної характеристики РОВТ, необхідно мати у своєму розпорядженні математичні моделі характеристик всіх елементів, що прямо або побічно впливають на роботу РОВТ.

Характеристика вузла що качає:

$$G_H = G_H(n_{TK}), \quad (1)$$

де G_H – паливо, що не дозується, яке надходить від вузла що качає (насосу);

n_{TK} – оберти ротора турбокомпресора.

Характеристика керуючого клапана 770 РОВТ:

$$G_2 = G_2(\mu_2 f_2; P_{K12}; P_{3L}); f_2 = f_2(n_{BT}); \mu_2 = \mu_2(\delta_2); \quad (2)$$

де G_2 – розхід палива крізь керуючий клапан 770; μ_2 – коефіцієнт розходу керуючого клапану 770; f_2 – площа прохідного перетину клапану 770; δ_2 – положення заслінки клапану 770; P_{K12} – тиск палива перед клапаном 770; P_{3L} – тиск у зливній порожнині агрегату.

Характеристика керуючого клапана 760 РОТК:

$$G_3 = G_3(\mu_3 f_3; P_{Ю}; P_{3L}); \quad (3)$$

де G_3 – розхід палива крізь керуючий клапан 760; $\mu_3 f_3$ – гідравлічний еквівалент клапана 760; $P_{Ю}$ – тиск в керованій порожнині ГП ОДГ.

Характеристика живлючого жиклера 732:

$$G_1 = G_1(\mu_1 f_1; P_H; P_{Ю}); \quad (4)$$

де G_1 – розхід палива крізь живлючий жиклер 732; $\mu_1 f_1$ – гідравлічний еквівалент жиклеру 732;

Характеристика 1-го та 2-го контуру форсунок:

$$G_{Ф1} = G_{Ф1}(\mu_{Ф1} f_{Ф1}; P_T; P_2); \quad G_{ФII} = G_{ФII}(\mu_{ФII} f_{ФII}; P_T; P_2) \quad (5)$$

де $G_{Ф1}$ – розхід палива крізь 1-й контур форсунок; $\mu_{Ф1} f_{Ф1}$ – гідравлічний еквівалент 1-го контуру форсунок; P_T – тиск в першому контурі форсунок; $G_{ФII}$

– розхід палива крізь 2-й контур форсунок; $\mu_{\text{ФП}} f_{\text{ФП}}$ – гідравлічний еквівалент 2-го контуру форсунок.

Характеристика розподільчого золотника РП:

$$G_{\text{РЗ}} = G_{\text{РЗ}}(\mu_{\text{РЗ}} f_{\text{РЗ}}; P_{\text{Т}}; P_2); \quad f_{\text{РЗ}} = f_{\text{РЗ}}(P_{\text{Т}}; P_{\text{ЗЛ}}; C_{324}); \quad (6)$$

де $G_{\text{РЗ}}$ – розхід палива крізь розподільчий золотник; $\mu_{\text{РЗ}}$ – коефіцієнт розходу розподільчого золотника (РЗ); $f_{\text{РЗ}}$ – площа прохідного перетину РЗ; P_2 – тиск еквівалентний повному тиску в камері згоряння; C_{324} – жорсткість пружини РЗ.

Характеристика основної дозуючої голки:

$$G_{\text{ОДГ}} = G_{\text{ОДГ}}(\mu_{\text{ОДГ}} f_{\text{ОДГ}}; \Delta P_{\text{ОДГ}}); \quad f_{\text{ОДГ}} = f_{\text{ОДГ}}(X_{\text{ОДГ}}); \quad (7)$$

де $G_{\text{ОДГ}}$ – розхід палива крізь ОДГ; $\mu_{\text{ОДГ}}$ – коефіцієнт розходу ОДГ; $f_{\text{ОДГ}}$ – площа прохідного перетину ОДГ; $\Delta P_{\text{ОДГ}}$ – перепад тиску на ОДГ.

Характеристика гідроприводу ОДГ:

$$X_{\text{ОДГ}} = X_{\text{ОДГ}}(P_{\text{Н}}; P_{\text{Ю}}; P_{\text{СЛ}}; C_{133}); \quad (8)$$

де $X_{\text{ОДГ}}$ – координата положення ГП ОДГ; C_{133} – жорсткість пружини ГП ОДГ.

Характеристика клапана постійного перепаду (КПП):

$$G_{\text{КПП}} = G_{\text{КПП}}(\mu_{\text{КПП}} f_{\text{КПП}}; P_{\text{Н}}; P_{\text{СЛ}}); \quad f_{\text{КПП}} = f_{\text{КПП}}(\Delta X_{\text{КПП}});$$

$$\Delta X_{\text{КПП}} = \Delta X_{\text{КПП}}(\Delta P_{\text{ОДГ}}; C_{505}). \quad (9)$$

де $G_{\text{КПП}}$ – розхід палива, що зливається через КПП; $\mu_{\text{КПП}}$ – коефіцієнт розходу КПП; $f_{\text{КПП}}$ – площа прохідного перетину КПП; $\Delta X_{\text{КПП}}$ – положення золотника КПП відносно вікон гільзи КПП; C_{505} – жорсткість пружини КПП.

Характеристика тахометру РОВТ (ТХВТ):

$$\delta_2 = \delta_2(n_{\text{СТ}}; C_{\text{ТХ.ВТ}}); \quad (10)$$

де δ_2 – положення заслінки клапану 770; $C_{\text{ТХ.ВТ}}$ – приведена жорсткість пружин.

Характеристика золотника синхронізатора потужності:

$$G_{\text{СП}} = G_{\text{СП}}(\mu_{\text{СП}} f_{\text{СП}}; P_{\text{КЛ2}}; P_{\text{Ю}}); \quad f_{\text{СП}} = f_{\text{СП}}(\Delta X_{\text{СП}}); \quad (11)$$

де $G_{СП}$ – розхід палива крізь золотник СП; $\mu_{СП}$ – коефіцієнт розходу золотника СП; $f_{СП}$ – площа прохідного перетину золотника СП; $\Delta X_{СП}$ – положення золотника СП відносно вікон гільзи СП.

Характеристика клапана мінімального тиску (КМТ_{ВТ}):

$$G_{КМТВТ} = G_{КМТВТ}(\mu_{КМТВТ}; f_{КМТВТ}; P_T; P_{ЗЛ}; \Delta X_{КМТВТ}); \quad (12)$$

$$f_{КМТВТ} = f_{КМТВТ}(P_T; P_{ЗЛ}; C_{032});$$

де $G_{КМТВТ}$ – розхід палива крізь золотник КМТ_{ВТ}; $\mu_{КМТВТ}$ – коефіцієнт розходу КМТ_{ВТ}; $f_{КМТВТ}$ – площа прохідного перетину КМТ_{ВТ}; $\Delta X_{КМТВТ}$ – площа прохідного перетину КМТ_{ВТ} відносно вікон гільзи; C_{032} – жорсткість пружини КМТ_{ВТ}.

Характеристика дозуючої голки автомата приймальності (ДГАП):

$$\Delta P_{ДГАП} = \Delta P_{ДГАП}(\mu_{ДГАП} f_{ДГАП}; G_{ОДГ}), \quad (13)$$

де $\Delta P_{ДГАП}$ – перепад тиску на ДГАП; $\mu_{ДГАП}$ – коефіцієнт розходу ДГАП; $f_{ДГАП}$ – площа прохідного перетину ДГАП.

Математичний опис статичної характеристики РОВТ є рішення системи рівнянь балансу витрат, енергії і рівнянь зв'язку для паливної магістралі насоса-регулятора [3]:

Рівняння балансу розходів:

$$G_H = G_{ОДГ} + G_{КПП} + G_1; \quad G_1 = G_2 + G_3; \quad G_{ОДГ} = G_{ДГАП};$$

$$G_{ДГАП} = G_{ФІ} + G_{ФП}; \quad G_2 = G_{СП}; \quad G_{СП} = G_{КМТВТ}. \quad (14)$$

Рівняння енергії: $P_H = P_T + \Delta P_{ДГАП} + \Delta P_{ОДГ}; \quad P_{КЛЗ} = P_{Ю} + \Delta P_{КМТВТ} + \Delta P_{СП}. \quad (15)$

Замикаючи рівняння зв'язку: $G_{ОДГ} = G_{ОДГ.зад}, \quad \text{або } n_{ВТ} = n_{ВТ.зад}. \quad (16)$

Кожна з описаних величин, що входять до складу системи рівнянь, є нелінійною функцією.

Результати та обговорення. Таким чином, статична характеристика РОВТ описується системою нелінійних алгебраїчних рівнянь. Для вирішення системи рівнянь, що описують статичну характеристику РОВТ необхідно розташовувати характеристиками всіх елементів, що входять в цю систему.

Отримати аналітичне рішення даної системи рівнянь неможливо. Однак можна отримати рішення для заданої точки, використовуючи відомі методи чисельних рішень [4].

Висновок. Отримано нелінійна математична модель статичної характеристики РОВТ, що при наявності функцій його елементів дозволяє розрахувати статичну характеристику регулятора та визначити коефіцієнт підсилення регулятору у повільної точці. Крім того представлена модель дозволяє скоротити час пошуку несправностей та оптимізувати налаштування регулятора при прийнятно-здавальних випробуваннях гідромеханічних насосів регуляторів турбовальних газотурбінних двигунів вертольотів.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Aguilar L. Self-Oscillations in Dynamic Systems / L. Aguilar I. Boiko L. Fridman R. Iriarte. Basel: Birkhäuser, 2015. – 163 p.
2. Турбовальный двигатель ТВ3-117. Рук.по техн. эксплуатации. Книга 2. 073.00.00. Топливная система двигателя. 1986. 506 с.
3. Литвяк А.Н., Деревянко А.А. Математическое моделирование распределительных сетей автоматических систем водяного пожаротушения. Вестник Кокшетауского технического института Министерства по чрезвычайным ситуациям Республики Казахстан. КТИ МЧС РК, 2013. № 2 (10). С. 48-53.
4. Математическое моделирование агрегатов гидромеханических систем регулирования авиационных ГТД на ЭВМ. Методика 29-83. 1984. 183с. Веб-сайт. URL. <http://www.1bm.ru/techdocs/kgs/ost/241/info/46364> / (дата звернення 25.05.2018).

ОЦІНКА НАВЕДЕНОЇ ПОЗДОВЖНЬОЇ ЕЛЕКТРОРУШІЙНОЇ СИЛИ НА МЕТАЛЕВИХ ЕЛЕМЕНТАХ ПІДЗЕМНОГО ОПТИЧНОГО КАБЕЛЮ

Корнієнко Іван Сергійович

Студент-магістрант

Державний університет інтелектуальних технологій і зв'язку

м. Одеса, Україна

Вступ. На сьогоднішній день транспортна телекомунікаційна мережа зв'язку країни побудована, як правило, на базі підземних броньованих оптичних кабелях (ОК), що замкнені в кільця. Такі підземні ОК прокладені вздовж автодоріг для зручності пересування аварійно-відновлювальних бригад по трасі лінії зв'язку.

Зближення високовольтних ліній електропередавання (ЛЕП), що є джерелами зовнішнього електромагнітного впливу, і волоконно-оптичних ліній зв'язку (ВОЛЗ), в загальному випадку містять як перетини, так і паралельне або скісне зближення. Ділянки зближення, на яких ширина зближення змінюється не більше ніж на 10 % враховуються паралельними [1, 2, 3].

Підземні ОК підлягають лише магнітному впливу від ЛЕП змінного струму у виді появи поздовжньої електрорушійної сили (ЕРС) на їх металевих елементах. Величина такої ЕРС в нормальному та, зокрема, в аварійному режимі роботи ЛЕП, може сягати кількох десятків та сотен вольт, що загрожуватиме життю обслуговуючого лінійного персоналу.

Величина зближення ВОЛЗ та ЛЕП визначає міру магнітного впливу останньої.

Таким чином, оцінка величини ЕРС на металевих елементах ОК від умов зближення з ЛЕП є актуальною задачею для забезпечення безпечної технічної експлуатації та обслуговування ВОЛЗ.

Метою роботи є оцінка поздовжньої ЕРС на броні оптичного кабелю при різних ширинах зближення з ЛЕП.

Розв’язання поставленої задачі. В даній роботі використано діючий рекомендаційний документ КНД 45-136-99 для обґрунтування методики оцінки магнітного впливу ЛЕП на металеві елементи оптичного кабелю.

Допустима поздовжня електрорушійна сила на броні ОК нормується в аварійному та нормальному режимах роботи ЛЕП. Найбільшу небезпеку враження електричним струмом обслуговуючого персоналу і пробиття ізоляції металевої оболонки оптичного кабелю типу, наприклад ОАрБП, представляє випадок заземлення одного кінця проводу зв’язку. Тоді на протилежному кінці проводу зв’язку буде напруга рівна повній індукованій ЕРС (при малому опорі заземлення).

Розрахунок величини ЕРС в загальному випадку проводиться за формулою [1]:

$$E = \omega \cdot \sum_{i=1}^n M_i l_i I_i, \quad (1)$$

де $\omega = 2\pi f$ – кругова частота впливаючого струму, $f = 50$ Гц;

n – кількість ділянок зближення ЛЕП та ВОЛЗ;

I_i – впливаючий струм на i -й ділянці зближення, А;

M_i – модуль коефіцієнта взаємоіндуктивності між однопровідними колами ЛЕП і ОК при частоті $f = 50$ Гц на кілометричній ділянці зближення, Гн/км;

l_i – довжина i -й ділянки зближення, км.

Величину коефіцієнта взаємної індуктивності M визначаємо за допомогою номограми Михайлова або виразом [1]

$$M = \ln \left| 1 + \frac{6 \cdot 10^5}{a_{\text{екв}}^2 \sigma_3 f} \right| \cdot 10^{-4}, \quad (2)$$

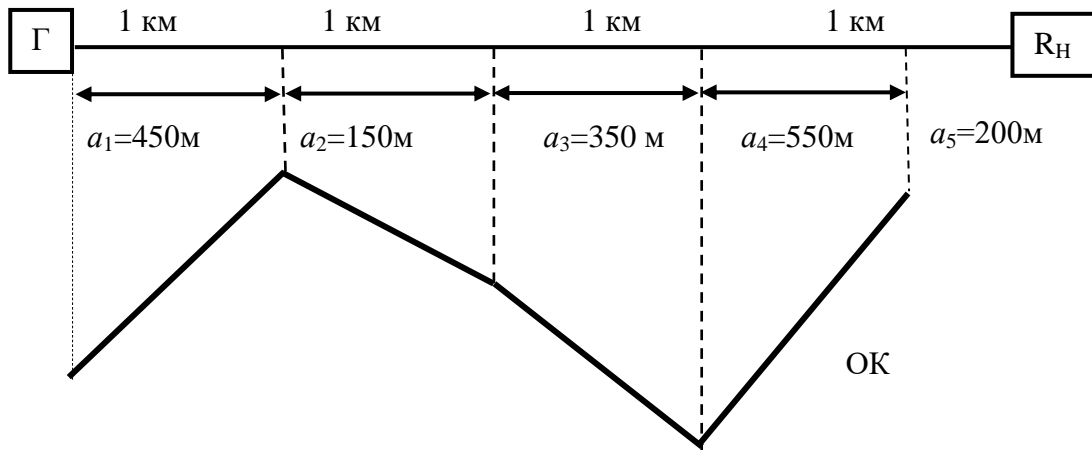
де $a_{\text{екв}}$ – еквівалентна ширина зближення ЛЕП та ВОЛЗ, м;

f – частота впливаючого струму, Гц.

σ_3 – питома провідність ґрунту, См/м.

Використовуючи вирази (1) та (2) виконано розрахунок величини

повздовжньої ЕРС, що наводиться на броні оптичного кабелю, при впливі ЛЕП змінного струму якщо, наприклад, схема зближення траси кабелю і ЛЕП показана на рис. 1, довжини всіх ділянок однакові, питомий опір ґрунту $\rho = 50 \text{ Ом}\cdot\text{м}$, робочий струм ЛЕП 300 А.

Рис. 1. Схема зближення кабельної лінії та ЛЕП

Результати розрахунку наведеної повздовжньої електрорушійної сили наведені в табл. 1 та рис. 1.

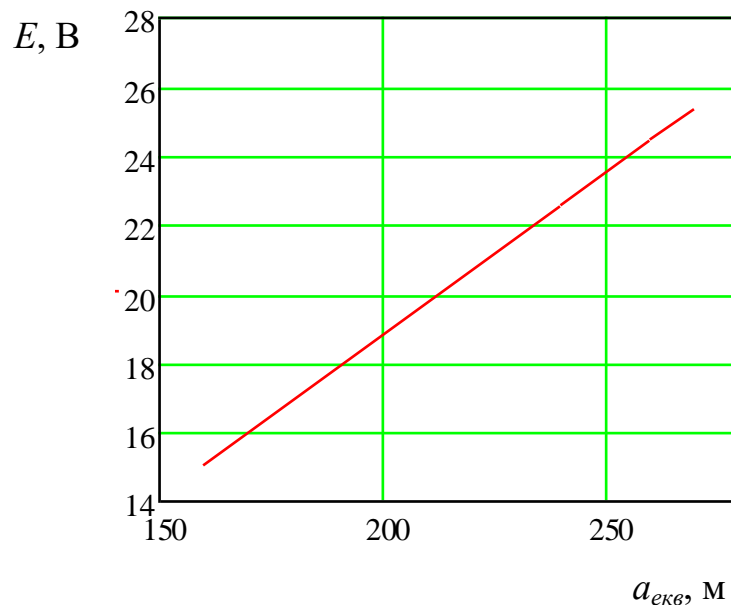
Величина норми повздовжньої ЕРС на броні кабелю не повинна перевищувати в нормальному режимі роботи ЛЕП напругу в 42 В [1]. Таким чином, отримане значення ЕРС перевищує норму в 42 В та не відповідає нормі.

Таблиця 1

Результати розрахунку повздовжньої ЕРС в нормальному режимі роботи ЛЕП

№ точки зближення	$a_1, \text{м}$	$a_2, \text{м}$	$a_{\text{ек}}, \text{м}$	$I_p, \text{А}$	$M_i, \text{мкГн/км}$	$l_i, \text{км}$	$E_i, \text{В}$	$E, \text{В}$
0	450	450	450	300	150	0	0	0
1	450	150	260		240	1	22,6	22,6
2	150	350	230		270	1	25,4	48
3	350	550	440		160	1	15,1	63,1
4	550	200	235		260	1	24,5	87,6

Оскільки довжини ділянок зближення однакові, то є можливість співставити отримані результати наведеної ЕРС в залежності від ширини зближення ВОЛЗ та ЛЕП.

Рис. 2. Залежність поздовжньої ЕРС на броні ОК від ширини зближення ВОЛЗ та ЛЕП

Висновки. Проведені в рамках даної роботи оцінка магнітного впливу ЛЕП на ОК дозволило зробити такі висновки:

1. В роботі проведено оцінку поздовжньої електрорушійної сили на металевій оболонці оптичних кабелів, що є основним критерієм визначення магнітного впливу ліній електропередавання змінного струму на підземні волоконно-оптичні лінії зв'язку, що пролягають у ґрунті поруч. Розрахунки проводилися за методикою згідно діючих рекомендаційних документів, зокрема, КНД 45-136-99. Оцінка магнітного впливу ЛЕП на ОК реалізується за рахунок розрахунку поздовжньої ЕРС на броні кабелю.

2. Проведені розрахунки поздовжньої ЕРС на броні ОК в залежності від ширини зближення з ЛЕП змінного струму показали, що ЕРС лінійно збільшується при віддаленні лінії зв'язку від джерела зовнішнього магнітного впливу.

3. Отримані результати досліджень залежності ЕРС на броні ОК від ширини зближення з ЛЕП можна використовувати для визначення безпечної відстані між ними, при якій забезпечуватиметься відповідність електрорушійної сили встановленій нормі.

ЛІТЕРАТУРА

1. КНД 45-136-99 Інструкція по захисту волоконно-оптичних ліній зв'язку від ударів блискавки та електромагнітних впливів. – [Вид. офіц.]. – К., 1999.

2. КНД-141-99. Керівництво щодо будівництва споруд волоконно-оптичного зв'язку. – К.: Держкомзв'язок, 2004. – 120 с.

3. Волоконно-оптические кабели / Иоргачёв Д.В., Бондаренко О.В., Дащенко А.Ф., Усов А.В. – О.: Астропринт, 2000. – 536 с.

МАРКЕРИ ДОПОВНЕНОЇ РЕАЛЬНОСТІ – ЯК МОЖЛИВІСТЬ ВДОСКОНАЛЕННЯ РЕАЛЬНОГО СВІТУ

Косик Дмитро Олександрович

Студент

Валенда Наталія Анатоліївна

Доц. каф. ПІ

Харківський національний університет радіоелектроніки
м. Харків, Україна

Вступ. У статті проаналізовано суть терміну «доповнена реальність» та можливості використання цієї технології для вдосконалення реального світу, а також можливості використання цієї технології у сфері культурної спадщини. Доповнена реальність як правило реалізується завдяки використанню спеціальних маркерів, які без проблем можна розмістити практично на будь-якій поверхні. Маркер може бути реалізований у вигляді: фото, логотипу, будь-якої картинки, але частіше це - QR-кодування. Зараз сфера використання QR-кодів значно зросла, і вони почали застосовуватися в багатьох сферах. Ця технологія на сьогодні особливо популярна та об'єднує сфери пов'язані з туризмом, музеями, громадським транспортом, готельними та ресторанными послугами. Висока швидкість технології доповненої реальності дозволяє вважати, що досить скоро цей процес стане феноменом ХХІ століття.

Ключові слова: доповнена реальність, віртуальна спадщина, культурна спадщина, інформаційні технології, маркери.

Мета статті: дослідження технології доповненої реальності та визначення алгоритму використання даної технології для вдосконалення реального світу, а саме використання її у сфері культурної спадщини.

Матеріали та методи: Віртуальна спадщина стає платформою для просування навчального процесу, мотивації та розуміння певних подій та історичних елементів для використання студентами та дослідниками. Методи доповненої реальності можна класифікувати на дві основні категорії: доповнена

реальність на основі зору та на основі локації [1, 2]. Доповнена реальність, що базується на розташуванні, використовує здатність конкретного пристрою визначати своє місцезнаходження, наприклад, GPS, а потім отримувати відповідну інформацію до цього місця. Потім ця інформація накладається на вихід камери пристрою, щоб забезпечити більш природне представлення даних порівняно з використанням лише карти. Доповнена реальність, що базується на зорі, особливо залежить від обробки даних, які витягуються із зображень або відеокадрів, зроблених пристроєм. Останнім часом технологія доповненої реальності стала загальновизнаною технологією серед наукового співтовариства і навіть громадськості, яка використовується для об'єднання реальних та віртуальних об'єктів та змішала їх із реальним середовищем.

Виклад основного матеріалу дослідження. Доповнена реальність має багато можливих застосувань у широкому діапазоні галузей, таких як освіта, будівництво, охорона здоров'я, виробництво та розваги. З теперішнім прогресом комп'ютерних технологій, додатки доповненої реальності стають можливими в мультидисциплінарних областях, а саме: освіта, віртуальні розваги, медицина. Дослідження, пов'язані з доповненою реальністю та віртуальною реальністю, продемонстрували значне зростання завдяки розвитку інтерактивних комп'ютерних технологій та складних пакетів 3D-моделювання [3, 4]. Віртуальна спадщина вважається однією з важливих галузей комп'ютерних інтерактивних технологій у віртуальній реальності [5]. Створення відреставрованих візуальних зображень пам'ятників, артефактів, будівлі та культури, щоб активно представляти їх світовій аудиторії. Доповнена реальність на основі маркерів використовує двовимірний заздалегідь визначений екран, який розміщують на «сцені» та в полі зору камери, щоб допомогти керувати процесом оцінки становища камери [6]. Маркери часто позначають як фідуціальні маркери, оскільки їх положення та орієнтація щодо місцеположення є стабільними. Маркери завжди є площинними і зазвичай мають потужну функцію, наприклад, довгі краї, а також кути серед чорно-білих областей. У цій техніці доповнена реальність робить потужний акцент на

дизайні маркера. Одним з найпоширеніших видів дизайну маркерів є квадрат, оскільки особливість квадрата дозволить точну локалізацію маркерів, використовуючи його чотири кутові точки [7]. Доповнена реальність, що базується на маркерах, використовує методи комп'ютерного зору для обчислення положення та орієнтації камери щодо маркера. Віртуальні 3D – об'єкти можна точно накласти на маркери, оскільки він має основний принцип роботи: захоплення вхідного відеосигналу з камери, додавання 3D-графіки на сцену та відображення доповнених кадрів як відеопотоку [8]. Віртуальну спадщину в доповнена реальність можна визначити як інтерактивну комп'ютерну технологію, яка може бути використана для досягнення візуальної реконструкції, допомоги вченим, наприклад, будівель, артефактів та культури [9]. Ця технологія є незамінною для візуального поновлення історичних будівель, пам'ятників, споруд культурної спадщини. Для створення віртуальної спадщини існує сім основних принципів проектування, які необхідно враховувати, такі як висока геометрична точність, високий рівень автоматизації захоплення всіх деталей, низька вартість, фото реалізм, гнучкість, портативність та ефективність розміру моделі. Маркери культурної спадщини пропонуються для візуалізації історичних засобів масової інформації, таких як малюнки, картини та фотографії будівель та історичних сцен, які безперешкодно накладаються на реальне середовище за допомогою відео прозору X3D [7]. Реєстрація віртуальних об'єктів у відео зображеннях здійснюється за допомогою надійної системи відстеження 6DOF в залежності від двох технологій, що працюють одночасно: рандомізовані дерева використовуються для кроку ініціалізації та етапу відстеження кадрів до кадру на основі KLT. Ця техніка дозволяє отримати прості, дешеві та стійкі програми застосування доповненої реальності в галузі культурної спадщини, залежно від галузевих стандартів. Основна ідея цього дослідження полягає у використанні сучасних історичних ЗМІ з архівів та плавному накладенні їх на реальність у відповідному місці. Ці місцеві маркери, контекстно розповідають історію місця та створюють враження віртуальної подорожі в часі. Використовуючи

доповнену реальність, реальна «сцена» покращується за допомогою інтерактивної мультимедійної інформації для покращення досвіду користувача, який може відновити цю інформацію за допомогою зручного інтерфейсу через свій мобільний телефон. В освітній галузі віртуальна спадщина стає платформою для навчання, мотивації та розуміння певних подій та історичних елементів для студентів та дослідників. Ідеєю доповнених реалістичних будівель є деякі зовнішні компоненти, наприклад, положення сонця, тіні, освітлення неба та віртуальні, традиційні, анімовані персонажі. Маркер доповнюється в реальному середовищі на місці справжніх історичних будівель, або бажаних місць, у різний час доби та різні дні року.

Можна сказати, що розвиток доповненої реальності для застосування у зовнішньому просторі є прогресивним рішенням для реалізації ідеї вдосконалення реального світу, адже, безліч історичних будівель, пам'ятників, архітектури вимагають реставрації, а з допомогою додаткових ефектів створених завдяки доповненій реальності ця концепція може бути успішно реалізована.

Результати та обговорення: Доповнена реальність – це технологія, яка об'єднує реальний та віртуальний світ, коли цифрова інформація у вигляді зображення, відео чи звуку доповнює об'єкти реального світу. Наразі триває епоха інформатизації і це провокує значні та стрімкі зміни в світі. Середовище можна змінити на краще, якщо додати технологію доповненої реальності у реальний світ. У доповненої реальності є чудова можливість продемонструвати пам'ятні об'єкти в просторі міста у реставрованому вигляді. Технологія доповненої реальності розвивається та модернізується. З'являються нові покоління апаратних пристроїв. Майбутнє доповненої реальності, безумовно, за проектами, що дозволяють користувачам самостійно формувати контент і створювати власні позначення у мобільних додатках.

Висновки: У статті була проаналізована технологія доповненої реальності та огляд маркерів і технік доповненої реальності. Було розглянуто основні проблеми культурної спадщини та шляхи вирішення цього питання за

допомогою доповненої реальності. Можна вважати, що доповнена реальність має багато можливих застосувань у широкому діапазоні галузей.

ЛІТЕРАТУРА

1. Azuma R та співавт. Останні досягнення в доповненій реальності. Комп'ютери та графіка. 2001; (грудень): 1-15.
2. Шетті М, Ласрадо V, Мохаммед Р. Додаток на основі маркерів у доповненій реальності за допомогою android. Міжнародний журнал інноваційних досліджень в галузі комп'ютерної та комунікаційної техніки. 2015; 3 (7): 146-151.
3. Comport AI, Marchand E, Pressigout M, Chaumette F. Відстеження маркерів у реальному часі для доповненої реальності: 2006; 12 (4): 615-628.
4. Коліванд Х, Сунар М.С. Згладжування методів створення тіней на основі зображень: Всебічне опитування. Мультимедійні інструменти та програми. 2015; 74 (18): 7461-7487, Серія. Вип. 50; 2006. С. 15-22.
5. Гао QH, Ван TR, Тан W, Чень Л. Стабільний і точний метод реєстрації доповненої реальності маркерів. У: 2017 Міжнародна конференція з кіберсвітів (CW); 2017. С. 41-47.
6. Сайти СН, Ельвет О. Об'єкти культурної спадщини, що досліджують доповнену реальність на основі подвійних камер пам'яток культурної спадщини. Дисертація на здобуття наукового ступеня магістра наук. Вип. 0; 2013 рік.
7. Lima JP, Simões F, Figueiredo L, Kelner J. Безпосереднє 3D-відстеження на основі моделі застосовується до доповненої реальності. SBC Journal on 3D Interactive Systems. 2010; 1: 2-15.
8. Лоуні М, Радж А.С. Відстеження на основі моделі для доповненої реальності на мобільних пристроях. Стенфордський університет; 2016 рік.
9. Коте С, Боркар Б. Дослідження щодо доповненої реальності маркерів. Міжнародний журнал останніх тенденцій в галузі техніки та технологій. 2014; 10: 639-641.

ДОСЛІДЖЕННЯ ПИТАНЬ БАЛАНСУВАННЯ ЕЛЕКТРОЕНЕРГІЇ В ЕЛЕКТРОЕНЕРГЕТИЧНІЙ СИСТЕМІ З ВІДНОВЛЮВАНИМИ ДЖЕРЕЛАМИ ЕНЕРГІЇ

Лежнюк Петро Дем'янович

д.т.н., доцент, професор

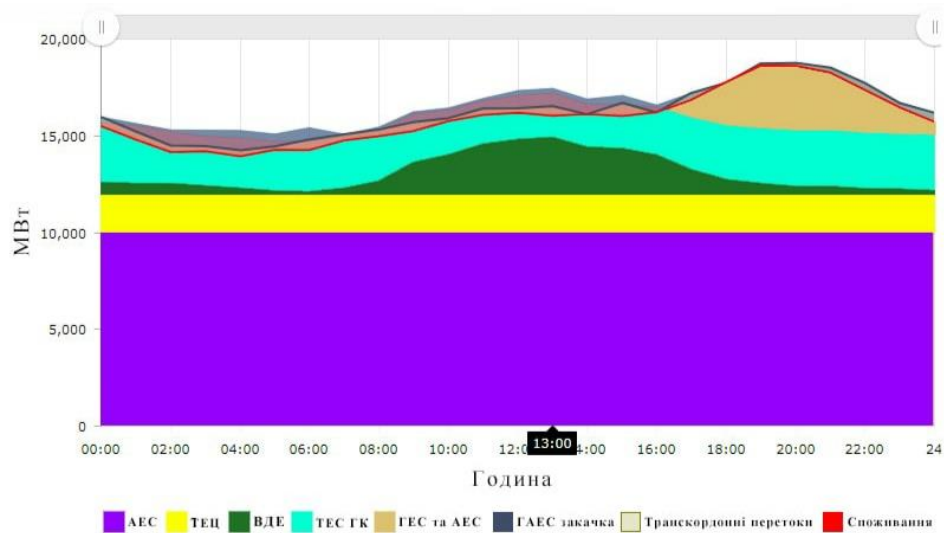
Мовчанюк Максим Ігорович

Студент

Вінницький національний технічний університет

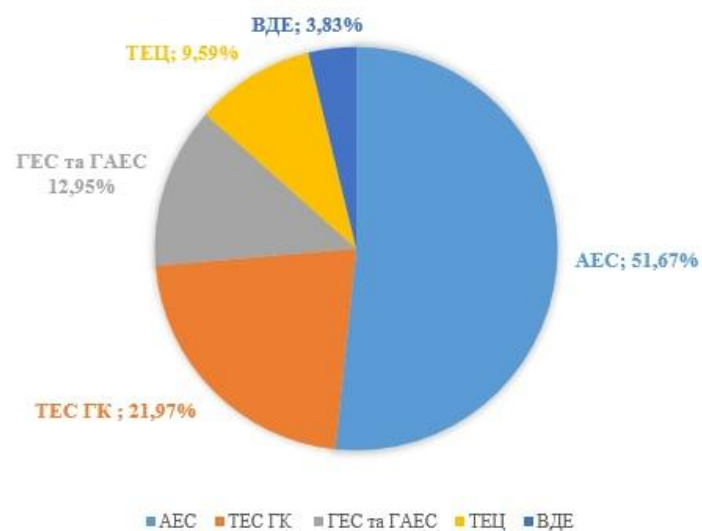
м. Вінниця, Україна

Вступ. Видача потужності відновлюваних джерел енергії (ВДЕ) в мережу Об'єднаної Енергосистеми (ОЕС) України вперше почала перевищувати виробництво електроенергії від спалювання вугілля [1]. Сонячні та вітрові електростанції в окремі години виробляють більше електроенергії, ніж вугільні ТЕС. Згідно диспетчерським даними «Укренерго», це вперше відбулося 15 березня 2020 року. У цей день завдяки сприятливим погодним умовам впродовж 4-х годин (з 11-00 до 15-00) ВДЕ видавали в мережу ОЕС України вищу потужність, ніж вугільні ТЕС. Рекордний максимум потужності ВДЕ було досягнуто о 13 годині на рівні 2 978 МВт, при цьому потужність ТЕС в експлуатації в цей момент склала 2 294 МВт. Подібна ситуація також повторювалася 18 і 19 березня 2020 року.

**Рис. 1 – Добовий графік виробництва та споживання електроенергії
за 15.03.2020 року**

У 2019 загальна потужність об'єктів відновлюваної енергетики в Україні (включаючи територію острова Бурштинської ТЕС) виросла в три рази - з 2,3 до 6,8 ГВт (на січень 2020 року). Згідно з висновками НЕК «УКРЕНЕРГО» для забезпечення стабільної роботи енергосистеми та інтеграції додаткових потужностей ВДЕ необхідно побудувати 2 ГВт нових високоманеврових піково-резервних генеруючих потужностей і 200 МВт систем акумуляування електричної енергії. Станом на 08 березня 2021 року ситуація наступна (рис. 2).

Рис. 2 – Структура генерації ОЕС України на максимум електроспоживання станом на 08.03.2021 року за даними НЕК «УКРЕНЕРГО»

Результати дослідження. Для зменшення можливого негативного впливу відновлюваних джерел енергії на роботу електроенергетичної системи в багатьох країнах окрім вимоги обов'язкового прогнозування потужності вітрових та сонячних електростанцій існують спеціальні вимоги, що регламентують поведінку їх в певних ситуаціях (так звані “Grid code”) [2]. Згідно цих вимог ВЕС та СЕС повинні мати можливість підтримки балансу активної потужності, постачати реактивну потужність до мережі, та виконувати контроль частоти і напруги в точці приєднання”) [3-6].

Заходи щодо зменшення негативного впливу ВДЕ на надійність роботи енергосистеми можна поділити на такі що не вимагають втручання в існуючу структуру енергосистеми (як електростанцій так і електричних мереж) та такі,

що потребують зміни структури ЕЕС.

До перших можна віднести наступні заходи:

1. Визначення оптимального розподілу потужності вітрових та сонячних електростанцій між окремими площадками з точки зору використання існуючого регулюючого діапазону ОЕС.

2. Встановлення спеціальних вимог до роботи ВЕС та СЕС в електроенергетичній системі.

3. Використання моделей ВЕУ при будівництві ВЕС таких, що можуть виконувати функції з підтримки стабільної роботи ЕЕС.

4. Впровадження служб прогнозування погодинної потужності на добу вперед для вітрових та сонячних електростанцій.

5. Вибір оптимальної потужності ВЕС та СЕС при приєднанні з точки зору пропускної здатності електричної мережі.

До другої групи можна віднести такі заходи:

1. Модернізація існуючих електростанцій для збільшення регулюючого діапазону електроенергетичної системи.

2. Розвиток та підсилення електричних мереж ЕЕС.

Заходи, що відносяться до другої групи, вимагають значних коштів та часу на їх реалізацію.

Реалізація заходів першої група зводиться до проведення відповідних досліджень та розробки нових нормативних документів або, у разі потреби, внесення змін в уже існуючі нормативні документи. Такі заходи не вимагають значних витрат та дозволяють максимально використати при інтеграції ВДЕ існуючу структуру ЕЕС.

З огляду на плани України щодо розвитку ВДЕ, розглянуті системні функції було введено в ряд нормативних документів, що встановлюють вимоги до роботи вітрових та сонячних електростанцій в ОЕС України [7]. Однак, для повноцінного їх використання диспетчерами необхідно розробити механізм компенсації власникам електростанцій збитків, понесених через недоотриману генерацію електричної енергії.

Для СЕС та ВЕС притаманне нестабільне виробництво електроенергії, так як воно залежить від погодних умов. Це призводить до похибок в прогнозуванні виробництва електроенергії ВДЕ і створює небаланси. Для забезпечення стабільної роботи ОЕС України в разі збільшення виробництва електроенергії з ВДЕ є різні механізми. Зокрема, впровадження більш точних методів прогнозування, встановлення відповідальності за небаланси і використання балансувальних потужностей”) [8].

Для балансування електричної енергії зазвичай використовують такі засоби:

- генерування електроенергії маневровими потужностями;
- використання акумуляційних технологій;
- імпорт електроенергії з інших країн;
- керування попитом.

До балансувальних потужностей з цього переліку можна віднести генерацію електроенергії маневровими потужностями і використання акумуляційних технологій. Такі потужності потрібні для «зрівноваження» потоків електроенергії в реальному часі на балансуєчому ринку [9].

З метою безпечного функціонування ОЕС оператор системи передачі забезпечує балансування енергосистеми. Під цим мається на увазі процес постійного підтримання відповідності між споживанням і обсягом виробництва електричної енергії на вітчизняних електростанціях, а також її імпорту.

Балансувальна електрична енергія використовується для балансування в реальному часі:

- обсягів виробництва та імпорту електроенергії;
- обсягів споживання і експорту електроенергії; врегулювання системних обмежень.

Резерв генерувальних потужностей для цілей балансування на ринку електричної енергії повинен забезпечувати оператор системи передачі - НЕК «УКРЕНЕРГО». Для цього щорічно компанія розробляє звіт з оцінки відповідності (достатності) генерувальних потужностей. Варто відзначити, що

такий звіт потрібен не тільки для визначення резерву таких потужностей.

В 2018 році на сайті «УКРЕНЕРГО» було опубліковано звіт з оцінки відповідності (достатності) генеруючих потужностей, який містив можливі ризики та заходи щодо їх мінімізації. Зокрема, зазначено було, що розвиток ВДЕ є ризиком, через узгодженість з можливостями забезпечення їх балансування, і передбачені наступні можливі заходи, які актуальні і сьогодні:

- реконструкції вугільних блоків з підвищенням маневрених характеристик;
- впровадження електростанцій з швидким стартом;
- впровадження високоманевреної газової генерації;
- впровадження акумуляційних технологій;
- використання потужностей ТЕС для заміщення АЕС;
- квотування впровадження ВДЕ по системі аукціонів;
- використання відмови в приєднанні електростанції з негарантованою потужністю до електричних мереж.

Квотування ВДЕ і відмови в приєднанні - досить спірні заходи для мінімізації ризику та забезпечення балансування. Втім, всі інші запропоновані заходи можна розділити на дві основні групи: нові маневрені потужності і потужності для акумулювання електричної енергії.

У випадку, якщо генерувальних потужностей недостатньо, то для забезпечення постачання електричної енергії, законом передбачено:

- будівництво генерувальних потужностей за конкурсом;
- виконання заходів з управління попитом.

Перше передбачає:

- будівництво нової генерувальної потужності;
- реконструкцію (модернізацію) діючої генерувальної потужності;
- продовження терміну експлуатації енергоблоків атомних електростанцій.

Під заходами керування попитом мається на увазі комплекс заходів, спрямованих на підвищення ефективності функціонування енергосистеми за

рахунок тимчасової зміни споживання електричної енергії на договірних засадах. Наприклад, різні умови споживання в денні та нічні години.

Висновки. Українська асоціація відновлюваної енергетики наголошує – підключення усіх об'єктів ВДЕ до ОЕС Україні здійснювалося після отримання відповідного дозволу від НЕК «УКРЕНЕРГО». Отже, саме НЕК несе відповідальність за ті проблеми, що виникають у наслідок нових підключень, оскільки системний оператор володіє усією повнотою інформації щодо можливостей енергосистеми.

Рекомендація «Укренерго» щодо введення додаткових зобов'язань для інвесторів у ВДЕ щодо будівництва маневрових потужностей потребує залучення великих обсягів додаткових коштів. Діючі величини «зелених» тарифів не враховують вартості спорудження систем накопичення енергії разом з об'єктом ВДЕ, тому необхідність їх будівництва може бути застосована лише в рамках проведення аукціонів на будівництво нових об'єктів ВДЕ. Разом з тим слід пам'ятати, що будь-які додаткові вимоги призведуть до збільшення аукціонної ціни, яку будуть пропонувати інвестори.

Більше того, рекомендація системного оператора щодо введення зобов'язань зі встановлення систем накопичення енергії не є здійсненою, оскільки на сьогодні в Україні відсутня достатня законодавча, яка б регулювала роботу таких систем. Рух відповідних законопроектів, як і інших, пов'язаних з галуззю ВДЕ, занадто повільний.

Відповідальність за небаланси для операторів ВДЕ запроваджується з початку 2021 року. Але фактично в умовах безвідповідального ставлення до інвесторів, вони вже відповідають за прорахунки державної політики щодо інтеграції ВДЕ в енергосистему України. Хронічна заборгованість перед виробниками з ВДЕ посилюється примусовими відключеннями в пікові години виробництва, за які ще ніхто не отримав коштів. До того ж пропозиція «УКРЕНЕРГО» якнайшвидше запровадити відповідальність виробників з ВДЕ за небаланси не вирішить фізичної проблеми енергосистеми – відсутності сучасних маневрових потужностей та систем накопичення енергії, а буде працювати лише як інструмент покарання.

ВАЖЛИВІСТЬ АВТОМАТИЗАЦІЇ ВИРОБНИЧИХ ПРОЦЕСІВ

Маринич Іван Анатолійович

Доцент, к.т.н

Криворізький національний університет

Кривий Ріг, Україна

Єрмоменко Владислав Олегович

Студент

Криворізький національний університет

Кривий Ріг, Україна

Вступ. Автоматизація на даний момент є провідним напрямком розвитку сучасного промислового виробництва. Вона спрямована на перенесення людської праці на спеціально створену машину (автомат), а основною ціллю є повне або часткове виключення людини з процесу виробництва. Автоматизований пристрій - це пристрій, який має в собі задані алгоритми які дозволяють йому виконувати операції в автоматичному керуванні. Обов'язки людей зводяться до налагодження, контролю та моніторингу. Автоматизація є основним і найбільш перспективним напрямком розвитку промислового виробництва. Завдяки звільненню людини від участі у виконавчих процесах, а також підвищенню ефективності автоматизованих процесів, умови праці та економічні показники виробництва значно зросли.

Мета роботи. Теоретично описати значення автоматизації у промисловості.

Матеріали і методи. Матеріали, що використовуються для дослідження, складаються з аналітичних та науково-публіцистичних статей

Результати та обговорення. Основними завданнями автоматизації є: зменшення кількості робітників, зайнятих ручною роботою, перехід до масового використання машинних систем, забезпечення механізації та автоматизації виробничого процесу, вибір стратегії аналізу діяльності та досягнення конкурентоспроможності підприємства ,вдосконалення мобільної

складської системи, створення інформаційної бази для здійснення управління прийняття рішень.

Переваги які несе в собі використання автоматизованих систем важко недооцінити, а саме: підвищена стабільність виробництва продукції, зростання продуктивності за рахунок зменшення виробничих витрат та зменшення людського фактору, регулювання процесів, можливість уникнути використання паперового робочого процесу, більш легке відстеження дій, що виконуються на виробництві в поточний час, моделювання етапів виробництва та стабільніше планування майбутніх послідовностей.

Наприклад у машинобудуванні роботи, керовані операторами і с закладеними алгоритмами дій мають дуже широкий спектр використання. Одна з таких компаній, “Toyota”. Основною ідеєю виробництва якої є те, що кожен процес виробляє лише те, що потребує наступний процес у ланцюзі, що є причиною відсутності накопичення непотрібної продукції та мінімізації виробничих витрат. При цьому методу використовується не конвеєрне постачання деталей, а поетапне, тому поставка відбувається лише тоді, коли для цього буде потреба. Це економить гроші та простір.

У випадку компанії “Coca Cola”, їх продукція, тобто напої, виробляються з методом використання механізованої конвеєрної стрічки, і завдяки спеціальним автоматизованим процесам, вони мають можливість виробляти не тільки сам напій, але й ємність для нього. Чистота вод досягається за допомогою нових та вдосконалених фільтрів, а для полегшення виробничого процесу використовуються механізовані крани, очисні машини та конвеєри.

У автоматизації є також інша сторона, вона зменшує потребу у ручній праці. За даними дослідників з Оксфордського університету, зроблених у 2013 році, близько 47% усіх професій можна частково або повністю замінити роботами.

Але зменшення потреби одних професій збільшить потребу в інших, так наприклад замінивши всіх водіїв на автоматичні самокеровані машини, збільшить потребу у операторах, що будуть контролювати їх, оказувати

підтримку при непередбачуваних ситуаціях та проводити діагностику систем машини. Зменшення робочих місць, що потребують низьку кваліфікацію, призведе до підвищення таких напрямків як: розробка ПЗ, конфігурація та управління робототехнікою, а також кібербезпека. До того ж, залишиться багато людей, що не будуть довіряти важливі рішення алгоритмам та машинам. Рішення з питань щодо життя або свого здоров'я люди будуть залишати іншим людям, а не роботам. Також деякі професії важко повністю автоматизувати, такі як наприклад прибиральники, няні, вчителі. Багато хто буде надавати перевагу іншим людям, але тільки у невеликій кількості випадків.

Висновки. Розвиток автоматизації в сучасний час повинен використовувати всі сучасні технології, переходячи на якісно новий рівень, використовуючи новітні технології та наукові розробки, такі як штучний інтелект та здатність імітувати міркування, подібні до людських завдяки цьому виробництво зможе зробити великий крок вперед.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Автоматизація технологічних модульних процесів складання URL: <http://science.lpnu.ua/sites/default/files/journal-paper/2017/jun/3438/avtomatyzac20154915.pdf> .
2. Використання інформаційних та комп'ютерних технологій для автоматизації виробництва/ Системи автоматичного проектування САПР URL: <http://joiner.org.ua/2rozrjad/2009-07-08-13-19-32/2009-07-24-08-10-10/2009-07-24-08-42-32.html>
3. ”Индустрия 4.0” URL:<http://kaspersky.vedomosti.ru/industrii/industry4>
4. Моделирование производных процессов автоматизованного производства URL: http://economyandsociety.in.ua/journals/15_ukr/49.pdf .
5. Організація виробничого процесу: значення автоматизації URL: <https://ru.osvita.ua/vnz/reports/management/14057/> .
6. ПРИМЕНЕНИЕ КОМПЬЮТЕРНЫХ СИСТЕМ ДЛЯ АВТОМАТИЗАЦИИ И РАЗРАБОТКИ НОВЫХ ТЕХНОЛОГИЙ В МАШИНОСТРОИТЕЛЬНОМ ПРОИЗВОДСТВЕ URL: <https://www.science-education.ru/ru/article/view?id=9183>

ВТОРИННА РИБНА СИРОВИНИ ЯК ДЖЕРЕЛО ОТРИМАННЯ ПРОТЕЇНІВ

Олійник Марія Ігорівна,
аспірантка

Дзюба Надія Анатоліївна,
к.т.н., доцент

Одеська національна академія харчових технологій,
м. Одеса, Україна

На сучасному етапі розвитку людства проблема забезпечення населення продуктами харчування набуває все більшої актуальності. Це пов'язано з нераціональним використанням наявних земельних ресурсів, їх виснаженням, забрудненням, загальним забрудненням біосфери [1, С. 36-38].

Пріоритетним напрямком розвитку рибогосподарського комплексу є глибока переробка сировини з метою максимального виходу їстівної частини. Така переробка супроводжується утворенням значної кількості вторинної сировини (від 30 до 70 %), особливо при виробництві рибного філе і фаршу. При філеруванні різних видів лускатих риб частка відходів, що припадає на голови, коливається від 10 до 35%, кістки і хрящі - від 4 до 30%, плавники - від 1 до 22%, шкіри та луки - від 2 до 15%. Все це є цінною сировиною і може бути використано для подальшої переробки [2, С.59-65].

Протеїни - природний матеріал з величезним економічним потенціалом для застосування у харчовій промисловості. Найкращим джерелом протеїнів з економічної та екологічної позицій є саме вторинна сировина або відходи харчових виробництв [3, С.83-92]. Джерелом протеїнів є білковмісна органічна сировина тваринного, рослинного, морського і мікробного походження. Білковмісні відходи є джерелом колагену і продуктів його гідролізу, які знаходять широке застосування в різних галузях промисловості: харчової, аграрної, мікробіологічної, будівельної та ін. [4, С. 1-11].

У харчовій промисловості колаген і продукти його гідролізу широко використовують при виробництві желатину, в виноробстві при освітленні вина, для отримання харчових плівок, при виробництві різноманітних зливок в консервній промисловості, в хлібопекарському і кондитерському виробництвах [5, С.122-125].

Морські біологічні ресурси займають одне з провідних місць серед продуктів вторинної сировини, так як вони служать джерелами високозасвоюваних повноцінних білків, незамінних поліненасичених жирних кислот, мікроелементів, інших біологічно активних сполук, необхідних для організму людини і є повноцінною сировиною для виробництва харчових білкових гідролізатів. Завдання розробки ефективних технологій рибних гідролізатів нерозривно пов'язана з проблемою безвідходного раціонального використання морських біологічних ресурсів [1, С. 36-38; 6, С.100-109].

Найбільш застосовними для виділення низькомолекулярного колагену є методи хімічного (лужного, лужно-сольового, кислотного), ферментного та термо-гідролізу. При гідролізі ферментативним способом використовують протеолітичні ферментні препарати, а також комплексні добавки, що містять консорціум ферментів [7, С.36-38].

У роботі [8, С.109-120] було досліджено економічно прийнятний спосіб попередньої обробки вторинної рибної сировини – рибної луски. Проведені хімічні, органолептичні та мікробіологічні дослідження луски сардини як коллагенсовмісної сировини, використовуваної в якості кормової добавки. Луску риби обробляли декількома способами: промивка водою, внесення промитих і непромитих зразків у молочну сироватку, за допомогою «сухого чищення». За результатами органолептичного та мікробіологічного аналізу було виявлено, що найбільш перспективними є «суха» чистка та зберігання сировини в молочній сироватці.

Розроблено технології отримання біологічно цінних компонентів, таких як хондроїтинсульфат і гексозаміни з хрящової тканини гідробіонтів, колаген і гіалуронова кислота зі шкіри риб [9, С.129-136].

Колаген, що виділяється з вторинної колагеновмісної рибної сировини (кісток, луски, шкіри, плавальних міхурів), відомий як іхтіожелатин. Спочатку в якості колагеновмісної сировини для виробництва вживалися плавальні міхури осетрових, кістки, шкіра і луска риб.

Було запропоновано ферментативну технологію виділення іхтіожелатина з вторинної колагеновмісної рибної сировини. Обґрунтовано застосування протеолітичного ферменту алкалаза для часткової деструкції білково-вуглеводних і білково-ліпідних комплексів колагену, а також комплексів його з мінеральними речовинами, біомодифікації з метою переведення компонентів сполучної тканини в розчинний стан, визначені дозування препарату, температурні умови і тривалість стадії ферментоліз вихідної сировини [10, С. 45-60].

Раціонально використовувати біологічні ресурси традиційними технологічними методами неможливо, тому необхідно розробляти і впроваджувати в промисловість нові ефективні напрямки переробки сировини на основі комплексної безвідходної, ресурсозберігаючої та екологічно чистої технології [1, С. 36-38]. Так, при фізичних і хімічних способах переробки можуть утворюватися різні токсичні речовини, а також втрата білка до 75%. У зв'язку з цим необхідні нові шляхи переробки та раціонального використання вторинної сировини [11, С.18-21].

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Дунченко И.О., Табакаева О.В., Технологическая модификация животного сырья // Пищевая промышленность. – 2013, №1. – С.36-38.
2. Постнов Г. М., Червоний В. М., Максименко М. М., Гулий А. В., Омельченко О. В., Апанасенко А. І., Перспективи використання технології глибокої переробки ставкової риби // Обладнання та технології харчових виробництв. – 2018, № 2 (37). – С.59-65.
3. Хелинг А., Волков В.В. Протеины из вторичного сырья – инновационные компоненты в экологичном промышленном производстве // Известия КГТУ. – 2015, № 38. – С. 83-92.

4. Хелинг А., Гримм Т., Волков В.В., Мезенова О.Я., Мезенова Н.Ю. Инновационное получение протеинов из белкосодержащего биологического сырья // Вестник науки и образования Северо-Запада России, Т.3 - 2017, №2 – С. 1-11.
5. Воробьев В.И. Использование рыбного коллагена и продуктов его гидролиза // Журнал "Рыбное хозяйство". – 2015, № 1. – С. 122-125.
6. Новиков В.Ю., Деркач С.Р., Широнова А.Ю., Мухин В.А. Кинетические закономерности ферментативного гидролиза белков тканей гидробионтов: эффект способа внесения фермента // Вестник МГТУ. – 2015, том 18, № 1. – С.100-109.
7. Дунченко Н.И., Табакаева О.В. Технологическая модификация животного сырья морского происхождения // Пищевая промышленность. – 2003, №1 – С.36-38.
8. Воробьев В.И., Казимирченко О.В. Химическая и микробиологическая оценки коллагеносодержащего сырья (рыбной чешуи), подвергнутого предварительной обработке // Научный журнал «Известия КГТУ». – 2016, №43- С. 109-120.
9. Самойлова Д.А., Цибизова М.Е. Вторичные ресурсы рыбной промышленности как источник пищевых и биологически активных добавок // Вестник АГТУ. Сер.: Рыбное хозяйство. – 2015. – № 2. – С. 129-136.
10. Байдалинова Л.С., Ляпустина Е. Е. Выделение натуральных структурообразователей белковой природы из коллагеносодержащего вторичного рыбного сырья // Научный журнал «Известия КГТУ». - 2018, № 51. – С. 45-60.
11. Драгунова М.М., Брехова В.П., Метод переработки вторичного коллагеносодержащего сырья с использованием дрожжей *Clavispora lusitaniae* Y3723// Техника и технология пищевых производств. – 2014, № 1. – С.18-21.

ПЕРСПЕКТИВИ ГЛИБОКОГО ОХОЛОДЖЕННЯ ДЛЯ ТЕРМООБРОБКИ СТАЛЬНИХ ВИРОБІВ

Ошовський Віктор Якович

к.т.н, доцент

Первомайська філія

Національного університету

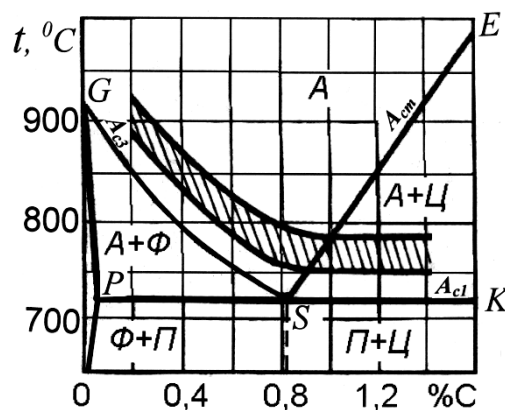
кораблебудування імені

адмірала Макарова

м. Первомайськ, Україна

Вступ./Introduction. В машинобудуванні широко використовують вуглецеві і леговані сталі які містять більше 0,5%С. З таких сталей виготовляють деталі, які повинні мати добрі пружні властивості, високі міцність, зносостійкість, тривалість збереження геометричних і механічних характеристик.

Для отримання цих властивостей сталі вироби підлягають гартуванню та відпусканню. При гартуванні доєвтектоїдну сталь нагрівають вище температури A_{C3} , а заєвтектоїдну вище A_{C1} (рис. 1). Структурні складові ферит (Ф, твердість $\approx 60\text{НВ}$) і перліт (П, $\approx 200\text{НВ}$) при нагріванні перетворюються в аустеніт (А - твердий розчин вуглецю в $\gamma\text{-Fe}$).

**Рис. 1. Інтервал температур нагрівання вуглецевих сталей для
гартування, за діаграмою Fe-Fe₃C (заштрихований)**

Охолоджують сталі вироби при гартуванні зі швидкістю вище критичної швидкості гартування, звичайно у воді, в маслі за певними режимами, залежно від складу сталі та розмірів виробів – до температури навколишнього середовища. Мета охолодження – перетворення аустеніту в мартенсит – пересичений твердий розчин вуглецю в α -Fe. Мартенсит ($\approx 700\text{HB}$) надає сталі міцність, твердість, пружність. Мартенсит гартування має голчасту будову, що зумовлює значне пониження ударної в'язкості сталі. Тому сталі вироби після гартування відпускають (підігрівають) для перетворення голчастого мартенситу в стабільну зернисту будову. Температуру відпускання вибирають відповідно до необхідних механічних властивостей – твердості, міцності, пружності, в'язкості.

Протягом часу структурні складові отримані з мартенситу після відпускання – мартенсит зернистий, тростит або сорбіт відпускання забезпечують стабільність деталей за геометричними і механічними характеристиками.

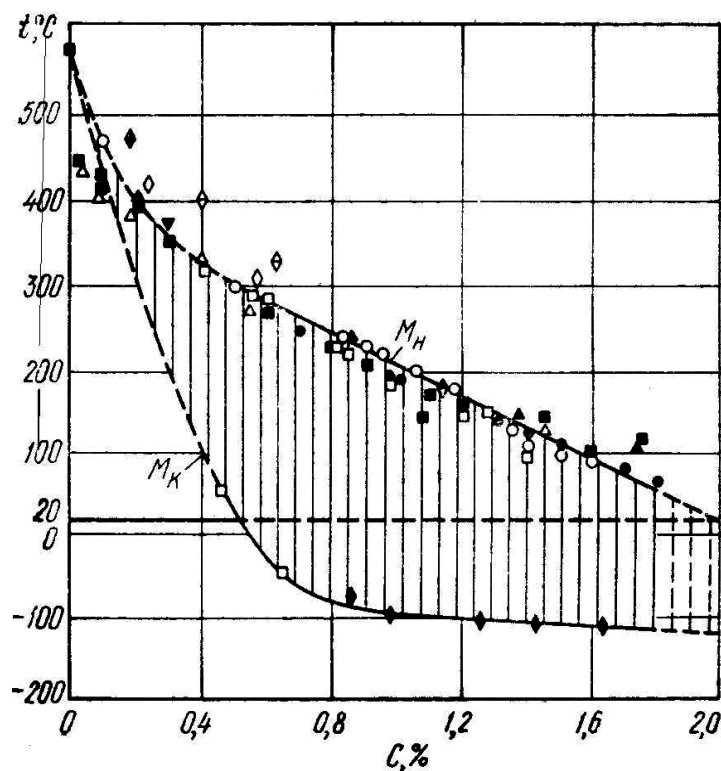
Але в сталях, які містять більше 0,5%С перетворення аустеніту в мартенсит при звичайних умовах охолодження до температури навколишнього середовища має такий недолік. Критична точка M_k кінця (завершення) мартенситного перетворення при охолодженні значно знижується при збільшенні кількості вуглецю (рис. 2). Так, при збільшенні кількості вуглецю від 0,5% до 0,8% температура M_k знижується приблизно від $+50^\circ\text{C}$ до температури глибокого холода -80°C , що не дає можливості завершити мартенситне перетворення [1, 2].

В результаті після гартування в сталі залишається значна частка неперетвореного в мартенсит аустеніту, кількість якого залежить від складу сталі і може досягати до 30...50%. Лишковий аустеніт є нестабільною структурною складовою, яка протягом часу може самовільно перетворюватися в більш стабільні структурні складові. В результаті у готових деталях та інструментах, які знаходяться в експлуатації будуть змінюватися геометричні та механічні характеристики (розміри, розташування і шорсткість поверхонь,

твердість, пружність та ін). Незавершене перетворення також знижує зносостійкість деталей та інструменту [1, 2].

На практиці зменшують кількість лишкового аустеніту в різучому інструменті з швидкоріжучих сталей трикратним відпусканням при температурі $+550^{\circ}\text{C}$, але цей процес тривалий, а висока температура зменшує зносостійкість інструменту. Вимірювальний інструмент для стабілізації розмірів підлягає тривалому відпусканню протягом близько 50 годин, що також неекономічно.

Для отримання вищої зносостійкості і стабільності розмірів сталевих виробів необхідно завершити мартенситне перетворення після гартування, тобто доохолодити вироби до кінця мартенситного перетворення M_K (рис. 2). Особливо це необхідно для точних деталей, вимірювального інструменту та для підвищення геометричних і ріжучих властивостей металообробного інструменту.

Рис. 2. Температури початку M_n і кінця M_K мартенситного перетворення вуглецевої сталі залежно від вмісту вуглецю [1]

Пошук енергозберігаючих методів завершення перетворення лишкового аустеніту в мартенсит є важливим завданням технологічних процесів виготовлення точних деталей та ріжучого інструменту з сталей, які містять більше 0,5% С.

Мета роботи./Aim. Аналіз перспективних енергозберігаючих методів глибокого охолодження для завершення мартенситного перетворення в загартованих сталях з метою стабільності геометричних і механічних характеристик деталей та підвищення зносостійкості ріжучого інструменту і деталей.

Матеріали і методи./Materials and methods. Виконати доохолодження сталейних виробів після гартування залежно від температури кінця мартенситного перетворення, яка визначається вмістом вуглецю та легуючих елементів, можливо використанням холодильних машин помірного охолодження та глибокого охолодження.

Одним із методів отримання глибокого охолодження є використання холодильних машин зі ступінчастою регенерацією (рекуперацією) тепла, які дозволяють залежно від числа включених ступенів задавати необхідну низьку температуру. Такі машини можуть бути ресорбційні та газові [3, 4].

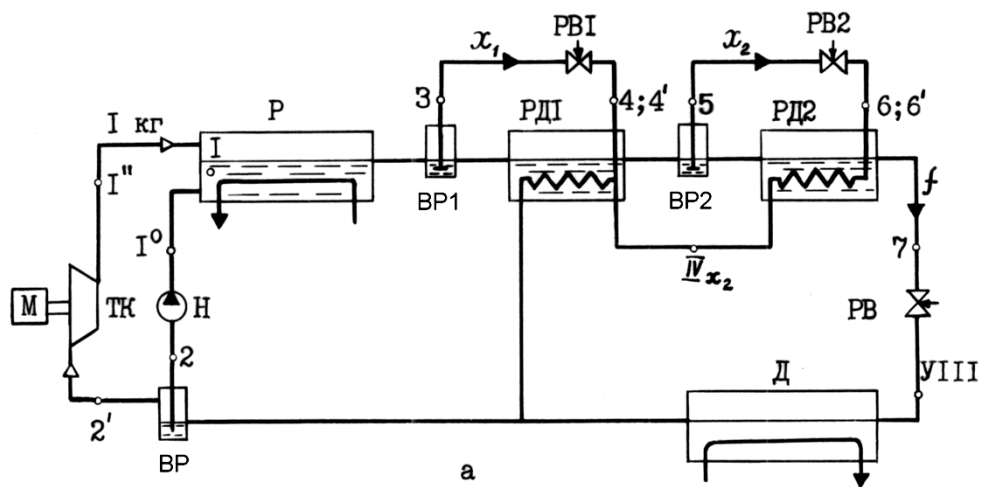
Робочим тілом ресорбційних машин є розчин агента в абсорбенті. Наприклад для помірного охолодження може служити розчин аміака в воді, для нижчих температур – розчин вуглекислоти в спирті, суміші вуглеводнів та інші, які можуть випарюватися при змінних температурах та мати задану найнижчу температуру випарювання міцного насиченого розчину при низькому тиску.

В газових машинах можуть використовуватися різні гази або їх суміші, серед яких найбільш доцільним є повітря.

Але слід відзначити, що ресорбційні машини можуть використовувати для стиску пари компресори не тільки механічні, які використовують електричну енергію, а й термічні, які використовують теплову енергію. Тому, можна розробити машини періодичної дії з накопиченням міцного розчину при дії машини від теплової енергії охолодження гарячих деталей в процесі

гартування, а накопичений міцний розчин потім використовувати для доохолодження загартованих деталей до низьких температур.

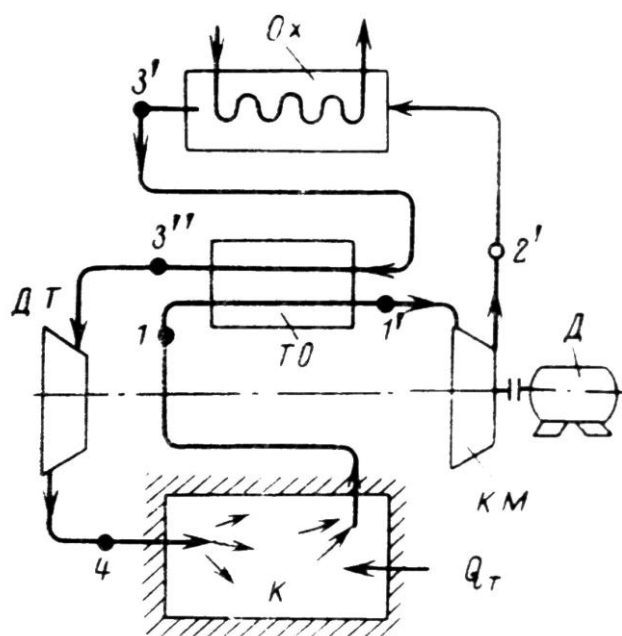
На рис. 3 приведений один з варіантів спрощеної схеми ресорбційної холодильної машини з турбокомпресором ТК та з двома ступенями (РД1 і РД2) регенерації тепла, а таким чином донасищення водоаміачного розчину аміаком [5]. В дегазаторі Д випаровується міцний розчин при поступовому відведенні тепла від віщої (в правому кінці) до найнижчої (в лівому кінці) температури. Пара стиснута турбокомпресором ТК, а слабкий розчин насосом Н направляються в ресорбер Р, в якому теплота ресорбції відводиться охолоджуючою водою, для часткового насиченні розчину аміачною парою. Далі розчин донасихується парою в ресорберах-дегазаторах РД1 і РД2 (від стану 3 до стану 5 і далі 7). Теплота ресорбції в РД1 та РД2 відводиться при випаровуванні розчинів відповідно після дроселювання крепших розчинів в РВ1 та РВ2.

Рис. 3. Спрощена схема двоступеневої ресорбційної машини

Ресорбційні машини можуть працювати при малій ступені стискання пари в компресорі. Для використання теплоти, що відводиться при гартуванні деталей, турбокомпресор може бути замінений на термічний, як у водоаміачних абсорбційних холодильних машинах, що сприятиме енергозбереженню [6, 7]. Найнижча температура охолодження в ресорбційних холодильних машинах залежить від вибраних агента і абсорбента.

На рис. 4 приведена схема регенеративної повітряної холодильної машини [4]. З детандера ДТ холодне повітря направляється в камеру К для охолодження деталей. З камери, ще холодне повітря (з температурою T_1) направляється в теплообмінник $ТО$ і охолоджує протитоком повітря, що подається в детандер з температурою навколишнього середовища. Далі повітря стискується турбокомпресором $КМ$ і подається в охолоджувач $Ох$. В такому циклі за рахунок регенерації тепла в теплообміннику можна отримати в камері задану температуру глибокого охолодження при малому відношенні тисків. Перевага такої машини в простоті конструкції та використанні безпечного робочого тіла - повітря.

Рис. 4. Схема регенеративної повітряної холодильної машини

При можливості для доохолодження деталей використовують привозні рідкий азот в теплоізованих ємностях з атмосферним тиском або рідку вуглекислоту в балонах при високому тиску.

Результати і обговорення./Results and discussion. Вимірювальний інструмент, калібр-пробки, калібр-скоби, ріжучі інструменти з швидкоріжучих сталей, точні деталі паливної апаратури дизельних двигунів та інші сталі необхідно після звичайного гартування обробляти глибоким охолодженням. Це значно збільшить якість деталей та інструменту.

Дослідження А.П. Гуляєва, П.П. Петросяна, Е.С. Жмудя та інших авторів показали, що в ріжучих інструментах, як з інструментальних сталей, так і навіть з твердих сплавів можна досягти збільшення стійкості в 1,5...3 рази [2, 8]. Обробка глибоким холодом інструментальної сталі зменшує також коефіцієнт тертя, сили різання та шорсткість обробленої поверхні.

Висновки./Conclusions. Таким чином впровадження ресорбційних та повітряних машин для глибокого охолодження деталей і інструменту після гартування є перспективним для стабільності їх розмірів протягом експлуатації та підвищення механічних властивостей. Використання теплоти відведеної від деталей при гартуванні для роботи ресорбційних машин буде сприяти проблемі енергозбереження.

ЛІТЕРАТУРА

1. Гуляев А.П. Металловедение. – М.:Металлургия, 1978. – 148 с.
2. Кліменко А.П. Холод в машиностроении. – М.: Машиностроение, 1969. – 248 с.
3. Ошовський В.Я. Цикли ресорбційних холодильних машин: монографія. – Миколаїв: НУК, 2009. 128 с.
4. Вайнштейн В.Д., Канторович В.Н. Низкотемпературные холодильные установки. – М.: Пищевая промышленность, 1972. – 352 с.
5. А.с. СССР №1432317, кл. F25 В 15/12. Холодильная установка / Одесский технолог. ин-т холод. пром-ти; В.Я.Ошовский, А.Г.Дергачёв. - Заявл. 26.02.86; Опубл. 23.10.88, Бюл. № 39. – 2 с.
6. А.с. СССР №1092336, кл. F25В 15/12. Абсорбционно-резорбционная холодильная установка / Одесский технолог. ин-т холод. пром-ти; В.Я.Ошовский, А.Г.Дергачёв, Н.Г.Шмуйлов. - Заявл. 11.10.82; Опубл. 15.05.84, Бюл. № 18. – 6 с.
7. Бадылькес И.С., Данилов Р.Л. Абсорбционные холодильные машины. - М.: Пищевая промышленность, 1966.- 356 с.
8. Криогенная обработка (обработка глубоким холодом) Електронний ресурс: <https://pellai.com/tehnicheskie-discipliny/materialovedenie/kriogennaya-obrabotka/>

ИССЛЕДОВАНИЕ ПАРАМЕТРОВ КАЧЕСТВА КАНАЛОВ ВОСП С КВАДРАТУРНОЙ АМПЛИТУДНОЙ МОДУЛЯЦИЕЙ

Педяш Владимир Витальевич,

к.т.н., доцент

Федоренко Андрей Сергеевич,

Шамшур Игорь Витальевич,

Студенты

Государственный университет
интеллектуальных технологий и связи
г. Одесса, Украина

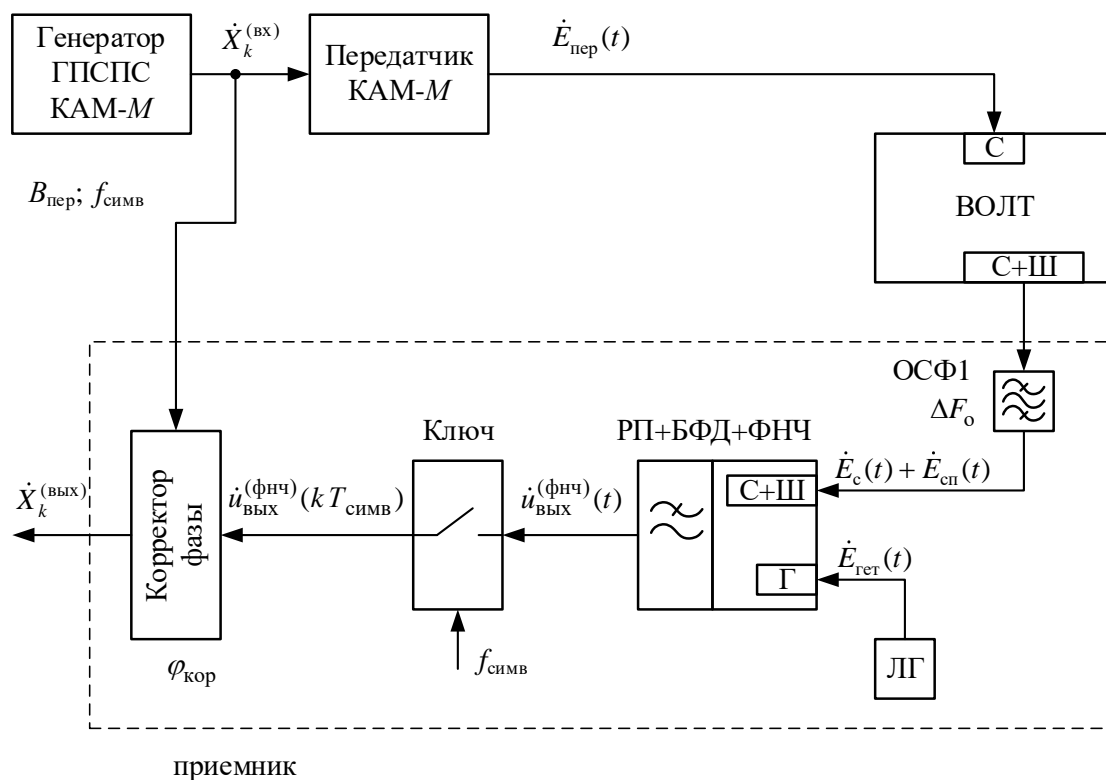
Введение. Внедрение услуг широкополосного доступа к сети Интернет и связанных с ним сервисов требует постоянного увеличения пропускной способности телекоммуникационных сетей. Уже несколько десятилетий волоконно-оптические системы передачи (ВОСП) являются основой для построения транспортной сети, а в последнее время активно внедряются на сети доступа. Поэтому усовершенствование методов передачи цифровой информации в ВОСП остается актуальной задачей, требующей поиска компромиссных решений по технико-экономическим показателям системы передачи. Цифровые системы передачи оптической транспортной иерархии (ОТН) применяются на транспортной сети связи и позволяют организовать каналы с пропускной способностью от 2,5 до 100 Гбит/с. Передача сигналов со скоростью 2,7 Гбит/с (OTU1) и 10,7 Гбит/с (OTU2) выполняется при помощи модуляции оптического сигнала по интенсивности. Для передачи цифровых потоков ОТН с большей скоростью (43 Гбит/с для OTU1 и 111,8 Гбит/с для OTU2) применяются более совершенные методы модуляции, обладающие большей помехоустойчивостью. Одним из них является квадратурная амплитудная модуляция (КАМ-М), имеющая сравнительно низкую сложность технической реализации и высокую информационную эффективность [1].

Цель работы. Целью данной работы является исследование параметров качества канала ВОСП ОТН с модуляцией КАМ-М.

Материалы и методы. Для полноценного исследования качественных параметров оптических каналов ВОСП СРК с учетом искажений среды распространения и шумов оптических усилителей целесообразно применять методы имитационного моделирования. В проведенных исследованиях выполнен анализ построения и соответствующих преобразований сигнала в функциональных блоках передатчика и приемника когерентного сигнала канала ВОСП СРК. На основании разработанных математических моделей определены выходная мощность сигнала и шума для определения вероятности ошибки на выходе оптического канала.

Исследования качественных параметров канала ВОСП СРК с КАМ-М ($M=4, 16, 64, \dots$) выполнялись при помощи имитационной модели MatLab, построенной согласно структурной схемы на рис. 1. На вход передатчика подаются двоичные последовательности символов синфазного и квадратурного подканалов, из которых формируется выходной сигнал $\dot{E}_{\text{пер}}(t)$. Далее он проходит через блок ВОЛТ, который вносит линейные и нелинейные искажения среды распространения. Сформированный сигнал с искажениями поступает на выход (С), а на втором выходе (Ш) этого блока формируются колебания $\dot{E}_{\text{сп}}(t)$, эквивалентные по своим энергетическим и спектральным характеристикам суммарному шуму спонтанного излучения каскада оптических усилителей.

Генератор псевдослучайной последовательности символов (ГПСПС) формирует последовательность комплексных символов $\dot{X}_k^{(\text{вх})}$, которые соответствуют заданному исходными данными сигнальному созвездию КАМ-М. На выходе оптического передатчика КАМ-М формируется сигнал с напряженностью электрического поля $\dot{E}_{\text{пер}}(t)$ и средней мощностью $P_{\text{пер}}$.

Рис. 1. Структурная схема канала ВОСП СРК с модуляцией КАМ-М

Модель ВОЛТ состоит из $N_{\text{секц}}$ оптических секций, каждая из которых содержит оптическое волокно (ОВ) типа G.652 и оптический усилитель на базе волокна, легированного эрбием (EDFA), который полностью устраняет затухание, вносимое ОВ. Модель волокна построена на базе Фурье метода расщепления по физическим факторам, позволяющему корректно вносить линейные и нелинейные искажения в оптический сигнал [2]. Модель ВОЛТ также содержит источник аддитивного шума, параметры которого описаны выше.

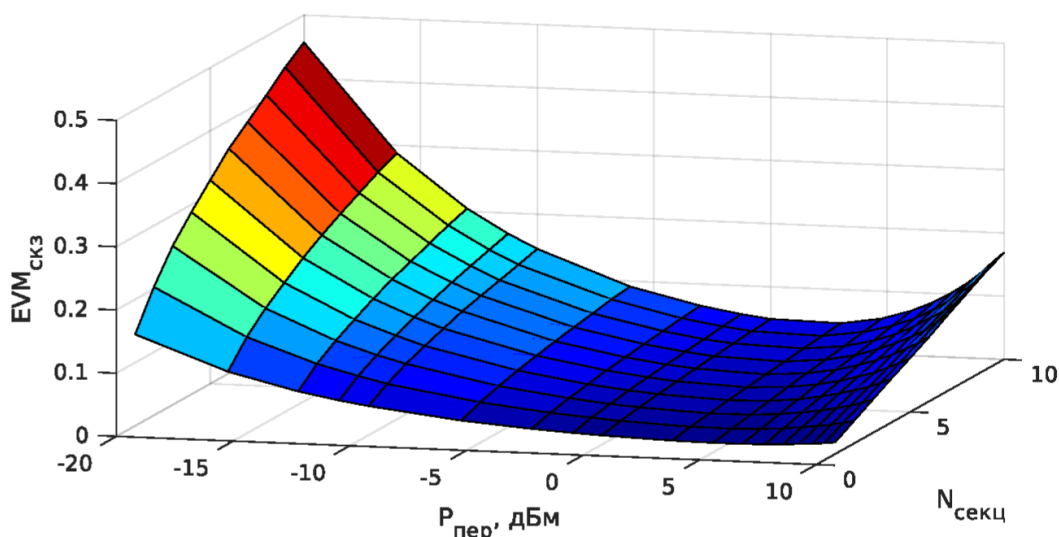
В приемнике для выделения амплитудной и фазовой информации используется метод когерентного приема, в роли лазерного гетеродина (ЛГ) используется оптический излучатель с частотой, совпадающей с центральной частотой сигнала передатчика. На выходе фильтра нижних частот (ФНЧ) выделяется огибающая оптического сигнала, которая стробируется с символьным интервалом сигнала КАМ-М.

Сигнал с выхода ключа имеет статический сдвиг фазы, вызванный искажениями в среде распространения. Для его устранения используется корректор фазы, задачей которого является определение угла поворота сигнального созвездия $\varphi_{\text{кор}}$ и внесение соответствующего фазового сдвига в сигнал.

Результаты и обсуждение. Дальнейшие исследования были проведены с целью сопоставления метрик качества предлагаемой обобщенной модели канала при $M = 4$ и наличии нелинейных искажений сигнала в ОВ с результатами работы специализированной модели канала с КАМ-4, разработанной ранее. Для обобщенного варианта модели была вычислена зависимость Q -фактора $Q(P_{\text{пер}}, N_{\text{секц}})$ и оптимальная мощность сигнала передатчика. Они были сравнены с результатами, полученными для модели с КАМ-4 и установлена идентичность полученных параметров качества в контрольных точках.

Далее было проанализировано поведение относительной ошибки модуляции $EVM_{\text{скз}}(P_{\text{пер}}, N_{\text{секц}})$, приведенной на рис. 2. В отличие от Q -фактора, зависимость $EVM_{\text{скз}}$ при $N_{\text{секц}} = \text{const}$ имеет минимум, которому соответствует минимальная вероятность ошибки. Зависимость оптимального значения средней мощности сигнала от параметров ВОЛТ совпадает с установленным ранее показателем мощности по Q -фактору, которая и была использована при сопоставлении результатов имитационного и аналитического моделирования.

В завершение исследований обобщенной модели канала OTU2 с КАМ- M были определены показатели качества для $M=16$. Установлено, что нелинейные искажения сигнала в ОВ проявляются сильнее, поскольку КАМ-16 имеет ненулевой пикфактор сигнала.

Рис. 2. Параметры качества обобщенной модели канала ВОСП с КАМ-М
($M=4$; OTU2; $n_2=2,6 \cdot 10^{-20}$ м²/Вт)

Выводы. Полученные моделированием MatLab значения $EVM_{скз}$ при наличии нелинейных искажений сигнала в ОВ ($n_2 \neq 0$) имеют большее значение, чем результаты аналитического расчета. Для проверки достоверности аналитической модели также была вычислена зависимость $EVM_{скз}$, полученная моделированием в MatLab без нелинейных искажений сигнала в ОВ ($n_2 = 0$). Сопоставление полученных результатов показало достаточную точность и соответствие друг другу обоих вариантов (аналитического и имитационного) математической модели канала ВОСП СРК с КАМ-М.

ЛИТЕРАТУРА

1. Педяш В.В. Влияние фазовой самомодуляции оптического сигнала на качество каналов ВОСП СРК / В.В. Педяш, О.С. Решетникова // Наукові праці ОНАЗ ім. О. С. Попова. – 2010. – № 1. – С. 109-114.
2. Агравал Г.П. Нелинейная волоконная оптика / Пер. с англ. С.В. Черникова и др. Под ред. П.В. Мамышева. — М.: Мир, 1996. — 323 с.

ДОСЛІДЖЕННЯ ТА АНАЛІЗ МЕТОДІВ РОЗРОБКИ ДОДАТКУ ВИЗНАЧЕННЯ ПОЛОЖЕННЯ ТА ОРІЄНТАЦІЇ ОБ'ЄКТІВ У ПРОСТОРІ

Рябоволова Анастасія Олегівна

Студент

Білоус Наталія Валентинівна

Науковий керівник, професор кафедри ПІ, к.т.н., доцент
Харківський національний університет радіоелектроніки
м.Харків, Україна

Вступ. Вміння розпізнавати положення та орієнтацію об'єктів є дуже важливим фактором для розвитку автоматизованих систем. Автоматизованих систем, які зможуть з великою точністю маніпулювати з об'єктами або аналізувати умови навколишнього середовища. Оцінка пози - типова проблема в галузі обробки зображень, мета якої є порівняння або злиття зображень, отриманих за різних умов. В останні роки багато досліджень зосереджувались на алгоритмах оцінки пози, але до сих пір існує багато проблем, таких як ефективність, складність та точність для різних цілей та умов, у галузі дослідження алгоритмів та практичних застосувань.

Знання пози предметів є важливою передумовою для багатьох робототехнічних захоплень та маніпуляцій. Оцінка пози об'єкта - це давня проблема і відкрите поле досліджень з перших днів комп'ютерного зору. Завдання оцінки пози є складною через різноманітність об'єктів у реальному світі, шум датчиків, закрашення, оклюзію на сцені та різні умови освітлення, які впливають на зовнішній вигляд об'єктів на зображенні. Об'єктні симетрії, які часто зустрічаються в техногенному та виробничому середовищі, призводять до неоднозначностей і намагаються бути вирішеними.

Мета роботи. Метою роботи є дослідження та аналіз методів для розробки додатку визначення положення та орієнтації об'єктів у просторі. У ході даної роботи ми будемо порівнювати та аналізувати алгоритми які мають відкритий код та не потребують спеціальних засобів.

Об'єкт дослідження – визначення положення та орієнтації 3D-об'єктів у просторі.

Предмет дослідження – методи для розробки додатку визначення положення та орієнтації об'єктів у просторі.

Матеріали і методи. У ході дослідження було обрано декілько основних сучасних методів для визначення положення та орієнтації об'єктів у просторі. Було досліджено такі методи:

- метод визначення положення на основі вірогідного підходу,
- CosyPose алгоритм,
- Pix2Pose алгоритм,
- POSIT алгоритм.

Методи визначення положення на основі вірогідного підходу та POSIT алгоритму - це аналітичні методи які потребують значних обчислювальних ресурсів. Ці методи можуть досягти високої точності локалізації у багатофункціональних сценах, але помилка досить велика або навіть не вдається у випадках з розмиттям руху, безтекстурные сценою та зміною кута огляду.

Вірогідний метод потребує попередні зображення об'єкта для визначення положення та орієнтації. Для системи потрібно внести зображення об'єкта на кожні 10 градусів повороту. Таким чином, потрібно зробити 36 кадрів об'єкта. На кожному знімку також потрібно виділити координати опорних точок. У результаті метод працює із 40% точністю на одному зображенні та збільшує точність вдвічі при наявності другого зображення, зробленого під іншим кутом.

Метод на основі POSIT алгоритму застосовує точки у 3D вимірній системі обчислення об'єкту, проекцію цих точок у 2D простір та фокусну відстань лінзи, яка використовується камерою. Для роботи алгоритму потрібно як мінімум 4 некомпланарні точки цього об'єкту. Даний метод працює відносно швидко та використовується ще з середини 90-х років. Точність цього алгоритму обумовлена тим як добре буде винайдено опорні точки об'єкту та наскільки якісно буде представлена глибина знаходження цих точок.

Методи на основі Pix2Pose та CosyPose алгоритмів засновані на мережі CNN та зазвичай мають кращу надійність, але низьку точність локалізації.

Pix2Pose алгоритм потребує навчання на трьох датасетах: дані симетричних об'єктів, дані перекритих об'єктів та дані з градієнтних відображенням глибини на об'єкті. Для використання цього алгоритму потрібно зробити детекцію об'єкта на зображенні та передати моделі саме зображення детекції. Перед визначенням положення та орієнтації алгоритм використовує також декілька GAN моделей для фільтрації та відновлення втрачених деталей об'єкта. Після цього отримане нове синтетичне зображення, яке більш вдало підходить для оцінки пози, використовують у кінцевій моделі. Точність залежить від кількості поз та кількості перетинів у зображеннях навчальних даних.

CosyPose алгоритм потребує для роботи RGB зображення об'єкта з попередньою детекцією та відомою 3D моделлю об'єкта. Метод вміє працювати з одним зображенням та багатьма зображеннями однієї сцени. Також має можливість визначення положення та орієнтації одразу багатьох об'єктів. Даний метод має один з найбільших показників точності та швидкості, та був визнаний переможцем у BOP challenge 2020 року (загалом 5 нагород, включаючи найкращий загальний метод та найкращий RGB-метод).

Результати та обговорення. У результаті дослідницької роботи було проаналізовані сучасні методи для визначення положення та орієнтації об'єктів у просторі.

Було з'ясовано, що серед методів, заснованих на згорткових мережах найкраще та швидше працює CosyPose, але недоліком даного методу можна вважати необхідність попереднього визначення 3D моделі об'єкта. Pix2Pose метод потребує значно менше попередніх даних про об'єкт, проте працює з точністю приблизно 34%, коли CosyPose показує 63%. За показником швидкості CosyPose також випереджає Pix2Pose приблизно у два рази. За даними BOP challenge 2020 року, CosyPose у середньому потребує 0.45 секунд на одне зображення.

У той час серед аналітичних підходів найкраще себе показав POSIT метод. Це перевірений метод який працює швидко але потребує якісного попереднього аналізу зображення. Найбільш значним недоліком можна назвати невміння вирішувати проблему оклюзії.

Якщо порівнювати CosyPose та POSIT – найбільшої точності можна досягти завдяки POSIT, але він потребує якісного попереднього визначення опорних точок. Проте CosyPose та всі CNN алгоритми потребують запуску на обладнанні із підтримкою CUDA.

Висновки. У ході дослідницької роботи було проаналізовано декілька найбільш якісних та сучасних алгоритмів визначення положення та орієнтації об'єктів у області розробки програмного забезпечення. Серед основних критеріїв дослідження було обрано швидкість, точність визначення пози об'єкта та кількість попередньої інформації про об'єкт. На жаль жоден з алгоритмів не є універсальним, тож вибір того чи іншого залежить від конкретної задачі та умов попередньої інформації про об'єкт.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Gordon I., Lowe D.G. What and where: 3D object recognition with accurate pose. Lecture Notes in Computer Science. – 2006. – 67–82 с. (Tracking by detection – texture based).
2. Rakova, A. O.; Bilous, N. V. REFERENCE POINTS METHOD FOR HUMAN HEAD MOVEMENTS TRACKING. – 2020. – 121-128.
3. Bilous N. Signal restoration by means of blind deconvolution based on optimization with wavelet transformation. 2016 3rd International Scientific-Practical Conference Problems of Infocommunications Science and Technology, PIC S and T 2016 – Proceedings. – p. 21-23.
4. Захаров А.А., Тужилкин А.Ю., Веденин А.С. АЛГОРИТМ ОПРЕДЕЛЕНИЯ ПОЛОЖЕНИЯ И ОРИЕНТАЦИИ ТРЕХМЕРНЫХ ОБЪЕКТОВ ПО ВИДЕОИЗОБРАЖЕНИЯМ НА ОСНОВЕ ВЕРОЯТНОСТНОГО ПОДХОДА. Фундаментальные исследования. – 2014. – № 11-8. – 1683-1687 с.

5. Kiru Park, Timothy Patten and Markus Vincze. Pix2Pose: Pixel-Wise Coordinate Regression of Objects for 6D Pose Estimation. ECCV. – 2019. URL: https://openaccess.thecvf.com/content_ICCV_2019/papers/Park_Pix2Pose_Pixel-Wise_Coordinate_Regression_of_Objects_for_6D_Pose_Estimation_ICCV_2019_paper.pdf (дата звернення: 20.02.2021).
6. Labbé, Y., Carpentier, J., Aubry, M., and Sivic, J. CosyPose: Consistent multi-view multi-object 6D pose estimation. ECCV. – 2020.
7. Tommaso Gramegna, LeaVenturino, Grazia Cicirelli, Giovanni Attolico, Arcangelo Distanto. Optimization of the POSIT algorithm for indoor autonomous navigation: Robotics and Autonomous Systems. – 2004. URL: <https://www.sciencedirect.com/science/article/pii/S0921889004000715> (дата звернення: 01.03.2021).

МОДЕЛІ ІТ-ПОТРЕБ ПРИКЛАДНИХ СИСТЕМ І ПРОЕКТУВАННЯ ЇХ ІТ-АРХІТЕКТУРИ

Талалаєв Володимир Опанасович

к. т. н., доцент,
доцент кафедри інженерії програмного забезпечення

Поставна Лариса Петрівна

асистент кафедри інженерії програмного забезпечення
Національний авіаційний університет,
м. Київ, Україна

Вступ. Успішне розв'язання задач архітектурного проектування інформаційних систем значною мірою залежить від вирішення проблеми організації ефективної взаємодії процесів обстеження *області проблем*, в інтересах якої створюється інформаційна система й *області рішень*, в межах якої розгортаються процеси проектування та реалізації інформаційної системи.

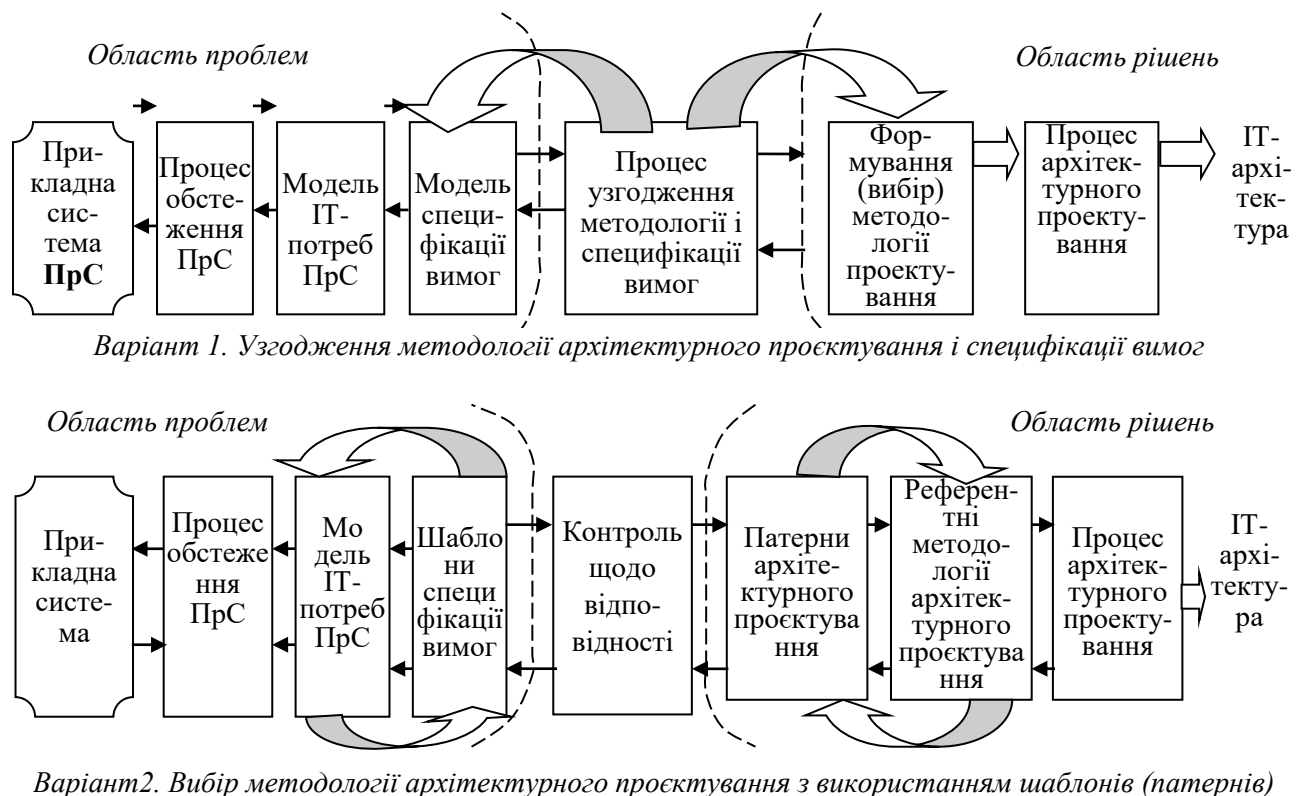
Ціль роботи. З метою усунення семантичних втрат процесу архітектурного проектування інформаційних систем через неузгодженість процесів передпроектного обстеження області проблем і процесів вибору методологій архітектурного проектування є доцільним така організація взаємодій цих процесів, при якій весь процес архітектурного проектування максимально наближається до категорії «безшовного» прооцесу. Способи такої організації взаємодій розглядаються в роботі.

Матеріали і методи. З урахуванням того, що області проблем і області рішень об'єднують в своєму складі дві групи ключових стейкхолдерів інформаційної системи, проблема взаємодії зазначених областей може бути сформульована як задача узгодження інтересів ключових стейкхолдерів цих областей. Відповідно до типу компромісу інтересів стейкхолдерів області проблем і області рішень можна розрізняти дві категорії груп контексту процесів архітектурного проектування.

Перша група контекстів об'єднує ситуації, коли як область проблем, так і область рішень мають розвинені бази референтних моделей, які визначають їх

здатність формувати необхідні для архітектурного проектування еталонні моделі та методології. Стосовно області проблем – це моделі, які відтворюють ІТ-потреби бізнес-процесів і процесів менеджменту прикладних систем, для яких створюються інформаційні системи. Для області рішень – це множина методологій архітектурного проектування інформаційних систем, сформованої на основі кращих практик архітектурного проектування. Друга група контекстів об'єднує ситуації архітектурного проектування, коли область проблем і область рішень налаштовані на використання моделей і методологій, які суттєво обмежені реальними можливостями аналітичного потенціалу взаємодіючих прикладних систем як в області проблем, так і в області рішень.

Різні контексти вирішення задачі архітектурного проектування інформаційних систем породжує різні схеми взаємодій області проблем і області рішень. На рис.1. показані два варіанта організації взаємодії названих областей в процесі архітектурного проектування.

Рис. 1. Варіанти взаємодій області проблем і області рішень для різних контекстів процесу проектування

Результати і обговорення. Для першого варіанту контекстів проектування задача узгодження областей зводиться до контролю відповідності моделей опису ІТ-потреб прикладної системи і методологій архітектурного проектування та вибору таких, які є найбільш узгодженими для визначеного контексту архітектурного проектування. Такий варіант взаємодій є ефективним з точки зору мінімізації затрат на передпроектну фазу, і створює сприятливі передумови формування безшовних технологій архітектурного проектування. Недоліком варіанту слід вважати необхідність створення і підтримки в актуальному стані баз референтних моделей і методологій як в області проблем, так і в області рішень. В реальній практиці архітектурного проектування ознаки таких ситуацій мають процеси архітектурного проектування, коли основними ключовими стейкхолдерами області проблем виступають потужні підприємства і корпорації, а в області рішень стейкхолдерами виступають великі софт-корпорації та софт-підприємства з багаторічним досвідом створення і впровадження інформаційних систем.

Для другого варіанту взаємодія області проблем і області рішень організовується за схемою, коли процес архітектурного проектування створюється шляхом узгодження існуючих в області проблем описових моделей ІТ-потреб і провідною методологією архітектурного проектування, яка застосовується в області рішень. За такою схемою процес узгодження моделей ІТ-потреб прикладної системи з області проблем з методологією архітектурного проектування і з області рішень відбувається через організацію та здійснення ітераційного процесу формування такої моделі специфікації вимог, яка в найбільшій мірі відповідає прийнятій в області рішень методології архітектурного проектування. Зазначена схема узгодження поступається попередній в затратах на реалізацію та в ефективності процесу архітектурного проектування через складність отримання повністю узгоджених моделей специфікацій і фіксованої методології архітектурного проектування. Проте до даного варіанту слід віднести ситуацію архітектурного проектування, в якій у області рішень існує креативний потенціал формування методологій

архітектурного проєктування. В даній ситуації взаємодія областей здійснюється через генерацію нової методології архітектурного проєктування, яка налаштовується на модель ІТ-потреб області проблем. Така ситуація є характерною для випадку, коли область рішень представлена синергічним поєднанням софт-підприємств і науково-дослідних установ зі сфери інформаційних технологій. В даному випадку така схема взаємодії дає максимальний ефект при виконанні наукоємних, венчурних проєктів створення інформаційних систем.

Висновки. Підвищення рівня якості рішень архітектурного проєктування може бути досягнута, в залежності від контексту проєктування, двома шляхами:

- через розробку та використання еталонних та референтних моделей ІТ-потреб прикладних систем із області проблем (предметної області) та множини референтних методологій архітектурного проєктування (архітектурних стилей);
- генерації нових методологій архітектурного проєктування, які максимально узгоджені з моделями ІТ-потреб прикладних систем.

ТЕХНІЧНІ ІННОВАЦІЇ В ГОТЕЛЬНОМУ ГОСПОДАРСТВІ

Халилова-Чуваєва Юлія Олександрівна

доцент кафедри готельно-ресторанна справа

Озерова Наталя Юріївна

студентка 3-го курсу, спеціальності «Готельно-ресторанна справа»

денної форми навчання

Одеська Національна академія харчових технологій, м. Одеса

Актуальність дослідження зумовлена необхідністю постійного покращення надання послуг у засобах розміщення, та зокрема в Україні, враховуючи швидкий темп розвитку інформаційних технологій та їх широке застосування у повсякденному житті.

На сьогоднішній день економічно привабливим є впровадження технічних інновацій та розвиток тенденцій задля задоволення потреб споживачів в даній сфері послуг. Інновації є майбутнім кожного підприємства з надання послуг готельного характеру, так як розвиток сприяє поліпшенню кожного підприємства.

Метою дослідження: є аналіз технічних інновацій у готельному бізнесі, враховуючи попит на неї та її окупність, за допомогою яких підвищується рівень комфортності відвідувачів та підвищення працездатності персоналу готелю.

Аналіз досліджень. Ці проблеми відображені у низці сучасних публікаціях Писаревського І. М., Красноносової О. М. та ін.. Проте в економічній літературі недостатньо уваги приділено аналізу готельного господарства як однієї з галузей туристичної діяльності та шляхам підвищення конкурентоспроможності вітчизняного готельного продукту.

Основна частина:

Людська цивілізація від часів свого зародження до сьогодення постійно розвивалася. Із плином часу цей процес лише прискорювався як в кількісному, так і в якісному проявах і став об'єктом досліджень багатьох учених. Не тільки

розвиток, але й його проблемні питання були предметом пильної уваги фахівців сфери послуг. Оскільки для забезпечення підприємств конкурентними перевагами вони повинні не лише пропонувати сучасні послуги, а й управляти розвитком свого підприємства, стратегічно враховуючи можливі зміни в розвитку людського суспільства, економіки загалом і окремих її галузей. Тому практики сфери послуг на різних рівнях – на підприємствах, у міністерствах і відомствах, регіональних адміністраціях, на рівні держави – приділяють значну увагу інноваційному розвитку.

В індустрії готельного господарства можна виділити наступні напрямки використання технічних інновацій:

1. Автоматизація послуг за допомогою ШІ

Автоматизація продовжує залишатися тенденцією, що змінює спосіб обслуговування гостей. Завдяки досягненням в області штучного інтелекту (ШІ) готелі шукають нові способи взаємодії з гостями в цифровому форматі, звільняючи персонал готелю для роботи над іншими завданнями. Це також покращує враження від подорожей, оскільки мовні відмінності можуть бути усунені, забезпечуючи чітке спілкування з мандрівниками, звідки б вони не приїхали[1].

Hilton Worldwide, Конні, можливо, був першим справжнім консьєрж-ботом з штучним інтелектом. Конні майже в метр являє собою двоногий робот, з яким гості можуть взаємодіяти, коли підходять до стійки реєстрації. Використовуючи обчислювальну потужність IBM Watson AI та базу даних подорожей WayBlazer, Конні може порадити гостям місцеві визначні пам'ятки та цікаві місця[2].

На мою думку ця інновація стане дуже популярною за короткий проміж часу так як вона дуже полегшує роботу готелю, адже саме реєстрація це перший етап в обслугованні споживача.

2. Готельні роботи

Використання роботів-одна з захоплюючих тенденцій у сфері готельних технологій, оскільки ця технологія швидко вдосконалюється. Вже є приклади

готелів, які використовували роботів для таких речей, як привітання гостей після прибуття або надання туристичної інформації в режимі 24/7. Готельні роботи можуть допомогти в прибиранні, наприклад, прибирання підлоги пирососом і знищення мікробів, що може бути особливо важливо для захисту вашого життя від COVID. Однак деякі готелі також використовують роботів для перевезення багажу, забезпечення безпеки, обслуговування номерів і очікування в ресторані[3]. Наприклад в японську готелі Nanna постояльців повинні зустрічати роботи. Готель відкрили 15 липня 2015 року. Постояльців готелю обслуговують кілька роботів-слуг, що доставляють багаж, складають речі в гардероб і запрошують на сніданок. Безпілотні роботи на вулиці пригощають гостей закусками. Замість ключів в Henn-na використовують систему розпізнавання лиця відвідувачів[4].

Я вважаю що цей рівень інновації дійсно корисний, але він має один недолік, а саме: якщо весь процес обслуговування буде автоматизований, то дуже велика кількість людей залишиться без роботи.

3. Інструменти управління робочим процесом в індустрії гостинності

Інструменти управління робочим процесом-відмінний приклад таких поступових інновацій. Інструменти управління робочими процесами стали важливими, тому що вони дозволяють взаємодіяти між відділами та можуть підвищити загальну ефективність[6].

Наприклад, система Hotelogix використовується більш ніж в 100 країнах світу. Це тягне за собою єдину панель управління і можливість резервування на декількох пристроях. Крім того, програмне забезпечення доступне на дев'яти мовах і дозволяє інтегрувати стороннє програмне забезпечення, таке як Jovago і TripAdvisor [7].

Ця інновація зручна тим , що вона допомагає побороти мовні незручності, та значно прискорює процес бронювання.

Висновки. Отже, впровадження інновацій це єдиний шлях підвищення доходів та рівню комфорту у готелях. Підсумовуючи, можна сказати, що

технічні інновації проникли майже у кожен аспект нашого життя, і керівництво готелів повинно усвідомити, що інновації, таким чином вони підвищують дохід та статус готелю. Використання технічних інновацій стає трендом в боротьбі за споживачів, серед ринку готельних послуг, саме тому для готельних підприємств це дуже важливо. Такий підхід дозволить готелю бути в топі, та приваблювати все нових споживачів та приємно дивувати і утримувати старих.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

Інтернет ресурси:

- 1 TOP 10 HOSPITALITY TECHNOLOGY TRENDS FOR 2021 веб-сайт. URL: <https://www.soegjobs.com/top-10-innovation-hospitality-industry/> (дата звернення 01.04.2021)
2. 3 Hotels Using Artificial Intelligence To Improve Guest Experience веб-сайт. URL: <https://www.eventmanagerblog.com/ai-concierge-hotel-guest-experience> (дата звернення 04.04.2021)
3. Топ автоматизованих готелей веб-сайт. URL <https://holidex.ru/iskusstvennyj-intellekt-v-otele/> (дата звернення 03.04.2021)
4. ГОТЕЛЬ З ОБСЛУГОВУВАННЯ РОБОТАМИ веб-сайт. URL [HTTPS://HABR.COM/RU/POST/381807/](https://habr.com/ru/post/381807/) (дата звернення 03.04.2021)
5. Most innovative Hotel Concepts in the world веб-сайт. URL <https://www.soegjobs.com/top-10-innovation-hospitality-industry/> (дата звернення 01.04.2021)
6. Hotel Technology Trends: 14 Upcoming Innovations You Must Know веб-сайт. URL <https://www.revfine.com/hotel-technology/> (дата звернення 01.04.2021)
7. 10 Hotel Management Software Picks to Boost Your Business Efficiency веб-сайт. URL <https://www.socialtables.com/blog/hospitality-technology/hotel-software/> (дата звернення 04.04.2021)

ONTOLOGY FOR STORING INFORMATION FOR INTEGRATION OF DISTRIBUTED HETEROGENEOUS SOURCES

Юрченко Богдана Олегівна

студентка

Національний технічний університет України

"Київський політехнічний інститут імені Ігоря Сікорського"

м. Київ, Україна

Introductions. The task of storing metadata for integration with external systems was initially set in the context of the development of a system for collecting and managing the information on international cooperation. The system being developed shall simplify the task of analysis of reports on international cooperation by providing means of automatization of the data collection from external systems. The system shall allow users to set up jobs to fetch data from external sources such as relational database management systems, NoSQL databases, and public owl files. Earlier on different standards of storing the metadata were analyzed. Namely Dublin Core, schema.org, etc. None of the already existing standards was admitted as suitable for the task. So it was decided to develop an ontology to store the required information needed for integration and data mapping.

Aim. The aim of the work is to analyze existing approaches to ontology based integration and to develop an ontology to store integration configurations as well as the mapping and aggregation rules from external data schemes to the target ontology.

Materials and methods. Many works are written on the development of systems to integrate different sources. In the paper “Ontology-based integration of data sources” [1] a approach to the integration of heterogeneous data sources with a local to global ontology mapping is explored. In the work “Designing a System for Integration of Macroeconomic and Statistical Data Based on Ontology” [2] an ontology-based system for integration of macroeconomic and statistical data was developed. The described system was designed to in a semi-automatic way. Meaning

that the system prompts the user to upload a table with data and then manually map columns and rows to ontology entities.

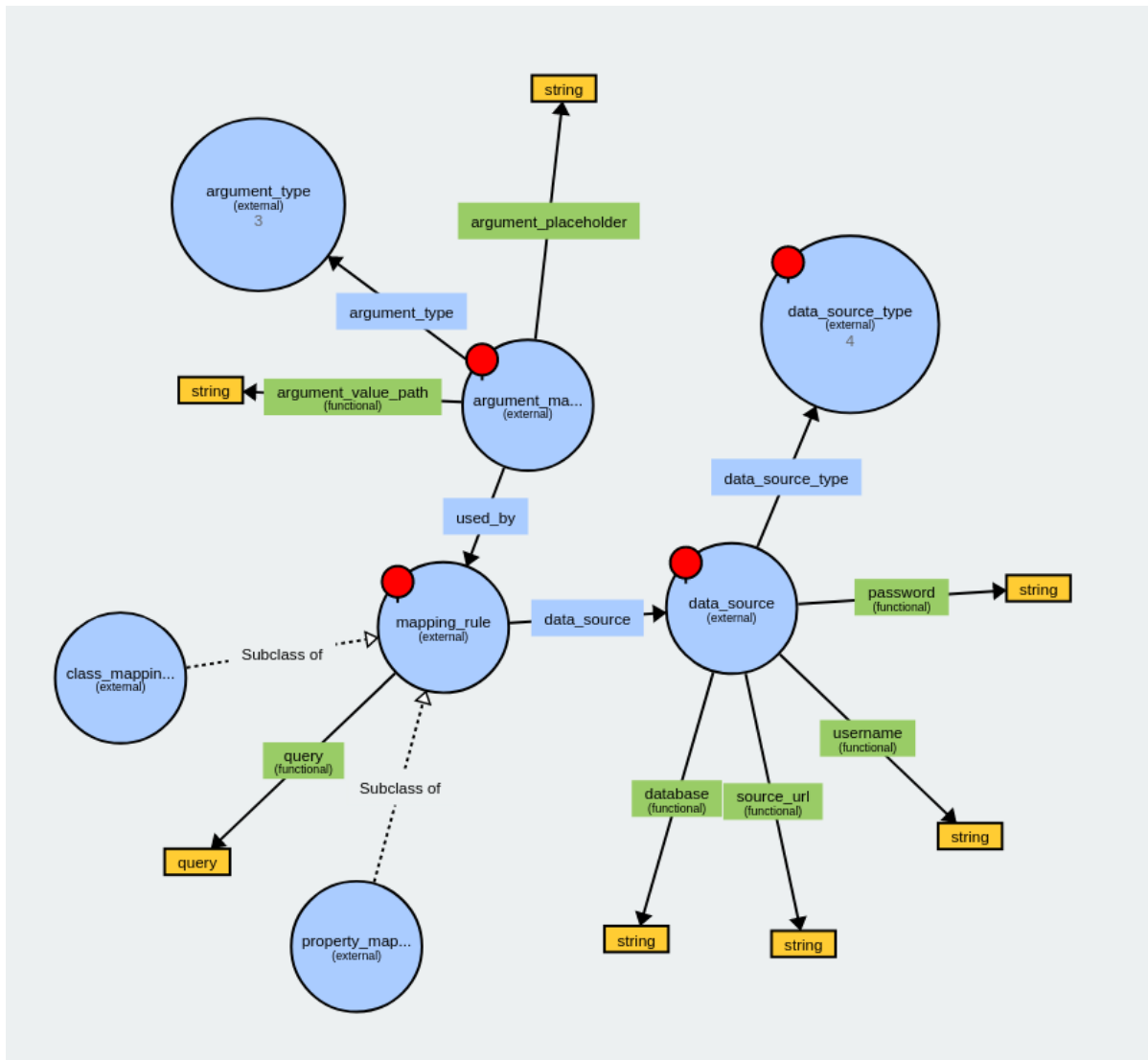
The goal of the developing system is to integrate a target ontology with external systems via a set of predefined mapping rules to omit the manual data upload and repetitive mapping. The additional ontology shall store the mapping and aggregation rules to perform the data collection automatically by initializing the connection with external sources, hence reducing the amount of manual work.

Results and discussion. In this work, an ontology for the connection and mapping configuration was developed.

As seen in figure 1, the ontology contains such main classes as `mapping_rule` with subclasses `class_mapping_rule` and `property_mapping_rule`, which will allow exporting from external systems new individuals of specific classes as well as values of properties of already existing individuals. Class `data_source` holds all properties of a specific data source. Namely, URL, login, a password for authorization, and the name of a database, that will be used in case of a database connection (and not a public owl file, where only a URL is required). Class `data_source_type` defines the type of a data source and specifies the driver to be used to connect. Individuals of `argument_mapping_rule` class specify the mapping rules of specific arguments for placeholders in the query, specified under the referenced `mapping_rule`. Each argument can be of different types, and the type of the argument in the ontology is defined via a relation with `argument_type` class.

The query is a query written in supported by the data source query language, be it SQL, SPARQL, or MongoDB Query Language. The query should return a single value in case if used by a `property_mapping_rule` or a table in case of `class_mapping_rule`.

The query defines the data preprocessing before it gets inserted into the target ontology.

Figure 1. The diagram of main classes and properties of the created ontology

The system will have a predefined set of supported argument types and data source types (MongoDB, PostgreSQL, Oracle Database, etc.). Such design creates 2 important points of extension, that will allow improving the system more easily in the future.

Conclusions. In the work, different approaches to collecting data from distributed heterogeneous sources were analyzed. An ontology was developed that allows the storage of information for a successful connection with an external system of any of the following types: public owl files, relational databases, and NoSQL databases. The ontology stores the mapping rules and connection configuration that in their turn allow data preprocessing and aggregation prior to insertion. The ontology

can be filled using an ontology editor. The ontology can be used by a system to automate information collecting.

REFERENCES:

1. M. Gagnon, "Ontology-based integration of data sources," 2007 10th International Conference on Information Fusion, Quebec, QC, Canada, 2007, pp. 1-8, doi: 10.1109/ICIF.2007.4408086.
2. Korableva O.N., Kalimullina O.V., Mityakova V.N. (2019) Designing a System for Integration of Macroeconomic and Statistical Data Based on Ontology. In: Arai K., Bhatia R., Kapoor S. (eds) Intelligent Computing. CompCom 2019. Advances in Intelligent Systems and Computing, vol 998. Springer, Cham. https://doi.org/10.1007/978-3-030-22868-2_12

ФИЗИКО-МАТЕМАТИЧЕСКИЕ НАУКИ

АНТИПЛОСЬКА ЗАДАЧА ТЕОРІЇ ПРУЖНОСТІ ДЛЯ ПРЯМОКУТНОЇ ОБЛАСТІ З ВЕРТИКАЛЬНИМ ДЕФЕКТОМ

Журавльова Зінаїда Юріївна,

к. ф.-м. н., доцент

Чернобровкін Артем Валерійович,

студент

Одеський національний університет ім.І. І. Мечникова

м. Одеса, Україна

Введення. Інженерні проблеми визначення міцності конструкцій потребують адекватних та простих математичних моделей, за допомогою яких можна підраховувати величини напружень та їх розподіл усередині області. Реальні конструкції досить часто мають дефекти, які з'являються протягом часу та різних умов, як метеорологічних так і механічних, тому задачі теорії пружності для тіл з різними дефектами є надзвичайно актуальними.

У даній роботі розглянуто модельну задачу для прямокутної області з вертикальним дефектом. Цю задачу розв'язано за допомогою методу інтегральних перетворень. Для виявлення особливості розв'язку було застосовано асимптотичне зображення. Невідома функція стрибка переміщень або напруження (залежить від виду дефекту: тріщина або включення) знайдена з сингулярного інтегро-диференціального рівняння, що було розв'язано методом ортогональних поліномів.

Мета роботи. Побудувати розв'язок задачі для прямокутної області, що знаходиться в стані антиплоської деформації, враховуючи наявність вертикального дефекту.

Матеріали та методи.

Розглянемо прямокутну область $0 < x < a, 0 < y < b$, що знаходиться у стані антиплоської деформації. Нехай краї $x = 0, x = a$ нерухомо закріплені:

$$W|_{x=0} = 0, W|_{x=a} = 0, 0 < y < b \quad (1)$$

де $W(x, y)$ - переміщення відносно вісі z .

Грань $y=0$ знаходиться в умовах гладкого контакту, на грань $y=b$ діє навантаження інтенсивності $p(x)$

$$\tau_{yz}|_{y=0} = 0, \tau_{yz}|_{y=b} = p(x), 0 < x < a \quad (2)$$

де $\tau_{yz}(x, y)$ - дотичні напруження.

Умови на дефект:

$$\begin{aligned} \langle W(c, y) \rangle &= W(c-0, y) - W(c+0, y) = \chi(y) \\ \langle \tau_{xz}(c, y) \rangle &= \tau_{xz}(c-0, y) - \tau_{xz}(c+0, y) = \varphi(y), d_0 < y < d_1 \end{aligned} \quad (3)$$

для тріщини: $\chi(y) \neq 0, \varphi(y) = 0, d_0 < y < d_1$

для включення: $\chi(y) = 0, \varphi(y) \neq 0, d_0 < y < d_1$

де $\chi(y), \varphi(y) = \begin{cases} \neq 0, & y \in [d_0; d_1] \\ 0, & y \in [0; d_0) \cup (d_1; b] \end{cases}$ - поки невідомі функції стрибків переміщення

та напруження відповідно.

Потрібно знайти переміщення та напруження прямокутної області, що задовольняють умови (1)-(3) та рівняння рівноваги

$$\frac{\partial^2 W}{\partial x^2} + \frac{\partial^2 W}{\partial y^2} = 0, 0 < x < a, 0 < y < b \quad (4)$$

Задача(1)-(4) зводиться до одновимірної шляхом застосування скінченного інтегрального $\sin$ -перетворення Фур'є за змінною x за узагальненою схемою[1].

Задача у просторі трансформант має наступний вигляд:

$$W''_{\alpha}(y) - \alpha^2 W_{\alpha}(y) = \zeta(y) \quad (5)$$

$$W'_{\alpha_n}|_{y=0} = 0 \quad W'_{\alpha_n}|_{y=b} = \frac{p_{\alpha_n}}{g} \quad (6)$$

де:

- α - параметр інтегрального перетворення,
- g - модуль пружності,

$$\bullet \quad \zeta(y) = - \left\langle \frac{\partial W}{\partial y}(c, y) \right\rangle \sin \alpha_n c + \alpha_n \langle W(c, y) \rangle \cos \alpha_n c = -\varphi(y) \sin \alpha_n c + \alpha_n \chi(y) \cos \alpha_n c$$

Загальний розв'язок побудований за допомогою функції Грина та має вигляд:

$$W_{\alpha_n}(y, \eta) = \int_0^a \zeta(\eta) G(y, \eta) d\eta + \frac{P_{\alpha_n}}{g} \frac{e^{-\alpha_n(b-y)} + e^{-\alpha_n(b+y)}}{1 - e^{-2\alpha_n b}} \quad (7)$$

Тут $G(y, \eta)$ – функція Грина виду

$$G(y, \eta) = -\frac{1}{2\alpha_n} \left[\frac{e^{-\alpha|y-\eta|} - e^{-\alpha(|y-\eta|+2b)} + e^{-\alpha_n(y+\eta)} + e^{-\alpha(2b-y+\eta)} + e^{-\alpha_n(b-y-\eta)} + e^{-\alpha_n(2b+y-\eta)}}{1 - e^{-2\alpha_n b}} \right]$$

Знайдений розв'язок у просторі трансформант обернено за формулою

$$W(x, y) = \frac{2}{a} \sum_{n=0}^{\infty} W_{\alpha_n}(y) \sin \alpha_n x$$

та відокремлено слабо збіжні частини [2].

У результаті отримано вирази для функцій переміщень, що містять невідомі функції $\chi(y), \varphi(y)$.

У загальному випадку розв'язання задачі зводиться до системи сингулярних інтегральних рівнянь. У випадку, коли дефектом є тріщина $\varphi(y) = 0$, коли дефектом є жорстке включення $\chi(y) = 0$.

Розглянемо випадок тріщини. Для знаходження невідомої функції стрибка $\chi(y)$ використовується умова $\tau_{xz} \Big|_{x=c} = 0$.

Приведемо вигляд сингулярного інтегро-диференціального рівняння (СІДР) для випадку тріщини:

$$\frac{d^2}{dy^2} \int_{-1}^1 \ln \frac{1}{|y-\eta|} \tilde{\chi}(\eta) d\eta + \int_{-1}^1 \tilde{\chi}(\eta) \tilde{f}(y, \eta) d\eta = \tilde{R}(y), -1 < y < 1 \quad (8)$$

Тут $\tilde{\chi}(\eta) = \chi \left(\frac{(d_1 - d_0)\eta + (d_1 + d_0)}{2} \right)$, $\tilde{f}(y, \eta), \tilde{R}(y)$ – деякі відомі регулярні функції.

СІДР (8) розв'язується методом ортогональних поліномів [3], згідно з яким функцію $\tilde{\chi}(\eta)$ розвинуто у ряд за поліномами Чебишева другого роду:

$$\tilde{\chi}(\eta) = \sum_{k=0}^{\infty} F_l \sqrt{1-\eta^2} U_l(\eta), \eta \in [-1;1], \text{ де } F_l - \text{ невідомі сталі } \quad (9)$$

Вираз (9) підставлено до (8) та застосовано загальну схему методу ортогональних поліномів. У результаті отримано нескінченну систему лінійних алгебраїчних рівнянь відносно невідомих F_l , що розв'язано методом редукції.

Висновки. Проаналізовано напружено-деформівний стан прямокутної області, що містить дефект типу тріщини чи жорсткого включення. Даний підхід може бути розповсюджено на випадок багатоплощинної прямокутної області.

Література

1. Попов Г. Я., Реут В. В., Вайсфельд Н. Д. Рівняння математичної фізики. Метод інтегральних перетворень. --- Одеса: Астропринт, 2005. --- 184 с.
2. N.D.Vaysfel'd, Z.Yu.Zhuravlova, On one new approach to the solving of anelasticity mixed plane problem for the semi-strip. (Acta Mech 226, 4159–4172 :2015).
3. Попов Г.Я. Концентрация упругих напряжений возле штампов, разрезов тонких включений и подкреплений (Москва: Наука: 1982).

МОДЕЛЬ ВИЗНАЧЕННЯ ЙМОВІРНОСТІ НЕГЛАСНОГО ОТРИМАННЯ ІНФОРМАЦІЇ ПОТЕНЦІЙНИМ ПОРУШНИКОМ

Зозуля Сергій Анатолійович,
Правдивий Андрій Миколайович,
аспіранти,

Стефурак Олег Миколайович,
Загиней Антон Юрійович,
студенти,

Державний університет телекомунікацій,
м. Київ, Україна

Вступ. Математична модель потенційного порушника повинна враховувати зацікавленість зловмисника в реалізації атаки на конкретну інформаційну систему з метою отримання інформації або порушення її цілісності тобто враховується потенційна можливість НОІ.

Відзначимо, що побудова моделі порушника є ключовим питанням не тільки при визначенні можливих каналів НОІ але і характеристик безпеки інформаційних систем в цілому.

Виходячи з того, що порушник інформаційної системи може бути охарактеризований складністю реалізованих їм атак на інформаційну систему, визначим, як кількісно оцінити складність атаки, введемо кількісну міру складності атаки, оскільки в загальному випадку слід говорити про те, чи готовий (зацікавлений і може) порушник реалізувати атаку певної складності. При цьому, як відзначали, і можливі канали витоку інформації, і власне реально використанні канали по своїй суті різномірні, кількісна ж міра повинна бути єдиною. У нашому випадку невизначеність можна розглядати стосовно будь-якої можливості отримання інформації, яка може використовуватися порушником при здійсненні атаки, ймовірність присутності якої в системі визначається як $1 - P_{oa}$ (де P_{oa} ймовірності перекриття каналу отримання інформації).

Порушник для здійснення успішної атаки повинен володіти відповідною інформацією щодо присутності каналів витоку інформації в загальній інформаційній системі власника інформації, тобто отримати дані, що зменшують невизначеність у відношенні даного каналу отримання інформації. Чим вище загрози отримання інформації значення P_{oa} ймовірності перекриття каналу отримання інформації, тим складніше порушнику здійснити відповідну атаку. З урахуванням сказаного складність реалізації атаки (позначимо її S_a) може інтерпретуватися як імовірна міра кількості інформації $I(P_{oa})$, якими повинен володіти зломисник для реалізації НОІ по виявленому каналу, яка може бути визначена наступним чином [2]:

$$S_a = I(P_{oa}) = -\log_2(1 - P_{oa})$$

Коректність використання даної методики для оцінки реалізації знімання інформації по виявленому каналу обґрунтовується використанням логарифмічної функції (у нашому випадку за основою 2, оскільки у події можливі два результату), що дозволяє відповідним чином врахувати не лінійність функції зміни складності реалізації порушником знімання інформації від зміни значення ймовірності P_{oa} : $S_a = f(P_{oa})$

Оскільки загрозу атаки створює відповідна сукупність виявлених і не усунутих в системі каналів витоку інформації, складність атаки для порушника в загальному випадку визначається сукупною складністю атак через кожен розкритий можливий канал знімання інформації. Якщо розглянути атаку як послідовність використання порушником виявлених і не усунутих в системі каналів знімання інформації, що мають характеристики P_{oar} і S_{ar} , $r=1, \dots, R$, можна ввести кількісну характеристику складності атаки $I(P_{oa})$ (позначимо її S_a), де $S_a = I(P_{oa})$, яка визначається кількістю інформації, якою повинен володіти порушник для здійснення успішної атаки, якої створюють загрозу каналу отримання інформації R виявлених в системі і не усунутих власником інформації (з урахуванням того, що події виникнення каналів несанкціонованого отримання інформації є незалежними, а умовою реалізації

порушником безпосереднього отримання інформації є наявність в системі одночасно різноманітних каналів витоку інформації:

$$Sa = I(Poa) = -\log_2(1 - Poa) = -\log_2 \prod_{r=1}^R (1 - Poar)$$

де $Poa = 1 - \prod_{r=1}^R (1 - Poar)$, – ймовірність того, що в будь-який момент часу можливе отримання інформації.

Використовуючи ж відповідну властивість логарифмів, можемо записати:

$$Sa = I(Poa) = \sum_{r=1}^R I(Poar) = \sum_{r=1}^R Sar$$

При цьому інформація, яку одержав порушник використовуючи канал знімання інформації, розглядається з точки зору її корисності (цінності) для досягнення поставленої практичної мети – в нашому випадку для здійснення порушником успішного знімання інформації з інформаційної системи власника.

Використання в інформаційній системі системи захисту збільшує значення складності реалізації відповідної атаки на інформаційну систему на величину захисту інформації. Зазначимо, що характеристика ΔSa може розглядатися в якості так званої теорії інформації прагматичної міри кількості інформації, визначається в даному випадку за формулою:

$$\Delta Sa = \log_2(1 - Poaicx) - \log_2(1 - Poazax) = \log_2 \frac{(1 - Poaicx)}{(1 - Poazax)}$$

де $Poaicx$ і $Poazax$ – імовірності готовності до безпечної експлуатації ісходної і захищеної (при використанні системи захисту) інформаційних систем.

Універсальність даної методики обумовлюється тим, що вона дозволяє порівнювати між собою складності реалізації різнорідних атак, заснованих на різних принципах реалізації.

Для подальшої побудови моделі порушника введемо поняття коефіцієнта готовності порушника здійснити НОІ - $K_{га}$.

Коефіцієнт готовності порушника здійснити атаку $K_{га}$ потрібно визначати стосовно до конкретної інформаційної системи, до конкретних каналах витоку інформації з інформаційної системи і системи її захисту. На практиці при вирішенні задачі захисту інформації може розглядатися якась

подібна інформаційна система (аналог), що характеризується обробкою аналогічної інформації, що і визначає зацікавленість і можливості порушника. Щодо аналога, як правило, існує відповідна статистика реалізованих (у тому числі і відбитих) на інформаційну систему атак в процесі її експлуатації.

З урахуванням сказаного математична модель порушника (інтегральна кількісна оцінка зацікавленості та можливості реалізації зловмисником для атаки на конкретну інформаційну систему) може бути представлена наступним чином[3]:

$$S_{ан} = \max \{S_{ан}m, m = 1, \dots, M\},$$

де $S_{ан}$ – максимальна складність реалізованих (з урахуванням і відбитих) в подібній інформаційній системі атак, які характеризуються $P_{оан}$, визначена на множині виявлених каналів витоку інформації з подібної інформаційної системи (аналог) в процесі її експлуатації $S_{ан}m, m = 1, \dots, M$.

Маючи значення характеристики S_a – характеристика складності реалізації варіанту знімання інформації з інформаційної системи, і значення характеристики $S_{ан}$ – характеристика максимальної складності реалізованих в подібній інформаційній системі атак, можна визначити шукану

характеристику коефіцієнта готовності (або ймовірності) порушника здійснити атаку складності S_a на конкретну інформаційну систему $K_{га}$:

$$K_{га} = \begin{cases} S_{ау}/S_a, & \text{якщо } S_{ан} < S_a \\ 1, & \text{якщо } S_{ан} \geq S_a \end{cases}$$

Виходячи ж з того, що

$$K_{га} = \frac{S_{ан}}{S_a} = \frac{\log_2(1-P_{оан})}{\log_2(1-P_{оа})} = \log_{1-P_{оа}}(1 - P_{оан})$$

Коефіцієнт $K_{га}$ може інтерпретуватися як значення ступеня, у яку треба звести значення ймовірності здійснення атаки на інформаційну систему $(1 - P_{оа})$, для отримання значення ймовірності атаки, яку може успішно реалізувати порушник $(1 - P_{оан})$.

Як бачимо, для розрахунку значень шуканої характеристики не потрібно використання будь-яких експертних оцінок. При розглянутому підході до

модельовання використовуються тільки стохастичні параметри загроз, вразливості і статистика щодо безпеки експлуатації аналогічних систем для конкретної інформаційної системи. З використанням введеного коефіцієнта готовності зловмисника здійснити успішну атаку складності S_a на інформаційну систему $K_{га}$ (порушник готовий здійснити подібну атаку – характеристика порушника), яка може розглядатися як ймовірність реалізації порушником успішної атаки за умови неможливості інформаційної системи до захисту інформації по відношенню до даної атаки, що визначається умовою $P_{oa}=0$, з урахуванням того, що інформаційна система готова до захисту щодо атаки задається характеристикою P_{oa} (характеристика безпеки щодо несанкціонованого отримання інформації), формула для розрахунку ймовірності реалізації в будь-який момент часу успішної атаки на інформаційну систему P_a має наступний вигляд:

$$P_a = K_{га} \prod_{r=1}^R (1 - P_{oar})$$

Ймовірність того, що успішна атака не буде здійснена на інформаційну систему, що визначається як P_{oa} :

$$P_{oa} = 1 - K_{га} \prod_{r=1}^R (1 - P_{oar})$$

Запропонована методика дозволяє вже на першому етапі провести ймовірну оцінку негласного отримання інформації противником.

Висновки. Запропонована універсальна методика, методика яка має універсальність тому, що вона дозволяє порівнювати між собою складності реалізації різнорідних атак, заснованих на різних принципах реалізації, в загальному випадку використовують абсолютно різні за своєю природою канали витоку інформації. На основі запропонований методики розроблен підхід по модельованню ймовірності отримання порушником несанкціонованого доступу до інформації вже на першому підготовчому етапе комплексної перевірки, що в подальшому дозволить реально оцінити фінансові, оперативні і технічні засоби захисту інформації.

ЛІТЕРАТУРА

1. Лаптев О.А. Модель інформаційної безпеки на основі марковських випадкових процесів. Науково-практичний журнал «Зв'язок». К.: ДУТ, 2018. №6(136), С.45 – 49.
2. Степаненко В.І., Тихонов Ю.О. Лаптев О.А., Формальні математичні моделі для забезпечення безпеки інформації. Сучасний захист інформації: науково-технічний журнал. К.: ДУТ, 2019. № 1. С. 59 – 64.
3. Половінкін І.М, Чумаченко С.Н., Гуйда О.Г. Лаптев О.А. Визначення основних характеристик випадкових сигналів моделі пошуку засобів негласного отримання інформації. Журнал «Вчені записки Таврійського національного університету імені В. І. Вернадського» Том 30 (69) № 6, 2019. С.101 – 105.
4. Стефурак О.Р., Тихонов Ю.О., Лаптев О.А., Зозуля С.А. Удосконалення стохастичної моделі з метою визначення загроз пошкодження або несанкціонованого витоку інформації. Сучасний захист інформації: науково-технічний журнал. К.: ДУТ, 2020. № 2(42)., С 19 – 26.

ПОБУДОВА ГІБРИДНИХ АПРОКСИМАНТ ФУНКЦІЙ

Калайда Олексій Феофілович

канд. фіз-мат н., доцент
Київський Національний
університет імені Тараса Шевченка
Київ, Україна

Вступ. Можливо, що при побудові апроксимант функції необхідно, щоб в окремих надійних точках (вузлах) шукана апроксиманта також справджувала й умови колокації за простими вузлами колокації. Тут розглядається побудова таких апроксимант.

Мета. Побудувати такі апроксиманти функції, щоб вони задовольняли, наприклад, умови методу найменших квадратів, а також умови колокації в певних надійних простих вузлах колокації.

Метод. Метод колокації за простими вузлами колокації та метод мінімізації, зокрема, метод найменших квадратів апроксимації функцій. Це й називати-мемо гібридним методом апроксимації функцій.

Результат. Перейдемо до побудови згаданих апроксимант. Розглянемо апроксиманту

$$A(x; f) = K(x; f) + \omega(x)P(x), \quad (1)$$

де $K(x; f)$ – колоканта функції за простими вузлами (многочлен Лагранжа або многочлен типу Лагранжа (так званий σ – многочлен Лагранжа (Калайда, 20-00)), або раціональна колоканта (Калайда 2000)), ω – так звана буферна функція (Калайда, 2000) – функція, що має лише прості нулі і лише у заданих простих вузлах колокації, $P(x) = \sum_{j=0}^m a_j x^j$ – многочлен з невідомими коефіцієнтами a_j . За побудовою, апроксиманта (1) апіорі задовольняє умови колокації $A(x_i; f) = f_i$.

Коефіцієнти многочлена $P(x)$ в (1) знаходитимемо методом мінімізації, зокрема, методом найменших квадратів з вагою. Згідно з цим методом маємо функціонал (ρ – вагова функція)

$$J(f) = \int_a^b \rho(x)(f(x) - K(x; f) - \omega(x)P(x))^2 dx \rightarrow \min. \quad (2)$$

Звідси, згідно умови мінімуму функціоналу (2) відносно шуканих коефіцієнтів многочлена (2) дістаємо систему лінійних алгебричних рівнянь

$$J'_{a_i}(f)/2 = \sum_{j=0}^m a_j \int_a^b (\rho(x)\omega(x)x^i dx = \int_a^b \rho(x)(f(x) - K(x; f))x^i dx \quad (3)$$

Обговорення результатів. Побудовані гібридні апроксиманти функцій у вигляді (1) лінійної комбінації колоканти функції за простими вузлами колокації та алгебричного многочлена з визначуваними, згідно з методом найменших квадратів, коефіцієнтами з лінійної алгебричної системи (3).

Висновки. Побудовано апроксиманту функцій (1), яка задовольняє як умови методу найменших квадратів, так і умови методу колокації за простими вузлами колокації. Це дає можливість більш якісно наближати апроксимовану функцію за двома критеріями при наявності як надійних, так і менш надійних квантів інформації про функцію.

Список літератури/Bibliography

1. Калайда О.Ф. (2000). Чисельні методи (основи обчислювальної математики) (Навчальний посібник), К: ВПЦ «Київський університет». – 249 с.

РЕКУРЕНТНИЙ АЛГОРИФМ ПОБУДОВИ КОЛОКАНТ ФУНКЦІЙ З КРАТНИМИ ВУЗЛАМИ КОЛОКАЦІЇ

Калайда Олексій Феофілович

канд. фіз-мат н., доцент
Київський Національний
університет імені Тараса Шевченка
Київ, Україна

Вступ. Навіть многочленні колоканти функцій з кратними вузлами в замкненому вигляді мають надто складний, практично малопридатний вигляд (Калайда, 2000). Тому для практичного використання колокант з кратними вузлами колокації вкрай необхідні більш прості алгоритми. Тим паче, це необхідно для, наприклад, раціональних колокант. Тут подається рекурентний алгоритм побудови таких колокант довільної конфігурації (многочленних, раціональних тощо).

Мета. Побудова простого рекурентного алгоритму для колокант функцій довільної конфігурації з кратними вузлами колокації.

Метод. Метод колокації апроксимації функцій за простими вузлами та так звані буферні функції (Калайда, 2000).

Результат. Побудовано рекурентний алгоритм для колокант довільної конфігурації (многочленних, дробово-раціональних, змішаних тощо) функцій з кратними вузлами. Перейдемо до побудови згаданого алгоритму.

Розглянемо наступний однокроковий рекурентний алгоритм побудови колокант функцій з двократними вузлами колокації

$$K_2(x; f) = K_1(x; f) + \omega(x)\check{K}_1(x; f' - K'_1(x; f)), \quad (1)$$

де $K_1(x; f)$ – колоканта функції за простими вузлами колокації (многочлен Лагранжа, многочлен типу Лагранжа, дробово-раціональна колоканта тощо (Калайда, 2000)), ω – так звана буферна функція (Калайда, 2000), тобто функція, що має лише прості нулі і лише у вузлах колокації, $\check{K}_1(x; f' - K'_1(x; f))$ – колоканта за наявними простими вузлами колокації для функції $x \mapsto f'(x) - K'_1(x; f)$. Легко

переконатись, що побудована колоканта (1) задовольняє умовам колокації за двократними вузлами. За допомогою формули (1) рекурентно можемо будувати колоканти функцій з вузлами й вищої кратності. При цьому у випадку многочленних колоокант Лагранжа $K(x; f)$ для обчислення їх похідних доцільно користуватись матричними формулами чисельного диференціювання (Калайда, 2000)

$$K^{(i)}(x; f) = \Omega(x)\theta^i Y(f), \quad (2)$$

де

$$\Omega(x) = (\omega_0(x) \dots \omega_n(x)), \theta = \begin{pmatrix} \Omega'(x_0) \\ \dots \\ \Omega'(x_n) \end{pmatrix}, Y(f) = (f_0 \dots f_n),$$

- відповідно, матриця-рядок базисних функцій нормальної їх системи, так звана матриця чисельного диференціювання (диференціююча матриця (Калайда, 2000)), вектор значень апроксимованої функції у вузлах колокації x_i .

У випадку колокант многочленів типу Лагранжа (так званих σ -многочленів Лагранжа (Калайда, 2000) формулою (2) необхідно користуватись за правилом диференціювання суперпозиції функцій.

У випадку дробово-раціональних колокант формулою (2) легко скористатись лише при двократних вузлах.

Обговорення результатів. Побудований практично простий алгоритм (1) рекурентної побудови колокант функцій з кратними вузлами колокації, він дає можливість, крок за кроком, знаходити колоканти функцій з кратними вузлами колокації, використовуючи на кожному кроці рекурентного процесу лише колоканти з простими вузлами колокації.

Висновки. Побудовано простий рекурентний алгоритм (1) для знаходження колокант функцій з кратними вузлами колокації.

Список літератури/Bibliography

1. Калайда О.Ф. (2000). Чисельні методи (основи обчислювальної математики) (Навчальний посібник), К: ВПЦ «Київський університет». – 249 с.

РЕКУРЕНТНИЙ АЛГОРИТМ ПІДВИЩЕНОЇ ТОЧНОСТІ ПОБУДОВИ КОЛОКАНТ ФУНКЦІЙ ЗА ПРОСТИМИ ВУЗЛАМИ КОЛОКАЦІЇ

Калайда Олексій Феофілович

канд. фіз-мат н., доцент
Київський Національний
університет імені Тараса Шевченка
Київ, Україна

Вступ. Як відомо, колоканта функції за лагранжовими базисними функціями, утвореними з самої функції є сама апроксимована функція (це легко перевірити уже на лінійній колоканті). Тому, природньо, якщо будувати колоканту типу Лагранжа з базисних функцій, близьких до апроксимованої функції, то й результат має бути кращим, ніж за допомогою, наприклад, лише многочлена Лагранжа або типу Лагранжа (так званим σ -многочленом Лагранжа (Калайда, 2000)), чи дробово-раціональної колоканти. Наприклад, при апроксимації функції $x \mapsto \exp(x)$ σ -многочленом Лагранжа за 11 вузлами колокації з сталим кроком між вузлами колокації на відрізку $[0,1]$ при $\sigma(x) = \exp(0.9x)$ дістаємо результат на 2-3 порядки точніший, ніж при апроксимації цієї функції многочленом Лагранжа.

Мета. Побудувати рекурентний алгоритм прискореного знаходження колоканти функції за простими вузлами колокації (обмежимося цим випадком).

Метод. Використовуємо метод колокації за простими вузлами колокації у вигляді колоканти довільної конфігурації (многочленна, дробово-раціональна колоканти тощо) та лагранжові базисні функції, утворені з наближень апроксимованої функції.

Результат. Розглянемо так звану σ -колоканту $K(\sigma(x); f)$ за лагранжовими базисними функціями $x \mapsto \omega_j(\sigma(x))$, наприклад, многочлен типу Лагранжа (так званий σ -многочлен Лагранжа (Калайда, 2000))

$$L_n(\sigma(x); f) = \sum_{j=0}^n \omega_j(\sigma(x)) f_j, \quad \omega_j(\sigma(x)) = \prod_{i=0, i \neq j}^n (\sigma(x) - \sigma(x_i)) / \prod_{i=0, i \neq j}^n (\sigma(x_j) - \sigma(x_i)) \quad (1)$$

Тоді при $\sigma(x) = f(x)$, як уже згадувалось, матимемо тотожність $L_n(f(x), f) \equiv f(x)$. Отже, при $\sigma(x) = \hat{f}(x) \approx f(x)$ матимемо кращу колоканту $L_n(\hat{f}(x); f) \approx f(x)$, ніж при більш далеких від апроксимованої функції базисних функціях ω_j в (1). В зв'язку з цим розглянемо на зростаючій послідовності системи простих вузлів колокації x_j наступний рекурентний процес (процес швидкої колокації функцій).

Нехай маємо за певною множиною вузлів колокації x_j колоканту $K_i(x; f)$. За її допомогою утворимо за розширеною множиною вузлів колокації нову колоканту $K_{i+1}(\sigma(x); f)$ при $\sigma_i(x) = K_i(x; f)$. І так продовжуватимемо до повного вичерпування всієї запланованої множини вузлів колокації або до досяжності необхідної точності результату апроксимації функції. Цей рекурентний процес можна здійснювати й за схемою (Калайда, 2021)

$$K_{i+1}(x; f) = K_i(x; f) + \omega(x)K((K_i(x; f); f - K_i(x; f))/\omega(x)),$$

де ω – так звана буферна функція, тобто функція, що має лише прості нулі і лише у попередніх вузлах колокації (Калайда, 2000). $K - K_i$ – колоканта за новими простими вузлами x_j . При цьому в разі наявності в колоканті лагранжових σ – базисних функцій

$$x \mapsto \omega_j(\sigma(x)) = \psi_j(\sigma(x))/\psi_j(\sigma(x_j)), \psi_j(\sigma(x)) = \prod_{i=0, i \neq j}^k (\sigma(x) - \sigma(x_i)), \text{ то при } \sigma(x) = K_i(x; f),$$

очевидно, необхідно, щоб виконувались умови $i \neq j \Rightarrow f_i \neq f_j$.

Звернемо увагу на те, що звичайні колоканти функцій являються лінійними функціями відносно значень f_j апроксимованої функції у вузлах колокації. Побудований же спосіб апроксимації функцій колокантами являється, як бачимо, нелінійним відносно згаданих значень апроксимованої функції.

Обговорення результатів. Побудовано алгоритм швидкої апроксимації функцій колокантами, в якому в якості лагранжових так званих σ – базисних

функцій (Калайда, 2000), замість $\sigma(x)$, використовуються колоканти, добуті на попередньому кроці даного рекурентного процесу.

Висновки. Побудований алгоритм прискореної апроксимації функцій колокантами дає можливість на кожному його кроці все більше прискорювати апроксимацію функцій.

Список літератури/Bibliography

1. Калайда О.Ф. (2000). Чисельні методи (основи обчислювальної математики) (Навчальний посібник), К: ВПЦ «Київський університет». - 249 с.
2. Калайда О.Ф. (2021). Загальний рекурентний алгоритм побудови многочленних колокант функцій: //В матеріалах I Международной научно-пра-тической конференции «*RESALTS OF MODERN SCIENTIFIC RESEARCH AND DEVELOPMENT*», 4 – 6 апреля 2021 года (стр. 188 - 190). Мадрид, Испания. Архив.

ПРО НЕКОРЕКТНІСТЬ ЧИСЕЛЬНОГО ДИФЕРЕНЦІЮВАННЯ

Калайда Олексій Феофілович

канд. фіз-мат н., доцент
Київський Національний
університет імені Тараса Шевченка
Київ, Україна

Вступ. Відома некоректність чисельного диференціювання на основі колокант функцій обумовлена тим, що сума коефіцієнтів таких колокантних формул чисельного диференціювання у вузлах колокації дорівнює нулеві. З-за цього при згущенні вузлів колокації та обмеженій кількості вірних знаків у значеннях апроксимованої функції у вузлах колокації відбувається втрата вірних знаків значень результату.

Мета. Показати, що уникнути цього явища неможливо без збільшення вірних знаків у значеннях апроксимованої функції у вузлах колокації або застосування формул вищого порядку при рідкій сітці вузлів. Такі формули мають регуляризуючий ефект (Калайда, 2000). А також запропонувати способи контролю точності чисельного диференціювання й появи явища некоректності.

Метод. Аналіз відкритих нами многочленних колокантних формул чисельного диференціювання (Калайда, 2000)

$$f^{(k)}(x) \approx \Omega'(x)Y(f) = \Omega(x)\theta^k Y(f), \quad (1)$$

де

$$\Omega(x) = (\omega_0(x) \dots \omega_n(x)), \theta = \begin{pmatrix} \Omega'(x_0) \\ \dots \\ \Omega'(x_n) \end{pmatrix}, \omega_j(x) = \prod_{i=0, i \neq j}^n (x - x_i)/(x_j - x_i), Y(f) = (f_0 \dots f_n)^T,$$

відповідно, матриця лагранжових базисних функцій $x \mapsto \omega_j(x)$, диференціююча матриця та вектор значень $f_j = f(x_j)$ апроксимованої методом колокації функції за простими вузлами колокації x_j . Матриця θ являється чисельним аналогом оператора диференціювання d/dx . Сума елементів кожної її стрічки дорівнює нулеві. Те ж саме властиве й степеням цієї матриці. І, зокрема, $\theta^{n+1} = \text{const}$,

$\theta^{n+2} = 0$. А для контролю точності результату чисельного диференціювання й появи некоректності в процесі обчислень використовуються винайдені нами двосторонні формули чисельного диференціювання (Калайда, 2000).

Результат. Здавалось би, що в проміжних між вузлами точках чисельне диференціювання за формулою (1) не мало б явища некоректності. Однак аналіз формули (1) показав, що й при проміжних значеннях аргумента некоректність формули не зникає. Формула (1) представляє собою лінійну комбінацію алгебричних многочленів, з коефіцієнтами, які являють собою лінійну комбінацію значень апроксимованої функції, сума коефіцієнтів кожної з них теж дорівнює нулеві. Так, наприклад, при трьох рівновіддалених вузлах колокації на відрізок маємо (h – крок сітки вузлів):

$$\begin{aligned}\Omega'(x)Y(f) &= ((x-x_1)(x-x_2)/2 - (x-x_0)(x-x_2)(x-x_0)(x-x_1)/2)'Y(f)/h^2 = \\ &= (x(f_0 - 2f_1 + f_2) + (-(x_1 + x_2)f_0/2 + (x_0 + x_2)f_1 - (x_0 + x_1)f_2/2))/h^2 \Rightarrow \\ &(x_1 = x_0 + h, x_2 = x_0 + 2h) \Rightarrow -(x_1 + x_2)/2 + x_0 + x_2 - (x_0 + x_1)/2 = 0.\end{aligned}$$

Як бачимо, сума коефіцієнтів лінійних комбінацій f_j при x, x^0 дорівнює нулеві.

Отже, для регуляризації колокантного чисельного диференціювання необхідно застосовувати регуляризуючі багатоточкові формули (1) та, крім того, на відрізках монотонності апроксимованої функції.

Зауважимо також, що для контролю точності чисельного диференціювання у вузлах колокації корисно застосовувати двосторонні формули чисельного диференціювання. Так, для похідної першого порядку такі формули побудовано на основі колокант за простими вузлами, Для похідних вищого порядку – за колокантами за кратними вузлами відповідної кратності (Калайда, 2000).

Маючи двосторонні формули чисельного диференціювання, за допомогою різниці результатів можна контролювати досягнуту точність, а при наявності почережної знакозмінності згаданх різниць – слідкувати за появою некоректності обчислювального процесу.

Обговорення результатів. Результати дослідження формули (1) показали, що некоректності чисельного диференціювання за допомогою

многочленних колокант функцій за простими вузлами безпосередньо уникнути неможливо як у самих вузлах, так і у проміжних точках між вузлами колокації. Контролювати ж точність результату й появу явища некоректності можна за допомогою двосторонніх формул чисельного диференціювання (Калайда, 2000).

Висновки. Уникнути некоректності чисельного диференціювання можна лише багатоточковими формулами чисельного диференціювання (вони являються регуляризуючими) на рідкій сітці вузлів з уникненням близьких значень апроксимованої функції (для чого чисельне диференціювання доцільно здійснювати на відрізках монотонності функції). А контролювати точність результату й появу явища некоректності корисно за допомогою двосторонніх формул чисельного диференціювання.

Список літератури/Bibliography

1. Калайда О.Ф. (2000). Чисельні методи (основи обчислювальної математики) (Навчальний посібник), К: ВПЦ «Київський університет». – 249 с.

**ВИЗНАЧЕННЯ ПАРАМЕТРА ЕКРАНУВАННЯ ДЛЯ 1S ЕЛЕКТРОНІВ У
ЗВ'ЯЗАНОМУ АТОМІ ЗА СПІВВІДНОШЕННЯМ ІНТЕНСИВНОСТІ
КОГЕРЕНТНОГО ТА НЕКОГЕРЕНТНОГО РОЗСІЮВАННЯ
РЕНТГЕНІВСЬКИХ ПРОМЕНІВ**

Михайлов Антон Ігорович

кандидат фіз-мат. наук

старший науковий співробітник

Національний технічний університет

«Харківський політехнічний інститут»

61002, Харків, вул. Кіричова, 2, Україна

Abstract. The screening parameter ($Z-S$) of a self-consistent field of 1s electrons was experimentally determined for Be, B, and C atoms and for atoms with the number $Z \leq 9$ included in the LiF, Li₂CO₃, Li₄B₄O₇, B₄C, B₂O₃, H₂O and C₂H₆O compounds. The determination was made by the experimental dependence of the ratio of the intensities of Rayleigh and Compton scattering on the momentum transfer variable in the range from 0.70 to 1.67 Å⁻¹. For single-component materials, the experimental ($Z - S$) values correspond to theoretical values for the free atoms. For the atoms bonded in the compound, the ($Z - S$) value depends on the composition of the compound and characterizes the interaction between electrons. The obtained experimental ($Z - S$) data were used to calculate the electronegativity of bonded atoms and the deformation of their K -shell was determined.

Ключові слова: Coherent and incoherent X-ray scattering, molecular orbitals, screening parameter.

Взаємодія різних електронних груп визначає властивості атома. Під час утворення сполук змінюється взаємодія між електронами кожного атома, що призводить до зміни властивостей матеріалу. Для багатоелектронного атома проблему електронних взаємодій можна вирішити теоретично лише в

модельних уявленнях. У відомій самоузгодженій моделі поля, запропонованій Хартрі, взаємодія електронів характеризується параметром екранування S . Відповідно до теоретичних концепцій Джеймса та Брінді, значення S мало змінюється із збільшенням атомного номеру вільного атома для $1s$ електронів, найближчих до атомного ядра. Однак, коли утворюється хімічна сполука, можна очікувати зміни параметра екранування i для $1s$ електронів. Експериментальне визначення цього параметра для однокомпонентних та багатокомпонентних матеріалів може бути корисним для коригування фундаментальних уявлень про взаємодію електронів атомів різних видів.

Параметр екранування $(Z-S)$ самоузгодженого поля електронів $1s$ експериментально визначено для атомів Be, B, C та для атомів із числом $Z \leq 9$, що входять до складу LiF, Li₂CO₃, Li₄B₄O₇, B₄C, B₂O₃, H₂O та C₂H₆O. Визначення було проведено за допомогою експериментальної залежності співвідношення $\frac{I_R}{I_C}$ інтенсивностей когерентного і некогерентного розсіювання від the momentum transfer variable $x = \frac{\sin \theta}{\lambda}$ в діапазоні від 0,70 до 1,67 Å⁻¹.

Коли утворюється хімічна сполука, атоми переходять у зв'язаний стан, а параметр екранування S самоузгодженого поля електронів $(1, 0)$ змінюється. Таку зміну можна виявити для елементів з атомним номером $Z \leq 9$, за допомогою порівняння експериментальної та теоретичної залежностей $\frac{I_R}{I_C}(x)$. Для однокомпонентних матеріалів: берилію, бору та вуглецю отримано значення параметрів екранування $(Z-S)$, що відповідають теоретичним значенням для ізольованих атомів. Однак для одних і тих же атомів у сполуках значення $(Z-S)$ для самоузгодженого поля електронів $(1, 0)$ суттєво відрізняються. Встановлено, що $(1, 0)$ електрони атомів літію, бору та вуглецю можуть змінювати значення $(Z-S)$ на десятки відсотків залежно від складу сполук, до складу яких вони входять.

Експериментальне визначення параметра екранування $(Z-S)$ для $1s$ електронів зв'язаних атомів дає можливість кількісно охарактеризувати взаємодію електронів у молекулі за значенням радіуса максимальної щільності

електронів k-рівня, r_{max} . Змінення (Z-S) використовувалося для обчислення зміни електронегативності зв'язаного атома порівняно із вільним, а зміна його активності оцінювалась для ряду бінарних та потрійних сполук елементів з числом $Z \leq 9$.

У цій роботі вимірювання проводили на рідких, полікристалічних та монокристалічних зразках, так що застосування методу не обмежується структурним станом речовини.

ГЕОГРАФИЧЕСКИЕ НАУКИ

УДК 911.8

РЕКРЕАЦІЙНИЙ ПОТЕНЦІАЛ ЧОРНОГО МОРЯ

Андрійчук Тамара Вячеславівна

кандидат біологічних наук, старший викладач

Власенко Руслана Петрівна

кандидат біологічних наук, доцент

Брожко Марія Віталіївна

Студентка

Житомирський державний

університет імені Івана Франка

м. Житомир, Україна

Вступ.

На сьогоднішній день індустрія туризму набрала популярності і є важливим джерелом доходу для багатьох держав. Туристична галузь генерує величезні багатства для країн і створює робочі місця для місцевих жителів. Залежність від туризму як джерела заробітку різниться по всьому світу і може бути виміряна як відсоток від ВВП країни.

Морський туризм завжди був головною частиною туристичної галузі, а також рушійною силою розвитку прибережних країн. Вода сприяє розвитку індустрії відпочинку та туризму у всьому світі. Простір океанів і морів створив чудові умови для круїзного туризму. Подорож на зручних морських лайнерах дозволяє туристам познайомитися з екзотичними країнами, відвідавши найвіддаленіші куточки земної кулі. Туристичні агенції роблять акцент на красиві пляжі і багатий водний органічний світ.

Наша держава також має змогу розвивати морський туризм, так як південні кордони України омиваються водами Чорного і Азовського морів. Це

дає великий потенціал для розвитку туристичної галузі, дасть змогу збільшити обсяг ВВП і надати робочі місця для місцевих мешканців.

Актуальність обраної теми полягає в тому, щоб привернути увагу людей до рекреаційного потенціалу прибережних територій України.

Мета.

Дослідження полягає в оцінці природного рекреаційного потенціалу Чорноморського узбережжя.

Матеріали і методи.

В результаті дослідження використано наступні методи: історичний, літературний, спостереження картографічний і описовий.

Результати та обговорення.

Узбережжя Чорного моря – благодатний казковий куточок української землі, який здавна приваблював до себе туристів. Лікуванню і відпочинку сприяє м'який сухий клімат, велика кількість сонячних днів, тепле, не глибоке море, піщані пляжі, грязі і мінеральні джерела.

Територія узбережжя Чорного моря розташована переважно у межах помірного кліматичного поясу з помірно континентальним типом клімату, який є сприятливим для рекреаційної діяльності. Літо тепле, сухе із середніми температурами на початку $+26^{\circ}\text{C}$, в серпні температура сягає $+30^{\circ}\text{C}$. Курортний сезон відкривається в травні, в цей час вода стає досить теплою (17°C). Такі ж температурні показання зберігаються і на початку осені. Вересень – це далеко не кінець теплих днів, відкривається оксамитовий сезон. Тепла не дощова погода ще довго радує відпочиваючих [4]. Середня тривалість літнього відпочинку на узбережжі моря становить 125 днів, а сезону купання 120.

Важливим фактором, що сприяє розвитку рекреації є лікувальні грязі Чорноморського басейну України що здебільшого зосередженні в лиманах його узбережжя (рис. 1). Найбільші родовища лікувальної грязі сконцентровані в таких лиманах: Куяльницькому (15 337 тис. м^3), Хаджибейському (11 048 тис. м^3), Тилігульському (11 276 тис. м^3) [4].

Рис.1. Місце розташування лиманів на узбережжі Чорного та Азовського морів [5].

Лікувальні грязі багаті солями, мінералами, біостимуляторами, ліпідами, вітамінами, ферментами, гормонами, сульфідами заліза. Грязьові ванни, обгортання та аплікації особливо корисні для лікування розладів опорно-рухового апарату, нервової, дихальної, травної, сечостатевої та гінекологічної систем, а також шкірних захворювань. Природні мінеральні води мають цілющі властивості. Зокрема, підвищують рівень кисню в організмі, оновлюють шкіру, заспокоюють нерви та корисні для функціонування систем організму людини. Вони підігріваються природним шляхом, містять високу концентрацію негативних іонів, що сприяє зміцненню здоров'я.

За розміщенням кліматичних, мінераловодних і лікувально-грязевих ресурсів на узбережжі Чорного моря сформувалися основні два великі курортні регіони: Одеський та Кримський. В Кримському регіоні виділяють три курортно-рекреаційні райони: Євпаторійський, Ялтинський та Феодосійський [3]. Варто зауважити, що починаючи з 2014 року ми не володіємо даними щодо Кримського регіону. Це пов'язано з окупацією Криму.

Одеський регіон поділяють на п'ять курортних районів: Татарбунарський, Білгород-Дністровський, Одеський, Очаківський і Скадовський. Центрами туризму та рекреації є Одеса (найбільший), Херсон та Миколаїв. В Одесі функціонують 122 лікувально-оздоровчих та туристичні заклади (санаторії, туристичні бази, численні будинки відпочинку, дитячі табори, спортивно – оздоровчі бази), які відвідують численні організовані рекреанти.

Чорноморське узбережжя має дуже великі перспективи розвитку для рекреаційного господарства на основі використання унікальних мінеральних вод. Найбільші з родовищ мінеральних вод: Одеське – 2272 м³ /добу, Куяльницьке – 1516 м³ /добу, Кароліно-Бугазьке – 1800 м³ /добу, Сергіївське – 919 м³ /добу. Воду із цих родовищ використовують як з лікувальною метою, так і для промислового розливу. У перспективі варто розширити напрямки біологічного застосування мінеральних вод і підвищити їх бальнеологічні цінності, що дасть поштовх для розвитку лікувального туризму.

Висновок: природні лікувальні ресурси Чорноморського узбережжя разом з сприятливими кліматичними факторами сприяють ефективному лікуванню та відпочинку, відкривають великі можливості для будівництва нових курортів і баз відпочинку.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Бальнеологія [Електронний ресурс] – Режим доступу до ресурсу: <https://www.balneology.org/>.
2. Відпочинок на Чорному морі: курорти України [Електронний ресурс] – Режим доступу до ресурсу: <https://bazadacha.com/ua/otdyih-na-chernom-more-kurortyi-ukrainyi/>
3. Мінеральні і термальні води Криму. Лікувальні грязі [Електронний ресурс] – Режим доступу до ресурсу: https://geoknigi.com/book_view.php?id=486.
4. Хрестоматія з географії України. Посібник для вчителя /упоряд. П.О. Маслюк, - П.Г. Шищенко, К. Генеза 1994, 177 с.
5. <https://www.photoukraine.com/russian/articles?id=27>

ТРАНСПОРТ ПРИМІСЬКОЇ ЗОНИ МІСТА КИЄВА

Борисюк Павло Григорович

Студент

Київський Національний університет імені Тараса Шевченка

м. Київ, Україна

Вступ./Introduction. Навколо Києва історично сформовано багато міст-супутників, селищ міського типу та сіл. Вони поєднуються зі столицею широкими зв'язками, у тому числі і транспортними, зокрема до передмість сформовано багато маршрутів. Основними видами пасажирського сполучення Києва з передмістями є електропоїзди приміського сполучення та маршрутні таксі. Електропоїзди сполучають Київ з багатьма населеними пунктами, але тими, що безпосередньо розташовуються на залізничних лініях. З рештою зв'язок здійснюється винятково маршрутками. Також, розглядаються найбільші перевізники, що обслуговують приміські маршрути.

Мета роботи./Aim. Дослідити основні напрямки курсування приміських маршрутних таксі і найбільші місця зосередження їх відправних точок із столиці до передмість. Визначення найбільших приватних перевізників, що обслуговують ці маршрути. Також досліджуються і виокремлюються основні напрямки маршрутів приміських електропоїздів.

Матеріали і методи./Materials and Methods. Дослідження ґрунтувались на особистих спостереженнях, інформації з мережі Інтернет та сайту EasyWay. Під час вивчення і опрацювання матеріалів застосовувались загальнонаукові методи: аналізу і синтезу, польовий, спеціально-науковий метод районування та метод емпіричного дослідження - спостереження.

Результати обговорення./Results and discussions. На території Києва наявні чимало автостанцій, проте приміські приватні перевізники надають перевагу зазвичай багатолюдним станціям метро чи середмістю. Нами було виявлено і досліджено наступні локації з основними напрямками відправлення:

1. Станція метро «Виставковий центр» – звідси відправляються маршрутні таксі до міст Василькова (№303), Вишневе (№718, 723, 732 – залізнична станція,) сіл Гатне (№365), Іванковичі (№724), Крюківщина (№427 ЖК «Європейське місто») тощо.

2. Станція метро «Академмістечко» – тут починають свій шлях маршрутки до міст Ірпінь (№392, 420 - БКЗ, 422 – залізнична станція Лісова Буча), Буча (№381 – залізнична станція), Боярка (№742, 796), смт Коцюбинське (№393, 745), сіл Петрівське (№741), Петропавлівська Борщагівка (№903, №903К), Софіївська Борщагівка (№304, 304д) тощо. Окрім них транзитом проходять маршрути №301 до Вишневого, а також до станції метро Святошин.

3. Станція метро «Святошин» – звідси курсують маршрутки до міст Вишневе (№721), Боярка (№369), Ірпінь (№400) та селища Ворзель (№424), а також маршрутки до сіл Бучанського та Фастівського району.

4. Станція метро «Нивки» – курсують маршрутні таксі №716 до міста Вишневе, що ходить з невеликим інтервалом, №719 до села Горенка через Пущу-Водицю; №376 до сіл Бишів, Музичі (№765), Гореничі (№747), Личанка (№750), Княжичі (№824) та багато інших.

5. Станція метро «Героїв Дніпра» – тут було виявлено чимало маршруток, що курсують до міста Вишгород та сільських населених пунктів Вишгородського району. Проте є винятком маршрутне таксі №421, що курсує до міста Бучі (ж/м Нова Буча).

6. Також, незначна кількість приміських маршрутних таксі відправляється з автостанції «Полісся» – №398 до міста Вишгород та селища Димер, і села Лютіж.

7. Станція метро «Лісова» – цей транспортний вузол виявився чи не найбільшим за кількістю скупчення маршрутних таксі та напрямків, переважна частина з них прямує до міста Бровари та сіл Броварського району.

8. Станція метро «Харківська» – звідси йдуть маршрутки до міста Бориспіль та сільських населених пунктів Бориспільського району.

9. Станція метро «Видубичі» (Автостанція «Видубичі») є місцем відправлення маршрутних таксі до міст Обухова, Українки, а також сіл Обухівського району.

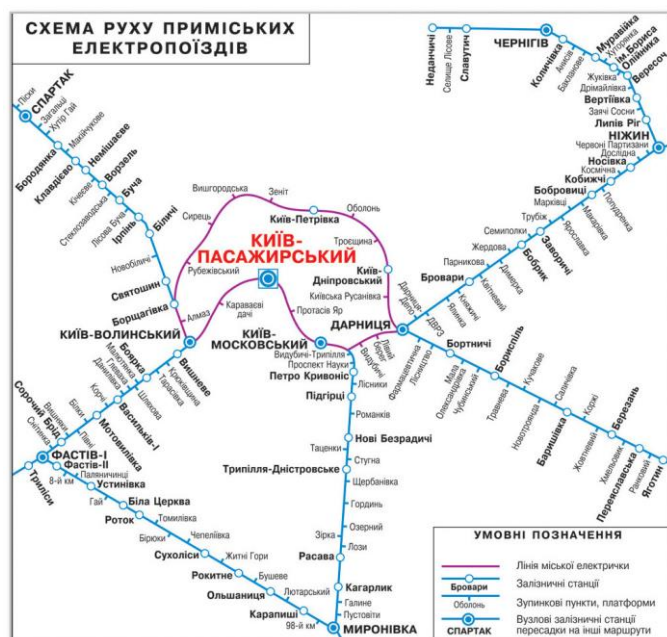
10. Багато маршрутних таксі, також, курсує з різних локацій, що можна виділити як «середмістя Києва» – серед таких маршрутне таксі №302 від залізничної станції Вишневе до станції метро «Контрактова площа». Маршрутне таксі №306 з Вишневого до Центрального РАЦСу через Кільцеву дорогу та проспект Перемоги. Маршрутка №368 з Боярки до Центрального залізничного вокзалу (кінцева на вулиці Пестеля) спільно з маршруткою №805, що прямує з Вишневого через Повітрофлотський проспект. У переносному значенні, «найяскравішим» тут є маршрутне таксі №720, що з невеликими інтервалами курсує з міста Боярка через Кільцеву дорогу і проспект Перемоги до площі Перемоги. З Вишневого також курсує маршрутка №820 до Контрактової площі через Кільцеву дорогу, проспект Леся Курбаса, вулицю Борщагівську та Повітрофлотський проспект і далі вулицями Чорновола та Глибочицькою. Ще можна озвучити приміські маршрутні таксі №801 від села Тарасівка до станції метро «Дружби народів» і №825, що прямує з міста Боярка (фабрика «Мальва») через села Юрівка, Віта-Поштова, Одеське шосе, проспект Глушкова, Голосіївський проспект, бульваром Дружби народів, вулицею Великою Васильківською (назад вулиця Антоновича) і вулицею Саксаганського (назад вулицею Жилинська) до Центрального залізничного вокзалу. Ще є приміський автобус-шатл №322 «Південний залізничний вокзал – Аеропорт «Бориспіль» (КВР)» – так званий «Skybus», що курсує за маршрутом відповідно від Південного залізничного вокзалу через вулиці Василя Липківського та Протасів Яр, Миколи Грінченка, Саперно-Слобідську, проспект Миколи Бажана і далі до аеропорту «Бориспіль».

Також, набули поширення і так звані безкоштовні маршрутки, що підвозять мешканців передмість до великих торгових центрів та гіпермаркетів у Києві. Серед таких можна назвати: гіпермаркет «Ашан-Почайна» – село Старі

Петрівці (через Вишгород), від гіпермаркету «Ашан-Біличі» та ТРЦ «Lawina-Mall» до міст Ірпеня і Бучі тощо.

Найбільші приватні перевізники, що обслуговують приміські маршрутні таксі: ПАТ Броварське АТП 13209, ПП «А.Т.Н.» (обслуговує маршрути в Бучанський, Фастівський, Вишгородський та деякі інші райони Київської області), ПП «Надія-2000» (обслуговує маршрути переважно до населених пунктів Бучанського району), ТОВ Ірпінське АТП 13250 (Ірпінська міськрада та населені пункти Бучанського району), ТОВ «Авто-Лайн» (м. Вишгород і район), ТОВ «Автосервіс» (м. Бориспіль і район), ТОВ «Кийтранс-2005» (переважно у м. Вишневе), ТОВ «Клайт» (міста Вишневе і Боярка), ТОВ «Обухівтранс», ТОВ «ПасБРайт» (місто Бровари та район), ТОВ Союз-Авто (м. Бровари), ТОВ «Спецінтертранс» (сільські населені пункти Бучанського району), ТОВ ТК «Автосоюз» (м. Бровари та район), ТОВ «Транс Груп» (Бучанський район) [3].

Наступним видом приміського сполучення Києва є залізничні перевезення у вигляді приміських електропоїздів. Основні напрямки курсування слід виділити згідно напрямків залізничних ліній (рис. 1).

Рис. 1. Схема руху приміських поїздів у Київській області

Джерело: <http://fashionpark.kiev.ua/wp-content/uploads/2019/12/uk-rozklad-poizdiv-i-primiskih-elektrickok-infoportalkievua-1.jpg>

Фастівський напрямок: електропоїзди курсують до міста Фастів, а також до Козятина. забезпечється сполучення із містами Вишневе, Боярка, селом Тарасівка селище Глеваха. Тут нещодавно було організовано човниковий рейс Київ–Тарасівка, що має значно полегшити ситуацію з інтенсивними пасажиропотоками.

Далі від Фастова йде відгалуження у бік Миронівки, що являє собою магістраль від Фастова до станції імені Шевченка через Миронівку і далі до Знам'янки та міста Дніпро. Через цю лінію курсують приміські електропоїзди до Миронівки, при цьому забезпечуючи зв'язок Києва з найбільшим містом Київської області (не враховуючи м. Київ) – Білою Церквою. Проте зв'язок з Миронівкою забезпечується, також, і з боку станції Видубичі, оскільки від останньої простягається відгалуження через станцію Трипілля-Дніпровське (місто Українка Обухівської міськради), якою курсує чимало пасажирських поїздів південного та східного напрямків. Нею здійснюється кілька рейсів на добу, але переважно рейси у бік Києва здійснюються через Білу Церкву та Фастів [5].

Так від станції Київ-Волинський йде відгалуження у напрямку станцій Ірпінь, Клавдієво і далі до Тетерева, Малина, Коростеня - через станцію Святошин. Від неї електропоїзди курсують у напрямку Київ-Тетерів, Київ-Малин, Київ-Коростень [6]. При цьому, транспортне сполучення охоплює селища Коцюбинське, Ворзель, Немішаєве, Клавдієво-Тарасове, Бородянка, Пісківка; міста Ірпінь, Буча. Окрім того, також запущені так звані човникові рейси до Клавдієвого та Ірпеня і Бучі у рамках Kyiv City Express [2].

Від залізничної станції Дарниця розходяться два потужні напрямки – перший у бік Ніжина та Бахмача через Бровари – магістраль Київ-Ніжин-Бахмач-Конотоп. Другий напрямок веде до Борисполя і далі до Гребінок Полтавської області. На першому вказаному напрямку приміські електропоїзди курсують у бік Ніжина через Бровари. Планується запуснути найближчим часом такий же човниковий рейс з Києва до Броварів, також у рамках Kyiv City Express [1].

Щодо другого напрямку, то ним забезпечується зв'язок Києва (від станції Дарниця) з містом Бориспіль, та населеними пунктами Бориспільського району. Основні рейси здійснюються за напрямком Київ-Яготин, Київ-Гребінка, а також рейковим автобусом сполученням «Київ – аеропорт Бориспіль» по нещодавно збудованій лінії до аеропорту – так званий Kyiv Boryspil Express [4].

Висновки./Conclusions. Виявлено та проаналізовано основні напрямки перевезень до приміської зони Києва маршрутними таксі: найбільші та інтенсивні до міст Вишневе, Боярка, Ірпінь, Буча, Бровари, Бориспіль, Вишгород, Обухів, Васильків, а також села Бучанського (Софіївська і Петропавлівська Борщагівки, Білогородка), Броварського (Погреби, Зазим'я, Калинівка), Бориспільського та Обухівського районів.

Приміські електропоїзди сполучають місто Київ з містами, селищами і селами, що розташовуються безпосередньо у залізниць та мають доступ через залізничні станції або зупиночні пункти.

ВИКОРИСТАНІ ДЖЕРЕЛА

1. Електричка Бровари-Київ: можливі зупинки і вартість проїзду. Погляд. Інформаційна агенція Погляд – Новини Київщини онлайн: веб-сайт. URL: <https://www.poglyad.tv/elektrychka-brovary-kyiv-mozhlyvi-zupynky-i-vartist-proyizdu/>. (дата звернення 07.04. 2021).
2. Оновлена електричка Святошин-Ірпінь-Буча вирушила у перший рейс (фото). Хмарочос. Київський міський журнал: веб-сайт. URL: <https://hmarochos.kiev.ua/2021/03/16/onovlena-elektrychka-svyatoshyn-irpin-bucha-vyrushyla-u-pershyj-rejs-foto/>. (дата звернення 07.04. 2021).
3. Повний перелік комунального транспорту та маршруток Києва на карті. Автобуси, трамваї, тролейбуси, метро, маршрутки Києва. EasyWay: веб-сайт. URL: <https://www.eway.in.ua/ua/cities/kyiv/routes>. (дата звернення 07.04. 2021).
4. Станція Дарниця: розклад поїздів та електричок на 2021 рік: веб-сайт. URL: <https://poizdato.net/rozklad-po-stantsii/darnytsia/>. (дата звернення 08.04. 2021).

5. Станція Київ-Волинський: розклад електричок (приміських поїздів) на 2021 рік: веб-сайт. URL: [https://poizdato.net/rozklad-po-stantsii/kyiv-volynskyi/](https://poizdato.net/rozkлад-po-stantsii/kyiv-volynskyi/). (дата звернення 14.04. 2021).

6. Станція Святошин: розклад поїздів та електричок на 2021 рік: веб-сайт. URL: <https://poizdato.net/rozklad-po-stantsii/sviatoshyn/>. (дата звернення 08.04. 2021).

ПРИРОДНА ВОДОЗАБЕЗПЕЧЕНІСТЬ СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНОГО РОЗВИТКУ РЕГІОНУ

Мольчак Ярослав Олександрович

д.г.н., професор

Мисковець Ірина Ярославівна

к.г.н., доцент

Луцький національний технічний університет, Україна

Вступ В роботі проаналізована природна водозабезпеченість з метою розвитку регіону, виділено основні причини погіршення її стану. Запропоновано декілька заходів для покращання водозабезпечення і екологічного стану вод в межах регіонів України, їх раціонального використання в галузях народного господарства.

Мета роботи - виявлення соціально-економічних проблем водокористування та водовідведення і визначення шляхів поліпшення екологічної ситуації з урахуванням проблематики в даній галузі на території для розвитку регіону.

Матеріали. При написанні статті використано фондові матеріали різних регіональних центрів з гідрометеорології, управлінь екології та природних ресурсів, управлінь статистики (статистичні збірники), монографії, статті та інтернет.

Методи дослідження. Методологічною основою роботи є фундаментальні положення екології, економіки природокористування та охорони навколишнього середовища, законодавчі та нормативні акти щодо регулювання водозабезпечення. У роботі застосовані прийоми порівняння, узагальнення тощо. Обробку інформації здійснено за допомогою комп'ютерних програм.

Результати. Раціональне водокористування у системі використання водних ресурсів, шляхи подолання водної кризи та механізми застосування інноваційних технологій у промисловому та сільськогосподарському

водокористуванні досліджували Горбач Л.М., Грищенко Ю.М., Волкова Л. А., Карінцев О. І., Мольчак Я.О., Мисковець І.Я., Шевченко О. І., Хвесик М. А., Яцик А. В., та інші, кожен з яких зробив свій внесок у вдосконалення системи водозабезпечення.

Проте, на сьогодні проблемі ефективного управління водними ресурсами в умовах формування ринкових відносин поки не приділяється належної уваги. Тому виникає необхідність подальшого поглиблення комплексної оцінки рівня водоспоживання, визначення шляхів збалансованого водокористування, що дозволить захистити водні екосистеми, середовище існування людини і саму людину від негативних наслідків сьогодення.

В умовах подальшого розвитку промислового і сільськогосподарського виробництва одним з найважливіших завдань є попередження забруднення і виснаження водних ресурсів. Дефіцит водних ресурсів у найбільш розвинених промислових і сільськогосподарських районах лімітує подальший розвиток народного господарства України. У той же час при розробці заходів щодо забезпечення народного господарства водою і охорони водних ресурсів від забруднення та виснаження доводиться рахуватися з об'єктивно існуючими явищами та специфічними для України природними і господарськими особливостями, що склалися [1].

За об'ємом споживання виділяється Київська область, де він становить 31% від загального об'єму в поліському регіоні (потрібно відмітити, що 53% водовідбору області припадає на м. Київ). Значно менше використовується води в Рівненській і Житомирській області (по 13), Чернігівській (10), Волинській (9%), а в Львівській, Тернопільській, Хмельницькій, Сумській і Вінницькій областях частка в загальнорегіональному водоспоживанні змінюється в межах 1-7 %.

Найбільше води на основні цільові потреби витрачає Київська область. Так, лише на її госпбютові потреби витрачається 44% від усього об'єму води, що використовуються з цією метою в поліському регіоні, на виробничі – 31%, на інші потреби в сільському господарстві – 31%. [2].

Рівномірніше розподіляється водокористування в сільських населених пунктах із деякою перевагою в Житомирській (21% всього об'єму сільгоспводопостачання в регіоні), Чернігівській (16%), Волинській областях (15%). На ставкове рибне господарство Рівненської, Хмельницької та Волинської областей припадає 72% об'єму використаної на ці цілі води в регіоні. Найбільші потужності систем оборотного водопостачання (68% від загальної в регіоні) сконцентровані в Рівненській, Хмельницькій і Київській областях, що обумовлено розміщенням тут найбільш водомістких об'єктів атомної енергетики. Однак, майже у всіх областях економія природних вод за рахунок оборотних систем значна. Отже, за абсолютною величиною антропогенного впливу водокористування, що визначається сумою об'ємів безповоротного водовідбору і скиду забруднених стоків, найбільше навантаження на водноресурсний потенціал здійснюють об'єкти в такій послідовності: Київська, Житомирська, Чернігівська, Волинська, Сумська і Рівненська області [2].

У сільському господарстві поліського регіону використовується 785 млн.куб.м. (або 40% від загального об'єму водокористування). В структурі цільових потреб найбільша частка належить сільгоспводопостачанню (34%). На другому місці – ті, що віднесені до категорії “інших” (30%), і які мають місце в сільських господарствах. Частка поліського регіону становить 64% загальнодержавного об'єму “інших” потреб.

Значна кількість (21%) води витрачається на виробничі потреби в основному рибогосподарських підприємств, крім того, на ставкове рибне господарство витрачається ще 96 млн.куб.м. (12%) води. Причому тільки у Волинській і Рівненській областях ставки належать рибогосподарським підприємствам, а інші –часникам. Для зволоження земель використовується лише 11 млн.куб.м. (1%) [1].

Серед областей найбільшим сільськогосподарським водоспоживанням виділяються Волинська, Житомирська і Київська, на які припадає 52%

загального об'єму водопотреб. Майже 53% потреб сільського населення регіону сконцентровано у Волинській, Житомирській і Чернігівській областях.

В узагальнених даних практично відсутні відомості про скид забруднених стоків, хоча завдяки розосередженості джерел забруднень, які виникають у результаті тваринницьких стоків, хімічної меліорації земель і наявності густої осушувальної мережі, загальний антропогенний фон якісного стану водних ресурсів формується значною мірою під впливом сільськогосподарської діяльності й експлуатації меліоративних систем.

Оцінюючи структуру водокористування на забрудненій території, слід обумовити деякі загальні особливості формування водних ресурсів в умовах радіоактивної небезпеки. Характерною особливістю зони радіоактивного ураження є концентрація великого об'єму водних ресурсів, які формуються в басейні Верхнього Дніпра річковими системами Прип'яті, Десни, Тетерева, Ірпіня та ін., де розміщені ще чотири АЕС. В 60 км від кордону України на р.Сейм (басейн Десни) експлуатується чотири блоки і будується п'ятий блок Курської АЕС. На р.Десні працює три блоки і будується четвертий блок Смоленської АЕС. У басейні Прип'яті на річках Горинь і Стир розміщені Хмельницька і Рівненська АЕС. При цьому, якщо в Чорнобилі ставок-охолоджувач розміщений ізольовано від ріки Прип'ять, то на Курській і Смоленській АЕС охолодження теплообмінників здійснюється безпосередньо річковими водами, які після цього скидаються в русла.

Отже, основна зона формування чистого водного стоку України знаходиться в умовах надзвичайно високого ризику. Вплив радіоактивного забруднення, що супроводжується потужним забрудненням водних ресурсів промисловими і сільськогосподарськими стоками набув характеру постійно діючого негативного фактору на життєдіяльність населення і функціонування народногосподарського комплексу не тільки поліського регіону, але й в цілому басейну Дніпра, який є основним джерелом водопостачання України і забезпечує 64% виробничих потреб, 76% - зрошення [2].

Резюмуючи вищесказане зазначимо, що в даний час основним питанням є визначення найсуттєвіших джерел, процесів і шляхів забруднення води в результаті виявлення так званих вторинних ефектів: процеси прямого й інфільтраційного надходження забруднюючих речовин у водні об'єкти, вторинний їх змив з водозбірних площ, поверхневе інфільтраційне надходження із прибережних і заплавлених територій річок, які зазнали аерозольного забруднення. Значимість перерахованих джерел як за відносним вкладом у забруднення річок в різні сезони року, так і за часом є необхідною умовою для вибору заходів, здатних зменшити винос забруднювачів за межі забрудненої зони водним шляхом, а також для забезпечення безпечної життєдіяльності населення й оптимальної структури водокористування на забруднених територіях.

Виконані розрахунки свідчать, що у структурі водовідбору 33% складають підземні води, причому в 16 районах Волинської області і містах вони є єдиними або основними джерелами водопостачання.

Загальна спрямованість водозабезпечення забруднених територій має соціальний напрям. Зона радіоактивного забруднення - це досить значний територіальний підрозділ у демографічному, промисловому сільськогосподарському і водогосподарському комплексі поліського регіону, подальше функціонування якого значною мірою залежить від рівня екологічної безпеки водноресурсного потенціалу. Ці ж умови розповсюджуються на всю систему Дніпра, що виконує роль транспорту різних забруднювачів [1].

Висновки. Аналіз стану природної водозабезпеченості для соціально-економічного розвитку регіону показує, що погіршення якості питної води результат незадовільного екологічного стану джерел питного водопостачання викликане існуючими технологіями водоочищення, які вже не забезпечують необхідного рівня водопідготовки, недосконалість економічного механізму водокористування і реалізації водоохоронних заходів.

Антропогенне навантаження на водні об'єкти внаслідок екстенсивного способу ведення господарства призводить до кризового зменшення

самовідтворюючих можливостей їх та виснаження водноресурсного потенціалу. Відсутність зв'язку планових завдань з розмірами шкоди внаслідок забруднення навколишнього середовища, не впровадження водозберігаючих технологій сприяють погіршенню екологічного стану водних об'єктів.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Мольчак Я.О., Мисковець І.Я., Вох А.М. та ін. Поверхневі води Волині / за ред. Я. О. Мольчака, Луцьк: видавництво «Терен», 2019. 344 с.
2. Труш Л.М., Мольчак Я.О. Еколого-економічні проблеми водокористування та шляхи їх вирішення. Луцьк :видавництво « ВАД », 1999. 200 с.

АРХИТЕКТУРА

ВПЛИВ АРХИТЕКТУРИ ЗАКЛАДІВ ДОШКІЛЬНОЇ ОСВІТИ НА ПСИХОЕМОЦІЙНИЙ СТАН ДІТЕЙ

Ковальська Гелена Леонідівна

завідувач кафедри теорії архітектури
Київського національного університету
будівництва та архітектури,
доктор архітектури, професор

Украдига Тетяна Володимирівна

Студентка Київського національного
університету будівництва та архітектури
м. Київ, Україна

Вступ. У сучасному світі особлива увага приділяється організації архітектурного середовища розвиваючих та освітніх просторів. Діти набагато частіше реагують на зміни середовища, ніж дорослі, а отже, сильніше залежать від просторових умов.

Фахівці сходяться на думці, що архітектура та інтер'єри дитячих освітніх просторів виявляються стимулом для розвитку, що підсилює знання, отримані в ході навчання. Спираючись на дослідження взаємозв'язку архітектурного середовища з особливостями його сприйняття, можна виділити основні способи організації середовища в дитячих розвиваючих і освітніх просторах.

Мета роботи. У роботі розглядається роль архітектурного середовища у вихованні та розвитку особистості, в ефективності освітнього процесу. Головна мета проведеного дослідження - визначити засоби архітектури, які впливають на почуття, вікові та поведінкові особливості дітей, а також сформулювати способи організації та планування дитячих розвиваючих і освітніх просторів.

Матеріали та методи. Архітектурне середовище для дітей має бути особливим, творчим і, безумовно, ергономічним. Як приклад, можна розглядати озеленений дитячий сад, спроектований у В'єтнамі (рис.1).

Рис.1 Дитячий садок «Farming Kindergarten»у В'єтнамі

Дитячий заклад розроблений із застосуванням принципу сталого проектування, де дітям дана можливість дізнаватися, як вирощувати різні види овочів. Проект передбачає створення моделі стійкості з урахуванням особливостей тропічного клімату, що дозволяє дітям отримувати необхідні екологічні навички і знання з наймолодшого віку. Поверхня даху вкрита травою і рослинами, так створюється додатковий зелений простір з грядками. Підйом на дах можливий з двох сторін по землі, забезпечуючи легкий і безпечний доступ, що є важливою вимогою. Усі внутрішні приміщення з великими отворами, домінує вільне планування, простори ніби перетікають один в одного. Завдяки світлу, численним нішам, віконним і дверним прорізам кабінети здаються візуально більш просторими. Прийоми, зазначені вище, допомагають дітям розвивати креативне мислення і фантазію, що сприяє мотивації до навчання і розвитку.

Розглядаючи фасад і внутрішній простір споруди, дитина може охарактеризувати будівлю: красива чи ні, визначити колірну гамму, форму, оцінити величину, масштаб, пропорції споруди. Почуття величини будівлі подумки співвідноситься з величиною власного тіла. Таким чином, відчуття просторового фактору пізнається при переміщенні дитини всередині будівлі або навколо.

До особливостей дитячого сприйняття архітектури відносять візуальний (колір, фактура, лінії), тактильний (текстура, форма) і слуховий (шум, звук, музика). Тактильні відчуття, як важлива форма, виникають у дитини при доторканні до матеріалу споруди. Наприклад, торкаючись до каменю, дерева, скла, дитина може дати характеристику того чи іншого матеріалу (тепле або холодне, гладке). Головним при взаємозв'язку дитини з архітектурою є зорове сприйняття. Реакція дитини на оточення в архітектурному середовищі в значній мірі заснована на сприйнятті кольору. Колір здатний впливати на поведінку дітей. Іноді учні скаржаться на втому очей в класі, тому рекомендується фарбувати стіну за спиною вчителя в колір, відмінний від інших стін.

Фактура і текстура представляють собою важливу річ в організації простору. Фактура, властивості текстури і природний колір матеріалу володіють об'єктивною якістю архітектурної форми і являють собою активний засіб художньої виразності. Важливою властивістю архітектурної форми виступає фактура матеріалу, що відображає об'ємний характер поверхні, в той час як текстура (малюнок) відображає лінійну структуру матеріалу на поверхні (наприклад, текстура деревини). Ефект фактури і текстури використовується перш за все для того, щоб передати природні якості матеріалу, розкрити його естетичну своєрідність. Тому, якщо фактура або текстура матеріалу дуже виразні, то їх вплив на дитину може бути сильніше, ніж вплив самої форми об'єкта.

Масштаб дуже сильно впливає на сприйняття світу маленькою дитиною. Проектуючи дитячий сад або молодшу школу, треба розуміти, що інтер'єр повинен бути пропорційним зростанню дитини.

Важливими факторами для дитячого середовища є відкритість і дружелюбність, яка створюється за рахунок внутрішнього планування. Тому замість того, щоб будувати одини монолітний будинок, бажано проектувати кілька будівель різних форм і розмірів.

Умови освітлення навколишнього середовища впливають на широкий спектр фізіологічних і поведінкових процесів у дітей, таких як настрій і

пізнання. Крім того, багато сонячного світла, що надходить в будівлю, здатне підтримувати розумові функції, здоров'я і діяльність, а також знизити потребу в енергії.

Висновки. Виявлено основні засоби і прийоми в плануванні середовища для дітей: прийом взаємодії архітектурних форм з елементами навколишнього середовища; прийом масштабної зміни; прийом архітектурно-художньої розмаїтності; колірні і світлові прийоми; прийом детальної обробки в зоні тактильної доступності. Значимість отриманих результатів для архітектури полягає в узагальненні впливу на поведінку дітей архітектурних просторів, які є розвиваючим середовищем.

РОЗВИТОК ІННОВАЦІЙНИХ ВИРОБНИЧИХ ТЕРИТОРІЙ ЛЬВІВЩИНИ (МІСТОБУДІВНИЙ АСПЕКТ)

Мазур Тамара Миколаївна

к. арх., доцент

Король Євгенія Іванівна

ст. викладач

Національний університет «Львівська політехніка»

м. Львів, Україна

Вступ. У розвинених країнах на зміну традиційним виробничим територіям приходять інноваційні виробничі території, т. зв. індустріальні та технологічні парки, до складу яких входять науково-дослідні установи та підприємства, що виготовляють наукомістку продукцію. В Україні процес формування мережі означених об'єктів, як інструментів регіонального територіального розвитку, було започатковано у 2006 р. прийняттям Концепції створення індустріальних (промислових) парків. У 2006-2007 рр. передбачалось прийняття спеціального закону та відповідних нормативно-правових актів, а з 2008 р. мала розпочатися реалізація пілотних проєктів в Київській, Львівській, Одеській та Харківській областях тощо.

Львівська область в силу свого вигідного геополітичного розташування на кордоні з ЄС на перетині історичних торгових шляхів, статусу транскордонного Україно-Польського регіону та значного ресурсного потенціалу має всі передумови стати експериментальним полем для формування територіально-виробничих комплексів новітнього типу, потрапляючи в сферу стратегічних планувальних проєктів державного і міжнародного значення та інтересу численних вітчизняних і закордонних девелоперських компаній.

Мета роботи - визначення містобудівних принципів та підходів до формування і розвитку інноваційних територій – індустріальних та технологічних парків у Львівській області.

Виклад основного матеріалу. Досвід європейських країн свідчить, що створення індустріальних (промислових) і технологічних парків доцільно провадити на постпромислових територіях в структурі міст на ділянках з належною інфраструктурою і з відповідними містобудівними та екологічними умовами, а також поза їх межами поблизу центрів великих міських агломерацій.

У просторовому плануванні для виділення індустріальних територій поза межами населених пунктів вимагається проведення спеціальних досліджень, оскільки територія має відповідати вимогам до індустріальної забудови, мати відповідний рельєф, добрі пропозиції робочої сили, розвинену транспортну інфраструктуру. Зокрема переважаюче значення науки і підприємництва в технопарках зумовлює їх тяжіння саме до центру агломерації і міських поселень, які є фокусами концентрації науково-виробничого потенціалу і високо кваліфікованої робочої сили. При цьому повинні виконуватись вимоги ощадливого використання місцевих ресурсів і екологічного збереження довкілля.

Розміри технопарків залежать від таких факторів, як цілі і масштаби (обсяги) їх діяльності, спеціалізація та кількість їх наукових підрозділів, визначення напрямків господарської діяльності, вкладення коштів в розширення і створення яких, сприятиме ефективному розв'язанню соціально-економічних проблем регіону. Переважаючою містобудівною особливістю їх організації мають стати зручні взаємозв'язки з дорожньою мережею, особливо з швидкісними автострадами і залізничною мережею з метою залучення потенціалу поселень на прилеглих територіях через завантаження та зв'язування інфраструктури.

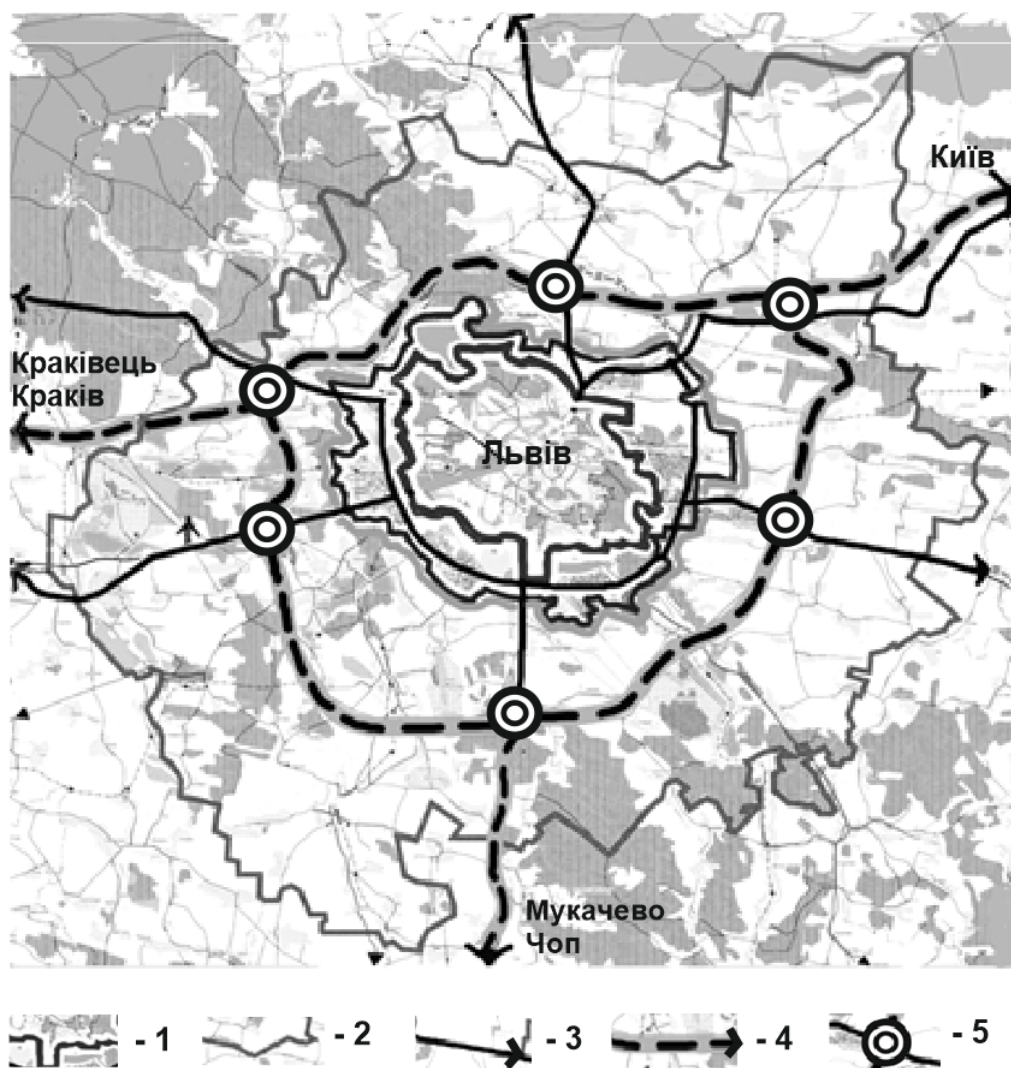
На сучасному етапі для економіки Львівщини характерна складна галузева і територіальна структура, зокрема просторова нерівномірність розподілу виробництв. Економічна активність переважно сконцентрована в межах обласного центру та міст обласного значення: Львів (машинобудування, харчова, легка промисловість), Дрогобич (машинобудування, деревообробка),

Стрий (машинобудування, деревообробна промисловість, газотранспортна галузь), Червоноград (видобуток вугілля, легка промисловість), Сокаль (хімічна промисловість), Добротвір (електроенергетика) тощо.

Стратегією розвитку Львівської області на період 2021-2027 років з метою її перспективного економічного зростання було виділено 107 земельних ділянок в межах та поза межами населених пунктів, як місць під розвиток індустріальних парків - 16 ділянок (з них на даний час лише 7 внесені в реєстр ІІ Мінекономрозвитку), 19 ділянок – для будівництва логістичних комплексів і 72 ділянки – для промислових об’єктів. Визначені ділянки тяжіють до так званих «старих» (традиційних) промислових ареалів - Львівського, Миколаївсько – Новороздільсько - Жидачівського, Дрогобицько – Бориславсько - Стебниківського, Стрийського, Червоноградсько - Добротвірського, а також прогнозуються нові фокуси економічного зростання регіону навколо міст Рава-Руська, Яворів, Буськ, Самбір тощо.

Знання територіальних закономірностей процесу формування інноваційних виробничих територій дозволяє припустити, що подальший їх розвиток доцільно концентрувати в межах приміської території обласного центру вздовж автотрас міжнародного, національного і регіонального значення (осей економічного розвитку територій). Відповідно вибір ділянок для інноваційного виробництва важливо пов’язати з планувальною організацією та розбудовою транспортної інфраструктури регіону. Найбільш перспективними є цих таких позицій є ділянки територій в приміській зоні Львова наближено до вузлів перетину автодоріг міжнародного і державного значення (рис. 1).

Транспортна інфраструктура Львівська область має розгалужену мережу транспортних комунікацій. Територією регіону проходять міжнародні європейські автошляхи, які з’єднують Україну з Польщею, Румунією, Словаччиною та Угорщиною: міжнародний транспортний коридор №3 (Берлін - Дрезден - Вроцлав - Львів - Київ); міжнародний транспортний коридор №5 (Венеція - Трієст - Любляна - Будапешт - Ужгород - Львів); автодороги міжнародного значення (Київ - Чоп,

Рис. 3 Чинники визначення розміщення виробничих інноваційних територій в приміській зоні Львова: 1 – адміністративна межа Львова; 2 – межа приміської зони; 3 – дороги національного значення; 4 – проєктовані міжнародні транспортні коридори; 5 – вузли перетину доріг міжнародного і національного значення.

Львів - Рава-Руська, Львів - Краковець, Львів - Шегині, Стрий - Тернопіль -Кропивницький); автодороги національного значення (Львів - Тернопіль, Мукачеве - Івано-Франківськ - Львів, Стрий - Івано-Франківськ - Чернівці, Львів - Самбір - Ужгород, Львів - Радехів - Луцьк); автодороги регіонального значення та територіального значення (16 доріг).

Недофінансування в розбудові транспортної інфраструктури спричинило виникнення низки проблем у цій сфері: рівень технічного оснащення та

пропускна спроможність міжнародних та національних автомобільних доріг не відповідають реальним потребам і міжнародним стандартам; окремі ділянки існуючої мережі національних і місцевих доріг проходять безпосередньо територією населених пунктів, що підвищує аварійність і знижує швидкість руху; незадовільний експлуатаційний стан більшості доріг місцевого значення. На сучасному етапі важливо активізувати діяльність по модернізації існуючих і здійснити будівництво нових (запроектованих) автомобільних доріг міжнародного значення, створити інфраструктуру закладів автосервісу, яка б за рівнем функціонування наближалась до міжнародних нормативів, оскільки це є першочерговою передумовою соціально-економічного розвитку прилеглих територій та успішного формування мережі інноваційних виробничих об'єктів на території Львівщини.

У плані просторового розвитку області необхідно визначити ділянки для інноваційного промислового використання, які важливі як на регіональному, так і на місцевому рівнях. Запропонований містобудівний підхід вибору ділянок для розміщення інноваційних індустріальних площ також повинен бути доповнений і конкретизований в схемах планування територій новостворених об'єднаних територіальних громад області з врахуванням їх народогосподарської специфіки та підприємницької активності.

Висновки. Започаткований процес формування інноваційних виробництв на території Львівщини необхідно провадити у взаємозв'язку з розвитком і розбудовою транспортної системи регіону як планувального каркасу містобудівного та господарського розвитку Львівщини.

Містобудівні планувальні пропозиції формування інноваційних виробничих територій повинні знайти своє відображення при опрацюванні інвестиційних паспортів територіальних громад регіону, як ключового маркетингового інструменту інформування вітчизняного та міжнародного бізнес-середовища та просування їх на зовнішній рівень до потенційних інвесторів.

КЛАСИФІКАЦІЯ СУЧАСНОГО ЖИТЛА В ІСТОРИЧНИХ РАЙОНАХ ВЕЛИКИХ МІСТ

Попович Дмитро Сергійович

Аспірант

Київський національний університет будівництва і архітектури
м. Київ, Україна

Вступ. Архітектурне формування сучасного житла в історичному контексті міста є доволі складним і різностороннім завданням. Потрібно вирішити безліч проблем і знайти їх рішення. Починаючи з проблеми розташування на ділянці усіх елементів благоустрою закінчуючи формуванням фасадів, архітектор повинен знайти цей самий результат, за який архітектура сучасного житла, одночасно буде слугувати власникам якісним житлом і бути охайно вбудованим в історичну забудову доповнюючи її. У вітчизняному досвіді і в зарубіжному є безліч прикладів, як якісних, так і з явними помилками результатів даної роботи архітекторів

Ціль роботи. Ціль наукової роботи є класифікація будівель сучасного житла в історичній забудові великих міст. Завданням є розібратись, як правильно розділяти та якими критеріями класифікувати подібну архітектуру на прикладі міста Києва.

Матеріали і методи. В своїй роботі я використовував матеріали вже побудований будівель в місті Києві, а також проаналізував існуючі в місті теоретичні ділянки для забудови в історичному контексті. Проаналізував і вивів декілька етапів формування різних історичних районів міста. Для свого дослідження використовувався метод аналізу і синтезу.

Результати і обговорення. Проаналізувавши варіанти формування ділянки забудови в місті Києві, їх складність при формуванні архітектури сучасного житла в історичній забудові, висотність і інші ознаки класифікації, я вивів певну структуру класифікації сучасного житла в історичній забудові.

Перша ознака, за якою формується класифікація є соціально-економічний статус. У великих містах і в нинішній час житель міста є дуже різносторонньою особистістю але можна виділити основні види сучасного житла, які купляють у великих містах. В останні роки дуже багато є бажаючих купляти однокімнатні квартири, або взагалі бажають жити лише в орендованих квартирах і не лишатись на одному місці доволі довго. К результат аналізу першої ознаки класифікації, було виділено три види:

- Елітне житло
- Доступно-комфортне (одно-, чи багато-кімнатне житло для продажу)
- Доступно-функціональне (в основному 1-кімнатні квартири для оренди або соціальне житло)

Важливою ознакою є формування сучасного житла на існуючій ділянці, від ділянки залежить, яка архітектура буде сформована, її вигляд і функціональне призначення. Данна ознака поділяється на два види:

- Історично сформований ансамбль
- Новий квартал/ мікрорайон біля районів історичної забудову

В свою чергу історично сформований ансамбль поділяється на 4 види проектування:

- Будівля в цільному ряду історичної архітектури
- Надбудова на історичній будівлі
- Прибудова до історичної будівлі
- Фонова забудова для історичної архітектури

Будівництво нового кварталу має свої окремі види класифікації:

- Забудова пустої ділянки біля історичного району
- Реновація старого житла
- Реновація промислових районів

Наступною ознакою є місце в історичному ансамблі:

- Злиття з історичною забудовою

- Домінант в історичному ансамблі

Дуже важливий аспект при формуванні історичної забудови є гармонізація будівлі в історичному контексті. І перша ознака цього має бути визначення габаритів будівлі. Чи потрібно виділяти нову архітектуру, як домінанту чи навпаки, змішати її з історичною вулицею та не пригнічувати історичність району.

Виходячи з вище сказано наступною важливою ознакою класифікації є висотність. Частіше всього висотність нової архітектури залежить від висотності історичного району. Поділяється на три види:

- Малоповерхове (2-3 поверховість)
- Середньоповерхове (4-9 поверховість)
- Високо-поверхове (9 поверхів і вище)

Під час формування об'ємно-просторових рішень архітектури сучасного житла в історичній забудові важливим є вибір опоряджувальних матеріалів фасаду. Це є одним з важливих аспектів гармонізації нової архітектури та історичної забудови. За ознакою опоряджувальних матеріалів сучасне житло в історичній забудові поділяється на два види:

- Використання традиційних матеріалів, які використовували в історичній забудові і їх колористика
- Використання сучасних та іноваційних матеріалів, за їх допомогою виділяється будівля в історичній вулиці

Висновки. Тема наукової роботи є складним і в одночас актуальним для великих українських міст, які втрачають історичні райони, а приватні особи активно забудовують ділянки архітектурою, яка пригнічує і руйнує свою історичність та автентичність. Тому важливо проаналізувати помилки та класифікувати види архітектури нового житла в історичній забудові, щоб синтезувати рішення даної проблеми та сформулювати особливості і методичні вказівки для архітекторів, які створюють нове житло в історичному районі великих міст.

ОСОБЛИВОСТІ ПЛАНУВАЛЬНИХ ТА АРХІТЕКТУРНИХ РІШЕНЬ ПОЛІФУНКЦІОНАЛЬНИХ ОФІСНИХ КОМПЛЕКСІВ

Рибалка Максим Анатолійович

Студент

Семикіна О. В.

Науковий керівник

Доцент, Канд.арх.

Відокремлений структурний підрозділ «Інститут інноваційної
освіти Київського національного університету
будівництва і архітектури», м. Київ, Україна

Вступ. Одним з актуальних та популярних напрямків будівництва комерційної нерухомості є офісні комплекси. Актуальність будівництва сучасних будівель обумовлюється розширенням економічних зв'язків всередині країни і за її межами, зокрема з країнами ЄС.

За даними інтернет ресурса Property Times в Україні 2019 р. було виведено рекордну кількість нових офісних площ, які ринок поглинув майже миттєво. За даними Cushman & Wakefield в Україні, пропозиція нових офісних приміщень складає близько 88 500 кв, майже вдвічі перевищує показники 2017 і 2018 років[1].

За рахунок стрімкого розвитку сучасних інформаційних і комунікаційних технологій офісні будівлі переживають найбільші функціональні зміни. Людина може працювати там, де існують умови підключення до комп'ютерної мережі і є можливість організації робочого простору.

Мета дослідження — визначення особливостей архітектурно-планувальної організації поліфункціональних офісних центрів.

Методи дослідження. При дослідженні особливостей архітектурно-планувальних рішень використовуються теоретичні та емпіричні методи дослідження. Аналіз планувальних рішень офісних комплексів та узагальнення теоретичної та практичної інформації.

Прикладом закордонного будівництва офісної будівлі можна назвати

офісний центр Мері-Екс. Дана будівля претендує на звання першого екологічного хмарочоса. Нижні поверхи будівлі відкриті для всіх відвідувачів. На верхніх поверхах знаходиться велика кількість ресторанів. Будівля була побудована в 2001-2004 роках за проектом знаменитого архітектора Нормана Фостера. Архітектор максимально використав сонячне освітлення і природну вентиляцію. Будівля заввишки в 180 метрів вийшла економічною та енергоефективною [2].

Рис. 1. План типового поверху

Прикладом вітчизняного будівництва офісних комплексів є комплекс «Оптіма Плаза», розташований на вул. Наукова, 7д у Львові, першим в Україні отримав сертифікат BREEAM In-Use International.

В офісному приміщенні розташований фітнес-клуб мережі Sport Life, мережа бістро «Смачні сезони», у паркувальній зоні є три зарядні станції для електромобілів[3].

Результати та обговорення. В результаті проведеного дослідження виявлено особливості та прийоми архітектурно-планувальної організації офісних комплексів. Виявлено такі основні зони: вхідна зона, зона офісних приміщень, зона харчування, зона обслуговування, зона велнес, зона технічних приміщень, зона інформаційного центру, виставкова зона.

При проектуванні сучасного офісного комплексу, необхідно враховувати умови комплексності і багатофункціональності обслуговування, тобто формування поліфункціональної громадської будівлі, що враховує не

лише задоволення ділових потреб, а також потреб відпочинку, оздоровлення, проведення дозвілля і т. д.

Типи архітектурно-планувальної організації робочих місць офісів поділяються на класичні, Open-space, змішані (FLEX OFFICE).

Зони офісного простору. Необхідність зонування офісного простору викликана потребою оптимізації умов праці для кожного співробітника або їх групи з метою отримання найкращого результату при максимально ефективному використанні всього офісного простору. В результаті аналізу було виявлено чотири різновиди активності: комунікація, концентрація, творчість та співробітництво, відпочинок.

Висновки. В даний час змінюється підхід до робочого простору: на зміну "кабінетним планувальним" і open-space приходять гнучкі офіси. В них повністю або частково відсутні фіксовані робочі місця, а open-space поєднується з мультифункціональними зонами. Усвідомлена необхідність ефективніше використовувати площі і створювати краще робоче середовище для співробітників.

Роль внутрішньоофісної рекреаційної інфраструктури зростає. Нові проекти планувань офісів передбачають все більш розвинену рекреаційну інфраструктуру. Зростає популярність неформальних робочих зон (зон для брейншторму) - багатофункціональних ізольованих приміщень, особливо необхідних у великих open space. Вони підходять і як кімнати для відпочинку і для виконання зосередженої роботи, телефонних переговорів, відеоспівбесід. Рекреаційна інфраструктура включає спортзали і ігрові зони.

В умовах дефіциту талановитих фахівців, сучасні компанії змушені видозмінюватися, надаючи своїм співробітникам найкращі умови, для комфортної роботи, створюючи більш гнучкий робочий простір з огляду на: емоційний, фізичний добробут працівників та сприятливе довкілля.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Ринок офісів 2020: пошуки компромісу та переформатування [Електронний ресурс] // Property Times. – 2901. – Режим доступу до ресурсу:

https://propertytimes.com.ua/itogi_goda/rinok_ofisiv_2020_poshuki_kompromisu_ta_pereformatuvannya..

2. Хмарочос Мері-Екс [Електронний ресурс] // Wikipedia – Режим доступу до ресурсу: https://ru.wikipedia.org/w/index.php?title=%D0%9D%D0%B5%D0%B1%D0%BE%D1%81%D0%BA%D1%80%D1%91%D0%B1_%D0%9C%D1%8D%D1%80%D0%B8-%D0%AD%D0%BA%D1%81&stable=1.

3. Офісний комплекс Отіма Плаза у Львові отримав сертифікат BREEAM [Електронний ресурс] – Режим доступу до ресурсу: https://propertytimes.com.ua/novosti/ofisniy_kompleks_vo_lvove_poluchil_sertifikat_breeam

ПРОМИСЛОВИЙ ДИЗАЙН ЯК ТЕОРЕТИКО-ПРАКТИЧНА ГЕНЕЗА

Яровицька Наталя Анатоліївна,

кандидат філософських наук,
доцент кафедри суспільно-гуманітарних дисциплін ХНУБА

Зоря Вікторія Романівна,

студентка архітектурного факультету
Харківський національний університет будівництва та архітектури
м. Харків, Україна

Є три відповіді на результат дизайну – да, ні, НІЧОГО СОБІ!

«Нічого собі» - це те, до чого потрібно прагнути

Мілтон Глезер

Вступ. Порівняно недавно визначення дизайну увійшло в повсякденність сучасної людини і стало новим етапом художньо-проектувального розвитку. Оскільки дизайн активно використовується для створення комфортного і функціонального навколишнього простору для людини, актуальним є розгляд розвитку його сприйняття.

Мета роботи. У даній роботі головним завданням є аналіз трьох основних напрямків мислення перших теоретиків і практиків дизайну.

Матеріали і методи. Професія дизайнера виникла як прямий зв'язок з естетичним освоєнням машинної техніки, з авангардними течіями в живопису, із затвердженням естетики функціоналізму. Протягом історії розвитку дизайну сформувалося кілька концепцій, щодо осмислення самого поняття "дизайну": спочатку воно розглядалось у зв'язку з мистецтвом та розумілося як нова сфера мистецтва до сфери промислового виробництва, цієї точки зору дотримувалися Френк Ллойд Райт, Анрі Ван де Вельде, Джо Понті, Норман Бел Геддес, В'ячеслав Леонидович Глазичев та інші.

Першопроходьцем дизайну можна вважати англійського художника Генрі Кола (1808- 1882), який в 1845 р. винайшов термін «художня промисловість»

(«Ап МапиГасШгех»), що означає, за його власними словами, «витончені мистецтва або краса, що додається до механічного виробництва».

Результати і обговорення. Засновник італійського дизайну Джо Понті трактував кожен свій створений об'єкт, як мистецтво, його меблі та інтер'єрні рішення були еклектичними, поєднували в собі різні, іноді конфліктуючі між собою, стилі та ідеології, гру кольорів, текстур і фактур. Він розглядав дизайн з погляду професійних художніх можливостей та визначив його головне завдання - створення світу нових і прекрасних форм, речей, які розкрили б справжній характер нашої цивілізації.

В. Л. Глазичев, один з найбільших вітчизняних дослідників, в своїй книзі «Про дизайн» розглядає дизайн як систему споживацьких цінностей продукції і пропонує наступне його визначення: «Дизайн - форма організації художньо-проектної діяльності, що створює споживацьку цінність продуктів матеріального і духовного масового споживання».

Діаметрально іншою думкою було те, що дизайн - не мистецтво, а проектування матеріальних потреб суспільного життя, що не має відношення до мистецтва. Ця концепція була сформована в 1920-х рр. теоретиком виробничого мистецтва Борисом Гнатовичем Арватовим, який ретельно проаналізував зв'язок дизайну з новим мистецтвом, стверджував: «Дизайн “зародився” від мистецтва, але сам він не мистецтво. Дизайн має і інших “батьків”, інші джерела формування. Дизайн – проектування матеріальних умов життя суспільства, проектування виробів, які повинні бути виготовлені машинною індустрією». В 1920-х рр. склалося уявлення про дизайн як про діяльність, яка пов'язана з мистецтвом в своєму походженні, але яка не є ним.

І третє судження було висунено у вищій школі в Ульме, якою керував теоретик і практик дизайну Томас Мальдонадо: дизайн не може ні відмінити, ні замінити собою мистецтво, оскільки ці два види діяльності існують автономно; тому дизайн є самостійною людською діяльністю. Зародження дизайну в надрах мистецтва заважає самовизначенню дизайну як незалежного від мистецтва виду людської діяльності.

У 1975 р. керівник наукової діяльності в системі ВНШТЕГ. Б. Мінервін у своїй докторській дисертації "дещо уточнює" це визначення, називаючи метою дизайну " формування гармонійної предметного середовища, найбільш повно задовольняє матеріальні і духовні потреби людини» [4, с.6].

У 1977 р. професор кафедри філософії Ташкентського політехнічного інституту Л.Н. Безмоздін майже буквально повторив це визначення. Він представив дизайн як " творчу діяльність, спрямовану на формування в промислових виробках особливих властивостей, завдяки яким забезпечується оптимальна відповідність предметно-речового середовища матеріальним і духовним потребам людина» [2, с.3].

Проте вже в 1972 р. один з провідних теоретиків-ідеологів вітчизняного дизайну тієї пори Н. Воронов виводить його за межі предметного середовища і навіть діяльності, заявивши «Дизайн можливий в будь-якій області. Якщо говорити про дизайн в цілому-це особливий метод..., це особлива комбінаторна спрямованість мислення, а не область діяльності...» [3, с.133].

Правда, в тій же книзі сказано: "Дизайн - це діяльність, об'єктами якої можуть бути будь-які предмети, явища, якості, принципи, професії та види діяльності. Мета цього дизайнера - встановлення нових зв'язків всередині об'єкта, поза ним... або між об'єктами. Основний спосіб роботи дизайнера, що приводить до виникненню нових зв'язків, - компоновання і перекомпоновання об'єктів" [3, с.90].

У 1984 р найвідоміший Ленінградський теоретик дизайну, професор ЛВХПУ ім. В.І. Мухомов Е. Н. Лазарєв визначив його як " гармонійне структурування предметного і процесуального аспектів систем "людина-предмет-середовище", а також програм організації таких систем"» [5, с.6].

Висновки. Таким чином, узагальнюючи множинні підходи, в широкому сенсі, дизайн можна характеризувати наступним чином:

а) як продукт конкретної культури - культури модернізму, з її технологічністю, високим рівнем індустріалізації та урбанізації, орієнтацією дизайну на створення принципово нового, раціонального середовища проживання, що формує новий спосіб життя і стиль мислення людей;

б) соціокультурну систему, що включає в себе не тільки творців і споживачів, а й інститути експертизи, виставок, музеїв дизайну, а також інфраструктуру з його відтворення та обслуговування;

в) особливий вид творчої предметної діяльності, що відбувається в жорстких рамках технічного завдання, бюджету, очікувань замовника і споживача. Сказане зумовило раціональний характер проектування в дизайні і зблизило його з практиками техно в античному світі;

г) особливу професійну та освітню сферу;

д) особливий тип проектного мислення, орієнтованого на задоволення предметних і духовних потреб іншої людини/людей в гармонійному предметному оточенні;

е) особливий метод (або методи) проектування і створення речей, який може бути використаний і в інших сферах.

Тобто дизайн у вузькому сенсі - це сам процес проектування, у його специфічному варіанті, заснованому на використанні мови форм. Окремі елементи дизайну могли проявлятися в предметній діяльності з найдавніших часів, будучи синкретично змішаними з елементами інших видів естетичної, художньої, проектної, комунікативної діяльності. Специфічний автономний дизайн-дискурс сформувався протягом другої половини XIX–початку XX ст.

ЛІТЕРАТУРА

1. Арватов Б. Указ. соч.
2. Безмоздин Л.Н. Художественное конструирование в системе человеческой деятельности. Автореферат докторской диссертации. Тбилиси.
3. Воронов Н., Шестопап Я. Эстетика техники (очерки истории и теории), 1972.
4. Минервин Г.Б. Архитектоника промышленных форм. Автореферат докторской диссертации. М., 1975.
5. Лазарев Е.Н. Дизайн как технико-эстетическая система. Автореферат докторской диссертации. М., 1984.

НЕЙРОАРХІТЕКТУРА ЯК ПРИНЦИП ЛЮДСЬКОЇ ЖИТТЄВОСТІ

Яровицька Наталя Анатоліївна,

кандидат філософських наук,
доцент кафедри суспільно-гуманітарних дисциплін ХНУБА

Мархай Неллі Сергіївна,

студентка архітектурного факультету
Харківський національний університет будівництва та архітектури
м. Харків, Україна

*Усі будівлі є тригерами і не існує нейтральної
архітектури: дизайн завжди впливає на психіку.*

Учасники фестивалю Conscious City

Вступ. У ХХІ ст. з'явилась нова галузь фундаментальних та прикладних дисциплін: нейронауки. Вона вивчає нейронні процеси. Нейроархітектура вивчає сприйняття людиною навколишній простір, її реакцію на будівлю, інтер'єр та обстановку. З цього починається створення дизайну кімнат, підбір форм та кольорів для будинку [3]. У Академії Нейронаук Архітектури (ANFA) стверджують, що за нейронаукою майбутнє та з її допомогою людство досягне феноменального прогресу, порівняного з Ренесансом.

Мета роботи. Дослідники цієї відносно нової науки визначили певні факти про взаємозв'язок простору та людських відчуттів.

Матеріали і методи. В роботі акцентується увага на використанні просторово-формальних парадигм в архітектурному дискурсі, а саме, форма, фактура, простір, світло, аудіовізуальні ефекти; залучається поліваріативний підхід (еклектична візія).

Результати і обговорення. Принципи нейроархітектури розкриваються в наступних положеннях:

Плавні лінії архітектурних форм більш комфортні, ніж прямі кути.

На підставі аналізу п'ятнадцяти центрів Меггі вчені дійшли висновку, що будівлі з прямими кутами менш симпатичні людям. Більшість із 65 учасників

експерименту оцінювало природні вигнуті, округлені, позбавлені кутів архітектурні форми, як «спокійні» та «приємні». Оскар Німейєр стверджував, що привабливі є криві лінії, як у гірських силуетах, морських хвилях, тілі жінки [2].

Деталі створюють цікаву архітектуру.

Історично склалось так, що людина звертає увагу на отвори, ніші, заглиблення, вікна, двері і т.п. з метою своєї безпеки, а рівні монотонні поверхні залишаються майже без уваги [2, ст.1].

Контрастні простори допомагають думати.

На прикладі проєкту Луїса Кана Інститут Солка вдалось дослідити, що контрастні простори змушують мозок переключатись у інший режим. Зовні будівля виглядає, як неприступна фортеця, але у внутрішньому дворі зовсім інший більш привітний простір. Ці рішення позитивно вплинули на роботу вчених. Також зміна обстановки провокує зростання креативності [2, ст.1].

Комбінація різноманітних просторів.

Людині необхідні як відкриті майданчики для спілкування, так і затишні куточки для усамітнення, що зумовлено насиченістю сучасного життя [1, ст.1].

Відмова від гладких поверхонь на користь фактурних.

Вчені вважають, що об'ємні узорі змушують наш мозок працювати активніше та викликає тяжіння до вивчення [1, ст.1].

Денне світло позитивно впливає на фізичний та емоційний стан людини.

Візіонери, які зібрались на фестивалі Conscious City, звернули увагу на таку проблему, як надлишок штучного світла та його пагубний вплив не лише на біоритми людини, а ще й на флору та фауну. Також чим вища якість денного світла та чим краще вид із вікна, тим більше людина задоволена температурою повітря у приміщенні [2, ст.1].

Вид з вікна на природу безпосередньо впливає на рівень стресу.

Спостереження за хворими у лікарнях та за ув'язненими довели, що вид природи сприяє швидшому одужанню та знижує агресію. Так само й у будинках жильці більш позитивні, коли мають красивий вигляд з вікна. Тісний

зв'язок з природою йде з далекого минулого та зберігається навіть у XXI столітті [1, ст.1].

Звук краще орієнтує у просторі.

Нейроархітектура змінила підхід до проєктування для людей з обмеженими можливостями. Дослідження, описані американкою Бетсі Нолен у дисертації, показали, що слабозорим людям легше орієнтуватись у середовищі не тактильно, а по звуковим відчуттям [1, ст.1].

У 2014 р. Джон О'Кіф, Мей-Брітт Мозер і Едвард Мозер отримали Нобелівську премію за відкриття «внутрішнього GPS» — системи позиціонування у мозку людини. Вчені з'ясували, що нейрони створюють карти навколишнього простору, завдяки яким ми не лише орієнтуємось у місті, будівлі, кімнаті та запам'ятовуємо їх, але й класифікуємо середовище, навіть несвідомо, як «гарну» та «погану», точніше, як «комфортну» та «некомфортну» [4, ст.1].

Висновки. Науково обґрунтований дизайн все частіше слугує основою проєктувальникам. Якщо раніше архітектори спирались на власну інтуїцію, образне мислення та естетику, то тепер він може пояснити різницю між «поганою» та «гарною» архітектурою, спираючись на факти та розуміння того, як людина може використовувати простір і що вона при цьому буде відчувати.

Отже, зважаючи на швидке широке розповсюдження ідей нейроархітектури, можна очікувати, що наука змінить відношення до середовища та підвищить його якість, а також допоможе краще адаптувати її до певних потреб людини.

ЛІТЕРАТУРА

1. Нейроархітектура і як вона впливає на наш мозок [Електронний ресурс] // ZIP. – 2018. – Режим доступу до ресурсу: <https://www.zip.ua/ru/shho-take-nejroarhitektura-i-yak-vona-vplivaye-na-nash-mozok/>
2. Нейроархітектура: які знання про мозок допомагають в проєктуванні будинків [Електронний ресурс] // Archspeech. – 2018. – Режим

доступу до ресурсу: <https://archspeech.com/article/neyroarkhitektura-kakie-znaniya-o-mozge-pomogayut-v-proektirovanii-zdaniy>

3. Новітні технології: нейроархітектура [Електронний ресурс] // ProfiDom. – 2018 – Режим доступу: <http://profidom.com.ua/stati/arkhitektura/25663-novejshie-tekhnologii-nejroarkhitektura>

4. У гонитві за чимось особливим. Ідеї для будівництва завтрашнього дня [Електронний ресурс] // Pragmatika. – 2019. – Режим доступу до ресурсу: <https://pragmatika.media/v-pogone-za-innovaciej-idei-dlja-stroitelstva-zavtrashnego-dnja/>.

АСТРОНОМИЯ

УДК 523.61; 523.64-128; 523.64-864

КОМЕТА ЧУРЮМОВА-ГЕРАСИМЕНКО

Штаюра Ольга Петрівна

викладач-методист

ВСП «Автомобільно-дорожній фаховий коледж
Національного університету «Львівська політехніка»
м. Львів, Україна

Вступ. Комети – одні з найцікавіших об’єктів Сонячної системи. Вони представляють собою замерзлі тіла, які під час наближення до Сонця на відстані 4-5 астрономічних одиниць під дією сонячного проміння поступово нагріваються і з них випаровується вода та замерзлі гази, які утворюють яскравий хвіст комети. Великий внесок у вивчення комет зробив видатний український вчений, член-кореспондент НАН України, професор Київського університету Клим Чурюмов (19.02.1937-15.10.2016). 23 жовтня 1969 року Клим Чурюмов, вивчаючи фотопластинки комети Комас Сола (32P), зняті аспіранткою Світлою Герасименко в Алма-Атинській обсерваторії, відкрив нову короткоперіодичну комету, яка рухалась іншою самостійною траєкторією, ніж Комас Сола [1]. Нова комета одержала назву на честь українських астрономів-першовідкривачів «Комета Чурюмова-Герасименко» (рис.1). Комета 67P/Churyumov-Gerasimenko родини Юпітера має ядро розміром 3x5 км. Через 35 років після її відкриття 2 березня 2004 року з французького космодому у Гвіані було запущено до комети Європейський міжпланетний космічний апарат «Rosetta» для детального її вивчення, вартість проекту складала 1,4 млрд. євро [2].

Мета роботи. Дослідження комети Чурюмова-Герасименко проводилося на базі сучасних досягнень науки і техніки з метою вивчення складу речовин, з яких 5 млрд. років тому утворилася Сонячна система. Не одне століття вчених

хвилює й питання про походження життя на Землі. Зародження життя на Землі з неживої природи намагалися з'ясувати вчені багатьох країн світу. Проте всі експерименти синтезувати живе з неживого були марними. Видатний український вчений академік Володимир Вернадський вважав, що життя на Землю принесено з космосу.

Рис. 1. Клим Чурюмов і Світлана Герасименко – відкривачі комети

Матеріали і методи. Дуже важливий і різноманітний матеріал стосовно будови і хімічного складу комет одержано в результаті запуску Європейським космічним агентством апарату «Rosetta» до комети Чурюмова-Герасименко [3]. Цей унікальний науковий космічний апарат, запущений 2 березня 2004 р., летів до комети десять років з максимальною швидкістю 31 000 км/год., і, здійснивши за цей час п'ять обертів навколо Сонця, 6 серпня 2014 р. вийшов на її орбіту (рис. 2, рис. 3).

Рис. 2. Космічний апарат «Rosetta»

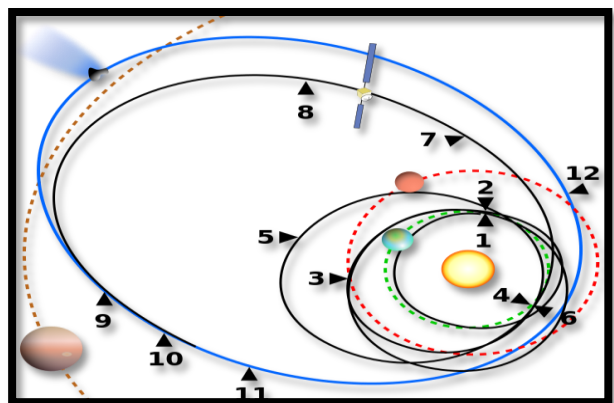
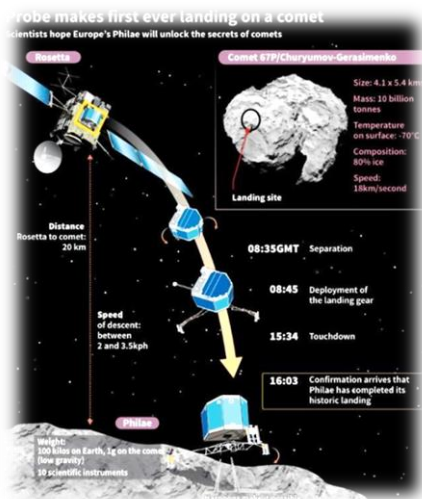

Рис. 3. Схема польоту апарату «Rosetta»:
1 – 2004 р., 2 – 2005 р., 3 – 2007 р., 4 – 2007 р, 5 – 2008 р., 6 – 2009 р., 7 – 2010 р., 8 – 2011 р., 9 – 2014 р., 10 – 2014 р., 11 – 2014 р., 12 – 2016 р.

Пристрій «OSIRIS» космічного апарату «Rosetta» сфотографував комету з відстані 12 тис. км. У результаті обробки отриманої інформації вченими з'ясовано, що ядро комети складається з двох розділених перешийком частин, які за формою нагадують голову і тулуб каченяти. В атмосфері комети, за даними ультрафіолетового спектрографа, встановленого на борту апарата, виявлено водень і кисень.

12 листопада 2014 року з апарату «Rosetta» випущено на комету спусковий робот «Fill» для вивчення її хімічного складу. Це перша комета, поверхні якої досяг космічний міжпланетний спусковий апарат (рис. 4, рис. 5). Під час посадки робота «Fill» на поверхню комети у центрі керування польотом Європейського космічного агентства у Гвіані був присутній Клим Чурюмов (рис.6).

Рис. 4. Траєкторія посадки модуля - робота «Fill»

Рис. 5. Посадка робота на поверхню комети

Спусковий робот опустився на комету у затіненому місці і не одержував достатньої кількості сонячної енергії. Завдяки зарядженим акумуляторам, апарат працював ще 55 годин. Маса спускового модуля становила 85 кг. Він був спроектований для проведення десяти експериментів з вивчення структурних, морфологічних, мікробіологічних та інших властивостей ядра комети. За допомогою радіохвиль вчені вивчали внутрішню структуру комети, а камери реєстрували панорамні знімки її поверхні. Всі вимірювання та

фотографії надходили на космічний апарат «Rosetta», яка передавала ці дані на Землю. Космічна станція вміщала різні наукові прилади, датчики, аналізатори. За час роботи спусковий зонд виконав заплановані дослідження з використанням усіх наявних на борту приладів. Вперше за допомогою спеціального пристрою пробурено 20 см твердої речовини комети, хімічний склад якої проаналізовано вченими. Також спусковий зонд передав дані про температуру і будову комети; надіслав фотографії поверхні комети (рис.7). Після вичерпання запасу енергії, зв'язок зі зондом «Fill» припинився [4].

Рис. 6. Клим Чурюмов з астрономами ЄКА   Рис. 7. Комета «Чурюмова-Герасименко»

Результати і обговорення. Проведено аналіз водяної пари, яка виділялася з поверхні комети та визначено її ізотопний склад. Встановлено, що у водяній парі комети міститься значно більше ізотопів водню – дейтерію, ніж у складі земної води. Вияснено, що склад комети з часом істотно змінюється. Зокрема, у червні-липні 2014 р. з поверхні комети виділялось щосекунди 1,2 л водяної пари, а в серпні її кількість зросла в 10 раз. З різних ділянок комети і в різний час виділялася також неоднакова кількість газів. За даними спектрометра «VIRTIS», на поверхні комети переважають прості вуглеводні, а в її атмосфері виявлений газоподібний азот N_2 . Важливо зауважити, що молекулярний азот є головною складовою атмосфери Землі. Вчені вважають, що саме молекулярний азот був головним елементом первинної туманності, з якої утворилася наша Сонячна система. За допомогою приладу «COSAC» на

поверхні комети виявлено 16 органічних сполук, з яких 4 виявлені вперше. Це – ацетамід CH_3CONH_2 , ацетон $(\text{CH}_3)_2\text{CO}$, метилізоціанат CH_3NCO і пропіональдегід $\text{CH}_3\text{CH}_2\text{CHO}$.

Поверхня комети Чурюмова-Герасименко представлена пилольодовим шаром, пористість якого складає 30% - 65%. Мас-спектрометр «ROSINA» виявив у складі комети аргон, вміст якого на кілька порядків більший, ніж в атмосфері та гідросфері Землі. Спектрофотометр «ROSINA DEMS», встановлений на апараті «Rosetta», виявив у хвості комети молекулярний кисень, кількість якого змінюється в межах від 1% до 10 % у залежності від кількості води. Зміни відношення $\text{O}_2/\text{H}_2\text{O}$ у хвості комети зі зміною її відстані до Сонця не виявлено. Це свідчить про те, що молекулярний кисень перебуває в ядрі комети з часу її існування, що є несподіваним. Сучасні моделі формування Сонячної системи передбачають менший вміст молекулярного кисню.

Згідно гравіметричних досліджень орбітальної станції «Rosetta», комета Чурюмова-Герасименко складається на 75% з пилу і 25% з льоду. Лід у середині комети знаходиться здебільшого в кристалічній формі. Це означає, що комета утворилася з протосонячної туманності і має такий вік, як і Сонячна система.

Завдяки мас-спектрометру «ROSINA» вперше виміряно вміст молекулярного азоту N_2 , окису вуглецю CO і аргону Ar в кометному льоді. Газові гідрати комети, ймовірно, були сформовані в умовах низьких температур: від -228°C до -283°C [4].

Наявність гліцину, фосфору, багатьох органічних сполук, зокрема, ціаністого водню HCN , сірководню H_2S свідчить про те, що комета містить сполуки, властиві для всієї Сонячної системи, сформованої 4,5 млрд. років тому. Вчені вважають, що свою форму комета Чурюмова-Герасименко отримала в результаті зіткнення з іншим космічним тілом, імовірно, впродовж останнього мільярда років. У 2015 р. апарат «Rosetta» виявив у кометі твердий вуглекислий газ [4].

Після припинення роботи спускового зонда «Fill», космічний апарат «Rosetta» перебував на орбіті комети ще впродовж двох років, й вивчив її поверхню. За цей час було зафіксовано численні локальні зміни: вивітрювання, ерозії та два обвали, розміром декілька десятків метрів. Найбільш імовірно, що ці зміни спричинені нагріванням комети з наближенням її до Сонця. Проведено й ізотопний аналіз ксенону в атмосфері комети. Вчені допускають, що цей інертний газ кометами занесено на Землю.

Висновки. Українські астрономи Клим Чурюмов і Світлана Герасименко відкрили у Сонячній системі нову комету, названу їхніми іменами. Завдяки запуску Європейським космічним агентством апарату «Rosetta», який через десять років польоту до комети вийшов на її орбіту, та спуском на комету зонду «Fill» вперше в історії вивчення комет одержано найбільш повну інформацію про їх будову та хімічний склад. У роботі Європейського космічного агентства брали участь 50 компаній із 14 країн світу.

У результаті проведених космічних досліджень з'ясовано, що комета складається з двох частин, має неправильну форму, діаметр її ядра (3х5) км, маса близько 10 млрд. тонн, густина – 0,4 г/см³, період обертання навколо власної осі - 12,4 год., швидкість її руху - 18 км/с, магнітне поле відсутнє, поверхня відбиває 6% світла, тому виглядає практично чорною, вік комети аналогічний віку Сонячної системи.

Місія космічного апарату «Rosetta» закінчена: вона розширила знання людства про комети. Отримані наукові дані та численні фотографії комети ще довго будуть вивчати на Землі. Це дасть можливість більше дізнатися про те, як виникла Сонячна система і якою була її еволюція.

ЛІТЕРАТУРА

1. Комета 67P/Чурюмова-Герасименко. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://v-kosmose.com/kometyi-solnechnoy-sistemyi/churyumova-gerasimenko/>
2. Комета Чурюмова-Герасименко. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://masterpieces.platfor.ma/kometa>.

3. Чим відома комета Чурюмова-Герасименко, яку відкрили українці. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://24tv.ua/chim_vidoma_kometa_churyumova_gerasimenko_yaku_vidkrili_ukrayintsi_n733098.

4. Астрономи визначили можливе місце народження комети Чурюмова-Герасименко. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://dt.ua/TECHNOLOGIES/astronomi-viznachili-mozhlive-misce-narodzhennya-kometi-churyumova-gerasimenko-222006_.html.

ПЕДАГОГИЧЕСКИЕ НАУКИ

УДК 371.334

УПРАВЛЕНИЕ РАБОТОЙ В СИСТЕМЕ ДИСТАНЦИОННОГО ОБУЧЕНИЯ

Ахметова Айдана Жанатбекова

доктор PhD

Дауренбекулы Алиби

магистрант,

Казахский университет экономики финансов и международной торговли

Казахстан, г. Нур-Султан

Вступление.

Данная статья является частью моей исследовательской работы, по поиску методов управления работы в системе дистанционного обучения.

Что такое LMS

Сисема управления обучения (Learning Management System) в последующем LMS. LMS это программное обеспечение, разработанное для удаленного управления образовательным процессом.

Краткая истории первого LMS

Первая LMS была разработана в 1924 году, когда Сидни Пресси изобрел первую «обучающую машину». Это напоминало пишущую машинку с окном, в котором можно было задавать вопросы. Одно окно использовалось для отображения вопроса, а другое - для заполнения ответа.

Нынешние LMS имеют мало общего с этой машиной. (ниже есть ссылка на пройденный путь LMS с 1924 до наших дней).

<https://s.financesonline.com/uploads/2015/01/lmshistory.png>

Причина создания LMS

LMS был создан для управления и контролем процесса обучения. Люди который занимались обучением нуждались в программном обеспечении, который бы облегчил их работу.

Современные системы управления обучением часто имеет встроенные инструменты, которые помогают преподавателям разрабатывать курсы урока, задания и выставять оценки. Он хранит данные об уроке, централизуя знания в одном месте. Для учеников это возможность получения заний. Для преподавателя это возможность при дальнейших исследованиях дополнить курс.

Он способен:

- Обеспечить индивидуальный процесс обучения для каждого учащегося.
- Дает преподавателям возможность делать заметки и вносить изменения.
- Предоставляет преподавателям и студентам возможность онлайн-взаимодействия.
- Отображает данные об успехах пользователей с помощью встроенной аналитики.
- Хранить материалы курсов обучения.

Виды LMS

На данный момент есть несколько вариантов работы с LMS:

- 1) Корпоративный и индивидуальный
- 2) Коммерческие и бесплатные
- 3) Облачные и локальные

Организации сама решают какой из них выбрать.

1. Корпоративный и индивидуальный

LMS для предприятия рассчитан для организации с 500 и больше сотрудников. Они легко масштабируются и имеют огромный список встроенных функций.

LMS для индивидуального пользователя или для небольшой группы людей отличается тем что не имеет огромного списка функционала. Поддержка такой системы намного легче и разница в цене ощутима.

2. Коммерческие и бесплатные

Коммерческий продукт предназначен для использования организацией, школой, колледжем, университетом, или другой первичной образовательной организацией. Имеет круглосуточную поддержку и предоставляет список новых возможных функций.

На данный момент имеются большое количество бесплатных LMS с открытым исходным кодом. Люди который нуждаются в LMS могут его скачать и развернуть у себя на сервере или в облаке. Минус бесплатной LMS в отсутствии грамотной поддержки.

3. Облачные и локальные

Облачные LMS легче масштабировать, его не нужно постоянно мониторить, он дешевле так как сервер находится в облаке.

Локальные LMS имеет хорошие уроки защиты и на этом его достоинства заканчиваются, все преимущества облачного LMS являются недостатками локального.

LMS в образовании

К преимуществам LMS в образовательной среде можно отнести:

- Легкость возможности для обучения с любого устройства подключением к сети интернет.
- Возможность настраивать конкретные схемы обучения, создавать учебные планы.
- Объединение учебных материалов из самых разных источников.
- Отображение статистики о проделанной работе.

LMS облегчил доступ к учебным материалам, которые варьируются от письменных материалов и презентаций до видео и интерактивных уроков. Использование LMS в обучении улучшает успеваемость и развитие учеников. Они начинают самостоятельно искать материал и отправлять ответы на задачи.

Тем самым они могут не прекращать свое обучение в течении дня. Также LMS должен поощрять учеников во время процесса обучения. Делая обучения интересным и увлекательным. На данный момент LMS в образовании используется во многих странах мира и Казахстан не исключение.

Будущее LMS

В будущем LMS будут более активно использоваться во многих организациях. Так как он дает ощутимый прирост в обучении. Сокращает расходы и экономить время.

С подключением ИИ LMS научится выявлять слабости в знаниях учеников и предлагать им дополнительные материалы для обучения.

Заключение.

LMS является мощным инструментом для управления обучением давая возможность полностью контролировать учебный процесс. Главной его целью является помощь в работе преподавателю. Онлайн доступ, отображения статистики для принятия решения, хранения данных материалов исследования. Улучшения знания как учеников, так и преподавателю.

БИБЛИОГРАФИЧЕСКИЙ СПИСОК

1. Густырь А.В. Проблемы нормативного обеспечения и выбора базовой модели дистанционного образования // Дистанционное образование в России. Постановка проблемы и опыт организации. Сост. Овсянников В.И. - М.:РИЦ "Альфа" МГОПУ им. М.А. Шолохова, 2001.
2. Демкин В.П., Вымятнин В.М. Принципы и технологии создания электронных учебников: Электронный учебник. Томск, 2002.
3. Демкин В.П., Можаяева Г.В. Технологии дистанционного обучения. - Томск, 2002.
4. Дистанционное образование в России. Постановка проблемы и опыт организации. Сост. Овсянников В.И. - М.:РИЦ "Альфа" МГОПУ им. М.А. Шолохова, 2001.

5. Дистанционное обучение: Учебное пособие / Под ред. Е.С. Полат. - М.: Гуманит. изд. Центр ВЛАДОС, 1998. - 192 с.
6. Лернер И.Я. Дидактические основы методов обучения. - М., 1981.
7. Полат Е.С., Бухаркина М.Ю., Моисеева М.В., Петров А.Е. Новые педагогические и информационные технологии в системе образования / Под ред. Полат Е.С. - М.: Изд. Центр "Академия", 2001. - 272 с.

РОЗВИТОК КРИТИЧНОГО МИСЛЕННЯ НА УРОКАХ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ І ЛІТЕРАТУРИ

Бабко Марія Федорівна

спеціаліст вищої категорії, старший викладач
Державний навчальний заклад «Регіональний механіко-технологічний
центр професійної освіти Харківської області»
м. Харків, Україна

Вступ. Технологія розвитку критичного мислення дозволяє навчити учнів мислити, аналізувати прочитане, самостійно оцінювати події, факти, не боятися висловлювати свою точку зору та допомагає підвищити пізнавальний інтерес, що говорить про її надзвичайну ефективність. Дана технологія сприяє створенню на уроці атмосфери партнерства, спільного пошуку і творчого вирішення проблеми. В ході роботи в рамках цієї технології учні опановують різними способами інтегрування інформації, вчаться формувати власну думку на основі осмислення різного досвіду, ідей та уявлень, робити висновки і логічні ланцюжки доказів, висловлювати свої думки ясно, впевнено і коректно по відношенню до оточуючих [1-5].

Метою роботи є вивчення технології розвитку критичного мислення як засобу формування ціннісно-сміслових, загальнокультурних, навчально-пізнавальних, інформаційних та комунікативних компетенцій учнів професійно-технічного навчального закладу на уроках української мови і літератури.

Матеріали і методи. Під час дослідження було використано порівняльний аналіз джерел наукової педагогічної літератури, а також такі методи як спостереження, опис, аналіз, синтез, узагальнення, інтерпретації та формулювання висновків.

Результати і обговорення. Технологія розвитку критичного мислення була розроблена в кінці XX століття в США. У ній синтезовано ідеї та методи технологій колективних і групових методів навчання, а також співпраці,

розвиваючого навчання. Мета даної освітньої технології - розвиток інтелектуальних умінь учнів, умінь приймати зважені рішення, працювати з інформацією, аналізувати різні сторони явищ. Технологія критичного мислення формує самостійність мислення, озброює способами і методами самостійної роботи, дозволяє впливати на цілі, способи, методи і результати освітнього процесу.

Технологія розвитку критичного мислення допомагає викладачу розвинути в учнів здатність до активного сприйняття інформації, аргументованого і логічного мислення, готовності розглядати проблеми з різних точок зору, відслідковувати хід своїх думок і будувати логічні висновки, застосовувати отримані навички та знання в різних ситуаціях.

В основі технології розвитку критичного мислення лежить базова модель, що складається з трьох фаз [6-8]:

1. Фаза виклику. Вона орієнтована на актуалізацію наявних знань, формування особистісного інтересу до отримання нової інформації і ціннісного ставлення до предмету. На цьому етапі поєднуються індивідуальна і групова форми роботи. Учні визначають, що саме вони знають з даного питання, а також що б вони хотіли дізнатися нового. Завдання цієї стадії розвитку критичного мислення - актуалізувати й узагальнити знання учнів.

2. Фаза осмислення. Головними завданнями даної фази є активне отримання інформації, співвіднесення нового вже з відомим, систематизація, відстеження власного розуміння. Учні відповідають на ті питання, які самі поставили перед собою. Завдання цієї фази - одержати нову інформацію та осмислити її.

3. Фаза рефлексії спрямована на підсумок і систематизацію нової інформації, вироблення власного ставлення до досліджуваного матеріалу і формулювання питань для подальшого просування в інформаційному полі.

На нашу думку, ефективними прийомами технології розвитку критичного мислення на уроках української мови і літератури можуть бути:

1. На першій фазі (виклик) – кластер, слова – маркери, «Дерево пророкувань», прийом «Так - ні».

2. На другій фазі (осмислення) - складання кластера, читання з зупинками, прийом «товстих» і «тонких» питань, психомалюнок, складання телеграми, метод шести капелюхів.

3. На третій фазі (рефлексія) - «Напиши листа», сінквейн, вірні і невірні твердження, прийом «3-2-1».

Як приклад, розглянемо більш детально метод сінквейн. Це ефективний інструмент для аналізу, синтезу і узагальнення. Він вчить усвідомлено використовувати поняття і визначати своє ставлення до проблеми. Сінквейн є найлегшою формою віршів за алгоритмом. У перекладі «сінквейн» означає вірш, що складається з п'яти рядків, який пишеться за певними правилами.

В першому рядку записується одне слово - іменник. Це тема сінквейна. У другому рядку треба написати два прикметники, які розкривають тему сінквейна. У третьому рядку записуються три дієслова, що описують дії, які стосуються теми сінквейна. У четвертому рядку розміщується фраза, що складається з декількох слів, за допомогою яких учень висловлює своє ставлення до теми. П'ятий рядок - це слово, яке дозволяє висловити особисте відношення до теми, дає її нову інтерпретацію, тобто свого роду резюме учня відносно теми сінквейна.

Висновки. Отже, є очевидним те, що дана технологія розвиває інтерес до вивчення української мови та літератури, робить процес навчання осмисленим, а також дозволяє формувати і розвивати такі ключові компетенції учнів, як ціннісно-сміслові, загальнокультурні, навчально-пізнавальні, інформаційні, комунікативні та компетенції особистісного самовдосконалення.

Результатами навчання учнів за даною технологією є:

- створення у групі атмосфери відкритості та відповідальної співпраці;
- формування навичок ефективного, вдумливого читання;
- формування навичок компресії тексту;

- формування вміння чітко аргументувати свою позицію;
- формування вміння працювати з текстом.

Таким чином, з метою виховання вільної, розвиненої та освіченої особистості, що володіє певним суб'єктивним досвідом, здатна орієнтуватися в умовах мінливого світу, формування критичного мислення в період розширення інформаційного простору набуває особливої актуальності.

ЛІТЕРАТУРА

1. Беленька Г. В. Інтерактивні методи навчання як засіб розвитку критичного мислення студентів. Актуальні проблеми психології: Збірник наукових праць Інституту психології імені Г.С. Костюка НАПН України, 2020. Т. 16. С. 33-45.
2. Горохова І. В. Значущість критичного мислення для сучасних суспільства та освіти. Вісник ХНПУ імені ГС Сковороди «Філософія», 2019. №. 42. С. 226-240.
3. Дубяга С. М., Саєнко Ю. О., Дубяга В. І. Використання технології розвитку критичного мислення на уроках української мови в початкових класах. Науковий вісник Мелітопольського державного педагогічного університету, 2018. №. 2 (21). С. 51-56.
4. Левицька Ю. Розвиток критичного мислення на уроках іноземної мови. Креативність особистості як фактор інноваційного розвитку суспільства: збірн. наук. Праць, 2020. Т. 2. С. 75-80.
5. Лякішева А., Вітюк В., Кашуб'як І. Ретроспективний огляд поняття критичне мислення. Педагогічні інновації: ідеї, реалії, перспективи, 2019. №. 1. С. 29-37.
6. Омеляненко Н. В., Омеляненко С. В. Моделювання конкретних ситуацій для розвитку критичного мислення майбутніх фахівців. Наукові записки. Серія: Педагогічні науки, 2020. №. 190. С. 117-124.
7. Пометун О. І. Критичне мислення як педагогічний феномен. Український педагогічний журнал, 2018. №. 2. С. 89-98.

8. Решетняк В. Ф. Розвиток критичного мислення студентів, як педагогічна проблема. Актуальні питання сучасної педагогіки: творчість, майстерність, 2020. С. 27.

9. Савченко С. В., Курило В. С. Формування критичного мислення як одна з умов успішної соціалізації сучасної особистості. Вісник Луганського національного університету імені Тараса Шевченка. Педагогічні науки, 2019. №. 6 (329) Ч. 1. С. 64–71.

10. Шакотько В. В. Розвиток критичного мислення. Актуальні питання сучасної педагогіки: творчість, майстерність. С. 364.

ТРУДНОЩІ ПІД ЧАС ЧИТАННЯ ТЕКСТІВ З ПРИРОДНИЧОЇ ТА МОВНО-ЛІТЕРАТУРНОЇ ОСВІТНІХ ГАЛУЗЕЙ У ПОЧАТКОВІЙ ШКОЛІ

Білоусова Надія Валентинівна,

к.п.н., доцент,

Долматова Марина Петрівна,

к.п.н., доцент,

Насилівська Ірина Володимирівна,

Корзун Олеся Володимирівна

Студентки

Ніжинський державний університет
імені Миколи Гоголя, м. Ніжин, Україна

Анотація. У статті зазначено, що на даний час в Україні підвищилася увага до проблеми читання школярами. Держаний стандарт початкової освіти та Концепція НУШ визначають основні компетентності сучасного школяра та окреслюють мету мовно-літературної галузі. Автори указують на проблеми під час читання та шляхи їх подолання.

Ключові слова: читання, молодші школярі, труднощі, візуали, артикуляція.

Сучасні учні (покоління Z) є візуалами, які міркують образами, засвоюють яскраву наочну інформацію та не виявляють інтересу до читання книжок. Звідси постає проблема в опануванні великих творів у старших класах і знеціненні значення літератури в цілому, що негативно позначається на загальній культурі особистості.

На даний час у НУШ читанню приділяється значна увага. У Державному стандарті початкової освіти та Концепції НУШ визначено основні компетентності, серед яких першою зазначено «вільне володіння державною мовою, що передбачає уміння усно і письмово висловлювати свої думки, почуття, чітко та аргументовано пояснювати факти, а також любов до читання,

відчуття краси слова, усвідомлення ролі мови для ефективного спілкування та культурного самовираження, готовність вживати українську мову як рідну в різних життєвих ситуаціях».

Також на підтвердження актуальності даної проблеми чітко прописана мета мовно-літературної галузі в Державному стандарті початкової освіти у такому формулюванні: «формування комунікативної, читацької та інших ключових компетентностей». У тому ж документі серед вимог до обов'язкових результатів навчання здобувачів освіти з мовно-літературної освітньої галузі визначено, що учень повинен «вміти сприймати, аналізувати, інтерпретувати, оцінювати, обирати текст та читати творчо». На нашу думку, усього цього не можливо досягти, якщо не зацікавити учнів читанням, не сформувати в них любов до читання, навичку читати швидко та навичку читати взагалі. Ми переконані в тому, що саме на вчителів початкових класів покладається відповідальна місія прищепити любов до читання. У цьому нам може допомогти методика швидкого читання, бо саме таблиці зі швидкого читання входять до обов'язкових засобів наочності НУШ згідно Типового переліку засобів навчання та обладнання для навчальних кабінетів початкової школи, які можуть значно підвищити інтерес до читання в молодших школярів.

Під час оволодіння технікою читання часто зустрічаються певні труднощі.

Найбільшою проблемою під час опановування методики читання є регресія, під час якої читач повертається очима назад до вже прочитаного тексту. Коли дитина читає повільно, то кількість таких повернень лише зростає.

Давно відомий факт, якщо прочитаний текст виявився не зрозумілим, то радять перечитати його ще раз. Виявляється, цього робити не потрібно, бо це є основною причиною повільного читання. Відповідно при регресії швидкість читання зменшується в два рази, а розуміння сенсу тексту в три рази. Найкращим розв'язанням цієї проблеми є інтегральний алгоритм читання.

Розуміння сенсу прочитаного тексту є ще одним із важливих факторів читання. Загалом існує три основних прийоми: виокремлення змістовних базових пунктів; антиципація; рецитація [1, с. 89].

Досить часто зустрічається така проблема: при читанні читач промовляє вголос прочитане. Відповідно це промовляння уповільнює швидкість читання.

Так, наприклад, психолог Е. Мейман придушував артикуляцію за допомогою рахунку. Під час читання він подумки промовляв: «Один, два, три», і це дуже допомогло йому збільшити швидкість читання [3, с. 13].

Загалом дослідники розробили три методи придушення артикуляції :

1. Механічна затримка інформації (або примусова) - закручування мови між зубами під час читання.

2. Промовляння іншого тесту вголос під час читання мовчки.

3. Метод центральних мовних перешкод або метод аритмічного постукування, розроблений Н.І. Жинкіним. Найпоширенішим є 2 двотактне вибивання ритму з чотирма ударними елементами в першому такті і двома у другому та з посиленням удару на першому етапі кожного такту [2, с.35].

Під час опанування читанням важливо пам'ятати про тренування пам'яті та уваги, що є неодмінним компонентом.

Розуміння тексту зменшується на 90% під час його неуважного читання. Вивчення певного матеріалу принесе користь під час максимальної концентрації уваги на занятті. Читання слів задом наперед розвиває навички концентрації уваги і дозволяє читати швидше. Таким чином корисно промовляти алфавіт навпаки вже з 1 класу.

Щоб краще запам'ятати прочитати текст, необхідно переказати зміст своїми словами за допомогою асоціацій.

Отже, з метою кращого розуміння прочитаної інформації приділяємо увагу образному мисленню та уявленню, розвиваємо навички концентрації уваги, не робимо зворотних рухів очима, підбираємо цікаві тексти, переказуємо зміст своїми словами.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ:

1. Гудзик І.П. Чи треба вчити молодших школярів читати невідомий текст? Початкова школа. 1991. № 3. С.4-6.
2. Джеджелей О. Диференційований підхід до формування навички читання у 4-річній школі. Початкова школа. 2002. № 4. С. 10-11.
3. Іванова Л. Система вправ з удосконалення техніки читання. Початкова освіта. 2005. № 18. С.1-4.

ФАХОВІ КОМПЕТЕНТНОСТІ БАКАЛАВРІВ ЗА СПЕЦІАЛІЗАЦІЄЮ «МЕНЕДЖМЕНТ У СПОРТИВНІЙ ДІЯЛЬНОСТІ»

Гращенкова Жанна Вікторівна

к. пед. н., доцент

Харківська державна академія фізичної культури

м. Харків, Україна

Коваленко Юлія Миколаївна

старший викладач

Харківська державна академія фізичної культури

м. Харків, Україна

Вступ. В умовах стрімкого розвитку суспільства особливої гостроти набуває питання якісної підготовки майбутніх менеджерів спортивної діяльності. За останні роки у державному Стандарті вищої освіти відбулися певні перетворення, зокрема і щодо визначення переліку компетентностей, які мають сформуватися у здобувача під час навчання за освітніми програмами.

Дослідженням проблем кадрового забезпечення сфери фізичної культури і спорту займаються О.Жданова, Т.Курчаба; аналізом діяльності менеджерів спортивної галузі та проблемами їхньої підготовки присвячені роботи О.Гонтарука, М.Дудчака, В.Жолдака, Ю.Мічуди, І.Переверзіна. Досвід закордонних вчених узагальнено в працях таких авторів: Г.Філліпс та Дж. Т. Вуд (G.Phillips, & J. T. Wood), Т.Гофман (T. Hoffmann), В. Хатмахер (W. Hutmacher), Б. Шпіцберг (B. Spitzberg), Дж. Віман (J. Wiemann).

Випускники, які здобули ступень бакалавра за спеціалізацією «менеджмент у спортивній діяльності» спроможні обіймати посади, кваліфікаційні вимоги яких передбачають наявність ступеня бакалавра, у суб'єктах господарювання, які здійснюють такі види економічної діяльності (за КВЕД ДК 009:2010): 85.51 Освіта у сфері спорту та відпочинку; 93.11 Функціонування спортивних споруд; 93.12 Діяльність спортивних клубів; 93.13 Діяльність фітнес-центрів; 93.19 Інша діяльність у сфері спорту; 93.29 Організування інших видів відпочинку та розваг.

Умовою ефективного виконання професійних обов'язків є сформованість на високому рівні фахових компетентностей.

Мета дослідження: проаналізувати перелік та зміст фахових компетентностей майбутнього бакалавра фізичної культури і спорту за спеціалізацією «менеджмент у спортивній діяльності».

Матеріали і методи дослідження: науковий аналіз основних категорій дослідження, аналіз науково-методичної літератури, освітньо-професійної програми «Менеджмент у спортивній діяльності» та навчального плану зі спеціальності «017 Фізична культура і спорт» на здобуття першого (бакалаврського) рівня вищої освіти.

Результати та обговорення. Питання характеристики професійної компетентності менеджера спортивної діяльності широко розглядається як зарубіжними, так і вітчизняними вченими. Досвід закордонних вчених узагальнено в працях таких авторів: Г.Філліпс та Дж. Т. Вуд (G.Phillips, & J. T. Wood), Т. Гофман (T. Hoffmann), В. Хатмахер (W. Nutmacher), Б. Шпіцберг (B. Spitzberg), Дж. Віман (J. Wiemann). Дослідженням проблем кадрового забезпечення сфери фізичної культури і спорту займаються О.Жданова, Т.Курчаба; аналізом діяльності менеджерів спортивної галузі та проблемами їхньої підготовки присвячені роботи О.Гонтарука, М.Дудчака, В.Жолдака, Ю.Мічуди, І.Переверзіна.

Теоретичний зміст предметної області освітньо-професійної програми бакалавра спеціальності «017 «Фізична культура і спорт» спеціалізації «менеджмент у спортивній діяльності» включає: знання з соціально-гуманітарних дисциплін, фундаментальних та дисциплін професійної підготовки в обсязі, необхідному для вирішення професійно-прикладних та науково-дослідницьких завдань.

Серед результатів навчання за зазначеною освітньо-професійною програмою є наступні: готовність до зміцнення особистого та громадського здоров'я шляхом використання рухової активності людини та інших чинників здорового способу життя; проведення роз'яснювальної роботи серед різних

груп населення, використовувати засвоєнні уміння і навички занять популярними видами рухової активності оздоровчої спрямованості; знати сутність, принципи, методи менеджменту фізичної культури; вміти аргументувати управлінські рішення для вирішення проблем, які виникають в роботі суб'єктів фізичної культури і спорту, використовувати нормативні та правові акти, що регламентують професійну діяльність; вміти організовувати та проводити масові фізкультурні заходи та спортивні змагання, виконувати основні функції управління в сфері фізичної культури та спорту, оцінювати фінансово-майновий стан фізкультурно-спортивної організації, розробляти програми оптимізації її діяльності; знати теоретичні основи ринкових відносин у сфері фізичної культури і спорту, класифікацію фізкультурно-спортивних послуг, особливості фізкультурно-спортивних послуг та сферу їх застосування, особливості дослідження вподобань споживачів фізкультурно-спортивних послуг; знати теоретичні основи маркетингу у сфері фізичної культури та спорту, особливості формування ринку фізкультурно-спортивних послуг та принципи конкурентноспроможності фізкультурно-спортивних організацій та інших суб'єктів ринкових відносин; знати теоретичні основи стратегічного менеджменту фізичної культури, методи формування стратегії фізкультурно-спортивної організації; вміти застосовувати отримані знання на практиці і демонструвати їх високий рівень в професійній діяльності.

Зазначимо, що фахові компетентності майбутнього менеджера з фізичної культури і спорту формуються в процесі вивчення фахових дисциплін.

Серед компетентностей, які зазначені у Стандарті вищої освіти України для бакалаврів галузі знань 01 Освіта/Педагогіка, спеціальності «017 Фізична культура і спорт» є: інтегральна компетентність, загальні компетентності та спеціальні (фахові, предметні) компетентності. Стандарт затверджено та введено в дію наказом Міністерства освіти і науки України від 24.04.2019 р. № 567.

Перелік та зміст фахових компетентностей здобувачів вищої освіти, які навчаються за освітньо-професійною програмою «Менеджмент у спортивній діяльності» представлено у таблиці 1.

Таблиця 1

**Фахові компетентності бакалаврів за спеціалізацією
«менеджмент у спортивній діяльності»**

<p>Спеціальні (фахові, предметні) компетентності</p>	<p>КФ1*. Здатність використовувати під час навчання та виконання професійних завдань знань про будову тіла людини та механізми життєдіяльності її організму, фізіологічні та біохімічні основи адаптації до фізичних навантажень різної спрямованості.</p> <p>КФ2. Здатність використовувати під час навчання та виконання професійних завдань базові знання з теорії і методики фізичного виховання та спортивної підготовки.</p> <p>КФ3. Здатність до загальної орієнтації у застосуванні основних теоретичних положень та технологій оздоровчо-рекреаційної рухової активності.</p> <p>КФ4. Здатність використовувати під час навчання та виконання професійних видів робіт основ медичних знань, надавати долікарську допомогу особам під час виникнення у них невідкладних станів та патологічних процесів в організмі, та методику фізкультурно-спортивної реабілітації таких осіб.</p> <p>КФ5. Здатність використовувати під час навчання та виконання професійних завдань базових знань з історичних закономірностей та особливостей розвитку фізичної культури і спорту.</p> <p>КФ6. Здатність використовувати різні методи та прийоми навчання, виховання та соціалізації особистості.</p> <p>КФ7. Здатність визначати закономірності, розвиток і форми психічних проявів людини, а також формувати мотиваційно-ціннісні орієнтації особистості.</p> <p>КФ8. Здатність використовувати під час навчання та виконання професійних завдань базові знання із загальної теорії здоров'я та здатність до інтегрування знань про принципи, шляхи та умови ведення здорового способу життя.</p> <p>КФ9. Здатність використовувати спортивні споруди, спеціальне обладнання та інвентар.</p>
---	--

	<p>КФ10. Здатність здійснювати організацію діяльності з використанням різних видів та форм рухової активності для активного відпочинку та ведення здорового способу життя, зокрема, зі спортивного туризму й орієнтування за топографічними картами та іншими засобами навігації.</p> <p>КФ11. Здатність здійснювати виміри у відповідності до метрологічних вимог, біомеханічний аналіз, синтез, моделювання фізичних вправ та керування рухами людини.</p> <p>КФ12. Здатність розв'язувати практичні проблеми за невизначених умов в окремих напрямках фізичної культури і спорту.</p> <p>КФ13. Здатність організовувати діяльність та забезпечувати ефективне управління окремими суб'єктами сфери фізичної культури і спорту.</p> <p>КФ14. Здатність здійснювати підприємницьку діяльність у сфері фізичної культури і спорту.</p> <p>КФ15. Здатність застосовувати сучасні технічні засоби і методики дослідження в сфері фізичної культури та спорту.</p>
--	---

КФ*- компетентність фахова

Висновок. На підставі аналізу фахових компетентностей, які представлені в освітньо-професійній програмі «Менеджмент у спортивній діяльності», можна зробити висновок, що загалом професійну діяльність менеджера можна охарактеризувати як багатофункціональну діяльність, яка поєднує в собі як виконавчу, так і управлінську складову, і «інноваційну» спрямованість, пов'язану з необхідністю приймати нестандартні рішення в складних умовах, які пред'являють специфічні вимоги до особистісно-професійних якостей працівників. При цьому галузь діяльності спортивних менеджерів вимагає від них професійно значущих умінь і навичок, що забезпечують соціальну взаємодію, результативність та ефективність вирішення професійних завдань. Підготовка менеджерів фізичної культури і спорту вимагає від них не тільки знань і певних практичних навичок у вирішенні різних управлінських завдань і ситуацій, а й уміння спілкуватися, поводити себе в суспільстві, проводити наради, ділові бесіди, не втрачати самовладання та впевнено вести розмову.

ПОБУДОВА МАТЕМАТИЧНОЇ МОДЕЛІ ЗНАХОДЖЕННЯ КОРЕНЯ НЕЛІНІЙНОГО РІВНЯННЯ МЕТОДОМ ДИХОТОМІЇ

Загребельний Сергій Леонідович,

канд. пед. наук, доцент,
завідувач кафедри інформатики і інженерної графіки
Донбаська державна машинобудівна академія
м. Краматорськ, Україна

Загребельна Олена Олександрівна,

канд. пед. наук, вчитель-методист,
директор НВК «ЗОШ-ДНЗ»
м. Костянтинівка, Україна

Вступ. Розв'язати рівняння – означає знайти всі його корені, тобто ті значення x , які обертають рівняння у тотожність. Якщо рівняння досить складне, то завдання точного визначення кореня є в деяких випадках дуже складним. Тому ставиться завдання знайти таке наближене значення кореня x , яке відрізняється від точного значення кореня x^* на величину, по модулю що не перевищує вказаної точності (малої позитивної величини), тобто

$$|x^* - x_{\text{набл}}| \leq \varepsilon$$

Величину ε також називають допустимою помилкою, яку можна задати на власний розсуд.

Мета статі розкрити сутність математичної моделі для знаходження кореня нелінійного рівняння методом половинного ділення (дихотомії).

Матеріали та методи. Наближене знаходження кореня рівняння складається з двох етапів:

- Відділення кореня, який знаходиться на інтервалі $[a, b]$ з області визначення функції $f(x) = 0$.
- Уточнення кореня до заданої точності.

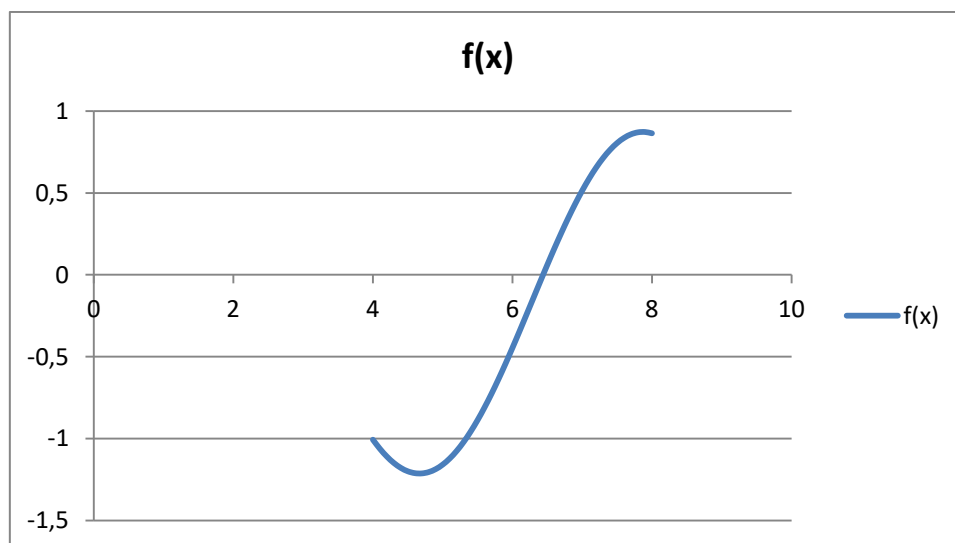
Перш ніж переходити до математичної моделі знаходження кореня, спочатку розглянемо термін «дихотомія». Як визначає українська Вікіпедія

«дихотомія» — це метод обчислення кореня нелінійного рівнянь $f(x)=0$, що базується на покроковому наближенні до кореня рівняння з урахуванням точності при діленні інтервалу пополам.

Знаходити корінь рівняння на проміжку можливо графічно та аналітично. Для того, щоб графічно відокремити корень рівняння, необхідно побудувати графік функції $f(x)$. Абсциси точок його перетину з віссю OX є дійсними коренями рівняння.

Для прикладу розглянемо завдання рішення рівняння $\sin(x)=\frac{1}{x}$. Це рівняння можливо переписати у наступний вигляд $\sin(x)-\frac{1}{x}=0$.

Для графічного відсікання кореня досить побудувати графік і взяти проміжок, на якому графік перетинає один раз вісь OX . Ми візьмемо інтервал $[4;8]$ і побудуємо точкову діаграму за допомогою програми Microsoft Excel.

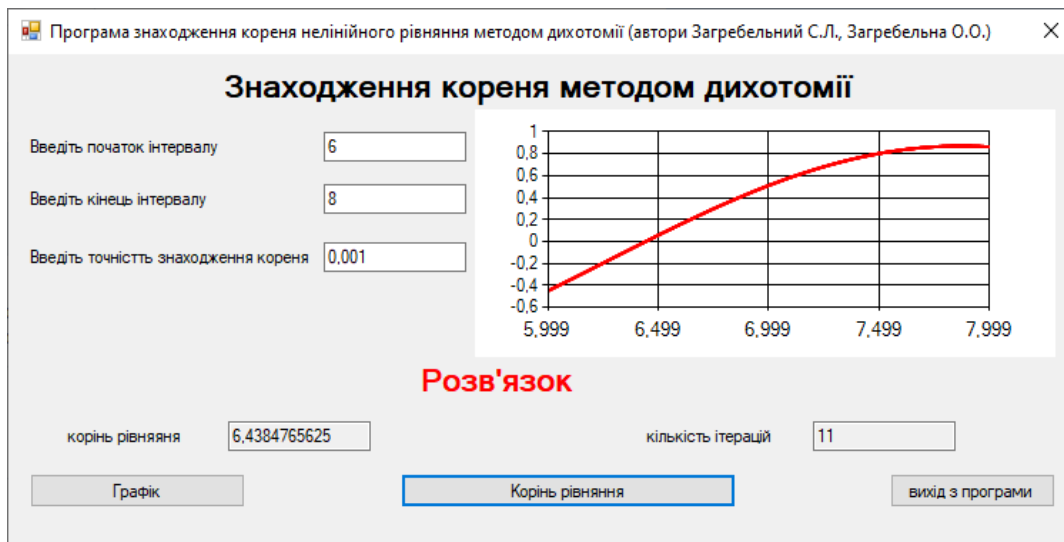

Рисунок 1. Графік рівняння на проміжку $[4;8]$ побудований у програмі Microsoft Excel

Із рисунка бачимо, що корінь рівняння знаходиться на проміжку $x \in [6;8]$. Позначимо початок інтервалу через a (значення 6), а кінець інтервалу через b (значення 8). Використовуючи математичну модель методу дихотомії,

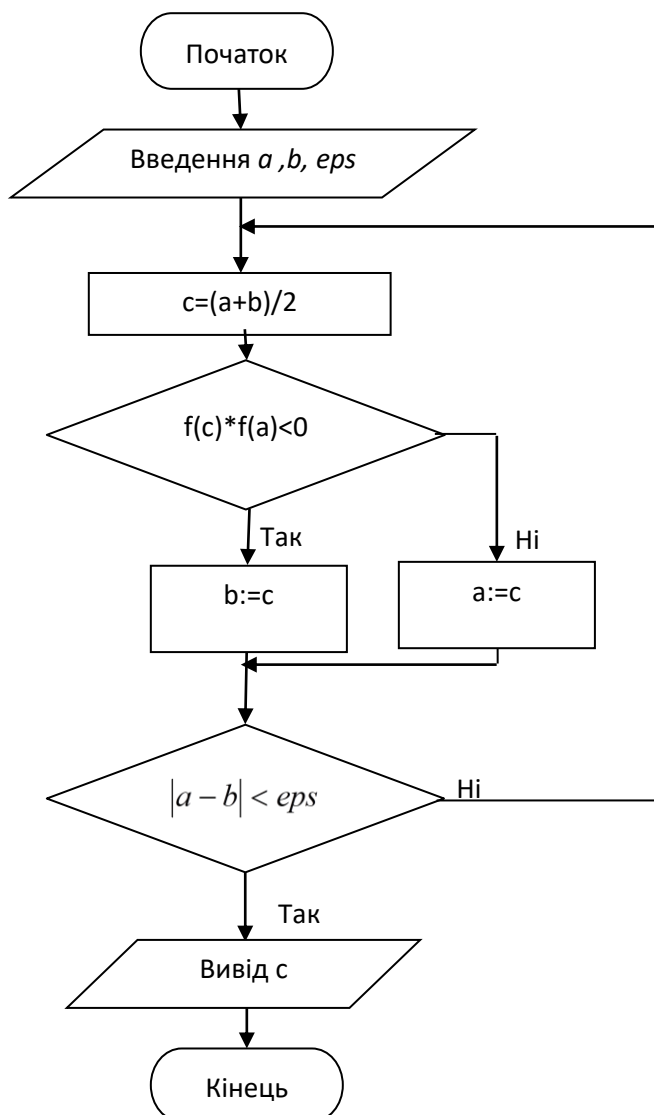
перевіримо умову $f(a) \cdot f(b) < 0$. Поділимо відрізок $[a; b]$ навпіл та знайдемо значення функції $f(x)$ в точці $x = \frac{a+b}{2}$. Може статись, що $f\left(\frac{a+b}{2}\right) = 0$, тоді корінь рівняння знайдено. Якщо ж $f\left(\frac{a+b}{2}\right) \neq 0$, то на кінцях одного з відрізків $\left[a; \frac{a+b}{2}\right]$ або $\left[\frac{a+b}{2}; b\right]$ функція буде приймати значення різних знаків. Позначимо цей відрізок через $[a_1; b_1]$ і відмітимо, що $|b_1 - a_1| = \frac{|b - a|}{2}$. Якщо $|b_1 - a_1| < \varepsilon$, то будь-яка точка з інтервалу $[a_1; b_1]$ може бути прийнята за наближене значення кореня. Якщо ж $|b_1 - a_1| \geq \varepsilon$, то приймається $a = a_1$, $b = b_1$ і продовжується процес ділення відрізка навпіл. Через деяку скінчену кількість кроків отримується точне значення кореня або довжина відрізка $[a; b]$ стане менш ε .

Але знаходити корінь без використання комп'ютерної техніки досить складний процес, тому нами був розроблений та впроваджений у програму алгоритм написаний мовою програмування C++ на платформі Microsoft Visual Studio. Дана програма дозволяє швидко побудувати графік та уточнити корінь нелінійного рівняння $f(x) = 0$ використовуючи метод дихотомії. Для роботи з програмою нам потрібно ввести інтервал, на якому побудується графік та вказати точність відокремлення кореня. Після цього натискаємо кнопку «Графік», дивимося на якому інтервалі перетинає графік вісь Oх і змінюємо інтервал таким чином, щоб на даному інтервалі був тільки один корінь. Після цього натискаємо на кнопку «Корінь рівняння» і отримуємо корінь та кількість ітерацій для його знаходження, див. рис.2.

Рисунок 2. Авторська програма знаходження кореня нелінійного рівняння методом дихотомії

Нижче наведемо алгоритм у вигляді блок-схеми методу дихотомії

Висновок. Підводячи підсумок вище наведеному, можна сказати, що метод дихотомії для наближеного обчислення кореня нелінійного рівняння може стати прекрасним інструментом навчання, як наочний приклад того, що проста логіка і короткий алгоритм можуть бути самими ефективними для розуміння роботи програми, а алгоритм наведений нами у статті допоможе студентам та вчителям розробити власну комп'ютерну програму для знаходження кореня нелінійного рівняння.

ІГРОВА ДІЯЛЬНІСТЬ ТА ЇЇ РОЛЬ У РОЗВИТКУ КРИТИЧНОГО МИСЛЕННЯ ДІТЕЙ ПОЧАТКОВОЇ ЛАНКИ

Звєкова Вікторія Корніївна

к.п.н., доцент

Михай Михаелла Георгіївна

студентка першого курсу (магістратура)

Ізмаїльський державний гуманітарний університет

м. Ізмаїл, Україна

Вступ./Introduction. Ігрова діяльність робить величезний внесок у розвиток особистості дошкільника. Гра – один із тих видів дитячої діяльності, які використовуються дорослими з метою виховання дошкільників, навчання їх різних способів і засобів спілкування, дій з предметами, тобто відбувається формування дитячого суспільства. У грі дитина розвивається як особистість, у неї формуються ті сторони психіки, від яких згодом будуть залежати успішність в її навчальній та трудовій діяльності, її відносини з людьми.

Гра сприяє розвитку пам'яті та інтелекту, критичного мислення, уяви як психологічної основи творчості.

Лише зовсім недавно багато педагогів стали висловлювати занепокоєння з приводу слабого розвитку критичного мислення у дошкільнят. Раніше існував такий стереотип: слухняна дитина не сперечається зі старшими. У багатьох сім'ях даний стереотип живий і донині: «Не сперечайся. Чи не задавай зайвих питань. Просто роби те, що тобі кажуть». Ці принципи вже дуже погано узгоджуються із сучасною реальністю. Таким дітякам дуже складно пристосуватися до вимог більшості нових навчальних програм, оскільки критичне мислення стає все більш важливою частиною кожної з них.

Мета роботи./Aim. Обґрунтувати, що в розвитку критичного мислення дітей молодшого віку провідна роль належить ігровій діяльності.

Матеріали та методи./Materials and methods. Дитяча гра – одне зі складних теоретичних питань. Вивчення гри дітей дає уявлення про громадську

організацію життя людей, про їх закони і віруваннях, про форми й методи виховання.

На думку Д.Б. Ельконіна, «Гра виникає в ході історичного розвитку суспільства в результаті зміни місця дитини в системі суспільних відносин» [5, с. 5].

Гра, ігрова діяльність (англ. Play) – одна з форм активності людини і тварини. Дитяча гра полягає в моделюванні дітьми дорослих відносин в умовних ситуаціях; основна одиниця цієї гри, яка є найважливішим джерелом розвитку свідомості та поведінки дитини, його роль.

«У цілому гра людини як діяльність в умовних ситуаціях, спрямована на відтворення і засвоєння суспільного досвіду, навчання способам здійснення предметних дій, оволодіння предметами науки і культури. Прихильники психоаналізу розглядають гру як символічне вираження несвідомих тенденцій. Широко поширена ігрова терапія як форма корекційної роботи» [4].

У суспільствах, що стояли на нижчих рівнях розвитку виробництва і культури, дитина рано включалася в продуктивну працю дорослих. Діти жили з дорослими спільним життям. Виховання дитини ще не виділялося як особлива суспільна функція. Всі члени суспільства здійснювали виховання дітей. Основне завдання виховання – зробити дітей учасниками продуктивного суспільної праці. А основний засіб виховання – безпосереднє включення дітей у трудову діяльність дорослих. Ось тоді-то дитинства не було, не було й гри. Отже, дитинство існувало не завжди. Про виникнення дитинства можна говорити лише тоді, коли зникає можливість безпосереднього включення дітей у продуктивну працю дорослих.

Чим вищим ставав розвиток суспільства, тим складнішим ставав період підготовки дитини до дорослого життя. Ігрові дії набувають в групі дітей змагального характеру, виникають ігри-змагання, ігри з правилами. Подальший розвиток виробництва, ускладнення знарядь праці, виникнення нових виробничих відносин призводять до того, що можливість включення дітей у продуктивну працю ускладнюється, виникає виробництво спеціальних

предметів для дітей. Причому тепер це предмети не для формування спеціальних професійних умінь і навичок, а для розвитку деяких загальних зорово-рухових та інших координацій. Виникають сучасні іграшки, і народжується сюжетно-рольова гра. Виникнення гри пов'язано не з дією будь-яких внутрішніх, вроджених інстинктивних сил, а з цілком певними соціальними умовами життя дитини в суспільстві.

Практично всі дослідники визначають гру як непродуктивний вид діяльності, «вільну активність, позбавлену примусу і контролю з боку дорослих» [3, с. 93].

Гра – це своєрідне ставлення до дійсності, яке характеризується створенням уявних ситуацій або перенесенням властивостей одних предметів на інші. Це дає можливість правильно вирішити питання про гру в ранньому дитинстві. Ми в ранньому дитинстві зустрічаємося з іграми. Дитина цього віку годує, няньчить ляльку, може пити з порожньої чашки тощо. Але є суттєва різниця між цією «грою» і грою у власному розумінні слова в дошкільному віці – зі створенням уявних ситуацій. Дослідження показують, що ігри з перенесенням значень, з уявними ситуаціями з'являються в зародковій формі тільки до кінця раннього віку. Тільки на третьому році з'являються ігри, пов'язані з внесенням елементів уяви в ситуацію [2, с.14-17].

Одним з перших звернув увагу на феномен гри Ф. Шиллер, розглядаючи її як один із дієвих чинників формування світогляду людини. Шиллер вважав, що людина в грі і через гру творить себе і світ, в якому живе, що людиною можна стати, лише граючи. Г. Спенсер звертав особливу увагу на функцію гри як вправу. Як на джерело культури звернув увагу на гру нідерландський історик культури Й. Хейзінг: людська культура виникає і розгортається в грі і як гра [1].

Сьогодні можна зафіксувати ряд сформованих наукових підходів до дослідження гри, в рамках яких також існують окремі самостійні напрями.

Гра, що розуміється як один із способів людської діяльності, не могла не видозмінюватися, існуючи в суспільстві з моменту його становлення,

проходячи з ним етапи свого розвитку, при цьому, зберігаючи притаманну тільки їй сукупність відмітних атрибутивних якостей. Еволюціонуючи разом із соціальною системою, гра формує специфічну сферу в культурі суспільства, яка визначається як ігрова культура і містить в собі головним чином прояви феномену гри у своїх основних формах.

Чітке визначення місця та значення гри в педагогічному процесі тісно пов'язано з роботою вчителя початкових класів. Педагог має насамперед бути організатором життя дитини, розділяти з нею її радість, успіх і утруднення. Якщо ж у вихователя немає контакту з дітьми, то вони не вловлюють подій дитячого життя, що відбувається в іграх. Він дуже слабо впливає на дітей, інколи проявляє навіть педагогічну некомпетентність.

Але дитяче життя в іграх не може правильно розвиватися, якщо воно буде представлене на розсуд самих дітей. Вчитель повинен бути в центрі цього життя, розуміти те, що відбувається, входити в інтереси гравців, вміло їх скеровувати.

Для того щоб гра, виникнувши, перейшла на більш високий етап розвитку, необхідно її грамотно організувати. Педагог повинен знати особливості організації гри в дитячому колективі. Це вимагає великого мистецтва, професійної майстерності та любові до дітей, заснованої на знанні педагогіки та психології гри тобто, вчитель має бути компетентним.

Під ігровою компетентністю педагога освітнього навчального закладу нами розуміється інтегральне особистісне утворення, що включає сукупність мотиваційно-ціннісних орієнтацій, особистісних і професійних якостей педагога, знань і умінь, що дозволяють йому забезпечувати умови, спрямовані на створення позитивної соціальної ситуації розвитку всіх учасників освітніх відносин.

Висновки./Conclusions. Значення гри неможливо вичерпати й оцінити розважально-рекреативними можливостями. У тому й полягає її феномен, що, будучи розвагою, відпочинком, вона здатна перерости в навчання, у творчість. Проте ігри не ведуть автоматично до навчання, до розвитку критичного

мислення, до виховання. Якщо ми хочемо забезпечити постійний зв'язок між грою і навчанням та виховання в освітньому навчальному закладі, то домогтися цього можна лише шляхом привнесення духу гри в різноманітне життя молодших школярів, а не просто використання якихось дидактичних ігор. Особливо значущим нині є питання формування й розвитку критичного мислення, яке демонструє вміння дитини працювати з інформацією різних рівнів, вказує на здатність виявити проблемну ситуацію, можливість оцінити її з різних позицій, знайти оптимальні шляхи її розв'язання та обґрунтувати власну думку.

Список літератури:

1. Барабаш О., Глинянюк Н. Вчимося міркувати самостійно та розважливо. Умови розвитку критичного мислення. *Учитель початкової школи*. 2018. № 11. С. 3-7.
2. Берн Е. Ігри, у які грають люди. Книжковий Клуб «Клуб сімейного дозвілля», 2017. 169 с. URL: <https://mybook.ru/author/erik-bern-2/igri-u-yaki-grayut-lyudi/>
3. Бех І. Д. Виховання особистості. У 2 кн. Кн. 2. Особистісно орієнтований підхід: науково-практичні засади. К. : «Либідь», 2003. 344 с.
4. Рыбалко Я. Формирование исследовательской культуры школьников основы непрерывного развития их творческого потенциала. *Педагогіка і психологія творчої особистості: проблеми і пошуки* : зб. наукових праць / за ред. проф. Т. А. Сущенко Запоріжжя, 2001. Вип. 19. С. 120.
5. Эльконин Д.Б. Психология игры. М. : Новая школа, 1998. 214 с.

УДК 373.2.011.3-051:

МЕТОДИКА МОНТЕССОРІ – ВИКЛИК УСІЙ ПЕДАГОГІЧНИЙ СИСТЕМИ

Звєкова Вікторія Корніївна

к.п.н., доцент

Тулуш-Бопре Марина Іванівна

студентка 1 курсу

Ізмаїльський державний гуманітарний університет

м. Ізмаїл, Україна

Вступ./Introduction. Методика Марії Монтессорі існує вже більше ста років, але і досі не втрачає своєї актуальності. Це пов'язано з тим, що її основою є виховання індивідуальності.

Увесь життєвий шлях М. Монтессорі є боротьбою ідеалів людської свідомості з негативними аспектами нашого буття у вигляді порушення прав людини, культурними і соціальними напрямками соціуму. Становлення ідей і реалізація потенціалу Монтессорі проходили в епоху, коли була відсутня жіноча емансипація, а відносно дітей робилися недостатні правові заходи по їх захисту. Ці негативні чинники були викликом на життєвому шляху великого педагога і послужили цитаделлю боротьби її моральних і гуманістичних ідеалів з неучтвом і злом тієї епохи. Діяльність М. Монтессорі стала не просто новаторською, а відкрила нову віху в розвитку педагогічної науки. Її переконання про процес навчання і виховання дітей були засновані на таких фундаментальних ідеях, як гуманне відношення до дитини, орієнтованість на потреби і врахування її індивідуальних особливостей.

Мета роботи./Aim. Розглянути особливості методики М. Монтессорі в контексті сучасного освітнього середовища.

Матеріали і методи./Materials and methods. У дослідженні використані такі методи: описовий, порівняльний, порівняльно-історичний, структурний.

Результати й обговорення./Results and discussion. У більшості педагогів ця школа пов'язана з особливим дидактичним матеріалом. Але мені б хотілося зробити наголос на тому, що «Будинок дитини» - школа Марії Монтессорі - це не лише особливе відкрите середовище, але і ефективні виховні принципи, актуальні і сьогодні. «Середовище, без сумніву, вторинний чинник в життєвих явищах» [3].

Основою спостереження є один з головних принципів - «свобода учнів в їх самовільних, безпосередніх проявах» [4]. Монтессорі створювала такі умови, які не заглушають власну активність дитини. У «Будинку дитини» існує особлива організація довкілля, вона виступає як засіб виховання. Портативні меблі і увесь дидактичний матеріал зручні і доступні для самостійного використання вихованцями. Діти вчаться поводитися з предметами, контролювати і управляти рухами тіла.

Цікаво, що дисципліну М. Монтессорі розглядала як один з проявів активності, який контролюється і регулюється дитиною самостійно, а не нав'язується педагогом. Тому вона вважала, що роль педагога полягає не у вихованні і навчанні, а в спостереженні і допомозі в самостійній роботі дітей, використала термін «керівниця» замість «вчитель». Головна ціль матеріалу Монтессорі – допомогти дитині самостійно «будувати себе» та духовно розвиватися [1].

Чим же Монтессорі-педагогіка відрізняється від традиційної системи у сучасному світі? У традиційній освітній системі педагогові простіше працювати, адже перед ним стоїть ряд завдань, спрямованих на дотримання учбового плану. І щороку в один і той же час повторюються одні і ті ж теми, і кожен має проводити їх так, як і рік, і два назад, або придумати щось нове, щоб доступніше донести матеріал. При цьому неважливо, усі зацікавлені в цьому або ні, чи знають вони що-небудь, педагог зобов'язаний відпрацювати цю тему згідно з розкладом. План не зміниться, якщо у дитини не буде потреби дізнатися або зробити те, що наказано.

У Монтессорі-педагогіці вихователі не обмежені планом, а можуть діяти по ситуації. Наприклад, поговорити про те, як будуються стосунки у дорослому світі, якщо діти посварилися, або поговорити про космос, яким зацікавилися вихованці.

Первинне завдання педагогіки М. Монтессорі - в наданні повної свободи дитині, спостереженні за нею в природному середовищі, прийнятті її такою, якою вона є. Місія педагога полягає в усуненні перешкод, що заважають реалізації її природи. Вона порівнювала дитину з квітучою рослинкою, якій необхідно забезпечувати сприятливий ґрунт, насичувати високоякісними знаннями, а не чекати від неї проявів, не властивих дитині [3].

Погляди Монтессорі є золотою серединою між педагогічним анархізмом, який спирається на принцип вседозволеності, і авторитаризмом, що базується на примусі. Слід звернути увагу на те, як проходить зайняття по малюванню в її школах. Дитина занурюється в середу зі всілякими картинками, де у неї з'являється бажання творити, при цьому педагог завжди поруч і готовий прийти на допомогу і «направити» дитину в потрібне русло у разі утруднення. Педагог надає дітям повну свободу, адже учневі набагато цікавіше малювати те, що він обводив поглядом і спробував на дотик до цього, малюючи з великим задоволенням і захопленістю. Зрештою виходять закінчені і цікаві зображення, і це повністю заслуга педагога, що зумів грамотно зацікавити дітей. Це і є методика самоосвіти [5].

Дидактичні матеріали, створені М. Монтессорі, досить швидко давали приголомшливі результати і незабаром знайшли широке застосування. Вони є первинними в її методі і складають основу для сенсорного розвитку. Дидактичні матеріали Монтессорі досить прості в використанні і дозволяють здійснювати принцип самонавчання. Головна особливість при взаємодії з цими матеріалами - пошук і виправлення помилок, а також розвиток волі і терпіння.

Поняття «нормальності» виняткове важливо в системі Монтессорі. Саме вона ввела термін «нормалізація». Нормально дитина розвивається, коли довго і зосереджено займається одноманітною роботою - головне, щоб вона була її

цікава. Важливо підготувати для цього усі умови, передусім надати широкий вибір зайняття, тоді дитина знайде собі справу за смаком, а отримавши позитивний заряд від занурення в щось захоплююче, з чим йому під силу розібратися самому, малюк без особливих зусиль візьметься за щось, що здавалося йому нецікавим. Це знайома усім педагогам ситуація успіху, яка дійсно має подібний механізм: почуття тріумфу стимулює зайнятися навіть тим, що доти викликало нудьгу, оскільки на гребені хвилі людина усвідомлює, що може рішуче все. Як тільки дитина спрямовує увагу на якесь зайняття, вона нормалізується, і усі недоліки її характеру обнуляються, залишається лише один тип особи - що нормально розвивається.

Ділячись досвідом, Монтессорі описує дітей, що страждають неухважністю уваги і слабовіллям. До цих ознак вона відноситься як до дефектів, симптоматичних відхилень, які можливо вилікувати, і описує, як в «Будинку дитини» виправляли подібні дефекти: «Як тільки діти могли працювати і зосереджувати свій розум на чомусь дійсно для них цікавому, так їх дефекти зникали» [3].

Існує думка, що педагогіка Монтессорі зовсім позбавлена програми розвитку навичок соціального спілкування. Оскільки діти надані самі собі, не взаємодіють з іншими, вони ростуть егоїстами і неслухняними індивідуалістами. Проте Монтессорі зовсім не відкидала необхідність виховання дитини в колективі, але знову-таки переосмислила загальноприйнятту думку про те, що є колектив. На її думку, злагоджений колектив схожий на симфонічний оркестр - це сума індивідуумів, а не зборище, яким керують вимушеність виконати яку-небудь команду і стадний інстинкт. Злагодженим колективом править свобода, тому як вільна особа поводить себе слухняно, виходячи з добровільної покори, а не підганяння, з розуміння цінності і корисності уміння ладнати з людьми [3].

Відколи Марія Монтессорі привселюдно оголосила про свої відкриття і розповсюдила свої методи, її система значно прогресувала завдяки привнесенням знахідок-новацій інших педагогів [2]. Так, кімната Монтессорі із

скрупульозно відібраним розвиваючим устаткуванням вже ледве має первинний вигляд, заданий самим творцем. І це безперечний плюс. Додався куточок для вивчення іноземної мови, значно розширилися зони сенсорного розвитку і математики [1]. Це не може не радувати, оскільки доводить, що система Монтесорі легко адаптується під моди і умови часу, вона життєстійка і актуальна, незалежна від запитів суспільства, тому що працює на людину.

Висновки./Conclusions. Сьогодні педагогічна методика Марії Монтесорі користується світовим визнанням і великою популярністю. У багатьох містах України існують дитячі сади, школи і реабілітаційні центри, що базуються на її методиці.

Це пов'язано з тим, що суть системи навчання актуальна і грамотна. У її основі лежить індивідуальний підхід. Має бути створене розвиваюче середовище, щоб діти взаємодіяли зі світом, розширюючи свій кругозір.

Вона ефективна, актуальна і унікальна, оскільки педагогічні погляди орієнтуються на особу дитини, ставлячи її в центрі системи.

У педагогіці її праці розвинули цілий напрям. У них поєднуються контрасти: гра і робота, свобода і дисципліна. Ця методика є унікальним прикладом ефективності вільного виховання.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Актуальні ідеї Марії Монтесорі щодо розвитку особистості дитини дошкільного віку / Г. І. Іванюк, Н. В. Клок // Молодий вчений. - 2019. - № 7(2).
2. Вакуленко Т.М. Як стати Монтесорі-педагогом в Україні. Дошкільне виховання. 2014. № 8. С. 35–36.
3. Монтеessori М. Впитывающий разум ребенка. 2-е издание. Санкт-Петербург: Благотворительный фонд «ВОЛОНТЕРЫ», 2011. 320 с.
4. Монтеessori М. Мой метод. Метод научной педагогики. Москва: Астрель, 2006. 349 с.
5. Якименко С.І. Міленіна Г.С. Педагогічні ідеї Софії Русової та Марії Монтеessori: порівняльний аналіз: монографія. Київ: Слово, 2015. 296 с.

ОРГАНІЗАЦІЯ ОСВІТНЬОГО ПРОЦЕСУ З УРАХУВАННЯМ ВИМОГ СУЧАСНИХ ПЕДАГОГІЧНИХ ТРАЄКТОРІЙ

Золотарьова Аліна Вячеславівна

вчитель англійської мови

II категорії

Піщанський ліцей Красноградської міської ради
Харківської області, Україна

У статті розглядається питання організації освітнього процесу з урахуванням вимог, які стоять перед сучасною педагогічною траєкторією. Розкривається актуальність і практична цінність інтерактивних технологій, особливості інтерактивного навчання писемного мовлення та читання на уроках англійської мови.

Реалізація мовної стратегії в сучасному освітньому процесі здійснюється шляхом комплексного і послідовного впровадження нововведень, які диктують нові вимоги до оволодіння іноземною мовою. Знання іноземної мови-це запорука вдалої кар'єри та професійного росту, а тому ознайомити учнів з особливостями міжкультурного спілкування повинен саме ліцей. У наш час існує чимало методів і технологій викладання англійської мови, як традиційних, так і новітніх. Необхідна умова вибору того чи іншого методу навчання, що підходить учителеві і учням, є знання інноваційних технологій навчання.

Основне завдання, яке стоїть перед педагогом з урахуванням вимог сучасного навчання, - вибрати методи і форми організації навчальної діяльності здобувачів освіти, що найкраще відповідають рівню розвитку кожного учня.

Мета статті: розглянути інтерактивні технології організації освітнього процесу в сучасному аспекті при вивченні англійської мови. Процес оволодіння учнями іноземною мовою цілеспрямований, бо вчитель самостійно вибудовує його за навчальним планом та реалізує під час спілкування на уроках. Основною метою навчання іноземної мови є формування в дитини комунікативної

компетенції, яка передбачає вміння використовувати іноземну мову як засіб спілкування у різноманітних сферах життя.

На уроках англійської мови варто використовувати методи, що стимулюють учнів до творчої продуктивної праці, викликають прагнення до активних дій, спілкування й висловлення власних думок англійською мовою. Інтерактивність у навчанні можна пояснити як здатність до взаємодії, навчанні, у режимі бесіди, діалогу, дії. Здобувач освіти не виступає спостерігачем, а бере активну участь у тому, що відбувається на уроці.

Позитивним у інтерактивному навчанні є:

- розширення пізнавальних можливостей учнів(здобуття, аналіз, застосування інформації з різних джерел);
  - високий рівень засвоєння знань;
  - оптимальний контроль учителем;
  - взаємодія та партнерство між учителем і учнями;
- пошук альтернативного підходу в оцінюванні знань учнів.

Переваги у порівнянні з традиційними методами:

- участь у роботі всіх учнів класу;
  - формування вміння працювати в команді;
  - вироблення доброзичливого ставлення до опонента;
  - можливість висловлювати власну думку;
  - створення "ситуацій успіху";
  - можливість засвоєння великої кількості матеріалу за короткий проміжок часу;
  - формування навичок толерантного спілкування;
- уміння аргументувати свою думку, знаходити альтернативне рішення проблеми.

Під час вивчення англійської мови ефективними є такі технології навчання, як робота в парах, трійках, змінювані трійки, "карусель", "акваріум", "велике коло", "мікрофон", "незакінчені речення", "мозковий штурм", аналіз проблеми, "мозаїка", коло ідей, розігрування ситуацій в ролях (рольова гра,

імітація, дискусія, ток-шоу тощо). Це використовується на уроці із застосуванням інтерактивних технологій і сприятиме: ефективному повторенню вивченої лексики, поповненню словникового запасу; глибокому засвоєнню правил артикуляції, розвитку уваги, пам'яті, мислення; формуванню вмінь працювати в парах, групах. Інтерактивне навчання максимально сприяє досягненню однієї з головних цілей навчання англійської мови в середній школі – розвитку вмінь висловлювання думки англійською мовою як в усній, так і в письмовій формі. При цьому відбувається вдосконалення вмінь читання: читання написаної творчої роботи вголос у групі для подальшої її обговорення, читання тексту про себе для само – і взаєморедагування. При цьому удосконалюються уміння сприймати, осмислювати й розуміти мовлення співрозмовників.

У ході інтерактивного навчання першочергово вирішується проблема не лише коригування, але й застереження від помилок. Пропонуючи здобувачам освіти вправи на виявлення помилок, їх коригуванню, аналіз і обговорення у ході інтерактивної роботи, а також організовуючи взаємоперевірку письмових робіт учнями, створюється умови для максимального запобігання помилок в усному мовленні учнів.

Ефективним засобом стимулювання учнів до додаткового читання є практичне опрацювання текстів, які здобувачі освіти пишуть самостійно.

Сучасна комунікативна методика пропонує широке впровадження в навчальний процес активних нестандартних методів, форм роботи для кращого свідомого засвоєння матеріалу. На практиці досить ефективно виявилися такі форми роботи: індивідуальна, парна, групова й робота в команді.

Також сучасною технологією є траєкторія співпраці, основна ідея якої полягає в створенні умов для активної спільної діяльності учнів у різних навчальних ситуаціях. Під час різних видів роботи учні стають перед проблемою поповнення знань, лексичного запасу чи комунікативних умінь. Це позитивно впливає на розвиток мислення та уважності учнів, зацікавлює їх та стимулює до співпраці.

Сучасний учитель повинен знати новітні методи викладання іноземної мови, спеціальні навчальні техніки та прийоми, щоб оптимально підібрати той чи інший метод викладання відповідно до рівня знань, потреб та інтересів здобувачів освіти. Такі методи вимагають на заняттях з іноземної мови креативного підходу з боку вчителя.

Використання сучасних інноваційних технологій – це якісна мовна підготовка учнів. Маються на увазі технології в освіті: використання інформаційних та комунікаційних технологій у навчанні, проєктна робота в навчанні, робота з навчальними комп'ютерами й мультимедійними програмами, дистанційні технології в навчанні іноземних мов, створення презентацій у програмному середовищі Power Paint, використання ресурсів мережі Інтернет. Ці технології забезпечують індивідуалізацію та диференціацію навчання з урахуванням здібностей дітей, їхнього рівня знань.

Інноваційні методи навчання іноземних мов, які базуються на інноваційному підході, спрямовані на розвиток самовдосконалення особистості, на розкриття її резервних можливостей і творчого потенціалу.

Основними принципами сучасних методів є: рух від цілого до окремого, орієнтація занять на здобувача освіти, цілеспрямованість та змістовність занять, їхня спрямованість на досягнення соціальної взаємодії за наявності віри вчителя в усіх своїх учнів, інтеграція мови та засвоєння її за допомогою знань з інших галузей наук.

Отже, інтерактивні методи сприяють інтенсифікації оптимізації навчального процесу. На інтерактивних уроках здобувачі освіти мають чималу можливість формувати власні думки, правильно їх висловлювати, формувати точку зору, дискутувати та аргументувати, а також моделювати власний соціальний досвід через включення в різні сфери життєвих ситуацій. Використання інтерактивного навчання в ході організації освітнього процесу з урахуванням вимог сучасних педагогічних вимог – це запорука формування і розвитку комунікативної та мовної компетентності здобувачів освіти.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Інноваційні технології навчання від А до Я/упор. В.Волкова.-К: Шкільний світ,2011.- 96с.
2. Коваленко О. Концептуальні зміни у викладанні іноземних мов у контексті трансформації іншомовної освіти/ О.Коваленко//Іноземна мова в навчальних закладах. - Педагогіка преса, 2003.- с.4-10
3. Литвин С.В.Система вправ для навчання писемного спілкування учнів старших класів середньої загальноосвітньої школи/ С.В.Литвин// Іноземні мови.-2001.-№1.-с.4-9
4. Редько В. Інтерактивні технології навчання іноземної мови/ В.Редько//Рідна школа.-2011.-№8-9.с.28-36

СИСТЕМНИЙ ПІДХІД ДО ОЦІНЮВАННЯ ПРОФЕСІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ПЕДАГОГА В ЗАКЛАДІ ЗАГАЛЬНОЇ СЕРЕДНЬОЇ ОСВІТИ

Іващенко Інна Іванівна,
методист з управлінської діяльності
навчально-методичного відділу координації
освітньої діяльності та професійного розвитку,
Сумський обласний інститут
післядипломної педагогічної освіти,
м. Суми, Україна

Вступ./Introduction. Однією з важливих закономірностей сучасної епохи є зростання ролі освіти як основи прогресу суспільства. У зв'язку з цим, постає завдання розроблення та впровадження в систему управління закладом освіти новітніх технологій, комплексних критеріїв визначення якості освітнього процесу, процедури оцінювання досягнень закладу освіти та педагогічної діяльності вчителів.

Професійна діяльність вчителя безпосередньо регламентується нормативно-правовими документами в галузі освіти. Оцінювання результативності професійної діяльності педагога передбачено Типовим положенням про атестацію педагогічних працівників України. На сьогодні встановлено науково обґрунтований Професійний стандарт учителя закладу загальної середньої освіти, у межах якого визначено досить чіткі й однозначні критерії оцінювання, розроблено методику його здійснення.

У науково-педагогічних джерелах існує безліч параметрів оцінювання результативності педагогічної діяльності, що піддаються кількісному визначенню, вимірюванню та порівняльному аналізу на засадах компетентнісного підходу. Питанням оцінювання професійної діяльності вчителя займалися В. Беспалько, Г. Дмитренко, Г. Єльнікова. Оцінюванню організації методичної роботи в закладі загальної середньої освіти приділяли

значну увагу Є. Березняк, Л.Даниленко, В. Стіос. Систему параметрів визначення ефективності освітнього процесу залежно від діяльності вчителя розроблено академіком Ю. Бабанським. У нинішніх умовах розвитку освіти кожен заклад, з урахуванням автономії, розробляє свою систему оцінювання професійної діяльності педагога як складову внутрішньої системи оцінювання якості освіти.

Мета роботи./Aim – описати зміст системи оцінювання професійної діяльності вчителя в закладі освіти на основі запропонованих критеріїв; показників, отриманих у результаті діагностичних досліджень. Це забезпечить об’єктивну всебічну оцінку професійної діяльності педагога.

Засоби й методи./Materials and methods. Здійснення оцінювання професійної діяльності вчителя, з урахуванням вимог часу, обов’язково повинно передбачати: чітке дотримання нормативно-правової бази, що регламентує цей процес; прозорість, колегіальність, демократичність, доброзичливість, доброчесність; оцінювання компетентностей й особистісного розвитку педагога.

Питання підвищення й оцінювання професійного рівня педагогів «червоною ниткою» проходять через ключові документи закладу освіти: Стратегію розвитку школи, річний план, Положення про внутрішню систему забезпечення якості освіти. Так, у Стратегії розвитку закладу освіти варто передбачити проєкт «Педагогічна майстерність», що охоплює процес атестації педагогічних працівників; здобуття і розвиток фахових компетентностей; сертифікацію; оцінювання професійних компетентностей; створення середовища, спрямованого на саморозвиток педагога. У ході реалізації проєкту вибудовуються нові змістові лінії, що включають підготовку і перехід на оцінювання професійної діяльності згідно оновленого змісту освіти, нових професійних стандартів, прийняття яких на часі.

Реалізацію річного плану роботи школи необхідно зорієнтовати на оновлення освітнього процесу. План має бути практичним, дієвим. Необхідно

відійти від традиційних зразків і спланували роботу по ключовим розділам побудови внутрішньої системи забезпечення якості освіти.

У розділі річного плану «Педагогічна діяльність» пропонуємо передбачити методичні форми роботи, моніторингові дослідження. У розділі «Освітнє середовище» – психолого-педагогічний супровід професійної діяльності вчителів, діагностичні дослідження, створення комфортних та безпечних умов праці. У розділі «Управлінська діяльність» – організаційні підходи, системність. Реалізація поставлених завдань у розділі «Оцінювання освітньої діяльності здобувачів освіти. Моніторингові дослідження» значною мірою залежить від професійних компетентностей педагогів, зокрема організаційної, прогностичної компетентності тощо.

Працюючи над розбудовою внутрішньої системи забезпечення якості освіти, необхідно визначити стратегічні напрямки діяльності освітнього закладу у плані підвищення професійного рівня і педагогічної майстерності працівників, а саме: створення простору для професійного розвитку педагогів; забезпечення мотивації, підвищення професійної майстерності, оволодіння новими технологіями та впровадження їх в освітній процес; методичний супровід; внутрішкільне моніторингове дослідження, яке дає комплексну картину потенціалу педагогів школи, їх готовності до самоосвіти, самовдосконалення, інноваційної діяльності.

Моніторингові дослідження проводяться з використанням «Діагностичної картки аналізу рівня розвитку професійних компетентностей педагога».

Обчисліть коефіцієнт професійної компетентності за формулою. Загальна кількість балів. $K = \frac{\text{Отримані бали}}{\text{Максимальна кількість балів}}$. Висновки про діяльність педагога: 1-0,8 – високий; 0,7-0,6 – середній; 0,5- 0,3 – низький. Таким чином, оцінювання професійної діяльності вчителя в закладі освіти набуває ознак комплексної оціночної діяльності, спрямованої на підвищення авторитету вчителя.

Діагностична картка

аналізу рівня розвитку професійної компетентності педагога

Інструкція: оптимальний рівень оцініть у 3 бали, достатній – у 2 бали, критичний рівень – в 1 бал.

Критерії	Оцінка в балах		
	Само-оцінка	Оцінка керівника МО	Оцінка заступника директора
Предметно-методологічна компетентність			
Обізнаність з вимогами Державного стандарту			
Вибір сучасних форм і методів роботи			
Використання ІКТ			
Індивідуалізація освітнього процесу			
Формування і розвиток в учнів універсальних навчальних дій («уміння вчитися»)			
Психолого-педагогічна компетентність			
Розвиток пізнавальної сфери учня			
Психолого-педагогічна підтримка учнів			
Валеологічна компетентність			
Організація здоров'язбережувальн. середовища			
Робота з дітьми з особлив. освітніми потребами			
Комунікативна компетентність			
Взаємодія з учнями			
Професійна взаємодія з колегами			
Управлінська компетентність			
Якість процесів і результатів у системі «учитель»-«учень»			
Трансляція власного досвіду			
Розроблення і впровадження педінновацій			
Професійне зростання, самоосвіта			
Участь у роботі колективу			
Всього (max К1 – 48; К2 – 48; К3 – 48)	К1	К2	К3

Ураховуючи «Критерії оцінювання роботи вчителя», «Професійний стандарт вчителя НУШ», об'єктами оцінки професійної діяльності вчителя пропонуємо визначити рівень професійної компетентності; досягнення здобувачів освіти і педагога (участь в олімпіадах, конкурсах тощо); науково-методичну роботу; стиль викладання; створення освітнього середовища; комунікативну культуру; моральні якості, соціально-психологічну готовність.

Методика оцінювання рівня професійної діяльності педагога за правилами внутрішньої системи забезпечення якості освіти включає: вивчення роботи вчителів шляхом спостереження під час відвідування навчального заняття «Форма спостереження за навчальним заняттям» («Абетка для директора»); аналіз виконання учнями контрольних зрізів, динаміки навчальних досягнень здобувачів освіти (моніторингові дослідження); аналіз участі учнів в олімпіадах, конкурсах, проєктах, дослідженнях; аналіз роботи педагогів над методичною проблемою школи, темами самоосвіти, участі у конкурсах, проєктах, методичних заходах; аналіз реалізації завдань наскрізних ліній виховного процесу, педагогіки партнерства.

За результатами оцінювання адміністрації закладу освіти пропонуємо заповнити «Протокол експертного оцінювання діяльності педагогічного працівника» (максимальна оцінка – 3 бали, max - 48), що містить такі критерії: планування і здійснення освітнього процесу; теоретичну та практичну підготовку з предмета, який викладає; позитивну динаміку навчальних досягнень учнів; участь учнів в олімпіадах, конкурсах, турнірах; використання сучасних освітніх технологій, зокрема, ІКТ; наявність власних методик викладання, педагогічних технологій, методичних розробок; упровадження ППД: організацію, проведення семінарів, нарад, майстер-класів; проведення показових заходів; узагальнення власного педдосвіду та його презентація педагогічній спільноті; створення освітнього середовища, поповнення матеріально-технічної бази кабінету (закладу); надання методичної допомоги колегам; реалізацію принципів педагогіки партнерства; самоосвітню діяльність; виконавську дисципліну; загальну культуру. Обчисліть коефіцієнт професійної

компетентності за формулою. Загальна кількість балів. $K = \dots$. Максимальна кількість балів. Висновки про діяльність педагога: 1- 0,8 – високий; 0,7- 0,6 – середній; 0,5- 0,3 – низький.

Важливо, щоб педагогічні працівники створювали та використовували освітні ресурси ІКТ (електронні презентації, відеоматеріали, методичні розробки тощо), допомагали своїм колегам в опануванні інновацій, проводили майстер-класи; активно працювали з інтерактивними дошками, створювали свої сайти, блоги та ділилися досвідом роботи з колегами. Для здійснення дистанційного навчання необхідно оволодіти платформами Classroom, Zoom тощо, створити шкільний освітній портал з навчальними матеріалами, інформаційним банком інноваційних технологій.

З метою обміну досвідом, дотримання принципу прозорості під час оцінювання професійної діяльності вчителів можна практикувати взаємовідвідування педагогами уроків. Взаємне збагачення педагогічними здобутками, спільний пошук оптимальних методів і форм викладання призводить до професійного зростання та вдосконалення системи освітньої діяльності. Важливим є створення відповідного до сучасних вимог освітнього середовища.

Одним з критеріїв оцінювання професійної діяльності вчителя є аналіз його участі в методичних заходах різних рівнів, професійних, творчих конкурсах, що дає можливість проявити проєктувальну, інноваційну компетентність, а головне – підвищує авторитет, стимулює до подальшої творчої праці. Методичній службі закладу необхідно скласти на рік чи перспективу «Індивідуальний план професійного розвитку», що передбачає курси підвищення кваліфікації, майстер-клас, вебінар, онлайн-курс, сертифікований навчальний курс, сертифікований захід, показові заняття, публікації, створення портфоліо, самоаналіз педагогічної діяльності. На засадах партнерства, особистісно зорієнтованої моделі освіти, урахуванні потреб та інтересів учасників освітнього процесу у школі можуть реалізовуватися освітні проєкти, коли педагоги виступають у ролі ініціаторів, кураторів, експертів

тощо. Наголошуємо, що в системі оцінювання професійної діяльності вчителя, ефективність діяльності педагога буде визначатися не лише по тому, наскільки він відповідає критеріям оцінювання, а й по тому, наскільки він успішно розвивається в напрямку до самого себе, яким він бачить себе в ідеалі. Оцінювання педагогів повинно слугувати виробленню індивідуальної траєкторії розвитку, яка пов'язана з його цінностями і баченням себе в майбутньому.

Висновки./Conclusions. Головне, при оцінюванні професіоналізму вчителя – не нашкодити, не помилитися, гідно оцінити, націлити кожного педагога на саморозвиток, самоаналіз своєї роботи, указавши на нові професійні стандарти; допомогти вибудовувати траєкторію індивідуального розвитку. Адже рух уперед наповнює життя сенсом, мотивує до інтелектуальної та духовної праці; навчає досягати перемог і, урешті-решт, набувати досконалості.

Література

1. Бобровський М. Абетка для директора. Рекомендації до побудови внутрішньої системи забезпечення якості освіти у закладі загальної середньої освіти. Київ : Державна служба якості освіти, 2020. 240 с.
2. Бондар А. Як оцінювати діяльність педагогічних працівників школи. *Заступник директора школи*. № 12. 2018. С. 24–28.
3. Закон України «Про освіту». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19#Text>.
4. Наказ Міністерства освіти і науки України від 06.10.2010 № 930 «Про затвердження Про затвердження Типового положення про атестацію педагогічних працівників». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1028-18#Text>.

ОРГАНІЗАЦІЙНО-МЕТОДИЧНІ УМОВИ ФОРМУВАННЯ ІННОВАЦІЙНОЇ КУЛЬТУРИ СУЧАСНОГО ПЕДАГОГА

Калиняк Марина Андріївна,

соціальний педагог

Олійник Ірина Володимирівна,

методист навчально-методичного кабінету

педагогічний фаховий коледж

комунального закладу вищої освіти

«Хортицька національна навчально-реабілітаційна

академія» Запорізької обласної ради

м. Запоріжжя, Україна

Вступ./Introduction. Одним із головних завдань сучасної освіти є готовність педагогів до успішного впровадження інновацій у свою професійну діяльність в умовах складної ситуації економічного та соціального розвитку України. Сьогодні лише активна, наполеглива й ініціативна особистість спроможна реалізувати свої життєві цілі, адже реалії суспільного життя вимагають від кожної людини здатності конструктивно долати перешкоди та витримувати напругу. Успіх у будь-якій діяльності залежить передусім від готовності педагога йти в ногу з часом, пристосовуватись до всього нового, що допоможе діяти для досягнення своїх цілей, підвищить результативність роботи освітнього закладу в напрямі підготовки молодих спеціалістів.

Мета роботи./Aim. Висвітлення важливості оволодіння педагогами формами інноваційної діяльності та розуміння необхідності впровадження інновацій у свою роботу.

Ключові слова: педагогіка, інновації, інноваційна діяльність, освіта, впровадження інновацій, педагоги.

Матеріали і методи./Materials and methods. Одним з шляхів підвищення ефективності системи освіти є впровадження в практику інновацій. Упровадження інновацій у сферу освіти - це складний процес, який передбачає поступове оновлення і вдосконалення змісту, методів, засобів, педагогічних

технологій, що, безумовно, впливає на якість педагогічного процесу [1, ст.303-304].

Проблемі розвитку інноваційних процесів в освіті нині присвячено досить велику кількість досліджень: В.Г. Кремень, І.А. Зязюн, С.А. Бараннікова, В.І. Загвязинский, М.В. Кларін, Г.М. Коджаспарова, В.Я. Ляудіс, А.М. Моїсєєв, І.П. Підласий, Л.С. Подимова, С.Д. Поляков, А.І. Пригожін, В.І. Рибаківа, В.О. Сластьонін, С.О. Сисоєва, П.І. Щедровицкий, А.В. Хуторской [3, ст. 5].

Інноваційною освітньою діяльністю у системі освіти є діяльність, що спрямована на розроблення й використання у сфері освіти результатів наукових досліджень та розробок.

Домінуючою ознакою інновації є її здатність впливати на загальний рівень професійної діяльності педагога, розширювати інноваційне поле освітнього середовища у закладі освіти [3, ст.2]. Нормативно-правові акти чітко визначають мету державної інноваційної політики: створення економічних, організаційних і правових умов для ефективного відтворення, розвитку та використання науково-технічного потенціалу країни, відродження духовного й інтелектуального потенціалу нації [2], [4]. Пріоритетним напрямом інноваційної політики в Україні є формування інноваційної культури особистості. Визначальною у цьому процесі стає освітня процес і результат засвоєння знань, розвитку, формування життєвих компетенцій. Отже, інновації в освіті - це процес творення, запровадження та поширення в освітній практиці нових ідей, засобів, педагогічних та управлінських технологій, у результаті яких підвищуються показники досягнень структурних компонентів освіти, відбувається перехід системи до якісно іншого стану [1, ст.303-304].

З метою підготовки майбутніх педагогів-новаторів, важливим є реалізація інновацій у закладах вищої освіти. Навчальні заняття повинні бути направлені на формування у здобувачів освіти умінь використовувати інновації, включення у науково-дослідну роботу відповідної тематики, реалізація проектів різного рівня пов'язаних з інноваціями. І ключову роль у підготовці майбутніх новаторів у системі освіти належить педагогічним працівникам. Саме за

допомогою діяльності педагогів відбувається реалізація інновацій у систему освіти.

Результати і обговорення./Results and discussion. З метою визначення рівня готовності членів педагогічного колективу до інноваційної діяльності, а також мотивації до впровадження інновацій у студентський колектив у листопаді 2020 року було проведено соціологічне дослідження «Організаційно-методичні умови формування інноваційної культури сучасного педагога» серед викладачів педагогічного фахового коледжу Комунального закладу вищої освіти «Хортицької національної навчально-реабілітаційної академії» Запорізької обласної ради.

Респондентами дослідження стали 52 викладачі педагогічного фахового коледжу. Під час анонімного онлайн опитування педагогам треба було відповісти на 10 запитань. Надалі наведемо аналіз відповідей учасників анкетування.

Модернізація сучасної освіти в Україні в контексті європейських вимог орієнтується на пошуки підходів до розв'язання нових освітньо-виховних завдань, активне впровадження в теорію та практику педагогічних нововведень. В інноваційних освітніх перетвореннях особливо високими є вимоги до рівня теоретичних знань і практичної підготовки педагога. Готовність педагога до розробки, апробації та впровадження в освітній процес педагогічних інновацій постає як необхідний компонент його професіоналізму.

Проаналізувавши матеріали соціологічного дослідження «Організаційно-методичні умови формування інноваційної культури сучасного педагога» серед викладачів педагогічного фахового коледжу Комунального закладу вищої освіти «Хортицької національної навчально-реабілітаційної академії» Запорізької обласної ради можемо зробити наступні висновки:

1. У педагогів на високому рівні сформована готовність до інноваційної педагогічної діяльності. 88,5% респондентів цікаві новації та експерименти в педагогічній діяльності. 63,5% неодноразово використовували нововведення у своїй роботі, а 36,5% відповіли, що часто використовували

інновації для вирішення актуальних для особистісно-орієнтованої освіти проблем. Такі цифри говорять про те, що педагоги усвідомлюють практичну значущість різних інновацій у системі освіти не лише на професійному, а й на особистісному рівні.

2. Впровадження педагогічних інновацій, як і будь-яких інших нововведень можуть гальмуватися з ряду об'єктивних причин. Педагоги педагогічного фахового коледжу виділили наступні:

- 55,8% вважають, що перешкодою для впровадження нових педагогічних ідей та технологій є недостатнє матеріальне забезпечення;

- 50% не мають достатньо часу для впровадження інновацій
- 44 % бачать проблему в консерватизмі в освіті

3. Оскільки інноваційна діяльність є привабливою для педагогів, то можна виділити три значущі моменти:

- 42,3% вбачають привабливість у розвитку інтересу здобувача освіти до вивчення предмету під час застосування новацій;

- Для 38,5% це можливість запровадження нових методик і форм у роботі з дітьми;

- 17,3% приваблює бажання дізнатись щось нове.

4. Однією з важливих умов успішності є постійне створення нового, але є ряд причин, які заважають ефективному створенню новизни. Педагоги педагогічного фахового коледжу виділили три основних:

- 42,3% вважають, що ніхто не зважає на додаткові витрати часу й сил для роботи по-новому

- 19,2% зазначили, що нічого не заважає створювати щось нове;
- 17,3% не впевнені, що нове, буде краще ніж старе.

5. Педагоги коледжу на високому рівні володіють багатьма діагностичними методиками, про це свідчать наступні відповіді. У своїй практиці педагоги використовують:

- Тести 90,4%
- Анкетування 61,5%

- Спостереження 63,5%

- Презентації 65,4%

6. Оскільки, особистість педагогів знаходиться в активно-дієвому стані, то за сприятливих умов вони застосовують наступні новітні технології:

- 73,1% особистісно-орієнтоване навчання;
- 57,7% проектні технології;
- 50% інтегроване навчання

7. Викладачі педагогічного фахового коледжу мають всі ознаками готовності до створення інновацій, виділяються наступні:

- Прагнення пізнати нове 80,8%
- Бажання експериментувати 46,2%
- Креативність 56%
- Попередній досвід 63,5 %

8. Наші педагоги розумно розставляють пріоритети у цілях та цінностях життя. Для них є важливим:

- Сімейний добробут 76,9%
- Здоров'я 69,2%
- Можливість самовдосконалюватися 61,5%

9. Усвідомлюючи практичну значущість різних інновацій у системі освіти педагоги вважають головною складовою успіху наступні якості:

- 65,4% впевненість у собі;
- 57,7 % чітке бачення мети;
- 57,7% самостійно поставлена мета.

Висновки./Conclusions. Готовність до інноваційної діяльності є внутрішньою силою, що формує інноваційну позицію педагога. Педагоги, які готові до інноваційної діяльності та втілюють інновації на практиці визначаються за наступними показниками: вони усвідомлюють потребу у запровадженні педагогічних інновацій у власній педагогічній практиці; вони проінформовані про новітні педагогічні технології, володіють елементами

новаторських методик роботи; зорієнтовані на створення власних творчих завдань, оволодіння новітніми методиками, налаштовані на експериментальну діяльність; готові до подолання труднощів, пов'язаних зі змістом та організацією інноваційної діяльності; володіють практичними навичками освоєння педагогічних інновацій та розроблення нових.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Важливість інновацій у навчальному процесі / З. О. Шасенко, О. В. Муравльова, І. Л. Дворник, Л. Є. Бобирьова, А. О. Попруга // Матеріали XV Всеукр. наук.-практ. конф. з міжнар. участю «Актуальні питання вищої медичної освіти в Україні», 17–18 травня 2018 року, м. Тернопіль. – 2018. – С. 303–304.

2. https://osnova.com.ua/news/975%D0%9E%D1%80%D0%B3%D0%B0%D0%BD%D1%96%D0%B7%D0%B0%D1%86%D1%96%D0%B9%D0%BD%D0%BE-%D0%BC%D0%B5%D1%82%D0%BE%D0%B4%D0%B8%D1%87%D0%BD%D1%96_%D1%83%D0%BC%D0%BE%D0%B2%D0%B8_%D1%84%D0%BE%D1%80%D0%BC%D1%83%D0%B2%D0%B0%D0%BD%D0%BD%D1%8F_%D1%96%D0%BD%D0%BD%D0%BE%D0%B2%D0%B0%D1%86%D1%96%D0%B9%D0%BD%D0%BE%D1%97_%D0%BA%D1%83%D0%BB%D1%8C%D1%82%D1%83%D1%80%D0%B8_%D1%81

3. <https://core.ac.uk/download/pdf/42971148.pdf>

4. https://www.narodnaosvita.kiev.ua/Narodna_osvita/vupysku/1/statti/2bachunnska/2bachunnska.htm

5. Закон України „Про інноваційну діяльність”

ВПЛИВ ДИТЯЧО-БАТЬКІВСЬКИХ ВІДНОСИН В ПРОЦЕСІ СТАНОВЛЕННЯ ОСОБИСТОСТІ ДОШКІЛЬНИКА

Ковшар О. В.

доктор педагогічний наук, професор,
завідувач кафедри дошкільної освіти

Дудник Д. О.,

Зарубіна Є. В.

студенти

Криворізький державний педагогічний університет
м. Кривий Ріг, Україна

Анотація. В статті автори розкривають психолого-педагогічні особливості дитячо-батьківських відносин та їх вплив на становлення особистості дошкільника. Визначено, що саме дошкільний вік є важливим у становленні особистості дитини. Проаналізовані фактори, що впливають на успішні дитячо-батьківські відносини. Встановлено, що форма спілкування батьків з дитиною є подальшим формуванням у дитини певних норм поведінки з іншими людьми.

Ключові слова: дитячо-батьківські відносини, міжособистісні стосунки.

Постановка проблеми. Соціальна педагогіка, як наука акцентує увагу на визначальній ролі сім'ї не тільки в розвитку особистості дитини, а й в розвитку суспільства в цілому. Саме сім'я забезпечує успішність процесу соціалізації дитини, відкриває і структурує для неї світ, надаючи значущі критерії для орієнтування у ньому. У зв'язку з цим особливо актуальним є вивчення психологічних особливостей становлення взаємостосунків дитини з батьками та дорослими.

Батьківське ставлення – це цілісна система різноманітних почуттів до дитини, поведінкових стереотипів, що відбуваються в поводженні з нею, особливостей сприйняття та розуміння особистості дитини, її вчинків.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Актуальними є дослідження (О. Блинова, Л. Божович, М. Бриль, Л. Венгер, які проаналізували вплив

існуючої у сім'ї системи дитячо-батьківських відносин на розвиток особистості дитини.

Дослідження К. Скобельциної виявили соціально-психологічні особливості батьківської позиції при організації дозвілля дошкільника. Науковець Дубровіна І.В. в роботі «Сім'я і соціалізація дитини» розглядає сім'ю як головне джерело соціалізації. У сім'ї соціалізація відбувається природно і безболісно, основним механізмом є виховання. Вирішальна роль сім'ї у формуванні особистості дитини, у вихованні його морально-духовних, емоційних, інтелектуальних якостей підкреслюється в працях відомих російських педагогів і громадських діячів К.Д. Ушинського, Н.І. Пирогова, П.Ф. Каптерева, Д.І. Писарева, Н.В. Шелгунова, А.П. Нечаєва.

Мета статті. Метою статті є обґрунтування та визначення особливостей впливу дитячо-батьківських відносин на міжособистісні стосунки дитини.

Виклад основного матеріалу дослідження. Важливе значення для розвитку дитини, насамперед, мають стосунки між батьками (моральна та духовна атмосфера, ставлення до роботи та дисципліни, загальний сімейний дух). Першим і найголовнішим досвідом спілкування для дитини (первинна соціалізація) є спілкування в родині. Отримавши досвід стосунків у сім'ї, дитина буде готова до об'єктивних стосунків з оточуючим світом (вторинна соціалізація). Негативний досвід, здобутий в родині, накладає свій відбиток на подальше життя. [1].

Ми вважаємо, що у родині дитина засвоює певні правила та норми людського співжиття, моральні стандарти. Загальновідомо, що взаємодія дитини з батьками – це перший досвід тісного спілкування людини з навколишнім світом. Ми вважаємо, що саме ця перша взаємодія формує у дитини певні правила поведінки з іншими людьми. Також варто зазначити, що в кожній родині панує свій стиль виховання, а це істотно впливає на міжособистісні стосунки батьків та дитини. Якщо дитина не довіряє власним батькам, то у подальшому у неї можуть виникнути проблеми з довірою до інших людей.

Відомо, що до кінця дошкільного віку складається більш-менш визначений тип ставлення до однолітка, який або забезпечує нормальне спілкування та співробітництво, або веде до труднощів у спілкуванні з іншими дітьми, які породжують важкі і гострі переживання (образи, неприязнь, заздрість, злість і ін). Такі дитячі переживання можуть стати в подальшому джерелом серйозних міжособистісних та внутрішньоособистісних проблем дорослої людини. [2].

На нашу думку, важливим моментом, який визначає характер ставлення однієї дитини до іншої, є ставлення до малюка близьких дорослих (мами, тата, бабусі, дідуся і т.д) , тому що саме в цих відносинах закладається основа самосвідомості дошкільника, а це в подальшому впливає на міжособистісні стосунки дітей.

Дошкільний вік як ніякий інший характеризується сильною залежністю від дорослого, і проходження цього етапу становлення особистості багато в чому визначається тим, як складаються відносини дитини з дорослими. Самі дорослі не завжди розуміють, яким чином їх особистісні якості стають надбанням дітей, як своєрідно у відповідності зі специфікою дитячого віку вони інтерпретуються, яке значення набувають для дитини [3].

Саме під час виховання дитини в сім'ї важливе значення має батьківська позиція, що включає такі елементи , як емоційне ставлення до дитини, мотиви, цінності та цілі батьківства, стиль взаємодії з малюком , які способи вирішення проблемних ситуацій застосовує родина .

Усвідомлена чи неусвідомлена батьківська і педагогічна авторитарність породжує в дошкільнят дефіцит неординарності, почуття власної гідності, невпевненість у собі і багато інших якостей, які ускладнюють сприятливе становлення особистості [4].

Ми вважаємо, що краще всього виховує дітей батьківська любов. Це такі складові , як гордість за дитину, радість за її успіхи, прийняття її негативних емоцій та розуміння їх і т.д. Все це в сумі позитивно впливатиме не лише на дитячо-батьківські стосунки, а й на міжособистісну взаємодію дошкільників.

Уважаємо, що доречно навести «секрети» успішної взаємодії в дитячо-батьківських стосунках, які запропоновані психологом Ю.Б. Гіппенрейтер:

1. Увага до природи дитини: усвідомлене або інтуїтивне розуміння дитини, бережне ставлення до її потреб, надання їй свободи росту та розвитку. Надання дитині можливості приходити до правильних рішень своїми шляхами і зі своєю швидкістю.

2. Створення «збагаченого середовища». Важко переоцінити цей внесок дорослого в розвиток дитини. В широкому розумінні мова йде про занурення дитини в середовище людської культури. Більш конкретно це стосується дуже багатьох обставин життя: від «розумних» іграшок і розвиваючих ігор до загальної атмосфери в домі.

3. Особливі взаємостосунки. Талановитим батькам вдається встановити унікальну атмосферу спілкування з дитиною. Це атмосфера доброзичливості, довіри, підтримки і, насамкінець, загального емоційного залучення. Дитина в такому спілкуванні стає не «об'єктом виховання», а учасником спільного емоційного і духовного життя дорослого [5].

На нашу думку, якщо родина буде використовувати дані правила, то результатом слугуватиме покращення дитячо-батьківських відносин, які стануть каталізатором для успішних міжособистісних стосунків дошкільнят.

Висновок. Таким чином, ставлення батьків до дитини визначає її самосвідомість, саме родина впливає на формування у дитини певних моральних правил та цінностей, які згодом малюк буде використовувати у соціумі. Важливість дитячо-батьківських стосунків незаперечна, адже це перша взаємодія дитини з дорослими, що впливатиме у подальшому на стосунки маля з іншими людьми.

ЛІТЕРАТУРА

1. Барбух Ю.В., Сингаївська І.В. *Психологічні особливості стосунків батьків з дітьми старшого дошкільного віку*. Матеріали міжнародної конференції «Держава, регіони, підприємництво: інформаційні, суспільно-правові, соціально-економічні аспекти розвитку». Київ. 29с.

2. Вплив дитячо-батьківських відносин у родині на міжособистісні відносини старших дошкільнят [Електронний ресурс]. https://ua-referat.com/%D0%92%D0%BF%D0%BB%D0%B8%D0%B2_%D0%B4%D0%B8%D1%82%D1%8F%D1%87%D0%BE-%D0%B1%D0%B0%D1%82%D1%8C%D0%BA%D1%96%D0%B2%D1%81%D1%8C%D0%BA%D0%B8%D1%85_%D0%B2%D1%96%D0%B4%D0%BD%D0%BE%D1%81%D0%B8%D0%BD_%D1%83_%D1%80%D0%BE%D0%B4%D0%B8%D0%BD%D1%96_%D0%BD%D0%B0_%D0%BC%D1%96%D0%B6%D0%BE%D1%81%D0%BE%D0%B1%D0%B8%D1%81%D1%82%D1%96%D1%81%D0%BD%D1%96_%D0%B2%D1%96%D0%B4%D0%BD%D0%BE%D1%81%D0%B8%D0%BD%D0%B8_%D1%81%D1%82%D0%B0%D1%80%D1%88%D0%B8%D1%85_%D0%B4%D0%BE%D1%88%D0%BA%D1%96%D0%BB%D1%8C%D0%BD%D1%8F%D1%82

3. Лісіна, М.І. *Формування особистості дитини в спілкуванні*. Пітер, 2009. 318 с.

4. Самсонова, Є.В. *Вплив сімейних відносин на спілкування дітей старшого дошкільного віку з однолітками*. 2003. № 3.

5. Гиппенрейтер Ю. Б. *Продолжаем общаться с ребенком . Так?* Астрель, Владимир. 2008. 251 с.

РОЗВИТОК ПОТРЕБИ ФІЗИЧНОГО САМОВДОСКОНАЛЕННЯ ЗДОБУВАЧІВ ВИЩОЇ ОСВІТИ

Костюк Юлія Андріївна

курсант другого курсу факультету підготовки
фахівців для підрозділів стратегічних розслідувань
Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ

Науковий керівник:

Шеверун Владислав Сергійович

викладач кафедри спеціальної фізичної підготовки
Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ
м. Дніпро

Анотація. В статті розглядається проблема розвитку потреби фізичного самовдосконалення здобувачів вищої освіти закладів освіти у процесі фахового навчання. Доведено, що феномен здоров'язберігаючих технологій як високоефективний засіб поетапного формування гармонійного розвитку особистості.

Ключові слова: студент, курсант ,здоров'я, самовдосконалення, освітній процес, здоров'язберігаючі технології, фізичне виховання.

Упродовж останніх років найбільшої уваги МОН України приділяє інтегруванню української вищої освіти у європейську. Основними питаннями, які Уряд встановив для розгляду, є питання фінансової, академічної, кадрової й організаційної незалежності вітчизняних вишів. За сучасними вимогами освітніх програм студенти ЗВО отримали можливість самостійно планувати та організовувати свій вільний час для виконання самостійних занять, за вимогами курсу «фізичне виховання».

Поступово навчаюча функція викладача перетворилась у контролюючу, тим самим погіршив ставлення студентів до обов'язкових занять. Великий об'єм інформації з інтернет-ресурсів не є систематизованим, тому доступність інформації не впливає на якість самостійної підготовки студентів. Хоча при самостійній формі занять, студенти поступово вивчають зміст, послідовність та

періодизацію спортивних тренувань, навчаються розробляти та впроваджувати спортивні комплекси та індивідуальні програми при самостійній роботі, що відповідає їх особистим потребам та інтересам.

Готовність до професійного самовдосконалення майбутнього юриста – це особистісне новоутворення, що відбиває зміни в свідомості у найбільш повному виявленні вищої потреби в особистісно-професійному розвитку. Особистісно-професійний розвиток проявляється в набутті відповідних знань, оволодінні й використанні сукупності вмінь здійснювати процеси самостійності, а саме: самовизначення, саморозвитку, самовдосконалення, саморегуляції та прагнення застосування своїх здібностей і потенційних можливостей у діяльності, з метою самоствердження у суспільстві.

В освітньому процесі закладів вищої освіти – фізичне виховання складова загальної системи освіти, передбачає забезпечення основи та розвитку особистого здоров'я, вдосконалення фізичної працездатності, підготовку до активної і майбутньої професійної життєдіяльності на принципах індивідуального підходу, пріоритету оздоровчої спрямованості та оптимізації процесу навчання з використанням різноманітних засобів, форм і методів фізичного вдосконалення.

Проблемі підвищення ефективності процесу фізичного виховання у закладах вищої освіти присвячені праці О. Андрєєвої, С. Зоріна, Т. Круцевич, А. Нікуліна та ін., однак спроби вписати результати досліджень у рамки традиційно організованого процесу не дали належного результату. Жорстка відповідність програмному матеріалу, тривіальний підхід до організації занять, ігнорування принципів гуманістичної педагогіки з боку викладачів неминуче призводять до девальвації цінностей фізичної культури молодого покоління і, як результат, – низького ступеня залучення студентів до фізкультурної діяльності [3, с. 18].

Результати проведеного аналізу наукових досліджень свідчать про достатнє накопичення теоретичного та практичного досвіду, глибоке вивчення педагогічних, психологічних, медичних та культурологічних аспектів означеної

проблеми. Однак, в сучасному освітньому процесі вищих закладів освіти недостатньо використовуються чинники, що впливають на формування потреби до фізичного самовдосконалення, стимулюють до систематичних занять фізичними вправами відповідно до індивідуальних і типологічних особливостей нервової системи, соціально-економічних умов життя, організаційно-методичних умов забезпечення фізичного виховання молоді. Розв'язання цих питань сприятиме вдосконаленню організаційно-методичної основи професійної підготовки студентів і перетворить їх з об'єкта педагогічного процесу у суб'єкт, підвищить активність і зацікавленість у досягненні високого рівня особистого здоров'я.

Особисте здоров'я студентів вищих закладів пов'язано з розвитком потреби фізичного самовдосконалення у процесі фахового навчання з метою оптимізації власного фізичного розвитку, який свідчить, що ціленаправлені, систематичні і методично вірно організовані заняття з фізичної культури та оздоровчих видів спорту позитивно впливають на формування окремих морфологічних й функціональних процесів, а також сприяють гармонічному розвитку організму в цілому [2, с. 323]. Зауважимо, що розвиток потреби фізичного самовдосконалення у процесі фахового навчання із застосуванням здоров'язберігаючих технологій у системі вишів обумовлений не тільки реалізацією комплексного підходу до врахування перерахованих вище вимог, але й з узгодженою, різнорівневою, творчою співпрацею студентів і педагогічного колективу.

Незаперечним є той факт, що ключовою фігурою у розв'язанні соціально важливого питання збереження й зміцнення здоров'я молодого покоління є викладач. Це робить проблему зміцнення здоров'я молоді пріоритетною для сучасного педагога й вимагає від нього досконалого володіння теоретичними і прикладними аспектами здоров'язбереження. До того ж викладачу варто безупинно працювати над собою, щоб запобігти виникненню педагогічних помилок, а також знизити рівень негативного впливу чинників на здоров'я студентів. Видатний педагог В. Сухомлинський наголошував на тому, що

«учитель зобов'язаний – перед суспільством, перед батьками – працювати тільки правильно, тільки добре...» [1, с. 341].

Здоров'язберігаючі технології – це комплексна, побудована на єдиній методологічній основі система організаційних та психолого-педагогічних прийомів, методів, технологій, спрямованих на збереження, охорону та укріплення здоров'я студентів, формування культури здоров'я, а також на піклування про здоров'я викладачів [4, с. 61].

Основою всіх ЗЗТ є формування у студентів необхідних знань, вмінь та навичок здорового способу життя, навчання використовувати отриманні знання у повсякденному житті [5, с. 11]

Узагальнюючи думки різних авторів щодо значення ЗЗТ, ми дійшли висновку, що педагогічне дослідження буде неповним і недосконалим без розвитку фізичного самовдосконалення з метою збереження особистого здоров'я, оскільки саме цей метод сприяє ефективному вирішенню сучасних наукових завдань.

Висновки. На основі аналізу результатів проведеного дослідження можна запропонувати ряд практичних рекомендацій.

1. При впровадженні педагогічної технології стимулювання самостійної роботи студентів в галузі фізичного виховання необхідно дотримуватися такої послідовності організаційно-технологічних процесів, які забезпечують її оптимізацію та корекцію стосовно до конкретних умов ЗВО і контингенту студентів:

- провести аналіз основних складових освітньої системи: інформаційної, інструментальної, кадрової та організаційно структурної;

- виявити мотиви, інтереси, потреби і стан знань, умінь і навичок студентів організовувати і проводити самостійну освітню діяльність і фізичне самовдосконалення;

- створити або підібрати навчально-методичний комплекс, який забезпечує самостійну роботу і інтереси студентів в області фізичного виховання;

2. Продуктивно вирішувати завдання педагогічного стимулювання активності студентів у самостійній роботі можливе лише в діагностичній та перевірочній формі, на основі критеріальних характеристик і якісних рівнів активності. Лише в цьому випадку педагогічний процес стає технологічно керованим, відкритим і зрозумілим для студентів і викладачів.

3. Необхідно враховувати не тільки стан знань, умінь, навичок і потреб студентів у самостійній роботі, а й стан їх фізичного розвитку в цілому. Самостійна фізкультурно-спортивна діяльність повинна бути в основному індивідуально-орієнтованою.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Сухомлинський В. О. Сто порад учителям : Вибр. тв. в 5 т / В. О. Сухомлинський. – К., 1978. – Т. 2. – 1978. – 537 с.
2. Фурманов А. Г. Оздоровительная физическая культура : учеб. для студентов вузов / А. Г. Фурманов, М. Б. Юспа. – Мн. : Тесей, 2003. – 528 с.
3. Касаткин В. Н. Медико-психолого-педагогические программы укрепления здоров'я : автореф. дис. ... д-ра мед. наук / В. Н. Касаткин. – М., 1999. – 44 с.
5. Онопрієнко О. Концептуальні засади компетентнісного підходу в сучасній освіті / О. Онопрієнко //Шлях освіти. – 2007. – № 4. – С. 32 – 64.
4. Онопрієнко О. Концептуальні засади компетентнісного підходу в сучасній освіті / О. Онопрієнко //Шлях освіти. – 2007. – № 4. – С. 32 – 64
5. Пехота О. М. Освітні технології : навч.-метод. посіб. / за заг. ред. О. М. Пехоти]. – К. : А.С.К., 2008. – 255 с

ЗАСТОСУВАННЯ СУЧАСНИХ МЕТОДІВ ВИКЛАДАННЯ БІОЛОГІЇ В ЗАГАЛЬНООСВІТНІХ НАВЧАЛЬНИХ ЗАКЛАДАХ

Легостаєва Тетяна Вікторівна,

к.б.н., доцент

Котлярова Анастасія Дмитрівна

Студент

Дніпровський національний університет імені Олеся Гончара
м. Дніпро, Україна

Вступ. Сучасний урок – це урок, зміст якого відповідає вимогам нового стандарту в освіті. Актуальність роботи зумовлена новими соціальними запитами, що висуюються до школи і підвищенням освітніх вимог відповідно до розвитку громадського і наукового прогресу.

Мета роботи. Метою роботи було дослідження особливостей проведення сучасного уроку біології в школі за використання новітніх методів і засобів навчання для виявлення рівня засвоєння знань учнями.

Матеріали і методи. Дослідження було проведено в Авдіївській загальноосвітній школі I-III ступенів №6 Авдіївської міської ради Донецької області; в 6Б класі, де навчаються 26 чоловік.

В ході дослідження було проведено тестування учнів 6-го класу для виявлення рівня засвоєння матеріалу. Методи і засоби дослідження: сторітеллінг, компетентнісні завдання, інтерактивний плакат.

Результати і обговорення. Отримані дані свідчать про те, що розробка компетентнісних завдань, інтерактивного плакату та застосування сторітеллінгу сприяє підвищенню ефективності сучасного уроку біології в навчальній діяльності.

Експеримент проводився у два етапи:

1. Проведення традиційного уроку узагальнення знань, та перевірки засвоєних знань з теми №1 («Клітина») із застосуванням контрольної роботи.

2. Проведення нетрадиційного уроку узагальнення знань з теми №2 («Одноклітинні організми. Перехід до багатоклітинності») із застосуванням напрямів сучасного уроку, та перевірка засвоєних знань за допомогою контрольної роботи.

На уроках було використано такі сучасні методи і засоби навчання, як: сторітеллінг – ефективний метод донесення інформації до аудиторії шляхом розповідання смішних, зворушливих або повчальних історій з реальними або вигаданими персонажами (розповідь про життя амеби); компетентнісні завдання – засіб формування ключових та предметних компетентностей, впровадження компетентнісного підходу до навчання молодших школярів (на основі розповіді про амебу); інтерактивний плакат – електронний освітній засіб нового типу, який забезпечує високий рівень задіявання інформаційних каналів сприйняття наочності навчального матеріалу (одноклітинні твариноподібні організми – мешканці водойм; збудники хвороб людини).

На наступних уроках, після узагальнення тем №1 та №2, проводилась контрольна робота для з'ясування рівня засвоєння навчального матеріалу, в якій застосовувалися тестові завдання з різними рівнями складності.

Для виявлення ефективності сучасного уроку в навчальній діяльності, використовували отримані оцінки після проведення контрольної роботи з теми «Клітина». Виявлення успішності учнів за допомогою контрольного оцінювання показало, що за першу контрольну роботу 48% учнів отримали від 7 до 9 балів (виявили достатній рівень навчальних досягнень), 31% учнів написали її на середньому рівні, тобто отримали 4 – 6 балів, 17% написали на високому рівні і лише 4% на початковому.

Після проведення другої контрольної роботи з теми «Одноклітинні організми. Перехід до багатоклітинності», з використанням нових методів і засобів викладання на сучасному уроці біології в школі, отримали наступні результати: кількість учнів з високим рівнем навчальних досягнень – 24%, з достатнім – 56%, з середнім – 20%, роботи з початковим рівнем відсутні.

Отже, після проведення педагогічного дослідження встановлено, що використання нових методів і засобів сучасного уроку мають ефективність, що виражається у підвищенні рівня успішності і пізнавальної активності учнів.

Висновки. У результаті дослідження встановлено, що розробка компетентнісних завдань, інтерактивного плакату та застосування сторітеллінгу сприяє підвищенню ефективності сучасного уроку біології в навчальній діяльності порівняно з традиційним уроком. Провідна роль в проектуванні уроку належить вчителю. Він підбирає оптимальні прийоми, методи, форми, засоби навчання, стилі діяльності відповідно до цілей навчання і особливостей учнів.

Проаналізувавши результати дослідження, встановлено, що в результаті проведення сучасного уроку кількість учнів з високим рівнем навчальних досягнень збільшилась на 7%, з достатнім рівнем – на 8%, а з середнім рівнем кількість учнів зменшилась на 11% і відсутні учні з початковим рівнем навчальних досягнень.

Дослідження ролі сторітеллінгу показує, що варто заохочувати та поширювати цей метод викладання, тому що він допомагає не тільки запам'ятати матеріал, а й збагатити усне мовлення. Основним фактором успішності сторітеллінгу є вдало підібрані і вчасно розказані історії.

Компетентнісно-орієнтовані завдання забезпечують учнів не відокремленими предметними знаннями, а формують цілісне уявлення про світ, де важливо вміти застосовувати ті чи інші знання, навчати учнів здобувати ці знання і, в першу чергу, мотивувати на отримання нових знань.

Використання інтерактивних плакатів в навчальному процесі надає учням можливість краще сприймати навчальний матеріал, підвищується інтерес до навчального матеріалу, оскільки учні спостерігають за незвичайним способом його подання, а також завжди є можливість повторити цей матеріал.

ІННОВАЦІЙНІ СТРАТЕГІЇ НАВЧАННЯ В СУЧАСНІЙ ПЕДАГОГІЦІ

Ломоносова Наталія Олегівна

Кандидат мистецтвознавства
Одеський державний музичний ліцей
ім. професора П. С.Столярського

Вступ

Інтерактивне навчання - це спеціальна форма організації пізнавальної діяльності. Вона має на увазі цілком конкретні і прогнозовані цілі. Одна з таких цілей полягає у створенні комфортних умов навчання, при яких студент або учень відчуває свою успішність, свою інтелектуальну спроможність, що робить продуктивним сам процес навчання.

Мета роботи

У педагогіці розрізняють кілька моделей навчання:

- 1) пасивна – коли той, кого навчають, виступає в ролі "об'єкта" навчання (слухає і дивиться);
- 2) активна – коли той, кого навчають, виступає "суб'єктом" навчання (самостійна робота, творчі завдання);
- 3) інтерактивна – коли відбувається взаємодія. Використання інтерактивної моделі навчання передбачає моделювання життєвих ситуацій, використання рольових ігор, спільне вирішення проблем. Виключається домінування будь-якого учасника навчального процесу або будь-якої ідеї. З об'єкта впливу учень стає суб'єктом взаємодії, він сам бере активну участь в процесі навчання, слідуючи своїм індивідуальним шляхом.

Запропонуємо декілька форм інтерактивного навчання.

Неформальне навчання.

Навчання в неформальних локаціях, таких як музеї чи театри, можуть зв'язати освітній контент з проблемами, які мають значення для учнів. Ці сполуки працюють в обох напрямках. Навчання в школах і коледжах може бути збагачено досвідом з повсякденного життя. Неформальне навчання може бути

поглиблено шляхом додавання питань і знань в класі. Ці підключені враження викликають подальший інтерес і мотивацію для вивчення.

Такий метод призначений для того, щоб учитель запропонував і розглянув питання в класі, потім розглянув це питання з учнями у неформальних локаціях. Після цього – всі діляться своїми висновками в класі особисто або груповою відповіддю.

Такий метод навчання експлуатує сильні сторони обох середовищ і забезпечує учням залучення можливостей для навчання.

Навчання завдяки аргументації

Учні можуть просувати своє розуміння науки шляхом суперечок подібно професійним вченим. Аргументація допомагає їм бути присутніми на контрастах ідей, які можуть поглибити їх навчання. Це також дозволяє уточнювати ідеї з іншими, щоб створити або спростувати претензії.

Вчителі можуть викликати обговорення в класах, заохочуючи учнів задавати відкриті питання, розробляти і використовувати моделі для побудови пояснень. Коли учні модулюють в наукові відносини, вони вчаться активно слухати і конструктивно відповідати іншим. Професійний розвиток може допомогти вчителям вивчити ці стратегії і долати проблеми, ділитися своїм інтелектуальним досвідом з учнями відповідним чином.

Контекстне навчання

Контекст дозволяє нам вчитися на досвіді. Інтерпретуючи нову інформацію в контексті звідки і коли це відбувається і зв'язуючи її до того, що ми вже знаємо, ми розуміємо її актуальність і значення. У класі або лекційному театрі контекст зазвичай обмежений фіксованим простором і обмеженим часом. Крім класу, навчання може проходити зі збагаченого контексту, такого, як відвідування сайту або музею спадщини, або занурення в гарну книгу.

У нас є можливість створити контекст, взаємодіючи з нашим оточенням, проводячи розмови, замітки і модифікації прилеглих об'єктів. Ми також можемо зрозуміти контекст, досліджуючи світ навколо нас. Звідси впливає,

що розробка ефективних сайтів для навчання, вимагає глибокого розуміння того, які форми контексту формуються процесом навчання.

Обчислювальне мислення

Обчислювальне мислення - це потужний підхід до мислення і розв'язання проблем. Воно включає в себе розподіл великих проблем на більш дрібні (розкладання), розпізнавання, як ми ставимося до проблем, які були вирішені в минулому (розпізнавання шаблону), відкладення в сторону неважливих деталей (абстракція), виявлення і розробка кроків, які будуть необхідні для досягнення рішення (алгоритми) і переробка цих кроків (налагодження).

Такі навички обчислювального мислення можуть бути цінними в багатьох аспектах життя, починаючи від написання рецепта, щоб поділитися улюбленою стравою з друзями, до шляху планування свята або експедиції, щоб розгорнути наукову команду для вирішення складного завдання.

Мета полягає в тому, щоб навчити дітей структурувати проблеми. Обчислювальне мислення може бути викладатися як частина математики, науки і мистецтва. Мета такого мислення - це не просто заохочення дітей, а й оволодіння мистецтвом мислення, яке дозволить їм вирішувати складні проблеми у всіх аспектах їхнього життя.

Навчання, як науковий дослід

Залучення з автентичними науковими інструментами і практиками, такими як управління дистанційними лабораторними експериментами, можуть побудувати навички дослідження наукового розслідування, поліпшити концептуальне розуміння і збільшити мотивацію. Віддалений доступ до спеціалізованого обладнання, вперше розроблений для вчених і студентів університету, тепер розширюється до викладачів і школярів. Дистанційна лабораторія зазвичай складається з апарату або обладнання, роботизованих рук для його роботи, та камер, які забезпечують види експериментів, коли вони розгортаються.

Дистанційні лабораторні системи можуть знизити бар'єри для участі, надаючи зручні веб-інтерфейси, матеріали навчальних програм і професійний розвиток для викладачів.

При відповідній підтримці доступ до віддалених лабораторій може поглибити розуміння для викладачів та учнів, пропонуючи практичні розслідування і можливості для безпосереднього спостереження, які доповнюють підручник. Доступ до віддалених лабораторій також може принести нові враження в шкільний клас.

Втілене навчання

Втілене вивчення включає в себе самосвідомість органу, що взаємодіє з реальним або змодельованим світом для підтримки процесу навчання. У втіленому вивченні мета полягає в тому, що розум і орган працюють разом, так що фізичний зворотний зв'язок і дії посилюють процес навчання.

Технологія для допомоги такому різновиду навчання включає в себе носіння датчиків, які збирають особисті фізичні та біологічні дані, візуальні системи, які відстежують рух і мобільні пристрої, які реагують на такі дії, як нахил і рух. Цей підхід може бути застосований до розвідки аспектів фізичних наук, таких як тертя, прискорення і сила, або для розслідування змодельованих ситуацій, таких як структура молекул.

Адаптивне навчання

Всі учні різні. Однак більшість освітніх презентацій і матеріалів однакові для всіх. Виникає проблема навчання, шляхом навантаження на учня, щоб з'ясувати, як займатися контентом. Це означає, що деякі учні будуть нудьгувати, інші будуть втрачені, і далеко не всі зможуть виявляти шлях через контент, який призводить до оптимального навчання. Адаптивне навчання пропонує вирішення цієї проблеми. Воно використовує дані про попереднє і поточне навчання учнів для створення персоналізованого шляху через освітній контент.

Адаптивні системи навчання рекомендують кращі місця для початку нового контенту та перегляд старого контенту. Вони також надають різні

інструменти для моніторингу прогресу. Вони спираються на давні практики навчання, такі, як читання підручника, і додають шар підтримки з комп'ютерних напрямків. Адаптивне вчення може бути застосоване під час занять в класі або в онлайн-середовищі, де учні контролюють свої власні темпи навчання.

Аналітика емоцій

Автоматизовані методи відстеження очей і розпізнавання особи можуть проаналізувати, як вчаться учні, а потім реагують по-різному до їх емоційних і когнітивних установ. Типові пізнавальні аспекти навчання включають, як відповіли учні на запитання і як вони пояснюють свої знання. Деякі аспекти включають навіть такі фактори, як розчарований, заплутаний або незацікавлений учень.

Для навчання в класі, багатообіцяючий підхід полягає в тому, щоб об'єднати комп'ютерні системи для когнітивного навчання з досвідом вчителів, відповідаючи на емоції учнів.

Результати

На основі нових інформаційних і педагогічних технологій, методів навчання стало можливим змінити, причому радикально, роль викладача, зробити його не тільки носієм знань, а й керівником, ініціатором самостійної творчої роботи учня, скажімо більше - виступити в якості провідника в океані різноманітної інформації, сприяючи самостійному виробленню критеріїв і способів орієнтації, пошуку раціонального в інформативному потоці. Інакше, в нинішніх умовах розвитку ринку освітніх послуг і вимог епохи інформаційних технологій, викладання має поєднувати в собі вироблені практикою директивну і сучасну, що носить інноваційний характер, інтерактивну моделі навчання.

Висновки

Інноваційні технології в освіті спровоковані соціально-економічними новаціями, входженням загальноосвітніх установ в ринкові відносини, систематичним зміною складу і обсягу навчальних дисциплін, гуманізацією освітнього процесу, трансформацією ролі вчителя.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Даниленко Л.І. Теорія і практика інноваційної діяльності в загальній середній школі// Управління освітою. 2001. - №3. - С. 18-24
2. Дичківська І.М. Інноваційні педагогічні технології. - К., 2004.
3. Ігнатенко М. Сучасні освітні технології // Математика в шк.,- 2003. - №4.
4. Педагогические технологии / Под общей ред. В.С. Кукушкина. – Ростов н/Д., 2002.
5. Химинець В.В. Інноваційна освітня діяльність/ В.В. Химинець. – Ужгород: Інформаційно-видавничий центр ЗІППО, 2007. – 364 с.

ЗБАГАЧЕННЯ МОВЛЕННЯ УЧНІВ ПОЧАТКОВИХ КЛАСІВ ЕТНОКУЛЬТУРОЗНАВЧОЮ ЛЕКСИКОЮ

Лук'яник Людмила Василівна

к.п.н., доцент

Магістрант

Бенесько Світлана Олегівна

Рівненський державний гуманітарний університет

м. Рівне, Україна

Вступ. Переорієнтація сучасного суспільства і його соціокультурної політики, що передбачає розвиток особистості на засадах етнопедагогіки, докорінну зміну підходів до освіти, зумовлює суттєві інноваційні зрушення і в концепції навчання міцної незалежної держави, підняття науки, освіти і культури в Україні на європейський рівень неможливі без національного самоусвідомлення народу, без засвоєння українцями культурної спадщини попередніх поколінь. У процесі вивчення тематичних розділів, пов'язаних із рідним краєм, у контексті навчальних дисциплін учень не тільки повинен закріпити попередньо одержані знання, але й ознайомлюючись із новими, збагачувати свій лексичний запас словами етнокультурознавчого спрямування.

Метою статті є обґрунтування важливості використання етнокультурознавчої лексики у контексті уроків у початкових класах та її позитивного впливу на розвиток мовлення учнів.

Матеріали і методи. Розвиток дітей молодшого шкільного віку та виховання у них любові до рідного слова – завдання початкової школи, що закладає основи становлення особистості. Для успішної соціалізації дітей, вироблення вміння спілкуватися з іншими людьми вчитель має звертати увагу на збагачення словникового запасу дітей етнокультурознавчою лексикою.

Етнокультурознавча лексика – один із базових компонентів культури, умова й засіб функціонування національної свідомості, збереження історичної пам'яті українців [1].

Важливим складником етнокультурознавчої лексики є національно маркована лексика, зокрема етнографізми (вишиванка, свитина), діалектизми (дараба, оболонь, плай), екзотизми (борщ, галушка, горохвяники) тощо. Така вербальна площина містить передусім тематичні групи слів, що відображають специфіку українського народу, умови його життя й особливості світорозуміння, несуть ознаки територіального маркування та відтворюють загальну картину соціальних стереотипів. Крім того, переважна частина стилістично нейтральної лексики, усталених зворотів в умовах національно орієнтованого контексту набуває забарвлених рис в етнічному й соціально-психологічному вимірах.

Вагомою складовою етнокультурознавчої лексики на уроках читання є український вітальник, художні й фольклорні тексти (пісні, думи, перекази, щедрівки, віншування, календарно-обрядова поезія), що мають національно-мовну основу [5].

В сучасній українській мові віділяють такі тематичні групи етнокультурознавчої лексики: слова на позначення народної символіки (коровай, рушник, калина, горлиця); назви людей за родом занять, майновим і соціальним станом, родинними стосунками (кум, козак, січовик, чумак, коваль, бандурист); номінації традиційних предметів побуту, кухонного начиння, страв (горщик, ступа, макітра, борщ, пироги, вареники); назва частин народного костюма (плахта, вінок, шаровари, чоботи); слова на позначення музичних інструментів, ігор, танців, фольклорних творів (кобза, дума, гопак, коломийка, гуцулка); слова із сфери традиційних промислів і ремесел (горно, серп, ціп, верстат, коноплі, прялка, веретено); назви поселень, частин житла (містечко, хутір, покуть, перелаз); номінації свят, обрядів (вечорниці, дівич-вечір, народини); назви міфологічних істот (русалка, відьма, доля).

У процесі розвитку зв'язного мовлення та збагачення лексичного складу етнокультурознавчою лексикою учнів початкових класів важливу роль відіграє формотворча та словотворча робота та вміння оперувати цими словами відповідно до завдань мовного і мовленнєвого характеру, а також у повсякденній комунікативній практиці. Розвиток дітей шкільного віку та

виховання у них любові до рідного слова – завдання початкової школи, щозакладає основи становлення особистості.

Робота над засвоєнням такої лексики, що відображає культуру українського народу включає такі завдання: розширення словникового фонду учнів, тобто засвоєння нових, не відомих раніше слів чи нових значень слів; активізація словника, тобто перенесення якомога більше слів з пасивного словника у активний; уточнення словника; усунення неточностей у вимові слів дітей.

Для вирішення завдань пропонують формувати в учнів такі лінгвокультурологічні знання, уміння та навички: знання приказок, фразеології, художніх та краєзнавчих текстів, національно маркованих слів, словосполучень та речень, історії рідного краю, його обрядовості, звичаїв, побутового, культурного життя, міфи, вірування, естетичні цінності, культуру поведінки відповідно до ситуації спілкування; аналіз і синтез народознавчої інформації, уміння переробляти культурну інформацію, а також творчо використовувати її відповідно до потреб і запитів окремої соціальної групи суспільства.

При ознайомленні молодших школярів з етнокультурознавчою лексикою, під якою розуміють шар корінної української лексики, яка відображає предмети і явища природи, побут і культуру українського народу, значну роль відіграє саме етнолінгводидактична підготовка вчителя [2].

Вживання на уроках читання у фольклорних і художніх текстах лексики відтворює загальну картину соціальних стереотипів, притаманних українству. Наприклад: заволока – «чужинець, зайда, заброда (Горе мені на чужині: зовуть мене заволокою (П. Чубинський)» [1]; мазепа – «спочатку – замазура, нечупара, а потім – взагалі неохайна, грубувата і простувата людина» [1]; нетяга / летяга – «1) бідна, незаможна людина; 2) неодружений самітній чоловік, бідолаха (Чи нема де якого нетяги? (казка); Ой полем, полем киліємським, битим шляхом ордеїнським, ей, гуляє, гуляє козак, бідний летяга (дума)» [1]. Порівняємо лексеми з узагальненим, символічним значенням: женишина – «один з двох, хто кохає одне одного, – дівчина або парубок. (Та чогось моя женишина смутна, невесела (А. Метлинський); Ой є в мене женишина, не до тебе, чорта! (П.

Чубинський)» [1]); рúб'я як символ злиднів, бідності, у прямому значенні – «дуже старий подертий одяг; лахміття, дрантя (Треба прясти, щоб руб'ям не трясти (М. Номис)» [1]) тощо.

Читання – це активна пізнавальна діяльність. Вона виявляється в допитливості, прагненні дізнатись про життя людей, ознайомленні з подіями, вчинками героїв, прагненні дізнатись, як розгортатимуться події далі. У процесі читання творів різних жанрів формується ставлення дітей до навколишньої дійсності, розвиваються естетичні та етичні почуття, творчі здібності, збагачується мовлення. Реалізація цих завдань здійснюється на основі змісту і методичного апарату підручника в системі уроків, класного і позакласного читання, для яких характерним є поєднання різних варіантів, побудованих на засадах особистісно-зорієнтованого навчання.

Результати і обговорення. Дослідження, присвячені збагаченню мовлення учнів етнокультурознавчою лексикою, представлені у працях науковців: Н.Голуб, Р.Дружененко, В.Загородної, Л.Кожуховської, Т.Левченко, Г.Максимчук та ін. Учені доводять, що з допомогою лексики етнокультурознавчого змісту людина залучається до історії свого народу, його духовності, пізнає генетичний код своєї нації. Збагачення словника різноманітними засобами та у різних навчальних умовах досліджується у працях ряду вітчизняних науковців.

Л.Алексєєнко-Лемовська процес збагачення розглядає в умовах театральної-ігрової діяльності, Н.Луцан звертається до потенціалу народних ігор для розвитку активного та пасивного словників дітей шкільного віку, В.Коник досліджувала проблему розвитку лексики молодших школярів під час їх знайомства з природою, Ю.Руденко вказала на освітні можливості української народної казки для збагачення словника дитини експресивною лексикою, дослідження Н.Горбунової зорієнтоване на вивчення розвитку словника саме дітей старшого дошкільного віку. Теоретичні положення системи словникової роботи із використанням засобів образотворчого мистецтва в період навчання грамоти досліджували такі вчені як В.Виноградов, В.Белінський, М. Дорошенко, Т. Пінчук.

Ефективні шляхи збагачення мовлення учнів пропонували у свій час вчені-психологи Л.С.Виготський, І.О.Синиця, Г.С.Костюк, М.І.Жинкін, О.О.Леонтьєв, Л.І.Айдарова та ін.

Дидактичні та методичні основи роботи над збагаченням і розвитком словникового запасу учнів розроблялися ще Я.А.Коменським, а пізніше К.Д.Ушинським, Ф.І.Буслаєвим, І.І.Срезневським, С.Х.Чавдаровим, В.О.Сухомлинським, М.Г.Стельмаховичем та ін.

Висновки. Отож, збагачення словника учнів початкових класів етнокультурознавчою лексикою є кроком до збереження національних традицій, збагачення мовлення молодшого школяра під час творчої діяльності, активізації знань про свій рідний край. Така лексика несе важливе змістове, емоційне й естетичне навантаження, забезпечує передачу і збереження загальнолюдських і національних цінностей.

Засвоєння етнокультурознавчої лексики розширює культурний горизонт учнів, прищеплює прагнення зберігати і примножувати духовні і матеріальні скарби, накопичені попередніми поколіннями.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Єрмоленко С.С. Мова в культурі народу. Мовознавство. 2010 № 4–5. С. 3 –13.
2. Лященко М. Українська мова за професійним спрямуванням як складова лінгвістичної освіти майбутніх учителів початкових класів. Початкова школа. 2014. № 5. С.47-49.
3. Маєвська Л. Модель підготовки майбутнього учителя до етнокультурного виховання молодших школярів. Режим доступу: zu.edu.ua.
4. Навчальні програми для загальноосвітніх навчальних закладів із навчання літературного читання. 1-4 класи. К.: Видавничий дім «Освіта», 2016. 392 с.
5. Шарманова Н. М. Етнолінгвістика : навчальний посібник для студентів факультету української філології за ред. Ж. В. Колоїз. Кривий Ріг: НПП АСТЕРІКС, 2015. 192 с.

ТЕОРЕТИКО-ПРАКТИЧНІ ОСНОВИ ВИВЧЕННЯ ГРАМАТИЧНОГО МАТЕРІАЛУ НА ФОНЕТИЧНІЙ ОСНОВІ В ПОЧАТКОВИХ КЛАСАХ

Лук'яник Людмила Василівна

к.п.н., доцент

Магістрант

Козяр Тетяна Анатоліївна

Рівненський державний гуманітарний університет

м. Рівне, Україна

Вступ. Однією з особливостей оволодіння учнями початкової школи міцною граматичною навичкою є те, що її фундамент – орфографічні дії, які ґрунтуються на знаннях із фонетики. І тому основне завдання вчителя є сформулювати в учнів нормативну вимову. В основі методичних прийомів мають лежати активні спостереження, дії та розумові операції з одиницями усного мовлення. Оволодіння молодшими школярами грамотним письмом забезпечує системний підхід до вивчення мови, засвоєння нормативної сторони не тільки писемного, а й усного мовлення, що є основою їхньої загальної мовленнєвої культури [3].

Метою статті є обґрунтування доцільності вивчення граматичного матеріалу на фонетичній основі у початкових класах.

Матеріали і методи. Відомо, що орфографія української мови ґрунтується на чотирьох принципах: фонетичному, морфологічному, історико-традиційному та ідеографічному (смысловому). На їх основі устанавлюються орфографічні правила [2].

За фонетичним принципом пишуться слова, в яких звуки і букви співпадають, правопис перевіряється вимовою: *дорога, трава, день, ряд*. Науковцями доведено, що майже 80 відсотків написань в українській мові ґрунтується на фонетичному принципі. У зв'язку з цим треба багато приділяти уваги засвоєнню знань з фонетики, формуванню навичок вимови [1].

Щоб навчити дитину чути і позначати на письмі реально вимовлені звуки, необхідне спеціально організоване навчання. Для усвідомлення звука як одиниці мовлення учень повинен оволодіти вміннями виділяти (абстрагувати) його із звукового комплексу (слова), чути і знаходити в інших звукових сполученнях, зіставляти звуки, вимовлені окремо та в словах, встановлювати наявне співвідношення між звуками та буквами [2].

Невід'ємною умовою успішного засвоєння залежностей між звуковою і графічною системами мови є звуковий та звуко-буквений аналізи. В основі звуко-буквеного аналізу лежить чітке усвідомлення двох знакових систем, що служать для відображення однієї й тієї ж мовної одиниці – слова. Перехід від однієї знакової системи (графічної) до іншої (фонематичної) у формі елементарної транскрипції вимагає від школярів певного ступеня абстракції. Зрозуміло, що вміння здійснювати такий перехід позитивно впливає не тільки на формування в дітей правильних фонетичних та графічних понять, орфоепічних та орфографічних дій, а й на їхній розумовий розвиток.

Дуже важливо, щоб уже на початковому ступені навчання одержувані учнями фонетичні поняття були науково правильними, щоб не вступали в протиріччя з об'єктивною суттю відповідних мовних явищ, адже саме фонетичні знання лежать в основі вивчення мовного матеріалу в початкових класах [2].

У практиці початкового вивчення української мови нерідко трапляються випадки, коли ознайомлення школярів з новими поняттями розпочинається з визначення, без попередніх спостережень за відповідними мовними явищами, в яких відображається це поняття, без врахування його фонетичної основи.

Практика свідчить, що орфографічна грамотність учнів перебуває у прямій залежності від глибини й міцності фонетичних знань. Більшість орфографічних помилок пояснюються не стільки незнанням правил, скільки невмінням практично розібратися у звуковому складі слів, нерозумінням подвійної ролі букв *я, ю, є, ї*.

Однією з особливостей оволодіння учнями початкових класів писемним мовленням є те, що воно здійснюється на основі і постійному взаємозв'язку з усним мовленням. Зокрема, орфографічні дії будуються на основі вимовних.

Якість вимовних навичок, сформованих у дітей в дошкільному віці, у процесі несвідомого наслідування, не завжди відповідає загальноприйнятим вимовним нормам літературної мови. Тому з початком шкільного навчання одним з найважливіших завдань вчителя є формування в учнів нормативної вимови [3].

Значні можливості для засвоєння молодшими школярами найважливіших орфоепічних норм української літературної мови закладено в програмному матеріалі з фонетики. Тому вивчення фонетичного матеріалу, розпочинаючи з уроків навчання грамоти, слід будувати так, щоб учні паралельно оволодівали як правилами правопису, так і правилами вимови різних мовних одиниць.

Взаємозв'язане навчання вимови і правопису вимагає застосування методичних прийомів, в основі яких лежать активні спостереження, дії та розумові операції з одиницями усного мовлення. При цьому, якщо на початкових етапах формування в учнів фонетичних понять та орфоепічних знань і вмінь слід активізувати наслідувальні дії, то на наступних етапах цієї роботи необхідно підводити їх до аналізу мовних явищ і дій. Мислительні операції з одиницями усного мовлення (аналіз і синтез, порівняння, класифікація, узагальнення тощо) повинні супроводжуватись активними діями учнів не тільки зовнішнього характеру (робота органів мовного апарату), а й внутрішніми (емоційними та вольовими зусиллями), що є особливо важливим у подоланні раніше сформованих неправильних навичок.

Послідовне опрацювання фонетико-орфоепічного та орфографічного матеріалу в тісному взаємозв'язку створює в одних випадках важливу основу для правильного письма (пряма опора на вимову у фонетичних написаннях), а в інших, коли слово пишеться за морфологічним принципом, – попереджає появу не тільки правописних, а й вимовних помилок, виховує в учнів орфоепічну та орфографічну пильність, самоконтроль.

Оволодіння молодшими школярами орфоепічними нормами української мови не тільки можливе, але й доцільне. Воно забезпечує системний підхід до вивчення мови, засовення нормативної сторони не тільки писемного, а й усного мовлення, служить однією з важливих умов успішного формування в учнів навичок орфографічного письма, основою для підвищення їхньої загальної мовної культури [3].

У мовній змістовій лінії програми виділено аспект правопису, успішне оволодіння яким залежить від рівня сформованості фонетичних знань, умінь і навичок.

Результати і обговорення. Згідно вимог програми, протягом року, учні 1-го класу повинні оволодіти такими вміннями: правильно записувати слова, вимова і написання яких збігається; правильно позначати на письмі м'якість приголосних звуків; дотримуватися правила вживання великої літери на початку речення; правильно вживати розділові знаки під час списування та запису на слух речень; списувати текст, дотримуючись правил каліграфії, перевіряти написане, виправляти допущені помилки; писати під диктування слова, речення з 3-4 слів, зв'язний текст обсягом 20-30 слів, написання яких здійснюється за фонетичним принципом; правильно вимовляти, наголошувати і писати загальноновживані слова, передбачені програмою для запам'ятовування [3].

Учні наприкінці 2-го класу повинні: правильно записувати сприйняті на слух слова підруничкової лексики, вимова і написання яких не розходяться; правильно позначати на письмі м'якість приголосних звуків; пояснювати різницю між вимовою і написанням слів, що пишуться за вивченими правилами; коментувати правильне написання слова відповідно до опрацьованого орфографічного правила; знати і дотримуватися вживання великої літери на початку речення та у власних назвах; правильно вживати розділові знаки під час списування та запису на слух речень, різних за метою висловлювання та інтонацією; писати диктант обсягом 30-50 слів, написання яких здійснюється за фонетичним принципом та за вивченими правилами;

правильно вимовляти, наголошувати і записувати слова, передбачені програмою [3].

Найважливішу роль у формуванні фонетичних знань учнів 2 класу відіграє вивчення розділу «Звуки і букви».

На відміну від попередніх видань, в новому підручнику для 2-го класу розділ «Звуки і букви» вміщено на початку, а не вкінці, з тією метою, щоб здобути в процесі навчання грамоти знання і уміння, пов'язані з фонетичною і графічною системами української мови, здобули логічне продовження в 2-му класі.

Навчальна програма передбачає оволодіння учнями 3-го класу такими вміннями: відтворювати усно український алфавіт; називати букви на позначення голосних і приголосних звуків, парних дзвінких і глухих приголосних; правильно називати всі літери; розташовувати слова за алфавітом, орієнтуючись на другу літеру; користуватися орфографічним та іншими навчальними словниками; застосовувати правила перевірки написання слів із ненаголошеними голосними $[e'']$, $[u^e]$ в корені, що перевіряються наголосом; користуватися орфографічним словником для перевірки написання слів із ненаголошеними $[e'']$, $[u^e]$, що не перевіряються наголосом; писати слова із дзвінкими приголосними в кінці слова і складу перед глухими відповідно до літературної вимови; застосовувати правило перевірки букв на позначення дзвінких і глухих звуків, що піддаються уподібненню (*молотьба*, *просьба*, *легко*, *нігті*); дотримуватися правил правопису префіксів *роз-*, *без-*, *з-* (*-с*), вживання апострофа після префіксів на приголосний звук, переносу слів із префіксами, з апострофом після префіксів; правильно записувати слова зі збігом однакових приголосних звуків на межі морфем (*беззахисний*, *осінній*) та переносити їх із рядка в рядок; записувати власні іменники з великої букви; писати окремо не з дієсловами; виділяти на письмі звертання розділовими знаками: комою, знаком оклику; списувати текст із підручника обсягом 50-70 слів із дотриманням правил правопису і каліграфії, звіряти записане зі зразком, виправляти допущені помилки: записувати під диктування текст (50-70 слів, що

пишуться за фонетичним принципом, за правилами, вивченими в 1-3 класах і визначеними програмою для самостійного запам'ятовування [3].

Мовна змістова лінія програми для 4-го класу передбачає оволодіння учнями, окрім зазначених в попередніх класах, ще такими правописними уміннями: відображати на письмі явища чергування приголосних [з], [к], [х] із [з'], [ц'], [с'] та голосного [і] з [е], [о] (*нога – на нозі, яблуко – в яблуці, рух – у русі*), (*ніч – печі, ніч – ночі, ночей*); вживати у процесі виконання навчальних вправ: у родовому відмінку іменників жіночого роду на –а закінчення –и, –і (*стіни, пісні, межі, кручі, груші*); в орудному відмінку однини в іменниках чоловічого та жіночого роду з основою на м'який приголосний та [ж], [ч], [ш] закінчення –єю (*землею, межею, кручею, тишею*); –ем (*конем, ножем, мечем, споришем*); закінчення –єю в іменниках жіночого роду на –ія (*лінія – лінією*); закінчення –єм в іменниках чоловічого роду на [й] (*гай – гаєм*); перевіряти за словником закінчення в родовому й орудному відмінках іменників на –ар, –яр (*вівчарем, слюсарем, школярем, але маляром, столяром*); вживати: подвоєні букви на позначення м'яких приголосних перед закінченням –ю в орудному відмінку іменників жіночого роду з основою на приголосний (*тінню, молоддю*); апостроф перед закінченням –ю в іменниках з основою на [б, п, в, м, ф] (*любов'ю, Об'ю, верф'ю*); в іменнику мати (*матір'ю*); не вживати подвоєння в іменниках зі збігом приголосних в основі (*якістю, повістю*); уживати букву ь для позначення м'якості кінцевого приголосного основи у відмінкових формах прикметників (*синьої, давнього, братнього, літньому, у могутньому*) і т. д. [3].

Робота по вивченню звукового складу української мови, а нерозривно з цим по виробленню правильної вимови, поглиблюється під час вивчення морфології й синтаксису. Так, при вивченні будови слова обов'язково повторюються відомості про голосні й приголосні звуки, про дзвінкі й глухі приголосні, про склад як фонетичну одиницю. При цьому фонетичні відомості щільно пов'язуються з правилами правопису [1].

Оскільки орфографічні правила української мови, які вивчаються у початкових класах, носять в основному фонетичний характер, тобто пов'язані з

літературною вимовою, на кожному уроці має приділятися увага її вдосконаленню [2].

Отже, оволодіння правописом, як невід'ємною складовою мовної змістової лінії навчальної програми для початкових класів, є неможливим без врахування фонетичної основи мовного матеріалу.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Кравцова Н., Придаток О., Романова В. Українська мова 3 клас. Частина 1. Тернопіль: Підручники і посібники. 2019. 32 с.
2. Сапун Г. Українська мова та читання: 3 клас. Частина 1. Тернопіль: Підручники і посібники». 2019. 52 с.
3. Типові освітні програми для закл. загальної середньої освіти: 1-2 та 3-4 класи (Нова українська школа). Київ. Видавництво «Світоч» , 2019. 336 с.

ФОРМУВАННЯ ФОНЕТИЧНИХ НАВИЧОК ЗАСОБАМИ МАЛИХ ПОЕТИЧНИХ ФОРМ

Наконечна Анна Андріївна,
студентка
Херсонський державний університет
м. Херсон, Україна

Введення. На сьогоднішній день метою навчання іноземної мови є формування всіх складових комунікативної компетенції. В її розвитку провідну роль відіграють мовні навички. Перед вчителем іноземної мови стоїть дуже важливе завдання – формування правильної англійської вимови. Правильна і чітка вимова звуків у результаті сприяє правильній передачі думок, а також правильному розумінню мови.

Процес виконання вправ досить нудний, тому використання малих поетичних форм є одним з найкращих способів, за допомогою якого формуються, закріплюються і вдосконалюються фонетичні навички.

Під час написання роботи були аналізовані праці українських та зарубіжних науковців. Теоретичним підґрунтям магістерської роботи слугують, по-перше, праці науковців, які вивчали проблеми, пов'язані з навчанням фонетиці англійської мови (Щерба Л.В., Артемов В.О., Леонтьєв О.О., Шатілов С.Ф., Мільруд Р.П., Пасов Є.І., Панасенко Н.І., Хомицька А.М., Антипова А.М.) [2, 3, 7, 8, 9, 10], по-друге, праці науковців, які вивчали нетрадиційні методи і прийоми викладання іноземної мови, одним з яких є використання пісенних матеріалів, в якості засобу навчання учнів фонетиці (Аітов В.Ф., Зубарева Л.О., Карпіченкова Є.П.) [1, 5] та, по-третє, дослідження ролі віршів у вивченні англійської мови (Грибанова К.І., Павлова О.О.) [4, 6].

Мета роботи. Метою даної роботи є обґрунтування ефективності застосування малих поетичних форм при формуванні фонетичних навичок.

Методи. У роботі були використанні такі методи дослідження як вивчення літератури з даної проблеми такі як аналіз логічного узагальнення,

описовий, порівняння та систематизації педагогічних та лінгвістичних досліджень.

Результати. При заучуванні малих віршів, учні удосконалюють свої навички говоріння, закріплюють правила фразового наголосу. При формуванні фонетичних навичок учням необхідно приділяти увагу вивченню віршів також для того, щоб показати красу звучання англійської мови, його ритмів і звуків. [4]

Враховуючи сучасні методики викладання іноземної мови та психологічно-педагогічні особливості учнів, використання різноманітних малих віршів на уроках іноземної мови можуть сприяти підвищенню ефективності навчання учнів. [6]

Слід зазначити, що окремі поетичні твори пропонуються авторами сучасних навчально-методичних комплектів з англійської мови, методичні аспекти роботи над віршем аналізується на сторінках журналу «Іноземні мови в школи», але системного підходу до вивчення англійської поезії на уроках не розроблено. [4, 6]

Висновки. Отже, для створення сприятливих умов для оптимального режиму уроку, формування фонетичних навичок у учнів, стійкої позитивної мотивації до вивчення іноземної мови, а також для створення процесу навчання більш цікавим і незабутнім можна використовувати малі поетичні форми, такі як сенкани, лімерики, хайку тощо. Більш того, малі поетичні форми на уроках іноземної мови сприяють розвитку мислення, пам'яті, сприйняття та уваги дитини.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Аитов В. Ф. Использование аутентичного песенного материала в обучении английскому языку в 5–6 классах средней общеобразовательной школы / В. Ф. Аитов // Современная зарубежная культура в обучении иностранным языкам: Сборник материалов научно–практической конференции. – Санкт–Петербург. – 1993. – С. 65–68, 119–121.
2. Антипова А. М. О ритме английской речи / А. М. Антипова // ИЯШ -1990. – №2. – С. 55.

3. Артемов В. А. Психология обучения иностранным языкам / В. А. Артемов – М. – 1969. – 279 с.
4. Грибанова К. И. Развитие коммуникативной компетенции учащихся на материале поэтических произведений / К. И. Грибанова // Иностранные языки в школе
5. Карпиченкова Е. П. Роль музыки и песен в изучении английского языка / Е. П. Карпиченкова // ИЯШ. – 1990. – №5.
6. Павлова Е. А. Стихи и рифмовки на уроках иностранного языка эффективное средство усвоения языкового материала / Е. А. Павлова // Иностранные языки в школе. – 2009
7. Пассов Е. И. Основы методики обучения иностранным языкам / Е. И. Пассов — М. – «Русский язык». – 1977.
8. Хомицкая А. Н. Профессионально-ориентированное совершенствование фонетической стороны речи студентов. / А. Н. Хомицкая – Канд дисс.- Н.Новг., 1999.
9. Шатилов С. Ф. О создании рациональной методики обучения / С. Ф. Шатилов // ИЯШ. – 1990. – №2. – с. 46-50
10. Щерба Л. В. Избранные работы по языкознанию и фонетике. / Л. В. Щерба – Т.1., Изд. Ленинградского ун-та. – 1958. – 180 с.

АНАЛІЗ РОЗВИТКУ ІНВАСПОРТА В УКРАЇНІ

Орленко Наталія Анатоліївна,

канд. пед. наук, доцент

Пахомов В. И.,

Лукашова И. В.,

Старостина К. В.

Національний авіаційний університет, Київ, Україна

Проблема інвалідності розглядалася ще давно і актуальна в сучасному житті України. Відомо, що 10% населення світу (і близько 5,3% населення України) мають ту чи іншу форму інвалідності. Приблизно на 200 000 чоловік щорічно збільшується число інвалідів. У сучасному світі на цю цифру впливають екологічні катастрофи, війни, кримінальні ситуації, різні травми і захворювання, отримані на виробництві та в побуті, а також з-за численних автомобільних аварій. Наприклад, за статистичними даними в Україні налічується до 30 000 інвалідів-візочників [3]. На жаль, інвалідність людини обмежується не тільки його власними фізичними бар'єрами, а й бар'єрами у свідомості інших людей, які відносяться до проблеми інвалідності як до соціальної проблеми. Відомо, що одним з головних орієнтирів у соціальній сфері сучасного суспільства є здоров'я людини. Здоровий спосіб життя є одним з основних факторів, забезпечує тривалість активного життя людини, визначає соціальне, біологічне і психічне благополуччя громадянина. Людина, яка стала інвалідом, не може змінити світ. Їй слід докласти неймовірних зусиль, щоб пристосуватися до таких умов, навчитися жити повноцінним життям і активно брати участь у всіх сферах життя суспільства [1, 2, 3]. Безумовно, інвалідам важливо відчувати підтримку суспільства, щоб вони могли довести собі і всім оточуючим своє право на активне існування в розумовому і фізичному планах. Тому дуже важливу роль відіграє спорт, а для багатьох він стає своєрідним зв'язком з життям здорових людей, способом боротьби зі своєю недугою і соціальною ізоляцією, а найчастіше, з собою. Завдяки неймовірній силі

волі, люди, маючи серйозні проблеми зі здоров'ям, показують неймовірні спортивні результати. Хоча залучення інвалідів до фізичної культури і спорту зараз відбувається досить активно, проте існує велика кількість проблем, вирішення яких вимагає як професійного наукового підходу, так і звичайного небайдужості з боку суспільства і, власне, держави. Спортивний рух інвалідів є структурною складовою сучасного Міжнародного Олімпійського руху. Виникнення видів спорту, в яких можуть брати участь інваліди, пов'язана з ім'ям Людвіга Гуттамана. Він зміг подолати стереотипи, які склалися століттями, по відношенню до людей з фізичними вадами, ввівши спорт в процес реабілітації хворих з порушенням функцій спинного мозку. Більш того, він довів, що спорт для людей, сприяє відновленню психічної рівноваги, створює оптимальні умови для адаптації, дозволяє повернутися до повноцінного життя незалежно від фізичних недоліків. Саме з цього часу його підходи призвели до формування міжнародного руху людей з фізичними і психічними вадами, а також до залучення їх до систематичних занять спортом [1]. Слід зазначити, що Україна є однією з небагатьох країн, в якій створена державна система управління фізичною культурою і спортом інвалідів та прийнято програму їх підтримки. Вся система фізичної культури і спорту в Україні включає в себе чотири підсистеми: – лікувально-реабілітаційну; – фізкультурно-оздоровчу; – масовий спорт інвалідів; – спорт вищих досягнень, включаючи міжнародні змагання. Найбільш поширені зараз три напрямки спорту інвалідів: паралімпійський (для спортсменів з порушенням опорно-рухового апарату), сурдлімпійській (для спортсменів з вадами зору, слуху) і спеціальний олімпійський (для спортсменів з вадами інтелекту) [2], які визнані Міжнародним Олімпійським комітетом. У цивілізованих країнах Європи і світу люди з фізичними вадами мають однакові права зі здоровими громадянами і не відчують проблем з навчанням, працевлаштуванням або пересуванням. На законодавчому рівні в Україні саме так і є, але про те як все виглядає насправді, кожен інвалід може переконатися, коли треба спуститися в інвалідному візку з будинку, де немає ліфта і пандуса на сходовому майданчику, потім потрапити

без сторонньої допомоги в метро або скористатися громадським туалетом, непридатним для людей з фізичними вадами. Справедливості заради слід зазначити, що в нашій державі все ж є певні зрушення в сфері створення умов інвалідам для соціалізації. Так, біля під'їздів будинків і держустанов стали споруджувати пандуси, створювати спеціально обладнані для людей в інвалідних візках місця в громадському транспорті, туалетах. З кожним роком зростає кількість людей з фізичними вадами, які працюють на державних підприємствах і в бізнес - структурах, займаючи відповідальні посади і користуючись авторитетом серед своїх колег. У той же час в підготовці спортсменів - інвалідів існує багато проблем, які потребують комплексних наукових досліджень.

До таких проблем відносяться:

- ☐ розробка критеріїв нормування фізичних навантажень з урахуванням медичних показань і протипоказань;
- ☐ раціональне планування річного циклу спортивної підготовки інвалідів усіх груп і категорій
- ☐ орієнтація інвалідів при виборі спортивної спеціалізації;
- особливості вдосконалення технократичної, психологічної та інтелектуальної підготовки спортсменів - інвалідів;
- ☐ використання традиційних і нетрадиційних засобів відновлення в тренувальному процесі спортсменів-інвалідів;
- ☐ розробка нових технічних засобів і тренажерів на основі новітніх технологій;
- ☐ вдосконалення організації і методики проведення змагань спортсменів-інвалідів;
- ☐ розробка системи самовиховання спортсменів-інвалідів (самоконтроль, самоаналіз) для психологічної незалежності.

Також виникає проблема невідповідності бурхливого розвитку спорту інвалідів та наявного рівня знань про Олімпійським спорті інвалідів як складову Олімпійського руху. Звичайно, в фундаментальних і проблемно-

орієнтованих досліджень проблем Олімпійського спорту спорт інвалідів розглядається як частина Міжнародного руху, проте дослідження власне інваспорту присвячені лише окремим історичним питань, методикам розвитку фізичних якостей, технічної підготовки та т.д. [4, 5]. Практично відсутні узагальнюючі інформаційні джерела по спорту інвалідів, не виявлено, за аналогією з Олімпійським спортом, періодів його розвитку, не визначені особливостей формування програм Ігор інвалідів, а не узагальнено основних нозологічних-орієнтованих завдань, дидактичних і організаційних особливостей інваспорту тощо.

Але, незважаючи на всі проблеми, які стають на шляху спортсменів-інвалідів, вони вражають нас не тільки успіхами на змаганнях і чемпіонатах і здійснюють вчинки, не завжди під силу кожній здоровій людині. Аналіз літературних джерел і документальних матеріалів показав, що спортивний рух інвалідів є структурною складовою сучасного Міжнародного Олімпійського руху. В Україні цей рух також отримало розвиток. Інваліди перестають бути соціальною проблемою і активно долучаються до суспільного життя. Завдяки діяльності Національного комітету спорту інвалідів України та державної системи «Інваспорт» активно реалізується програма фізичної культури і спорту інвалідів.

Проведення тренувань і участь в змаганнях сприяють нормалізації життєвого циклу людей з фізичними і розумовими вадами та передбачають вирішення наступних спеціальних завдань як створення можливостей для тренувань і участі в змаганнях, адекватних можливостей, що надаються здоровим спортсменам. Для людей з фізичними і розумовими вадами все це буде сприяти розвитку впевненості в собі, самоповаги, задоволення від життя, позитивного погляду на себе. І хоча на даному етапі розвиток спорту інвалідів не підтримується належним рівнем фінансування та матеріально-технічним забезпеченням, вже сам факт існування установ для спортсменів-інвалідів дає оптимізм людям, які, незважаючи на свій власний статус, прагнуть бути повноцінними громадянами нашої держави.

ЛІТЕРАТУРА

1. Гаврилова Т. Через спорт к здоровому образу жизни / Т. Гаврилова //Физическая культура и реабилитация. – К., 2000. – № 3-4. – С. 18-21.
2. Державна програма розвитку фізичної культури і спорту в Україні /Державний комітет України з фізичної культури і спорту. – К., 1996. – 26 с.
3. Закон України „Про реабілітацію інвалідів”
4. Энциклопедия Олимпийского спорта / под общ. ред. В. Н. Платонова. Т. 2. – К.: Олимпийская литература, 2004. – 583 с.
5. Мудрік В. І. Міжнародний спортивний рух інвалідів (Видання перше, скорочене). – К.: Нора-прінт, 2001. – 38 с.
6. "Инваспорт" в цифрах и фактах /Государственный комитет Украины по физической культуре и спорту. – К., 1997. – 25 с.
7. <http://www.paralympic.org.ua>
8. www.new-most.info
9. www.2000.net.ua

ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГІЧНІ АСПЕКТИ ПОБУДОВИ МЕЗОЦІКЛОВ У СПОРТСМЕНІВ ВАЖКОАТЛЕТІВ

Орленко Наталія Анатоліївна,

канд. пед. наук, доцент,

Скидан Інна Володимирівна,

ст. викладач,

Величенко Миколай Анатолійович,

ст. викладач,

Ракитіна Тетяна Іванівна,

ст. викладач,

Національний авіаційний університет, Київ, Україна

На всіх етапах розвитку спортивної науки ведеться пошук оптимальної методики організації тренувального процесу. Дослідження в важкоатлетичному спорті проводилися по всьому спектру проблем, пов'язаних з методикою тренування, технікою виконання вправ, вихованням спеціальних швидкісно-силових якостей, методами контролю фізичного стану спортсменів і при підготовці до змагань. В результаті накопичений величезний науковий матеріал, на якому заснована система багаторічного тренування у важкій атлетиці.

Вузловий структурною одиницею тренувального процесу є окреме тренувальне заняття. І від того, як буде побудовано окреме заняття, як воно буде взаємопов'язане з іншими тренуваннями в тижневих мікроциклах, залежать спрямованість і зміст мікроциклів і відповідне їм будова мезо- і макроциклу, і як похідне від цього – спортивний результат. У зв'язку з цим виявлення особливостей будь-якого процесу або явища в минулому, визначення його характеристик в цьому допоможуть спрогнозувати тенденцію його зміни в майбутньому. Подібне дослідження вельми актуально у важкій атлетиці, де дуже висока конкуренція за світове лідерство.

Так, на нашу думку, важливо щоб період підготовки до змагань тривати 2-3 місяці, і на всій його довжині для успішної підготовки до змагань

найбільший обсяг навантаження слід розподіляти між основними групами вправ. Місяць, в якому є змагання, прийнято було називати змагальним (або предзмагальним), місяць, що передує змагальному, позначався як підготовчий. Вчені стали активно використовувати поняття «мезоцикл»: підготовчий (базовий), змагальний (предзмагальний), який вони розуміли місячний цикл підготовки.

Рівень навантаження за мезоцикл, характер розподілу тренувальної роботи по мікроцикл, зонам інтенсивності і інше в змагальному місяці мають важливе значення для прогнозованої успішної підготовки кваліфікованих важкоатлетів до стартів. Етап підготовки до відповідальних змагань слід віднести до числа складних проблем.

Також, кількісні та якісні параметри тренувального навантаження у ривку і поштовху в 2-місячному підготовчому періоді. Дослідники розробляють підготовчий і змагальний мезоцикл [1, 3, 4]. Поняття про підготовчому періоді, назвах мезоциклів в цьому періоді і завдання, що вирішуються в кожному з них, актуальні дотепер.

Велика увага в роботах провідних вчених приділялася питанням розподілу навантаження по тижневим циклом всередині мезоциклів [1, 3, 4]. Були розроблені типові схеми такого розподілу. При цьому мікроцикл з величиною навантаження 30-35% від місячної величини було прийнято називати ударним, або ударно-розвиваючим, а при величині навантаження від 25 до 34% - що розвиває. Мікроцикл з величиною навантаження 20-24% називався підтримує. В даний час в теорії та практиці важкої атлетики найбільшого поширення набули поняття втягує, ударного, відновного і змагального мікроциклів.

Кожному типу мікроциклів притаманні свої особливості в плані обсягу і інтенсивності навантажень, розподілу основних вправ і їх кількості за тренування.

Навантаження у важкій атлетиці, як і в багатьох видах діяльності, характеризується зовнішньою та внутрішньою стороною. Зовнішня сторона

визначає кількісну і якісну сторону навантаження, що діє на організм спортсмена. Внутрішня сторона навантаження показує ступінь реакції організму на зовнішнє навантаження. Навантаження визначається такими характеристиками, як режим м'язової діяльності, обсяг навантаження, величина обтяження, і іншими факторами. Але в основному визначають навантаження на тренуванні два фактора - обсяг і інтенсивність.

Відзначимо деякі особливості цих двох характеристик навантаження. У міру збільшення в підготовці спортсмена такої характеристики, як обсяг, спортсмен поступово підвищує рівень своєї тренуваності і починає входити в спортивну форму. І, чим більший виконаний обсяг тренувальної роботи, тим на більшому часовому проміжку спортсмен зберігає свою спортивну форму. Інша характеристика - інтенсивність навантаження, вона визначає час входження в спортивну форму і тривалість її збереження. Щоб швидше увійти в спортивну форму, від спортсмена вимагається збільшення не обсягу, а інтенсивності навантаження. Чим більше інтенсивність, тим менше знадобиться часу спортсмену для входження в спортивну форму. Але перебувати в спортивній формі спортсмен в цьому випадку буде нетривалий час.

Для того щоб спортсмен швидше входив в спортивну форму і знаходився в ній тривалий час, необхідно збільшувати параметри як обсягу навантаження, так і її інтенсивності. Способи збільшення інтенсивності навантаження досить різноманітні, але в основному вони зводяться до наступних факторів: поступове збільшення маси обтяження, збільшення зовнішнього опору і різні варіанти роботи з обтяженням (кількість підходів, кількість повторень в підході, час виконання, збільшення швидкості виконуваних вправ і т. ін.).

Збільшення обсягу навантажень повинно проходити поступово і мати варіативний характер у вигляді хвилеподібно, ступінчастості або стрибкообразності. При цьому враховуються вік спортсмена, його рівень фізичної, технічної, психологічної та теоретичної підготовленості. Варіативність передбачає зміну навантаження не тільки в тривалому часовому проміжку (мезоцикл і більше), а й в мікроциклах, а також і в одному

тренувальному занятті. Крім цього, варіативність визначає не тільки різні варіанти побудови навантаження, але і різну комбінацію тренувальних засобів. Вони повинні бути досить різноманітними, незважаючи навіть на те, що у висококваліфікованих спортсменів їх обсяг мінімальний.

Таким чином, спортсмен з великим стажем занять, на нашу думку, не здатний до інтенсивного зростання результатів внаслідок звикання організму до сильних, але одноманітним подразників. Своєчасне зміна навантаження, переведення її в варіативний характер впливає на збереження темпів розвитку майстерності спортсмена, при цьому для організму встановлюється оптимальний рівень спортивної підготовки.

Також, процес збільшення навантаження в тренувальному процесі важкоатлетів триває і в даний час. У зв'язку з тим, що обсяги навантажень досягли граничних значень, ця обставина змушує тренерів йти по шляху інтенсифікації тренувального процесу.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Большой А.В., Загrevский О.И. Тенденции тренировочного процесса тяжелоатлетов высокой квалификации // Современные проблемы науки и образования. – 2019. – № 3.

2. Абзалов Р.А., Зиятдинова А.И. Экология физической культуры человека // Теория и практика физической культуры. – 1997. – № 8. – С. 53-54.

3. Алабин В.Г., Скрипко А.Д. Тренажеры и тренировочные устройства в физической культуре и спорте: Справочник. Минск: Высшая школа, 1979. – 174 с.

4. Алибеков Н.П., Исаев Г.Г. Проблемы утомления мышц // Физиологический журнал им. И.М. Сеченова. – 1992. Т. – 78. – № 10. – С. 15.

ФОРМУВАННЯ Й РОЗВИТОК ТВОРЧИХ ЗДІБНОСТЕЙ У МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ НА ЗАНЯТТЯХ ІЗ ЗАРУБІЖНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

Перепелкіна Тетяна Василівна,
старший викладач кафедри
української лінгвістики, літератури
та методики навчання
КЗ «Харківська гуманітарно-
педагогічна академія» ХОР
м. Харків, Україна

Вступ./Introduction. У ХХІ столітті українська освіта зазнає вирішальних змін у зв'язку з переходом на європейські освітні стандарти, викликані інтеграцією нашої країни до світового співтовариства.

Освітня політика нашої держави ставить у центрі уваги людину як найголовнішу цінність, розвиток її творчих здібностей, становлення духовних цінностей і компетентностей, важливих для процвітання України, необхідних для розвитку її духовності та культури. А виховання творчого компетентного учня, здатного самостійно мислити, висувати творчі ідеї, обирати правильні нестандартні рішення проблем, неможливо без компетентного творчого вчителя, а це означає, що для втілення в життя концепції НУШ потрібні вчителі нової формації. Тому на сьогодні актуальною є проблема становлення творчої особистості вчителя, так потрібної в умовах реформування освіти, а також проблема шляхів розвитку творчих здібностей майбутніх учителів.

Мета роботи./Aim. Мета роботи полягає у тому, щоб розглянути педагогічну творчість як важливу складову фахової підготовки вчителя та показати, якими методами та прийомами формується творчість у майбутніх учителів на заняттях із зарубіжної літератури у Харківському педагогічному фаховому коледжі Комунального закладу «Харківська гуманітарно-педагогічна академія».

Матеріали та методи./Materials and methods. Для досягнення поставленої мети був використаний теоретичний аналіз літератури з метою

систематизації, порівняння та узагальнення поглядів науковців на сутність поняття «творчість» та емпіричні методи дослідження.

Результати та обговорення./Results and discussion. Проблема формування й розвинення творчості вчителя розглядалася у наукових працях багатьох дослідників, серед яких психологічні аспекти творчості цікавили Л.С. Виготського, О.І. Кульчицьку, С.Л. Рубінштейна, педагогічна майстерність і творчість привертала увагу В.І. Андрєєва, В.І. Загвязинського, М.М. Поташника, С.О. Сисоєвої, І.А. Зязюна, В.А. Кан-Калика, М.Д. Нікандрова та ін. Розвиток навчально-творчої діяльності учнів, студентів досліджували А.С. Макаренко, В.О. Сухомлинський, Ю.К. Бабанський, Ю.В. Кузьменко, І.Я. Лернер, М.М. Скаткін.

Л.С. Виготський вважав діяльність людини творчістю, якщо в кінцевому результаті створюється нове, пропонується своє сприйняття, зміни до вже створеного та існуючого [2]. В.О. Сухомлинський писав: «Педагогічна творчість – це ... розуміння й творення краси в наслідках своєї праці, своїх зусиль» [7, с. 481]. Він був переконаний, що справжній учитель не існує без творчості і тільки творчий вчитель може розвинути творчі здібності своїх учнів. М.М. Поташник наголошував на тому, що творчість учителя та учня – результат їх творчої співпраці [6]. С.О. Сисоєва під творчістю вчителя розуміє співпрацю вчителя й школяра, націлену на розвиток творчої особистості учня, та піднесення на вищий щабель творчої, креативної діяльності вчителя [6]. Вчена вважає, що творча особистість, володіючи високим рівнем знань, має творчі індивідуально-психологічні здібності, які виступають умовою її успішної творчої діяльності. І.Я. Лернер бачив тісний зв'язок між творчою діяльністю учнів і систематичним розв'язанням проблемних ситуацій. [5]. В.І. Андрєєв визнавав ситуацію творчою, якщо виникають діалектичні протиріччя, вирішення яких призводить до розвитку творчих здібностей. Такі ситуації виникають під час дискусій, прогнозувань, встановлення аналогій, коли потрібно оцінити ситуацію, провести аналогію, запропонувати та довести гіпотезу тощо. [1, с. 50-51]. В «Українському педагогічному словнику»

С.Ю. Гончаренка творчість визначається як «продуктивна людська діяльність, здатна породжувати якісно нові матеріальні та духовні цінності суспільного значення», а педагогічна творчість — як «оригінальний і високоефективний підхід учителя до навчально-виховних завдань, збагачення теорії і практики виховання й навчання». Творчий результат досягається завдяки систематичним цілеспрямованим спостереженнями, педагогічним експериментам, критичному застосуванню передового педагогічного досвіду. [4, с. 326]. Г.Є. Гонташ наголошує на тому, що для творчої діяльності в особистості повинні бути певні здібності, знання, уміння, мотиви, а кінцевий продукт має характеризуватися такими ознаками, як новизна, оригінальність, унікальність [3, с.14].

Дійсно, підсумовуючи вищесказане, можна сказати, що педагогічна творчість – процес двобічний (учитель – учень) і виникає за умови конкретної мотивації у осіб, наділених креативними здібностями й певними знаннями, має на меті створення творчої ситуації, наслідком якої буде оригінальне або з новим доповненням рішення якоїсь проблеми.

Якщо поняття «творчість», в тому числі і «педагогічна творчість», у науковій літературі розглянуто достатньо докладно, то питання підготовки до творчої діяльності майбутніх учителів, розвиток творчих здібностей студентів, які навчаються у педагогічних закладах, досліджені недостатньо і потребують уваги з боку науковців і викладачів-практиків.

Розглянемо, якими шляхами відбувається розвиток творчості студентів під час вивчення зарубіжної літератури, як формується творчо-компетентна особистість у Харківському педагогічному фаховому коледжі Комунального закладу «Харківська гуманітарно-педагогічна академія».

Нові вимоги, які поставлені перед освітою на сучасному етапі, вимагають від викладачів нового ставлення до навчального процесу, до проведення занять, до форм і методів роботи, використання яких сприяло би активній розумовій діяльності студентів, викликало б інтерес до навчального предмета. Відомо, що найвищим рівнем людської діяльності вважається творча діяльність. Для створення творчої атмосфери на занятті вчителю потрібно не тільки зацікавити

своїх студентів літературним твором, його сюжетом, проблемами, а й навчити висловлювати свою думку та аргументовано її захищати, об'єктивно оцінювати виступи сокурсників і погоджуватися із слушними думками, приходити до нового висновку, знаходити аналогії із сьогоденням, пізнавати життя й розуміти свою позицію в ньому.

Треба зауважити на те, що сучасні студенти з появою Інтернету мають можливість отримувати більше інформації, причому не завжди правильної, менше звертаються до текстів творів, не вдумуються у глибокий зміст авторського слова. Тому вважаю, що поряд із інноваційними методами викладання мають застосовуватися і традиційні, але з інноваційними елементами, наприклад, лекції-бесіди, проблемні лекції, лекції-дискусії, у ході яких студентам пропонується замислитися над питанням: Чи згодні ви з висловом «Мета виправдовує засоби»? А відносно героїв трагедії В. Шекпіра «Гамлет»? Чи можна вважати Гамлета переможеним і чому? Розповідаючи про другий період життя та творчості Ернеста Хемінгуея, запитую у студентів:

Чому за письменником слідкувало ФБР? З якою метою автор, узявши за основу свій нарис «Блакитна вода» (1936 р.), змінив кінцівку в оповіданні «Старий і море» і як саме? Розглядаючи твір Ф. Кафки «Перевтілення», пропоную відповісти на питання, чому саме з Грегором Замзою відбулось перевтілення, як пов'язана трагедія головного героя новели з біографією автора.

У ході роботи над змістом твору намагаюся зауважити, що автори обирають для своїх творів саме ту лексику, яка потрібна не тільки для розкриття задуму, а й містить якийсь прихований, філософський підтекст. Так звичайне коментоване читання перетворюється на частковий лінгвістичний аналіз тексту. Наприклад, читаючи фрагмент оповідання Габріеля Гарсія Маркеса «Стариган із крилами», звертаю увагу студентів на те, що перед входом до курника отець Гонзага «пробубонів молитву», і запитую: Чому саме це слово вжите? Чому письменник пише: «Священикові одразу не сподобалось те, що ангел не розуміє божої мови і не вміє шанувати божих слуг»? Як

характеризує людей те, що після жорстокого поводження з ангелом вони «вирішили про всяк випадок дати йому спокій»? Пропоную висловити своє розуміння фрази про ангела, у якій Маркес говорить, що «його [ангела] дзьобали кури, шукаючи космічних паразитів», і пояснити значення її в контексті. Таким чином, коментоване читання з елементами лінгвістичного аналізу завдяки проблемним запитанням перетворюється на творчу вправу, яка вчить студентів вдумливо читати художні твори, зважати на виразність і точність авторської мови.

Вважаю, що для активізації студентів на заняттях із зарубіжної літератури доцільно використовувати інтерактивні види та форми роботи, побудовані на активному спілкуванні викладача й студентів, покликані розвивати комунікативні навички, інтерес до навчання, створювати комфортне середовище для спілкування, розкривати творчий потенціал студентів. Інтерактивні методи – це спосіб взаємодії викладача зі студентами через бесіду, діалог, гру. На мій погляд, доцільно використовувати такі методи, як робота в групах, групова дискусія, «Розумовий штурм», «Ажурна пилка», «Акваріум», рольові ігри, «Асоціативний куш», «Відкритий мікрофон», інтерактивні вправи.

Для актуалізації знань, на наш погляд, можна застосовувати метод «Гронування», або «Асоціативний куш», який, стимулюючи мислення студентів, дасть можливість згадати, що їм відомо з запропонованої теми. Наприклад, під час ознайомлення з шедеврами античної літератури записуємо слово «античність», а студенти добирають слова, фрази, які їм пригадалися. Через короткий проміжок часу обговорюємо записані слова, встановлюємо зв'язки між поняттями, бо саме на це й націлено «Гронування». Наприкінці заняття, підводячи підсумки, пропонуємо дописати слова, які будуть асоціюватися після ознайомлення з даною темою, що дає можливість побачити, як збагатилося уявлення, обізнаність студентів.

Проводячи «Розумовий штурм», висуваю такі проблеми: Чи дійсно роман О. Уайльда «Портрет Доріана Грея» можна вважати аморальним та актуальним? Чи справді «Алхімік» Пабло Коельо – роман-притча? Жульєн

Сорель заслуговує на захист чи на осуд? У чому полягає роль мистецтва у суспільстві? Як суспільство впливає на долю його громадян? (Г. Бель «Подорожній, коли ти прийдеш у Спа...»).

Цікаво проводиться рольова гра «Спрощене судове рішення», під час якої розподіляються ролі: звинувачений, суддя, прокурор, адвокат, свідки. Учасники розігрують свої ролі відповідно до змісту твору, з якого прийшов літературний герой. Практикую «суди» над Родіоном Раскольніковим (Ф. Достоевський «Злочин і кара»), Цахесом (Е. Гофман «Крихітка Цахес на прізвисько Цинобер»). Під час виконання ролей студенти демонструють своє знання та розуміння тексту, акторські вміння, творче створення виступу-промови.

Вважаю доцільною інтерактивну вправу-гру «Ти мені – я тобі», коли студенти однієї групи задають питання іншій групі, отримують відповіді, оцінюють їх. Після цього групи міняються ролями. На заняттях застосовую вправи творчого характеру: складання сенканів («Майстер. Талановитий, зламаний. Творить, кохає, страждає. Втратив віру в себе. Митець»; «Маргарита. Любляча, сильна. Підтримує, надихає, кохає. Віддано любить, підтримує Майстра. Особистість» тощо), складання анкет письменників та літературних героїв, кросвордів, словників афоризмів за романами «Майстер і Маргарита» М. Булгакова, «Алхімік» Пабло Коельо; написання листа літературному герою, у якому пропонується висловити своє ставлення або пораду у вирішенні якоїсь проблеми: лист до Гамлета з його проблемою вибору подальшого життєвого шляху: «бути чи не бути»; листи до старого самотнього Сантьяго та хлопчика Маноліна, яким після вдалої рибалки старого потрібно змінити подальше життя; до мешканців селища з оповідання Габріеля Гарсія Маркеса, до яких прилітав ангел. Цікавою та корисною, на мій погляд, є творча вправа «Нагороди героя епітетом», яка розвиває творчу уяву, влучність висловлення, вміння творчо підходити до створення образних текстів. Наприклад, пропонується дібрати епітети до образу Цахеса (малий, потворний, горбатий, безчесний, невдячний, самозакоханий, жалюгідний, підступний, злий, нікчемний, пихатий, огидний, підлий, незграбний, хвалькуватий, мерзенний; гарний; стрункий,

обдарований, вправний, розумний, успішний тощо), Понтія Пілата (владний, гордовитий, грізний, розумний, досвідчений, далекоглядний, обізнаний, виверткий, самотній, хворий, всесильний, жорстокий, відлюдний, суворий, суперечливий, замкнений, роздратований, брехливий, лицемірний, віруючий, лякливий, боязкий, переможений, прощений). Вправа «Придумай свою кінцівку» сприяє розвитку творчої компетентності студентів. Викладач пропонує «продовжити» твори деяких письменників, наприклад, Г. Белля «Подорожній, коли ти прийдеш у Спа ...», Е. Хемінгуея «Старий і море», Я. Кавабати «Тисячі журавлів» тощо. Вправа «Продовжи речення» спонукає студентів до творчого підходу у відповіді на поставлене проблемне питання. Зразки питань: Збірку «Листя трави» називають ліричним романом у віршах, тому що ... . Ангел покинув мешканців селища, тому що ... . Головним героєм роману «Майстер і Маргарита» я вважаю ..., тому що ... .

Висновки./Conclusions. Отже, кожна людина від природи наділена творчим потенціалом. Викладачі педагогічних закладів мають на своїх заняттях виявляти та розвивати здібності, творчі можливості майбутніх учителів, адже від цього залежить їх професійне становлення. Інтерес до зарубіжної літератури зумовлює у студентів духовну потребу у пошуках нового, що сприяє творчому розвитку їх особистості. А для цього викладач має обирати такі форми й методи роботи, вправи, які були б націлені на розвиток креативного уявлення, глибокого розуміння творів, художнього мислення, мовленнєвих компетентностей та виховували б потребу в творчій праці.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ:

1. Андреев В.И. Диалектика воспитания и самовоспитания творческой личности: Основы педагогики творчества. Казань: Изд-во Казан. ун-та, 1988. 236 с.
2. Выготский Л. С. Педагогическая психология. М.: Педагогика, 1991. 480 с.
3. Гонташ Г.Є. Формування творчої особистості. // Всесвітня література та культура. 2003. №5. С. 13-16.

4. Гончаренко С.У. Український педагогічний словник. К.: Либідь, 1997. 373 с.
5. И.Я. Лернер. Дидактические основы методов обучения. М.: Педагогика, 1981. 181 с.
6. Педагогічна творчість: методологія, теорія, технології: монографія / В.П. Андрушенко, С.О. Сисоєва, Н. В. Гузій та ін., за ред. С.О. Сисоєвої, Н.В. Гузій. К.: НПУ ім. М.П. Драгоманова, 2005. 183 с.
7. Сухомлинський В.О. Вибрані твори у п'яти томах. К.: «Радянська школа», 1976. Т.1. 509 с.

ОСОБЛИВОСТІ ФОРМУВАННЯ ХУДОЖНЬОГО СМАКУ У ШКОЛЯРІВ

Піднебenna Я. В.,

студентки факультету фізичного виховання та мистецтва

Гурьянова Н. М.

старший викладач кафедри

музично-інструментальної підготовки вчителя

Харківська гуманітарно-педагогічна академія

м. Харків, Україна

Мета статті – розкрити вплив на формування художнього смаку молодших школярів. Концепція художнього виховання учнів у загальноосвітніх навчальних закладах. Створення нового естетичного ставлення особистості на основі формування в неї художньої культури передбачає розвиток у кожної дитини культури праці та творчості, культури життя. Сучасні школярі повинні самостійно орієнтуватися в світі художньо-мистецьких цінностей, вміти вибирати справжні мистецькі твори. Але зрозуміти і оцінити їх зможе лише той учень, який володіє художнім смаком та вміє сприймати, переживати, оцінювати значення в художніх творів і розвивати власні творчі здібності.

Художній смак характеризується тим, що проявляється у формі безпосередніх оцінок. Гарний художній смак означає здатність отримувати насолоду від справді прекрасного, потребу сприймати і створювати прекрасне в мистецтві. Необхідними передумовами гарного смаку є високорозвинуте естетичне почуття, вміння сприймати гармонію форми і змісту, бачити естетичну цінність творів, суспільних явищ. Формування художніх смаків людини є важливим моментом розвитку духовної культури суспільства. Розвинутий художній смак впливає на всю духовно-практичну діяльність людини. Тому формування художніх смаків вимагає певної самодисципліни і творчих зусиль, збагачує духовний потенціал особистості, наповнює життя людини високим смислом, робить її справді естетично вихованою, інтелігентною людиною. З метою конкретизації поняття "смак", у тому числі й "художній смак", вважаємо за доцільне викласти погляди вчених із цього

питання. У трактовці поняття "естетичний смак" та "художній смак" нема єдиної думки. Більшість учених не відокремлюють поняття "художній смак" в певну категорію, відмінну від "естетичного смаку". Зокрема, у довіднику "Естетичне виховання" знаходимо таке визначення: "Естетичний смак – здатність людини за безпосереднім почуттям визначити естетичну цінність предметів і явищ дійсності та мистецтва. Історія літературної критики, переосмислення й переоцінки художніх творів з плином часу – це значною мірою історія зміни естетичних смаків. Таке ж формулювання знаходимо в "Кратком словаре по эстетике": "Смак естетичний – здатність людини розуміти і оцінювати естетичні особливості предметів і явищ природи, суспільного життя. Він відображає оцінку дійсності, всю багатобарвність естетичних цінностей з позицій вироблених у людини в процесі суспільної практики уявлень про прекрасне, потворне, комічне, трагічне тощо. У тих випадках, коли предметом цієї оцінки являються твори мистецтва, здатність цю називають художнім смаком" Художні смаки людини, прагнення по-своєму, неординарно сприймати мистецтво, потрібно постійно розвивати. Велику роль у цьому відіграє розвинена уява, образне мислення, художня пам'ять, що дає змогу "оживлювати" текст, разом з героями співпереживати, входити в їх духовний світ.

Ефективність впливу визначається багатством і глибиною художнього образу, його здатністю викликати в людини асоціації з власного досвіду, різні емоції, думки. Рівень духовної культури учнів, їх художня вихованість, розвиток їх художніх смаків залежать від того, наскільки література як мистецтво слова здатна формувати морально-естетичне ставлення, сприйняття явищ культури, навколишньої дійсності і впливати на реалізацію цих якостей у своїй творчості. Тому дуже важливо читацьку культуру, художні смаки розвивати у школі, особливо на уроках літератури. Адже "урок літератури – особливий урок, ефективність якого повинна визначитись не кількістю засвоєного матеріалу (хоч і це важливо), а мірою розвитку естетичних смаків, позитивних духовних рис".

Таким чином, потяг до мистецтва, до літератури з'явиться в молоді лише тоді, коли будуть розвинені художні смаки, що є найбільш сприятливим поєднанням здібностей чуттєвого сприймання, теоретичного мислення, емоційності і потреб. Тому формування смаків має цілеспрямований вплив на всі сторони особистості. Смак повинен розглядатись як виховання здатності сприймати, оскільки відображення естетичного неможливе без чуттєвого сприймання. Звідси і одне з основних завдань у формуванні художнього смаку – створити атмосферу прекрасного для учнів, усунути з їхнього світу дисгармонію, потворність. Адже вчителю завжди цікавить, яку літературу обирає для читання учень і що буде читати після закінчення школи. Тому серйозне завдання полягає в тому, щоб знайти найбільш ефективні засоби свідомого впливу на чуттєву сферу особистості з метою виховання смаку. Одним із засобів є література рідного краю, що виступає важливим чинником відродження духовності, людяності, національної культури. Вивчення літератури рідного краю сприяє кращому осмисленню історії рідного краю, його традицій. Проведення літературно-краєзнавчої роботи в школі формує більш чіткі уявлення про всю літературу, про прекрасне в мистецтві, і має всі можливості для формування художніх смаків учнів.

Ще одне важливе завдання, без якого повністю не сформуються художні смаки - це естетична потреба – особиста вимога людини до естетичного. Ніхто не навчить людину оцінювати твори мистецтва і естетичне в дійсності, коли не сформує у неї потребу в естетичному. А для того, щоб виробити потреби і через них виховати смак, потрібно вчити дітей на кращих творах мистецтва минулого і сьогодення, на літературно-краєзнавчих матеріалах. Не можна сформувати ні теоретичних уявлень про прекрасне, ні потреб в ньому, не залучаючи учня до літературно-художньої творчості його рідного краю.

Сьогодні у вік комп'ютеризації та інтеграції навчання у молоді є всі можливості для задоволення естетичних потреб. Що саме дитина візьме із маси цього накопичення інформації залежить від того, чи проводилась робота у школі над формуванням її художніх смаків. Для такої роботи, на нашу думку,

треба покращити естетичне виховання у школі. Потрібні надійні методи дії мистецтва на учнів, а отже потрібна система класної і позакласної роботи з літератури для розвитку духовних можливостей учнів і для формування їх художніх смаків та уподобань

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Естетичне виховання: Довідник /В.І.Мазепа (керівн. авт. колект.), А.В.Азархін, В.С.Горський та ін.; Упоряд. Н.О.Яранцева, - К.: Політвидав України,1988.
2. Укр. рад. енциклопедія.-К.: Гол.ред.УРЕ, 1983.-Т.10.
3. Алісійчук О.С. Морально-естетичне виховання молодших школярів. — К.: Академія, 2001.
4. Лихачев Б.Т. Теория эстетического воспитания школьников: учебник для студентов пед ин-тов / Б.Т. Лихачев. — М.: Просвещение, 1985.

ДЕМОКРАТИЧНЕ ВИХОВУЮЧЕ СЕРЕДОВИЩЕ ЯК УМОВА ПРОФЕСІЙНОГО СТАНОВЛЕННЯ СТУДЕНТІВ-МЕДИКІВ ЗАКЛАДІВ ФАХОВОЇ ПЕРЕДВИЩОЇ ОСВІТИ

Попова Наталія Олександрівна,
доктор філософії,
спеціальність 011 Освітні, педагогічні науки
Кіровоградський медичний фаховий
коледж ім. Є. Й. Мухіна, викладач
м. Кропивницький, Україна

Вступ./Введение./Introduction. Виховання у закладі фахової передвищої освіти, окрім організованої навчальної та позааудиторної діяльності, включає сукупність навчальних та виховних, в яких відбувається професійний розвиток особистості майбутнього медичного працівника. Заклад фахової передвищої освіти розглядається нами як виховуюче середовище професійного становлення студентської молоді, сприяючи набуттю нею базових громадянських та професійних здатностей. Однак, ознайомлення із системою виховної роботи закладу фахової передвищої освіти засвідчує, що значна частина студентів вважає рівень свого розвитку достатнім для забезпечення майбутніх професійних потреб [5]. Тому в процесі навчання в медичному фаховому коледжі важливого значення набуває активізація професійної позиції студентів-медиків шляхом впливу на свідомість особистості, який вимагає зміни підходів до процесу виховання. На даному етапі потрібен елемент зовнішнього впливу, який стимулюватиме професійний розвиток студентів та сприятиме організації діяльності щодо їх професійного самовдосконалення. Саме таким елементом, який сприятиме формуванню та розвитку професійних й особистісних якостей майбутніх медичних працівників, нами визначено створення демократичного виховуючого середовища у медичному коледжі.

Мета роботи./Цель работы./Aim. Створення системи демократичного виховуючого середовища у медичному закладі фахової передвищої освіти, що

стимулюватиме професійний розвиток студентів, сприятиме формуванню професійної позиції майбутніх медичних працівників.

Матеріали і методи./Материалы и методы./Materials and methods. В процесі наукового дослідження використано комплекс методів: *теоретичні* – аналіз та систематизація наукової літератури; визначення її теоретико-методологічних засад; характеристика понятійно-категоріального апарату; узагальнення теоретичних положень щодо формування професійної позиції майбутніх медичних працівників; *емпіричні* – діагностичні (анкетування, тестування, бесіда, тренінг); педагогічний експеримент - для перевірки ефективності розроблених організаційно-педагогічних умов формування професійної позиції майбутніх медичних працівників.

Результати та обговорення./Результаты и обсуждение./Results and discussion. Важливою умовою професійного становлення майбутніх медичних працівників нами визначена цілеспрямована взаємодія з різними соціальними інституціями щодо створення демократичного виховуючого середовища медичного коледжу, організація практики громадської діяльності студентів, опанування досвідом демократичних відносин і моделей професійно зорієнтованої поведінки.

Необхідною умовою навчання студента закладу фахової передвищої освіти є засвоєння ним змісту виховної діяльності, що сприяє формуванню особистості як компетентного фахівця на етапі професійного становлення. «Спроби поставити навчальні заклади поза виховним процесом все більше суперечать педагогічній теорії в освітній практиці. Адже час навчання у вищому навчальному закладі – це період, коли особливо інтенсивно відбувається розвиток, виховання і становлення особистості студента, здійснюється його професійна підготовка»[4, с. 489].

Заклад фахової передвищої освіти, а саме медичний коледж, є не тільки часткою виховного простору суспільства, а саме тим виховуючим середовищем, що формує систему професійних знань, професійно-етичної культури. Виховуюче середовище медичного фахового коледжу – складний

багатокомпонентний феномен, під впливом якого формуються мотиви, цінності, установки особистості, що характеризується професійним становлення майбутнього медика.

Елементи виховного середовища, їх сутнісні характеристики розглядаються у працях Є. Бачинської, Е. Бондаревської, Н. Боритко, О. Веряєва, М. Громкової, С. Гершунського, Ю. Мануйлова, А. Мудрика, Л. Новикової, Д. Пащенко, К. Приходченко, Н. Селиванової, О. Хмельницької, В. Ясвіна та ін.

Основними напрямками виховної роботи у закладі вищої освіти є [1, с. 123]: «... формування наукового світогляду; громадянське та патріотичне виховання; правове виховання; моральне виховання; художньо-естетичне, трудове, фізичне виховання; екологічне виховання; професійне виховання, які реалізуються в навчальних закладах у процесі навчання та позааудиторної діяльності студента, «виховання переконаності, професійної спрямованості, розвитку необхідних соціалізувальних ознак і якостей; удосконалення особистісних ціннісних якостей, набуття досвіду; виховання обов'язку і відповідальності за визначення майбутньої соціальної ролі; зростання особистісних критеріїв у сфері освітньо-виховної діяльності; самовиховання студентства у формуванні рис, якостей, досвіду, необхідних для майбутнього соціального буття; формування готовності до подальшої практичної соціальної діяльності».

Таким чином, практика стосунків у студентському середовищі – сфера освітньої діяльності, яка потребує реальних змін. Серед причин, які мають суттєвий вплив на ефективність формування громадянських здатностей, професійних якостей та моделей поведінки, на думку студентської молоді, — відсутність можливостей реальної участі у діяльності закладу освіти, участь в керівництві його справами, соціальній практиці. В даному аспекті нами встановлено суттєві недоліки організації студентського самоврядування: нерозробленість нормативної бази для забезпечення його діяльності; відносно низький рівень мотивації та підготовленості студентів до свідомої участі в

органах студентського самоврядування; консервативне ставлення педагогічного колективу, що перешкоджає прояву студентських ініціатив. Можемо зазначити, що однією з умов формування професійної позиції майбутніх медичних працівників є створення демократичного виховуючого середовища закладу освіти, забезпечення ефективної діяльності органів студентського самоврядування.

Процес створення демократичного виховуючого середовища закладу фахової передвищої освіти представляє складну динамічну систему зв'язків, яка реалізує взаємодію студента і викладача як на міжособистісному рівні, так і на рівні студентського колективу; взаємодію студентів закладу фахової передвищої освіти, педагогічного колективу, батьківської спільноти на загальноколеджному рівні. Кожен із зазначених вище рівнів має свою структуру, яка визначає характер спільної взаємодії та виявляється у співпраці, що забезпечує професійне становлення особистості.

В процесі наукового дослідження встановлено, що суспільно-корисна діяльність, яка базується на співпраці суб'єктів виховної системи закладу фахової передвищої освіти (студентської молоді, педагогічного колективу, батьківської спільноти), сприяє формуванню демократичного виховуючого середовища, забезпечуючи саморозвиток, самореалізацію, самовиховання особистості. Слушною є позиція Л.Лузіної, яка визначає співпрацю у процесі виховання спільним пошуком ціннісних основ, смислів, цілей, змісту методів, форм, засобів цієї діяльності і критеріїв оцінки її результатів [2, с. 5]. Така співпраця набуває особливого значення в період професійного становлення особистості, а саме під час навчання у закладі фахової передвищої освіти. Як нами вже було зазначено, сфера професійної діяльності майбутнього медичного працівника потребує окрім відповідних професійних знань та практичних навичок, особливого рівня професійно-етичної культури. Саме цілеспрямована взаємодія з різними соціальними інституціями, шляхом залучення до суспільно-корисної діяльності, забезпечить створення демократичного виховуючого середовища медичного коледжу. Тому важливим при побудові системи виховної

роботи коледжу є врахування усіх напрямків громадянського виховання в реалізації різноманітних форм співпраці з громадськими та волонтерськими організаціями, лікувальними закладами та установами, центрами соціальної реабілітації, які безпосередньо займаються наданням медичної та соціальної допомоги населенню. Співпраця вищевказаних соціальних інституцій забезпечуватиме формування мотивації щодо оволодіння медичною професією студентів початкових курсів, професійний розвиток та професійне становлення студентів-випускників; водночас сприятиме налагодженню співпраці коледжу з громадою, що характеризуватиме заклад фахової передвищої освіти як відкриту виховну систему щодо створення демократичного виховуючого середовища [3, с. 223].

Система виховної роботи сучасного медичного фахового коледжу повинна відповідати наступним вимогам: забезпечення професійного розвитку особистості; сприяння професійній самореалізації студентів та вміння навчатися протягом життя; формування засад професійно-етичної культури майбутніх медиків; формування моделі професійної поведінки студентів; визначення перспектив розвитку закладу освіти; формування позитивного іміджу навчального закладу та його конкурентоздатності. Отже, в процесі розвитку свідомої особистості, яка прагне до професійного вдосконалення, демократичне виховуюче середовище медичного фахового коледжу розглядаємо як сукупність соціально-психологічних та духовно-моральних умов життєдіяльності. Саме вищевказана взаємодія забезпечує, на наш погляд, професійне становлення і професійний розвиток майбутніх медичних працівників, в основі якого лежить сукупність виховних, розвиваючих факторів, що забезпечують формування професійної позиції.

Заклад фахової передвищої освіти має значний виховний потенціал, і повинен бути організований таким чином, щоб усі суб'єкти студентської спільноти могли отримати реальний практичний досвід демократичних відносин. У демократичному виховуючому середовищі освітній процес характеризується культурою відносин, що ґрунтується на принципах поваги до

особистості й гідності незалежно від віку, статі, статусу; поваги до прав людини та їх обов'язків перед громадою. Встановлено, що створення умов участі органів студентського самоврядування у процесах прийняття рішень щодо діяльності закладу освіти, залучення їх до відповідальності щодо прийнятих рішень, є показниками демократичного виховуючого середовища закладу фахової передвищої освіти [3, с. 224].

Висновки./Выводы./Conclusions. У ході дослідної роботи обґрунтовано, що цілеспрямована взаємодія з різними соціальними інституціями є невід'ємним елементом створення демократичного виховуючого середовища закладу фахової передвищої освіти. Колективна суспільно-професійна діяльність студентської молоді, педагогічного колективу та батьківської спільноти впливає на розвиток неформальних контактів та партнерства різновікових груп, створюючи ефективні умови для професійного становлення особистості. Таким чином, можна стверджувати, що сукупність педагогічних можливостей демократичного виховуючого середовища медичного фахового коледжу відіграє значну роль у створенні такого освітнього середовища, яке забезпечуватиме розвиток професійно сформованої особистості, що володіє необхідним комплексом професійних компетентностей, має відповідний рівень професійно-етичної культури, вихована на засадах демократичного суспільства.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Логвиновська Т. Вплив освітньо-виховного середовища вищого навчального закладу на виховання соціальної спрямованості молоді / Т. Логвиновська // Наукові записки Херсонського державного університету. Серія: Педагогічні науки. – 2012. – Випуск 131. – С. 121–124.
2. Лузина Л. Воспитание как событие / Л. Лузина // Воспитание школьников. – 2004. – № 9. – С. 4 – 6.
3. Попова Н. О. Демократичне виховуюче середовище як умова формування професійної позиції майбутніх медиків / Н. О. Попова // Науковий часопис Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова.

Серія 5. Педагогічні науки: реалії та перспективи. – Випуск 67. – Київ, 2019. – С. 222 – 225.

4. Психологический словарь-справочник / М. И. Дьяченко, Л. А. Кандыбович. — Мн. : Харвест, АСТ, 2001. – 576 с.

5. Семиченко В. А. Психологічні проблеми навчання педагогічних працівників у системі післядипломної освіти / В. А. Семиченко, О. І. Бондарчук // Розвиток педагогічної і психологічної наук в Україні. 1992 –2002 : зб. наук. праць до 10-річчя АПН України. – Харків : ОВС, 2002. – Ч. 2. – С. 26 – 94.

ОПРАЦЮВАННЯ ФОРТЕПІАННИХ ТВОРІВ СУЧАСНИХ УКРАЇНСЬКИХ КОМПОЗИТОРІВ НА ЗАНЯТТЯХ З ФОРТЕПІАНО З УЧНЯМИ СТАРШИХ КЛАСІВ МИСТЕЦЬКОЇ ШКОЛИ

Ревенко Наталя Валеріївна,
к. мист-ва, доцент, викладач фортепіано,
Дитяча музична школа № 3
м. Миколаїв, Україна

Вступ. Одним із завдань нормативного змісту навчальної дисципліни «музичний інструмент фортепіано» у закладах початкової мистецької освіти є формування початкових знань, розуміння та застосування принципів творення простих музичних образів через опрацювання музичних творів українських та зарубіжних композиторів.

Актуалізація на заняттях з фортепіано значення фортепіанних творів українських композиторів сучасності щодо формування моральних та естетичних почуттів, виховання поваги до історії та традицій національної музичної культури визначило **мету роботи**. Серед головних завдань, що постали відповідно цієї мети, – знайомство учнів старших класів мистецької школи з кращими зразками сучасної вітчизняної фортепіанної літератури, усвідомлення стилістичних, жанрових, інтонаційних, ладових, метроритмічних, фактурних та інших художніх особливостей фортепіанних творів українських авторів та самостійне оперування ними в процесі інтерпретації.

Матеріали та методи. У якості матеріалу для представлення проблеми дослідження виступив процес опрацювання творів сучасних українських композиторів на заняттях з фортепіано у закладах початкової мистецької освіти з учнями старших класів. Для досягнення мети зазначеної наукової розвідки було використано наступні методи: наочно-інформаційний – при знайомстві з фортепіанною творчістю композиторів, наочно-зоровий, наочно-слуховий – при прослуховуванні та аналізі відео- та аудіозапису творів, пояснювально-

ілюстративний, проблемно-пошуковий – при роботі на музичним текстом творів.

Результати та обговорення. У сучасній вітчизняній педагогічній літературі лише окремі статті порушують деякі питання стосовно включення творів українських композиторів у репертуар учнів мистецької школи. Так, стаття З. Юзюк присвячена характеристиці образної сфери, кола жанрів, засобів музичної виразності авторських збірників фортепіанних творів для дітей та юнацтва композиторів України та української діаспори другої половини ХХ століття. На жаль, на сьогодні не має жодної праці, що була б присвячена проблемі опрацювання фортепіанних творів сучасних українських композиторів з учнями старших класів мистецької школи на заняттях з фортепіано.

Особливо важливу роль у музично-естетичному вихованні учнів різних вікових категорій відіграють твори на національній основі, які знайомлять юних виконавців із національною музичною культурою, жанровими різновидами українського фольклору.

Учнів старших класів доцільно знайомити з фортепіанними творами композиторів, певне місце у творчості яких посідають теми історії українського народу, його життя, звичаїв та обрядів. У творах таких композиторів, як Ж. Колодуб, І. Шамо, Л. Дичко, М. Скорик, О. Некрасов, О. Яковчук великого значення набуває відображення фольклорних першообразів, серед яких домінують пісня – від стародавніх календарно-обрядових до сучасних частівок та ліричних, танок – традиційно фольклорного походження та народний інструменталізм – частіше у формі імітації гри на традиційних народних інструментах.

Багато українських композиторів у власній творчості звертаються до жанру веснянки. Приступаючи до вивчення «Веснянки» сучасної київської авторки Ж. Колодуб, учням треба спочатку розповісти про походження цього жанру. Веснянки — це календарно-обрядові пісні весняного циклу. За формою та образно-поетичними компонентами веснянки наближені до замовлянь, в

яких до весни звертаються як до живої істоти. В них оспівується пробудження природи, повернення тепла, надії на врожай, на кохання. Веснянки відзначаються світлим ліризмом, життєстверджуючим характером, іноді урочистістю.

При опрацюванні «Веснянки» G-dur Ж. Колодуб треба звернути увагу учнів на різнохарактерне виконання частин композиції. Крайні частини, не зважаючи на мажорний лад, більш схвильовані. Це підкреслено постійним спрямуванням мелодійної лінії, яка переривається паузами, то к основному тонічному, то к основному домінантовому звукам. Середня частина – спокійніша, пісенна, мелодійна лінія більш виразніша. Цей твір можна брати у роботу з учнями п'ятих класів.

При знайомстві з «Веснянкою» h moll з «Української сюїти» київського композитора І. Шамо, викладач повинен з перших занять звернути увагу учня на поєднання у композиції твору двох жанрів – танцю та пісні. Після чотирьохтактового вступу у вельми швидкому темпі розпочинає свій рух перша заклично-танцювальна вихрова тема. З двадцять першого такту ніжно і співучо вступає друга. З двадцять дев'ятого такту в партії правої руки знов з'являється перша заклична тема, але вона тут проходить на фоні остинатного басового звуку «сі», який супроводжував проведення другої теми. Середній розділ, який розпочинається в більш спокійному темпі, поєднує розспівні інтонації, що звучать на «mf», з легкими награваннями у верхньому регістрі штрихом стакато («sub.p»). Після *ritenuto* з'являється перша тема, проведення якої приводить до кульмінації («ff»). Потім динаміка знижується до «p» й на органному пункті домінанти основної тональності декілька разів повторюється основний мотив першої теми, який призводить до репризного проведення першої частини п'єси. Цей твір можна брати у роботу з учнями шостих-восьмих класів.

Знайомлячись з жанром коломийки у творчості українських авторів, викладач може розповісти учню про цей жанр на уроці. Але учень може самостійно підготувати інформацію про походження цього жанру,

скориставшись наданою викладачем літературою, або музичними сайтами системи Internet.

Із мистецтвознавчих джерел відомо, що коломийка – це жанр народної пісні, що виник в кінці XVII – на початку XVIII століть та був характерним для західних областей України; це невеликі, найчастіше дворядкові пісні з текстами найрізноманітнішого змісту, з короткою мелодичною строфою, переважно двочастинною, з чітким і гострим, нерідко пунктирним синкопованим ритмом, з дводольним тактом (2/4), здебільшого у жвавих, рухливих темпах. Коломийка викристалізувалася в народному мистецтві і збереглася до нашого часу у різних формах: пісня, танець та інструментальна п'єса.

У фортепіанному циклі київської композиторки Л. Дичко «Карпатські фрески» «Коломийка» є завершальним номером композиції, яка складається з шести номерів. Учні треба пояснити, що у п'єсах цього циклу відображається взаємопроникнення музичного і образотворчого мистецтв. При роботі над «Коломийкою» Л. Дичко треба звернути увагу на пісенний характер п'єси, який у поєднанні з багатоплановою фактурою, поступовим фонічним насичуванням, відіграє велику роль, узагальнюючи основну ідею твору, що пов'язана із «зображенням» картин народного життя у його розмаїтості. Даний твір може бути розучений з учнями сьомого-восьмого класів.

Знайомлячись з «Коломийкою» львівського композиторі М. Скорика, треба звернути увагу учня на своєрідність форми твору та оригінальність тематизму. Форма твору являє собою традиційно репризну тричастинну структуру з контрастною серединою, але з типовим для народної пісні варіантно-варіаційним принципом розгортання музичного матеріалу. Мелодика твору, що спирається на гуцульський лад, зберігає характерні для автентичної коломийки специфічні прийоми ритміки: гострий пунктирний ритм, перемінність метро-ритмічних акцентів, синкопованість. Викладач із учнем при роботі над даним твором повинен окремо попрацювати у крайніх розділах над інтонуванням внутрішньо мінливої теми, яка складається з двох контрастних елементів, що є інтонаційним узагальненням мелодико-ритмічних особливостей

фольклорних зразків коломийки. У середньому розділі на фоні пустих басових квінт важливо прослухати проведення мелодійного сопілкового награвання у партії правої, що нагадує зразок колористичного пейзажу в типово імпресіоністичній манері. «Коломийка» М.Скорика є на сьогодні найбільш віртуозним зразком цього жанру в української фортепіанної літератури, технічні завдання якого підпорядковані смисловим завданням звукового збагачення фольклорної основи тематизму.

Висновки. Використання на заняттях з «музичного інструменту фортепіано» різножанрових фортепіанних творів українських композиторів, в яких відображається історія українського народу, традиції національної культури, не тільки розвиває художньо-технічні навички гри на інструменті, але й сприяє формуванню моральних та естетичних почуттів, впливає на активізацію національної самосвідомості учнів.

ОСОБЛИВОСТІ МОТИВАЦІЇ НАВЧАННЯ ДОРΟΣЛИХ У СИСТЕМІ ПІСЛЯДИПЛОМНОЇ ОСВІТИ

Самко Алла Миколаївна,
старший науковий співробітник
відділу андрагогіки Інституту педагогічної освіти
і освіти дорослих імені Івана Зязюна НАПН України
м. Київ, Україна

Вступ. Суспільні та соціально-економічні зміни в Україні зумовлюють потребу в оновленні теорії та практики безперервної освіти дорослих. Адже в сучасному світі фахівець має бути мобільним і конкурентоздатним, а проблема підвищення кваліфікації дорослого населення пов'язана з безперервним збільшенням інформації та прискоренням її обробки. Україна поступово починає переходити на інноваційний шлях розвитку, тому першочергового значення набуває зараз підготовка висококваліфікованих, конкурентоспроможних фахівців на ринку праці.

У зв'язку з цим виникає необхідність безперервного навчання дорослих, чому сприятиме вивчення мотивації та аналіз причин, що сприяють розкриттю людських і професійних можливостей, а також психологічних особливостей дорослих у процесі навчально-освітньої діяльності.

Мета роботи – висвітлення особливостей навчальної мотивації дорослих у системі післядипломної освіти.

Матеріали та методи. Основними методами дослідження є: теоретичний аналіз та узагальнення матеріалів психолого-педагогічної літератури за темою дослідження; практичного досвіду фахівців щодо проблеми навчальної мотивації дорослих.

Результати та обговорення. Складність проблеми мотивації та її різноаспектність визначають багатовимірність у розумінні її сутності, природи, структури, а також функцій окремих мотивів. У психолого-педагогічній літературі не існує єдиного розуміння навчальної мотивації та класифікації

навчальних мотивів. Дослідники по різному використовують подібні, але не синонімічні поняття для позначення цього феномену, наприклад: навчальна мотивація, мотивація навчання, мотивація навчальної діяльності, мотиваційна сфера тощо.

Мотивація є сукупністю зовнішніх та внутрішніх рушійних сил, які спонукають людину до діяльності та надають їй спрямованість, яка орієнтована на досягнення певної мети. Наявність сформованої, стійкої та усвідомленої мотивації є важливою умовою ефективності навчання. Як зазначають дослідники [2], освітня мотивація дорослої людини не є стабільним, раз і назавжди сформованим утворенням, «мотивація навчання складається з ряду постійно змінюваних спонук». За наявності адекватного організаційного середовища вона може розвиватися, забезпечуючи високий рівень освітньої активності дорослого в процесі навчання.

У науковому обігу послуговуються й різними класифікаціями навчальної мотивації. Так, учені виокремлюють три види джерел активності: внутрішні, зовнішні й особистісні. До *внутрішніх* джерел навчальної мотивації відносять пізнавальні та соціальні потреби (прагнення до соціально схвалюваних дій і досягнень). *Зовнішні* джерела навчальної мотивації визначаються умовами життєдіяльності учня, до яких відносяться вимоги, очікування та можливості. Вимоги пов'язані з необхідністю дотримання соціальних норм поведінки, спілкування та діяльності. Очікування характеризують відношення суспільства до учіння як норми поведінки, що приймаються людиною і дозволяють переборювати труднощі, пов'язані зі здійсненням навчальної діяльності. Можливості – це об'єктивні умови, які необхідні для розгортання навчальної діяльності [1, с. 7-8]. До числа *особистісних* джерел належать інтереси, потреби, установки, ідеали, стереотипи, які обумовлюють прагнення до самовдосконалення, самоствердження і самореалізації у навчальній та інших видах діяльності.

На основі вищезазначених джерел активності дослідники [1] виокремлюють такі групи мотивів:

- соціальні (усвідомлення соціального значення учіння, розуміння особистісно-розвивального значення учіння, потреба в розвитку світогляду і розуміння навколишнього світу, тощо);
- пізнавальні (інтерес до отримання знань, допитливість, прагнення до розвитку пізнавальних здібностей, отримання задоволення від інтелектуальної діяльності, тощо);
- особистісні (почуття власної гідності і честолюбство, прагнення користуватись авторитетом).

Дослідниця А. Маркова [2], виокремлює *пізнавальні мотиви*, до яких відносить власний розвиток у процесі навчання, діяльність разом з іншими та задля інших, пізнання нового, невідомого; *соціальні мотиви* – розуміння необхідності навчання для подальшого життя, процес навчання як можливість спілкування, схвалення з боку значущих людей.

В. Апелът [1] вирізняє такі мотиви навчання: *соціальні* (почуття обов'язку і відповідальність, усвідомлення соціальної значущості навчання, прагнення зайняти певну позицію в стосунках з оточуючими, отримати їхнє схвалення); *пізнавальні* (орієнтація на оволодіння новими знаннями, закономірностями, орієнтація на засвоєння засобів одержання знань); *комунікативні* (спілкування); *мотиви саморегуляції* (орієнтація на одержання додаткових знань і побудову спеціальної програми самовдосконалення).

С. Чиркіна [3] формулює мотивацію навчальної діяльності дорослих у період післядипломної освіти як систему потреб і мотивів, яка визначає їх спонукання до активного засвоєння нових знань і умінь, способів і технік професійної взаємодії, що забезпечують успішність майбутньої нової професійної діяльності. Вона встановила, що до спеціальної групи мотивів, які реально діють у навчальній діяльності дорослих, можуть бути віднесені такі мотиви: *пізнавальні, професійні, творчого досягнення, матеріальні, соціальні* (відображають спонукання особистісного характеру – особистого престижу, збереження статусу, самореалізації, самоствердження). Таким чином, взаємозв'язок мотивів навчальної діяльності дорослих з потребами у пізнанні,

досягненні, домінуванні, афіліації (потреба в спілкуванні, в емоційних контактах, прагнення бути серед інших людей), виступає чинником ефективності навчання дорослих людей у процесі професійної перепідготовки. Як зазначає С. Чиркіна [3], наявність цього взаємозв'язку визначає «силу» усвідомлюваних навчальних дій й отримання успішних навчальних результатів слухачів професійної перепідготовки, структуру ставлення до навчання в цілому.

Отже, навчання дорослих людей та їхня мотивація до навчання мають свої особливості:

- ✓ дорослий усвідомлює себе самостійною, самокерованою особистістю та критично ставиться до будь-яких спроб керувати ним, навіть якщо вголос цього не висловлює;

- ✓ дорослий володіє життєвим (побутовим), соціальним і професійним досвідом, який формує його світогляд і з точки зору якого він оцінює будь-яку інформацію, що надходить;

- ✓ мотивація дорослого до навчання полягає в абсолютно прагматичному підході – він прагне за допомогою навчання вирішити свої життєві проблеми (кар'єра, спілкування, розвага тощо) і досягти конкретних цілей;

- ✓ дорослий прагне до невідкладної реалізації отриманих знань, умінь, навичок;

- ✓ сприйняття дорослого супроводжується емоційною оцінкою інформації, водночас його мозок прагне заблокувати будь-яку інформацію, яка супроводжується негативною емоцією;

- ✓ навчальна діяльність дорослого значною мірою зумовлена тимчасовими, просторовими, побутовими, професійними, соціальними факторами (умовами).

С. Чиркіна [3] акцентує увагу на тому, що мотиви навчальної діяльності дорослих пов'язані не тільки з академічними успіхами, а й з іншими показниками ефективності навчальної діяльності, а саме: зниженням труднощів

(пізнавальні, творчого досягнення); задоволеністю навчанням (пізнавальні, професійні, соціальні мотиви з особистісної спрямованістю, широкі соціальні мотиви), зниженням витрат часу на досягнення навчальних цілей (пізнавальні, широкі соціальні мотиви з альтруїстичної спрямованістю), розвитком позитивного ставлення до майбутньої професії в процесі навчання (пізнавальні, професійні, широкі соціальні мотиви з альтруїстичної спрямованістю).

Висновки. Підсумовуючи, зазначимо, що мотиви навчальної діяльності дорослих мають динамічний характер і визначаються свідомістю первинної професійної підготовки, змістом і формами навчальної діяльності в період професійної перепідготовки. Ефективність та результативність навчання дорослої людини безпосередньо залежить від рівня її мотивації до навчальної діяльності в цілому.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Кочарян, О.С., Фролова, Є.В., Павленко, В.М. (2011). Структура мотивації навчальної діяльності студентів: навч. посіб. Нац. аерокосм. ун-т ім. М.Є. Жуковського. Харк. авіац. ін.-т, 40 с.
2. Маркова, А.К. (1983). Формирование мотивации учения в школьном возрасте: пособие для учителя. М.: Просвещение, 96 с.
3. Чиркина, С.Е. (2005). *Мотивы учебной деятельности как фактор эффективности обучения взрослых в период профессиональной переподготовки.* (Автореф. дис. канд. психол. наук). Ин-т развития образования Республики Татарстан, Казань.

КОМПЕТЕНТІСНИЙ ПІДХІД ДО НАВЧАННЯ УЧНІВ НА УРОКАХ МИСТЕЦТВА

Сердюк Оксана Петрівна,

методист

Сумського обласного інституту
післядипломної педагогічної освіти
м. Суми, Україна

Упровадження компетентнісного підходу до змісту та організації художньо-естетичного процесу у закладах загальної середньої освіти пов'язаний із сучасним етапом модернізації шкільної мистецької освіти.

Оновлення змісту освіти на засадах системного і компетентнісного підходів, що передбачено новим Державним стандартом початкової школи, має сприяти розвитку пізнавальних і творчих можливостей учнів; послідовному відображенню в результатах їх навчання ступеня сформованості ключових і предметних компетентностей; наближенню змісту кожної освітньої галузі до життєвих потреб молодших школярів засобами інтегрованої діяльності [1].

З огляду на це актуалізується потреба у розвитку компетентнісної художньоестетичної освіти школярів, зорієнтованої на засвоєння особистістю конкретних навчальних результатів – знань, умінь, навичок, формування ставлень, досвіду, рівень засвоєння яких дозволяє їй діяти адекватно у певних навчальних і життєвих ситуаціях. Ця проблема знаходить своє відображення в офіційних документах – державних стандартах, концепціях і навчальних програмах. Реалізація основної мети, визначеної Державним стандартом нового покоління освітньої галузі «Мистецтво», передбачає формування в учнів системи ключових, міжпредметних естетичних і предметних мистецьких компетентностей як інтегральної основи світогляду, здатність до художньо-творчої самореалізації та культурного самовираження [3].

Українські науковці приділяють значну увагу проблемі формування ключових, загальнопредметних та предметних компетентностей учнів (Н. Бібік,

С. Бондар, М. Вашуленка, І. Гудзик, Л. Коваль, О. Локшиної, О. Овчарук, О. Пометун, К. Пономарьової, О. Савченко та ін.). Вченими визначено зміст основних понять «компетентність» та «компетенція, розглянуто методичні аспекти формування в молодших школярів компетентностей та компетенцій.

У центрі увага вітчизняних педагогів також знаходяться питання мистецької освіти в аспекті особистісного та компетентнісного підходів: визначення сутності мистецтва як форми відтворення дійсності, духовного світу людини та її самовираження (І. Зязюн, О. Семашко та ін.), всебічно аналізують питання теорії і практики викладання мистецьких дисциплін у різних освітніх ланках (Л. Масол, Н. Миропольська, О. Олексюк, Г. Падалка, О. Рудницька, О. Щолокова та ін.).

Компетенція і компетентність визначаються як два різних поняття. Якщо компетенція — це суспільна норма, вимога, яка включає знання, уміння, навички, певний досвід, сама по собі вона не є характеристикою особистості. Нею вона стає в процесі засвоєння і рефлексії учня, перетворюючись у компетентність. Отже, компетентність — це здатність застосовувати набуті знання, вміння, навички, способи діяльності, власний досвід. Незважаючи на різноманітні визначення компетентностей, усі дослідники виокремлюють їх важливу якість — вияв компетентності у конкретній діяльності в певній ситуації.

Ключова компетентність — спеціально структурований комплекс якостей особистості, що дає можливість ефективно брати участь у різних життєвих сферах діяльності і належить до загальногалузевого змісту освітніх стандартів.

Міжпредметна компетентність — здатність учня застосувати щодо міжпредметного кола проблем знання, уміння, навички, способи діяльності та ставлення, які належать до певного кола навчальних предметів і предметних галузей.

Компетенція – це суспільна норма, вимога, яка включає знання, уміння, навички, способи діяльності, певний досвід. Компетенція сама по собі не є характеристикою особистості. Нею вона стає в процесі засвоєння і рефлексії

учня, перетворюючись у компетентність. Компетентність – це здатність застосовувати набуті знання, вміння, навички, способи діяльності, власний досвід у нестандартних ситуаціях з метою розв’язання певних життєво важливих проблем. Компетентність є особистісним утворенням, яке проявляється в процесі активних самостійних дій людини [2].

Ключова компетенція – об’єктивна категорія, що фіксує суспільно визначений комплекс певного рівня знань, умінь, навичок, ставлень, які можна застосувати в широкій сфері діяльності людини (вільне володіння державною мовою вміння; здатність спілкуватися рідною (у разі відмінності від державної) та іноземними мовами; математична компетентність; інноваційність; компетентності у галузі природничих наук, техніки і технологій; підприємливість і фінансова грамотність; загальнокультурна; громадянська, здоров’язбережувальна, соціальна компетентність та компетентність з питань інформаційно-комунікаційних технологій) [1].

Предметна компетентність – освоєний учнями у процесі навчання досвід специфічної для певного предмета діяльності, пов’язаної з набуттям нового знання, його перетворенням і застосуванням.

О.Савченко дає таке визначення розуміння що таке компетентнісний підхід – спрямованість освітнього процесу на формування та розвиток ключових (базових) і предметних компетентностей. Результатом такого процесу має бути формування загальної компетентності, що є інтегрованою характеристикою досягнень учня. Вона набувається шляхом навчання, особистого пізнавального та життєвого досвіду. Компетентність – володіння учнем певною компетенцією [5].

Л. Масол пропонує всі компетентності, що формуються у процесі загальної мистецької освіти, класифікувати на три групи: особистісні; соціальні; функціональні [4]:

– особистісні: загальнокультурні (світоглядні уявлення, ціннісні орієнтації) та спеціальні (мистецький тезаурус, ментальний естетичний досвід, художньо-творчі здібності, художньо-образне мислення);

– соціальні: комунікативні (здатність до спілкування, взаєморозуміння) та соціально-практичні (здатність до співпраці, роботи в команді);

– функціональні: предметні знання та вміння (музичні, образотворчі); міжпредметні – галузеві (художньо-естетичні) та міжгалузеві (художньо-гуманітарні); метапредметні (загальнонавчальні): інформаційно-пізнавальні (здатність до пошуку та оперування інформацією) та саморегуляційні (вміння організовувати та контролювати власну діяльність, здатність до самореалізації і самовдосконалення).

Міжпредметні естетичні компетентності – здатність орієнтуватися в різних сферах життєдіяльності, що формується під час опанування різних видів мистецтва.

Предметні мистецькі компетентності – здатність особистості до пізнавальної та практичної діяльності а також творчого самовираження у певному виді мистецтва (музичному, образотворчому, театральному), що формується під час його сприймання і практичного опанування [4].

Метою організації навчального процесу на мистецтва є розвиток комплексу міжпредметних мистецьких компетентностей у процесі активної діяльності школярів (сприймання, виконання, створення тощо). Урок мистецтва є тим середовищем, у якому розгортається процес взаємодії, спілкування між вчителем і учнем, вчителем і мистецтвом (музичним, образотворчим, театральним), учнями і мистецтвом (музичним, образотворчим, театральним) тощо.

Отже, компетентнісний підхід посилює важливість творчої, проєктної, інтерактивної та практичної діяльності. Разом із цим він обумовлює діалогічність, самоорганізацію, вибірковість щодо вибору змісту та форм діяльності, актуалізацію досвіду, удосконалення методів та освітніх технологій (перенесення акцентів з аналізу художнього матеріалу вчителем на самостійний пошук учнями інформації та її інтерпретацію, систематизацію, креативні та інтерактивні методи, медіа технології).

Список літератури

1. Державний стандарт повної загальної середньої освіти [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://ru.osvita.ua/legislation/Ser_osv/76886/;
2. Ковальова С.В. Дидактична модель формування предметних компетентностей учнів на уроках музичного мистецтва / С. В. Ковальова // Проблеми підготовки сучасного вчителя, 2013. – № 8 (Ч. 1). – С. 64-70.
3. Лесняк. Н.В. Компетентнісний підхід у викладанні образотворчого мистецтва / Оновлення змісту, форм та методів навчання і виховання в закладах освіти, 2017. Випуск 15(58). – С. 28-39.
4. Мосол Л.М. Нова українська школа: Методика навчання інтегрованого курсу «Мистецтво» у 1-2 класах закладів загальної середньої освіти на засадах компетентнісного підходу : навч.-метод посіб. Київ : Генеза, 2019. 208с.
5. Савченко О. Уміння вчитися як ключова компетентність загальної середньої освіти. Компетентнісний підхід у сучасній освіті: світовий досвід та українські перспективи / [Н. М. Бібік та ін.] ; під заг. ред. О. В. Овчарук. Київ : К. І. С., 2004. С. 34 – 46.

ФЕНОМЕН ДИТЯЧОЇ КРЕАТИВНОСТІ В ПЕДАГОГІЧНИХ ТА ПСИХОЛОГІЧНИХ СТУДІЯХ

Скрипник Ольга Станіславівна

студентка 5 курсу (магістр)

Ізмаїльський державний гуманітарний університет

м. Ізмаїл, Україна

Вступ./Introduction. Говорячи про формування компетенцій, необхідних для розвитку творчого потенціалу дітей в інклюзивній освіті, необхідно звернутися до сутності понять «творчість», «творча уява», а також до особливостей розвитку уяви у даної категорії дітей.

У психології під творчістю розуміється діяльність, результатом якої є створення нових матеріальних і духовних цінностей. У ході виконання творчої діяльності у дітей розвиваються інтелектуальні здібності, емоційно-вольова сфера, формуються навички роботи з різними інструментами і матеріалами.

На думку Л. С. Виготського «творча діяльність людини робить його істотою, зверненим до майбутнього, творить його і видозмінює своє сьогодення» [3, с. 15].

У творчості особлива роль відводиться творчій уяві. Уява - це психічна діяльність, яка полягає в створенні уявлень і образів, ніколи в цілому не сприймалися людиною в дійсності. Уява дозволяє передбачати результат праці ще до його початку, визначити програму поведінки в проблемній ситуації, в процесі навчання дає можливість учню уявити те, чого він ніколи не бачив. Даний психічний процес включається в тому випадку, коли відсутні необхідні знання та визначити з допомогою мислення хід і результати діяльності неможливо.

Уява дітей з обмеженими можливостями здоров'я має специфічні особливості, обумовлені первинним дефектом [3, с. 15].

Завдяки досягненням вікової, педагогічної, генетичної, диференціальної психології та психології розвитку особистості були створені теоретичні засади для дослідження природи креативності та діагностика.

Дослідження, що проводились у різних площинах, дало наукове формулювання «творчості», «креативності» яке є одним цілим особистості людини.

Сьогодні, в науці креативність розглядають як складну, багатопланову та не однорідну дію, що виражається розмаїтістю теоретичних та експериментальних напрямків її дослідження. Починаючи від фрейдизму і до сучасності, дослідники створили величезну детальну картину феноменологічної креативності.

Мета роботи./Aim. Охарактеризувати креативне мислення у дітей молодшого віку та експериментально дослідити з вивчення креативності як особистісної здатності до творчості в інклюзивному середовищі.

Матеріали та методи./Materials and methods. У творчості особлива роль відводиться творчій уяві. Уява - це психічна діяльність, яка полягає в створенні уявлень і образів, ніколи в цілому не сприймалися людиною в дійсності. Уява дозволяє передбачати результат праці ще до його початку, визначити програму поведінки в проблемній ситуації, в процесі навчання дає можливість учню уявити те, чого він ніколи не бачив. Даний психічний процес включається в тому випадку, коли відсутні необхідні знання та визначити з допомогою мислення хід і результати діяльності неможливо.

Уява дітей з обмеженими можливостями здоров'я має специфічні особливості, обумовлені первинним дефектом. Так, О. В. Боровик [1] зазначає, що у розумово відсталих дітей страждає цілісність образів, спостерігаються труднощі у вибудовуванні логічної послідовності епізодів, розумінні відносин між персонажами.

Т.К. Ульянова, вивчаючи специфіку розвитку творчої уяви у розумово відсталих молодших школярів, говорить про те, що порушення аналітико-синтетичної діяльності та мовлення, сформованість що відтворює уяви, бідний

запас знань і уявлень про навколишній негативно відбиваються на процесі створення нових образів [6].

Діти допускають помилки в завданнях на узагальнення, порівняння, виділення головного в предметах і явищах. Дані особливості ускладнюють формування продуктів творчої уяви. Проведені дослідження дозволили автору говорити про недостатній розвиток у слабочуючих дітей комбінаторних функцій, швидкої истощаємості процесів уяви. Створені дітьми образи часто малооригінальні, стереотипні, спрощені.

В. І. Кондратенко [4, с. 54] зазначав, що у дитини із заїканням формуються образи майбутніх мовних ситуацій, передбачення своїх мовних труднощів, очікування нерозуміння своїх висловлювань оточуючими. Уява створює похмурі картини майбутнього, тим самим викликаючи у людини негативні емоції.

Говорячи про пізнавальну уяву дошкільнят з недорозвиненням мови, Борисова Е.А. звертає увагу на те, що воно переважно носить репродуктивний характер. Діти з порушеннями мови частіше вдаються до копіювання зразків і предметів найближчого оточення, повторюють власні малюнки і відхиляються від завдання. При виконанні творчих завдань спостерігається використання штампів. Автор вказує на низький рівень просторового оперування образами у дітей з мовними порушеннями [2, с. 44].

Велику роль у формуванні компетенції грають як зміст освіти, так і організація освітнього процесу, застосовувані технології в роботі зі студентами, організація їх самостійної роботи.

Крім володіння даними компетенціями, існує ще один важливий момент, який не можна обійти замовчуванням при розмові про готовність педагога до роботи з розвитку уяви і творчості дітей. Мова йде про те, що майбутні педагоги самі повинні володіти певним творчим потенціалом.

Творчість вчителя проявляється при підготовці до заняття і його проведенні, в процесі спілкування з молодшими школярами в інклюзивному класі.

М. А. Михалищева [5] вважає, що успішність розвитку творчих здібностей студентів забезпечується наступними умовами: спрямованістю процесу підготовки студентів на творчу самореалізацію в професійній сфері, використанням в освітньому процесі евристичної діяльності, посиленням ролі самостійної роботи студентів у розвитку творчих здібностей.

Результати та обговорення./Results and discussion. Для виявлення того, як уявляють собі готовність до розвитку творчого потенціалу дітей самі студенти, які навчаються за напрямом «Початкова освіта. Інклюзивна освіта», нами було проведено анкетування. У ньому взяли участь студенти старших курсів та учні другого класу. Результати анкетування показали, що більшість учнів розуміє необхідність створення умов для розвитку творчого потенціалу сучасних дітей. Дану необхідність студенти пояснюють тим, що це дозволить «дітям знайти своє місце в суспільстві», «компенсувати порушення в їх розвитку», «розкрити здібності дітей, сформувані у них пізнавальний інтерес до навколишнього світу, до шкільних предметів» та ін.

В ході експериментального дослідження нами було виявлено, що діти з розладами слуху відчують труднощі при створенні задуму малюнка. Лише невеликий відсоток випробовуваних показав вміння відтворювати сюжет малюнка, запозичуючи його з мультфільмів і книг.

Афективна уява дітей з мовним недорозвиненням притаманні певні особливості, пов'язані з ставленням до власного мовного дефекту. Особливо яскраво вони помітні в тому випадку, якщо недорозвинення мови поєднується у дитини з такими важкими мовними розладами, як дизартрія, ринолалія, заїкуватість.

Зазначені особливості уяви дітей з обмеженими можливостями підкреслюють необхідність організації спеціальної цілеспрямованої систематичної роботи, чому і важливо замислитися про те, наскільки майбутні педагоги готові до роботи з розвитку уяви і творчості дітей з ОВЗ, якими компетенціями викладачі повинні володіти, щоб ця робота була максимально ефективною.

Однак, на жаль, не всі студенти вважають себе готовими до реалізації програм з творчого розвитку дітей молодшого віку з обмеженими можливостями здоров'я. Пов'язано це здебільшого з тим, що студенти знають лише окремі, хоча і різноманітні, завдання на розвиток уяви і творчості і глибоко не знайомі з програмами і технологіями розвитку даного пізнавального процесу у дітей різних вікових груп, які мають певні порушення у розвитку.

Результати анкетування свідчать про те, що студентам необхідно оволодіти наступними професійними компетенціями: здатність до раціонального вибору та реалізації програм і технологій з розвитку творчого потенціалу дітей з обмеженими можливостями на основі особистісно орієнтованого та індивідуально-диференційованого підходів; готовністю до консультування батьків дітей з обмеженими можливостями з питань розвитку уяви і творчості; здатність організовувати обстеження відтворює і творчої уяви дітей різних вікових груп; здатністю здійснювати динамічне спостереження за ходом корекційно-розвиваючого впливу з метою оцінки його ефективності.

Висновки./Conclusions. Узагальнення психолого-педагогічних джерел дозволяє інтерпретувати творчість як одну з основних властивостей особистості, як сукупність інтелектуальних та особистісних рис, що сприяють розвитку та вираженню творчості.

Основними показниками творчості, вже сформованими в учнів молодших класів, є сентиментальність, схильність змінювати чи знищувати усталені норми, відмовлятися від застарілих зразків, уміння виходити за межі встановлених іншими ситуацій, гнучкість, незвичність, неординарність, швидкість порівнянь, протиставлень та асоціацій, гостре відчуття неточності, відхилень, невизначеності, здатність вирішити проблему з різних кутів, новаторство, оригінальність, активність, уміння переходити від одного методу до іншого, дотепність, уміння знаходити головне, визначати важливе, доводити свою оригінальність та поважати думку інших, але вміти відстояти свою, вміти

дивувати, прогнозувати, генерувати оригінальні, нестандартні ідеї, стриміти до високих ідей.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ:

1. Боровик О. В. Формирование воображения умственно отсталых учащихся младших классов : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.03 / Боровик Олег Владимирович; Московский Педагогический Государственный Университет. М., 1999. 181 с.
2. Борисова Е.А. Индивидуальные логопедические занятия с дошкольниками Методическое пособие. М.: Сфера, 2008. 64 с.
3. Выготский Л. С. Исторический смысл психологического кризиса // Собр. соч. М. : Педагогика, 1982. 214 с.
4. Кондратенко В. Заїкання: феноменологія та основні напрями реабілітації: посіб. для вищ. навч. закладів / В.Кондратенко, В. Ломоносов. К.: Вища школа, 2006. 70 с.
5. Михалищева М. А. Развитие творческих способностей студентов гуманитарных факультетов университета: дис. ... канд. пед. наук : 13.00.08. курганський гос. ун-т. Курган, 2012. 166 с.
6. Ульянова Т.К. Методика викладання граматики і розвитку мовлення учнів допоміжної школи / Ульянова Т.К. - К.: КДПІ, 1990. С.96

ІНДИВІДУАЛІЗАЦІЯ НА УРОКАХ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ В КОНТЕКСТІ ВИМОГ НОВОЇ УКРАЇНСЬКОЇ ШКОЛИ

Смотрицька Соломія Іванівна,
здобувач другого (магістерського) рівня вищої освіти
Дрогобицького державного педагогічного
університету імені Івана Франка

Вступ. До найважливіших завдань Нової української школи віднесено забезпечення успішності кожного учня в навчанні, повноцінний розвиток його індивідуальності. Ці завдання корелюють із вимогою застосування індивідуального підходу, розв'язання всіх аспектів проблеми індивідуалізації навчання.

Мета статті – окреслити сутність індивідуалізації навчання, засвідчити актуальність уроків української мови в початковій школі для+++++++реалізації її (індивідуалізації) потенціалу.

Матеріали й методи. У ході дослідження задекларованої проблеми використано загальнонаукові методи аналізу, синтезу, зіставлення думок різних учених стосовно індивідуального підходу та індивідуалізації навчання, а також методу розроблення різнорівневих завдань як основи для здійснення індивідуалізації навчання.

Результати й обговорення. Специфіку освіти всіх рівнів у сучасному світі визначає її компетентнісний характер. Його сутність визначається тим, що успішність особистості загалом, професійна зокрема, залежить не від суми набутих знань, а від сформованості вміння діяти в суспільстві з використанням цих знань при розв'язанні відповідних проблем. Ще М. Монтень закликав: «Хай учень вчиться не так відповідати уроки, як утілювати їх у життя. Хай він повторює їх у своїх діяннях» [4, 163].

Якраз вміння діяти становить основу поняття компетентності – провідного в сучасній дидактиці, пор.: «Компетентність – динамічна комбінація знань, способів мислення, поглядів, цінностей, навичок, умінь, інших

особистих якостей, що визначає здатність особи успішно провадити професійну та/або подальшу навчальну діяльність» [5, 12]. Концепція Нової української школи, обґрунтувавши необхідність кардинальних змін в навчанні, вихованні й розвитку молоді України XXI ст., виокремлює компетентнісний підхід як такий, що здатний ці зміни забезпечити. Однак не самотійно, а у взаємодії з низкою інших та з орієнтацією на засновану на ідеології дитиноцентризму особистісно-орієнтовану модель освіти, яка ставить у центр уваги конкретну дитину, її сутність, її життєві плани [6, 18] і наголошує, що учні навіть одного віку суттєво різняться між собою своїми здібностями й нахилами, мотивами й цілями, життєвими ідеалами й переконаннями, можливостями пам'яті й уваги, мислення й мовлення. Поступ кожного з них на шляху особистісного зростання не можливий без застосування в освітньому процесі з кожного предмета індивідуального підходу, який вимагає, «щоб у виборі методів, засобів, темпу навчання якнайповніше враховувати індивідуальні відмінності учнів» [10, 7].

Побудова освітнього процесу відповідно до особистісних якостей учнів, тобто індивідуалізація навчання, – проблема в педагогіці не нова, як, зрештою, у психології та філософії. Її досліджували Е. Вархотова, Н. Дятко, Е. Сазонова, М. Вашуленко, О. Джежелей, С. Логачевська, Г. Некряч, О. Савченко, В. Тарасун, Г. Терещук, М. Скаткін, І. Унт і багато ін. Однак думки вчених щодо цього феномена не у всіх випадках збігаються. Так, С. Гончаренко визначає поняття індивідуалізації навчання з опорою на поняття організації (пор.: це така «організація навчально-виховного процесу, при якій вибір способів, прийомів, темпу навчання враховує індивідуальні відмінності учнів, рівень розвитку їхніх здібностей до навчання» [2, 142]), Л. Ткаченко – процесу («Індивідуалізація – це процес постійного спостереження, адаптування матеріалів та занять, отримання інформації від сімей, взаємодія з дітьми, метою якої є підтримка їхнього розвитку» [11, 13], С. Луців [3, 7], слідом за академіком О. Савченко, – принципу («Реалізація індивідуальних особливостей – перша засада реалізації принципу індивідуалізації й диференціації навчання» [7, 88]). Попри наявні розбіжності у визначенні сутності індивідуалізації, її мету вчені окреслюють

несуперечливо: сприяти самореалізації особистості дитини, розвитку її неповторної індивідуальності, потенційних можливостей і здібностей. Її можливо домогтися через: а) систематичне вивчення кожного учня; б) визначення найближчих педагогічних завдань у роботі з ним; в) вибір і застосування найефективніших засобів реалізації індивідуального підходу; г) фіксацію й аналіз отриманих результатів; г) постановку нових педагогічних завдань [1], пам'ятаючи при цьому, що індивідуального підходу потребує кожен учень – і той, хто успішно навчається, і той, хто відстає у навчанні. Кожному з них він допомагає, з одного боку, виявити сильні і слабкі аспекти власного Я, а з другого, – надати педагогічну підтримку розвитку цього Я. Отже, індивідуалізація навчання – обов'язкова умова формування гармонійної й усебічно розвинутої особистості, становлення її як неповторного суспільного феномена. Педагогічну підтримку при цьому треба розуміти як спільну з учнем роботу щодо окреслення «його інтересів, цілей, можливостей і шляхів подолання перешкод (проблем), які заважають досягати позитивних результатів у навчанні» [9, 9]. Вона має бути заснована на суб'єкт-суб'єктних взаєминах між учителем і учнем, між самими учнями, на їхніх почуттях поваги й довіри один до одного. «Якщо вчитель став другом дитини, якщо ця дружба осяяна благородним захопленням, поривом до чогось світлого, розумного» [8, 174], тоді вона охоче відгукуватиметься на нове знання й на нові способи дій із ним, буде прагнути його і прикладатиме всіх зусиль, щоб оволодіти ним, зробити набутком свого серця й розуму. У цьому сутність педагогіки партнерства – ще одного наріжного каменя Концепції нової української школи, заснованого на принципах поваги до особистості; доброзичливості й позитивного ставлення до неї; довіри, взаємоповаги; розподіленого лідерства; соціального партнерства [6, 16]. Вона вимагає від учителя й учнів ініціативності, креативності, використання в освітньому процесі нестандартних методів навчання, залучення до спільної діяльності та спільного пошуку рішень, але з повсякчасним урахуванням індивідуальних особливостей кожного учня [6, 17].

Індивідуалізація навчання – це не одноразовий «захід», а динамічний процес, що передбачає й супроводить розвиток дитини, формування її умінь і навичок, розвиток і зміну її інтересів та нахилів. Для успішного її протікання важливо бачити перспективи розвитку дітей і перспективи роботи з ними.

Обов'язковою умовою ефективності індивідуалізації вважають здійснення її на тлі диференціації, тобто оптимального врахування специфічних особливостей, типових для відповідної категорії учнів (Є. Рабунський). Наш педагогічний досвід підтверджує, що її можна зреалізувати шляхом створення в освітньому процесі, зокрема на уроках української мови, ситуації вибору за допомогою диференціації завдань, які апелюють до різних рівнів розвитку учнів. Для цього доцільно скористатися різнорівневими завданнями-картками й запропонувати їм виконати ті, які вважають для себе здійсненими. У такому разі сам учень, виходячи з власних здібностей чи бажання вибирає рівень виконання завдання, і вчителю не доведеться ділити клас на сильних і слабких, та й сам розподіл на групи набуде доволі умовного характеру.

Так, за вивчення в 3 класі теми «Ненаголошені голосні [е] та [и] в корені слова» можна запропонувати учням до виконання поміщені на картках різного кольору такі різнорівневі завдання.

Картка 1. Зелена.

1. Прочитай слова. З довідки добери до них перевірні.

В...шневий, м...ди, в...дмідь, кр...жаний, ст...жки, з...л...нити, з...ма, л...ман, яс...н, м...луватися.

Довідка: вишня, мед, крига, стежка, зелений, зелень, зими, милий.

2. Запиши ці слова у 3 колонки:

<i>Перевіряю зміною слова</i>	<i>Перевіряю</i>	<i>добором</i>	<i>слів-родичів</i>
<i>запам'ятовую</i>			

Картка 2. Зелена.

1. Прочитай текст. Добери до нього назву й запиши її. Виділи в ньому зачин, головну частину, кінцівку.

Вийшов Юрко з хати і побачив велику кр...жану бурульку. Вона зв...сала з даху. Зійшло сонце. І бурулька забл...щала різнокольоровими вогниками – синім, рожевим, ч...рвоним, блакитним, жовтим. Юрко стоїть, затамувавши под...х від зд...вування. Красива бурулька, мов в...селка (За В. Сухомлинським).

2. Запиши слова з пропущеними літерами. Добери до них перевірні та запиши їх.

Картка 3. Червона

1. Прочитай початок тексту. Поміркуй над його кінцівкою. Запиши текст та його продовження.

Весела бурулька

Вийшов Юрко з хати і побачив велику крижану бурульку. Вона звисала з даху. Зійшло сонце. І бурулька заблищала різнокольоровими вогниками – синім, рожевим, червоним, блакитним, жовтим.

2. Відшукай слова з ненаголошеними голосними [е] та [и], підкресли їх.

Висновки. Наведене дає підстави до висновку, що індивідуалізація створює умови для виховання неповторної особистості, яка, нагромаджуючи досвід, стає активнішою і самостійнішою. Вона здатна викликати в дітей позитивні емоції, благотворно впливати на їхню навчальну мотивацію й ставлення до навчальної роботи.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Галузинський В. Педагогіка : теорія та історія: навч. посібник для студ. ВН. Київ: Вища школа, 1995, 237 с.

2. Гончаренко С. Український педагогічний словник. Київ: Либідь, 1997. 336 с.

3. Луців С. І. Реалізація принципу індивідуалізації навчання на уроках української мови у початковій школі. *Наукові записки Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського. Серія: Педагогіка і психологія.* 2014. № 41. С. 66–70. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nzvdpu_pp_2014_41_16.

4. Монтень М. Проби. Книга перша / Мішель Монтень. Київ: Дух і Літера, 2005. 365 с.
5. Нова українська школа: концептуальні засади реформування середньої школи: ухвалено рішенням Колегії МОН України 20.10.2016 р. URL: <http://mon.gov.ua/activity/education/zagalna-serednya/ua-sch-2016/konczepczyia.html/>.
6. Нова українська школа: poradnik dla vchytelja / Під заг. ред. Бібік Н. М. Київ: ТОВ «Видавничий дім «Плеяди», 2017. 206 с.
7. Савченко О. Я. Дидактика початкової школи: Підручник для студентів педагогічних факультетів. Київ : Генеза, 1999. 368 с.
8. Сухомлинський В. О. Вибрані твори в п'яти томах / В. О. Сухомлинський. – Київ: Радянська школа, 1977. Т. 3. 670 с.
9. Терещук Г. Індивідуалізація навчання в контексті ідей Концепції Нової української школи. *Наукові записки Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка: Серія: Педагогіка*. 2017. № 2. С. 6–16. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/NZTNPU_ped_2017_2_3.

МЕТОДИЧНІ АСПЕКТИ ВИВЧЕННЯ ДОДАВАННЯ І ВІДНІМАННЯ ТРИЦИФРОВИХ ЧИСЕЛ У ПОЧАТКОВІЙ ШКОЛІ

Стасів Наталія Іванівна,

к. ф.-м. н., доцент

Гульчевська Вероніка Михайлівна,

студентка факультету початкової та мистецької освіти

Дрогобицький державний педагогічний університет імені Івана Франка

м. Дрогобич, Україна

Вступ. Формування обчислювальних умінь і навичок в учнів початкової школи у процесі вивчення арифметичних дій – одне з головних завдань математики. Будь-яка обчислювальна навичка формується на основі свідомого використання прийомів обчислень.

Озброєння учнів міцними навичками продовжує залишатись актуальною педагогічною проблемою, над якою працює багато вчених [2; 4; 7]. Ведуча роль у формуванні обчислювальних навичок належить учителям. Вже на початкових етапах формування обчислювальних навичок учні 1–4 класів можуть “відкривати” способи обчислень самостійно. Здійснюється це шляхом підвищення розумової активності учнів. Це можливе при такій організації пізнавальної самостійності молодших школярів, коли вони з самого початку усвідомлюють цілі й завдання уроку, самостійно здобувають знання не тільки в результаті виконання самостійних завдань, але й у процесі евристичної бесіди [2; 5].

Процес оволодіння обчислювальними навичками дуже складний: спочатку учні повинні засвоїти обчислювальний прийом, а потім, внаслідок тренування, навчитись швидко виконувати обчислення. До того ж протягом 4 років навчання в початкових класах вивчається велика кількість обчислювальних прийомів (перелічування суми, остачі, прилічування одиниць другого доданка, відлічування одиниць від’ємника, додавання і віднімання частинами, прийом додавання, який базується на переставній властивості

додавання і віднімання, прийоми послідовного додавання і віднімання). Тому не дивно, що не всі учні одразу засвоюють їх, часто допускають помилки. У такому разі важливо здійснити пошуки шляхів підвищення ефективності вивчення арифметичних дій та їх властивостей учнями початкових класів.

Помилки та неточності при виконанні завдань ще раз доводять, що проблема формування обчислювальних навичок в учнів початкових класів є актуальною і потребує посиленої уваги з боку педагогів.

Мета роботи. Мета дослідження полягає вивченні методичних особливостей додавання і віднімання трицифрових чисел у початковому курсі математики.

Матеріали та методи. В умовах прийнятої у нашій державі обов'язкової середньої освіти завдання початкової школи полягає в тому, щоб дати дітям практичну підготовку, необхідну для успішного засвоєння курсу математики середньої школи.

Завдання підвищення теоретичного рівня навчання в початкових класах, яке знайшло відображення в діючих навчальних програмах, повинно постійно поєднуватися з досконалістю практичної підготовки, про рівень якої можна говорити, аналізуючи, в якій мірі свої знання діти вміють застосовувати в конкретних практичних умовах [2; 7].

Основне завдання початкового курсу математики – формування в учнів свідомих, міцних, доведених до автоматизму навичок додавання і віднімання, множення і ділення [2].

Міцність, автоматизм навичок досягається в процесі виконання вправ. Але виконання одноманітних завдань втомлює дітей. Тому корисно використовувати такі прийоми і засоби, які будять цікавість, викликають інтерес до матеріалу, що вивчається: дидактичні ігри, ігрові ситуації, лабораторні і практичні заняття. Користуючись різними методами у роботі з учнями вчитель має змогу дати знання, а учні – отримати вміння, необхідні для них. Кінцевою метою у роботі вчителя і учня є перехід умінь у навички [4; 6].

У навчальному процесі навички поряд із знаннями і вміннями виступають як компонент змісту – мета і результат навчання. Державними програмами спеціально застерігається, які навички повинні бути сформовані у школярів в результаті вивчення того чи іншого предмету. Навички є компонентом навчальної діяльності школяра, об'єктом засвоєння і інструментом, з допомогою якого проходить засвоєння нових знань та умінь.

Формування обчислювальних умінь і навичок в учнів початкових класів – одне з головних завдань математики. Будь-яка обчислювальна навичка формується на основі свідомого використання прийомів обчислень.

Ведуча роль у формуванні обчислювальних навичок належить учителяві. Вже на початкових етапах формування обчислювальних навичок учні 1–4 класів можуть “відкривати” способи обчислень самостійно. Здійснюється це шляхом підвищення розумової активності учнів. Це можливе при такій організації пізнавальної самостійності молодших школярів, коли вони з самого початку усвідомлюють мету й завдання уроку, самостійно здобувають знання не тільки в результаті виконання самостійних завдань, але й у процесі евристичної бесіди.

Багато проблем у обчислювальних навичках пов'язані з недостатньою увагою вчителів до системи вправ, несвоєчасним включенням вправ у відповідні уроки з метою неперервності повторення.

Помилки в обчисленнях говорять про те, що навички, які сформувались не відпрацьовані до рівня автоматизації. Це пояснюється недостатньою кількістю тренувальних вправ, що виконуються на уроці [1; 3; 7].

Результати та обговорення. *Теоретичною основою дій першого ступеня є принципи нумерації* (принцип помісцевого значення цифри та принцип адитивності: кожне число є сумою його розрядних доданків), *переставний і сполучний закони дії додавання та наслідки цих законів*. З переставною властивістю дії додавання учні були ознайомлені раніше. Крім цього, вони розглядали питання про можливість додавання чи віднімання числа частинами. У 3 класі можна подати (як ознайомлення) формулювання сполучної

властивості додавання і на конкретних прикладах пояснити її справедливості [3; 5].

Усне додавання і віднімання в межах 1000 вивчають у такій послідовності: додавання і віднімання круглих сотень; додавання і віднімання виду $60 + 90$ і $120 - 30$; додавання і віднімання виду $560 + 320$, $560 - 320$; додавання виду $430 + 500$, $430 + 50$; додавання виду $230 + 70$; віднімання виду $200 - 60$; додавання виду $380 + 590$; віднімання виду $420 - 70$; віднімання виду $650 - 290$ і $600 - 270$.

Для випадків усного додавання і віднімання круглих трицифрових чисел без переходу через десяток використовують прийоми порозрядного додавання і віднімання. Вони служать підготовкою до вивчення письмових прийомів виконання цих дій.

Ознайомлення учнів з обчислювальними прийомами здебільшого проводять методом бесіди із застосуванням структурних записів, але варто також практикувати прийом аналогії, метод розповіді чи самостійної роботи з подальшою бесідою.

Прийоми обчислення виразів на додавання і віднімання круглих десятків з переходом через розряд зводяться до відповідних табличних випадків додавання і віднімання [1].

У межах 1000 варто приділяти належну увагу як усним, так і письмовим способам додавання і віднімання. При вивченні усних прийомів розглядаються випадки дій, які зводилися до дій в межах 100. Основним засобом унаочнення прийомів усного додавання та віднімання можуть бути відповідні форми структурних записів.

При письмових обчисленнях ми виділяємо дві підгрупи випадків:

- знаходження значень виразів на одну операцію (додавання чи віднімання);
- знаходження значень виразів на дві і більше операцій (на сумісні дії).

Розвиток навичок виконання кожної з арифметичних дій додавання і віднімання трицифрових чисел тісно пов'язаний із додержанням такої системи в їх формуванні:

- 1) підготовча робота до ознайомлення новим обчислювальним прийомом;
- 2) первинне закріплення обчислювального прийому;
- 3) застосування обчислювального прийому в різних умовах;
- 4) встановлення причин появи помилок і робота над їх попередженням;
- 5) автоматизація обчислювальних навичок.

Така система ознайомлення учнів з арифметичними діями допомагала не тільки зміцнювати знання, вміння і навички, але й сприяла розвитку самостійності й системності мислення, розвивала творчі сили учнів [2; 7].

З метою формування навичок виконання арифметичних дій додавання і віднімання учнів головна увага на уроці повинна відводитися для усних і письмових тренувальних вправ. Варто збільшувати кількість вправ, виконуваних на уроці, учні звільняються від механічного списування прикладів із підручника в зошити, вчитель домагається запам'ятовування ними правил додавання і віднімання. Своєчасна перевірка засвоєння цих правил всіма учнями класу допоможе зробити це засвоєння більш міцним.

Висновки. Проблема формування обчислювальних навичок не може бути розв'язана без вивчення її відношення до шляхів пізнавальної діяльності учня. Від того, який метод ми використовуємо для ознайомлення учнів з новим обчислювальним прийомом, буде залежати рівень спрямованості розумової діяльності, глибина і міцність його засвоєння [1; 4; 6].

При ознайомленні з новим обчислювальним прийомом вчитель може застосовувати різні методи: розповідь, пояснення, самостійну роботу з підручником або розкрити його суть, ілюструючи його прикладом, евристично-дедуктивну бесіду тощо.

ЛІТЕРАТУРА

1. Берлет Н. Особливі прийоми усного рахунку / Берлет Н. // Початкова освіта (Шкільний світ). – 2011. – № 33–34. – С. 41–42.
2. Богданович М.В. Методика вивчення нумерації і арифметичних дій в початковій школі. / Богданович М.В. – К.: Освіта, 1991. – 284 с.
3. Мельник К. Про можливості таблиці додавання в навчанні школярів/ Мельник К., Жемчужкіна Г. // Початкова освіта. – 2011. – № 10 (березень). – С.12–13.
4. Педагогіка. За ред. М.Д.Ярмаченко, К.: Вища школа, 1986. – 326 с.
5. Половко С.М. Пригоди трицифрових чисел / Половко С.М. // Розкажіть онуку. – 2011. – № 9 (травень). – С. 29–36.
6. Психологія. За ред. Г.С.Костюка. / К.: Рад. школа, 1986. – 420с.
7. Скворцова С. Методика формування у молодших школярів поняття про арифметичні дії додавання та віднімання/Скворцова С. // Початкова школа. – 2011. – № 3. – С. 15–17.

ЦІННІСНІ ОРІЄНТАЦІЇ МОЛОДІ ЯК ОБ'ЄКТ НАУКОВОГО ДОСЛІДЖЕННЯ

Хлеб'як Світлана Ростиславівна,

к.п.н, доцент, доцент кафедри
соціальної педагогіки і соціальної роботи

Сарана Дарина Юріївна,

студентка

Ніжинський державний університет імені Миколи Гоголя,
м. Київ, Україна

Вступ./Introduction. Актуальність проблеми формування ціннісних орієнтацій молоді, пов'язана з одного боку з погіршенням ситуація в суспільстві відносно появи нових соціальних проблем, ускладнення соціально - економічної і епідеміологічної ситуації в країні і в той же час послаблення позитивного впливу суспільства і його головних соціальних інститутів на формування ціннісних орієнтацій молоді.

У сучасній літературі проблема ціннісних орієнтацій особистості розглядається в дослідженнях теоретичного і прикладного характеру. На соціологічному рівні проблему досліджували Сіпакова О.А, Балакірєва О. М., Здравомислов А. Г., Лисовский В. Т., Фролова Н., Аксьонова С. Ю., Андріученко Т. В., Болтівець С. І. На соціально-педагогічному - Ручка А. А., Осовський В. А., Титма М. Х., Дзюба Н. В., Радчук Н. М. На соціально-педагогічному – Жуляєв В. М., Зінченко А. Г., Коляда В.С., Комарова Н. М., Малярчук К. В.

Аналіз наукових досліджень свідчить про достатньо широкий спектр їх тематики і підходів до вивчення проблеми. Проте, сучасний розвиток суспільства, нові соціальні виклики вимагають нових досліджень, в яких би було проблеми формування ціннісних орієнтацій молоді країни п в нових соціальних умовах.

Мета./Aim. Висвітлити соціально-педагогічні аспекти проблеми формування ціннісних орієнтацій молоді і шляхи їх подолання.

Матеріали і методи./Materials and methods. Ціннісні орієнтації – це певна сукупність ієрархічно пов'язаних між собою цінностей, що задають спрямованість життю людей. Ціннісні орієнтації обумовлюють соціальні, економічні, політичні, моральні, релігійні, естетичні, гносеологічні, онтологічні та/або ідеологічні засади оціночних суджень суб'єкта про оточуючу дійсність, ті чи інші її сторони, сфери, об'єкти, які утворюють змістову сторону спрямованості особистості. Це явище динамічне, оскільки кожне нове покоління засвоює цінності попереднього крізь призму власного сприйняття, додаючи власні цінності. Звичайно, процес зміни ціннісних орієнтацій безпосередньо пов'язаний із змінами в економічному, культурному, політичному та інших сферах життя суспільства певної країни. [1, с. 24].

Ціннісні орієнтації людини становлять певну систему. Серед всієї ієрархії цінностей можна виділити ті, які є загальнолюдськими, або глобальними, тобто ті, що є притаманними більшості людей, наприклад: воля, праця, творчість, гуманізм, солідарність, чесність, вихованість, інтелігентність, родина, країна, народ. Зниження вагомості цих цінностей викликає в звичайному суспільстві великі хвилювання і перестороги.

Ціннісні орієнтації людини не тільки формують мотивацію особистісної поведінки, але й складають певну систему поглядів на світ. Ціннісні орієнтації молодшої людини формуються в процесі навчання та виховання. При чому, навчання має на меті не стільки повідомити конкретні знання в певній галузі, скільки відтворити норми культури та історії, правила, які сприяють особистісній самореалізації. Через виховання здійснюється трансляція (передача) ціннісних орієнтацій від покоління до покоління на мовленнєвому, жестовому та інших рівнях як вербальних так і невербальних.

У ході розвитку суспільства сформувався цілий ряд механізмів, за допомогою яких здійснюється передача цінностей різних поколінь. Серед них чільне місце посідає: сім'я, церква, мистецтво, література, національна культура. Цінності можуть засвоюватися людиною на свідомому або підсвідомому рівнях. Провідними чинниками, що впливають на формування

ціннісних орієнтацій молоді, є середовище навчання, сімейний вплив, ЗМІ, в тому числі Інтернет та групи однолітків.

Як свідчать дослідження науковців, усі молодіжні пріоритети відповідно до їхньої функціональної однорідності об'єднуються в чотири основні групи цінностей. [2, с.24].

Перша група – «Безпека» – охоплює вітальні цінності (або життєві): діти, життя, здоров'я, родина, благополуччя. Функціональне призначення цієї ціннісної сукупності – гарантія безпеки людини, її життя та відтворення його через народження.

Друга група цінностей – «Самореалізація» – охоплює цінності самореалізації, саморозвитку, самоаналізу, самозвіту, які перш за все забезпечують розвиток людини: улюблене заняття, визнання з боку соціуму, індивідуальність, самостійність, розвиток інтелектуальних здібностей, розвиток культурних здібностей. Функціональне призначення цих цінностей полягає у забезпеченні людиною саморозвитку, саморегуляції її талантів і здібностей у різноманітних сферах життя людини.

Третя група – «Соціальний комфорт» – охоплює різноманітні просоціальні цінності (егалітарні, комунікаційні, традиційні, релігійні). Вони покликані забезпечити комфорт у людських взаємовідносинах щодо набуття здібностей, середовища для реалізації їх прагнень, інтересів, дотримання традицій, уникнення конфліктних ситуацій, пошуку смислів життя тощо. Мається на увазі такі цінності як: сприятливий клімат морально-психологічних відносин у суспільстві, створення рівних можливостей для кожного члена суспільства, соціальна рівність, національно-культурне відродження, можливість та бажання брати участь у релігійному житті.

Четверта група під назвою «Демократія» представляє політико-громадянські демократичні цінності: державна незалежність нашої країни, розвиток демократії, можливості для вираження своєї позиції, контролювати державні рішення, які впливають на наше життя, ініціатива підприємств, участь у політико-громадському житті. Їхнє функціональне призначення полягає у

забезпеченні повноцінної участі громадян у політико-громадському житті держави чи країни.

Результати і обговорення./Results and discussion. В результаті дослідження методами опитування щодо рейтингу груп цінностей в житті молоді людини було визначено, що на фоні відносної стабільності позицій груп «Безпека», «Самореалізація» та «Соціальний комфорт», суттєвого зростання значимості для молоді набула група цінностей «Демократія». Це свідчить про зростання активної позиції молоді у громадянському суспільстві. [2, с.112]

Найчастіше молоді люди були учасниками громадських ініціатив, які спрямовані на підтримку: армії, розвитку інфраструктури за місцем проживання, на допомогу жертвам воєнних дій чи переселеним особам, на підтримку дітей та дорослих у кризових ситуаціях, на акції політичного та екологічного характеру.

На підтримку громадянських ініціатив соціально активної молоді спрямовано міжнародні та національні програми, що реалізуються через методи неформальної освіти, інформація про які наведена нижче. [2, с.116]

«Активні громадяни» – програма Британської Ради для молодих людей у галузі діалогу між різними культурами і соціального розвитку громад. Розпочався проект у 2009 році та наразі реалізується більше ніж у 40 країнах світу. Метою проекту є сприяння змінам у соціальному житті країн та забезпеченні сталого розвитку шляхом створення і розбудови мережі молодих лідерів за допомогою залучення молодіжних організацій, які є рушійними силами реформувань у власних громадах, надання їм необхідних умінь, знань і навичок, бази, яка сприятиме розбудові взаємовідносин між людьми однієї чи різних країн на засадах рівності та рівних можливостей, поваги до унікальності, вміння вести безконфліктний діалог.

Ініціативний центр сприяння активності та розвитку громадського почину «ЄДНАННЯ» (ІСАР «ЄДНАННЯ») – українська неприбуткова громадська організація, офіційно зареєстрована у 1999 році. Діяльність ІСАР

«ЄДНАННЯ» спрямована, перш за все, на допомогу ініціативним громадянам, а також найбільш активним українським організаціям громадянського суспільства, що працюють у різних сферах суспільного життя. Відповідно до регіональних потреб, ця організація працює за такими напрямками: надання грантів, інформаційної підтримки, консультацій, тренінгів, дослідницьких та аналітичних послуг, підтримка розвитку мережі молодіжних та просто ініціативних громадських угруповань.

«Молодь змінить Україну» – довгострокова програма Фонду Богдана Гаврилишина, заснована у 2012 році. Головним спрямуванням даної програми є підтримка активної, ініціативної, професійної, патріотично орієнтованої молоді, яка сформує критичну масу людей, які зможуть трансформувати Україну в майбутньому.

Також було виявлено, що починаючи з 2014 року молодь почала активно брати участь у волонтерській діяльності. Про це свідчить активне зростання групи цінностей під назвою «Демократія».

До 2014 року волонтерська діяльність в Україні не була дуже популярною серед молодих людей та населення загалом, Надавати добровільну допомогу різним категоріям осіб погоджувалось менш ніж 15% всього населення.

У 2014 році до вже звичних форм діяльності волонтерів додалися волонтерські виступи на підтримку «євромайдану» та АТО, які за масштабами поширення стали грандіозним виявом самоорганізації громадян та національно-патріотичної свідомості як молоді, так і суспільства і цілому. Було помічено, що в порівнянні з 2009 роком, коли волонтерство цікавило до 15% населення, в 2014 році до волонтерської справи долучався кожен другий опитаний. Події 2014-го року пробудили не тільки національну свідомість українців, але і громадянську позицію.

Найбільш поширеними сферами волонтерської роботи на той час за словами опитаних, які брали участь у різних видах волонтерської активності, були: збір коштів для учасників антитерористичної операції, взяття участі у прибиранні та приведенні в порядок території, допомога тим, хто її потребує,

дітям, позбавленим батьківського піклування, дітям, які втратили обох батьків та особам з інвалідністю, участь в озелененні свого населеного пункту, збір коштів у цілях благодійності, волонтерська допомога у шкільних установах, дитячих садках, організація дозвілля та відпочинку молодих людей тощо. [2, с.118]

Мотиваційними чинниками, які сприяють залученню людей до волонтерської діяльності молоді люди, перш за все, визначили бажання допомогти конкретним особам та приносити користь суспільству. Також велику мотивацію молоді надають почуття причетності до спільної справи, відповідність волонтерської діяльності особистісним життєвим принципам та поглядам на життя особистості, набуття корисних вмінь та засвоєння нового досвіду професійної або улюбленої справи, робота «за компанію» з іншими.

Висновки./Conclusions. Ситуація соціально-політичного, соціально-економічного розвитку суспільства активно впливає на формування ціннісних орієнтацій молоді. Соціальна ситуація розвитку молоді людини дуже яскраво відображає стан суспільства. Дослідження 2014 року свідчать про те, що на момент різких суспільних змін групу пріоритетних цінностей молоді склали «Соціальний комфорт» і «Демократія». Сучасна ситуація в країні вимагає нових більш детальних досліджень динаміки розвитку ціннісних орієнтацій з метою внесення відповідних коректив як в державну молодіжну політику, так і в суспільне виховання молодого покоління.

Використані джерела

1. Словник основних термінів з курсу "Соціологія" / За заг. ред. Буреги В. В. Київ: НТУ "ХПІ", 2016. 44 с.
2. Ціннісні орієнтації сучасної української молоді. Щорічна доповідь Президенту України, Верховній Раді України про становище молоді в Україні (за підсумками 2015 року) / Держ. ін-т сімейної та молодіжної політики; [редкол.: Жданов І. О., гол. ред. колег., Ярема О. Й., Беляєва І. І. та ін.]. Київ, 2016. 200 с.

3. Очеретяний А.В. Формування життєвих цінностей у студентів вищих навчальних закладів США та України. Умань: Уманський державний педагогічний університет імені Павла Тичини, 2020, 213с.

4. Оксана Шмиглюк. Ціннісні орієнтації сучасних старшокласників з різним типом етнічної ідентичності// Науковий часопис НПУ імені М. П. Драгоманова, 2020. С. 135-147.

5. Здравомислов А. Г. Потребности. Интересы. Ценности. – Москва: Политиздат, 1986. 223 с.

6. Сіпакова О. А. Ціннісні орієнтації студентської молоді / О. А. Сіпакова // Актуальні проблеми соціології, психології, педагогіки / О. А. Сіпакова. Київ: Київський національний університет імені Тараса Шевченка, 2016. С. 110-116.

ВПЛИВ МУЗИЧНО-ДИДАКТИЧНИХ ІГОР НА ПІЗНАВАЛЬНУ ДІЯЛЬНІСТЬ МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ

Цуранова Оксана Олексіївна,

кандидат мистецтвознавства, доцент

Піднебенна Яна Віталіївна

Студентка

Комунальний заклад

«Харківська гуманітарно-педагогічна академія»

Харківської обласної ради

м. Харків, Україна

Введення. На сучасному етапі розвитку освіти одним із завдань визначено необхідність формування активної, творчої особистості. Реалізації цієї задачі повною мірою сприяє впровадження в навчальний процес молодших школярів музично-дидактичних ігор. Ігра є одним із видів дитячої діяльності. На уроках музики одним із провідних методів навчання й виховання є дидактичні ігри.

Мета роботи. Мета – довести позитивний вплив музично-дидактичних ігор на пізнавальну діяльність молодших школярів.

Матеріали та методи. Музично-дидактичні ігри – це навчальні матеріали, які дають змогу допомагати дітям в ігровій формі комплексно сприймати музичні твори, викликати у дітей зорову, слухову і рухову активність і тим самим розширювати їхнє сприймання музики у цілому. Вони позитивно впливають на пізнавальну діяльність учнів. Основне призначення музично-дидактичних ігор – розвивати емоційно-почуттєву сферу молодших школярів, формувати у дітей музичні здібності, в доступній ігровій формі допомогти їм якісно засвоїти програмовий матеріал, пробуджувати інтерес до самостійних дій з використанням набутих на уроках музики знань.

Основне значення музично-дидактичних ігор – формувати у дітей музичні здібності в доступній ігровій формі, допомогти їм розібратись в співвідношенні звуків за висотою, розвивати в них чуття ритму, тембровий і

динамічний слух, прагнення до самостійних дій із застосуванням знань, отриманих на музичних заняттях. Музично-дидактичні ігри умовно можна розділити на такі три групи:

1. Ігри, що дають школярам уявлення про характер музики (весела-сумна), музичних жанрів (пісня, танець, марш).
2. Ігри, у структурі яких дається уявлення про зміст музики та музичні образи.
3. Ігри, що формують у школярів уявлення про засоби музичної виразності. Музично-дидактичні ігри допомагають дитині у цікавій для неї формі почути, відрізнити, порівняти деякі властивості музики, а потім діяти з ними. Такі ігри повинні бути прості і доступні, цікаві і привабливі.

Результати та обговорення. Музично-дидактична гра завжди потребує слухової зосередженості. У дітей які мають рухливий характер, елементи змагання повинні бути за часом трохи віддалені від моменту виконання музичних завдань. Таким чином увага дітей привертається послідовно до виконання дій, різних за характером.

Ігрові ситуації допомагають підтримувати інтерес дітей до уроку, забезпечити емоційне розвантаження, сприяють розвиткові музичних здібностей молодших школярів. Гра приносить радість, викликає емоційний настрій. Музично-дидактичні ігри з наочними матеріалами одразу приваблюють увагу дітей своїм яскравим оформленням. Зацікавлених власне тим, що вони бачать, діти легко та успішно виконують різні дидактичні завдання. Наочні матеріали для музично-дидактичних ігор можна виготовити самостійно. Зокрема такі: ігрові ілюстрації набори пазлів картки об'ємні моделі з паперу моделі з пінопласту..

Музично-дидактичні ігри спрямовані на формування уявлень про музичний синтаксис в музично-ритмічних рухах. Наведемо деякі приклади:

1. При крокуванні по колу діти змінюють напрям руху на кожен музичну фразу. Завдання спочатку виконується разом із вчителем під його спів, а потім під музичний супровід, але не без підказки педагога.

2. Діти сидять в колі. Викликаний учень рухається з м'ячем під музику в колі. У кінці фрази він передає м'яч наступній дитині.

3. Учні малюють на уявленій дошці зображення музичної фрази що звучить, відображаючи її темп й динаміку.

Музично-дидактичні ігри повинні бути цікаво, яскраво, естетично оформлені. Наприклад, карточки із зображенням музичних образів – яскравими, художніми, точно відповідати змісту гри. Ігри, в виготовленні яких приймають участь самі малюки, стають самими улюбленими і бажаними. Іноді музично-дидактичні ігри проводяться на занятті (частіше в другій його половині) як окремий вид діяльності. Такі ігри мають навчальний характер.

Музично-дидактичні ігри, які використовуються у процесі співу, допомагають вчити дітей співати виразно, не примушено, вчать брати дихання між музичними фразами, втримувати його до кінця фрази. У такому випадку гру можна буде проводити у вільний від занять час. У музично-дидактичних іграх дітей можуть бути використані і ударні інструменти: брязкальця, трикутники, бубни. Поспівки допомагають дітям визначити напрям мелодії, вони вчать знаходити в мелодії два коротких і один довгий звук. Рух мелодії вгору, вниз можна проілюструвати на музичних сходинках (п'ять сходинок). Дитина показує всім, як звучить мелодія, рухаючи будь-яку іграшку по сходах вгору або вниз.

Висновки. Таким чином, музично-дидактичні ігри збагачують дітей новими враженнями, розвивають у них ініціативу, самостійність, здатність до сприйняття, розрізненню основних властивостей музичного звуку. У результаті їх систематичного використання в навчальному процесі у дітей розвиваються основні процеси мислення: порівняння, увага, аналіз та ін. Музично-дидактичні ігри збагачують дітей новими враженнями, розвивають у них ініціативу, самостійність, здатність до сприйняття.

ПІДПРИЄМНИЦЬКА КОМПЕТЕНТНІСТЬ МАЙБУТНІХ ФАХІВЦІВ: СУЧАСНІ РЕАЛІЇ

Шеліган Оксана Назарівна

аспірантка

Київського університету імені Бориса Грінченка

м. Київ, Україна

Вступ. Після того, як сучасне людство стало свідком безпрецедентної глобальної надзвичайної ситуації в галузі охорони здоров'я, пов'язаної з коронавірусом, і Всесвітня організація охорони здоров'я оголосила найвищий рівень тривоги [2; 3], уряди багатьох країн світу вжили всебічних заходів на законодавчому та виконавчому рівнях, щоб запобігти його поширенню. Щоб не піддавати школярів та студентів небезпеці SARS-CoV-2, було введено розпорядження про перебування вдома, а академічні установи в багатьох країнах, включаючи дитячі садки, школи та вищі навчальні заклади, тимчасово закриті. І хоча всі країни були об'єднані в боротьбі з коронавірусною хворобою, проте реальність показала, що не було централізованого підходу для підтримки вчителів та школярів після закриття академічних установ, викликаного пандемією Covid-19, і кожна країна повинна була знайти свою рішення для виправлення ситуації, яка виникла непередбачувано [1].

Мета роботи. Дослідити стан сформованості рівня підприємницької компетентності майбутніх фахівців.

Матеріали та методи. Для визначення рівня сформованості підприємницької компетентності майбутніх фахівців нами було розглянуто роботи багатьох сучасних та класичних дослідників у сфері педагогіки, психології та економіки.

Проблема формування ключових компетентностей стала предметом дослідження багатьох науковців. На рівні загальних положень вона висвітлена в працях І. Зимньої, В. Краєвського, О. Овчарук, О. Пометун, О. Савченко, І. Родигіної, А. Хуторського. Проте, проблема формування підприємницької

компетентності майбутніх фахівців під час здобуття вищої освіти досліджена недостатньо.

Поняття «підприємницька компетентність» в українському освітньому середовищі вперше офіційно використане в переліку ключових компетентностей, визначених українськими педагогами за матеріалами дискусій, організованих у рамках проекту ПРООН «Освітня політика та освіта «рівний – рівному» (уміння вчитися, громадянська, загальнокультурна, компетентність з інформаційних і комунікаційних технологій, соціальна, підприємницька, здоров'язберігаюча). Відповідно до даного документу підприємницька компетентність передбачає реалізацію здатностей:

- співвідносити власні економічні інтереси й потреби з наявними матеріальними, трудовими, природними й екологічними ресурсами, інтересами й потребами інших людей та суспільства, застосовувати технології моніторингу ресурсів і забезпечення стійкого розвитку;
- організовувати власну трудову та підприємницьку діяльність і працю колективу, орієнтуватися в нормах і етиці трудових відносин;
- аналізувати й оцінювати власні професійні можливості, здібності та співвідносити їх з потребами ринку праці;
- складати, здійснювати й оцінювати плани підприємницької діяльності та особисті бізнес-проекти, розробляти прості моделі дій та прийняття економічно й екологічно обґрунтованих рішень у динамічному світі;
- презентувати та поширювати інформацію про результати/продукти власної економічної діяльності та діяльності колективу [4; 5].

Для реалізації поставленої мети та виконання завдань дослідження використано комплекс теоретичних (аналіз першоджерел із проблеми дослідження, досвіду впровадження компетентнісного підходу в навчанні майбутніх фахівців) і емпіричних (педагогічне спостереження, опитування студентів) методів.

Результати дослідження. Для визначення рівня сформованості підприємницької компетентності було опитано студентів трьох українських

закладів вищої освіти. Результати показали, що студенти теоретично не обізнані з такою життєво необхідною в наш час компетентністю. Ми пов'язуємо це з тим, що в освітніх програмах не закладено такого компоненту. Також студенти, на жаль, не розуміють для чого необхідна їм ця компетентність. Наше дослідження безпосередньо пов'язане із майбутніми фахівцями філологічних спеціальностей. На мою думку, у них велике поле розвитку своїх здібностей у підприємницькій сфері, це і перекладацькі послуги, репетиторські послуги тощо. Проте, чи вважають вони, чи потрібна їм в подальшому житті підприємницька компетентність великий відсоток відповідає, що необхідна. Отже, є над чим працювати і що впроваджувати.

Висновки. Реформа освіти в Україні орієнтована на те, щоб випустити із закладів вищої освіти всебічно розвинену, здатну до критичного мислення цілісну особистість, яка поєднає в собі усі сформовані життєво необхідні компетентності, які затвердженні Законом України про освіту.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Aristova N. THREE EUROPEAN COUNTRIES EXPERIENCE IN DELIVERING QUALITY EDUCATION TO SCHOOLCHILDREN AMID COVID-19 PANDEMIC: A COMPARATIVE STUDY [Електронний ресурс] / N. Aristova, O. Malykhin // PRIORITY DIRECTIONS OF SCIENCE AND TECHNOLOGY DEVELOPMENT. – 2021. – Режим доступу до ресурсу: <https://sci-conf.com.ua/wp-content/uploads/2021/03/PRIORITY-DIRECTIONS-OF-SCIENCE-AND-TECHNOLOGY-DEVELOPMENT-21-23.03.21.pdf>.
2. UNESCO (2020). Education: From disruption to recovery [Electronic resource]. Retrieved from <https://en.unesco.org/covid19/educationresponse>.
3. WHO (2020). A year without precedent: WHO's COVID-19 response [Electronic resource]. Retrieved from <https://www.who.int/news-room/spotlight/aye-ar-without-precedent-who-s-covid-19-response>.
4. Компетентнісний підхід у сучасній освіті : світовий досвід та українські перспективи: Бібліотека з освітньої політики. – К., 2004. – С. 15-24.

5. Ліскович О. СТРУКТУРА ТА СУТНІСТЬ ПІДПРИЄМНИЦЬКОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ УЧНІВ У КОНТЕКСТІ НАВЧАННЯ ФІЗИКИ / Олена Ліскович. // НАУКОВІ ЗАПИСКИ, Серія: Проблеми методики фізико-математичної і технологічної освіти. – 2016. – №10. – С. 69–72.

ПСИХОЛОГИЧЕСКИЕ НАУКИ

ОСОБЛИВОСТІ КОНФЛІКТІВ В ОРГАНІЗАЦІЇ ТА ШЛЯХИ ЇХ ПОДОЛАННЯ

Васильченко Катерина Вікторівна

Студент

Міжнародної Академії Управління Персоналом

м. Київ, Україна

Павлюк Марія Михайлівна

доктор психол. наук, професор

Вступ. Орієнтація на «безконфліктний» розвиток суспільства сприяла розумінню проблематики конфліктів як безперспективної. Це призвело не лише до її фактичного виключення з галузі наукового дослідження, але і до того, що в суспільстві не сформувалися механізми психологічної діяльності з попередження та розв'язання конфліктів. Не вистачає підготовлених фахівців, а некомпетентні зусилля з подолання конфліктів лише поглиблюють ситуацію. Спроби зкопіювати досвід зарубіжних конфліктологів, особливо в області соціальних проблем, звісно, не розрахованого на універсальне застосування в будь-яких соціокультурних умовах, виявляються мало успішними.

Немає необхідності говорити про той практичний інтерес, який пов'язаний з роботою з конфліктами. Вся практична психологія з її різнобічними сучасними формами роботи, так або інакше, пов'язана з проблемами психологічних труднощів людини, у тому числі тих, що пов'язані з переживанням конфліктів.

Не підлягає сумніву твердження, що успіх діяльності будь-якого підприємства в значній мірі залежить від того, наскільки воно в змозі задовольнити своїх клієнтів. При цьому слід зазначити, що багато з поширених програм турботи (залучення і утримання) про клієнтів доводять недостатню здатність забезпечувати постійну задоволеність останніх. Інші

програми дозволяють досягти цього протягом деякого часу, однак не володіють тією гнучкістю, яка дозволила б і далі забезпечувати задоволення все більш зростаючих потреб клієнтів.

Підприємство, яке працює у сфері послуг, має прагнути до того, щоб його клієнти були не просто задоволені, а здивовані, відчували захоплення, щоб вони не просто добре відзивалися про підприємство, але і за власною ініціативою рекомендували б його послуги іншим споживачам.

Аналіз теоретичних джерел показав, що недостатньо досліджене питання стосовно психологічних особливостей конфліктів у організацій сфери послуг, а також як саме діяльність психолога може зарадити у подоланні конфліктів в разі їх наявності. Саме ці факти обумовили актуальність дипломної роботи.

Мета. Мета – виявити причини виникнення конфліктів та шляхи їх подолання в організації сфери послуг на прикладі процесінгового центру АТ «Українські інформаційні послуги».

Методи дослідження. Для вирішення поставлених завдань були використані наукові методи емпіричного дослідження: аналіз, узагальнення та систематизація практичних даних з визначеної проблеми; психолого-педагогічний експеримент (констатувальний, формувальний та контрольний). З метою останнього був використаний метод анкетування, спрямований на визначення рівня та меж розгортання професійних конфліктів. Для проведення експериментального дослідження була обрана методика – Фрайбурзький особистісний опитувальник (FPI). Також були проведені обробка та інтерпретація результатів, порівняльний аналіз та оформлення висновків. Для обробки та інтерпретації отриманих даних проводились кількісний, якісний та порівняльний аналіз.

Результати емпіричного дослідження. Було проведено емпіричне дослідження, мета якого полягала у: з'ясуванні специфіки конфліктів у організації сфери послуг, виявленні особливостей їх виникнення, дослідженні рівня використання конфліктної поведінки, виявленні факторів ризику та

перспектив саморозвитку працівників підрозділу супроводу клієнтів АТ «Українські інформаційні послуги» для формування програми психокорекції в умовах соціально-психологічного тренінгу.

Перший етап дослідження полягав у проведенні психологічного тестування. Результати дослідження індивідуальних психологічних характеристик людини за багатофакторним особистісним опитувальником FPI (таблиця 2), показали високій рівень невротичності 50% (8 осіб) у експериментальної групи, що відповідає вираженому невротичному синдрому астенічного типу зі значними психосоматичними порушеннями.

Також спостерігається високій рівень дратівливості 75% (12 осіб), депресивності 56% (9 осіб) та емоційної лабільності 69% (11 осіб). Що вказує на нестійкий емоційний стан співробітників експериментальної групи, невпевненість у собі, недостатньої саморегуляції, що проявляється у небажанні суб'єкта проектувати послідовність своїх дій. А такої низький рівень товарищескості 62% (10 осіб) у значної частини респондентів, що говорить про слабкі комунікативні властивості.

Таблиця 2

**Рівень розвитку психічних якостей особистості
констатувального дослідження**

№ п/п	Шкала опитувальника	Рівень оцінювання особистості					
		Низький		Середній		Високий	
		Експ.	Конт.	Експ.	Конт.	Експ.	Конт.
I	Невротичність	12%	19%	38%	56%	50%	25%
II	Спонтанна агресивність	25%	19%	56%	69%	19%	12%
III	Депресивність	6%	31%	38%	44%	56%	25%
IV	Дратівливість	12%	19%	13%	44%	75%	37%
V	Товарищескість	62%	25%	19%	50%	19%	25%
VI	Врівноваженість	47%	20%	33%	27%	20%	53%

VII	Реактивна агресивність	6%	25%	31%	31%	63%	44%
VIII	Сором'язливість	7%	19%	20%	50%	73%	31%
IX	Відвертість	56%	50%	38%	44%	6%	6%
X	Екстраверсія-інтроверсія	50%	54%	44%	33%	6%	13%
XI	Емоційна лабільність	6%	19%	25%	56%	69%	25%
XII	Маскулінізм-фемінізм	30%	44%	22%	37%	48%	19%

Також відмічено низький показник врівноваженості 47% (7 осіб), що говорить про не спокійне реагування на стресову ситуацію та відмітимо високий рівень сором'язливості 73% (11 осіб), що свідчить про високу тривожність, скутість, невпевненість, які породжують труднощі в соціальних контактах.

Показники контрольної групи свідчать про середній рівень депресивності 56% (7 осіб) та дратівливості 56% (7 осіб), що говорить про стійкий емоційний стан. Середній рівень товарищкості 50% (8 осіб) говорить про гарні комунікативні властивості. Високий рівень урівноваженості в контрольній групі 53% (8 осіб) свідчить про гарну захищеність до дії стресс-факторів звичайних життєвих ситуацій, що базуються на упевненості в собі, оптимістичності та активності.

Другим етапом дослідження було анкетування, мета якого була виявити причини виникнення конфліктів у співробітників експериментальної групи.

Результати показали, що переважно 56% (9 осіб) конфліктів у співробітників виникають з клієнтами з причин: несумісності у спілкуванні, дратівливості, сором'язливості, неякісного надання послуг, 31% (5 осіб) конфліктів виникають у спілкуванні з колегами по роботі з причин: особистих взаємин, боротьби за лідерство у колективі, розбіжність у поглядах, недостатня товарищкість, психологічна несумісності, образливість, а також 13% (2 особи) конфліктів виникають у спілкуванні з керівниками з причин: неякісного виконання посадових інструкцій та несумісності поглядів на

проблему та її вирішення.

Таким чином згідно відповідей співробітників експериментальної групи нами були встановлені причини конфліктів у організації сфери послуг які призводять до непродуктивних емоційних станів, а саме: депресивність, дратівливість, тривожність, образливість, сором'язливість, недостатня товариськість та саморегуляція.

Таким чином для корекції психологічних особливостей співробітниківі процесінгового центру, формування у них об'єктивної оцінки світу та гармонійних відносин з оточуючими, булаі створена та використана психокорекційна програма «Тренінг зі подолання конфліктів». Завдання якої полягало у проведенні бесід, читанню міні-лекцій для появи уявленняі про конфлікти, причини виникнення та шляхи їхі подолання у організації сфери послуг. Також корекціяі поведінки за допомогою рольових ігор, що сприялаі самоусвідомленню, самовдосконаленню та розвитку учасників, оволодінню нимиі практичних навичок подолання конфліктної поведінки.

Складена намиі психокорекційна програма включала 8 занять, які булиі продовженням попередніх і базувалися на отриманному психологічномуі досвіді. Реалізована була протягом лютого-березня 2011 року, тривалістю 4 тижні по 3 годиниі двічі на тиждень.

Показники результатів проведеного заключногоі етапу формувального експерименту свідчать про позитивну динаміку у співробітників експериментальної групи процесінгового центру післяі проведення психокорекційного тренінгу. Контрольнийі зріз за методикою дослідження індивідуальних психологічних характеристикі людини за використанням Фрайбурзького особистісного опитувальника FPI показав зростання рівня товариськості по групі у 7 осіб, врівноваженості у 6 осіб, що свідчить про більш спокійне реагування на стресовуі ситуацію, гармонійне «безконфліктне» її вирішення та динаміку комунікативних властивостях у групі.

Суттєво зменшився рівень дратівливості на 63% у 10 осіб, невротичності на 31% у 5 осіб та депресивності на 44% у 6 осіб, що дозволяє говорити про

підвищення емоційної стійкості у співробітників та зменшення серез них випадків афективного реагування у конфліктах та достатню саморегуляцію. Зменшення емоційної лабільності на 44% у 7 осіб, щої означає підвищення стабільності емоційних станів у співробітників та зменшення подразливості, які пов'язані з умінням володіти собою. Про зниження схильності співробітників реагувати на звичайні конфліктні ситуації, можна судити наї основі значимих змін середнього показника сором'язливості наї 42%, що вказує на зниження тривожності, скутісті, невпевнонасті, які породжують труднощі в соціальних контактах.

Висновки. За результати емпіричного дослідження були виділені такі психологічні особливості, як: депресивність, дратівливість, тривожність, образливість, сором'язливість, недостатня товариськість та саморегуляція у співробітників процесінгового центру. Також високий рівень конфліктності в колективі, що пов'язан з нестабільним емоційним станом, який проявляється в схильності до роздратування, а також з суперницьким типом поведінки, що превалує в колективі. Високий рівень агресивності та ворожості, що свідчить про недовіру і обережність співробітників процесінгового центру стосовно інших людей.

Отже, у результаті аналізу даних, отриманих до і після корекційної роботи, ми прийшли до обґрунтованого висновку про ефективність запропонованої програми «Тренінг з подолання конфліктів». Дослідження показало, що після участі в тренінгу у співробітників експериментальної групи процесінгового центру спостерігається позитивні зміни в розвитку особливостей емоційної сфери особистості й емоційної регуляції діяльності колег процесінгового центру, що зумовлюють адекватних способів емоційного реагування на конфлікти.

ЛІТЕРАТУРА

1. Перлз Ф. Практика гештальт-терапии – М.: Институт Общегуманитарных Исследований, 2001 – 480 с.
2. Петровская Л.А. О понятийной схеме социально-психологического

анализа конфликта // Теоретические и методологические проблемы социальной психологии. – М., 1977. – С. 126 – 143.

3. Петровский А.В. Психология о каждом и каждому о психологии. М.: Изд-во РОУ, 1996. – 328 с.

4. Пірен М.І. Конфлікти і управлінські ролі: соціопсихологічний аналіз. — К.: Вид-во УАДУ. 2000. — 200 с.

5. Пірен М. І. Конфліктологія: Підручник. - К.: МАУП, 2003. - 360 с.

6. Практикум по общей, экспериментальной и прикладной психологии / Под ред. Крылова А.А. – СПб.: Питер, 2003. – 360 с.

7. Реан А.А. Психология изучения личности. СПб: Изд-во Михайлова В.А., 1999.

8. Рогов Е.И. Настольная книга практического психолога в образовании. - М., 1996.

9. Роджерс К.Р. Взгляд на психотерапию. Становление человека. – М.: Прогресс, «Универс», 1994. – 480 с.

10. Романин А.Н. Основы психотерапии. – М.: Изд. центр «Академия», 1999ю – 208 с.

11. Рубинштейн С.Л. Основы общей психологии. - М., 2003.

12. Рубинштейн С.Л. Бытие и сознание. Человек и мир. - СПб: Питер, 2003-512 с.

13. Рудестам К. Групповая психотерапия – СПб.: Питер Ком, 1999. – 384 с.: (Серия «Мастера психологии»)

14. Русинка І.І. Конфліктологія. Психотехнології запобігання і управління конфліктами. Навчальний посібник/ І.І. Русинка. – Київ, 2007.-332 с.

ОБРАЗ БАТЬКІВСЬКОЇ СІМ'Ї, ЯК ЧИННИК ВПЛИВУ НА ПОДРУЖНІ ВІДНОСИНИ ЧОЛОВІКА ТА ЖІНКИ

Галка Юлія Дмитрівна

Мігістр

Приватне акціонерне товариство

«Вищий навчальний заклад»

Міжрегіональної академії управління персоналом

м. Київ, Україна

Анотація: Стаття присвячена проблематиці впливу батьківської сім'ї на подружні відносини чоловіка та жінки. Розглянуті передумови формування внутрішнього образу сім'ї у особистості. Відмічено, що уявлення про майбутні подружні відносини формуються в батьківській родині стихійно, як бажання наслідувати їх, або, навпаки, зробити все по іншому. Розвиток внутрішнього образу сім'ї відбувається протягом всього життєвого циклу багатьох сімейних поколінь і знаходить своє відображення у свідомості індивіда, коли людина вчиться усвідомлювати те, що відбувається в родині, розуміти взаємозв'язок різних сторін її життя, взаємовідносин, почуттів всіх її членів. В дисфункціональних сім'ях, з метою прикрити конфлікти та незадоволені потреби членів сім'ї, створюється публічний образ сім'ї або «сімейний міф», коли члени сім'ї узгоджують ідеалізовані уявлення один про одного.

Ключові слова: психологія сім'ї, батьківська сім'я, батьки та діти, образ сім'ї, сімейний міф, подружня пара, подружні відносини.

Сьогодні подружні відносини переживають час докорінних змін. Соціальні зміни у суспільстві зумовили відповідну зміну поглядів на подружні відносини, зокрема, останнім часом зростає кількість цивільних шлюбів. Психологи, соціологи та демографи відзначають кризу в сім'ї серйозною проблемою, що проявляється в збільшенні кількості розлучень. Адже сім'я – унікальна ланка суспільства, що здатна вирішувати важливі задачі, такі як соціалізація молодого покоління або відтворення населення. Одночасно із

державною значимістю вона є найважливішим середовищем формування та розвитку особистості.

Проблема сім'ї та подружніх відносин багато років є об'єктом досліджень науковців, в тому числі, і психологів. Вивчались такі аспекти, як спілкування у сім'ї, емоційні стосунки подружжя, умови стійкості шлюбу. Разом з тим, менш дослідженою є проблема впливу батьків, їх моделі стосунків на майбутні подружні відносини їх дітей. Стиль побудови подружніх відносин, їх зміст та цілі найчастіше формуються неусвідомлено, на основі установок, традицій, наслідуваних із батьківських родин.

У кожної людини існує потреба орієнтуватись у навколишньому світі. Для цього, суб'єкт, накопичуючи та структуруючи свій життєвий досвід, створює «образ» або «модель» світу. Одним із перших проблемою формування уявлень про світ зацікавився О. М. Леонтьєв. Науковець, працюючи у руслі психології сприймання, писав, що в психології проблема сприймання повинна ставитись, як проблема утворення у свідомості індивіда багатомірного образу світу [3].

Як пише Д. О. Леонтьєв, образ – це відображення предмета Предмет відображається у свідомості людини таким, яким він являється у реальному світі. Автор наголошує на тому, що в образі відзеркалюється не лише безпосередньо предмет або явище, але також знаходить своє відображення життєвий смисл і відношення до потреб людини [4].

Через призму формування образу світу, можна визначити поняття образу сім'ї та його місце у загальному контексті уявлень про оточуючу реальність. Образ сім'ї, як і образ будь-якого явища у світі, формується із певних уявлень індивіда про структуру сім'ї (сімейні ролі, підсистеми, межі) та її параметри (стереотипна взаємодія, сімейні історії та міфи, постулати, стабілізатори). Саме батьки прикладом свого життя дають нам перші уявлення про відносини між чоловіками та жінками, про те, що таке подружжя та яку роль воно відіграє у індивідуальному житті людини.

Будь-яка модель формується на фоні певного еталону. Зразком для створення моделі сім'ї виступає модель шлюбних відносин у сім'ї батьків. Людина зіставляє уявлення про родинне життя із власним досвідом, який був набутий у батьківській сім'ї. Вона може повторювати засвоєну модель або відмовитись від її впровадження у власне сімейне життя, проте, у будь-якому випадку буде брати за точку відліку та відштовхуватись від уявлень про родину батьків.

Отже, образ батьківської сім'ї – це емоційно-смісловий і когнітивний комплекс уявлень про динаміку розвитку сім'ї, її структуру і характер взаємовідносин між членами родини.

Уявлення членів сім'ї про свою родину наповнені сімейними постулатами, які Е. Г. Ейдемільер визначає, як міркування членів сім'ї про свою родину (тобто про себе та про інших членів сім'ї, про окремі сцени з життя сім'ї та про сім'ю, як родину в цілому), що сприймаються ними, як очевидні, та якими вони користуються (усвідомлювані та неусвідомлювані) в своїй поведінці [9].

Внутрішній образ сім'ї також включає уявлення індивіда про себе самого, свої потреби, можливості, про інших членів сім'ї та характер цих взаємовідносин.

Загальний розвиток внутрішнього образу сім'ї про себе відбувається протягом всього життєвого циклу багатьох сімейних поколінь: коли людина вчиться усвідомлювати те, що відбувається в родині, розуміти взаємозв'язок різних сторін її життя, взаємовідносин, почуттів всіх її членів. Це відбувається за рахунок:

- а) соціалізації, коли дитина вчиться у батьків в ході повсякденного спілкування та переносить отримані навички в сім'ю, яку створює сама;
- б) культури та засобів масової інформації;
- в) міжособистісному спілкуванню (міжособистісній мережі), в яке включена система сім'ї [11].

Таким чином, формування образу сім'ї – це самостійний, складний механізм. Т. М. Мішина у 1983 році ввела поняття «образ сім'ї» або образ «ми», як феномен сімейної самосвідомості, під яким мала на увазі цілісне інтегроване утворення. Вона зазначила, що однієї з найважливіших функцій сімейної самосвідомості є цілісна регуляція поведінки сім'ї, узгодження позицій окремих її членів, де адекватний образ «ми» визначає стиль життя сім'ї, зокрема, подружні відносини, характер і правила індивідуальної та групової поведінки, а неадекватний образ «ми» - це узгоджені селективні уявлення про характер взаємовідносин в дисфункціональних сім'ях, що створює для кожного члена сім'ї і для родини в цілому публічний образ – «сімейний міф», мета якого прикрити конфлікти та незадоволені потреби членів сім'ї, та узгодити ідеалізовані уявлення один про одного. Для гармонічних сімей характерним є наявність узгодженого образу «ми», в той час, як для дисфункціональних – «сімейний міф» [5].

Таким чином, сім'я – система, що прагне зберігати свою цілісність, а сімейний міф виконує функцію своєрідного стабілізатора внутрішньо сімейних відносин, оберігаючи систему від втрати цілісної структури. Формується цей феномен на макрорівні (троє та більше поколінь), а проявляє себе на мікросистемному рівні (батьки та їх діти). Як зазначає Н. І. Оліфірович, функція сімейного міфу полягає у приховуванні від свідомості неприйнятної інформації про сім'ю та її членів [7]. Прикладами таких міфів можуть слугувати наступні переконання: «ми – родина героїв», «ми – дружня родина», «ми – люди», «ми – усі рівні» та багато інших [2].

Сімейний міф, хоча і призначений для збереження цілісності родинної системи, проте може навпаки сповільнювати розвиток сім'ї або бути джерелом внутрішнього конфлікту між батьками та дітьми чи подружньою парою. На думку Л. Б. Шнейдер гармонія сімейних стосунків може бути порушена через наявність певних ірраціональних уявлень, до яких можна віднести сімейні міфи. Зважаючи на це, ототожнення міфу та образу сім'ї не є раціональним та

припустимим. Доцільніше буде вважати сімейний міф однією із складових багатогранного утворення [10].

В більшості досліджень психологів та соціологів було виявлено, що уявлення молоді про майбутні подружні відносини формуються в батьківській родині стихійно – або як бажання наслідувати їх, або, навпаки, зробити все по іншому. І в більшості випадках ці уявлення доповнюють те, чого бракувала в батьківському домі, тобто носять певний компенсаторний характер.

К. О. Альбуханова-Славська є автором концепції про життєву стратегію людини. Психолог стверджує, що вже у підлітковому віці формуються варіанти життєвої перспективи та плани на майбутнє доросле життя. Підліток ставить собі за мету створення сім'ї, як фактор психологічної стабільності, або, зберігши власну незалежність, розвиватиме професійну кар'єру, самовдосконалюватиметься тощо [1].

Важливість вивчення образу сім'ї пояснюється тим, що становлення вище зазначених життєвих перспектив багато у чому залежить від сформованих уявлень про родинні стосунки у сім'ї батьків. На думку Е. Г. Ейдемілера та В. В. Юстицького образ сім'ї є сумарною кількістю уявлень про типові повторювані ситуації – сценарії щоденного життя членів родини. На основі сімейних сценаріїв проявляються взаємні почуття, виникають та знаходять своє вирішення проблеми [9]. О. П. Чернов називає сімейні уявлення «мисленневими моделями» [8]. Під цим поняттям розкривається думка про те, що член сім'ї ще до того, як почне взаємодіяти з іншими членами, може спрогнозувати розвиток подій або їх реакцію на свою поведінку.

Н. Л. Москвічева у своїй праці описує чотири основні типи сімейних уявлень у молодих людей:

- 1) «Тепле коло спілкування» - включає в себе уявлення про істинні міжособистісні стосунки, спілкування, любов, взаєморозуміння, прийняття, емоційну підтримку;

- 2) «Стабільний організм» - справжній єдиний організм, цілісний процес життєдіяльності, співпраця, допомога один одному, спорідненість;

3) «Сховище» від труднощів зовнішнього світу» - захист від труднощів зовнішнього середовища;

4) «Взаємна відповідальність» - чистий аркуш, на якому фіксуються всі негативні та позитивні події.

Отримані дані відображають специфічність уявлень про сім'ю студентами, котрі ще не мають особистого досвіду подружнього життя [6]. Також їх можна вважати шаблонними моделями, які будуть взяті за основу при створенні молодими людьми власних родин.

Отже, образ батьківської сім'ї має важливе значення під час процесу створення моделей майбутніх подружніх відносин та безпосередньої їх побудови.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Абульханова-Славская К.А. О субъекте психической деятельности. - М, 1973. – 236 с.

2. Варга А. Я. Семейные мифы в практике семейной системной психотерапии / Журнал практической психологии и психоанализа, 2001, №1-2 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://psyjournal.ru/psyjournal/articles/detail.php?ID=2090>.

3. Леонтьев А. Н. Образ мира: избр. Психолог. Произведения / А. Н. Леонтьев. – М.: Педагогика, 1983. – С. 251-261.

4. Леонтьев Д. А. Психология смысла: природа, строение и динамика смысловой реальности / Д. А. Леонтьев.-М.: Смысл, 2003.- 487 с.

5. Мишина Т. Н. Психологические основы формирования семьи: монография / Т. М. Мишина. – Пятигорск : Рекламно-информационное агентство на КМВ, 2015. – 272 с.

6. Москвичева Н. Л. Семья в системе ценностных ориентаций личности студента: автореф. дис. на соискание ученой степени кандидата психол. наук: спец. 19.00.11 «Психология личности» / Н. Л. Москвичева. – СПб., 2000.– 20 с.

7. Олифирович Н. И. Психология семейных кризисов / Н. И. Олифирович, Т. А. Зинкевич-Куземкина, Т. Ф. Велента. – СПб.: Речь, 2008. – 360 с.

8. Чернов А. П. Мысленный эксперимент / А. П.Чернов. – М.: Москва, 1979.
9. Чернов А. П. Мысленный эксперимент / А. П.Чернов. – М.: Москва, 1979.
10. Шнейдер Л. Б. Семейная психология учебное пособие для вузов / Л. Б. Шнейдер. — Изд. 3-е. М.: Академический Проспект; Екатеринбург: Деловая книга, 2007. – 512 с.
11. Bowen, M., 1966. The Use of Family Theory in Clinical Practice, Comprehensive Psychiatry, 7: 345-374. In M. Bowen, 1978.

АРТ-ТЕРАПІЯ

**Гальченко Анна Ігорівна,
Муравйов Віссаріон Олегович**
студенти
Харківський національний
університет радіоелектроніки
м. Харків, Україна

Вступ. Інтегративні процеси, що відбуваються в суспільстві, мистецтві та науці привели до виникнення певних галузей знань. У міру їх зростання в галузі педагогіки і психології, поширення педагогічної думки створюються нові концепції виховання, розробляються стандарти освіти, вивчаються теоретичні основи і технології виховання дітей, досліджуються особливості освітнього процесу.

Пізнання світу дитиною відбувається на всьому шляху його розвитку в процесі навчання і виховання в культурно-освітньому просторі. Особливе місце в формуванні субкультури особистості дитини займають засоби мистецтва. Серед численних течій сучасної педагогіки найцікавішим і плідним є виховання і оздоровлення дітей арт-терапією, яка може розглядатися, як одне з відгалужень психотерапії мистецтвом поряд з музичною терапією та драмтерапією. Удосконалення існуючих і створення нових ефективних засобів і методів, що підвищують резервні можливості організму людини, є актуальною проблемою. Погляди багатьох сучасних дослідників все частіше звертаються в бік різних видів мистецтва в якості адаптаційних, профілактичних, лікувальних, корекційних засобів.

Мета роботи. Визначити поняття та сутність арт-терапії, охарактеризувати напрямки арт-терапії з метою корекційної педагогіки, а також технологічні прийоми оздоровлення за допомогою мистецтва.

Матеріали і методи. Для структуризації знайденого матеріалу та формулювання висновків- було використано абстрактно-логічний метод,

інформація для якого була опрацьована та систематизована при використанні джерел інтернету та літератури.

Результати і обговорення. Арт-терапія - це напрямок в психотерапії, психокорекції та реабілітації, засноване на заняттях клієнтів (пацієнтів) образотворчим мистецтвом.

Привабливість методу арт-терапії полягає для сучасної людини в тому, що цей метод в основному використовує невербальні способи самовираження та спілкування.

Мистецтво і творчість в психотерапії використовується усвідомлено і цілеспрямовано як метод, інструмент. Важливий не стільки вид або рід занять, який обирається самою людиною і залежить багато в чому від його схильностей, скільки творчий характер занять, який допомагає людині творити самого себе - відкривати в собі щось нове, краще розуміти себе, розвивати свої відносини з іншими людьми і світом.

Арт-терапія апелює до внутрішніх, ресурсів людини, тісно пов'язаних з її творчими можливостями. Відмінною особливістю людини є здатність і одночасно потреба у відображенні свого внутрішнього світу. Ця особливість дозволяє активно переробляти інформацію, яка надходить ззовні. У результаті в психіці індивідуума виробляються різні адаптивні механізми. Вони дозволяють людині краще пристосовуватися до життя, бути більш успішним в постійно мінливому світі. У процесі взаємодії зі світом людина прагне усвідомити себе як особистість, зрозуміти свою роль в житті, залишити «слід».

Арт-терапія може використовуватися як у вигляді основного методу, так і в якості одного з допоміжних методів. Виділяють два основних механізми психологічного корекційного впливу, характерних для методу арт-терапії.

Перший механізм полягає в тому, що мистецтво дозволяє в особливій символічній формі реконструювати конфліктну травматичну ситуацію і знайти її вирішення через переструктурування цієї ситуації на основі креативних здібностей суб'єкта.

Другий механізм пов'язаний з природою естетичної реакції, що дозволяє змінити дію «афекту від болісного до того, що приносить задоволення».

Людина також є частиною природи і спеціально організоване взаємодія з елементами природної системи, очевидно, повинно мати позитивний результат. У творчих роботах, як правило, відображена природа і способи взаємодії з нею. Арт-терапія пропонує людині висловити свої емоції, почуття за допомогою ліплення, малювання, конструювання з природних матеріалів. Переживаючи образи, людина знаходить свою цілісність, неповторність та індивідуальність. Можна також застосовувати інші форми мистецтва - тілесні імпровізації, театральні постановки, літературна творчість. Таким чином, досягається мета:

- Вираз емоцій і почуттів, пов'язаних з переживаннями своїх проблем, самого себе;
- Активний пошук нових форм взаємодії зі світом;
- Підтвердження своєї індивідуальності, неповторності і значимості;
- І, як наслідок трьох попередніх, - підвищення адаптивності в постійно мінливому світі.

На самому початку арт-терапевт пояснює клієнту, у чому буде полягати їхня спільна робота, що клієнт може і чого не може робити. Як правило, підкреслюється, що ця робота не припускає спеціальних художніх здібностей чи навичок і не ставить своєю метою створення «високомистецьких творів», наголошується на вільному самовираженні клієнта за допомогою будь-яких матеріалів і засобів, що маються в його розпорядженні. Пояснюється, що «вільне самовираження» буде необхідно для того, щоб допомогти клієнту подолати прояви його хвороби, вирішити «внутрішні» чи «зовнішні» (проблеми, поліпшити його загальний стан.

Арт-терапевт враховує схильність клієнта до індивідуального, властивого для нього темпу діяльності. Далеко не всі клієнти здатні відразу включитися в образотворчу роботу. Іноді повинно пройти кілька сесій, перш ніж клієнт зможе перебороти свій страх і стереотипи звичної поведінки.

Перевагою арт-терапевтичної методу є те, що арт-терапевтичні техніки дають можливість безболісного доступу до глибинного психологічного матеріалу, стимулюють опрацювання несвідомих переживань, забезпечуючи додаткову захищеність і знижуючи опір змінам; через роботу з багатограними і невичерпними символами мистецтва розвиваються асоціативно-образне мислення, а також блоковані або слаборозвинені системи сприйняття.

Арт-терапія знаходиться поза повсякденних стереотипів, а значить, розширює життєвий досвід, додає впевненості в своїх силах. Чим краще людина вміє висловлювати себе, тим більш повноцінне його відчуття себе неповторною особистістю.

Даний вид терапії формує творче ставлення до життя з її проблемами і «зигзагами долі», вміння бачити розмаїття способів і засобів досягнення мети, розвиває приховані досі здатності до творчого вирішення складних життєвих завдань, не чекаючи «натхнення» або особливих умов для творчості; інтеграція різних психічних функцій задіє весь потенціал людини для цілеспрямованої реконструкції особистості. Людина відкриває загальні закономірності творчого процесу як в мистецтві, так і в житті, і поступово два поняття з'єднуються в одне - мистецтво жити, тобто вміння складати з мозаїки подій, явищ, уявлень цільну картину навколишнього світу, вносити порядок в хаос і зробити з нього щось, що має сенс.

Висновок. Арт-терапія - один з методів психологічної роботи, який використовує можливості мистецтва для досягнення позитивних змін в інтелектуальному, соціальному, емоційному та особистісному розвитку людини.

Сутність арт-терапії проявляється в реконструюванні психо-травмуючої ситуації за допомогою художньо творчої діяльності, виведенні переживань, пов'язаних з нею, під зовнішню форму через продукт художньої діяльності, а також створення нових позитивних переживань, народженні креативних потреб і способів їх задоволення.

У даний час арт-терапія набуває все більшої популярності. Людина у матеріалах, що використовує для творчості, висловлює свої побоювання, страхи, проблеми. Тут не потрібно підбирати слова і з оглядкою на фахівця думати: «А раптом мене не зрозуміють або засудять?». Методи арт-терапії відносяться до проєктивних методик і є виносом у зовнішній світ того, що нас найбільше турбує. У процесі терапевтичної роботи відбувається опрацювання та корекція подій, що турбують.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Арт-терапія - нові горизонти / За ред. А.І. Копитіна. - М.: Когіто-Центр, 2006. - 336с.
2. Осипова А.А. Общая психокоррекция / А.А.Осипова. – М., 2000.
3. Киселёв М.Ю. Арттерапия: проблемы и перспективы / М.Ю. Киселёв // Комплексная программа эстетического воспитания населения: пути разработки и реализации. – М., 1990.

РОЗУМІННЯ ПОНЯТТЯ САМООЦІНКИ ОСОБИСТОСТІ У РІЗНИХ ПСИХОЛОГІЧНИХ ДОСЛІДЖЕННЯХ

Гутченко Наталія Володимирівна

Студентка 4 курсу спеціальності «Психологія»
Факультету політико-інформаційного менеджменту,
кафедри психолого-педагогічних дисциплін
Національного університету «Острозька Академія»
м. Острог, Рівненської області, Україна

Актуальність. Дослідженню самооцінки особистості у психологічній літературі присвячено багато праць науковців, як вітчизняних, так і зарубіжних. Але зміст поняття «самооцінка» має дуже невизначений та багатозначний характер. У науково-практичних роботах більшості напрямків психологічної дисципліни у поняття вкладають різні значення. І така розбіжність у поясненнях терміну може неабияк вплинути на хід дослідження даного процесу. Самооцінка є складним особистісним утворенням і відноситься до головних властивостей особистості. У цьому процесі відбивається все те, що особистість знає про себе на основі аналізу вчинків та поведінки.

Метою нашого наукового дослідження став аналіз різних понять, які описують самооцінку у психологічній літературі, а також пошук визначення, яке може точно описати сам процес.

Завданнями нашого дослідження стали:

- 1) аналіз основних визначень «самооцінки» у психологічній літературі;
- 2) пошук терміну, який на нашу думку, може повністю описати визначення самооцінки особистості;

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Визначення поняття самооцінки у психологічній дисципліні є надзвичайно дискусійним. Самооцінка, як свідчать дослідження Б. Ананьєва, Л. Виготського, О. Спіркіна, Г. Костюка, В. Століна, К. Левіна, А. Маслоу, К. Роджерса та інших, є

складним, багатоаспектним феноменом, що досліджується у різних науках, а саме: філософії, соціології, психології та педагогіці. Тобто самооцінка є предметом міждисциплінарного дослідження. Одні науковці вважають самооцінку самостійними новоутвореннями самосвідомості особистості (У. Джеймс, І. Кон, А. Петровський, К. Роджерс), інші науковці відносять самооцінку як компонент Я-концепції (Р. Бернс) [7]. Також дослідження проведені Є. Белінською, Г. Гуменюк, О. Красіло розглядають самооцінку як процес, результатом якого є Образ-Я. Тобто поняття розмежовуються і кожний науковий підхід до розуміння самооцінки особистості доповнює один одного.

Більшість дослідників, а саме: У. Джеймс, К. Роджерс, І. Кон, А. Петровський, Г. Ліпкіна та ін., розглядають самооцінку як процес оцінювання особистістю самої себе, власних здібностей, результатів діяльності, якостей і місця у соціальному середовищі. [8]. У працях вітчизняних і зарубіжних психологів, таких як Н. Анкудінова, А. Бодальова, Л. Божовича, Є. Бондаренко, Р. Бернс, А. Валлон, М. Шебек самооцінка пояснюється як компонент самосвідомості особистості [3,10].

Виклад основного матеріалу. Відповідно науковим працям В. Гінецінського самооцінку можна розуміти як основну характеристику індивідуальності особистості, а самосвідомість, у свою чергу, це властивість особистості. Взагалі самооцінка є складним особистісним утворенням, це певний елемент самосвідомості, який включає оцінку особистістю самої себе на базі своїх вчинків, якостей та особливостей [4].

Р. Бернс у своїх працях відводить самооцінці роль емоційно-ціннісної структури, і прирівнює її до самовідношення. Науковець пояснює, що самооцінка особистості є засобом і умовою формування «Я-концепції», оскільки вона забезпечує градацію відомостей особи по відношенню до себе та власного життя. Бернс вказує, що «Я-концепція» і є самооцінкою особистості [1].

Самооцінку І.І.Чеснокова пояснює як єдність раціонального й емоційного компонентів [9]. Раціональний компонент включає в себе знання особистості про себе. Від розвитку емоційної сфери залежить розуміння власних відношень

у життєвих ситуація, що стає основою для подальшого внутрішнього аналізу та оцінки. Поняття самооцінки включає в себе оцінку особистістю самої себе, своїх можливостей, якостей, місця серед інших людей і найголовніше, що вона належить до ядра особистості, тобто відіграє ключову роль у регулюванні поведінки [5,6]. Таке тлумачення поняття «самооцінки» є актуальним для особистісного підходу, який розглядає самооцінку як важливий компонент самосвідомості особистості.

Проте важливо окреслити погляди вчених та підходи з якими ми погоджуємось більше і які на нашу думку можуть точніше описати процес самооцінки особистості. В контексті нашого дослідження ми поділяємо погляди Є. Белінської, Г. Гуменюк, У. Джеймса, І. Кона, А. Петровського, К. Роджерса і визначаємо самооцінку як основний структурний компонент самосвідомості, який виконує регуляторну і захисну функції, впливаючи на поведінку, діяльність і розвиток особистості, її взаємодії з іншими людьми [2].

Висновки. Поняття «самооцінка» у психологічних дослідженнях надзвичайно багатогранне. Але розуміння основного сенсу, яке науковці вкладають у це визначення, може спростити процес емпіричного дослідження та пришвидшити поглиблення знань у цій сфері. Проте, однозначним залишається те, що самооцінка це результат тривалого процесу, який формується під впливом різноманітних чинників та факторів і не зупиняється впродовж усього життя особистості. Здатність самооцінки особливий процес, який відкриває можливість пізнавати, розуміти, аналізувати та усвідомлювати себе як суб'єкта дій.

На нашу думку, найбільш точно та повно описали процес самооцінки особистості Є. Белінська, Г. Гуменюк, У. Джеймс, І. Кон, А. Петровський та К. Роджерс, які у своїх дослідженнях стверджують, що самооцінка – це основний компонент самосвідомості, який змінюється впродовж життя.

Перспективою подальших досліджень вважаємо емпіричне дослідження самооцінки у молодшому шкільному віці, адже саме цей вік є сензитивним періодом для розвитку її основних складових.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Бернс.Р. *Развитие «Я-концепции» и воспитание*. М.1986. 422 с.
2. Дядюкіна. Є.В. *Самооцінка як міждисциплінарне поняття*. Електронне наукове фахове видання «Науковий вісник Донбасу» №1 (13), 2011.
3. Калюжна Є., Шевергіна М.. *Особливості взаємозв'язку самооцінки і тривожності у молодшому шкільному віці*. Актуальні проблеми педагогіки, психології та професійної освіти. Розділ педагогіка і психологія. Том № 2. 2015. С.17-22.
4. Карпенко Л.А.*Общая психология*. Энциклопедический словарь. М. : ПЕР СЭ.2006. 176 с.
5. Козерук Ю.В., Євсейчик Я.О. *Самооцінка як фактор становлення особистості студента*. Вісник № 124. Розділ 3 «Підготовка фахівців у системі професійної освіти». 2015.С.163-165.
6. Криворучко Т.І. *Особливості розуміння самооцінки в сучасній психологічній науці*. Медсестринство № 4. 2015. С. 19-22.
7. Молчанова О.Н. *Самооцінка: теоретичні проблеми та емпіричні дослідження*. М.:Флінта; Наука, 2010. 392 с.
8. Петровський А. В., Ярошевський М. Г. *Психология Словарь*. Москва. 1990. 540 с.
9. Чеснокова И.И. *Проблема самосознания в психологии*.,1977. 117 с.
10. Samuel S.C. *Enhancing self-concept in early childhood*. N.Y.1977

ОСОБЛИВОСТІ ПРОТІКАННЯ ЗАХИСНИХ МЕХАНІЗМІВ У ПІДЛІТКОВОМУ ВІЦІ

Дзісяк Тетяна Олександрівна

Студент

Міжрегіональна Академія Управління Персоналом

Вступ. Актуальність нашого дослідження полягає, насамперед, у необхідності здобуття знань про механізми психологічного захисту та їх використання людьми у наш час, оскільки цього вимагають складні умови життя, опинившись в яких необхідно вміти захищатися.

Вивчення захисних механізмів не може допомогти самій людині управляти ними, оскільки, якби людина повністю усвідомлювала механізми дії того чи іншого «психологічного захисту», то механізм не міг би виконувати свою захисну функцію; але психологам, вивчення захисних механізмів психіки може послужити допоміжним матеріалом у діагностиці індивідуальних особистісних особливостей людини.

Вперше дані поняття були введені в психологію відомим австрійським психологом Зігмундом Фройдом в 1894 році в невеликій студії «Захисні нейропсихози». Потім вони були продовжені, інтерпретовані, трансформовані, модернізовані як представниками різних поколінь дослідників і психотерапевтів психоаналітичної орієнтації, так і інших психологічних напрямів - екзистенціальної психології, гуманістичної психології, гештальтпсихології та ін.

Захисні механізми психіки виникають у ранньому дитинстві та розвиваються протягом життя. Психологічний захист, з метою миттєвого забезпечення емоційного благополуччя, викривляє реальність і діє без врахування довготривалої перспективи. Його мета досягається через дезінтеграцію поведінки людини, що нерідко пов'язана з виникненням деформацій і відхилень у розвитку особистості.

Зазначимо, що захисні механізми можуть бути небезпечними для «Его»

через надмірні обмеження, психічні перевантаження, енергетичні затрати, стереотипізацію діяльності та функціонування у “холостому” режимі.

Психічна дезадаптація під впливом соціальної фрустрованості або соціально-стресових розладів може з високою вірогідністю привести до невротичних або психосоматичних розладів з клінічно окресленою симптоматикою і тому вивчення самого явища «механізми психологічного захисту» стає життєве необхідним.

Мета роботи. Теоретично дослідити та експериментально виявити механізми психологічного захисту та провести роботу по подоланню їх негативного впливу

Матеріали та методи. Методи дослідження даної теми - теоретичний аналіз, тестування, констатувальний експеримент, формувальний експеримент, метод обробки даних.

База дослідження: підлітки київських шкіл

Захисні механізми психіки – це своєрідні пристосувальні процеси, властивості, якості, яких набуває особистість у процесі соціалізації. Вони виникають у ранньому дитинстві та розвиваються протягом життя.

Аналіз психологічної літератури показав, що існує безліч класифікацій, але у своїй роботі ми наводимо ті що найбільш часто зустрічаються в роботах різних авторів: заперечення, проекція, заміщення (словом, дією, регресія, світом фантазії), придушення (ізоляція, інтроекція), інтелектуалізація (анулювання, сублімація, раціоналізація), реактивне утворення, компенсація (надкомпенсація, ідентифікація, фантазії), витіснення.

До того ж специфіка підсвідомого захисту полягає в тому, що спрацьовує він автоматично, обумовлюючи не представленість свідомості смислового матеріалу, що піддається захисту, і несвідомість самого захисного процесу. Це означає, що підлітки не віддають собі звіту ні в тому, що вони захищаються, ні в тому, від чого їх захищають підсвідомі психологічні механізми. Бути підлітком дуже важко. Наповнений енергією, вивільненої у фізіологічних зрушеннях пубертату, одержимий виниклою потребою в незалежності, повний

очікувань майбутніх успіхів у великому житті, підліток проходить через тяжкі випробування у пошуках власного шляху в новому для нього світі.

На думку А.Фройд, організація захисного процесу - важлива і необхідна складова частина розвитку особистості підлітка. Він є незрілим до тих пір, поки його інстинктивні бажання і їх здійснення розділені між ним і його оточенням так, що бажання залишаються на боці дитини, а рішення про їх задоволення - на боці оточення. Шанси підлітка стати здоровим, незалежним і відповідальним багато в чому залежать від того, наскільки його власне «Я» здатне справитися із зовнішнім і внутрішнім дискомфортом, тобто захистити себе і бути здатним самостійно приймати рішення. Завдяки підсвідомим захисним процесам одна частина інстинктивних бажань витісняється, інша направляється на інші цілі. Одні зовнішні події ігноруються, інші переоцінюються в потрібному для підлітка напрямку. Захист дозволяє відкидати деякі сторони свого «Я», приписувати їх стороннім особам або, навпаки, доповнювати своє «Я» за рахунок якостей, «захоплених» в інших людей. Таке перетворення інформації дозволяє зберегти стійкість уявлень про світ, про себе і своє місце у світі, щоб не втратити опори, орієнтирів і самоповаги.

У захисних процесах у підлітка, як і в дітей, більш молодшого віку можуть брати участь не один, а відразу кілька захисних механізмів. Проте їх спільна участь зумовлює цілісну реакцію на ситуацію з метою більш ефективної психологічної адаптації. У той же час кожен з механізмів, виявлених у дітей підліткового віку, вносить свій особливий внесок в організацію захисного процесу.

З метою розвитку психологічних механізмів захисту, нами був розроблений і проведений тренінг, в якому приймало участь 30 осіб. Це були учні 10-11 класів Приватної школи «Афіни» Солом'янського району м. Києва. Середній вік досліджуваних – 15 років; 20 жіночої і 10 чоловічої статі. Досліджувані були поділені нами на контрольну та експериментальну групу в які увійшло по 15 учасників: 10 дівчат та 5 хлопців. Захисні механізми які нами вивчалися були наступні: *заперечення, репресія, регресія, компенсація,*

проекція, заміщення, інтелектуалізація та реактивне утворення.

Для проведення діагностичної роботи, нами були підібрані та використані наступні методики: «Индекс жизненного стиля» Г.Келлермана та Р.Плутчика (див. додаток 1), опитувальник психологічних захистів М.Бонда в адаптації Є. Тунік, та проєктивна методика «Людина під дощем».

Тест Плутчика – Келлермана був застосований нами для діагностування захисних механізмів, оскільки ця методика дозволяє виявити кожен захист у відсотках, що дає змогу побачити ступень прояву даного явища у досліджуваного.

Тест Бонда був обраний вже в якості додаткової методики, оскільки вказує на параметри захистів, які не вдається простежити іншими методиками і в інтерпретації дає розгорнуту характеристику особистості.

Проективна методика «Людина під дощем» використана як додаткова, супровідна методика, яка дозволяє побачити неусвідомлені аспекти, які можуть впливати на захисні механізми. Також, було цікаво спробувати стандартизувати результати за цим тестом та порівняти їх з опитувальниками.

За даними діагностики за допомогою тесту Плутчика – Келлермана отримано результати як показують, що у більшості досліджуваних як контрольної, так експериментальної груп домінує високий рівень розвитку незрілих механізмів захисту, таких як проекція, заперечення, заміщення та регресія, а також низький рівень розвитку зрілих механізмів захисту: інтелектуалізація та реактивне утворення.

За даними тесту Бонда видно, що в експериментальній групі дівчата більш схильні до прояву не ефективних захисних механізмів, ніж хлопці. На відміну від хлопців контрольної групи більше дівчат виявляють адаптивні захисні механізми, також в хлопців та дівчат майже однаково виражені групи механізмів спотворення образу та само принижуючі механізми. Загалом у 60% учасників розвинені не ефективні захисні механізми, що на нашу думку свідчить про необхідність проведення корекційних заходів з досліджуваними щодо розвитку адаптивних механізмів захисту.

Методика «Людина під дощем» показала теж цікаві результати. Так за тестом більша кількість досліджуваних має високу тривожність та високий рівень потреби використовувати захисні механізми. Це означає, на мою думку те, що в своєму житті, люди у яких ця потреба в захисних механізмах висока – не справляються з ситуацією фрустрації і можуть використовувати незрілі захисні механізми.

Підсумком такої психодіагностичної роботи стало виявлення кола респондентів, що мають високий рівень розвитку незрілих механізмів захисту, тривожності та потребі використовувати захисні механізми у ситуації фрустрації. Враховуючи результати досліджень була запропонована корекційна програму для розвитку механізмів психологічного захисту учасників експериментальної групи.

Основним напрямом роботи у вказаній програмі став розвиток високого рівня зрілих механізмів захисту та зменшення прояву незрілих механізмів. З метою реалізації розвивального впливу ми обрали переважно ігрову форму проведення занять, з елементами аналізу підсвідомих механізмів учасників. Діти даного віку, зазвичай, проявляють жвавий інтерес до обговорень, та до ставлення до себе як до дорослих.

Порівняльний аналіз результатів до і після впровадження вказаної програми в експериментальній групі дітей показав наявність у них позитивної динаміки за рядом параметрів, що відображають особливості розвитку досліджуваних процесів. Зокрема, найбільш помітні позитивні зміни відбулися за показниками рівня розвитку зрілих механізмів захисту.

Висновки. Проведене теоретичне та емпіричне дослідження особливостей захисних механізмів особистості підліткового віку.

На основі теоретичного аналізу літературних джерел встановлено:

- В даний час термін «захисний механізм» позначає міцний поведінковий захисний паттерн (схему, стереотип, модель), утворений з метою забезпечити захист «Я» від усвідомлення явищ, що породжують тривогу. Термін «поведінковий» вимагає тут деякого уточнення. Для одних авторів він означає

зовні спостережувані паттерни мислення, думки чи дії, які функціонують як обхідні маневри, як уникнення тривожних явищ або як трансформатори того, що породжує почуття тривоги або відчуття тривоги. Цей погляд більше властивий психологам і психіатрів не психоаналітичної орієнтації, але визнають несвідому природу захисних механізмів. Для інших же авторів, які дотримуються більш психоаналітичного розуміння природи захисних механізмів, зовні спостережувані і реєстровані види захисної поведінки (а також, зрозуміло, почуття і думки, пов'язані з ним) є всього лише зовнішніми, іноді навіть приватними проявами внутрішнього, прихованого, інтрапсихічного процесу, який, на їхню думку, як раз і є істинним захисним механізмом. Для цих авторів зовні спостережувана, реєстрована поведінка є тільки захисною реакцією на відміну від механізму, який забезпечує конкретну реакцію.

Психологічний захист, з метою миттєвого забезпечення емоційного благополуччя, викривляє реальність і діє без врахування довготривалої перспективи. Його мета досягається через дезінтеграцію поведінки, нерідко пов'язану з виникненням деформацій і відхилень у розвитку особистості.

На основі емпіричного дослідження захисних механізмів підлітків:

- підібрано комплекс діагностичних методик, за допомогою яких визначали рівні прояву захисних механізмів досліджуваних.

- за даними діагностики за тестів загальні висновки такі: у більшості досліджуваних домінує високий рівень розвитку незрілих механізмів захисту, таких як проекція, заперечення, заміщення та регресія, а також низький рівень розвитку зрілих механізмів захисту: інтелектуалізація та реактивне утворення; дівчата більш схильні до прояву не ефективних захисних механізмів, ніж хлопці; на відміну від хлопців більше дівчат виявляють адаптивні захисні механізми, також в хлопців та дівчат однаково виражені групи механізмів спотворення образу та само принижуючі механізми; більша кількість досліджуваних має високу тривожність та високий рівень потреби використовувати захисні механізми.

В процесі формувального експерименту була розроблена і впроваджена

корекційно-розвивальна програма ,що складалась з 3 блоків, які проводились в після урочний час.

Для проведення занять нами була використано групова форма соціально-психологічного тренінгу.

Порівняльний аналіз результатів до і після впровадження вказаної програми в експериментальній групі дітей показав наявність у них помітної позитивної динаміки в знижені кількості дітей з незрілими захисними механізмами та збільшені кількості дітей зі зрілими механізмами.

Отримані дані свідчать про ефективність розробленого нами тренінгу та про можливість розвитку захисних механізмів шляхом проведення психологічного тренінгу.

АНАЛІЗ ТЕОРЕТИКО-ЕМПІРИЧНИХ ДОСЛІДЖЕНЬ ПОТРЕБОВОЇ СФЕРИ ОСОБИСТОСТІ

Мазоха Інна Степанівна,

к.психол.н., доцент

Ізмаїльський державний гуманітарний університет

м.Ізмаїл, Україна

Вступ. Найважливішою умовою успішності в будь-якій діяльності і в той же час яскравим показником потенційних можливостей професіонала є його соціально-психологічні якості і компетентність, тому формування саме цих психологічних складових особистості є однією з серйозних завдань, які вирішуються в процесі вузівської підготовки.

Професійна компетентність являє собою інтеграцію в структурі особистості індивідуального досвіду, теоретичних знань, практичних умінь і навичок, але ця психологічна характеристика втрачає сенс, якщо не спирається на потужну мотиваційну базу і особистісно-значущі якості. Зараз професійна компетентність розуміється також і в дещо іншому ключі. Поряд з гармонійної інтеграцією досвіду, теоретичної і практичної підготовки, наявністю в структурі особистості професійно-значущих якостей, вона має на увазі формування зрілої професійної мотивації та потреби самореалізації. А реальною базою для розвитку цих психологічних компонентів є індивідуальна система цінностей, яка покликана спрямовувати особистість, в першу чергу, на реалізацію своїх внутрішніх потенційних можливостей. Тому особлива увага в сучасних умовах повинна приділятися проблемі формування та розвитку ціннісного ядра особистості майбутнього фахівця, можливості самореалізації, а це, в свою чергу, вимагає нового підходу до його професійної підготовки.

В сучасних психологічних дослідженнях проблемі самореалізації приділяється чимало уваги. Українські та російські науковці (К. Абульханова-Славська, Л. Анциферова, Г. Батіщев, О. Бондаренко, Є. Головаха, Л. Коган, Г. Костюк, О. Кроник, О. Леонтьєв, П.Лушин, В. Муляр, В. Панок, В. Роменець,

С. Рубінштейн, Л. Сохань, Т. Титаренко та ін.) розглядають самореалізацію як свідомий, цілеспрямований процес розкриття й опредметнення сутнісних сил особистості в її різноманітній практичній діяльності. Становлення суспільно активної та гармонійно розвиненої особистості великою мірою залежить від особистих зусиль самої людини, орієнтованих на самовдосконалення та самореалізацію як неодмінну умову досягнення успіху у житті (С. Максименко, М. Пірен, Т. Говорун, Л. Деміна). Процес формування самореалізації та самовизначення учнів у пізнавальній навчальній діяльності розглядали такі автори, як: Б.Г. Ананьєв, Л. І. Божович, М.Р. Гінзбург, С.А. Іванушкіна, Н. С. Пряжников та інші.

Мета роботи полягає в теоретичному обґрунтуванні понять „самореалізація”, „потреби”, „мотивація”; у дослідженні особливостей цих явищ саме у студентів та школярів; у вивченні самоактуалізації та мотиваційно-потребової сфери особистості.

У сучасному світі найважливішим аспектом особистісного розвитку і повноцінної життєдіяльності людини виступає його смислова сфера - особливим чином організована сукупність смислових утворень (структур) і зв'язків між ними, що забезпечує смислову регуляцію цілісної життєдіяльності суб'єкта у всіх її аспектах (Д.А.Леонтьєв).

Особистісні цінності є внутрішніми носіями соціальної регуляції, вкоріненими в структуру особистості. Особистість у своїй основі являє собою цілісну систему смислової регуляції життєдіяльності. Потреби і цінності займають вагоме місце в структурі мотивації і смислової регуляції діяльності. Функції потреб і особистісних цінностей в регуляції життєдіяльності індивідів тотожні. Мотивація цілеспрямованої діяльності людей виходить від особистісних цінностей індивідів. Виникає проблема співвідношення між особистісними цінностями, з одного боку, і потребами та мотивами, з іншого. Розвиток особистості пов'язаний з засвоєнням цінностей соціальних груп і їх трансформацією в особистісні цінності і розглядається, з одного боку, як рух від цінностей соціальних груп до особистісних цінностей - інтеріоризація, а, з

іншого боку, як рух від структури індивідуальної мотивації, заснованої на потребах, до структури, в якій провідну роль відіграють цінності, - соціалізація. В процесі прогресивної соціалізації особистість засвоює цінності суспільства, референтних груп, в структурі джерел змістоутворення скорочується питома вага потреб і підвищується питома вага особистісних цінностей; отже, відбувається зміщення смислової регуляції поведінки в сторону ціннісної регуляції [4].

Відсутня єдина точка зору на мотивацію як психічне явище. К. Мадсен, Ж. Годфруа, К. К. Платонов, В. Д. Шадриков розглядають мотивацію як структуру, а М. Ш. Магомед-Еміне, І. А. Джідарьян, В. К. Вілюнас, В.А. Іванніков, Р. А. Пілоян - як процес і механізм. Е. П. Ільїн пропонує вихід з даної ситуації: розглядати мотивацію як динамічний процес формування мотиву (як підстави вчинку).

Таким чином, Е. П. Ільїн під мотивацією розуміє особливий вид детермінації поведінки. Мотивація, на його думку - це внутрішня детермінація поведінки і діяльності, яка, звичайно ж, може бути обумовлена і зовнішніми подразниками, що оточують людину. У зв'язку з цим з'являється припущення, що внутрішня детермінація поведінки і діяльності тісно пов'язана із зовнішніми уявленнями, які є в суспільстві, і які для них, інтеріоризуюсь, стають потребою, або залишаються на рівні малозначущих факторів [3].

Традиційно термін «мотивація» має кілька смислових наповнень. По-перше, під ним можна розуміти комплекс всіх мотивів людини, що концентрують та визначають спрямованість його діяльності. По-друге, це явище можна розглядати як загальну мотивацію, притаманну конкретному індивіду, тобто як сукупність стійких мотивів, що відображають його устремління і формують, закріплюють основні напрямки його діяльності.

Одним з питань, що має важливе методологічне значення, є питання про джерело мотивації. З цього питання існує дві основні точки зору. Згідно з однією з них, єдиним джерелом мотивації є потреби та їх модифікації. Цієї точки зору дотримується, зокрема, автор потребово-інформаційної теорії

емоцій П. В. Симонов. Відповідно до другої точки зору, поряд з потребами визнаються психологічні явища, які володіють самостійною спонукальною силою: емоції, почуття, переконання, інтереси, вимоги оточуючих (С.Л.Рубінштейн, Б. М. Теплов, А. Г. Ковальов, І. А. Джідарьян і ін.).

П.В. Симонов пояснює приписування свідомості і волі значення сверхрегуляторів, які керують, хоча і не завжди успішно, потребами, труднощами розуміння істинних збудників до діяльності. Він показує, що воля не керує потребами, а, приєднавшись до якоїсь з них, сприяє її задоволенню. Що ж стосується свідомості, то воно, на думку П. В. Симонова, через неповну, часткову усвідомленість потреб зайнято, в основному, озброєнням потреб засобами і нормами їх задоволення. Таким чином, робить висновок П. В. Симонов, і свідомість і воля є результатом трансформації потреб, етапом їх подальшої розробки.

Недооцінка цього, пише П.В. Симонов, часто веде до спроб змінити поведінку людини, прямо апелюючи до його свідомості, а це ще нікому не вдавалося. Вчений вважає, що на будь-якому рівні вищої нервової діяльності людини потребі може протистояти тільки потреба. Боротьба потреб йде в формі боротьби відповідних цим потребам емоцій. Те, що емоції лежать на поверхні, а потреби виступають не так явно, є джерелом ще однієї ілюзії: що емоції і почуття - самостійне і незалежне від потреб джерело спонукань. Немає поганих і хороших емоцій, а є відповідні цим емоціям погані і хороші потреби [5].

У науковій літературі в розгляді сутності мотиваційного процесу поняття «потреба» вживається особливо активно.

Потреби визначаються життєвими орієнтирами людини, зумовлюють його прагнення до створення ситуацій, в яких вони могли б бути реалізовані. Потреби можуть виступати як регулятори внутрішнього стану людини, яке змінюється в залежності від конкретної обстановки, шляхом пригнічення устремлінь, які не відповідають життєвої позиції індивіда і закріплення тих з них, які тотожні його потребам.

Потреби можуть бути представлені у вигляді цінностей, установок, переконань. При цьому відношення до повсякденної дійсності проявляється в поведінці індивіда, яке спонукається мотивами - особливими формами відображення потреб. У зв'язку з цим К.А. Абульханова уточнює, що «життєві потреби конкретизуються в вимогах, перетворюючись на своєрідні особистісні спрямованості, спонукання, стратегії, за допомогою яких реалізуються ці потреби» [1].

Матеріали та методи. Всього в дослідженні брало участь 50 осіб, із них 25 студентів (у віці від 18 до 22 років) Ізмаїльського державного гуманітарного університету (у віці від 18 до 22 років), 25 учнів Ізмаїльської загальноосвітньої школи №10. Було використано такі методи дослідження: а) тестування, спрямоване на визначення показників та загального рівня особистісної самоактуалізації школярів і студентів („Модифікований опитувальник діагностики самоактуалізації особистості” (А.В. Лазукін в адаптації Н.Ф. Каліна) [2]; Методика соціально-психологічних установок особистості в мотиваційно-потребової сфері О.Ф. Потьомкіної, Методика „Діагностика мотиваційної структури особистості” В. Е. Мільмана); б) анкетування з проблеми самоактуалізації підлітків та студентів та проблем задоволеності їх навчальною діяльністю (використовувалися анкети, розроблені автором).

Результаты и обсуждение. Таким чином, досліджувані студенти показали, що серед соціально-психологічних настанов особистості в мотиваційно-потребовій сфері вони більше орієнтовані на альтруїстичні цінності, на свободу, процес роботи та гроші; найнижчі значення мають показники настанов студентів на егоїзм та владу. У школярів виявлено орієнтованість на результат, свободу та процес роботи; при цьому низькі значення по показникам настанов на егоїзм, на працю та владу.

Порівняльний аналіз серед студентів та старших школярів виявив, що у студентів вище результати показників таких соціально-психологічних настанов, як орієнтація на «процес» і «альтруїзм», при цьому у учнів більш виражений показник «егоїзм». При порівнянні показників мотиваційної структури

особистості у студентів та учнів було встановлено, що за багатьма показниками, а саме: «життєзабезпечення», «комфорт», «соціальний статус», «соціальна корисність» у студентів рівень вище.

Дослідження показало, що у студентів домінують такі шкали показників мотиваційної структури особистості як: комфорт, загальна активність, життєзабезпечення. Серед старшокласників було виявлено такі показники, як загальна активність, комфорт, спілкування; загальна спрямованість мотиваційного профілю і у студентів і у школярів - загальножиттєва, але її зміст і сутність прояви компонентів має ряд відмінностей.

Висновки. Таким чином, вивчення теоретико-методологічної літератури показало, що проблема самореалізації та самоактуалізації є досить актуальною, проте дотепер не існує ні універсального визначення цих понять, ні єдності в уявленнях про структурні компоненти даних явищ. Таке розмаїття трактувань понять свідчить про складність досліджуваних психологічних феноменів, їх структури й особливостей. На підставі аналізу літератури уточнено поняття «саморалізація» та «самоактуалізація». Під саморалізацією розуміється вища стадія процесу формування людської особистості, результат її зростання і вдосконалення, продукт розвитку людського потенціалу, прагнення випробувати і виявити свої сили і здібності. Самоактуалізація розглядається як розкриття особистістю своїх потенцій і творчих здібностей, подолання негативних впливів середовища, які заважають її саморозвитку і самоствердженню.

Було виявлено, що студенти мають вище рівень самоактуалізації, ніж школяри, а саме за такими показниками, як: «орієнтація в часі», «цінності», «висока потреба в пізнанні», «прагнення до творчості», «контактність», «автономність», «саморозуміння», «гнучкість в спілкуванні. Дослідження соціально-психологічних настанов особистості в мотиваційно-потребовій сфері показало, що студенти більше орієнтовані на альтруїстичні цінності, свободу, процес роботи та гроші; а школяри - на результат, свободу та процес роботи. У

студентів виявлено вище результати показників таких соціально-психологічних настанов, як орієнтація на «процес» і «альтруїзм», при цьому у учнів більш виражений показник «егоїзм».

Література:

1. Абульханова К.А. Психология и сознание личности (Проблемы методологии, теории и исследования реальной личности): избранные психологические труды. М., 1999.
2. Диагностика самоактуализации личности (А.В.Лазукин в адаптации Н.Ф.Калина) / Фетискин Н.П., Козлов В.В., Мануйлов Г.М. Социально-психологическая диагностика развития личности и малых групп. – М., 2002. С.426-433
3. Ильин Е. П. Мотивация и мотивы. СПб. : Питер, 2008.
4. Леонтьев Д.А. Психология смысла: природа, строение и динамика смысловой реальности. – 3-е изд., доп. – М.: 2007.
5. Симонов П.В.Эмоциональный мозг. М., 1981.

ФАКТОРИ, ЩО ВПЛИВАЮТЬ НА МОРАЛЬНО-ПСИХОЛОГІЧНИЙ СТАН ВІЙСЬКОВОСЛУЖБОВЦІВ ЗБРОЙНИХ СИЛ УКРАЇНИ

Нехаєнко Сергій Іванович,

Старший викладач

кафедри морально-психологічного забезпечення

діяльності військ (сил)

Осадчий Олексій Вікторович

Слухач

Національний університет оборони України

імені Івана Черняхівського

м. Київ, Україна

Вступ./Introduction. Серед найважливіших проблем, які вирішують службові особи різних рівнів Збройних Сил України виділяється морально-психологічне забезпечення. Досвід військових частин та підрозділів Збройних Сил України, які беруть участь у відбитті збройної агресії Росії на сході України, виразно показав виняткову актуальність та необхідність морально-психологічного забезпечення застосування військ (сил).

Мета роботи./Aim. Визначити чинники впливу на морально-психологічний стан особового складу Збройних Сил України.

Матеріали та методи./Materials and methods. В ході нашого дослідження ми використали системний аналіз, синтез, узагальнення психолого-педагогічної та іншої наукової літератури, нормативно-правових документів, що регламентують морально-психологічне забезпечення, як один із основних видів всебічного забезпечення.

Результати та обговорення./Results and discussion. Сучасний бій – це суворе випробування фізичних і духовних сил військовослужбовців, їхньої здатності активно протистояти діям екстремальних, несприятливих для життя факторів, зберегти волю та рішучість, до кінця виконати поставлене бойове завдання (наказ). Бойова діяльність має такі особливості: постійна наявність небезпеки для життя і здоров'я військовослужбовців; постійне застосування або

готовність до застосування зброї; вороже оточення; можливе вирішення бойових завдань на значному віддаленні від основних сил невеликими за чисельністю штурмовими (розвідувальними) групами за відсутності контакту з командуванням; великі фізичні навантаження у поєднанні з високою активністю когнітивної сфери; підвищена концентрація уваги; підпорядкування всього режиму життєдіяльності вирішенню поставленого бойового завдання (порушення режиму відпочинку, сну, харчування, дискомфортної санітарно-гігієнічні умови) тощо. Загалом наведений аналіз поглядів вітчизняних і зарубіжних фахівців щодо факторів безпосереднього впливу бойової обстановки на поведінку військовослужбовців та їхній морально-психологічний стан дає можливість класифікувати їх та звести до єдиної системи факторів.

Зовнішні фактори (об'єктивні умови обстановки) включають соціальні (суспільно-політичні), суто бойові та еколого-ергономічні фактори.

Соціальні фактори є основою для формування широких соціальних мотивів поведінки особового складу, різноманітних бойових установок і передбачають вплив на особистість макросоціальних явищ (ставлення народу та військовослужбовців до війни, бойових дій, бою), а також мікросоціальних факторів, що безпосередньо впливають на поведінку військовослужбовців у ході бою, злагожденість військових колективів (підрозділів, військових частин), довіру особового складу до своїх командирів, психологічну сумісність особового складу малих груп (відділень, екіпажів, обслуг, взводів, рот тощо).

Бойові фактори – широкий спектр змінних, що викликають певні реакції, стани, регулюють поведінку військовослужбовців у бою. До бойових факторів належать: вид та інтенсивність бойових дій, особливості застосування зброї та бойової техніки, обсяг та співвідношення втрат з обох сторін тощо.

Еколого-ергономічні фактори відображають специфіку впливу зовнішніх (географічних, природно-кліматичних, техніко-технологічних) обставин та режиму бойових дій (тривалості, частоти зіткнень із противником, ергономічності бойової техніки, ступеня ізолюваності від головних сил,

порушення ритмів життєдіяльності) на морально-психологічний стан протидіючих сторін.

Внутрішні фактори (суб'єктивні) – це стійкі сформовані якості особистості військовослужбовця зокрема і військового колективу в цілому. До внутрішніх факторів належать психофізіологічні та психологічні.

Психофізіологічними факторами є: відповідність психофізіологічної конституції і темпераменту військовослужбовця вимогам майбутньої бойової діяльності; стан втоми, стан працездатності; стан фізичного і психічного здоров'я військовослужбовця, наявність бойової психічної травми; рівень нервово-психічної стійкості.

Так, військовослужбовці сангвінічного типу темпераменту у складних умовах швидко приймають рішення та діють сміливо; холерики діють сміливо та рішуче у стані емоційного підйому, а в стані знесилення зазнають безпідставного страху; флегматики будуть діяти рішуче у разі попередньої ретельної підготовки, їм притаманні стабільність емоційних переживань, наполегливість та витримка; меланхоліки здатні проявляти активність та рішучість лише протягом нетривалого часу.

Індивідуально-психологічними факторами є: стан мотиваційної сфери військовослужбовця, її орієнтування на активну участь у вирішенні бойових завдань; наявність бойового досвіду, здатність адаптуватися до бойових умов і дій у складі військового підрозділу; розвиток інтелектуальних та емоційно-вольових якостей відповідно до вимог майбутньої діяльності тощо. Військовослужбовець не є сліпою зброєю в руках зовнішніх обставин бою та природних інстинктів, його поведінка значною мірою визначається спрямованістю особистості, особливостями характеру, інтелекту, сили волі, емоцій, здібностей тощо. Без розуміння цього неможливо пояснити основи самопожертви, ризику, взаємовиручки, героїзму, особливо в умовах, коли має спрацьовувати інстинкт самозбереження. Саме тому командирам (начальникам) усіх рівнів необхідно вміти передбачати специфіку впливу факторів сучасного загальновійськового бою та можливу поведінку особового складу, намагатися

активізувати її, мобілізувати підлеглих на виконання поставленого бойового завдання.

Ось чому, запропонована класифікація факторів безпосереднього впливу бойової обстановки на морально-психологічний стан та поведінку особового складу може бути своєрідною настановою з питань організації морально-психологічного забезпечення та ефективного вирішення завдань, які стоять перед особовим складом.

Отже, сучасний бій висуває високі вимоги до особового складу військ (сил) та його морально-психологічного стану. Небезпечну для життя обстановку кожен сприймає залежно від власного розуміння мети війни (бойових дій), ціннісних установок, ставлення до противника, товаришів по службі, командирів тощо.

Загалом для ефективної діяльності особового складу в бойових умовах необхідні: високий рівень мотивації поведінки для виконання поставленого бойового завдання; високий рівень сформованості морально-бойових якостей; військово-професійна майстерність; здатність швидко адаптуватися у бойовій обстановці; вміння долати вплив негативних факторів бою; злагодженість військових колективів тощо. Кожному військовослужбовцю має бути забезпечено інформування про умови та майбутні бойові дії, у яких буде приймати участь військова частина.

Як свідчить практика, на морально-психологічний стан більшості військовослужбовців позитивно впливають такі чинники:

- високий рівень особистої професійної підготовки;
- повага до Збройних сил своєї країни;
- повага до військових традицій;
- беззастережна впевненість в якості зброї;
- висока психологічна боєготовність.

Спеціальні соціологічні дослідження проводяться з метою вивчення об'єктивно існуючих настроїв, думок, потреб і запитів особового складу, тенденції їх розвитку, а також чинників, що негативно впливають на морально-

психологічний стан військової частини (підрозділу), знижують його боєздатність. У цих моніторингах відстежуються такі питання:

- ступінь самовпевненості різних категорій військовослужбовців;
- довіра до своїх командирів, колег;
- рівень згуртованості військового колективу, його морально-психологічний стан тощо.

Аналізуючи проведення антитерористичної операції у 2014 – 2018 роках, можна сказати, що на морально-психологічний стан особового складу впливає:

- нервозність та невизначеність організаційного періоду;
- тривала відсутність можливості особистого спілкування військовослужбовців з членами сімей;
- негативна інформація про суспільно-політичну обстановку в районі проведення антитерористичної операції;
- напружена бойова підготовка вдень і вночі;
- відсутність повної інформації про різні види забезпечення та вирішення соціальних проблем військовослужбовців та членів їх сімей;
- відсутність вичерпної інформації про діяльність та завдання, що будуть виконуватись в антитерористичній операції;
- низький рівень психологічної підготовки військовослужбовців до дій в екстремальних умовах.

Серед найважливіших чинників морально-психологічної і психогенної властивостей, що визначають поведінку солдата в бою, виділяють такі:

- ступінь моральної і фізичної перевтоми;
- вплив стресу;
- наявність почуття страху;
- рівень мотивації;
- бойовий настрій.

У сукупності чинників, що сприяють розвитку стресу, важливе місце посідають умови служби, особливості встановленого розпорядку дня і дисциплінарних вимог, організація побуту, ступінь задоволення потреб і

запитів військовослужбовців. Дуже відбивається на психічному стані військовослужбовця характер морально-психологічної атмосфери, що утворилася у військовому колективі, стиль відношень командирів з підлеглими, суспільна думка, переважаючі особисті і групові настрої і традиції.

Стан перевтоми характеризується загальним нездужанням, порушеннями діяльності серцево-судинної і нервової систем, втомою, дратівливістю, безсонням, провалами пам'яті, депресією, безладністю дій або ж нездатністю довести до кінця доручену справу. У ході ведення бойових дій військовослужбовці піддаються граничним психологічним і фізичним навантаженням і неодмінно відчують сильну втому, що може переростати в перевтому, тимчасових зрушень після тривалих обстрілів противником, переривання сну, нерегулярного прийому їжі тощо.

Сильний вплив на психіку військовослужбовця в бою здійснює “бойовий стрес”, який випробують усі військовослужбовці навіть у ході навчань у мирний час. Він, як правило, виявляється у людини, що усвідомлює складність чи небезпеку поставлених перед нею завдань, а також у ході їхнього виконання. Багато в чому такий стан залежить від ступеня психічної і фізичної втоми (перевтоми). Тривалий стрес чи недостатня пристосовність можуть призвести до того, що організм людини перестане справлятися з негативними наслідками, викликаними сильним збудженням чи перевтомою. Здатність військовослужбовця до активних і усвідомлених дій різко падає. Надалі, якщо не будуть прийняті визначені заходи (наприклад, вивід з бою, надання відпочинку, надання медичної допомоги), може наступити повне фізіологічне і морально-психологічне виснаження організму. Реакція кожного військовослужбовця на психогенний чинник (розлади психічної діяльності, пов'язані з травмуючими психіку переживаннями, зумовленими військовими обставинами) індивідуальна. Проте ступінь її значною мірою залежить від сукупності реакції на цей чинник усього підрозділу (частини). Колективна реакція має сильний вплив на дисципліну і організованість частин і підрозділів.

Важливими чинниками, що впливають на психіку військовослужбовця, є ступінь оволодіння зброєю і бойовою технікою, визначальний рівень

професійної переваги над противником, а також повнота об'єктивного уявлення про майбутню бойову діяльність і способи її виконання.

У бойовій обстановці головні причини психологічного стресу – це загроза життю, відповідальність за виконання завдання, недостатність і невизначеність отриманої інформації, дефіцит часу під час прийняття рішень і здійснення бойових дій, невідповідність рівня військово-професійних навичок потребам, що вимагають умов миротворчої діяльності від особистості, психологічна невідповідність до виконання конкретного завдання, невпевненість у надійності зброї та військової техніки, відсутність довіри до командування і чинники ізоляції (під час дій у відриві від основних сил, знаходження в засідці, патрулі, на блокпості) тощо.

Висновки./Conclusions. Таким чином, морально-психологічний стан особового складу Збройних сил України, рівень військової майстерності, бойового уміння значною мірою залежатиме від ефективності організації і проведення заходів морально-психологічного забезпечення, всебічного забезпечення особового складу в ході проведення відмобілізування, виявлення і вирішення соціальних проблем, створення та підтримання позитивної соціально-психологічної обстановки під час підготовки та виконання завдань за призначенням. Так, проведення заходів морально-психологічного забезпечення має за мету утвердження позитивних соціально-психологічних умов застосування підрозділів, формування та підтримку морально-психологічної комфортності під час виконання будь-яких завдань та охоплює основні форми суспільної свідомості – політичну, релігійну і повсякденну. Такий підхід разом із принципом матеріального стимулювання, з точки зору науковців, достатньо ефективно впливає на свідомість і психіку військовослужбовців та сприяє підтриманню на достатньому рівні військової дисципліни і боєготовності Збройних сил України. антитерористична операція та операція Об'єднаних сил зміцнили взаємовідносини між Збройними силами України і військовими контингентами інших країн, створили клімат довіри та військового братерства.

ОСОБЛИВОСТІ РЕГУЛЯЦІЇ МІЖОСОБИСТІСНИХ КОНФЛІКТІВ У СПІВЗАЛЕЖНИХ ЖІНОК

Нічик Людмила Михайлівна,
магістр
Приватне акціонерне товариство
«Вищий навчальний заклад»
Міжрегіональна Академія Управління Персоналом
м.Київ, Україна

Аннотация: На основі теоретичного аналізу літератури з'ясовано, що немає єдиного визначення феномену співзалежності, різні науковці трактують його по своєму. Схильність до співзалежності формується починаючи з раннього дитинства, під впливом виховного процесу. Співзалежним жінкам в конфліктних ситуаціях властиво пристосовуватись і не характерно конкурувати, їм також властива вища підозрілість, образа, почуття провини, вищий рівень ворожості. Через високу кількість подавлених емоцій, які неможливо було відреагувати саме в потрібний момент, співзалежні жінки схильні до дратівливості, непрямой агресії, образи. А образа, в свою чергу – це є позиція «жертви».

Ключевые слова: міжособистісні стосунки, конфлікти, почуття, вина, співзалежна поведінка.

Інтерес вчених до феномену співзалежності виник після спостережень за членами родини особи, яка має хімічну залежність. Було виявлено, що їхнє життя та пріоритети також змінювались. Це стало поштовхом до вивчення поведінки осіб, які проживають з хімічнозалежною особою.

Взагалі немає єдиного визначення співзалежності, різні науковці трактують його по-своєму, підкреслюючи при цьому важливість будь-якої із сторін даного феномену.

В. Штандер вказує, що традиційно співзалежністю вважається залежність дружини, чоловіка, батьків, дітей від члена родини який має хімічну залежність

– алкогольну, наркотичну. Безперечно, якщо хтось один у сім'ї залежний від алкоголю, то решта членів сім'ї страждають психологічно, як і матеріально – вони ніби співзалежні [1 с.50–57].

Anne Wilson Schaef зазначає, що не дивлячись на те, що вивчення співзалежності розпочиналось з вивчення саме хімічної залежності, велика увага приділялась і членам родини залежного, зокрема, дружини, залежних від алкоголю чоловіків, мають схожі проблеми (тривога, страх, напруженість та інші неприємні почуття), які не зникали і у період тверезості чоловіка. Тоді цей стан жінок отримав назву «параалкоголізм» чи «співалкоголізм». Таким чином, почали розглядати проблеми родичів як наслідок впливу залежного на сім'ю [2, с. 105].

Різні автори розглядають феномен співзалежності по-різному, не лише як нормальна/анормальна поведінка під впливом хімічної залежності або порушення психологічного стану в результаті проживання чи контактування із залежним, але і як порушення сімейної взаємодії, яка потребує психологічної корекції.

Anne Wilson Schaef вказує, що у широкому сенсі термін «співзалежність» розглядається як набір засвоєних форм поведінки, почуттів і вірувань, які ускладнюють життя. Це залежність від людей та явищ зовнішнього оточення, яка супроводжується такою мірою неувagi до себе, що майже не залишає можливості для самоідентифікації [2, с. 11]. У сучасній психології немає єдиного визначення, що таке співзалежна поведінка, тому і немає єдиного трактування, хто така співзалежна особистість. Б. Уайнхольд та Дж.Уайнхольд зазначають, що співзалежність – це набута дисфункціональна поведінка, що виникає внаслідок незавершеності вирішення одного або більше завдань розвитку особистості в ранньому дитинстві [3].

Н. Г. Артемцева вказує, що для співзалежних жінок важливо не тільки почуття значущого іншого, його схвалення, його реакції на поведінку, а й думка оточуючих. Жіноча сприйнятливність до почуттів інших, страх бути

скривдженою або відкинутою, турбота про значущих інших, ймовірно, заважають процесу прийняття рішення в будь-якій ситуації [4, с. 227].

Отже, можна зробити висновок, що до основних особистісних характеристик співзалежної жінки відноситься звернення уваги на потреби і інтереси важливої для неї особи, навіть за умови незадоволення власних потреб. Жінки беруть на себе більшу частину відповідальності за все, що відбувається у контакті зі значущою для неї людиною.

Встановлено, що вчені виділяють дуже багато психологічних ознак, що характеризують поведінку співзалежної особи, зокрема, емоційність, отримання своєї унікальності через партнера, фізична залежність від партнера, зацикленість на потребах, інтересах, поведінці іншої важливої людини. Співзалежна особа орієнтована на те, щоб все було під контролем, будь-які зміни її лякають, характерною її особливістю є невміння відмовляти, співзалежні відчувають себе відповідальними за комфорт інших, переконані, що гармонія в сім'ї залежить лише від них, такі особи мають низьку самооцінку.

Серед особистісних характеристик співзалежних людей вчені найчастіше виділяють низьку самооцінку, надмірну турботу про інших, підвищений рівень контролю, не чіткі межі особистості, не розуміння власних потреб, відсутність чіткої самоідентифікації, депресивні стани, агресія яка регулярно не піддається контролю та інше.

До основних психологічних портретів людей, які створюють співзалежні стосунки відносять: 1) осіб з комплексом самоприпинення, для яких характерна впевненість, що будь-які їх дії не можуть виправдати очікування оточуючих, найкращий спосіб не викликати роздратованості і не плутатись у них під ногами; 2) осіб з комплексом мученика, які впевнені, що вони жертви і хтось інший винен в їх стражданнях; 3) особи з садистичними нахилами – прагнуть до абсолютної влади; 4) особи з комплексом нарцисизма характеризується використанням інших людей в якості дзеркала для відображення образу надзвичайної людини; 5) особи з комплексом ненаситної жадоби до любові –

прагнуть отримати любов від близької людини але її втрачають, змінити даний спосіб формування стосунків самостійно для них практично неможливо.

Після проведеного опитування за методикою К. Томаса, в адаптації Гришиної Н.В. на виявлення типу провідної поведінки в конфліктній ситуації. За цією методикою прораховано кількість жінок у відсотках (%) з домінуючими типами поведінки у конфліктних ситуаціях. В результаті отримали такі дані, які дозволили визначити провідні способи поведінки у конфліктних ситуаціях у досліджуваних жінок (див. табл. 1.).

Таблиця 1

Домінуючі способи поведінки досліджуваних жінок у конфліктних ситуаціях

Домінуючий тип поведінки у конфліктній ситуації	Кількість Осіб	Кількість осіб у %
Суперництво	2	5,9
Співробітництво	4	11,8
Компроміс	8	23,5
Уникнення	4	11,8
Пристосування	8	23,5

З таблиці 1 видно, що найбільша кількість досліджуваних жінок мала такі домінуючі типи поведінки у конфліктних ситуаціях як компроміс (у 23,5% осіб) та пристосування (23,5% осіб). Отже, для перших жінок (з схильністю до компромісу) властиво знаходити нейтральне рішення у конфліктній ситуації, а другі жінки (зі схильністю до пристосування) характеризуються тим, що готові жертвувати власними інтересами заради іншої людини.

Отже, на нашу думку, найбільше притаманний тип поведінки у конфліктних ситуаціях для співзалежних жінок – це компроміс як угода між учасниками конфлікту, досягнута шляхом взаємних поступок або торг про взаємні поступки, який є ефективним якщо потрібно, щоб результат був досягнутий якомога швидше. Такий спосіб поведінки використовується у випадках, коли важливо зберегти відносини або ж спокій у відносинах. Компроміс не може забезпечити справжнього задоволення від вирішення

конфліктної ситуації, оскільки мета досягнута не у повній мірі, частина зусиль витрачена на те, щоб зберегти спокій і швидше завершити конфліктну ситуацію.

Якщо люди не бажають детально розглядати питання конфлікту, можуть скористатися «компромісом» як заміником співпраці.

Тип поведінки в конфліктних ситуаціях як пристосування має двоякий характер: може використовуватись у випадку, якщо проблема не є значущою, має посередній характер, і для людини важливо зберегти добрі стосунки з партнером, а не наполягати на її вирішенні. В даному випадку важливо, щоб обидві сторони конфлікту помітили цю поступливість і дану жертву було оцінено. Інша, більш негативна сторона даного типу вирішення конфліктних ситуацій полягає в тому, що людина таким чином пристосовується, її жертвність не оцінюється, вона відчуває себе ображеною, що до неї не прислухаються і вона не робить спроб для того щоб проявитися. На думку В.А. Петровського під пристосуванням також приховується прагнення людини до реалізації всього того, що у неї вже є [5]. Це все є підґрунтям для емоційного конфлікту.

Також достатньо помітна кількість жінок мали схильність до співробітництва та уникнення. Співробітництво (у 11,8% осіб), як домінуючий тип поведінки у конфліктних ситуаціях, свідчить про те, що для таких жінок характерно досягати спільної згоди у конфліктних ситуаціях, при чому інтереси обох сторін дотримуються. Жінки з таким домінуючим типом поведінки у конфліктній ситуації як уникнення (11,8% осіб) не прагнуть досягати своєї цілі у конфлікті, також не прагнуть до кооперації.

Співпраця, як тип поведінки у конфліктних ситуаціях є незамінною при довготривалих стосунках, стосунках з близькими значущими людьми та в цінних стосунках. Даний тип передбачає, що люди є однаково важливими, без домінування один над одним, даний тип поведінки передбачає стратегію взаємодії. Саме користуючись таким способом люди вирішують конфліктну ситуацію і мають можливість досягнути реальних цілей. Недоліком співпраці є

те, що потрібно витратити достатньо часу для обговорень, пояснень, аргументовано підійти до вирішення питання, обговорити шляхи виходу з конфліктної ситуації, а на це потрібно використати достатньо багато часу. В даному типі поведінки не може бути поспіху, все має бути виважено. Використання в конфліктній ситуації саме такого типу поведінки дозволяє вирішити конфлікт повністю.

Наступний тип поведінки в конфліктних ситуаціях – «уникнення», для нього характерним є відчуття того, що опонент має більшу силу, владу і використовує їх у випадку конфлікту. Тобто така поведінка використовується у випадку спілкування зі складною особистістю для того, щоб себе захистити від ще більших негараздів. Т.М. Дзюба вважає, що такий тип поведінки також використовується у випадку остраху конфлікту [6].

Даний тип вирішення конфліктної ситуації не відноситься до таких способів поведінки, які б могли визначити людину як слабкодуху чи характеризувало її в негативному руслі. За допомогою уникнення можливо відстрочити вирішення конфлікту, з ціллю першочергового обдумування проблеми, знаходження певних своїх рішень, аргументів стосовно деталей конфлікту. Даний тип поведінки дозволяє уникнути конфлікту для того щоб вирішити ситуацію пізніше.

Найменша кількість жінок (5,9%) мали такий домінуючий тип поведінки у конфліктних ситуаціях як суперництво. Для них характерно досягання власних інтересів, навіть у тому випадку, якщо це шкодить іншим.

Даний тип поведінки найбільш ефективний в екстремальних ситуаціях, при такому способі вирішення конфліктної ситуації потрібно реально оцінювати свою перевагу, сили, розуміти що компетентність у конфліктному питанні на високому рівні. Якщо цього немає, то людина може бути поглинена в серйозний конфлікт і отримати в ньому поразку.

Даний тип поведінки в особистих стосунках не є бажаним, оскільки є причиною відчуження між людьми.

Можемо говорити про те, що більш співзалежним жінкам в конфліктних ситуаціях властиво пристосовуватись, і не характерно конкурувати, їм також властива вища підозрілість, образа, почуття провини, вищий рівень ворожості. Тобто, співзалежні жінки в конфліктних ситуаціях схильні дослухатися думки партнера, вважати її вірною і не проявляти власну ініціативу. Характерним для них є – не наполягати на своєму варіанті, а пристосовуватись до суперечливих ситуацій, які склалися. Мають завищену міру провини, яка полягає в тому, що співзалежна жінка вважає себе недостатньо хорошою або ж негідною, її вчинки є невірними, недостатньо добре щось робить, тобто направляє агресію на саму себе. Співзалежна жінка недовіряє собі, відповідно, у неї підвищений рівень підозрілості і до оточуючих. Через високу кількість подавлених емоцій, які неможливо було відреагувати саме в потрібний момент, співзалежні жінки схильні до дратівливості, негативізму, образи. А образа, в свою чергу – це є позиція «жертви», тобто така жінка не може сама собі допомогти, вирішити ситуацію в якій вона опинилася, а обирає реагувати через терпимість, ставлення потреб іншої людини на перший план.

Практична робота з регуляції міжособистісних конфліктів у співзалежних жінок повинна бути спрямована на корекцію стилю поведінки у конфліктних ситуаціях, на зменшення почуття провини, рефлексію своїх почуттів, формування довіри до оточуючих, вміння вибачати, навчитися себе любити, перестати грати у владу і керівництво, навчитися просити бажане.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Штандер В. Пастка співузалежнення / В. Штандер. – К.: Відродження, 1995. – С. 50–57
2. Schaef A. Co-dependence: Misunderstood // A. Schaef. - San Francisco, 1996. - 105 p.
3. Уайнхолд Б., Уайнхолд Дж. Освобождение от созависимости / пер. с англ. А. Г. Чеславская. – Москва: Класс, 2002. 224 с.

4.   Артемцева Н. Г. Феномен созависимости: общее, типологическое, индивидуальное. – М.: Изд-во «Институт психологии РАН», 2017. – 227с.
5.   Петровский В.А. Психология неадаптивной активности / В.А. Петровский. – М.: Горбунок, 1992. – 224с.
6.   Дзюба Т. М. Комплекс методик для діагностики психологічної готовності керівника школи до взаємодії в умовах конфлікту / За наук. ред. Л. М. Карамушки. – Полтава: ПОППО. – 2005. – 64с

РІВНІ РОЗВИТКУ КОМУНІКАТИВНИХ НАВИЧОК ЖІНОК-КЕРІВНИКІВ

Павлюк Марія Михайлівна
доктор психол. наук, професор
Атерлей Лариса,
магістр психології
Сірант Альона,
магістр психології
Миголь Марія,
магістр психології
МАУП
м. Київ, Україна

Вступ. У сучасному світі стрімко змінюється позиція жінки у суспільстві, коли в умовах глобалізації представниці жіночої статі займають все більш активну соціальну позицію в соціумі, обіймаючи тепер більш високі керівні посади у організаціях різного типу, в тому числі і освітніх. Якщо раніше керівні посади переважно обіймалися лише представниками чоловічої статі, то виникла ситуація збільшення притоку жінок, здібних до управління, має значне практичне значення і вимагає ґрунтовного наукового дослідження. Адже жінки -керівники характеризуються привнесенням у виконувану ними управлінську діяльність своїх унікальних здібностей та вмінь, навичок і стилю ділової та неофіційної поведінки, які зумовлюються значною мірою їхніми гендерними особливостями, що у кінцевому рахунку розширює і збагачує науку управління. Окрім того, необхідно зазначити, що саме управління в системі освіти хоча і підкоряється основним законам управління, однак має певні відмінності, що зумовлюється специфікою структури і особливостями функціонування освітніх закладів.

Мета роботи. Вивчити взаємозв'язок рівня розвитку комунікативних навичок жінок-керівників закладів освіти із загальною ефективністю виконання ними управлінської діяльності у керованій організації.

Матеріали і методи. Дослідження було проведено на базі Миколаївського інституту післядипломної педагогічної освіти, дошкільних закладів і закладів загальної середньої освіти та Миколаївської області. Загалом було охоплено 82 особи – керівники дошкільних закладів та закладів загальної середньої освіти: з них 52 особи жінок-керівників та 30 осіб – керівників-чоловіків.

Для дослідження рівня розвитку комунікативних навичок жінок-керівників закладів освіти із загальною ефективністю виконання ними управлінської діяльності у керованій організації було застосовано діагностичну методичку «Стиль управління», яка спрямована на вивчення домінуючого стилю управління серед керівників закладів освіти чоловічої та жіночої статі для виявлення можливих гендерних відмінностей у способах взаємодії керівників з підлеглими. А також діагностичний опитувальник «Оцінка комунікативних навичок», спрямований на вивчення навичок ведення діалогу та перемовин керівником освітнього закладу.

Результати і обговорення. Ефективність виконання управлінської діяльності жінками -керівниками закладів освіти має три рівні, які були запропоновані нами на початковому етапі роботи:

1) *низький рівень* характеризується: складнощами у досягненні цілей та виконання поставлених завдань; нераціональним розподілом робочого часу та функціональних обов'язків підлеглих; поганим задоволенням потреб тих груп, які зацікавлені у результатах діяльності організації, та особистих потреб працівників; негативним соціально-психологічним кліматом в колективі та високою плинністю кадрів у організації;

2) *середній рівень* характеризується: помірним досягненням поставлених цілей та виконання поставлених завдань; доцільним розподілом робочого часу та функціональних обов'язків працівників; помірним

задоволенням основних потреб груп, які зацікавлені у результатах діяльності, і важливих особистих потреб працівників; нормальним соціально-психологічним кліматом та відносно низькою плинністю кадрів в організації;

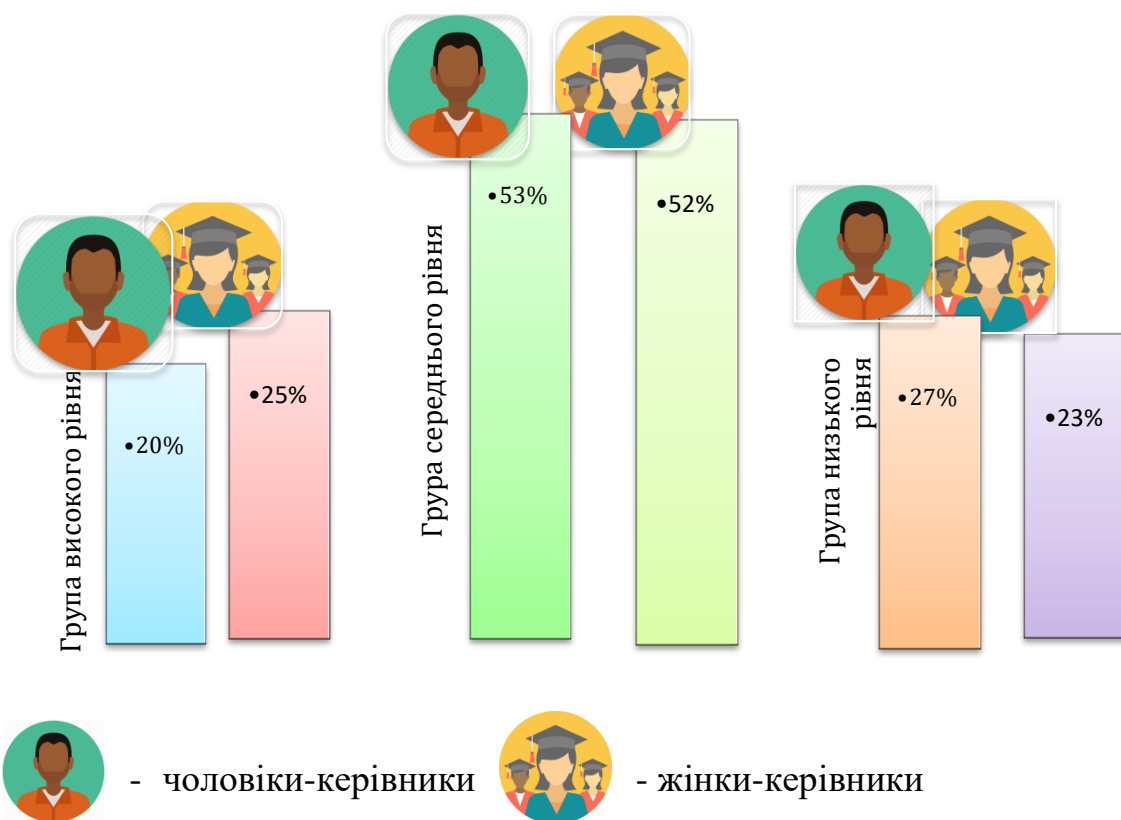
3) *високий рівень* характеризується: швидким та ефективним досягненням поставлених цілей та виконання поставлених завдань; оптимальним розподілом робочого часу та функціональних обов'язків працівників; високим задоволенням потреб груп та особистих потреб працівників; злагодженим соціально-психологічним кліматом, відданістю організації та майже відсутністю плинності кадрів.

У результаті детального вивчення рейтингу освітніх закладів, навчальної успішності вихованців та школярів, внутрішньої документації закладів освіти (статут і паспорт освітніх закладів, штатний розпис, річний план роботи, накази керівників тощо) і даних психологічної служби освітніх закладів (соціально-психологічний клімат у колективі, задоволеність роботою в закладі працівників тощо) 52 діагностовані респонденти жіночої статі, які очолювали ці заклади, були розподілені між трьома попередньо виділеними групами за ефективністю реалізації управління – дивись Рисунок 1:

- низький (елементарний) рівень ефективності – 12 осіб (23 відсотки);
- середній (базовий) рівень ефективності – 27 осіб (52 відсотки);
- високий (просунутий) рівень ефективності – 13 осіб (25 відсотків).

Серед респондентів чоловічої статі розподіл між групами за аналогічними критеріями оцінки ефективності управління відбувся наступним чином:

- низький (елементарний) рівень ефективності – 8 осіб (27 відсотків);
- середній (базовий) рівень ефективності – 16 осіб (53 відсотків);
- високий (просунутий) рівень ефективності – 6 осіб (20 відсотків).

Рисунок 1. Гендерні групи керівників за рівнями ефективності управління

Таким чином, отримані показники ефективності управлінської діяльності за визначеними нами у першому розділі показниками у чоловічій та жіночій групах керівників закладів освіти мають загалом схожі показники, однак серед директорів закладів жіночої статі відсоток респондентів групи високого рівня ефективності управління на 5 відсотків вищий, ніж серед чоловіків (25% проти 20%), а відсоток респондентів групи низького рівня ефективності управління на 4 відсотки нижчий, ніж серед чоловіків (23% проти 27%), що свідчить про деякі переваги гендерних особливостей виконання управлінської ролі керівниками жіночої статі у порівнянні з чоловіками.

Висновки. Загалом, у результаті проведеного емпіричного дослідження було констатовано наявність відмінностей як у структурі, так і рівні розвитку комунікативних умінь і навичок між різностатевими керівниками, а також відмінності у рівні розвитку вивчаємих характеристик між представниками груп елементарного, базового і просунутих рівнів ефективності управління.

Відповідно, автором було зроблено висновок про необхідність розробки і подальшого впровадження на базі інститутів післядипломної педагогічної освіти, методичних центрів та просто закладів дошкільної і загальної середньої освіти програми формування комунікативної компетентності керівників закладів.

ОСОБЛИВОСТІ ВПЛИВУ КАНАЛЬНОГО ЧИННИКУ НА ПРОФЕСІЙНУ САМОВИЗНАЧЕНІСТЬ СТАРШОКЛАСНИКІВ

Павлюк Марія Михайлівна
доктор психол. наук, професор
Костенко Тетяна Сергіївна
магістр психології
Міжрегіональна академія
управління персоналом
г. Київ, Україна

Актуальність дослідження. Перебування школярів у старших класах характеризується поєднанням навчання з виникаючою потребою у формуванні подальшого професійного та життєвого шляху. Зрозуміло, що вибір професії здійснюється лише з приходом певного етапу вікового розвитку, коли дитина починає замислюватись над перспективами дорослого життя та усвідомлювати цінність та/або доходність тієї чи іншої діяльності. На цьому етапі, зазвичай, зникає імпульсивність у прийнятті рішень, а починає з'являтися усвідомленість даного вчинку для своїх перспектив.

Зміни психологічних аспектів у процесі вибору професії обумовлені не лише розвитком та становленням особистості учня, але й зміною його соціального статусу. У підлітків настає період закінчення навчання, виникає питання про визначення свого місця в суспільстві в цілому та в трудовій діяльності зокрема. Тому для більшості старшокласників проблема вибору своєї майбутньої професії набуває соціальної значущості та актуальності.

Важливого значення у формуванні профорієнтаційних поглядів старшокласників набуває каналний чинник – зовнішня незначна обставина, що призводить до значного поведінкового ефекту. Іншими словами, на професійне самовизначення старшокласника може вплинути певна життєва ситуація, після якої з'являються нові світоглядні позиції, що спрямовують свідомість на подальше професійне самовизначення.

Останнім часом в соціально-психологічних дослідженнях фокус інтересу помітно змістився в бік ситуаційної парадигми. Однак, незважаючи на достатню кількість робіт, проведених в такому форматі, ще не сформувалася єдина теорія, що володіє великим пояснювальним потенціалом і можливістю структурування накопиченого матеріалу. На наш погляд, певним кроком на шляху створення подібної теорії, що базується на категоріях простору, часу, соціальної дії, статичності і динаміки, індивідуальності і нормативності, може послужити розгляд психологічної ситуації в контексті системного підходу як відкритої, ієрархічно організованою, динамічної, нестійкої системи.

Мета роботи – виявлення впливу канального чинника на формування професійної самовизначеності старшокласників.

Для виявлення впливу канального чинника на формування професійної самовизначеності старшокласників було використано методику опитувальник «Ваша майбутня професія» Л. Лучко, яка дозволяє за допомогою питань, що стосуються мотивів, які зумовили вибір професії, визначити, чи був спричинений такий вибір випадковими обставинами.

Опитувальник поділяється на дві частини. Перша частина містить 17 запитань, з урахуванням відповідей на які можна зробити уявлення про майбутню сферу професійної діяльності, до якої тяжіє старшокласник.

Зауважимо, що мета нашого дослідження не передбачає визначення професійної спрямованості учнів, а нас цікавить канальний чинник професійного самовизначення, тому першу частину опитувальника ми не використовували.

Друга частина містить перелік мотивів, які могли б бути сформованими у старшокласників на основі тих чи інших життєвих ситуацій. Тому нами було проведено опитування в межах другої частини опитувальника.

Мотиви які оцінювалися:

- 1) випадкові обставини;
- 2) вплив сім'ї, друзів, знайомих;
- 3) матеріальні фактори (платня);

- 4) впевненість у своїх здібностях до даного виду діяльності;
- 5) бажання цікаво жити;
- 6) потяг до самостійності та незалежності;
- 7) зміст праці;
- 8) творчий характер праці;
- 9) суспільна значущість професії;
- 10) швидше інтерес до сфери діяльності взагалі, ніж до відповідної спеціальності.
- 11) та інші.

Крім того, друга частина опитувальника містить питання стосовно того, який саме мотив, на думку старшокласника, є найбільш значимим у їх професійній самовизначеності.

Результати. Опитування за обраною методикою проводилося у формі індивідуальної роботи з кожним учнем. Результати були узагальнені та аналітично оброблені з використанням програмного забезпечення Microsoft Excel.

Узагальнені результати оцінки впливу канального чинника на професійне самовизначення старшокласників за методикою Л. Лучко наведені у таблиці 1.

Як видно з таблиці, найбільший вплив на професійне самовизначення всіх старшокласників в середньому чинить матеріальний чинник (37,78%), на другому знаходиться вплив сім'ї, друзів та знайомих (31,11%), а на третьому – випадкові обставини (24,44%). Отже, випадкові ситуації (канальний чинник) досить часто призводять до того, що дитина обирає за її впливом свою майбутню професію. Тобто можна сказати, що для кожної четвертої дитини вплив канального чинника може бути вирішальним у професійному самовизначенні.

Тому мотив «Випадкові обставини» є досить розповсюдженим серед учнів усіх трьох паралелей як такий, що може виступати яскравим прикладом впливу канального чинника на самовизначення старшокласника.

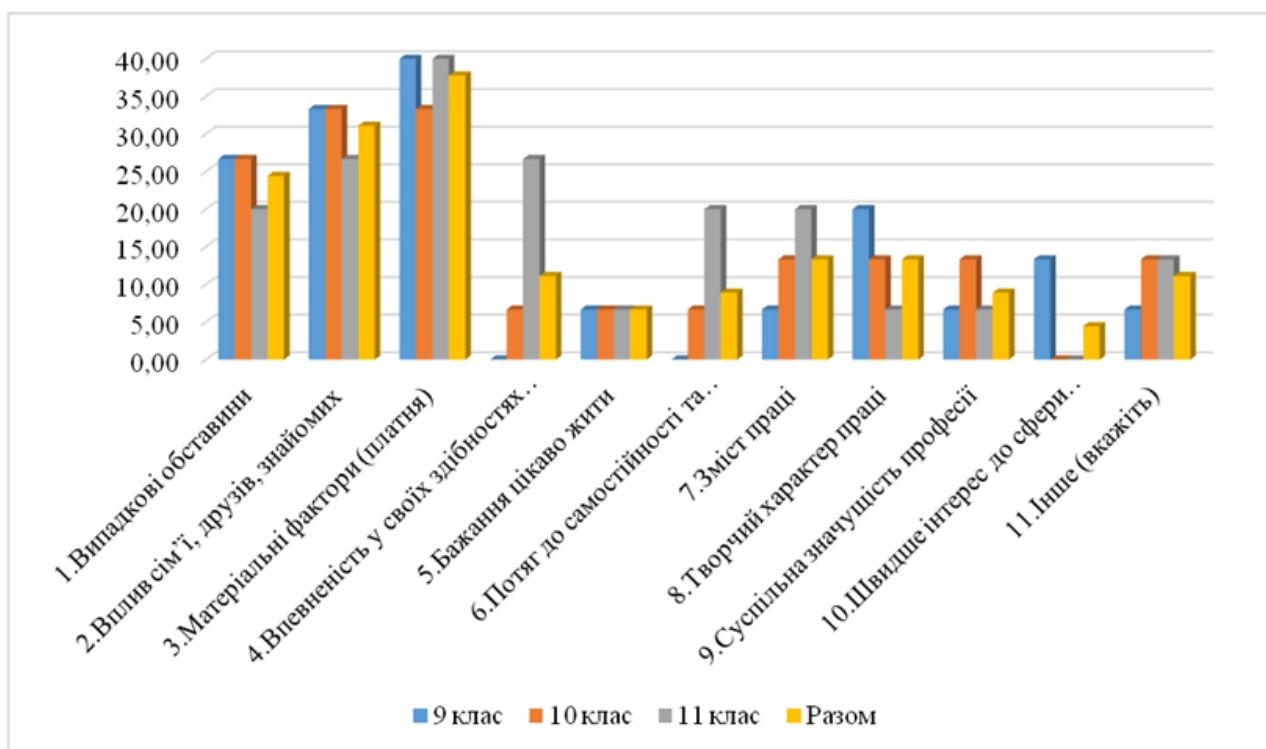
Таблиця 1

Узагальнені результати оцінки впливу канального чинника на професійне самовизначення старшокласників за методикою Л. Лучко

Мотиви	9 клас		10 клас		11 клас		Разом	
	кількість	структура	кількість	структура	кількість	структура	кількість	структура
1.Випадкові обставини	4	26,67	4	26,67	3	20,00	11	24,44
2.Вплив сім'ї, друзів, знайомих	5	33,33	5	33,33	4	26,67	14	31,11
3.Матеріальні фактори (платня)	6	40,00	5	33,33	6	40,00	17	37,78
4.Впевненість у своїх здібностях до даного виду діяльності	0	0,00	1	6,67	4	26,67	5	11,11
5.Бажання цікаво жити	1	6,67	1	6,67	1	6,67	3	6,67
6.Потяг до самостійності та незалежності	0	0,00	1	6,67	3	20,00	4	8,89
7.Зміст праці	1	6,67	2	13,33	3	20,00	6	13,33
8.Творчий характер праці	3	20,00	2	13,33	1	6,67	6	13,33
9.Суспільна значущість професії	1	6,67	2	13,33	1	6,67	4	8,89
10.Швидше інтерес до сфери діяльності взагалі, ніж до відповідної спеціальності	2	13,33	0	0,00	0	0,00	2	4,44
11.Інше (вказіть)	1	6,67	2	13,33	2	13,33	5	11,11
Разом	15	100,0	15	100,0	15	100,0	45	100,0

Варто також відзначити, що на учнів 9 та 10 класів канальний чинник впливає порівняно більшим чином, ніж на учнів 11 класів. Останні вже більш виважено підходять до вибору професії. У них переважає такий чинник, як впевненість у собі при виборі професії.

Загалом же, структура мотивів при виборі майбутньої професії різними віковими категоріями старшокласників наведена на рис. 1.

Рис. 1. Структура мотивів вибору професії за методикою Л. Лучко

Висновки. Таким чином, за методикою Л. Лучко нами доведено значимість канального чинника у професійному визначенні старшокласників, оскільки серед всієї сукупності мотивів він стоїть на третьому місці в рейтингу.

Основним механізмом професійного самовизначення виступає формування індивідуальної особистості майбутнього професіонала. Незважаючи на те, що професійному самовизначенню як процесу, притаманні спільні для всіх стадії визначення з майбутньою професією та подальшого професійного зростання, однак спостерігається значна індивідуальна своєрідність цього явища.

Будь-яка людина на етапі професійної самовизначенності стоїть перед ситуативним вибором, який, з одного боку, спирається на сукупність об'єктивних життєвих умов та ситуації, що визначають можливості її вибору, а з іншого – виходить із власних ціннісних орієнтацій. Частина старшокласників по закінченню освітнього закладу реалізує на практиці свої особисті плани, інша частина не досягає своїх цілей, і їх плани залишаються нереалізованими.

Відповідно, на післяшкільному етапі професійного самовизначення для тих, хто досягнув мети, пошук можна вважати таким, який відносно закінчився.

За результатами дослідження нами визначено, що успішність професійного самовизначення старшокласників залежить від дотримання ними трьох основних умов у виборі професії:

По-перше, усвідомлення власних бажань та намірів особистості (потрібно дати відповідь на питання: «Що я хочу?»);

По-друге, оцінка особистісних та психофізіологічних властивостей і можливостей («Що я можу?»);

По-третє, відчуття того, що чекає від особистості суспільство («Що від мене потрібно?»).

ЛІТЕРАТУРА

1. Бурлачук Л. Ф. Коржова Е. Ю. Введение в психологию жизненных ситуаций.// Л. Ф. Бурлачук, Е. Ю. Коржова – М., 1998.
2. Гришина Н. В. Психология социальных ситуаций.// Н.В. Гришина – СПб., 2001.
3. Росс Л., Нисбетт Р. Человек и ситуация.// Л. Росс, Р. Нисбетт – М., 2000.
4. Щербакова І. М., Стадник Г. А. Психодіагностика професійного самовизначення особистості : навч-метод. Посіб.// І. М. Щербакова, Г.А.Стадник – Суми : Вид-во СумДПУ імені А. С. Макаренка. 2012. 324 с.

ОСОБЛИВОСТІ ЕМОЦІЙНОГО ІНТЕЛЕКТУ ТА ЙОГО ЗНАЧЕННЯ В ЖИТТІ ЛЮДИНИ

Павлюк Марія,
доктор психологічних наук, професор
Кривда Тетяна,
магістр психології
МАУП, м. Київ

Анотація: у статті розглянуто особливості емоційного інтелекту, який належить до групи ментальних здібностей особистості і приймає участь в усвідомленні власних емоцій та емоцій оточуючих, що забезпечує її здатність ефективно керувати своєю емоційною сферою, легко досягати поставлених цілей, гармонійно взаємодіяти з навколишнім світом.

Розкрито психологічні складові емоційного інтелекту, зокрема роль емоцій, які є основою для розвитку самосвідомості особистості та фундаментальним аспектом нашого людського потенціалу. Акцентовано увагу на взаємозв'язку рівня емоційного інтелекту особистості та її успіху в різних сферах життя і ефективного подолання життєвих труднощів.

Підкреслено значення розвитку емоційного інтелекту в житті людини для покращення здібностей усвідомлення власних почуттів, розвитку емпатії, що в свою чергу, зміцнює нашу внутрішню силу і психологічне здоров'я особистості.

Визначено складові емоційного інтелекту, які допомагають зрозуміти психологічний стан людини: самосвідомість, вміння управляти своєю поведінкою, мотивація, емпатія, соціальні навички - високий рівень яких свідчить про емоційну грамотність особистості.

Ключові слова: емоційний інтелект, емоції, інтелект, поведінка, усвідомлення, емпатія, самосвідомість, мотивація, чутливість, контактність, гнучкість, емоційна грамотність.

Аннотация: в статье рассмотрены особенности эмоционального интеллекта, который принадлежит к группе ментальных способностей личности и участвует в осознании собственных эмоций и эмоций окружающих, что обеспечивает ее способность эффективно управлять своей эмоциональной сферой, легко достигать поставленных целей, гармонично взаимодействовать с окружающим миром.

Раскрыто психологические составляющие эмоционального интеллекта, в частности роль эмоций, которые являются основой для развития осознанности личности и фундаментальным аспектом нашего человеческого потенциала. Акцентируется внимание на взаимосвязи уровня эмоционального интеллекта личности и ее успеха в разных сферах жизни и эффективного преодоления жизненных трудностей.

Подчеркнуто значение развития эмоционального интеллекта в жизни человека для улучшения навыков осознания собственных чувств, развития эмпатии, что в свою очередь, укрепляет нашу внутреннюю силу и психологическое здоровье личности.

Определены составные эмоционального интеллекта, которые помогают понять психологическое состояние человека: осознанность, умение управлять своим поведением, мотивация, эмпатия, социальные навыки – высокий уровень которых свидетельствует об эмоциональной грамотности личности.

Ключевые слова: эмоциональный интеллект, эмоции, интеллект, поведение, осознание, эмпатия, осознанность, мотивация, чувственность, контактность, гибкость, эмоциональная грамотность.

Актуальність. Тема емоційного інтелекту є дуже актуальною і достатньо новою, адже поняття «Емоційний інтелект» виникло в кінці ХХ століття і на даний час активно вивчається.

Людство динамічно розвивається і кожного дня перед нами з'являються нові завдання і виклики, перевантаженість інформацією, технологіями, перенасиченість життя подіями, створюють сприятливе середовище для формування різноманітних психічних, соціальних розладів. Для багатьох людей

знайомий стан стресового напруження, повсякденні турботи, обов'язки, суперечливі потреби, і те, як легко втрачається емоційна рівновага, вміння знаходити спільну мову і порозуміння з іншими людьми. І більшість проблем людства сьогодні виникають внаслідок відсутності контакту людини з собою, з своїм внутрішнім світом. «*Temet nosce*» лат. - «Пізнай себе» - античний вислів, надпис на стіні Древньогрецького храму Аполлона в Дельфах, як заклик до кожного, хто заходить. Саме пізнання себе, як індивідуальності та особистості, пізнання себе всього, як цілісної частини великого світу є основою гармонійного життя. І для пізнання себе потрібно дуже добре вивчити не тільки фізичну природу, а й психологічну складову людини. Адже, на даний час не відомо жодної істоти, яка здатна мислити, планувати і має вищі емоції, почуття. Розум і емоції роблять людину унікальною і відмінною від тварин. Тому емоційний інтелект є важливою складовою життя людини. Проблема вивчення особливостей емоційного інтелекту на сьогоднішній день є актуальною та потребує різнобічного розкриття і поглибленого аналізу.

Ступінь розробленості проблеми. Поняття емоційного інтелекту (EI) виникло внаслідок дослідження успішності людини в діяльності та в житті. Концепція емоційного інтелекту (EI), як альтернатива традиційного інтелекту стала широко відомою в психології. Психологи зробили висновки про те, що коефіцієнт емоційного інтелекту (EQ) є більш прогнозованим, чим IQ. Завдяки цьому було знайдено пояснення, що успішні люди вміють ефективно взаємодіяти з іншими людьми, створювати емоційні зв'язки, а також, ефективно управляти своїми емоціями, в той час, коли звичайне поняття інтелекту не включало дані аспекти і наявні тести не виявляли такі здібності.

Вивченням емоційного інтелекту, теорії емоцій займалися і вітчизняні і зарубіжні дослідники, але внаслідок історичних подій на той час радянська наука була відокремлена від світової. Цей факт вплинув на дослідження проблематики інтелектуальних емоцій та почуттів. Такі вчені, як Л.С. Вигоцький, П.М. Якобсен, А.Н. Леонтьєв, С.Л. Рубінштейн займалися дослідженням явища єдності інтелекту та афекту. Ідея Л.С. Вигоцького про

існування динамічної смислової системи, яка складеться з єдності інтелектуальних та афективних процесів і виявляється у взаємозв'язку психіки на всіх ступенях розвитку, була підтримана та розвинута Л.С. Рубінштейном, який стверджує, що мислення – єдність раціонального і емоційного. Передумовами для дослідження питання поєднання емоцій та інтелекту стало визнання факту існування закономірного зв'язку між мисленням та емоційними процесами. Західні вчені змогли більш глибоко дослідити питання ЕІ.

На думку Говарда Бука та С.Дж.Стейна – ЕІ «є здібністю правильно оцінювати обстановку і впливати на неї, інтуїтивно відчувати те, чого бажають і чого потребують інші люди, знати їх сильні та слабкі сторони, не піддаватися стресу та бути чарівним»

Вважають, що саме за допомогою ЕІ первісна людина адаптувалася до навколишнього середовища, створювала соціальні зв'язки з іншими племенами і це було ключовим моментом у виживанні. Вперше до цього аспекту доторкнувся Чарльз Дарвін (1809-1882) в 1872 році. Його праця «Прояв емоцій у людей і тварин» розкривала значимість зовнішніх проявів емоцій для виживання і адаптації. І так, як одними із основних понять ЕІ є емоції, то дослідженням проблеми контролю над емоціями займався Зигмунд Фройд (1856-1939) – психолог, психоаналітик, психіатр і невролог, основоположник психоаналізу.

Так, що ж таке емоційний інтелект? Сама назва складається з двох слів «емоційний» - емоції (від фр. Emotion - хвилювання, збудження) – це складний психічний процес середньої тривалості, який відображає суб'єктивне ставлення до різних життєвих ситуацій у світі; та «інтелект» - (від лат. Intellectus - розуміння, сприйняття, відчуття) тобто, частина розуму, що відповідає за мислення, обробку інформації, знання конкретної особистості, які сформувалися в процесі функціонування свідомості.

Отже, емоційний інтелект – розуміння, сприйняття та відчуття емоцій, вміння ними користуватися, щоб інформувати розум, і використовувати мислення, щоб розуміти та управляти емоціями. Завдяки вмінню розуміти

власні емоції і здатністю керувати ними, людина зможе краще висловлювати свої почуття, бажання, а також зможе розібратися у почуттях та поведінці інших людей. Здатність розуміти і направляти емоції інших людей залежить від того, на скільки ви вмієте розуміти і направляти свої емоції.

Мета статті: розглянути особливості емоційного інтелекту та визначити його значення і вплив на життя людини.

Виклад основного матеріалу. Гармонійна та ефективна взаємодія з оточенням – результат адекватної реакції на емоції, наміри і поведінку інших. Більшість книг та інформації, які мені зустрічались, про емоційний інтелект призначені для людей, керівників, успішних бізнесменів, людей, які управляють компаніями та персоналом. Але, на мою думку, навика емоційного інтелекту важливі і потрібні кожній людині для покращення якості життя. Завдяки емоційному інтелекту можливо вибудовувати кращі стосунки з людьми - вибудовувати партнерські стосунки в особистому житті та ефективні стосунки на робочому місці, що дасть змогу отримувати задоволення від роботи; можливо краще відчувати і керувати емоційними потребами інших людей. Саме він вирішує, як ми будемо діяти в кепських ситуаціях, коли життя підкидає нам «кислий фрукт» - будемо сидіти з кислим обличчям чи приготуємо лимонад. Від нього залежить, якими будуть стосунки з близькими – відкритими і теплими чи відчуженими і холодними. Саме емоційний інтелект впливає на вміння грати в команді – чи ми граємо за команду і об'єднуємо людей, чи вносимо розбрат. Впливає на те, яким чином ми проживемо своє життя – будемо займатися улюбленою справою, створювати щось нове, втілювати свої мрії в реальність, або ж будемо плити за течією. У людини завжди є вибір, яким чином діяти, та не завжди є розуміння і прийняття відповідальності за результат власних дій.

В суспільстві існує думка, що на успіх в житті впливає рівень інтелекту, тобто розумові здібності, які залежать від генетики та умов в яких розвивалася людина. Так, звичайно, даний фактор, в якійсь мірі, має вплив на успіх людини в суспільстві та останні дослідження вказують, що саме емоційний інтелект є

запорукою успіху в житті. І хороша новина в тому, що на відміну від рівня інтелекту людини, рівень емоційного інтелекту можливо тренувати і підвищити. Емоційний інтелект допомагає краще розуміти свою мету і ідеали і впевнено слідувати їм тому, що людина краще розуміє себе, свої сильні сторони і має основу, яка дає сили справитися з труднощами. Наше спокійне і впевнене «Я», наша сутність, якій не потрібно стороннього схвалення, вона не боїться робити помилки, не впадає в розпач від гніву, страху і переживань за події і явища, які відбуваються час від часу. Завдяки розвитку емоційного інтелекту можливо мислити більш спокійно і розсудливо у складних життєвих ситуаціях, можливо керувати почуттями та ситуаціями, які колись сприймалися, як складні і неконтрольовані.

Існує дієвий спосіб прожити усвідомлене і здорове життя – розвинути емоційний інтелект, цей найважливіший навик вміння управляти своїми емоціями. Це дасть можливість жити своїм розумом, побачити і здолати проблеми на вашому шляху, досягти успіху та стати господарем свого життя, втілювати мрії в реальність та стати кращою версією себе.

Дослідження ЕІ починалися в 1900-х роках. Спочатку з'явилося поняття соціального інтелекту в 1920 році і перші статті, які розглядали взаємодію людей, як вид інтелекту. Ввів поняття соціального інтелекту американський психолог і педагог Едвард Лі Торндайк (1874-1949) і вперше в 1926 році створено тест-анкету для вивчення соціального інтелекту, але дані дослідження не були успішними.

Г. Ланге (1895) та В. Джеймс (1894) вивчали роль периферичних реакцій в емоціях та побудували периферичну теорію (психологічну теорію емоцій). Згідно з даною теорією емоція – усвідомлення тілесного збудження, яке ми відчуваємо безпосередньо після сприймання факту, який це збудження викликає. На виникнення і формування емоцій мають вплив фізіологічний стан, оточення, оцінка інформації. Оцінка завжди присутня в емоціях, адже живим істотам потрібно аналізувати та оцінювати впливи, і на основі цього будувати свою поведінку. Оцінка є когнітивною стороною емоцій і в ній наявне

ставлення до цілей. Емоції надають чуттєвого характеру діяльності і визначають її спрямованість, яка є формою контролю у вигляді переживань. В свою чергу переживання є регулятором діяльності і можуть гальмувати її (негативні емоції – смуток), або стимулювати діяльність (позитивні емоції – радість).

В 1939 році американський психолог і психіатр, психодіагност Девід Векслер (1896-1981), який був прихильником того, що у розумній поведінці приймають участь не тільки інтелектуальні здібності, а й інші чинники, які важливо враховувати, розробив Шкалу інтелекту Векслера для дорослих і вона мала назву «Тест інтелекту Векслера-Белльвю». В 1949 році з даного тесту була розроблена «Шкала інтелекту Векслера для дітей» і пізніше, в 1967 році «Шкала інтелекту Векслера для дітей дошкільного та молодшого шкільного віку». В основу його тестів лягло переконання, що здатність мислити раціонально, цілеспрямовано діяти і ефективно справлятися з життєвими обставинами – це і є інтелект. Шкали Векслера стали справжнім відкриттям в тестуванні інтелекту, які використовують і сьогодні.

Абрагам Маслоу (1908-1970) американський психолог, засновник гуманістичної психології, описував, як люди можуть вибудовувати емоційну силу за допомогою теорій мотивації та поведінки.

В 1964 році вперше поняття емоційного інтелекту стало фігурувати в роботах Майкла Белдока та в 1966 році в роботах Ханскарла Льюїнера.

Клод Штайнер, один із засновників транзактного аналізу, в 1975 році розробив концепцію емоційної грамотності та запустив програму тренінга емоційної грамотності.

У 1975 році американський психолог Говард Гарднер у своїй праці «Руйнування розуму» вводить поняття множинного інтелекту. І в 1983 році опубліковує свою відому модель інтелекту, де є розподіл на внутрішньоособистісний та міжособистісний.

Поняття емоційного інтелекту в своїх роботах розкривають глибше: Уейн Пейн в 1985 році присвячує свою працю розвитку емоційного інтелекту та в

1988 році Рувен Бар-Он в своїй докторській дисертації вводить поняття Емоційного коефіцієнта (EQ).

У своїй статті Джон Маєр і Пітер Саловей заявили про те, що вплив емоційних явищ на пізнання регулюється особистістю. Таким чином, вони вказали на наявність індивідуальних здібностей або рис, які відповідають за те, на скільки вплив емоційних явищ виявиться конструктивним або деструктивним для людини. Для відкриття нового виду інтелекту залишалось об'єднати різні дослідження, які опосередковано вказували на існування ЕІ, дати точні визначення терміну «емоційний інтелект» і об'єднати його з наявними напрямками досліджень. Поряд з цим потрібно було продемонструвати емпіричні докази концепції ЕІ. В 1990 році, коли Джон Маєр і Пітер Саловей опублікували першу дослідницьку роботу, в якій визначили термін «емоційний інтелект», а також запропонували методику його вимірювання (EQ). В роботі вони надали докази, що ЕІ є одним із основних видів інтелекту. ЕІ набирає популярності з книги Денієла Гоулмана «Емоційний інтелект». Цей автор і його послідовники перетворили ЕІ в гасло для досліджень та публічної політики. Прихильники популістських підходів до ЕІ заявляли, що він є причиною успіху в різних сферах життя. Багато методик було створено для вимірювання емоційного інтелекту. З'явилося багато навчальних центрів, які ставили за ціль розвинути емоційний інтелект в сфері бізнесу і в навчанні.

Д. Маєр і П. Саловей виділили основні компоненти, з яких складається ЕІ: ідентифікація емоцій, використання емоцій в мисленні і діяльності, розуміння емоцій та управління емоціями. Також було виявлено, що складові ЕІ знаходяться в певній ієрархії та в процесі розвитку відбувається їх пізнання людиною. В результаті досліджень автори виявили, що рівень ЕІ у підлітків нижчий ніж у дорослих. Цей факт свідчить про позитивну вікову динаміку ЕІ. Існує змішана модель ЕІ, згідно неї ЕІ – сукупність когнітивних, особистісних та мотиваційних рис характеру, які пов'язані з адаптацією до реального життя.

Представником змішаного типу ЕІ є Р.Бар-Он, дослідження якого теж виявили зростання ЕІ з віком людини.

Емоції є важливою складовою ЕІ. В процесі еволюції у живих організмів було завдання – вижити. Вчені припускають, що вже перші живі організми мали механізми, які дозволяли їм реагувати на стимули зовнішнього середовища, тобто приймати чи відкидати їх, наближатися чи віддалятися від них. Останні дослідження вказують на те, що навіть найпростіші віруси здатні відчувати відразу до отруйних речовин і вони починають задкувати, щоб уникнути з ними контакту. Такі механізми забезпечують організм поживними речовинами та захистом і є життєво необхідними. Під час еволюції наших прашурів період дорослішання та навчання молодих особин ставав більш тривалим, їм потрібен був більш тривалий термін, щоб навчитися знаходити їжу, піклуватися про себе. І для того, щоб дитина вижила, між нею і людиною (зазвичай це мати), яка піклується про дитину, повинен був виникнути тісний зв'язок, взаємна прихильність. Якщо взяти за основу сучасні дослідження, то фактором виникнення взаємної прихильності матері і дитини є емоції. В ході експерименту, коли немовля залишалося без матері, у дитини виникали бурхливі емоції, а якщо зв'язок з матір'ю порушувався на більш тривалий час або постійно, то у немовляти виникають негативні емоції, які переростають в тяжкі форми депресії і можуть визивати загальне виснаження організму. Однією з причин виникнення емоцій в ході еволюції була необхідність забезпечення соціального зв'язку між матір'ю і дитиною. Крім цього дитині для фізичного та психологічного благополуччя необхідна любов батьків. Навіть дорослій людині важко справлятися з життєвими труднощами, якщо вона обділена любов'ю. В основі різних психологічних захворювань, особливо депресії, лежить дефіцит любові.

Дослідник Д.В. Люсин розглядає ЕІ, як здібність розпізнавати свої емоції та емоції інших людей, а також вміння управляти ними. Природа ЕІ складається з когнітивних здібностей (ідентифікація емоцій – швидкість обробки емоційної інформації) і особистісних показників, таких як, емоційні (емпатія, емоційна

чутливість) та поведінкові (емоційна саморегуляція). Емпіричні дослідження виявили, що ЕІ можливо розвинути, і він не тільки особистісна риса людини. ЕІ включає в себе емоції, інтелект і волю. Воля об'єднує емоції і інтелект, а ЕІ – суб'єктивна характеристика особистості. ЕІ, як ціль, трансформує і розвиває емоційну складову особистості. В процесі трансформації відбувається усвідомлення свого внутрішнього стану і стану партнера з яким є взаємодія. В результаті розвитку ЕІ формується новий психічний стан особистості.

Багато досліджень ЕІ проводять, з ціллю виявити закономірності складових ЕІ та їх зв'язок з психологічним станом. Існують дані про різні вікові та гендерні відмінності, які в цілому достатньо суперечливі. Велике значення у формуванні гендерних відмінностей в складових ЕІ мають соціальні стереотипи, норми і очікування. Літературні джерела свідчать про особливості вікової динаміки емоційної сфери чоловіків і жінок.

Ізраїльські вчені із університету Хайфи М.Зейднер і Г.Метьюс провели дослідження в 2016 році з ціллю вивчення ролі соціальної підтримки у взаємозв'язку з ЕІ і психологічними розладами. Аналіз даних показав, що соціальна підтримка є значущим фактором у взаємозв'язку між ЕІ і психічними розладами.

Професор університету Малаги П.Фернандез-Беррокал в 2014 р. провів дослідження ЕІ в процесі прийняття рішень на основі міжособистісних відносин. В результаті експерименту люди з високим рівнем ЕІ обирають ефективні стратегії для вирішення проблем під час реальної взаємодії і не завжди використовують стратегію співробітництва, а вибирають найбільш доречну модель поведінки, в залежності від поведінки інших. ЕІ асоціюється з можливістю гнучкого реагування на стратегію інших в залежності від контексту з орієнтиром на довгострокові вигоди, навіть якщо це означає вибір стратегії конкуренції, а не співробітництва. Таким чином, більшість досліджень, які базуються на моделі ЕІ, як когнітивної здібності, вказують на зв'язок рівня розвитку ЕІ зі зростанням соціального благополуччя, з

ефективністю професійної діяльності (особливо в професіях, пов'язаних з комунікативною взаємодією), зі стресостійкістю та психічним здоров'ям.

В статті 1998 року «З чого починається лідер», яка до цього часу актуальна, Деніел Гоулман виділив п'ять складових емоційного інтелекту, які допомагають визначити психологічний стан свій та інших людей, на основі якого можна зробити правильні висновки.

1. Самосвідомість (усвідомлення свої емоцій, сильних та слабких сторін, мотивів, цінностей та цілей і їх вплив на оточення). Ознаками наявності самосвідомості є впевненість у собі, адекватна самооцінка, вміння посміятися над собою, потреба в конструктивній критиці. Для розвитку самосвідомості потрібно навчитися розпізнавати та аналізувати свої емоції, вимірювати їх інтенсивність та фіксувати (записувати) їх. Детально описані емоції легко привести в норму та зробити правильні висновки з певної ситуації.

2. Вміння управляти своєю поведінкою (контроль або перенаправлення руйнівних емоцій і поривів). Ознаками вміння управляти своєю поведінкою є надійність, порядність, спокійне ставлення до змін та невизначеності. Для того, щоб навчитися управляти своєю поведінкою, потрібно розвивати емоційну гнучкість. Задавайте частіше питання собі – яка функція даної емоції? Про що вона говорить? який подає сигнал? Емоції допоможуть зрозуміти, що для вас дійсно важливо і як цього досягти. Управляти емоціями означає не позбутися їх, а ефективно використовувати і не давати їм можливості управляти вашою поведінкою і вчинками. Увага до свого тіла допоможе знизити рівень стресу та повернутися в теперішній момент.

3. Мотивація (прагнення досягнень заради самих досягнень). Ознаками наявності мотивації є бажання працювати і встановлювати перед собою складні завдання, прагнення самовдосконалення, здатність зберігати оптимізм в разі невдачі. Для мотивації варто визначити і зрозуміти потреби та вибудувати пріоритети, розвивати вміння приймати поразку і рухатися далі, бути чесним з собою, берегти і підсилювати свої професійні зв'язки.

4. Емпатія (увага до почуттів інших людей, особливо під час прийняття рішень). Ознаки присутності емпатії – здатність приваблювати та утримувати цінних співробітників, вміння стимулювати інших розвиватися, сприйняття міжкультурних відмінностей. Для розвитку емпатії потрібно навчитися управляти своїми емоціями, це дасть можливість розуміти емоції інших людей. Намагайтесь ставити себе на місце іншої людини. В розмові з кимось запитуйте себе, які емоції висловлюють слова вашого співрозмовника. Спостерігайте за невербальною реакцією людей на вас. Намагайтесь пізнавати світ з різних сторін.

5. Соціальні навички (вміння направляти відносини в потрібному напрямку). Ознаки соціальних навичок – ефективне управління в нестабільних умовах, вміння переконувати, широкі зв'язки, вміння зібрати і очолити команду. Коли людина зрозуміє себе, навчиться контролювати свої емоційні реакції і дбайливо ставитися до поглядів інших людей, тоді можливо успішно розвивати соціальні навички, розширяти соціальні зв'язки, співробітництво і вирішення проблем. Для цього встановлюйте, підтримуйте зв'язки, які вже склалися, знайомтеся з новими людьми, працюйте над якістю, а не кількістю ваших соціальних зв'язків, запропонуйте неочікувану допомогу, запам'ятовуйте імена та звертайтеся до людини за іменем, будьте щедрими у відносинах.

Висновки. Підводячи підсумки можна сказати, що у одних осіб велика жага до знань і вони відвідують різноманітні курси, читають книги, формують нові навички. Інші займаються підтримкою фізичної форми, зміцненням здоров'я за допомогою спорту, дієт, вітамінів. Деякі звертаються до релігій і служіння, прагнуть духовного зростання. І дуже важливо розвинути емоційний інтелект для того, щоб кожен день був наповнений яскравими емоційними фарбами. Сила емоційного інтелекту дуже велика, адже емоційна грамотність допомагає нам гармонійно взаємодіяти один з одним, досягати успіху в нашому житті. Щоб розвивати ЕІ потрібно працювати крок за кроком рухатися від внутрішніх елементів до зовнішніх. Тому, що неможливо навчитися

впливати на інших людей, без рівня власної самосвідомості і самоконтролю. Людині, яка знає куди вона рухається і до чого прагне, набагато легше визначити який тип емоційних реакцій їй допоможе, а який – завадить. Усвідомлення цілей дозволяє зрозуміти для чого взагалі потрібно щось робити. І як відомо, всі головні зміни спочатку відбуваються всередині особистості, і тільки тоді, коли людина навчиться змінювати і управляти собою, вона отримає здібність по-справжньому впливати на інших людей. Емоційний розвиток потрібний для того, щоб прожити хороше життя, що дозволить насолоджуватися духовними багатствами, та допомогти людям співпрацювати і використовувати емоції співпереживання для об'єднання та покращення якості життя.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Daniel Goleman, Emotional Intelligence, New York, 2006/ Д.Гоулман «Емоційний інтелект», Харків, видавництво Віват, 2019, -512с.
2. David DeSteno, Emotional Success, 2018/ Девід Дестено «Емоційний успіх», Харків, видавництво:Ранок- Фабула, 2019, -288с.
3. Адель Линн «Сила эмоционального интеллекта. Как его развить для работы и жизни», Москва, издательство Манн, Иванов и Фербер, 2019, -320с.
4. Джил Хессон «Кишенькова книжка емоційного інтелекту», Харків, видавництво:Ранок- Фабула, 2020,- 176с.
5. Ілсе Санд «Компас емоцій», Харків, видавництво Клуб сімейного дозвілля, 2019,- 159с.
6. Ричард Г.Эрскин, Джанет П.Морсунд, Ребекка Л.Траутманн «За пределами эмпатии. Терапия контакта в отношениях», Киев, Интерсервис, 2018, -408с.
7. Клод Штайнер «Эмоциональная грамотность:интеллект с сердцем», Киев, Интерсервис, 2016, -303с.
8. HBR Guide «Емоциональный интеллект», Москва, Издательство Манн, Иванов и Фербер, 2019,-272с.

9. Ричард Дэвидсон, Шерон Бегли, «Эмоциональная жизнь мозга», Питер, издательство Питер, 2017, -424с.
10. Е.А.Сергиенко, Е.А.Хлевная, И.И.Ветрова, Ю.П.Мигун «Тест эмоционального интеллекта», Москва, издательство Институт психологии РАН, 2019, -178с.
11. Е.П.Ильин «Эмоции и чувства» 2-е изд., Питер, Издательство Питер, 2007, -783с.
12. Кэррол Э. Изард «Психология эмоций», Питер, Издательство Питер, 2008, -464с.
13. Дж.Льюис «Управление командой», Питер, Издательство Питер, 2004, -160с.
14. Айзенк Г.Ю. «Интеллект:новый взгляд», Вопросы психологии, 1995, №1 С.111-131
15. Ушаков Д.В. «Социальный интеллект, как вид интеллекта», Москва, издательство Институт психологии РАН, 2009, с.11-28

ОСОБЛИВОСТІ ПРОФОРІЄНТАЦІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ПСИХОЛОГА ЗІ СТАРШОКЛАСНИКАМИ

Павлюк Марія Михайлівна,

доктор психологічних наук, професор
Міжрегіональна академія управління персоналом

Куделіна Ірина Сергіївна,

магістр
Міжрегіональна академія управління персоналом

Вступ. Соціально-економічні зміни, що мають місце в умовах переходу до ринкових відносин, вимагають нових підходів у формуванні особистості школяра. Дедалі гострішою стає залежність місця держави в цивілізованому світі від її можливостей у створенні умов для вільного самовизначення громадян, набуття ними доступних знань і професійної майстерності, самореалізації в тій галузі, де найповніше можна проявити свої обдарування. Успішне вирішення цієї проблеми в основному залежить від позитивних результатів у формуванні особистості майбутнього працівника на всіх етапах його шкільного життя. На цьому наголошується в Національній доктрині розвитку освіти, Законі України "Про загальну середню освіту", Концепції державної системи професійної орієнтації населення та Концепції профільного навчання. Уі названих документах закладено один із основних нововведень - профілізація навчання в середніх загальноосвітніх закладах. Тому актуальністю нашого дослідження є одне із завдань профільної школи допомогти старшокласникам у виборі майбутньої професії, адже підготовка учня до вибору профілю навчання – це фактично перший серйозний етап вибору професії. В умовах швидкого економічного і соціального прогресу світ професій дуже рухливий, багато виникає нових спеціальностей, частина старих зникає. Профорієнтаційна робота має враховувати тенденції розвитку нашого суспільства: тенденція переважного зростання зайнятості у невиробничій сфері, переході від менш до більш престижних, цікавих і добре оплачуваних

професій, від першої професії відмовляються, бо не стільки самим обрана, як певними обставинами.

Тому на данному етапі активізуються профорієнтаційні заходи школи та її служб. У психологої-педагогічній літературі (сюди можна віднести роботи психологів: Б.Г.Ананьєва, М.Ф.Беляєва, Л.І.Божович, Л.С.Виготського, Л.А.Гордона, Г.С.Костюка, М.Д.Левітова, В.М.Мясищева, К.К.Платонова, С.Л.Рубінштейна, Б.М.Теплова; педагогів: О.П.Архіпова, Н.О.Беляєва, В.Г.Іванова, Т.К.Панкратова, Г.О.Фортунова, Г.І.Щукіної, Ю.В.Шарова) розвитку інтересу до певного виду трудової діяльності розглядається як динамічний багатоплановий процес, що впливає на різноманітність підходів до визначення його сутності. Аналізі робіт з проблеми інтересу дозволяє зробити висновки про те, що інтерес є системним утворенням, що визначається сукупністю різних параметрів, які відрізняються і за змістом, характером, видом, рівнями та характеризуються якісними етапами свого розвитку.

Мета роботи – виявити рівень готовності підготовки старшокласників до вибору майбутньої професійної діяльності.

Матеріали та методи дослідження. Теоретичний аналіз вітчизняної та зарубіжної літератури, емпіричні методи дослідження (методики: Диференційно-діагностичний опитувальник (ДДО), Анкета професійних здібностей та якостей, Методика “Професійна мотивація”, Методика “Шкала зрілості професійних установок Дж. Крайтса”), а також констатувальний та формулювальний експеримент. Дослідження було проведено на базі Калинівської ЗОШ № 2 I-III ступенів.

Результати та обговорення. Представники по вибірці хлопців переважають за напрямком Людина – техніка – 45%, високі результати по шкалі Людина – знак – 35%, решта шкал менші представлені по вибірці: Людина – природа – 5%, Людина – людина – 10%, Людина – художній образ – 5%. У дівчат тенденція протилежна, вони найбільше обирають напрям діяльності Людина – людина – 45%, трохи слабше представлений напрям Людина – художній образ – 30%, спеціальності за напрямом людина-природа

представлені 15%, а напрямі Людина – техніка – взагалі не представлений.

У хлопців переважно важливими за проявом є наступні здібності - Інтелектуальні якості -5, Ділові якості 4,5, Психомоторні якості – 4,8, Здібності до точних наук – 5, Технічні здібності – 4,5, що їм знадобиться для опанування професій, пов'язаних з точними науками, військовою справою, технікою. Дівчата ж вважають, що більше знадобляться саме Інтелектуальні якості – 4,4, що нижче за рівнем ніж у хлопців, Ділові якості – 4,6 що майже збігається з вибором хлопців, Емоційно-вольові якості – 5, що не співпадає з вибором хлопців, але можливо потребує участі для реалізації себе в творчих та гуманітарних професіях, Моральні якості – 4,8, що хлопцями майже не проявлено на такому рівні, Здібності до гуманітарних наук – 4,8, що кардинально відрізняється від хлопців, які обирали точні науки, Творчі здібності – 4,8, що потрібно на думку респондентів саме для реалізації себе в творчих професіях.

У хлопців більш вираженим є мотив до Самоствердження в праці (6,8 балів), на другому місці стоїть мотив Власної праці та Соціальної значимості праці (5,2 балів). Найменш вираженим є мотив Професійна майстерність (4,2 балів). На нашу думку вони керуються власними амбіціями, притаманними цьому віку, а також власним значенням для оточуючих. Низький рівень майстерності є нормальним для старшокласників, оскільки вони ще не повністю розуміють вимоги до улюбленої професії, її не володіють певним рівнем професіоналізму. У дівчат картина дещо інша: більш вираженим є мотив до Соціальної значимості (7,2 балів), на другому місці стоїть мотив Самоствердження в праці (5,9 балів), далі - Власна праця (4,6 балів). Найменш вираженим є мотив Професійна майстерність (4,1 балів).

Для хлопців найнижчим показником є установка на нерішучість (22 бали), також низький результат по залежності (26 балів), середній показник по шкалах раціоналізму (30 балів), оптимізму (32 бали), найвище самостійність – 34 бали. У дівчат показники відрізняються нижчим рівнем: найнижчим показником є раціоналізм (24 бали), установка на нерішучість (26 балів),

майже однакові результати пої залежності (30 балів), оптимізму (30 бали), найвищєї самостійності – 32 бали.

Таким чином по вибірці респондентів спостерігаються певні гендерні відмінності між обираючими представниками різної статі напрямів для майбутньої професійної діяльності, що і проявилось в результатах. Хлопці віддають перевагу техніці, точним наукам та військовій справі, що зазвичай є переважно чоловічими справами. Дівчата ж обирають більше гуманітарну сферу діяльності, домашнє господарство, медицину, та творчі професії ві сфері мистецтва. Але варто зазначити, що заї умови чіткого бачення респондентами загального напрямку майбутньої професійної діяльності поки що відсутнє конкретне бачення окремих спеціальностей та професій респондентами, що потребує проведення комплексу профорієнтаційної роботи.

Висновки. Виходячи з результатів дослідження до та після проведення психологічних засобів активації професійних інтересів ми можемо сказати, що профорієнтаційна робота виявляє збільшення обізнаності учнів з тих сфері діяльності по яким була проведена програма “У пошуках свого покликання” суттєво не впливаючи наї загальний результат по тим предметам та сфері діяльності по яким вони вже обізнані ізї власного досвіду. Рівень обізнаності зостався на томуї ж рівні, а професійна обізнаність покращилась. Саме і це виявляє ефективність цієї методики.

В даний час існує безлічі різних теорій, підходи яких вивчення проблеми мотивації настільки різні, що часом їх можна назвати діаметрально протилежними. Сама складність даного поняття, багаторівневаї організація мотиваційної сфери людини, складність структури її механізмів її формування, відкриває широкі можливості для застосування всіх згаданих теорій. Тобто твердження окремих теорій можуть направлятися на різні елементи мотиваційної структури і саме в цих напрямках будуть найбільш компетентними і валідними.

При вивченні різних теорій мотивації, при визначенні механізму і структури мотиваційної сфери професійної діяльності, мотивація людини єї

складною системою, що має у своїй основі як біологічні, так і соціальні елементи, тому і до вивчення мотивації професійної діяльності людини необхідно підходити, з огляду на дану обставину. Мотивація людини, з одного боку, має багатої спільного з мотивацією тварин, в частині задоволення своїх біологічних потреб. Але, з іншого боку, є ряд специфічних особливостей, властивих тільки людині, що також необхідно враховувати при вивченні самеї людської мотиваційної сфери.

Були виявлені особливості виборуї професії старшокласників.

У старшокласників був виявлений високийї рівень сформованості мотиваційних чинників, відсутність пізнавального інтересуї до вибору професії.

Визначено сутність і специфікаї професійного самовизначення старшокласників. Підібрано та апробованої методику формування мотиваційних чинників старшокласників при виборії професії.

Була виявлена динаміка мотивації старшокласників при виборі професії шляхом проведення контрольного експерименту та аналіз результатів дослідження. Після проведення корекційно-розвиваючихі занять у старшокласників збільшилася пізнавальна активність. Для старшокласників більш значущими стали такі цінності які акуратність і самоконтроль. Було виявлено значуще розходженняї в рівні домагань. На наш погляд це і говорить про формування адекватного рівня домагань. Старшокласникиї усвідомлюють свої реальні можливості і вибирають завданняї відповідно до них.

ПСИХОЛОГІЧНІ ЧИННИКИ ВПЕВНЕНOSTІ У СОБІ В ДОРOSЛИХ

Павлюк Марія Михайлівна

доктор психол. наук, професор

Кучер Тетяна Вікторівна,

Студентка

Міжрегіональна Академія Управління персоналом (МАУП)

м. Київ, Україна

Актуальність дослідження. Сьогодення, з його швидкістю змін, трансформаційними процесами, технічним прогресом, розвитком науки, технологій, економічними, політичними, природними потрясіннями, останніми подіями пандемії, яка схвилювала весь світ, актуалізує тему особистого самовизначення і впевненості у собі. Відчуття себе в світі, особиста позиція, внутрішній стержень, вміння себе чути і довіряти собі, екзистенційні частини поняття впевненість у собі. Сучасне суспільство потребує особистостостей з творчим мисленням, з готовністю приймати оригінальні рішення в проблемних ситуаціях, самовдосконалюватися і саморозвиватися на протязі всього життя. Феномен впевненості варто розглядати і сприймати як єдиний і цілісний, наділений стабільністю симптомокомплекс, складовими частинами якого є особистісний, когнітивний, емоційний і поведінковий компоненти. Серед основних чинників, які впливають на підтримання або формування впевненості у собі в дорослому віці, виокремлюємо наступні - самооцінка, самоефективність, поведінкові проявлення (пасивність, агресивність, асертивність), визначення власної ідентичності, відчуття і вміння особистістю вибудовувати психологічні кордони, оточення яке сформував індивід навколо себе. Безумовно всі ці складові являються фундаментальними і важливими у контексті теми впевненості у собі. В залежності від змісту та рівня цієї структури в поведінці, впевненість приймає різні форми.

Мета. Виявити психологічні чинники впевненості у собі в дорослому віці.

Матеріали і методи. Емпіричне дослідження було проведено серед дорослих на базі психологічного центру «Перетворення» і було охоплено 73 дорослих, віком від 18-ти до 50-ти років. Для дослідження рівня самооцінки, як одного з основних чинників, який впливає на рівень впевненості у собі, була застосована методика кількісного виміру самооцінки особистості С.А. Будассі.

Результати і обговорення. На основі проведення дослідження було виявлено наступні дані. У всіх вікових групах (від 18 до 28, від 28 до 40, з 40) жінок і чоловіків відмічається група людей з неадекватно високим показником самооцінки. На основі цих результатів можна сказати що у даної групи дорослих неправильне уявлення про себе, образ себе і власних можливостей ідеалізований, такі люди зазвичай ігнорують невдачі задля того щоб зберегти звичну, високу оцінку своїх справ і себе. Реальна ж дійсність у людей з неадекватно високим показником самооцінки спотворюється, ставлення до неї стає чисто емоційним, неадекватним. Зазвичай люди з такою самооцінкою сприймають об'єктивні і справедливі оцінки власних результатів, як занижено несправедливі. Власний неуспіх пояснюється несприятливими обставинами, або наслідком чийхось дій, небажання визнавати власну відповідальність за результат, не бачення власних пробілів - недостатньо знань, неправильна поведінка, лінь тощо. Виникає афект неадекватності, як емоційний стан, в якому головна причина це стійко сформований стереотип завищеної оцінки власної особистості. У високій самооцінці важлива пластичність, яка буде змінюватися на основі результатів реального положення речей, коли успіх самооцінка підвищується і знижується під час невдачі, це сприяє розвитку особистості, так як їй треба прикладати зусилля, розвивати свої навички і волю, для досягнення цілей.

Результати дослідження самооцінки серед жінок представлені на діаграмі (Рис.1.)

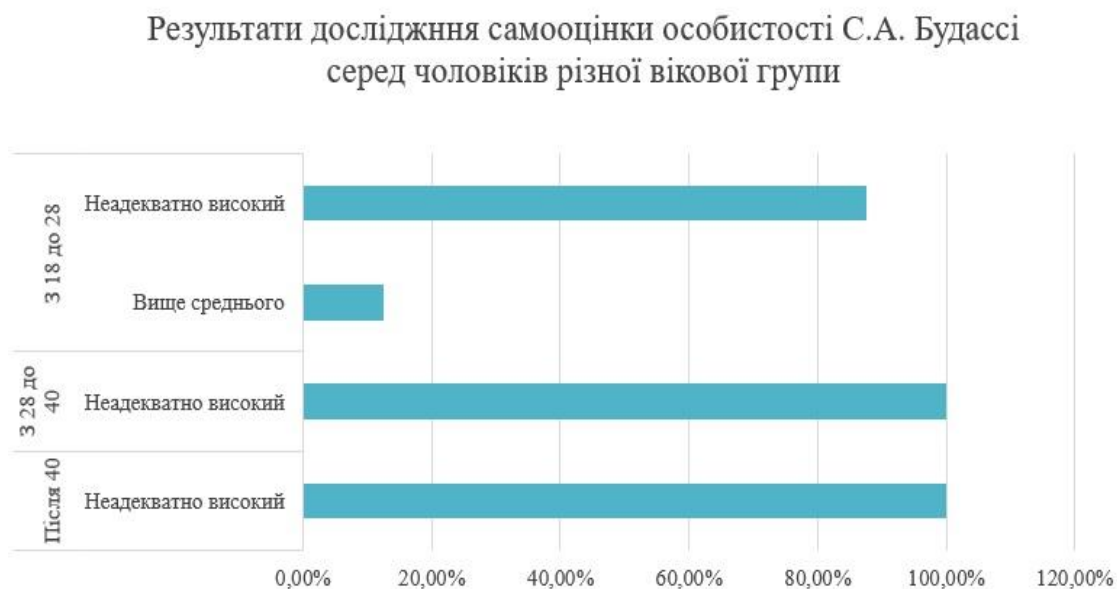
Рис. 1. Результати дослідження самооцінки за Будассі серед жінок

Що ще цікаво спостерігати, що показники рівня самооцінки “вище середнього” переважають у 20% жінок у віковій групі після 40, що може свідчити про достатній власний життєвий досвід і дорослу позицію. Натомість такий рівень - “вище середнього”, у інших вікових групах складає: 8% у віковій категорії від 28 до 40 років і 7,41% від 18 до 28 років. Водночас, показник рівня самооцінки “середній” мають по 4% жінок у віковій категорії від 28 до 40 і 7,41% від 18 до 28 років. Ці особистості мають оптимальну самооцінку, цінують і поважають себе, задоволені собою, адекватно можуть оцінити свої слабкі і сильні сторони і прагнуть до саморозвитку.

В кожній віковій категорії, у відносно невеликого проценту відмічається “низький” рівень самооцінки, що свідчить про те, що такі досліджувані не вірять у власні можливості, що призводить до боязкості, невпевненості у собі, труднощів пов'язаних з реалізацією власних можливостей. Зазвичай, їм не притаманно ставити перед собою важко досяжні цілі, вони обмежуються вирішенням побутових задач, схильні до самокритики.

Серед чоловіків, за результатами дослідження переважає показник “неадекватно високий”, у кожній віковій категорії і лише невеликий відсоток, а

саме 12,50% у віковій категорії від 18 до 28 років, з показником “вище середнього”. Результати дослідження рівня самооцінки серед чоловіків, наводимо в діаграмі (Рис.2.)

Рис. 2. Результати дослідження самооцінки за Будасі серед чоловіків

Варто відмітити, що і занадто завищена і дуже занижена самооцінки мають афект неадекватності, як прояв психологічного захисту, але це тимчасова міра, яка не вирішує головної проблеми - досягнення оптимальної самооцінки, відсутність якої призводить до виникнення міжособистісних конфліктів. Занадто висока, або низька самооцінка порушують процес самоврядування, спотворюють самоконтроль. Так, люди з завищеною самооцінкою зневажливо ставляться до інших і схильні до прояву неповаги, зазнайства, нетерпимості до думки іншого, що сприяє наростанню конфлікту. Особистості з заниженою самооцінкою дуже вимогливі до себе, і тому числі, і до інших, вони не пропускають жодної помилки, схильні постійно підкреслювати недоліки інших, що також може провокувати конфлікти.

Висновки. Застосування комплексу методик для дослідження рівня впевненості у собі, дозволяє визначити, які саме чинники являються впливом на почуття впевненості і впевнену поведінку дорослих. Одним з важливих

чинників, який формує структуру впевненості у собі, являється рівень самооцінки. Результати проведеного дослідження рівня самооцінки показують, що варто розглядати не тільки занижкі показники, а й результати які занадто високі. Адже лише адекватна, нормальна самооцінка дає змогу дорослій особистості не тільки мати мотивацію, впевненість у власних силах для досягнення цілей, а й мати при цьому достатній рівень домагань, володіти вмінням в міру критично до себе ставитися, аналізувати власні вчинки і досягнення, задля формування реальних цілей і пошуку шляху їх досягнення.

Чинники які впливають на впевненість у собі сформовані в дитячому віці, надалі, в дорослому житті, можуть як підкріплювати це відчуття, так і його руйнувати. В свою чергу, людина, яка зазнала труднощів в вихованні і не отримала тієї основи на якій вибудовується почуття впевненості у собі, здатна сформувати це почуття завдяки послідовним діям, змінюючи свої думки щодо себе, своє оточення, яке може надати підтримку, навчаючись діяти інакше, змінюючи свою поведінку, підвищувати свій професіоналізм і як наслідок, отримуючи нові успішні результати, тим самим з кожним кроком підкріплюючи свою самоефективність, підвищувати власну самооцінку і віру в себе.

ЛІТЕРАТУРА

1. Меднікова Г. І. Самооцінка та рівень домагань особистості як динамічна система: дис. кандидата психологічних наук / Меднікова Г. І. Харківський державний педагогічний університет ім.. Г. С. Сковороди, 2002. – 194 с.
2. Алексеева М. І. Психологія ранньої юності / Алексеева М. І. – К.: Т-во "Знання" УРСР, - 1971. - 48 с.
3. Кузьмина З. В. Исследование особенностей самооценки личности в условиях успеха и неудачи: автореф. дис. кандидата психологических наук.: 19.00. 01. - М., 1973. - 17с.

ПСИХОЛОГІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ВИНИКНЕННЯ КОНФЛІКТІВ В ОРГАНІЗАЦІЇ ТА ШЛЯХИ ЇХ ПОДОЛАННЯ

Павлюк Марія Михайлівна,

доктор психологічних наук, професор

Міжрегіональна академія управління персоналом

Розумяк Ольга Рамонівна,

магістр

Міжрегіональна академія управління персоналом

Вступ. В останні десятиліття особливо актуальним питанням у суспільстві стає питання конфлікту, насамперед у організаціях, як основної складової життя суспільства. У ранніх працях по управлінню, як правило, підкреслюється важливість гармонійного функціонування організації. На думку їхніх авторів, якщо знайти правильну формулу, організація буде діяти як добре функціонуючий механізм. Конфлікти, що виникали усередині організації, розглядалися як дуже негативні явища.

Сьогоднішні теоретики управління визнають, що повна відсутність конфлікту усередині організації - умова не тільки неможлива, але і неї бажана.

Значна частина конфліктів являє собою продовження, відображення цілком об'єктивних, не залежних від волі конфліктуючих протиріч. Звичайно, важко знайти прямий зв'язок між конфліктом і протиріччям, що його викликало, так як їх розділяє іноді велика дистанція, безліч "посередників". До перетворення в конфліктну взаємодію протиріччя проходять визначені етапи.

Спроба визначення конфлікту без категорії мети приводить до надмірно розширеного тлумачення цього типу взаємодії. Будь-які живі істоти, починаючи з найпростіших, так чи інакше, борються за своє існування, у тому числі й один з одним, і, відмовивши віді категорії мети, ми неминуче будемо змушені всяку таку боротьбу оголосити конфліктом. У той же час приписування конфліктній взаємодії категорії мети дозволяє виділяти як конфліктуючі сторони тільки ті, котрі здатні до доцільного, свідомого

поводження, тобто дої усвідомлення своєї позиції, позицій інших учасників конфлікту, плануванню своїх дій, свідомому використанню засобів.

Звідси ж випливає, що конфліктуючі сторони обов'язково повинні бути діячами, суб'єктами свого поведіння. Це змушує іноді відмовляти в іменуванні "конфліктуючі сторони" навіть людям і групам людей, і розглядати їх як знаряддя, інструменти, засоби чийхось конфліктних взаємодій, якщо тільки подібні "інструменти", крім того, самі не добудовують усю ситуацію до конфліктної її для себе самих.

Якщо погодитися з приведеними вище визначеннями і міркуваннями, то виявиться, щої конфлікт - один із самих древніх способів взаємодії істот, здатних до самосвідомості. Погроза конфліктом зі боку "своїх" повинна бути одним із самих і древніх і інтимних механізмів стимулювання визначеного поведіння, так само як і заохочення. При цьому запобігання конфлікту, у багатьох випадках є мотивом діяльності, може бути як прямим відходом убік, покиданням арени боротьби, так і конструктивним усуненням самої конфліктної ситуації за рахунок її перебудови чи знищення. У першому випадку конфлікт виявляється недозволенним, незавершеним, тому що або ситуація "заморожується», або конфлікт просто переривається на якийсь час.

Руйнівний конфлікт, безумовно, шкідливий, оскільки він неї сприяє успішному пошуку способів вирішення проблеми її в той же час видозмінює відносини між людьми - від неприйняття один одного до повногої розриву. По суті, такий конфлікт безглуздий, тому що проблема залишається невирішеною, а відносини можуть бути зіпсовані надовго. Однак, крім руйнівних функцій, конфлікт може виконувати і позитивні. У багатьох ситуаціях конфлікт допомагає виявити всю різноманітність точок зору, дає додаткову інформацію, допомагає виявити більшеї число альтернатив або проблем, що робить процесі прийняття рішення більш ефективним.

Мета дослідження: виявлення особливостей виникнення конфліктів в організації та шляхів їх подолання. Для досягнення мети необхідно виконати наступні завдання: здійснити теоретичний аналіз проблеми конфліктів у

вітчизняних та зарубіжних дослідженнях; виявити особливості прояву конфліктів в організації; розробити програму подолання конфліктів в організації; розробити практичні рекомендації психологамі та керівникам з ефективного подолання конфліктів та визначити їх ефективність.

Матеріали та методи дослідження: У дослідженні брали участь працівники у кількості 40 осіб віком від 20 до 40 років організації ТОВ «Акцент». Для вирішення поставлених нами завдань були використані наступні методи емпіричного та теоретичного дослідження: аналіз, тестування, анкетування, систематизація наукових емпіричних та практичних даних.

Емпіричний шляхом були досліджені схильності до конфліктів працівників в сфері послуг за допомогою методик: методика А.І. Ташевої «Дослідження міжособистісного сприйняття у конфліктній ситуації» (модифікація О.В. Місенко); методика «Управління міжособистісними конфліктами» Д.А. Веттена та К.С. Камерона; методика «Стратегія боротьби з конфліктом» Д.А. Веттена та К.С. Камерона; адаптований варіант методики Г. Айзенка «Самооцінка станів тривожності, фрустрації, агресивності та ригідності в умовах конфлікту», адаптація Г.В. Ложкіна, Н.І. Пов'якель; методика "Q-сортування" В.Стефансона.

Результати та обговорення: Підводячи підсумок роботи дослідження організаційних конфліктів можна стверджувати, що існування організації без конфлікту неможливо. Не можна категорично назвати конфлікт проявом дисфункції організації, найімовірніше організаційний конфлікт-норма виробничих відноси.

Таким чином, можна стверджувати, що організаційний конфлікт - явище багатопланове, що представляє собою процес розвитку взаємодії суб'єктів з приводу відмінностей. Тоді управління конфліктом є окрема діяльність щодо забезпечення розвитку конфліктної взаємодії. При такому розумінні конфлікт стає природною умовою існування людей і перетворюється в інструмент розвитку організації.

Грунтуючись на дослідженнях в області конфліктології, подано

корекційна програма для подолання конфліктних ситуацій в організації та практичні рекомендації для керівників та психологів, так як конфлікти в житті організації неминучі, потрібно навчитися керувати ними, ґрунтуючись на досвіді, на засвоєнні теоретичних і практичних знань з цієї проблематики. Крім того, необхідно навчитися попереджати конфлікти, удосконалюючи організаційну структуру і міжособистісні відносини в ній. Тоді виникаючі конфлікти будуть не негативним явищем, а стимулом для руху і розвитку організації вперед і тому нами була розроблена дана корекційна програма та практичні рекомендації для керівників і психологів.

Погляд на проблеми, в тому числі і на конфлікт, як на щось позитивне може виявитися корисним: він здатний перетворити мислення і допомогти знайти рішення.

Висновки. Отримані результати свідчать, на наш погляд, про недостатній рівень сформованості когнітивного компонента психологічної готовності фахівців сфери послуг до взаємодії в умовах конфлікту.

Результати відображають рівень сформованості конфліктологічних умінь і навичок працівників організації вказують на те, що у переважної більшості працівників організації конфліктологічні уміння і навички сформовані недостатньо. Так, високий рівень загального показника сформованості конфліктологічних умінь та навичок сформовано лише у 13,4%. У більшій ніж половині опитаних (54,2 %) виявлено середній рівень сформованості таких умінь та навичок. У третині опитаних (32,4 %) виявлено низький рівень сформованості конфліктологічних умінь та навичок. Так, високий рівень сформованості умінь та навичок зафіксовано лише у 14,3% опитаних. 49,4 % опитаних мають середній рівень сформованості таких умінь та навичок. І 36,3 % респондентів мають низький рівень сформованості цих умінь та навичок. На третьому місці знаходяться уміння та навички «конструктивного сприйняття критики». Лише 3,3 % опитаних працівників організації мають високий рівень розвитку названих умінь та навичок. Для 19,3 % респондентів характерний середній рівень сформованості таких умінь та навичок. У

переважної більшості опитаних (77,4 %) ці вміння та навички мають низький рівень сформованості.

Аналіз взаємозв'язку між типами конфлікту та стратегією поведінки працівників організації в умовах конфлікту показує, що для вирішення певного типу конфліктів деякі стратегії поведінки в конфлікті працівниками організації ніколи не використовувалися. Так, вони жодного разу не використали стратегію «співпраці» чи «компромісу» в тих випадках, коли причиною конфлікту виступали особистісні проблеми («особистісний» тип конфлікту). Однак, цікавим виявився той факт, що цей тип конфлікту переважною більшістю працівників організації (73,2 %) вирішувався силовим методом (методом «боротьби»). Аналіз стратегій поведінки, які використали працівники для вирішення конфліктів комунікативного типу («комунікативний» конфлікт) показав, що тут перевага надана стратегії «пристосування» – 57,1 % опитаних. Що ж стосується «структурного» типу конфлікту, то його більшість респондентів вирішувала за допомогою стратегій «співпраця» (48,8 %) та «компроміс» (33,3 %), тоді як альтернативний підхід – стратегію «боротьба», використали лише 2,4 % від загальної кількості опитаних.

Оцінка індивідуально-психологічних характеристик працівників організації вказує на те, що в половині опитаних (51,9 %) цей показник – високий, у 29,8 % опитаних він має середній рівень. Низький рівень тривожності виявлено лише у 18,3 % опитаних.

Таким чином, отримані дані свідчать, що загалом 81,7 % працівників організації (туті і далі враховано показники високого та середнього рівнів) в умовах конфліктної ситуації можуть виявляти неадекватні емоційні реакції, такі як: високий рівень невротизації, незадоволеність собою, вразливість, пригніченість, емоційне виснаження, розчарування, депресію тощо.

Відповідно, результати аналізу психічних станів особистості працівників організації підтвердили наше припущення про недостатній рівень розвитку особистісних характеристик, які забезпечують здатності працівникам

адаптуватися в умовах конфліктної ситуації таї свідомо здійснювати саморегуляцію власних психофізіологічних станів таї поведінкових реакцій в умовах конфлікту. Зазначене вищеї підтверджує необхідність цілеспрямованого розвитку психічної саморегуляції ві умовах конфліктної ситуації. І це також можеї розглядатися як один із важливих напрямків управління конфліктами в організаціях, які надають послуги.

Проведене дослідження дозволило нам розробити корекційну програмуї подолання конфліктів в організації та на основі програми розроблені практичні рекомендації для керівників організаційі та психологів по роботі з працівниками організації.

Загалом, до перспективних напрямків подальшого дослідження проблеми можна віднести: підготовку практичних психологів до надання психологічної допомоги працівників щодо взаємодії з персоналомі організації в умовах конфлікту; розробку моделі психологої-управлінського консультування працівників з проблем формування психологічної готовності до взаємодії в умовах конфлікту таї ін.

СУЇЦИДАЛЬНА ПОВЕДІНКА ПІДЛІТКІВ

**Пилипенко Марія Андріївна,
Поллак Марія Ондрашівна,
Боровик Наталія Михайлівна,
Тищенко Ольга Павлівна,
Потапенко Надія Валеріївна,**

Студенти

Харківський Інститут ПРАТ «ВНЗ» МАУП
м.Харків, Україна

Вступ. Актуальність дослідження можна пояснити тим, що в наш час підлітковий суїцид став частим явищем, що висвітлюють навіть в новинах по причині вже багатьом відомих ігор в соціальних мережах, які мають назву синій кит, розбуди мене о 4.20, тихий будинок і т.д. Сенс у цих іграх всього один, привести підлітка до суїциду. Більшість людей звинувачують в підлітковому суїциду кураторів цих груп, але не можна упускати той факт, що щасливі діти в такі групи вступати не стали б.

Причини суїциду завжди набагато глибше, ніж ігри з небезпечними завданнями і летальним фіналом. Оскільки підлітковий вік є одним з найбільш переломних і суперечливих, діти приймають багато проблем, які здаються оточуючим дрібницею, занадто близько до серця. Це можуть бути сварки в сім'ї, погані стосунки з однолітками або однокласниками, не взаємна любов, навіть невдачі у навчанні. Якщо батьки висувають надто високі вимоги до дитини, яким він не може слідувати, то в решті решт він емоційно зламається.

У підлітковому ж віці рівень суїцидальних спроб максимальний порівняно з іншими групами населення. Це зумовлено тим, що підліток дуже травматично сприймає більшість подій, що трапляються у його житті.

Суїцидальна поведінка досить складний і багатоаспектний феномен. Проблема самогубств розглядається філософами, вивчається соціологами, педагогами, психологами, юристами та медиками.

Все вище зазначене свідчить про актуальність проблеми, що полягає в

дослідженні підліткового суїциду, його причин та шляхів запобігання цьому.

Метою статті є дослідження особливостей суїцидальної поведінки підлітків та причин її формування.

Матеріали і методи.

Методи використані в роботі: метод спостереження (лонгітюдinale), анкетування, інтерв'ювання, тестування.

Використані методики: методика А.Е Личко «Визначення акцентуації у осіб підліткового віку», методика Демба-Рубенштейн для визначення самооцінки, опитувальник Л.Г Почебут тест спрямований на виявлення агресивної та аутоагресивної поведінки.

Нашими дослідження були охоплені особи від 12 до 18 років. Всі вони учні середніх освітніх шкіл та професійно-технічних училищ у кількості 73 людини.

Всі респонденти дали усну та письмову згоду на проведення діагностичного та емпіричного дослідження.

Результати і обговорення. У психології завжди дуже ретельно вивчався и продовжує досліджуватися вік, який вважається одним з найскладніших - це підлітковий. Таким його називають, тому що він переломний. На цей період потрапляє велика кількість змін як внутрішніх, так і зовнішніх. Відбувається чергова вікова криза, яка повинна перевести підлітка на новий якісний рівень розвитку.

Різні вікові періодизації ставлять відмінні один від одного рамки підліткового віку. Десять плюс рік, десять мінус. Проблема неточної визначеності віку полягає в тому, що в залежності від розвитку суспільства і змін у світі, розвиток підлітків так само відбувається з певними змінами. Так, Рене Заззо називав підлітковим вік з 12 до 16 років, інакше він давав йому визначення «навчання в середній школі». Е. Еріксон об'єднував підлітковий вік і юнацький, ставлячи рамки з 11 до 20, вважаючи цей вік статевою зрілістю. Тому, підлітковим віком в сучасний час вважається період від 11 до 15 років [12].

Саме в отроцтві починають проявлятися негативні тенденції в поведінці

дитини, в його відносинах з навколишнім світом і з самим собою. Такі зміни тісно пов'язані з соціальною ситуацією розвитку підлітка. Своєрідність соціальної ситуації розвитку підлітка полягає у включенні його в нову систему відносин, спілкування з дорослими і однолітками, в освоєнні нових соціальних функцій.

Швидкоплинне і безпроблемне пересування від дитинства до дорослості, властиве архаїчним громадам, обумовлено тим, що завдання соціалізації там ніяк не орієнтовані на індивідуальне вдосконалення особистості, а спрямовані на прогрес її спільності з соціумом. У цьому суспільстві прабатьки бачать в своїх онуках повне наслідування і реалізацію себе [8].

У сучасному суспільстві розвиток в підлітковому віці відбувається складніше, ніж в архаїчному. Цьому сприяють певні причини, до них можна віднести те, що тепер діти не повинні повторювати досвід своїх батьків, вони повинні самі обирати свій шлях, що так само створює деякі складності для дитини. До причин можна віднести і те, що біологічна зрілість настає швидше, ніж діти розвиваються соціально і психологічно. Це все пояснює кризу дорослішання підлітка [3].

Було дуже багато вчених, які висували свої ідеї та погляди щодо підліткового віку.

Але все ж родоначальником даного віку прийнято вважати С. Холла, так як саме він вперше в 1904 р висунув концепцію підліткового віку і визначив конкретні проблеми, з якими вони зустрічаються.

С. Холл пов'язував цей період розвитку людини з епохою романтизму. Він називав це проміжною стадією між дитинством - епохою добування, і дорослим періодом – епохою розвитку. Цей проміжок ніби уособлює епоху хаосу і перевороту. Він уявляє отроцтво як етап бунтарства, протиріч, сум'яття, конфліктів не тільки з зовнішнім світом, а й з внутрішнім "Я".

Але не всі вчені думають однаково. Наприклад, Е. Шпрангер висунув концепцію про те, що підлітковий вік є сензитивним до з'єднання з культурою і духом епохи, в якій перебуває дитина. Так само він спробував усвідомити

важливе і сильне почуття - любов і її прояви в підлітковому та юнацькому віці. Він психологічно описав дві сторони любові - еротику і сексуальність, які за своїми внутрішніми відчуттями відрізняються один від одного. За Е. Шпрангером еротика і сексуальність є різними верствами психіки. Ці почуття викликають у підлітків страх, який в свою чергу веде до появи кризи.

Ще один психолог, У. Штерн називав підлітковий вік продовженням формування особистості. І важливим він вважав в особистості те, яка цінність стоїть у людини на першому місці.

Таким чином, він описав 6 типів цінностей і відповідних типів особистості, які проявляються в підлітковому віці:

- 1) теоретичний тип - це людина, яка спрямована на пізнання оточуючого світу і дійсності;
- 2) естетичний тип - для нього не цікава об'єктивність, він цікавиться певним випадком, який може продемонструвати щось індивідуальне;
- 3) економічний тип - ця людина спрямована на отримання користі, але з невеликою витратою сил і часу;
- 4) соціальний тип - це особистість для якої важливі люди, будь це близькі стосунки або просто знайомі, така людина буде завжди робити для інших більше, ніж для себе;
- 5) політичний тип - цей тип прагне до отримання влади і панування;
- 6) релігійний тип – ця людина всі явища поясняє з боку сенсу життя і релігійних законів.

Ж. Піаже в своїй концепції висловив положення про те, що в підлітковому віці діти здатні подолати егоцентризм і прийняти інші думки і точки зору. Це допомагає особистості ставати більш зрілою і вдосконалюватися в спілкуванні з людьми. Так, децентрацію він вважає одним з чинників соціалізації дитини.

Радянський психолог Виготський Л.С. відзначав в підлітковому віці 2 новоутворення, таких як рефлексія і самосвідомість. Вони тісно пов'язані один з одним, так як рефлексія підлітка допомагає йому сформувати самосвідомість, а

так само надає допомогу в розумінні не тільки самого себе, а й оточуючих людей.

У розвитку він виділяв інтереси, як головний фактор. Підкреслював, що не дивлячись на те, що зміна інтересів і ведуча діяльність змінюються в кожному періоді розвитку людини, саме в підлітковому віці інтереси відіграють найбільшу роль. Так як старі інтереси або абсолютно зникають, або трансформуються, з'являються нові, які визначають розвиток особистості "Я" підлітка.

Він виділив декілька самих особливих інтересів, назвавши їх "домінантами".

Перша і найпоширеніша, це "езопова" - підліток проявляє більший інтерес до самого себе, ніж до соціуму.

"Домінанта зусилля" - вольові зусилля можуть проявлятися в позитивному руслі, але так само бажання протистояти чому-небудь може спричинити негативні наслідки.

"Домінанта далини" - спрямованість на майбутнє, якісь далекі бажання і установка на успіхи, а так само незадоволеність тим, що є в даний момент.

"Домінанта романтики" - як і епоха романтизму в літературі, де герої здійснювали героїчні вчинки і завжди були на одному щаблі з пригодами і незвіданим, так і підлітка тягне до всього подібного.

Підліток починає порівнювати себе з дорослими і чим старше стає, тим краще розуміє, що між ним і дорослими різниці не так багато. Він починає боротися за свої права, які знаходяться на одному рівні з дорослими. Але не завжди батьки або ж вчителі приймають ці права і відносяться до підлітків так серйозно, як вони того бажають. І таке ставлення з боку дорослих може сприйнятися підлітком дуже болісно і привести до негативної поведінки. Усвідомлення того, що підліток вже стає ближче до дорослих, ніж до дітей, називається "почуттям дорослості", яке так чи інакше формується в підлітковому віці і може виявлятися або в хороших вчинках, або в поганих. Багато що залежить від дорослих і прийняття ними "дорослої" позиції підлітка.

Суїцид - це навмисне самопошкодження зі смертельним фіналом, це є виключно людський акт, який зустрічається в усіх культурах [9].

Серед підлітків частіше трапляються суїцид-протест і суїцид-заклик, рідше – суїцид-самопокарання і суїцид-відмова.

Протестні форми суїцидальної поведінки мають на меті негативно вплинути на значущих для суїцидента осіб (групи), які вороже, агресивно ставляться до нього. Підліток передбачає, що карою для кривдників будуть каяття, муки совісті, громадські, правові санкції. Цей тип суїцидальної мотивації базується на високій самооцінці її суб'єкта.

Самогубство-заклик покликане активізувати допомогу, втручання з метою радикальної зміни ситуації. Самопокарання є наслідком почуття провини перед ким-небудь, відмова ж проявляється рідко, насамперед у ситуаціях філософсько-песимістичного ставлення до світу в цілому [4].

Здебільшого підлітковий суїцид зумовлений віковими психологічними особливостями, серед яких домінують егоцентризм, негативізм, емоційна нестійкість, інфантилізм.

Передумовами до самогубства підлітків виступають:

- невміння підлітка розуміти та проявляти свої почуття, пояснювати свої переживання;
- особливість відчуття свого місця у світі: з одного боку – вже не дитина (переживає дорослі бажання), а з іншого – індивід, який залежить від сім'ї (яка, в свою чергу, стає менш значимою, ніж однолітки);
- нестійкість самооцінки, неадекватне уявлення про власну компетентність;
- максималізм у оцінюванні себе та інших, нездатність прогнозувати наслідки своїх дій.

У підлітковому віці рівень суїцидальних спроб максимальний у порівнянні з іншими групами населення, рівень завершених суїцидів стоїть на 3-му місці серед інших вікових груп.

Підлітки відчувають сильні почуття в результаті стресу, невпевненість у

собі, нездатність досягти поставленої мети, фінансової невизначеності і впливу інших факторів в період дорослішання. Для деяких з них розлучення батьків, формування нової сім'ї з вітчимою або зведеними братами або сестрами, переїзд на нове місце проживання, викликає невпевненість у собі. Багато підлітків вирішують ситуацію, що склалася за допомогою суїциду. Депресія і схильність суїциду вважаються психічними розладами, які піддаються лікуванню. Такі діти і підлітки мають потребу в діагностуванні хвороби і призначення необхідного курсу лікування. Коли батьки сумніваються в наявності захворювання у підлітка, їм слід показати дитину фахівцеві і пройти повне психіатричне обстеження.

Багато з симптомів суїцидальної поведінки схожі на депресію.

Причинами суїциду серед підлітків є:

Втрати

1. Розрив романтичних відносин.

2. Смерть коханої людини.

3. Смерть домашньої тварини.

4. Втрата «обличчя» (наприклад, хлопчик, який публічно заявив що має намір стати капітаном футбольної команди і не зміг цього зробити; дівчинка, яка мріяла бути королевою на вечорі, але була відкинута).

5. Розлучення батьків.

Тиску

1. Тиску в школі (прагнення до високих оцінками; одночасне виконання декількох важливих завдань; над активна участь у громадському житті; вимоги брати участь в спортивному житті школи; старанність).

2. Тиск з боку однолітків. (Прагнення бути прийнятим; звичаї групи; схожості в манері одягатися; наркотики; алкоголь; секс; музичні пристрасті).

3. Тиск батьків (успіх; гроші; вибір коледжу; хороші друзі; належна освіта; конфлікт між потребою в контролі та бажанням бути незалежним; розбіжності між батьками з питань виховання; одяг, музика; «проповіді батьків», а не особистий приклад).

Низька самооцінка

1. Фізична непривабливість.
2. Відчуття меншовартості.
3. Сексуальність.
4. Одяг.
5. Фізичне безсилля.
6. Неуспішність у навчанні.
7. Недолік спілкування.
8. Почуття ізольованості, самотності.
9. Безперспективність і безнадія.
10. Похмуре бачення майбутнього, пригніченість почуттям безвиході.

Особистісно-психологічною основою суїцидальності неповнолітніх є депресивні розлади, насамперед імпульсивність, емоційна незрілість і нестійкість.

Імпульсивність дітей-суїцидентів проявляється в нездатності осмислювати, критично зважувати своє суїцидальне рішення, передбачати наслідки свого вчинку, шукати несудіцидальні можливості ефективно захистити себе, свої інтереси. Підліток не може тривалий час обмірковувати прийняття рішення.

Емоційна нестійкість, нестриманість провокує різноманітні конфліктні ситуації. Емоційна незрілість підлітків як нерозвинене співпереживання-співчуття до страждань інших людей, відсутність самовідданої прихильності, любові, емоційний егоцентризм, а також сугестивність (навіювання) є важливою передумовою суїцидальності. Вона проявляється в тому, що неповнолітній некритично переносить у сферу свого “Я” душевні переживання як реальних суїцидентів, так і героїв художніх творів, які справили на нього сильне “привабливе” враження [2]. У підлітків виражені здібності до самопереживання та співчуття, при цьому вони часто залежать від думки оточуючих.

Ці особливості обумовлюють певні типи суїцидонебезпечних реакцій

підліткового періоду:

Реакція депривації. Спостерігається, як правило, у підлітків молодшого та середнього пубертатного періоду. Характеризується пригніченням емоційної активності, втратою інтересу до захоплень та занять. Підліток усамітнюється, стає мовчазним, залишається наодинці з негативними переживаннями. Основним змістом переживань стає страх покарання за академічну неуспішність чи за порушення дисципліни тощо. Підліток упевнений, що він дійсно винний та чекає публічного покарання. Такі реакції спостерігаються у підлітків з сімей “зовні благополучних”, де є двоє батьків, задовольняються матеріально-побутові потреби, відсутні асоціальні прояви тощо. При цьому в сім’ї панують авторитарний стиль виховання, покарання, відсутні емоційні контакти, тобто фактори, що сприяють тривалій депривації дітей та підлітків в умовах сім’ї. Прагнення до самогубства характеризується стійким, вираженим бажанням померти, спосіб вибирається ретельно, все робиться для того, щоб ніхто не завадив спробі. У постсуїцидальному періоді швидко формується критичне ставлення до самогубства як до способу вирішення конфлікту. Для попередження повторних спроб важливим є емпатійний контакт, довіра до дорослих.

Експлозивна реакція. Спостерігається у підлітків середнього пубертатного віку. Характеризується афективною напругою, агресивністю, ворожістю не тільки до учасників конфлікту, а й до усіх оточуючих. Проявляється різноманітними порушеннями поведінки. Такі реакції формуються у підлітків, що прагнуть до лідерства. Вони виховуються у сім’ях, де подібні реакції на ситуаційні труднощі традиційні для дорослих членів сім’ї. Конфлікти, сварки із взаємними обвинуваченнями, вживання алкогольних речовин створюють ситуацію напруги, сприяючи формуванню відповідної поведінки і в молодших членів сім’ї. Суїцидальні дії в даному випадку трактуються як прагнення помститися тим, хто ображав, довести свою правоту. Для таких підлітків характерні висловлювання типу: “Навіть ціною свого життя я доведу, що зі мною вчинили несправедливо”, “Нехай я помру, але її

(наприклад, класного керівника) звільнять з нашого класу”. Самогубства в цих випадках здійснюються у стані афекту, у момент найвищого загострення конфліктної ситуації, часто на очах у тих, хто ображав. Суїцидальні дії не плануються завчасно. У постсуїцидальному періоді зберігається відсторонене ставлення до оточуючих, критика до самогубства відразу не формується, особливо якщо підлітку вдалося за допомогою суїцидальної спроби змінити ситуацію на свою користь. Основним завданням реабілітації у таких випадках поряд з соціально-психологічною допомогою є педагогічна корекція.

Реакція самоусунення. Спостерігається у підлітків середнього пубертатного віку, а також у підлітків старшого пубертатного віку з рисами соціальної та емоційної незрілості. Усі вони часто хворіли в дитинстві, фізично ослаблені, з ознаками соціальної занедбаності. Реакція характеризується прагненням втекти від проблем у побуті та навчанні, витіснити із свідомості думки про конфлікти з оточуючими, звертає на себе увагу крайня емоційна нестійкість підлітків даної групи. Вони легко впадають у відчай при невдачах і занадто радіють найменшому успіху. Ці підлітки несаможиттєві у прийнятті рішень, часто знаходяться під впливом однолітків, рано починають палити, вживати алкогольні речовини. Такі порушення у поведінці сприяють виникненню конфліктів з оточуючими, ситуацій загрози покарання. Суїцидальні дії є проявом бажання усунути себе з конфлікту, по можливості вийти з нього, при цьому як вихід передбачається не обов'язково смерть, а можливість хвороби. З аутоагресивною метою підлітки вживають небезпечні для життя засоби і не демонструють імітації самогубства. У тих випадках, коли спроба самогубства викликана бажанням померти, це бажання у період реалізації стає нестійким. При спробі самогубства підлітки активно шукають допомоги. Вони самі викликають “швидку”, повідомляють про самогубство дорослим, просять їх врятувати. Критичне ставлення до самогубства формується відразу після спроби, супроводжується почуттям провини та сорому за свій вчинок. Допомога суїцидентам даної групи включає соціально-психологічну допомогу у подоланні конфлікту та психотерапевтичній корекції

поведінки [11].

За даними А.Є. Личко, серед підлітків з незавершеними суїцидів 32% були у віці 17 років, 31% - 16 років; 21% - 15 років; 12% - 14 років і лише 4% у віці 12-13 років. Як вже зазначалося, частота закінчених суїцидів серед підлітків відносно невелика і не перевищує 1% від усіх суїцидальних дій. Суїцидальні дії в цьому віці частіше мають демонстративний характер і нерідко можуть носити риси "суїцидальної" шантажу [6].

Б.Н. Алмазов, обстеживши групу підлітків 14-18 років, навмисне завдали собі порізи, встановив, що тільки 4% з них у момент самопорізу мали думки суїцидального змісту, у 30% самопорізу були здійснені в результаті сварки з однолітками, у 20% як обряд "братання кров'ю", у 20% як демонстрація, бравада перед однолітками і однолітками. При подальшому стаціонарному обстеженні 15% з них визнані психічно здоровими, у решти відзначені різні аномалії розвитку особистості: психічний інфантилізм, прикордонна розумова відсталість, в 50% випадків - акцентуація характеру [6].

Однак диференціювати замаху і демонстративні суїцидальні спроби у підлітків буває надзвичайно важко.

А.Є. Личко, А.А. Александров, обстеживши групу підлітків у віці 14-18 років, виявили, що приблизно у половини з них (49%) суїцидальні дії здійснюються на тлі гострої афективної реакції (афективний тип суїцидальних дій), яка розвивається за механізмом "короткого замикання".

«Коли часом малозначний привід відіграє роль "останньої краплі" і провокує суїцидальну дію. При цьому дії підлітка в момент суїцидальної спроби нерідко зовні здаються демонстративними. Вони здійснюються на очах у кривдника, супроводжуються плачем або, навпаки, бравадою спокою. Однак ця "гра у самогубство" часто заходить занадто далеко і може закінчитися трагічно» [4].

На умовність кордонів між суїцидів, замахами та суїцидальними спробами у підлітків вказують й інші автори. Е. Шир відзначає, що більшість суїцидальних дій у підлітковому віці, будучи мікросоціальної зумовленими

(стосунки в родині, в школі тощо), спрямовані не на самознищення, а на відновлення порушених соціальних зв'язків з оточуючими. Тому в підлітковому віці найчастіше мова йде не про "замах на самогубство", а лише про застосування "суїцидальної техніки" для досягнення тієї чи іншої первинної (несуїцидальної) цілі. Іноді суїцидальна поведінка у підлітків визначається прагненням до тимчасового "виключення" з ситуації. І в тому і в іншому випадках, незважаючи на відсутність суїцидальних намірів, потенційна небезпека таких дій досить висока.

«У групі обстежених нами підлітків і хлопців у віці 15-18 років суїциди відзначалися у 3%, замаху - у 6%, суїцидальні спроби і прояви - у 91%. Серед суїцидентів, які вчинили суїциди і замаху, осіб чоловічої і жіночої статі було приблизно порівну (49 і 51%), у групі підлітків із суїцидальними спробами і намірами переважали дівчата (80%). Серед усіх підлітків з суїцидальним поведінкою учні шкіл склали 38%, учні ПТУ - 30%, студенти технікумів - 10%, інститутів - 3%, робітники - 10%, службовці - 3% і особи, що не мають певних занять - 6%. Підлітків у віці 15 років було 10%, 16 років - 38,5%, 17 років - 28,2%, 18 років - 23,3%. Четверта частина підлітків суїцидальні дії скоїли повторно» [18]. Суїцидальна поведінка вивчається нами групі підлітків в 46% випадків супроводжувалося пияцтвом і епізодичним вживанням наркотиків і сильнодіючих психотропних засобів, в 38% - правопорушеннями, у 18% - схильністю до втечі з дому та бродяжництва і в 12% випадків - транзиторними сексуальні девіації. Суїцидальна поведінка по відношенню до всіх вивчених форм девіацій у групі підлітків 15-18 років склало 10%.

Ще Дюркгейм виділив чотири основні мотиви суїцидів: альтруїстичний і егоїстичний, з одного боку, фаталістичний і аномічний з іншого.

Дійсно, свідомий відхід з життя можливий в ім'я якоїсь великої мети, переконань, заради порятунку людей і т.д. Такі вчинки, які здійснюються по альтруїстичних мотивів, високо оцінюються суспільством. Проте в підлітковому віці мотиви суїцидальних дій найчастіше егоїстичні. Дюркгейм ввів поняття "аномізм" - тип соціально-психологічної ізоляції, що настає при

ослабленні зв'язків, що з'єднують індивіда та його соціальне середовище. Аномічне самогубство, по Дюркгейма, є результатом важкого розбіжності між особистістю і навколишнього його середовищем.

Проте такі складні види діяльності, як суїцидальна поведінка, викликані, як правило, не одним, а кількома одночасно діючими і взаємодіючими мотивами, які створюють розгорнуту систему мотивації дій і вчинків людини.

Висновки. Складність і багатоплановість явища самогубства, а також нерідке змішання індивідуального і соціального рівнів суїцидальних проявів пояснює різноманітність підходів до їх поясненню. Тому різні теоретичні положення та гіпотези будували безліч зарубіжних і вітчизняних вчених. Серед них були такі вчені, як Е. Дюркгейм (запропонував свою соціальну теорію суїциду, згідно з якою самогубство є результатом розриву індивідумом взаємин з тією соціальною групою, до якої він раніше належав, його вважають "батьком суїцидології"), З. Фрейд (вважає, що суїцид - це прояв впливу Танатоса), А. Адлер (розглядає суїцид як результат кризи), К.Г. Юнг (вказував на несвідоме прагнення людини до духовного переродження), Р. Мей і К. Роджерс (підкреслюють емоційні переживання в походженні суїцидальної поведінки), В. Франкл (екзистенційна тривога переживається як страх перед безнадією, провини й осуду, це веде до суїцидальних дій), Е. Фромм (зробив спробу розглянути самогубство як вроджене потяг до смерті), розглядали гештальт-психологи (при поєднанні захисних механізмів відбувається реалізація суїцидальної дії) та інші. Багато консультантів та психотерапевтів користуються типологією суїцидальної поведінки, заснованої на гештальт-підході.

Незважаючи на таку кількість положень, концепцій та гіпотез до цих пір немає тієї єдиної теорії, яка пояснювала б природу суїцидів. Адже таке явища, як самогубство, повністю зрозуміти неможливо. Будь-яке самогубство має свої соціальні та внутрішньо особистісні причини.

Найчастіше родичі та близькі люди, які оточували самовбивцю, не завжди можуть пояснити мотиви потерпілого. Основними мотивами самогубств можна

назвати страх перед покаранням, соматичні та душевні хвороби, проблеми вдома і на роботі, сильні емоційні переживання, злидні, перенасиченість життям.

До основних мотивів суїцидальної поведінки відносяться:

переживання образи, самотності, відчуженості і нерозуміння;

дійсна або уявна втрата любові батьків, нерозділене почуття і ревності;

переживання, пов'язані зі смертю, розлученням або відходом батька з сім'ї;

низька самооцінка, пов'язана з суб'єктивно пережитої фізичної непривабливістю і нездатністю реалізувати власну сексуальність, переживання обмеження власних фізичних можливостей з відсутністю визнання однолітків, дефіцитом матеріальних атрибутів успішності, включаючи дорогі речі і одяг, неуспешністю в школі;

тиск і завищені нереалізовані очікування, пов'язані з шкільним життям - успішністю і статусом в класі в групі однолітків, оцінкою шкільних успіхів батьками та іншими значущими людьми;

почуття провини, сорому, ображеного самолюбства, самозвинувачення;

боязнь ганьби, глузувань або приниження;

страх покарання, небажання вибачитися;

любовні невдачі, розрив романтичних відносин сексуальні ексцеси, вагітність;

втрати і втрати, пов'язані з втратою підробітку (часткової фінансової незалежності), втратою "особи" (нереалізацією значущих публічних обіцянок і зобов'язань);

почуття помсти, злоби, протесту;

бажання привернути до себе увагу, викликати співчуття, уникнути неприємних наслідків, піти від вирішення проблем;

співчуття або наслідування значимим людям, героям книг, фільмів, кумирам.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Андрійчук І. Корекційно-розвивальна програма спілкування для підлітків // Психолог. – 2007. – № 25-27 (265-267). – 212 с.
2. Виготский Л. С. Динамика и структура личности подростка. – В кн.: Виготский Л.С. Собрание сочинений. – М., 1984, т.4., – 520 с.
3. Виховання важкої дитини: Діти з девіантною поведінкою: Навч. метод. посібн. / Під ред. М.І. Рожкової. – М.: Гуманіт. Вид. центр Владос, 2001. – 240 с.
4. Вікова та педагогічна психологія: Навчальний підручник / О.В. Скрипченко, Л.В. Долинська, З.В. Огороднійчук та ін. – К.: Просвіта, 2001.
5. Дюркгейм Е. Самогубство: Соціол. дослідження / Пер. з фр. Л.Кононович. – К.: Основи, 1998. – 519.
6. З досвіду роботи регіональних психологічних служб із формування здорового способу життя в учнівській молоді: Методичний посібник / О.М. Сироватко, Л.І. Гриценко, Н.М. Городнова та ін.; За наук. ред. І.І. Цушка. – К.: Ніка-Центр, 2008. – 124 с.
7. Качуровська О. Програма психокорекційної та розвивальної роботи для підлітків: Стань капітаном свого життя // Психолог. – 2007. – 267 с.
8. Лозиця В.Г. Протиріччя підліткового віку // Лозиця В.Г. Психологія і педагогіка: основні положення: Навчальний посібник. – К., – 2001. – 271 с.
9. Маценко А. Моніторинг індивідуального розвитку особистості підлітка // Психолог. – 2003. – № 28 (76). – 222 с.
10. Попередження суїцидальної поведінки дітей та підлітків. Методичні рекомендації // Все для вчителя. – 2004. – № 10-11. – С.53-64.
11. Психологія суїциду: Навчальний посібник / За ред. В.П. Москальця. – Київ – Івано-Франківськ: Плай, 2002. – 249 с.
12. Рубинштейн С.Л. Основы общей психологии. – СПб.: Питер, 2005. – С.551-586.
13. Сечейко О. Взаємозв'язок індивідуально-психологічних та виховних особливостей підлітків // Рідна школа. – 1999. – № 9. – С. 60-61;

14. Сисун М. Програма корекції тривожності у підлітків // Психолог. – 2004. – № 16 (112). – С. (вкладка);
15. Солдатова І., Шайгерова Л., Шарова О. Тренінг толерантності для підлітків // Психолог. – 2002. – № 21-24. – С 57-71;
16. Страх як прояв особистісних самообмежень / Осадько О. // Психолог. - 2004. - № 7. - С.25-27.
17. Туріщева Л.В. Позитивні та негативні протиріччя характерні для підлітка (за Сухомлинським) // Виховна робота в школі. – 2006. – № 9. – С. 33-36;
18. Хімелн Н. Становлення самосвідомості підлітка: почуття дорослості, самоствердження, самооцінка // Психолог. – 2007. – № 25-27. – С. 7-11;
19. Щотка О.П. Психологія підлітка: Психологічний практикум. – Ніжин: Держ. пед. ун-т, 2004. – 248 с.

ПРОБЛЕМЫ ШКОЛЬНОЙ ДЕЗАДАПТАЦИИ ПЕРВОКЛАССНИКОВ

Попрядухина Наталья Григорьевна,

к.психол.н., доцент

Орский гуманитарно-технологический

институт (филиал) ОГУ

г. Орск, Россия

Введение./Introduction. Современная система российского образования вместе со всем мировым сообществом пытается решить глобальную проблему современности - проблему психологического развития детей.

Сложный период в общественной и экономической жизни мирового пространства, связанный с периодом пандемии, внес серьезные коррективы в развитие российской образовательной системы. Согласно статистике и наблюдениям педагогов и психологов, именно в 2020 году отмечается резкое снижение показателей социальной защищенности и здоровья детей. Сложившаяся ситуация способствует увеличению количества обучающихся, у которых на момент поступления в школу и в условиях школьного обучения обнаруживаются признаки ослабленного здоровья, признаки социально-педагогической запущенности, пограничных нарушений в развитии значимых для обучения психофизиологических и высших психических функций. В психолого-педагогических исследованиях отмечается, что у этой категории детей в процессе их социализации очень часто наблюдаются проблемы в психологическом развитии, а также в поведении.

Взрослея и обретая физическую силу, они нередко отсеиваются из школы, становясь деструктивными элементами общества. В связи с этой ситуацией в оборот вошло новое понятие "дети риска школьной дезадаптации". Изучением проблемы дезадаптации первоклассников занимались ученые Божович Л.И., Дорожевец Т.В., Дубровина И.В., Ковалева Л.М., Кузьмин Е.С., Овчарова Р.В., и др.

Все возрастающая общественная тревога за судьбы дезадаптированных детей, осознание необходимости усиления роли педагогов и психологов в охране их физического и психического здоровья, обеспечении полноценного образования имеют своим следствием формирование нового направления в школьной практике – коррекционно-развивающего образования.

По мнению Овчаровой Р.В психологическая адаптация человека – это приспособление человека как социоиндивида, личности к определенным нормам, условиям, принципам, этикету в обществе в соответствии с требованиями самого общества, а также с учетом личностью своих собственных индивидуальных качеств, особенностей психики.

Адаптивность у разных людей различна. Она отражает уровень как врожденных, так и приобретенных в процессе жизни качеств индивида. Отчасти адаптивность обусловлена генетически, особенностями обмена веществ, различием биохимических реакций, определяющими типы реагирования на стрессорные воздействия.

Отечественные и зарубежные исследователи подчеркивают четкую зависимость адаптивности от состояния защитных сил организма, его биоэнергетического потенциала, от данных природой способностей, определяющих его обучаемость.

Выявлена зависимость адаптационных возможностей человека от особенностей строения и функционирования его нервной системы, от силы или слабости нервных процессов, процессов возбуждения и торможения, от их подвижности или инертности.

В целом психологи отмечают зависимость адаптивности от физического, психического, нравственного здоровья ребенка.

Цель работы./Aim. О сложности и значимости периода, связанного с адаптацией ребенка в школе, сказано и написано в отечественной психологической и педагогической литературе убедительно и достаточно (И.В. Дубровина, Р.В. Овчарова, М.Р. Битянова и др.). Именно в эти первые месяцы начинают формироваться те системы отношений ребенка с миром и с самим

собой, те устойчивые формы взаимоотношений со сверстниками и взрослыми и базовые учебные установки, которые в существенной мере определяют в дальнейшем успешность его школьного обучения, эффективность стиля общения, возможности личностной самореализации в школьной среде.

То, по какому магистральному пути пойдет развитие школьника в ближайшие годы, будет ли в период адаптации заложен социальный и интеллектуальный фундамент дальнейшего успешного обучения или с приходом в школу ребенок попадет в чужой, непонятный – а, следовательно, и враждебный ему – школьный мир, во многом зависит от профессиональной и собственно личностной зрелости взрослых: родителей, педагогов, школьных психологов.

Для многих детей поступление в школу может явиться сложным испытанием. Однако вопрос заключается в том, как ребенок справляется с трудностями, связанными с процессом адаптации, какие способы решения проблем выбирает. К сожалению, для некоторых учащихся эти проблемы остаются неразрешенными. И если в таких случаях не оказывается помощь со стороны школьного психолога, педагога, родителей, то у детей может наблюдаться явление дезадаптации, а также различные формы школьных неврозов. Вполне естественно, что преодоление той или иной формы дезадаптации, прежде всего, должно быть направлено на устранение причин, ее вызывающих. Дезадаптация ребенка в школе, неспособность справиться с ролью ученика негативно влияют на его адаптацию в других сферах. Поэтому так необходима и важна работа психолога именно с первоклассниками.

Теоретический анализ психолого-педагогической литературы по проблеме школьной дезадаптации как психолого-педагогического явления, позволил выделить факторы развития адаптационных нарушений, специфику проявления этих нарушений и пути коррекции.

Наиболее распространенными факторами, приводящими ребенка к дезадаптации являются:

- низкая школьная мотивация и школьная неуспеваемость;

- нарушение поведения;
- соматическая ослабленность
- самооценка и уровень притязаний;
- социальный статус в группе;
- отсутствие навыков общения.

Необходимо отметить, что каждый из перечисленных факторов крайне редко встречается в чистом виде, а, как правило, сочетается с действием других, образуя сложную структуру нарушения школьной адаптации. Действие любого фактора реализуется через целую цепь различных проявлений.

Материалы и методы./Materials and methods. Для диагностики содержания процесса адаптации детей к школе нами был использован комплекс методик, включающий:

- опрос педагога, в ходе которого были заполнены психолого-педагогические характеристики учащихся, позволяющие судить о продуктивности деятельности учащихся, о психолого-педагогическом статусе первоклассников;
- опрос родителей, проводимый в форме анкетирования. Явился вспомогательным методом получения информации об отношении ребенка к школе, некоторых аспектах его учебной деятельности и актуальном психологическом состоянии;
- для оценки уровня школьной мотивации и определения учебной активности проводилось индивидуально с каждым ребенком устное анкетирование;
- индивидуальный опрос на выявление школьной тревожности.

Результаты и обсуждение./Results and discussion. На основе теоретического анализа психолого-педагогической литературы нами было выделено определение понятия дезадаптированный ученик.

Дезадаптированный ребенок, с нашей точки зрения, – это ребенок, неприспособленный к полноценному развитию своего личностного, физического, интеллектуального и других потенциалов в данной ему новой

педагогической среде. Именно на таком представлении о сути дезадаптации мы и строили свою систему конкретной психолого-педагогической работы с первоклассниками.

Результаты экспериментального исследования показали нам, что самый большой процент (12,4%) дезадаптированных первоклассников выявлен в массовой школе. В данном случае наибольшее дезадаптационное влияние оказывают факторы, обусловленные нерациональной организацией образовательного процесса в школе, которая не замечает различий в состоянии здоровья, психофизическом развитии, в способностях к адаптации. Отсутствие явления дезадаптации отмечено у первоклассников гимназии. Объясняется это тем, что у детей выявлен достаточно высокий уровень школьной мотивации, высокий уровень умственной активности, работоспособности, сформированности навыка общения.

Сравнивая и анализируя результаты диагностики на предмет изучения школьной тревожности нами было выявлено, что отсутствие школьной тревожности более всего отмечено у первоклассников частной школы «Рекорд» (66,4%)

Здесь созданы менее травмирующие условия, а именно учитываются физиологические особенности ребенка, осуществляется индивидуальный подход, поддерживается соответствующий их способностям темп работы, отсутствует отрицательная оценочная стимуляция. Домашнее задание выполняется в школе во второй половине дня вместе с учителем. В связи с этим процесс адаптации к условиям начальной школы проходит более гладко, а правильная организация способствует устранению явления дезадаптации.

Выводы./Conclusions. Анализ полученных результатов диагностики показал, что проведенное экспериментальное исследование подтверждает, что в основе дезадаптации учащихся 1 класса лежит система психолого-педагогических и физиологических факторов, причем определяющим является специфика форм организации учебно-воспитательного процесса.

СУБ'ЄКТНО-КОМУНІКАТИВНИЙ ПІДХІД ДО ОСОБИСТОСТІ

Прищак Микола Дем'янович

к.пед.н., доцент, доцент кафедри філософії та гуманітарних наук

Вінницький національний технічний університет

м. Вінниця, Україна

Вступ./Introduction. Незважаючи на те, що на рубежі ХХІ століття дослідження проблеми суб'єктності особистості в українській психолого-педагогічній науці активізувалися (О. Бондаренко, І. Гуляс, З. Карпенко, С. Кузікова, Н. Надюк, І. Нікітіна, В. Татенко, І. Тітов, С. Шехавцова), кількість та якість наукових праць, у яких дослідники намагаються визначити суть та зміст суб'єктності особистості, розробити систему та створити модель суб'єктності особистості, які би відповідали сучасним викликам трансформації буття людини (особистості) є незадовільною.

У сучасній вітчизняній науці про людину суб'єктний підхід – один із провідних у методологічному плані. Але його ефективність онтологічно, телеологічно, аксіологічно та методологічно обмежується домінуванням філософії свідомості (свідомості «Я») та діяльнісного підходу до буття людини.

Мета роботи./Aim. Метою роботи є дослідження причин та чинників становлення суб'єктно-комунікативного підходу до особистості.

Матеріали і методи./Materials and methods. Для досягнення поставленої мети був використаний теоретичний аналіз літератури з метою систематизації, порівняння та узагальнення поглядів науковців на процес становлення комунікативної парадигми буття людини та формування на її основі суб'єктно-комунікативного підходу до особистості.

Результати і обговорення./Results and discussion. Філософія свідомості (Р. Декарт, І. Кант, Г. Гегель та ін.), яка приділяла значну увагу людині як «суб'єкту свого буття» сама же і зруйнувала цей суб'єкт. Причиною цього стали не зовсім коректні принципи, які були покладені в основу філософії свідомості, зокрема: абсолютизація свідомості «Я», ігнорування «Іншого»,

монологізм, раціоналізм, авторитаризм, імперативність суб'єкта, що, як не парадоксально звучить, логічно вело до перетворення «людини-суб'єкта» в «людину-об'єкт».

Філософія свідомості також стала передумовою розробки діяльнісної парадигми буття людини (К. Маркс), яка примітивізувала погляд на природу людини, зокрема намаганням «знецінити» роль її духовно-сміслової сфери.

Але потрібно зазначити, що тривалий час (починаючи з кінця ХІХ ст.) в науці про людину відбувається зміна парадигми буття людини. Особливо цей процес активізувався у другій половині ХХ ст. та став початком етапу методологічного повороту від класичної парадигми «філософії свідомості» до парадигми «філософії комунікативної свідомості» (комунікативної парадигми) [1; 2; 3; 4].

На основі аналізу трансформації парадигми сутнісних основ буття людини (від філософії свідомості (свідомості «Я») до філософії комунікативної свідомості (свідомості «Я – Інший») та обґрунтування визначальної ролі комунікативності в бутті людини, ми прийшли до висновку, що онтологічною, телелогічною та аксіологічною основою буття людини є не «дія», «діяльність», «активність», а «взаємодія» («співдія»), яка характеризує «діяльнісний, «активнісний», «процесуальний» аспект явища комунікативності.

Адже, діяльнісна парадигма сутності буття людини (як би ми її не видозмінювали та не осучаснювали) в своїй глибинній основі базується на філософії свідомості (свідомості «Я»). Комунікативна парадигма сутності буття людини базується на філософії комунікативної свідомості (свідомості «Я – Інший»). Свідомість «Я» актуалізується в системі «Я дію», а свідомість «Я – Інший» актуалізується у системі «Я взаємодію» («Я співдію»). Це означає, що діяльнісний аспект буття людини не втрачається, поняття «діяльність» стає складовою поняття «взаємодія», яке в свою чергу є процесуально-діяльнісною характеристикою поняття «комунікативність».

Ще одним аргументом на користь концепта комунікативності є те, що всі наявні суб'єктні підходи до розвитку особистості акцентують увагу на ролі

комунікації як важливого компоненту конструкту особистості, надаючи їй не тільки традиційного статусу інформаційних, інструментальних, педагогічних чинників розвитку особистості, а й статусу онтологічності.

Трансформація поглядів на сутність буття людини створює передумови для визначення комунікативності (взаємодії) онтологічною, телеологічною, аксіологічною основою сутності та розвитку буття людини та методологічною основою наукових (філософських, психологічних, педагогічних тощо) його досліджень.

Дослідження нами комунікативної трансформації буття людини (особистості) засвідчує процес зародження та легітимації комунікативної парадигми буття людини (особистості).

Але, аналіз явища та поняття комунікативності (взаємодії), в дослідженнях вчених з питань комунікативних засад буття людини (особистості), показує певну «незавершеність», «неповноту» буття людини, невизначеність ролі суб'єктності особистості (суб'єкта) в системі комунікативної свідомості та взаємодії «Я – Інший», не вистачає важливої характеристики, що визначає буттєвість людини – людськість як Самість, а з іншого боку, не вистачає характеристики, яка визначає джерело саморозвитку, активності та взаємодії особистості, визначає «організаційний центр» та механізм саморозвитку особистості, які роблять людину Самістю. Психологія та педагогіка такою умовою, джерелом, механізмом, а в кінцевою плані критерієм, визначає – суб'єктність людини (особистості), основою якої є свобода.

Суб'єктність та комунікативність це дві взаємовизначальні, взаємозалежні, взаємодоповнювальні інтегральні властивості буття людини, зокрема буття особистості.

Саме суб'єктність як мотиваційний, інтеграційний, регулятивний, координаційний центр життєтворчості та життєдіяльності людини, актуалізує як розвиток особистості, так і ефективність її комунікативності (взаємодії) у світі. Акцент на розвитку суб'єктності особистості створить умови, які

забезпечать розвиток в особистості комунікативних якостей, а саме, комунікативна свідомість «Я – Інший», активність, діалог, співробітництво, любов, позитивне ставлення та самоствавлення, відповідальність та ін.

С. Шеховцова вбачає такий зв'язок суб'єктності з явищами комунікативності: суб'єктність визначається системою відносин з іншими людьми; суб'єктність – це неподільна цілісність спілкування, діяльності, самосвідомості й буття; суб'єктність є динамічним началом, яке не існує поза самою взаємодією – міжособистісною, соціальною, діяльнісною; суб'єктність є категорією інтерпсихічною [5].

Специфіка суб'єктності особистості проявляється в процесі її життєдіяльності та розуміється як «узагальнена форма взаємодії людини зі світом» [6, с. 35]; розкриття, розвиток осередку суб'єктності здійснюється в процесі «співбуттєвої спільності» з іншими суб'єктами [7, с. 34]; тільки в результаті більш чи менш добровільної, ініціативної і цілеспрямованої взаємодії окремих сущих як носіїв суб'єктності можливий прогрес, розвиток, і, власне, виникнення нових форм, способів і рівнів специфічно людського буття [8, с. 338]; у теоріях особистості «категорія суб'єкта з'являється там, де актуалізується потреба дослідника пояснити психічні феномени, які виникають у процесах взаємодії людини зі світом» [9, с. 36]; однією з основних проблем, що розгортаються в історії психології, є проблема суб'єктності людини, тобто її можливостей управляти логікою своєї долі, можливостей взаємодії із силами зовнішнього світу [10, с. 252].

Комунікативність (взаємодія) є також важливим аспектом внутрішнього буття означення та розвитку суб'єктності особистості. Розвиток і здійснення себе в системі відносин «Я – Я» складає суть процесу самовизначення особистості як суб'єкта, а самоспілкування – це важливий засіб самоздійснення [7, с. 53].

Комунікація (взаємодія) «Я – Інший» як комунікативність, є, як ми вже зазначали, буттєвою, телеологічною, аксіологічною та процесуальною основою суб'єктності. Вже в явищі та понятті «Я» як елементі комунікативної свідомості

та взаємодії «Я – Інший», закладено суб'єктну визначеність особистості. Формула «Я – Інший» є формулою суб'єктності. Комунікативна свідомість «Я – Інший» дає можливість усвідомити себе суб'єктом життєтворчості та життєдіяльності. Але з іншого боку, «Я» усвідомлює суб'єктність та цінність «Іншого». «Я – Інший» як комунікативність (взаємодія) актуалізує «Я» як суб'єкта внутрішньоособистісної та зовнішньоособистісної комунікативності (взаємодії), але при цьому, «Інший» також актуалізується як суб'єкт.

Визначення комунікативності як «процесу та стану взаємодії людини з внутрішнім і зовнішнім світом, на основі яких «Я» (в системі взаємодії «Я – Інший») усвідомлює себе, відкриває та актуалізує свою онтологічну, аксіологічну та телеологічну «Самість», засвідчує ключову роль «Самості» як суб'єктності особистості у її взаємодії у світі. Тому, поняття «комунікативний підхід», по своїй природі є «суб'єктно-комунікативним підходом».

Тільки особистість як носій суб'єктності, суб'єкт взаємодії в системі «Я – Інший», суб'єкт життєтворчості та життєдіяльності, наближає людину до самоактуалізації своєї смислової, онтологічної та телеологічної сутності, до ствердження людини в своєму «онтичному статусі» [10, с. 237].

Спробуємо концептуально визначити характеристики суб'єктно-комунікативного підходу як методологічної основи дослідження особистості:

- суб'єктно-комунікативний підхід є системою комунікативної свідомості та взаємодії «Я – Інший»;
- суб'єктно-комунікативний підхід (комунікативність «Я – Інший») ставить питання суб'єктності людини (особистості), процес взаємодії, дискурсу («–») між «Я» та «Іншим» актуалізує питання та відповідь про міру «Я» – міру суб'єктності у комунікативності «Я – Інший»;
- суб'єктно-комунікативний підхід долає абсолютизацію «центровості» людини у світі, яка привела до переоцінки людиною своїх можливостей, своєї ролі в системах «людина – природа», «людина – суспільство»;
- суб'єктно-комунікативна система «Я – Інший» позбавлена крайнощів як індивідуалізму так і абсолютизації соціального;

- тільки суб'єктно-комунікативна система «Я – Інший» актуалізує такі явища та цінності як духовність, свобода, віра, любов, дружба, толерантність, повага, довіра, співчуття, співпереживання, доброзичливість, зацікавленість, розуміння, діалог, взаємодія, співробітництво, співтворчість тощо;
- комунікативність, на основі дискурсу, ставить і вирішує питання легітимації ідеалів, цінностей, моральних принципів та їхніх критеріїв. Тому суб'єктно-комунікативний підхід акцентує увагу на необхідності розвитку в особистості світоглядної установки на діалогічний, дискурсивний спосіб їх легітимації та знання, уміння, навички актуалізації цієї установки;
- тільки суб'єктно-комунікативна система «Я – Інший» ставить питання відповідальності за Іншого, тому суб'єктно-комунікативна парадигма освіти апріорно спрямована на розвиток в особистості відповідальності в різних системах взаємодії, включаючи систему «людина – природа»;
- суб'єктно-комунікативний підхід є методологічною основою педагогічних теорій: педагогіка дитиноцентризму, педагогіка співробітництва, гуманістична педагогіка, педагогіка толерантності, особистісно зорієнтоване навчання та виховання, суб'єкт-суб'єктний підхід;

Висновки./Conclusions. Дослідження процесу трансформації буття людини та проблеми, які виникають в процесі розробки суб'єктного підходу до особистості, засвідчують необхідність розробки суб'єктно-комунікативного підходу до буття людини (особистості), який, на нашу думку, може стати ефективним методологічним принципом розробки теорії особистості та цілісної моделі суб'єктності особистості.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Єрмоленко А. М. Комунікативна практична філософія: підручник / Єрмоленко А. М. – К. : Лібра, 1999. – 488 с.
2. Малахов В. А. Етика спілкування: навч. посібник / Малахов В. А. – К.: Либідь, 2006. – 400 с.
3. Ситниченко Л. А. Першоджерела комунікативної філософії / Ситниченко Л. А. – К. : Либідь, 1996. – 176 с.

4. Прищак М. Д. Концепт комунікативності як методологічна основа дослідження суб'єктності особистості / Прищак М. Д. // Наукові записки Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського. Серія: Педагогіка і психологія: Зб. наук. праць. – Випуск 63. – Вінниця: ТОВ «Нілан ЛТД», 2020. – С. 202 – 209.
5. Шехавцова С. О. Суб'єктність у педагогічному аспекті: теорія і практика / Шехавцова С. О. – Полтава : ПУЕТ, 2016. – 414 с.
6. Надюк Н. Специфіка та атрибутивні основи суб'єктності особистості / Надюк Н. // Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Серія: Педагогіка. Психологія. Соціальна робота. – 2012. – № 4. – С. 35 – 38.
7. Нікітіна І. В. Суб'єктне самовизначення молодшої людини в період повноліття: монографія / Нікітіна І. В. – К. : КНТ, 2008. – 192 с.
8. Татенко В. О. Суб'єктно-вчинкова парадигма в сучасній психології / Татенко В. О. // Людина. Суб'єкт. Вчинок: Філософсько-психологічні студії : збірка статей. – К. : Либідь, 2006. – С. 316 – 357.
9. Соціально-психологічні проблеми становлення суб'єкта економічної соціалізації : монографія / [Говорун Т. В., Дембицька Н. М., Зубіашвілі І. К. та ін.]; за наук. ред. В. В. Москаленко. – Кіровоград : Імекс-ЛТД, 2012. – 194 с.
10. Татенко В.О. Сучасна психологія: теоретично-методологічні проблеми : навч. посібник / В.О. Татенко. – К. : Вид-во Нац. авіац. ун-ту «НАУ-друк», 2009. – 288 с.

ПЕДАГОГІЧНА КОМПЕТЕНТНІСТЬ ПЕДАГОГА

Сівак Жанна Іванівна,
майстер виробничого навчання
ДНЗ «Подільський центр ПТО»

Одним зі стратегічних завдань реформування освітньої галузі, визначених Національною доктриною розвитку освіти України, є впровадження мобільної системи підвищення професіоналізму педагогів, спрямованої на розвиток інтелектуального потенціалу, психологічної компетентності, здатності до ефективної педагогічної діяльності.

Перед сучасним педагогом ставиться вимога володіти цілою гамою спеціальних, професійних умінь, передусім пов'язаних з його психологічною підготовкою. У своїй професійній діяльності він зіштовхується з необхідністю вчити не лише знанням, але й способами їх одержання, формувати навчальну діяльність учнів, будувати освіту як систему, що створює умови для самопроектування і формування багатомірної свідомості, здатності самовизначитися, розвивати в учнів техніку розуміння, мислення, дії, рефлексії. Унікальність професії педагога полягає у тому, що він створює умови розвитку людини, її освіти, а основу педагогічної складає психологічне значення як учіння про сутність людини і закономірності її розвитку. Тому стає очевидною необхідність підвищення психологічної грамотності сучасного педагога.

Психологічна компетентність педагога – це наявність основ знань із загальної вікової педагогічної соціальної психології та психофізіології і досвіду, набутого під час власної педагогічної діяльності.

Психологічна компетентність вважається однією з визначальних у структурі педагогічної діяльності. Вона входить до структури загальних педагогічних здібностей. У структурі базових елементів професійно-педагогічної компетентності педагога психологічним аспектам відводиться визначальна роль.

Психологічне значення – це не лише теорія, але й особливого роду дія, що реалізується на практиці.

Для ефективної педагогічної роботи важливо знати психологічні особливості учня, це дозволить педагогу створити оптимальні умови для розбудови ефективного розвивального середовища.

Оскільки одним із основних показників якості життя учня є його здоров'я, педагогіка має виконувати здоров'язбережувальну функцію. Отже, учитель має створювати і підтримувати комфорт-психологічну атмосферу.

Має значення також психологічна готовність педагога до уроку, його емоційність, педагогічний такт, взаємовідносини педагога і учня.

Важливою є мотивація пізнавальної діяльності, а також установка на увагу, організація сприйняття та пам'яті. Для творчого розвитку розумової діяльності учня першочергове значення має організація занять. В цьому випадку вся майстерність і талант педагога полягає в застосуванні нових технологій, методів навчання.

Метод навчання – це основні шляхи, способи навчальної роботи педагога та учнів, за яких набуваються певні знання, уміння і навички. Знання – це скарб, вміння вчитися – ключ до нього. Активних методів навчання у педагогіці багато. З точки зору психології їх ділять на три групи методів, які є найбільш цікавими для використання з метою організації активної діяльності учнів, керування розвитком мислення. Це методи програмового, проблемного, інтерактивного навчання.

Активним мотиваційним стимулом до якісного навчання є цікавість, евристичність, яскравість подачі педагогом матеріалу. Однією з найефективніших форм діяльності учнів є гра. Найкращі результати в будь-якій галузі досягаються саме у вигляді гри – це аксіома. Тому, коли треба розв'язувати якусь складну технологічну, екологічну, гуманітарну або іншу проблему, то оголошують конкурси, а це не що інше як гра. Гра – це ідеальний варіант роботи. Вона не виснажує людину, а розвиває її, робить сильнішою й досконалішою.

Змагальні методи навчання допомагають розвивати увагу, креативність, цікавість, уяву, формують особисті якості учнів.

Сучасному педагогу не достатньо володіти лише теоретичними знаннями про психологію учня та умінням формально діагностувати деякі сторони її психологічного розвитку. Важливіше здійснювати безпосередньо психологічну підтримку учнів. Зокрема, необхідно володіти методами експрес-діагностики та інструментарієм, що дозволяє управляти психічним розвитком дітей, розвивати й коригувати окремі сторони особистості учнів.

Педагог мусить дбати про зростання власної психологічної культури, що передбачає уміння розумітися в інших людях, успішно взаємодіяти з ними. Необхідно також уміння управляти власним станом, розвивати у себе пам'ять, увагу, виховувати волю, характер, тобто все те, що сприяє не лише зростанню як професіонала, але як людини, яка прагне до самовдосконалення.

Для підвищення рівня психологічної компетентності педагога величезну роль відіграє самоосвіта. Психологія допомагає людині розпізнати і змінити себе, виступає засобом самовдосконалення. Життєве значення психології полягає в її перетворювальній функції, у забезпеченні індивідуальними засобами роботи над собою, змінювання і розвитку себе, управління своїми процесами і станами. Психологічна компетентність педагога полягає в умінні усвідомлювати рівень власної діяльності, своїх здібностей, знати способи професійного самовдосконалення, вміти бачити причини недоліків у своїй роботі, у собі, бажати самовдосконалення.

Отже, психологічна компетентність є складовою професійної компетентності фахівця, зміст психологічної компетентності особистості пов'язаний з особливостями професійної діяльності. Психологічна компетентність педагога представляє собою узгодженість між його знаннями, практичними уміннями і реальною поведінкою, яку педагог демонструє в процесі педагогічної взаємодії.

ЛІТЕРАТУРА

1. Євдокімова О. О. Психологічні засади вищої технічної освіти: (монографія)/ О.О. Євдокімова. – Харків: ПП видавництво «Нове слово», 2009. – 388с.
2. Матійків І. М. Ключові компетенції фахівця сфери обслуговування// Наукові записки Інституту психології ім.. Г. С. Костюка АПН України/ За ред. акад. С. Д. Максименка. – К.: Міленіум, 2007. Вип.33.
3. Подоляк Л. Г., Юрченко В. І. Психологія вищої школи. Підручник/ Л. Г. Подоляк, В. І. Юрченко. – К.: Каравела, 2011. – 360с.
4. Чапрак М., Котова С. Сучасні тенденції формування професійної компетентності// Современные вопросы мировой науки. – 2010. – 258с.

ВИКОРИСТАННЯ АРТ-ТЕРАПІЇ У РОБОТІ З ЖІНКАМИ У ПІСЛЯПОЛОГОВОМУ ПЕРІОДІ

Ткачук Тетяна Леонідівна

к. психол. наук

Ган Наталія Олександрівна

студентка

Міжрегіональна Академія управління персоналом (МАУП)

м. Київ, Україна

Вступ. З народженням дитини у житті жінки починається новий відповідальний період. Жінки по-різному адаптуються до ролі матері. Існують ряд порушень адаптації у післяпологовому періоді, які недостатньо дослідженні та важко діагностуються, але впливають на сприйняття жінкою ролі матері, ставлення її до дитини та на якість життя жінки у цілому.

Актуальність теми зумовлена тим, що жінки часто самі не можуть упоратися з процесом адаптації у післяпологовому періоді і зрозуміти, що з ними відбувається, можуть звертатися до фахівця – психолога, який розуміє які процеси відбуваються у житті жінок у цей період, і може провести відповідну діагностичну та психокорекційну роботу. Це дозволяє покращити психічний стан жінок і допомагає скорегувати їх психічний стан у післяпологовому періоді. Арт-терапія вважається найбільш дієвим методом корекції психоемоційного стану жінок у післяпологовому періоді. А.І Копитін рекомендує використання творчої діяльності у груповій роботі з жінками, що перебувають у післяпологовому періоді.

Мета роботи. Довести ефективність методу арт-терапії у роботі з жінками у післяпологовому періоді.

Матеріали та методи. Арт-терапія як метод психокорекції емоційних станів використовується для роботи з жінками як вагітними, так і такими, що вже народили дитину і перебувають у післяпологовому періоді. Арт-терапія -

напрям в психотерапії та психологічній корекції, який базується на застосуванні для терапії мистецтва і творчості.

Поєднання у психокорекційній роботі ізотерапії та МАК (метафоричні асоціативні карти) забезпечує позитивні результати у короткий період часу.

Ізотерапія - ефективний і дієвий метод, який допомагає людині впоратися з негативними емоціями, зняти нервово-психічне напруження. МАК відносяться до арт-терапії. Це є проєктивний універсальний психологічний інструмент, який базується на метафорі і дозволяє значно прискорити процес психокорекції та отримання результатів.

Емпіричну базу дослідження склала група жінок – мам з дітьми віком від 1 до 12 місяців. Всього в емпіричному дослідженні взяли участь 15 жінок у віці від 23 до 38 років.

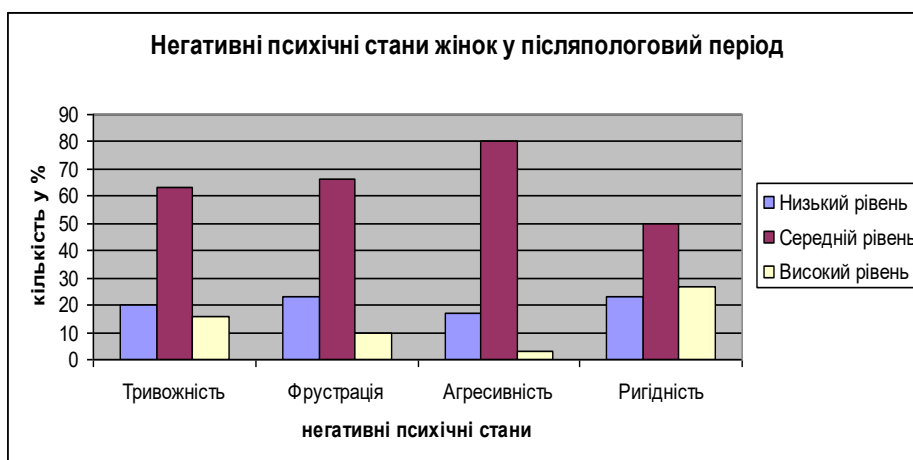
В ході емпіричного дослідження вивчення теми використання арт-терапії у роботі з жінками у післяпологовому періоді проводилася діагностика за допомогою методики «Діагностика самооцінки психічних станів Г. Айзенка».

Після цього була створена корекційна програма, у яку увійшли техніки і методики арт-терапії та МАК, які призначені для корекції або адаптовані під корекцію психічного стану жінок у післяпологовому періоді.

Розроблена нами програма психокорекційних занять здійснювалась в груповій формі. Програма складалася з десяти занять, тривалістю 90 хвилин, які проводилися двічі на тиждень. Кожне заняття проходило за однією схемою: привітання, психологічна техніка, релаксація і прощання.

Результати та обговорення. Методика «Діагностики самооцінки психічних станів Г. Айзенка» була застосована з метою визначення самооцінки психічних станів жінок у післяпологовому періоді, виявлення рівня: тривожності, фрустрації, агресивності та ригідності. Методика показала, що низький рівень тривожності характерний 20% жінок, середня тривожність виявлена у 63%, а високий рівень у 16 % жінок. За шкалою фрустрації низький рівень виявлено у 23% жінок, середній - 66%, високий – 10% жінок. Значна частина досліджуваних жінок, а саме, 80% мають середній рівень агресивності.

Низький рівень агресивності характерний 17%, а високий рівень виявлений у 3% жінок. Ригідність: низький рівень характерний для 23,3% жінок, у 50% - середній рівень, а у 27,6% - високий рівень ригідності. Дані подані (рис 1.)

Рис. 1. Результати дослідження самооцінки психічних станів у жінок у післяпологовому періоді

Жінки, які демонструють середній і високий показники тривожності частіше мають певні проблеми як з психологічним, так і з фізичним здоров'ям. Саме вони найбільш схильні до виникнення такого негативного психічного стану як стрес, що природньо позначається на ефективності їх догляду за дитиною.

Для жінок із середнім і високим рівнем фрустрації характерна низька самооцінка. Вони намагаються уникати можливих труднощів і відчують страх перед невдачами. Ці жінки не впевнені у власних силах, у них виникають труднощі у догляді за дитиною, їм частіше за інших характерний страх того, що вони не можуть якісно піклуватися про свою дитину. Вони мають сумніви у тому, що вони - гарні матері, і що діти отримують належне піклування.

У перший рік після народження дитини жінки відчують труднощі щодо прийняття тих змін, які відбуваються у їхньому житті.

Вищенаведені дані проведеного емпіричного дослідження сприяли створенню психокорекційної програми. Вона була спрямована на покращення

психічного стану жінок у післяпологовому періоді та зменшення рівня тривожності, фрустрації, агресивності та ригідності.

В зазначену програму були включені вправи та техніки з арт-терапії та МАК. Нижче представляємо детальніше ці техніки та вправи з МАК.

Техніка з МАК «Коли стала мамою» (автор І. Жолкевська)

Ціль: допомогти жінці зрозуміти, як змінився її емоційний стан після народження дитини, визначити справжні почуття жінки по відношенню до себе, чоловіка, дитини.

Інструменти: дві колоди МАК карт «До і після» (автор І. Жолкевська), МАК «Жінка-мрійниця» (автор Т. Павленко).

Інструкція:

1. Вибрати карту у відкриті, яка буде символізувати відповідь на питання:

- Моє життя зараз? (не більше трьох карт).

Для більш глибокого розуміння жінками власного психічного стану, ми використовували уточнюючі питання:

- Як Ви ставитесь до себе після того, як народили дитину: до свого здоров'я, до зовнішності, до спілкування з друзями, до роботи?

- Як Ви ставитесь до свого чоловіка (партнера), як змінилися ваші стосунки?

- Як Ви ставитесь до своєї дитини? До чужих дітей?

2. Вибрати карту у відкриті, яка буде символізувати відповідь на питання: Як я хочу, щоб було? (не більше трьох карт).

Уточнюючі питання: - Як я хочу ставитися до себе?

- Як я хочу ставитися до свого чоловіка (партнера)?

- Як я хочу ставитися до своєї дитини?

3. Витягнути 2 карти у закриті з МАК «Жінка-мрійниця», які будуть символізувати відповідь на питання:

- Що потрібно зробити щоб відбулися зміни?

Визначити конкретні просі дії, які жінка може легко зробити для зміни ситуації. Висновки.

Техніка з МАК «Моє материнство» (автор І. Жолкевська)

Ціль: діагностика емоційного стану жінки, визначити ставлення жінки до материнства, місце дитини у житті жінки, місце жінки у родині, пошук конкретних кроків для зміни образу жінки «розчинена у материнстві».

Інструменти: дві колоди МАК «До і після» (автор І. Жолкевська), МАК «Жінка- мрійниця» (автор Т. Павленко).

Інструкція:

1. Витягнути у закриту карту, яка буде давати відповідь на питання:

- Як я ставилася до материнства у період вагітності?

Для більш глибокого розуміння жінками власного психічного стану, ми використовували додаткові питання:

- Як проходила вагітність?

- Хто був поруч і підтримував?

2. Витягнути у закриту карту, яка буде означати відповідь на питання:

- Як Ви ставилися до материнства в перший рік після народження дитини?

Додаткові питання:

- Як пройшли пологи?

- Хто був присутній?

- Хто брав участь у догляді за дитиною?

- Чи був вільний час для відпочинку?

3. Витягнути у закриту карту, яка буде означати відповідь на питання:

- Яка зараз ситуація, як Ви ставитесь до материнства?

Додаткові питання:

- Чи є вільний час?

- Хобі та комунікації поза сім'єю?

4. Витягнути у закриту карту, яка буде означати відповідь на питання:

- Я хочу, щоб було?

5. Витягнути у закриту карту, яка буде означати відповідь на питання:

- Що я можу зробити, щоб домогтися бажаного результату? Потрібно виділити конкретні пункти.

6. Висновки + витягнути 3 карти зі словами з колоди «Жінка-мрійниця», які будуть символізувати 3 дії для досягнення мети, які потрібно зробити сьогодні.

Також у програму були включені вправа з МАК «Я відчуваю зараз» (автор

Н. Вернікова), техніка «До і після», «Ресурси для мами» та «Погана мати» (автор І. Жолкевська), які дозволяють жінкам познайомитися із своїми почуттями у материнстві, поглянути під іншим кутом зору на свої емоції, знайти екологічний спосіб проживання своїх негативних емоцій, знайти ресурси, прийняти змін у житті після народження дитини, покращити емоційний стан та прийняти себе у новій ролі матері.

Не всі жінки можуть вербалізувати свої почуття та те, що з ними відбувається у житті у цей період, МАК дозволяють зняти захисні психологічні механізми.

Після закінчення корекційної програми та проведення повторного дослідження за методикою «Діагностика самооцінки психічних станів Г. Айзенка» було визначено зниження відсотка жінок, які мали високий рівень показників тривожності, фрустрації, агресивності і ригідності. Кількість жінок з середнім рівнем цих показників також зменшилася. Низький рівень показників навпаки збільшився, що свідчить про ефективність корекційної програми.

На підставі отриманих результатів можна зробити висновок про позитивну динаміку психічного стану жінок у групі в ході проведення технік та приймів арт-терапії. Спираючись на ці дані можна стверджувати, що розроблена нами корекційна програма є ефективною.

Арт-терапію як метод психоемоційної корекції можна рекомендувати для роботи з жінками у післяпологовому періоді.

Висновки. Проаналізувавши результати перевірки ефективності корекційної програми з використанням арт-терапевтичних методик, відмітимо їх позитивний вплив на психічний стан жінок, що перебувають у післяпологовому періоді. Таким чином, її можна рекомендувати для подальшої роботи з жінками для поліпшення їх психічного стану у цей період.

КОУЧИНГ ЯК ІНСТРУМЕНТ ПІДВИЩЕННЯ УПРАВЛІНСЬКОЇ КОМПЕТЕНЦІЇ КЕРІВНИКА

Ткачук Тетяна Леонідівна

к.психол.н., доцент

Родічева Оксана Ернстівна

магістрантка

Міжрегіональна Академія управління персоналом

м. Київ, Україна

Постановка проблеми./Introduction. Сьогодні, враховуючі все зростаючі вимоги до особистості керівника, увага багатьох практиків та науковців зосереджена на проблемі підвищення його управлінської компетенції. Разом з тим, піднімаються питання створення умов для розкриття потенціалу особистості, втілення її креативності, задоволення зростаючих амбіцій.

Останнім часом одним із сучасних та затребуваних методів роботи із менеджером серед інших розглядається коучинг. Він спрямований саме на майбутній розвиток потенціалу керівника, хоча і не націлений на передачу конкретних знань і досвіду.

Мета роботи./Aim: розкрити основні переваги використання технік коучингу з метою підвищення управлінської компетенції керівника.

Матеріали та методи./Materials and methods. Засновником коучингу вважається американський тренер із тенісу, а пізніше бізнес-тренер, Тімоті Голві, який вперше став застосовувати технологію задавання питань з метою мобілізації внутрішніх ресурсів спортсменів, розкриття їх потенціалу, формування духу переможця.

Пізніше, Дж. Уітмор створив популярну модель коучингу GROW, яка допомагає більш чітко ставити та усвідомлювати власні особистісні та професійні цілі, що втілюються у конкретних кроках у ближній та довгостроковій перспективі. Автор успішно використовував технології

коучингу в роботі із топ-менеджерами щодо постійного їх самовдосконалення, розвитку професійних компетенцій, зростання рівня конкурентоспроможності.

Результати та обговорення./Results and discussion. Міжнародна Федерація Коучингу позиціонує цей процес, насамперед, як креативне партнерство між коучем та клієнтом, як мистецтво задавати питання. Важливим тут є побудування довірливих взаємин, де коуч стає свідком успіхів клієнта, заохочуючи його ближче поглянути на своє життя та допомагаючи йому досліджувати життєві шляхи.

Питання, які допомагають розкрити потенціал керівника:

- Що надихає Вас керувати людьми?
- Чому би Ви, людина, яка жила 10 років тому, повчилися у себе сьогодні?
- Який комплімент щодо Вашої професійної діяльності Ви чуєте найчастіше?
- Якщо б у Вас з'явилась додаткова година в добі, що би Ви з нею робили?
- Що Ви намагаєтеся довести собі?

Завдання коучингу – спрямувати увагу людини на її ресурс, можливості, потенціал, навіть у ситуації неспішності у досягненні тієї або іншої мети. Так, при невдачах та фрустрації клієнта доцільними будуть питання:

- Які Ваші рішення, дії, думки привели Вас до цієї ситуації?
- Що тягне Вас назад?
- Що Ви зрозуміли про себе у цій ситуації?
- Виходячи із отриманого досвіду, що Ви б порекомендували себе у майбутньому?

Представлені питання допомагають менеджеру усвідомити власні неконструктивні рішення, брати на себе відповідальність за втілення тих або інших ідей, що, у свою чергу, сприяє розумінню, що помилки та невдача – це також невід'ємні складові успіху.

Висновки./Conclusions. Таким чином, підводячи підсумок, відмітимо переваги впровадження технологій коучингу в процесі розвитку управлінської компетенції керівника. Створення партнерських довірливих взаємин між коучем та клієнтом сприятиме розкриттю його потенціалу та розвитку креативного мислення при прийнятті важливих рішень.

ОСОБЛИВОСТІ СОЦІАЛЬНО-ПСИХОЛОГІЧНОЇ АДАПТАЦІЇ ДІТЕЙ РАНЬОГО ВІКУ ДО УМОВ ДОШКІЛЬНОГО НАВЧАЛЬНОГО ЗАКЛАДУ

Туриніна Олена Леонтіївна

к.психол.наук, професор

Бегеєва Катерина Олександрівна

Магістр

Міжрегіональна Академія управління персоналом (МАУП)

м. Київ, Україна

Вступ. У ранньому дитинстві важливим є нормативний соціально-психологічний розвиток дитини. Формуванням соціального розвитку, а також початком взаємодії з однолітками, є ранній дошкільний вік. Залежно від соціально-психологічної адаптації до дошкільної установи, буде просуватися і соціально-психологічна адаптація дітей до середнього освітнього закладу і вибудовування продуктивних взаємин на наступних етапах навчання й у професійній діяльності людини.

У сучасному суспільстві висувають високі вимоги до соціально-психологічної адаптації людини, і починаються вони з соціально-психологічної адаптації у дошкільному дитячому закладі.

В період с двох до семи років мислення дитини максимально розвивається, змінюється система мотивації та психічні процеси. На цих етапах дуже важливо, щоб взаємодія психолога з батьками дитини була продуктивна. Так, як при грамотному вихованні і психологічному супроводі дітей, формується адекватна «Я-концепція», що буде служити для успішного і насиченого життя індивіда в соціумі і, в кінцевому підсумку, суспільства в цілому.

Для вирішення таких завдань необхідна робота психолога, яка буде спрямована на створення умов для максимально успішної соціально-

психологічної адаптації дітей, своєчасне виявлення труднощів цього процесу, визначення індивідуальних відмінностей в реакціях дітей.

Мета роботи. Виявлення особливостей соціально-психологічної адаптації дітей до дитячої дошкільної установи, та визначення форм та методів діяльності психолога з її оптимізації.

Матеріали і методи. Вперше проблеми функціонування живого організму як цілісної системи, були представлені в працях К. Бернар. Згодом ідея Бернара була підтримана У. Кенноном. Спочатку у психологічній науці вивчали поняття адаптація, такі вітчизняні вчені, як П.К. Анохін, І.П. Павлов, І.М. Сеченов та ін.

Великий внесок у вивчення проблеми соціально-психологічної адаптації дітей до умов дошкільного закладу був зроблений у вітчизняній літературі. Питання соціально-психологічної адаптації розглядаються в роботах Ш. Амонашвілі, А.В. Мудрик, Г.Ф. Кумаріни. В своєму посібнику «Дитина поступає до дитячого закладу» Н.Д. Ватутіна надає перелік оптимальних умов для успішної соціально-психологічної адаптації дітей у дитячому садку, автор розкриває особливості поведінки дітей і пропонує методи впливу на дітей в період соціально-психологічної адаптації, надає рекомендації до підготовки дітей в сім'ї до дитячого садка. Т.В.Костяк розглядає особливості соціально-психологічної адаптації дітей дошкільного віку до дитячого дошкільного закладу, а також фактори психологічної рівноваги дитини і основні закономірності її психічного розвитку у дошкільному віці.

Г.Гарманом, німецьким психоаналітиком, була розроблена психоаналітична концепція адаптації, але ці питання підіймалися ще в роботах З.Фрейда, а механізми і процеси захисної адаптації розглянуті Ганною Фрейд.

Експериментальної базою нашого дослідження став Дитячий садок «Волошка», який знаходиться в м.Добропілля Донецької області, кількість дітей в групі 15, у віці від 2,8 до 3,5 років.

Питаннями факторів, які впливають на соціально-психологічну адаптацію дітей, та обдарованих дітей, та дітей з особливостями розвитку займалися Ш.А. Амонашвілі, Г.Ф. Кумаріна, А.В.Мудрик та ін.

Можна виділити три групи факторів, що впливають на процес соціально-психологічної адаптації дітей до дошкільної установи, і визначити їх основні показники (табл.1).

Т.А.Кулікова у своїх роботах пише, з якими труднощами пов'язане пристосування дитини до нових умов, які потребують руйнування існуючих зв'язків і швидкого формування нових. Найбільш оптимально вони складаються, якщо і педагоги, і психолог, і батьки розуміють необхідність цілеспрямованого впливу на дитину, і довіряють одне одному.

Э.О.Голубєва, О.І.Захаров, вважали що перехід з сім'ї в дитячий сад є важливим етапом в житті дитини раннього віку. Від того, наскільки дитина підготовлений в сім'ї до переходу в ДНЗ, залежить і протяг адаптаційного періоду, і подальший розвиток малюка.

Таблиця 1

Чинники, які впливають на процес соціально-психологічної адаптації к дитячому саду

<i>Група факторів</i>	<i>Показники</i>
<i>Особливості розвитку дитини</i>	Вік вступу в дитячий сад; стан здоров'я; характеристики пізнавальної сфери дитини (рівень розвитку пізнавальних процесів і пізнавальної активності, здатність до навчання, сформованість орієнтовної основи дії та ін.); індивідуально-психологічні риси (психодинамічні і особистісні якості. Рівень розвитку соціальних емоцій); сформованість навичок спілкування з дорослими і однолітками.
<i>Характеристики сімейної ситуації</i>	Положення дитини в сім'ї; прив'язаність дитини до батьків; виховна позиція батьків; стиль дитячо-батьківських відносин.
<i>Соціальна та педагогічне середовище дошкільного закладу</i>	Особливості педагогічного процесу (зміст, форми, методи роботи з дітьми, індивідуалізація освітніх і виховних стратегій, організація спільної роботи з батьками); вплив педагога (стиль педагогічного спілкування, особистісні якості вихователя); вплив однолітків (прийняття в групі. характер спілкування, особливості ігрових взаємин дітей.

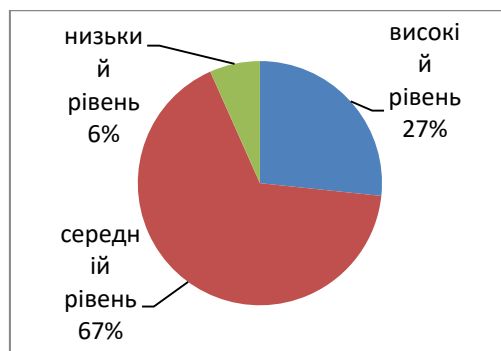
Результати і обговорення. Проаналізував дані анкети для батьків «Чи готовий ваш дитина до відвідування ДНЗ», Соколовської Н.В. заповнені батьками, ми побачили, що тільки 40% дітей готові до вступу у дитячий садок - це означає, що у дитини сформовані гігієнічні та побутові навички, дитина не має складнощів з прийняттям їжі і засипанням, у дитини переважає хороший, рівний настрій, дитина вміє контактувати з оточуючими людьми; а 60% - ні, що означає, що у дитини не сформований будь-якої параметр або сформований в повному обсязі. Такі діти зазвичай мають труднощі при адаптації, однак при відповідній допомоги дорослих процес соціально-психологічної адаптації проходить успішно. Зовсім не готових, за результатами анкети, також не має.

За допомогою методики діагностики рівня психічної адаптованості дитини М.В.Корепапової і Е.В.Харлампової, ми дослідили психологічні критерії адаптованості дитини до ДНЗ. Отже, ми робимо висновок, що данні анкетування батьків практично збігаються з даними первісної діагностики психічної адаптованості дитини. Високий рівень адаптованості у 27% дітей, середній рівень – 67%, низький рівень – 6%. (рис.1)

Результати первинної діагностики, отримані в ході діагностики дітей і анкетування батьків, говорять об умовній готовності і середньому рівні адаптаційних можливостей дітей раннього віку та вимагають спеціально створених умов, що будуть сприяти соціально-психологічній адаптації дітей раннього віку до дитячого садка.

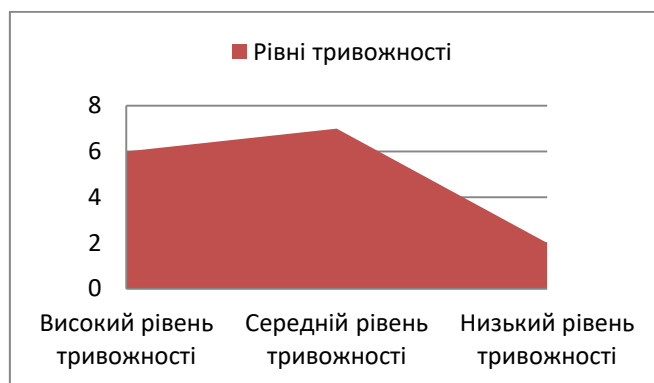
Після аналізу, ми можемо припускати, що 60% дітей, будуть потребувати допомоги психолога для полегшення процесу адаптації.

Важливим показником процесу соціально-психологічної адаптації є тривожність, за тестом Р.Темпла, В.Амена і М.Доркі (рис.2). Після діагностики, ми бачимо, що на третій день знаходження дітей у дитячому садку, 6 дітей мали високий рівень тривожності, 7 дітей – середній рівень тривожності, і тільки дві дитини – низький рівень. За нашою думкою, ці шестеро дітей і будуть потребувати корекційної програми, в вигляді індивідуальних, чи групових занять.

Рис.1. Рівень психічної адаптованості дитини по ДНЗ, за методикою методики діагностики рівня психічної адаптованості дитини М.В.Корепанової і Е.В.Харлампової

Таким чином, 40% дітей мають середній рівень тривожності, тільки у 13% дітей рівень тривожності низький, а у 40% дітей достатньо високий рівень тривожності.

Рис.2. Рівні тривожності за тестом Р.Темпла, В.Амена і М.Доркі

Розроблена нами програма психокорекційних занять здійснювалась в груповій та індивідуальній формі. Завданнями групової психокорекційної роботи були: розвиток і збагачення продуктивних видів діяльності дітей і їх поведінки; розширення і збагачення навичок спілкування з однолітками, підвищення ігрової компетентності дитини; розвиток у дітей навичок довільної регуляції поведінки; корекція тривожності.

Програма складається з десяти занять, тривалістю 35-40 хвилин, які проводяться двічі на тиждень. Також вихователь кожен день з групою

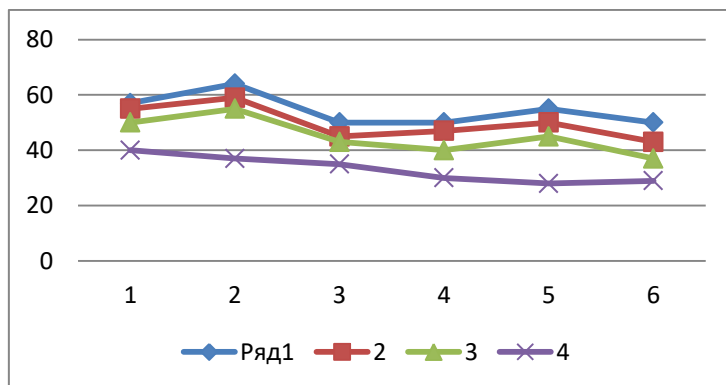
проводить комплекс розслаблюючих вправ – «психогімнастика», яка заснована М.І.Чистяковою. Вік, на який розрахована програма - 3,5-5 років.

У програмі використані такі діагностичні та терапевтичні напрямки, як ізо-терапія, пісочна терапія, методи розстановок, тілесно орієнтована арт - терапія, музична терапія, МАК, казкотерапія.

Кожне заняття проходить за однією схемою: Привітання; психологічна техніка; релаксація і прощання.

Після корекційної роботи, ми бачимо, (рис.3) що рівень тривожності дітей значно знизився. На початок роботи ІТ(індекс тривожності) був 68, під час останнього (всього ми робили чотири заміри) заміру ІТ знизився до 28, що наближається до низького рівня тривожності. З чого ми робимо висновок, що корекційна робота пройшла достатньо успішно.

Наприкінці нашої корекційної програми ми зробили контрольний замір у всієї групи дитячого саду, за тестом тривожності Р.Темпла, В.Амена і М.Доркі, та порівняли рівні тривожності у групі спочатку адаптації, та наприкінці, наша гіпотеза була у тому, що тривожність у групі знизиться після проведення корекційної роботи з контрольною групою дітей, а також методом наочного порівняння, ми відстежили різницю між дітьми які знаходились в експериментальній групі и дітьми які були у контрольній групі. Аналіз ми проводили за критерієм Стюдента для зв'язаних груп. Обчислений нами критерій був більше критичного $3,33 > 2,145$, тому ми можемо зробити висновок, що наші спостереження статистично значущі, наша гіпотеза вірна, що після проведеної корекційної роботи рівень тривожності у групі знизився

Рис.3. Динаміка рівня тривожності, за час корекційної роботи

Висновок. Після корекційної роботи діти стали спокійнішими при прийнятті у групу, стали більше спілкуватися з однолітками, підкорятися вимогам сторонніх дорослих (педагоги, психологи). На підставі отриманих результатів можна зробити висновок про позитивну динаміку рівня психолого-соціальної адаптації дітей раннього віку до умов ДНЗ.

Після проведеного нами аналізу ми робимо висновок, що наша корекційна програма ефективна, у дітей знизився рівень тривожності, покращився емоційний фон. Для більшого позитивного впливу ми можемо рекомендувати психологу продовжити корекційну роботу за нашою програмою, для отримання подальших поліпшень процесу соціально-психологічної адаптації.

ДІАГНОСТИКА ТА КОРЕКЦІЯ ПСИХОТРАВМ БЕЗРОБІТНИХ В ПЕРІОД ПАНДЕМІЇ

Туриніна Олена Леонтіївна

к.психол.наук, професор

Євсєєва Олена Вікторівна

Студент

Міжрегіональна Академія управління персоналом

м. Київ, Україна

Вступ. Під час другої хвилі пандемії було відзначено зростання тривожних розладів. Однією з причин психологічного дискомфорту у людей стала тривала самоізоляція, скорочення спілкування і взаємодії. У деяких пацієнтів, які перехворіли на коронавірус, розвивається посттравматичний стресовий розлад, який раніше пов'язували з війнами або катастрофами. Факторами стресу в період дії обмежувальних заходів виступили: тривалість карантинів (чим довше, тим вище ризики для психіки); втрата звичного способу життя і нудьга; проблеми в реалізації базових потреб (купівля продуктів, води, одягу, отримання медичного обслуговування); суперечлива, недостатня інформація.

Мета дослідження. полягала у емпіричному дослідженні особливостей психотравм безробітних під час пандемії та визначенні форм та методів психокорекційної роботи з ними.

Матеріали та методи дослідження

Для перевірки гіпотези й розв'язання поставлених завдань у роботі використалися наступні емпіричні методи дослідження:

- Фрайбургський особистісний опитувальник (FPI)
- шкала безнадії Бека - для діагностики рівня безнадії
- методика САН
- шкала впливу подій

- опитувальник вираженості психопатологічної симптоматики (SYMPTOM CHECK LIST-90-REVISED – SCL-90-R).

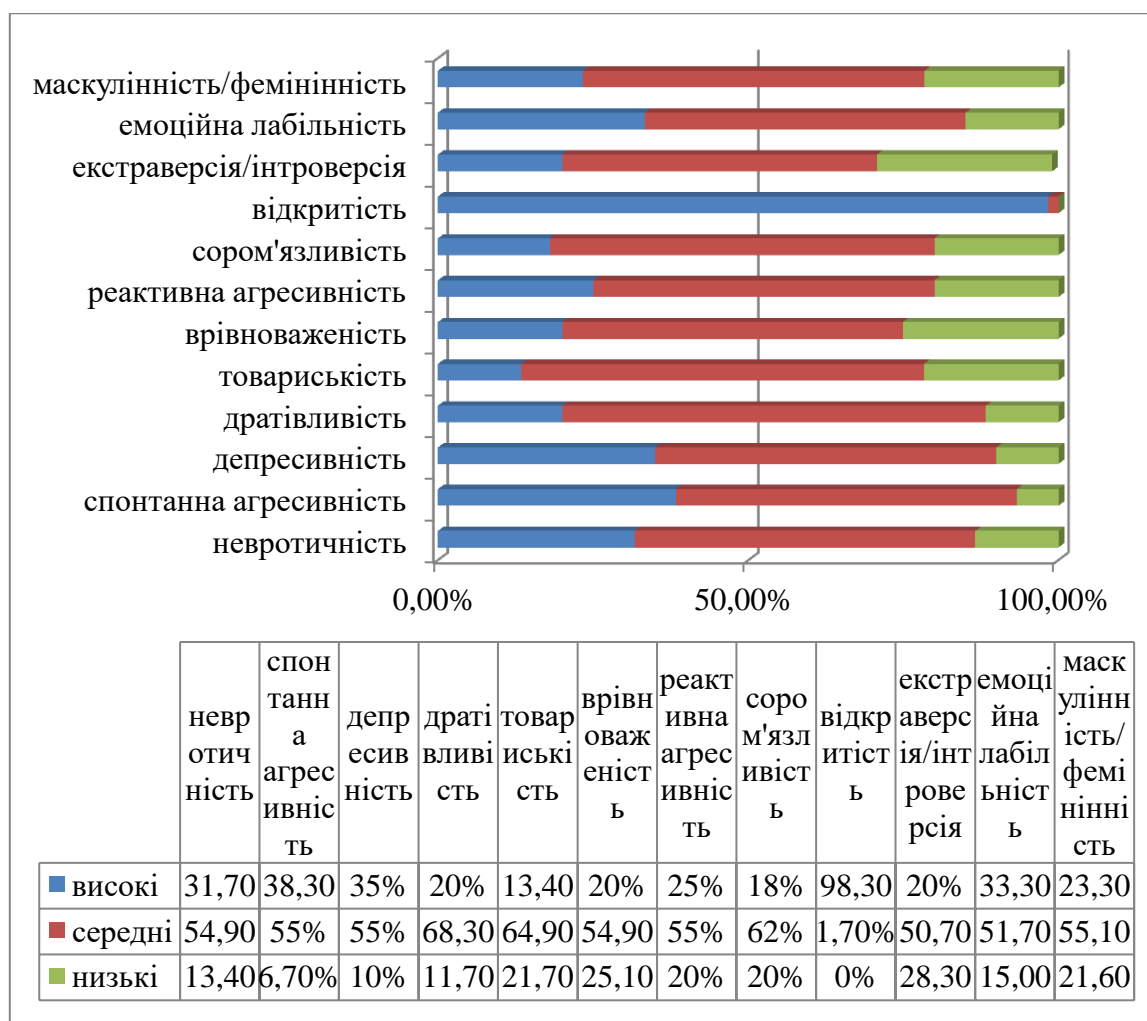
Вибірку склали 60 осіб з числа нещодавно звільнених працівників, віком від 23 до 45 років, з них 36 осіб жіночої статі (60%), 24 особи – чоловічої (40%). Середній вік вибірки – 33 роки (ст. похибка – 6,55)

Результати та обговорення.

Методики для обстеження підбиралися з урахуванням можливості групового проведення, інформативності, простоти і швидкості обробки. Дослідження проводилося відповідно до стандартної процедури та відповідно до європейських стандартів етики психологічних досліджень.

У ході емпіричного дослідження було встановлено, що загалом, в досліджуваній групі безробітних з числа нещодавно звільнених працівників рівень невротизації й стійкості до стресу знаходиться на середньому рівні, відзначаються передумови для формування імпульсивної поведінки, ознаки, характерні для психопатологічного депресивного синдрому з агресивним ставленням до соціального оточення і вираженим прагненням до домінування. Безробітні демонструють середній рівень емоційної стійкості, тривожності, скутості, невпевненості, наявність потреби в спілкуванні і постійної готовності до задоволення цієї потреби та прагнення до довірливо-відвертої взаємодії з оточуючими людьми при високому рівні самокритичності. Вони амбіверти, які характеризуються коливаннями настрою, підвищеною збудливістю, дратівливістю, недостатньою саморегуляцією.

Однак якісний аналіз отриманих результатів дає можливість більш детально охарактеризувати вибірку (мал. 1.)

**Мал. 1. Узагальнена характеристика особистості безробітних
(за методикою FPI)**

Далі переходимо до аналізу вираженості депресії (шкала депресії Бека, таб. 1) у досліджуваних безробітних з числа нещодавно звільнених працівників.

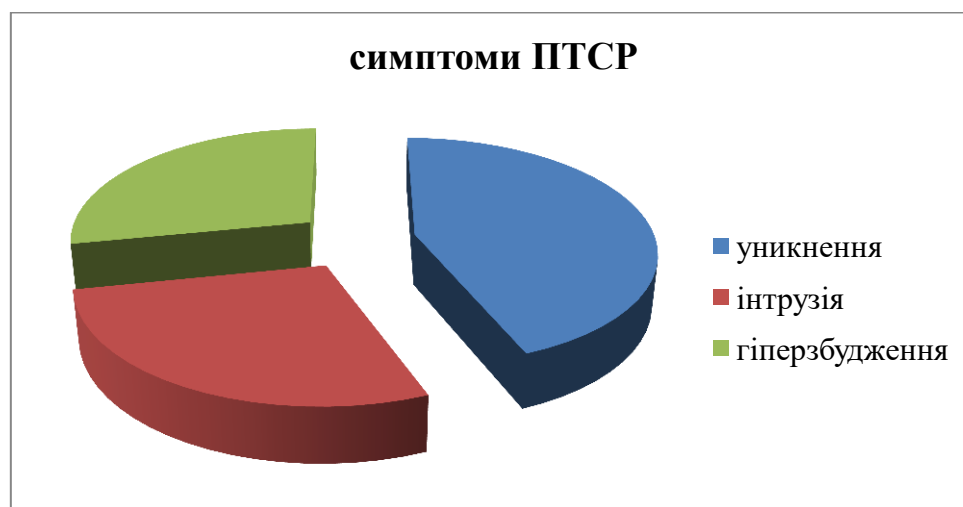
Подальший аналіз дає можливість більш детально встановити рівень вираженості депресії серед досліджуваних. Так, виражену депресію має 21,7% респондентів, помірну – 18,3%, тобто 40% безробітних перебувають у стані, що потребує психологічного та медикаментозного втручання та є деструктивним для особистості безробітного, 25% демонструють ознаки легкої депресії і 35% респондентів мають задовільний емоційний стан. Тяжкої депресії встановлено не було.

Таблиця 1

Рівень вираженості депресії (за шкалою Бека)

	Значення	Відсоток
задовільний емоційний стан	21	35,0
легка депресія	15	25,0
помірна депресія	11	18,3
виражена депресія	13	21,7
Всього	60	100,0

При дослідженні симптомів ПТСР найвищий бал отримано за шкалою «уникнення» (сер. знач. – 3,23), тобто, саме ця копінг-стратегія, що відображає ступінь травмованості респондентів є найбільш вираженою для досліджуваної категорії. На другому місці серед безробітних спостерігаються явища інтрузії (сер.знач. – 2,05), на третьому – ознаки гіперзбудження (сер.знач. – 2,066) (мал.2.)

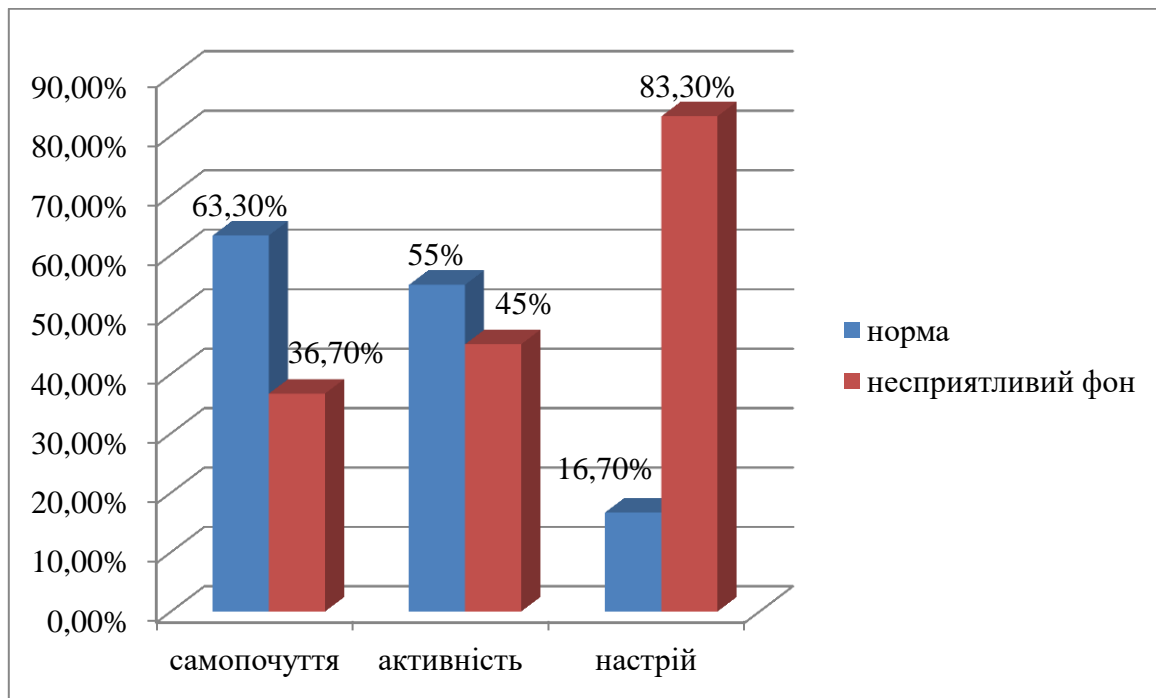
Мал.2. Результати дослідження симптомів ПТСР

За шкалами «самопочуття» і «активність» отримані дані вказують, загалом, на сприятливий стан досліджуваних безробітних. За шкалою «настрій» - дещо знижений фон (мал. 3.)

36,7% респондентів при дослідженні самопочуття отримали бали, які вказують на несприятливий емоційний фон самопочуття безробітних, решта 63,3% мають показники, що відповідають нормі. За шкалою «активність» 45%

респондентів мають низькі значення, 55% - демонструють показники в межах норми. І за шкалою «настрій» переважна більшість (83,3%) досліджуваних безробітних мають низькі значення, що вказують на несприятливий емоційний фон та поганий настрій. Решта 16,7% має настрій, що не відзначається негативними тенденціями.

**Мал. 3. Рівень самопочуття, активності та настрою безробітних
(за методикою САН)**

Далі для встановлення вираженості психопатологічної симптоматики було використано опитувальник вираженості психопатологічної симптоматики (SYMPTOM CHECK LIST-90-REVISED – SCL-90-R). За результатами проведеної діагностики було отримано наступні висновки (табл.2): співвіднесення вираженості отриманих результатів із показниками майже усіх шкал показників умовно здорових людей (в нашому випадку ми порівнювали із нормативами співробітників компанії).

Таблиця 2

Ви́раженість психопатологічних симптомів в контрольній групі за методикою (SYMPTOM CHECK L1ST-90-REVISED – SCL-90-R)

	SO M	OC	INT	DEP	AN X	HOS	PHO B	PAR	PSY	AD D	GSI	PSDI	PST
Среднее	1,12	,98	1,31	1,10	1,13	1,13	1,08	1,13	,93	1,01	1,05	1,59	50,16
Стд. ошибка среднего	,056	,030	,041	,063	,058	,067	,073	,046	,067	,058	,019	,023	1,495
Стд. отклонение	,437	,235	,320	,495	,451	,521	,571	,362	,524	,451	,150	,183	11,60
Соматоформные больные	1,60 ±0,6 2	1,04 ±0,6 3	1,13 ±0,7 6	1,29 ±0,7 5	1,50 ±0,8 0	1,10 ±0,6 9	0,99 ±0,7 1	0,76 ±0,5 6	0,80 ±0,5 7	1,17 ±0,7 9	0,92±0, 60	1,87±0, 50	54,75± 13,97
Беженцы ПТСР	1,37 ±0,6 8	1,21 ±0,6 8	0,76 ±0,3 4	1,07 ±0,6 3	1,29 10,9 3	1,05 ±0,8 1	0,91 ±0,7 3	1,04 +1,2 7	0,89 ±0,8 2	1,00 ±10, 37	1,17±0, 52	1,62±0, 61	56,06+ 16,44
Сотрудники компаний	0,51 ±0,5 1	0,64 ±0,4 9	0,67 ±0,5 4	0,62 ±0,5 2	0,49 ±0,4 9	0,57 ±0,5 5	0,22 ±0,3 6	0,55 ±0,4 8	0,34 ±0,3 6	0,45	0,39	0,29±0, 24	1,31±0, 32

Виключення склали шкала параноїяльних симптомів, яка співвідноситься з результатами соматоформних хворих та шкали міжособистісної сенситивності, показника інтенсивності дистресу, в якому перебувають досліджувані та кількості симптомів. Тобто, за результатами дослідження психопатологічних симптомів їх вираженість мінімальна.

Висновки.

Отже, тема психотравм безробітних в період пандемії є актуальною, як з точки зору науки, так і з позиції соціальної практики

Факторами стресу в період дії обмежувальних заходів виступають: тривалість карантинів, втрата звичного способу життя і нудьга, проблеми в реалізації базових потреб, суперечлива, недостатня інформація.

Одним із найбільш ефективних засобів роботи з психотравмою, отриманою внаслідок втрати соціального статусу є тренінг - короткострокова психокорекційна програма. Мета такої програми - відновлення цілісності, гнучкості та пов'язаності досвіду клієнта, зниження тривоги.

В основу концепції тренінгу покладені теорії емоційно-інтелектуальних здібностей Д. Карузо, Дж. Мейера, П. Селовея; емоційної компетентності

Д. Гоулмена, некогнітивна теорія емоційного інтелекту Р. Бар-Она; двокомпонентна теорія емоційного інтелекту Д. Люсіна та інші.

Методика проведення тренінгу ґрунтується на принципі поетапності розвитку групи і наступності у самопізнанні та самовдосконаленні

Ефективність програми було перевірено шляхом повторного (вихідного) діагностування вираженості психопатологічної симптоматики за допомогою опитувальника вираженості психопатологічної симптоматики (SYMPTOM CHECK LIST-90-REVISED – SCL-90-R). В ході статистичного аналізу встановлено, що після участі у тренінгу у досліджуваних безробітних психопатологічні симптоми не спостерігаються, що вказує на ефективність проведеної психокорекційної роботи із високою статистичною значимістю ($p \leq 0,001$).

ОСОБЛИВОСТІ ВПЛИВУ БАТЬКІВСЬКО-ДИТЯЧИХ ВЗАЄМИН НА ОСОБИСТІСНИЙ РОЗВИТОК ПІДЛІТКІВ

Туриніна Олена Леонтіївна,

К.психол.наук, професор

Кіскіна Ірина Олегівна,

магістрант

Міжнародна академія управління персоналом

Навчально-науковий інститут міжнародних відносин та соціальних наук

м. Київ, Україна

Вступ./Introduction. Актуальність дослідження визначається тим, що перехід до якісно нових економічних відносин в країні, змінює морально-психологічний клімат родини, і це, як правило, веде до підвищення рівня конфліктності у сімейних взаєминах, також явно збільшуються показники розірвання шлюбу, а рівень народжуваності знижується. Відповідно цьому є необхідність у дослідженнях та психологічному консультуванні сім'ї у вихованні дітей.

На даний час, в нашій країні можемо визначити реальне збільшення складних сімей, що призводить до соціально-психологічної та педагогічної дезадаптації дітей.

Відповідно до цього особистість дитини еволюціонує під впливом сукупності соціальних відносин. Психологічний клімат у родині зазвичай має вирішальне значення у розвитку особистості дитини.

Прийняті в суспільстві правила норми і цінності з якими дитина входить в навколишній світ, отримує в процесі взаємодії з дорослими. Підвищена емоційна чутливість підлітка до впливу соціуму призводить до необхідності в дослідженні внутрішнього світу дитини. Важливою компонентою складовою особливості розвитку підлітка, є виховання.

Процес дорослішання, ускладнений порушеннями в родині, сприяє розвитку психосоматичних та невротичних розладів. На підтвердження цього були проведені наукові дослідження, які містять аналіз впливу стосунків у сім'ї.

Тип поведінки батьків відзеркалюється на «Образі-Я» дитини. Динаміка розвитку дитини, її взаємин багато в чому детермінується сімейними цінностями і манерою виховання.

Аналіз наукової літератури показав, що актуальним є дослідження особливостей формування гармонійних взаємин батьків і дітей, як фактора їх особистісного розвитку, виявлення педагогічних умов розвитку гармонійних батьківсько-дитячих взаємин.

Мета роботи./Aim. Теоретично вивчити та емпірично дослідити особливості впливу манери сімейного виховання на розвиток особистості підлітка.

Матеріали та методи./Materials and methods. Для розв'язання поставлених завдань використані загальнонаукові та емпіричні методи: бесіди, тестування, вивчення продуктів діяльності, методи обробки даних. Обробка отриманих даних здійснювалася за допомогою кількісного (кореляційного) і якісного (методу «профілів») аналізів.

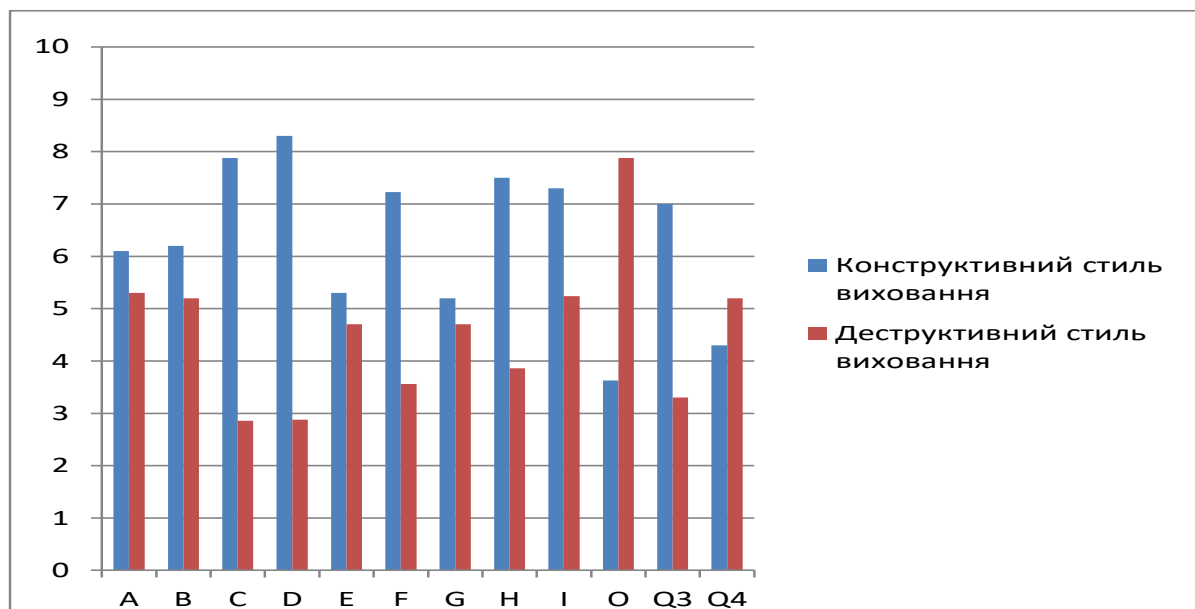
Результати та обговорення./Results and discussion. На початку дослідження ми вивчали особистісні якості дітей, за допомогою опитувальника Р.Кеттелла. Ця методика, обрана тому, що являє особливу цінність так, як встановлює широкий спектр властивостей особистості і дає можливість досить повно описати психологічний «портрет» особистості підлітка.

У досліджуваній групі учнів, яскраво виражена перевага високих значень по факторах емоційно-вольової сфери: G (сила его - слабкість *ego*) – 73%, I (ніжність - суворість) – 63%, Q3 (високий самоконтроль - низький) – 57%, O (невпевненість - самовпевненість) – 53%, C (емоційна впевненість - неувпевненість) – 50%.

Таким чином, порівняльний аналіз отриманих даних по опитувальнику Кеттелла виявив певні індивідуальні відмінності характерологічних особливостей учнів підліткового віку. Вони проявилися у явно вираженій перевазі високих значень по факторах емоційно-вольової сфери.

Для більш глибоко пояснення виділених показників ми оцінювали їх окремо для дітей обох статей залежно від стилю виховання.

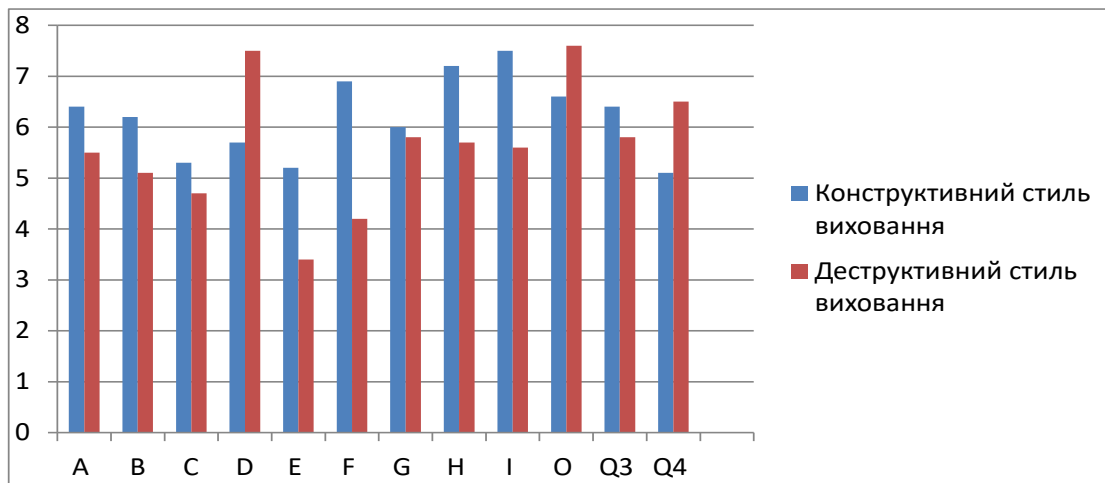
Результати дослідження.

Рис.1. Середні показники по тесту Р. Кеттелла залежно від стилю виховання (хлопчики)

Як видно з рис.1, за факторами C і D (на графіку вони близькі) показники у хлопчиків, які виховуються батьками з деструктивним стилем суттєво відрізняються від дітей, що виховуються в умовах конструктивного стилю виховання. Це свідчить про максимальну виразність у цій підгрупі дітей таких характерологічних рис, як невпевненість в собі, вразливість, емоційну нестійкість, низьку фрустраційну толерантність, дратівливість, ухиляння від труднощів, непостійність у взаєминах і інтересах.

Отже за показниками, що відображають розвиток хлопчиків, їх інтелектуальну і особистісну, вольову зрілість, діти, що виховуються батьками з деструктивним стилем, виявляють ознаки ретардації, що є ще одним підтвердженням впливу стилю виховання. В умовах деструктивного стилю хлопчики по ряду показників проявляють більше фемінних.

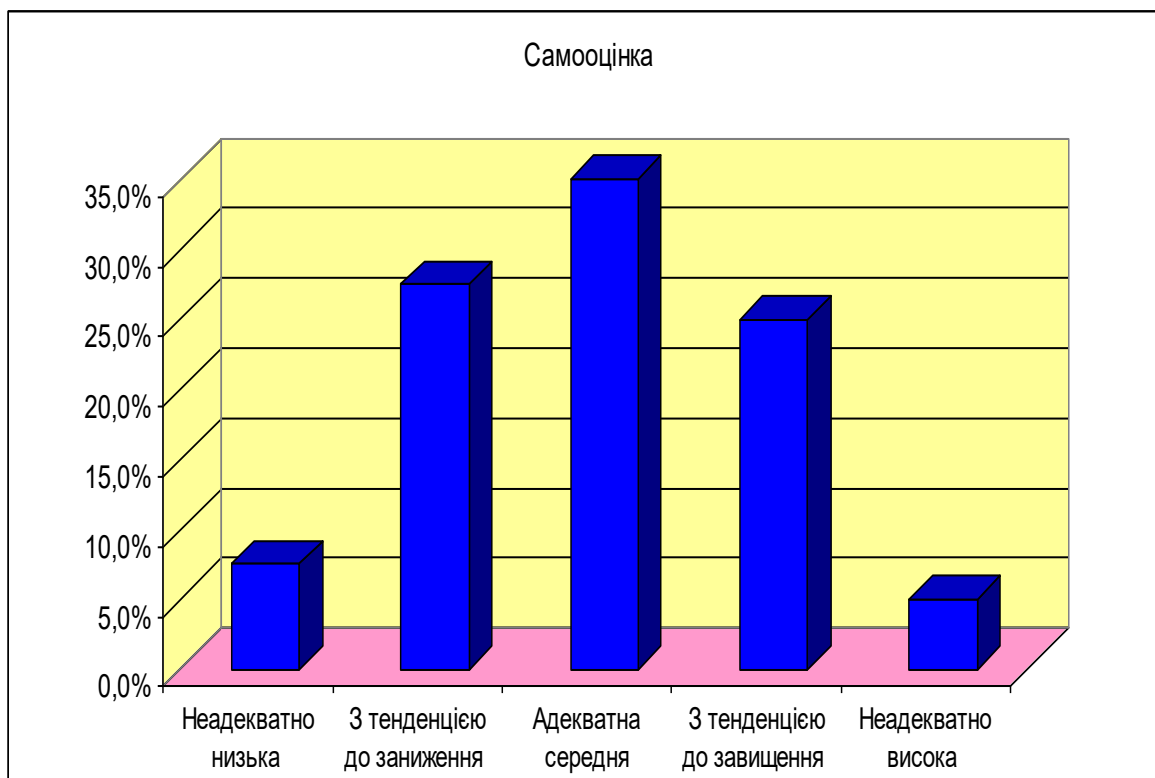

Рис.2. Середні показники по тесту Р. Кеттела залежно від стилю виховання (дівчатка)

При обстеженні дівчаток різниця виявилась у показнику Q4, за яким дівчатка, що виховуються батьками з деструктивним стилем, відрізняються від дівчаток, що виховуються батьками з конструктивним стилем, більшою напруженістю, дратівливістю, фрустрованістю, занепокоєнням.

Для хлопчиків, що виховуються батьками з деструктивним виховним стилем характерна надлишкова фемінінність окремих особистісних рис. За показниками, що відображають у хлопчиків інтелектуальну і особистісну, вольову зрілість, вони виявляють ознаки ретардації, що є ще одним підтвердженням негативного впливу деструктивного стилю виховання.

За допомогою методики «Дослідження кількісного вираження рівня самооцінки» (С. А. Будассі) були отримані дані відносно особливостей самооцінки підлітків. Отримані дані стосовно всіх досліджуваних відображені нижче в діаграмі. З допомогою даної методики, ми вирішили ще одне дослідницьке завдання, виявили уявлення підлітків про якість якими повинна володіти «Ідеальна людина», тобто про особливості їх ідеального-Я, що дозволило нам дізнатися в якій області лежать їх інтереси, їх переваги, отримати уявлення про ціннісні орієнтири.

Рис.3. Показники (%) рівня самооцінки підлітків

Отже, результати наведені розподілились так: 35% підлітків мають адекватний середній рівень самооцінки; 25% - з тенденцією до завищення; 27,5% - з тенденцією до заниження; 7,5% підлітків – неадекватно низький рівень самооцінки; 5% - неадекватно високий.

Отже, як бачимо 65% підлітків оцінюють себе позитивно, а 35% - оцінюють себе негативно.

Висновки./Conclusions. Проведений аналіз показав, що у підлітковому віці спостерігається підвищена агресивність і конфліктність, які обумовлені специфікою даного вікового періоду. Тому підлітковий вік характеризується як перехідний та досить конфліктний. Підлітковий вік не випадково називають «складним», «критичним», «кризовим». У цей період переходу від дитинства до дорослості відбувається якісний стрибок у розвитку психіки: усвідомлення своєї індивідуальності, становлення стійкого уявлення про себе («Я-образ»), формування самосвідомості. Звідси і неадекватність реакцій у взаєминах з оточуючими, суперечливість у діях і вчинках, які сприймаються дорослими як аномалія, відхилення від суспільних правил. Головна особливість підлітка –

особистісна нестабільність. Саме цим обумовлюється виникнення вікової кризи.

Конфлікти підлітків та батьків обумовлені деструктивністю сімейних відносин, недоліками у вихованні, індивідуально-психологічними змінами в психічному розвитку підлітків та індивідуальними особливостями самих дорослих. Конфліктна поведінка підлітків виникає тоді, коли не враховуються індивідуальні особливості, вікові зміни в психіці, коли не змінюються форма і зміст спілкування дорослих. Відсутність у підлітка захоплення, дієвого інтересу до якогось виду діяльності є симптомом неблагополуччя у розвитку його особистості. Таке неблагополуччя, природно, є наслідком неправильного виховання, помилкового підходу дорослих до дитини, несприятливих мікросоціальних умов.

Стиль сімейного виховання розглядається як найважливіший компонент індивідуального середовища дитини, як елемент єдиної сімейної системи. Під стилем сімейного виховання необхідно розуміти багатовимірне утворення, що включає ставлення батьків до дитини і переживання цього ставлення, особливості сприйняття і розуміння характеру дитини, її вчинків, поведінкові стереотипи, що практикуються у відношенні з ним. Батьків частіше непокоять яскравіше виражені негативні прояви поведінки. Зауважимо, що визначені поведінкові прояви свідчать про наявність напруженої потреби в самостійності, в самоствердженні себе як особистості.

Найбільш повно характеристики сімейного виховання представлені в наступних стилях: домінуюча гіперпротекція, потурльна гіперпротекція, емоційне відкидання, підвищена моральна відповідальність, жорстоке поводження і гіпопротекція. Така типологія, з одного боку, дає найбільш детальну характеристику стилів сімейного виховання, з іншого, включає в якості основної і загальної для всіх стилів емоційну складову, яка відображає ставлення батьків до дитини, що виражається в її прийнятті або відкиданні. Саме ця складова дає підставу для дослідження стилів сімейного виховання у зв'язку з індивідуально-типовими особливостями підлітків.

Емпіричне дослідження встановлення зв'язку між стилями сімейного виховання та розвитком особистості дитини підліткового віку засвідчив наступне:

- діти, які виховуються в умовах завищеної уваги і турботи про дитину (стиль «домінуюча гіперпротекція»), що проявляється в надмірній опіці та постійному контролі, великій кількості заборон та обмежень характеризуються слабкістю «Зверх-Я», імпульсивністю, нерішучістю, нетерплячістю;

- діти схильні нехтувати своїми обов'язками, часто конфліктують з батьками і вчителями. У них відзначається непостійність, незібраність, відсутність стійкої мотивації;

- діти виявляють підвищену збудливість, активність у них деколи поєднується з самовпевненістю. Для них характерно моторне занепокоєння, відволікання, недостатня концентрація уваги.

Підліткам, які виховуються в стилі «потураюча гіперпротекція» властиві слабкість сили «Я», суворість, жорстокість, наявність тривожності, відчуженість, контроль бажань. Діти в таких сім'ях хворобливо реагують на невдачі, оцінюють себе як менш здатних в порівнянні з однолітками, виявляють нестійкість настрою, погано контролюють свої емоції, відчувають труднощі в пристосуванні до нових умов. Діти часто сповнені передчуттям невдач, легко виводяться з душевної рівноваги, часто мають знижений настрій, не вміють контролювати свою поведінку щодо соціальних нормативів, погано організовані.

Серед характерологічних особливостей дівчаток, які виховуються батьками з деструктивним стилем, виявляється специфічний симптомокомплекс особистісних. Вони виявляють схильність до ризику, безпечність, хоробрість, сміливість, безрозсудність у виборі партнерів по спілкуванню, емоційну значимість соціальних контактів, експансивність, прагнення до лідерства в групі, імпульсивність. Одночасно вони соціально несміливо, боязкі, соромливі в спілкуванні з дорослими, чутливі до загрози з їхнього боку, чого не спостерігається у дівчаток, що виховуються батьками з

конструктивним стилем.

Для хлопчиків, що виховуються батьками з деструктивним стилем, характерна надлишкова фемінність деяких особистісних рис. За показниками, що відображають розвиток у хлопчиків, виявляються ознаки ретардації стосовно інтелектуальної і вольової зрілості, що є ще одним підтвердженням впливу стилю виховання на формування особистості.

Розроблена система форм, методів роботи психолога з оптимізації взаємин батьків із дітьми підліткового віку. Зроблено висновок, що об'єктами уваги психологічної служби повинні, насамперед, стати сім'ї з несприятливими для виховання дітей умовами і при наданні психологічної допомоги сім'ї за мету повинно ставитися забезпечення сприятливих умов психологічного розвитку дітей підліткового віку.

Тільки любляче й мудре ставлення батьків і педагогів до підлітка, уміле керування його поведінкою, яке узгоджує надання свободи і забезпечення співробітництва, повагу до думки зростаючої людини, дозволять пом'якшити цей кризовий період і навіть знеболити його. Якщо батьки не можуть або не хочуть перейти на новий рівень стосунків з підлітком і наполягають на дотриманні ним норм дитячої « моралі слухняності», то прояви явної або прихованої протидії неминучі.

Перевірка ефективності корекційної програми продемонструвала результативність впроваджених методів та прийомів оптимізації взаємодії між батьками та дітьми підліткового віку. Зокрема, відчутних змін зазнав стиль взаємодії, коли батьки інфантилізують дитину, приписують їй особистісну і соціальну неспроможність. Батьки перестали сприймати свою дитину погану, непристосовану, невдаху, знизився авторитаризм.

ПСИХОЛОГІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ РЕАБІЛІТАЦІЇ НАРКОЗАЛЕЖНИХ ОСІБ

Туриніна Олена Леонтіївна,
кандидат психологічних наук, професор
Міжрегіональна академія управління персоналом
Колесніков Олексій Васильович,
магістр
Міжрегіональна академія управління персоналом

Вступ. Процес реабілітації наркозалежних накопичує досвід наукових досліджень та розробок, завдяки чому ми можемо інтегрувати отримані дані та створити або вдосконалити реабілітаційні моделі. В реабілітаційному центрі поєднуються сімейна та індивідуальна психотерапія, проведення психокорекційних занять та допомога в процесі подальшої соціалізації. В сучасній психології залежної поведінки досліджується необхідність в процесі реабілітації акцентувати суб'єктну увагу на різні психологічні аспекти наркозалежної особистості. Вивченням психологічних характеристик особистості і поведінки наркозалежних займалися різні дослідники. Комплекс психологічних особливостей наркозалежної особистості вивчав Е.А. Стрельниковою; психологічні особливості особистості з опіатної залежності вивчаються Ю.В. Аносовою; психологічні характеристики зриву хімічно залежної особистості та шляхи їх вирішення вказані Т.Т. Горським; психологія хвороби хімічної адикції і способи психологічної реабілітації представлені Е. Савіною; проблеми адикції вивчали багато зарубіжних і вітчизняних авторів: Е. Ханзян, Г. Кристал, Е. Берн, Ст. Гроф, А. Менегетті, Н. Пезешкіан, В. Ю. Александрова, Н. Н. Апетік, Б. С. Братусь, Н. П. Бурмака, В. Я. Гіндкін, Н. Е. Завадська, В. Ю. Зав'ялов, О. Є. Івашко, Т. В. Кириченко, Н. С. Курек, І. П. Лисенко, Н. Ю. Максимова, Е. С. Меньшикова, М. Н. Овчинникова, Т. В. Кимир, С. В. Цицарєв, О. Т. Середніченко та ін. Психологія і психотерапія залежностей розроблена Г.В. Старшенбаум. Психологічні характеристики

захисної поведінки і особливості функціонування захисних механізмів хімічно залежної особистості досліджувались Л.Ю. Суботіною. Опір як симптом хімічної залежності особистості представлено в дослідженні А.Є. Айвазової.

Мета роботи - проаналізувати ступінь розробки проблеми психологічної реабілітації наркозалежної особистості, розглянути методики дослідження, виявити психологічні особливості наркозалежних, апробувати програму корекції та дослідити її ефективність.

Матеріали та методи дослідження. Для досягнення поставленої мети було досліджено 30 наркозалежних віком від 20 до 53 років з різним стажем і характером вживання психоактивних речовин. Базою експериментального дослідження став реабілітаційний центр «Тонус Плюс», орієнтований на АНО «Спільнота 7 Навичок одужуючих наркоманів та алкоголіків». Обстеження наркозалежних проводилося за методиками: методика «Індекс життєвого стилю» / Life Style Index, LSI (Р. Плутчик, Г. Келлерман, Х.Р. Конте); Тобол - Особистісний Опитувальник Бехтерівського інституту (лобі); Тест «Смисложиттєві орієнтації» Д.А. Леонтьєва; Опитувальник «Мотиви вживання наркотиків» І. В. Аксющіц; Методика оцінки мотивації до уникнення невдачі-самозахисту Т. Елерса в адаптації М.А. котик; Методика «Способи стрес-долаючої поведінки» Лазаруса-Фолькман; Опитувальник вольового самоконтролю - ТСК (А.Г. Зверков, Е.В. Ейдман).

Результати та обговорення. Нами було проведено первинне психодіагностичне дослідження, яке дозволило зробити наступні висновки: у наркозалежних переважають такі психологічні захисні механізми, як регресія, заперечення, проекція і раціоналізація; типи ставлення до хвороби такі, як тривожний, неврастенічний і сенситивний; атарактичні та адиктивні мотиви вживання наркотиків; низький рівень вольового самоконтролю та рефлексивності і активності; використання копінг-стратегії «Втеча-уникнення» і високий рівень мотивації до уникнення невдач; низький рівень цілепокладання. На основі результатів попередньої психодіагностики досліджуваних нами була сформована та складена програма психокорекції

психологічних особливостей у наркозалежних. Програма корекції спрямована на оптимізацію процесу реабілітації наркозалежних. Тривалість занять: 20 занять, по 2 години, 5 разів на тиждень. Завданнями програми були: підвищення мотивації в процесі реабілітації у наркозалежних; набуття навичок вольової регуляції, підвищення контролю над життєвими подіями; розвитку відповідальності, впевненості, самовладання; відпрацювання методів і прийомів саморегуляції; зміцнення позитивної емоційності, корекції тривожності; й активізації особистісного потенціалу саморозвитку й самовизначення (цілепокладання). Комплекс корекційних занять з наркозалежними складає наступні блоки: блок направлений на формування усвідомленого позитивного ставлення до хвороби) робота з тривожним, неврастенічним і сенситивним ставленням до хвороби); блок на подолання тривоги, психологічної напруги та страху; блок направлений на формувати вольового самоконтроль; блок спрямований на цілепокладання та формування позитивної мотивації у наркозалежних. Реалізація програми корекції була здійснена через проведення чотирьох етапів. На першому етапі дослідження основну частину вибірку складала 30 наркозалежних осіб, віком від 20 до 53 років. Всіх досліджуваних вибірки ми розділили на дві групи: контрольну та експериментальну. Після чого, ми провели психодіагностичне дослідження психологічних особливостей наркозалежних осіб. Спираючись на результати констатуючого етапу, на другому етапі ми здійснили впровадження програми корекції патопсихологічних особливостей у наркозалежних у відповідності до поставленої мети. На третьому етапі роботи нами було здійснене повторне психодіагностичне дослідження. На четвертому етапі нами були оброблені експериментальні дані та виявлені рівні тривожності, самооцінки, вольовий самоконтроль, цілепокладання та формування позитивної мотивації наркозалежних після впровадженої програми. За результатами експерименту, збільшились високий та середній рівні розвитку психологічних особливостей наркозалежних за шкалами «Вольова саморегуляція», «Осмислення життя», «Цілі в житті», «Процес життя», «Локус контролю - Я». Зменшення відсотку

досліджуваних, у яких переважають наступні типи ставлення до хвороби: «Тривожний», «Неврастенічний» та «Сензитивний». За шкалою «Результативність життя» у досліджуваних характеризується зменшенням. В свою чергу, знизився показник у наркозалежних за шкалами «раціоналізація», «проекція» та «заперечення». Завдяки чому, відбувається процес усвідомлення власної наявності хвороби та потреби в проходженні реабілітаційного процесу. У наркозалежних виявлено середній рівень мотивації до уникнення невдач. Крім того, стратегії «Пошук соціальної підтримки», «Самоконтроль», «Планування рішення проблеми» та «Позитивна переоцінка» мають тенденцію до збільшення. В цілому, ми можемо говорити про появу самоконтролю та пошук методів подолання або виходу із стресових ситуацій. Повторне психодіагностичне дослідження також виявило підвищення самооцінки, впевненості в собі, виявлення базальних та системних і вольових якостей, розвиток особистісних механізмів свободи і відповідальності та зміни системи усвідомленої саморегуляції, формування вольового самоконтролю, шляхом мобілізації вольових ресурсів, пошук ефективних методів розв'язання стресових ситуацій. За результатами експерименту збільшився рівень спрямованості на формування цілей та інтересу до життя, оцінка власних потреб та бажань, задля трансформації способу життя реабілітанта.

Висновки. Таким чином, проведене повторне дослідження дає підстави стверджувати, що у наркозалежних віком від 20 до 53 років, визначальними для ефективної психореабілітаційної роботи, є формування усвідомленого позитивного ставлення до хвороби, позитивної мотивації у наркозалежних, вольового самоконтролю, подолання тривоги, психологічної напруги, страху та цілепокладання. Узагальнюючи отримані результати, можна зробити висновок що у хворих на наркоманію спостерігається тенденція до усунення особистісних і поведінкових розладів, відновлення емоційно-вольової сфери, зміна ставлення до наркотичної залежності та формування позитивної мотивації на процес одужання та проходження реабілітації. Ми спостерігаємо наявність позитивної динаміки в результаті проведення колекційної програми

та проходження реабілітаційного процесу в цілому. Загалом створена нами програма корекції виявилася ефективною для формування позитивного ставлення до майбутнього здорового способу життя наркозалежних осіб. В умовах реабілітаційного процесу, корекція є важливим методом проходження реабілітації наркозалежних. Перспективою подальшого розвитку у цьому напрямку є впровадження програм корекції для оптимізації реабілітаційних програм.

ПСИХОЛОГІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ МІЖПОКОЛІННИХ КОНФЛІКТІВ У СІМ'Ї

Туриніна Олена Леонтіївна

канд.психол.наук, професор

Об'єщенко Тетяна Євгенівна

студент

Міжрегіональна академія управління персоналом

м. Київ, Україна

Анотація: В статті розглянуті актуальні питання психологічних особливостей міжпоколінних конфліктів у сучасній українській сім'ї. Показано, що прояв міжпоколінного конфлікту в українській сім'ї залежить не тільки від особистих і сімейних характеристик учасників, але і від соціальних передумов. Міжпоколінна сім'я вважається пережитком минулого, вимушеної формою проживання, що також сприяє міжпоколінному конфлікту в сім'ї.

Ключові слова: сім'я, міжпоколінні конфлікти, міжпоколінна сім'я, міжпоколінний конфлікт у сім'ї, конфліктна ситуація.

Сім'я – це найважливіше соціальне утворення, в якому відтворюється первинна та суспільна соціалізація особистості при процесі взаємодії між поколіннями. Тільки в тісному колі родини міжпоколінні відносини проявляють себе найбільш виразно. На жаль, в наш час взаємодія і соціалізація поколінь стали утрудненими. В сучасних умовах кардинального оновлення майже всіх соціальних норм і цінностей поколінню старшого віку стало складно передавати свій досвід молодшому поколінню. А молоді, в свою чергу, так само тяжко дається засвоєння досвіду старших, що створює протиріччя, поширює відмінності та конфлікти між поколіннями.

В сім'ях українців проблема міжпоколінного конфлікту все більш стає актуальною. Конфлікт виражається як в складних взаєминах між родичами, викликаних наростанням міжпоколінних протиріч, так і в зовнішньому факторі

впливу оновлення. Цей конфлікт, відіграє неоднозначну роль в житті самої особистості, всієї сім'ї та суспільства, дуже часто має деструктивні форми.

Проблеми конфліктів сім'ї та міжпоколінних відносин розглядали багато вчених: О. Конт, Г. Спенсер, М. Вдовіна, Е. Еріксон, В. Семиченко, Л. Мельник, Т.М. Мішина, Б. Дубіна, Ю. Лотман С. Паркінсон, Ю.Е. Алешіна, В.В. Юстіцкіс, Е.Г. Ейдемільер, М.І. Пірен.

Гармонія родини – це фундамент соціальної незмінності. Якщо в родині дуже часто трапляються конфлікти на різних підґрунтях, але не розробляються будь-які шляхи вирішення, то тоді шкода наноситься не тільки сім'ї, але й всьому суспільству в цілому.

Конфлікт між поколіннями «батьків» і «дітей», його причини і наслідки, можливість його трансформації в бік конструктивності і розвитку відносин між поколіннями – одна з хвилюючих проблем сучасної соціальної психології. Причин деструктивності міжпоколінного конфлікту, з точки зору М.І. Постнікової, чимало: неузгодженість ціннісних орієнтацій представників різних вікових когорт; зміна темпів науково-технічного і соціального розвитку, внаслідок чого досвід попередніх поколінь виявляється марним; зміна структури сім'ї, перетворення її з розширеною в нуклеарну, що впливає на втрату наступності між поколіннями [1]. Відносини батьків і дітей у сім'ї є найбільш яскравим прикладом міжпоколінних відносин в суспільстві. Тут так само відображаються об'єктивні, суб'єктивні та процесуальні аспекти соціального «успадкування» [1].

Міжпоколінний конфлікт у сім'ї – це різновид соціальної взаємодії нащадків і предків (прабатьків, батьків, дітей, онуків та ін.), що належать до соціальної спільності, заснованої на шлюбі (співжитті), або спорідненості (усиновленні), в якій між ними існують принципові відмінності (вікові, соціально-економічні, ідейно-політичні, субкультурні та інші), відсутня згода, загострюються суперечності в системі сімейних, індивідуальних і суспільних цінностей і відбувається зіткнення взаємно несумісних потреб, інтересів, поглядів із приводу виконання сім'єю її функцій, структури сімейних взаємин,

визначення мети розвитку сім'ї та ін. За розподілом сімейних ролей виокремлюють конфлікти між батьками й дітьми; між дідами, бабусями і внуками; між представниками всіх трьох поколінь; між батьками і молодим подружжям (свекруха – невістка, теща – зять); між нуклеарною сім'єю й іншими родичами. Причому за критерієм спорідненості (усиновлення) ці конфлікти, як вважають дослідники О.В. Краснова і К. Мангейм, можна також класифікувати на конфлікти поколінь між родичами (або прирівняними до них згідно з законом особами), тобто між батьками й дітьми, всиновлювачами й усиновленими, бабусями/дідусями і внуками, міжпоколінні конфлікти між родичами [2, 3]. Конфлікти виникають зазвичай тоді, коли відбувається зіткнення інтересів, поглядів, позицій окремих людей або груп. Конфлікт поколінь – це природний, універсальний шлях розвитку людського суспільства і визначається людською природою. Ці інтереси можуть полягати у бажанні володіти тими ж цінностями, простором, речами, соціальними ролями. При цьому велике значення має усвідомлення людиною ситуації конфліктною або ні.

В даний час відзначається підвищений інтерес до сімейних коренів, генеалогії та історії сімейного древа, відродження сімейних традицій, пошук і прийняття сімейної спадщини і досвіду розглядається в якості особистісного і середового ресурсу. Відносини і спадкоємність між поколіннями в родині виступають основою, що дозволяє їй зберігати групову ідентичність, адаптивно функціонувати й успішно долати труднощі. В сучасних дослідженнях відзначається позитивна роль збереження міжпоколінних відносин в підтримці цілісності сім'ї, формуванні здатності долати важкі життєві ситуації, успішно адаптуватися до вікових змін.

У розвитку сучасного українського суспільства відбуваються кардинальні зміни під впливом політичних, економічних і соціально-культурних сфер, які беруть свій початок від набуття України статусу незалежної держави, та з розпаду соціалістичної системи і повернення всіх пострадянських країн до капіталістичної моделі розвитку суспільства. Цей перехід до нової форми економічного порядку призвів до кардинальних змін у політичних і соціальних

процесах, а також переробив систему цінностей поколінь. Але у різних поколінь процес адаптації до нової системи цінностей проходив неоднаково. У людей старшого і середнього віку адаптація до нових соціальних умов відбувалася болючіше. У період реструктуризації системи в країні найбільш органічно вписалися у нову модель економічних і соціальних відносин молоді покоління. Їх соціалізація відбувалася вже в період переходу від соціалізму до капіталізму.

У психологічній науці і практиці вивчення міжпоколінних відносин в родині відбувається парціально, в вузько поставлених контекстах і пов'язане з розробкою приватних питань, орієнтованих на розумінні значення міжпоколінних відносин в індивідуальному розвитку. Все більш глибоке проникнення індивідуалістичних цінностей в сферу сімейних відносин і взаємодії призводить до того, що характер цих відносин стає напруженим і відчуженим. Следством цих соціальних процесів є серйозна неузгодженість в наступності соціокультурної спадщини, виробленої попередніми поколіннями, втрата єдиних підстав для взаємодії різних груп поколінь.

Сучасне українське загальне суспільство демонструє відмову від колективістської культури, але індивідуалістична культура не є типовою для України протягом довгого часу. Реально склалася ситуація в якій явно проглядається відмова від традицій (в широкому значенні слова), але одночасно зростає у нового покоління інтерес до неї. Замість наступності має місце співіснування різних традицій, картин світу і типів світосприйняття, на основі чого відбувається динамічне утворення спільнот субкультурного характеру і нерідко їх протистояння. Склалася особлива ситуація, яка відображає глобальну трансформацію механізму наступності поколінь в соціокультурній динаміці останніх десятиліть. Разом з тим сім'я ще як і раніше залишається тією соціальною групою, в якій сильна традиція, а механізм спадкоємності хоч і набув ознак протистояння і напруженості, але як і раніше не зводився тільки до конфлікту.

Конфлікти частіше виникають і більш інтенсивно протікають між поколіннями перехідного віку (молодь – дорослі) і поколіннями перехідного історичного періоду (покоління періоду застою – покоління періоду перебудови), рідше і слабкіше проявляються між віддаленими поколіннями (діти – люди похилого, сучасна молодь – покоління учасників Другої світової війни). Загострення міжпоколінних конфліктів сприяють масштабні динамічні зміни в політичній і економічній структурах суспільства, зміна побутових і культурних стандартів, а також супутні їм соціальні конфлікти, такі як, наприклад, сімейні, етнічні, класові, професійні. Заборонно-адміністративний вплив пануючого покоління на інші співіснуючі покоління підсилює напруженість відносин між ними. Ослаблення цієї напруженості можуть сприяти обопільна толерантність, діалог між поколіннями, знаходження компромісів, досягнення консенсусу [4, с. 103].

Прояв міжпоколінного конфлікту в українській сім'ї залежить не тільки від характеристик сім'ї й особистості учасників, а й від передумов соціальності. Дослідниками було виявлено, що в більшій частині сімей підкреслюються, як джерело конфліктів різні цінності молодого, середнього та похилого поколінь. Багато показників в дослідженнях акцентують вплив на родину соціально-економічну кризу і політичну нестабільність в країні, що провокує, розпалює ще більші недовомки, претензії, зауваження, повчання, які провокують конфлікти.

Для вивчення міжпоколінного конфлікту в сучасній українській сім'ї нами був розроблений діагностичний інструментарій, який містив у собі опитувальник, складений нами та анкети для з'ясування персональних даних учасників опитування.

Опитувальник був складений таким чином, щоб можна було визначити особливості соціально-психологічного клімату в сім'ях, особливості міжпоколінного конфлікту в сім'ях, уявлення дітей, батьків і прабатьків про їхню взаємодію в сім'ї.

Експериментальною базою дослідження стала «Спілка сім'ї та молоді». Всього в дослідженні брало участь 85 осіб із 36 різних сімей, в яких спільно проживали представники різних поколінь.

Кількість чоловіків становить 25 осіб, кількість жінок – 42 осіб, дітей до вісімнадцяти років – 18 осіб.

Проведене нам експериментальне дослідження дозволило виділити і умовно згрупувати соціальні чинники, що сприяють міжпоколінному конфлікту в сім'ї, в такий спосіб: трансформаційні процеси в сім'ї та суспільстві, культурні відмінності поколінь, демографічні диспропорції, соціально-економічні фактори, політичні, сімейні фактори.

Під впливом перерахованих соціальних факторів, що сприяють міжпоколінному конфлікту, в сім'ї формуються конкретно-ситуативні причини цього конфлікту: проживання в обмежених житлових умовах (55% за даними нашого опитування), відсутність згоди і взаємної поваги (50%), матеріальні проблеми (44%), девіантна поведінка (38%), розлучення батьків (31%) і ін. Як правило, ці причини накопичуються в родині поступово і впливають комплексно. В основному, вони відображають ціннісно-нормативні та статусно-рольові протиріччя, гострі соціальні проблеми між поколіннями на макросоціальному рівні.

У родині міжпоколінний конфлікт проявляється в різних формах: явно чи приховано; у вигляді психологічного тиску (71%, за результатами опитування сімей), емоційного відчуження (28%), насильницьких фізичних дій (24%), матеріальних нестатків (32%), скандалів, сутичок, сварок, чвар, вигнання з сім'ї, грубих і зневажливих взаємин, залишення в безпорадному стані (24%) і т. д.

Цікавим для нашого дослідження є також отримані дані про те, кого члени сім'ї звинувачують у виникненні конфліктів. 32% вказали на братів (сестер), 27% – дружину (чоловіка), 24% на батьків, 17% – на прабатьків.

Спостерігаються також відмінності між різними членами сім'ї в способах розв'язання конфліктів. Найпоширеніший спосіб, це знаходження компромісу (50%), відсотковий розподіл майже однаковий. Відхід від конфліктної ситуації

більше притаманний чоловікам (30%). Бойкот в основному вибирають жінки (30%), діти (40%).

Звертає увагу також той факт, що чоловіки не вибирають таку лінію поведінки, як образа, тоді як 40% жінок та 47% дітей вибрали саме цей варіант. Чоловіки ж на відміну від жінок вибирають найбільш деструктивні способи поведінки в конфлікті: погрози, залякування (19%); образи (19%); застосування сили (19%). Це говорить про те, що жінки та діти за своєю природи слабкіше чоловіків і така поведінка їм властиво рідше.

Далі перейдемо безпосередньо до причин конфліктів між батьками і дітьми. Причини будемо розглядати в залежності від статі одного з батьків, так як чоловіки і жінки дивляться по-різному на життєві ситуації і у кожного свої методи виховання. Також, як було з'ясовано вище, що в основному жінка займається вихованням дітей, отже, часу з дитиною вона проводить більше, від чого конфлікти можуть бути більш частіше, ніж чим у дитини з батьком.

Абсолютно однакова відсотковий розподіл як у чоловіків (48%), так жінок (47%) з такої причини, як важкий характер дитини. Також, дана причина є найбільш поширеною серед інших причин конфліктів. Тут хотілося б уточнити, що характер не є ні «хорошим», ні «поганим», він тільки існує. Однак, в нашому суспільстві є прийняті норми поведінки, звідси можна зробити висновок, що дитина, яка більше вписується в рамки норм поведінки, є найбільш приємною і слухняною для своїх батьків. Дитина ж, яка ухиляється від даних норм, може бути названою важкою дитиною. Важкі діти не хочуть підкорюватися попередженням і вказівкам – це особливість їх характеру. Вони розцінюють будь-який тиск як виклик. Результатом їх непокори стають конфлікти з батьками.

Що стосується конфліктів з дітьми, тут також важливо, чи готові батьки в майбутньому не сваритися зі своєю дитиною. Більше половини респондентів (56%) проявили готовність відмовитися від конфліктів, але за умови, що дитина не буде давати причин для сварок. Такі показники цілком позитивні, в даних сім'ях немає гострих протиріч і проблеми цілком вирішувані. 20% вказали, що

вони поки не готові припинити конфліктувати, тому що відносини в родині ще не дозволяють абсолютно не сваритися. І тільки 9% звернули свою увагу на варіант відповіді, що вони повністю готові не сваритися зі своєю дитиною, що говорить про те, що конфлікти в таких сім'ях практично мінімізовані і можуть повністю зійти нанівець.

Як показало наше дослідження, прояв міжпоколінного конфлікту в українській сім'ї залежить не тільки від особистих і сімейних характеристик учасників, але і від соціальних передумов. Майже половина опитаних підкреслює різні цінності молодого, середнього та похилого поколінь як джерело їх конфліктів. Багато хто вказує на соціально-економічну кризу і політичну нестабільність в країні. Але більше насторожує духовна криза, яку респонденти позначають як падіння моралі, яке, з їх точки зору, спостерігається в тому, що в суспільстві невелика повагу до літніх людей; частіше віддається перевага новим віянням, ніж перевіреному часом досвіду; збільшилася загальна кількість конфліктів в суспільстві. Сучасна українська сім'я не схожа на традиційну патріархальну, і, на думку учасників опитування, в суспільстві тепер більше цінується індивідуальний успіх, ніж сімейне благополуччя; міжпоколінна сім'я вважається пережитком минулого, вимушеної формою проживання. Все це сприяє міжпоколінному конфлікту в сім'ї.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Постникова М.И. Особенности отношений между поколениями в семье // Альманах современной науки и образования. – Тамбов: Грамота, 2009. – № 4 (23): в 2-х ч. – Ч. I. – С. 140–147.
2. Краснова О.В. Бабушки в семье // Социологические исследования. – 2000. – № 11. – С. 108-116.
3. Мангейм К. Проблема поколений // Мангейм К. Очерки социологии знания: Проблема поколений – состязательность – экономические амбиции / Пер. с нем. Е.Я. Додина; Отв. ред. Л.В. Скворцов. – М.: ИНИОН РАН, 2000. – С. 8–63.
4. Вдовина М.В. Межпоколенные конфликты в современной российской семье // Социологические исследования – 2005. – № 1. – С. 102-104.

ЕФЕКТИВНІСТЬ ВИКОРИСТАННЯ ПРОЕКТИВНИХ МЕТОДІВ ТА МЕТАФОРИЧНИХ АСОЦІАТИВНИХ КАРТ (МАК) ДЛЯ КОРЕКЦІЇ ЕМОЦІЙНОЇ СФЕРИ У ХВОРИХ, ЩО СТРАЖДАЮТЬ НА ХРОНІЧНИЙ БІЛЬ У СПИНІ

Федосова Людмила Олексіївна,

к. психол. н., доцент

Крячек Ірина Олександрівна

Студент

Навчально-науковий інститут
міжнародних відносин і соціальних наук

ПрАТ «ВНЗ «МАУП»

м. Київ, Україна

Вступ. Згідно статистичним відомостям Міжнародної асоціації вивчення болю (IASP), больовий синдром у спині серед жителів світу з'являється у 88% випадків протягом життя та у 9% населення біль може носити хронічний характер. Наявність хронічного болю стає причиною тимчасової або постійної непрацездатності, в також інвалідності у людей віком від тридцяти до сорока п'яти років. Встановлений клінічний діагноз, що містить органічні, травматичні ураження та серйозні захворювання мають лише 15-20% пацієнтів в етіології хронічного болю, а у інших 80-85% пацієнтів, причина виникнення хронічного болю у спині зумовлена психосоматичною причиною виникнення, зокрема, проблемою в емоційній сфері [6]. Хронічний больовий синдром у спині можуть викликати психологічні особливості пацієнтів, так само й наявність тривалого хронічного болю може викликати негативні емоційні стани, наприклад депресивні або стресові. Дослідники відмічають наявність у людей, які страждають на хронічний біль у спині психологічної та емоційної перенапруги, яка може викликати втрату резервних ресурсів організму та призвести до погіршення психологічного та фізичного здоров'я.

Мета роботи. Розробка та апробація програми корекції емоційної сфери хворих, що страждають на хронічний біль у спині, з використанням

проективних методів та метафоричних асоціативних карт (МАК) в онлайн форматі.

Матеріали та методи. Аналіз літератури, з досліджень емоційної сфери у хворих, що страждають на хронічний біль у спині, показав характерну для них емоційну стриманість, звичку завжди тримати свої переживання під контролем і приховувати негативні емоції, уникати конфліктів. За думкою П. В. Євдокименко, такі хворі відчувають тривогу, намагаються догодити оточенню, тобто часто виступають у ролі «Рятівника» з моделі Карпмана [2].

Емоційний портрет хворих часто супроводжується демонстративним неврозом, який викликано страхом, провинною, депресією або фрустрацією. У психічному стані хворих на міалгію, чітко виражені переживання страху і депресії. Отже, емоційними причинами виникнення хронічного болю можуть бути: емоції: агресія, гнів, провинна, жаль, гордість, презирство, страхи – фобії; емоційні стани: стрес, тривожність, депресія; психічні феномени: фрустрація, пригнічення прояву емоцій, надмірний контроль емоційної сфери.

Майже усі дослідники вважають основною причиною виникнення психосоматичного хронічного болю у різних ділянках спини – пригнічення емоцій (фрустрація, депресія) або невміння виражати емоції на поведінковому рівні, що викликає вегетативну перенапругу та больові відчуття у тілі, зокрема у спині.

На першому етапі емпіричного дослідження, яке проходило у січні – лютому 2021 року, було опитано 40 респондентів віком 21 – 67 років, які страждають на хронічний біль у різних ділянках спини. Тестування проходило за допомогою наступних інструментів: методика самооцінки психічних станів Г. Айзенка, шкала стресу PSM-25 Лемура-Тесье-Філліон, госпітальна шкала депресії (HADS), шкала диференційних емоцій та візуальні аналогові шкали інтенсивності та локації болю у спині (VAS - visual analogue scale).

На другому експериментальному етапі, у березні 2021 року, було проведено програму корекції емоційної сфери контрольної групи хворих (20 осіб віком 27 - 67 років), що страждають на хронічний біль у спині. В основу

корекційної програми «Здорові емоції – здорова спина» покладено припущення, що рівень хронічного болю залежить від підвищеного рівня фрустрації, агресивності, ригідності, депресії, стресу.

Корекція емоційної сфери краще за все проходить із застосуванням проєктивних прийомів психології, а саме: проєктивних малюнків та метафоричних асоціативних карт – МАК, які допомагають розумінню та усвідомленню емоцій (суб'єктивний рівень емоцій). Форми роботи з клієнтами можуть бути як індивідуальними, груповими та змішаними: частина у групі, а частина – індивідуально – ці прийоми можна проводити в онлайн форматі, що є особливо актуальними у період обмежень проведення консультації наживо.

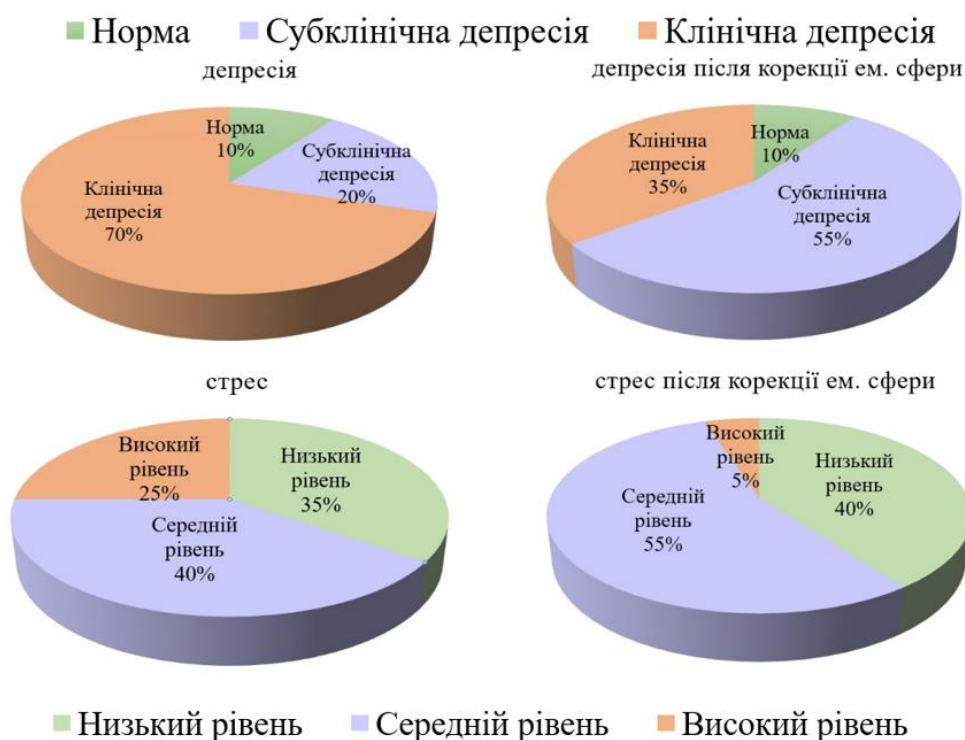
У роботі було використано проєктивну методику «Рисунок себе в емоції». Учасникам було запропоновано намалювати на аркуші А4 себе, у процесі відчуття будь-якої емоції. Потім, у коментарях під завданням facebook відповісти на запитання: Які асоціації викликає цей малюнок? Чи подобається Вам ця емоція? Чим ця емоція допомагає (або заважає) у житті? Яка інтенсивність емоції на малюнку? Що Ви плануєте робити з цією емоцією?

Проективний інструмент – метафоричні асоціативні карти (МАК) допомагає розібратися в емоційному стані клієнта, шляхом звернення до його несвідомого через певні зорові образи. Зображення на картах активізують образну, емоційну та вольову сферу. МАК – ефективний інструмент для діагностики, встановлення кращого контакту з клієнтом, для усвідомлення та актуалізації емоцій та потреб, які на момент терапії перебувають за межами свідомості клієнта. Для корекції емоційної сфери було використано тематичні колоди: МАК-гра Н. Дорошенко та Ю. Безрук «Ключі в світ емоцій», МАК колода «Танго зі страхом». В. Муромець, В. Ратеева, для роботи з ресурсами МАК колода «Твоя частина щастя» І. Нагірної, для експресивного рівня емоцій «Сценарій у Дії» О. Казанцева, А. Ткачук [1;3 – 5].

Результати та обговорення. Згідно з результатом статистичної обробки двовибірковим Т-критерієм Стьюдента t для залежних вибірок, показало

ефективність програми корекції емоційної сфери хворих різного віку (27-67 років), що страждають на хронічний біль у спині.

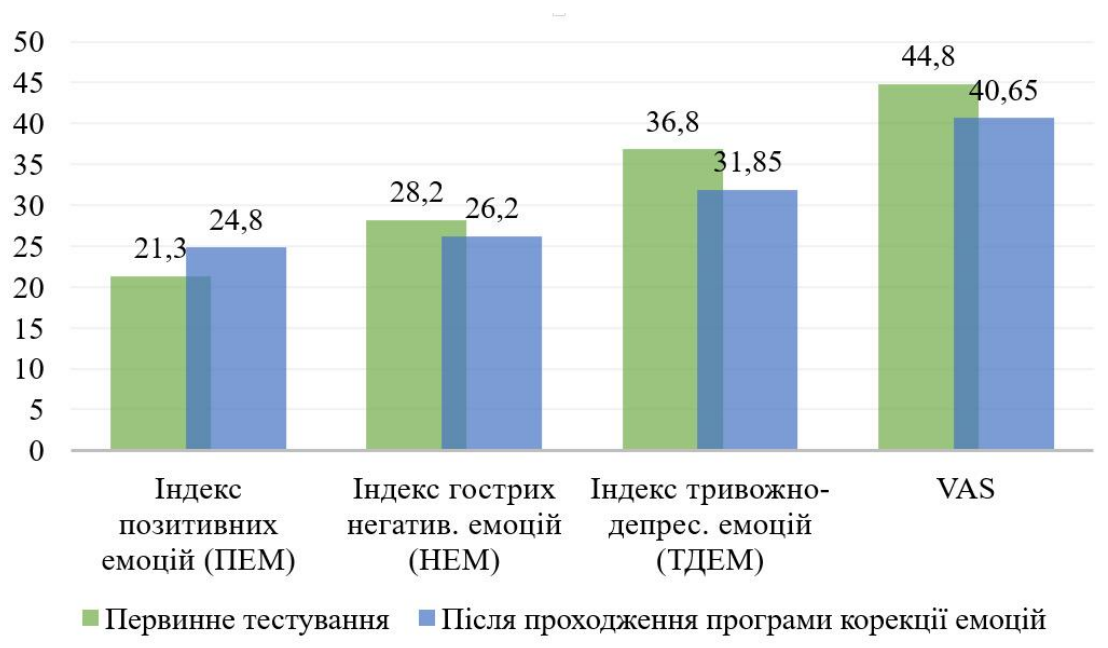
Статистично значущі результати виявлено по восьми параметрах – знизилась рівні: тривожності $t_{\text{ЕМП}}$ (2,9), фрустрації $t_{\text{ЕМП}}$ (3,6), агресивності $t_{\text{ЕМП}}$ (3,2), депресії і $t_{\text{ЕМП}}$ (3,5), стресу $t_{\text{ЕМП}}$ (4), індекс тривожно-депресивних емоцій (ТДЕМ) $t_{\text{ЕМП}}$ (5,8), а також рівень хронічного болю за візуальною аналоговою шкалою $t_{\text{ЕМП}}$ (4,5) при $t_{\text{кр}}$ (2,09 до 2,86) та $p \leq 0.01$. Приємним бонусом стало збільшення індексу позитивних емоцій (ПЕМ) – інтересу, радості та подиву $t_{\text{ЕМП}}$ (4,5) з при рівні значущості $p \leq 0.01$.

Рис. 1. Діаграми результатів показників депресії (HADS) та стресу PSM в експериментальній групі хворих, що страждають на хронічний біль у спині до та після корекції емоційної сфери

Динаміку зниження рівня депресії можна побачити на діаграмах (Рис. 1) – серед 20 учасників корекційної програми клінічна депресія була у 70% та субклінічна – у 20%, а після проходження програми корекції емоційної сфери, клінічна депресія залишилась у 35% а інші знизили найвищий рівень депресії

до субклінічного рівня. Високий рівень стресу в експериментальній групі знизився з 25% до 5%.

Рис. 2. Гістограма динаміки індексів емоцій (ШДЕ) К. Ізард та шкали болю VAS в експериментальній групі хворих, що страждають на хронічний біль у спині до та після проходження програми корекції емоційної сфери

Ефективність програми корекції емоційної сфери виявлено по двом індексам емоцій та по візуальній аналоговій шкалі болю ВАШ: середні значення по групі (М) індексу позитивних емоцій (ПЕМ) збільшилась з 21,3 до 24,8 балів $t_{\text{Емп}} (4,5)$, індекс тривожно-депресивних емоцій (ТДЕМ) зменшилась з 36,8 до 31,85 балів при $t_{\text{Емп}} (5,8)$. Також знизився рівень хронічного болю за візуальною аналоговою шкалою VAS з 44,8% до 40,65%, що графічно показано на гістограмі (Рис. 2.). Таким чином, кількісний аналіз підтвердив ефективність апробації корекції емоційної сфери в експериментальній групі хворих, які страждають на хронічний біль у спині.

Методики, які використовувались для усвідомлення депресивного та стресового станів: проективна техніка «Рисунок себе в емоції» – дозволяє з боку спостерігача подивитись на свій емоційний стан, відповісти на запитання, що сприятиме усвідомленню депресивного стану.

Асоціативні карти колоди «Ключі в світ емоцій», «Танго зі страхом» з питаннями та вправами «Я не Я або Я та Тінь» сприяє виведення проблем з емоційною сферою з несвідомого у свідомість, що дозволить проводити подальшу корекційну роботу.

Цілий блок було виділено для роботи зі страхами та фобіями при роботі з колодами МАК «Ключі в світ емоцій» та «Танго зі страхом», які непомітно допомагають людині у процесі усвідомлення страхів. Вправи «Я – не Я або Я – тінь» з колодою «Танго зі страхом» демонструє потенційну енергію, яка ховається за страхом.

Входженню у стан позитивних емоцій сприяє вправа «Ресурсна інсталяція» з МАК колодою «Сценарій у Дії» О. Казанцевої, А. Ткачук та МАК колодою «Твоя частина щастя» І. Нагірної.

Висновки. Отже, апробація проєктивних методів та МАК пройшло успішно та отримало 12 позитивних відгуків від хворих, у яких покращився емоційний стан та зменшився хронічний біль у спині. В ході експериментального дослідження було підтверджено гіпотезу на 80%. Так, дійсно, встановлено і статистично обґрунтовано ефективність використання проєктивних методів та метафоричних асоціативних карт (МАК) для корекції емоційної сфери у хворих, що страждають на хронічний біль у спині. Покращився емоційний стан у більшості з експериментальної групи, а також знизилась інтенсивність хронічного болю. Вперше терапевтична робота проводилась з використанням комбінації з чотирьох колод МАК, а формат програми – онлайн марафон у мережі Інтернет, є особливо актуальним у зв'язку з серією локдаунів у 2020 – 2021 роках. Таким чином, використання проєктивних методів та метафоричних асоціативних карт (МАК) – можна рекомендувати для корекції емоційних станів: тривожності, фрустрації, агресивності, депресії, страху, а також для зниження хронічного больового синдрому у спині.

ЛІТЕРАТУРА

1. Дорошенко Н., Безрук Ю. Ключи в мир эмоций. Метафорические ассоциативные карты – игра – 2018 URL: <https://soulbooks.com.ua/p838541034-klyuchi-mir-emotsij.html>
2. Евдокименко П. В. Причина твоей болезни. О чем вам не расскажут врачи. 2-е изд., перераб. и доп. – М.: ООО «Издательство Оникс»: ООО «Издательство «Мир и Образование», 2012. – 171 с.
3. Казанцева А., Ткачук А. Сценарий в действии. Метафорические ассоциативные карты. 2018. – 36 с. URL: <https://makomania.ru/product/%D1%81%D1%86%D0%B5%D0%BD%D0%B0%D1%80%D0%B8%D0%B9-%D0%B2-%D0%B4%D0%B5%D0%B9%D1%81%D1%82%D0%B2%D0%B8%D0%B8/>
4. Муромец В. Ратеева В. Танго со страхом. Метафорические ассоциативные карты. URL: <https://macards.ru/product/metaforicheskie-karty-tango-so-strakha/>
5. Нагирная И. Твоя часть счастья. Метафорические ассоциативные карты, К. 2019. URL: <https://soulbooks.com.ua/p1070804687-metaforicheskie-assotsiativnye-karty.html>
6. PAIN Reports. URL: <https://www.iasp-pain.org/PublicationsNews/PAINReports.aspx?navItemNumber=5204>

СОЦИОЛОГИЧЕСКИЕ НАУКИ

СУСПІЛЬСТВО ТА ВІКОВІ СТЕРЕОТИПИ

Гудим Мілена Станіславівна

Студентка архітектурного факультету

Харківський національний університет будівництва та архітектури
(ХНУБА)

Яровицька Наталя Анатоліївна,

к. філос.н.,

доцент кафедри суспільно-гуманітарних дисциплін ХНУБА
м. Харків, Україна

Вступ. За час, що минув з кінця Другої світової війни, середня тривалість життя людства збільшилася більше, ніж за всю його попередню історію. Саме цей факт зумовив демографічну ситуацію, яку прийнято називати глобальним старінням населення. У всіх країнах істотно збільшилася кількість літніх людей, особливо це стосується розвинених держав.

Мета роботи. Розкрити гуманітарний концепт «ейджизм» у зв'язку з проблемами вікової соціально-культурної спадщини.

Матеріали і методи. Збільшення кількості літніх людей призвело до виникнення проблеми - ейджизму, дискримінації за віком. Він стоїть в тому ж ряду, що і сексизм, расизм та інші. Термін «ейджизм» ввів лікар-психіатр Роберт Батлер в 1969 році. Батлер був першим директором американського інституту з досліджень старіння. Згодом він написав велику книгу про соціальні проблеми літніх і в 1976 році отримав за неї Пулітцерівську премію.

Батлер визначав ейджизм як комбінацію трьох пов'язаних елементів: стереотипів про літніх людей і старості, дискримінаційних практик, політичних та інституційних рішень. Стереотипи про літніх людей реалізуються через дискримінаційні практики, а політичні та інституційні рішення закріплюють негативне ставлення до літніх.

Актуальність геронтологічної проблематики підтверджується значною кількістю публікацій західних, пострадянських та вітчизняних дослідників. Слід зазначити, що більшість наявних робіт належить до міждисциплінарної галузі знання – геронтології, в центрі уваги якої перебувають біологічні, психологічні та соціальні аспекти старіння. В основному увага приділяється теоретичному аналізу теорій успішного старіння та соціальній роботі з літніми людьми, а також проблемам функціонування пенсійної системи. Що стосується робіт соціологів, то їх не так вже й багато. В цілому набір проблем старості, що розглядаються західною соціологією, є вельми широким: між поколіннями конфлікти (С. Солнік), гендерні відносини в старіючому суспільстві (А. Серенсен), економічний потенціал літніх людей (М. Греллер), соціальні зв'язки в старості (Д. Філд), особливості старіння в сучасному соціальному контексті (І. Кемпер) [1].

Результати і обговорення. В пострадянській соціології проблеми людей похилого віку досліджуються такими авторами, як: С. Балабанова, Н. Паніна, А. Писарев, З. Саралієва, Н. Сачук, Л. Соловйова, Н. Ковальова, О. Красицькі та інші. Увага цих науковців зосереджена, в основному, на дослідженні соціальної роботи з літніми людьми, проблемах їхнього соціального забезпечення та адаптації. Слід відзначити надзвичайно цікаві публікації А. Смолькіна, який розглядає соціокультурну динаміку ставлення до старості. Він не тільки здійснив аналіз емпіричних даних стосовно ставлення до літніх людей у російському соціумі, але й запропонував типологію респондентів за критерієм поваги до старості [1; 2; 3].

Ми можемо спостерігати прояви ейджизму в самих різних сферах суспільного життя, наприклад в засобах масової інформації: люди, які частіше дивляться телевізор, більшою мірою впевнені в тому, що люди похилого віку нещасні, хворі і постійно терплять погане ставлення до себе. Це пояснюється легко: літні зазвичай потрапляють в теленовини саме в цьому статусі. Засоби масової інформації винні в відтворенні негативних стереотипів про які страждають літні люди, що далеко не завжди є правдою.

Окрема проблема - це медична влада. Це призводить до парадоксальної ситуації: старість є зона відповідальності медиків, але її принципове лікування неможливо. Серед медиків геронтологічні спеціальності набагато менш популярні, ніж інші варіанти розвитку професійної кар'єри. У нашій країні залишилося небагато кафедр геріатрії, а кабінети спеціальної геріатричної допомоги закриті в багатьох регіональних лікарнях.

Важко відокремити ставлення до старості взагалі від ставлення до конкретного літнього чоловіка. Класичний приклад - ситуації в громадському транспорті. Всякий міський житель має навик, який дозволяє йому не поступитися літній людині місце в громадському транспорті. У соціології це називається «правило порушення правил». Якщо вам не хочеться вставати, ви можете зробити вигляд, що ви заснули, дивіться в телефон, читаєте газету, дивіться у вікно, п'яний або ведете діалог з сусідом по місцю. У вас немає можливості відмовити літній людині безпосередньо, з високою ймовірністю хтось втрутиться в ситуацію і скаже: «Слухай, так себе не ведуть». А за допомогою таких нехитрих прийомів місце можна утримати. Інститут відступлених місця в громадському транспорті існує, але він не дуже ефективний.

Традиція, слідуючи якій ми поступаємося місцем літнім людям, відсилає до ейджистської установці: літні люди занадто старі і хворі, щоб стояти самостійно, їм необхідна допомога. Багато з моїх студентів стикалися з ситуацією, коли на спробу поступитися місцем люди ображаються. Такий жест абсолютно інакше розуміється приїжджими. Вони мають зовсім інший досвід розуміння того, що таке старість. Для людей, які емігрували з Кавказу або з Середньої Азії, старість - це авторитет, а не непрацездатність [4].

Сьогодні змінюється не тільки демографічна ситуація, але наші можливості в тому, як ми справляємося зі старінням. З'явилося досить багато спеціалізованих ліків, засобів, способів блокування різних ситуацій. Ми вже не зобов'язані явно асоціювати вік після 60 років і інвалідність за віком. Більш того, саме поняття старості має бути перевизначити. Як ми знаємо з західних варіантів дозвілля в пізньому віці, люди старше 60 років цілком зберігають

функціональність, активно подорожують, займаються сексом, живуть повноцінним життям. Немає ніякого сенсу визначати їх як старих, маючи на увазі, що старість є щось погане. Стереотипи про старість втратили актуальність, особливо якщо ми говоримо про людей, які лише недавно вийшли на пенсію [5].

Висновки. Чи зникне ейджизм в майбутньому? Демографічні прогнози передбачають, що в розвинених країнах до третини населення до середини ХХІ століття складатимуть люди старше 60 років. Повірити в поширеність і якісь агресивні форми ейджизму вже досить важко. Коли значна, чи не більша частина населення є старої, не буде і носіїв агресивних стереотипів про них. Я сподіваюся, ейджизм доживає останні роки.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Смолькин А.А. Отношение к старости в контексте межпоколенческих взаимодействий / А. А. Смолькин // Тезисы докладов и выступлений на Всероссийском социологическом конгрессе «Глобализация и социальные изменения в современной России»: в 16 т.: Т. 15. – М.: Альфа-М, 2006. С. 51–55.
2. Смолькин А. А. Уважение к старости: социологическая концептуализация [Электронный ресурс] / А. А. Смолькин // Социология власти. – 2014. – № 3. – С. 31–46. – Режим доступа: <https://www.academia.edu/>
3. Смолькин А. А. Парадоксы отношения к пожилым людям в современной России / А. А. Смолькин // Социологический журнал. – 2008. – № 3. – С. 106–121.
4. Березіна О. О. Ейджизм у суспільстві: проблеми пізнього віку [Електронний ресурс] // Психологічна теорія і технологія навчання. Вип. 5 [за ред. С. Д. Максименка, М. Л. Смульсон] / О. О. Березіна – К., 2008. – Режим доступу: <http://www.psy-science.com.ua/departments/zbirnyk-2008>.
5. Лібанова Е., Курило І. Що очікувати українцям до 2050 року? [Електронний ресурс] / Елла Лібанова, Ірина Курило // Урядовий кур'єр. – 31 січня 2012. Режим доступу: <https://ukurier.gov.ua/uk/articles/sho-ochikuvati-ukrayincyam-do-2050-roku/>

ОСОБЛИВОСТІ СОЦІАЛЬНОЇ ДЕВІАЦІЇ МОЛОДІ ПІД ЧАС ПАНДЕМІЇ COVID-19 В УМОВАХ КАРАНТИНУ

Кальниш Юрій Григорович,
д.н.держ.упр., професор,
професор кафедри соціології
Веліханова Ельміра Шахінівна
Гарус Ірина Дмитрівна
Іванічева Анастасія Віталіївна
Іщенко Сергій Сергійович
Смолін Нікіта Сергійович
Студенти

Дніпровський національний університет імені Олеся Гончара
м. Дніпро, Україна

Вступ. Різні прояви соціальних девіацій, а саме: злочинність, алкоголізм, наркоманія, суїцид, проституція, завжди привертали увагу молоді, як самої психологічно не стабільної соціальної групи. Так, наприклад, останнім часом ювенальна поліція України фіксує сплеск небезпечних челенджів і спроб суїциду серед старших підлітків. Переважна кількість таких дій призводить до трагічних наслідків. Тому проблема поширеності девіантної поведінки в молодіжному середовищі придбала в нашій країні загрозливих масштабів і потребує соціологічному аналізі з метою вдосконалення методів контролю, профілактики та припинення антисоціальних процесів в молодіжному середовищі.

Саме за рівнем прояву молодіжної девіації можна судити і прогнозувати стан злочинності та інших відхилень у суспільстві майбутніх років. При цьому розглядається нами проблематика девіацій в молодіжному середовищі передбачає вивчення ступеня вираженості молодіжних девіацій, динаміки в часі, та зв'язку з екстремальною соціальною ситуацією, викликаною пандемією COVID-19 і карантинном.

Мета дослідження. З'ясувати ступінь та особливості соціальної девіації молоді (на прикладі студентів молодшого юнацького віку в місті Дніпро) під

час пандемії COVID-19 в умовах карантину.

Об'єкт дослідження. Молодь (16 - 20 років) міста Дніпро.

Предмет дослідження. ступінь та особливості соціальної девіації молоді під час пандемії COVID-19 в умовах карантину.

Матеріали і методи. Дослідження здійснювалося шляхом аналізу результатів опитування через формалізовану анкету [1] в соціальних мережах Інтернет. В опитування взяли участь 50 респондентів – старших школярів та студентів різних навчальних закладів міста Дніпра, віком від 16 до 20 років. Осіб жіночої і чоловічої статі вибрано порівну. Оцінювання здійснювалося за 30-ти бальною шкалою, де показник від 0 до 11 вважався відсутністю відхилень, а показник від 21 до 30 вважався стійкою моделлю соціальної девіації) При виявленні особливостей соціальної девіації у зв'язку з екстремальною ситуацією, викликаною пандемією COVID-19 і карантинном здійснено порівняння отриманих навесні 2021 року результатів з результатами аналогічного опитування проведеного в допандемічний період (восени 2019 року).

Результати й обговорення.

Одним з найпоширеніших різновидів соціальної девіації молоді є аутоагресивна поведінка, подекуди з суїцидальними наслідками.

Загалом, світова статистика засвідчує: у групі підлітків віком 15-19 років суїцид – друга за частотою причина смерті серед дівчат (після ускладнень вагітності та пологів) і третя серед юнаків (після ДТП і міжособистісного насильства) [2]. Серед основних факторів, що спонукають до суїцидальної поведінки, не тільки молодь, а й людей будь якого віку, зокрема, психологи називають надзвичайні ситуації й катастрофа.

Якщо на початку 2020 р. серед досліджуваної групи показник аутоагресії становив **6,8 балів**, то на початку 2021 р. – вже **14,8 балів** – що більш як у два рази перевищило попередній показник.

Загальна агресивна поведінка може бути як прямою, коли людина не приховує свою агресію від оточуючих, так і непрямою, коли агресія

приховується під неприязню, єхидством або іронією. Пряма агресія проявляється різними способами, починаючи від висловлення погроз у бік співрозмовника і закінчуючи безпосередніми агресивними діями. Непрямою агресією людина чинить тиск на "жертву" [3]. Приміром, останнім часом в Україні відмічається зростання кількості випадків булінгу серед молоді.

На початку 2020 р. серед досліджуваної групи показник схильності до агресивної поведінки складав **6 балів**, то на початку 2021 р. – вже **11 балів** – тобто збільшився майже удвічі і досягнув рівня вираженого відхилення. При чому, у 10 % респондентів спостерігалися показники, що свідчать про утворення стійкої моделі соціально-агресивної поведінки (в 2020 р. у жодного з респондентів таких високих показників не спостерігалось).

Делінквентна поведінка – це поведінка, за якої неповнолітні здійснюють «протиправні вчинки», які мають зовнішні ознаки «правопорушень», але за які вони не можуть нести юридичну відповідальність, оскільки у них ще не настав стан юридичної "дієздатності" [4]. Підлітковий вік відрізняється підвищеною чутливістю до зовнішніх та внутрішніх чинників, оскільки в цей час радикально змінюється соціальний статус дітей. Вплив середовища у підлітковому віці посідає чільне місце, причому кожний окремих прояв делінквентної поведінки зумовлений складною взаємодією вікових, індивідуально-типологічних, індивідуально-психологічних та соціальних детермінант [5].

За результатами дослідження можна зробити висновок, що середній показник делінквентної поведінки (**11,3 бали**) говорить нам про те, що серед респондентів виявлена ситуативна схильність до делінквентної поведінки. Аналогічний показник в 2020 р. фіксувався на рівні **7,8 балів**. Тобто спостерігається зростання принаймні у півтора рази.

Адиктивна, або залежна поведінка (тютюнопаління, алкоголізм, наркоманія, інтернет-залежність, пристрасть до азартних ігор), є одним з найбільш поширених типів девіантної поведінки і виражається в прагненні до відходу від реальності шляхом зміни свого психічного стану за допомогою прийому психотропних речовин або постійної фіксації уваги на певних

предметах або активних видах діяльності, що супроводжуються розвитком інтенсивних емоцій. Зафіксований в 2021 р. середній показник адиктивності серед респондентів (**11 балів**) в цілому не перевищує соціально критичного рівня, але порівняно з 2020 р. (**6 балів**) є майже удвічі більшим.

Висновки.

1. Порівняння результатів пілотних соціологічних опитувань молоді отриманих ідентичним інструментом (стандартна анкета опитування) й ідентичною методикою (анонімне інтернет-опитування) в одній місцевості (місто Дніпро), при всіх інших однакових соціальних умовах й обставинах, за виключенням пандемії COVID-19 та пов'язаних з нею карантинних заходів, засвідчило помітну тенденції до стрімкого зростання рівня схильності молоді до девіантної поведінки в 2020 -2021 роках.

2. Кризові соціальні ситуації, пов'язані з пандемією COVID-19 в своїй сукупності створюють той рівень при якому відбувається майже неминуче зниження соціокультурних "бар'єрів", що є, в принципі, найголовнішими нормами і одночасно гарантами поведінки, яка узгоджується з цінностями суспільства і вимогами права. Самі умови життя, що призводять до зниження цих "бар'єрів", роблять порушення правил співжиття морально виправданим для молодої людини. Якщо така тенденція збережеться протягом всього 2021 р. з переходом у 2022 р., то в Україні можна буде впевнено говорити про "покоління COVID-19".

3. У зв'язку з цим виникає потреба у формуванні специфічного соціального дискурсу, що відображає основні особливості й тенденції, причини та фактори молодіжної девіації в умовах пандемії й в цілому стратегії профілактичної роботи серед молоді в сучасному "суспільстві ризику".

ВИКОРИСТАНІ ДЖЕРЕЛА:

1. Онлайн-тест на схильність молоді до порушення норм и правил. Testometrika Team. URL: <https://testometrika.com/for-children/test-on-the-tendency-of-adolescents-to-violation-of-norms-and-rules> (дата звернення: 10.03. 2021).

2. Підліткове самогубство. URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-society/3194193-pidlitkovi-samogubstva-tri-dni-pospil-so-ce-ak-zaraditi.html> (дата звернення 10.03.2021).

3. Волянська О.В. Проблема агресивної поведінки підлітків: фактори та механізми соціалізації. *Вісник Національного університету «Юридична академія України імені Ярослава Мудрого»* 3 (30) 2016. с. 117 - 132.

4. Чуносів М. О. Класифікація видів делінквентної поведінки як теоретична проблема. *Комп'ютерно-інтегровані технології: освіта, наука, виробництво*. 11. 2013. с. 158 - 161.

5. Богомоліва М. Ю. Делінквентна поведінка підлітків як соціально-педагогічна проблема. *Пед. науки: зб. наук. пр.* 59. 2011. с. 357–362.

ЖУРНАЛИСТИКА

РОЛЬ КОММУНИКАЦИОННЫХ ТЕХНОЛОГИЙ В ФОРМИРОВАНИИ ОБЩЕСТВЕННОГО МНЕНИЯ

Белла Марина Витальевна,
кандидат наук по социальным коммуникациям,
старший преподаватель кафедры социальных коммуникаций,
Мариупольский государственный университет,
г. Мариуполь, Украина

Интернет представляет собой сеть сетей, позволяющую тем, кто подключен к ней, отправлять и получать цифровые данные из практически бесконечного количества источников. Здесь представляется интересной роль коммуникационных технологий.

Интернет предлагает важные технологические возможности, которые не только делают возможной, но и способствуют интеграции различных разрозненных неформальных групп, фракций, организаций. Этой новой интеграции способствуют три ключевых технологических преимущества: структура гиперссылок в сети Интернет, динамика сети, определяющая рост цифровых платформ, и роль алгоритмической автоматизации в предоставлении контента пользователям Интернета.

«Обстоятельства, связанные с изобретением Интернета, иллюстрируют тот факт, что самые важные информационные и медийные технологии были не придуманы сразу, а скорее развиваются из нескольких связанных изобретений» [4, 31]. Так, одной из составляющих гипертекстовой технологии является гипертекстовая оболочка. «Основными функциями гипертекстовой оболочки являются поддержка ссылочных связей; создание, редактирование и наращивание гипертекста; просмотр; прямой доступ; выделение виртуальных структур» [3, 139].

Впервые идея гипертекста была описана американским ученым

Ванневаром Бушем, который не только предсказал появление огромных онлайн-систем, но и верно предвидел информационный взрыв. Гиперссылки были необходимы для работы Всемирной паутины с момента ее создания в лаборатории ЦЕРН (CERN) в 1989 году. Гиперссылки позволяют легко связать любые две точки данных. По замыслу Ванневара Буша, это позволяло бы пользователям Интернета, прокладывая «тропы» по информационным путям, создавая цепочки логики и ассоциаций, за которыми могут следовать другие. Однако эти пути точны и логичны ровно настолько, насколько точны их создатели. Таким образом, так же легко проложить путь нелогичности и дезинформации.

Согласно исследованию ученых из Колумбийского университета и Французского национального института, 59% ссылок, которыми делились в социальных сетях, на самом деле никогда не нажимались [1]. Иными словами, большинство людей репостят новости, даже не читая их. Более того, данное исследование показывает, что такого рода «слепые» обмены действительно важны для определения того, какие новости распространяются, а какие просто исчезают из поля зрения общественности. Люди в социальных сетях готовы делиться контентом только ради того, чтобы поделиться. Поэтому важно осознавать, что одно то обстоятельство, что кому-то что-то нравится или кто-то чем-то делится, совершенно не является четким признаком реального взаимодействия пользователя с контентом. То есть люди с большей охотой *делятся* статьей, чем *читают* ее. Таким образом, именно бездумные ретвиты пользователей на самом деле формируют общие политические и культурные планы общества.

Сегодня люди формируют мнение на основе комментария или мнения о комментарии, совершенно не пытаясь углубиться в суть. Формируется общественное мнение и общественное сознание на фоне полного отсутствия интеллектуального онлайн-дискурса вокруг той или иной темы либо проблемы. Это становится типичным для современного потребления информации.

Литература

1. Maksym Gabielkov, Arthi Ramachandran, Augustin Chaintreau, Arnaud Legout. Social Clicks: Whatand Who Gets Read on Twitter?. ACM SIGMETRICS / IFIP Performance 2016, Jun 2016, AntibesJuan-les-Pins, France.
2. Бабаева Ю.Д. Войскунский А.Е., Смылова О.В. Интернет: воздействие на личность [Текст]. Гуманитарные исследования в Интернете. М., 2000. – С.11–39.
3. Белла М.В. Гипертекст и его составляющие. Вісник Луганського національного університету імені Тараса Шевченка. Філологічні науки, 2013. No 9(1) . – С. 137–142.
4. Белла М.В. К вопросу возникновения и развития Интернет-коммуникации. Актуальні питання розвитку науки та освіти (частина II): матеріали Міжнародної науково-практичної конференції. Львів : Львівський науковий форум, 2019. – С. 31-32.
5. Вахула Б.Я. Соціальні інтернет-мережі, їхні функції та роль у формуванні громадянського суспільства. Вісник Львівського університету. Львів, 2012. Вип. 6. – С. 311–319.
6. Гвоздєв В.М. (2013), «Блогінг як вияв і знаряддя громадянської журналістики», Вісник Львівського ун-ту Серія журн., вип. 38, с. 469–476.
7. Горовий В. Національні інформаційні ресурси в контексті посилення глобальних інформаційних впливів. Наук. пр. Нац. б-ки України ім. В. І. Вернадського ; НАН України, Нац. б-ка України ім. В. І. Вернадського, Асоц. б-к України. К., 2013. Вип. 36. – С. 7–21.
8. Городенко Л.М. Мережеві комунікації у структурі соціальних комунікацій. Держава та регіони. Серія: Соціальні комунікації, 2011. No 2. – С. 15–19.
9. Дроздовська О. М. Понятійно-категоріальний апарат масової свідомості як різновиду суспільної свідомості. // Гуманітарний вісник Запорізької державної інженерної академії. 2009. Вип. 39.С. 121 –138.

10. Мельник Л.Г. Шаги к информационному обществу (вместо введения). Социально-экономические проблемы информационного общества. Вып. 2. Сумы : Университетская книга, 2010. – 896 с.

11. Носовец С.Г. Гипертекстовые ссылки в интернет-СМИ: опыт типологической характеристики. Вестник ЧелГУ, 2011. №17. – С. 127-131.

12. Романичева Е.С., Пранцова Г.В. Современные стратегии чтения. Теория и практика. Смысловое чтение и работа с текстом. Форум: Высшее образование, 2015. – 368с.

ИСКУССТВОВЕДЕНИЕ

СУЧАСНЕ СПРИЙНЯТТЯ ЖИВОПИСЦЕМ МИСТЕЦТВА НАТЮРМОРТУ

Баглей Любомир Михайлович,
бакалаврант

Дрогобицький державний педагогічний університет імені Івана Франка
м. Дрогобич, Україна

Вступ. В образотворчому мистецтві розрізняють такі жанри, як пейзаж, портрет, анімалістичний, натюрморт та інші. Серед усіх цих тематичних спрямувань мистецьких творів натюрморт розглядаємо одним із найцікавіших жанрів. Він розкриває нам красу навколишніх речей. Натюрморт – жанр образотворчого мистецтва, який присвячений зображенню посуду, квітів, їжі, напоїв та інших речей, котрі знаходяться у реальному побутовому середовищі і композиційно організовані в єдину, тематично споріднену групу.

Творча діяльність у жанрі натюрморт завжди була спрямована на художнє осмислення навколишнього середовища, яке оточує автора, на особисте творче трактування як того, що існує в реальності, так і того, що утворюється безпосередньо у свідомості за допомогою роздумів, мрій, уяви та фантазій. Вдале виконання таких робіт прямо пов'язане із авторським задумом, суттю ідеї, вдалим добром комбінації розташування предметів на картинній площині, специфікою обраного колориту тощо [7, 15].

Формат та сфера застосування «нового» натюрморту, що розкривається сучасними смисловими контекстами, не відрізняється від класичних творів мистецтва, а подекуди виражальний діапазон є й більш широким. Незважаючи на усі типові й нетипові різновиди натюрморту, всі вони мають дещо спільну складову. Це задум, ідея, ключові композиційні вирішення тощо. Ці речі повсякчас посідали важливе місце у авторській роботі, окрім цього вони викликають певний інтерес також серед глядачів.

Мета дослідження – розкрити та проаналізувати поняття «натюрморт», «сучасний натюрморт», розглянути й обґрунтувати специфічність погляду сучасного живописця на втілення творчих задумів у такому жанрі.

Матеріали та методи. Основою для дослідження обрано різноманітні натюрморти, які спрямовані на розкриття конкретних поглядів авторів на ситуації, явища, проблеми тощо. У процесі розкриття досліджуваного, висвітлення його ключових позицій, пріоритетів, значимості, застосовується цілий комплекс наукових підходів та методів. Серед задіяних теоретичних методів ключовими стали: пошуково-бібліографічні, стилістичні, структурно-типологічні, аксіоматичні, аналітико-тематичні і т. д. Серед емпіричних методів у процесі дослідження перевага надавалася: візуальному спостереженню, ідентифікації (образній, стилістичній, змістовій, жанровій), зіставленню і порівнянню, синтезу та диференціації.

Результати й обговорення. Натюрморт виділився в окремий жанр живопису на межі XVI–XVII століть, але його становлення почалася набагато раніше. Він довгий час вважався другорядним видом живопису, в якому неможливо показати високі суспільні ідеї, моральні цінності. Однак художники того часу довели, що речі можуть характеризувати соціальне становище, спосіб життя людини, породжуючи, тим самим, різноманітні асоціації та соціальні аналогії у спостерігача. Перші натюрморти помітили на фресках Давньої Греції та Давнього Риму (збірка музею Каподімонте, Неаполь). У сюжетних сценах на грецьких вазах і розписах зображені окремі предмети, й лише інколи вони становлять композицію і стають натюрмортом [4, 28].

Найбільш поширеним є натюрморт із зображенням предметів домашнього ужитку. Цей тип натюрморту, тісно пов'язаний з розвитком побутового жанру. Досяг свого розквіту у західноєвропейському мистецтві в XVII столітті [1, 32]. В натюрмортах, на початку XVII століття, предмети розташовані в чіткому порядку, наче експонати у музеї. В цих витворах мистецтва всі деталі наділені символічним значенням: яблука нагадують про

гріхопадіння Адама, а виноград – про спокутну жертву Христа, зів'ялі квіти – символ смерті, метелик, який народився з кокона, означає воскресіння [1, 35].

У сучасному світі, який завжди кудись поспішає, де широко застосовуються інформаційні технології, де інформація поширюється за долі секунди, культура та мистецтво залишається чи не єдиною сферою, де зберігається певна ідентичність, самобутність тощо. Мистецтво несе в собі осмислення дійсності, воно виділяється емоційністю у передачі образів, дієвістю, функціональністю. Все це яскраво проявлялося у різноманітних видах мистецтва та, безпосередньо, у натюрморті.

Нинішнє зображувальне мистецтво тяжіє до синтезу, збираючи воедино усілякі художні інгредієнти, часом, навіть, взагалі несумісні складові [6, 129]. Сучасний світ та його тенденції сприяють до більш специфічного бачення довкілля людьми та, безпосередньо, художником. Зараз митці віддають перевагу абстракції, експресії, непередбачуваності, яскравим, подекуди кислотним відтінкам, виразності образів, імпровізації і т. д. Натюрморти намальовані останніми десятиліттями переповнені своєю індивідуальною, неповторною стилістикою для пересічного глядача. Також сьогодні постають нові тенденції на відображення національних особливостей з нових та непередбачуваних ракурсів, сучасні художники власною творчістю доводять, що національне не обмежується лише зображенням речей-символів. Етнічна самобутність об'єктивно присутня і за відсутності традиційної атрибутики в культурному просторі. Тому національні стилістичні особливості у натюрморті можуть поставати на основі переосмислення об'єктивних та суб'єктивних чинників, поєднаних зі спонтанними, імпровізаційними, непередбачуваними проявами [5, 50]. Зазвичай у кожній такій роботі є своя індивідуальність та неповторність. Це зумовлено не, лише ідеєю автора, а й художнім матеріалом, техніками і технологіями, а саме головне – задіяними засобами художнього вираження зображуваного [2, 37].

Зміст та значимість зростає, коли йдеться про створення власне такого «нового» натюрморту, адже у таких творіннях митець розкриває не лише загальноприйняте бачення світу, виражає не тільки свої смаки та вподобання, тут він прив'язаний до ідеї, задуму, якогось певного факту чи явища і, водночас, обмежений цим. Працюючи над роботою, всі дії художника керовані відповідними їй змістовими контекстами, форматами й принципами їх безпосереднього представлення у творі [3, 189].

Формат зображувальної площини прийнято розглядати, як багаторівневий простір, який має певний сенс. Тут існує багато цікавих моментів, які, безпосередньо, впливають на значення відтворюваних об'єктів. Серед них, зокрема, здатність кожного конкретного місця, вдало укладеної структури зображувальної площини передавати свою значущість окремим фігурам, предметам, речам, розташованим у ньому [2, 18].

В розкритті піднятої проблеми звернемось до твердження французького художника Анрі Матісса, яким він підкреслював, що художник завжди повинен усвідомлювати те, що його картина – це, передусім, написана умовність, образно відтворена уява, композиційно впорядкована ситуація, подія, явище [8, 4]. Відступаючи на ту чи іншу міру від реальності, узагальнюючи чи додаючи відповідних рис, ознак зображуваним предметам, формам художник завжди має бути переконаний, що робить це з метою більш повної передачі задуманого.

Первинним, перед початком будь-якої роботи, виступає ідея. Це основа, адже поки не сформований сюжет картини, не визначена його тема, сенс, здійснювати пошук композиційного вирішення майбутнього твору нема сенсу. Важливим моментом у безпосередньому процесі народження натюрморту, його постановки в ті чи інші рамки, формуванні, розкритті суті зображуваної картини провідну роль відводиться конкретно особистості автора. Адже буквально всі твори, які є предметом нашого аналізу, вибудовані, безпосередньо, на певному фактологічному матеріалі, реальних явищах і

дійствах. Будь-яке зображення так чи інакше перетворюється у художній образ, саме воно виступає тут суб'єктивною картиною дійсності, у якій, на певний художній лад, розкривається сам суб'єкт розгляду, його оточення, всілякі відповідні йому, особливості, процеси і т. д.

Висновки. Напрацьоване дає підставу ствердити, що сприйняття натюрморту через призму сучасного, специфічного для теперішніх мистецьких тенденцій поглядом художника є складним механізмом розкриття краси навколишнього світу та речей, які його наповнюють. Маючи у своєму арсеналі розмаїття виражальних засобів і матеріалів, цей безумовно цікавий мистецький жанр і безпосередній формат художнього унаочнення дійсності дає можливість не просто пізнавати навколишні реалії, а й відчувати взаємини із суспільством, насолоджуватися культурно-мистецьким життям у соціумі, проявами особистих ідей, творчих поступків, вчинків, досягнень, звершень тощо.

Сучасний процес творення натюрморту має вибудовуватися на вирішенні цілої низки важливих художніх завдань. До пріоритетних відносимо комплексне композиційно-колірне моделювання зображуваного, наповнення відтворюваного середовища характерними образами, властивими ознаками, рисами тощо. Не менш значиму роль має відігравати й художня інтерпретація, зосередженість автора на творчому усвідомленні та неординарному, образно і стилістично актуалізованому вираженні всього зображуваного.

Від так, на підставі всього зазначеного, можемо підсумувати, що сучасний світ натюрмортного жанру потребує не лише чіткого усвідомлення усіх засад його типового вираження. Вкрай важливим є глибоке проникнення формами і змістом зображуваного, їх природою, дієвістю, здатністю розкривати через своє єство безмежність краси і естетики предметного світу, його неповторність, індивідуальність, образність та символізм. На стику усіх означених моментів має стояти й особливе чуття «теперішнього», розуміння мистецьких тенденцій сьогодення, бо без відчуття часу, настроїв і духу мистецтва сам контекст «сучасного» втрачатиме свій сенс і свою дієвість.

ВИКОРИСТАНА ЛІТЕРАТУРА

1. Алексеев П. К., Короткова А. Л., Трофимов В. А. Основы изобразительной грамоты. Санкт-Петербург : НИУ ИТМО, 2011. 70 с.
2. Арнхейм Р. Искусство и визуальное восприятие / Пер. с англ. Москва : Прогресс, 1994. 180 с. : ил.
3. Выготский Л. С. Психология искусства. 3-е изд. Москва : Искусство, 1986. 573 с. : ил.
4. Забашта В. Світ очима художника / Запис та упоряд. Л. Забашта. Київ : Майстерня книги, 2009. 192 с.
5. Логвиненко Г. М. Декоративная композиция. Москва : ВЛАДОС, 2010. 312 с.
6. Прядко О. М. Еволюція станкового живопису та його технологічні складові. *Вісник КНУКіМ. Серія : Мистецтвознавство*. 2016. Вип. 34. С. 126–135.
7. Пучков А. С., Триселев А. В. Методика работы над натюрмортом. Москва : Просвещение, 1982. 160 с.
8. Щербина В. Конструктивна система художньої композиції. *Мистецтво та освіта*. 2002. № 4. С. 2–7.

СИНТЕЗ ГРАФІЧНОГО І ЖИВОПИСНОГО У РОЗКРИТТІ АБСТРАКТНО-ДЕКОРАТИВНИХ КОМПОЗИЦІЙ

Бойко Владислава Володимирівна,

бакалаврант

Дрогобицький державний педагогічний університет імені Івана Франка
м. Дрогобич, Україна

Вступ. Кожен різновид зображувального мистецтва, чи то графіка, чи живопис, скульптура, неодмінно характеризується властивими йому засадами і механізмами демонстрування творчої ідеї. Важливу роль у цьому відіграють і самі виражальні засоби, які відповідно до характеру використовуваних митцем матеріалів, технік оперування ними допомагають формувати всю системну структуру майбутнього твору, надавати йому характерної виразності згідно приналежності до того чи іншого виду мистецтва [6, 42]. Як результат, графіка завжди вирізняється своїми мовними контекстами, малярські наративи постають у своїй різноликій барвистій красі, скульптурні творіння унаочнюються розмаїттям характерних для них об'ємно-пластичних рішень. Разом з тим, усяке таке різноманіття починає множитися кратно, якщо у досягненні своєї творчої мети художник вдається до поєднання виражальних засобів різних видів зображувального мистецтва, шукає спільну основу їхнього спорідненого звучання, здатності розкривати в унісон смисли і змісти зображуваного.

Посеред усього цього хочемо детальніше зупинитися на взаємодії деяких графічних і живописних контекстів, здатних в оригінальній формі розкривати усе багатство художньо-творчої думки, наповнювати творчі поступки митців оригінальними й безумовно інноваційними рішеннями. У цьому плані вся наша увага зосереджена на синтезі художньої виразності кольорових і тональних плям, графічних і живописних звучань ліній, крапок, всіляких фактур тощо, якими візуалізуються творчі шукання у царині декоративного мистецтва, а ще глибше в абстрактних художньо-образних візіях. Постановку акцентів саме на

абстрактному унаочненні творчих пошуків пов'язуємо ще й з тим, що в цій сфері художньої виразності художники зазвичай звертаються до різних виражальних засобів, як близьких, споріднених за мовою виразності, так і навіть радикально протилежних [1, 36]. Тут вони не завжди прагнуть виявляти та конкретизувати їхню фактичну природу – наприклад, належить цей засіб чи прийом трактування зображуваного до світу живопису, чи світу графічного мистецтва. Головне, що гармонійна дієвість такого всякими на то контекстами дозволяє унаочнити задумане.

Мета дослідження – розкрити засади та актуальність поєднання графічного і живописного вираження зображуваного як дієвого засобу візуалізації абстрактно-декоративних композицій.

Матеріали і методи. Для розкриття піднятої проблеми, безпосереднього аналізу засад зумисного поєднання графічного і живописного контекстів для розкриття творчих задумів у декоративній та абстрактній манерах виразності ми зверталися до системного аналізування різних художніх артефактів, визначення ступеня доцільності інтегрування у їхню специфічну промовистість виражальних засобів, прийомів і технік їх безпосереднього унаочнення, які своєю природою начебто і дуже різні, проте спільні за духом вираження. Укладені тези вибудовано на основі наукового та системно-аналітичного підходів. У здійснюваному дослідженні застосовано загальнонаукові методи (теоретичні, емпіричні), спеціальні мистецтвознавчі методи наукового пізнання. Особливо значимими виявилися пошуково-бібліографічний, структурно-типологічний, образно-стилістичний, предметно-аналітичний, художньо-аналітичний методи. Серед задіяних практичних методів основними постали: пошук і збір базового матеріалу, спостереження, абстрагування, аналізування, художньо-стилістична ідентифікація, художній аналіз, синтез, порівняння та ін.

Результати і обговорення. Світ художньої творчості надзвичайно різноманітний. Увесь обшир всього цього багатства спричиняється неймовірно великим вибором засобів художнього вираження зображуваного, добором для таких процесів найбільш доцільних та сприятливих матеріалів, технік і

прийомів виконавської реалізації задуманого. Таке характерне і для графічної творчості, і для фантазійних поступів живописців, і скульпторів, і митців всяких інших видових мистецтв. Однак, усе це можна кратно примножити, збагатити й урізноманітнити, якщо вдало синтезувати певні споріднені виражальні контексти того чи іншого виду мистецтва, віднайти дієві алгоритми цілеспрямованого інтегрування одного з іншим. Такий підхід видаватиме на-гора ще інше різноманіття художнього унаочнення творчої думки, бо ж сполучатимуться певні споріднені техніки, прийоми, технології, самі зображувальні матеріали і в презентації форм відтворюваного, і в передачі їхніх змістів, сутнісних зв'язків, зіставлень і протиставлень і т. ін.

Окреслене підводить нас до розуміння того, що творчість в абстрактному художньому ключі чи почасти в злитті абстрактної і декоративної манер вираження зображуваного, яка також несе у своїх контекстах багато асоціативного, символічного, безпредметного, актуалізує не лише пряме обігрування виражальних засобів, прийомів і технік письма якогось одного конкретного виду зображувального мистецтва. Їй властиві звернення і до декількох різновидів мистецтв унаочнення дійсного та уявного.

Спрямовуючи сказане до розкриття принципів інтегрування графічних і живописних засобів у розкритті творчих ідей, засад їх вираження через призми декоративного, абстрактного, неодмінно актуалізуємо питання – а що ж в реальності покладаємо у розуміння понять «творчість», «творчий підхід», «творчий акт». У хрестоматійному розборі таких явищ зазвичай звертаємося до визначення суті творчості як індивідуального інноваційного неординарного підходу до розв'язання ключових завдань в типовому процесі зображувальної діяльності, чи то живописної, чи графічної, чи скульптурної та всяких інших. Такий поступ дозволяє говорити, що творчість митця у будь-якій галузі мистецтва, і передусім образотворчого, завжди повинна будуватися на пошуках нового, нетипового, незвичного. Разом з тим, усвідомлюємо, що все нове, будь-що створене за принципом новаторського, нетипового вирішення всякої опрацьовуваної ідеї не просто протиставляється типовому, звичному,

традиційному. Воно обов'язково співіснує з ними, у певних випадках навіть ставить поряд з ключовим, і навіть обирає за свою основу, свою базову структурну модель. Бо, по-перше, для визначення нового, нетипового може відбутися лише у порівнянні з традиційним, типовим, вже давно усталеним, внормованим [5, 59]. З другої позиції, будь-що нове у багатьох випадках прийнято сприймати чи інтерпретувати як «перероблене» старе, втілене у теперішні актуальні форми, виміри, поняття, що в цілому виступає як «трансформоване на новий лад» [4, 16].

Варто також зауважити, що творчий формат будь-якого різновиду зображувальної діяльності – це неодмінно і завжди незвичайне і неординарне явище. Це такий процес, таке особливе дійство, яке повниться специфічним індивідуальним сприйняттям зображуваного, таким же аспектом і розуміння як спостережуваного, так і уявлюваного, усвідомлюваного, пізнаваного. У відповідному злитті всі такі акти є важливою складовою алгоритму, який приводить художника до глибокого проникнення поставленими перед ним завданнями та допомагає шукати, визначати й безпосередньо обирати шляхи, способи і технології їх найкращого та найефективнішого вирішення. Тому в цілому прийнято стверджувати, що кожен істинний, справжній твір мистецтва народжується творчими поступами його автора. Кожна задумана ідея зазнає глибокої, виразної та загалом професійної реалізації, якщо митець поступає не як «ремісник-виконавець», навіть такий, що володіє високим рівнем зображувальної майстерності. Тут він має поставати справжнім «творцем», тобто бути тим, хто неодмінно «народжує» ще досі невідані ідеї, видає щось нове, продукує оригінальне і актуальне для конкретного часу та властивих йому тенденцій [3, 173].

Покладаючи все зазначене вище в основу розкриття піднятої проблеми, ключовий акцент ставимо на тому, що інтеграція графічних і живописних засобів художнього вираження зображуваного на засадах співзвучного та гармонійного взаємодоповнення здатна випродувати надзвичайно цікаві мистецькі результати. Безумовно особливими й неординарними вони можуть

поставати у комплексному розкритті творчих задумів саме в абстрактних композиціях.

Творчий процес у цій сфері, як процес розробки і виконання художнього твору в абстрактно-виражальному контексті, починається типово – від пошуку ідей чи її спонтанного зародження. Однак, подальше її втілення передбачає врахування цілої низки моментів, пов'язаних із трансформацією думки у безпредметні форми, стилізовані образи, які символічно або лише натяками на певні реалії матеріалізують зміст задуманого. Такі перетворення в образній, алегоричній, асоціативній концепціях дозволяють не просто розкрити задум, а надати йому особливі «позареальні» форми та інші ірраціонально виражальні контексти.

Із сказаного випливає, що задум є не просто важливим чинником у закладанні основи, концепції майбутнього твору. Він також постає і як визначник алгоритму самого процесу роботи над твором, його вступною дією, відправною точкою, першим етапом всього творчого шляху митця у виконанні твору. Тут також маємо розуміти, що творче рішення будь-якого художнього завдання через призму абстрактного не складається зі звичної, простої послідовності апробування сформованої ідеї. Це навіть не сума якихось типових зумисних перетворень реального в асоціативне, умовне, безпредметне, які передаватимуться чи розкриватимуться поєднанням різних зображувальних засобів, технік і прийомів виконавської роботи. У цьому плані творче рішення з інтегруванням графічного і живописного вираження задуманого – це безумовно результат складних і неординарних пошукових дій, які обов'язково залучають до свого «комплексу» евристичні розвідки, відповідні їм прийоми розв'язання поставлених задач з курсом на безпосередню цільову прив'язку вирішуваного до конкретного змісту, середовища, ситуації тощо [2, 158].

Синтез графічних і живописних контекстів у вираженні абстрактного можна розглядати не лише як якийсь інноваційний формат розкриття фантазій митця. Це не лише якийсь неординарний крок художника у демонструванні свого світосприйняття. Тут можна ствердно говорити, що це і своєрідна

закономірність, породжувана відсутністю в абстрактному конкретних меж у пошуках виражальних контекстів задуманого (за видами мистецтв). Усе це пов'язується з тим, що принцип розкриття змістів абстрактного не передбачає звернення до унаочнення реальних форм, тих, що існують у навколишньому світі. У кожному чи майже кожному абстрактному творі художник оперує різноманітними асоціативними силуетами, кольоровими і тональними плямами, всілякими за виразністю лініями, абрисами і навіть крапками. Останні у відповідних поєднаннях також дозволяють отримувати широкий спектр всяких колірних і тонових плям, нюансових зрізів, переходів між контрастними зіставленнями, відношеннями площин різних розмірів, величин і т. ін. Від так, зважаючи на те, що лінія і крапка є виражальними засобами передусім графічного мистецтва, маємо підстави стверджувати, що та чи та живописна промовистість в абстрактній картині дуже часто доповнюється графічними контекстами. А також і навпаки – розкриття абстрактного графічного мотиву через призму живописного вираження.

Висновки. Як підсумок розгляду піднятого питання, можемо узагальнити і констатувати, що реалізація задуманого у будь-якому художньому творі залежить від багатьох факторів. Відправною точкою у цьому плані є не лише вибір тематичного спрямування задуму, виражально-видової чи стилістичної концепції матеріалізації творчої ідей. Тут все має вибудовуватися навколо цілого комплексу як постановочних задач, зокрема від визначення мети у розробці ідеї до вибору формату і стилістики її втілення, так і концептів безпосереднього виконання задуманого у певному матеріалі чи матеріалах, відповідних образах, манерах їх трактування, структурному впорядкуванні в рамках обраного формату і т. ін. Сфера поєднання різних виражальних засобів у процесах роботи над абстрактно-декоративними композиціями вимагає вкрай особливого дотримання усіх цих дій, принципів і підходів. Тут всі показники успішності реалізації задуманого залежать від уміння митця інтегрувати не лише певні споріднені між собою виражальні засоби чи прийоми їх втілення, унаочнення, а й навіть такі, що видаються на звичний погляд радикально

протилежними, несумісними, непоєднуваними. Здатність вправно обігравати такі моменти часто виступає ключовим вектором у демонстраціях сучасних мистецьких тенденцій та інновацій, і зокрема у сферах декоративного та абстрактного малярства.

ВИКОРИСТАНА ЛІТЕРАТУРА:

9. Богомазов О. Живопис та елементи. Київ : Вид-во «Задумливий страус», 1996. 176 с. : іл.
10. Гоголь В. Д. Інтуїтивне і раціональне в творчості художника. *Вісник НУ «Львівська політехніка». Архітектура*. 2019. Т. 1. № 1. С. 154–162.
11. Коваленко Г. Від кубізму до безпредметного живопису. *Всесвіт*. 1993. № 2. С. 171–175.
12. Писанко М. М. Рух, простір і час в образотворчому мистецтві. Київ : Вища школа, 1995. 63 с. : іл.
13. Художні практики початку ХХІ століття : новації, тенденції, перспективи : Зб. наук. праць. Київ : КДАДПМД ім. М. Бойчука, 2019. Вип. 1. 337 с.
14. Чернявський В. Г., Кузнецова І. О., Кара-Васильєва Т. В., Чегусова З. А. Синтез мистецтв : Навч. посібник. Київ : НАУ, 2012. 320 с.

УКРАЇНСЬКА ХАТНЯ ІКОНА ЯК ЦІЛІСНА РЕЛІГІЙНО-ХУДОЖНЯ СИСТЕМА

Сергієнко Соломія Богданівна

бакалаврант

Дрогобицький державний педагогічний університет імені Івана Франка
м. Дрогобич, Україна

Вступ. В теперішній час сучасні технології замінюють рукотворне мистецтво, нехтуючи національною культурною спадщиною. Така тенденція актуалізує проблему дослідження та популяризацію духовного насліддя пращурів.

Унікальним явищем української культури є хатня ікона. О. Осадча зазначає: «Хатня народна ікона – це особливе культурно-сакральне явище. Масове і водночас унікальне за глибиною витоків та фольклорно-християнським характером основних образів і сюжетів, за неперевершеною символікою та регіональними особливостями» [4].

На сьогодні хатніх ікон збереглося дуже мало, проте традиція хатньої ікони повільно відроджується. В останній час майстри почали створювати ікони саме такого типу і, як результат, хатня ікона знову з'явилася в українській домівці та супроводжує українські сім'ї у їхньому повсякденному житті. Тому актуальним на сьогодні є вивчення, дослідження та збереження української народної хатньої ікони.

Мета роботи – дослідити історію української народної хатньої ікони, з'ясувати її специфіку та особливості технічного виконання.

Огляд літератури. Народне ікономалярство як складову української культури вперше дослідив І.Свенціцький. Витоки української хатньої ікони висвітлив М. Станкевич у праці «Українське художнє дерево». Ґрунтовне дослідження української народної хатньої ікони здійснила О. Осадча. Вона вперше використала принцип ієротопічного методу для дослідження з'ясування особливої ролі хатньої ікони у формуванні сакрального образу українського

селянського житла. Український історик, археолог, етнограф і мистецтвознавець В. Щербаківський у праці «Українське мистецтво. Орнаментація української хати» комплексно дослідив дану тему та висвітлив, що хатня народна ікона є орнаментальним елементом декору інтер'єру давньої української домівки. Символічне значення орнаментального декору народних ікон та його естетичне значення розкрито у дисертаційній праці О. Пономаревської «Народний іконопис Київського та Чернігово-Сіверського Полісся кінця XVIII-XIX ст.: релігійно-історичний, соціокультурний і фольклорний аспекти». Вагомий вклад у дослідження теми хатньої ікони, а саме ікони на склі, було зроблено мистецтвознавцем Оксаною Тріскою, нею було досліджено Західної Українські, Гуцульські, Буковинські, Івано-Франківські колірні гами народних ікон.

Виклад основного матеріалу. Ще з давнини оселя для українського народу мала не тільки побутове призначення, але й сакральне. Хатня ікона здавна в житті українського народу функціонувала як проміжна ланка у взаємодії з Господньою благодаттю та була вікном в духовний світ.

З хатньою іконою зв'язували безліч обрядових дій. Вона утворювала окрему єдину релігійно-художню систему, онтологічно єдиний, культурний інструмент впливу на суспільне життя українських селян. Також хатня ікона є виразником народного менталітету та має вплив на розвиток світогляду українського народу.

У народній іконі по особливому відтворені естетичні погляди українського народу. Її відрізняє глибокий зміст, який наповнений образами, що віддзеркалюють національну свідомість нашого народу. Загалом твори хатнього ікономалярства передають узагальнений психологічний, соціальний настрій української нації.

Ікона здавна виконувала виховну функцію, оскільки, автори ікон відображаючи грішників та спонукали обдумати свою порядність, чесність, духовну чистоту.

При відображенні життя Христа майстри віддавали перевагу деталям, які були притаманні для тогочасного побуту, виконували ікону в образній формі, змушуючи людей співпереживати, викликали співчуття та віру у своє духовне призначення [2].

Особливе місце в хатніх іконах має зображення квітів. Квіти завжди були одним з ліпших способів проявити поривання душі людини в повсякденні, які зазвичай розкривають емоції, відтворюють зв'язок з прекрасним, надихають, наповнюють натхненням, дають душевну рівновагу. Поважали квіти в Україні здавна. Ними декорують храми, застосовують у народних релігійних святкових обрядах, освяченнях. Це являється свідченням про сакральну значущість символіки квітів у народній культурі.

У декорі хатніх ікон уживали стилізовані форми гвоздик, троянд, лотосів, лілій та тюльпанів. Спочатку, в період раннього християнства, троянда була символом Христа та його випробувань, але згодом троянда стала символом чистої та піднесеної душі. Також в іконографії троянда червоного кольору уособлювала кров Христа і була пов'язана із зображеннями образів мучеників. Чистоту і непорочність символізує лілія, саме з цією квіткою архангел Гавриїл зображується в сюжетах Благовіщення. Дуже часто на хатніх іконах використовували зображення тюльпанів, як відомо, в них було усамотворене щастя, відходячи з цього, дослідники стверджують, що тюльпан є символом раю, у який неможливо було потрапити до появи Христа, котрий відчинив ворота до нього.

У народному мистецтві узагальнення та декоративне втілення природніх мотивів зумовило розвиток своєрідного художнього стилю, а форма квітки набула абстрагованого значення. Виразних ботанічних рис в ікономалярстві ці рослини не мали, проте вони стали новим елементом в естетичній, фольклорній народній творчості, в котрій гармонійно поєднали як абстрактні, так і реалістичні форми [3].

Безперечно, чудова краса квітів та рослин полягає не лише в красивих листочках, квітах, гілочках, цю естетичну красу, можна відчуті тільки крізь

духовне та емоційне світоглядне бачення довкілля – так сприймав український народ, містичну духовність божественної основи природи. Зображувані квіти в більшості мають алегоричний сенс, не являючи собою предмет милування.

Враховуючи уже сталі переконання про спорідненість людини та природи, відмітивши характерні ознаки всілякою квітучої рослинності, українські митці в першу чергу трактують образ квітки як втілення всієї суті краси природи, що є символом душевної досконалості.

Колорит хатньої ікони гармонував з декоративно-прикладним мистецтвом українського народу: з барвистою вишивкою, тканими виробами, керамікою, писанками, розписом стін. Колірна гама хатньої ікони утворена на основі традиційного українського народного мистецтва. О. Осадча зазначає, що кольори не перестають розцвітати на українських іконах, утворюючи дуже гармонійні поєднання [1].

Українські майстри хатньої ікони використовували яскраві та чисті кольори, не змішуючи їх між собою, як, наприклад, на Заході України. Контраст був завжди переважаючим в колориті хатньої ікони і складав її основу. При виконанні зображень поєднувалися насичені кольори та основні кольори, точніше їх декілька відтінків. Фарби художники виготовляли переважно самостійно. До XIX ст. кількість кольорів залежала від доступних художникові рослин та мінералів. Після того, як було розпочате використання штучних фарб, гама кольорів значно збільшилася.

Насиченість кольорів, контрастність кольорових відношень, манера – це все відрізнялося в хатніх іконах в залежності від регіону. На Київщині, Чернігівщині, Черкащині, Буковині кольорових спектр наповнений теплими відтінками. На Гуцульщині використовують насичені кольори, а саме п'ять фарб – блакитну, жовту, білу та дві червоні. Колорит ґрунтується на гармонічному поєднанні блілого рожевого кольору, голубого, коричневого з домішками вохри, зеленого, чорного та білого кольорів. На деяких іконах переважає біла фарба, яка поєднуючись з чорним контуром, створює враження декоративності. Крім цього, білий колір підкреслює та підсилює сприймання

хроматичних кольорів – насичено червоного, жовтогарячого, синього та блакитного, світлого та темного зеленого. Обличчя та руки переважно малювали білим або блідим рожевим, а фон на хатніх іконах гармонійно поєднував у собі яскраву червону та темно-синю фарби [1].

На Гуцульщині ікони на склі відрізняються чорним контуром, котрий своєю графічністю розділяє великі локальні плями, тим самим образи на іконі стають динамічні й природніми. Ці лінії є м'якими, оскільки наносять їх пензлем. Переважно ця лінія є досить тонкою та делікатною, проте, щоб підсилити значущість певних деталей, наприклад німбів святих, цю лінію підсилюють. Гуцульську ікону відрізняють динамічні штрихи на складках одягу святих.

Палітра кольорів іконопису Івано-Франківщини наповнений холодними кольорами. Лики святих, руки зображені білою або світлою вохристою фарбою. Фон чорного кольору підсилює значення і важливість образів святих. Динамічною Івано-Франківську ікону роблять мотиви квітів яскравих кольорів, що розміщені навкруги основного сюжету ікони і зосереджують увагу. Тло зазвичай робили блакитним, а контур в іконах цього регіону призначений для акцентування рис обличчя святих[1].

Львівська хатня ікона відзначається не дуже багатим спектром кольорів. Тут переважають локальні, поєднанні між собою, оливково-зелений, блакитний з сірим відтінком, білий та червоні, натомість контур не відіграє важливу роль, його використовують як доречне тактовне доповнення [1].

Висновки. Українські хатні ікони захоплюють щирими образами, які наповнені вірою, суворою сакральністю, але водночас простотою, оскільки художники писали їх з душею та благальним серцем повним прагненням до Бога. В народних іконах чудово поєдналися канони іконопису та народні традиції, які акцентували увагу на образах.

Феномен української хатньої ікони поєднує в собі різні аспекти духовно-культурного надбання українського народу: образно-ідейні, художньо-стилістичні, національно-фольклорні та релігійно-символічні. Дослідження

цього явищу української культури є перспективним та актуальним в умовах сучасних глобалістичних процесів.

ВИКОРИСТАНА ЛІТЕРАТУРА

1. Осадча О. Колірна гама хатніх ікон різних регіонів України [Електронний ресурс] / О. Осадча. – Режим доступу: <http://artisthelen.com/publications/kolirna-gama-hatnih-ikon-riznyh-regioniv-ukrajiny>
2. Осадча О. Образ-ікона української хати [Електронний ресурс] / О. Осадча. – Режим доступу: <file:///C:/Users/Admin/Downloads/12-Osadcha.pdf>
3. Осадча О. Семантика орнаментальних мотивів у декоруванні українських хатніх ікон [Електронний ресурс] / О. Осадча. – Режим доступу: <http://artisthelen.com/publications/semantyka-ornamentalnyh-motyviv-u-dekoruvanni-ukrajinskyh-hatnih-ikon>
4. Осадча О. Українська хатня ікона XVIII – XX ст.: як наукове дослідження [Електронний ресурс] / О. Осадча. – Режим доступу: <https://core.ac.uk/download/pdf/38345124.pdf>

УКРАЇНСЬКИЙ ПОРТРЕТНИЙ ЖИВОПИС XVII–XVIII СТ. ЯК МИСТЕЦЬКА СПАДЩИНА УКРАЇНИ

Сергієнко Софія Богданівна,
бакалаврат

Дрогобицький державний педагогічний університет імені Івана Франка
м. Дрогобич, Україна

Вступ. Проблема зародження та розвитку мистецтва живопису в жанрі портрету в Україні як локального явища є актуальною не тільки для мистецтвознавства, культорологічних досліджень, але й для галузі історії. Зважаючи на це, вагомого значення слід надати проблемі процесу виокремлення портрету в українському живописі як одного з мистецьких підрозділів української культури, враховуючи вплив європейського мистецтва як минулих років та сьогодення.

Мета дослідження. Портрет в українському живописі XVI- XVIII ст. займає досить значиме місце з-поміж жанрів. За своїм значенням, поступаючись виключно іконопису, проте, розвиваючись з ним у різноманітному, проникливому зв'язку, в українському просторі входив в число найрозвиненіших малярських жанрів. Портрет у цю пору був єдиним розповсюдженим типом художнього твору світського спрямування. В той час як пейзажі і натюрморти, історичний і побутовий жанр тільки почали зароджуватися(у мистецтві України у жанрово окресленому виді вони виникають на кінці XVIII ст.) і відділятися з багатогранної системи іконопису портретний живопис, перейнявши деякі канони Київської Русі у царині образотворчого мистецтва, творчо осмисливши здобутки мистецтва Західної Європи, випритувало свою унікальну мову пластики, образний настрій, сприяло розвитку та поновленню художнього бачення [2].

Матеріали та методи. Аналіз окресленого наукового питання висвітлюється в працях вчених багатьох поколінь. Певні підсумки та тенденції

по даній проблематиці можна віднайти у працях Д. Кривавича, І Крип'якевича, С. Черепанова, В. Смоля, В. Овсійчука, М. Марченка.

Вивчення живопису України, що націлені на соціально-культурну галузь, репрезентовані дослідженнями мистецького спрямування В. Александровича, П. Жолтовського, В. Отковича, П. Білецького і багато інших, наукові дослідження котрих вибудували цілісну структурну світоглядну картину візуальних видів живопису України XVII–XVIII ст.

Результати і обговорення. До наших часів збереглися зовсім не всі зразки портретного жанру .Цілі сторіччя та осередки випадають з загальної картини шляху художнього розвитку. З XIII-XV ст. в Україні не збереглося практично жодного зразка живописного портрету .Проте факт їх існування підтверджують знахідки свідчень з виключно літературних джерел. Розвиток місцевих традицій портрету слугувало піднесенню даного жанру в Україні, помітне у XVI ст. Взірці портретів Європейського Відродження стали чинником становлення і формування портрету в українському малярстві [3, 197].

Про портретний живопис XVI ст. нам відомо завдяки оригіналам портретів Анни Гойської, Костянтина Острозького, Романа Сангушка, короля Стефана Баторія, Раїни Вишневецької. Та копій, де зображені Беата Костецька, Гedeон Балабан, Софія Тарнавська, Іван Підкова, котрі родом з Галичини та Волині. На базі цих збережень можна виокремити загальні художні засоби, композиційні прийоми портретів тогочасності [3, 243].

Постаті виступають перед нами на приглушеному фоні, художник зосереджує увагу на пластичному виліпленні виразного обличчя. Головне в них виявлення основних характеристик та витримане відображення внутрішніх переживань .Достатньо детально зображений одяг не відволікає нас від головного – обличчя. Попри дотримання загальних канонів зображення, в образі портретованого яскраво увиразнювалось особливе та індивідуальне.

В композиціях вузько використовувались специфічні прийоми підкреслення приналежності натурщика до правлячої верстви, які стануть

важливими у XVII ст. Людина використовує портрет як спосіб художнього самоствердження, підтвердження цінності та морального достоїнства людини [1, 48].

Щоб розпочати розглядати портрет в контексті українського живопису, слід зазначити, що до XVII ст. в центрі уваги був іконопис. Згодом почали з'являтися портрети свити, які були виконані у іконописній техніці і називалися парусни, які стрімко набували популярності між заможними козаками та членів їх сім'ї. Парусни мали перехідне призначення від іконопису до світського портрету.

Виникнення світського портрету та згодом історичного припадає на кінець XVI ст., також виокремились основні групи - це погрудний, поясний та портрет у повний ріст, цей поділ слугував незамінною базою у портретному живописі наступних століть [1,151].

Портрети в повний ріст найбільш широко описували і розкривали особу зображуваного, оскільки одяг портретованих містив багато аксесуарів і атрибутів, які відображали приналежність до вищих верств суспільства, натомість поясні та погрудні характеризувалися нехитрою та водночас строгою художньою формою. Найперші такі портрети були поширені серед магнатів. Котрі в переважній більшості були потомками роду православних Острозьких князів, які захищали православ'я. В XVII ст. чисельність цієї верстви найбільше зростає, але водночас розпочався її швидкий занепад. Загалом портрет тих часів популярний виключно серед привілейованого суспільства, що не характерне для наступних періодів [1,34].

Слід зазначити, що існував поділ портретів згідно тогочасних соціальних верств: портрет міщанства, шляхти, козацтва і духовенства. В усіх них виднілися риси «сарматського портрету». Риси найяскравіше видніються в портретах шляхтичів Речі Посполитої, які вважали себе за потомків сарматів, оскільки території Західної України входили до складу апокрифічної Сарматії [1, 57].

У XVII ст. Львів був першим містом де мистецтво почало набувати чітких форм виявлення. В місті виник один із перших саме малярських цехів, важливим моментом є те, що до цього художники-малярі належали до цехів ремісничого характеру. Оцінити роботу львівських та волинських майстрів того часу ми можемо завдяки портретам, де зображені купці Корняки, критори церкви, члени братств Львова. Виокремити можна портрет Криштофа Збаразького та зображений у червоній шубі невідомий магнат острозького оточення [4].

Портретний жанр здобуває надзвичайного масштабу в період піднесення бароко в Україні. Портрети членів вищих, забезпечених верств суспільства являють собою способом публічного ілюстрування визначеного положення в соціумі в Річі Посполитій, складом якої тривалий час були землі України. У подальших XVII–XVIII ст. утримувалась традиція прославлення, убезсмертнення вищої касті суспільства [2].

Активного розвитку світський портрет зазнав наприкінці XVII ст. ,який можна зарахувати до яскравих і неповторних явищ в художній культурі України. Концепції бароко в поєднанні з національними традиціями утворили специфічну художню мову відображення образу портретованого з своєю своєрідною символікою та певними умовностями [5].

Виникла тенденція прикрашання всередині стін соборів та церков зображеннями князів, царів та гетьманів, зокрема така галерея міститься при Києво- Печерській лаврі на стінах Успенського собору. Широковідомими стали на той час портрети відомого усім правителя та отамана Богдана Хмельницького. Усі портрети об'єднують спільні ознаки пишноти, пафосності та величі [5].

Композиційний лад портретів базувався на чіткому шаблоні. Характерними для портретів рядових козаків і священнослужителів були узвичаєна поза, розкішна одежа, зібрані у чіткі складки тканини убрання, присутність предметів, що визначали особу – це герб, розп'яття, книги чи булава та таке інше.

Згодом значного розповсюдження набуває парадний портрет, де зовнішнє окреслення образу портретованого відіграє вагомую роль. Митці виокремили та взяли до уваги оздобу одягань, дорожочінність аксесуарів і тканин, витонченість постави. Одними з найцінніших вірців портретів цього типу є зображення С. Сулими та В. Гамалії [5].

Історичний жанр живопису яскраво відображає перехідний етап в житті українського живописного портрету. Художники відмовилися від закам'янелих форм, перейнятих з середньовіччя, наші митці стали неповторними у відтворенні дійсності, при виконанні зосереджувалась увага рівносильно як і на обличчі зображуваного так і на вбраннях, які безумовно мали ілюструвати соціальне положення людини.

Козацькі «Покрови» являються дорожочінними зразками образотворчого мистецтва України, оскільки виразно відображають походження портретного жанру в Україні та його певний період часу неприривний зв'язок з іконописом. Композиції на тематику «Воздвиження Чесного Хреста», «Розп'яття» сміло можна віднести як і жанру до портрету, так і до іконописного твору. На кінець XVII ст. припадає створення ікони «Покрова Богородиці з портретом Богдана Хмельницького», яка знаходиться на в Національному музеї. Дана робота базується на іконописних техніках «Мадонни милосердя» з Західної Європи. В центрі композиції зображена урочиста фігура Богоматері з архієпископом Лазарем Барановичем, котрого вкриває своїм убранням, також царя одягненого в мантию і з короною, серед усіх священнослужителів зображений полководець Богдан Хмельницький, відтворений згідно гондіусівського типу. Постать виглядає дещо типізовано та в символічній манері, погляд гетьмана спрямований на глядача. До фігури гетьмана рухається сама Богоматір, і погляд її спрямований туди [4].

У XVII ст. шляхом козацької революції активізувалося українське козацтво, яке тепер виступало політичною елітою, які взяли на себе роль творця національних ідей. Це дало початок новій історичній епосі. Зміни епохи

віддзеркалилися і на культурній сфері, яскраве відображення проявляється в портретах козаків даної епохи. У процесі дослідження історії культури України важливим елементом є осмислення мистецької спадщини. Саме портретний жанр повною мірою ілюструє переконання часу, вміщує моральні, соціальні і естетичні концепти доби [4].

Безумовно портретна хроніка відіграє важливу роль у вітчизняній художній культурі, в ній віддзеркалюється розвиток мистецтва та хід історичних подій періоду з XVI по XVII ст., яка являється однією з фундаментальних здобутків традиції національного мистецтва.

У XVIII портретний жанр простягається ширше на майже усі соціальні прошарки, серед замовників з'явилися імператриці Росії, королі Польщі, шляхта, магнати, міщани, дворянство, багато можна зустріти портретів гетьманів і козаків. Малювання портретів стає майже масовим явищем тогочасного суспільства. Проявом масового поширення портрету і зародження демократії є поява портретів селян серед інтер'єрів палаців Роздолу та Підгір'ях та в палаці Жевуських. Але в загальній картині мистецтва доби все ж таки портрети селян являлися поступкою в тенденціях середовища магнатів [4].

До українських майстрів першої половини XVIII ст. варто віднести, Василя Кліковського, Юрія Радиловського, Петра Рогулю. Імен другої половини століття залишилось дещо більше, серед них Андрій Моклаковський, ігумен Арсеній, Володимир Боровиковський, Остап Білявський, Дмитро Левицький, Федір Землюков, Франциск Павлікович, Яків Головацький, ієромонах Самуїл. Тисячі імен малярів України XVI – XVIII ст. містять у архівах, проте класифікувати хто працював у портретному жанрі, на жаль, майже неможливо.

Висновок. Загалом історичний портрет XVII–XVIII ст. у культурі України безумовно являється неоцінним скарбом національних надбань та фундаментом для мистецького розвитку жанру у різноманітних напрямках, формах та стилях.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Білецький П. Український портретний живопис XVII–XVIII ст. / П. Білецький. – К., 1968. – 188 с.
2. Ковальова М. М. Український портрет кінця XVII – XVIII століть, як історико-культурне явище [Електронний ресурс] / М. М. Ковальова // Вісник Харківської державної академії дизайну і мистецтв. Образотворче мистецтво. – Режим доступу: <https://www.visnik.org/pdf/v2011-03-27-kovalyova.pdf>
3. Овсійчук В. Українське малярство X–XVIII століть. Проблеми кольору. Ін-т. народознавства НАН України / В. Овсійчук. – Львів, 1996. – 321 с.
4. Походяща О.Б. Український портретний живопис XVII – XVIII ст.: історико-іконографічне дослідження [Електронний ресурс] / О. Б. Походяща. – Режим доступу: <http://www.disslib.org/ukrayinskyi-portretnyi-zhyvopys-khvii-xviii-st-istoryko-ikonohrafichne-doslidzhennja.html>
5. Суховарова-Жорнова О. В Типологічна характеристика історичних портретів України XVII-XVIII ст. [Електронний ресурс] / О.В. Суховарова-Жорнова. – Режим доступу: <https://history.org.ua/JournALL/sid/11/2/14.pdf>

ВПРОВАДЖЕННЯ ЕЛЕМЕНТІВ САМЧИКІВСЬКОГО РОЗПИСУ В СУЧАСНИЙ ЕТНОДИЗАЙН

Шпильчин Вікторія Іванівна,

магістрант

Дрогобицький державний педагогічний університет імені Івана Франка
м. Дрогобич, Україна

Вступ. Сучасні глобалізаційні процеси спонукають до національної самоідентифікації, пробуджують інтерес до глибинних кодових символів, знаків, орнаментів. Цим безперечно володіє народне декоративно-прикладне мистецтво України. Прояв такого активно здійснює сучасний етнودизайн, відтворюючи у промислових виробках національну самобутність народного мистецтва і творчості, що є особливо важливим у теперішній час.

Декоративно-прикладне мистецтво – це та галузь художньої творчості, яка підпорядковується своїм законам та має свою особливу мову. Воно стає образною основою життя, формує естетичні погляди людини, активно впливає на її емоції, думки й почуття [2, 7]. У творах мистецтва, створених народом духовна, художня та естетична складові є невіддільні від практичності того чи іншого виробу, за такою єдністю стоїть краса, глибина та змістовність народного мистецтва. Враховуючи це можна стверджувати, що декоративно-прикладне мистецтво, збагачуючись новими аспектами змістовної краси та естетичного звучання, веде до самопізнання, формує духовність народу, утверджуючи його самобутність та прагнення до власного шляху розвитку.

Сьогодні все частіше вивчаються набутки у сфері українського народного розпису, актуалізується його важливість і значимість у культурологічних процесах [4, 123]. Дослідження цієї гілки народної творчості висвітлені у працях Є. Антоновича, Р. Захарчук-Чугай, Т. Кара-Васильєвої, М. Кириченко, З. Чегусової та ін. Однак, серед усієї цієї барвистої малярської краси ще є чимало втаємниченого, незвіданого. З-під такого покриву сьогодні виходить на світ неймовірно яскравий, цікавий і оригінальний декоративний самчиківський

розпис, що родом із Хмельниччини. Його поступове відродження і актуалізація демонструють не лише відновлення і розвиток культурно-мистецьких традицій, а й пошуки нового, нетипового, зокрема у царині етнодизайну, наповнення його ціннісними напрацюваннями наших попередників.

Самчиківський розпис, як самобутнє явище декоративно-прикладного мистецтва, ще недостатньо опрацьований у контексті мистецтвознавчого аналізу. На сьогодні присвячених йому праць одиниці. Це, зокрема, стаття Я. Костюк [3], у якій авторка здійснює дослідження символіки орнаментів самчиківського розпису, аналізує особливості, історичні аспекти відродження та сучасні аспекти розвитку цього розпису. В роботі Т. Носаченко [5] про розпис зазначається лише у декількох абзацах. В інших джерелах, у замітках, інтерв'ю, репортажах, новинах на телебаченні, уроках на відео-платформах, відгуках в Інтернеті, просто подаються описи цього розпису, висвітлюються поодинокі умовиводи і спорадичні доводи його витоків, розкриваються видові характеристики і т. ін. Тому вповні актуальною проблемою постає не лише дослідження самчиківського розпису, а й вивчення його проявів, зокрема впровадження його елементів у сучасний етнічний дизайн.

Мета дослідження – визначити засади поширення і впровадження самчиківського народного розпису та його елементів у виробу сучасного промислу та в цілому у сферу етнодизайну.

Матеріали та методи. Теоретичною основою даного дослідження став комплексний методологічний підхід до вивчення та аналізу народного самчиківського розпису, зокрема його витоків, відродження, поширення й використання у різних сферах життєдіяльності наших співвітчизників, й передусім у галузі етнодизайну. Було використано такі теоретичні методи, як: пошуково-бібліографічний, історіографічний, мистецтвознавчий, діяхронно-синхронний, стилістичний, методи систематизації, реконструкції, художнього і композиційного аналізу тощо.

Результати й обговорення. Велику значимість для сучасного життя українців є збагачення сфери українського мистецтва, що дає змогу по-новому

сприймати народну творчість, впроваджувати її у своє життя та цінувати. Саме народний самчиківський розпис, що походить із хмельницького села Самчики, показує народну творчість яскравою і самобутньою перлиною, здатною настільки вразити настільки, що одразу стаєш поціновувачем та послідовником творчості майстрів «самчиківки» і творцем авторських виробів.

Сьогодні цей майже забутий розпис активно відновлюється та стає, реально відродженням скарбом культурно-мистецьких традицій Хмельницького регіону, Волині та загалом українського народу. Самчиківський розпис буквально вражає своїм колоритом, своєю формою і він не може залишати байдужим і не торкатись емоційного стану людей. Це зауважили майстри, які відродили і сьогодні виконують клопітку працю з метою популяризації цього народного розпису, Олександр Пажимський, член Національних спілок художників та майстрів народного мистецтва України, Заслужений майстер народної творчості України, лауреат премій імені Данила Щербаківського, Петра Бучинського, Бориса Возницького, член багатьох товариств та об'єднань. Михайло Юзвук, член Національної спілки майстрів народного мистецтва України, Віктор Раковський, член Національної спілки майстрів народного мистецтва України, директор Самчиківської дитячої художньої школи та Сергій Касьянов, талановитий викладач цієї школи [1; 3; 7; 9].

Самчиківський розпис вирізняється від інших, характерним гострим, зубчастим вирішенням елементів, масивністю і поділом їх на дрібніші частини, котрі виділяються формою та кольором. Тут не зустрінеш дрібних елементів, що характерні, до прикладу петриківському розпису. А «живість» ліній та контурів зумовлена унікальною художньою мовою, адже майстри створюють ескізи не вимальовуючи ідеальних прямих та звивистих дуг. Цей розпис володіє надзвичайним символізмом і великою різноманітністю елементів. Такими є зображення рослин, птахів та звірів, у певному декоративно-стилізованому вирішенні. Також зображають людські фігури, як літературних персонажів, так і реальних історичних постатей, що живуть у пам'яті народу. Часто у самчиківських композиціях можна побачити вазони, які за своєю формою

вираження бувають статичними та динамічними. Кольорова гама самчиківки вражає своєю виразністю та сміливістю. Використовують як чисті, локальні кольори, так і їх похідні відтінки.

Кожен майстер відтворює образ зі своєї уяви, так як властиво тільки йому. Тому один і той самий елемент може звучати по-різному в кожного майстра. Хтось є більш спокійним і його лінії плавні, округлі, а кольори теплі та затишні. В інших роботи можуть вирізнятися гострими лініями, глибокими і холодними відтінками. О. Пажимський, В. Раковський, С. Касьянов, М. Юзвук створюючи новий твір, вкладають у нього серце і душу. І кожен твір будь-якого із цих майстрів, вирізняється винятковою індивідуальністю. За В. Раковським, найчастіше у «самчиківці» зображають стилізовані квіти, тварини, солярні знаки та людей. Розфарбовують ескізи гуашшю, акрилом чи темперою, розкладаючи елементи на різноманітні кольори та відтінки [8].

Саме активна популяризація допомогла розпису поширитися в маси і віднайти цінителів, що інтерпретують розпис і впроваджують його у сучасний етнودизайн. Ця сфера є надзвичайно важливою, адже етнودизайн у сучасних умовах виступає інноваційним напрямом розвитку культурної спадщини, базою для формування культури майбутнього. Етнودизайн – це трансформація елементів національної культури, зокрема декоративно-ужиткового мистецтва (форм, орнаментів, колористики, традиційних технік тощо) в сучасні промислові вироби [6]. Етнودизайн використовуючи традиційні культурні елементи того чи іншого етносу прагне зберегти самобутність народної культури та по-новому відкрити її для сучасного суспільства. Таким чином він здійснює вплив на людину, активізує задоволення та насолоду від споглядання чи використання певного виробу із зображенням етнічних мотивів.

Серед різноманітних проявів в етнічному дизайні, по праву яскраве місце займає саме самчиківський розпис, який поширюється завдяки послідовникам та поціновувачам, і набуває нового звучання, входячи у буденне життя народу. В останні роки всеукраїнський мистецький проект почав популяризувати даний розпис та впроваджувати його у побутову сферу існування людини. Небайдужі

організатори та учасники проекту за власні кошти видавали яскраві календарі, плакати і листівки, поширювали знання про самчиківський розпис через інформаційно-ілюстративні посібники, проводили виставки та виготовляли різноманітну сувенірну продукцію. А також, розписали ряд об'єктів у Самчиках барвистими квітковими композиціями.

В осередку розпису у місцевій художній школі викладає Ольга Полупан. Ця талановита майстриня професійно втілює яскраві «самчиківські мальовки» у життя. Вона створила багато різноманітних декоративних, розписаних «самчиківкою» тарілок, які безумовно цікаві цінителям етнодизайну.

Майстри із села Самчики, допомогли багатьом охочим познайомитися з розписом і навіть декому «закохатися» в нього. Завдяки проведенню майстер-класів, їх учні настільки були вражені розписом, що хотіли краще та глибше дізнаватися і досліджувати його. Однією із таких, можна згадати Ольгу Машевську – мисткиню, що по-новому мислить, творить самчиківський народний розпис та популяризує його сучасному українському народу. Навчаючись у Віктора Раковського майстриня розвинула свої вміння та поглибила любов до малювання, та зокрема розписів, що супроводжувала її з дитинства. Ольга створила багато робіт з неповторними композиціями, згодом почала прикрашати елементами своє вбрання, і саме так почався перехід самчиківки в сферу побутування людини. Свої авторські великі роботи мисткиня перенесла на сувенірну продукцію. Це різноманітні календарі, поштові листівки, сумки, торбинки, одяг, пазли. Саме завдяки спільним зусиллям всіх небайдужих, самчиківський розпис набув розквіту і продовжує розвиватися та набувати все більшого поширення у сфері етнодизайну.

Висновки. Самчиківський розпис – одна із «коштовностей» українського народу, яка відроджується та стає не лише локальною, а й світовою окрасою. Безперечно, в цьому заслуга майстрів, серед яких Олександр Пажимський, Михайло Юзвук, Сергій Касьянов та Віктор Раковський. Усвідомлюючи всю цінність цього надбання, вони докладають чималих зусиль і передають свій

досвід іншим. Саме це призвело, до поширення та входження елементів самчиківського розпису в сучасний етнодизайн.

Самчиківський розпис з кожним роком стає все більш популярним, його частіше впізнають та стають його прихильниками. Значиму роль у цьому відіграють «сміливці», котрі розвивають розпис і впроваджують його у сферу етнодизайну. Етнічне має супроводжувати людину, займати місце в її буденному житті, лиш завдяки цьому можливе справжнє цінування культури свого народу. Тому сміливо можна стверджувати, що самчиківський розпис зазнав трансформації та дістав нове життя. Свідченням цього є численні листівки, календарі, плакати, посуд, аксесуари із самчиківськими мотивами, та ін. І нам як здобувачам такої мистецької спадщини необхідно не лише зберегти, а й цінувати та оточувати світ навколо себе речами народної краси.

ВИКОРИСТАНА ЛІТЕРАТУРА

1. Ейсмунт В. Як четверо майстрів на Хмельниччині відроджують самчиківський розпис [Електронний ресурс]. *Українська правда. Життя*. (25.05.2014). URL : <https://life.pravda.com.ua/culture/2017/07/27/> (дата звернення : 08.04.2021).
2. Кара-Васильєва Т., Чегусова З. Декоративне мистецтво України ХХ століття. У пошуках «великого стилю». Київ : Либідь. 2005. 250 с., іл.
3. Костюк Я. Походження самчиківського розпису, його сучасний стан та символіка [Електронний ресурс]. *Науковий блог / НУ «Острозька академія»* (25.05.2014). URL : <https://naub.oa.edu.ua/2014/pohodzhennya-samchykiv-/ skoho-rozpysu-joho-suchasnyj-stan-ta-symvo-lika/> (дата звернення : 11.04. 2021).
4. Лісунова Л. В., Тимошевський В. І. Естетико-ментальне вираження антеїзму (любові до природи рідного краю) в українському народному розписі. *Вісник ХДАДМ*. 2011. № 5. С. 123–127.
5. Носаченко Т. Б. Художній розпис у фаховій підготовці студентів мистецького профілю. *Педагогічні науки : теорія, історія, інноваційні технології*. 2015. № 3 (47). С. 413–419.

6. Прусак В. Сучасна дизайнерська освіта : досвід, проблеми. *Діалог культур : Україна у світовому контексті. Художня освіта* : зб. наук. пр. / Ред. кол. : І. А. Зязюн та ін. Львів, 2000. Вип. 5. С. 354– 364.
7. Самчиківський розпис отримає нове життя [Електронний ресурс]. *Офіційний сайт Хмельницької ОДА*. (09.10.2018). URL : <http://www.adm-km.gov.ua/?p=45807> (дата звернення : 10.04.2021).
8. Україна незвідана. Сподвижники Самчиківського розпису [Електронний ресурс]. *Главком*. (02.08.2018). URL : https://glavcom.ua/specprojects/kult_front/ukrajina-pro-yaku-mi-ne-znajemo-samchikivskiy-rozpis-515675.html (дата звернення : 09.04.2021).
9. Як намальований гобелен : в Україні лишилося лише чотири майстри з самчиківського розпису [Електронний ресурс]. *Україна молода*. (15.08.2018). URL: <http://www.umoloda.kiev.ua/number/3348/164/125643/> (дата звернення : 09.04.2021).

МАЛЕНЬКИЕ АКТЁРЫ ЗНАМЕНИТОЙ ШКОЛЫ

Шпілей Ганна Віталіївна

Викладач вищої категорії

Одеський державний музичний ліцей ім. професора П. С.Столярського

Введение.

Маленькие актёры - кто они ? Ответ на этот вопрос мы находим, заглянув в всемирно – известную школу имени профессора П.С.Столярского.

С 1930-х годов, т.е. с первых же лет её существования, были определены и созданы основные принципы музыкального воспитания детей : неразрывная связь профессионального исполнительского уровня обучения с всеобщим музыкальным и общеобразовательным развитием. Для этого использовались различные методы обучения, способствовавшие воспитанию гармонично развитых талантливых исполнителей.

И сегодня, спустя более 70 лет, школа, известная такими именами, как Давид Ойстрах, Елизавета Гилельс, Дора Шварцберг, Сергей Кравченко, Михаил Вайман и др., привлекает и поражает своими новыми интересными проектами и творческими планами.

Цель работы.

С самого маленького возраста педагоги школы развивают в детях актёрские данные. Маленькие актёры, начиная уже с 3 – х лет пробуют свои силы на подмостках сцены. Так, например, с детства всем родные и любимые сказки такие, как: " Репка " музыка Н Голещанова, " Волк и семеро козлят " музыка Коваля , были показаны учениками 1-2 классов в курсе изучения предмета – музыкальное прослушивание. Предмета, который готовит учащихся к дальнейшему изучению музыкальной литературы. А с самыми маленькими учениками школы –с учащимися подготовительной группы Литвяк А.В. поставила сказку " Мухоморчик " на слова Янукьяевич. Алла Витальевна явилась автором музыки к этой сказке. Хочется отметить, что эти постановки выходят за рамки простых детских утренников, так как, в них присутствует вся

атрибутика театрального спектакля : сценарий, распределение ролей, декорации, костюмы и конечно же музыка под которую дети не только играют, а и поют.

Материалы.

Планов у маленьких актёров и их руководителей очень много. Сейчас, например, с самыми маленькими, 5-6 летними участниками, педагоги готовят к постановке музыкальное представление по стихотворению С. Маршака "Сказка о глупом мышонке". Музыку для спектакля написала О. Геталова.

Школьный театр пользуется популярностью и у детей постарше, при изучении обширного курса музыкальной литературы.

Учащиеся 5-х классов под руководством педагогов, изучая украинское народное музыкальное творчество, часто знакомят зрителей с обрядами и обычаями украинского народа. Особенно интересны театральные постановки на темы зимних святок, летне – осеннего цикла. Богатые своими обрядовыми традициями зимние святки, так называемые " Вечорниці ", представляли собой настоящий новогодний обряд колядования с традиционным исполнением колядок и щедривок. А дух украинских " Вечорниць " подчёркивали национальные костюмы, звезда колядников, герои украинского вертепа – Коза и Медведь. Весенне –летние и летне – осенние праздники, представленные на сцене, также поражали зрителей богатством и красочностью обрядовых сцен. Такие театральные постановки, бесспорно, помогают заинтересовать детей народными обычаями, воспитать любовь к народным песням и обрядам.

На уроках по украинской музыке педагоги подготовили и поставили с учениками средних классов, по сути, маленькие оперные спектакли. Сюжетами для них были выбраны: "Вечорниці"

П.И. Нищинского, лирико – комическая опера " Запорожец за Дунаем " С.С. Гулака – Артемовского а также детская сказочная опера " Коза – Дереза " Н.В. Лысенко

Все эти разнообразные по жанрам, содержанию и тематике постановки объединяет общая черта: все педагоги и учащиеся творчески и с любовью подошли к сценическому воплощению своих спектаклей.

А каким интересным, содержательным явился спектакль, разыгранный учащимися 6 класса при изучении тем: " Первобытное музыкальное искусство" и " Музыка Древней Греции " на уроках по Мировой музыкальной культуре . Спектакль включал в себя пантомиму и танец, декламацию и пение. С помощью пантомимы – наиболее древнего вида сценического искусства, используемой в древних магических и религиозных практиках, были показаны сценки, где наши далёкие предки, первобытные племена, возвращаясь с удачной охоты, исполняли ритуальные танцы. Маленькие актёры, благодаря гриму и костюмам, перевоплощались в Аполлона, Зевса, Афродиту..., создавая индивидуальные и многогранные образы. Вершиной спектакля стали "Пифийские игры", где прозвучали разнообразные и интересные оды в честь Аполлона. Особенно важно отметить, что сочинены и исполнены они были самими участниками. Удачно дополнил постановку национальный греческий танец " Сертаки ", также исполненный самими актёрами. Благодаря ему зрители смогли полнее ощутить дух этой музыкальной страны.

В курсе изучения зарубежной музыкальной культуры, хочется отметить ещё несколько спектаклей, поставленных педагогами и учащимися школы. Одним из таких является " Пер Гюнт ". Это музыкально – литературная сценическая композиция, поставленная по драме Г. Ибсена и музыке известного норвежского композитора Э. Грига. В спектакле прозвучали песни, мелодии, стихи и проза далёкой северной страны-Норвегии. Созданная для театральной постановки, музыка к " Пер Гюнту ", ещё раз, через много –много лет , получила значение самостоятельного законченного произведения. Другим творческим успехом стала постановка фрагментов оперы " Орфей " Х.Глюка учащимися 6 класса.

В основе сюжета – известный древнегреческий миф об Орфее, который решившись вызволить любимую жену Эвридику из подземного царства мёртвых, отправился следом за ней во владения Аида. Очарованный песнями Орфея, владыка преисподней отпустил Эвридику и счастливая пара

благополучно возвращается в мир живых. Этот сюжет выбран для постановки не случайно, так как миф об Орфее считается одним из лучших мифов искусства. А показ такого сюжета на сцене просто необходим для таких творческих детей.

При изучении русской и современной музыки были поставлены также несколько спектаклей. Это сказочно – фантастическая опера русского композитора М.И. Глинки " Руслан и Людмила " ,опера – былина " Садко " русского композитора Н.А. Римского- Корсакова и музыкальный спектакль на современную тематику под названием " Вероника", написанный известными творческими личностями нашего города - композиторами Соколом А.В. и Голубевым Е.

Результаты.

Особенно приятно отметить, что маленькие актёры школы могут развивать свой талант не только на уроках по музыкальному прослушиванию или в курсе изучения музыкальной литературы, но и на других дисциплинах, напрямую не связанных с музыкой.

Например, на уроках украинской литературы часто такие театральные постановки проходят в классах педагогов – филологов. Темы для спектаклей выбраны самые разнообразные. Это, конечно же, творчество Т.Г. Шевченко, представленное такими темами, как: "Ну, щоб, здавалося, слова..." (постановка педагога Лукьяновой с учащимися 7-8 классов); а также театральная постановка " Драма кохання в житті

Т.Г. Шевченка", показанная к дню рождения поэта . Интересные работы представлены и на иную тематику. Например, композиция, созданная к 150-летнему юбилею Ивана Франка или же " З чого починається моя Україна", рассказывающая о природе, жизни и быте, истории и культуре украинского народа. В спектакле прозвучало множество украинских пословиц, сказок, загадок и, конечно же, песен, исполненных под аккомпанемент бандуры – украинского народного инструмента.

Выводы.

Такая связь с историей и литературой способствует развитию интеллекта детей, активизирует восприятие. А педагог получает возможность "оживить" исторические факты, связать их между собой, ярче охарактеризовать отдельные персонажи. В результате чего, учащиеся более полно и глубоко могут осмыслить историческое прошлое; у них появляется эмоционально окрашенный интерес к теме, желание и потребность расширить свои знания. Благодаря таким театральным постановкам исключается пассивная созерцательность, механическое запоминание тех или иных тем, а порождается активное участие, которое влияет на глубину и прочность знаний, пробуждает интерес к предмету.

Пример таких многочисленных работ маленьких актёров доказывает, что театр сегодня, несмотря на свою конкуренцию с телевидением и кинематографом, популярен более, чем когда-либо. А участие в разнообразных театральных постановках особенно ценно и необходимо именно таким талантливым детям, которые готовятся стать будущими профессиональными музыкантами – исполнителями. Многих маленьких актёров ждёт большая сцена, а значит - артистизм.

МЕДИТАТИВНІСТЬ ЯК ПРОЯВ ДУХОВНОСТІ У «ТИХИХ ПІСНЯХ»

В. СИЛЬВЕСТРОВА

Якимчук Олена Миколаївна

кандидат мистецтвознавства, старший викладач
Вінницький державний педагогічний університет
імені Михайла Коцюбинського
м.Вінниця, Україна

Вступ. Валентин Сильвестров – композитор досить відомий, його музика звучить у всьому світі, а сам він удостоївся престижних нагород і визнання. Однак літератури про нього не так багато, і дослідники вбачають у тому багато причин, однією серед яких є складність його музики.

Це відноситься, безумовно, до всієї музики композитора, але в деяких опусах проявляється особливо помітно. Яскравим прикладом такої приналежності є вокальний цикл для баритона з фортепіано «Тихі пісні», створений у 1977 році.

Мета роботи – визначити особливості медитативності музики В. Сильвестрова у вокальному циклі «Тихі пісні».

Матеріали і методи дослідження – матеріалом дослідження є вокальний цикл В. Сильвестрова «Тихі пісні». У дослідженні застосований методи аналізу, порівняння.

Результати і обговорення. Цикл складається з 24 пісень на тексти російських, українських і англійських поетів (у перекладі) переважно XIX століття. Усі вони поділені на 4 групи: 1. П'ять пісень на вірші Є. Баратинського, Джона Кітса у перекладі В. Левика, О. Пушкіна та Т. Шевченка; 2. Одинадцять пісень на вірші О. Пушкіна, М. Лермонтова, О. Мандельштама, Ф. Тютчева, С. Єсеніна, П.-Б. Шеллі; 3. Три пісні на вірші М. Лермонтова; 4. П'ять пісень на вірші О. Пушкіна, Ф. Тютчева, О. Мандельштама, В. Жуковського.

Перша група об'єднана темою поета і прощання, що виглядає дещо нестандартно на початку циклу. Друга, найбільша, присвячена кохання і його згасанню. Третю групу складають пісні на вірші Лермонтова. Четверта – найцікавіша, оскільки усі п'ять текстів мають жанрове позначення: Елегія, Хорал, Медитація, Ода, Постлюдія. Ця особливість і може бути об'єднуючою ідеєю четвертої групи пісень.

Проаналізуємо три пісні, щоб скласти уявлення про камерно-вокальну музику В. Сильвестрова та її особливості.

«Прощай світе, прощай земле ...» – єдина пісня не російською мовою, причому в нотах композитор відзначає: «Співати обов'язково українською мовою. Строфічна форма вірша Шевченка знаходить відображення в куплетній музичній формі пісні, яка, як і інші пісні циклу, витримана в тихій динаміці від *pp* до *ppp*, а в кінці звучність фортепіано згасає на відкритій педалі, після чого композитор виписує тривалі паузи з ферматами, і наступна пісня починається *attaca*. Композитору важливо, щоб художній час виконання не переривався, щоб не було відчуття «виключення» слухачів і виконавців з простору класичної поезії, озвученою тихою музикою.

Взагалі, паузи в творчості Сильвестрова відіграють особливу роль. Дослідники вважають, що вони наділені особливим сакральним і медитативним змістом: «Особливо необхідно підкреслити, що тиша, наділена сакральним змістом, породжує в “Тихих піснях” Сильвестрова подвійне значення музично-мовної знакової системи.

З одного боку, композитор піднімає розуміння тиші до рівня сакральності, коли тиша стає знаком дотику Божественної духовності. Сильвестров розглядає її як знак дотику профанної реальності, провокуючи тим самим процес самопізнання (вслухання в самого себе)» [переклад мій – О.Я.] [1, с.37.] Тобто, тиша для Сильвестрова є знаком присутності Божого і спосіб пізнання його в собі.

Таким чином, у пісні *«Прощай світе, прощай земле ...»* Сильвестров, перш за все, втілює ту романтичну музично-стильову традицію, яка йде від Шуберта. Але при цьому композитор ніби дивиться крізь неї далеко назад,

йому відкривається щось віддалене, сакральне, звернене до Божественного. І в цьому розкривається зміст сильвестровської медитативності.

«Медитація» входить до останньої, четвертої групи пісень. У ній дослідники вбачають виразні ознаки жанру елегії: «“Медитація” з вокального циклу “Тихі пісні”, незважаючи на своє позначення, не тільки має в собі явні ознаки елегії, а й стає яскравим виразником саме цього жанру як домінантного (в синтезі декількох жанрових програм)» [переклад мій – О.Я.] [5, с. 94]. Таким чином, жанрове позначення, вказане автором, не збігається з жанровими ознаками, що містяться в самій пісні. Але чи є це протиріччям у даному випадку?

Виразні ознаки елегії містяться, перш за все, вже в тексті О. Пушкіна «Пора, мой друг, пора» зі знаменитим «На свете счастья нет». І його природньо супроводжує музичне втілення також у жанрі елегії. Серед її характерних ознак зазвичай називають «синтез пісенно-романсових і декламаційних лексем; часте використання ямбічних інтонацій низхідної секунди і висхідної сексти; типові інтонемі – “призову” (висхідна ямбічна кварта між V і I ступенями), “ствердження” (низхідна квінта між V і I ступенями), “вигуки” (висхідні і низхідні октавні ходи), “скорботи” (низхідна секунда), “мелодекламації” (багаторазове повторення одного тону)» [переклад мій – О.Я.] [5, с. 95].

Усе це присутнє і в пісні Сильвестрова, але в дещо трансформованому вигляді. Жанр елегії, звичайно, не передбачає риторичних фігур, це явище характерне для музичної мови іншої епохи – барокової. Крізь призму романтичної образності і музичної мови проглядаються більш глибокі смислові зв'язки. І це дозволяє говорити про медитативність у музиці Сильвестрова як здатність і можливість вбачати в музичній мові віддалені зв'язки як пошук смислів і значень. І це знімає будь-яке протиріччя між властивою пісні елегійністю і авторською назвою «Медитація».

«Постлюдія» завершує цикл. Характер післямови має практично вся музика Сильвестрова. Це полягає в розумінні, обмірковуванні образів, жанрів, типових топосів і музичної мови попередніх епох.

В останній пісні циклу відбувається перехід від звучання до тиші. Уже напочатку композитор виписує ремарку: «Співати дуже тихо і дуже прозоро, ніби розчиняючи голос у фортепіанному звучанні». Саме фортепіанне звучання тут дуже прозоре, звуки беруться по черзі, немає акордових вертикалей, звуки накладаються один на одного, посилюючи своє звучання обертонами на відкритих струнах. У вокальній партії, як і слід було очікувати, все більше пауз, потім голос замовкає, і фортепіано закінчує мелодію вже без слів.

Висновки. Музика В. Сильвестрова має характер постлюдійності. Перехід від звуку до тиші набуває сакральності й переходу його в інший вимір – духовний. Після прослуховування циклу Маестро виникає відчуття озвученого простору, наповненого змістом, «тихими піснями».

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Бродова И.А. О сакральном смысле тишины в «Тихих песнях» Валентина Сильвестрова. *Музыкальная культура и образование: инновационные пути развития*. Материалы II международной научно-практической конференции. Ярославль: Ярославский государственный педагогический университет им. К. Д. Ушинского, 2017. С. 34-37.
2. Встречи с Валентином Сильвестровым [Текст] / сост. К. Сигов, А. Вайсбанд. Киев: Дух и Літера, 2012. 407 с.
3. Зинькевич Е. Валентин Сильвестров. *Електронний журнал «Musica-ukrainica»*. URL: http://www.musica-ukrainica.odessa.ua/_a-zinkevich-silvestrov.html (дата звернення 10.03.2021).
4. Нестьева М. Музыка Валентина Сильвестрова. Беседы. Статьи. Письма. Харьков: Акта, 2012.
5. Постоловская Н. К вопросу о жанровой доминанте «Медитации» из цикла «Тихие песни» В. Сильвестрова. *Київське музикознавство*. 2013. Вип. 46. С. 94-101.
6. Сильвестров В. Дождатся музыки. Лекции-беседы. Изд. 2-е. Киев: Дух і літера, 2012. 368 с.

ИСТОРИЧЕСКИЕ НАУКИ

ДЕЩО ІЗ ІСТОРІЇ ПОВІТРОПЛАВАННЯ У ЛЬВОВІ. Ч. І

Баран Руслан Трохимович,
к. е. н., член-кореспондент Транспортної академії України,
Україна

Вступ і постановка проблеми полягають у тому, щоб вчинити спробу вивчення наявних і дуже мізерних збережених до нашого часу даних щодо повітроплавання (П) у Львові. Оскільки дещо із теми П таки виявлено у львівських архівах або й таких же польських збірнях, то цей факт і вплинув таки на вибір теми **Актуальність** якої полягає у тій же помітній ролі, яку має П для А.

Метою статті є подання результатів авторського вивчення зародження підходів і постанов практичної їх реалізації і, як не шкода, також і припинення робіт П [1]. Дещо із того всього частково нами вже було викладено певним чином раніше і з огляду на науково-методичні засади та результати авторської роботи в ЦА саме у Львові вже більше 27 років. Тут же у цій статті тезового формату продовжується розгляд історії повітроплавання (П) саме у Львові.

Невирішена проблема іншими авторами щодо П що в Україні, що взагалі в Європі та особливо у Львові має потребу подальших досліджень на комплексній основі [2].

Новизною у статті визначено П у Львові на комплексній основі.

Подання **основного матеріалу** можна розпочати з того, що хоча й до цієї теми зверталися інші автори, проте робили вони свої публікації в частині П просто побіжно [1, 3]. У результаті цього комплексного викладення П саме у Львові просто поки що не існує. Внаслідок цього спроби вивчення і намагання побудови своїх досліджень на базі існуючих краєзнавчих аспектах мало просувається у напрямку історичного опису П, як саме цілеспрямованої,

корисної, ефективної і безпечної діяльності в часі. Тобто П, як складової економічно-господарської чи транспортної галузі [4]. Через те до цих пір з метою вивчення ІІ доводиться обходитися коротенькими схематичними викладками, а ще й сумарними, в плані техніко-технологічними характеристиками розвитку П взагалі [4]. Не є виключенням опис ІІ, про що автор переконався, готуючи свою краєзнавчу роботу [2]. Відповідно через не вирішення цієї науково-дослідницької проблеми іншими авторами, станом на час, коли пишеться ця стаття. Їхні роботи мають недостатність для достовірної відповіді на поставлене перед собою питання із теми ІІ у Львові [1, 2, 3, 4, 5, 6]. У загальному можна відзначити факти властивостей документальних матеріалів, що ними тепер можуть користуватися усі, хто зацікавиться цією темою надзвичайно незначної інформативності. Тобто є доступ до матеріалів виключно позаархівних [7]. Ну, а щоб такі праці виконані на більш розлогому в історіографічному плані матеріалі про львівське П просто не йдеться [8, 9]. У зв'язку з цим автор поставив перед собою завдання максимального висвітлення прогалин в ІІ. Маємо надію на те, щоб з допомогою авторської методології з періодизації ІА спробувати, хоча б підійти до більш виважених відповідей, обґрунтованих і базованих на встановленні даних щодо П взагалі і ІІ у Львові [5]. Отож, чи винайдене П у Львові, запитання да думку деяких авторів не риторичне [9]. Цей напрямок тут розвивався або раніше, або майже одночасно, або дещо з припізненням із розвитком в інших визнаних авіацентрах. Шкода, проте він далі натурних зразків на промислову основу саме у Львові не пристав.

Прийнято у світі, що найперші винаходи й документально зафіксовані польоти повітряної кулі (ПК) здійснили французи і як і чисто в А ці вчинили брати Райти також у П були брати Жозеф та Етьєн Монгольф'є [10]. Розпочалося все з того, що їхня ідея реалізована у листопаді 1782 року [11]. Якраз їх легкий дерев'яний каркас три на три і чотири фути у висоту. Все з боків і зверху обтягувалося тонкою тафтою. Зроблене все добре і він літав. Цей апарат від тепла з підпаленого під ним зім'ятого паперу миттю піднімався до стелі. Вражений винаходом Жозеф написав брату, і вже 14 грудня дим від

тліючої суміші вовни з мокрою соломою підняв у небо трикубовий каркас. Зліт був настільки стрімким, що обірвалася мотузка, якою був прив'язаний аеростат. Звільнившись від прив'язі і, піднявшись метрів на тридцять, ПК пролетіла декілька кілометрів й впала за містом. Це був аеростат на твердому паливі. Минуло менше року і над Львовом також піднялася ПК. На відміну від французької, назвемо так - львівська ПК, як більш технічно досконаліша. Тобто, якщо французи наповнювали оболонку своєї ПК димом з вогнища, спалюючи вологу солому, змішану з вовною. Львів'яни виготовили свій пристрій для підігріву іншої відмінної від французької системи на рідкому паливі. Після того як ПК здіймалася у небо, вона через лічені хвилини, коли дим у оболонці охолоджувався, спускалася чи просто падала на землю [11]. У львівських піонерів П було трохи не так. В умовах коли у 1772 р., коли Галичина увійшла до складу Австрійської імперії, то Львів стає осередком науки і техніки. З метою централізації і германізації багатонаціональної держави уряд імператора Йосифа II велику увагу приділяв освіті, в тому числі вищій. У місті передбачалось створити університет. Заміщення викладацьких посад на кафедрах мало відбуватися шляхом конкурсу, з допущенням кандидатів без урахування віровизнань та національної належності. Це й спричинилося до конкурентного розвитку вчених кіл. Цікавими є факти дотичности тутешньої науки до А взагалі і П, зокрема. Львівських конструкторів осінило провидіння зробити пальник на рідкому паливі для підігріву несучої оболонки. І це не дивно, бо І. Мартинович мав справу з хімією нафти...

Так, відтоді з XVIII ст. відомо, що наші винахідники - професор фізики Львівського університету Ігнацій Мартинович та доктор медицини Напомук Герман також розробляли ПК власної конструкції. Вони на відміну від французів відразу ж оснащали їх більш досконалим енергетичним пристроєм. З цією метою був створений автоматичний пальник, який функціонував на рідкому паливі. При цьому пристрій постійно підігрівав повітря ПК і в міру того, як воно охолоджувалося пальник міг вмикатися знову, і знову і нагрівати

повітря в несучій оболонці. Тому їхній літальний апарат (ЛА) тримався у повітрі тривалий час. Тобто ПК в такому разі міг літати доти - доки вистачало пального у його гондолі або поки того хотілося пілоту. Такий винахід і підхід до засобів і принципів П застосовується й дотепер. Тобто П використовується подібний спосіб для їх підйому та виконання польотів на ЛА, які мали бути легшими за повітря. Отож треба відзначити вчених місцевого університету, де фізичну науку в другій половині ХУІІІ – першій половині ХІХ ст. репрезентували професори Франц Гюсман, Ігнацій Юзех Мартинович (1755–1795) та ін. Проте лише деякі з них мали не тільки науковий, а й навіть практичний доробок на цій ниві. Зокрема, найперше тут мова може йти про проф. І.Ю. Мартиновича. Написавши двотомний підручник з експериментальної фізики, він долучився ще й до П. Лишень певний час був на викладацькій роботі. Та маловідома дотепер постать саме цього професора заслуговує на окрему згадку не лише через його наукові пошуки чи викладання, а й через яскравість та неординарність характеру. Сам він з походження був хорватом, бо ж народився на угорській землі у Пешті. Протягом свого життя Мартинович встиг побувати францисканським монахом, подорожував Європою, навчаючись у різних університетах та академіях зміг написати 16 наукових праць. Окрім науки вчений зміг послужити в австрійській розвідці. І ще був абатом монастиря, а крім цього всього займався теоретичною фізикою та практичними дослідженнями та винаходами. Відомо, що на протязі більше шести років, а саме з 1784 по 1791 рр. учений - викладач фізики та механіки. При цьому у 1785 р. став також першим деканом відновленого австрійцями філософського факультету львівського вишу. На той час коло наукових зацікавлень І. Мартиновича було дуже широким: фізика, хімія, економіка, військова стратегія, філософія, драматургія тощо. Створивши при університеті лабораторію, учений досліджував солі та гази, проводив дистиляцію добутої біля Калуша галицької нафти і т.і. Можна за таких умов припустити, що свої аеронавтичні проекти дослідник П також розробляв в університетській лабораторії. Цікаво, проте життя бентежного вченого завершилося трагічно [1].

Переконаний атеїст і, як вважається, прихильник яacobінських ідей Великої французької революції І. Мартинович вступав у державі свого народження до таємної організації змовників проти австрійської влади. Її змовники планували захопити розташований в угорській столиці арсенал та в'язницю. І вже далі по тому вони хотіли шляхом звільнення й озброєння до 15 тисяч полонених французів до виступу. Мали завданням, щоб у такий спосіб підняти повстання проти австрійців. Шкода, але змовників було викрито, й Мартиновича ув'язнили та 21 травня 1795 р. біля замку Буди кат відтяв йому голову. Авторіві довелося у 2005 році відвідати це місце, перебуваючи у відрядженні в Будапештському аеропорту. Отак безглуздо обірвалося життя талановитого вченого, який серед іншого започатковував епоху П.

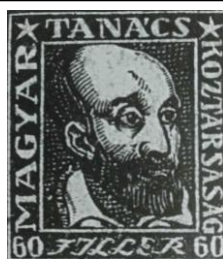
Автор по дорозі до давнього замку й місця, де відбулася страта вченого з повітроплавання І. Мартиновича. На мосту Сечені або «Старої дами», який вважається архітектурним шедевром і є символом столиці Угорщини - Будапешту та «охороняється» двома величезними кам'яними левами. Світлина із архіву автора, 2005.

Вигляд на середньовічний замок Буда з хронік Гартмана Шиделя. Колаж Р. Барана з Вікіпедії.

За пуск аеростатів на зорі повітроплавання. Колаж Р. Барана з мережі Інету (режим доступу: <http://elpat.com.ua/ua/khronograf-vinakhodiv/591-polit-pershoji-povitryanoji-kuli>).

І. Мартинович на марці авторства Йозефа Графа та на гравюрі кін, XVIII ст. Угорська радянська республіка 1919р., [1].

Про те, як усе могло відбуватися у П, пишуть деякі автори [1]. За ними виходить, що І. Мартинович разом із Н. Германом у січні 1784 р. розпочали проектні роботи над ПК власної конструкції. Для початку було вирішено побудувати невеликий аеростат і запустити його у випробувальний політ без аеронавтів. Львівська газета тоді про це подала певну інформацію. У ній ще були подані опис та технічні розрахунки по лабораторній моделі аеростату.

Публікація цього опису мала на меті допомогти винахідникам зібрати кошти за добродійними внесками на його побудову. І цей факт залишив нам цінні історичні дані про П у Львові. Тому там йшлося про те, що аматори роблять аеростат. Їхній ЛА мав свої властиві техніко-технологічні характеристики. Так, для виготовлення оболонки кулі повинні були придбати 1071 м. так званої «китайки». Загальна площа полотняного матеріалу складала 700 кв. м, дорого як на ті часи тонкого майже шовку вказаного виду мануфактури. При цьому вага оболонки мала б скласти 23 кілограми. І коли полотно вже було просякнуте спеціальною сумішшю оліфи з воском, аби ущільнити тканину, щоб вона стала водо- і повітронепроникною та міцнішою, то після тої обробки вага кулі збільшувалася майже у два рази до 45 кг. Літальний апарат був розрахований на одного чи й двох аеронавтів. Разом з ними гондола пілотованої ПК за розрахунками могла важити 180 кілограмів. До цього варто також ще додати і сам апарат для підігрівання повітря вагою 36 кг. Разом із масою пального для пальника вага гондоли збільшувалася майже до 37 кг. Сітка, що оплітала ПК відповідно важила ще 24 кг, а інше обладнання з баластом - 64,2 кг. У загальному маса ЛА із екіпажем могла бути 500-600 кг. Як не шкода, та фото чи креслень або малюнків того першого «львів'єра» поки що не знайдено у жодному архіві. Можна лишень здогадуватися про форму та вигляд і конструктивні рішення цього ЛА у П.

Можливо така їхня ПК вперше піднялася над Львовом 4 березня 1784 р. Відбулося це у тодішньому парку магнатів Яблоновських (тепер - площа Євгена Петрушевича). На злеті ЛА й натурному його випробуванні були присутніми до декількох сотень глядачів. Аеростат, наповнений гарячим повітрям, яке перманентними увімкненнями підігрівав пальник, злетів та піднявся на висоту десь до 100 м. І це відбулося досить швидко, практично за одну хвилину. Коли пальник вимкнувся, ПК поволі спустилася на землю. Перший політ штучного об'єкта П у повітрі над Львовом відбувся успішно, що сприяло натхненню піонерів П. Правда варто зазначити, що вже другий політ відбувся не без загрозливої пригоди. Як би ми, авіатори тепер сказали, -

«авіаційного інциденту». Тоді через погано відрегульований пальник несуча оболонка ПК спалахнула прямо на висоті у небі. За таких умов ЛА почав падати до низу на очах спостерігачів. Впавши на землю, апарат повністю згорів. Благо, що все відбулося без жертв, бо ж пробні польоти відбувалися без аеронавтів. Після цих практично успішних перших пусків ПК їх конструктори продовжили свої досліді. Натомість збудувати повно розмірний аеростат для польоту з людьми у гондолі ЛА вони через безгрошів'я, так і не спромоглися.

Цікавою склалася доля іншого місцевого ентузіаста П, доктора медицини Н. Германа. Вона, на відміну від вченого Ігнація зовсім не була такою сумною. Навпаки, через певний час після своїх експериментів із І. Мартиновичем він у львівських газетах опублікував цілий цикл статей під загальною назвою «Лікарські нотатки про П» [1]. У них він розглянув вплив польотів на людський організм у медико-фізіологічному аспекті й по-науковому описав стан аеронавтів у польотах. В такий спосіб, швидше за все, ці записи Н. Германа можемо вважати, чи не найпершими у світі дослідженнями в галузі авіаційної медицини (АМ). І тому, на переконання автора, публікація свого часу про ніби то першого авіаційного медика в Україні і його АМ може після цього вважатися несповна достовірною [12].

Кажуть, що противники розвитку П мали різноманітні доводитакої своєї позиції. Доходило навіть до того, що в умовах бездержавності «аргументи» не просто львів'ян, а владців іноді межували просто на рівні з дивацтвом. Так, наприклад, говорили про високий ризик та аварійність ЛА у П. Інколи визнавалася ненадійність матеріалів, недосконалість обладнання і технології їх конструювання. Серед усього цього, як вважається, найбільш оригінальним відомим дотепер аргументом противників ПК були твердження, що вони – ці ЛА «...будуть сприяти у недобрих справах з викрадання молодих жінок»?! Вагомий аргумент для людства, чи не так, щоби відмовитися від щойно розпочатого штурму п'ятого океану!

І ще різноманітні дослідження у галузі П продовжувалися у нашому місті й у ХІХ ст. Та про це доведеться написати в іншій статті.

Висновки. Отже, щоб заперечити “усталені методи” подання історичного розвитку авіаційно-транспортних апаратів, техніки і технології, дослідників, популяризаторів і конструкторів маємо намір закласти власну “капсулу” у підвалини до написання історії традиційних транспортних комунікацій українців на прикладі львівського П. Безумовно, що повноправними учасниками вдосконалення сполучень з Європою, на початку ХХ ст., були й львівські конструктори та випробовувачі аеростатів, ПК, пUTOбальонів і т.і.

Далі буде.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Янчак Я., Козицький А. Крила над Галичиною. Нариси з історії повітроплавання та авіації у Галичині кінця ХVІІІ – поч.. ХХ ст. – Л.: Апріорі, 2012.
2. Баран Р.Т. Львівська повітряна брама Європи // Вісник Львівського товариства «Тернопільщина». Вип. 5-6. – Л.: ЗУКЦ, 2005. – С. 90-104.
3. Янчак Я., Чижевський В. Крила над Галичиною. Глави з неопублікованої книги//Площа ринок.-1998, 12-26.04.1998; їхня ж: Про авіацію УГА, її історію та бойовий шлях//Дзвін. -1998, № 1. - С. 111-117 .
4. Лебедев Н. В. Дирижабли. Кн. 1. Нежесткие, полужесткие и жесткие системы. – М.-Л.: Госавиа и автотракторное из-во., 1933.
5. Баран Р.Т. Періоди історії львівської авіації // The 2nd International scientific and practical conference “Priority directions of science and technology development” (October 25-27, 2020) SPC “Sci-conf.com.ua”, Kyiv, Ukraine. 2020. – С. 655; Методичний підхід з дослідження історії авіації Західної України (на прикладі авіаційної думки і летовищної справи)// Інноваційні технології та інтенсифікація розвитку національного виробництва. Матеріали ІУ МНПК. Ч. 2 30.11.2017р. – Т.6 - С. 183-186; Авіаційна наука зароджувалась у Львівській Політехніці // Аудиторія/ Освітній студентський тижневик, № 35(2956), 1-7 грудня 2016р.

6. Все об авиации / авт.-сост. Л.Е. Сытин. – М.: Астрель; СПб.: Полигон, 2010; Гребенніков В.М. Авіація// Велика українська енциклопедія. Режим доступу: <https://vue.gov.ua/%D0%90%D0%B2%D1%96%D0%B0%D1%86%D1%96%D1%8F> ; Семенова М.Ф. і ін. Історія повітроплавання та ЦА України. Наук. ред. В.М. Гребенніков. – К.: НАУ, 2015.
7. Кулик М.С. і ін. Дирижаблі. Ч. 1.Історія, конструкції, проекти: Навчальний посібник. – К.: НАУ, 2005; В. Татарчук. Повітроплавний гурток Київського політехнічного інституту (1908-1915) // Режим доступу: <https://core.ac.uk/download/pdf/229566679.pdf> .
8. Дузь П.Д. История воздухоплавания і авиации в России (июль 1914-октябрь 1917). – М.: Машиностроение, 1989; Авиация в России. Справочник / М.В. Келдиш и др. – М.: Машиностроение, 1988.
9. Гловченко В. Це винайдено у Львові// Науковий світ, № 1, 2002. – С. 32.
10. Маккалоу Д. Брати Райти / Пер. з англ. Н. Лавської. – К.: ВГ КМ-БУКС, 2017.
11. Обухович В. А. История воздухоплавания. Время, события, люди. – Мн.: Харвест, 2018.
12. А. Лазаренко. Пионер авиамедицины первые врач-пилот// Крылья Украины, № 13, 1993.

РУСЬКА ПРАВДА

Белогурова Анастасія Юріївна,
студентка економічного факультету, 1 курсу, 1 групи
Хвіст Вікторія Олексіївна,
к.і.н., доцент кафедри міжнародних відносин і суспільних наук
Національний університет біоресурсів і природокористування України
м. Київ, Україна

«Руська Правда» є найдавнішим пам'ятником давньоруської літератури та права, який був в слов'янських народів. Його назва не збігається з тогочасними європейськими традиціями, в яких подібні збірники мали назву – закон. Для назви обрали легально-моральний термін «Правда».

«Руська Правда» – збірка стародавнього руського права, складена в Київській державі у XI-XII ст. на основі звичаєвого права. Ідентифікував цю збірку російський історик Татищев В.М. у XVIII ст., оскільки оригінал було втрачено.

Збірник є вагомим історичним джерелом, саме тому *метою даної роботи* є дослідження всіх етапів формування тексту, головних редакцій, основних юридичних норм, які покладені в документ.

Завдяки тому, що збірник не припиняють пізнавати, у сучасному світі можна дізнатися та відтворити: діяльність княжого апарату, економічну систему, правове положення населення, всі переваги та недоліки держави.

Цей документ був головним при судових розглядах, був одним з джерел пізніших судних грамот. Існує безліч списків широкої «Руської Правди», а найстарішими визначають два: Синодальний та Троїцький. Пам'ятка поділяється на 3 редакції: Коротку (КП), Велику (ВП), Скорочену (СП).

Коротка «Руська Правда» – початкова версія, яка виникла на початку XI ст. і продовжувалася упродовж століття. Налічує 43 статті та поділяється на 4 частини:

1. Правда Ярослава- вона є найстарішою і вже навколо неї розгортається вся Правда. В основі певні традиції VII-IX ст. Автором є Я. Мудрий (1016р.). Охоплює 1-18 статті;

2. Правда Ярославичів – звана також Уставом Ярославичів. Сама назва говорить, що збірку батька доповнили сини: Ізяслав, Святослав та Всеволод. Доповнення було узгоджене на одному із чисельних з'їздів (Вишгород, 1072р) Ярославовичів найбільш впливовими людьми з феодального оточення. Охоплює 19-41 статті;

3. Покон вирний – регулює плату князівським слугам. Охоплює 42 статтю;

4. Урок мостникам – регулює оплату будівникам доріг. Охоплює 43 статтю.

Завданням Короткої «Руської Правди» є охорона життя, здоров'я і майна. Містила у собі норми карного та карно-процесуального права.

Розширена «Руська Правда» – найбільш поширена, була написана у XII ст., автором був В. Мономах (після 1113р.) та Мстислава Володимировича(1209р.) (недостовірно). Складалася із 43 статей короткої редакції та близько 80 нових статей, які поділялися на: Синодально-Тіроїцьку, Пушкінську, Карамзінську.

Зміст характеризується заміною норм кровної помсти – грошовими викупам та державними карами – вирами. Ця редакція мала у собі норми не лише карного, а й майнового і цивільного права.

Виникнення Скороченої «Руської Правди» тісно пов'язане із розширеною версією, виникла не раніше 12 ст. Скорочена Правда є переробленою версією Розширеної. Завдяки цій версії видалялися морально застарілі статті та додавалися нові, специфічні.

Ще у документі описано очну ставку – процес дачі показань світками. Злочинців знаходили за «гонінням сліду», тобто, говорячи сучасною мовою, по гарячих слідах. Все дуже просто: якщо слід вів у якийсь будинок, то мешканці автоматично ставали обвинувачуваними; якщо слід йшов до сільської громади,

а не окремого будинку, обвинувачуваним був весь колектив (весь общинник). За тих часів діяв принцип кругової поруки- общинники несли відповідальність один за одного. Цей принцип проіснував до Столипінської реформи початку ХХ ст.; якщо слід не змогли виявити та не було вагомих доказів проводили «ордалий» – випробування, під час якого обвинувачуваними повинен був взяти рукою розпечене залізо, щоб довести свою чесність. Застосування таких методів свідчить про архаїчні елементи, які описані в «Руській Правді», але вони існували ще до того, як їх описали у писемному вигляді.

Загалом, «Руська Правда» – є найважливішою збіркою, яка була у ті часи, вона була спрямована на регулювання правового, соціального та економічного життя на Русі. Була першим демократичним законом, здійснювала захист вільному населення. згодом завдяки «Руській Правді» смертну кару було відмінено, а на заміну прийшли штрафи.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Історія України: Зародження української нації. №8.2 URL: <https://history.ed-era.com/>
2. Історія України. Руська Правда- видатний політичний документ в історії України. URL: <https://osvita.ua/vnz/reports/history/4662/>

ВІЙСЬКОВА ОРГАНІЗАЦІЯ У ДАВНЬОРУСЬКІЙ ДЕРЖАВІ

Кузьмич Ірина Валеріївна

студентка

Волинський національний університет імені Лесі Українки

Вступ. Київська Русь – була першою ранньосередньовічною, феодальною та монархічною державою, що була розташована на території теперішньої України. Своє існування вона розпочала з 882 року і розпалась на незалежні князівства в першій половині XII ст. Радянська історіографія протягом тривалого часу намагалася нав'язати теорію «єдиної колиски», згідно якої Київська держава стала прабатьківщиною як українців, так і білорусів та росіян, проте варто зазначити, що росіяни та білоруси отримали свою власну державність після розпаду Київської Русі.

Мета роботи. Мета роботи полягає у тому, щоб на основу аналізу джерельної бази висвітлити питання формування військової організації та структури війська Київської Русі.

Матеріали і методи. Основними методологічними засадами у процесі дослідження та висвітлення проблеми є принципи історизму та об'єктивності. Керуючись ними, автор намагався розглянути процес формування та організації війська Київської Русі в закономірному логічному розвитку фіксованого в історичному часі і просторі, виявляючи каузальність найважливіших подій, процесів, явищ.

Результати та обговорення. На початковому етапі східнослов'янської держави, військова організація була родоплемінною. Саме рід мав дбати про військове спорядження та зброю, і забезпечувати охорону осель, городищ від ворогів.

У плані організації війська Київська держава також багато запозичила від нормандських племен, які завжди славилися своєю войовничістю. Варяги, які брали активну участь в державотворенні Київської Русі у IX столітті, принесли сюди свої військові традиції, які поєдналися з місцевими. Однак потреба

захисту власних територій у процесі формування держави спонукала до створення власного, професійного війська.

Військо Київської Русі складалося з двох головних формацій: дружини, тобто важкоозброєного лицарства, та воїнів – народного ополчення. Князівська дружина була основою війська та спрямовуючою силою. Її утворення стало наслідком перенесення в Київську державу варязьких військових традицій. Військові паланки варягів складалися із загонів, які складалися із професійних, добре навчених воїнів, що мали родинні зв'язки та були наближеними до командувача. У Київській Русі таким командувачем був не лише київський князь, а й місцеві князі, які в свою чергу гуртувались навколо нього. До дружини набирали воїнів із числа бояр, яких називали «лучшими мужами» [1, с. 19].

Дружина не мала ролі всенародного війська, проте у час потреби вона завжди супроводжувала князя, а також могла бути скликана у будь-який момент. Тому князь забезпечував «мужів» усім необхідним – зброєю, кіньми, та іншою військовою амуніцією. Вважається, що частина податку-полюддя, а також давньоруських «штрафів» за злочини (навіть вбивства) витрачалась на забезпечення дружинників. Якщо ж один з них зраджував князя, то карою було позбавлення всього майна і смерть, іноді вигнання за межі держави.

У свою чергу дружина поділялася на старшу й молодшу. Старша дружина звалася перша, лучча, більша, або – великі бояри. До неї належали представники наймогутніших боярських родів та великих землевласників. Вони засідали в княжій раді, мали вплив на постанови князя, а також мали авторитет серед громадськості. В кожній справі князь повинен був радитись із ними. А якщо ж цього не робив, то старша дружина виявляла невдоволення. «Князь Всеволод Олегович поважав думку молодих людей і радився з ними. Святополк Ізяславич не порадився з більшою дружиною батька й дядька свого, а раду зробив із тими, що з ним прийшли» [4, с. 190].

Другою категорією дружини була молодша – отроки, датські, боярські діти або просто молодь. Це була лицарська молодь, що походила з боярських

родів. Отроки служили при боярах і при княжому дворі. Під час бою вони опікувалися кіньми дружини. Так галицький літопис при описі Ярославської битви (1245 р.) повідомляє, що в один якийсь час при князях «не було войовника, а були отроки, що тримали коні» [5, с. 217-218]. З іншого ж боку, в поході на ятвягів (1256 р.) Данило при своїм боці залишив «отроків окружних». Отроки готувалися до бою під наглядом князів, а досвідченіші з них брали участь у «легких» походах.

Члени молодшої дружини пізніше входили у склад «старшої» дружини, ставали великими боярами, діставали вищі посади. Як приклад в 1169 р. князь Володимир Мстиславович вів перемовини з половцями без відома старших бояр; коли вони про це дізналися, то сказали: «Не підемо ми з тобою, ми про це не знали»[2]. Тоді князь указав на датських і сказав: «Це будуть мої бояри! Бояри в Ростовщини 1176 р. відказували на князів Ростиславовичів, що вони пороздавали по городах посадництва руським (київським) датським» [5, с. 130].

Іншою ланкою війська було загальне народне ополчення, що мало стару назву воїнів. Народне ополчення складалося з простого люду «воїв». Спочатку вони не мали ніякої постійної організації. Пізніше ополчення отримало територіальну організацію і десяткову систему управління, його командувачі носили звання тисяцький, соцький і десяцький, відповідно до величини території, з якої збиралися «вої». Також для означення загонів з тієї чи іншої території використовувалося поняття «полк» [1, с. 31].

До складу давньоруського війська нерідко входили представники кочових племен: печеніги, турки тощо. Такі загани називали «чорними клобуками» («клобук» – від турецького слова «шапка») [3, с. 12]. Клобуки склалися із полонених кочівників, яких використовували в основному для захисту кордонів.

До військових походів також залучали іноземні наймані загани з варягів, тюрських та фінських племен. Літописні джерела, передаючи відомості про один із походів князя Олега, розповідають, що з ним відправились «множество

варяг, й словен, й чудь, й кривичи, й мерю, й древляни, й радимичи, й поляни, й север, й вятичи, й хорвати, й дулебы, й тиверци» [5, с. 216].

За своєю структурою військо ділилося за десятковою системою. Літописи стверджують: «кожне місто виставляло «тисячу», яка складалася із «сотень» та «десятків»». Керівником для останніх обирали соцьких та десятників. Тисяцькі призначалися князем зі складу старшої дружини. Під час походів ополчення інколи отримувало плату, проте найкращим для них – це було право на частину військових трофеїв. До участі у великих походах долучалися союзники та найманці, зокрема загони берендеїв, печенігів, торків та половців. Озброєння русичів в основному складали списи, легкі та важкі, дворучні, мечі, сокири, ножі та луки. Захисні обладунки були виготовлені із дрібних залізних кілець (кольчугою). Зброя та військові обладунки завжди зберігалися на князівських складах і видавалися перед походом, а після цього знову забиралися. З найдавніших часів відомо, що руські «тисячі» йшли до бою з власними стягами – трикутними хоругвами з гілкою із кінського волосся на кінці держака. В той період існувала також військова музика – сурми. Знак до початку бою руському війську давали їх звуки та піднесені вгору стяги [4, с. 324]. Переможні походи та досвід ведення військових дій князів Київської Русі заклали основу формування засобів ведення війни, а також сприяли розвитку руської військової тактики й стратегії.

Висновки. Отже, військо Київської Русі було досить організоване та багаточисельне, за словами істориків, у ньому було 40-50 тисяч воїнів, проте воно не було регулярним – збір війська відбувався тільки за потреби. На чолі армії стояв князь.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Бережинський В. Г. Зброя Київської Русі. Лук і стріли. Київ : Академія Збройних сил України, 1996. 34 с.
2. Галицько-Волинський літопис. URL: <http://litopys.org.ua/links/galvol.htm> (дата звернення: 14.02.2021)

3. Головка О. «Чорні клубуки» на південному кордоні Русі (кінець XI – середина XIII ст.). Наукові праці Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка: Історичні науки. 2020. Том 30. С. 11 – 29.

4. Давня історія України / за ред. П. П. Толочко. Київ : Інститут археології НАН України, 2000. Т.3. 558 с.

5. Нестор Літописець. Літопис Руський. Повість минулих літ. Київ : видавництво «Дніпро», 1989. 274 с.

ПЕРША УКРАЇНЬСЬКА ЖІНКА-ОФІЦЕР ОЛЕНА СТЕПАНІВ (ЗА МАТЕРІАЛАМИ ПРАЦЬ Я.Р. ДАШКЕВИЧА)

Сопельняк Анастасія Сергіївна,
аспірантка 2 року навчання спеціальності 032 Історія та археологія
Харківський національний педагогічний університет імені Г. С. Сковороди
м. Харків, Україна

Вступ. У біографії українського історика, географа, першої в Україні жінки, яка офіційно була зарахованою на військову службу як офіцер, четара Української Галицької Армії, жінки, яка служила в Українському легіоні, громадської та військової діячки, матері Ярослава Романовича Дашкевича Олени Іванівни Степанів залишається чимало недослідженого. Постать О.І. Степанів увійшла в історію визвольної боротьби української нації за незалежність 1914 – 1919 рр. Її довгий час намагалися викреслити зі сторінок української історії, однак ці спроби виявилися марними – ім'я Олени Степанів чимраз частіше повертається на шпальти газет та журналів.

Стан наукової розробки теми. Особистість Олени Іванівни Степанів є об'єктом невичерпного інтересу. Однак, аналіз актуальних досліджень свідчить про те, що до цього часу немає наукової праці, в якій би були системно вивчені і детально проаналізовані всі аспекти життєвого шляху О.І. Степанів – військовий, громадський, науковий.

Серед публікацій, які присвячені висвітленню окремих аспектів її діяльності можна виділити праці Ірени Книш «Життя й легенда Олени Степанів», Анни Кос «Героїня України», Миколи Лазаровича «Легіон Українських Січових Стрільців» [5]. Деякі короткі біографічні відомості є також в Енциклопедії історії України [6], Енциклопедії українознавства та Енциклопедії українознавства для школярів і студентів.

Окремо треба відзначити праці Я.Р. Дашкевича, вперше опубліковані у збірнику праць історика «Постаті» та присвячені окремим сторінкам життя матері. Серед них необхідно згадати статтю «Олена Степанівна в Ташкенті

(1916 – 1917 рр.)» [1], у центрі уваги якої – сторінки життя жінки-офіцера під час полону в Ташкенті.

Інша праця «Олена Степанів та її «Сучасний Львів» [2] присвячена науковій грані діяльності О.І. Степанів. У цій статті Ярослав Романович акцентує увагу на історії написання та видання науково-популярної праці «Сучасний Львів».

Також заслуговує уваги нарис «Спогад про «Радянський період» життя» [3], що висвітлює останній період життя Олени Іванівни – арешт, її життя у радянських таборах суворого режиму, повернення в Україну.

Методологія. У даному дослідженні використовувалися описовий, конкретно-історичний, порівняльний, структурний, ретроспективний методи, метод періодизації та принцип історизму та об'єктивності.

Мета дослідження полягає у вивченні військової, громадської, наукової діяльності першої української жінки-офіцера О.І. Степанів на основі спогадів про неї її сина, історика Я.Р. Дашкевича.

Виклад основного матеріалу. Під час виступу на святковому вечорі «Жінка-легенда», влаштованому 22 жовтня 1992 р. до 100-річчя з дня народження Олени Іванівни Степанів у Київському міському будинку вчителя Спілкою письменників України та Інститутом літератури НАН України, Ярослав Романович сказав: «Для українського народу моя мати – не боюсь цього слова – національна героїня. Для мене ж вона, у першу чергу, мати і перший провідник через життя, життя нелегке і навіть трагічне, у першу чергу – саме для неї самої. Вертатися до цих подій не лише важко, але й досі боляче» [3, с. 583]. Саме тому праць Ярослава Романовича Дашкевича, присвячених життєпису матері не так багато.

Олена Степанів народилася 7 грудня 1892 р. у селі Вишнівчику Перемишлянського повіту та була третьою наймолодшою дитиною [1, с. 578]. Батько Олени – Іван Степанів – був християнським проповідником і священником та свого часу ініціював створення читального товариства «Просвіта» у рідному селі.

З 1911 р. юна Олена Степанів приймала активну участь у громадському русі шкільної та студентської молоді [1, с. 578]. Була одним з організаторів парамілітарної частини «Січові стрільці – II» (1914 р.), головою якого обрали її майбутнього чоловіка Романа Дашкевича.

У 1912 р. вступила до Львівського університету на філософський факультет, мавши намір спеціалізуватися на історії та географії. Протягом навчання вона слухала лекції з історії професорів Михайла Сергійовича Грушевського, доцента історії Австрії Степана Теодоровича Томашівського, з географії – професора, видатного польського географа та картографа Євгеніюша Ромера та відомого українського географа та етнографа Степана Львовича Рудницького, який згодом став її «хрещеним батьком» у науці [4].

Олена Іванівна Степанів завжди вважала жінок та чоловіків рівними і це проявлялося в її громадянській позиції. У грудні 1912 р. на нараді жіноцтва дівчина виступила на секції студенток і говорила про обов'язкову участь жінок у політичному житті, про їхню працю на випадок війни [5, с. 856]. Для себе Олена скоро вирішила, що її місце в рядах стрільцтва. І хоч жінок до лав українських стрільців не приймали, для неї зробили виняток.

Навчання в університеті перервала війна 1914 р. Олена Степанів одразу добровільно вступила до легіону Українських січових стрільців та вже як хорунжа УСС брала участь у боях на Маківці [1, с. 580]. За цей героїчний та визначний для ходу війни бій вона отримала нагороду – срібну медаль «За хоробрість» [4].

Влітку 1915 року Олена Степанів потрапляє у російський полон, в якому знаходилась до 1917 р. та перебувала в основному в Ташкенті, де після Лютневої революції включилася до діяльності Ташкентської української громади на чолі з Тимчасовою Радою [2, с. 568]. Ярослав Романович згадує, що у них вдома, у Львові, на вул. Пісковій, 17 висіли на стіні три олійні картини. Перша: портрет Олени Степанів у білому капелюшку від сонця. Друга: вид на барак з жіночою постаттю біля дверей. Третя: город засипаний великими червоними квітами [2, с. 565]. Ці картини малював у Ташкенті угорський

художник, військовополонений офіцер, їх Олена Степанів привезла з собою на згадку про ті важкі часи.

У кінці липня 1917 р. Олена Степанів виїжджає з Ташкенту. Повертається додому через Фінляндію (тоді ще об'єднану з Російською імперією), Швецію, Німеччину до Галичини, до лав Українських січових стрільців [2, с. 574]. Знову на кілька місяців продовжує навчання у Львівському університеті [1, с. 578].

Як член Головної управи, пізніше Начальної команди Української галицької армії, у жовтні 1918 р. вела таємні переговори з гетьманом Павлом Скоропадським, потім була одним з організаторів Листопадового зриву 1918 р [1, с. 578]. Та 16 травня 1918 р. Олену Степанів звільнили з УСС. Як згадує Я.Р. Дашкевич його мати не хотіла торкатися цього епізоду та казала коротко: «Наслідок інтриг» [2, с. 576].

Пройшла бойовий шлях четаря Української галицької армії від Львова до Старокостянтинова, але через тиф покинула армію. Стала студенткою Кам'янець-Подільського університету та працювала референтом преси у Міністерстві закордонних справ Української Народної Республіки [7].

У листопаді 1919 р. через Румунію, Угорщину виїхала до Відня, де у 1921 р. закінчила університет зі ступенем доктора філософії [1, с. 582]. Якщо в довоєнні студентські роки була членом Української радикальної партії, то після повернення до Львова 1921 р. належала до Української партії національної роботи («загравісти»), була близька до Української військової організації, до засновників якої в Східній Галичині належав її чоловік (з 1920 р.), громадський та політичний діяч, генерал-хорунжий Армії УНР, підполковник Січових стрільців Роман Дашкевич.

У 1925 р. Олена Іванівна відійшла політичної діяльності та присвятила свій час викладанню. Протягом наступних 11 років (1925 – 1936 рр.) викладала історію та географію в Львівській гімназії. Окрім цього у 1921 – 1925 рр. викладала географію на філософському факультеті Українського таємного університету у Львові [1, с. 581].

Від 1929 р. була Олена Іванівна була головою Географічної комісії при президії Учительської громади та стала одним з ініціаторів створення Географічної комісії при Науковому товаристві ім. Т.Г. Шевченка, членом якого була довгий час [1, с. 578]. До 1939 року займала посаду референта організаційного відділу Ревізійного союзу та займалася організацією лікарняних кооперативів (так званих «кооперативів здоров'я») [1, с. 579].

1939 – 1941 рр. – вчитель середньої школи. У 1941 – 1944 рр. – керівник Статистичного бюро міста Львова, одночасно викладала в гімназії та фаховій школі. 1944 – 1946 рр. – старший науковий співробітник і завідуючий сектором економіки промисловості Львівського відділу економіки Академії наук, в.о. доцента економічної географії Львівського університету; викладала також в Інституті радянської торгівлі [1, с. 578].

У 1946 – 1948 рр. вивезена в «почесну» депортацію до Києва, де працювала старшим науковим співробітником відділу економічної географії Інституту економіки Академії наук УРСР. У 1948 – 1949 рр. – науковий співробітник Природничого музею АН УРСР у Львові [3, с. 584].

Від 29 грудня 1949 р. до 17 червня 1956 р. перебувала в ув'язненні без суду за десятирічним вироком Особливої наради при Міністерстві державної безпеки СРСР. У мордвинських спеціальних таборах (6 табірний пункт) працювала кілька років на торфодобуваннях, пізніше палітурницею.

У червні 1956 р. повернулася до Львова, де вже не мала можливості займатися науковою роботою. Була пенсія – 89 крб. на місяць. Як пригадує Ярослав Романович, від його матері відвернулися майже всі друзі та зрідка навідували її колишні учениці-гімназистки [3, с. 586].

На початку 1963 р. Олена Іванівна Степанів важко захворіла на рак та у результаті хвороби померла 11 липня 1963 р. – похована на Личаківському цвинтарі [3, с. 587].

Висновки. Доля Олени Іванівни Степанів настільки виняткова і неординарна, що кожен, хто знайомий з деталями її біографії, не може залишитися до неї байдужим. Думки про Олену Степанів висловлюються

найрізноманітніші: від захоплення до жалю, але завжди носять емоційне забарвлення, що ще раз підтверджує велич цієї легендарної жінки.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ:

1. Дашкевич Я.Р. Олена Степанів та її «Сучасний Львів». Постаті: нариси про діячів історії, політики, культури. 3-е випр. й доп. вид. Львів: Піраміда, 2016. С. 577–583.
2. Дашкевич Я.Р. Олена Степанівна в Ташкенті (1916-1917 рр.). Постаті: нариси про діячів історії, політики, культури. 3-е випр. й доп. вид. Львів: Піраміда, 2016. С. 565–577.
3. Дашкевич Я.Р. Спогад про «Радянський період» життя. Постаті: нариси про діячів історії, політики, культури. 3-е випр. й доп. вид. Львів: Піраміда, 2016. С. 583–587.
4. Де місце жінки, або перша жінка-офіцер у світі. URL: <https://photo-lviv.in.ua/de-mistse-zhinky-abo-persha-zhinka-ofitser-u-sviti/> (дата звернення: 14.04.2021).
5. Лазарович М. Легіон Українських Січових Стрільців. — Тернопіль: Збруч, 2002.
6. Наumenко К. Є. Степанів-Дашкевич Олена // Енциклопедія історії України : у 10 т. / редкол.: В. А. Смолій (голова) та ін. ; Інститут історії України НАН України. — К. : Наукова думка, 2012. Т. 9 : Прил. – С. С. 846. — 944 с. URL: http://resource.history.org.ua/cgi-bin/eiu/history.exe?&I21DBN=EIU&P21DBN=EIU&S21STN=1&S21REF=10&S21FMT=eiu_all&C21COM=S&S21CNR=20&S21P01=0&S21P02=0&S21P03=TRN=&S21COLORTERMS=0&S21STR=Stepaniv_D (дата звернення: 13.04.2021).
7. Олена Степанів: історія першої у світі жінки-офіцера, яка воювала в УСС та УПА. URL: <https://artefact.org.ua/history/olena-stepaniv-istoriya-pershoyi-u-sviti-zhinki-ofitsera-yaka-voyuvala-v-uss-ta-upa.html> (Дата звернення: 13.04.2021).

Н. І. ПИРОГОВ: ЗАРОДЖЕННЯ ВІЙСЬКОВО-ПОЛЬОВОЇ ХІРУРГІЇ

Чернуха Олександр Васильович

к.і.н., доцент кафедри суспільних наук

Жуков Андрій Павлович

студент

Харківський національний медичний університет

м. Харків, Україна

Вступ./Introduction. З 2014 року на сході України йде війна. Як на будь-якій війні є людські втрати. Багато солдат отримують поранення, але вчасно надана професійна медична допомога дає людині шанс на життя. Основи військово-польової хірургії були започатковані росіянином Н.І. Пироговим. Військово-польова хірургія – це гілка хірургії, яка вивчає патогенез, клініку, методи діагностики бойової травми, а також організацію хірургічної допомоги і етапного лікування на театрі бойових дій. Запропоновані ним підходи і методи лікування використовують по сей день.

Ідея зародження нового напрямку в медицині виникла під час Східної війни 1853-1856 рр., а саме під час оборони Севастополя. Саме тоді Н.І. Пирогова було призначено головним лікарем, де він разом з командою надавав медичну допомогу пораненим бійцям. Виникає питання: чому військово-польова хірургія зародилася саме під час Кримської війни? Які передумови цьому сприяли?

Мета роботи./Aim. Дослідити умови та причини виникнення військово - польової хірургії у період Східної війни та її значення у розвитку медицини.

Матеріали і методи./Materials and methods. У ході дослідження використано архівні матеріали, проаналізовано та синтезовано інформацію з опублікованих джерел, праць вітчизняних та зарубіжних істориків. У роботі використано сукупність загальнонаукових методів дослідження (аналіз, синтез, порівняння, узагальнення) для дослідження умов виникнення військово - польової хірургії.

Результати та обговорення./Results and discussion. У середині XIX століття велася напружена дипломатична боротьба за панування на Чорному морі, в проливах Босфор і Дарданелли та на Балканах. Російська та Османська імперії не змогли врегулювати конфлікт мирним шляхом, що призвело до Східної (Кримської) війни 1853-1856 рр. Причиною початку бойових дій став конфлікт між православним та католицьким духовенством за право володіння святими місцями (храмом Гробу Господнього), який розташовувався в Османській імперії. У результаті конфлікту у 1853 році Російський імператор Микола I розірвав дипломатичні відносини з Туреччиною. У відповідь 4 жовтня турецький султан Абдул-Меджид оголосив війну Росії [1].

На початку війни (жовтень 1853 р. – березень 1854 р) Російська армія отримувала перемогу: знищила турецький флот у бухті Сіноп, не дала туркам захопити Кавказ. Побоюючись поразки Туреччини, Великобританія, Франція та Сардинія заключають секретний договір і у березні 1854 оголошують війну Російській Імперії. Воєнні дії розгорнулися на Чорноморському (на Чорному й Азовському морях, у Причорномор'ї, Молдові й Волощині, на Кавказі), Північно-західному (на Балтійському та Білому морях) та Далекосхідному (на камчатському півострові) фронтах. Проте основні події відбувалися в акваторії Чорного моря і на Кримському півострові [1].

Восени 1854 року війська європейського союзу і Туреччини змусили російські війська відійти в глиб Кримського півострова. 13 вересня 1854 почалася відважна оборона Севастополя, яка тривала 11 місяців. Оборonoю міста керували адмірали Нахімов П.С., Істомін В.І., Корнілов В.А.. 27 серпня 1855 року після 22 денного обстрілу та подальшого штурму, російські війська змушені були відступити і звільнити місто. Російська імперія зазнала поразки у Кримській війні [2].

У березні 1856 року між Росією, Туреччиною та європейським союзом був підписаний Паризький мирний договір. Згідно договору Росія втратила свій вплив на Балканах, але повернула собі м. Севастопіль. Чорне море було визнано нейтральним, що забороняло Росії мати чорноморський флот [3].

Причиною поразки Росії у Кримській війні стали низький соціально – економічний та військово-технічний розвиток країни, порівняно з країнами Європи. Слабо розвинені залізничні та шосейні дороги перешкоджали швидкому сполученню між містами [4]. У результаті армія не отримувала вчасно воєнного забезпечення, їжі, підтримки. У російській армії переважали парусні кораблі, в той час як французи та англійці використовували паровий флот. Уступала країнам Європи і російська зброя: нарізні рушниці союзників стріляла далі та точніше, ніж гладкоствольні рушниці російських солдат [3, 4].

У результаті використання нарізної зброї, відсоток летальних випадків серед поранених був надзвичайно великим у першу чергу тому, що їм не могли надати професійної допомоги. Тодішня медицина не справлялася зі своїм завданням. Необхідно було знайти новий спосіб лікування поранених. Під час оборони Севастополя головним воєнним лікарем став Н.І. Пирогов. Його форми і методи лікування лягли в основу військово-польової хірургії – нового напрямку в медицині. [1].

Н.І. Пирогов приділяв велику увагу надання медичної допомоги солдатам у польових умовах. Для цього він залучив спеціально навчених сестер милосердя для догляду за пораненими у фронтових умовах. Для фіксування переломів вперше використав гіпсові пов'язки замість просочених крохмалем, чим зберіг кінцівки багатьох солдат від ампутації та полегшив біль під час транспортування. Вперше застосував в якості знеболювального хлороформ та ефір. Вперше почав класифікувати хворих від тяжкості поранення та черговості надання медичної допомоги на полі бою. Запропонував натягувати госпітальні палатки для розміщення поранених. Все це сприяло скороченню летальності серед поранених солдат та покращенню умов їх лікування [5, 6].

У подальшому Н.І. Пирогов активно розвивав військову хірургію як науку: створив вчення про травми і реакцію організму на травми, активно навчав лікарів методики оперативного втручання, дав класичне визначення шоку, став ініціатором та основоположником топографічної анатомії, заклав організаційні принципи військової медицини.

Висновки./Conclusions. У Східній війні Росія отримала поразку, оскільки значно відставала у економічному, військовому та соціальному розвитку, порівняно з країнами Європи. У війні Російська імперія використовувала застарілу зброю - гвинтівки-штуцери та слабо розвинений вітрильний флот, тоді як союзники користувалися новою нарізною стрілецькою, артилерійською зброєю та гвинтовим паровим флотом. Дальність ураження та характер травмування нарізною зброєю створили передумови для зародження військово-польової хірургії. Основоположником нового напрямку медицини став Н.І. Пирогов. Його нові підходи та методи надання допомоги пораненим бійцям у польових умовах врятувало чималу кількість життів.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Ростислав Пилявець. Севастополь – місто української слави? Російські історичні міфи та український чинник східної (кримської) війни (1853–1856 рр.) Електронний ресурс: <https://old.uinp.gov.ua/publication/rostislav-pilyavets-sevastopol-misto-ukrainskoi-slavi-rosiiski-istorichni-mifi-ta-ukrain>
2. Кримська війна 1853-1856 Електронний ресурс: <https://historynotes.ru/krymskaya-voyna-1853-1856-goda/>
3. Головні причини поразки Росії в кримській війні. Причини поразки і наслідки (derdomus.ru) Електронний ресурс: <https://derdomus.ru/uk/ustanovka-santehniki/glavnye-prichiny-porazheniya-rossii-v-krymskoi-voine-prichiny-porazheniya-i/>
4. Рятівні рейки. Як побудована британцями залізниця стала однією з причин поразки Росії в Кримській війні. Електронний ресурс: <https://nv.ua/ukr/ukraine/events/krimska-viyna-prichina-porazki-rosiyskih-viysk-pri-sevastopoli-50038342.html>
5. М. І. Пирогов – засновник військово-польової хірургії. Електронний ресурс: https://molbuk.ua/vashe_zdorovya/p_zdorovya/118123-m-i-pyrogov-zasnovnyk-viyskovo-polovoyi-khirurgiyi.html
6. М. І. Пирогов – засновник військово-польової хірургії. Електронний ресурс: <http://www.nbu.gov.ua/node/3250>

КУЛЬТУРОЛОГИЯ

INTER-CULTURAL INTERACTIONS AS A PART OF DIALOGUE OF CULTURES

Shuliakov Igor M.

senior teacher, foreign language department

O.M. Beketov National University of Urban Economy in Kharkiv, Ukraine

Shuliakov Vladislav M.

Associate Professor, PhD in Technics

Kharkiv National Automobile and Road university

Introductions. Inter-cultural interactions can't go on differently than via interactions of individual ways of thinking. The most important problem during time of an analysis of the inter-cultural interaction is mechanism reveal of interactions.

There are two types of interactions:

1) cultural straight line, when cultures interact one with other owing to intercourse at the level of a language;

2) crooked line, when basic characteristics of interaction are its dialogizing, the dialogue, in so doing is carried out is the middle of the culture in the composition of its own structure.

The inocultural content has dual state and as «an alien part» and as for «a friendly part». Thus, interdependence and interpenetration of cultures is the result of out-of-straight interaction; the dialogue of the culture with himself, the dialogue with «a friendly part» and «an alien part» (it has a dual nature). The heart of dialogizing is in productive interaction of sovereign positions, elements of the united and versatile sense space and the general culture.

Aim. To understand if the dialogue of two cultures is possible, in the case of definite approach of their cultural codes, availability or origin of general mentality.

To define if the dialogue of cultures is the pernetration into the system of values of this culture or another – one, respect for them overcoming, stereotypes, the

synthesis of original and innovational, which is responsible for mutual enrichment and access to the world cultural context. To consider if the dialogue of culture it is important to perceive values of interacted cultures which are common to all mankind.

Materials and methods. The first consideration what differentiates dialogizing from soliloquizing is the quest for the understanding of interrelations different views, ideas, phenomena, social forces. The philosophical dialogue is a possibility of various, as to quality, interpretations of philosophical paradigms. The dialogue is the whole complex of interactions with the help of it a joint of thinkers is formed. The philosopher, accumulating alien ideas, creates a real image. This sign was emphasized by Kh. Ortega-i-Gasset indicating that all philosophers are interpreted as an united philosopher who had been living allegedly two thousands and a half years.

The dialogue which bears in mind the idea of the culture and it is well to beat in mind the idea of the culture and it goes without saying it is in principle, inexhaustible. «The dialogue is only the dialogue in the special case when it can perform as infinite development and formation, all along new styles of everyone who takes part in the dialogue as the cultural phenomenon. In a process of the complicated multi-layer dialogue of cultures the formation of values, which are common to all mankind is carried out». [5. p 141]

The interaction methodology of cultures, in addition, to the dialogue of cultures, was developed in M. Bakhtin's works. The dialogue according to Bakhtin is mutual understanding those who takes part in this process and, at the same time, preservation of his thought, his in the others (confluence with him) and distance preservation (his place).[2,p.430] «The dialogue is always development, interaction, unification but not separation, it is an index of the general society culture. The dialogue is not a means and as an end it itself. To exist means to contact dialogically. When the dialogue is over, everything is over. Thus, the dialogue can't properly be over as it must not be finished». [3,p.433]

The concept of «unity» is important for the dialogue of cultures. S. Artanovskiy thinks that the concept of unity should not be considered metaphysically, as full homogeneity or indivisibility. «Historical unity of cultures doesn't imply their

identity that is full recurrence of phenomena. The unity means integrity, fundamental community, predominance of internal connections between elements of this structure over external ones. We speak, for example, about the unity of the Solar system which, however, must be aware of element plurality of its worlds. The world culture, from this point of view, forms the unity, which has a structure to be situated in two measurements – special (ethnographical) and temporary (ethno historical)». [1,p.43.]

According to M. Bakhtin, each culture exists only in intercourse with other culture and great phenomena in the culture occur only in the dialogue of different cultures in a point of intersection.

The ability of one culture masters achievements of the others is one of the contributor of vital functions. «The alien culture only in the other cultures eyes discovers itself in full measure and more profound. One sense reveals its profundities, meeting and coming across with the other side the alien contents..., between them the dialogue begins allegedly, which overcomes reticence and homogeneity of these senses these cultures... In such dialogic meeting of two cultures they are not combined and mixed up and they are mutually enriched». [2, p. 354]

Results and discussion. The inheritance of the another culture or complete unreceptiveness of it should give up the place to the dialogue. For both sides the dialogue of two cultures can be fruitful. «We raise new questions to the alien culture, which it didn't raise itself, seek for answers our questions, and the alien culture answers us revealing before us new its sides, new sense profundities». [2, p. 355]

According to M. Bakhtin the dialogue can have definite heritages:

1. Synthesis combination of different points of views or positions into one common.
2. In a case of the dialogic meeting of two cultures, they are not combined, and mixed up, each preserves its unity and open integrity, but they are mutually enriched. [2, p. 360]
3. The dialogue enhances the understanding of the fundamental differences between participants of this process, when the more differentiation, the better but kind-hearted differentiation without fights and boundaries.

V. Sagatovskii singles out and the fourth possible heritage of the unsuccessful dialogue «to come to an agreement have not been possible, positions proved to be incompatible, important interests were violated, it is possible (and sometimes, a necessary condition) non-dialogic intercourse of parts». [4, p.22]

Dialogue obstacles can be different orientation of the value system which, commonly adds complexity, and some cultures don't allways contact with other cultures.

Conclusions. There is no single world culture but there is unity of all human cultures, which provides «complicated unity of all mankind» – humanistic beginning. The impact of one culture upon another one is realized only in that case, if there exist necessary conditions for such impact. The dialogue of two cultures is possible only in the case of definite approach of their cultural codes, availability or origin of general mentality.

The dialogue of cultures is the pernetration into the system of values of this culture or another – one, respect for them overcoming, stereotypes, the synthesis of original and innovational, which is responsible for mutual enrichment and access to the world cultural context. In the dialogue of culture it is important to perceive values of interacted cultures which are common to all mankind.

The interest is the beginning of the dialogue. The dialogue of cultures is the necessity of interaction, mutual aid, mutual enrichment. The dialogue of cultures is objective necessity and the development condition of cultures. In the dialogue of cultures the mutual understanding is provided and the understanding envisages unity, similarity, identity.

Thus, the dialogue of cultures is possible only on the basis of an understanding, but only on thee basis of individuality in each culture. In general agreement that combines an human cultures is their social status, that is, human and humane.

«The mutual understanding of centuries and milleniums, people nations and cultures provide complicated unity of all man kind, all human cultures, complicated unity of the human literature» (the same, p.390).

One of basic objective contradictions inherent to cultures of all nations of the world is the contradiction of development of national cultures and their approaches. Thus, the necessity of the dialogue of cultures is the condition of self – preservation of mankind and for motion of the spirit unity is a result of the dialogue of modern cultures.

The dialogue of cultures can be of assistance in upgrading of cultural self – development, mutual enrichment to another cultural experience as in the context of definite cultures as at the scales of the world culture. Interaction, the dialogue of cultures in the modern world is a complicated process and entirely possible, sometimes, painful. It is necessary to assure the optimal interaction between the dialogue of nations and cultures in the interests of each parts of this process.

REFERENCES:

1. Artanovsky S.N. *Historicheskoe edinstvo chelovechestva i vsaimnoe vlyanie kultur. Philosophsko-methodologicheskiy analiz sovremennyh zarubegnyh consepsyi.* - Leningrad, 1967.
2. Bakhtin M.M. *Aesthetica slovesnogo tvorchestva.* - M., 1986.
3. Bakhtin M.M. *Problemy poetiki Dostoevskogo.* - M., 1972.
4. Vostriakova U.V. *Problemy poznania v dialogovom prostranstve sovremennoy kultury // Philosophsko-methodologicheskie problemy nauki I tehniki.* - Samara, 1998. - st. 78 - 81.
5. Gordienko A.A. *Anthropologicheskkiye I culturologicheskkiye predposylki co-evolutyi cheloveka I prirody: philosophsco- anthropologicheskay model co-evolutionogo razvitiya.* - Novosibirsk, 1998.

ДЕРКУЛЬСЬКИЙ КІННИЙ ЗАВОД – ПАМ'ЯТКА АРХІТЕКТУРИ XVIII СТОЛІТТЯ

Чернуха Олександр Васильович,

кафедра суспільствознавства

к.і.н., доцент

Літвіщенко Діана Олегівна

студент

Харківський національний медичний університет

м. Харків, Україна

Вступ. Нещодавно Деркульський кінний завод відсвяткував своє 250-річчя. Але є ще один привід: кінний завод унікальний своїми архітектурними спорудами. Постановою №929 Кабінету Міністрів України від 10 жовтня 2012 року «Про внесення об'єктів культурної спадщини національного значення в Державний реєстр нерухомості пам'яток України комплекс архітектурних споруд Деркульського кінного заводу віднесено до пам'яток архітектури XVIII-XIX ст.» [1]. Це і спонукало мене зробити відповідну роботу: для відродження національної історії та культури необхідно вивчати досліджувати, а найголовніше, зберігати пам'ятки архітектури, якими, без перебільшення, є споруди Деркульського кінного заводу. Без дослідження, детального вивчення, неможливо зрозуміти важливість та унікальність цього об'єкта, а також необхідність збереження та охорони його вже для наступних поколінь. В моїй роботі пропонується систематичний виклад історії виникнення і будівництва пам'ятки архітектури XVIII-XIX ст. – Деркульського кінного заводу. Особлива увага приділяється питанням: заснування і особливостям архітектурного спорудження.

Мета моєї роботи – вивчення історії створення об'єктів архітектури Деркульського кінного заводу, дослідження особливості і унікальності його будівель, і на їх прикладі виявити необхідні умови для подальшого розвитку подібних об'єктів, довести необхідність збереження їх для культурного і господарського використання.

Матеріали та методи. Побудова Деркульського кінного заводу розпочалася з указу імператриці Всеросійської Катерини II. У 1765 році імператриця видала указ про заснування кількох кінних заводів, і Деркульський кінний завод був їх частиною. Він один з найстаріших комплексів на території колишньої Російської Імперії і точно найперший в Україні [2, с.36]. В книзі С. Косьмина «Церковно-приходская летопись Свято-Троицкой церкви слободы Беловодской...» є запис: "Въ 1765 году, 22 апреля въ несколькихъ верстах от Беловодска положено основание Деркульскаго государственнаго конскаго завода, который будучи старейшимъ въ числе другихъ, называется въ народе просто старымъ заводомъ" [3, с.27]. Офіційною загальноприйнятою датою його створення є 1767р. До сьогоднішнього дня точна дата побудови головних стаєнь була не відома.

Зазвичай, споруди відповідають певному архітектурному стилю. Деркульський кінний завод не відноситься до культових і містобудівних споруд, а більше до господарських, але і тут можна знайти і визначити риси певного архітектурного стилю. Архітектурний комплекс складається з таких елементів як центральні конюшні, вивідний зал, японський манеж, контора та Миколаївська церква. Він містить в собі як риси класицизму, так і романського стилю, наприклад, товсті стіни, напіваркові стелі, вузькі напівкруглі вікна, розташовані високо, майже під дахом. Форма будівель має вигляд монограми Е II – на честь його засновниці Катерини II. Старожили, що пережили війну, згадують, що німці були добре обізнані про те, що кінний завод – творіння Катерини, німкені по походженню, і саме тому вони нічого не зруйнували і не пошкодили, бо це було побудовано їх Гросмуттером. Центральні тренерські конюшні – основна споруда архітектурного комплексу. Побудоване з червоної цегли на кам'яному фундаменті, оштукатурене, одноповерхове, зі склепінчастими перекриттями воно складалося з трьох симетричних поздовжніх крил, що з'єднують поперечки. На перетині крил і в торці – квадратні приміщення у формі манежу. Ці приміщення більш високі, ніж інші будівлі виступають ризалитами на фасадах. Строгий і лаконічний образ будівлі

створюється чергуванням гладких поверхонь стін з розчленованими напівкруглими нішами і ризалитами, завершеними трикутними фронтонами і арочними стелями. Особливістю цієї споруди є дуже товсті стіни – до 1,5 м. Завдяки цьому приміщення обходиться без опалення – взимку тут тепло, а влітку прохолодно [4, с.48].

«Вивідний зал» – ще одна краса і особливість архітектурного комплексу Деркульського кінного заводу. Був побудований в XIX столітті після Наполеонівських воєн, для проведення аукціонів і показу коней. Освітлення, акустика залу тут теж особливі. Світло проникає через вікно куполоподібної форми, тому світло в приміщенні завжди таке ж, як і на відкритому просторі. А що стосується акустики, то створюється своєрідний звуковий ефект багаторазово повторюючого відлуння від тупотіння копит. Також це дуже хороша чутність в центрі залу, а переговори за трибунами не чути по залу, що давало можливість досягати конфіденційності розмов.

«Японський манеж» – це оригінальна споруда, названа так за свою схожість з пагодами Країни висхідного сонця, єдине за своїм архітектурним задумом та виконанням. Центральна конструкція з дерева нагадує японську парасольку. Круглий манеж в японському стилі був побудований для заучування молодняка. Манеж був побудований в 1897 році руками місцевих умільців з сибірської модрини. Його круглий дерев'яний каркас діаметром 34 метри знаходиться на одній опорі заввишки 30 метрів. Вся конструкція манежу тримається тільки за рахунок центрального стовпа. Аналогів цьому в світі немає. Єдина металева деталь – могутня колона, що підтримує складну дерев'яну конструкцію шатрового даху. Легенда говорить, що при будівництві колони, для максимально довгого збереження металу, заповнили міцною горілкою. До речі, манеж без ремонту стоїть вже 113 років.

Осторонь від основних будівель, відокремлених сквером, стоїть будівля контори. Це цегляна, оштукатурена, одноповерхова, витягнута в плані будова. На фасаді – іонический портик, стіни розділені пілястрами. Особливістю будівлі є чотири колони, що підтримують фронтон. Будівля контори конезаводу

– теж архітектурний пам'ятник республіканського значення, побудований на початку XIX століття. Спочатку точної дати побудови і встановити не вдалося, в господарській книзі основних фондів у графі «дата побудови» стоїть прочерк .

Раніше невід'ємною частиною архітектурного ансамблю була і церква, побудована поряд з кінним заводом. Це Миколаївська церква. За своїм зовнішнім виглядом вона дуже нагадувала Біловодський Свято – Троїцький храм, хоча була трохи менше. У Метричній книзі Миколаївської церкви Деркульського кінного заводу є запис: «Ведомость о церкви. Построена в 1841 г. по Высочайшему повелению на казенную сумму. Колокольни нет. Зданием каменная, на каменомъ фундаменте. Ограда железная. Престол в ней одинъ во имя Святителя и Чудотворца Николая. Церковь холодная. Утварью достаточна, сосуды серебрянные, вызлащенные. Кругъ церковныхъ книгъ полный. Причтъ при сей церкви состоит изъ священника Мелентия Быковцева и псаломщика Никифора Оржельского» [3, с.98].

Після революції в 20-х роках священника вбили. У приміщенні культового спорудження був зерносклад. Більшовики скинули з куполів позолочені хрести, розібрали і викинули церковну утварь і переобладнали будівлю під клуб. У 1922–1937 роках це клуб і кінозал. Під час війни церква була порожньою, після війни знову використовувалася як склад. Так ця будівля і проіснувала до 1956 року, потім була розібрана, а будівельні матеріали пішли на будівництво свиноферм на першому відділенні конезаводу – Городньому.

Результати та обговорення. Немає сумніву, що архітектурні пам'ятки давніх часів, навіть якщо вони господарського призначення, потрібно зберігати, охороняти, підтримувати в належному стані для наступних поколінь. До таких архітектурних пам'ятників відноситься комплекс споруд Деркульського кінного заводу. Потреба Російської імперії в конях для військових, господарських потреб зумовили появу заводу. Цікава історія виникнення кінного заводу, хоча й містить багато білих «плям». Архітектурні споруди такого масштабу будуються за певним проектом, і це питання було ще однією «білою плямою» в історії Деркульського кінного заводу. Вивчаючи

архітектурні споруди, такі як центральні конюшні, «вивідний зал», «японський манеж» дійсно пересвідчуємося, що це не просто господарські споруди, а справжні архітектурні пам'ятники, що будувалися з використання сучасних, на той час, технологій. Ці будівлі мають унікальні особливості, такі як певний температурний режим, акустику, архітектурні елементи. В теперішньому часі кінний завод змінився. Змінилась і роль коней як єдиної військової і тягової сили. Саме це визначило потребу і зацікавленість в інших заводах держави.

Висновок. Досягненням є те, що архітектурні споруди Деркульського кінного заводу вдалося зберігти в належному стані, незважаючи на роки і відсутність великих коштів. Так було і повинно бути. Деркульський кінний завод – гордість українського конярства.

ЛІТЕРАТУРА

1. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/929-2012-п#Text>
2. Федоров А. Б. Деркульскій государственный конскій заводъ. Страницы истории. – Луганск: Світлиця, 2009. – 224с.
3. Косьмин С. Церковно-приходская летопись Свято-Троицкой церкви слободы Беловодска Старобельского уезда Харьковской епархии / С. Косьмин. – Старобельск: Типография Л. Н. Башлай, 1906. – 208 с.
4. Памятники градостроительства и культуры Украинской ССР. – К., Будівельник, 1986. – 375с.

ЛІТЕРАТУРА

ФОРМУВАННЯ КОГНІТИВНОЇ КОМПЕТЕНЦІЇ СТУДЕНТІВ НА ЗАНЯТТЯХ ЛІТЕРАТУРИ РІДНОГО КРАЮ НА ПРИКЛАДІ ПИСЬМЕННИКІВ І ПОЕТІВ ПОЛТАВЩИНИ

Гречка Любов Степанівна,
викладач української мови та літератури,
української мови за професійним спрямуванням.
Комунальний заклад
Полтавський базовий медичний фаховий коледж
Полтавської обласної ради
м. Полтава, Україна

Об'єктом дослідження є процес формування когнітивної компетенції, лідерського потенціалу у молоді в регіоні.

Предмет дослідження – сукупність теоретико-організаційних та практичних підходів, шляхів та принципів формування когнітивної компетенції майбутніх медиків.

Мета дослідження – дослідити життєвий і творчий шлях кобелячанки Марини Олександрівни Сідаш-Приходько, Миколи Андрійовича Касьяна, Людмили Овдієнко та багатьох інших письменників Полтавщини, вплив їхньої спадщини на формування когнітивної компетенції студентів під час занять літератури рідного краю.

Методи дослідження: теоретичні (при аналізі літератури вітчизняних авторів з досліджуваної проблеми), історичний (при формуванні теоретичних узагальнень і висновків), емпіричні (при проведенні соціологічних досліджень), статистичних (при побудові схем, хронологічних таблиць).

*О бачу те, що бачити хотілось.
О соловей. О таємничий гай.
Вважаю, той не жив на білім світі,
Хто не відвідав Кобеляцький край...*

Федір Гарін.[1]

І таких щасливих чимало. Перебуваючи в Україні, Тарас Шевченко відвідав Полтавщину, був і на Кобеляцькій землі. Проїжджав через Чорбівку, Іванівку. Зупинявся у Шедієвому, яке тоді належало до Кобеляцького повіту. Саме там створені картини "Пейзаж з кам'яними бабами", "На ореолі".

На Кобеляччині минула юність і молодість Павла Усенка, народного артиста України Віталія Кирейка. З Кобеляками пов'язана доля Раїси Кириченко, а з Біликами – життя угорського письменника Мате Залки, ім'я якого носить Кобеляцька районна бібліотека.

Звідси пішло у великий світ багато талановитих людей: народний артист Євген Золотаренко, самобутній художник Михайло Черненко, один із назвизначніших кобзарів ХХ століття Григорій Трохимович Китастих, майстри слова Павло Загребельний (Солошино), Олесь Гончар (Сухе), Семен Журахович (Сокілка), Ілля Дубинський, Юрій Дольд-Михайлик, Дмитро Ткач (Бутенки), Володимир Кашин.

На території району, у селі Сухе, знаходиться музей-садиба Олесь Терентійовича Гончара. У місті діє музей літератури і мистецтва. У загальноосвітній школі-ліцеї І-ІІІ ступенів, яка кілька років носить ім'я О. Гончара, відкрито кімнату-музей письменника.

Отож, літературна скарбниця Кобеляцького краю – дорогоцінне джерело для розвитку читацьких інтересів молоді, а особливо на заняттях української літератури у коледжі, де закладається азбука моральних, освітніх та культурних цінностей.

На сьогодні Полтавщина не має цілісного уявлення про літературну діяльність Марини Сідаш-Приходько. Тому є потреба в дослідженні

когнітивних рис творчої особистості. Крім того, у періодичній пресі бракує про неї інформації. Це і стало метою не одного уроку в коледжі.

Заняття з літератури рідного краю викладачі Полтавського базового медичного фахового коледжу проводять, використовуючи нову методику. Віддаємо перевагу особистісно-зорієнтованому навчанню, зокрема таким формам і методам роботи: самостійне опрацювання, дослідження, метод пошуку, робота у групах, рольова гра. Переважають такі типи занять: літературний журнал, заочні екскурсії, заняття-роздум, заняття-пошук, заняття-суд, літературна вітальня, музейні та бібліотечні заняття.

Усе це, на нашу думку, мотивує актуальність обраної теми.

Тематика занять різноманітна. У Полтавському базовому медичному фаховому коледжі особлива увага на заняттях літератури рідного краю приділяється вивченню біографії та творчості видатних діячів культури та мистецтва.

Під час вивчення творчості Олеся Гончара заняття проходить в урочисто-офіційній обстановці, якої вимагає справжній суд. Мета – засудити моральне убозтво, пристосовництво Володьки Лободи, вчити виробляти в собі прагнення до справедливості, готовність стати на захист красивого і корисного, моральних цінностей, виховувати в студентів активну життєву позицію. "Присяжні", "судді", "прокурор", "адвокат", "звинувачений", "свідки", "секретар" готуються заздалегідь. Протягом заняття студенти повинні відповісти на проблемні питання, серед них основне:

У чому моральне убозтво людей, подібних до Володьки Лободи?

Від слів "секретаря": "Встати, суд іде" і до винесення вироку студенти щиро, невимушено, по-справжньому намагаються дошукатися істини.

Безперечно, Лободу буде визнано винним, бо не можна виправдати моральне убозтво і цинізм, бездуховність і бездушність. Людина, яка відреклася від минулого, не цінує історичної пам'ятки, зрадила батька – не має майбутнього.

Цікавим є заняття-пошук , на якому вчимо розкривати психологію поведінки героїв творів письменників-земляків, виховуємо почуття правди, доброти, чесності, справедливості. До таких належить заняття людяності за творами лікаря-остеопата Миколи Андрійовича Касьяна. Робота організовується за методом групового навчання. Студентів ділимо за допомогою листівок із назвами "доброта", "милосердя", "співчуття", "гуманність". Викладач звертається зі словами : Сховайте книги, вони сьогодні не потрібні". На цьому занятті підручником для кожного з вас буде власна душа і серце." Це налаштовує дітей до роботи. Проводимо бесіду за змістом творів, підтверджуючи висловлюване відповідними уривками з тексту.

"Тож проявляйте милосердя, люди,
(Вершину подолаємо круту),
І вам завжди потоки вдячні будуть
За вашу чуйність, вашу доброту." [2]

Аналізуючи творчі доробки Марини Сідаш-Приходько, студентів ділимо на групи і пропонуємо завдання: уявити себе знайомими, родичами, однокласниками і від їхнього імені підготувати розповідь, починаючи словами: "Живе на нашій вулиці...", "навчається у нашій групі...", "якось я познайомився...". Студенти виступають, роблячи висновки: не можна виправдати черству і бездушну людину, не можна красти ні за яких обставин. У кінці заняття діти роблять висновок: найважливіше для людини – ніколи не розминатися з совістю, не втрачати душевної щедроти, вразливості. Не посягати на чуже добро. Бо найбільший скарб у кожного – це чесне ім'я, добра душа. І про це не можна забувати.

"Що робити, щоб лишити про себе згадку на землі". [3]

Заняття літературного краєзнавства присвячені не лише істинам хрестоматійним, а і тим, про кого не написано в підручниках. У коледжі залучаємо студентів до дослідницької роботи, у ході якої з'являються цінні матеріали про Полтавських письменників. Саме так відкрилися цікаві сторінки "Письменники Полтави у назвах вулиць". Аналізуючи твори, спонукаємо

студентів до роздумів про сенс людського буття, любов і байдужість. Стосунки між людьми.

А до дітей звертаємося словами: "Колись для себе відкрили поезію наші славні земляки. А сьогодні, хтось із вас, можливо, поверне свою золоту голівку і гаряче серце до оранжевого сонця, поезії – і тоді засяють її промені ще яскравіше над нашим Полтавським краєм.

І дійсно, не одне ім'я засвітилося на сайті нашого навчального закладу. Вірші студентів-медиків постійно звучать під час різноманітних святкових заходів. За матеріалами готуються і проводяться заняття літературного краєзнавства, вийшла збірка поезій вихованців Полтавського базового медичного фахового коледжу.

Дітям подобається пошукова робота. Влітку збирають фольклор рідного краю, оформляють альбоми-збірки народних творів, досліджують розвиток українського театру, пишуть наукові роботи. Цікаво проходять заняття-екскурсії рідним містом, де широко відкривають свої двері літературно-меморіальні музеї І.П. Котляревського, Панаса Мирного, Олеса Гончара та багатьох інших літературних скарбниць. Проводяться вечори-конкурси на кращого читця віршів про рідний край, на кращу власну поезію. Готуючи тижні української мови та літератури у коледжі, використовуються матеріали літературного краєзнавства.

Висновки. Отже, заняття літературного краєзнавства у Комунальному й закладі освіти Полтавському базовому медичному фаховому коледжі Полтавської обласної ради сприяють вихованню у студентів любові до рідного краю, високих моральних рис. Формують активну і пасивну позицію.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Гарін Ф. М. Вірний тобі. – Харків: Лілея, 1998.
2. Касьян М.А. Думи мої, думи мої.- Кобеляки: Видавництво "Кобеляки", 2001 – с.191.
3. Марина Сідаш-Приходько. З любов'ю. – Кременчук: Видавництво ПП Щербатих О.В., 2008 – с. 152

ВПЛИВ СОЦІАЛЬНО-ПОЛІТИЧНИХ ФАКТОРІВ НА ПОБУДОВУ ВІРШОВАНОГО ТЕКСТУ Г. ГАЙВОРОНСЬКОЇ (НА ПРИКЛАДІ ВІРША «ЯК МАТІР МОВУ РОЗПИНАЛИ»)

Радченко Владислав Володимирович

Аспірант першого року навчання
спеціальності 035 Філологія
факультету української мови та соціальних комунікацій
ДЗ Луганський національний університет імені Тараса Шевченка
м. Харків, Україна

Вступ. У творчому доробку Ганни Гайворонської переважну частину поетичних текстів складає духовна лірика, але іноді можна простежити як тематика творів авторки комбінується з філософськими роздумами про життя та смерть, або перетворюється в патріотичний порив захисту рідного слова.

Мета статті: дослідити вплив соціально-політичних факторів на побудову віршованого тексту Ганни Гайворонської на прикладі вірша «Як Матір Мову розпинали».

Вірш побудований на взаємодії автора та читача. Поетеса гармонійно переплітає сучасні образи з біблійною тематикою, це сприяє глибшому зображенню сюжету твору. Авторка розповідає читачеві трагічну історію рідної мови, але це не сухий переказ подій, Ганна Гайворонська на власні очі бачить трагічну картину страти, і в ту ж мить вона є голосом свого ліричного персонажу, якому завдають болю.

Поезія входить до збірки «Жінка, зодягнена в сонце» яка вийшла друком у 2007 році. У цей період на території нашої держави велася активна боротьба за впровадження рідної мови: *«У січні (2006) парламент ухвалює закон, яким встановлюється 75-відсоткова квота на мовлення українською мовою, а також вимога дублювати програми, створені недержавною мовою, а уряд приймає постанову, яка встановила квоти обов'язкового дублювання, озвучення або субтитрування державною мовою фільмів іноземного*

виробництва. Однак ця постанова була оскаржена Асоціацією сприяння розвитку кінематографу» [свобода]. Поетеса гостро засуджує дії парламенту, який «покликаючись на закон «Про ратифікацію Європейської хартії регіональних мов або мов меншин», ухвалив рішення про надання російській мові статусу регіональної» [2].

Сюжетно твір повторює страту Ісуса Христа, але в образі месії виступає українська мова. Голгофою для головного персонажу твору є закон «Про ратифікацію Європейської хартії регіональних мов або мов меншин». Авторка усвідомлює, що такі політичні дії відсторонюють українців різних регіонів один від одного на мовному рівні. По суті вірш «Як Матір Мову розпинали» це маніфест Ганни Гайворонської.

Розглядаючи сюжетну структуру твору, можна виокремити чотири яскраво виражені події:

1) шлях Матері до своєї страти – поетеса виступає в ролі оповідача та описує народ, що веде свою мову на загибель: *«Як матір мову розпинали / Її вели у вишиванці – / Таку прекрасну й чорноброву / Вкраїнську мову»* [1, с. 30];

2) кривава страта Матері Мови – максимально експресивна частина твору, авторка промовляє до своїх дітей голосом ліричної героїні: *«Мої синочки! Ріднії сини, і ви кричали гучно: «РОЗІП'ЯТИ»? / Чи ви задурені, чи зовсім вже дурні? / Коли мене не стане – ви захолонете на цій землі, / Заплаканій, розтерзаній Вкраїні»* [1, с. 30];

3) прихід поета – ця частина тексту подібна до того, як до Христа після страти прийшли його учні, котрі пізніше стали апостолами. Ганна Гайворонська натякає на те, що поет – це апостол мови, людина якій бог подарував найцінніше – слово. Лише поет може воскресити рідну мову: *«Прийшов поет, заплакав так невтішно, / І цілував її криваві ноги, / І в плащаницю загорнув її убогу, / І голосив, і запалив їй свічі, / Їй поклав на камені, розтерзану, одну, / А сам моливсь і без їжі, і без сну, / І зодягнув у ризи малинові, троянди клав убитій мові, / І сталось диво – всі ж бо, мабуть, знають, / Що розіп'яті безневинно ВОСКРЕСАЮТЬ!»* [1, с. 31];

4) Воскресіння Матері Мови – це перемога у боротьбі за українську мову.

Також слід звернути увагу на останні рядки тексту: *«Й вона воскресла і оновлена пливла / По Україні від Донбасу до села, / Пливла відроджена, немов богиня, / По вмитій сонцем Україні. / У вишиванці і віночку з дивоцвіту / Вели, усміхнену її, вкраїнські діти»* [1, с. 31]. Значна частина українців, що проживають на Сході, в результаті соціально-політичних та історичних подій розмовляє російською мовою. Саме тому в останніх рядках вірша фігурує Донбас, бо авторка невсипуще вірить в те, що колись в майбутньому вся Україна буде розмовляти українською мовою.

Аналізуючи текст, також необхідно звернути увагу на художні тропи. Ганна Гайворонська свідомо не використовує авторські тропи, текст пронизаний загальновживаними епітетами: *мова чорноброва, мова калинова, зблідла мова, матінка свята, вкраїнські люди, заплаканій, поклав на камені, розтерзану, одну, криваві ноги, її убогу, розтерзаній Вкраїні, ризи малинові, убитій мові, усміхнену її*; риторичними запитаннями: *«Ріднії сини, і ви кричали гучно: «РОЗІП'ЯТИ»? / Чи ви задурені, чи зовсім вже дурні?», «Де ж українські славні козаки? / Чом поховали очі у шапки?», «А де ж мої, вкраїнські люди? / За двоязичіє воюють у палатах. Нащо їм Мати?»* [1, с. 30]; порівняннями: *«Коли язик вам відтинали, / То й душі ваші запрягли. Ви й тягнете, немов воли, / Важкі окови чужого слова», «Невже ніхто не прийде рятувати?»* [1, с. 30].

Творчій манері поетеси притаманне розмежування добра і зла. У ролі світлих образів виступає Мати Мова, поет та українські діти. Кожен з цих образів уособлює щось святе та фундаментальне: Мова – це заповість існування нації *«Поки живе мова – житиме й народ як національність»* (Іван Огієнко); поет – це голос мови, людина, що несе святе слово у народні маси; діти – це майбутнє кожного народу, носії мовного коду. Текст поезії говорить про те, що допоки існуватимуть ці три основи, народ не загине.

На протиположній стороні виступає суспільство. Слід уточнити, що авторка не засуджує всіх людей, під гостре поетичне перо потрапляє правляча верхівка в обличчі депутатів. Критика дій влади пройнята шевченковим словом

та духом боротьби. Ганна Гайворонська ворогів мови називає панамі та сватами, порівнює їх зрадницькі дії з вчинком Іуди та Понтія Пилата. Характеризуючою ознакою Синів-панів також є вживання «триповерхової» ненормативної лексики: *«І вийшов пан, і вийшов сват, / І вдарив ув обличчя мат / триповерховий... / Ізблідла мова»* [1, с. 30]. Із цих рядків можна зрозуміти, що поетеса не приймає ненормативну лексику і вважає її «цвяхом забитим у праве рем'я мови».

Привертають увагу рядки: *«Аж он сховався за одвірок новітній молодик. / Він так вже до чужого звик, / Що вже й соромиться своєю говорити»* [1, с. 30]. Ці слова адресовані середньому поколінню, багато людей звикли залежати від суспільної думки.

Також необхідно звернути увагу на рядки у тексті вірша: *«І кожен, вийшовши із хати, / Мусів сказати – помилувати, чи розіп'яти. / Хто має вуха – нехай слуха, / Хто має очі – нехай плаче, / Нехай дитя того не бачить, / Як Матір, Мову Калинову, вели вбивати»* [1, с. 30]. У якомусь сенсі це посилання на історичну подію 2006 року: *«19 серпня Віктор Ющенко надіслав Віктору Януковичу розроблений Національною комісією зі зміцнення демократії та утвердження верховенства права проект Закону України «Про внесення змін до Закону України «Про ратифікацію Європейської хартії регіональних мов або мов меншин» та проект Концепції державної мовної політики, які, фактично, не були підтримані урядом. А вже коли Янукович став Президентом України, він ліквідував створену своїм попередником Національну комісію зі зміцнення демократії та утвердження верховенства права»* [2].

Висновок. Вірш «Як Матір Мову розпинали» неймовірно актуальний для сьогодення, враховуючи ситуацію на Донбасі по-іншому сприймаються рядки в тексті: *«З одного боку вам шкода, / Що Мова-Матінка загине, а з нею й ненька Україна. / А з іншого – для вас це не біда, / Бо мачуха прислужувати кличе, / Хоч душі «раболепством» покалічить, / Та якось начебто й не личить жаліти Матір й слухати її»* [1, с. 30]. В образі «мачухи» виступає країна, з якою

Україна історично пов'язана тривалий час. Нині ця країна веде загарбницьку війну на території нашої Батьківщини.

Слово Ганни Гайворонської пророче. Поетеса свято вірить у перемогу українського народу над кривдниками нашого слова, нашої нації. Її патріотична лірика всилає в душі надію на світле майбутнє.

ЛІТЕРАТУРА

1. Гайворонська Г.А. Жінка, зодягнена в сонце: Духовна поезія. Вистави у віршах. – Львів: СПОЛОМ, 2007. 176 с.
2. Радіо Свобода Мовна політика часів Президента Ющенка: Веб-сайт
URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/24315987.html>

ПОЛИТИЧЕСКИЕ НАУКИ

ІДЕОЛОГІЧНА ДОКТРИНА ПАНТЮРКІЗМУ В КАЗАХСТАНСЬКІЙ ГЕОПОЛІТИЧНІЙ СТРАТЕГІЇ ТУРЕЧЧИНИ

Матей Юлія Федорівна,

здобувач вищої освіти першого (бакалаврського) рівня
історичного факультету

Ямпольська Лариса Миколаївна,

науковий керівник, канд. іст. наук, доцент,
доцент кафедри всесвітньої історії

Харківський національний педагогічний університет імені Г.С. Сковороди
м. Харків, Україна

Вступ. Сучасний етап відносин між Казахстаном та Туреччиною характеризується високою інтенсивністю ділових контактів на всіх рівнях співробітництва. Туреччина визнає провідну роль Республіки Казахстан у Центральній Азії та вважає країну однією з найважливіших партнерів у регіоні. Разом з цим, така тісна співпраця має суперечливу оцінку, носить політичне забарвлення і є новою ідеологічною конструкцією євразійства. Це обумовлено тим, що в пострадянських державах Центральної Азії ідеологічна доктрина стала важливим фактором внутрішньої та зовнішньої політики, включаючи участь цих країн в інтеграційних проектах. У свою ж чергу, розпад Радянського Союзу і поява нових держав в колишній радянській Середній Азії в Анкарі сприйняли як появу позитивних передумов для початку реалізації геополітичних стратегій. У зв'язку з цим, Центральноазійський напрямок відразу став одним з найважливіших в турецькій зовнішній політиці.

Вищим керівництвом Турецької Республіки в особі восьмого президента Тургутта Озала була озвучена ініціатива створення наднаціонального тюркського політико-економічного простору, що передбачає створення єдиного ринку, загальної регіональної енергетичної системи та системи

транспортування енергоресурсів, а також визначення загальнонаціональної мови. Аналогічні процеси не втратили своєї актуальності й тепер, набуваючи при цьому нових рис. Аналізу зазначеним вище процесам, а також різних поглядів на події, що відбуваються і присвячене дане дослідження.

Стан наукової розробки теми. Проблема пантюркізму перебуває у центрі пильної уваги істориків, політологів, економістів. Значний внесок у розгляд питання зовнішньополітичної стратегії Туреччини у регіоні Центральної Азії зробили такі дослідники як, В. Головченко [1], Ю. Кудряшова [3], А. Мкртичян [4], Т. Стародуб та І. Сапицька [6], П. Швейцер [7], В. Шестаков [8], Ю. Узун [9].

Методологія. У даному дослідженні використовувалися описовий, конкретно-історичний, порівняльний, структурний, ретроспективний методи, метод періодизації та принцип історизму, системи та об'єктивності.

Мета дослідження полягає у аналізі впливу ідеології пантюркізму на формування турецької зовнішньополітичної стратегії щодо Казахстану.

Виклад основного матеріалу. Республіка Казахстан і Туреччина виступають за прискорення та поглиблення процесу двосторонньої інтеграції. Казахстансько-турецькі відносини характеризуються збігом інтересів з багатьох питань регіональної та міжнародної проблематики, енергетичної безпеки та економічної взаємодії, відображаючи, при цьому, стратегічний характер співпраці двох держав. Разом з цим, процесам, що відбуваються є й інше пояснення [1, с. 48].

Наприклад, торкаючись політичних інтересів Туреччини в реалізації нафтогазових проєктів, слід зазначити тенденцію зміцнення турецького впливу в Казахстані шляхом реалізації ідеології пантюркізму. І в цьому випадку не обійшлося без впливу заходу, зокрема Сполучених Штатів Америки [7, с. 217].

Річ у тому, що розпад СРСР викликав істотні зміни в глобальній і регіональній геополітиці та відповідно коригування ролі Туреччини в стратегічних планах США і блоку НАТО в цілому. Сфера геополітичних інтересів Туреччини поширюється на найважливіші регіони Євразії, зокрема,

Казахстан. США також бажає отримати доступ до нафтових запасів Каспійського моря і забезпечити їх транспортування на західні ринки. США та інші західні країни вже реалізують свої плани. Такі західні компанії як «Амосо Corporation» і «British Petroleum» займають провідні позиції в консорціумі АІОС – головному розробнику морських родовищ Каспію, а американська корпорація «Chevron» розробляє гігантське родовище Тенгіз у Західному Казахстані [7, с. 268]. Історично Росія та Іран домінували в регіоні Каспійського моря, проте зараз панування належить Туреччині, яку активно підтримує США.

Прагнення Туреччини, яке спирається на доктрину неоосманізму, грати більш значущу роль в Євразії передбачає пріоритетний розвиток Анкарою відносин не тільки з балканськими й близькосхідними країнами, а й з державами Центральної Азії, які знаходяться на перехресті транспортних коридорів та виступають учасниками багатьох енергетичних проєктів [4, с. 116].

Провідні західні країни, які ставлять перед собою мету відродження «Великого шовкового шляху» в обхід Росії, відводять Каспійському регіону ключову роль у своїх геополітичних планах. Йдеться про забезпечення доступу передових країн до багатих енергетичних запасів, якими володіють республіки Середньої Азії [6, с. 86]. Як зауважив одного разу помічник держсекретаря США з європейських і євразійських справ Роберт Блейк: «Центральна Азія лежить на критично важливому стратегічному перехресті, що з'єднує Афганістан, Китай, Росію та Іран. Тому США хочуть розширювати взаємодію з цим найважливішим регіоном» [8]. Тісно пов'язана із Заходом Туреччина змушена приймати такі правила гри. Однак при цьому турецьке керівництво намагається створити для себе максимально широке «вікно можливостей» для маневрування. Разом з цим, для зменшення критики з приводу прагнення Анкари взяти на себе роль нового «старшого брата» формальним лідером союзу тюркомовних держав Туреччина прагне зробити Казахстан [9].

До того ж Туреччина активно веде інформаційне маніпулювання масовою свідомістю в країнах пострадянського простору, в тому числі й в Казахстані.

Інформаційний вплив можна умовно розділити на вплив всередині країни (пропаганда певних постулатів всередині держави) і вплив зовні держави (дії, спрямовані на створення, трансформацію або знищення певного образу в очах керівництва і громадської думки іноземних держав) [1, с. 116].

Що стосується першого позначеного методу інформаційного впливу, то Турецька Республіка обрала такі інструменти маніпуляції масовою свідомістю населення Казахстану, як агітація, пропаганда, антипропаганда, дискредитація та підкуп. Базою для інформаційного впливу всередині країни стали газета «Заман» (у країні практично немає людей, які не читають цієї газети), фільми та ісламське телебачення, а також державні та недержавні навчальні заклади. За допомогою них керівний політичний клан помірних ісламістів реалізує зовнішньополітичний курс країни: в рамках поширення нової ідеології «турецького ісламу», що має на меті органічне поєднання політики, релігії та економіки, бути сателітом США, домагатися зростання в ієрархії американських партнерів, при цьому зберігаючи зовнішній суверенітет, і боротися за територіальну цілісність країни [8].

Зовнішній інформаційний вплив Турецької Республіки на Казахстан переслідує наступні основні цілі:

- створити позитивний імідж Туреччини, який викликав би почуття поваги та інтересу;
- продемонструвати всьому світу, що турецька держава може нести відповідальність не тільки за своїх громадян, але і за долю жителів інших країн;
- домогтися визнання з боку світової спільноти того факту, що Туреччина є державою світового рівня та має повноваження впливати на світовий порядок денний – чи то за допомогою військових операцій або за допомогою «м'якої сили» (пропаганди «турецької моделі») [4, с. 216].

Таким чином, зовнішньополітична діяльність Туреччини в країнах пострадянського простору спрямована на їх поступову інтеграцію на основі запропонованої Туреччиною ідеї євразійства, де Туреччина – країна, розташована і в Європі, і в Азії, – виступає ядром інтеграції.

Зовнішньополітична доктрина Турецької Республіки заснована на вмілому поєднанні ідей «Моста між Європою та Азією», пантюркізму, націоналізму, оновленого ісламу з одного боку та демократії та європейської ідеї – з іншого. Її інструментами є інтеграція в ЄС, НАТО, Організацію чорноморського економічного співробітництва, Турецьке управління зі співробітництва і розвитку при Апараті прем'єр-міністра Республіки Туреччина (ТІКА), Міжнародну організацію тюркської культури (ТЮРКСОЙ), а також посередницькі й миротворчі акції, акції солідарності (наприклад, діяльність приватної флотилії Маві Мармара) [3, с. 268].

З іншого боку Нурсултан Назарбаєв, вимовляючи свою знамениту промову в Туреччині, зовсім не мав на увазі зміну інтеграційної моделі [2]. Прихильники даної позиції вважають, що ключем до розуміння президентських висловлювань в Стамбулі є тільки економіка. Саме економічний аспект мав на увазі Нурсултан Назарбаєв, коли оголосив турецьких партнерів братами та запропонував бізнесу цієї країни активніше працювати з Казахстаном. Крім того, як вказують представники таких думок, дані обставини не можна розцінювати як антиросійські, оскільки історичним місцем пантюркізм зобов'язаний Росії, коли її підданий Ізмаїл Бек Гаспринський в газеті «Терджиман» почав розвивати філософію єднання тюркських і слов'янських народів Росії. Причому, що важливо, він, будучи філософом, був ще й філологом – саме він заклав основу нинішньої турецької мови, позбавивши його від перських і арабських запозичень. Те, що стосується ж сучасної Туреччини, то до пантюркізму є тільки регіональні уподобання [9].

З останніх же подій щодо взаємовідносин Туреччини та Казахстану заслуговує уваги засідання Вищої Євразійської економічної ради, що відбулося 24 жовтня 2013 року, де президент Казахстану Нурсултан Назарбаєв запропонував прийняти в Митний союз Туреччину, щоб припинити чутки про те, що під виглядом Митного союзу йде відродження СРСР [5]. А також розпустити Євразійське економічне товариство, оскільки зі створенням Євразійського економічного союзу Росії, Білорусії та Казахстану цей союз як

організація, багато в чому дублює його функції, не буде потрібна. До Євразійського економічного товариства не вступають Киргизія та Таджикистан, а на думку Нурсултана Назарбаєва, ці країни могли б приєднатися до Митного союзу як країни – спостерігачі.

Висновки. Отже, виходячи з вищенаведених фактів, можна констатувати, що сучасні турецько-казахстанські відносини характеризуються неоднозначністю дій, які відповідно мають різну оцінку з боку політиків та громадських діячів.

З одного боку присутність турецької сторони в економіці Казахстану має характер прискорення та поглиблення процесів різнобічної інтеграції. З іншого боку, існує тенденція зміцнення турецького впливу в Казахстані шляхом реалізації ідеології пантюркізму. Проте ці націонал-шовіністичні ідеї, які просуваються Туреччиною, не обходяться без впливу західних держав. Зокрема США, для забезпечення балансу своїх інтересів в регіоні, підтримує Туреччину та її геостратегію пантюркізму. Така практика об'єктивно сприяє виникненню міждержавних суперечностей, які слід виявляти, вивчати та адекватно використовувати державним і суспільним інститутам для захисту інтересів своєї країни.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ:

1. В. Головченко. Пантюркізм // Політична енциклопедія. Редкол.: Ю. Левенець (голова), Ю. Шаповал (заст. голови) та ін. К.: Парламентське видавництво, 2011. с. 534.
2. Зачем Назарбаев поехал к Эрдогану и имеет ли это отношение к Путину? URL: <https://regnum.ru/news/polit/2163849.html> (дата звернення: 14.04.21).
3. Кудряшова Ю. С. Турция и европейский союз: История, проблемы и перспективы взаимодействия. М., 2010. 364 с.
4. Мкртычян, А.А. Пантюркизм в геостратегии Турции на Кавказе как глобальная проблема современных международных отношений (Политологический анализ): дис. ... д-ра полит. наук. – М., 2003.

5. Перший заступник Міністра закордонних справ Руслан Демченко взяв участь у засіданні Вищої Євразійської економічної ради у м. Астана. URL: <https://mfa.gov.ua/news/15043-pershij-zastupnik-ministra-zakordonnih-sprav-ruslan-demchenko-vzyav-uchasty-u-zasidanni-vishhoji-jevrazijsykoji-jekonomichnoji-radi-u-m-astana> (дата звернення: 15.04.21).

6. Стародуб, Т., Сапицька, І. (2009). Нові підходи до формування системи регіональної безпеки у Чорноморсько-Каспійському регіоні. Стратегічна панорама, No 2, С.86–95

7. Швейцер П. Victory (Победа): Роль тайной стратегии администрации США в распаде Советского Союза и социалистического лагеря / Пер. с пол. Л. Филимоновой. Мн.: СП «Авест», 1995. 464 с.

8. Шестаков, В. Казахстан и соблазн пантюркизма // Фонд Стратегической Культуры. URL: <https://www.fondsk.ru/news/2012/10/24/kazahstan-i-soblazn-pantjurkizma-17302.html> (дата звернення: 11.04.2021).

9. Юлія Узун. Розвиток ідеї тюрко-турецького простору в ХХ столітті та її політичне значення для геостратегії Туреччини. URL: <https://eppd13.cz/wp-content/uploads/2016/2016-3-3/06.pdf> (дата звернення: 13.04.2021).

СИСТЕМА ФІНАНСУВАННЯ ТЕРИТОРІАЛЬНИХ ГРОМАД В ПІВДЕННО – ЗАХІДНИХ ОБЛАСТЯХ УКРАЇНИ

Мигун Марина Дмитрівна,
аспірант кафедри політичних наук і права,
Київський національний університет будівництва і архітектури
м. Київ, Україна

Децентралізація фінансових питань – є однією із найважливіших стратегій, повноважень органів місцевого самоврядування, з яких починається якісне та успішне функціонування об'єднаних громад. Необхідно зазначити, що дійсно з початку впровадження реформи децентралізації відбулись суттєві зміни, на сьогоднішній день ми маємо певні результати проведеної роботи.

Головним стратегічним завданням модернізації системи державного управління та територіальної організації влади, яка сьогодні здійснюється, є формування ефективного місцевого самоврядування, створення комфортних умов для проживання громадян, надання їм високоякісних та доступних публічних послуг. Досягнення зазначених цілей неможливе без належного рівня економічного розвитку відповідних територій, їх фінансового забезпечення і достатніх джерел для наповнення місцевих бюджетів.

Основою перспективного розвитку громад є наступні ключові параметри:

- достатня кількість кваліфікованих трудових ресурсів;
- наявність економічно активних суб'єктів підприємницької діяльності;
- розвиток соціальних та промислових інфраструктур;

Розглянемо систему фінансування громад південно – західної частини України (Табл.1.). До показників, які характеризують фінансові аспекти діяльності об'єднаних територіальних громад, належать:

- доходи загального фонду на одного мешканця (співвідношення обсягу надходжень доходів загального фонду без трансфертів до кількості мешканців відповідної ОТГ);
- видатки загального фонду на одного мешканця (співвідношення обсягу видатків загального фонду до кількості мешканців відповідної ОТГ);

- видатки на утримання апарату управління у розрахунку на одного мешканця (співвідношення обсягу видатків на утримання апарату управління, проведених за рахунок коштів загального фонду, до кількості мешканців відповідної ОТГ);
- капітальні видатки на одного мешканця (співвідношення обсягу капітальних видатків бюджету громади до кількості мешканців відповідної ОТГ);
- рівень дотаційності бюджетів (співвідношення обсягу базової чи реверсної дотації до загальної суми доходів загального фонду бюджету ОТГ з урахуванням базової чи реверсної дотації без урахування субвенцій з державного бюджету);
- співвідношення видатків на утримання апарату управління із сумою доходів загального фонду (співвідношення видатків на утримання апарату управління органів місцевого самоврядування із сумою доходів загального фонду без урахування трансфертів з державного бюджету, у відсотках);
- питома вага заробітної плати у видатках загального фонду бюджету ОТГ (відсоткова частка проведених із загального фонду бюджету видатків на заробітну плату з нарахуваннями до обсягу видатків загального фонду бюджету без урахування трансфертів, перерахованих з бюджету ОТГ до інших бюджетів);
- питома вага капітальних видатків у загальному обсязі видатків (частка капітальних видатків у сумарному обсязі видатків загального та спеціального фонду відповідного бюджету ОТГ) [1].

Таблиця 1

Фінансування громад південно – західних областей України

Південно – західна територія України	Середні значення доходів та видатків загального фонду	
	Доходи загального фонду на 1 – го мешканця	Видатки загального фонду на 1 – го мешканця
Одеська область – 31 ОТГ	6 220,76	7 745,08
Чернівецька область – 33 ОТГ	2 816, 86	6 029, 87
Івано – Франківська область – 33 ОТГ	3 270, 55	6 878, 10
Львівська область – 40 ОТГ	4 974, 31	6 584, 49
Рівненська область – 35 ОТГ	3 926, 78	7 202, 50
Закарпатська область – 7 ОТГ	4 977, 17	7 314, 24

Дані показників значень доходів та видатків загального фонду дають змогу фундаментального уявлення про ресурсний потенціал ОТГ в межах півдня та заходу України та є базовою платформою здійснення поетапного та більш ґрунтового аналізу фінансових ресурсів та можливостей.

Були досліджені середні значення доходів та видатків загального фонду шести областей України, в яких проживає вагома частка національних меншин, серед них болгари, гагаузи, поляки, румуни та ін.

Найбільше значення доходів та видатків загального фонду на 1 – го мешканця зафіксовано в Одеській області: доходи - 6 220,76, видатки - 7 745,08, найменше значення в Чернівецькій області: доходи - 2 816, 86, видатки - 6 029, 87. Всі інші показники по областях мають проміжні значення.

Варто зазначити, що одними із важливіших для бюджету громад є рента на видобуток вуглеводнів та екологічний податок.

Децентралізація ренти. Одним із джерел наповнення місцевих бюджетів та бюджетів ОТГ є рентні платежі. Відповідно до Закону України, що стосується децентралізації ренти на видобуток вуглеводнів [2], передбачається такий розподіл: 95 % ренти надходить до державного бюджету, 5 % – розподіляється між місцевими бюджетами різних рівнів. До бюджету ОТГ, на території, якої ведеться видобуток, надходить 3 % рентної плати, 2 % зараховується до обласного бюджету. Відповідно, у районний бюджет в цьому випадку не зараховується нічого. Якщо видобуток ведеться не на території ОТГ, то розподіл ренти відбувається так: 2 % надходить у обласний бюджет, іще 2 % – у районі бюджети та 1 % – до бюджетів сілрад. Водночас, за оцінками програми DOBRE (USAID), надходження від екологічного податку та рентної плати для звичайних громад становили менше ніж 1 % у більшості з 50 громад, що досліджувалися [3].

Екологічний податок. Законом України «Про внесення змін до Бюджетного кодексу України» від 22 листопада 2018 р. № 2621-VIII [4] змінено склад доходів Державного бюджету України, що визначений статтею 29

Бюджетного кодексу України, у частині розподілу між бюджетами коштів від екологічного податку.

Згідно зі статтею 29 Бюджетного кодексу України запроваджено особливий порядок розподілу коштів екологічного податку за викиди забруднюючих речовин стаціонарними джерелами забруднення. Він полягає в тому, що надходження податку в частині викидів двоокису вуглецю (CO₂) зараховуються до загального фонду державного бюджету в розмірі 100 %, тоді як надходження податку від викидів інших видів забруднюючих речовин зараховуються до загального фонду державного бюджету лише в розмірі 45 %. Інші 55 % зараховуються до спеціального фонду місцевих бюджетів (окрім податку, що справляється за утворення радіоактивних відходів), у т. ч.: до сільських, селищних, міських бюджетів, бюджетів ОТГ, що створюються згідно із законодавством та перспективними планами формування територій громад, – 25 % (від загальної суми екологічного податку за викиди забруднюючих речовин) [с.119, 5].

Повноваження щодо контролю за повнотою нарахування та сплати податків, включно й екологічного, дотримання інших норм чинного податкового законодавства належать виключно органам Державної фіскальної служби України. Фактично виконавчі органи ОТГ лише отримують інформацію від органів Казначейства про суми сплачених податків, що зараховуються до бюджету відповідної ОТГ, без можливості провести перевірку своєчасності, достовірності, повноти нарахування.

Розглянута статистика системи фінансування територіальних громад в південно – західних областях України свідчить про значний приріст зацікавленості органів місцевого самоврядування, покращенні та збільшенні адміністрування податків і зборів, відкриття нових можливостей їх наповнення. Деякі регіони показують високі та ефективні темпи приросту власних доходів. Сьогодення демонструє, що наразі особлива увага приділяється на необхідність формування найбільш оптимальної структури бюджетних видатків, впровадження регулярного аналізу доходів, їх раціонального використання.

Безумовно, якщо у місцевих бюджетів буде достатня наявність ресурсів, в такому випадку територіальна громада матиме можливість надавати більш якісні та ефективні послуги своїм мешканцям, втілювати в реальність свої різнопланові та різнофункціональні проекти для розвитку громад в майбутньому.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Аналіз фінансових показників 872 ОТГ у розрізі 24 областей: рейтинг за 2020 рік. URL: <https://decentralization.gov.ua/news/13358>
2. Про внесення змін до Бюджетного кодексу України щодо зарахування рентної плати за користування надрами для видобування нафти, природного газу та газового конденсат: Закон України від 20.12.2016 № 1793-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1793-19>
3. Прихований клондайк: як розкрити потенціал бюджетів об'єднаних громад/ VoxUkraine. URL: <https://voxukraine.org/uk/prihovanij-klondajk-yak-rozkriti-potentsial-byudzhativ-ob-yednanih-teritorialnih-gromad/>
4. Закон України «Про внесення змін до Бюджетного кодексу України» від 22 листопада 2018 р. № 2621-VIII ст. 29 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2621-19#Text>
5. Децентралізація і формування політики регіонального розвитку в Україні: наук. доп. / [Шевченко О. В., Романова В. В., Жаліло Я. А. та ін.]; за наук. ред. д-ра екон. наук. Я. А. Жаліла. – Київ : НІСД, 2020. – 153 с.

ПОМАРАНЧЕВА РЕВОЛЮЦІЯ В УКРАЇНІ: ПЕРЕДУМОВИ ТА ПОЛІТИЧНІ НАСЛІДКИ

Панасюк Б. О.

Студент

Таврійський національний університет імені В. І. Вернадського
м. Київ, Україна

Вступ. За часи незалежності в Україні відбулися дві революції – «Помаранчева» та Революція Гідності. Кожна з них характеризується тим, що несе собою зміни у владній системі та піднімає націоналістичні рухи в країні. Ці рухи існують і зараз, і будуть існувати. Адже свободи та права людини будуть завжди актуальними для української спільноти.

Однак революційні події 2004 року в Україні пов'язані з процесами в інших пострадянських республіках, які з початку 1990-х років почали будувати національні держави. Українській революції передувала «Трояндова Революція» в Грузії, а після неї була «Революція тюльпанів» в Киргизстані. Безумовно, що ці події мають певну спільну складову, але й суттєві відмінності, які серйозно вплинули на подальший політичний процес в країнах.

Мета. Дослідження специфіки революційних процесів в Україні в першій декаді XXI ст.

Матеріали та методи. Методологічною основою дослідження є системний підхід, за допомогою якого проаналізовано вплив революційних подій на політичну систему країни. Під час дослідження було використано історичний, порівняльний, хронологічний та біографічний методи дослідження.

Матеріалістичну базу було взято з робіт дослідників: Шаповал Ю., Кульчицький С., Майборода. О., Пугачов В., Шарп Джін.

Результати та обговорення. У листопаді 2004-го року, під час другого туру виборів на пост президента України було протистояння між чинним на той час прем'єр-міністром Віктором Януковичем та опозиціонером Віктором Ющенко. В результаті голосувань переміг В. Янукович, що обурило громаду,

так як пішли чутки що вибори були фальсифіковані. Країна поділилася на дві частини: Захід та Центр України підтримували Ющенка, коли ж Схід та Південь – Януковича. Західні країни висловлювали підтримку представнику опозиції, посиляючись на необхідність проведення чесних виборів в Україні.

Однак, фальсифікація - не єдина проблема, що бентежила суспільство. Люди вийшли на Майдан в Києві через незадоволення правлячим режимом Леоніда Кучми, а прихід до влади прем'єр-міністра Януковича означав продовження цього режиму. Український режим, який був при владі до Помаранчевої революції, створив шлях до демократичного суспільства. Він базувався на “конкурентному авторитарному режимі”, який вважається “гібридним режимом”, що дозволяє демократії та ринковій економіці ожити. Але шахрайство на виборах винищило всі сумніви щодо потреби громадян України до більш плюралістичного типу уряду.

Після того, як населення України безповоротно втратило довіру до влади, роль Ющенка, як лідера, була як ніколи важливою для революції. Ющенко був харизматичним кандидатом, який на той час не виявляв жодних ознак відношення до корупції. Він був на тому ж рівні, що й його обранці, і викладав свої ідеї та помисли так званим «не радянським» способом.

Головною силою президентських виборів стала саме молодь. Чисельність та рішучість молоді, яка брала участь у мітингах та протестах, свідчила про зростаюче почуття націоналізму, який розвивався в Україні. Помаранчева революція мала досить великий вплив на суспільство, що зміг зацікавити людей будь-якого віку та прошарку.

Через невдоволення режимом та тим що громадську думку не враховують, люди, під приводом Віктора Ющенко вийшли відстоювати свої права. Основою протестного руху були: студенти, представники малого та середнього бізнесу, пенсіонери та інтелігенція. Протистояли ж їм загони міліції та представники влади.

Кампанія Ющенка публічно зробила заклик почати протестні рухи на світанку дня виборів, 21 листопада 2004 року. Тоді звинувачення в шахрайстві

Януковича почали поширюватися у формі листівок, які були надруковані та розповсюджені фондом "Демократичні ініціативи". Також там було оголошено, що Ющенко переміг - на основі його виїзних опитувань.

Починаючи з 22 листопада 2004 року розпочалися масові акції протесту у містах по всій Україні. Протести охопили Київ, Львів та ще декілька міст України. Найбільший протест був у Києві на Майдані Незалежності. Туди приїхали близько 500 000 людей з усієї України, які 23 листопада 2004 року, мирно виступили перед Верховною Радою.

Місцеві ради в Києві, Львові та кількох інших містах, за підтримкою своїх округів, відмовилися погоджуватися з легітимністю офіційних результатів виборів. Отримавши підтримку, Ющенко прийняв символічну президентську присягу. Ця "присяга", прийнята Ющенко у напівпорожніх палатах парламенту, не мала кворуму, оскільки були присутні лише союзні йому фракції, не могла мати юридичної сили. Але це не завадило цій присязі стати важливим символічним жестом, який показував всю рішучість кампанії Ющенка не приймати сфальсифіковані результати виборів.

У той же час місцеві чиновники Східної та Південної України, які підтримували Віктора Януковича, розпочали низку акцій, що натякали на можливість розпаду України на "західну" та "східну" або неконституційну федералізацію країни, якщо перемоги їх кандидата не буде визнано. Демонстрації в підтримку Януковича проходили по всій Східній Україні, а деякі його прихильники прибули до Києва. У Києві демонстрантів Януковича було значно менше, ніж прихильників Ющенка, чиї ряди постійно поповнювались новими прибулими з західних та центральних регіонів України.

Масштаб демонстрацій у Києві був безпрецедентним. За багатьма підрахунками, в деякі дні на вулиці виходило близько мільйона людей, навіть у морозну погоду. Загалом 18,4% опитаних, по всій території, українців заявили, що брали участь у Помаранчевій революції.

1 грудня 2004-го року Верховна Рада ухвалила резолюцію, в якій рішуче засуджувала сепаратистські дії та процеси федералізації, приймається

постанова “Про політичну кризу в державі, яка виникла в зв'язку з виборами президента України”, якою визнають недійсними результати другого туру голосування, а також оголошують недовіру Центральній виборчій комісії у зв'язку з неналежним виконанням обов'язків, передбачених Конституцією та законами України. Конституцією України голосування про недовіру передбачало відставку уряду, але парламент не мав змоги здійснити відставку без співпраці прем'єр-міністра Януковича та президента Кучми.

3 грудня 2004-го року Верховний Суд України вирішив, що через масштаби фальсифікації виборів, встановлення результатів виборів є неможливим. Тому офіційні результати визнано недійсними. Суд постановив провести другий тур наново, що відбулося 26 грудня 2004-го року. 8 грудня 2004-го року парламент вніс зміни до законів, щоб забезпечити кращу законодавчу базу для повторного туру виборів.

У ході повторного другого туру виборів 26 грудня перемогу на президентських виборах здобув Віктор Ющенко, за якого проголосували 51,99% виборців. Відповідно, ще до закінчення судового процесу, ініційованного Януковичем, Віктор Ющенко був офіційно визнаний обраним Президентом України в публікації “Урядового Кур'єра”.

23 січня 2005-го року, опозиціонер Віктор Ющенко вже офіційно склав присягу та став третім президентом України.

Внаслідок Помаранчевої революції прийшла перемога опозиції та президентом став її тодішній лідер Віктор Ющенко. Таким чином, в політичній грі України змінився головний гравець. Але хоча опозиція і повинна мати інші політичні погляди, зміни в країні були мінімальними. Розпочати реальні реформи стало просто неможливо, через фрагментацію еліт. Неспроможність досягнення консенсусу між головними політичними силами призводила до нульового результату.

Одним з важливих запобіжників для концентрації влади в руках президента стає внесення змін до Конституції України, якими держава перетворюється з президентсько-парламентської на парламентсько-

президентську. Це значно обмежує можливості Віктора Ющенка в політичному сенсі, вимагає постійного діалогу та пошуку компромісів не тільки з опозицією, але й з колишніми союзниками по Майдану.

За перші 100 днів свого президентства, Віктор Ющенко, проводив численні звільнення та призначення на пости всіх рівнів виконавчої влади. Наприклад, зняв з поста прем'єр-міністра України Віктора Януковича та призначив Юлію Тимошенко, це рішення було ратифіковано парламентом України, Олександра Зінченко було призначено державним секретарем, або ж головою Секретаріату президента, а Петро Порошенко був зазначений на посаду секретаря Ради національної безпеки та оборони України.

Однак вже 8 вересня 2005-го року Ющенко відправив уряд на чолі з Юлією Тимошенко у відставку. В.О. прем'єр-міністра України Юрій Єнухаров намагався скликати новий уряд, але вийшло тільки з другої спроби – під час першої не вистачило трьох голосів для ратифікації.

Не зважаючи на те, що Ющенко був головою партії “Наша Україна”, на парламентських виборах 2006-го року більшість голосів набрала “Партія Регіонів”. Після довгих переговорів Ющенко підписав подання на призначення свого суперника Віктора Януковича, прем'єр-міністром України.

У квітні 2007-го року президент Ющенко підписує указ щодо дострокового припинення повноважень Верховної ради України 5-го скликання. «Причиною цього рішення слугував неконституційний спосіб формування конституційної більшості у ВР, а саме входження до коаліції окремих депутатів а не цілих фракцій. “Я прийняв це рішення відповідно до положень Конституції, обов'язків президента України, та з дотриманням необхідної конституційної процедури. Моя дія продиктована гострою необхідністю зберегти державу, її територіальну цілісність та суверенітет, Забезпечення додержання прав і свобод людини і громадянина”».

Після парламентських виборів 2007-го року у Верховній раді сформувалася коаліція, у склад якої входили: “Блок Юлії Тимошенко”, фракція “Наша Україна – Народна Самооборона” та “Блок Володимира Литвина”, яка

не давала і шансу працювати президенту та його силам або ж вносити будь-які зміни. А політична система України, яка змінилася з президентсько-парламентської на парламентсько-президентську, не давала президентові змоги розпочати ефективну роботу.

Але в той же час, був розбрат серед політиків, навіть серед партнерів по Помаранчевій революції. Було немало проблем у зовнішній політиці, хоча й увага західних країн була привернута і наче відносини з Росією були в нормі, остання почала проводити агресивну політику в економічному та інформаційному секторах проти України, почалося так зване пригнічення України Росією. Прикладом цього є “газова війна”, та анти-українська пропаганда на Російському телебаченні.

Через протистояння в Україні політичних еліт, почалася гостра політична криза. Демократична коаліція не змогла сформуватися, а формальна коаліція під проводом Тимошенко не давала змоги працювати президентській команді та тільки загострювала боротьбу між Ющенко та Тимошенко. Саме це протистояння і зруйнувало ідеї сумісної праці за добробут України. Але з іншого боку, ця боротьба і стала затвердженням демократії в Україні. Рівність політичних сил змушувало їх приходити до компромісу, механізмом якого стали демократичні інститути та процедури.

Та якщо конфлікт еліт зміцнив демократію, як механізм внутрішнього компромісу, то в економіці він привів до максимальної дезорганізації.

Висновки. Хоча й внаслідок революції перемогу здобула опозиційна сила. Але повноваження президента Ющенка були суттєво обмеженими. Він не мав повного контролю над урядом через політичні розбіжності серед колишніх союзників з Майдану та домінування в Раді непрезидентських сил. Разом з переходом до парламентсько-президентської форми правління це значно обмежувало його вплив на процеси реформування та призводило до постійного протистояння між президентом, парламентом та урядом.

Ключову роль в революції відігравали громадські організації, чисельність яких зростає напередодні подій. Вони мобілізували громадськість, виконували

організаторські функції під час проведення акцій та мітингів протесту або контролю під час голосування. Фінансування цих організацій з боку західних фондів та міжнародних організацій дало привід противникам революцій звинувачувати західні країни у «втручанні в справи незалежних країн та фінансувати кольорових революцій». Однак західна підтримка була спрямована не на революції, а на розбудову демократичного суспільства, яке базується на активному громадянському суспільстві.

Не дивлячись на те, що революція принесла бажані результати і до влади прийшов опозиційний лідер, це не призвело до повного перезавантаження політичної системи. В Україні, через політичну поляризацію та фрагментацію в умовах конституційного обмеження повноважень, В. Ющенко вимушений був витрачати час на врегулювання політичних криз та пошук компромісів.

Внаслідок незавершених реформ та подальших спроб змінити політичний напрям країни, Україна через 10 років мала нову революцію, але вже з великою кількістю жертв.

ФИЛОЛОГИЧЕСКИЕ НАУКИ

СКЛАД ФРАЗЕОСЕМАНТИЧНОГО ПОЛЯ «ЕМОЦІЙНІ СТАНИ ЛЮДИНИ» У ФРАНЦУЗЬКІЙ КАРТИНІ СВІТУ

Бісик Ольга Юріївна
здобувач ОС «Магістр»

Уманський державний педагогічний університет імені Павла Тичини
м. Умань, Україна

Постановка проблеми. Мова є потужним засобом вираження людської індивідуальності. Саме тому вивчення людини у всьому різноманітті її життя й діяльності неможливе без дослідження мови, яка впливає як на світосприйняття окремої особистості, так і нації загалом, є унікальним маркером їх ідентифікації. Безперечно, емоції є невід'ємною й важливою частиною людської особистості, тому мовні засоби їх вираження, зокрема й емотивні фразеологізми, становлять вагомий пласт національного лексикону, вони передають національну специфіку мовної свідомості носіїв. Однак до цього часу емотивні фразеологізми, їх репрезентація за допомогою фразеосемантичного поля на матеріалі французької мови ще не ставали предметом комплексного дослідження, що й визначило **актуальність** нашого дослідження.

Аналіз останніх джерел і публікацій свідчить, що питання вербального вираження емоцій досліджували І. Білодід, В. Гак, А. Назарян та інші.

Мета статті – установити склад фразеосемантичного поля «Емоційні стани людини» в сучасній французькій мові.

Виклад основного матеріалу. Для визначення складу фразеосемантичного поля (ФСП) «Емоційні стани людини» необхідно передусім виділити основні ознаки фразеологічної одиниці (ФО) французької мови. Дехто з дослідників фразеології (Т. Маркелова) вважають головною

семантичну ознаку [2], А. Назарян додає ще й диференціальну ознаку ФО [3, с. 40].

У процесі фразеологізації відбувається семантичне перетворення, у ході якого план змісту й план вираження не збігаються, але при цьому вільне словосполучення стає фразеологічною одиницею, наприклад: *e'être en cœur* «бути веселим, бадьорим; бути старанним». Як бачимо, значення вислову не впливає із значення його компонентів, оскільки в ході фразеологізації відбулося переосмислення, що призвело до невідповідності змісту й вираження.

І. Білодід вважає обов'язковими ознаками фразеологічної одиниці «відтворюваність і надслівність» [4, с. 336].

Фразеологізація, на думку А. Назаряна, це процес семантичного перетворення, який призводить до формування якісно нових одиниць мови, і це є основною ознакою одиниць французької мови, що дозволяє відрізнити їх від стійких нефразеологічних одиниць [3, с. 41].

Семантичне перетворення може поширюватися на все словосполучення, і тоді перетворення є повним, а фразеологізм стає ідіомою (семантично неподільні ФО, у яких цілісне значення невмотивоване [4, с. 338]), наприклад: *ficher (filer, foutre) le bourdon à qn* «зіпсувати настрій комусь, нагнати тугу». Значення окремих компонентів цього фразеологізму не збігається зі значенням усієї ідіоми.

Семантичне перетворення може поширюватися на частину словосполучення, і тоді воно буде частковим: *être mal luné* (прост.), *être de mauvais poil* (прост.) «бути в поганому настрої». Перша частина цього прикладу не піддається переосмисленню: дієслово *être* використовується у своєму основному значенні «бути», тоді як друга частина повне переосмислення.

Наслідком семантичного перетворення, що призводить до фразеологізації словосполучення, є виникнення смислової залежності між компонентами останнього, яка може бути різною. Саме характер взаємозалежності значень компонентів у словосполученні дозволяє виділити ідіоматичні й неідіоматичні вислови. При цьому можна виокремити два випадки взаємозалежності значень

компонентів ФО: 1) коли переосмислюється лише частина вислову, спостерігається одностороння взаємозалежність значення компонентів; 2) за повного переосмислення відбувається двостороння залежність значень компонентів фразеологізмів [1, с. 240]. Ці теоретичні положення, а також зібраний у ході дослідження матеріал дозволяють з'ясувати склад ФСП «Емоційні стани людини». Він включає декілька груп емотивних ФО, об'єднаних спільним компонентом значення «відчувати той чи той емоційний стан», «знаходитися в тому чи тому емоційному стані». У складі досліджуваного ФСП виділяються такі групи фразеологізмів:

1. Фразеосполучення з односторонньою взаємозалежністю значення компонентів, наприклад: *crêver le cœur* «розривати серце, розчулити».

– *Viens avec moi, lui dis-je. – Non, fit-il, la vue de Catherine me crève le cœur, et puis il faut aussi que je reste avec mon père* [5]. – Ідемо за мною, – сказав я йому. – Ні, – відповів він, – коли я бачу Катрин, у мене розривається серце, а крім того, мені потрібно залишитися з батьком.

2. Ідіоматичні вислови з двосторонньою взаємозалежністю значення компонентів, наприклад: *avoir de la tête près du bonnet* «лізти на рожен, сердитися»; *chercher des poux dans la tête* «сваритися через дрібниці».

3. Компаративні фразеологізми (КФ), або фразеологічні образні порівняння: наприклад: *être gai comme un pinson* «бути дуже веселим»; *prendre feu comme de l'amadou* «спалахнути, розсердитися»; *heureux comme un tueur de cochons* «дуже щасливий».

4. Вислови на кшталт прислів'я, для яких характерне ситуативне розширення смислу словосполучення, наприклад: *c'est à mourir (à crêver) de rire* «потішатися, аж братися за живіт від сміху»; *un peu de honte et bien passé* «сором не дим, очі не виїсть».

– *Il avait du sang dans la bouche. Il remua les lèvres. – C'est à mourir de rire ... à mourir* [4]. – У роті в нього була кров. Він ворухнув губами. – Ну й поміха, можна померти зо сміху...померти.

Для паремійних висловів ФСП «Емоційні стани людини» характерне предикативно-денотативне переосмислення за метафоричною (або метонімічною) ознакою. Про це свідчить, наприклад, значення прислів'я *qui craint le danger ne doit pas aller en mer* «вовків боятися – у ліс не ходити». Для паремій у складі досліджуваного поля характерне вираження стану загалом без конкретизації його інтенсивності; при цьому їх кількість невелика.

Отже, склад ФСП «Емоційні стани людини» не замкнуте утворення, воно може розширюватися і включати інші об'єднання фразеологізмів. Склад поля дозволяє визначити його структуру, яка представляє багатоступеневе, складне утворення, що характеризується певною стрункністю і взаємозалежністю компонентів. Компонентами фразеосемантичного поля «Емоційні стани людини» є фразеосполучення з односторонньою взаємозалежністю значення компонентів, ідіоматичні вислови з двосторонньою взаємозалежністю значення компонентів, компаративні фразеологізми, паремії.

ЛІТЕРАТУРА

1. Гак В. Г. Теоретическая грамматика французского языка: учеб. для студентов вузов. – М.: Добросвет, 2004. – 862 с.
2. Маркелова Т. В. Метафорическая ценность фразеологизмов с опорным компонентом зоонимом или фитонимом // Филологические науки. – 2005. — № 5. – С. 17-27.
3. Назарян А. Г. Фразеология современного французского языка: учеб. – 2-е изд. перераб. и доп. – М.: Высш. шк., 1987. – 288 с.
4. Сучасна українська літературна мова. Лексика і фразеологія / Ордена Труд. Червон. Прапора Ін-т мовознавства ім. О. О. Потебні АН УРСР; за заг. ред. І. К. Білодіда. – Київ: Наук. думка, 1973. – 438 с.
5. Boileau-Narcejac. La vie en miettes.– Paris: Gallimard, 2011. – 240 p.
6. Dutourd J. Au bon beurre: scènes de la vie sous l'Occupation. – Paris: France loisirs, 1981. – 277 p.

ЛЕКСИКО-СЕМАНТИЧНЕ ПОЛЕ «ЛЮДИНА ТА ЇЇ ХАРАКТЕРИСТИКА» У ФРАНЦУЗЬКІЙ МОВІ ШВЕЙЦАРІЇ

Богомаз Марина Сергіївна

здобувач ОС «Магістр»

Уманський державний педагогічний університет імені Павла Тичини

м. Умань, Україна

Постановка проблеми. На початку ХХІ століття значно зріс інтерес мовознавців до вивчення процесів взаємодії полінаціональних мов та їхніх територіальних варіантів, зокрема й до досліджень французької мови, яка є однією з найбільш поширених мов світу й має національні варіанти на різних континентах. Кожний із цих різновидів відображає історичні колізії й соціально-економічні умови держав свого лінгвістичного ареалу, їхні демографічні характеристики й особливості етнічного складу, ментальність жителів, побутові традиції, а також такі апріорні елементи об'єктивної реальності, як клімат, розмір території, стан флори й фауни. Це стосується й франко-швейцарського національного варіанту, який співіснує з німецькою, італійською й ретороманською мовами в межах Швейцарської Конфедерації. Його сфера поширення постійно зростає, функції ускладнюються, запити суспільства спонукають до інтенсивного збагачення словникового складу під впливом інтра- й екстралінгвістичних факторів. Серед лексичних одиниць франко-швейцарської мови вирізняються гелветизми, які репрезентують реалії мовної картини світу швейцарців. Тому **актуальність теми** дослідження визначається необхідністю поглибленого вивчення й опису функціонування неомогенної французької мови у французькомовних кантонах Швейцарії на матеріалі конкретного лексичного матеріалу.

Аналіз останніх джерел і публікацій свідчить, що питання лексичного складу французької мови Швейцарії вивчали В. Клоков, Дж. Кнехт, О. Кулинич, В. П'єргумбер, А. Тібо та інші.

Мета статті – з'ясувати склад лексико-семантичного поля «Людина та її характеристика» франко-швейцарської мови й виявити стилістичні особливості його лексичних одиниць.

Виклад основного матеріалу. До лексико-семантичного поля «Людина та її характеристика» входить 22 гельветизми, які мають відмінності від лексичних одиниць (далі ЛО) мови-метрополії.

Сучасний світ антропоцентричний, тому слова, які називають характеристики, рід занять, професії людини, описують її дії, посідають важливе місце в лексичному складі кожної мови. Пейоративна лексика (пейоративний – «який містить у собі негативну емоційно-експресивну оцінку» [1, с. 182]) є одним із засобів передачі виразності, коли мовець дає зневажливу оцінку не прямо, а через досить обмежений набір відомих усім морфологічних і лексичних засобів.

Так, словом «*un soûlon*» франкомовні швейцарці називають п'яницю: «*Seuls les soûlons violent la loi*» [11, с. 63]. Іноді трапляється також іменник жіночого роду «*une soûlonne*» [16, с. 698]. Гельветизм є розмовним і рідко використовується в художній літературі. Його еквівалентами у французькій мові метрополії можна вважати ЛО «*un biberonneur*» і «*un pochard*».

Цікавим є вислів «*ne plus pouvoir dire papet*», який у Французькій Швейцарії означає «переїсти й перепити», «бути напідпитку»: «*Le soir même on l'invitait à un entretien évangélique. On mit les petits plats dans les grands, on ouvrit les meilleures bouteilles, on servit et on resservit. Fromages, gâteaux, liqueurs, l'homme de Dieu ne pouvait plus dire papet lorsqu'on passa au salon*» [11, с. 86]. Він відомий у кантонах Во, Женева й Бернська Юра, причому в останньому іноді трапляється написання «*répet*», «*paipèt*» і «*paipai*» [3]. Слово походить від латинського дієслова «*rappare*» («їсти»). У французькій мові метрополії цей вислів не відомий, але існує багато синонімічних, наприклад, «*avoir chaud aux oreilles*».

У швейцарському варіанті французької мови дієслово «*foutimasser*» означає «байдикувати»; «робити щось погане» (*se livrer à une occupation mal*

définie; faire mal quelque chose, sans suite dans les idées; perdre son temps à faire des choses inutiles; faire quelque chose de louche [16, с. 397]) і супроводжується приміткою «розмовне»: «*Les locataires du dessous, un oeil ouvert et les oreilles attentives, se sont demandé ce que diable pouvait bien **foutimasser** Nicole, à cette heure-là*» [15, с. 16].

Ця ЛО використовується на всій території франкомовної Швейцарії, крім кантону Бернська Юра [3]. Від неї походить слово «*un foutimasseur*», яке досить уживане у Швейцарії: «... *attrapez-nous les passeurs de frissonnes profiteurs de fraude et **foutimasseurs** de bétail*» [11, с. 23]. Воно не відоме французькій мові Франції, його синонімом може бути дієслово «*glander*».

Дієслово «*bringuer*» має у французькій мові Швейцарії п'ять різних значень, два з яких знаходимо у висловленні: «– *On prend encore trois? – En vitesse, j'ai mon gouvernement qui **bringue***» [там само, с. 77]. У цьому діалозі дієслово «*bringue*» означає «чіплятися, бурчати, сваритися», а ЛО «*gouvernement*» мовець називає свою дружину.

У висловленні «*Tout le monde sait qu'ils **bringuent** avec leur servante et qu'ils se tapent la cloche derrière leurs murs*» [там само, с. 99] дієслово «*bringuent*» можна перекласти як «гратися, бавитися», також має значення «стомлювати одноманітними розмовами»; «набридати»; «гаяти час». Воно відоме у Франції в значенні «гуляти, бенкетувати», але здебільшого використовується в розмовному мовленні [4]. Спільнокореневий іменник – «*une bringue*» – часто трапляється у творах франко-швейцарських авторів: «*Timidement, au bout d'une heure, la femme du pasteur téléphona aux gendarmes. Vite, vite, père et fils payèrent mille francs... pour éviter **bringue** et procès*» [там само, с. 36]. У контексті гельветизм «*une bringue*» означає «спір, сварка, проблеми».

У цьому самому значенні ЛО використовується у висловлюванні: «*La politique, l'argent, le collègue, c'est rien que des **bringues**, des histoires, tout le monde dépose plainte contre tout le monde, on se déteste, on se fait des coups tordus,*

on se soûle à mort. Le directeur mene le bal, son copain le notaire fait la cupesse, ah oui je vous dis que Bex rend fou» [там само, с. 170].

У наступному висловлюванні ЛО *«une bringue»* має значення «набридлива, одноманітна пісня» (*chanson ou air trop souvent répétés qui agacent par leur monotonie* [16, с. 179]): *«Nous, on s'est mis à chanter aussi, alouette, la claire fontaine, les **bringues** de service militaire, et aussi quelques cochonneries que les types du coin entonnaient tandis que les bonnes femmes hurlaient de rire»* [11, с. 183].

Злу, сварливу жінку називають у франкомовній Швейцарії *«une gerce»*: *«C'est la menace qui pèse sur les Vaudois, la trappe, les oubliettes où la signature d'un médecin, un rapport de police ou la dénonciation d'une **gerce** peuvent vous envoyer pour longtemps»* [11, с. 64]; *«Les serpes, les **gerces**, les guêpes, pas question de les tenir»* [там само, с. 80].

У Франції так називають платтяну міль, крім того, існує омонім цього слова, який має значення «тріщина в дерев'яному предметі». У словнику Lingvo тлумачиться як «дівиця, баба», у цьому значенні гельветизм *«une gerce»* спочатку вживався і в Швейцарії, а потім набув негативної конотації й уже в кінці XIX – на початку XX ст. в аргі став означати «коханка» [17].

Слово *«une bedoume»* називає дурну людину, здебільшого жінку: *«Et ces filles catholiques Vaudoises, les a qui veut, ells cèdent toujours. Des demeurées, des **bedoumes**»* [11, с. 105]. Цей іменник частіше використовується в кантоні Во, але гельветизм відомий на всій території Швейцарії, крім кантону Бернська Юра [3]. У французькій мові метрополії невідомий.

Слово *«rogneux»* означає *«qui cherche noise à quelqu'un, querelleur, chicaneur»* [16, с. 527]: *«C'est un vieux scrupule morale. Ne pas demander ce qu'on n'a pas. Serrer les poings derrière les fenêtres. Attitude des vieux terriens **rogneux**, mais il reste sûrement quelque chose dans mon refus»* [7, с. 116]; *«Au trou les **rogneux**! pas de place pour vous parmi les honnêtes gens!»* [11, с. 71]; *«Celui qui viole cette loi est censé devenir **rogneux**, envieux, maniaque et mourir dans le désespoir»* [там само, с. 76]. ЛО є діалектизмом, хоча трапляється у

французьких словниках у тому самому значенні [17]. Натомість у словнику К. Ганшиної знаходимо тільки значення «коростявий, шолудивий» [2], а в словнику Lingvo дається ще й друге значення: «буркотливий, незадоволений, роздратований; буркотун, буркотунка».

ЛО «*mollachu*» є локалізмом й уживається в кантонах Во й Женева: «*Pourquoi s'est-il coincé dans cette atroce bonbonnière ou se tortille la **mollachue** quinquagénaire?*» [11, с. 159]; «*C'est un compromis **mollachu***» [18, с. 294].

У Швейцарії гелветизм має значення «апатичний, інертний, неініціативний» і використовується здебільшого в розмовному мовленні. ЛО походить від «*molache*», яке утворилося від форми лексеми «*molasse*» «м'який, в'ялий, апатичний», що вийшла з ужитку й існує тільки у французькій мові метрополії поряд із синонімічним «*mollasson*» (розм. «розмазня, тюхтій»).

У французькій мові Швейцарії слово «*un stabirn*» означає зневажливу назву швейцарських німців і є синонімом до «*un staufifre*»: «*Les **staubirns** de Naegeli pissent le ventre en avant dans les rivières Vaudoises grossies par la fonte des neiges*» [11, с. 109]. Раніше так називали німців з Германії, сьогодні ці слова вживаються рідко. Походження гелветизму «*un stabirn*» невідоме, а джерелом, найімовірніше, є слово «*Stockpfeifer*» (німці, які приїжджали в Женеву, ходили з тростиною (*Stockpfeife*), модною на той час, саме тому їх стали називати «*Stockpfeifer*» – «людина з тростиною»).

У швейцарському варіанті французької мови існує значний пласт запозичень зі швейцарської німецької мови [3]. Наприклад, словом «*röstigraben*» у Швейцарії називають ситуацію нерозуміння між франкомовними й німецькомовними жителями Швейцарії («*fossé des rösti*» – *dénomination métaphorique et plaisante du manque de communication et d'intercompréhension (imaginaire pour les uns, bien réel pour les autres) entre Suisses romands et Suisses alémaniques* [16, с. 66]), наприклад: «*En effet, dimanche dernier, les suisses romands, unc fois de plus, ont voté autrement que les alémaniques... On reparle donc – certains avec délectation – du **röstigraben**,*

quelques-uns vont jusqu'à prophétiser une «belgisation» de la Suisse...» [18, с. 282-283].

У французькій мові Швейцарії часто використовуються словосполучення, у яких німецьке слово «*Grabben*» замінюється французьким синонімом «*fossé de röstis*»: «*Alors que ces milliards pourraient si utilement combler le **fossé**, autrement plus grave que celui des **röstis**, et toujours plus profond, qui sépare les pauvres des riches*» [18, с. 283]. Також трапляються варіанти «*barrière de rosti(s)*», «*mur de röstis(s)*», «*rideau de röstis(s)*».

Вислів «*peindre le diable sur la muraille*» означає «бути песимістом, бачити в усьому негатив» і дуже часто вживається як в усному мовленні, так і в художніх текстах франкомовної Швейцарії: «*J'écrirai en Dieu, sur Dieu, en me montrant tel que j'étais, tel que je suis, je **peindrai le diable sur la muraille** et me moquerai de ses ruses quand il aura décidé de revenir à la charge*» [8, с. 165]; «*...mon Orient désert...c'est le chahut de ces trente-six années... Ou plutôt mon Orient secret. Ma barrique d'Amontillado. Je **peins le diable sur la muraille**? Mais vous voyez bien je suis rangé, correct, ouvert, parfaitement décidé de vous convertir, je n'ai pas cessé depuis ces trente ans et davantage de me préparer à cette minute de nos retrouvailles*» [6, с. 48]. Це словосполучення є лексичною калькою з німецького вислову «*den Teufel an die Wand malen*» і невідоме у Франції [13].

Вислів «*faire façon de quelqu'un*» означає «упоратися, копіювати чийось поведінку» (*arriver à imposer son autorité à, réussir à maîtriser, à soumettre à sa volonté (une personne ou un animal)* [15, с. 373]). Словосполучення вважається діалектизмом [14]; семантично пов'язане зі словом «*façonner*», одним із значень якого є «виховувати, дресировати». Воно також уживається у Франції (у регіонах Франш-Конте і Савойя): «*... Anne qui m'assurait Louis devenait «impossible» et qu'elle ne pouvait plus «**en faire façon**»* [9, с. 138].

Відмінності в способі відображення дійсності різними культурами найбільш яскраво проявляються в мовних реаліях, які містять національно-етнічний компонент. Так, ЛО «*des contemporains/contemporaines*» має у французькій мові Швейцарії інше значення, ніж у Франції. У мові метрополії

воно позначає «сучасники», а у швейцарському варіанті французької мови – «однолітки» (*personnes nées la même année, se regroupant souvent en société ou en amicale pour se livrer à différentes activités*). Це значення вважається застарілим у французькій мові метрополії [17]: «*Si je n'avais pas rôdé ce soir-là, je n'eusse pas fait cette rencontre ni raminé sur ma mère entre les bras de sa contemporaine*» [15, с. 110]; «*Le lundi j'ai le parti: assemblée et trois décis. Le mardi j'ai le conseil. Le mercredi les 08. Les contemporains, les vieux copains...*» [11, с. 143]; «*Oh les sociétés de contemporains! Leurs cagnottes pleines à craquer, leurs soirées littéraires et récréatives...oh leurs voyages compacts à Majorique ou aux Borromées, le recit des nuitées dans les hôtels de première classe où les hardis faisaient leur cirque et buvaient des bouteilles sous les orangers verts et lauriers en fleurs! Et les contemporaines en baby-doll courant et bondissant dans les couloirs du Grand Hôtel de Capri!*» [там само, с. 141].

Товариства «ровесників» за спільними інтересами також дуже популярні в німецькій частині Швейцарії, де мають назву «*Jahngängerverein*».

Гельветизм «*hoirie*» має у швейцарському варіанті французької мови значення «*héritage indivis*» – «неподільний спадок». У мові метрополії це слово є архаїзмом, і вже в кінці XIX ст. мало в словниках примітку «застаріле». Це стосується також гельветизму «*un hoir*» – «прямий спадкоємець», яке збереглося у франкомовній Швейцарії, але ще в XIX ст. вийшло з ужитку у Франції: «*C'est que dans l'hoirie de mademoiselle d'Auble il y avait une masse de titres français*» [12, с. 470].

ЛО «*grand-taman*» часто використовується в усному мовленні й здебільшого замінюється більш літературним «*grand-mère*» у писемному. Однак іноді воно трапляється в сучасній літературній мові Швейцарії: «*Grand-taman était Armiot-Idiot*» [там само, с. 12]. У словнику «*Dictionnaire Suisse Romand*» цьому слову присвячена велика стаття, у якій зазначається, що в словниках французької мови ЛО «*grand-taman*» подається зазвичай з приміткою «*enfantin*» або «*hypoconstique*» [16]. Франко-швейцарці

використовують його досить часто, тоді як французи віддають перевагу *tamie* і *mété*. Отже, цей гельветизм є архаїзмом для французької мови метрополії.

Приблизно так само можна проаналізувати ЛО «*grand-papa*», яка майже ніколи не супроводжується приміткою «регіоналізм» у французьких словниках, значно поширена у Швейцарії й майже не використовується у Франції, де вживаються натомість ЛО «*répé*» і «*papi*». Отже, це слово є архаїзмом, розквіт якого в мові метрополії припав на ХІХ ст.; сьогодні його ареал звузився до регіонального.

У французькій Швейцарії ЛО «*une sommelière*» має значення «*serveuse dans im café ou un restaurant*» [15, с. 695] – «офіціантка». Слово часто трапляється у творах швейцарських письменників: «*Une odeur de lapin rôti entre par bouffées chaque fois que la sommelière ouvre la porte de la cuisine*» [11, с. 28]. Ця ЛО почала вживатися у Швейцарії в кінці ХІХ ст., але її еквівалент з французької мови метрополії – «*la serveuse*» – також використовується на території франкомовної Швейцарії [17].

Отже, лексика національного варіанта французької мови Швейцарії містить такі лексичні одиниці, які відображають реалії життя її носіїв – гельветизми. Їх основним джерелом є архаїзми, діалектизми й процеси внутрішнього розвитку мови. Частина з них стали локалізмами, які вживаються лише в окремих швейцарських кантонах. Співіснування французької з ретороманською, італійською, німецькою мовами на території Швейцарії призвело до появи пласту запозичених лексичних одиниць, найбільша кількість яких має німецьке походження.

ЛІТЕРАТУРА

1. Гак В. Г., Ганшина К. А. Новый французско-русский словарь. – М.: Русский язык-Медиа, 2004. – 1195 с.
2. Ганич Д. І., Олійник І. С. Словник лінгвістичних термінів. – К.: Вища школа, 1985. – 360 с.
3. Клоков В. Т. Французский язык в Швейцарии. – Саратов: изд-во Саратов. ун-та, 2009. – 214 с.

4. Кулинич О. І. Французька мова в романській Швейцарії: ситуація і сучасність // Мовні і концептуальні картини світу: зб. наук. праць. – К.: Видавничо-поліграфічний центр «Київський університет», 2003. – С. 318-327.
5. Bille C. Cents petites histoires d'amour. – Paris: Gallimard, 1979. – 216 p.
6. Bouvier N. Le poisson-scorpion. – Paris: Gallimard, 1996. – 192 p.
7. Chessex J. Carabas. – Lausanne: Cahiers de la Renaissance Vaudoise, 1971.
8. Chessex J. Jonas. – Paris: Grasset, 1987.
9. Chessex J. Les yeux jaunes. – Paris: Grasset, 1979. – 266 p.
10. Chessex J. L'ogre. – Paris: Grasset & Fasquelle, 1973. – 235 p.
11. Chessex J. Portrait des Vaudois. – Vevey: l'Aire, 1982.
12. Cohen A. Belle du Seigneur. – Paris: Gallimard, 1998. – 1109 p.
13. Deutsches Universal-wörterbuch, der deutschen Gegenwartssprache Duden, 2019. – 2 144 s.
14. Pierrehumbert W. Dictionnaire historique du parler neuchâtelois et Suisse romand. – Neuchatel: Attinger, 1926. – 763 p.
15. Rivaz A. Nuages dans la main. – Vevey: l'Aire, 2008. – 220 p.
16. Thibault A., Knecht J. Dictionnaire Suisse Romand: particularités lexicales du français contemporain. – Genève: Zoe. – 2004. – 885 p.
17. Trésor de la langue française informatisé, version électronique du Trésor de la langue française, dictionnaire de référence des XIXe et XXe siècles en 16 volumes, réalisée par le laboratoire ATILF (Analyse et traitement informatique de la langue française), [En ligne], achevée en 2004. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://atilf.atilf.fr/tlf.htm>
18. Z'Graggen Y. La nuit n'est jamais complète. – Vevey: l'Aire, 2001. – 308 p.
19. Lingvo, 2007. <https://ноу-хав.рф/article/jelektronnyj-slovar-lingvo-12>

СЛОВНИК І ДЕФІНІЦІЯ ЯК ОСНОВНІ СКЛАДОВІ ЧАСТИНИ ТЛУМАЧЕННЯ ЗНАЧЕННЯ АБСТРАКТНИХ ІМЕННИКІВ АНГЛІЙСЬКОЇ МОВИ

Вовкодав Оксана Юріївна

асистент

Дніпровський національний університет імені Олеся Гончара

м. Дніпро

Вступ. На сьогоднішній день основні складові частини словникової статті знаходяться у центрі уваги сучасних лінгвістів. Різні аспекти словникових дефініцій розглядалися в роботах Ю. Д. Апресяна, А. І. Кіселевського, В. В. Виноградова, В. В. Дубічинського, Н. Ю. Шведової та ін., але структурні особливості лексикографічного подання саме абстрактної лексики ще не стали предметом спеціального дослідження, що й визначає актуальність цієї роботи.

Мета роботи. За мету ставимо виявити та описати моделі тлумачення абстрактних іменників на основі поданих дефініцій в тлумачному словникові. Матеріалом є тлумачний словник з англійської мови Cambridge Dictionary та словникові статті з відповідними дефініціями абстрактних іменників.

Матеріали та методи. Тлумачні словники є обов'язковим атрибутом для тих, хто ґрунтовно вивчає іноземну мову, а також для фахівців, чия сфера діяльності пов'язана з іноземними мовами. Тлумачна лексикографія розглядається нині як потужна сучасна наукова галузь, яка засвідчує результати мовних і суспільних процесів і є основою макронаукових знань про розвиток мови і соціуму [2, с. 13].

Значення слова у тлумачному словникові розкривається у словниковій дефініції, яка є визначенням однозначного слова чи значень багатозначного слова за допомогою спеціально підібраного і організованого у певній системі лексичного матеріалу [1, с. 65]. Словникова дефініція виступає основним способом репрезентації семантичної структури мовних одиниць, результатом абстрагування від багаточисленних змістовних використань певного значення

слова. Словникові дефініції широко використовуються в сучасній науці для вивчення різних аспектів лексичної семантики [1, с. 80].

Результати і обговорення. Завдяки своїй стислості словникова стаття пояснює той чи той абстрактний іменник, надаючи необхідну пояснювальну інформацію, не затримуючи процес мислення користувача.

Імена абстрактні охоплюють значну частину словникового складу мови, отже, звертаємося до тлумачного словника англійської мови для того, щоб на рівні описовості виокремити певні граматичні моделі лексикографічного подання. Спираючись на словникові дефініції, для виокремлення частотності використання тієї чи тієї моделі для пояснення значення іменника доцільно взяти кількісний показник у 100%. Для умовних позначень граматичних компонентів подаємо такі скорочення: артикль (**Art**), іменник умовно скорочуємо **N**, герундійну форму дієслова позначаємо **Gerund**, для інфінітивної форми дієслова подаємо позначку **to-Inf**, складно-підрядні та складно-сурядні речення зазначаємо як **Attr. Clause**, **Passiveform** для пасивної форми дієслова та **prep.** для прийменників. Отже, пропонуємо для розгляду словникових дефініцій взяти певні імена абстрактні, методом аналізу виокремити структурні моделі лексикографічного подання. Першою моделю є:

(Art)+N+Gerund

Іменник **basement** в словникові тлумачиться так:

1) *The act of making someone seem less important or less deserving of respect.* За основу всієї дефініції виокремлюємо іменник *act*, що належить до способу дії. Допоміжними компонентами для розуміння значення іменника подається герундій на формі іменника *making*, прикметник *important* з дієприкметником: *deserving*.

Іменникові **knowledge** відповідає така дефініція:

1) *The state of knowing about or being familiar with something,* виокремлюючи головним іменником *state*, розуміємо, що дефініція стосується стану. Допоміжним для розуміння виокремлюємо герундійну форму дієслова *knowing or being*.

Іменникові **jeer** відповідає така дефініція:

1) *a way of laughing and shouting insults at someone to show a lack of respect.*

Як бачимо, що головним змістовним є іменник *way*, описуючи спосіб дії. Допоміжним, уточнюючим є герундійна форма дієслова: *laughing and shouting*.

Таку модель **(Art)+(Adj)N+Attributive Clause** пропонуємо, спираючись на тлумачення абстрактного іменника: **beauty** з відповідною дефініцією:

1) *An attractive quality that gives pleasure to those who experience it or think about it, or a person who has this attractive quality.* Як бачимо, в основі описового тлумачення є іменник *quality*, що уналежнюємо до якостей людини. Для чіткого розуміння подається пояснення складно-підрядним реченням, за допомогою сполучника підрядності *that*.

Наступною лексичною одиницею за абстрактним значенням є **ductility** з таким тлумаченням:

1) *The ability of a metal to be easily bent or stretched,* головним, в якому виокремлюємо іменник *ability*, що уналежнюємо до здатності людини виконати ту чи ту дію, в супроводі уточнюючого іменника *a metal*. Зрозумілішим, на наш погляд тлумачення стає за допомогою подачі пасивних форм інфінітива: *to be bent or stretched*. Беручи за основу цю дефініцію вбачаємо можливість вивести таку структурну модель: **(Art)+N+prep.+N+Passive form**.

Спираючись на дефініцію наступного іменника виводимо таку структурну модель: **(Art)+N+prep.+N+Passive form**

Тлумачення абстрактного іменника **flair** є таким:

1) *The ability to do something well,* в основі дефініції є іменник *ability*. Такий інфінітивний компонент дієслова забезпечує користувача словника вірно зрозуміти значення абстрактного іменника.

Абстрактному іменникові **plausibility** відповідає таке словникове тлумачення:

1) *the quality of seeming likely to be true, or possible to believe,* що дозволяє сформулювати модель: **(Art)+N+Gerund+to-Inf**. Важливо звернути увагу на іменник *quality*, що є найзмістовнішим в цій дефініції. Допоміжними для розуміння є герундій та інфінітив дієслів: *seeming to be true or to believe*.

Висновки. Отже, вище вказані дефініції дають змогу дійти висновку, що тлумачення імен абстрактних не є однозначним, повне розуміння досягається за допомогою описового способу тлумачення. Загалом, детальне дослідження структурних моделей лексикографічного подання цього прошарку лексики дасть змогу провести змістовний аналіз та виокремити специфічність і неоднозначність в тлумаченні тієї чи тієї лексичної одиниці.

БІБЛІОГРАФІЧНІ ДЖЕРЕЛА

1. Денисов, П. Н. Энциклопедистика и лексикография: опыт истории, теории и практики. Москва: МГУ, 1990. 86 с.
2. Лексикографічний бюлетень. Зб. наук. праць / відпов. ред. І.С. Гнатюк. Вип. 24. Київ: Видавничий дім Дмитра Бураго, 2015. 160 с.

ДИФЕРЕНЦІАЦІЯ СЕМ В ІМЕННИКОВИХ СЛОВОНАЗВАХ СИНОНІМІЧНОГО РЯДУ З ДОМІНАНТОЮ «ПЕРЕВІРКА» ТА ЇХ СИНСЕМАНТИЧНЕ ВИРАЖЕННЯ

Іваницька Ніна Лаврентіївна
Доктор філологічних наук, професор
Іващенко Вікторія Олексіївна
Здобувач СВО магістра
Факультету філології й журналістики
Вінницького державного
педагогічного університету
імені Михайла Коцюбинського
м. Вінниця, Україна

Вступ. Лексичне значення однозначного слова або одне зі значень багатозначного слова (ЛСВ) складається з окремих компонентів значення - сем. Сема - це мінімальний компонент лексичного значення слова. Сукупність сем їх внутрішньої ієрархії утворює семантичну структуру лексичного значення однозначного слова або ЛСВ багатозначного слова. Проблема диференціації сем в іменникових словоназвах є однією з центральних у сучасній філологічній науці. «У повнозначному слові як основному елементі мови переплітаються семантика й граматика, сконцентровано чимало синтаксичних проблем, які постали в числі актуальних і нерідко суперечливих у сучасній граматичній науці. Багато з таких питань учені розв'язують у взаємодії різних концептуальних підходів, уточнюючи, конкретизуючи окремі частковості традиційної граматики, тим самим розвиваючи й поглиблюючи категорійну граматику з позицій сучасних підходів до інтерпретації лінгвістичних реальностей» [2, с. 22] - констатує український вчений, провідний синтаксист, Іваницька Ніна Лаврентіївна.

Мета роботи: проаналізувати особливості диференціації сем у визначених іменникових словоназвах синонімічного ряду з домінантою «перевірка» та довести синсемантичність цих словоназв.

Матеріали та методи: метод порівняння, спостереження; стаття базується на працях великої кількості вчених, зокрема Н. Іваницької.

Результати та обговорення. Проблему диференціації сем та синсемантизму словоформ розглядало багато учених, серед них: М. Левицький, І. Огієнко, І. Троян, Б. Ткаченко, Н. Іваницька. Для дослідження було обрано чотири таких словоназви: «перевірка», «ревізія», «контроль», «обстеження». Ретельний аналіз проведено на базі трьох словників:

1. «Словник української мови в 11 томах»;
2. «Великий тлумачний словник української мови»;
3. Онлайн словник «Портал української мови та культури».

Іваницька Ніна Лаврентіївна у монографії «Повнозначне слово української мови в українських сучасних вимірах» зазначає: *«Звичайно, словники, навіть найповніший 11-томний тлумачний Словник української мови, не мають спеціальних позначок, які б засвідчували розрізнення автосемантичних/синсемантичних слів. Проте загалом у цьому Словнику досить об'єктивно відтворено й ілюстровано прикладами лінгвальну природу цього явища»*[2, с. 22]. Детальний розгляд словоназв в цьому контексті передбачає визнання того, що *«формальним показником синсемантичного слова виступає наявність обов'язкових структур на синтагматичній осі сполучуваності»*[2, с. 24].

Тлумачення словоназви «перевірка» полягає в тому, що це синсемантична словоназва предметного денотата. За першим джерелом, подається таке трактування: *«Перевірка - це з'ясування правильності, точності чого-небудь»*[4, с. 142]. Наприклад, *«перевірка придатності»*, де «перевірка» є синсемантичною словоназвою предметного денотата з експлікатором синсемантизму, вираженим іменником в родовому відмінку. У другому джерелі словоназва «перевірка» розглядається як *«з'ясування правильності, точності чого-небудь»* [1, с. 903]. Для прикладу, *«перевірка знань»*, де «перевірка» є синсемантичною словоназвою предметного денотата з експлікатором синсемантизму, вираженим іменником в родовому відмінку. Третій словник

подає таке визначення словоназви: *«Перевірка – це з'ясування правильності, точності чого-небудь»*[3]. Наприклад, *«після перевірки рахунків»*, де «перевірка» є синсемантичною словоназвою предметного денотата з експлікатором синсемантизу, вираженням іменником в родовому відмінку.

Похідною синонімічного ряду є словоназва «ревізія», що також визначається як іменникова синсемантична словоназва предметного денотата. Щоб підтвердити вищезгадане визначення, було розглянуто потрактування слова у трьох словниках. Зокрема, «Словник української мови» подає таке визначення: *«Ревізія - це обстеження, огляд з метою перевірки стану та виявлення чогось в наявності»*[4, с. 470] та транслює такий приклад *«ревізія камер»*, де «ревізія» є синсемантичною словоназвою предметного денотата з експлікатором синсемантизу, вираженням іменником в родовому відмінку. У другому джерелі бачимо таке визначення словоназви: *«Ревізія- це перевірка правильності й законності діяльності підприємства, установи, організації, службової особи»*[1, с. 1205]. У семантичній єдності відкритого типу *«ревізія бази даних»* бачимо, що словоформа «ревізія» є синсемантичною словоназвою предметного денотата з експлікатором синсемантизу, вираженням іменником в родовому відмінку. Задля підтвердження синсемантичності словоформи «ревізія» наводимо її трактування в онлайн словнику. Бачимо: *« Ревізія- це перевірка правильності і законності діяльності підприємства, установи або службової особи»*[3]. Семантична єдність *«ревізія управи»* ілюструє словоформу «ревізія» як синсемантичну словоназvu предметного денотата, що потребує експлікатора синсемантизу, вираженого іменником в родовому відмінку.

Словоформа «контроль» теж була розглянута у згаданих джерелах. Онлайн словник подає таке трактування: *«Контроль – це перевірка, облік, нагляд за кимось, чимось»*[3]. Як приклад, семантична єдність *«громадський контроль якості»*, де словоформа «контроль» є синсемантичною словоназвою предметного денотата, що потребує експлікатора синсемантизу, вираженого іменником в родовому відмінку. Щодо «Великого тлумачного словника», то знаходимо таке пояснення: *« Контроль - це перевірка відповідності*

контрольованого об'єкта встановленим вимогам»[1, с. 503]. Наприклад, «контроль банку», де словоформа «контроль» є синсемантичною словоназвою предметного денотата, що потребує експлікатора синсемантизму, вираженого іменником в родовому відмінку. Зрештою, наступне трактування словоформи виглядає так: «*Контроль – це перевірка, облік діяльності кого-небудь, чого-небудь, нагляд за кимось*»[4, с. 271]. Розглядаємо семантичну єдність «контроль за правильністю», де «контроль» - синсемантична словоназва предметного денотата, яка потребує експлікатора синсемантизму, вираженого іменником в орудному відмінку з прийменником.

Повну картину синонімічного ряду доповнює іменникова словоназва предметного денотата «обстеження». «Великий тлумачний словник» подає таке трактування: «*Обстеження - це дія зі значенням обстежувати, а саме догляд за кимось, чимось*»[1, с. 820]. У семантичній єдності «обстеження хворого» словоформа «обстеження» є синсемантичною словоназвою предметного денотата, яка потребує експлікатора синсемантизму, вираженого іменником в родовому відмінку. Подібне визначення подає онлайн словник: «*Обстеження - це ретельний огляд кого-небудь, чого-небудь*»[3]. Для прикладу, розглянемо словосполучення «обстеження собак», де «обстеження» визначається як синсемантична словоназва предметного денотата, яка потребує експлікатора синсемантизму, вираженого іменником в родовому відмінку. Натомість, у «Словнику української мови подано таке визначення: «*Обстеження – це ретельний огляд чогось або когось*»[4, с. 585]. Тому семантична єдність «обстеження району» має в своєму складі іменникову словоназву предметного денотата «обстеження», що потребує експлікатора синсемантизму у формі іменника в родовому відмінку.

Висновки. Отже, виходячи з наведених прикладів потрактування, можна зробити висновок, що у синонімічному ряді «перевірка-ревізія-контроль-обстеження» домінантою є словоформа «перевірка». Усі словоформи мають подібну семантику з незначною диференціацією сем. Кожна із наведених словоформ синонімічного ряду є синсемантичною іменниковою словоформою

предметного денотата, що своїм власним фонемним складом не може виразити закладений у ній зміст та обов'язково потребує інших мовних одиниць для вираження змісту.

ЛІТЕРАТУРА

1. Великий тлумачний словник сучасної української мови / [уклад. і голов. ред. В.Т.Бусел]. – К.: Ірпінь ВТФ «Перун», 2004. – 1440 с
2. Іваницька Н. Повнозначне слово української мови в сучасних категорійних вимірах: монографія/ Н. Іваницька. – В.: Нілан-ЛТД, 2017 – 266 с.
3. Онлайн словник «Портал української мови та культури». URL: <https://slovnyk.ua/>
4. Словник української мови: в 11 т. – К.: Наукова думка, 1970- 1980. – Т.1-11.

ФУНКЦІОНАЛЬНО-СЕМАНТИЧНІ ОСОБЛИВОСТІ НЕОЛОГІЗМІВ У ФРАНЦУЗЬКИХ РЕКЛАМНИХ ПОВІДОМЛЕННЯХ

Куликова Вікторія Григорівна,

кандидат філологічних наук, доцент, доцент кафедри теорії,
практики та перекладу французької мови

Черткова Єлизавета Михайлівна

студентка факультету лінгвістики,
Національний технічний університет України
«Київський політехнічний інститут імені Ігоря Сікорського»

Вступ. Ми живемо в епоху технологічних та наукових зрушень, які впливають на суспільство, змінюють хід його думок та трансформують наше життя до невпізнаності. Такий стрімкий розвиток суспільства не може не позначитися на мові, яка також еволюціонує разом зі світом, аби відповідати всім його потребам, і, як результат, поповнюється новими лексичними одиницями.

Неологізми виконують не тільки номінативну, а й виражальну функцію. Вони дають змогу зробити текст більш експресивним, привернути увагу читача до позначуваного. Цим дуже часто користуються рекламодавці, яким необхідно, аби їх текст був найбільш ефективним і мотивував споживачів купити саме його товар.

Мета роботи. Оскільки спрямованість сучасних лінгвістичних досліджень на вивчення шляхів збагачення мов новими лексичними одиницями, їхнього функціонування у текстах, є повсякчас актуальною, то мета нашої наукової розвідки полягає у виявленні семантичних особливостей французьких неологізмів і їх функцій у рекламних повідомленнях.

Матеріали та методи. Матеріалом дослідження слугували неологізми, дібрані методом суцільної вибірки із французьких рекламних повідомлень, розміщених у мережі Інтернет у вільному доступі.

Методи дослідження відібрано відповідно до поставленої мети, а саме: загальнонаукові методи (індукція, дедукція й узагальнення); емпірико-

теоретичні методи (аналіз, синтез, і метод класифікації); метод структурного аналізу.

Результати й обговорення. Сьогодні реклама є сферою, де потреба у використанні різноманітних засобів вираження тексту збільшується з кожним днем. Причиною цього є те, що рекламний текст є найважливішим інструментом просування продукції. В умовах жорсткої конкуренції рекламодавці використовують різноманітні способи привертання уваги читача до рекламованого товару. Вони залучають комплекси лексичних та граматичних засобів, здатних утримати увагу потенційного споживача. Одним з таких способів є використання в рекламному тексті неологізмів [2].

Основними функціями неологізмів у рекламних повідомленнях є заохочування попиту, приваблювання покупця, аргументування цінності товару та показ його креативності, підкреслення унікальності продукту та підсилення його запам'ятовування. Так, функція приваблювання покупця використовується задля показу новизни товару. Приміром, основою для створення повідомлення *C'est le livre-service (Saint Sebastien)* було поняття *libre-service*. Змінивши його, рекламодавець привернув увагу адресата до нового сервісу і заохотив його ним скористатись.

Функція аргументування цінності покупки допомагає переконати громадськість купувати товари, звертаючи увагу на одну з їхніх якостей. Як приклад, наведемо використання прикметнику *flexible* як визначальної характеристики для товару.

Іншою функцією є прищеплювання ідеї. Наприклад, вживаючи слово *végétarien* автор рекламного тексту розказує також і про інший спосіб харчування, який, на його думку, може зацікавити читача.

Неологізми, вжиті у рекламних текстах, здатні показувати креативність товару та підкреслювати унікальність продукту. Приміром, слоган *Tu cliques et t'es schotché!*, що був створений молодіжним французьким телеканалом TFOU, підсилює креативність цього метафоричного порівняння і привертає додаткову увагу. А слово *croustifondant*, створене шляхом складання основ двох

віддієслівних прикметників *croustillant* і *fondant*, задля опису печива, показує, що цьому продукту одночасно властиві дві якості: воно і хрустке і тане на язичі [1, с. 376].

Автори рекламних повідомлень також часто використовують гру слів у слоганах, яка включає у себе неологізми, що зумовлює запам'ятовування товару [3].

У ході дослідження французьких рекламних повідомлень ми виявили деякі неологізми, для яких характерна семантична невизначеність, розмитість сенсу тощо. Встановлення значення таких новотворів потребує їх розгляду у більш широкому контексті, зокрема, слід брати до уваги наміри авторів реклами, вивчати діяльність компанії або галузь виробництва, продукція якої рекламується.

Візьмемо для прикладу рекламний слоган автомобіля Volkswagen Polo, використаний компанією Volkswagen:

Ballonproof,

agitationproof,

célébrationproof,

dégagementratéproof,

transpirationexcessiveproof,

jemontesurletoitpourchanterproof... (L'observatoire des slogans)

Лише ознайомлення з переліком характеристик будь-яких автомобілів, а також ретельний структурно-семантичний аналіз лексичних одиниць дозволили нам встановити, що у цьому повідомленні перелічуються такі властивості нової моделі як стійкість до зношування шин (*ballonproof*), звукоізоляція (*transpirationexcessiveproof*), система очистки викидів (*dégagementratéproof*) тощо, а також просувається продукт як такий, що здатний витримати будь-які випробування (англійська лексема *proof*), у тому числі святкування (*célébrationproof*) і ходіння по її даху (*jemontesurletoitpourchanterproof*).

Аналіз ілюстративного матеріалу дозволив нам здійснити класифікацію неологізмів, що використовуються у французьких рекламних повідомленнях, за

їх семантичною ознакою. Так, нами було виявлено семантичні групи неологізмів, які торкаються таких тем як екологія, харчування, автомобілі, краса, коронавірус, спорт, туризм, криптовалюта, булінг, меблі та відпочинок.

Значна частина виявлених нами неологізмів стосуються теми харчування, зокрема, проблема здорового харчування.

Так, французька компанія Bonduelle використала неологізми *veggissimmm* та *végétalisez* у гаслі *Veggissimmm! Végétalisez vos rayons!*

Перший є заклик до здорового харчування, вживання більшої кількості овочів, другий заохочує покупців наповнити полиці вдома овочами.

У слогані *Prêt a tomber sojamoureux?* компанії Flora було вжито неологізм *sojamoureux*, що рекламує вживання соєвих продуктів серед вегетаріанців.

Компанія Foodchéri, що пропонує постачання страв з екопродуктів, за допомогою слогана *Les mardis veggies* зазначає про знижки на їжу для вегетаріанців щовівторка.

А компанія Bonduelle представила сервіс *Greenologie*, назва якого є новим словом, і просуває його за допомогою гасла *Mettez le végétal à votre carte grâce à Greenologie*. Сервіс дозволяє ознайомитися з рецептами для вишуканого приготування овочів.

Наступною темою, що привертає увагу рекламодавців, є тема екології. Наприклад, кампанія *Faire: Faciliter, Accompagner et Informer pour la Rénovation Énergétique* була створена для покращення життя в оселі шляхом поміркованого використання енергетичних ресурсів, що відображено за допомогою неологізму *éco-confortable* у слогані *Tous éco-confortables*.

Бренд Lactel, що спеціалізується на органічних молочних продуктах, уживає неологізм *Recusc'lait*, який акцентує увагу на тому, що їхня продукція виробляється з пластику, який можна повністю переробити. А магазин *Biocoop* *Magazin bio et produits biologiques* висуває своїм слоганом-неологізмом *consom'action* ідею відповідального споживання продуктів.

Слоган Primeale Gourmet, що звучить як *Produire mieux pour vous offrir le meilleur, c'est agrilologique*, привертає увагу до проблеми вирощування продуктів у сільськогосподарських угіддях, яке повинне бути доцільним і логічним.

Іншою темою, в рекламі якої було виявлено уживання неологізмів, є тема спорту. Так, у слогані компанії Let's go fitness було вжито неологізм *abo*, який позначає абонемент у спортзал. Наприклад, *Plus 70 salles, 1 abo, 1 objectif: le vôtre*.

Асоціація під назвою Sportez-vous bien! використала у своїй назві та слогані неологізм *sportez*. В такий спосіб ця організація рекламує спортивні та культурні заходи, що сприяють покращенню самопочуття та психічного здоров'я.

Магазин спортивного одягу в Понтарліє використовує такий неологізм як *spormidable*, що означає першокласний спортивний одяг.

Нами також було виявлено лексичні новоутворення в рекламних слоганах, що просувають на ринок товари, пов'язані з темою краси, зокрема різні косметичні засоби та прилади для догляду за собою.

Так, міжнародна торгова марка Rowenta використовує такі неологізми як *rowentez* та *rowente* у своїх слоганах *Rowentez-vous la vie! Je me rowente la vie*.

Виробник косметики та засобів по догляду *L'Oreal Paris* використовує неологізм *Bronde*, що утворився шляхом злиття двох слів *brune* і *blond*, для назви нового відтінку фарби для волосся.

Виробник шампунів *DOP* своєю новою кампанією під назвою-неологізмом *#Chantpooing* запрошує нас співати під душем.

Іншим поширеним продуктом на ринку реклами є транспортні засоби. Виробники автомобілів часто використовують неологізми задля привернення уваги до нової моделі. Візьмемо для прикладу слово *ReVolvolution* у рекламному слогані від шведської автомобілебудівної компанії *Volvo*, а також *Ford* у слогані однойменної американської марки *Ford, encore plus Ford*.

Не обходиться, звичайно, без реклами і туристична сфера. Наприклад, французький тур-оператор *Club med* використав неологізм *bonheurt* у слогані *Je*

bonheur, tu bonheurs, il bonheur. При використанні подібного нового слова споживачам показують, що купити путівку цієї компанії означає «зустрітися зі щастям», адже слово *bonheur* є телескопією слів *bonheur* і *heur*.

Останнім часом широко обговорюваною є тема криптовалют. Так, компанія DomRaider рекламує вивчення інноваційних технологій, використовуючи неологізм *crypto-économie*, наприклад, *Entrez dans la crypto-économie*.

Не лишаються осторонь і автори соціальної реклами, які вдаються до різноманітних мовних засобів привернення уваги, зокрема і до створення неологізмів. Наприклад, висвітлюються проблеми булінгу в інтернеті. Так, з'явилося слово *Cyberviolence* (*Centre Hubertine Auclert*), коли йдеться про психологічне насильство в інтернеті.

У 2020 році частим стало використання неологізмів, пов'язаних із запровадженням тотального карантину у всьому світі. Прикладом можуть слугувати такі неологізми як *déconfinement*, що був ужитий у слогані компанії Bricomarché, наприклад:

Avec Bricomarché on vous donne tous les outils pour bien réussir votre déconfinement;

Confinement, використаний APF France Handicap *Confinement, jour 2805*;

Coronastop, вжитий Unicef *#coronastop*.

Висновки. Досліджуючи ілюстративний матеріал, взятий з відкритих ресурсів в інтернеті, ми здійснили класифікацію неологізмів, що використовуються у французьких рекламних повідомленнях, за їх семантичною ознакою. Так, нами було встановлено, що нові лексичні одиниці широко вживаються у рекламних слоганах, які торкаються тем, важливих для сучасного суспільства. Це теми екології, здорового і раціонального способу харчування, коронавірусу, булінгу, а також різноманітних товарів і послуг побуту, які викликають найбільший інтерес у пересічної людини: автомобілі, краса, спорт, туризм, облаштування оселі, відпочинок тощо.

Перспективи подальшого дослідження вбачаємо у виявленні способів творення неологізмів, що зустрічаються у французьких й українських рекламних повідомленнях у порівняльному аспекті.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ:

1. Зирка Н. А., Хабарова Н. А. Роль неологизмов в рекламных текстах // Ученые записки Таврического национального университета им. В.И. Вернадского. Серия: Филология. Социальные коммуникации. 2013. № 1. С. 368–372.
2. Страхова А.В. Неологизмы в российской и французской рекламе и их социальная направленность // Вестник Российского университета дружбы народов. Серия: Лингвистика. 2011. № 4. С. 71–77. Режим доступа: <https://elibrary.ru/item.asp?id=17088591>
3. Štroblová L. Les néologismes en français contemporain centrés sur la presse. Štroblová Lucie. Olomouc, 2015. 82 p.

ГРАМОТНІСТЬ ЯК ЗАПОРУКА ПРОФЕСІЙНОГО УСПІХУ

Лагдан Світлана Петрівна,

старший викладач

Дніпровський національний університет залізничного
транспорту імені академіка В. Лазаряна

м. Дніпро, Україна

Вступ. В умовах, коли відповідно до Закону України «Про забезпечення функціонування української мови як державної» від 25 квітня 2019 р. українська мова поступово поширюється в усіх сферах суспільної діяльності – громадсько-політичній, виробничо-економічній, рекламно-публіцистичній, торговельно-побутовій, адміністративно-діловій, освітньо-науковій тощо, – підвищення рівня грамотності набуває особливої актуальності серед усіх фахівців, а передусім тих, чия діяльність безпосередньо пов'язана з усними виступами, укладанням різного роду писемних текстів. Основну увагу на рівень грамотності слід звертати саме під час навчання майбутніх фахівців, метою якого є опанування необхідних професійних, зокрема й мовних, знань та вироблення мовленнєвих навичок.

Мета роботи – з'ясувати способи підвищення рівня мовної грамотності студентів під час вивчення у ЗВО дисципліни «Українська мова за професійним спрямуванням».

Матеріали й методи. Досягнення поставленої мети можливе на основі аналізу робочої навчальної програми з дисципліни «Українська мова за професійним спрямуванням», власних спостережень за рівнем грамотності студентів задля визначення прогалин в опануванні шкільного курсу української мови, загальних тенденцій низької культури мовлення, а також урахування багаторічного викладацького досвіду й виокремлення найбільш доцільних методів, способів і форм навчальної діяльності, які ефективно сприятимуть формуванню мовної вправності студентів.

Результати й обговорення. Продукування професійних знань якісною літературною мовою не лише вказує на високу культуру мовлення фахівця та його освіченість, а й сприяє виробленню позитивного іміджу, створенню його конкурентоспроможності на ринку праці, підвищенню комунікативної культури у виробничому колективі. До формування навичок мовної грамотності спонукає передусім навчання в середніх та вищих закладах освіти України, у яких українська мова є обов'язковим предметом вивчення. Національна доктрина розвитку освіти України у ХХІ ст. ставить завдання забезпечити вільне володіння українською літературною мовою для успішної соціалізації й самореалізації особистості. Окрім цього, вільне володіння держслужбовцем державною мовою під час виконання своїх службових обов'язків є вимогою Закону України «Про державну службу». Зазначене вказує на доцільність викладання української мови в ЗВО та підвищення його якості.

Оскільки мова є динамічним явищем, що постійно зазнає структурно-функціональних змін, оновлення, поповнення, унормування й очищення від нетипових елементів, мовна освіта має супроводжувати людину упродовж усієї її життєдіяльності. Вироблення необхідних умінь і навичок грамотного мовлення як показника загальномовної культури неможливе без засвоєння правописних норм і виконання системи тренувальних вправ, що є досить складним процесом, який потребує постійної наполегливої праці.

Звичайно, базові знання студенти здобувають на уроках мови в школі, проте для свідомого вироблення мовленнєвої вправності, усних та писемних навичок потрібні системна робота з актуалізації опорних знань, практичний досвід застосування норм орфографії, лексики, морфології, синтаксису та пунктуації. Ефективність цієї роботи залежить від таких основних дидактичних принципів, як взаємозв'язок теорії (правописні норми) з практикою (конструювання усного чи писемного тексту) та поєднання свідомості з автоматизмом.

Як свідчить досвід, щоб бути грамотним, самого лише знання правил орфографії та граматики недостатньо, потрібна різноманітна й ефективна

практика письма. Найефективнішим видом письмових робіт для підвищення грамотності були й залишаються диктанти та різні види словникових диктантів – попереджувальні, коментовані, пояснювальні. Словникові диктанти будуть цілком доречними під час опанування таких тем, як норми літературної мови, зміни в українському правописі, використання прізвищ, імен та по батькові у професійному мовленні, скорочення у професійних текстах, іншомовні й українські, прості та складні терміни тощо. Їх проведення дає змогу за короткий час повторити правописні норми, сприяє виробленню автоматизму грамотного й швидкого письма. Слушною буде й самоперевірка, коли студенти самостійно коментують написане, перевіряють за підручником або орфографічним словником.

Програма дисципліни й кількість виділених на її вивчення аудиторних годин не дають можливості часто практикувати проведення диктантів. Плануючи їх, слід добирати тексти відповідно до тематики занять, наприклад, «Культура мовлення», «Мистецтво публічного виступу», «Термінологія: українська чи іншомовна?» тощо. Для вироблення навичок морфологічної та синтаксичної вправності можна запропонувати студентам завдання на визначення роду іменників, складні випадки відмінювання іменників та числівників, редагування ступенів порівняння прикметників, стійких словосполучень, їх переклад із російської мови, творення дієприкметників та дієприслівників, введення їх у речення тощо.

Окрім цього, й усі інші форми роботи також мають бути спрямовані на підвищення грамотності, осмислення й аналіз орфограм і пунктограм, зіставлення мовних явищ, розвиток творчих здібностей. Це стосується укладання текстів офіційно-ділового та наукового стилів, які безпосередньо дають змогу проілюструвати застосування правописних норм у професійному мовленні. Такі завдання розширюють і поглиблюють опановані знання, указують на прогалини й спонукають до їх подолання.

Важливим засобом підвищення грамотності є робота над виправленням помилок, яка сприяє кращому засвоєнню правил, формуванню у студентів

міцних знань, удосконаленню усних і писемних навичок, розвитку пізнавальних здібностей (спостережливості, допитливості, логічного мислення), вихованню культури мовлення, усвідомленню необхідності уважно ставитися до мови, потреби самостійно підвищувати свій освітній рівень, спонукає до аналізу мовних явищ, вироблення чуття мови. У роботі над помилками суттєву роль відіграють словники, тому потрібно ознайомити студентів із їх різновидами й принципами укладання, сформуванню навички роботи з ними.

Виробленню в студентів навичок висловлювати свої думки логічно, послідовно, чітко й грамотно, збагаченню їх мовлення сприяє приклад викладача, чиє мовлення в аудиторній і позааудиторній діяльності має бути взірцевим, лексично й стилістично різноманітним, предметно насиченим, проте водночас зрозумілим і доступним для швидкого сприйняття. Культура мовлення викладача впливає на формування культури мовлення студентів, на вироблення у них стійкої мовної поведінки, дотримання мовного етикету.

Висновки. Отже, у формуванні в студентів високої культури мовлення, навичок грамотного усного й писемного висловлювання важливим є усвідомлення ними значення мови в майбутній професійній діяльності, необхідності дотримання літературних норм української мови як державної.

ЖАНРОВІ ОЗНАКИ НУАРУ В РОМАНІ ДЖОНА ФАУЛЗА «КОЛЕКЦІОНЕР»

Лазірко Наталія Орестівна,

кандидат філологічних наук,
доцентка кафедри світової літератури

Одинак Софія Михайлівна,

студентка філологічного факультету

Дрогобицький державний педагогічний університет імені Івана Франка
м. Дрогобич, Україна

Вступ. Творчість Джона Фаулза – непересічне явище сучасної літератури. Його твори є самобутніми, оригінальними, сповнені великої майстерності. Кожен з них – це цілий світ, у якому синтезуються літературні традиції різних епох. Досягається це завдяки використанню письменником ремінісценцій. Завдяки цьому твори Дж. Фаулза набувають особливого звучання. Проблеми, які порушує письменник, явища сучасної дійсності осмислюються крізь призму минулого і тим самим розкриваються в нових, а іноді зовсім несподіваних проявах. Окрім того, звернення Дж. Фаулза до творчості письменників, художніх традицій літератури попередніх епох зумовило жанрову, стилістичну своєрідність його творів. Яскравим прикладом є роман «Колекціонер», опублікований в 1963 році.

Дослідники виокремлюють серед жанрових модифікацій роману наступні: постмодерний роман, інтертекстуальний роман, психологічний трилер, соціально-психологічний роман, філософсько-психологічний та реалістично-гротескний роман, експериментальний роман тощо. Дослідженню цієї проблеми присвячено низку праць сучасного вітчизняного та світового літературознавства та теорії літератури, зокрема праці Л. Баткіна, М. Бахтіна, В. Вахрушева, С. Ватченко, Н. Головченко, В. Жлуктенко, Д. Затонського, І. Ільїна, Ю. Ковбасенко С. Павличко, О. Романченко та інших.

Однак не відбулося докладного наукового осмислення цього твору як роману-нуару, а тому **метою** цієї статті є аналіз жанрових ознак так званого «чорного» роману на матеріалі твору «Колекціонер» Дж. Фаулза.

Актуальність нашого дослідження зумовлена недостатньою кількістю досліджень цього питання та значний інтерес письменників і читачів до цього явища як естетичного феномену, що має свої специфічні риси в контексті національної літературної традиції.

Матеріали і методи. Дослідження виконано відповідно до тематичного плану наукових досліджень кафедри світової літератури Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка «Новітні аспекти літературної та лінгвістичної інтерпретації».

Вирішення поставленої мети здійснювалося за допомогою комплексу методів: аналіз та систематизація наукової літератури, спостереження, порівняння, аналогія та узагальнення.

Результати і обговорення. Як зазначає С. Філоненко, «сьогодні нуар є одним із найцікавіших і найпопулярніших явищ культури, переважно кіно й мистецтва слова. Він виник у середині ХХ століття, пережив кілька “ренесансів” і трансформацій і наразі постає у вигляді неонуару або постнуару. Вийшовши з надр масової культури, пов’язаний із кримінальним читивом, він тепер привертає увагу високочолитих критиків, які досліджують кореляції нуару з модернізмом і постмодернізмом, експресіонізмом та екзистенціалізмом, фемінізмом та мультикультуралізмом» [4, с. 24].

Слово «нуар» походить із французької мови і в перекладі означає «чорний». Традиційно цей прикметник виступав прикладкою до слова «роман»: «le roman noir», тобто «чорний роман», – синонім «готичного роману», «роману жахів». Відомо, що романна версія нуару перегукується з малою прозою, однак є і деякі відмінності, що пояснюються орієнтацією на екранізацію цього явища, адже спочатку цей термін використовувався у кінематографі, а його складовими називали розслідування та взаємини чоловіка та жінки, що призводили до «потрапляння» у пастку. Так, у романі «Колекціонер» «молодий

клерк Фердинанд Клег закохується в студентку художнього училища Міранду. Клег усвідомлює, що його шанси незначні, але, випадково вигравши велику суму грошей, він усвідомлює, що його фантазії можуть стати реальністю. Купивши будинок за містом і викравши дівчину, він тримає її в ув'язненні. Їх стосунки і лежать в основі книги. Міранда серйозно захворює запаленням легень і, не отримавши допомоги, котра була б рівноцінна викриттю викрадача, вмирає. Такою є сюжетна лінія роману. Роман складається з чотирьох частин, перші дві складають основу книги» [2, с. 5].

Також серед ознак цього жанру обов'язковими було зображення міста як «кам'яних джунглів», що поглинають жертву. У творі Дж. Фаулза саме вулицями міста Фредерік Клег «полює» на свою жертву.

Серед рис, на які вказують дослідники нуарного роману, — суб'єктивність оповіді — з позицій злочинця та жертви. У романі, який, як уже згадувалося, складається з чотирьох частин, маємо оповідь від імені Міранди та її викрадача Фредеріка. При цьому автор використовує різні види оповіді для драматизації дії: від першої і третьої особи, використовує діалоги, внутрішні і зовнішні монологи, елементи потоку свідомості тощо. Така суб'єктивізація оповіді призвела до створення метафоричної картини подалі світу з персонажами-двійниками.

Ще однією рисою «чорного» роману називають образ «фатальної красуні». Для головного героя роману «Колекціонер» Міранда стає своєрідною «*la femme fatale*», у характері якої поєднуються прагматичні й романтичні риси: у її свідомості, крім індивідуального морального пошуку, знаходиться місце й для політичних ідей. В ув'язненні романтичне в характері Міранди випробовується екстремальною ситуацією: душевний стан дівчини виявляється постійною боротьбою хоробрості й страху, апатії й виклику, пориву до звільнення й спроб компромісу з її мучителем. «Але Міранда – сноб. Вона викладає різні відчуття. Коли «метелик» гине, читач завмирає в очікуванні смерті Колекціонера. Адже він так її кохає, що повинен був загинути від порожнечі. Проте Фаулз розвіює очікування, відкриваючи на останній сторінці

справжні мотиви героя – полонити ще одну дівчину Меріон» [1]. У цьому бажанні «впіймати» наступну жертву-метелика вбачаємо наступну рису нуару – циклічність.

Яскраво проявляється в романі ще одна ознака роману-нуару – соціальна відчуженість. Цю рису легко простежити за образом Фредеріка Клега, який з дитинства, за його ж словами, жив у вигаданій реальності. Починаючи з колекціонування метеликів, захопленням мистецтвом фотографії, згодом задум викрадення Міранди та те, як він уявляв життя з нею у віддаленому домі, якомога Кдалі від рідних і друзів, бо він настільки замкнений, що боїться будь-якого зовнішнього (соціального) втручання. Тому він і замикає дівчину в підвалі у замиському домі, де жодна людина не могла б її побачити, почути та допомогти.

«Багато дослідників згодні з тим, що Клег – архетип насильства, анти-Я. Усвідомлення власної неспроможності призводить до внутрішнього розпаду особистості на світлу і темну. Внаслідок їх протистояння перемагає темний бік. Зло намагається матеріалізувати предмет своєї пристрасті. Персона – компромісне утворення, що постає як наслідок пристосування індивіда до соціуму, тобто соціальна роль людини» [5, с. 474].

Висновки. Отже, проаналізувавши головні ознаки роману-нуару, можемо стверджувати, що серед низки жанрових модифікацій роману англійського письменника Джона Фаулза «Колекціонер» можемо виокремити і таку романну форму як нуар.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Дереза Л. Мотиви еросу й танатосу в романі Джона Фаулза «Колекціонер». URL : <http://dspace.pnpu.edu.ua/bitstream/123456789/1468/1/Dereza.pdf>
2. Легкий В. Ідейно-естетичні параметри функціонування інтертексту в романістиці Джона Фаулза. URL : <https://docplayer.net/81497325-Ideyno-estetichni-parametri-funkcionuvannya-intertekstu-v-romanistici-dzhona-faulza.html>

3. Фаулз Дж. Колекціонер. Харків: Клуб сімейного дозвілля, 2015. 304 с.
4. Філоненко С. 100 відтінків чорного: нуар як жанр і стиль у сучасній масовій літературі. *Наукові записки Бердянського державного педагогічного університету*. 2014. Випуск II. С. 24—30.
5. Шульженко Ю. Авторський метатекст як засіб об'єктивації авторської картини світу (на матеріалі ранніх романів Джона Фаулза). *Теоретична і дидактична філологія*. Випуск 20, 2015. С. 466—478.

ЛІНГВОСТИЛІСТИЧНІ ЗАСОБИ СТВОРЕННЯ ПОРТРЕТУ ПЕРСОНАЖУ У РОМАНІ Г. РАЙДЕРА ХАГГАРДА «FAIR MARGARET»

Міткова Валентина Юріївна,

здобувач вищої освіти

Лук'янченко Ірина Олегівна,

науковий керівник,

к. п. н., доцент

ДЗ «Південноукраїнський національний педагогічний
університет імені К. Д. Ушинського»

м. Одеса, Україна

Вступ. У сучасній науковій парадигмі серед аспектів, що виходять на перший план у дослідженні художнього тексту, вивчення словесного портрету персонажу. Кожен образ героїв художнього твору є унікальним та створюється людиною, а саме письменником. Оскільки за твердженням Ю. Караулова «за кожним текстом стоїть мовна особистість» [2, с. 5], а автор художнього твору, конструюючи образи персонажів, репрезентує себе через свій індивідуальний стиль, організовуючи мовний матеріал відповідно до власного бачення світу, власної інтенції, дослідження лінгвостилістичних особливостей портретів персонажів сприяє поглибленню нашого розуміння індивідуального стилю письменника.

Незважаючи на тривалий інтерес досліджень лінгвістичної та літературної спрямованості до проблемисловесного портрету (Н. Бохун, Л. Грижак, Е. Гусєва, О. Дудар, І. Лук'янченко та Т. Кічук, О. Малетіна, О. Мальцева, Г. Матковська, С. Селезньова, Г. Старикова та ін.) недостатньо вивченими залишаються портрети персонажів пригодницьких романів, зокрема у творчості англійського письменника Генрі Райдера Хаггарда.

Мета нашого дослідження полягає у вивченні лінгвостилістичних засобів створення портретів персонажів у романі Г. Райдера Хаггарда «Fair Margaret».

Матеріали і методи. Дослідження проводилося на матеріалі англomовного тексту роману Г. Райдера Хаггарда «Fair Margaret». Методами

дослідження були: метод суцільної вибірки для відбору словесних портретних описів роману, лінгвостилістичний та лексико-семантичний аналіз відібраних описів для визначення лінгвостилістичних засобів портретотворення, а також кількісний аналіз для встановлення кількісних показників.

Результати та обговорення. Проаналізувавши напрацювання вчених (О. Галич, Р. Гром'як, Ю. Ковалів, Т. Насалевич, К. Сізова, та В. Халізеєв), вважаємо, що до поняття «словесний портрет персонажа» належать усі засоби, що сприяють побудові образу героя такі як: зовнішній вигляд людини (обличчя, фігура) та інші її характеристики (одяг, поведінка), а також відображення емоцій та психічних станів персонажів у їх зовнішності.

Зібраний і проаналізований фактичний матеріал дозволяє проілюструвати певні спостереження щодо лексичних та стилістичних особливостей портретотворення у творчості Г. Райдера Хаггарда.

Лексичним матеріалом портретів персонажів у романі слугують соматична, вестиальна та кінетична лексика (за класифікацією Г. Старикової [3]), а також лексеми загальної портретної характеристики персонажів (за Л. Грижак [1]).

Так, змальовуючи своїх персонажів, письменник використовує такі соматичні лексеми (43%): обличчя «*stone face and tight lips*» [4, Ch. 10], «*only he who had been red of face went white*» [4, Ch.4], «*the haughty, handsome face of Morella*» [4, Ch. 14]; очі «*the radiance of her extraordinary eyes, and sometimes*» [4, Ch. 2]; ніс «*a gaze, a hooked nose*» [4, Ch. 1]; вуста «*her lips and eyes laughing*» [4, Ch. 9], «*rich, red lips*» [4, Ch. 14]; чоло «*he had a too high forehead and harsh facial features*» [4, Ch. 1]; щоки «*Margaret's cheeks also flushed*» [4, Ch. 3], «*the mark of the sword-cut across his cheek showed like a scarlet line upon a cloth*» [4, Ch.4]; скроня та підборіддя «*from the temple to the energetic chin*» [4, Ch. 1]; волосся «*her hair*» [4, Ch. 2], «*a hugered-haired villain*» [4, Ch. 7]; руки «*Peter's strong hands*» [4, Ch. 7], «*strong hands*» [4, Ch. 11]; пальці «*taper fingers*» [4, Ch. 14]; фігура «*He had a magnificent agile figure*» [4, Ch. 1]; плечі та талія «*...upon the shapely shoulders and down to the slender waist*» [4, Ch. 1]. Зазначимо, що найчастіше Г. Райдер Хаггард описує саме обличчя героїв, його

вираз, особливу увагу звертає на опис очей, прояв почуттів на обличчі персонажа, а також його фігуру.

Щодо опису одягу персонажів, типовим для Г. Райдера Хаггарда є не надавати детальний опис одягу, а більше фокусуватися на зовнішності персонажів. Так, вестіальні лексеми є менш чисельними (28%). Як правило, це лексеми, що позначають одяг або його деталі, а також деякі аксесуари (дорогоцінні прикраси), наприклад: плаття «*Don't be embarrassed by your modest dress, said d'Aguilar, with a figure like yours, you can dress in anything*» [4, Ch. 3]; плащ з капюшоном «*So, Margaret wrapped herself in her fur-lined cloak, threw a hood over her head*» [4, Ch. 17]; камзол та дорогоцінні прикраси, що є елементом костюму багатії людини «*he was very richly attired in a robe trimmed with the costliest fur, and fastened with a gold chain that had a jewel on its clasp*» [4, Ch. 2], «*Margaret began pinning flowers to his jacket*» [4, Ch. 3]; ліврея «*the image of an eagle adorned the liveries of his servants*» [4, Ch. 6]; вуаль (плат) «*pretty woman with a white wimple round her face*» [4, Ch. 14]. Зазначимо, що змальовуючи персонажів-чоловіків письменник акцентує на деталях костюма, притаманних описуваній історичній епосі, як-от капелюх, як важлива деталь чоловічого костюма «*The people at his house took off their hats in front of him*» [4, Ch. 1]; «*his bonnet in his hand*» [4, Ch. 2], на що Г. Райдер Хаггард навіть вказує у главі 14, коли Пітер втратив цей важливий елемент одягу після пригод у таверні: «*Peter was bare-headed too*» [4, Ch. 14] або у главі 21, коли цей елемент одягу підкреслює високий соціальний стан маркіза Морела: «*Upon his head was a cap, also of black velvet, from which hung a great pearl, and this cap he did not remove even when he bowed to the king and queen, for he was one of the few grandees of Spain who had the right to remain covered before their Majesties*» [4, Ch. 21]. Важливим елементом для чоловічого персонажу у романі також є зброя та обладунки: «*men-servants, ... who wore knives or swords beneath their cloaks*» [4, Ch. 2]; «*Clad in white arm our ..., wearing the insignia of a Knight of St. James hanging by a ribbon from his neck, his shield emblazoned with his coat of the stooping falcon ...*» [4, Ch. 24]. Зауважимо, що у своїх описах одягу персонажів Г. Райдер Хаггард часто згадує матеріал, з якого пошитий одяг, наприклад: «*a*

very large and handsome lady, dressed in black silks, and wearing a black laceveil that hung from her head» [4, ENVOI].

У описах своїх персонажів письменник також використовує кінетичні лексеми (13%), які позначають міміку, жести, наприклад, іронічна посмішка короля «*The king, ... smiled a little ironically» [4, Ch. 1]*, хода Маргарет «*she stepped forward briskly» [4, Ch. 2]*, манера рухатися Інес «*a very gracious figure, who seemed to sway as she walked» [4, Ch. 14]*. Такі лексеми також дозволяють йому описати психоемоційний стан героїв «*With slightly trembling fingers ...» [4, Ch. 2]*.

Дещо більш вживаними (16%) у портретних описах персонажів роману є лексеми загальної характеристики персонажа. Як правило, Г. Райдер Хаггард згадує вік персонажів, зокрема персонажів-чоловіків, надаючи їх описи уперше чи згадуючи героя, як-от: «*John Castell, ... man of **between fifty and sixty years of age**» [4, Ch. 2]*, «*an **old** Jew, dressed in a Moslem robe and turban» [4, Ch. 15]*, «*an **aged**, white-haired man, with quick black eyes..., and with him three children ... a boy **of about nine** and two **little** girls» [4, ENVOI]*.

Зазначимо, що змальовуючи своїх персонажів Г. Райдер Хаггард використовує квалітативні прикметники, з позитивними конотаціями як-от: «*beautiful*», «*fair*», «*handsome*», «*strong*», «*quiet*», що позначають зовнішню привабливість героїв, як-от «*the beautiful Margaret*», «*the handsome Betty*», «*the fair Inez*». Такі марковані лексичні одиниці відображають авторську оцінку персонажа, тоді як немарковані лексеми (як-от «*grey eyes*», «*clean-shaven face*») представляють читачу об'єктивний опис письменником зовнішності героїв. Це характерно для пригодницьких романів взагалі та для епохи, коли творив письменник.

Щодо стилістичних особливостей досліджуваного роману, для індивідуального стилю Г. Райдера Хаггарда характерно залучати переважно образні порівняння (15%) та епітети (69%) для створення експресивних образів персонажів, змальовуючи ідеальних і вродливих жіночих персонажів, чесних, мужніх та хоробрих персонажів-чоловіків або їх протагоністів.

Образні порівняння письменника додають експресивності та поетичності його словесним портретам. Так, наприклад, голос головної героїні, прекрасної Маргарет, порівнюється з подихом вітру «*In her deep and soft voice, there was a faint foreign accent, gentle, like ablow of the south wind at night*» [4, Ch. 2], її очі – із очима лані, вони блискучі, щирі та глибокі: «*They were not blue or gray, as one might expect from the complexion, but huge black, shiny and at the same time wet, like a fallow deer*» [4, Ch. 1], а очі солдата Ендрю – із тхором «*His little red eyes glittered like a ferret, and his face was gray with pain and rage*» [4, Ch. 2]. До образного порівняння письменник звертається й описуючи переживання головного героя, Пітера Брума, як-от: «*the scar from the blow of the sword that crossed his cheek seemed like a red thread of a pattern embroidered on a white table cloth*» [4, Ch. 3].

Варто зазначити, що письменник часто застосовує зооніми та флороніми, наприклад змальовуючи Маргарет він звертається й до прихованого порівняння, порівнюючи її обличчя з квіткою: «*With gentle tone sand rounded lines, her face resembled a flower*» [4, Ch. 1]. Приховані порівняння Г. Райдер Хаггард використовує також описуючи негативного героя, звертаючи увагу на риси характерні для зовнішності іспанця д'Агвілара маркіза Морела, і порівнюючи його з орлом: «*The ambassador's companion resembled an eagle,.... A gaze, a hooked nose, a proud and domineering look, thin long fingers, quickness and grace of movement – everything about him reminded the king of birds*» [4, Ch. 1].

Цікаво, що у портретах персонажів твору письменник репрезентує національно-культурні стереотипи – це й опис англійки Бетті (блондинки з голубими очима), опис іспанця маркіза Морели, навіть опис другорядного персонажу твору, шотландця Ендрю: «*One of these people, a hefty red-haired Scotsman*» [4, Ch.1], «*The hat came off, and the fiery red hair was smeared with mud*» [4, Ch. 2].

Зазначимо, що очі героїв є центральним елементом словесного опису у Г. Райдера Хаггарда, тому письменник часто залучає епітети саме для опису очей, наприклад: «*beauteous eyes*»; «*bright eyes*»; «*wonderful eyes*»; «*red eyes*»;

«unnatural yes»; «mocking eyes»; «unflinching eyes»; «mild and lustrous eyes»; «curious eyes»; «reflective eyes»; «fierce eyes»; «extraordinary eyes»; «soft eyes»; «quiet eyes»; «gentle eye»; «grave eyes»; «woman's soft eyes». Переважно це прості епітети, але частотними є також складені «a hungry-eyed», «empty-eyed», «a one-eyed youth». Очі у портретах персонажів у романі є постійно повторюваною рисою, що індивідуалізує героя. Так, наприклад, гострі чорні очі Джона Кастелла: «...John Castell, ..., with an intelligent face with **sharp black eyes**» [4, Ch. 1], «John Castell, ..., with a clever, clean-cut face and **piercing black eyes**» [4, Ch. 2].

Як ми вже зазначали вище, змальовуючи своїх персонажів, Г. Райдер Хаггард особливу увагу приділяє опису обличчя. Проведений аналіз дозволив виокремити такі типові епітети: «beautiful face»; «handsome face»; «pale face»; «dark face»; «a flat face»; «foxy face»; «pinched face»; «clever face»; «undefended face»; «determined face»; «accursed face»; «his face, ... except the red scar upon his cheek, it was ivory white». Серед епітетів, що використані для опису обличчя також переважають прості, але також фіксуємо складені «clean-cutface», «flower-like face», «fierce-faced», «smooth-faced», «sly-faced».

Як правило, у своїх словесних портретах Г. Райдер Хаггард використовує прості епітети, менш частотними є ланцюжки епітетів, наприклад, у першій главі роману в описах Бетті і Пітера: «Beautiful, superbly built, strong, with big daring blue eyes and bright full lips, she was distinguished by her courage and directness»; [4, Ch. 1]; «Nevertheless, this face was open, courageous, although somewhat stern» [4, Ch. 1].

Дещо менш частотним тропом ніж епітети у словесних портретах героїв у романі є також метафора (16%). Наприклад, Г. Райдер Хаггард використовує метафору звертаючи увагу читача на сяйво незвичайних очей Маргарет, як її індивідуальну рису «the radiance of her extraordinary eyes» [4, Ch.1], сяйво, що спалахнуло в її очах, коли вона була з Пітером та огонь, що палав у очах її коханого «Margaret's eyes were shining, and fire flared in Peter's eyes» [4, Ch. 2].

Висновки. Проведений аналіз показав, що словесні портретні описи створені Г. Райдером Хаггардом в основному сфокусовані на змалюванні зовнішніх та фізичних характеристик персонажа, одягу та аксесуарів, а також зовнішнього прояву емоцій та стану персонажу, тоді як до опису рис характеру персонажу письменник вдається зрідка, характери героїв представлені здебільшого через непряму характеристизацію. Для письменника характерно надавати розгорнутий деталізований портрет, а потім доповнювати його портретами-штрихами відповідно до ситуації, у якій опиняються герої по розгортанню сюжету. Втім, ситуаційні портрети у письменника можуть бути також досить розгорнуті і детальні (опис деяких рис зовнішності, одягу, прикрас), наприклад опис Бетті у главі 21, коли вона з'являється на суді як маркіза Морела, а також опис самого маркіза Морела чи опис детальний опис обладунків Пітера Брума у главі 24 у день його весілля з Маргарет та поєдинку з д'Агвілара.

Багатий арсенал стилістичних засобів, в основному епітетів та образних порівнянь, у поєднанні з влучно підібраними соматичними, вестиальними та кінетичними лексемами, а також лексемами загальної портретної характеристики персонажів, які найчастіше використовуються у комплексі, допомагають читачу уявити зовнішній вигляд та костюми героїв історичної епохи, що описується у романі «Fair Margaret».

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Грижак, Л. (2014). Мовні особливості портретних описів в англійській художній прозі XVI століття. *Наукові записки Національного університету «Острозька академія». Серія «Філологічна»*. (Вип. 48). pp. 176-178.
2. Караулов, Ю. Н. (1887). Русский язык и языковая личность. Москва.
3. Старикова, Г. В. (1985). *Лексика портретных описаний* (автореф. дис. ... канд. филол. наук). ЛГУ имени А. А. Жданова. Ленинград.
4. Rider Haggard, H. (2011). Fair Margaret. Retrieved from: <http://www.gutenberg.org/files/9780/9780-h/9780-h.htm>

ФОРМУВАННЯ МЕДІАКУЛЬТУРИ НА УРОКАХ АНГЛІЙСЬКОЇ МОВИ

Самець Вікторія Вікторівна,

студент

Херсонський державний університет

м. Херсон, Україна

Введення. Система вищої освіти України – це один з найважливіших напрямів і пріоритетних орієнтацій державності, суверенності та суспільної свідомості. На сьогоднішній день проблема освіти та самоосвіти молоді має неабияке значення, адже майбутнє людства підпорядковане і залежне від моральної та духовної сфер суспільства.

Сучасний світ диктує нові правила, тому вчитель повинен вміти нестандартно та критично мислити, вміти пристосовуватися до нових умов життя, що висувають певні вимоги до кваліфікаційної компетентності вчителя. Головна ціль навчання англійської мови – це формування особистості, у якої є розуміння і досвід рідної та іншомовної культури, володіння комп'ютерними технологіями та готовність критично мислити і жити в нових умовах модерного інформаційного суспільства. Процес оновлення та інформатизації мовної та мовно-культурної освіти передбачає не лише використання таких технологій у звичному навчанні, а істотну та ґрунтовну перебудову всієї системи освіти, включаючи кардинальні зміни структури та організації навчального процесу, формування нових методологічних та лінгводидактичних концепцій, розробку оновлених педагогічних технологій навчання у закладах освіти. [1]

Це зумовлено тим, що особистість ХХІ ст. оточена інформацією, що надходить з різноманітних медіаджерел усіх типів: газети, журнали, радіо, телебачення та Інтернет. Потужний потік медіаінформації відбивається у формуванні думки та точки зору кожної людини. Це відноситься і до вчителя англійської мови, тому, роблячи висновок з вищевказаного, можна сміливо говорити про те, що використання інноваційних медіаосвітніх технологій, що дають нові можливості та перспективи взаєморозуміння у процесі вивчення

нового матеріалу, є одним з першорядних складових професійної компетентності вчителя та викладача англійської мови. Адже він має доступ до автентичних матеріалів мас-медіа, а отже коректно може скористатися цією можливістю для пошуку інформації та отримання нових знань, умінь і навичок, їх зберігання та передачі, а також може вільно орієнтуватися в сучасному інформаційному потоці. [2]

Проблеми формування професійно-педагогічної підготовки розглядалися у багатьох дослідженнях в Україні та за кордоном. Зокрема, це наукові праці Н.М. Бібік, С.В. Будак, Н.І. Запрудського, Н.В. Кузьміної, А.О. Вербицького та ін. У їхніх роботах компетентність поєднана з рівнем освіченості фахівця, увага акцентується на необхідності розробки питань підвищення професійної компетентності вчителя. [3]

В.П. Безпалько, М.В. Кларін, Г.К. Селевко пов'язують вирішення проблеми професійного розквіту з технологічними аспектами навчання, а Л.М. Мітіна, Б.В. Авво, А.Г. Карпова розглядають проблеми формування компетентності майбутніх фахівців. [4]

Професійну компетенцію також розглядають як одну зі сходинок професіоналізму, тобто як систему певних знань, умінь та навичок, необхідних вчителю під час педагогічної роботи (С.Б. Єлканов, В.І. Журавльов, І.А. Зазюн, А.К. Маркова, Т.В. Новикова, В.В. Радул), а також як спосіб відтворення задачного апарату педагогічної діяльності (В.О. Сластьонін, Л.Ф. Спірін, Г.І. Саранцев, О.І. Міщенко).

Хоча дана проблема займає важливе місце у педагогічних дослідженнях, багато її граней, напрямів та позицій досі не отримали належного рішення. Наприклад, ще не розглянуте питання створення ефективних умов фахової підготовки майбутнього вчителя англійської мови засобами медіакультури, не визначено медіатехнології, що мають бути запорукою успішного професійного розвитку вчителя, не визначена своєрідність підготовки саме вчителя англійської мови у новому медіакультурному потоці. Варто зазначити і те, що більшість педагогів використовують масмедіа як засіб наочності, контролю

знань та обладнання, не маючи конкретних знань про інші соціальні, моральні, психологічні, художні та інтелектуальні функції.

Мета роботи. Виокремлення цілей формування медіакультури на уроках англійської мови, як одного з найголовніших факторів сучасного інформаційного суспільства, яке знаходиться в постійному масмедійному потоці і має вміти не лише сприймати інформацію і користуватися звичайними Інтернет-ресурсами як джерелами, а й вміти доцільно використовувати медіаресурси у своїй роботі з учнями та самоосвіті.

Методи. У роботі використано емпіричний метод опису для пояснення важливості питання медіасвіти сучасного вчителя англійської мови, а також методи аналізу та узагальнення розглянутих проблем.

Результати. За статтею 24 Конституції України, «Кожен має право вільно збирати, зберігати, використовувати і поширювати інформацію усно, письмово, або в інший спосіб на вибір». [5] Така інформація, що може надходити з різних джерел, безумовно так чи інакше впливає на формування та становлення фахівця. Проте дуже часто ЗМІ та ЗМК поширюють дезінформацію, маючи різні цілі позитивного та негативного характеру. Часто спостерігається негативний вплив масмедіа на розвиток учнів, викликаний маніпуляціями та пропагандою. Змінити усі види ЗМІ нереально, але реально підготувати аудиторію до можливих негативних аспектів та запобігти формуванню неправильного та викривленого світогляду учня. Тому усі вчителі, у тому числі і англійської мови, повинні вміти орієнтуватися в інформаційному просторі і вчити школярів правильному «споживанню» інформації, відгалуженню фактів від вимислів, правди від фейка, маніпуляції від реальної новини тощо.

Особлива роль у розвитку медіаграмотності належить вчителям англійської мови, бо саме вони мають доступ до медіаджерел англійською мовою. Майбутні педагоги мають розвивати власне критичне мислення, розумно сприймати інформацію, отриману з різноманітних джерел, і саме медіаосвіта сприяє формуванню медіаграмотності майбутніх учителів англійської мови, та сприяє розвитку вмінь і навичок аналізу тексту чи аудіо-

та відеоряду. У процесі професійного розвитку майбутнього вчителя англійської мови, відповідно підібрані медіальні програми продукують реальне світосприйняття, розвивають емоційну сферу, формують характер, розширюють інтелект і забезпечують загальнокультурне зростання особистості майбутнього педагога. Крім того, за допомогою медіальних програм породжується вміння бачити й аналізувати будь-які питання, володіння необхідними знаннями й розвитком критичного мислення, а також рівень сформованості медіакультури. Власне медіакультура охоплює систему рівнів розвитку особистості, здатної сприймати, аналізувати, оцінювати медіаінформацію, займатися медіаторчістю, засвоювати нові знання в галузі медіа.

Висновки. Отже, таким чином, маємо підстави стверджувати, що існуючий вітчизняний та зарубіжний досвід розвитку педагогічної думки свідчить про актуальність потреби у розробці теоретичних основ і практичних шляхів формування професійної компетентності майбутнього вчителя англійської мови та підготовки його до роботи в умовах інформаційного суспільства, в тому числі в світі медіатекстів. Можна зробити висновок, що сучасні медіатехнології є ефективним лінгводидактичним засобом формування медіакомпетентності майбутнього вчителя англійської мови, адже вони готують до життя в умовах масмедійного інформаційного суспільства та дійсно насичують отримання різних матеріалів через використання можливостей Інтернет-ресурсів у відповідності з провідними дидактичними принципами наочності, доступності, науковості, зв'язку з життям, через урахування індивідуально-вікових особливостей школярів, актуальності й новизни інформації.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Шмирова О.В. Аналіз процесу навчальної взаємодії викладача та студента під час навчання іноземної мови // Вісник Чернігівського національного педагогічного університету імені Т.Г. Шевченка. - Вип. 101. - Чернігів: ЧНПУ, 2012. - С. 7-9.

2. Іць С.В. Педагогічні медіатехнології у професійній підготовці майбутнього вчителя іноземної мови // Електронний ресурс. – Режим доступу: <http://eprints.zu.edu.ua/11272/1/%D0%9C%D1%96%D0%BD2.pdf> – 13 с.

3. Компетентнісний підхід у сучасній освіті : світовий досвід та українські перспективи : Бібліотека з освітньої політики / Бібік Н.М., Ващенко Л.С., Локшина О.І., Овчарук О.В., Паращенко Л.І., Пометун О.І., Савченко О.Я., Трубачева С.Е. / Під заг. ред. О.В. Овчарук. К.: «К.І.С.», 2004. 112 с.

4. Беспалько В.П. Про можливості системного підходу в педагогіці / В. П. Беспалько // Педагогіка. - 1990. - № 7. - С. 7-13.

5. Конституція України // Електронний ресурс. – Режим доступу:<http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80> від 9.03.2012.

ФИЛОСОФСКИЕ НАУКИ

ЛЮДСЬКЕ БУТТЯ В ОБМЕЖЕНОМУ ПРОСТОРІ ЯК СПОСІБ ДОСКОНАЛОГО САМОРОЗВИТКУ ОСОБИСТОСТІ

Гончаров Геннадій Миколайович

к.філос. н., доцент,
Харківська державна академія фізичної культури
м.Харків, Україна

Вступ./Introduction. Вивчення абстрактної сутності саморозвитку можливо шляхом вивчення специфічних конкретних сутностей, розуміючи їх як особливі форми розвитку живої субстанції. Так, антропний принцип дозволяє синтезувати всі види активності субстанції на основі принципу самообмеження. В даному дослідженні виявилось інструментально важливим розрізняти поняття «розвиток» і саме «саморозвиток». Поняття «само» характеризує внутрішню сутність, яка, так чи інакше, несе в собі системність, цілісність і активність. Однак для всебічного вивчення важливо розглянути поняття, які їх породжують. Тим більше що в багатьох дослідженнях ці поняття розвитку і саморозвитку прирівнюють.

Мета роботи./Aim. Не акцентуючи увагу на становленні парадигми розвитку, підкреслимо, що в нашій роботі «саморозвиток», його сутність, розуміється як реалізація себе через реалізацію здатності до «трьох основних значень: 1) сенс «фізичний» (вправи тіла); 2) сенс моральний (вправи розуму і волі); 3) сенс релігійний» [1, с.15].

Матеріали і методи. Синергетичний підхід дозволяє актуалізувати важливість соціокультурної системи саморозвитку людини в критичні періоди існування. Внутрішні відхилення флуктуації системи є закон її самоорганізації. За правильним твердженням В.А. Кайдалова [2, с.25], філософська категорія саморуху по відношенню до загальнонаукового поняття самоорганізації виступає як поняття методологічне. Останнє означає, що за допомогою

категорії саморуху можна провести змістовну «семантичну» інтерпретацію поняття самоорганізації, виявити його змістовно-предметні аспекти, розкрити його істинний філософський зміст. У філософії, поняття особистості розглядається в категоріальній структурі: «людина», «індивід», «особистість», «індивідуальність» це є її атрибутивні характеристики. Взаємовідносини між індивідом як продуктом антропогенезу, особистістю, що засвоїла суспільно-історичний досвід і індивідуальністю, перетворюючої світ, може бути передано формулою: «індивідом народжуються особистістю стають, індивідуальність відстоюють». З цієї формули випливає, що особистість як вираз універсальної соціальної сутності людини (особистість - форма суспільно-історичного досвіду людини) є «середньою ланкою» між індивідом (людина що виділена з людського роду біологічна істота) і індивідуальністю (людина як особливий, унікальний суб'єкт, який перетворює дійсність). Така чисто кількісна ієрархія може влаштувати батьків, орієнтованих на те, щоб їхня дитина була не гіршою за інших. Влаштовує вона, на жаль, і психологів, і соціологів, - вчених, які розглядають ці теоретичні адаптаційні процеси, що відбуваються в сучасному суспільстві, як вони відбуваються і в світі природи -виживає найсильніший. На відміну від фундаменту в будівництві, фундамент-індивідуальності виникає тільки тоді, коли процес формування особистості розпочато, тобто не до, а разом, паралельно. При цьому провідна роль особистості висувається нами в якості визначального принципу: в використанні цих двох взаємопов'язаних систем провідною виявляється особистість, індивідуальність, що вдосконалюється залежить від неї. Особистість є «якісне» досягнення [3] потенційно можливе в результаті подолання відчуження [4] і зародження людяності [5]. Людяність як реалізація свободи та відповідальності за себе і відносин з самим собою і навколишнім світом можна вважати основною характеристикою в побудові структури саморозвитку особистості, тому що вона включає в себе всі базові онтологічні передумови саморуху: самосуперечність, мимовільність (свободу), самотійність, спонтанність та іманентність змін. Під час переходу від абстрактного до конкретного слід

вказати, що саморозвиток особистості легше відстежити через вивчення її життєвого шляху, шляху становлення її індивідуальності [6]. Саме з появою індивідуальності як системної якості особистості розкривається структура її саморозвитку. Змістотворча модель «Я» включає в себе три фундаментальні категорії, що відображають суть саморозвитку особистості, що співіснують в суперечливій єдності протилежностей. Перша категорія - це самоорганізація, що виконує головну функцію субстанціональної системи способу буття. Використовуючи поняття самоорганізації, хотілось би підкреслити важливість синергетичного підходу в побудові структури саморозвитку особистості, важливість флуктуації як вираження само суперечності її субстанції. Самоорганізація особистості включає в себе в першу чергу самопідготовку, вдосконалення власного мислення, почуттів, сили волі, практичних умінь і навичок. Самопідготовка складається з двох етапів: самосвідомість, самоосвіта і самовиховання. Під самосвідомістю (як другої категорії) ми будемо розуміти вищий рівень розвитку свідомості, що дозволяє людині не тільки відображати зовнішній світ, але, виділивши себе в цьому світі, пізнавати свій внутрішній світ, переживати його і певним чином ставитися до себе. Самосвідомість формується з самопізнання як розуміння і самооцінки своєї поведінки і діяльності, саморегуляції як збереження і відновлення цілісності «Я» і самообмеження як усвідомлення свободи і відповідальності за себе і навколишній світ. Ці в якійсь мірі поняття також відображають головну спонукальну силу саморуху - субстанціональне протиріччя як негативне ставлення речі яка розвивається до самої себе, що передбачає передачу основного глибинного протиріччя субстанції всім її формам, рівням, системам, в різній мірі. Для вищої форми буття, як субстанції «самообмеження- або аскеза» є вимогою, яка розвинена в найбільш повній мірі: в кожній точці соціуму, на рівні кожної особистості, що оформляється і зберігає суспільство. Третьою категорією в структурі саморозвитку особистості виступає самовизначення, яке розуміється як ситуативний вибір вчинку, судження, оцінки суб'єкта спілкування і взаємодії. Отже, саморозвиток особистості

бачиться в суперечливій єдності протилежностей. В особистості намагаються ужитися кілька систем: біологічна, соціальна і культурна, причому співіснують вони не в конфлікті, а в суперечливій єдності, доповнюючи одна одну. Чим це протиріччя сильніше, тим сильніше розвивається єдність. Посилення протиріччя можливо в результаті процесу становлення людяності через шлях самообмеження (самосуперечності, самонегативності) особистості. Самообмеження, яке підштовхується об'єктивно більш складними обставинами виступає як тренажер, випробування-змагання, пройшовши через які, людина міцніє і фізично, і духовно. Спочатку, на думку А. Адлера [7], кожна людина налаштована на нормальний стиль життя. Однак по відношенню до таких, назовем їх «аскетів» від осіб з «обмеженими можливостями в біологічному просторі в нашому суспільстві найчастіше спостерігається ресептимент» [8]. І це неабияка проблема «самоотруєння душі, що має цілком певні причини і наслідки» [9]. Уже майже століття тому в дефектології Адлером був введений «закон про діалектичне перетворенні органічної неповноцінності через суб'єктивне почуття неповноцінності в психічне прагнення до компенсації і понад того» [10].

Висновки. Conclusions. Історично склалися дві нормативні системи, які стоять на сторожі здоров'я суспільства, - мораль і право. А важелем управління системами моралі і права є совість і страх. З нашої точки зору, в даний час формується третя нормативна система, враховуючи життя в інформаційному суспільстві, - «розуміння». Під «розумінням» тут мається на увазі не просто спілкування з іншим, а пізнання як проникнення, вживання, в іншого, «злиття» з ним і одночасно збереження дистанції (свого місця). Тому «розуміння», що повинно формуватися, як ставлення до людей з обмеженими можливостями дозволяє зняти страх оточуючих, який може і не усвідомлюватися, але біологічно підсвідомо присутній як реакція на інакшість. Так «розуміння» знімає агресію, не вимагає прийняття того, чого людина не бажає, створює можливість саморозвитку біо-соціо-культурної унікальної системи «людина». І тут «саморозвиток» стає теоретичним засобом вирішення цієї проблеми.

Саморозвиток як психологічне поняття являє собою спосіб виробництва людиною своїх індивідуальних можливостей як можливостей соціальних. Саме в цьому сенсі «саморозвиток» є спосіб виробництва людиною самої себе.

ЛІТЕРАТУРА

1. Гончаров Г.М. Аскеза як духовно – соматична практика людини. Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата філософських наук. Харків: 2012, 199 с.
2. Кайдалов В.А. Теория диалектического противоречия: фундаментальные и прикладные аспекты. Избранные труды. Пермь: Изд-во Пермск. гос. тех. ун-та, 2007. - 300 с.
3. Бердяев Н.А. Самопознание. Опыт философской автобиографии. М.: ДЭМ, 1990.-336 с.
4. Фромм Э. Иметь или быть? М.: АСТ, 2009. - 448 с.
5. Хайдеггер М. Разговор на проселочной дороге. М.: Высшая школа, 1991. -190 с.
6. Ананьев Б.Г. Человек как предмет познания. СПб.: Питер, 2002. -288 с.
7. Adler A. What your life should mean to you. Hazelden, New York, 1998. - 245 p.
8. Апресян Р. Г. Ресентимент и историческая динамика морали // Этическая мысль. Вып. 2/Отв. ред. А. А. Гусейнова. — М.: ИФРАН, 2001. — С. 27-40.
9. Шелер М. Ресентимент в структуре моралей. СПб.: Наука, 1999. -231 с.
10. Выготский Л.С. Основы дефектологии. Собр. соч. в 6 т. - Т. 5. - М.: Педагогика, 1983. - 375 с.

ФІЛОСОФІЯ І АРХІТЕКТУРА В КОНТЕКСТІ ПОСТМОДЕРНІЗМУ

Яровицька Наталя Анатоліївна,

кандидат філософських наук,
доцент кафедри суспільно-гуманітарних дисциплін ХНУБА

Харакозов Микола Павлович,

студент архітектурного факультету
Харківський національний університет будівництва та архітектури
м. Харків, Україна

Архітектор повинен бути «людиною грамотною, повинен вміло малювати, вивчати геометрію, всебічно знати історію, уважно слухати філософів, бути знайомим з лірикою, мати поняття про медицину, знати рішення юристів і володіти відомостями в астрономії і небесних законах
Вітрувій «Десять книг про архітектуру»

Вступ. В наведеному нами епіграфі під словами «уважно слухати філософів» Вітрувій, швидше за все, має на увазі знаного майстра промов Цицерона. Давньоримському архітектору у нього можна було повчитися чіткості «побудови» — вільного володіння структурними елементами, послідовності їх компонування, довершеності всієї остаточної «споруди». Згодом в західній історії ще не раз прослідковувались паралелі між філософією та архітектурою: «Архітектурний світогляд, що породжує нові архітектурні форми, трансформувався під впливом розвитку філософських систем, результатом чого виступає відповідність архітектурних стилів філософським напрямками: бароко – пантеїзму і сенсуалізму, класицизм – картезіанству, функціоналізм – прагматизму, постмодернізм – аналітичній філософії, психоаналізу, течіям “нового гуманізму”». Подібна паралель знову набула актуальності від середини ХХ ст. вже під назвою «постмодерн», але хто кого має «уважно слухати» цього разу

Мета роботи. В даній роботі аналізується зв'язок філософії та архітектури міст з точки зору постмодерністських тенденцій. Досліджено

передумови виникнення постмодернізму як окремої течії. Наведено змістовні зв'язки постмодерністської архітектури та філософії.

Матеріали і методи. Для розкриття даної теми залучається історичний, порівняльний, аналітичний методи, а також розкривається специфіка архітектурного стилю.

Результати і обговорення. Не секрет, що архітектурне бачення світу відображає певні соціальні зміни. В наслідок цього, в XX столітті, ми можемо спостерігати виникнення нового архітектурного стилю – неоавангардизму. Він, в свою чергу, включає в себе три напрямки: нелінійна архітектура, деконструктивізм та постмодернізм. Останній відбиває назву епохи в якій люди повинні, згідно з Р. Панвіцем, подолати занепад європейської культури і виражає новий архітектурний стиль, що поєднує в собі останні досягнення з традиційними в архітектурі елементами. Його виникнення пов'язують з реакцією на безлику раціональність функціональної архітектури і тягою людини не тільки до практичності, але й вишуканості та естетичного задоволення [2;5].

Великим початком виявились промислова революція і прискорена нею громадська модернізація, які протягом XIX століття поставили архітектурне мистецтво і міське планування в нову ситуацію.

На думку Ю. Хабермаса, вона диктувала три найбільш відомі завдання: «якісно нова потреба в архітектурному оформленні; нові будівельні матеріали і техніки; підпорядкування будівництва новим функціональним, перш за все господарським імперативам. Протягом XIX століття інженери розвивають будівельну техніку і тим самим освоюють такі оформлювальні можливості архітектури, які виходять за класичні рамки конструктивного освоєння площин і просторів. І на кінець – капіталістична мобілізація робочої сили, що призводить до концентрації великих мас і до вторгнення спекуляції в життєві сфери приватного житла» [3]. Попередньою архітектурною епохою була епоха модерну. Вона характеризувала схильність до загально-універсальних рішень, прагнення виражати формою, чим вона створювала вражаючий, але збіднений

образ. Саме тому теоретик постмодернізму Чарльз Дженкс критикує цю епоху у своїх роботах .

Яскравими представниками постмодернізму стали архітектори: Роберт Вентурі, Рікардо Бофілл, Чарльз Мур, Майкл Грейвс, Альдо Россі, Ханс Холляйн. Постмодернізм поширився як тип світосприйняття, згідно з яким світ не раціонально влаштований, він сумнівний і непізнаваний. Зокрема, Роберт Вентурі звертався до парадоксів як до засобу емоційного потрясіння, Чарльз Мур прагнув «олюднити» сучасне зодчество, широко використовуючи і комбінуючи декоративні елементи різних стилів [1].

Після узагальнюючих робіт філософів Ж. Ф. Ліотара, Ж. Дерріди та інших була вироблена певна установка постмодернізму – неможливості опису світу як цілого за допомогою будь-яких загальних теорій, що претендують на дійсне, єдино правильне знання про дійсність.

Іншою відмінною рисою постмодернізму є плюралізм, що характеризується як деякий специфічний світогляд, який поширювався в кінці ХХ століття. Принцип плюралізму є основним для повного усвідомлення постмодернізму, фундаментальною для якого є ідея «безлічі», що не має єдиного початку. Можливість безлічі сценаріїв еволюції і переважання випадковості над закономірністю як основні риси нелінійної картини світу, відбиті в роботах філософів-постмодерністів, які заломлюючись крізь призму архітектурного мислення, визначили роль випадковості як якогось символу відкритості [1;4].

Висновки. Архітектура і філософія завжди були тісно пов'язані між собою. Філософія є невід'ємною частиною архітектури, адже вона формує естетичні, соціальні та духовно-моральні ідеали і взагалі є частиною усіх сфер життя.

І архітектура, і філософія певним чином мають відношення до будівництва – обидві науки в основі повинні мати «надійний фундамент». Також і архітектура, і філософія спрямовані на доцільність та прагнуть дотримуватись не лише критерій міцності, а й користі та краси.

Отже, зв'язок філософії та архітектури є безперервним. І результатом їх взаємодії є створення нових архітектурних форм та стилів, підходів архітектурного мислення, що відтворюють перетворення світу.

ЛІТЕРАТУРА

1. Емелин В. А. Постмодернизм: в поисках определения [Електронний ресурс] / Вадим Анатольевич Емелин. – 2000. – Режим доступу до ресурсу: <http://emeline.narod.ru/postmodernism.html>
2. Кривощекова Е. А. ФИЛОСОФСКО-МИРОВОЗЗРЕНЧЕСКИЕ ИСТОКИ АРХИТЕКТУРЫ ПОСТМОДЕРНА [Електронний ресурс] / Екатерина Андреевна Кривощекова – Режим доступу до ресурсу: http://archvuz.ru/2008_22/32
3. Думнова Э. М. Философия и архитектура в современном социокультурном пространстве [Електронний ресурс] / Эльнара Михайловна Думнова // Томский государственный педагогический университет. – 2015. – Режим доступу до ресурсу: <https://elibrary.ru/item.asp?id=25411590>
4. Хабермас Ю. Архитектура модерна и постмодерна [Електронний ресурс] / Юрген Хабермас – Режим доступу до ресурсу: <https://fil.wikireading.ru/56462>
5. Рубцов А. В. Архитектоника постмодерна: время [Електронний ресурс] / А. В. Рубцов. – 2011. – Режим доступу до ресурсу: <https://iphras.ru/uplfile/ideol/roubcov/2011/VPh.html>

ЭКОНОМИЧЕСКИЕ НАУКИ

RISKS OF ENTERPRENEURAL ACTIVITIES: EVALUATION AND DEVELOPMENT OF A PROGRAM FOR THEIR MINIMIZATION

Korepanov Oleksiy S.

Doctor of Economics, Associate Professor, Professor

Osedaghene Deborah

Master

Department of Management and Administration, “Karazin Business School”,

V.N. Karazin Kharkiv National University

Kharkiv, Ukraine

Introductions. The Relevance of this study is to discover and explore the essence of corporate foreign exchange risk management in conditions of fluctuations in foreign exchange markets. For risk management, use creativity and innovation. There is a chance of damage, injury, and the possibility of losing the responsibility for it, because of the existence of weak points.

The process of applying the principle of risk management is confusing for spectators. Although disclosing risk management has increased in the last decade, they say almost nothing about the attitudes of the decision makers. When it comes to understanding risk practices, surveys are one way; in other words, they are a tool that provides an opportunity to get your feet wet.

Literature shows that corporate risk management does not always take a systemic perspective. Moreover, it does often not rely on the understanding of people acting in the investigated processes, nor gives it a valuable support to decision making. The work provides a systemic approach based on expertise, capable of continuous improvement.

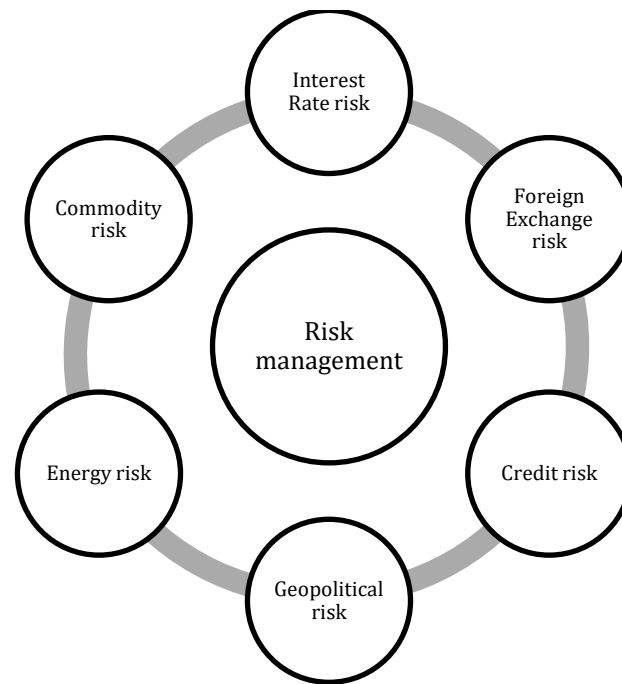
Also, the study shows organization can be prepared for risky situations that an organization may come across. To study the best method to ways deliver optimal in management of risk.

Aim. The goal of the research is aimed at identifying types of risk management, its strength and limitations, and find a way to apply it to corporate foreign exchange risk management in conditions of fluctuations in foreign exchange markets.

Materials and methods. It is difficult for observers to understand the practice of risk management techniques. Although reporting risk management practices have increased in popularity in the last decade, only incomplete descriptions of these decisions are given. Surveys are an efficient means of comprehending risk practice as well as comprehending risk manager ideologies. We examine corporate risk management strategies using a global survey of risk managers. Our survey includes both private and publicly traded companies, as well as financial firms. We cover several risk process dimensions, both financial and operational approaches for managing risk. Moreover, we inquire about risk managers and use psychological approaches to measure their risk aversion. This is one of the first risk surveys that is truly global in scope. These data are invaluable in carrying out the following investigation.

Results and discussion. The first step in risk management is to verify if the practices used by the risk manager adhere to conventional theories. Also, we estimate the weight of each of the various variables in explaining whether or why companies don't hedge. For example, we ask businesses to provide examples of how crucial cash flow management is to overall credit strength and security ratings and how much they are able to hedge their debt in relation to the regulations and those criteria. Additionally, we look at the relation between managerial characteristics (including risk aversion).

The six threats investigated are in the fig. 1: interest rate (FX), foreign exchange (FX) (GP). As a whole, our results provide a comprehensive description of corporate risk management practices we hope will help further study.

Fig. 1. Types of Risk Management

Using prior studies [8], we conclude that the theories of risk management provide only a partial support. Which do not match the organization models of risk management, but does not recognize that information asymmetry motivations were (ETC) contracts, would lead to a reduction in hedging Similarly, the majority of risk managers predict a drop in derivative use to be caused by the obligation to post collateral on over-the-the-counter. Alternative effects, in other parts of the financial markets Regulatory present. We specifically request that management risk managers answer "why" or "why don't they hedge" the findings mentioned above we find that almost all of these managers implement forward sales contracts to secure anticipated increases in cash flows for nonfinancial companies.

For all six risk areas, we look at the various instruments and approaches companies take to the topic of risk management. A majority of respondents only or mainly use OTC instruments to handle IR, CM/EN, or FX risk. 10% claim they primarily use exchange-traded instruments to handle risk is the second (63 percent) (39 percent) responses (61 percent).

Operating firms' strategies for managing FX and market risk debt hedging (which is used by 55 percent of the firms) (45 percent of firms) were also looked at and over half of companies suggest that they stop, and half of them decrease

investment in high-risk countries Firms often take on an additional degree of General Partner risk by decreasing their exposure in a risky country. Coupled with these results, these findings show that public-sector risk has huge economic implications for the risky countries. We also discuss the link between macroeconomic conditions and the market views of firms and their market hedging conduct. Regarding the overall economy, 57% of respondents believe that the shape of the yield curve impacts their hedging decisions. Moreover, it is stated that about 60% of respondents think their firm's exposure to IR risk is significant or very important in relation to how they do so in the market [7].

The effects are smaller, but significant when we consider how the current account and fiscal budget balances in the country where the firm is based affect FX hedging. Around 30% of businesses claim that macroeconomic factors influence their hedging strategy. Additionally, 45% of respondents said that their FX market views were very significant or important for hedging decisions. The healthcare industry is moving towards a new frontier of human well-being with the advances in technology.

Almost all entrepreneurs are, by their natures, risk-beakers. Many new business owners gamble everything they own when they begin their venture. Because there is no reliable monthly or regular income for entrepreneurs, they find it difficult to spend time with their families. Think about the kinds of problems you want to solve, and how they can be solved, the kind of market that is likely to buy them, and whether it is under your control.

Stress refers to the financial, instead of physical, risks the employees face as a result of their business activities [1]. As an entrepreneur, you will have to come up with cash from somewhere, either by way of loans from investors, your own money, or from your family [3]. There would have to be a personal financial loss if the company goes bankrupt. Income forecasts should be integrated into the business plan, as well as the cash needed to reach breakeven, and the projected return after the first five years [5]. Failure to prepare effectively could lead to the bankruptcy of the entrepreneur, as well as the loss of funds for investors (fig. 2).

(more conservative shareholders), and a diversified shareholder model (where risk diversifies with reward). Even if this decision causes shareholders to take on average to reduce their expected return, managers can still benefit from owning other, non-risky assets that allow them to hedge their exposure to the impact on the company outcomes of the risk-averse firm's decisions [2].

Based on the results of the analysis, the basic principles of application of certain decision-making methods were formulated (tab. 1).

Table 1

Basic principles of application of decision-making methods

1st Hypothesis	Where uncertainty is minimal and the entrepreneur has significant applicable skills, expert-based assessment is the most successful method of decision-making.
2rd Hypothesis	Where uncertainty is low and the entrepreneur lacks applicable experience, consultative deliberation is the most successful method of decision-making.
3rd Hypothesis	Where uncertainty is high and the entrepreneur lacks appropriate experience, delegation to experts is the most successful method of decision-making.

Conclusions. Understanding of risk control strategies is difficult [6]. All sectors are covered by the same company survey, including private and public businesses as well as financial institutions. There are over 80% of these investors who take out these securities. The majority of these investors put in securities with the intent of securing future cash flows for non-financial firms. 80% of managers behave as risk managers want investors to believe they will, say that they are interested in hedging for the good of shareholders. To other opponents, it is suggested that regulatory amendments (like the proposed new rules for Basel III) have an effect on corporate hedging [7].

REFERENCES

1. Allinson, C.W., Chell, E. and Hayes, J. Intuition and entrepreneurial behaviour. *European Journal of Work and Organizational Psychology*. 2000. No 9(1), PP. 31–43.

2. Armstrong, J.S. The value of formal planning for strategic decisions: Review of empirical research. *Strategic Management Journal*. 1982 No 3(3), PP. 197–211.
3. Baker, T., Miner, A. and Eesley, D.T. Fake it until you make it: Improvisation and new ventures. *Paper presented at the Babson College Entrepreneurship Research Conference*. Babson Park, MA. 2001.
4. Baron, R.A. The cognitive perspective: A valuable tool for answering entrepreneurship's basic “why” questions. *Journal of Business Venturing*, 2004, No 19(2), PP. 221–239.
5. Berman, J.A., Gordon, D.D. and Sussman, G. A study to determine the benefits small business firms derive from sophisticated planning versus less sophisticated types of planning. *Journal of Business and Economic Studies*, 1997, No 3(3), PP. 1–11.
6. Bhidé, A. How entrepreneurs craft strategies that work. *Harvard Business Review*, 1994, No 72(2), PP. 150–161.
7. Gossy, G. (2008). The Theory of Corporate Risk Management. *A Stakeholder Rationale for Risk Management: Implications for Corporate Finance Decisions*, PP. 33-67.
8. Nance, D., Smith, C. and Smithson, C. (1993). On the Determinants of Corporate Hedging, *Journal of Finance* 48, PP. 267–284.
9. Smith, C.W. and Stulz, R.M. (1985). The Determinants of Firm’s Hedging Policies. *Journal of Finance and Quantitative Analysis* 20, PP. 391–405.

THE MAIN DIRECTIONS OF LAND AND PROPERTY MANAGEMENT

Orynbassarova Yerkenazym,

PhD, associate Professor department of " Management and innovation"

Jazykbayeva Baldyrgan,

PhD, associate Professor department of " Management and innovation"

Zhienkulova Zhanara,

master's Student 7M04105 " Management»

Karaganda economic university of Kazpotrebsoyuz,

Republic of Kazakhstan, Karaganda

Land and property relations is an area of activity that provides accounting, inventory and valuation activities, establishing the market, investment, liquid or other value of property, land, information, as well as intangible goods.

The organizational and economic mechanism for managing land and property relations in Kazakhstan's regions is currently at the stage of market and institutional transformation.

Land and property relations are peculiar, they need detailed legal regulation and constant state regulation. Authorities at different levels do not directly affect the work of the land and other real estate market, which, as a rule, contributes to the concentration of land resources among the most efficient owners and attracts investment in the natural resource sector of the economy.

The management mechanism in the sphere under consideration is a set of elements, means, methods and tools of interaction between management entities (authorized state bodies and legal entities endowed with the corresponding rights of ownership and use) among themselves and with other economic entities when selling, leasing, and conceding property objects (taking into account the influence of political, social, macroeconomic, and institutional factors of the external environment).

The system of land and property relations management is created and works to meet the economic and social interests of owners, tenants, the state and society. It strives to make the best use of real estate as a consumer, real and investment asset. Among the most significant tasks, on the successful solution of which the effective

functioning of the state property management system depends, there are the following:

- increase in the value of individual property objects and land and property complexes;
- the greatest increase in the income of owners from the use, possession and disposal of property assets belonging to them;
- increasing the volume and improving the quality of services provided to buyers and tenants;
- positive interaction with public authorities;
- clarification of the need for state ownership of a number of property assets and support for its attractive appearance in social groups.

The goals of modern land and property management can be disaggregated into strategic (implemented by local administrations in the context of integrated programs of socio-economic development of the territory) and operational (formed by specially authorized bodies or state management companies through the creation of organizational and economic management plans for specific objects of land and property real estate).

In order to achieve rational economic development of land and property benefits, the issues of formation and functioning of the most effective system of state land management and market and institutional regulation of land relations acquire undoubted importance and theoretical and empirical relevance. The main organizational and economic methods of regulating the land and property complex are traditionally recognized as the procedures of modern land management, land monitoring, maintaining the state land cadastre and permanent control over the economic development and protection of soil and land cover.

If the regulation of land and property relations is a system of market and institutional innovations for the organization and planning of optimal natural resource use of land potential, the collection and systematization of reliable empirical and factual information about the quality of the land fund and users of land and property

benefits, then state control acts as the dominant economic function of soil and land resources management.

The state control is intended to be a market-institutional guarantor of compliance by all state and public structures with the socio-ecological and economic requirements of the national land legislation and to act as an alternative condition for the implementation of economic and legal norms in the domestic land and property complex.

The tasks of managing land and property resources at each individual territorial and spatial level can be stratified into tasks of legislative and executive institutions of state power.

In countries with developed market economies, the State apparatus is endowed with absolute rights and responsibilities related to controlling the use of land ownership in the interests of improving public welfare and preserving the integrity of natural resource potential.

In the modern market-oriented economy, state mechanisms act as guarantors of compliance with land and property relations, primarily through the implementation of legislative and regulatory economic and legal norms in the practice of national land use.

The modern market turnover of land and property goods in the economically developed countries of the world community is characterized, as a rule, by the presence of a strictly regulated regulatory framework for state land use.

State regulation is carried out by administrative and economic methods. Of the administrative measures, the most characteristic are the practice of zoning land; regulation of land acquisition; strict control (the presence of a special permit) over the sale or other transfer of farmland for non-agricultural purposes. Economic methods are primarily aimed at strengthening financial incentives for the protection and reproduction of land and property benefits, which is why preferential taxation of agricultural land and exemption from land tax are of primary economic importance.

In the process of the evolutionary development of land and property relations, the forms of land use are gradually changing, becoming more effective and receptive to social and environmental priorities.

In the Republic of Kazakhstan, the formation of the national land and property complex, functioning on a market and institutional basis, has begun. However, the imperfection of the domestic land market has largely caused the emergence of destructive trends in domestic land use, the rapid regression of the economic efficiency of Russian agriculture, and the unprecedented degradation of national land resources.

The extreme size and duration of the natural economic stagnation of the Russian land use determined the relevance of the issues of studying the dialectics of the development of land and property relations of the economically developed states of the world community.

It is on the basis of the interaction of progressive world economic schools in the field of modern land and property relations that it is necessary to form its own conceptual and methodological doctrine of land use and land ownership, which would be adequate to the market and institutional realities of the modern innovative and transformative period, on the one hand, and would be tolerant of socio – ecological and economic factors of social development, on the other.

REFERENCE LIST:

1. А. Завьялов Земельные отношения в системе местного самоуправления / А. Завьялов, Э. Маркварт. - М.: Статут, 2018. - 256 с.
2. О.И. Крассов Земельное и имущественное право в странах общего права: Монография / О.И. Крассов. - М.: Норма, 2017. - 245 с.
3. http://adilet.zan.kz/rus/docs/K030000442_/links

ФУНКЦІОНУВАННЯ ВАЛЮТНОГО РИНКУ В СУЧАСНИХ УМОВАХ

Батракова Тетяна Іванівна

К.е.н, доц. Кафедри фінансів, банківської справи та страхування

Волошина Карина Володимирівна

Студент Запорізького національного університету

м. Запоріжжя, Україна

Вступ: З розвитком суспільства посилюються інтеграційні й глобалізаційні процеси в світі, що вимагають від урядів держав провадити ефективну валютну політику для співпраці на міжнародних ринках. Значні коливання на валютних ринках можуть дестабілізувати міжнародні відносини і тим самим обмежити експортно-імпортні операції країни, що призведе до погіршення стану національної економіки.

Визначення основних факторів впливу, напрямів валютного регулювання, загальних тенденцій валютного ринку та його стану під час кризи дозволить встановити ряд заходів, що допоможуть зберегти функціонування валютного ринку на найбільш ефективному та сприятливому для економіки рівні.

Мета роботи: проаналізувати стан валютного ринку за останні роки, визначити ключові фактори впливу на валютний ринок, проаналізувати планові показники щодо функціонування валютного ринку та виявити найбільш актуальні заходи розвитку на даному етапі.

Матеріали й методи. Під час виконання роботи використовувались офіційні дані Національного банку України, закону України «про валюту і валютні операції».

Використовувались методи: емпіричний, порівняння, узагальнення, аналізу, синтезу, індукції та інші.

Результати й обговорення. В економічному секторі України валютний ринок визначається як частина грошового ринку, на якому взаємодіють попит і пропозиція на валюту. При чому, валютою НБУ визнає грошові знаки держав, що застосовуються в розрахунках[1]. Стабільність валюти та її курс

визначається економічним станом та позицією країни, що є власником даної валюти, на міжнародному ринку та у системі міжнародних розрахунків.

Згідно Закону України «про валюту та валютні операції» [2] на валютному ринку України здійснюються операції з купівлі та продажу безготівкової та готівкової іноземної валюти, а також банківських металів.

Основними принципами валютного регулювання в Україні є:

- *Свобода здійснення валютних операцій* – згідно якої фізичні та юридичні особи можуть проводити операції на валютному ринку;
- *Контрольованість* – держава запроваджує систему заходів захисту і обмежень щодо операцій на валютному ринку;
- *Рівність* - недопущення неправомірного і необґрунтованого втручання держави у валютні операції;
- *Ризикоорієнтованість* – підхід передбачає принцип «менше ризиків – менше уваги, більше ризиків – більше уваги», таким чином розподіляється бюрократичне навантаження в системі регулювання;
- *Прозорість* - підзвітності та публічності Національного банку України під час запровадження заходів захисту, подовження строку їх дії, оцінки результативності застосування заходів захисту;;
- *Ефективність валютного регулювання* - спрямованості на забезпечення фінансової стабільності, економічного і соціального розвитку;
- *Ринковість* - пріоритетності ринкових інструментів валютного регулювання над адміністративними;
- *Самостійність* - незалежність Національного банку України у формуванні та реалізації валютної і монетарної політики у межах, визначених законом [2].

Ключову роль на валютному ринку України займає Національний банк України як головний регулятор, іншими учасниками на валютному ринку виступають: банки та небанківські установи, клієнти банків

Регулятор здійснює операції на валютному ринку з метою згладжування надмірних коливань та накопичення міжнародних резервів. Національний банк

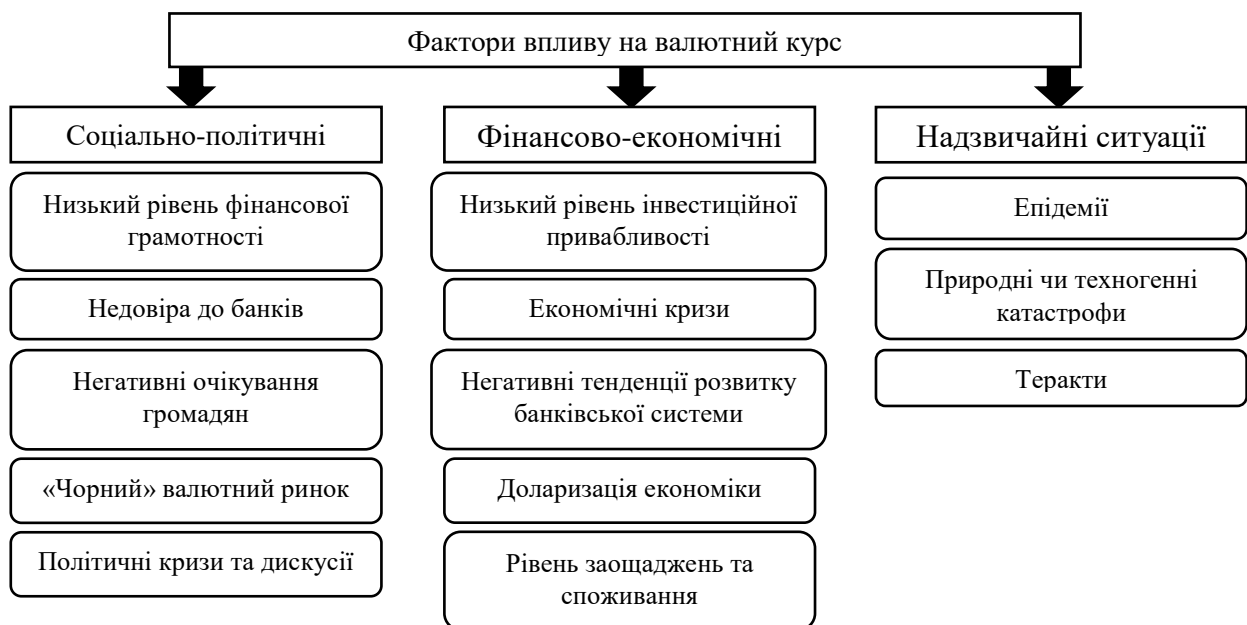

розраховує офіційний курс гривні до іноземних валют та курс банківських металів.

Валютний ринок виконує низку важливих функцій, за допомогою яких забезпечує встановлення та нормальне функціонування міжнародних відносин. Він забезпечує здійснення міжнародних розрахунків, страхування валютних ризиків, регулювання валютних курсів та диверсифікацію валютних резервів, а також регулювання економічних та соціальних процесів у державі.

Важливим елементом валютного ринку є валютний курс, який показує ціну однієї валюти відносно іншої. Валютний курс виступає так званим індикатором, який демонструє позицію держави на міжнародному ринку. Валютний курс впливає на інвестиційну привабливість країни, зовнішню торгівлю, внутрішні цінові показники.

Для встановлення валютного курсу уряд держави має враховувати ряд факторів що на нього впливає. Виокремлюють 3 типи даних факторів (рис.1).

Рис. 1. Фактори впливу на валютний курс

Джерело: створено автором на основі [4].

Сила дії одного фактору впливає на появу інших, утворюючи нескінченну ланцюгову реакцію. Комплексний вплив факторів відображається у зміні валютних курсів та стані валютної системи.

Розглянемо тенденції зміни валютного курсу України до курсу долара США та євро за останні роки (табл.1).

Таблиця 1

Середньорічний офіційний курс гривні щодо іноземних валют

Назва валюти	2015	2016	2017	2018	2019	2020	2021	2022
долар США	21,84469	25,55133	26,5966	27,20	25,8456	26,9575	28,6	28,77
Євро	24,22871	28,29193	30,0042	32,14	28,9518	30,7879	-	-

*дані 2021 та 2022 прогностні

Джерело: створено автором на основі даних НБУ [1] та [5].

З 2014 року з початком політичного та воєнного конфлікту курс долара постійно зростає. У наступні роки ситуація на валютному ринку України не покращувалась. Обсяг виробництва скорочувався, що спричиняло і подальше знецінювання гривні. Недовіра населення до стійкості національної валюти у 2015 році призвела до зростання відпливу готівкової валюти поза банки до 1,7 млрд. дол. США. Станом 2019 році уряд прийняв ряд заходів для укріплення курсу валют на рівні 25,84 дол. США. В останні роки проводиться політика поліпшення інвестиційної привабливості, створення та вдосконалення інфраструктури валютного ринку. При цьому уряд України у стратегії на 2016-2020 роки оголосив реалізацію монетарної політики на засадах режиму інфляційного таргетування з плаваючим обмінним курсом [1]. Політика стримування валютного курсу на певному рівні за допомогою ринкових механізмів впливу мала визначити майбутній сталий розвиток економіки.

За прогностичними показниками курсу долара США на 2021 та 2022 роки бачимо значне збільшення курсу на 2021 рік, пов'язаного з подоланням наслідків пандемії. На 2022 рік прогнозується вже сталість валютного курсу на рівні 28,7 грн. Загалом за консенсус-прогнозами на валютному ринку передбачається значний прояв девальваційних тенденцій у період 2020 - 11, у 2021 - 9 роках [5].

Однак у 2020 головним фактором впливу на валютний курс став початок пандемії. Коронакриза спричинила значні коливання курсів абсолютно

всіх валют на світовому ринку. Зниження виробництва, погіршення настроїв населення та фінансових установ щодо міжнародних розрахунків, падіння біржових індексів та зміни ціни на товарних ринках призвели до девальвування валюти більшості країн.

На українському ринку спалах коронавірусу підвищив попит на валюту всередині України. Національний банк України згладжував надмірні курсові коливання і проводив інтервенції з продажу валюти на міжбанківському валютному ринку [1]. Це дало змогу нівелювати ажіотаж, спричинений психологічними чинниками.

Валютний ринок у ринкових умовах має постійно вдосконалюватись та бути готовим до значних коливань через надзвичайні фактори впливу на валютні курси за останні роки. При цьому можна визначити пріоритетні заходи, які допоможуть стабільності валютного ринку:

- підтримка ліквідності банківського сектору на певному рівні, необхідному для проведення валютних операцій;
- зниження ступеня доларизації економіки через зміцнення національної валюти;
- встановлення контролю над незаконним виводом капіталу в офшори;
- продовження провадження інвестиційної політики, поліпшення інвестиційної привабливості країни для залучення іноземного капіталу;
- стимулювання експортно-імпортних операцій;
- поширення цифрових технологій для проведення валютних операцій;
- продовження курсу згладжування валютного курсу з поступовим переходом до ринкових умов регулювання.

Отже загалом, в Україні має вдосконалитись законодавча база валютного регулювання та впроваджуватись ринкові механізми регулювання.

Висновки. Валютний ринок як частина фінансового ринку відображає позицію країни на світовому ринку. Валютна система визначає міжнародні

відносини держав та їх економічний стан. При цьому коливання валютних курсів здійснює вплив не лише на одну країну, а й на всю світову систему через систему міжнародних розрахунків.

Валютний курс у нестабільній економічній системі є досить непередбачуваним явищем, однак для більш ефективного прогнозування уряди країн мають враховувати низку факторів та їх сукупний вплив на коливання курсу.

Валютний ринок у сучасних кризових умовах функціонує за допомогою регулювання ринковими інструментами з постійним згладжуванням курсів для сталості економічної системи.

Визначені заходи можуть допомогти встановленню стабільної валютної системи та налагодити міжнародні зв'язки країни за допомогою проведення експортно-імпортних операцій.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Офіційний портал Національного банку України. URL: <https://bank.gov.ua>
2. Закон України «Про валюту та валютні операції». Законодавство України. Верховна рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2473-19#Text>
3. Хома І.Б, Онищак Л.О. Основні проблеми та тенденції валютного ринку України в умовах нестабільності валютного курсу. Економічний простір №129, 2018
4. Гаряга Л. О. Нестабільність валютного курсу в Україні / Л.О. Гаряга // Вісник соціально-економічних досліджень: зб. наук. праць. – Одеса: Одеський національний економічний університет. – 2015. – Вип. 2. – № 57. – С. 43–50
5. Консенсус-прогноз Міністерства розвитку економіки, торгівлі та сільського господарства України URL: <https://www.me.gov.ua/Documents/List?lang=uk-UA&id=767c9944-87c0-4e5a-81ea-848bc0a7f470&tag=Konsensus-prognoz>

ТІНЬОВА ЕКОНОМІКА, ЯК ЗАГРОЗА СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНОЇ СИСТЕМИ УКРАЇНИ

Гітіна Юлія Олександрівна

студенка

Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ

Фісуненко Надія Олександрівна

к.е.н., доцент кафедри аналітичної економіки та менеджменту

Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ

Вступ./Introduction. На динамічні зміни в державі, а саме на безпеку вплинула економічна та політична ситуація, а особливо події на Майдані та подальші воєнні дії на сході України. Безпека уособлює в собі усі сфери життєдіяльності людини, суспільства, держави в цілому.

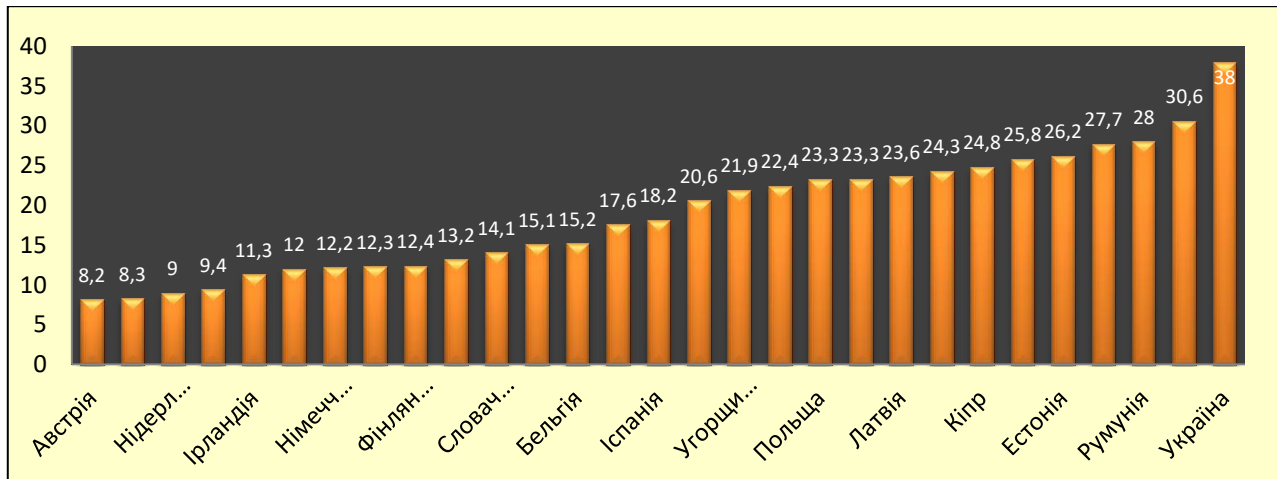
Мета роботи. /Aim. – дослідити та проаналізувати рівень тіньової економіки в Україні.

Матеріали та методи. /Materials and methods. На сьогоднішній день безпека розглядається як якісна характеристика системи, що дає здатність до існування і розвитку об'єкта та захист від зовнішніх і внутрішніх негативних факторів. Важливе місце в розвитку України як суверенної і цілісної держави займає економічна безпека держави. Останні дані, щодо публікацій. Вчені приділяють багато уваги для вивчення проблем економічної безпеки держави, проте немає єдиного трактування основних понять. Серед відчизняних вчених значний внесок у розвиток економічної безпеки держави внесли[1,с. 144]: С. Пирожкова, Г. Пастернака-Таранушенка, В. Мунтіяна, В. Косевцова. У публікаціях даних учених особливе місце займає аналіз, сутність та складові економічної безпеки держави та варіанти її удосконалення.

Неформальна економіка виникає внаслідок невпорядкованого виготовлення товарів та надання послуг; прихована економіка виникає під час продажу товарів та послуг, які не були обліковані бухгалтерією; підпільна (кримінальна) економіка заборонена в Україні та карається позбавленням волі

(корупція, торгівля людьми або наркотиками). Головним завданням фінансової політики є аналіз та удосконалення фінансової безпеки держави, а саме сектора державних фінансів. Це можна зробити шляхом зниження наслідків тіньової економіки, зниження відсотка відминання коштів з державного бюджету.

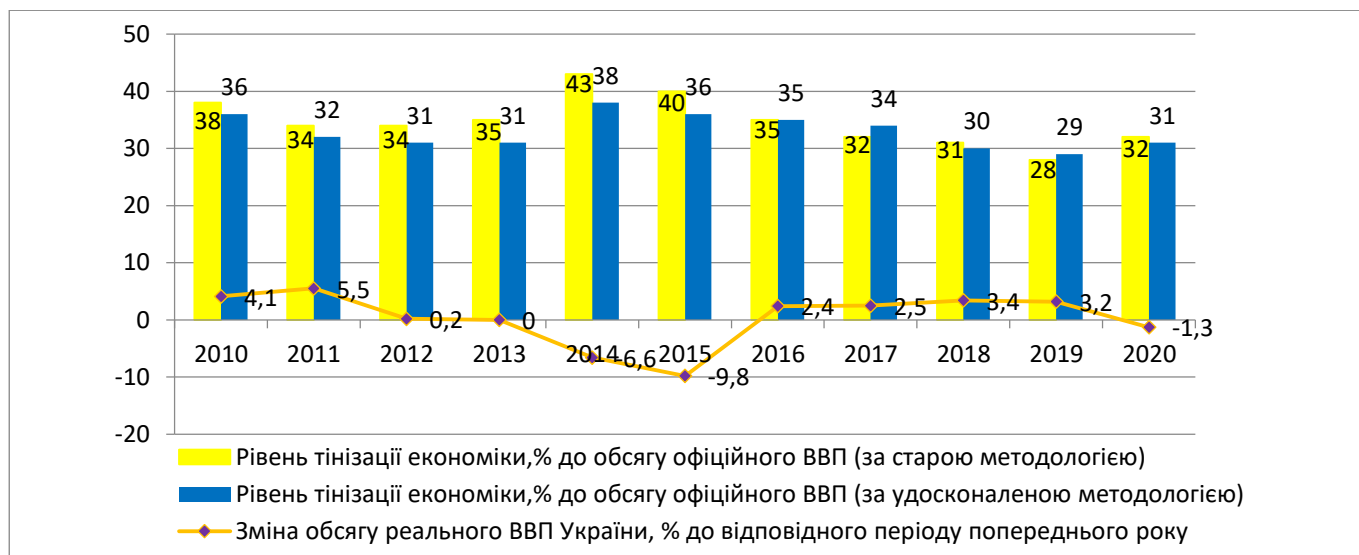
Результати та обговорення./Results and discussion. Макроекономічні показники свідчать, що ситуація яка виникла в Україні спричинена нестабільним соціально - економічним становищем. (рисунок 1.1)

Рис. 1. Рівень тіньової економіки країн ЄС-28 й України , у %ВВП [2]

Можемо спостерігати, що навіть у розвинених країнах, які активно протидіють тіньовій економіці та входять до Організації економічного співробітництва та розвитку (ОЕСР) приблизний обсяг тіньової економіки становить 17%, в країнах Америки та Африки -42%, в Азії- 27%. Зміни соціально-економічних відносин має великий вплив на тінізацію економіки в країнах. Державне втручання в економічні процеси, збільшення ставки податків та наваження на підприємств є найголовнішою проблемою тінізації економіки в зарубіжних країнах.

За попередніми розрахунками Мінекономіки рівень тіньової економіки у січні-березні 2020 року склав 31% від обсягу офіційного ВВП, що на 1 в.п. менше за показник січня-березня 2019 року.(рисунок 1.3) [5]

Рис. 2. Показник рівня тіньової економіки в Україні (у % від обсягу офіційного ВВП) і темпи приросту/зниження рівня реального ВВП (у % до відповідного періоду попереднього року) [3]

Висновки./Conclusions. Тінізація економіки несе негативний вплив у розвиток економіки України. Кризове становище погіршується через вилучення фінансових активів з економіки. За таких умов реформування значно повільнішає. Для покращення розвитку економіки та швидкого реформування необхідно подолати тінізацію економіки та її наслідки. Для того, щоб збільшити рівень надходжень до бюджету, покращити інвестиційну діяльність країни, зменшити рівень виведених коштів за кордон необхідно проводити боротьбу з тінізацією усіх напрямків.

ЛІТЕРАТУРА

1. Шлемко В.Т. Економічна безпека України: сутність і напрямки забезпечення : [монографія] / В.Т. Шлемко, І.Ф. Бінько. – К. : НІСД, 1997. – 144 с.
2. Електронний ресурс (<https://www.me.gov.ua/News/Detail?lang=uk-UA&id=3053cbd5-e705-4e8d-af79d0214cf0c7c3&title=RivenTinovoiEkonomikiVUkrainiZa9-Misiatsiv2018-RokuNainizhchiiZaOstanni10-Rokiv>)
3. Електронний ресурс <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/964-15#Text>

THE USE OF INNOVATIVE TECHNOLOGIES IN OF COMMUNICATION ACTIVITY OF ENTERPRISE

Ковалёва Татьяна Юрьевна,

Студент

Харьковский национальный университет радиоэлектроники

г.Харьков, Украина

Введение./Introductions. Modern operating of domestic enterprises conditions are characterized by a negative political and economic situation in a country, by reduction of profits of population and considerable price advance and commodities, that negatively influences on consumer moods up country. In such situation consumers stop actively to buy goods and services. In this connection an important value is acquired by forming of effective communications with consumers.

Цель работы./Aim. To learn a subject domain in that important elements there is research of the use of innovative technologies in of communication activity of enterprise.

Материалы и методы./Materials and methods. The of communication complex of enterprise is sent to informing, persuasion, reminding the consumers of his commodity, support selling off, and also producing a positive image of company. On the other hand, changes that take place in the methods of distribution and receipt of information, create the new world of communicative technologies. For providing of competitive edges an enterprise must be able to combine the traditional and innovative instruments of communication complex.

Last years consumers yield to excessive influence of traditional advertisement and other facilities of communication that provokes them selective perception and considerably reduces efficiency of marketing efforts of companies-advertisers. In the conditions of swift change medias-environments an audience becomes immune to the traditional methods advertisement. It is therefore necessary to master new, alternative facilities of communications, capable to offer fresh, innovative and, that exactly more main all, effective methods of achievement of target audience.

All more active in practical activity use facilities of communication, that are based on the use of professional hardware, newest computer technologies and non-standard methods serves of information. One of the most perspective types of advertisement of new generation there is a videoadvertisement in the places of mass accumulation of people - so-called, technology of InDoor TV . Specialists assert that more than 90% potential customers pay attention on her.

Результаты и обсуждение./Results and discussion. Certain improvements took place in recent year, and advertisement technology of X3D of video came on changing of technology of InDoor TV . This technology allows to attract attention consumers a three-dimensional image that contains advertisement information. From now on a picture is capable it easily to go out outside a screen, and then, also easily, to come back, leaving the indelible impression in the heads of people, that see her. The next achievement of specialists in industry of communicative technologies is technology of Ground FX, worked out by a company GestureTek. It is a supermodern interactive projection, that allows to the consumers not only to watch an advertisement plot but also participate in him . A by volume image is designed on a flat surface by means of the special technical options. To pass by it is impossible unnoticed: the system instantly will react on the least motion. Lately such novelties get active distribution as: interactive table, TransLook (transparent booth). Тривізор is a glass pyramid, inward that an image or video is designed, змушуючи to believe an audience in that it costs only to offer hand, and it is possible to feel materiality of object. At establishment of тривізора in a trading floor or exhibition pavilion, developers guarantee a 100% memorizing and впізнаваність commodity or trade mark. 3D presentation with the use of тривізора, it is possible to enter in already working advertisement.

An interactive table is a revolutionary multisensory computer, that allows to co-operate with digital content by a simple and intuitively clear method, without the use of the associated units. A large working surface gives possibility of the simultaneous use of interactive table a few users. The employees of company and clients can use him as a collaboratory for realization of negotiations, design and

planning of different tasks, revision of presentations and documents, charts and diagrams.

An unique decision for demonstration of commodities and services on the base of ultra-modern transparent displays gives technology of TransLook (transparent booth). A transparent booth is executed on the base of transparent LCD of panel of Samsung. A customer can quickly get all necessary, for a decision-making about a purchase, information: presence and location of commodity in a shop or in a trade network, his price, information about a commodity.

Also there are innovative external shop-windows, such as holographic, interactive, projection or, for example, virtual promoter. The idea of his creation arose up in Europe after appearance of tape of reverse projection . As western experience shows, virtual promoters cause living, genuine interest among visitors, first of all due to innovative technology and unusual thing of her application. From the technical point of view a virtual promoter is an illusion, that is designed from a multimedia projector on the acrylic glass pasted over by the special tape. It can have an arbitrary form, including to repeat the figure of man full length. A virtual promoter owns unique interactive properties recognitions of people, that get in the zone of activity. The special equipment allows to use a promoter in two modes: "expectation" and "presentation". Due to it he is able to be independently included, to welcome a client, advertise a new product, say goodbye to the client, if that abandons the zone of activity.

Выводы./Conclusions. It is possible to draw conclusion, that in modern terms for effective advancement of commodities and receipt of competitive edges of enterprise all anymore use new ideas, technologies both in communications with an environment and in the processes of production of goods. Thus, of communication activity from positions of innovative technologies is a difficult enough and наукомістким production, that requires from specialists knowledge from a polygraphy, photo, filming, audio recording, computer technique. The newest instruments of marketing communications are built thus, that due to psychological

influence to carry to the consumers information about a commodity or firm, forming a positive relation and associations.

LITERATURE

1. Иванов, А. М. Сильный ход. Нестандартные решения в рекламе. Москва: Альпина Паблишер, 2016. 218 с.
2. Волкович А. Р., Яцишина Л. К. Інноваційні технології в системі маркетингових комунікацій. URL: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=2839>
3. Пантелеева И. А., Прокопьева Г. Ю. Интерактивные технологии в 186 рекламе: особенности построения рекламной коммуникации в интернетсегменте. URL: http://vestnik.tspu.edu.ru/files/vestnik/PDF/articles/panteleeva_i._a._172_178_3_144_2014.pdf
4. Асоціація рітейлерів України. URL: <https://rau.ua/uk/analitika/>

SYSTEM ANALYSIS IN SYSTEM DESIGN TASK

Ковальова Вікторія Юріївна

Студент

Харківський національний університет радіоелектроніки

м. Харків, Україна

Introductions. The report presents the results of a systematic analysis of one of the key stages of the life cycles of new equipment (LC ONT). Moreover, for the first time a systems approach as a component of systems analysis was illustrated by the example of the analysis of LF generations of aircraft, and primarily from an economic point of view. The report presents the results of the analysis of the system methodology of simulation modeling (synthesis, analysis, decision making) according to the scheme:

<object of research - logical-dynamic system> → <technology of system design (planning and management)> → <means of system modeling (models, methods, criteria)>.

Aim. Research of difficult processes in difficult dynamic systems of long-term (autonomous) functioning which are created for performance of multifaceted aspects of use is a constant problem which imposes additional requirements to creation of program-technical or program-methodical modeling complexes. Earlier the results on creation of scientific bases, methods and software-methodical means of modeling of one of classes of systems as object of autonomous functioning - KSAU (complex (ship) system of automated control) as logical-dynamic system - mathematical model of a class of dynamic systems with controlled structure. In this class of systems there are systems with many levels and complex nature of interaction of subsystems that have a discrete-continuous nature of the type of networks, systems that are represented by models with probabilistic characteristics, non-stationary processes, and others. (NEDIS - continuous-discrete system, LODIS - logical-discrete dynamic system, LDS - logical-dynamic system). According to Acad. O.G. Ivakhnenko: "Every complex object requires the creation of a separate theory" - the theory and

methods of research LDS - an axiomatic theory that combines as an object of study a dynamic-differential system (DDS) and a finite dynamic system (CDS). Many complex systems (computer systems and their networks, power systems, self-propelled aircraft, etc.) are stationary at very limited intervals. Moreover, non-stationarity is purposefully designed to solve the problems of controlling the structure of such complexes (the structure of the computing complex, the composition of power units, control of the wing profile, changing the direction of movement "back and forth", etc.).

Materials and methods. System design technology is the result of a systems approach to automated (computerized) design primarily ONT. System design is considered as a process of building complex ONT projects as goal-oriented systems, presented in the bases of system properties (feasibility, technical and economic efficiency, structural and functional reliability, safety, etc.), system resources, psychophysical and qualification resources of personnel, technical resources object, resource type stocks, etc.) and life cycle structures (creation and use).

The formation of system design technology became possible as a result of the development of mathematical apparatus and methods of programming (planning and control) of life cycles of generations of technology and theory and methods of system optimization. Along with the development of methodology and computer technology and methods of system design, software and hardware and software and methodological complexes have been created as an instrumental basis for computer-aided design (CAD) systems.

The intellectualization of the processes of computer-aided design of ONT is based on the concept of building information systems, which structurally and functionally combines both potential and target system information in the form of databases and knowledge bases, respectively. This is to some extent consistent with the natural mechanisms of genetic informatics and technology of unified and end-to-end development of information systems at the levels of organisms, species and populations. It is shown that the purposeful use of technology requires a mathematical apparatus to describe objects, processes occurring in these objects and

generating and providing systems that interact with them. Two macrosystems in the surrounding world that develop and interact with each other are considered: natural (biosphere) and artificial (technology in the broadest sense). In the biosphere, existence and development are based on two fundamental mechanisms: the mechanism of restoration and the mechanism of the struggle for existence. The world of artificial (technology) is not based on equivalent mechanisms: their role must be performed by various technological, economic and ergonomic structures and processes that do not interact in the best way.

Results and discussion. The development of the possibility of building a system model has brought a new understanding to system modeling. It became possible to distinguish such a term as system modeling. System modeling is a form of modeling, which is characterized by the representation of the object of study in the form of a system and the iterative construction of the model. In this fruitfulness of connection of the system approach and modeling there is an important factor promoting their interaction and interpenetration. Based on the procedures of system modeling, we can identify the main terms of system modeling: activity, process, action. Since the object of study is represented as a system, it is necessary to highlight the elementary work, which is considered within the model. This elementary work is called activity. An action is the fact that some activity begins or ends 402, so the action is considered a higher-level activity.

From the point of view of this definition, the main modeling procedures are distinguished (substantiation of the target element, modeling of the algorithm of functioning, planning and conducting experiments with the model, evaluation of the obtained result, decision-making). At the final stage, decisions are made to determine the optimal parameters of the system or improve its structure, the choice of decision-making methods depends on the purpose of research.

Conclusions. It is shown that the only way to give processes the property of "infinite" is to "force" them to exist through the cycle. In turn, the structure of the "cycle" is used in life for its infinite existence and development. In this case, the structure of cycles, including life, transferred to the world of technology, thus

understandable interest in their structures. The equivalent of the mechanism of struggle for existence in the world of technology is a system of goal-setting and target management. With the development of computing power it becomes possible to build models of different processes. Thus, to simplify the task of the researcher, it is desirable to use system models and system modeling, which allow you to properly detail the problem of any complexity.

LITERATURE

1. Жук К.Д., Тимченко А.А., Доленко Т.И. Исследование структуры и моделирование логико-динамических систем. К.– Наукова думка. 1975 – 199с.
2. Глушков В.М. Основы безбумажной информатики. – М: Наука. Главная редакция физико-математической литературы, 1982. – 552 с.
3. Тимченко А.А. Основи системного проектування та системного аналізу складних об'єктів: В 2-х томах. Книга 1. Основи САПР та системного проектування складних об'єктів / За ред. В.І.Бикова. – 2 вид.– К.: Либідь, 2003. – 272 с. Книга 2. Основи системного підходу та системного аналізу об'єктів нової техніки / За ред. Ю.Г. Леги. – К.: Либідь, 2004. – 288 с.

ОЦІНКА СИСТЕМИ ВІНАГОРОДИ В ОРГАНІЗАЦІЇ

Кушнір Віктор Степанович

к. пед. н., снс

доцент кафедри соціально-гуманітарної
та загальноекономічної підготовки

Шкробтак Максим Валерійович

студент

Хмельницький кооперативний торговельно-економічний інститут
м. Хмельницький, Україна

Вступ. Будь-яка компанія, розробляючи і впроваджуючи систему винагороди персоналу, прагне до підвищення її ефективності. При цьому, перед керівництвом постає завдання щодо оцінки ефективності системи винагороди. Під системою винагороди персоналу в рамках даної статті ми будемо розуміти сукупність політик, процесів і практичних заходів, інтегрованих в рамках організації і спрямованих на винагороду працівників відповідно до їхнього внеску, навичок, компетенції та їх ринкової вартості [Армстронг, 2004]. Система винагороди охоплює оплату праці, не грошові винагороди (пільги), а також нематеріальні заохочення (нагороди, визнання, відповідальність, особисте зростання і т. д.).

Мета роботи. Дослідити питання оцінки та підвищення ефективності системи винагороди в організації. Запропонувати критерії оцінки ефективності системи оплати праці, розглянути фактори економічної доцільності та внутрішньої справедливості. Оцінити та пояснити систему оплати праці за методом досягнутих результатів – ключових показників ефективності (КРІ).

Матеріали та методи. Звернемося до визначення поняття ефективності: ефективність – це відношення отриманого економічного результату до витрат, які зумовили його отримання. Таким чином, ми будемо оцінювати ефективність, зіставляючи економічний ефект від запровадження / зміни системи винагороди і ресурси, витрачені на впровадження і поточне

функціонування системи. Перелічимо основні з критеріїв ефективності системи винагороди персоналу:

- 1) вплив на досягнення стратегічних цілей і завдань компанії;
- 2) співвідношення і динаміка витрат на оплату праці і фінансових показників бізнесу;
- 3) накопичення людського капіталу;
- 4) врахування потреб персоналу;
- 5) оптимальний баланс між зовнішньою конкурентоспроможністю і внутрішньою справедливістю;
- 6) гнучкість;
- 7) адміністративна ефективність.

Безумовно, даний перелік критеріїв не є вичерпним, однак в рамках даної статті ми зупинимося лише на найважливіших, на нашу думку, аспектах.

Результати та обговорення. Основним критерієм ефективності, на наш погляд, є вплив на досягнення стратегічних і тактичних цілей підприємства. Будь-яка система винагороди персоналу повинна базуватися на стратегічних цілях організації, які, в свою чергу, знаходять відображення в цілях і завданнях політики з управління персоналом. Каскадування цілей – загальновизнана в даний час концепція менеджменту, що орієнтує діяльність кожного співробітника організації на досягнення її стратегічних цілей. За твердженням Д. Нортон і Р. Каплана, «коли працівник зрозуміє, що його заохочення залежить від досягнення стратегічних цілей, тоді стратегія стане воістину повсякденною турботою кожного» [Каплан, Нортон, 2004].

Інструментом, що реалізує взаємозв'язок стратегічних цілей організації і винагороди співробітників, є система оплати праці на основі досягнутих результатів (ключових показників ефективності (англ. Key Performance Indicator, KPI). Ключові показники ефективності являють собою набір заходів, орієнтованих на найбільш критичні для поточного і майбутнього успіху компанії аспекти організаційної продуктивності. Розуміння необхідності впровадження системи винагороди на основі KPI приходить до власників

бізнесу та топ-менеджменту, як правило, на етапі стабілізації зростання, коли вже є багаж знань і достатній досвід становлення та розвитку організації. Це час, коли організація більше уваги починає приділяти своїй ефективності і формуванню короткострокової / довгострокової стратегії розвитку. При впровадженні системи винагороди на основі КРІ важливо розуміти, що вже існує чітко сформульована місія і, швидше за все, існує складна ієрархічна структура організації зі сформованими соціальними зв'язками. Співробітник буде орієнтований на реалізацію стратегії компанії, якщо він не тільки обізнаний про стратегію в цілому, розуміє свій внесок, має в своєму розпорядженні необхідні ресурси і брав участь в розробці заходів, цілей і показників для свого підрозділу або посади, а й мотивований на досягнення цільових значень прийнятих показників.

Управління за ключовими показниками ефективності – чітка, зрозуміла система яку можна виміряти, що дає можливість планування та оцінки діяльності співробітників. Проте, КРІ – це інструмент з яким необхідно поводитися з обережністю. По-перше, КРІ – кількісний показник і, як наслідок, для ряду підрозділів і посад, орієнтованих на процес (ІТ-служби, управління якістю та ін.), виникає складність з виявленням індикаторів, безпосередньо пов'язаних з результатами. По-друге, якщо показники розроблені помилково, наприклад, зовнішнім консультантом, далеким від специфіки діяльності компанії, то їх впровадження не принесе бажаних результатів. Неправильно визначений КРІ може навіть негативно позначитися на загальній ефективності бізнесу – так, план виробництва виконаний ціною зношення обладнання. Необхідний аналіз того, як показники, закладені в систему винагороди одного підрозділу компанії, впливають на роботу іншого підрозділу. Ключові показники повинні бути сформульовані таким чином, щоб вони сприймалися як позитивні мотиватори, а не як важіль дисциплінарного впливу. Важливість принципу полягає в тому, що необхідно встановлювати тільки такі показники, на досягнення яких співробітники можуть безпосередньо впливати.

Система оплати на основі ключових показників ефективності повинна показувати взаємозв'язок індивідуального внеску співробітника з результатами його відділу (підрозділу) і підсумкового фінансового результату. Найбільш збалансований результат, на наш погляд, досягається за допомогою трирівневої системи оплати, яка враховує досягнення кожного співробітника (1 рівень), структурного підрозділу (2 рівень) і компанії в цілому (3 рівень). При цьому, на наш погляд, досягнення особистих цілей повинно бути обов'язковою умовою отримання бонусу за досягнення цілей організації.

Другим, не менш важливим, критерієм ефективності є співвідношення і динаміка фонду оплати праці та фінансових показників компанії. Для підтримки рентабельності компанії необхідно щоб темпи зростання продуктивності праці випереджали темпи зростання оплати. Якщо цей принцип порушується, то це призводить до перевитрати фонду оплати праці, підвищення собівартості продукції або послуг і зниження прибутку, «проїдання» доходу. Найчастіше при впровадженні нової системи оплати спостерігається зростання фонду оплати праці. Якщо таке випереджувальне зростання є короткочасним, а в довгостроковому періоді (понад 1 рік) спостерігається поліпшення фінансових показників компанії, то систему оплати можна назвати ефективною. При стійкому випередженні темпів зростання фонду оплати праці над темпами зростання виручки або продуктивності, необхідно провести детальний аналіз витрат на оплату праці, фокусуючись на тих статтях витрат, які безпосередньо не пов'язані з обсягом випуску продукції (послуг).

Не менш важливим є накопичення людського капіталу, залучення і збереження найбільш результативних і компетентних співробітників. Управління людьми в епоху знань, що приходить на зміну епосі технологій, має на увазі створення культури праці, яка характеризується високою залученістю і відданістю справі та високою ефективністю роботи, оскільки саме в такій культурі співробітникам легше і приємніше працювати в повну силу. Система винагороди обов'язково повинна бути частиною цієї культури. В епоху знань потрібно ефективно заохочувати людей, а не просто платити за робочий час. Як

показали дослідження, присвячені питанням мотивації [Бергер, Бергер, 2008], люди набагато охочіше докладають зусиль, якщо поставлені перед ними цілі роботи сприймаються як важкі, але досяжні. При цьому, вони високо цінують заохочення за досягнення таких цілей. Ефективна система винагороди має на увазі поєднання матеріальних (оплата праці) і нематеріальних (можливості зростання і розвитку, визнання, постановка завдань) компонентів.

Інвестування компанії в розвиток співробітників передбачає певний ризик – можливо, що набувши досвіду і підвищивши свою кваліфікацію за кошти компанії, працівник прийме рішення піти в іншу організацію. Проте, інвестувати в розвиток персоналу вигідніше, ніж не інвестувати зовсім. Система винагороди повинна вирішувати завдання утримання та стимулювання ключових співробітників від яких залежить конкурентоспроможність організації.

Ключовими завданнями будь-якої системи винагороди персоналу є залучення, утримання та мотивація персоналу на продуктивну діяльність. Цих цілей не досягти, якщо система винагороди не враховує потреби персоналу. Сучасні тенденції в галузі управління винагородою показують все більший фокус на індивідуалізацію компенсаційних пакетів працівників [Бергер, Бергер, 2008]. Дилема «Платити людині або оплачувати посаду» в останні роки схиляється в сторону першого підходу. Таким чином, важливим завданням стає знаходження оптимального балансу між потребами, уподобаннями і мотиваційними чинниками працівників і витратами роботодавця. Широке поширення «системи кафетерію» (програми управління пільгами, які передбачають вибір співробітником із запропонованих варіантів) ілюструє цю тенденцію.

Наступна вимога до системи – гнучкість. Під гнучкістю ми будемо розуміти можливість системи винагороди змінюватися відповідно до потреб організації, включаючи технологічні та організаційні аспекти. У тому, що стосується технологічної гнучкості, ситуація досить прозора – на етапі прийняття рішення про впровадження інформаційної системи, яка обслуговує

управління персоналом і управління винагородами, зокрема, аналізуються можливості кожної з систем, їх масштабованість, адаптованість під інтереси клієнта, витрати (грошові та часові) на таку перебудову. З точки зору організаційної гнучкості ситуація може виглядати трохи інакше. Особливості корпоративної культури, стиль управління організацією, що склався, алгоритми прийняття рішень – все це може позначитися на можливостях системи винагороди оперативно змінюватися у відповідь на запити організації.

Адміністративна ефективність має на увазі, що вигреш від використання системи винагороди перевищує витрати, пов'язані з її функціонуванням (адмініструванням). Розглянемо що можна віднести до витрат на адміністрування системи винагород. В першу чергу, поточні витрати на підтримку інформаційної системи з управління персоналом і оплату праці співробітників, зайнятих управлінням винагородами (не розрахунком заробітної плати), тимчасові і людські витрати на збір показників, аналіз і розрахунки різних показників.

Наведемо приклад. Торгова компанія середніх розмірів (чисельністю до 250 чоловік), багато в чому піддавшись доказам зовнішніх консультантів, впровадила систему грейдів для всього персоналу. Аналіз оплати праці в компанії показав суттєві розходження з ринком праці, і не завжди такі відхилення можна було пояснити об'єктивними факторами (унікальною кваліфікацією працівника або, навпаки, недостатньою продуктивністю). Історично рішення про оплату праці приймалися на основі переговорів між генеральним директором і співробітником, перегляд оплати відбувався не на регулярній основі, а в залежності від потреб і запитів. З впровадженням системи грейдів, здавалося б, процес прийняття рішень про оплату стане простим і прозорим, а наявні розриви в оплаті праці з ринком можуть бути поступово згладжені для досягнення балансу між конкурентоспроможністю і внутрішньою значущістю кожної з робіт. Проте в процесі впровадження системи грейдів була врахована важлива складова – корпоративна культура компанії, яка не дозволила генеральному директору відмовитися від «ручного»

управління оплатою праці співробітників. Внаслідок даної практики менеджменту через рік після впровадження накопичилася така кількість «винятків» з розрахованих вилок оплати праці, що систему грейдів фактично вже не можна було назвати працюючим інструментом. В даному випадку, виграш від використання грейдингу виявився близьким до нуля, що звало нанівець ефект від впровадження системи.

Оптимальне співвідношення між внутрішньою справедливістю і зовнішньою конкурентоздатністю. З великою ймовірністю, в різних організаціях внутрішня цінність будь-якої роботи щодо всіх інших робіт буде відрізнятися. Це не буде мати значення до тих пір, поки ми не поглянемо на ринок праці. Якщо основна мета системи винагороди – це внутрішня справедливість, то деякі посади оплачуватимуться вище або нижче переважної ставки на ринку праці. Така ситуація ризикована для компанії, оскільки може вести до необґрунтованих переплат, з одного боку, і до неконкурентоспроможності пропозицією окремих вакансій, з іншого.

У міру розвитку систем винагороди і прискорення змін в економіці, акцент змістився з внутрішньої справедливості на ринкову вартість. Основна увага, на наш погляд, повинна приділятися даним щодо зовнішнього ринку оплати праці, при цьому принцип внутрішньої справедливості дотримується в межах кожного окремо взятого ринку оплати праці. Це означає, що принцип внутрішньої рівності важливий в середовищі ІТ-фахівців, бухгалтерів, виробничих робітників, але є несуттєвим для відносин в оплаті праці між цими групами, оскільки вони відносяться до різних зовнішніх ринків оплати праці.

Важливо розуміти, що не існує ідеальної системи винагороди, яка підходить будь-якій організації. Який би варіант не вибрала компанія, необхідно аналізувати короткострокові і довгострокові наслідки впровадження системи винагороди, з урахуванням факторів перерахованих вище.

Висновки. Хотілося б підкреслити важливість комунікації в управлінні програмами винагородження. Хоч би який був зв'язок між стратегічними цілями компанії і системою винагороди, як би не враховувалися потреби

працівників, необхідно постійно проводити чітку роз'яснювальну роботу для всіх без винятку працівників організації. Як правило, кожна зміну в оплаті праці або пільгах співробітники зустрічають зі скептицизмом, недовірою, а іноді і активним опором. І хоча прозора та повна комунікація змін не здатна повністю усунути негативну реакцію, вона відіграє важливу роль у зміцненні впевненості і віри співробітників у корисність системи винагороди, а, в кінцевому підсумку, і в підвищенні її ефективності.

ФОРМУВАННЯ КОЛЕКТИВУ ОРГАНІЗАЦІЇ

Міщук Світлана Вікторівна,
здобувач вищої освіти, 3 курс,
факультет управління та економіки,
Хмельницький університет управління та права
імені Леоніда Юзькова
Захаркевич Наталія Петрівна
науковий керівник,
к.е.н., доцент кафедри менеджменту, фінансів,
банківської справи та страхування
Хмельницький університет управління та права
імені Леоніда Юзькова

Актуальність проблеми. Сьогодні формування колективу в організації є чи не найважливішим критерієм успішного функціонування підприємства. Вдало підібраний персонал – це запорука успіху організації, тому що успішна діяльність підприємств в умовах жорсткої ринкової конкуренції залежить від творчої активності працівників. Управління персоналом в сучасних умовах повинно враховувати основні аспекти адаптації персоналу організації. Якісно сформована кадрова політика показує наскільки конкурентоспроможне підприємство у ринкових умовах.

Мета статі. Виявлення та аналіз основних факторів та елементів формування персоналу сучасної організації.

Виклад основного матеріалу. Кадрова політика – це сукупність правил, норм і цілей, які визначають напрямок та зміст роботи з персоналом. Через кадрову політику здійснюється реалізація цілей і завдань управління персоналом, тому її вважають ядром системи управління кадрами підприємства [1, с.37-38].

Основна мета кадрової політики полягає в забезпеченні оптимального балансу процесів відновлення і збереження чисельного та якісного складу кадрів у відповідності з потребами самої організації, вимогами діючого законодавства та станом ринку праці [1, с.37-38].

Колектив – це стійке об'єднання людей, що прагнуть до загальної мети, яке характеризується груповою згуртованістю [2]]. Елементами колективу є: учасники колективу, що відрізняються рисами та особливостями; цілі; способи, за допомогою яких реалізуються цілі; механізми здійснення внутрішніх і зовнішніх контактів, підтримки згуртованості.

Загалом колектив є мотиватором праці, фактором підтримки працівників, творчим середовищем, в якому розкриваються усі творчі здібності працівників, що може бути використано на користь підприємству. Якщо колектив підібраний вдало, працівники, відповідно, працюють в задоволення, з найбільшою ефективністю для підприємства. Але, щоб до цього дійти, підприємству слід створити належні умови для успішної роботи. Ознаками колективу є: спільна ціль в учасників колективу; психологічне визнання членами групи один одного, тобто усі в рівних умовах; взаємодія людей для досягнення мети; стала взаємодія між членами групи;

На нашу думку, на формування колективу впливають наступні фактори: роль менеджера при формуванні колективу; психологічний клімат в організації; формування корпоративної культури; згуртованість персонал. Охарактеризуємо коротко кожен з них.

Сьогодні, саме від менеджера з персоналу залежить ефективна діяльність самого колективу, тому що, судячи з того як він підбере працівників залежить клімат в колективі. Серед основних обов'язків менеджера з персоналу виділяють: розробка та підтримка належного стилю компанії, перегляд та прийняття відповідних кандидатів для відповідних команд, мотивування і, водночас, покарання співробітників. Сформувавши цілі і місію організації, він повинен правильно це донести до працівників, проводити різні заходи для зміцнення внутрішньої атмосфери у колективі та найголовніше відкрити перед кожним працівником його перспективи на даній посаді [2].

Корпоративна культура у системі управління відповідає за атмосферу всередині колективу, підтримує дух організації та створює належні умови для роботи персоналу. Корпоративна культура здатна впливати на ініціативність

персоналу та його вклад в те чи інше завдання, підтримувати нормальне спілкування між членами. Чим вищий рівень корпоративної культури, тим вищий престиж і конкурентоспроможність підприємства [3, с.5].

Сила корпоративної культури – це характеристика, що описує її стійкість та ефективність у протистоянні іншим тенденціям та визначається за допомогою наступних показників:

- 1) ємність корпоративної культури (кількість важливих припущень, що поділяються працівниками, розчленованість представлень про корпоративну культуру, конкретизація окремих її елементів);
- 2) сприйнятність корпоративної культури (кількість працівників, що розділяють принципи корпоративної культури);
- 3) ясність пріоритетів корпоративної культури (визначеність, обґрунтованість варіантів поведінки у різних ситуаціях) [3, с.5].

Наступним фактором є згуртованість колективу. Це поняття характеризує наскільки єдиний та дружній колектив створився. Єдність колективу визначається спільними інтересами людей, їх захопленнями, моральними цінностями, ідеями та діями. Згуртованість є найважливішою соціологічною характеристикою колективу. За своєю сутністю вона (характеристика) аналогічна економічній характеристиці його виробничої діяльності – продуктивності праці [3, с.6].

За спрямованістю розрізняють позитивну і негативну згуртованість. Негативна - це та, яка заважає ефективній діяльності організації. Персонал починає зосереджуватися на собі та своїх колегах і не прикладає достатньо дій для компанії або звертає увагу на інші цілі, які не притаманні підприємству. А позитивна, в свою чергу, навпаки.

Внутрішньо-психологічний клімат формується під впливом ряду обставин, які виникають в ході діяльності організації. Ці обставини впливають на роботу працівників і їх ставлення один до одного та, безпосередньо, до своєї роботи.

Будь-який керівник повинен враховувати поганий настрій працівника, тому що він знижує продуктивність і ефективність роботи. Тому психологічний клімат можна створювати самому, підлаштовуючись під ту чи іншу особу.

Психологічна атмосфера у колективі характеризується ступенем задоволеності від діяльності і, відповідно, результатами від неї. На неї впливають ряд обставин: характер і зміст діяльності; ставлення людей до діяльності; престижність роботи; розміри винагороди; перспективи зростання; наявність супутніх можливостей (вирішити власні проблеми, побачити світ, познайомитися з цікавими або корисними людьми, та ін.)

Висновки. Отже, на формування колективу впливає ряд факторів. Як бачимо, колектив відіграє одну з найважливіших ролей у функціонуванні організації. Кадрова політика виступає ядром системи управління персоналом і реалізується через кадрову роботу. Тому вибір політики підбору персоналу пов'язаний не тільки з визначенням основної мети організації, але й з вибором засобів, методів досягнення цієї мети. Добре організована робота персоналу забезпечує стабільне функціонування організації, забезпечення робочими місцями та реалізацію перспективних планів працівників.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Величко А. В., Силаєв А. В. Особливості формування кадрової політики організації в сучасних умовах. *Бюлетень Міжнародного Нобелівського економічного форуму*. 2012. № 1 (5). Том 2. С. 38-44.
2. Формування колективу організації. URL: https://kvpubd.kiev.ua/wp-content/uploads/2020/03/урок_19_20.pdf
3. Ринкова економіка: сучасна теорія і практика управління. Том 16. Вип. 3 (37)

НАПРЯМИ ВДОСКОНАЛЕННЯ ОБЛІКУ ДЕБІТОРСЬКОЇ ЗАБОРГОВАНOSTІ ЗА ТОВАРИ, (РОБОТИ, ПОСЛУГИ)

Очеретько Лариса Михайлівна,

к.е.н., доцент

Козирєва Єсенія Олегівна

Студентка

Національного університету “Запорізька політехніка”

м. Запоріжжя, Україна

Вступ. Сьогодні вітчизняні підприємства знаходяться у важкому становищі через фінансову кризу в країні та пандемію. Дебіторська заборгованість має значну вагу в складі поточних активів і може суттєво впливати на фінансовий стан підприємств. В статті розглядаються основні проблемні питання обліку дебіторської заборгованості за товари, (роботи, послуги) для вітчизняних підприємств. Проаналізовано види оцінки дебіторської заборгованості за вітчизняними та міжнародними стандартами.

Мета роботи. Запропонувати шляхи вирішення ряду проблемних питань щодо удосконалення обліку дебіторської заборгованості за товари, (роботи, послуги) на підприємствах.

Матеріали та методи: Дослідження проведено на основі праць в частині питання регулювання організації бухгалтерського обліку дебіторської заборгованості та його удосконалення таких вітчизняних та зарубіжних вчених: А.В. Гриліцька, Г.С. П’ятигорець, О. Д. Дерев’янка, Н.А. Матицина, Т.К. Лагода та ін. Зважаючи на численні наукові праці, варто підкреслити, що сьогодні існує багато недосліджених питань з даної теми і сучасні умови господарювання вимагають вирішення ряду нерозв’язаних облікових проблем.

У дослідженні використані наступні методи системного аналізу: дедукції, синтезу, абстрагування, конкретизації та порівняння.

Результати та обговорення. Результати роботи можуть бути використані вітчизняними підприємствами для підтримки своєї життєздатності у важкі часи, а також для подальшого розвитку системи обліку в цілому, аналізу та управління дебіторською заборгованістю за товари, (роботи, послуги) на підприємствах з метою підвищення їх конкурентоспроможності.

У складі поточних активів підприємств значну питому вагу має дебіторська заборгованість, що значною мірою впливає на фінансовий стан підприємства та в багатьох випадках погіршує його. Варто зазначити, що мова йде саме про безконтрольне та систематичне зростання дебіторської заборгованості, яке може загрожувати підприємству. На більшості підприємств основним видом такої заборгованості є дебіторська заборгованість за товари, (роботи, послуги). Відповідно до П(С)БО 10 «Дебіторська заборгованість», дебіторська заборгованість – це сума заборгованості дебіторів підприємству на певну дату. Під дебіторами слід розуміти юридичних та фізичних осіб, які внаслідок минулих подій заборгували підприємству певні суми грошових коштів, їх еквівалентів або інших активів[1].

Бухгалтерський облік дебіторської заборгованості за товари, (роботи, послуги) пов'язан з чималою кількістю проблемних питань. Найбільш вагомим дослідження питань регулювання організації бухгалтерського обліку дебіторської заборгованості та його удосконалення здійснили вітчизняні вчені: І. О. Бланк, М. Д. Білик, Ф. Ф. Бутинець, А. Д. Бутко, С. Ф. Голов, Р. О. Костирко, Т. Т. Басюк, Є. В. Мних, Ю. І. Осадчий, Г. В. Савицька, В. В. Сопко, В. О. Шевчук, О. А. Шевчук та ін. З іноземних науковців необхідно відзначити А. Апчерча, Дон Р. Хенсена, Д. Нортон, Р. Каплана, Я. В. Соколова та інших.

Сьогодні підприємства приділяють особливу увагу до шляхів вирішення зазначених питань у зв'язку з фінансовою кризою в країні. Нестабільна ситуація в Україні змушує багато вітчизняних підприємств працювати з відстрочкою оплати через низьку платоспроможність покупців. Серед основних проблем - метод оцінки дебіторської заборгованості. Згідно з вітчизняними стандартами поточна дебіторська заборгованість, що виникла в результаті реалізації продукції, товарів, робіт або послуг на умовах наступної оплати,

оцінюється за первісною вартістю. Тобто дебіторська заборгованість відображається в обліку в оцінці, визначеною договором, і залежить від кількості і ціни проданої продукції з врахуванням знижок і надбавок, що надаються покупцям[2]. Якщо ж звернутися до міжнародних стандартів, то під час первісного визнання дебіторську заборгованість оцінюють за їхньою справедливою вартістю, включаючи витрати на здійснення операції, які прямо відносяться до фінансового активу. Після первісного визнання дебіторську заборгованість слід оцінювати за амортизованою собівартістю, застосовуючи метод ефективного відсотка (Effective Interest Method). Ефективна ставка відсотка (Effective Interest Rate) - це ставка, яка точно дисконтує очікуваний потік майбутніх грошових платежів до строку погашення до поточної чистої балансової вартості фінансового активу або зобов'язання[2]. Облік дебіторської заборгованості за товари, (роботи, послуги) за справедливою вартістю здатен позитивно вплинути на фінансовий результат підприємства. Одними з перешкод для вітчизняних підприємств на шляху до оцінки зазначеної заборгованості за міжнародними стандартами є недостатня обізнаність українських фахівців з питання визнання справедливої вартості заборгованості та політика жорсткого контролю з боку держави, що зумовлює чітке дотримання вітчизняних норм ведення бухгалтерського обліку. Бухгалтери українських підприємств обмежені регламентованими вітчизняними концепціями ведення обліку та не можуть вийти за їх межі бо це несе за собою різного виду відповідальність. Зважаючи на усе зазначене вище пропонуємо дотримуватися міжнародних стандартів у питанні оцінки дебіторської заборгованості за товари, (роботи, послуги) й одночасно спільно з висококваліфікованими й авторитетними вітчизняними бухгалтерами розглянути питання доцільності внесення змін до чинних стандартів бухгалтерського обліку у частині вказаної теми.

Розглядаючи питання створення резерву сумнівних боргів варто відмітити, що у цій частині вітчизняні стандарти також відрізняються від міжнародних. Так, за українським стандартом бухгалтерського обліку, а саме П(С)БО 10 “Дебіторська заборгованість” передбачається два методи визначення

суми резерву сумнівних боргів: перший - застосування абсолютної суми сумнівної заборгованості; другий - застосування коефіцієнта сумнівності. Коефіцієнт сумнівності розраховується одним із наступних способів: визначення питомої ваги безнадійних боргів у чистому доході; класифікації дебіторської заборгованості за строками непогашення; визначення середньої питомої ваги списаної протягом періоду дебіторської заборгованості у сумі дебіторської заборгованості на початок відповідного періоду за 3-5 років. Як бачимо, в українських стандартах у частині розрахунку суми резерву сумнівних боргів передбачається спиратися на результати минулих періодів. У той же час МСБО зазначають такі методи:

1. Визначення вірогідності стягнення заборгованості по кожному дебіторові і нарахування резерву лише по тих дебіторам, стягнення заборгованості з яких сумнівно.
2. Нархування резерву в процентному відношенні від виручки за період.
3. Розподіл дебіторської заборгованості на кілька груп залежно від періодів відстрочки і нарахування резерву в процентному відношенні, визначеному для кожної групи.

Вважаємо доцільно використовувати запропоновані МСБО методи, які дозволяють більш точно розрахувати необхідну суму резерву сумнівних боргів та уникнути можливих втрат.

Наступною проблемою є брак достовірної та актуальної інформації про контрагента. В умовах нестабільної фінансової ситуації варто приділяти особливу увагу до фінансового стану, платоспроможності та репутації покупця, щоб сумнівні контракти не нашкодили фінансовому стану продавця. Складно відслідкувати на яких умовах потенційний покупець співпрацює з іншими підприємствами у поточний період та чи не має чималої кількості поточної дебіторської заборгованості за товари, (роботи, послуги) перед іншими. Адже інформація в Єдиному державному реєстрі не завжди актуальна та є недостатньо повною.

Для вирішення зазначеної проблеми слід запровадити постійний моніторинг потенційних дебіторів, що передбачає оцінювання фінансового стану та платоспроможності, ринкової репутації, іміджу клієнта тощо. Це можна робити за допомогою власної бази, створеної при співпраці з досвідченим аналітиком, а також використовувати платні системи. Однією з таких розробок є YouControl FinScore - це швидкий метод перевірки фінансової стійкості підприємства[3].

Для підвищення ефективності роботи вітчизняних підприємств за рахунок вдосконалення системи обліку дебіторської заборгованості за товари, (роботи, послуги) також рекомендовано:

1. Розробити комплекс заходів щодо пошуку можливих шляхів збільшення кількості покупців та замовників, що допоможе зменшити ступінь ризику несплати боргів.

2. Періодично контролювати співвідношення дебіторської заборгованості, її питому вагу фінансовій звітності підприємства.

3. Окреслити ліміти дебіторської заборгованості за товари, (роботи, послуги) як у загальних обсягах, так і в розрахунку на одного дебітора, на товарну категорію (видів робіт, послуг).

4. Здійснення періодичної та системної інвентаризації дебіторської заборгованості за товари, (роботи, послуги), вчасно виявляти просрочену дебіторською заборгованість.

5. Створювати резерв сумнівних боргів за результатами проведеної інвентаризації дебіторської заборгованості за товари, (роботи, послуги) в кінці року перед складанням звітності, а використовувати його протягом звітного року. Резерв сумнівних боргів варто формувати залежно від розмірів підприємства, обсягів та характеру діяльності.

6. Використовувати метод надання знижок за дострокової оплати, що спонукатиме покупця погасити свою заборгованість найближчим часом.

7. Підвищити кваліфікації менеджера з продажу або додати до штату співробітників аналітика, який міг би детально проаналізувати ринок і

потенційних контрагентів на сьогодні та майбутні періоди, а також виокремити категорії товарів (робіт, послуг) які доцільно та недоцільно продавати на умовах подальшої оплати.

Висновки. Встановлено, що ефективна політика управління дебіторською заборгованістю за товари (роботи, послуги) здатна значною мірою впливати на фінансове становище підприємства. Саме тому керівникам підприємств варто звернути увагу на організацію обліку дебіторської заборгованості в ньому та запросити кваліфікованих фахівців з цього питання, якщо буде потреба. Водночас ефективній роботі підприємства у сучасних умовах господарювання сприятиме підвищення кваліфікації безпосередньо його працівників.

Крім того, доцільно знайти швидкий та ефективний спосіб перевірки потенційних контрагентів щодо їх платоспроможності. Розповсюдження використання онлайн-зв'язку можна використати як можливість вирішення наявних питань зазначеної теми спільно з бухгалтерами вітчизняних та іноземних підприємств. Особливу увагу слід приділити вивченню міжнародних стандартів бухгалтерського обліку зважаючи на недосконалість вітчизняних стандартів у частині розглянутої теми.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Про затвердження Національного положення (стандарту) бухгалтерського обліку: Наказ МФУ від 08.10.1999р. № 237 [Електронний ресурс]: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0725-99#Text>
2. Дебіторська заборгованість порівняння обліку за МСБО (МСФЗ) та П(С)БО. [Електронний ресурс]: <https://uteka.ua/ua/publication/commerce-12-msfo-28-debitorskaya-zadolzhennost-sravnenie-ucheta-po-msbu-msfo-i-psbu>
3. Система YouControl - онлайн-сервіс перевірки компаній. [Електронний ресурс]: <https://youcontrol.com.ua/tutorials/yak-kontroliuvaty-debitorsku-zaborhovanist-4-kroky-unyknennia-finansovykh-neharazdiv-dlia-vyrobnykiv-i-postachalnykiv/>

НАПРЯМИ ВДОСКОНАЛЕННЯ ФІНАНСОВОГО ОБЛІКУ ОСНОВНИХ ЗАСОБІВ В ЧАСТИНІ ІННОВАЦІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

Очеретько Лариса Михайлівна,

к.е.н., доцент

Мельник Олександра Миколаївна,

бакалавр

НУ «Запорізька політехніка»

м. Запоріжжя, Україна

Вступ. У сучасних умовах важливу роль в розвитку національної економіки відіграють інновації. Застосування інновацій на мікроекономічному рівні сприяє активізації інвестиційного процесу, впровадженню нових технологій, використанню передового закордонного досвіду.

Ефективне управління інноваційною діяльністю підприємства потребує створення та надійного функціонування обліково-аналітичного забезпечення.

Важливу роль у здійсненні інноваційної діяльності відіграють основні засоби. Вони є об'єктами обліку, за якими накопичується інформація щодо витрат.

Мета роботи. Метою дослідження є розробка обґрунтованих пропозицій щодо формування напрямів вдосконалення обліку основних засобів в частині інноваційної діяльності.

Матеріали та методи. Дослідження проведено на основі праць в частині питань розвитку теорії та практики обліку інноваційної діяльності на підприємстві таких вітчизняних та зарубіжних вчених: М. Авилкіна, І. Волошин, В. Гик, Л. Гнилицька, Н. Гришко, О. Грицай, Н. Гуріна, Д. Дідух, А. Загородній, В. Жук, О. Кантаєва, О. Ковальова, О. Левицька, Н. Ліба та ін.

Значний внесок у розробку теоретичних питань та методологічних підходів до проблеми вдосконалення обліку основних засобів зробили у своїх дослідженнях провідні вчені-економісти: вітчизняні - М. Т. Білуха, Ф. Ф.

Бутинець, С. Ф. Голов, А. П. Грінько, Г. Г. Кірейцев, М. В. Кужельний та ін.; зарубіжні – В. Ф. Палій, Я. В. Соколов, А. Д. Шеремет та ін.

Аналіз вивчених джерел показує, що, незважаючи на велику кількість наукових праць, питання обліку основних засобів та витрат від їх використання в частині інноваційної діяльності на підприємстві до сих пір є відкритим та недостатньо дослідженим і потребує подальшого наукового опрацювання.

Дослідження проведено з використанням методів системного аналізу, синтезу, абстрагування, конкретизації та порівняння.

Результати та обговорення. Як вказує Р. А. Алборов, бухгалтерський облік сьогоденних ринкових відносин вже вийшов за кордони простого рахівництва та послідовності реєстрації господарських фактів. Це своєчасно зобов'язує ведення бухгалтерського обліку на підприємствах у межах загальних принципів і положень, які затверджені законодавчими актами країни.

Організація та ведення бухгалтерського обліку об'єктів інноваційної діяльності, зокрема основних засобів та витрат від їх використання у процесі здійснення інноваційної діяльності, в Україні розкриті недостатньо.

Інноваційну діяльність в Україні регламентують наступні основоположні законодавчі акти: Закон України «Про інноваційну діяльність», «Про пріоритетні напрями інноваційної діяльності в Україні» та «Про загальнодержавну комплексну програму розвитку високих наукових технологій».

Згідно з Законом України «Про інноваційну діяльність», інноваційна діяльність – це діяльність, що спрямована на використання й комерціалізацію результатів наукових досліджень та розробок і зумовлює випуск на ринок нових конкурентоздатних товарів і послуг.

Інноваційна діяльність – це складний комплекс різноманітних специфічних господарських процесів, пов'язаних зі створенням, використанням та комерціалізацією наукових досліджень і розробок на підприємстві, відокремлена від інших видів діяльності за певними ознаками, обумовленими

феноменом інновації. Отже, організація та ведення обліку об'єктів інноваційної діяльності має здійснюватися з урахуванням цих особливостей.

У Законі України «Про інноваційну діяльність» виокремлено такі типи інновацій: технології, продукція, послуги, організаційно-технічні рішення. В той же час в Міжнародному стандарті «Керівництво Осло. Рекомендації щодо збору та аналізу даних стосовно інновацій» наведено чотири типи інновацій – продуктові, процесові, організаційні й маркетингові.

Таким чином, робимо висновок, що об'єктом бухгалтерського обліку інноваційної діяльності є не тільки інноваційний продукт у вигляді товару або наданої послуги, але й все те, що стосується процесу його виготовлення, організації впровадження та збуту. З цього випливає, що основні засоби, задіяні у процесі виготовлення, організації та збуту інноваційного продукту, також є об'єктом бухгалтерського обліку інноваційної діяльності.

Згідно П(С)БО 7 «Основні засоби», основні засоби – це матеріальні активи, які підприємство утримує з метою використання їх у процесі виробництва або постачання товарів, надання послуг, здавання в оренду іншим особам або для здійснення адміністративних і соціально-культурних функцій, очікуваний строк корисного використання (експлуатації) яких більше одного року (або операційного циклу, якщо він довший за рік).

Основні засоби та пов'язані з ними процеси, будь-якої, в тому числі інноваційної, діяльності мають бути відокремлені за допомогою облікового інструменту – формування робочого плану рахунків.

Так, формуючи робочий план рахунків, бухгалтер повинен керуватися практичними потребами підприємства. Наприклад, невеликій фірмі достатньо мати декілька десятків рахунків, великому промисловому підприємству – використовувати тисячі рахунків.

У Плані рахунків та Інструкції про його застосування для відображення витрат, доходів та результатів інноваційної діяльності не наведено типової кореспонденції рахунків.

Виходячи з цього, ми рекомендуємо відокремити в робочому плані рахунків витрати від використання основних засобів, що пов'язані з основним виробництвом типових продуктів (послуг) від використання основних засобів в частині інноваційної діяльності.

Вважаємо, що недоцільно відокремлювати основну діяльність підприємства від інноваційної шляхом введення субрахунків в робочий план рахунків для господарських засобів або їх джерел утворення. Такий спосіб перевантажує обліковий процес підприємства і викликає складність його ведення.

Найкращим рішенням для задоволення потреб внутрішніх та зовнішніх користувачів, на нашу думку, є формування робочого плану рахунків на засадах відокремлення центрів відповідальності за доходами та витратами інноваційної діяльності від інших видів діяльності з урахуванням специфіки інноваційного циклу окремо взятого підприємства. На внутрішньому рівні це посилить контроль, аналітичність отриманих даних, а отже, прийняття оптимальних управлінських рішень.

Прикладами основних засобів інноваційної діяльності, що одночасно є об'єктами обліку, щодо яких має накопичуватись інформація щодо витрат, є: виробниче обладнання; інфраструктура виробництва і підприємництва тощо.

Але варто розуміти, що цього переліку недостатньо для того, щоб розкрити всі етапи інноваційної діяльності підприємства. Є потреба відобразити, наприклад, формування споживчого ринку та збуту товарної продукції, процес організаційно-технічних рішень, формування первісної вартості результатів інноваційної діяльності тощо. Очевидно, що потрібно більш конкретно відокремити витрати від основних засобів, що стосуються інноваційної діяльності, та деталізувати їх шляхом виокремлення субрахунків.

Згідно з Методикою приведення механізму аналітично-статистичного спостереження стану інноваційного розвитку економіки у відповідність із стандартами Організації економічного співробітництва і розвитку та ЄС, інноваційні витрати – це всі витрати, пов'язані з інноваційною діяльністю, а

саме: внутрішні дослідження та розробки; зовнішні дослідження та розробки; придбання машин та обладнання, пов'язаних з виробництвом інноваційних продуктів та процесів; придбання патентів та ліцензій, промислових зразків; навчання та маркетингові дослідження. Але ця методика не розкриває порядок формування інноваційних витрат в обліку.

Для ефективного управління інноваційним процесом можна запропонувати ввести субрахунки витрат від використання основних засобів на виробництво, витрат, пов'язаних зі збутом, адміністративних витрат, але все це не забезпечить побудову цілісної системи обліку витрат протягом всього етапу життєвого циклу інновацій.

При введенні додаткових субрахунків для відображення обліку витрат від використання основних засобів в частині інноваційної діяльності перевантажується зайвою деталізацією система аналітичного обліку, яка водночас стає складною, громіздкою та недостатньо гнучкою.

Вважаємо за доцільне здійснювати відокремлення в обліку видів витрат від основних засобів в частині інноваційної діяльності за допомогою кодування в системі управлінських субрахунків. Для здійснення обліку витрат пропонуємо до рахунків класу 8 «Витрати за елементами» відкривати управлінські рахунки третього, четвертого і так далі порядку.

Розглянемо умовну ситуацію обліку на підприємстві машинобудівної галузі на прикладі списання амортизаційних відрахувань основного засобу інноваційної діяльності, а саме випробувального стенду, з використанням рахунків класу 8 «Витрати за елементами». Необхідно відобразити в обліку витрати на амортизацію основного засобу – випробувального стенду «А», що брав участь у виробництві інноваційного зразка - двигуна. Позначимо основний виробничий цех кодом 1, інші цехи – кодом 2, 3, а цех № 5 (номер присвоєно умовно), що займається виробництвом власне дослідного зразка – кодом 5. Таким чином, амортизація основних засобів, що направлені на виробництво інноваційних продуктів будуть мати субрахунок 831.5. Сам інноваційний продукт, назвемо його «Б», позначимо кодом 10, витрати основного засобу «А»

визначимо кодом 25, тоді елемент матеріальних витрат за кодом 831.5.10.25 буде означати «витрати на амортизацію основного засобу «А» для виробництва дослідного зразка «Б».

Отже, на прикладі списання амортизації, облік витрат від використання основних засобів в частині інноваційної діяльності за допомогою запропонованого підходу буде виглядати наступним чином (табл.1):

Таблиця 1

**Облік витрат від використання основних засобів в частині
інноваційної діяльності**

	Зміст господарської операції	Д-т	К-т
	1	2	3
	Нараховано амортизацію на випробувальний стенд «А», що має загальнопромислове призначення для виробництва інноваційного зразка – двигуна – «Б».	831.5. 10.25	131
	Списано амортизацію, нараховану на випробувальний стенд, що використовується для виробництва інноваційного зразка, на загальнопромислові витрати	91	831.5. 10.25

Такий підхід до обліку витрат від використання основних засобів допомагає розвантажити синтетичний облік, забезпечуючи при цьому зручність та оперативність.

Висновки. Отже, за результатами проведеного дослідження, можна зробити наступні висновки:

1. Для відокремлення в обліку об'єктів обліку інноваційної діяльності від інших видів діяльності, слід розробити робочий план рахунків зі створення субрахунків. Найкращим рішенням для задоволення потреб внутрішніх та зовнішніх користувачів є формування робочого плану рахунків на засадах відокремлення центрів відповідальності за доходами та витратами інноваційної діяльності від інших видів діяльності з урахуванням специфіки інноваційного циклу окремо взятого підприємства.

2. Задля запобігання перевантаження системи аналітичного обліку, слід здійснювати відокремлення в обліку видів витрат від використання основних засобів в частині інноваційної діяльності за допомогою кодування в системі управлінських субрахунків. Для здійснення обліку витрат інноваційної діяльності до рахунків класу 8 «Витрати за елементами» відкривати управлінські рахунки третього, четвертого і так далі порядку.

ШЛЯХИ ВДОСКОНАЛЕННЯ ОБЛІКУ ГОТОВОЇ ПРОДУКЦІЇ ДЛЯ ПІДПРИЄМСТВ МАШИНОБУДІВНОЇ ГАЛУЗІ

Очеретько Лариса Михайлівна,

к.е.н., доцент

Тиха Анастасія Дмитрівна,

бакалавр

НУ «Запорізька політехніка»

м. Запоріжжя, Україна

Вступ. Зміни, що відбуваються в сучасній економіці України потребують своєчасно розробляти та впроваджувати нові способи ведення бухгалтерського обліку. Для досягнення відповідності та актуальності обліку на підприємстві діючим стандартам, слід проводити регулярний моніторинг змін, що відбувається в бухгалтерському обліку, а також запровадити нові дослідження щодо діяльності підприємства.

Одним із варіантів такого дослідження є аналіз у сфері методики обліку готової продукції, а також мінімізація витрат пов'язаних з її реалізацією. Як правило, в наш час більшість працюючих компаній мало звертає увагу на вдосконалення діючого плану рахунків та первинних документів, аналіз дебіторської заборгованості для її раціоналізації.

Мета роботи. Метою проведеного дослідження є пошук оптимальних шляхів вдосконалення ведення бухгалтерського обліку готової продукції на підприємствах машинобудівної галузі.

Матеріали та методи. Аналізу піднятих питань присвятили свої дослідження: Вороніна В.Л., Бутинець Ф.Ф., Глібко В.М., Пушкар М.С., Малюга Н.М., Чебанова Н.В., Должанський М.І., Завгородній В.П., Лишиленко О.В. та інші українські вчені-економісти.

Дослідження проаналізованих джерел засвідчує, що незважаючи на дослідження, які проводяться на підприємстві з приводу даної теми, це питання залишається все ще актуальним та вимагає подальшого вивчення.

Розробка шляхів вдосконалення готової продукції проводилась на підставі первинних документів, аналізу консолідованої фінансової звітності, зокрема графі дебіторської заборгованості та М(С)БО, а також з використанням наступних економічних методів: аналізу, порівняння, синтезу та дедукції.

Результати та обговорення. Ведення обліку готової продукції на підприємствах машинобудівної галузі проводиться на підставі первинних документів, а саме: актів, накладних, бухгалтерських відомостей щодо реалізації продукції та сертифікатів якості. Після комп'ютеризації бухгалтерського обліку та створення відповідних програм, його ведення значно спростилося. В сучасних реаліях на великих підприємствах застосовуються програми адаптовані саме під потреби даного підприємства – його спеціалізацію, ведення обліку (наприклад більшість підприємств не використовують в своєму робочому плані рахунків 8 клас). Гарною альтернативою програмі 1С є ведення обліку за допомогою програми для обліку – SAP Logon, що є більш зручною для використання.

Калькулювання виробничої собівартості продукції на великих підприємствах в останні роки здійснюється на основі М(С)БО, варто зауважити, що в такому випадку витрати повністю збігаються з П(С)БО, однак певні відмінності можуть виникнути при формуванні собівартості.

Тому, на мою думку, доцільно буде ввести та використовувати в Плані рахунків підприємств 8 клас та зафіксувати такі зміни в обліковій політиці. Мають бут відкриті наступні синтетичні рахунки:

- 80 «Матеріальні витрати»;
- 81 «Витрати на оплату праці»;
- 82 «Відрахування на соціальні заходи»;
- 83 «Амортизація»;
- 84 «Інші операційні витрати»;
- 85 «Інші затрати».

На перших чотирьох запропонованих рахунках та на відкритих за потребою субрахунках буде вестись облік витрат операційної діяльності. Тоді як відкриття 85 рахунку буде пов'язане з розрахунком витрат для інвестиційної, фінансової, а також з іншими витратами діяльності.

Перевагами на користь такого рішення стане:

- можливість створити більш детальну аналітику рахунків з приводу затрат на виробництво готової продукції, що вже існують на шляху формування собівартості готової продукції;
- проведення аналізу додаткових відкритих субрахунків допоможе оптимізувати та скоротити понесені витрати;
- автоматизація заповнення витрат за елементами в розділі III «Звіту про фінансові результати».

Удосконалення обліку готової продукції на підприємстві повинно починатись саме з первинних документів. Обираючи найбільш необхідні напрями для такої модифікації слід звернути увагу на:

- зріст швидкості складання та аналізу інформації;
- підвищення рівня точності аналітичних відомостей;
- збільшення контролю щодо обліку вибуття готової продукції, запасів та товарів;
- економію часу на складання та обробку документів.

Згідно наведених вище напрямів ще однією перевагою на користь введення 8 класу саме на підприємствах машинобудівної галузі може стати вдосконалення вже застосовуваної Відомості 16 А з приводу готової відвантаженої продукції щодо деталізації за її статтями балансу, а саме кількістю, вартістю, собівартістю та фактично отриманими грошовими коштами в розрахунку на кожного покупця. Такі модифікації допоможуть пришвидшити оперативний аналіз за реалізованою продукцією та дадуть змогу швидко, за необхідності, розрахувати суму дебіторської заборгованості на запитувану дату за будь-яким покупцем.

Важливо пам'ятати і про проблему отримання грошових коштів за реалізовану продукцію, що постає при організації обліку готової продукції. Мова йде про дебіторську заборгованість, яка з одного боку збільшує процент потенційних покупців, а з іншого скорочує обсяги наявних вільних обігових коштів на заводі.

Пропозиція щодо вдосконалення такої ситуації полягає у застосуванні певних форм безготівкових розрахунків, які б забезпечували своєчасне перерахування коштів за реалізовану продукцію. Найбільш зручним способом, на мою думку, є використання перед сплати за продукцію та така форма розрахунків як акредитив. Я переконана, що запропоновані форми безготівкового розрахунку являються оптимально безпечними й зводять до мінімуму появу безнадійної дебіторської заборгованості.

Висновки. Отже за результатами проведеного дослідження на сьогоднішній день для актуальної та ефективної організації обліку щодо наявності та руху готової продукції велике значення займає використання облікової інформації для оцінки та певної характеристики виготовленої продукції. Для більш детального відображення інформації за витратами на виготовлення готової продукції було запропоновано ввести до Плану рахунків заводу 8 клас та наведено переваги від його використання.

Також в первинній документації заводу можна провести ряд модифікацій що стосуються удосконалення Відомості 16 а під зростаючі потреби заводу, а також ввести практику авансових розрахунків або акредитиву для покупців готової продукції, що покликано скоротити рівень дебіторської заборгованості.

АСПЕКТИ РОЗВИТКУ МИТНОЇ СПРАВИ УКРАЇНИ

Печоріна Марина Ігорівна

Студентка

Сторожук Олександр Володимирович

К.е.н, доцент

Університет ДФС України

Вступ. Митна справа відіграє одну з вагомих складових економічного розвитку будь-якої держави, своїми функціями та інструментами вона допомагає впливати на економічні процеси в країні. Питання розвитку митної справи має насичену історію на всіх етапах встановлення вона була атрибутом держави і тому вдосконалення надзвичайно важливе на сучасному періоді.

Цілі. Підібрати необхідні заходи для підвищення ефективної митної справи України.

Виклад основного матеріалу. За час всієї історії незалежної України митна справа проходила свої етапи розвитку від часів Київської Русі і до теперішнього етапа, свій вигляд вона отримала в результаті тривалого історичного розвитку від суто тривіальних форм до складної за структурою митної системи. Розвиток економіки, суспільства, розширенням міждержавних зв'язків ускладнювалися і державні завдання у сфері митної справи. Відповідно, змінилися напрями і засоби здійснення митної політики, яка реалізовується на всій території держави. Проблеми сучасної митної політики пов'язані із контролем на митницях, від даного питання походять такі фактори впливу на ефективність митної політики:

- частка товарів переміщується з приховуванням інформації від фіскальних органів або шляхом контрабанди; – велика кількість правопорушень у сфері інтелектуальної власності;
- невідповідність існуючої системи митного контролю сучасним стандартам пропускної спроможності;

- наявність певних шахрайських і корупційних схем у системі державного управління митною справою;
- великий обсяг тінізації зовнішньоекономічної діяльності вітчизняних підприємств тощо [1]

Вдосконалення наведених негативних факторів, які стримують розвиток митної політики держави приведуть до стрімкого зростання економіки через регулювання зовнішньоекономічної діяльності.

Актуально виділити основні напрями покращення політики: впровадження міжнародних стандартів та вимог у напрямі підвищення рівня захисту національних інтересів держави ;спрощення митних процедур, яке покликане зменшити кількість зловживань у зазначеній сфері; підвищення ефективності виявлення та протидії негативним явищам у середовищі зовнішньої торгівлі; покращення здійснення зовнішньоекономічної діяльності та створення оптимальних умов для її учасників. [2]

Отже, ефективна митна політика повинна реагувати на зовнішні загрози та протидіяти у напрямку посилення забезпечення економічних інтересів держави й максимального врахування в національній митній системі міжнародних правил та вимог. Також вона повинна рухатися у напрямку від тарифних обмежень до нетарифного регулювання, як це і відбувається в усьому світі Митна політика повинна збалансовувати питання зовнішньої торгівлі, захисту вітчизняного товаровиробника, забезпечувати реалізацію національних інтересів за для стимулювання розвитку національної економіки.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Єдинак В.Ю. Вплив митної політики на зовнішньоекономічну діяльність підприємств / В.Ю. Єдинак, Н.М. Плешкова, С.П. Ніжніченко // Ефективна економіка. – 2014. – № 11
2. Бережнюк І. Г. Митне регулювання України: національні та міжнародні аспекти: [монографія]. Д.: Акад. мит. служби України, 2009. С. 394—395.

МАТЕМАТИЧНЕ МОДЕЛЮВАННЯ ТА ІНФОРМАЦІЙНІ ТЕХНОЛОГІЇ В НАВЧАЛЬНИХ РОБОТАХ ЕКОНОМІЧНОГО ПРОФІЛЮ

Прийменко Сергій Олександрович,
к.ф.-мат.н., доцент, старший викладач кафедри природничо-
математичних дисциплін та методики їх викладання,
Донецький обласний інститут післядипломної педагогічної освіти
г. Краматорськ, Україна
Гундарева Галина Володимирівна,
завідувач відділу природничих дисциплін,
Донецький обласний інститут післядипломної педагогічної освіти
г. Краматорськ, Україна

Вступ. В нинішній час спостерігається сталий інтерес науковців та практиків у галузі економічних досліджень до розв'язку проблем з використанням математичних методів та моделювання засобами інформаційних технологій. Такі методи та технології являють собою основу розв'язку задач в різних сферах підприємництва та дають наукове підґрунтя управлінським рішенням.

Динамічність розвитку та нестабільність соціально-економічного середовища весь час породжує нові нерозглянуті питання та невирішені задачі, не зважаючи на численні наукові та навчально-методичні публікації з цієї тематики.

Математичне моделювання в економіці, зазвичай, пов'язане з аналізом статистичних даних. Отримання ж таких даних неможливе без залучення інформаційних технологій. Тому розв'язування задач економіко-математичного моделювання потребує від дослідників не тільки знань в області конкретизованих економічних проблем, але й уміння використовувати ці методи в комп'ютерних додатках. Все це обумовлює актуальність даного дослідження.

Мета роботи полягає у висвітленні особливостей застосування інформаційних технологій в сучасних методах економіко-математичного

моделювання поведінки соціально-економічних систем в детермінованій та стохастичній постановці.

Матеріали та методи. У процесі дослідження застосовано низку загально наукових та спеціальних методів дослідження, а саме: теоретичного узагальнення та системної оцінки при визначенні характерних особливостей застосування методу економіко-математичного моделювання стосовно економіки та її складових частин; логічного узагальнення та аналізу – для виявлення складових взаємозв’язків економічних показників; аналізу та синтезу для формалізації етапів застосування методики економіко-математичного аналізу; формалізації та моделювання – для розробки моделі взаємозв’язку економіко-математичного моделювання та сучасних програмних засобів обробки чисельних даних та аналітичних виразів.

Результати та обговорення. Виділимо декілька характерних особливостей застосування методу економіко-математичного моделювання в економіці:

1. Розглядаються окремі сторони господарської діяльності, яка описується системою показників; для кожного економічного явища або процесу ці показники угруповуються, зазвичай, певним чином в залежності від об’єкту дослідження. Обчислюються та аналізуються кількісні оцінки цих показників.

2. Вивчаються взаємозв’язки, взаємозалежності та взаємообумовленості згрупованої системи показників. Для цього виявляються співвідпорядкованості показників, виділяється сукупний результативний показник та фактори, які на нього впливають.

Попередньо доцільно класифікувати показники-фактори по групах: зовнішні і внутрішні, основні і не основні, вхідні і вихідні, та встановити їх співвідношення з рівнями управління.

3. Встановлюються кількісні значення впливу виділених факторів на сукупний показчик. Вплив більшості факторів має стохастичну природу, та для його встановлення необхідно провести статистичні спостереження, зібрати та обробити безліч фактів. За результатами обробки будують математичну модель.

За логікою розглянутого процесу побудови математичної моделі, застосування економіко-математичного моделювання складається з наступних процедур:

- аналіз об'єкта дослідження;
- визначення системи показників, що описують предмет дослідження;
- встановлення співвідпорядкованості показників;
- виділення груп супідрядних чинників;
- класифікація факторів на основні і другорядні;
- встановлення форми взаємозв'язків між показниками;
- вибір прийомів і способів для вивчення взаємозв'язків.

Застосування математичних прийомів і способів аналізу складають методика економіко-математичного дослідження. Ця методика має свої особливості на різних етапах дослідження:

- при первинній обробці інформації;
- при вивченні стану і закономірностей розвитку досліджуваних об'єктів і систем;
- при визначенні взаємовпливу показників-факторів один на одного;
- при оцінюванні резервів зростання ефективності економічного об'єкта або системи;
- при прийнятті рішень.

Перелік вживаних прийомів та способів також свій на кожному етапі: при первинній обробці інформації застосовуються методи угруповання показників, порівняння, графічне представлення даних, що аналізуються, розрахунок відносних і середніх величин; при вивченні стану та закономірностей розвитку досліджуваних об'єктів застосовують статистичні методи і аналіз показників рядів динаміки; для визначення взаємного впливу показників-факторів використовують факторний аналіз; для оцінки резервів зростання ефективності економічного об'єкта або системи, і при прийнятті рішень переважно застосовують економічні та матричні методи, теорії виробничих функцій, теорії міжгалузевого балансу, оптимального програмування.

Найбільш поширеним програмним засобом для економіко-математичного моделювання є електронні таблиці офісного додатка Microsoft Excel. У навчальних посібниках [3, 6-8] детально описані способи розв'язання задач математичної економіки за допомогою надбудов: «Майстер функцій»; «Майстер побудови діаграм»; «Аналіз даних»; «Пошук рішення».

Багато напрямків сучасної математики та програмування охоплено в системі комп'ютерної алгебри «Maple». У навчальному посібнику [1] описані інтерфейс, основні поняття і конструкції, операції і функції математичного аналізу, способи розв'язування рівнянь і нерівностей, типові засоби програмування, основні графічні можливості, спеціалізовані пакети системи «Maple». Багато задач економіко-математичного моделювання в ймовірнісно-статистичній постановці розв'язані за допомогою «Maple» в навчальному посібнику [3].

Кількість розроблених ефективних алгоритмів для розв'язування задач економіко-математичного моделювання постійно зростає. Зазвичай, розроблені алгоритми реалізують у вигляді бібліотек до певних додатків або пакетів прикладних програм. Загальновживаним прикладом такого пакету можна вважати «WinQSB» (Quantitative Systems for Business, адаптована під Windows). Розробником цього пакета є американський математик і програміст китайського походження Yih-Long Chang. Даний програмний продукт можна знайти в мережі Інтернет у вільному доступі. Основні можливості «WinQSB» описані в [2, 4, 5].

Методи, вживані при дослідженні процесів та явищ, що протікають в економічних об'єктах і системах, можна згрупувати за кількома ознаками: науковому підходу, характером взаємозв'язку між показниками, по об'єктах дослідження (методи мікро- та макроекономіки); способам оптимізації. Науковий підхід дозволяє виділити три групи методів: загальноекономічні, статистичні та математичні.

До загальноекономічних методів аналізу господарської діяльності відносяться: порівняння, графічне зіставлення, балансова ув'язка, ланцюгові

підстановки, арифметичні різниці та ін. Статистичні методи можна розділити на дві групи: традиційні (середніх і відносних величин, індексний метод, обробки рядів динаміки); математико-статистичні (дисперсно-кореляційний аналіз, регресійний аналіз, кластерний аналіз). Математичні методи в узагальненому вигляді представлені трьома основними групами методів: методи оптимального програмування (лінійне, динамічне, нелінійне та ін.); методи дослідження операцій та прийняття рішень (теорія графів, теорія ігор, теорія масового обслуговування та ін.); економетричні методи.

За характером взаємозв'язку між показниками розрізняють методи детермінованого і стохастичного аналізу. За складністю застосовуваного інструментарію аналітичні методи діляться на методи елементарної і вищої математики. Методи елементарної математики використовуються в звичайних традиційних економічних розрахунках при обґрунтуванні потреб у ресурсах, обліку витрат на виробництво, розробці планів, проєктів, при балансових розрахунках і т.п. Виділення методів класичної вищої математики зумовлено тим, що вони застосовуються не тільки в рамках інших методів, наприклад, методів математичної статистики і математичного програмування, а й самостійно. Так, факторний аналіз зміни багатьох економічних показників може бути здійснений за допомогою диференціювання та інтегрування. За ознакою оптимальності всі економіко-математичні методи (завдання) поділяються на дві групи: оптимізаційні і не оптимізаційні. Якщо при розв'язуванні задач використовується критерій оптимальності, то метод відноситься до оптимізаційних, в іншому випадку, він відноситься до групі не оптимізаційних методів. Різноманіття зазначених методів надає економісту широкі можливості у виборі інструментарію дослідження.

До основних способів первинної обробки економічної інформації відносяться: метод порівняння; спосіб угруповання; балансовий метод; графічний спосіб. Розглянуті способи виконують, в основному, допоміжну роль в аналізі. Для розв'язання більш складних завдань (визначення стану і закономірностей розвитку досліджуваних об'єктів і систем, визначення

взаємовпливу економічних показників-факторів один на одного, оцінка резервів зростання ефективності економічного об'єкта або системи, управління економічними об'єктами або системами) необхідно використовувати методи економіко-математичного моделювання, застосування яких ґрунтується на побудові відповідних моделей.

У загальному сенсі модель - це система, здатна замінити оригінал (тобто реальний об'єкт чи процес) так, щоб її вивчення давало інформацію про оригінал. Модель може повністю або частково відтворювати структуру модельованої системи та її функції. Моделювання - процес побудови, дослідження і реалізації моделі, який здатний замінити реальну систему і дати інформацію про неї. Математична модель - система математичних і логічних співвідношень, які описують структуру і функції реальної системи. Економіко-математична модель - це математичний опис економічного процесу або явища з метою його дослідження і управління.

Методика економіко-математичного моделювання полягає в наступному:

- 1) здійснюється економічна постановка задачі,
- 2) складається математична модель,
- 3) проводяться розрахунки по побудованій математичній моделі і аналізуються отримані результати,
- 4) якщо побудована модель не дає бажаних результатів, її коригують.

Висновки. У роботі вивчені практичні завдання економіко-математичного моделювання: аналіз економічних об'єктів і процесів засобами математики; економічне прогнозування з метою передбачення розвитку економічних процесів; вироблення управлінських рішень на всіх рівнях господарської ієрархії. Вирішення цих завдань в середовищі інформаційних технологій передбачає створення чітких алгоритмів, розробку і налагодження програм реалізації алгоритмів на комп'ютері, здійснення перевірки (верифікація).

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Дзундза А.И. Программирование в системе MAPLE: учебное пособие / А.И. Дзундза, М.Д. Гремалюк, И.А. Моисеенко, Р.Н. Нескородев, С.А. Прийменко. – Донецк: ДонГУ, 1999. – 123 с.
2. Кузьмичов А.І. Аналітика мережевих структур: моделювання засобами WinQSB та Excel : практикум / Ін-т проблем реєстрації інформ. НАН України. - Київ: Ліра-К, 2018. - 208 с.
3. Медведева М.И. Теория вероятностей и математическая статистика с применением информационных технологий: учебное пособие / М.И. Медведева, Е.Г. Новожилова, Ю.Н. Полшков, Н.В. Румянцев. – Донецк: ДонНУ, 2002. – 331 с.
4. Мельник В.П. Моделювання складних систем і процесів: навчальний посібник. - Івано-Франківськ: НАІР, 2018. - 260 с.
5. Недашківська Н.І. Системний підхід до підтримання прийняття рішень на основі ієрархічних та мережевих моделей // Системні дослідження та інформаційні технології. - Київ: Ін-т прикладного системного аналізу НАН України, 2018. - № 1. - С. 7-18.
6. Христіановський В. В. Контрольні завдання з курсу «Економетрія» (із застосуванням програми MSExcel) [Текст] : навч.-практ. посіб. (практикум) / В. В. Христіановський, Т. В. Нескородева, В. П. Щербина ; Донецький нац. ун-т ім. Василя Стуса. Економ.ф-т. - Вінниця : ДонНУ імені Василя Стуса, 2018. - 52 с.
7. Христіановський В. В. Оптимізаційні методи та моделі в економіці: елементи теорії і практики [Текст] : навч. посіб. / В. В. Христіановський, В. П. Щербина ; Дон. нац. ун-т ім. Василя Стуса. - Вінниця : Твори, 2018. - 144 с. - Бібліогр.: с. 139.
8. Христиановский В.В. Экономико-математические методы и модели: практика применения в курсовых и дипломных работах: учебное пособие / В.В. Христиановский, Т.В. Нескородева, Ю.Н. Полшков; под ред. В.В. Христиановского. – Донецк: ДонНУ, 2012. – 324 с.

ВИКОРИСТАННЯ МЕТОДІВ НОРМИ АМОРТИЗАЦІЇ ДЛЯ МАЛОЦІННИХ НЕОБОРОТНИХ МАТЕРІАЛЬНИХ АКТИВІВ

Сук Петро Леонідович,

д.е.н., професор, професор кафедри обліку і оподаткування,

Відокремлений підрозділ

Національного університету біоресурсів і

природокористування України

“Ніжинський агротехнічний інститут”,

м. Ніжин, Україна

Вступ. Відповідно до класу I “Необоротні активи” Плану рахунків бухгалтерського обліку і Інструкції по його застосуванню основні засоби обліковуються на рахунках 10 “Основні засоби” і 11 “Інші необоротні матеріальні активи”. Облік за видами основних засобів на цих рахунках ведеться на відповідних субрахунках [1; 2].

У складі необоротних активів на субрахунку 112 “Малоцінні необоротні матеріальні активи” рахунку 11 обліковуються малоцінні необоротні матеріальні активи (далі – МНМА).

На субрахунку 112 відображається вартість предметів, строк корисного використання яких більше одного року, зокрема вартість сценічно-постановочних предметів, спеціальні інструменти і спеціальні пристосування, вартість яких погашається нарахуванням зносу за встановленою підприємством ставкою (нормою) з урахуванням очікуваного способу використання таких об'єктів та інші предмети, які за вартісними ознаками підприємством зараховано до складу малоцінних необоротних матеріальних активів [2].

Згідно з П(С)БО 7 “Основні засоби” основні засоби – матеріальні активи, які підприємство утримує з метою використання їх у процесі виробництва або постачання товарів, надання послуг, здавання в оренду іншим особам або для здійснення адміністративних і соціально-культурних функцій, очікуваний строк

корисного використання (експлуатації) яких більше одного року (або операційного циклу, якщо він довший за рік).

В бухгалтерському фінансовому обліку підприємства можуть установлювати вартісні ознаки предметів, що входять до складу малоцінних необоротних матеріальних активів [3].

Податковим кодексом України визначено, що основні засоби – матеріальні активи, у тому числі запаси корисних копалин наданих у користування ділянок надр (крім вартості землі, незавершених капітальних інвестицій, автомобільних доріг загального користування, бібліотечних і архівних фондів, матеріальних активів, вартість яких не перевищує 20000 гривень, невиробничих основних засобів і нематеріальних активів), що призначаються платником податку для використання у господарській діяльності платника податку, вартість яких перевищує 20000 гривень і поступово зменшується у зв'язку з фізичним або моральним зносом та очікуваний строк корисного використання (експлуатації) яких з дати введення в експлуатацію становить понад один рік (або операційний цикл, якщо він довший за рік) [4].

Отже, Податковим кодексом України передбачено вартісну межу у сумі 20000 грн за одиницю для основних засобів і МНМА, на яку доцільно орієнтуватися і в бухгалтерському обліку.

МНМА за своєю суттю подібні до основних засобів, тобто мають строк використання більше одного року, приймають участь більш як в одному операційному циклі, проте мають вартість до 20000 грн.

Мета – обґрунтувати використання методів норми амортизації для розподілу вартості МНМА.

Матеріали та методи. За МНМА практично, як і по інших основних засобах можна нараховувати амортизацію за будь-якими методами, що існують у світовій теорії і практиці бухгалтерського обліку [5].

Зокрема, по МНМА можна нараховувати амортизацію за методом норми амортизації і його видами: нормативної (або дигресивно-прогресивної), дигресивної і прогресивної норми амортизації.

За методом нормативної амортизації підприємство встановлює нормативи в довільній формі. За методом дигресивної норми амортизації підприємство встановлює нормативи від найвищого в першому році, до найнижчого в останньому. Цей метод існує в світовій практиці [6; 7; 8]. За методом прогресивної норми амортизації, навпаки, підприємство встановлює нормативи від найнижчого в першому році до найвищого в останньому.

По МНМА в Україні передбачено нараховувати амортизацію за двома методами: 1) нарахування амортизації здійснюється в розмірі 50% вартості об'єктів при видачі їх в експлуатацію, а решту 50 % вартості – при списанні об'єктів; 2) нарахування амортизації здійснюється в розмірі 100% вартості об'єктів при видачі їх в експлуатацію [3].

Ці методи фактично є методами норми амортизації, бо амортизація нараховується по наперед встановлених нормативах.

Розрахунок суми амортизації за методами нормативної, дигресивної і прогресивної норми амортизації здійснюється за формулою

$$РСА = (ПВ - ЛВ) \times РНА,$$

де РСА – річна сума амортизації; ПВ – первісна вартість; ЛВ – ліквідаційна вартість; РНА – річна норма амортизації.

Використання видів методу норми амортизації розглянемо на прикладі: МНМА мають вартість 15000 грн і строк експлуатації 3 роки, ліквідаційна вартість дорівнює 0. Нарахуємо амортизацію по основних засобах за методами нормативної, дигресивної і прогресивної норм амортизації.

Використовуючи метод нормативної амортизації визначимо такі норми амортизації по роках: за перший рік – 45%, за другий рік – 25%, за третій рік – 30%. Розрахунок суми амортизації за цим методом наведено в таблиці 1. Причому, норми за методом нормативної амортизації можуть встановлюватись за будь-якою послідовністю – спочатку зростаючі, потім спадаючі і навпаки.

Таблиця 1**Розрахунок суми амортизації за методом нормативної амортизації**

Рік викорис- тання	Вартість, яка амортизується, грн	Річна норма амортизації, %	Сума амортизації, грн
1	15000	45	6750
2	15000	25	3750
3	15000	30	4500
Разом	х	100	15000

За методом дигресивної норми амортизації встановимо такі норми амортизації по роках: за перший рік – 45%, за другий рік – 30%, за третій рік – 25%. Розрахунок суми амортизації за цим методом відображено в таблиці 2.

Таблиця 2**Розрахунок суми амортизації за методом дигресивної норми амортизації**

Рік викорис- тання	Вартість, яка амортизується, грн	Річна норма амортизації, %	Сума амортизації, грн
1	15000	45	6750
2	15000	30	4500
3	15000	25	3750
Разом	х	100	15000

Визначимо такі норми амортизації по роках за методом прогресивної арифметичної норми амортизації: за перший рік – 25%, за другий рік – 30%, за третій рік – 45%. суми амортизації за цим методом наведено в таблиці 3.

Таблиця 3**Розрахунок суми амортизації за методом прогресивної норми амортизації**

Рік викорис- тання	Вартість, яка амортизується, грн	Річна норма амортизації, %	Сума амортизації, грн
1	15000	25	3750
2	15000	30	4500
3	15000	45	6750
Разом	х	100	15000

Результати і обговорення. Розглянуто використання для амортизації МНМА методу норми і його видів: нормативної (або дигресивно-прогресивної), дигресивної і прогресивної норми амортизації.

ПСБО 7 “Основні засоби” передбачені методи амортизації МНМА: 1) нарахування амортизації здійснюється в розмірі 50 % вартості об’єктів при видачі їх в експлуатацію, а решту 50 % вартості – при списанні об’єктів; 2) нарахування амортизації здійснюється в розмірі 100% вартості об’єктів при видачі їх в експлуатацію. Ці методи відносяться до методу норми амортизації. Тому можна використовувати будь-які нормативи і варіанти методу норми амортизації. Зокрема, можна видозмінювати ці методи амортизації для МНМА, встановлюючи нормативи 70 % на 30 %, 80 % на 20 % і т.д. Можна наперед визначати будь-які нормативи, зокрема пропорційно рокам використання, а не лише встановлювати тільки 1 або 2 нормативи: один – при видачі об’єктів в експлуатацію або один – при видачі їх в експлуатацію, і другий – при списанні об’єктів.

Висновки. МНМА подібні до основних засобів, бо використовуються більше одного року і приймають участь більше як в одному операційному циклі. Проте, на відміну від основних засобів МНМА мають вартість до 20000 грн. Тому по МНМА доцільно нараховувати амортизацію, як і по основних засобах.

Для МНМА можливо використовувати метод норми амортизації. Він дає змогу розподілити витрати по амортизації за наперед встановленими нормативами.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. План рахунків бухгалтерського обліку активів, капіталу, зобов’язань і господарських операцій підприємств і організацій, затверджено наказом Міністерства фінансів України 30 листопада 1999 р. № 291 (у редакції наказу Міністерства фінансів України 09 грудня 2011 р. № 1591), зареєстровано в Міністерстві юстиції України 28 грудня 2011 р. за № 1557/20295. – Електронний ресурс. – Режим доступу : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1557-11#Text>.

2. Інструкція про застосування Плану рахунків бухгалтерського обліку активів, капіталу, зобов’язань і господарських операцій підприємств і

організацій, затверджено наказом Міністерства фінансів України 30 листопада 1999 р. № 291, зареєстровано в Міністерстві юстиції України 21 грудня 1999 р. за № 893/4186. – Електронний ресурс. – Режим доступу : [https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0893-](https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0893-99#Text)

[99#Text](https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0893-99#Text)

3. Положення (стандарт) бухгалтерського обліку 7 “Основні засоби”, затверджено наказом Міністерства фінансів України 27 квітня 2000 р. № 92, зареєстровано в Міністерстві юстиції України 18 травня 2000 р. за № 288/4509. – Електронний ресурс. – Режим доступу : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0288-00#Text>.

4. Податковий кодекс України від 02.12.2010 р. № 2755-VI. – Електронний ресурс. – Режим доступу : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2755-17#Text>.

5. Міжнародний стандарт бухгалтерського обліку 16 “Основні засоби”. – Електронний ресурс. – Режим доступу : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/929_014#Text.

6. Метод дигрессивной нормы амортизации. – Електронний ресурс. – Режим доступу : https://vuzlit.ru/2041125/metod_digressivnoy_normy_amortizatsii.

7. Амортизация основных фондов: методы амортизации, расчет амортизационных отчислений различными методами. – Електронний ресурс. – Режим доступу : <https://www.freepapers.ru/73/amortizaciya-osnovnyh-fondov-metody-amortizacii/9205.86315.list3.html>.

8. Метод дигрессивной нормы амортизации. – Електронний ресурс. – Режим доступу : <https://lektsii.org/3-50854.html>.

СТАН ДЕМОГРАФІЧНОЇ СИТУАЦІЇ В УКРАЇНІ: ПРОБЛЕМИ ТА ШЛЯХИ ЇЇ ВИРІШЕННЯ

Сьомченко Вікторія Вікторівна

к.е.н., доцент

Хмельковська Анна Василівна,

студентка

Запорізький національний університет

м. Запоріжжя, Україна

Вступ./Introduction. У статті розглядається проблема демографічної кризи в Україні. Здійснено спробу аналізу реального стану сучасної демографічної ситуації в Україні з урахуванням потреби поліпшення стану життя населення країни та порівняння демографічної ситуації України з країнами ЄС. Виявлені основні фактори впливу на неї. Обґрунтовані базисні принципи соціально-демографічної політики щодо вирішення демографічної ситуації в Україні. Запропоновані можливі шляхи вирішення демографічної кризи.

Цілі роботи./Aim. Дослідити динаміку змін демографічних показників в Україні; визначити стратегічні напрямки щодо поліпшення демографічної ситуації в країні.

Матеріали та методи./Materials and methods. У ході дослідження використано традиційні методи аналізу народжуваності, а також застосовано: статистичні характеристики варіаційних рядів та розподілів – для аналізу специфіки розподілу народжуваності за структурними ознаками і для оцінки ступеня наближення структурних характеристик даного процесу в Україні до європейських аналогів; методи аналізу взаємозв'язку – для оцінки впливу демографічних факторів на рівень і структуру народжуваності на матеріалах України та інших європейських країн.

Результати та обговорення./Results and discussion. Проблемі сучасних демографічних процесів, виявленню їх причин, наслідків та заходів щодо їх

регулювання приділяло увагу багато науковців, зокрема Д. Богиня, В. Стешенко, І. Прибиткова, Ю. Дехтяренко, П. Шевчук, О. Сергієнко .

В Україні спостерігається істотна територіальна диференціація народжуваності . За рівнем народжуваності регіони України поділяються на три групи: східні області, для яких характерна надзвичайно низька народжуваність, яка навіть наполовину не забезпечує відновлення чисельності населення (Сумська, Чернігівська, Луганська, Донецька області), західні області з відносно високими показниками народжуваності (Волинська, Рівненська, Закарпатська, Івано-Франківська,). Для областей західного регіону характерні порівняно високі сумарні коефіцієнти народжуваності (1,4– 1,6 дитини на одну жінку). Це переважно території, де зберігаються традиції дводітності. До третьої групи належить решта областей (демографічно старі регіони півночі та центру), в яких показники відтворення населення знаходяться на рівні середньоукраїнських.

Низька народжуваність та пов'язане з нею незабезпечення самовідтворення населення стали феноменом і основним викликом для багатьох європейських країн. У цьому плані Україна не є винятком. Проте в Україні це поєднується з різким погіршенням здоров'я населення, у т.ч. репродуктивного, високим рівнем смертності.

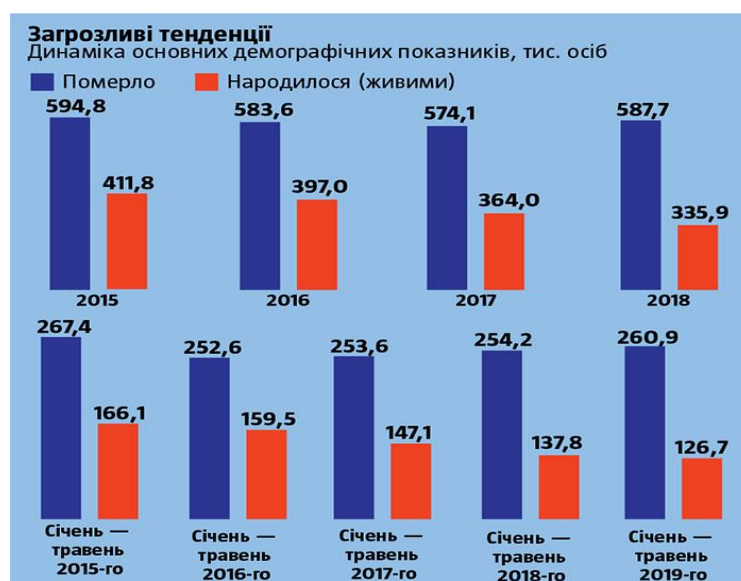

Рис. 1. Розрахунки за даними Держстату та Державної міграційної служби

Специфіка співвідношення між динамікою народжуваності й смертності населення України зумовлює особливості перебігу процесу старіння населення. Старіння населення – закономірний і незворотний процес, неодмінний атрибут і супутник соціально-економічного прогресу й демографічної модернізації. Процес старіння найбільше вразив Європу та Японію. Частка населення віком 65 років і старше в Японії становить 23%, у Європі – 16%, в Азії – 7%, в Африці – 3%, в Австралії – 13%, у Північній Америці – 13%, у Південній Америці – 6%.

Основними причинами зниження народжуваності в Україні вважають: катастрофічне зниження життєвого рівня більшості населення внаслідок соціально-економічної кризи; невирішеність екологічних проблем, загострених наслідками Чорнобильської катастрофи; соціально-психологічний дискомфорт, невпевненість у зміні найближчим часом ситуації на краще.

Крім зниження народжуваності та відтворення населення, вважаємо. демографічну ситуацію в Україні погіршує підвищення рівня смертності. Це один з важливих показників, що характеризує добробут людей, умови їхньої праці та побуту, досягнення медицини і всієї системи охорони здоров'я.

Державна служба статистики України повідомляє, що чисельність наявного населення на початок 2020 року зменшилася у річному вимірі на 250785 українців. Аналіз демографічної ситуації в Україні, а також динаміки останніх років свідчить про наявність поряд із соціально-економічними проблемами глибокої демографічної кризи.

Враховуючи точки зору провідних науковців, доходимо до думки, що найбільш загальними причинами скрутної демографічної ситуації в Україні слід вважати зубожіння та низький матеріальний рівень життя певної частини населення, соціальну нестабільність та невпевненість у завтрашньому дні, падіння рівня профілактичної санітарно-гігієнічної роботи серед населення, значне розповсюдження серед населення (особливо серед молоді) зловживань алкоголю та тютюнопаління, поширення наркоманії та хвороби на синдром набутого імунodefіциту (СНІД) серед молоді, COVID-19, екологічні негаразди, неякісне харчування, високий рівень загального напруження організму людей

на підставі соціально-економічних стресів тощо.

Аналіз демографічної ситуації в Україні виявив суперечливі і несприятливі тенденції, які склалися в період переходу до ринкових відносин, а також причини і чинники, що обумовлюють зниження народжуваності і підвищення смертності.

За даними останнього перерахунку 2011 року, населення України за середнім варіантом прогнозу повинно було становити у 2020 році – 44302 тис. осіб. Наразі, ми можемо констатувати, що процеси значно прискорилися. Адже, згідно з даними ДССУ, показник кількості населення менше на 2,4 млн., складаючи – 41 902 42 осіб. Інститут також прогнозував, що у 2050 році кількість населення України скоротиться до 39195 тис., а у 2060 – до 37147 тисяч. Отже, в умовах поточної динаміки, прогноз 2050 року може збутися вже у 2024 році. Для економіки велике значення має чисельність економічно активного населення, тобто робочої сили, як фактора, який утворює ринок праці.

В регіонах України тенденція збільшення попиту на трудові ресурси не співпадає з тенденцією збільшення рівня безробіття населення, тобто має місце неузгодженість попиту і пропозиції на ринку праці, в результаті чого безробітні не можуть знайти нове місце роботи. Тому протягом наступних років спостерігатиметься тенденція збільшення рівня безробіття. У таких умовах політика держави на ринку праці має бути спрямована на скорочення рівня безробіття, що значно покращить ситуацію зайнятості на національному ринку праці.

Таким чином, трудові ресурси України виконують важливу роль у функціонуванні держави, що пояснюється зайнятістю робочої сили у виробництві та інших видах діяльності.

За нинішніх темпів погіршення здоров'я працюючого населення та глибокої демографічної кризи в Україні вже в 2015–2021 р. потреба у трудових ресурсах провідних галузей промисловості задоволена лише на 40–45%. До того ж реформування системи охорони здоров'я, зокрема санітарно-

гігієнічної служби, негативно позначилося на якості надання медичної допомоги працюючим, практично усунуло санітарно-епідеміологічну службу від контролю за якістю проведення профілактичних оглядів, призвело до значних порушень термінів оформлення санітарно-гігієнічних характеристик умов праці особам із підозрою на професійне захворювання. Тому рівень професійної захворюваності, згідно з офіційними даними, не відповідає умовам праці та безпеки на підприємствах.

Висновки./Conclusions. Отже, майбутнє демографічного розвитку України та її регіонів залежить від репродуктивної поведінки молоді, у зв'язку з чим вимагається реалізація молодіжної демографічної програми, яка включатиме: врахування інтересів і потреб молодих громадян на основі залучення молоді до безпосередньої участі у формуванні та реалізації програм і політики, які стосуються молоді й усього суспільства; забезпечення захисту їхніх прав і законних інтересів в економічній та соціальній сферах, які сприятимуть розвитку творчого репродуктивного потенціалу; стимулювання зайнятості серед молоді; охорону репродуктивного та сексуального здоров'я підлітків і молоді; проведення статевого виховання й реалізацію політики щодо зниження підліткової вагітності та народжуваності, а згодом і запобігання підлітковій вагітності та народжуваності. Необхідно активізувати роботу з поліпшення стану здоров'я, зниження смертності та підвищення тривалості життя населення шляхом усунення перешкод у масовій доступності населення до засобів збереження й поліпшення здоров'я (відновлення фельдшерсько-акушерських пунктів (ФАП) дільничних лікарень у сільській місцевості; створення умов праці, які забезпечуватимуть творчий розвиток працівника, його фізичне і психічне здоров'я; формування у населення активної та свідомої поведінки самозбереження; створення безпечного для життя і здоров'я навколишнього середовища.

Вважаємо, що подолання негативних демографічних тенденцій – складний і тривалий процес. Його мета полягає у поліпшенні якості життя населення, збереженні та відтворенні його життєвого й трудового потенціалу.

Важливим аспектом є пристосування демографічної політики до формуючого ринкового механізму. У науковому плані в цьому контексті важливо здійснити соціологічний моніторинг регіональних демографічних проблем, враховуючи необхідність постійного розширення поля дослідження – фактору глобалізації соціально-економічних процесів, етноконфесіональних особливостей, взаємозв'язку регіональних і національних демографічних проблем.

СПИСОК ДЖЕРЕЛ:

1. Інтернет-Видання «Економічна правда». URL: <https://www.epravda.com.ua/news/2018/12/15/643625/>
2. Населення України за 2020 рік (Демографічний щорічник). URL: http://www.ukrstat.gov.ua/druk/publicat/kat_u/2020/zb/12
3. Плинокос Д.Д. Аналіз впливу природного та механічного руху населення на стан трудових ресурсів. *Держава та регіони. №4*, 2019. С. 18-22

АНАЛІЗ РІВНЯ ЕКОНОМІЧНОЇ АКТИВНОСТІ ТА РІВНЯ БЕЗРОБІТТЯ В УКРАЇНІ

Сьомченко Вікторія Вікторівна

к.е.н., доцент

Хмельковська Тетяна Василівна,

студентка

Запорізький національний університет

м. Запоріжжя, Україна

Вступ./Introduction. Реформування національної економічної системи істотно впливає на процеси економічної активності населення, оскільки структурні зміни в секторах економіки призводять до перерозподілу трудових ресурсів та вивільнення частини зайнятих. Оцінювання рівня розвитку функціонування ринку праці України передбачає проведення комплексного статистичного аналізу його основних показників. Серед ключових напрямів дослідження необхідно виділити аналіз динаміки основних показників економічної активності, що передбачає оцінювання фактичної зміни рівнів, виявлення тенденцій і закономірностей їх розвитку. Поряд із цим існує потреба у прогнозуванні визначених закономірностей на майбутнє за допомогою методів економікоматематичного моделювання.

Цілі роботи./Aim. Дослідити залежність рівня безробіття та економічної активності населення України від ряду факторів.

Матеріали та методи./Materials and methods. Для досягнення мети використано офіційну статистичну інформацію про вітчизняний ринок праці. Застосовано такі статистичні методи, як порівняння, метод найменших квадратів та ієрархічний кластерний аналіз.

Проблемами зайнятості і безробіття, регулювання економічної активності населення в Україні, широко висвітлені у роботах О. Грішнєвої, А. Колота, Ю. Кулікова, Л. Лісогор, О. Новікової, М. Семикіної, Л. Шаульської та інших науковців. Незважаючи на широкий спектр наукових праць, існує потреба в

дослідженні економічної активності населення України, проведенні порівняльного аналізу процесів зайнятості з іншими державами світу.

Результати та обговорення./Results and discussion. Рівень економічної активності населення є різним для представників різних вікових груп. Так, економічна активність населення у віці 15-24 років становила у 2020 р. близько 32%, що значно нижче, ніж в цілому населення. Це пояснюється тим, що переважна більшість молоді в такому віці навчається в різних закладах та є економічно неактивною. Проте, після завершення навчання багато молодих людей мігрують за кордон в пошуках гідної оплати праці чи кращого життя в цілому, прагнучі забезпечити собі та членам своєї родини високий рівень життя, що не завжди можливо пропонуючи робочу силу на ринку праці України.

Фактор міграційного руху можна розглядати як один із актуальних щодо зниження чисельності економічно активного населення в Україні. Щодо впливу міграційного фактору на рівень життя, то тут вплив може бути біполярним та визначатися умовами зайнятості та проживання, які отримує мігрант. У той же час, грошові надходження мігрантів позитивно впливають на рівень життя членів їх родин, які є отримувачами цих грошових сум.

З аналізованих даних спостерігаємо, що найбільш економічно активним є населення з повною вищою освітою (77,5%). Що стосується населення з базовою вищою освітою, тут показник економічної активності значно нижчий та становить лише 58%, це пов'язано з тим, що дехто продовжує навчання. Доволі високий рівень економічної активності спостерігається серед осіб з професійно-технічною освітою, в результаті якої отримуються робітничі професії, що користуються попитом на сучасному ринку праці.

Однією з поширених причин економічної неактивності населення є виконання домашніх (сімейних) обов'язків, перебування на утриманні (близько 20%). До цієї групи належать особи, які зайняті в домашньому господарстві, вихованням дітей, доглядом за хворими, тощо. Цей тип економічної неактивності є більш характерним для жінок. Ще однією з причин економічної

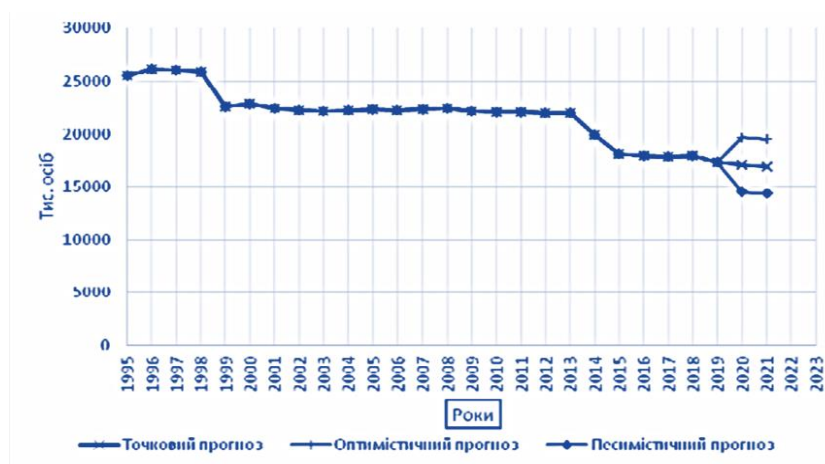
неактивності є тіньову зайнятість, яка не відображена у офіційних звітних даних, а отже людина, яка є фактично зайнятою, обліковується як така, що перебуває за межами робочої сили. Нажаль, проблема тіньової зайнятості є характерною для ринку праці України багато років.

Незважаючи на позитивний вплив показників системи освіти на чисельність робочої сили (економічно активної частини населення), в останні роки в Україні не спостерігається суттєвого зростання економічної активності населення, оскільки, як вже зазначалося, на динаміку цього показника впливає багато різновекторних факторів. Одним з чинників такого впливу є демографічна ситуація в країні, яка, як наголошувалося вище, в останні роки показує постійне зменшення кількості населення.

Таблиця 1

**Прогнозні значення чисельності робочої сили в Україні
на 2020-2021рр.**

Прогноз	Період	
	2020 р.	2021 р.
Точковий прогноз	17110.7	16917.99
Оптимістичний прогноз	19677.3	19484.59
Песимістичний прогноз	14544.1	14351.39

**Рис. 1. Прогнозні значення чисельності робочої сили в Україні
на 2020-2021 рр**

Попри позитивний вплив демографічних та освітніх факторів, який вони мають на чисельність робочої сили в Україні, її динаміка зберігає свої спадні

тенденції, що підтверджено наведеними прогнозами. Отже, з метою підвищення рівня участі населення у робочій силі, що сприятиме зростанню рівня життя, важливого значення на національному рівні набуває управління такими складовими державної кадрової політики як демографічна та міграційна політики, а також політика в сфері професійної освіти. При цьому, на нашу думку, важливою є активна позиція всіх суб'єктів соціально-трудових відносин на кожному з рівнів їх формування.

Наголошуємо, окрема увага має приділятися напрацюванню сучасної та ефективної політики зайнятості та попередження/подолання безробіття. Забезпечення гарантій держави, як активного учасника, соціально-трудових відносин, щодо прав громадян на працю та соціальний захист від безробіття в умовах нової економічної реальності та розвитку цифрового суспільства вимагає застосування новітніх механізмів формування та реалізації державної політики у цій сфері. В умовах нинішньої соціально-економічної ситуації, викликів та диспропорцій ринку праці, зростає потреба напрацювання сучасних підходів, принципів та методів реалізації державної політики у сфері зайнятості населення, формування інструментарію діяльності відповідних державних органів.

Рівень безробіття в Україні серед осіб працездатного віку (за методологією МОП) у 3 кварталі 2020 року зріс до 9,5% порівняно з 7,3% у відповідному кварталі 2019 року. Кількість безробітного населення у віці 15–65 років становила 1,7 млн. осіб. Найвищий рівень безробіття спостерігався у Донецькій та Луганській областях (понад 15%), найнижчий – у Київській та Харківській областях, а також у м. Києві (до 7%).

При цьому, заборгованість із заробітної плати станом на 1 грудня 2020 року досягла історичного максимуму, перевищивши 4 млрд. гривень, з яких 2/3 (або 2,7 млрд гривень) – заборгованість економічно активних підприємств, діяльність яких в умовах коронакризи є збитковою. Так, чистий збиток великих та середніх підприємств (без урахування результатів діяльності банків та тимчасово окупованих територій) за 9 місяців 2020 року становив майже 90

млрд. гривень. Найвищий рівень збитковості спостерігався у галузях мистецтва, спорту, розваг та відпочинку (-40,9%) та організації харчування (-19,3%).

Висновки./Conclusions. Отже, для збільшення ВВП країни та підвищення її конкурентоспроможності необхідно збільшувати кількість економічно активного населення та зменшувати рівень безробіття. Економічна активність населення в Україні залежно від тривалості навчання має вигляд логістичної функції. Ця функція показує, що кількість років навчання суттєво впливає на рівень економічної активності. Дуже важливо щоб практично все населення України навчалось не менше, ніж 11 років, найбажаніше – понад 13 років. При цьому тип освіти (професійно-технічна чи вища) на економічну активність практично не впливають. Тому для підвищення конкурентоспроможності вітчизняної робочої сили необхідно стимулювати населення до покращення його рівня освіти, зокрема до збільшення тривалості навчання. Важливо виконувати статтю 6 Закону України «Про освіту», яка передбачає інтеграцію освіти з ринком праці.

Найсуттєвішим чинником зниження безробіття є підвищення економічної активності населення, на відміну від таких показників, як відсоток міського населення чи навіть середній розмір зарплати в області.

СПИСОК ДЖЕРЕЛ:

1. Робоча сила (економічно активне населення) у 2020 р. URL: http://www.ukrstat.gov.ua/operativ/menu/menu_u/rp.htm
2. Зайнятість та безробіття. URL: http://www.ukrstat.gov.ua/operativ/menu/menu_u/rp.htm
3. Рубежанська В.О. Оцінка економічної активності населення в умовах функціонування національного ринку праці. 2017. № 14. С. 103-107.

ПРОБЛЕМНЫЕ АСПЕКТЫ ДЕКЛАРИРОВАНИЯ ТАМОЖЕННОЙ СТОИМОСТИ ПРИ ПЕРЕМЕЩЕНИИ ЧЕРЕЗ ТАМОЖЕННУЮ ГРАНИЦУ УКРАИНЫ

Тищенко Виктория Федоровна

к.э.н., доцент

Романюк Анастасия Вадимовна

Студентка

Харьковский национальный экономический
университет им. Семёна Кузнеця
г. Харьков, Украина

Введение. В современных условиях открытости украинской экономики, ее значительной зависимости от импорта возникает проблема не только пополнения государственного бюджета за счет таможенных платежей, но и защиты национального товаропроизводителя и обеспечения экономической безопасности государства на основе использования инструментов таможенной политики. Актуальность темы доклада состоит в том, что определение и контроль таможенной стоимости имеет большой фискально-регулирующий потенциал. При его практической реализации возникают проблемные вопросы, связанные с правомерностью использования методов определения таможенной стоимости и контролем за её определением.

Цель работы. Выявить проблемные вопросы определения и контроля таможенной стоимости товаров, перемещаемых через таможенную границу Украины, и разработать практические рекомендации по их решению.

Материалы и методы. Методы исследования: диалектический метод научного познания.

Результаты и обсуждение. Определение таможенной стоимости товаров регулируется как международными правовыми актами [1, 2], так и законодательством Украины.

На основе анализа нормативной национальной базы по таможенной стоимости подтверждено, что она соответствует мировым требованиям,

международным нормам и правилам. В ее основу положены основные принципы и методы, которые используются в международной практике, особенно это касается Соглашения о применении ст. VII ГАТТ [3]. Она направлена на обеспечение справедливой, одинаковой и нейтральной системы оценки товаров для таможенных целей, системы, которая соответствует коммерческой практике и исключает использование произвольной или нереальной таможенной оценки.

Открытость национальной таможенной территории для международной торговли может наносить экономический ущерб для государства в виде недопоступления в бюджет, вследствие искривления таможенной стоимости товаров, подачи таможенным органам ложной информации о стране происхождения товаров, вызывать рост контрабандных потоков и т.п. В таких условиях актуализируется потребность повышения эффективности осуществления таможенными органами таможенного контроля.

Современная наука и практика показывают, что эффективность взимания пошлинных платежей зависит от правильного построения процесса их администрирования. Важными составляющими взимания таможенных платежей выступают таможенная экспертиза, оценка таможенной стоимости и контроль за кодированием товаров с целью обеспечения полноты и правильности взимания платежей в бюджет. Это обуславливает важность оценки таможенной стоимости в современной системе таможенно-тарифного регулирования внешней экономической деятельности (ВЭД).

Вместе с тем, аргументирована необходимость усиления контроля за определением таможенной стоимости, с целью предотвращения занижения цен. Установлено, что такому контролю при импорте товаров подлежат те из них, при ввозе которых чаще всего выявлены злоупотребления с таможенной стоимостью, например, товары с низким, как правило льготным, уровнем налогообложения, и товары, близкие по характеристикам к группе подакцизных. При экспорте товаров - это товары, к которым применяются меры нетарифного регулирования, или которые имеют высокий уровень налоговой

нагрузки в странах торговых партнерах украинских экспортеров.

Одним из главных вопросов таможенно-тарифного регулирования является учет возможного риска, связанного с занижением таможенной стоимости товаров, а именно, недополучением соответствующих поступлений в бюджет. Именно поэтому, система анализа и управления рисками при таможенном оформлении, как элемент системы управления в структуре таможенных органов, необходима для руководящего и исполнительного состава. Руководящему составу она необходима для принятия управленческих решений, исполнителям она полезна, поскольку повышает их профессиональные навыки, избавляет от многих операций, повышает оперативность работы. Как следствие, субъектам ВЭД - это дает более цивилизованные условия для ведения внешнеэкономической деятельности, и будет способствовать при- ускорению внешнеэкономического оборота.

Процедура таможенного контроля за правильностью декларирования таможенной стоимости должна иметь целью определения текущего риска, который характеризуется как завышением так и занижением численного значения таможенной стоимости. Кроме того, система селекции и анализа риска таможенной стоимости должна обеспечивать таможенные органы информации по управлению такими рисками, а именно - проверка во время таможенного контроля и оформления или осуществления мер таможенного контроля после выпуска товаров в свободный оборот.

Актуальным вопросом на сегодняшний день является вопрос обжалования решений органов доходов и сборов по корректировке таможенной стоимости, например, автомобилей. Во многих случаях органы доходов и сборов принимают решение о необходимости корректировки таможенной стоимости импортируемых транспортных средств, что влечет взыскание излишне уплаченных таможенных платежей. Использование административного обжалования по этим вопросам на практике не является достаточно действенным механизмом, таким образом декларант или уполномоченное лицо вынуждены обращаться в административные суды с

исками о признании противоправным и отмене решений органов доходов и сборов о корректировке таможенной стоимости автомобилей [4, 5].

Выводы.

1. Вопрос определения и подтверждения таможенной стоимости товаров при импорте является одним из наиболее актуальных в сфере взаимоотношений субъектов внешнеэкономической деятельности с органами доходов и сборов Украины. Искажение таможенной стоимости товаров может задавать экономические убытки для государства в виде недопоступлений в бюджет. Совершенствование таможенного законодательства по вопросам таможенной стоимости позволит избежать различных подходов в его применении и при разрешении споров в данных вопросах.

2. Неотложного решения в области регулирования определения таможенной стоимости требуют проблема отсутствия у органов доходов и сборов доверия к стоимости товара, указанной в договоре, и, как следствие – частое игнорирование основного метода определения таможенной стоимости и необоснованное использование шестого (резервного метода). Частично решить эту проблему сможет введение обмена данными и открытие доступа к базе данных по оформлению экспортных деклараций для контроля стоимости товара, экспортируемого в Украину.

3. Одним из проблемных вопросов является качество дополнительных документов, которые декларант в соответствии с Кодексом должен предоставить для доказательства правильности определения таможенной стоимости. Необходимо законодательно определить критерии к экспертным организациям, которые наделены полномочиями давать заключения о качественных и стоимостных характеристиках товаров, а также требования к оформлению указанных выводов.

ПЕРЕЧЕНЬ ИСТОЧНИКОВ ССЫЛОК

1. Брюссельська Конвенція про створення уніфікованої методології визначення митної вартості товарів (1950 р.). - [Електронний ресурс] – Режим

доступу: <http://www.wcoomd.org/en/about-us/legal-%20instruments/~media/7E31EB9C9DC24D7984C217508F05D9E8.ashx>

2. Генеральна угода з тарифів і торгівлі (ГАТТ 1947). - [Електронний ресурс] – Режим доступу: http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/995_264.

3. Про застосування статті VII Генеральної угоди про тарифи й торгівлю 1994 року [Електронний ресурс] : Угода Світової організації торгівлі від 15.04.1994 р. № 981_011. – Режим доступу : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/981_011#Text.

4. Постанова Сумського окружного адміністративного суду від 08.05.2018 (№ в ЄДРСР 818/1466/18).

5. Постанова Івано-Франківського окружного адміністративного суду від 08.05.2018 (№ в ЄДРСР 809/316/).

СУЧАСНИЙ СТАН РОЗВИТКУ СФЕРИ ЕЛЕКТРОННОЇ КОМЕРЦІЇ ТА ТОРГІВЛІ В УКРАЇНІ

Щуровська А. Ю.

к. е. н, доц.

Місюль В. І.

студентка 4 курсу, групи ЕП-4.01

Факультету Бізнесу та соціальної комунікації

Державний університет інтелектуальних технологій і зв'язку

м. Одеса, Україна

Введення. Економіка ХХІ століття значно відрізняється від економіки минулих часів. Розвиток електронних технологій та поширення форм і методів ведення електронного бізнесу стали передумовою цифровізації торговельних відносин, тобто створенню нового напрямку в сфері торговельно-економічної діяльності – електронної торгівлі.

Ціль роботи. Визначити сутність поняття електронної комерції та його роль в Україні. Провести аналіз статистичних даних та тенденцій розвитку електронної комерції України. Сформувати довгострокові та короткострокові перспективи для суб'єктів електронної торгівлі.

Матеріали та методи. Інтернет ресурси, статистичний аналіз.

Результати та обговорення. Поняття електронна торгівля має багато тлумачень [1]. Серед вчених і досі не склалося єдиного визначення сутності цього поняття та навіть його складових. Проте узагальнюючи наукові погляди можна зробити висновок, що електронна торгівля – це економічна діяльність, яка передбачає процес купівлі-продажу через онлайн сервіси або Інтернет ресурси з метою одержання прибутку. Звідси можна визначити сутність поняття електронний ринок - це віртуальний ринковий простір для ведення електронного бізнесу. Взагалі розгляд економічної категорії “електронний ринок” є актуальним за рахунок зростання масштабів інтернет торгівлі, збільшення швидкості здійснення бізнес-угод за короткий час.

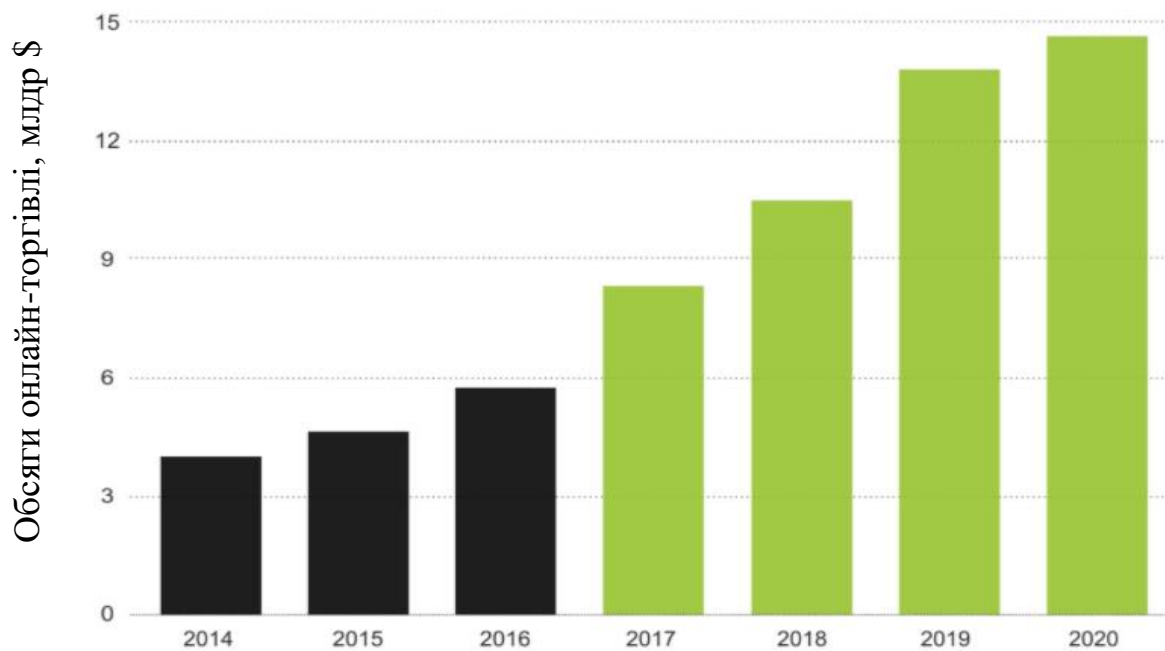
Серед українських вчених, які розглядали сутність поняття електронна торгівля став О. Мельничук, який приділив важливу роль законодавчій частині. Саме він визначив важливість правової бази, зокрема розробка Інформаційного кодексу України, розробка Національного плану дій з регулярного ознайомлення та впровадження систем електронної комерції різних типів. Важливим етапом законодавчого визначення організаційно правових засад діяльності у сфері електронної комерції в Україні, на сьогоднішній день, став Закон України «Про електронну комерцію», прийнятий у 2015 році [4]. Цей закон встановлює порядок здійснення електронних правочинів із застосуванням інформаційно телекомунікаційних систем та визначає права і обов'язки учасників відносин у сфері електронної комерції.

Сучасний стан розвитку сфери електронної комерції та торгівлі в Україні за останні роки було досліджено у наукових працях Л. Гліненко, Ю. Дайновського та С. Маловичко. Розробка методологічних підходів в сфері електронної торгівлі перебуває на етапі становлення, в результаті чого відбуваються постійні трансформації та доповнення. Сучасний індикатор, який відображає потенціал національних економік використовувати переваги електронної торгівлі, є індекс ЮНКТАД з розвитку е-комерції, тобто між підприємствами та споживачами.

Досліджуючи динаміку розвитку електронної торгівлі в Україні за 2014-2020 рр. було виявлено істотний прогрес щодо створення у національній економіці якісних передумов для зростання електронної комерційної діяльності. За підсумками 2020 року група компаній EVO оприлюднила фінансові дані ринку електронної комерції в Україні. Так, загальна сума фізичних товарів і послуг, які придбали українці в інтернеті у 2020 році, сягнула 107 млрд грн., тобто на 41% більше ніж за минулий рік. Зросла і кількість онлайн-виплат — приблизно на 50%. Стрімко зросла частина населення, що має банківські рахунки, завдяки яким здійснюється оплата в системі е-комерції, так звані електронні гроші. Покращується безпека інтернет-сервісів для проведення електронних транзакцій. Завдяки цьому відбувається

збільшення кількості українських інтернет-користувачів в сфері електронної комерції. Серед яких найбільшу частку займає саме електронна торгівля.

За даними дослідження ринку е-комерції Кредитпромбанку (який в свою чергу використовував матеріали inMind, Morgan Stanley Research, Fintime, Forbs.ua, Gemius Україна, ИНАУ) український ринок електронної комерції виглядає таким чином (Рис 1) [6]:

Рис 1. Обсяги онлайн-торгівлі 2014-2020 рр. в млрд \$ в Україні

Для подальшого розвитку сфери електронної комерції в Україні необхідно сформулювати як довгострокові так і короткострокові перспективи розвитку. Існують такі довгострокові перспективи для суб'єктів електронної торгівлі [2, 5]:

- 1) постійне зростання кількості користувачів мережі Інтернет неабияк розширює можливості по залученню споживачів товарів та послуг;
- 2) здійснення операцій через мережу Інтернет охоплює всі сфери життя, що говорить про зміну свідомості споживачів в бік схильності до впровадження інформаційних технологій;

3) розширення суб'єкта електронної комерції здійснюється за рахунок залучення нових та незвичних сегментів ринку;

4) процес керування підприємством, який надає послуги не має обмеження ні в часі, ні в просторі.

До короткострокових перспектив розвитку електронної торгівлі в Україні відноситься:

1. вдосконалення нормативної бази України;

2. перенесення досвіду та знання іноземних торгівельних платформ та їх адаптація до умов електронної торгівлі в межах країни [3].

За даними умовами електронної торгівлі на українських платформах буде залучено набагато більшу аудиторію, яка є активним користувачем на провідних іноземних сайтах, що дозволить Україні вийти на новий рівень розвитку в сфері електронної комерції.

Висновки. На основі проведеного дослідження було визначено, що електронна торгівля на світовому ринку ототожнюється з поняттям електронна комерція. Єдиного значення це поняття не має, проте узагальнивши роботи науковців, які досліджували його сутність можна зробити висновок, що електронна торгівля це економічна діяльність, яка передбачає процес купівлі-продажу через онлайн сервіси або Інтернет ресурси з метою одержання прибутку. Було здійснено статистичний аналіз стану розвитку електронної комерції в Україні, завдяки якому було виявлено тенденцію зростання кількості українців, які використовують Інтернет ресурси для операцій різного роду. Для подальшого розвитку сфери електронної комерції було сформовано перспективи для розвитку в Україні, що дозволить їй розширити межі електронного ринку та залучити нових потенційних учасників електронної торгівлі.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ:

1. “Електронна комерція” та “електронна торгівля”: нормативний та експертний погляди. [Електронний ресурс]: Режим доступу:

<https://cyberleninka.ru/article/n/elektronna-komertsiya-ta-elektronna-torgivlya-normativniy-ta-ekspertniy-poglyadi/viewer>

2. Електронна комерція: тренди та прогноз розвитку в Україні на 2017-2018 рр. [Електронний ресурс]: Режим доступу: <https://www.web-mashina.com/web-blog/ecommerce-prognoz-elektronnoi-kommercii-ukrainy-2017-2018>

3. Електронна торгівля в Україні: тенденції та перспективи розвитку. [Електронний ресурс]: Режим доступу: <file:///D:/14462-%D0%A2%D0%B5%D0%BA%D1%81%D1%82%20%D1%81%D1%82%D0%B0%D1%82%D1%82%D1%96-28633-2-10-20191027.pdf>

4. Закон України про електронну комерцію (відомості верховної ради (ввр), 2015, № 45, ст.410) [Електронний ресурс]: Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/675-19#Text>

5. Концептуальні засади розвитку електронної торгівлі в національній економіці. [Електронний ресурс]: Режим доступу: <https://www.nam.kiev.ua/files/tesis/dyss-dmytrieva.pdf>

6. Підсумки ринку електронної комерції в Україні по даним EVO: 107 млрд грн на покупки в інтернеті. [Електронний ресурс]: Режим доступу: <https://ain.ua/2020/12/25/pidsumky-2020-evo/>

ЮРИДИЧЕСКИЕ НАУКИ

PROSPECTS FOR THE ESTABLISHMENT OF JUVINAL COURTS IN UKRAINE

Bulich Vladyslav Volodymyrovych

Student of Kryvyi Rih

Law Professional College NU “OYUA”

Bohatyrova Maryna Oleksandrivna

Teacher of Kryvyi Rih

Law Professional College NU “OYUA”

Introduction.

Aim.

Prospects for the creation of juvenile courts in Ukraine

Recently in Ukraine the problem of introducing elements of juvenile justice in the Ukrainian judiciary has become significantly relevant, at least at the level of wide publicity. Factors that determined this direction of protection of children's rights in conflict with the law were: a sharp decline in production, unbalanced economic relations, rising unemployment, declining family income, the destruction of the institution of preschools, reduced access to health services. These circumstances have led to a decline in demographics, increased child homelessness, an increase in juvenile delinquency.

Therefore, the current situation with juvenile delinquency in Ukraine, the crisis in the social and economic spheres necessitate strengthening the social protection of children, identifying priorities in this important work, one of which is attention to children in conflict with the law.

Juvenile justice is understood to mean a way of organizing the legal system, which creates a system of bodies, institutions and organizations that administer justice in cases of offenses committed by minors.

Although the Ukrainian legal system does not have separate courts dealing with juvenile cases, the Facial legislation establishes a number of foundations that develop this area of justice. For example, in the Criminal Procedure Code of Ukraine in 2012, a separate 38 chapter is defined - "Criminal proceedings against minors", which determines the procedure for committing procedural actions with minors, both at the stage of pre-trial investigation and at the stage of court proceedings. etc.

Materials and methods.

Thus, the Law on the Judiciary and the Status of Judges establishes a separate specialization for judges, which operates in local general courts and courts of appeal. Such a judge shall be elected for no more than three years with the possibility of re-election by a meeting of judges, by this court on the proposal of the chairman or by any of the judges of the relevant court. There are also mandatory requirements for such a judge: experience as a judge of at least 10 years, experience in criminal proceedings, high moral and professional qualities. If no judge has relevant experience, judges with the highest experience in such work may be selected, the chosen specialization does not relieve the judge of his / her duties, but is considered a priority in the distribution of juvenile cases.

It should also be noted that previously there was criminal police for children, which investigated offenses committed by minors and worked with such persons. Due to the unforeseen reforms of a separate police unit for juveniles, there are only precedents for the creation of separate sectors for the prevention of juvenile delinquency in territorial police units.

Talks that we lack financial, material and human resources are surprising. For example, keeping one prisoner costs the state much more than educating a teenager in schools.

Results and discussion.

Juvenile courts were first introduced in 1890 as an experiment in the English colony of South Australia, and then legalized there in 1895. Successful practice of these courts has led to their rapid spread, first in North America and then in Europe today, juvenile courts are widespread in many countries (France, Japan, Germany,

Great Britain, Belgium). For example, the German general court system includes juvenile courts as independent divisions. They hear offenses involving a juvenile between the ages of 14 and 18, as well as young people under the age of 21, if the court finds that their behavior is "adolescent". The same courts may hear cases of adult violations of the interests of minors, or cases in which minors are required to be questioned as witnesses.

Conclusion.

Thus, we believe that the creation of independent units in the system of general courts of Ukraine, namely Juvenile Courts, will help improve the situation of juvenile delinquency in the country. It should also be borne in mind that the juvenile court considers the child not as an object of repression, but as a subject of rehabilitation, which provides prevention of offenses at the initial stage. Therefore, the creation of specialized juvenile courts will be the next level in the process of humanization of our society.

MEMORIAL LEGISLATION: EUROPEAN EXPERIENCE AND UKRAINIAN REALITIES

Kizitskaya Victoria Serhiivna

Student

Bohatyrova Maryna Oleksandrivna

Teacher

Law Professional College NU "OYUA"

Kyiv, Ukraine

Introductions.

Aim: Generalization of the concept of memorial legislation. Honoring the memory of the history of the past of European countries and Ukraine in general.

In modern European society, the past is perceived as a value that needs protection, which leads to the creation of memorial legislation. Laws on the protection of historical and cultural heritage have become common in modern legal systems, but using the term "memorial legislation" means regulations of other content, namely, aimed at liability for public distortion or excessive support of certain historical facts. Memorial legislation of European countries includes regulations honoring the victims of genocide.

This creates conditions for proper commemoration of victims of tragedies, forms a national policy of remembrance, and creates conditions for the development of memorial sites and memorial complexes, which in turn play an important role in studying the causes and consequences of a tragedy.

Modern researchers distinguish two types of memorial legislation: first, it is purely declarative laws that demonstrate the official assessment of the state of a historical event, and secondly, it is laws that provide criminal penalties for their public expression, for views on the past.

The basis of memorial legislation in the 40-50s of the twentieth century, when a number of European countries as a result of the international trial of former leaders of Hitler's Germany, which took place in Nuremberg (November 20, 1945 - October

1, 1946) passed laws condemning Nazism. In Austria, Denmark, Hungary, and France, the public use or distribution of fascist symbols was prohibited by law.

The understanding of the problems of Nazism continued in the European community during the second half of the twentieth century and went from the formation of "German guilt" to the understanding of European collective responsibility for the crimes of fascism / Nazism, with one of the most acute topics being Holocaust condemnation. It was the European society's condemnation of the persecution and mass extermination of Jews during World War II that gave impetus to the creation of memorial laws in the late twentieth and early twenty-first centuries.

In most European countries, memorial legislation is declarative in nature. However, in some countries (Austria, Germany, Belgium, etc.) the laws provide for criminal punishment, up to 10 years in prison (Czech Republic, Romania) for Holocaust denial. In Switzerland and Belgium, the denial of the Armenian genocide in the Turkish Empire in 1915-1923 is considered a criminal offense.

The classic country of memorial law is France. The term itself is also of French origin. It is commonly referred to as four French laws: The Gayssot Act of 1990, which criminalizes Holocaust denial (its adoption was an echo of the case of the philologist Forrison); a 2001 law recognizing the genocide of Armenians in Turkey in 1915 as genocide; Taubira law of 2001, declares the slave trade a crime against humanity; the 2005 law on the French "presence" in the former colonies.

In 2007, a framework decision of the European Parliament was adopted, proposing that EU countries ban Holocaust denial. During the discussion, Lithuania and Latvia proposed an unsupported proposal to impose responsibility for denying the crimes of Stalinism.

By analogy with the persecution of Nazi criminals, a number of European countries set up separate structures to investigate the crimes of the communist regimes. Thus, in Poland in the late 1990s, the Law on the Institute of National Remembrance was adopted and the Commission for the Investigation of Crimes against the Polish People was established. A special legal term appeared in the materials of the law - communist crimes, acts committed by an official of the

communist state in the period from 1939 to 1990. On November 28, 2009, Polish President Lech Kaczynski signed a decree banning the purchase and storage of Soviet symbols.

The Baltic states have a clear policy of remembrance, aimed at strongly condemning the repressive policies of the communist regime. This policy has several features in common for all the Baltic republics. The parliaments of all the Baltic states condemned the Soviet aggression of the 1940s, and a series of laws on the issue were passed in the 2000s. The policy of memory in Latvia, Lithuania and Estonia is actively supported by the state at the level of national institutions.

In this context, Ukraine is a special country in which in the first half of the twentieth century as many as three similar dramatic processes unfolded. Despite the significant number of works devoted to the study of the Holodomor and the Holocaust on the territory of Ukraine, which, however, cannot be said of Poraymos (Roma genocide), they have not yet been properly reflected at the level of state memorial policy.

An analysis of the legal framework for honoring victims of genocide in Ukraine and overcoming their consequences shows that in the 1990s the state did not make any significant decisions in this direction.

It did not become the starting point of Ukraine's policy in this direction in 2000, when the Law of Ukraine "On Victims of Nazi Persecution" was adopted (March 23, 2000). This normative act only indirectly concerned the commemoration of the victims of one of the genocides that took place during the Second World War and the overcoming of its consequences.

The starting point of the full recognition of one of the genocides with the introduction of relevant annual commemorative practices and a number of mandatory rules was the Resolution of the Verkhovna Rada of Ukraine "On the celebration of The Roma Holocaust Memorial Day." Part 1 of this Resolution states: starting from 2004, The Roma Holocaust Memorial Day (the date of the "Gypsy Night" in the Auschwitz-Birkenau concentration camp) will be celebrated annually on August 2 at the state level. Thus, for the first time at the official state level, Ukraine has set an

annual date for honoring the victims of one of the genocides that took place in its territories. The decree also contains mandatory wording, according to which state support is provided for the study of the history of Poraymos in Ukrainian lands, memorialization of mass murder sites and inclusion of its victims in the number of persons deserving of appropriate socio-economic compensation provided by Ukrainian law for victims of Nazi persecution. The application of this norm in practice is entrusted to the Cabinet of Ministers, and the Committee for Verkhovna Rada of Ukraine on Human Rights, National Minorities and International Relations is responsible for monitoring its observance.

The first, and so far the only, normative act at the highest state level, which contains a mention of the Holocaust, was the Resolution of the Verkhovna Rada of Ukraine "On 70th Anniversary of Babyn Yar Tragedy".

The memorial laws of Ukraine include the Law "On the Holodomor of 1932-1933" (№376-V of November 28, 2006), which declared the Holodomor a genocide of the Ukrainian people it is recognized as an illegal act.

Conclusions: Thus, today Ukraine needs a systematic strategy to commemorate the victims of the Holocaust, the Roma genocide and the Holodomor.

Most of the regulations dedicated to each of them have so far been adopted in different contexts, for different purposes and with different implementation successes.

REFERENCES

1. Закон України «Про культуру» від 14.12.2010 р. № 2778-VI.
2. Козицький А. Геноцид та політика масового винищення... – С. 315–316
3. Маклюк О. М. Меморіальне законодавство в країнах Європи...
4. Проект Постанови «Про визнання геноциду кримськотатарського народу» від 10.08.2015 р. № 2493а // Верховна Рада України. Офіційний веб-портал: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?id=&pf3511=56254
5. Проект Постанови Верховної Ради України «Про визнання геноциду вірменського народу» № 2530 від 03.04.2015 р. // Верховна Рада

України. Офіційний веб-портал:

http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?id=&pf3511=54640.

6. Указ Президента України «Про Стратегію національно-патріотичного виховання дітей та молоді на 2016–2020 роки» від 13.10.2015 р. № 580/2015.

HOUSE ARREST AS A MEASURE TO ENSURE CRIMINAL PROCEEDINGS IN UKRAINE

Zyurkevych Veronika Volodymyrivna

Student of Kryvyi Rih

Law Professional College NU "OYUA"

Bohatyrova Maryna Oleksandrivna

Teacher of Kryvyi Rih

Law Professional College NU "OYUA"

Introduction.

Aim.

Relevance of the topic: precautionary measures are an important element of criminal proceedings. With the entry into force of the Criminal Procedure Code of Ukraine in 2012, the system of such measures has changed. In particular, there is a new precautionary measure - house arrest.

Materials and methods.

The purpose of the study is a comprehensive analysis of house arrest as a measure to ensure criminal proceedings in Ukraine and the development of scientifically sound proposals to improve the legal regulations and practice of its application.

To achieve the goal in the work provides for the solution of the following tasks:

- consider the historical aspects of the institution of house arrest;
- pay attention to the concept, essence and meaning of house arrest;
- describe the purpose, reasons and circumstances that are taken into account when applying house arrest;
- consider the main problems in the application of house arrest;
- identify prospects for improving the use of pre-trial detention in the form of house arrest.

The research methods were: dialectical method; method of historical analysis; system-structural; formal-logical method.

Results and discussion.

General legal characteristics of a precautionary measure in the form of house arrest.

The history of the emergence of institutions of precautionary measures has been known to mankind since ancient times. The type and level of severity, looking at the centuries-old history of the existence of precautionary measures depended and depends on the political system of the state in which they existed and exist.

In the system of measures to ensure criminal proceedings, a particularly important place belongs to precautionary measures. In our opinion, the concept of "precautionary measures" should be clarified first. The scientific and practical commentary of the CPC of Ukraine states that precautionary measures are measures to ensure criminal proceedings, the application of which is accompanied by restrictions on the constitutional rights and freedoms of persons suspected (accused) of committing criminal offenses.

So, in order to give a full definition of any concept, you should have an idea of all its features.

It is necessary:

- 1.to determine the place of house arrest in the system of coercive measures;
- 2.to indicate the status of the subject;
- 3.to list the types of influence;
- 4.to determine a special procedure for choosing house arrest.

Thus, it can be determined that house arrest as a precautionary measure can be applied to a person suspected (accused) of committing a crime for which the responsibility is provided in the form of imprisonment.

Features of the use of house arrest.

The issue of the purpose of house arrest is not sufficiently studied in the domestic scientific sphere, which can be explained by the fact that the institution of

house arrest has relatively recently been revived in the criminal proceedings of Ukraine.

When choosing a measure of restraint in the form of house arrest, the investigating judge is obliged to follow Art. 178 of the CPC of Ukraine, which lists in detail the circumstances that are taken into account when choosing a measure of restraint.

Namely:

- 1) the weight of the available evidence of the commission of a criminal offense by the suspect or accused;
- 2) severity of punishment;
- 3) age and state of health of the suspect, accused;
- 4) the strength of social ties of the suspect, the accused;
- 5) the suspect, accused has a permanent place of work or study;
- 6) the reputation of the suspect, accused;
- 7) property status of the suspect, accused;
- 8) the presence of convictions of the suspect, accused;
- 9) the amount of property damage.

Detention is usually not applied to minors, the elderly, the seriously ill, pregnant women who are breastfeeding, single mothers, and parents with many children.

Information that characterizes the suspect, accused as a member of society is important. Precautionary measures have an important purpose: they are designed to prevent a person accused or suspected of having committed a crime, to prevent him from interfering with the establishment of the truth in a criminal case or to continue to be engaged in criminal activity.

The choice of house arrest has special conditions among which are:

1. Availability of housing for the suspect, accused.
2. Indication in the decision on the application of house arrest of the exact address of the dwelling, which the suspect or accused is prohibited from leaving”.
3. Establishing restrictions on the suspect, accused.

4. Existence and possibility of the authorized body, which is obliged to control the observance of house arrest.

The procedure for choosing precautionary measures is reflected in Part 4 of Article 176 of the CPC of Ukraine, which shows that such a procedure is the same for all precautionary measures, they should be applied only in accordance with their purpose if established by law and in accordance with legal procedure.

Problems and prospects of development of the institution of house arrest in the criminal process of Ukraine.

Since the precautionary measure in the form of house arrest is fundamentally new for the national criminal proceedings, and the procedural order of its selection and application has not been practically analyzed, it is quite predictable that problems will systematically appear in practice.

Based on the analysis of the state of application of pre-trial detention in the form of house arrest in modern Ukraine, it is necessary to identify the main problems in this area:

- the main details, that a decision on establishing house arrest should have, are not determined;
- there is no clear subject of execution of the decision on registration of suspects, accused, who are under house arrest;
- the time of control over the behavior of the suspect or accused is not determined;
- the frequency of visits of the suspect, accused is not determined;
- the lack of a single database of the Ministry of Internal Affairs on the registration of suspects, accused;
- a long period of time between sending by the court and receiving a decision to choose a measure of restraint in the form of house arrest.

Conclusion.

House arrest, as a precautionary measure designed to greatly facilitate the unloading of remand centers and pre-trial detention facilities, is also more humane than pre-trial detention.

Thus, house arrest allows the suspect, the accused to maintain social and family ties, and in some cases to continue to work and provide for his or her family.

This is relevant when the suspect or accused is the sole breadwinner in the family. From a psychological point of view, house arrest is a less stressful and psychologically traumatic measure of restraint for the person to whom it is applied and for his or her family members.

The introduction of house arrest will allow:

- to ensure proper observance in Ukraine of the right to liberty and security of person enshrined in Article 5 of the European Convention;
- reduce the number of detainees sent to pre-trial detention facilities and temporary detention facilities by approximately one third;
- reduce budget expenditures;
- will allow persons who have been placed under house arrest as a precautionary measure to continue to provide for themselves and their family members, to maintain social relations.

ПРОБЛЕМНІ ПИТАННЯ АКТИВНОГО ВИКОРИСТАННЯ СУЧАСНИХ ІННОВАЦІЙНИХ ЗАСОБІВ І ЦИФРОВИХ ТЕХНОЛОГІЙ У ПРАВООХОРОННІЙ ДІЯЛЬНОСТІ

Александренко Олена Віталіївна,

к. ю. н., доцент,

Женунтій Володимир Іванович,

к. ю. н., старший науковий співробітник,

Національна академія внутрішніх справ,

м. Київ, Україна

Наука – капітан, а практика – солдати.

Леонардо да Вінчі

Введення. Одним із важливих напрямів оптимізації діяльності з розкриття та розслідування злочинів завжди було, залишається й наразі набуває особливого значення активне використання усіх сучасних досягнень науково-технічного прогресу. Останні роки відзначаються зростанням і якісним зміненням окремих показників злочинності, що свідчать про підвищення її професіоналізму, інтелектуального потенціалу, які прямо пов'язані з розвитком науково-технічного прогресу, особливо у інформаційно-комунікаційній сфері. Сучасні засоби зв'язку та ІТ-технології активно використовуються із злочинною метою: полегшується доступ до матеріальних цінностей, змінюються способи підготовки, вчинення і приховування злочинів (наприклад, незаконний збут наркотичних засобів, психотропних речовин та їх аналогів з використанням інтернет-магазинів та електронних платіжних систем), з'являються нові види злочинів (комп'ютерні та ін.).

Мета роботи. Для успішного і швидкого встановлення усіх обставин злочинів і всіх причетних до них осіб правоохоронні органи повинні значно випереджувати злочинне суспільство (або хоча б суттєво не відставати від нього) за активним використанням сучасних науково-технічних засобів і технологій та пов'язаних із ними можливостей для розкриття та розслідування

злочинів. Мова йде не лише про належне, таке, що відповідає сучасному стану та умовам боротьби зі злочинністю, матеріально-технічне та наукове забезпечення правоохоронних органів. Йдеться також про своєчасне ознайомлення слідчих, оперативних працівників, судових експертів, прокурорів-процесуальних керівників з сучасними можливостями судових експертиз, арсеналом сучасних науково-технічних засобів, про активне і правильне їх застосування, навчання прийомам роботи з ними, впровадження такого підходу в повсякденну слідчу практику, в навчальні плани відомчих закладів освіти. Без цього досягти успіхів у боротьбі зі злочинністю неможливо.

Оскільки досягнути навіть у загальних рисах усе різноманіття і можливості сучасних технічних засобів і технологій в данній публікації через її обмежений обсяг неможливо, розглянемо існуючі можливості їх застосування лише в одному, проте, доволі важливому аспекті - при розслідуванні серійних (сексуальних або сексуально-садистських) вбивств.

Матеріали та методи. Вказані злочини вчиняються на протязі багатьох років, особливо жорстокими способами, жертвами одного злочинця можуть ставати десятки людей різного віку, статі, соціального статусу. Головне, як свідчить практика, найчастіше ці вбивства розкриваються випадково, внаслідок помилок злочинців, а не шляхом цілеспрямованої, організаційно і тактично правильно здійснюваної діяльності правоохоронних органів. Злочинці розчленовують трупи, ретельно приховують, або ж залишають навидноті, що, на жаль, не полегшує розкриття злочинів. Тортури та інші маніпуляції з тілами і трупами залишають численні сліди, які, через приховування трупів та виявлення їх через значний термін, ускладнюють ідентифікацію (встановлення) особи потерпілих, з чого зазвичай починається робота по розкриттю злочинів. При розслідуванні вказаних злочинів важливе значення мають результати насамперед судово-медичних експертиз, на вирішення яких ставляться основні питання щодо часу, причин, механізму настання смерті; давності поховання (в разі виявлення скелетованих останків), а також ідентифікація особи потерпілого. Відповіді на вказані питання мають найбільш важливе значення на

початковому етапі розслідування, визначаючи подальші напрями проведення слідчих (розшукових) та оперативно-розшукових заходів.

Результати та обговорення. Перш за все сучасні цифрові та іноваційні технології, їх впровадження і використання стосуються галузі судово-експертної діяльності як додатковий інструментарій і розширення можливостей досліджень різноманітних об'єктів, речових доказів з метою отримання доказової інформації в інтересах розслідування. Перспективними вказані технології представляються і для криміналістики: для криміналістичної техніки, криміналістичної тактики і методики.

Які ж сучасні можливості судово-медичних експертиз щодо встановлення особи та дослідження речових доказів? Вивчення і аналіз спеціальної літератури дозволили визначити вже впроваджені в практику нові та суттєво вдосконалені існуючі методи ідентифікації в судовій медицині.

1. Питання визначення давності поховання трупів при експертизі скелетованих останків досі залишається одним з найбільш важких. Жоден з існуючих методів самостійно не дає відповіді на це питання. З цією метою пропонується використовувати метод інфрачервоної спектрофотометрії (ІЧС) кісткової тканини, спектри якої змінюються в залежності від тривалості постмортального періоду.

2. Графічна реконструкція обличчя для встановлення особи потерпілого у випадках виявлення невпізнаваних останків з ефективністю вищою за 70%.

3. Перспективною є також методика розмірних характеристик вушних раковин, яка є вільною від суб'єктивізму в описуванні («великі», «малі» та ін.) і гарантує статистично достовірне визначення індивідуальних розмірів вушних раковин незалежно від досвіду та професійних навичок спеціаліста.

4. Значні можливості щодо ідентифікації має методика створення 3D-моделей ушкоджень, слідів, травмуючих предметів. З їх допомогою може проводитися портретна експертиза за метричними і описовими ознаками зовнішності. А за моделями вушної раковини – порівняльне дослідження, яке доповнює базу ознак ідентифікації особи. Для створення 3D-моделей придатні

дані, отримані за допомогою БПЛА (безпілотних літальних апаратів, які дозволяють здійснювати зйомку значних територій та об'єктів з висоти) - може проводитися трьохмірне моделювання при огляді місця події: повна реконструкція та відтворення місця події будь-якого розміру. Збереження 3D-моделей в різних форматах дозволяє поміщати їх в графічні редактори (Autodesk 3ds Max та ін.) та проводити подальше моделювання різних ситуацій з урахуванням даних слідства та використовувати створені сцени при проведенні ситуаційних експертиз. Застосування таких моделей-копій розширює можливості, підвищує наочність і доказове значення експертиз, а методика трьохмірного моделювання не викликає особливих складнощів, оскільки використовуються цифрові фото- чи відеозйомка, зроблені з дотриманням відповідних вимог щодо режиму і умов зйомки. На базі цифрових знімків можуть бути створені моделі різних об'єктів (труп, одяг з пошкодженнями, фрагмент кістки з переломами та ін.).

5. Одним із методів ідентифікації особи є спектральний аналіз мовних сигналів, який дає змогу виділяти стійкі ідентифікаційні ознаки, що характеризують біометричні параметри мовного тракту людини, яка говорить. Як спектроаналізатори можуть використовуватися персональні комп'ютери з встановленим спеціалізованим програмним забезпеченням («Justiphone» та ін.)

6. До сучасних методів, які можуть у ряді випадків бути незамінними порівняно з існуючими, належить «Віртопсія» (віртуальна аутопсія) – наступний напрям розвитку аутопсії, який дозволяє отримати необхідну інформацію про травми кісток і м'яких тканин, не вдаючись до механічного розтину тіла. Цей метод вже впроваджений у судово-медичну експертизу ряду країн (Німеччина, Франція, Велика Британія, США, Ізраїль, Австралія). Віртопсія дає змогу отримати 3D зображення з можливістю поглянути на подію у віртуальній реальності.

7. Серед методів досліджень речових доказів можна назвати наступні: використання цифрових фотознімків в якості об'єктів медико-криміналістичного дослідження слідів-нашарувань крові; доказові методи

встановлення слідів крові, висновки яких містять однозначну інформацію про наявність або відсутність крові людини [1, с. 146, 150-152].

З наведеного видно, що потенціал судово-медичних експертиз є достатнім для вирішення усіх можливих питань, важливих для встановлення обставин вчинення злочинів. За сучасних умов взаємодії з експертними установами країн Європи цей арсенал можливостей може бути ще значнішим. Проте, на наш погляд, проблема щодо активного використання сучасних інновацій і технологій у правоохоронній діяльності полягає дещо в іншому.

На заваді активному і широкому використанню сучасних можливостей інноваційних і цифрових технологій в розслідуванні злочинів стоїть одна, але, як свідчить практика, складна для швидкого та остаточного вирішення проблема – недостатній професіоналізм і кваліфікація працівників правоохоронних органів (слідчих, працівників оперативних та інших підрозділів Національної поліції), прокурорів і суддів, точніше - їх обізнаність щодо таких можливостей, потенціалу судових експертиз і кола вирішуваних ними питань. Це тягне за собою незнання і невміння виявити, зафіксувати, вилучити сліди злочинів на місці події та призначити за ними відповідні експертні дослідження. Чим глибша спеціалізація експертних знань, тим значнішим є розрив між потенціалом судової експертизи і його практичною реалізацією. Як результат, не ставляться важливі для вирішення питання, дослідження не проводяться або проводяться не у повному обсязі, що обмежує слідство в отриманні доказової чи криміналістично значущої інформації. За теперішнього стану «пореформованих» правоохоронних органів, насамперед, органів досудового слідства, це призводить до затягування (у найкращому випадку) розслідування чи може взагалі позбавити його судової перспективи. На жаль, чинний КПК України, на відміну від його попередника, не містить норми на кшталт статті 200 КПК 1960 р., яка давала право експерту в разі виявлення фактів, які мають значення для справи і з приводу яких йому не були поставлені питання, вказати на них в своєму висновку.

Висновки. Все вищенаведене дає підстави для висновку про нагальну потребу у проведенні досліджень щодо можливостей, напрямів і перспектив використання сучасних науково-технічних засобів в розслідуванні злочинів, у розробці експертних методик проведення конкретних видів і об'єктів досліджень, заснованих на сучасних наукових і технічних досягненнях. Результати таких наукових досліджень мають впроваджуватися в слідчу практику у вигляді методичних рекомендацій. Важливо також слідкувати за новими тенденціями у науково-технічному прогресі, за появою нових і перспективних для використання в розкритті та розслідуванні злочинів технічних засобів, технологій, методик, та час від часу проводити «інвентаризацію» криміналістичних засобів, обладнання, методик для вирішення питання щодо їх дієвості та ефективності для вирішення завдань розслідування, необхідності їх вдосконалення чи заміни на новітні зразки.

Сподіваємося бути почутими криміналістичною спільнотою, що «спільні зусилля практиків і теоретиків дозволять скоротити розрив між злочинним і законним використанням сучасних цифрових технологій, будуть сприяти підвищенню якості розслідування...» [2, с. 27].

Список літератури:

1. Материалы Международного конгресса и научно-практической школы «Актуальные вопросы судебной медицины и экспертной практики» // Судебная медицина: наука, практика, образование. 2018. Том 4. № 1с. 175 с.
2. Ищенко Е. П. У истоков цифровой криминалистики // Вестник Университета имени О.Е. Кутафина (МГЮА). 2018. № 3. С. 15-28.

ДОМАШНЄ ТА СЕКСУАЛЬНЕ НАСИЛЬСТВО ЯК НАСЛІДОК ЗБРОЙНОЇ АГРЕСІЇ РОСІЙСЬКОЇ ФЕДЕРАЦІЇ

Андрусяк Ірина Павлівна

к.ю.н., доцент

Крікало Олена Богданівна

Студентка

Національний університет «Львівська політехніка»

Інститут права, психології та інноваційної освіти

м. Львів, Україна

Вступ. У сучасному світі проблема домашнього насильства є розповсюженою, а для України вона постає особливо гостро, оскільки держава потерпає від збройної агресії Російської федерації. Болючим відлунням вдаряє агресія Росії по українських сім'ях – наслідком участі громадян у військових діях є прояви домашнього та сексуального насильства. Багато років питання насильства залишалось поза галуззю національного законодавства. Втручання органів державної влади у сферу суспільства визнавалось посяганням на приватне життя особи й очевидно не допускалось. Такий стан суспільних відносин призвів до самоправства серед людей та громадян України. Міжнародне співтовариство визнає насильство як найбільш небезпечне явище планети, яке унеможливлює створення умов для саморозвитку людини, процвітання демократії та забезпечення прав та свобод людини та громадянина.

Мета. Дослідити та проаналізувати стан домашнього та сексуального насильства осіб, які покинули зону бойових дій та сімей учасників ООС. Також детально розглянути та з'ясувати причини ескалації домашнього та сексуального насильства. Розкрити суть відповідальності через призму законодавства.

Матеріали та методи. Питання домашнього та сексуального насильства досліджували такі науковці М. О. Качинська, С. Стретович, Ковальва О.В., М. Хавронюк. Задля дослідження питання, які стосуються домашнього та

сексуального насильства на території бойових дій використовувалися методи аналізу, синтезу, порівняльний та формально-логічний методи.

Виклад основного матеріалу. Домашнє насильство є однією з найбільш розповсюджених форм порушення прав людини, яке відрізняється великою латентністю [1, с. 28].

У зв'язку з демобілізацією бійців зони ООС збільшилась кількість домашнього та сексуального насильства. Ті події, які пережили бійці на фронті, стреси та психологічні травми перероджуються у спалахи агресії на сімейному ґрунті. Крім того, багато демобілізованих працівників здатні адаптуватися до мирного життя. Тому «повернення з війни» слід розглядати з більш широкої точки зору як фактор зростання домашнього насильства. Не лише в контексті психічного тиску солдатів, безпосередньо задіяних у цій війні, але і в контексті всього суспільства. Іншими словами, за ці роки переважна більшість людей жили в потоці інформації, пов'язаної з ворожістю, насильством та агресією, і з часом звикли до цього середовища. Вони повернулися до побутових питань, але зрозуміли, що насильство є ефективним засобом захисту власних інтересів.

Домашнє насильство - діяння (дії або бездіяльність) фізичного, сексуального, психологічного або економічного насильства, що вчиняються в сім'ї чи в межах місця проживання або між родичами, або між колишнім чи теперішнім подружжям, або між іншими особами, які спільно проживають (проживали) однією сім'єю, але не перебувають (не перебували) у родинних відносинах чи у шлюбі між собою, незалежно від того, чи проживає (проживала) особа, яка вчинила домашнє насильство, у тому самому місці, що й постраждала особа, а також погрози вчинення таких діянь [2]. Через розповсюдження коронавірусу у багатьох країнах світу було оголошено про ізоляцію чи самоізоляцію і на ці країни припадає близько третини світового населення, тобто понад 2,5 мільярда. Правоохоронні органи часто не сприймають та ігнорують звернення жінок про жорстокість з боку чоловіка, таким чином збільшують вразливість осіб жіночої статі щодо майбутнього знущання або ж вбивств. Значно збільшилась кількість випадків насильства в

сім'ї серед яких чоловік учасник бойових дій. У той час відповідно до статті 15 Кодексу України про адміністративні правопорушення (далі – КУпАП) військовослужбовці несуть відповідальність за вчинені ними адміністративні правопорушення за дисциплінарними статутами. За деякі адміністративні правопорушення, перелік яких наведений в даній статті, ці особи несуть адміністративну відповідальність на загальних підставах, однак до зазначених осіб не може бути застосовано громадські роботи, виправні роботи і адміністративний арешт [3]. В даному переліку правопорушень домашнє насильство відсутнє, відповідно військовослужбовці за вчинення домашнього насильства мають нести дисциплінарну відповідальність. Однак, Закон України «Про Дисциплінарний статут Збройних Сил України» не містять спеціальних норм чи підстав притягнення поліцейських до дисциплінарної відповідальності за вчинення домашнього насильства [4].

Сексуальне насильство – будь-який статевий акт, виконаний з кимось без згоди цієї особи. Передбачає проникнення до будь-якої частини тіла жертви будь-якої частини тіла кривдника чи предмета [2]. Поширення сексуального насильства є наслідком такого явища як культура зґвалтування: тут насильство, примус, жорстокість вважаються нормальним. Наприклад, порноіндустрія, гумористичні шоу, фільми, серіали, де тема сексуального насильства трактується як жарт.

Третина опитаних зазнавала сексуального насильства під час утримання в незаконних центрах несвободи проросійськими бойовиками, і ті, хто був змушений бути свідком такого насильства, мають підстави вважатися жертвами.

Сексуальне насильство під час збройних конфліктів може мати різні форми – зґвалтування, примусова стерилізація, примусове оголення, погрози сексуального характеру, а також катування з елементами сексуального насильства (побиття чи ураження струмом в області статевих органів), тощо.

У справах про насильство у сім'ї важко дійти до логічно завершення, тобто до обвинувального вироку, оскільки судді вимагають докази, які

підтверджують вину обвинувачуваного. Злочини, які вчиняються у площині сім'ї, родини, здебільшого відбуваються за зачиненими дверима і переважно без свідків, а це й викликає певні складнощі з доказуванням. Зазвичай, єдиним свідком є безпосередньо потерпіла сторона, яка й надалі продовжує жити під одним дахом з кривдником, підтримувати контакти з ним до початку судового процесу [5].

Заслугує на окрему увагу те, що деякі положення Закону України «Про запобігання та протидію домашньому насильству» потребують уточнення. А саме, місця перебування кривдника, якому заборонено перебувати у спільному із сім'єю житлі; практичне виконання обмежувальних приписів стосовно кривдника та термінових заборонних приписів стосовно кривдника тощо [6].

Сьогодні Україна потерпає від фактів домашнього та сексуального насильства в сім'ях, де один з подружжя був задіяний у бойових діях. Насильство - метод, який широко використовується людьми для досягнення бажаних результатів. Жертва змушена прийняти певні умови, які висуває кривдник погрожуючи знищити фізично чи психологічно. Зазвичай, жертвами домашнього насильства стають жінки, в силу своїх фізіологічних особливостей. Особливу увагу потрібно приділяти жінкам, які є членами сімей, де є учасники ООС. Щоб розірвати коло насильства, жінкам необхідно надавати різносторонню допомогу, навчати відстоювати себе, набувати психологічної стійкості та вміння знаходити вихід з кризових ситуацій. Вчасне звернення за психологічною допомогою зможе запобігти випадкам фізичного насильства у сім'ї. Науковиця Ковальва О.В., досліджуючи насильство в сім'ях військовослужбовців, пропонує акцентувати увагу на таких діях, які б запобігали домашньому насильству. Зокрема, це необхідність Міністерству оборони розробити безпечну і конфіденційну систему для звітів щодо гендерно зумовленого насильства у сім'ях військовослужбовців. Також, необхідно визначити у статті 15 КУпАП домашнє насильство та насильство за ознакою статі також як правопорушення, відповідальність за які військовослужбовці,

поліцейські та інші особи, на яких поширюється дія дисциплінарних статутів, несуть на загальних підставах, передбачених КУпАП [7].

Дії по викоріненню домашнього насильства з українських сімей повинні бути комплексними – необхідно не тільки притягувати кривдника до кримінальної відповідальності, а й змінювати поведінку кривдників через заходи освітнього формату та спеціальні програми, які створюють фахівці у галузі психології.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Качинська М. О. Причини латентності насильства в сім'ї. Журнал східноєвропейського права. 2016. № 33. С. 27–32.
2. Про запобігання та протидію домашньому насильству: Закон України від 7 грудня 2017 р. № 2229-VIII/ *Відомості Верховної Ради*. 2017. № 5., ст. 35
3. Кодекс про адміністративні правопорушення: Закон України від 7 грудня 1984 р. № 8074-X
4. Про Дисциплінарний статут Збройних сил України: Закон України від 1999 р. № 551- XIV / *Відомості Верховної Ради України*. 1999. № 22-32., ст. 197
5. Дудоров О.О., Хавронюк М.І. Відповідальність за домашнє насильство і насильство за ознакою статі (науково-практичний коментар новел Кримінального кодексу України) / за ред. М. І. Хавронюка. – К.: Ваїте, 2019. – 288
6. Стретович С. Сімейне право: Суспільними зусиллями. Український юрист. *Юридичний журнал*. 2018. № 1-2 URL: <http://jurist.ua/?article/1477>
7. Ковальова О.В. Насильство в сім'ях військовослужбовців: чи інсує проблема? *Актуальні проблеми впливу збройного конфлікту на Сході України на появу й поширення гендерно обумовленого насильства та забезпечення доступу до правосуддя: Всеукраїнська науково-практична конференція (Київ, 18 верес. 2020 р.)*. Київ 2020. 609 с.

ОСОБЛИВОСТІ ЗАХИСТУ ПРАВ ГРОМАДЯН ПРИ ПРИТЯГНЕННІ ЇХ ДО АДМІНІСТРАТИВНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ ЗА СКОЄННЯ ПРАВОПОРУШЕННЯ ПЕРЕДБАЧЕНОГО СТАТТЕЮ 44-3 КУПАП

Бабич Володимир Анатолійович

к.ю.н., доцент
викладач Київського професійно-педагогічного
коледжу імені Антона Макаренка
м. Київ, Україна

Введение./Introduction. Реалізація права громадянина на отримання належної юридичної допомоги досить часто натикається на не переборну перешкоду у вигляді відсутності коштів для її оплати. Значною мірою підставою для отримання такої допомоги стають неправомірні дії працівників правоохоронних органів, у тому числі і національної поліції.

Цель работы./Aim. Провести стислий аналіз практики у справах про правопорушення що стосуються Порушення правил щодо карантину людей , протокол за порушення яких складається органами національної поліції.(ст.44-3 КУпАП).

Материалы и методы./Materials and methods. Матеріалами що лягли в основу мого дослідження стала судова практика застосування окремих положень КУпАП. Використовуємо метод узагальнення (шляхом логічного переходу від менш загальних до більш загальних знань) та метод класифікації (розподілу усіх об'єктів що вивчаються за певним окремим принципом).

Ситуацію коли громадянина намагаються неправомірно притягають до відповідальності можна притягнути до відповідальності можна проілюструвати на таких конкретних прикладах:

1) справа № 742/792/20 у Постанові по якій Чернігівський апеляційний суд зокрема зазначив: «враховуючи відсутність належних та допустимих доказів на підтвердження вчинення особою правопорушення, відповідальність за яке передбачено ст. 44-3 КУпАП, суд приходить до висновку про відсутність

в діях особи складу зазначеного адміністративного правопорушення, в зв'язку з чим провадження в даній справі підлягає закриттю на підставі п. 1 ч. 1 ст. 247 КУпАП.» Виносячи таку Постанову суд спирався в тому числі на неправильність оформлення протоколу про адміністративне правопорушення та правову позицію висловлену у Рішенні Європейського суду з прав людини у справі "Кобець проти України" від 14.02.2008 року та у Рішенні Європейського суду з прав людини у справі "Бочаров проти України" (остаточне рішення від 17.06.2011 року) про те, що суд при оцінці доказів повинен керуватися критерієм доведення "поза розумним сумнівом"; таке доведення може впливати зі співіснування достатньо вагомих, чітких і узгоджених між собою висновків або подібних неспростовних презумпції щодо фактів;

2) справа № 742/795/20 у Постанові по якій Чернігівський апеляційний суд зокрема зазначив: «Разом з тим, жодними доказами факту продажу товарів не зафіксовано, тоді як ввімкнена та неогороджена стрічкою техніка, яка перебуває у асортименті магазину, не може свідчити про її реалізацію та слугувати переконливим та достатнім доказом порушення правил карантину. Більше того, з відеозапису вбачається, що в магазині взагалі відсутні покупці і наявні таблички, що відділи магазину не працюють.» Виносячи таку Постанову суд наголосив на невідповідність фактів викладених у протоколі відеозапису який працівники поліції долучили до протоколу;

3) справа № 743/1531/20 у Постанові по якій Ріпкинський районний суд Чернігівської області слушно зазначив, що «з огляду на те, що в протоколі про адміністративне правопорушення відсутні дані про віднесення смт. Ріпки Чернігівської області до території адміністративно-територіальної одиниці, на якій встановлено "зелений" рівень епідемічної небезпеки, виходячи з того, що законодавством не передбачено можливість винесення судом постанови про направлення матеріалів справи про адміністративне правопорушення, в тому числі протоколу, на доопрацювання чи для належного оформлення, суд приходить до висновку, що в діях особи відсутній склад адміністративного правопорушення, передбаченого ст. 44-3 КУпАП, а відтак справу про

притягнення до адміністративної відповідальності особи за ст. 44-3 КУАП слід закрити за відсутністю складу адміністративного правопорушення»;

4) на мій погляд найбільш серйозним, з точки зору правничого підходу є Постанова у справі № 296/9104/20, винесеній Корольовським районним судом м. Житомира. У якій зокрема зазначено: «Суд вважає, що п.1, п.10 постанови КМУ від 22 липня 2020 року №641 обмежено конституційні права і свободи громадянина, що суперечить статтям 1, 3, 6, 8, 19, 64 Конституції України, а тому такий нормативно правовий акт у частині відповідних обмежень не підлягає застосуванню судом при вирішенні справи про адміністративне правопорушення. На думку суду, порушення особою правил карантину, які встановлені не у конституційний спосіб, не є підставою адміністративною відповідальності».

Результаты и обсуждение./Results and discussion. Таким чином провівши аналіз окремих окремих випадків розгляду справ пов'язаних із Порушення правил одо карантину людей досить часто можна стикнутись з такими порушеннями – неналежне оформлення протоколу про адміністративне правопорушення працівниками органу, що його склали, відсутність у правоохоронців повноважень щодо здійснення своїх дій у конкретному місці складання протоколу, ненадання доказів у розумінні статті 251 КУпАП.

Выводы./Conclusions. На мою думку явна невідповідність окремих положень Постанов Кабінету Міністрів України нормам Конституції України та недотримання працівниками правоохоронних органів вимог КУпАП тягне за собою зайве перевантаження судової системи та завдає значних незручностей звичайним громадянам, а також шкодить іміджу правоохоронних органів у цілому.

НАПРЯМКИ УДОСКОНАЛЕННЯ СИСТЕМИ ЗАПОБІГАННЯ ТА ПРОТИДІЇ НЕЗАКОННОМУ ЗБЕРІГАННЮ ЗБРОЇ В УКРАЇНІ

Бурейко Тетяна,
курсант 2-го курсу
факультету підготовки фахівців
для підрозділу кримінальної поліції
Дніпропетровський державний
університет внутрішніх справ
Корогод С. В.
науковий керівник,
викладач кафедри кримінального права та криміналогії
капітан поліції

На сьогодні одним із проблемних питань виступає незаконне зберігання зброї та бойових припасів, що негативно впливає на суспільну безпеку, адже неналежне та незаконне зберігання зброї може спричинити не лише тяжкі, але й летальні наслідки. Звертаючись до статистичних даних працівників поліції, котрі пов'язані із даним типом правопорушення, можна помітити як й адміністративні, так і кримінальні правопорушення.

Виходячи із досвіду правоохоронців, власник тієї зброї, яка була отримана законним шляхом та не суперечить нормативно – правовим нормам – вміє правильно поводитися зі зброєю, а ситуація із нелегальною зброєю кардинально вирізняється. Вслід за чим, законодавець почав вбачати необхідним легалізацію зброї. Проте, дивлячись з іншого боку, чи буде дане явище позитивним в Україні та не матиме летальних наслідків?

Як відомо, на разі до Верховної Ради було подано законопроект про обіг цивільної зброї та боєприпасів. Інформаційні джерела зазначають, що це вже є другою спробою врегулювати це питання в Раді цього скликання: попередні два варіанти були відправлені на доопрацювання профілактичним комітетом.

Народний депутат та ініціатор даного законопроекту Ігор Фріс у своєму інтерв'ю зазначає, що люди матимуть можливість пройти відповідне та

обов'язкове навчання, а вже потім отримати дозвіл на придбання зброї та технічний паспорт до неї [1].

В свою чергу заступник міністра внутрішніх справ Антон Геращенко стверджує, що легалізація зброї матиме негативне відображення у майбутньому. Ним було приведено факти, що навіть нагородна зброя, яка видається декільком тисяч особам у подальшому використовується для самооборони, а якщо зброя буде дозволена для всіх, то збільшуватимуться випадки застосування зброї не лише задля самооборони, що призводитиме до збільшення кількості правопорушень [1].

Звертаючись до положень Кримінального кодексу України, стаття 264 регламентує відповідальність за незаконне зберігання вогнепальної зброї та бойових припасів, за умови, якщо це спричинило загибель людей або інші тяжкі наслідки, що відображено у санкції статті - обмеження волі на строк до трьох років або позбавлення волі на той самий строк [2].

Суспільна небезпечність даного кримінального правопорушення полягає в тому, що незаконне поводження із холодною, вогнепальною зброєю, бойовими припасами або вибуховими речовинами створює сприятливі умови для вчинення правопорушень із використанням зазначених предметів.

Звичайно, що необхідно звернути увагу на те, що головним джерелом поширення нелегальної вогнепальної зброї на сьогодні є зона АТО. Представники Служби безпеки України зазначають, що постійно намагаються протидіяти такому негативному прояву. У 2014 – 2015 роках, коли тільки почалась антитерористична операція на сході, саме тоді й зафіксовано найбільше випадків незаконного обігу зброї, вслід за чим її та боєприпаси масово вилучалися представниками правоохоронних органів.

Отож, необхідно зазначити, що дана проблема поширюється та набирає все більше нових обертів, що може погрожувати суспільству та спричинити суспільно – небезпечні наслідки. Виходячи із вказаних положень, ми вважаємо, що буде необхідним та доречним дотримання деяких положень, котрі можуть мати позитивний вплив у подальшому. До таких положень відносяться:

- необхідність у створенні надійної системи охорони арсеналів та відповідних спеціальних приміщень, у яких повинна зберігатися зброя;
- посилений контроль за проявами незаконного зберігання зброї та бойових припасів;
- також може мати місце активне переконання громадян у тому, що краще здавати свою нелегальну зброю та отримувати її законним шляхом. Дана методика допоможе правоохоронцям знати точну цифру тих осіб, які користуються зброєю в цілях, визначених в законі.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ:

1. Петро Троць, Валентин Стрельцов. *Легалізація зброї в Україні: який законопроект винесуть на розсуд депутатів та що кажуть експерти*. Від 09.11.2020, URL: <https://www.5.ua/suspilstvo/lehalizatsiia-zbroi-v-ukraini-iakyi-zakonoproiekt-vynesut-na-rozsud-deputativ-ta-shcho-kazhut-eksperty-228820.html> (дата звернення 02.02.2021)
2. Кримінальний кодекс України № 2341-III, від 27.10.2020, URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text> (дата звернення 02.02.2021)

ПОНЯТТЯ ТА ОЗНАКИ СТРАХОВОЇ ДІЯЛЬНОСТІ В УКРАЇНІ

Василькова Вікторія Анатоліївна,

студентка

Національний юридичний університет

імені Ярослава Мудрого

м. Харків, Україна

Вступ./Introduction. Нормативно-правове регулювання страхових правовідносин є необхідним елементом функціонування ринкової інфраструктури, пов'язаної з виробництвом, наданням та споживанням страхових послуг в Україні. Поширеність страхових правовідносин зумовлює існування активної наукової дискусії навколо явищ, які є невід'ємною частиною цих відносин. Питання основних понять страхових правовідносин не є виключенням та становить значний інтерес в науковому співтоваристві.

Мета роботи./Aim. Розуміння сутності страхових правовідносин в Україні неможливе без розуміння основоположних категорій цього виду правовідносин. Метою даного наукового дослідження є з'ясування змісту явища страхової діяльності в Україні та визначення його характерних ознак.

Матеріали і методи./Materials and methods. При підготовці цієї наукової роботи було вивчено і проаналізовано положення чинного законодавства у сфері надання страхових послуг, зокрема Господарського кодексу України та Закону України «Про страхування»; методом теоретичного дослідження здійснено аналіз наукових позицій Н. Б. Пацурії, Р. Т. Юлдашева, К. Є. Турбіної, О. О. Гаманкової, А. С. Жила, О. М. Вінник.

Результати і обговорення./Results and discussion. Перш за все, доцільно звернутися до законодавчо визначених категорій, пов'язаних зі здійсненням страхової діяльності.

Так, Законом України «Про страхування», який є спеціальним нормативно-правовим актом, що регулює правовідносини у сфері надання страхових послуг, визначено, що страхуванням є цивільно-правові відносини

щодо захисту майнових інтересів фізичних осіб та юридичних осіб у разі настання певних подій (страхових випадків), що визначені договором страхування або чинним законодавством, за рахунок грошових фондів, утворених шляхом сплати фізичними та юридичними особами страхових платежів (страхових внесків та страхових премій), а також доходів від розміщення коштів цих фондів [1].

Господарський кодекс України дає дещо інше визначення поняттю страхування. Згідно зі статтею 352 Кодексу, що має назву «страхування у сфері господарювання», під страхуванням слід розуміти діяльність спеціально уповноважених державних організацій та суб'єктів господарювання (страховиків), яка пов'язана з наданням страхових послуг з метою захисту майнових інтересів юридичних осіб та громадян (страхувальників) у разі настання визначених договором страхування чи законом подій (страхових випадків), за рахунок грошових фондів, які утворюються шляхом сплати страхових платежів страхувальниками [2].

У поняттях страхування, закріплених Законом України «Про страхування» та Господарським кодексом України під одним терміном наголошено на різних аспектах одного правового явища. При цьому спільним у даних визначеннях є лише призначення страхування, яким є захист майнових інтересів учасників, що здійснюється через професійну страхову діяльність, що являє собою особливий вид господарської діяльності

Чинне законодавство досить повно регулює страхові правовідносини та містить декілька визначень терміну страхування. Разом з тим, офіційне визначення поняття страхової діяльності наразі відсутнє, незважаючи на те, що законодавець та юридична техніка активно оперує цим поняттям. Наведене свідчить про існування прогалини у вітчизняному законодавстві.

Питання щодо доцільності співвідношення понять «страхування» та «страхова діяльність», є давньою науковою дискусією [3, с. 35].

Визначення страхування як особливого виду господарської діяльності створює передумови для ототожнення понять страхування та страхової діяльності [4, 48].

Н. Пацурія слушно звертає увагу на те, що поняття страхової діяльності є збірним явищем, яке містить у собі такі напрями господарської діяльності як підприємницька і некомерційна, що поділяються на дві форми (добровільна і обов'язкова), які у свою чергу розгалужені на окремі види.

На думку Н. Пацурії, страхова діяльність – це господарська діяльність страховиків як особливих суб'єктів господарювання, що врегульована нормами права та здійснюється виключно на підставі ліцензії [3, с. 63].

Р. Юлдашев визначає страхову діяльність як діяльність страховиків (страхових організацій та товариств взаємного страхування), пов'язану з формуванням спеціальних грошових фондів (страхових резервів), необхідних для наступних виплат. Наведене визначення робить акцент в першу чергу на суб'єктах, які можуть здійснювати страхову діяльність.

К. Турбіна, в свою чергу, наголошує на солідарній і зворотній основі страхового підприємництва та зазначає, що страхова діяльність – це форма підприємництва, призначенням якої є прийняття ризиків багатьох суб'єктів страхових відносин та здійснення страхових виплат [4, 48].

Отже, поширеним у правовій науці є визначення діяльності по наданню страхових послуг як одного з видів підприємницької діяльності. Аналіз наукових позицій дає підстави дійти висновку, що під страховою діяльністю переважно розуміють вид підприємницької діяльності з захисту майнових інтересів фізичних і юридичних осіб, що здійснюється шляхом формування за рахунок внесків, що сплачуються до страхових фондів та які призначені для відшкодування збитків та виплати страхових сум у разі настання страхових випадків особам, що беруть участь у страхуванні [5, с. 169].

Наведене дає підстави виділити основні ознаки страхової діяльності, а саме: 1) страхова діяльність є видом господарської діяльності; 2) страхова діяльність є "відплатною", тобто передбачає повернення коштів

страхувальникам у вигляді страхових виплат; 3) метою страхової діяльності є покриття майбутніх збитків за рахунок грошових фондів, накопичених за рахунок солідарних внесків страхувальників; 4) страхова діяльність спрямована на покриття не всіх збитків, а лише тих, які є наслідком певної визначеної випадкової події (страхового випадку) [4, с. 48].

Запропонований перелік, проте, не є вичерпним та має бути розширений. Зокрема, слід згадати про те, що страхова діяльність як різновид господарської діяльності передбачає наявність двох напрямів: як підприємницького, так і некомерційного.

О. М. Вінник наголошує на тому, що засадничою ознакою страхової діяльності є врахування нею ринкової орієнтації вітчизняної економіки, що з одного боку зумовлює значну свободу для суб'єктів такої діяльності, а з іншого – соціальне прямування страхової сфери, що передбачає встановлення деяких обмежень для суб'єктів господарювання з метою додержання ними різноманітних вимог щодо: добросовісної конкурентної поведінки, якості страхових послуг; захисту майнових інтересів споживачів страхових послуг тощо [3, с. 63].

Крім того, до ознак страхової діяльності слід віднести її здійснення чітко визначеним колом суб'єктів – спеціально уповноваженими державними організаціями та суб'єктами господарювання (страховиками), а також наявність страхового інтересу як обов'язкової передумови виникнення страхової діяльності.

А. С. Жила слушно зауважує, що ознакою страхової діяльності є також те, що вона передбачає перерозподіл ризиків серед страхувальників, при якому потенційний ризик нанесення збитку кожному страхувальнику розподіляється на всіх, та, як наслідок, кожен страхувальник є учасником компенсації фактично нанесеного збитку [5, с. 172].

Висновки./Conclusions. Отже, страхова діяльність – це вид господарської діяльності, що здійснюється спеціально уповноваженими суб'єктами (страховиками), змістом якої є надання страхових послуг юридичним особам

або громадянам (страхувальникам) щодо захисту їх майнових інтересів у разі настання визначених законом чи договором страхування подій (страхових випадків) за рахунок сплати страхувальниками страхових платежів.

На нашу думку, ототожнення понять страхування та страхової діяльності є помилковим. Разом з тим, незважаючи на відсутність законодавчого визначення страхової діяльності, наявний в правовому масиві понятійно-категоріальний апарат дає можливість визначити сутнісні риси страхової діяльності. Таким чином можна дійти висновку, що питання співвідношення понять «страхування» та « страхова діяльність» має скоріше наукове, ніж практичне значення.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ:

1. Закон України «Про страхування» від 07.03.1996 р. // [Електронний ресурс] – Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/85/96%D0%B2%D1%80#Text>
2. Господарський кодекс України // [Електронний ресурс] – Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/436-15#Text>
3. Пацурія Н. Б. Правове регулювання діяльності у сфері страхування та перестрахування: проблеми теорії та практики : монографія / Н. Б.Пацурія, І. М. Войцеховська, А. С. Головачова. – К. : Видавництво Ліра-К, 2017. – 256 с.
4. Гаманкова О.О. Страхування як вид підприємницької діяльності на ринку фінансових послуг: зміст та необхідність законодавчого визначення / О.О.Гаманкова // Вісник Київського національного університету ім. Тараса Шевченка. Серія «Економіка». - К.: КНУ, 2005. - Вип.80. – С. 48-51.
5. Жила А.С. Основні поняття страхової діяльності /А.С. Жила //Актуальні проблеми держави і права. – 2007. – Вип. 31. – С. 169-175.

ПРАВОВІ ОСНОВИ ДЕРЖАВНОГО КРЕДИТУ ТА БОРГУ В УКРАЇНІ

Гарбінська-Руденко Альона Валеріївна

К.ю.н, доцент, доцент кафедри фінансового права

Підгаєцька В. В.

Студентка ННІ права

Університет державної фіскальної служби України

м. Ірпінь, Україна

Вступ. В умовах ринкової економіки державна кредитна система набуває все більшого значення у фінансовій системі країни. Це пов'язано зі швидким розвитком кредитних відносин в демократичному та конкурентному середовищі, появою нових форм кредитних ресурсів та гнучких кредитних інструментальних систем, посиленням ролі кредитного ринку та формуванням відповідною інфраструктурою. Це визначає доцільність теоретичної аргументації щодо сутності державного кредиту та доцільність використання систематичних методів для вивчення його характеристик та структури.

Державний кредит – це відносини між державою, як позичальником, позикодавцем або гарантом, оскільки держава одночасно надає позики та тимчасово позичає вільні кошти, слід провести всебічне розслідування питань державного кредиту. У той же час, з точки зору цілей, методів та соціально-економічних наслідків, кредитні відносини, як позичальника сильно відрізняються від кредитних відносин уряду, як кредитора або гаранта для повернення позики.

Мета роботи. Стратегічним завданням боргової політики є пошук найкращого співвідношення між борговим та податковим фінансуванням видатків бюджету. Стратегія створення та обслуговування ринку державних позик повинна базуватися на наукових та обґрунтованих принципах.

Матеріали та методи. Для забезпечення збалансованого бюджету, стабільного економічного зростання та міцної фінансової системи слід прогнозувати структуру та обсяг державного боргу на кілька років, а то й

десятиліть. Без такої стратегії економічна криза погіршиться, а державний борг збільшиться. [2]

У той же час можна помітити певні характеристики національного кредиту, які є загальними для всіх складових системи. Оскільки дослідження державного кредиту базується на національних запозиченнях, щоб компенсувати дефіцит бюджету та управління державним боргом, іншим компонентам системи державного кредиту не приділяється належної уваги. У науковій літературі державний кредит іноді трактується як різновид відносин, де держава виступає лише позичальником. Для того, щоб сформувати відповідні концептуальні інструменти фінансової науки, необхідно уникати неоднозначності в тлумаченні основних фінансових термінів, які, звичайно, включають державний кредит.

При формуванні стратегій управління боргом основна увага зосереджена на включенні чітко визначених лімітів частки зовнішнього боргу та внутрішнього боргу, а також витрат на погашення цих боргів у структурі державних видатків; подальше зниження вартості послуг щодо погашення державного боргу та продовження строку позики, поєднання ринкових та інституційних механізмів управління боргом, використання світового досвіду врегулювання боргу тощо.

Згідно із зарубіжним досвідом управління державним боргом, для оцінки ефективності боргової політики слід застосовувати «цільовий» метод, на основі якого можна справедливо оцінити ефективність боргової політики.

Використання активного управління державним боргом дозволить заощадити значні кошти для погашення державного боргу. Наприклад, достроковий викуп іноземних державних амортизаційних облігацій у 2010 році може не лише заощадити мільйони доларів на послугах та виплатах, але й покращити структуру боргу. У свою чергу, це позитивно вплинуло на прибутковість нових єврооблігацій, випущених Україною. [1]

Результати та обговорення. До використання активних інструментів управління державним боргом, метою повинно бути зменшення суми боргу та

виплата відсотків міжнародним офіційним кредиторам. Позики міжнародних офіційних кредиторів зазвичай обмежуються шляхом введення інших зовнішніх вимог (у тому числі – з політичними наслідками).

Натомість варто сформулювати стратегію коригування джерела ринку запозичень, використовуючи різні методи, перевірені зарубіжною практикою, для формування необхідної правової та інституційної бази. Комплексний підхід до реалізації стратегій управління державним боргом повинен бути втілений шляхом посилення координації боргової політики та фіскальної та грошово-кредитної політики, метою якої є вдосконалення управління національними активами та пасивами.

Висновки.

1. Державний кредит – це дуже специфічна частина державних фінансів. Він не має ні окремого фінансового фонду, ні окремого органу управління. Однак це особлива форма національних фінансових відносин і тому виділяється в окрему ланку

2. Національний кредит за своєю економічною сутністю являє собою ряд економічних відносин між країною та фізичними та юридичними особами в особі влади та управління, з іншого боку, країна є позичальником, позикодавцем та гарантом.

3. Коли держава виступає позичальником, основна класична форма кредитних відносин. За таких обставин ефективне управління зовнішнім державним боргом України є надзвичайно важливим. головною проблемою розвитку державного кредиту сьогодні є ефективне управління зовнішнім державним боргом. Ця проблема пов'язана з розумним обмеженням попиту країни на залучення кредитних ресурсів на зовнішніх ринках. Ефективне використання зовнішніх позик для прогнозування джерел погашення відповідних державних боргів.

4. Через соціальний, правовий та економічний характер державних запозичень, обсяг залучених коштів прямо пропорційний платоспроможності

країни, довірі юридичних та фізичних осіб до власної валюти та відповідальності країни.

5. У різні періоди були різні способи використання державного кредиту, але вплив державного кредиту на економіку, політику та навіть військову безпеку країни завжди був величезним, а в деяких випадках і життєво важливим. Державний кредит слід розглядати не лише як економічну та фінансову сферу, а й як політичну сферу. У цьому випадку національний кредит відіграє роль політичного показника внутрішньої економічної стабільності країни і є геополітичним барометром українського міжнародного фінансового кола як зрілого суб'єкта міжнародних відносин.

6. З метою забезпечення фінансової безпеки України відносини у сфері державних запозичень слід реалізовувати з таких функціональних аспектів: а) розвиток внутрішнього державного кредиту; б) підтвердження напрямку найбільш ефективних кредитних засобів.

7. Основними факторами, що впливають на розвиток внутрішніх державних кредитних відносин, є: ступінь довіри потенційних покупців державних облігацій до органів державної влади; стабільна та передбачувана політична ситуація в країні; стабільність валюти країни; довгострокові державні боргові цінні папери.

8. Найефективнішим використанням кредитних коштів повинно бути: стимулювання та фінансування розвідки корисних копалин в Україні; інвестування в енергозберігаючі програми для зменшення ключового імпорту; збільшення експорту високотехнологічної продукції шляхом вдосконалення стандартів якості вітчизняної продукції; побудувати нові міжнародні транспортні коридори та морські термінали, модернізація доріг та залізниць, щоб зробити Україну транзитною країною; розвиток ринку інформаційно-комунікаційних технологій, орієнтований на внутрішнє виробництво та експорт; інвестиції в програми розвитку туризму та сільського господарства; фінансування житлового будівництва. Важливою особливістю нових запозичень на міжнародному ринку капіталу є їх «довгостроковий» характер,

що робить їх корисними для довгострокових інноваційних та інвестиційних проектів. Тому першочерговим завданням має стати створення механізму направлення позикових коштів у пріоритетних сферах наукомісткого розвитку.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ:

1. Назар Ю.С. Фінансове право [Текст] : навч. посіб. / Ю. С. Назар, Н. І. Романів ; Львів. держ. ун-т внутр. справ. – Л. : Львів. держ. ун-т внутр. справ, 2012. – 243 с.
2. Онищук Я.В. Державний борг України в умовах ринкової трансформації економіки: Монографія. – Київ : Світ, 2002. – 197 с.
3. Офіційний сайт Верховної Ради України // [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.rada.gov.ua>.
4. Офіційний сайт групи фінансового аналізу при бюджетному комітеті Верховної Ради України // [Електронний ресурс]. – Режим доступу: www.dkrs.gov.ua.
5. Офіційний сайт Державного казначейства України // [Електронний ресурс]. – Режим доступу: www.treasury.gov.ua.

ВИДИ КРИМІНАЛЬНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ

Гришаков Єгор Романович

Курсант 2 курсу ФПФОДР

Савенко Вікторія Петрівна

науковий керівник,

старший викладач кафедри кримінального права та кримінології

Дніпропетровський державний університет внутрішніх справ

Одним з основних питань кримінального права є кримінальна відповідальність за порушення. Кримінальне право порушує низку питань, пов'язаних з кримінальною відповідальністю, її формами, основою та іншими характеристиками. Кримінальний кодекс України передбачає кримінальні покарання та містить детальний перелік покарань, зазначені причини, процедури та строк призначення. Відповідальність гарантує дотримання законності, прав і свобод громадян та закладає основу говорити про ефективність дій кримінального права.

Щодо визначення поняття кримінальної відповідальності, через його складність та суперечливість, немає чіткого розуміння цього значення.

М.І. Панов вважає, що кримінальна відповідальність є всюдисущою. Вона "пронизує" майже всі установи загальної та особливої частин Кримінального кодексу України або тісно пов'язана з ним, тому є загальною категорією кримінального права [1, с. 45].

Кримінальна відповідальність – різновид юридичної відповідальності, обов'язок особи, яка вчинила злочин, зазнати державне засудження у формі покарання.

Формою реалізації кримінальної відповідальності є кримінальне покарання. Отже, сама кримінальна відповідальність поділяється на два види: без призначення покарання – кримінальна відповідальність вичерпується або фактом засудження особи (суд постановляє обвинувальний вирок без призначення покарання), або застосуванням замість покарання заходів кримінально-правового характеру (примусові заходи виховного характеру, примусові заходи медичного характеру); з призначенням покарання.

Розрізняють такі підстави кримінальної відповідальності: філософська, юридична та фактична. Філософське пояснення полягає в тому, що обов'язок нести кримінальну відповідальність повинен супроводжуватися власною волею. Правова підстава пояснює, чому особа повинна нести кримінальну відповідальність. Фактичною підставою є соціально-небезпечне діяння, вчинене особою, включаючи злочини, передбачені Кримінальним кодексом України. Мета кримінальної відповідальності - визначити соціальну необхідність та ефективність цієї відповідальності, але вона відіграє роль регулювання, запобігання, покарання, відновлення та виховання.

Теорія кримінального права розглядає два аспекти кримінальної відповідальності, а саме: позитивна та негативна. Позитивна кримінальна відповідальність означає не порушення заборони, передбаченої кримінальним законом. Під позитивною кримінальною відповідальністю розуміють "обов'язок виконувати вимоги кримінального закону".

Найпоширенішим видом кримінальної відповідальності у кримінальному праві є негативний (ретроспективний) вид кримінальної відповідальності, який зазвичай трактується як правові наслідки фактичного злочину. На офіційному рівні Конституційний Суд України визначає негативну кримінальну відповідальність, називаючи її особливою частиною державного механізму кримінального реагування щодо особи та формою державного правозастосування, яке, як правило, включає надання засудження правопорушникам за вироком суду [3, с. 7-13].

Крім того, в процесі правового виховання для населення нашої країни рекомендується більше уваги приділяти причинам кримінальної відповідальності. За словами В.В. Сташиса, загалом кажучи, метою кримінального законодавства є не лише позитивний вплив на винних у злочинах, а й досягнення ще однієї перспективної мети - зменшення соціальної злочинності шляхом введення законів чи погроз, що дає перспективу розглянути його превентивні можливості з точки зору загальної соціальної злочинності та спеціальної профілактики злочинів [4, с. 43-44].

Питання кримінальної відповідальності та її реалізації є найскладнішим питанням в кримінально-правовій теорії України. В даний час через її багатогранний характер люди ще не чітко зрозуміли природу кримінальної відповідальності. Її зміст полягає в застосуванні до правопорушнику, які вчинили кримінальні правопорушення, передбаченого законом впливу. У свою чергу, кримінальна відповідальність відіграє роль регулювання, запобігання, покарання, відновлення та виховання.

Отже, кримінальна відповідальність – це здатність особи, яка винна у вчиненні злочину, нести відповідальність особистого, майнового чи організаційного характеру. Законодавство України про кримінальну відповідальність становить Кримінальний кодекс України, який ґрунтується на Конституції України та загальновизнаних принципах і нормах міжнародного права [2].

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ:

1. Панов М.І. Кримінальна відповідальність та її підстава / М.І. Панов // Вісник Національної академії прокуратури України. – 2010. – № 4. – С. 45–52.
2. Кримінальний кодекс України від 02.11.2004 № 2341-III // [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/2341-14>
3. Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційним поданням Міністерства внутрішніх справ України щодо офіційного тлумачення положень частини третьої статті 80 Конституції України (справа про депутатську недоторканість) від 27 жовтня 1999 р. // Вісник Конституційного Суду України. – 1999. – № 5. – С. 7–13.
4. Сташис В.В. Роль і значення покарання в системі запобігання злочинності / В.В. Сташис // 10 років чинності Кримінального кодексу України: проблеми застосування, удосконалення та подальшої гармонізації із законодавством європейських країн : матеріали міжнародної науково-практичної конференції (м. Харків, 13–14 жовтня 2011 р.) / редкол.: В.Я. Тацій (голов. ред.), В.І. Борисов (заст. голов. ред.) та ін. – Х.: Право, 2011. – С. 40–44.

**ЗМІНИ ТА ДОПОВНЕННЯ ДО КРИМІНАЛЬНОГО КОДЕКСУ УКРАЇНИ
2001-2021 РОКІВ: ПОЗИТИВНІ ТА НЕГАТИВНІ ТЕНДЕНЦІЇ**

Дяченко Є. Р.

студентка юридичного факультету,
Дніпропетровський державний університет внутрішніх справ

Сенько В. В.

науковий керівник,
викладач кафедри кримінально-правових дисциплін,
Дніпропетровський державний університет внутрішніх справ

Інтенсивні соціальні та політичні зміни, котрі спостерігалися в Україні протягом 2001-2021 років, безсумнівно позначилися на теперішніх напрямках розвитку кримінального законодавства та всієї кримінально-правової політики держави. Багаторазові зміни та доповнення до Кримінального кодексу України (далі – ККУ) являються беззаперечним підтвердженням нестабільності кримінально-правової політики. Розгляд та аналізування тенденцій в змінах до ККУ наділяє здатністю зазначати певні позитивні та негативні зрушення. Передусім це відноситься до законодавчого рівня існування кримінально-правової політики. Через це актуальним є дослідження напрямів розвитку кримінально-правової політики України та шляхів її удосконалення на законодавчому рівні.

Зважаючи на хаотичний характер нормотворчих змін, відсутність критеріїв ефективності, тривалий стан реформування, накопичення проблемних теоретико-методологічних і практичних питань, різні погляди на їх вирішення, дана тема обговорення змін до ККУ досі не втратила актуальність.

Метою даної роботи є аналізування наукових поглядів та проблемних питань під час законотворення. Дослідження зв'язку правової науки та законодавчої практики. Аналізування окремих законопроектів 2001-2021 років з метою виділення основних позитивних та негативних тенденцій у розвитку кримінального законодавства.

Дослідженням даного питання займалися такі науковці, як: П. П. Андрушко, В. І. Борисов, О. О. Дудоров, М. І. Мельник, В. О. Навроцький, А. В. Савченко, В. Я. Тацій, В. А. Туляков, М. І. Хавронюк, П. Л. Фріс, Н. М. Ярмиш, Г. П. Власова, О. І. Галагана, О. В. Капліна, В. В. Лобойко, В. Т. Нора, М. А. Погорецький, В. М. Тertiшник, І. А. Тітка, Л. Д. Удалова, Ю. М. Черноус, М. Є. Шумила та ін.

В сьогоденні постає необхідність дослідити ефективність впливу кримінальних та кримінально-процесуальних законів на правозастосовну практику, дослідити питання удосконалення положень цих законів та пріоритетів законодавчої діяльності.

Кримінальний кодекс та закони з цього питання постійно піддаються позитивним чи негативним змінам для українського народу. Наприклад, з 2001 до 2006 років відбулися достатньо великі зміни у ККУ. Розберемо деякі найбільш вагомні зміни. Верховна Рада України (далі – ВРУ) поступово вносила наступні редагування [1]:

- відбулося розширення ст.127 (Катування) ККУ. З'явилося покарання за катування, котре вчинене правоохоронними органами. Передбачене покарання за катування, дії під час котрого призвели до загибелі людини;

- значно розширена ст. 158-3 (Фальсифікація виборчих документів, документів референдуму чи фальсифікація підсумків голосування) ККУ. Відбулася зміна основних понять, змінені можливі покарання, передбачено більше правопорушень;

- створення нових статей до ККУ. Стаття 158-1 (Незаконне знищення виборчої документації або документів референдуму); стаття 159-1 (Порушення порядку фінансування виборчої кампанії кандидата, політичної партії (блоку); стаття 209-1 (Умисне порушення вимог законодавства про запобігання та протидію легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом); стаття 212-1 (Ухилення від сплати страхових внесків на загальнообов'язкове державне пенсійне страхування); стаття 258-2 (Публічні заклики до вчинення

терористичного акту); стаття 258-3 (Створення терористичної групи чи терористичної організації).

З 2006 по 2013 років ВРУ приділила увагу вдосконаленню наступних статей [1]:

- значно розширена ст. 18 (Суб'єкт злочину) ККУ. Додалася інформація щодо службових осіб.
- більш детально допрацьована ст. 53 (Штраф) ККУ.
- створення нових статей до ККУ. Стаття 69-1 (Призначення покарання за наявності обставин, що пом'якшують покарання); стаття 96-1 (Спеціальна конфіскація); стаття 96-2 (Випадки застосування спеціальної конфіскації); стаття 150-1 (Використання малолітньої дитини для заняття жебрацтвом); стаття 197-1 (Самовільне зайняття земельної ділянки та самовільне будівництво) та інші.

Також ККУ підлягав змінам і в 2013-2014 роках, котрі стали причиною системних змін закону про кримінальну відповідальність. Першочергово це відноситься до впровадження інституту застосування заходів кримінально-правового впливу стосовно юридичних осіб, а також особливостей призначення та застосування покарання у вигляді позбавлення права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю [2].

Говорячи про зміни з 2015-2019 років, то більша увага була приділена питанням звільнення від кримінальної відповідальності, ув'язненню, обмежувальним заходам, обставинам, що пом'якшують або обтяжують покарання. Також були допрацьовані статті котрі стосуються амністії, спеціальної конфіскації, статті щодо вбивства, доведення до самогубства, різноманітного насильства та інше [3].

До ККУ впродовж 2020 були оновлені редакції окремих норм та введені нові статі, до того ж, були визнані неконституційними окремі положення ККУ, зокрема, ст. 375 та ст. 366-1. Кримінальний процесуальний кодекс України (далі КПКУ) також підлягав змінам і доповненням [4]:

- додана відповідальність за злочини, котрі вчинені злочинною спільнотою;
- відбулося спрощення досудового розслідування окремих категорій кримінальних правопорушень;
- вдосконалення реалізації кримінального провадження в суді першої інстанції колегією суддів;
- встановлення відповідальності за декларування недостовірної інформації та неподання декларації особи, котра уповноважена на виконання функцій держави або місцевого самоврядування;

Основні пропозиції редагувань були направлені на наступні питання: забезпечення реалізації функцій прокуратури; підвищення ефективності протидії кібератакам, боротьбу із кіберзлочинністю та використання електронних доказів; виконання рішень Європейського суду з прав людини; забезпечення участі громадян України у здійсненні правосуддя; запровадження довічного позбавлення волі за особливо тяжкі корупційні злочини та інше.

Станом на 10. 04. 2021 року ВРУ приділила увагу розробленню нових законопроектів стосовно ККУ. Було з прийнято закон, щодо кримінальної відповідальності за сексуальне домагання дітей, виробництво та поширення дитячої порнографії та інше.

Отже, основною проблемою є відсутність комплексного бачення механізмів такого удосконалення всіх правових інститутів і категорій відповідної галузі, з урахуванням їх взаємозв'язку, суміжності та взаємовиключення. Позитивною тенденцією являється реагування Конституційного Суду України щодо неконституційності окремих положень КК і КПКУ; були вирішені важливі для суспільства питання, пов'язані з правопорушеннями, вчиненням злочинів злочинною спільнотою, посиленням відповідальності за вчинення окремих кримінальних правопорушень, відбулося спрощення досудового розслідування окремих категорій кримінальних правопорушень, колегіального судового розгляду. Не дивлячись, на це варто наголосити на тому, що від сесії до сесії ВРУ «перекидаються»

законопроектами, котрі спрямовані на реформування органів прокуратури, діяльності суду присяжних, запровадження дослідчої перевірки;. Поспішні і точкові законодавчі зміни призводять до необхідності їх уточнення та повторного внесення.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Порівняння редакцій ККУ [Електронний ресурс] - Режим доступу до ресурсу:<https://uristua.net/%D0%BA%D0%BE%D0%B4%D0%B5%D0%BA%D1%81%D0%B8/> (дата звернення: 10.04.2021).
2. Тацій В. Я. Законотворчість: сучасні проблеми / В. Я. Тацій, В. І. Борисов, В. І. Тютюгін // Голос України № 168 (4918) 10 вересня 2010 р. – С. 12–13.
3. Кримінальний кодекс України: Кодекс України, Кодекс, Закон від 05.04.2001 № 2341-III // Відомості Верховної Ради України (ВВР), 2001, № 25-26, ст. 131. (дата звернення: 10.04.2021).
4. Кримінальний процесуальний кодекс України: Кодекс України, Закон, Кодекс від 13.04.2012 № 4651-VI // Відомості Верховної Ради України (ВВР), 2013, № 9-10, № 11-12, № 13, ст. 88. (дата звернення: 10.04.2021).

ІНФОРМАЦІЙНІ РЕСУРСИ, ЯКІ ВИКОРИСТОВУЮТЬСЯ ПІД ЧАС КРИМІНАЛЬНОГО АНАЛІЗУ

Івашина Ірина Андріївна

Курсант 2-го курсу
факультету підготовки фахівців для підрозділів
кримінальної поліції
Дніпропетровського державного університету
внутрішніх справ

Кисельов Андрій Олександрович

Науковий керівник
доцент кафедри оперативно-розшукової діяльності
факультету підготовки фахівців для підрозділів
кримінальної поліції
Дніпропетровського державного університету
внутрішніх справ
кандидат юридичних наук, доцент
майор поліції
м.Дніпро, Україна

Система Національної поліції України також має цілий комплекс організаційних, програмних, технологічних, нормативних та інших заходів, спрямованих на забезпечення оперативної та службової діяльності поліції. Іншими словами, це інформаційна підтримка поліції з використанням інформаційних систем і інформаційних технологій. Основна мета інформаційного забезпечення - комплексне інформаційне забезпечення діяльності поліції по боротьбі зі злочинністю. Система інформаційного забезпечення поліції України - це сукупність інформаційних підсистем певного обліку, побудована з урахуванням дотримання вимог нормативної бази, наявності відповідних технічних, програмних і телекомунікаційних технологій.

Основні види обліку в Національній поліції: оперативний, інформаційно-пошуковий, статистичний, аналітичний і адміністративний, а також загального призначення, які інтегровані в Єдину інформаційну систему МВС України.

Формування інформаційних систем здійснюється відповідно до вимог чинного законодавства, а обробка - з урахуванням вимог захисту персональних даних.

Згідно зі статтею 26 Закону України «Про Національну поліцію» [1], поліція виконує функції по формуванню інформаційних ресурсів. Поліція заповнює і підтримує актуальні бази даних про осіб, щодо яких співробітники поліції проводять профілактичну роботу, виявлених кримінальних і адміністративних правопорушень, осіб, які їх вчинили, руху кримінальних проваджень, підсудних, обвинувальних актах, проти яких направляються в суд, пошук криміногенних категорій, розшук зниклих безвісті; зареєстровані кримінальні та адміністративні корупційні правопорушення, крадіжки номерних знаків і документів, викрадені транспортні засоби та номерні знаки, зброя, що знаходиться у володінні і користуванні фізичних та юридичних осіб, викрадене, втрачене, вилучене, знайдене, а також добровільно здану зброю з числа незаконно зберігаємої.

Але є деякі проблемні питання у використанні інформаційних підсистем в повсякденній сервісній діяльності, які в даний час не вирішено через відсутність єдиної державної політики в галузі інформатизації. Одна з причин слабкості інформаційного забезпечення - відомча роз'єднаність. Як приклад хочемо навести висловлювання колишнього директора Департаменту інформаційних технологій МВС України В.А. Буржинського, який одного разу сказав: «Інформаційних ресурсів МВС недостатньо для ефективного інформування й аналітичної роботи підрозділів поліції. Процеси інформатизації відбуваються у всіх державних органах, і накопичені ресурси вкрай необхідні для використання в Міністерстві внутрішніх справ. Існуючі угоди про обмін інформацією носять в основному декларативний характер» [2].

Наприклад, 20 листопада 2012 року розпочав роботу Єдиний реєстр досудових розслідувань. На сьогоднішній день в Єдиній інформаційній системі МВС відсутня електронна копія ЄРДР, яка була надана спільним наказом ГПУ і МВС від 17.11.2012 №115 / 1046 «Про затвердження Порядку взаємодії ГПУ і МВС України». Цим наказом затверджено два протоколи, які визначають обсяг

і технічні характеристики організації МВС з надання інформації в ЄРДР про правопорушення, наслідки їх досудового розслідування та осіб, які підозрюються або обвинувачуються у вчиненні правопорушень. На жаль, ці протоколи до цих пір не реалізовані, що ставить питання про забезпечення цілісності записів, що використовуються Національною поліцією.

Крім того, вкрай важливо своєчасно модернізувати й оновлювати функціонал існуючих інформаційних систем іншими відомствами, які відповідали би вимогам не тільки чинного законодавства, а й подій, що відбуваються в країні в певний час. Наприклад, Єдиний реєстр досудових розслідувань не містить важливої інформації при описі злочинів, пов'язаних з антитерористичною операцією в Донецькій і Луганській областях (ОВС), що дозволило б детально проаналізувати правопорушення в цій категорії. В результаті інформаційна підсистема «Кримінальна статистика», яка формується виключно на підставі даних з ЄРДР, також не містить необхідної інформації і може бути додана тільки держателем Єдиного реєстру - Генеральною прокуратурою України. На реалізацію певних ініціатив піде багато часу. У той же час ЄРДР необхідно оновити відомості за видами занять і посад потерпілих і підозрюваних, видами економічної діяльності, території вчинення злочинів і до решти, які відповідали б сучасному житті.

За даними спостережних місій, в ході бойових дій в Донецькій області кілька тисяч мирних жителів і військовослужбовців були вбиті і поранені, а за даними інформаційних підсистем НПУ зафіксовано не більше тисячі. Засоби масової інформації повідомляють про участь дітей в бойових діях або будь-яких пов'язаних з цим допоміжних функціях, а також про вербування, залучення, участь дітей у незаконних воєнізованих або збройних формуваннях, а у відомчих звітах Міністерства внутрішніх справ ці дані відсутні.

Більшість кримінальних справ і кримінальних проваджень залишилися на непідконтрольною території і, за неофіційними джерелами, нейтралізовані так званої «поліцією ДНР», що означає повний крах правопорядку в зоні конфлікту. Таким чином, розшукувані злочинці залишаються безкарними,

тяжкі та особливо тяжкі злочини залишаються нерозкритими, а громадяни не захищені від злочинних посягань.

Вищевказані проблеми унеможливають подальше узагальнення і об'єктивний аналіз подій в регіоні. Тільки тісна співпраця зі службою безпеки України, прокуратурою, ЗМІ дасть можливість поповнити кримінальні бази даних, тобто офіційні ресурси МВС.

Підсумовуючи дану тему та на підставі вищевказаних прикладів, здійснення кримінального аналізу з використанням інформаційних ресурсів здійснюється за допомогою інформаційного забезпечення поліції України, побудованого з урахуванням нормативної бази, технічної, програмної та телекомунікаційної технологій.

Проведення аналізу та пошуку даних в данній системі дозволяє нам ознайомитися з інформацією щодо виявлених кримінальних та адміністративних правопорушень, осіб, які їх вчинили, розшук осіб, зниклих безвісті, криміногенних категорій та інше.

З наведених прикладів впливає зробити висновок, що висока ефективність використання інформаційних технологій при розкритті та розслідуванні злочинів можлива при залученні зовнішніх інформаційних ресурсів від поліції і формування єдиного інтегрованого банку даних.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Про Національну поліцію [Електронний ресурс] : Закон України від 2 липня 2015 р. № 580-VIII із змінами і доп. // Відомості Верховної Ради. – 2015. – № 40-41. – Ст. 379. – Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/580-19>.

2. Аналітично-пошукові функції сучасних інформаційних систем. Можливості використання результатів аналізу в розкритті та розслідуванні злочинів [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://pravo.studio/osnovyi-kriminalistiki/analitichno-poshukovi-funktsijisuchasnihtml>.

ВІДМЕЖУВАННЯ ПРЯМОГО ТА НЕПРЯМОГО УМИСЛУ

Козак Катерина,
курсант 2-го курсу
Факультету підготовки фахівців
для підрозділу кримінальної поліції
Дніпропетровського державного
університету внутрішніх справ
Березняк Василь
науковий керівник,
Доцент кафедри
кримінального права та кримінології,
кандидат юридичних наук
Дніпропетровського державного
університету внутрішніх справ

Під призмою кримінально – правової науки варто одне із важливих місць варто виокремити для форм вини, котрі характеризуються сполученням низки ознак, таких як свідомість та воля особи, яка вчиняє кримінально – протиправне діяння. Співвідношення названих ознак виражає психічне ставлення особи до вчинюваного діяння, а також наслідків, які настали. Відповідно до чинного законодавства, виокремлено дві форми вини — умисел [1, ст.24] та необережність [1, ст.25].

Звертаючись до положень ст. 8 КК України, ми простежуємо, що до характерних ознак умислу відносять такі як – інтелектуальна та вольова [1]. В залежності від поєднання у свідомості правопорушника цих двох ознак, умисел поділяється на такі види: прямий та непрямий. Між ними існує низка спільних рис, проаналізувавши які існує вірогідність виділення таких ознак, які б могли схарактеризувати психологічне ставлення особи відносно вчинюваного нею діяння, а також наслідків, які настали. У вищенаведеній статті 24 КК України зосереджено положення, де прямий умисел, відповідно до частини 2, характеризується психічним ставленням особи до діяння та його наслідків, за яким вона повністю усвідомлювала всю їхню протиправність, передбачала

суспільно небезпечні наслідки та бажала їхнього настання. Частина 3 цієї статті конкретизує визначення стосовно непрямого умислу, яке передбачає діяння, за якого особа хоч і усвідомлювала суспільно небезпечний характер, могла передбачати наслідки, але не бажала їх настання, попри те, що на підсвідомому рівні припускала їх [1].

Вереша Р.В. у своїх дослідженнях підкреслив, що однією із підстав для розмежування двох видів умислу є те, що при прямому умислі винувата особа бажає настання наслідків, а при непрямому виявляє байдужість до таких наслідків, не бажає, але може свідомо припускати їхнє настання [2].

Під час сполучення інтелектуальних моментів двох видів умислу впливає, що суб'єкт спочатку намагається визначити та прорахувати наслідки вчиненого ним діяння. Звідси, у кримінальних правопорушеннях, у яких висвітлено прямий умисел – простежуються прорахунки тих наслідків, які дійсно можуть настати, а у непрямого – лише можливі, вірогідні.

За вольового моменту, у непрямому умислі визначається відсутність бажання у настанні суспільно небезпечних наслідків, тобто особа не відчуває потребу в досягненні таких наслідків, а за прямого умислу – всі діяння особи спрямовуються на досягнення поставлених нею цілей та свідомо допускає всі обставини їх настання.

До ознак прямого умислу, котрі перераховані у ч. 2 ст. 24 КК України [1], варто віднести кримінальні правопорушення із матеріальним складом, котрі характеризуються настанням певних суспільно небезпечних наслідків, а також наявність причинного зв'язку між діянням особи та наслідками, які настали.

Якщо говорити про формальний склад, то для нього не є характерним обов'язкове настання таких наслідків, а змістом за прямого умислу виступає усвідомлення особою у всієї небезпечності вчинених нею діянь та бажання у їх вчиненні. У свою чергу, такий склад неможливий для непрямого умислу, саме через низку особливостей, до яких можна віднести саму конструкцію.

Також, у своїх працях Вереша Р.В. звертає увагу на те, що до характерних ознак саме прямого умислу варто віднести бажання настання протиправного

наслідку, який був заздалегідь спланований, стосовно матеріального виду кримінального правопорушення, а також бажання у вчиненні протиправного діяння — стосовно формального. У таких ситуаціях яскраво виражено вольову ознаку умислу – бажання, як його найважливішу та відмінну рису. Наявністю бажання настання протиправного наслідку при вчиненні кримінального правопорушення з матеріальним складом прямий умисел відрізняється від інших форм і видів вини. Бажання за своєю природою виступає вольовим початком, тісно переплетене зі свідомістю особи, дії якої, за своїми ознаками, характерні для прямого умислу, а також здатні передбачити наперед наслідки вчинюваного протиправного діяння [2].

Питання відповідальності зосереджує в собі поняття про те, що правопорушення, яке було вчинено із непрямым умислом, може настати лише при спричиненні відповідних наслідків, але за умовою їхнього настання, в іншому випадку – відповідальність за вчинення замаху виключається, адже він можливий лише за прямого умислу.

Отже, основна відмінність між прямим та непрямым умислом полягає у самому бажанню особи стосовно настання суспільно небезпечних наслідків її протиправного діяння, а також її вольова ознака у вчиненні неї кримінального правопорушення. За умови прямого умислу, особа має можливість передбачити наслідки її діяння, в той час – при непрямому можна передбачити лише імовірні.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ:

1. Кримінальний кодекс України № 2341-III, від 27.10.2020, URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text> (дата звернення 12.02.2021)
2. Вереша Р. В. Умисел і його види (коментар до ст. 24 КК України) / Р. В. Вереша // Вісник Академії адвокатури України. - 2010. - Число 3. - С. 73-82. - Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/vaau_2010_3_11 (дата звернення 12.02.2021)

ПРАВОВЕ СТАНОВИЩЕ РИМСЬКОЇ ЖІНКИ У ШЛЮБІ

Конопольський Богдан Вікторович

Студент

Національний університет
біоресурсів і природокористування України
м. Київ, Україна

Вступ: дана тема зацікавлює нас в тому, що правове становище жінки викликає інтерес у більшості студентів, а також у науковців. Якщо порівнювати з нашим часом, то у даний момент жінки мають набагато більше прав ніж тоді, але на сьогоднішній день більшість жінок вважають, що їх права принижують, тобто існує гендерна нерівність. У Стародавньому Римі жінки мали набагато менше прав, а ніж чоловіки. Також про самих жінок та їх правове становище ми знаємо набагато менше, ніж про чоловіків та їх права.

Мета: розкрити права жінки у Стародавньому Римі під час шлюбу. Також порівняти права чоловіка та жінки під час шлюбу *sine manu* та *cum manu*, та зробити висновок у кого все ж таки було прав більше.

Основний матеріал: жінки в Стародавньому Римі були досить обмежені у своїх правах, якщо порівнювати їх права з чоловіками, але не такі обмежені у правах, щоб віднести їх до категорії населення яке зовсім не має ніяких прав. У Римі жінки не мали громадянських прав. Також жінок торкалися певні заборони та обмеження, однією з таких заборон було, що жінки не допускалися до участі у державних справах.

Жінкам не відмовляли у правоздатності, римське право обмежувало жінку у дієздатності. Давньоримська традиція утримувала жінку в межах *familia*, у таких межах проходило все її життя. Також римська культура визнавала основне становище жінки в вихованні дітей.[1,с.128]

У ранньому віці правове становище дочок майже нічим не відрізнялося від правового статусу синів. Жінки так само навчалися у школі, але іноді їхня освіта обмежувалась лише початковою школою. Якщо брати найнижчий

соціальний статус то освіта жінки обмежувалась знанням про шлюб та роботу в домі, іншими словами домогосподарство. У той час освіта була більше спрямована для чоловіків.[2]

Римська жінка як суб'єкт права характеризувалась такими ж ознаками, що і чоловіки-громадяни, тобто за місцем проживання, статусом свободи, а також соціальним становищем. Щодо умов набуття громадянства, то вони були однаковим, як для чоловіків так і для жінок (народження в законному римському шлюбі).[3,с.86]

Якщо жінка була у шлюбі то її правове становище залежало від виду шлюбу. У Стародавньому Римі було два види шлюбу: законний римський шлюб та шлюб між перегинами та іншими вільними. Сам законний шлюб поділявся на: *cum manu* і *sine manu*. У кожному з цих видів шлюбу у жінки були різні права. У той час *cum manu* і *sine manu* мали відмінності між собою.[4]

Шлюб із чоловічою владою носив назву *cum manu* – шлюб із чоловічою владою. Жінка у такому шлюбі була під владою чоловіка, на рівних умовах з дітьми. Вона була повністю позбавлена правоздатності. Також дружина у такому шлюбі вважалася річчю яку можна було запросто продати в рабство, не існувало і перешкод для покарання дружини. Покарання могло досягнути аж страти. Існував сімейний суд який для дружини зазначав міру покарання. Усе майно дружини яке вона отримала під час шлюбу та те майно з яким вона прийшла у шлюб належало чоловікові,навіть після розлучення усе майно жінки залишалося чоловікові. Також жінка не мала права укладати ніяких цивільно-правових правочин. Однак жінка могла бути спадкоємницею після смерті чоловіка, але на рівні з дітьми. У такому шлюбі право подавити на розлучення належало тільки чоловіку,але у чоловіка повинні бути поважні причини на це.[5]

Також Закони 12 таблиць давали дружині можливість уникати повної влади чоловіка над собою.

Шлюб *sine manu* , на нашу думку, для дружини був більш позитивний ніж *cum manu*. У шлюбі *sine manu* дружина залишалася під владою свого батька, а

це означало, що чоловік на свою дружину не мав жодних прав та його влада на неї не поширювалась. Жінка мала право на подільне майно, наприклад після розлучення. Порівняно з сучасністю то після розлучення жінка забирала своє майно яке взяла з собою ще до шлюбу, а також ділить майно яке було нажите під час шлюбу. Також жінка мала право укласти будь-які майнові угоди, але окрім дарування. Шлюб розірвати мали право в односторонньому порядку. Існували певні наслідки якщо під час шлюбу дружина порушила свою вірність, для дружини вони були набагато складніші ніж для чоловіка.[5]

Висновок: Враховуючи вищезазначене, ми дійшли до висновків, що права жінки були дуже сильно обмежені. Римське право надавало більшість прав для чоловіків, а не для жінок, через що жінка належала повністю чоловікові.

Список джерел інформації:

1. Гуревич Д. Повседневная жизнь женщины в Древнем Риме: М. : Изд-во «Молодая гвардия», 2006. 259 с.
2. Особисті та майнові відносини між подружжям Studfile: веб-сайт URL: <https://studfile.net/preview/5484032/page:18/> (Дата звернення – 27.03.2021)
3. Шленчак Д. Правовое положение женщин в Древнем мире: М. : Изд-во МГУ, 2006. 366 с.
4. Гримм Д. Д. Лекции по догме римского права. Москва: Зерцало. 2003. 272 с.
5. Римское право: виды браков All-Sci.net: веб-сайт. URL: https://all-sci.net/rimskoe-pravo_832/vidyi-brakov-134076.html (Дата звернення – 27.03.2021)

**ПОНЯТТЯ КРИМІНАЛЬНОГО ПРОСТУПКУ В ЧИННОМУ
КРИМІНАЛЬНОМУ КОДЕКСІ УКРАЇНИ**

Коптєвський О. Ю.

студент юридичного факультету,
Дніпропетровський державний університет внутрішніх справ

Сенько В. В.

науковий керівник,
викладач кафедри кримінально-правових дисциплін,
Дніпропетровський державний університет внутрішніх справ

З часу прийняття та набуття чинності першого Кримінального кодексу незалежної України було докладено багато зусиль для забезпечення його правильного розуміння, справедливого застосування та подальшого вдосконалення. У порівнянні зі старим, новий Кримінальний кодекс України від 5 квітня 2001 р. змінив значну кількість кримінально-правових норм, з'явився ряд суттєво нових загальних положень. Серед них особлива увага приділяється вирішенню питання про введення поняття кримінальних правопорушень та їх видів.

Під час процесу реформування національної системи кримінального правосуддя в законодавство про кримінальну відповідальність України було запроваджено новий інститут, який отримав назву «кримінальний проступок». Оскільки, це поняття не було нормативно визначено та систематизовано в законодавстві України про кримінальну відповідальність, розглянемо їх у чинному Кримінальному кодексі України.

Особливості та поняття кримінальних проступків вивчались та досліджувались у працях таких вчених як: Р. В. Вереша, М. І. Панова, В. П. Тихого, В.С. Ковальського, Л. М. Кривоченко, В. І. Смирнова, В.Я. Тація, В. О. Тулякова, П. Л. Фріс та ін.

Термін «проступок» багатогранний за своїм значенням і використовується в різних значеннях і контекстах.

Етимологія визначає проступок як «гріх», провину або «проходь» [1, ч. 1, с. 328, частина 3, с. 2010]. Сучасні словники української мови розкривають проступок як вчинок, або діяння що суперечать усім нормам, кодексам поведінки та загальновизнаному порядку; вину [2, с. 306; 3, с. 817]. У загальносоціальному розумінні під проступком розуміють антигромадську або шкідливу для суспільства дію, спрямовану на руйнування основ цивілізованого життя та порушення норм, викладених у правових кодексах держави [4, с. 20].

У юридичній енциклопедії проступок вважається виною – видом злочину, який складається з провинного діяння (або бездіяльності), що відрізняється від злочину менш тяжким ступенем суспільної небезпеки для громадськості. За проступок, що полягає у порушенні громадського порядку, до винного може бути застосований один із заходів громадського впливу – громадський осуд, догана, штраф тощо; за проступок, вчинений при виконанні службових обов'язків, – одне з дисциплінарних стягнень; за вчинення адміністративного правопорушення – одна з адміністративних санкцій [5, с. 47]. В.В. Копейчиков визначає проступок як діяння, яке порушує вимоги припису права, але не досягає рівня суспільної небезпеки, властивого злочинам [6].

На законодавчому рівні поняття «кримінальний проступок» бере початок та застосовується з часу прийняття указу Президента України від 8 квітня 2008 р. № 311/2008 Концепція реформування системи кримінального судочинства України.

В цьому документі визначено дві форми кримінального правопорушення: злочин та кримінальний проступок, які потребують вирішення на доктринальному та практичному рівні проблеми визначення кримінального проступку, кримінального законодавства, їх складу, класу, проступків, легального визначення тощо.

Крім того, у новому Кримінально-процесуальному кодексі (далі – КПК), який був прийнятий у 2012 році, використовується термін «кримінальний проступок», проте КПК України не містить тлумачення цього терміна.

Отже, як бачимо, згідно з новим законом кримінальний проступок є одним із видів правопорушень (другий злочин), за яке передбачена кримінальна відповідальність. Кримінальним проступком пропонується давати кваліфікацію діяння (або бездіяльності) за вчинення якого основне покарання буде у вигляді стягнення штрафу до 51 тис. грн. або інше покарання, не пов'язані з позбавленням волі.

Список використаної літератури

1. Словник української мови: у 4 т. / за ред. Б. Грінченка. К., 1907—1909. Т. 1; Т. 3. URL: <http://r2u.org.ua/> (дата звернення: 09.04.2021).
2. Словник української мови: у 11 т. / за ред. І.К. Білодіда. К.: Наук. думка, 1970—1980. Т. 7. 724 с.
3. Новий тлумачний словник української мови: у 4 т. / уклад. В. Яременко, О. Сіпушко. К.: Аконіт, 1998. Т. 3: О – Р. 927 с.
4. Бачинин ВА., Сальников В.П. Философия права: краткий словарь СПб.: СПбУ МВД РФ; Лань, 2000. 382 с.
5. Юридична енциклопедія: у 6 т. / редкол.: Ю. С. Шемшученко (голова редкол.) та ін. К.: Укр. енцикл., 1998. Т. 5: П—С, 2003. 736 с.
6. Копейчиков В.В. Правознавство: підручник. 7-ме вид., стер. К.: Юрінком Інтер, 2003. 736 с.

ПЕРЕВИЩЕННЯ ВЛАДИ АБО СЛУЖБОВИХ ПОВНОВАЖЕНЬ ПРАЦІВНИКОМ ПРАВООХОРОННОГО ОРГАНУ

Корогод Світлана Володимирівна

викладач кафедри
кримінального права та кримінології

Онуфрієнко Богдан Сергійович

курсант групи КП-932
Дніпропетровський державний
університет внутрішніх справ
м. Дніпро, Україна

Постановка проблеми. З приводу досліджуваного питання існує багато дискусій серед науковців, працівник правоохоронних органів та різних дослідників. Оскільки, немає точного і повного трактування ст. 365 ККУ. Законодавство України має на меті боротися з правопорушеннями закону представниками правоохоронних органів під час виконання ними своїх службових обов'язків. Адже на працівників поліції покладено саме правоохоронну функцію.

Стан дослідження. Дане питання є предметом досліджень багатьох українських науковців, зокрема Г. М. Анісімова, П. П. Андрушка, О. О. Дудорова, К. П. Задоя, та інших науковців, котрі розглядали це питання.

Метою написання є аналіз на основі наукових публікацій і положень окремих нормативно-правових актів України, щодо досліджуваного питання.

Виклад основних положень. Дане питання регулюється нормативно-правовими актами та закріплено в ст. 365 ККУ. Перевищенням влади працівником правоохоронного органу полягає в тому, що виконуючи свої трудові обов'язки, особа виходить за межі наданих повноважень. Перевищенням службових повноважень називають дії службової особи, яка має владні повноваження, але у конкретному випадку перевищує не їх, а інші свої повноваження, або перевищує свої владні повноваження стосовно осіб, які не входять до числа підлеглих.

Об'єктом злочину зображено порядок службової діяльності. Об'єктивна сторона складається з дій, котрі виходять за межі повноважень, суспільно небезпечних наслідків, котрі завдають істотної шкоди або призводять до тяжких наслідків, та причинним зв'язком між діями та наслідками. [1, с. 250-258]

Суб'єктом даного злочину може бути виключно працівник правоохоронного органу, але законодавчо не встановлено переліку таких осіб. З урахуванням останніх змін в законодавстві можемо побачити приблизний перелік осіб, котрих віднесено до правоохоронних органів. [4, с. 127-130] Дану прогалину в законі потрібно прибрати завдяки точному списку осіб, яких можна буде притягнути до відповідальності, як представників правоохоронних органів.

Також потрібно враховувати той факт, що притягувати до відповідальності потрібно тільки тих осіб, котрі безпосередньо виконують правоохоронні функції.

Суб'єктивна сторона виражена умисною формою вина. Так як, працівник усвідомлює, що вчинювані дії, виходять за межі її повноважень, але не зважаючи на це, особа бажає їх вчинити. Передбачаючи настання будь-яких наслідків.

Щодо мотиву – то під час кваліфікацію злочину, він не грає визначної ролі, але при призначенні покарання необхідно з'ясувати певні фактори. А саме, чи було застосовано насильство, зброю та дії, котрі є болісними та ображають гідність потерпілого. [2, с. 21-24]

Порушенню досліджуваного законодавства полягає в : 1. Неточне визначення поняття « працівник правоохоронних органів» та їх функцій; 2. Прогалини в законодавстві України; 3. Відсутність базових знань та прав у звичайних осіб, що дозволяє правоохоронними працівникам діяти незаконно; 4. Наявність у працівників можливості займатися комерційною діяльністю; 5. Неправомірні способи побудови структури правоохоронних органів, котрі спираються не на професійні якості та заслуги, а виходять з принципу

близькості та грошового заохочення; 6. Недотримання вимог набрання кадрів; 7. Недостатній контроль діяльності працівників; 8. Недотримання вимог набрання на навчання студентів, котрі не фізично та морально не готові до роботи в правоохоронних органів.[3]

Висновки. Отже, на мою думку законодавчим органам необхідно більше уваги приділяти правоохоронним органам, як діючим так і потенційним працівникам (курсантам та студентам навчальних закладів) , та контролювати її діяльність. Це необхідно для зменшення кількості злочин за досліджуваною статтею. Оскільки, положення ст. 365 ККУ потребують невідкладної корекції.

Бібліографічні посилання:

1. Анісімов Г. М. Особливості кваліфікації злочинів, що вчиняються шляхом зловживання службовим становищем / Г. М. Анісімов // Вісник Асоціації кримінального права України. – 2014. – № 2 (3). – С. 250–268.

2. Володавська О. С. Деякі питання кримінальної відповідальності за перевищення влади або службових повноважень працівником правоохоронного органу / О. С. Володавська // Кримінально-правові та кримінологічні засади протидії корупції: збірник матеріалів Міжнародної науково-практичної конференції (м. Харків, 17 квітня 2014 року) // МВС України; Харківський національний ун-т внутрішніх справ; Наук.-дослід. ін-т вивчення проблем злочинності ім. акад. В. В. Сташиса НАПрН України; Кримінологічна асоціація України. – Х.: Золота миля, 2014. – С. 21–24.

3. Мельник П. В. Проблеми кримінальної відповідальності службових осіб / П. В. Мельник [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://lawdep.pu.if.ua/conference2014/articles/melnyk.pdf>

4. Сийплові М. В. Зловживання владою або службовим становищем: визначення наслідків злочину / М. В. Сийплові // Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія Право. – 2015. – Вип. 33. – Т. 2. – С. 127–130.

ПРОБЛЕМИ ВИЗНАЧЕННЯ ОБ'ЄКТА НЕЗАКОННОГО ЗБАГАЧЕННЯ

Корогод Світлана Володимирівна

викладач кафедри
кримінального права та кримінології

Сауся Артем Володимирович

курсант групи КП-932
Дніпропетровський державний
університет внутрішніх справ
м. Дніпро, Україна

26 лютого 2019 року Конституційний Суд України (далі – КСУ) у справі за конституційним поданням 59 народних депутатів України щодо відповідності Конституції України (конституційності) статті 368-2 Кримінального кодексу України прийняв епохальне рішення, відповідно до якого стаття 368-2 Кримінального кодексу України (далі – КК України), визнана неконституційною [1]. Вищезазначене рішення КСУ викликало бурю емоцій як в вітчизняному парламенті, так і в суспільстві, оскільки фактично боротьба проти корупції зводилась нанівець і кримінальна відповідальність за незаконне збагачення була скасована. Разом з тим, зауважимо, що, незважаючи на таке Рішення КСУ вже наприкінці 2019 року Законом України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо конфіскації незаконних активів осіб, уповноважених на виконання функцій держави або місцевого самоврядування, і покарання за набуття таких активів» від 31.10.2019 № 263-IX КК України було доповнено ст. 368-5 «Незаконне збагачення», чим фактично було відновлено кримінальну відповідальність за незаконне збагачення [2].

Такі обставини актуалізують дослідження нового складу кримінального правопорушення. Тому сьогодні є потреба у визначенні об'єкта незаконного збагачення.

Аналізуючи положення ст. 368-5 КК України слід зазначити, що основним безпосереднім об'єктом незаконного збагачення являється

встановлений порядок службової діяльності в органах державної влади, органах місцевого самоврядування, державних і комунальних підприємствах установах організаціях [3, с. 117].

Разом з тим, в науці існують й інші погляди щодо основного безпосереднього об'єкту незаконного збагачення.

Так, наприклад, М. І. Мельник зауважує, що основним безпосереднім об'єктом складу кримінального правопорушення, передбаченого ст. 368-5 КК України є правильна, тобто така, що відповідає вимогам законодавства України діяльність органів державної влади, органів місцевого самоврядування, державних чи комунальних підприємств, установ чи організацій [4, с. 1078].

О. П. Денєга вважає, що безпосереднім об'єктом складу незаконного збагачення виступають конкретні соціальні цінності, які забезпечують нормальний, стабільний та визначений чинним законодавством порядок діяльності службових осіб публічного права, та яким завдається шкода внаслідок вчинення злочину, передбаченого ст. 368-2 КК України [5, с. 102].

В свою чергу О.О. Дудоров вважає, що основним безпосереднім об'єктом цього діяння є встановлений порядок службової діяльності в органах державної влади, органах місцевого самоврядування, державних і комунальних підприємствах, установах, організаціях [6, с. 472].

Поряд з основним безпосереднім об'єктом досліджуваного складу кримінального правопорушення виділяють також і додатковий об'єкт. Так, додатковим об'єктом цього злочину, є «відносини справедливого розподілу матеріальних благ у суспільстві» [7, с. 173].

Отже, можемо констатувати, що незважаючи на те, що даний склад незаконного збагачення відносно нещодавно знайшов своє закріплення в кримінальному законодавстві, вже навіть повторно, питання щодо об'єкта даного кримінального правопорушення є достатньо розробленим. В результаті дослідження ми дійшли висновку, що основним безпосереднім об'єктом незаконного збагачення є суспільні відносини, що забезпечують правильну (належну) діяльність осіб, уповноважених на виконання функцій держави або

місцевого самоврядування, в частині справедливого розподілу матеріальних благ. Додатковим об'єктом цього кримінального правопорушення, є «відносини справедливого розподілу матеріальних благ у суспільстві».

Список використаних джерел

1. Кримінальний кодекс України від 05.04.2001 № 2341-III. *Відомості Верховної Ради України (ВВР)*, 2001, № 25-26, ст.131.

2. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо конфіскації незаконних активів осіб, уповноважених на виконання функцій держави або місцевого самоврядування, і покарання за набуття таких активів: Закон України від 31.10.2019 № 263-IX. *Відомості Верховної Ради України (ВВР)*, 2020, № 2, ст.5.

3. Стеблинська О. С. Кримінальне право. Особлива частина. К. : Ін-т крим.-викон. служби, 2014. 358 с.

4. Науково-практичний коментар Кримінального кодексу України. 9-те вид., перероб. і допов; за ред. М. І. Мельника, М. І. Хавронюка. К.: Юридична думка, 2012. 1316 с.

5. Деніга О. П. Кримінально-правова кваліфікація незаконного збагачення : дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.08 Національна академія прокуратури України. К., 2015. 194 с.

6. Кримінальне право (Особлива частина) : підручник. за ред. О. О. Дудорова, Є. О. Письменського. Луганськ : видавництво «Елтон-2», 2012. Т. 2. 704 с.

7. Брич Л. П. Теоретичні засади розмежування складів злочинів : дис. ... д-ра юрид. наук : 12.00.08; Львівський державний університет внутрішніх справ. Львів, 2014. 465 с.

ОСОБЛИВОСТІ КРИМІНАЛЬНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ ЗА ЖОРСТОКЕ ПОВОДЖЕННЯ З ТВАРИНАМИ

Корогод Світлана Володимирівна

викладач кафедри
кримінального права та кримінології

Чабаненко Юлія Владиславівна

курсант групи КП-932
Дніпропетровський державний
університет внутрішніх справ
м. Дніпро, Україна

На сьогоднішній день зростає кількість випадків знущання над тваринами, вчинення інших насильницьких дій, які завдають тваринам фізичний біль, страждання. Суспільство замість того, щоб захищати їхнє життя і здоров'я, жорстоко знущається з них, висвітлюючи, при цьому, відео негуманного ставлення до тварин у засобах масової інформації, не боячись при цьому, ні людського осуду, ні адміністративної та кримінальної відповідальності.

Запобігання жорстокому поводженню з тваринами у XXI ст. є вагомим елементом громадського та політичного життя всіх економічно розвинутих держав. У сучасній Україні набирають впливу зоозахисні організації, які активно беруть участь у формуванні й реалізації громадських ініціатив у сфері захисту тварин від жорстокого поводження й охорони довкілля та сприяють розв'язанню проблеми регулювання чисельності безпритульних тварин гуманним способом [1, с. 2]. Водночас застаріла й суперечлива система нормативно-правового регулювання порядку утримання та поводження з тваринами зумовлює необхідність розробки комплексу науково обґрунтованих ефективних кримінально-правових заходів запобігання жорстокому поводженню з тваринами.

До того ж, питання охорони тварин від жорстокості в сучасних реаліях не є суто міркуваннями про захист суспільної моральності або довкілля.

Жорстокість щодо тварин спричиняє формування в правопорушників почуття байдужості до страждань живих істот, відтворення кримінальної активності та загострення духовної кризи. Відповідно до ч. 2 ст. 59 Угоди про асоціацію між Україною та ЄС, Україна зобов'язалася досягти порозуміння з ЄС стосовно стандартів утримання й поводження з тваринами [2].

Для деяких людей життя тварини нічого не варте. Але ж такі люди мабуть не знають або не розуміють, що за такі дії на них чекає кримінальна відповідальність.

У ч. 1 ст. 299 КК України передбачається, що знущання над тваринами, що належать до хребетних, із застосуванням жорстоких методів або з хуліганських мотивів, а також нацькування цих тварин одна на одну, караються штрафом до п'ятдесяти неоподатковуваних мінімумів доходів громадян або арештом на строк до шести місяців; ч. 2 – ті ж дії, вчинені у присутності малолітнього, – караються штрафом до двохсот неоподатковуваних мінімумів доходів громадян або обмеженням волі до двох років. Тобто відповідальність настає за умов наявності в діях (бездіяльності) особи винного ознак складу правопорушення (об'єкт, суб'єкт, об'єктивна, суб'єктивна сторони). За наявності даних умов і вчинення діяння передбаченого частиною першою чи другою ст. 299 КК України, особа винного буде притягнута до відповідальності [3].

Об'єкт правопорушення – моральні засади суспільства в частині ставлення до тварин. Небезпека цього кримінального правопорушення полягає у тому, що жорстокість, проявлена щодо тварин, стає нормою поведінки. Об'єктивна сторона кримінального правопорушення може виражатися у двох формах: 1) знущання над тваринами; 2) нацькування тварин одна на одну. Обов'язковою ознакою складу кримінального правопорушення у першій із його форм, альтернативне, є ознака об'єктивної сторони - спосіб (застосування жорстоких методів), або ознака суб'єктивної сторони - хуліганський мотив. Проте ці дві ознаки можуть проявлятися одночасно. Знущання, вчинене із застосуванням жорстоких методів, означає завдання тварині болю, страждань

шляхом нанесення ударів заподіяння ушкоджень, позбавлення їжі або води, впливу термічних факторів, хімічних речовин тощо. Жорстокі методи полягають в безжальному поводженні з твариною, тривалому впливі на неї з метою отримання хворобливого самозадоволення від спостерігання за стражданнями тварини. Нацькування тварин одна на одну – це дії, спрямовані на те, щоб примусити битися, кусатися, іншим чином змагатися тваринам між собою [4, с. 242].

Для кваліфікації правопорушення не має значення, вчиняються такі дії щодо власних тварин, тих, які належать іншим особам (організаціям), тим, що не мають господаря чи знаходяться у природному середовищі. Однак ознаки цього правопорушення відсутні у разі ліквідації бездоглядних тварин, при відстрілі тварин на полюванні або іншому видобутку диких тварин, а також при забої домашніх тварин чи при використанні їх для медичних експериментів, якщо це здійснено з дотриманням відповідних правил [5, с. 50].

Правопорушення визнається закінченим з моменту вчинення будь-якого із зазначених діянь. Заподіяна шкода перебуває за межами складу кримінального правопорушення, але може бути врахована при визначенні покарання.

Суб'єктивна сторона характеризується прямим умислом. Хуліганський мотив при знущанні над тваринами є альтернативною ознакою, а при вчиненні кримінального правопорушення шляхом нацьковування тварин одна на одну хуліганські або корисливі мотиви визначені в законі як обов'язкові ознаки суб'єктивної сторони.

Щодо суб'єкту, то за цей вид правопорушення до кримінальної відповідальності може бути притягнуто фізичну осудну особу, якій на момент вчинення правопорушення виповнилося 16 років. Ми підтримуємо І. Головка, яка наголосила, що спосіб (жорстокі методи) вчинення правопорушення, передбаченого ст. 299 КК, є невід'ємним від змісту суспільно небезпечного діяння, а також підкреслила, що при визначенні кола діянь, які становлять зміст поняття «жорстоке поводження з тваринами», необхідно враховувати

протиправні діяння щодо порушення середовища перебування тваринного світу [6, с. 4].

Аналізуючи передбачену відповідальність за це правопорушення, можна констатувати, що з-поміж різних видів покарань законодавець віддає перевагу саме штрафу, арешту та обмеженню волі, як це передбачено у ст. 299 КК України [3]. Однак у ч. 1 та ч. 2 цієї статті в санкціях не вказано нижньої межі покарань, а це веде до можливого порушення принципу справедливості призначення покарання, що означає адекватне врахування суспільної небезпеки правопорушення та відповідність покарання обставинам вчинення правопорушення та особі винного. Вказане потрібно врахувати, коли йдеться про штрафи. Наприклад, суд винесе вирок за ч. 2 статті 299 КК України та призначить штраф менший, ніж за ч. 1 цієї ж статті (як відомо, санкція ч. 2 є суворішою, ніж ч. 1). Тому, необхідно визначити нижню межу, яка буде значно вищою, ніж та яка передбачена статтею 89 КУпАП [7].

Вивчення вироків, які розміщені в Єдиному державному реєстрі судових рішень, за правопорушення, пов'язані з жорстоким поводженням тварин дало нам можливість узагальнити судову практику. А саме: таких обвинувальних вироків дуже мало, тобто фактично є лише поодинокі судові прецеденти. Крім того, більшість з них базуються на тому, що суб'єкт кримінального правопорушення визнав вину. Це заставляє нас задуматись над тим, що в іншому разі органам досудового розслідування та дізнання довести справу до обвинувального акту складно, простіше її закрити. І останнє – вражає милосердність суддів відносно правопорушників, які жорстоко поводитись з тваринами.

Отже, суспільство діє аморально відносно «наших менших друзів», одночасно ми їх приручаємо, даємо дім, їжу, наділяємо опікою, а потім, як «сміття» викидаємо в самотійне життя без їжі, опіки, підтримки. Не розуміючи при цьому, що руйнуємо життя живої істоти. Вони не закричать, не заплачуть, не покличуть на допомогу, вони просто підуть у самотійне життя і що їх чекатиме там не відомо. Все тому, що наше суспільство з кожним роком все

менше і менше захищає тварин, не в змозі навіть на паперовому рівні (нормативно правових актах) захистити їх, не кажучи, вже про реалізацію їх на практичному рівні.

Ми цілком погоджуємося з позицією законодавця щодо передбачення штрафу та арешту як різновиду покарання за жорстоке поводження з тваринами. Також погоджуємося із необхідністю усунення дисбалансу санкцій ч. 1 та ч. 2 статті 299 КК, зокрема, доцільно ввести нижню межу санкцій ст. 299 КК України для штрафу, яка повинна бути вищою, ніж та, що вказана у ст. 89 КУпАП, тобто за ч. 1 ст. 299 КК України – від восьми до п'ятдесяти неоподатковуваних мінімумів доходів громадян, а за ч. 2 ст. 299 КК України – від п'ятдесяти до двохсот неоподатковуваних мінімумів доходів громадян.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Копилян В. Кримінальна карність за жорстоке поводження з тваринами / В. Копилян // Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ. – 2009. – №3. – С. 1-7
2. Угода про асоціацію між Україною та ЄС : URL. https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/984_011#Text
3. Кримінальний Кодекс України. Відомості Верховної Ради України (ВВР). – 2001. – № 25-26. – Ст. 131.
4. Науково-практичний коментар Кримінального кодексу України / за ред. М. І. Мельника, М. І. Хавронюка. – 11-те вид., переробл. та допов. – Київ : ВД «Дакор», 2019. – 1384 с.
5. Калмиков Д. Перспективи вдосконалення кримінального законодавства в частині захисту тварин від жорстокого поводження // Юридична Україна. – 2013. – № 6. – С. 49-54.
6. Головка І. Кримінальна відповідальність за жорстоке поводження з тваринами : Автореф. дис. на здобуття наукового ступеня канд. юрид. наук: 12.00.08 - кримінальне право та кримінологія; кримінально-виконавче право / І. Головка. – К., 2010. – 23 с.

7. Кодекс України про адміністративні правопорушення: Закон України від 07.12.1984 № 8073 // Верховна Рада України (ВР). URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/80731-10>

8. Єдиний державний реєстр судових рішень: URL: <http://www.reyestr.court.gov.ua>

ПРЕТОРСЬКА (БОНІТАРНА) ВЛАСНІСТЬ ЯК ОДИН З ВИДІВ ПРАВА ВЛАСНОСТІ У РИМІ

Короп Ірина Юріївна

Студентка

Національний університет біоресурсів

і природокористування України

м. Київ, Україна

Вступ. У давньому праві, власність мала стандартизований характер. Однорідністю власності римське право обірвало свій шлях в законодавстві Юстиніана. У класичну епоху, класифікації власності змінювали напрямки і з'являлися нові види власності. Нажаль, ці види зберегли рабовласницький характер.

Мета роботи. В даній роботі розглядається один з видів права власності у Римі, а саме преторська (бонітарна) власність.

Для початку дізнаємося, що ж таке право власності.

Деякі вчені такі як: Орач Є.М. та Тищик Б.Й. стверджують, що право власності, як і власність є явищем соціальним, в якому врегульовані законом суспільні відносини щодо володіння, користування і розпорядження майном. Право власності, завдяки закріпленню відповідних економічних зв'язків у законі, надає їм необхідний юридичний вираз. [1, с.191]

Право власності в кожній системі права, зокрема й римській, належить до центрального правового інституту, який визначає характер усіх інших інститутів приватного права (договорів, сім'ї, спадкування тощо). У зв'язку з цим римські й наступні покоління юристів глибоко та ретельно досліджували суспільні відносини власності. [1, с.190]

Римські юристи, що користувалися юридичною термінологією у її суворому та чіткому значенні, ніколи не кваліфікували бонітарного господаря речі як власника. Варто відмітити, що терміном «бонітарна» або «преторська»,

власність римське право не знало. Вперше його використав Теофіл, візантійський юрист VI ст. н. е., у парафразі Інституцій. [2, с. 322]

Воно виникало на підставі відсутності хоча б однієї з ознак, притаманних квіритській власності, а саме: якщо набувач не був римським громадянином або хоча й був римським громадянином, але набував неманципні речі, або набував манципні речі шляхом простої традиції.[3, с.93]

Цивільне право для передання права квіритської власності на *res mancipi* (манциповані речі) вимагало формальних актів *mancipatio* і *in jure cessio*. Однак на практиці дуже часто, зокрема з розвитком ремесла й торгівлі, особливо міжнародної, відчуження *res mancipi* відбувалося без жодних формальностей. За старим цивільним правом право власності в такому випадку не переходило до покупця: продавець залишався квіритським власником, а покупець ставав лише володільцем речі. Якщо продавець був недобросовісним, то йому нічого не перешкоджало повернути собі продану річ на тій підставі, що манципації не було і покупець не став квіритським власником. Звичайно, такий набувач міг захищати своє володіння за допомогою преторських інтердиктів і не тільки проти сторонніх осіб, а й проти самого квіритського власника. Проте посесорний захист не був остаточним, продавець міг подати петиторний позов (*rei vindicatio*), і тоді набувач мав повернути йому річ. [1, с. 198]

Навіть, вчений В. О. Краснокутський, зазначив, що став простішим формалізм колишньої квіритської власності і з'явилася більш гнучка преторська власність. Нарешті, постало питання про визнання прав приватних осіб на провінційні землі. Цим визначається порядок подальшого розгляду видів власності. [4]

Недобросовісні особи могли використати це як засіб наживи: продавши річ і одержавши гроші, можна було вимагати річ назад, не повертаючи отриманих за неї грошей. Для запобігання такій недобросовісності продавців претор почав давати набувачам право на заперечення щодо обману, захищаючи їх тим самим від необґрунтованих позовів відчужувачів. У цій ексцепції претор зазначав: річ підлягає поверненню продавцеві лише в тому випадку, коли вона

не була продана і передана покупцеві на підставі і вільного волевиявлення сторін чи не була оплачена грошовою сумою, про яку сторони домовилися під час укладення договору, хоча і не дотримуючись формальностей манципації. Претор в ексцепції акцентував увагу на тому, що дія продавця-позивача, який подав свою віндикацію, була хоч і формально правильною, але несправедливою, і відмовляв йому у вимозі. Так претор захищав покупця речі від віндикаційного позову квіритського власника. [1, с. 199]

Претори розширили свою допомогу добросовісному по купцеві. Так, під кінець існування республіки претор Публіцій видав едикт (*edictum Publicianum*), яким і встановив відповідний для цього позов. Цей позов, право на який надано добросовісному набувачеві речі, називали публіціанським. Формулу позову описав юрист Гай. У ній претор пропонував судді задовольнити позов, допустивши фікцію, що позивач нібито володів протягом встановленого терміну давності річчю і, отже, став квіритським власником цієї речі. Цим позовом захищалися тільки ті добросовісні володільці, які мали всі підстави невдовзі стати власником речі за давністю, а за хист їхнього володіння був ніби випередженням цієї можливої у майбутньому власності.

Якщо ж річ у той чи інший спосіб все-таки повернулася до квіритського власника і покупцеві доводилося подавати свій позов до нього (*actio publiciana*), то власник виставляв проти позову посилення на своє квіритське право (*exsertio jus dominii*). Тоді претор міг позбавити продавця сили заперечення, кидаючи йому репліку: «Річ продана і була передана». Отже, особа, яка придбала річ, хоч і без дотримання формальностей *mancipatio*, одержувала всебічний захист як тоді, коли поставала позивачем, так і тоді, коли була відповідачем. Причому квіритське право продавця не скасовувалося, але ставало «Голим» — не забезпеченим захистом. [1, с. 200]

Унаслідок злиття цивільного і преторського права преторська власність остаточно злилася з квіритською. Поступово зникли відповідні відмінності в правовому режимі квіритської, провінціальної, преторської (бонітарної) власності, унаслідок чого власність починаючи з кінця III ст. н. е. визначається

терміном *proprietas* і характеризується головним чином її належністю до відповідних суб'єктів права. [3, с. 93]

Висновки. Таким чином, можна зробити висновок, що преторська власність розвивається на основі преторського захисту покупця за абсолютного невизнання з боку цивільного права. Претор, захищаючи права покупця, що придбав річ із порушенням норм квіритського права, застосовував фікцію. Це давало змогу претору визнавати покупця власником.

Список літератури:

1. Орач Є. М., Тищик Б. Й. Римське приватне право : підруч. для студ. вищ. навч. закл. Київ, Ін Юре. 2005. 392 с.
2. Підопригора О. А., Харитонов Є. О. Римське право : підруч. Вид. 2-ге. Київ, Юрінком Інтер. 2009. 528 с.
3. Борисова В. І., Баранова Л. М., Домашенко М. В. Основи римського приватного права: підручник. Харків, 2008. 224 с.
4. Римское частное право / под ред. И.Б. Новицкого, И.С. Перетерского. Москва: Юристъ, 2004. 314 с. URL: <http://lib.maupfib.kg/wp-content/uploads/novizkiy.pdf> (дата звернення: 14.04. 2021).

МЕДІАЦІЯ ЯК АЛЬТЕРНАТИВНИЙ СПОСІБ ВИРІШЕННЯ СПОРІВ

Лесяк Наталія Іванівна,

студентка

Марич Христина Михайлівна,

кандидат юридичних наук, доцент кафедри цивільного права і процесу
Навчально-наукового інституту права, психології та інноваційної освіти
Національного університету «Львівська політехніка»

м. Львів, Україна

Вступ. Недосконалість судового захисту призводить до того, що громадяни все частіше звертають свою увагу на альтернативні (позасудові) способи вирішення спорів, одним із яких є медіація, що і свідчить про актуальність теми дослідження.

Мета роботи. Визначити переваги та перспективи впровадження медіації у національне законодавство України.

Матеріали та методи. В Україні медіація у господарському процесі перебуває на стадії становлення, про що свідчать наукові дослідження таких вчених, як М. В. Вікторчук, В. В. Резнікова, Ю. П. Крисюк, І. Г. Ясиновський, Баран С. О. та інші. При опрацюванні наукових першоджерел із проблематики застосування медіації у господарському судочинстві використано методи аналізу, синтезу, узагальнення та інші загально наукові методи.

Результати та обговорення. У загальному тлумаченні термін «медіація» походить від латинського «mediatio» і означає посередництво. У свою чергу, останнє визначається Новим тлумачним словником української мови як «Сприяння у становленні або здійсненні ділових контактів, торговельних, дипломатичних та ін. зносин між ким-, чим-небудь; а також як допомога у налагодженні спілкування між ким-небудь; сприяння примиренню кого-небудь, встановленню миру між ворожими державами» [1, с. 605–606]. Саме у значенні сприяння примиренню медіація визначається як один зі способів альтернативного вирішення спорів і, таким чином, одразу слід зауважити, що медіацію необхідно відрізняти від посередництва в цивільно-правових та

комерційних відносинах. Медіація, як один з найбільш поширених у світі самостійних способів альтернативного вирішення спорів, вже довела свою ефективність при вирішенні цивільно-правових спорів, а відповідне нормативно-правове регулювання її застосування існує сьогодні не лише в національному законодавстві значної частини зарубіжних країн, а й на міжнародному рівні.

Уже досить довгий період часу медіація існує та вдало застосовується у більшості країн світу. Наприклад, ця процедура широко розповсюджена в таких країнах Європи, як Австрія, Велика Британія, Польща, Бельгія, Фінляндія, Норвегія, а також у США, Новій Зеландії, Австралії та інших.

В Україні запровадження правового регулювання медіації перебуває на етапі законопроектної роботи, окремого ж законодавчого акта про медіацію немає. Нормативно-правове визначення медіації міститься лише у Наказі Міністерства соціальної політики України від 3 вересня 2012 року № 537 «Про затвердження Переліку соціальних послуг, що надаються особам, які перебувають у складних життєвих обставинах і не можуть самостійно їх подолати», а саме посередництво (медіація) – допомога у врегулюванні конфліктів; ведення переговорів; опрацювання шляхів та умов розв'язання конфлікту» [2]. Дане визначення хоча й окреслює мету медіації, але не розкриває її сутності як способу альтернативного вирішення спорів.

На сьогодні існують різні наукові підходи до визначення медіації. Зокрема, Й. Ріссе визначає медіацію як професійне керівництво переговорами, що здійснюється третьою особою, яка сприяє сторонам у самостійному пошуку компромісу. На його думку, медіація – процес здебільшого формальний, під час якого третя неупереджена і компетентна особа, організовуючи спілкування між сторонами, намагається допомогти сторонам спору дійти згоди у суперечливих питаннях, розв'язати конфлікт і знайти за її участі рішення, яке б задовольняло обидві сторони спору [3, с. 109]. О. В. Коробкін, пропонує медіацію розглядати як альтернативний вирішенню судом конфіденційний спосіб вирішення правового спору та налагодження взаєморозуміння між його сторонами, за

якого вони за власною волею роблять спроби за допомогою медіатора виробити та ухвалити рішення, здатне якнайвдаліше задовольнити інтереси обох сторін спору, тобто вирішити його [4, с. 154].

Якщо порівнювати процес медіації з цивільним, господарським чи судовим, то слід зазначити, що під час цієї процедури медіатор не приймає рішення за учасників спору, сторони доходять до нього самостійно. Також серед переваг медіації можна виділити й такі: економія часу, можливість сторін впливати на результат, запобігання виникненню таких конфліктів у майбутньому, зменшення вартості процесу вирішення спору, гарантія виконання рішення. Також Кільдюшкіна О.О зазначає, що поширеними сферами застосування медіації є цивільні, господарські та сімейні спори, вирішення яких часто має позитивні наслідки [5, с.89].

Медіація характеризується такими ознаками: 1) медіація – це добровільний і конфіденційний процес – структурована процедура вирішення спору; 2) допомогу сторонам спору надає незалежний професійний посередник (медіатор) шляхом організації переговорів для узгодження інтересів сторін; 3) рішення в результаті медіації приймається сторонами спору самостійно.

Добровільність включає свободу волі та автономію сторін, вона полягає в тому, що рішення про застосування медіації приймається учасниками відносин усвідомлено, без зовнішнього примусу, при цьому вони мають право відмовитися від участі в розпочатому процесі медіації в будь-який момент до укладення медіаційної угоди. Медіація має чітку структуру та поділяється на стадії. Однак, серед науковців немає єдності думок щодо стадій медіації, що свідчить про її гнучкість.

Так, на думку В. Резнікової, медіація поділяється на чотири стадії: 1) попередню (вступну), яка складається з підготовчого етапу (медіатор оцінює готовність сторін до медіації, пояснює її правила, свою роль у цьому процесі) та етапу індивідуальних зустрічей (медіатор вивчає позиції учасників конфлікту й забезпечує їх взаємне спілкування); 2) відкриваючу (відбувається поступове налагодження переговорів між сторонами, пояснення сторін, виклад кожною з

них своєї позиції у спорі, визначаються інтереси сторін конфлікту); 3) середню (з'ясовуються невиявлені інтереси сторін, відбувається пошук й обговорення взаємоприйнятних способів вирішення спору); 4) заключну (укладення угоди) [6, с. 13].

Зазначені стадії медіації не є обов'язковими. Сторони, у свою чергу, можуть самостійно визначати порядок і форму процедур, які застосовуються, що дозволяє легко адаптувати медіацію до конкретного виду спорів.

Медіатор є посередником у конфлікті сторін, сприяє встановленню діалогу між ними з метою конструктивної співпраці та вирішення спору. До компетенції медіатора не входить прийняття рішення, він лише допомагає сторонам у налагодженні переговорів. Нейтральність медіатора означає, що він повинен виконувати свої обов'язки неупереджено, ґрунтуючись на обставинах справи, беручи до уваги думку сторін та не здійснюючи вольовий вплив на них під час укладання медіаційної угоди, яка приймається винятково за взаємною згодою сторін. Незважаючи на те, що медіатор організовує переговори між сторонами, неприпустимим є абсолютне ототожнення медіації з процесом переговорів, оскільки останній є самостійним альтернативним способом вирішення спорів. Для переговорів є характерним безпосередній діалог сторін господарського спору, а при медіації він опосередковується обов'язковою участю в переговорному процесі нейтрального посередника [6, с. 11].

Медіатор не вправі впливати на волю сторін спору щодо прийняття конкретного рішення. Медіаційна угода є результатом спільного волевиявлення сторін, відтак знижується ймовірність процесуальних диверсій, що можливі під час судового розгляду справи, а також ускладнень, пов'язаних з апеляційним і касаційним оскарженням цих рішень та виконавчим провадженням тощо.

Також зазначимо, що порівняно з іншими способами вирішення спорів, перевагами медіації є: 1) неопублічність вирішення конфлікту між суб'єктами господарювання, унаслідок чого не погіршується ділова репутація сторін спору; 2) швидкість вирішення спорів, адже строки вирішення конфліктів за допомогою медіації коротші, ніж у судовому порядку; 3) економічність,

оскільки вартість медіації значно нижча, ніж розміри судових витрат; спрямованість на пошук компромісного рішення, яке б задовольнило інтереси кожної зі сторін тощо [7, с. 67].

На думку Ясиновського І. Г. впровадженню медіації заважає ряд причин, а саме: низька правова культура населення, без підняття якої неможливо провести реформу щодо введення того чи іншого правового інституту; низький рівень довіри до даної послуги, який пов'язується з недостатньою поінформованістю суспільства щодо переваг медіації, як альтернативного способу вирішення спору; прагнення однієї зі сторін задовольнити лише свої інтереси, не бажаючи йти на компроміс; усталена позиція суспільства, що звернення до суду – єдиний спосіб вирішення спору; відсутність правового підґрунтя та фінансового забезпечення, адже будь які реформи потребують значних затрат [8, с. 261-264].

Висновки. Отже, інститут медіації є ефективним способом позасудового вирішення спорів, який можна розглядати як, по-перше, альтернативне вирішення спору – тобто сторона не звертається до судової системи і шукає інший спосіб вирішення конфлікту; по-друге, як процес, переговори, спрямовані на вирішення суперечки; по-третє, як посередництво, врегулювання суперечки за участю неупередженої та нейтральної сторони (посередника). Таким чином, в умовах кризи судової системи, медіація як альтернатива судовому розгляду тих категорій спорів, які можуть бути самостійно врегульовані сторонами, може бути компромісним варіантом вирішення спорів, в основі якого правовий механізм мирного врегулювання конфлікту та припинення юридичного спору. Закріплення ж процедури медіації на законодавчому рівні в Україні означає не лише прийняття Закону України «Про медіацію», але й належне узгодження норм законодавства про медіацію з процесуальним законодавством.

Список літератури

1. Новий тлумачний словник української мови: в 4 т., уклад. Яроменко В. В., Сліпущко О. М. Аконіт. Т. 3. Київ, 2000. 928 с.

2. Рєзнікова В. В. Медіація (посередництво) як спосіб вирішення господарських спорів. Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка, 2017. № 90. С. 10–15
3. Риссе Й. Будущее медиации – шансы американской модели медиации в Германии. Волтерс Клувер. Москва, 2008. С. 83 – 110
4. Коробкин А. В. Понятие и принципы гражданско-правовой медиации. Человек : преступление и наказание. № 3. 2011. С. 153 – 156
5. Кільдюшкіна О. О. Медіація як засіб захисту прав: сутність та переваги. Проблеми цивільного права та процесу : матеріали наук.-практ. конф. Харків, 2018. С. 278 – 280.
6. «Про затвердження Переліку соціальних послуг, що надаються особам, які перебувають у складних життєвих обставинах і не можуть самостійно їх подолати»: Наказ Міністерства соціальної політики України від 03.09.2012 № 537 .URL: <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/z1614-12> (дата звернення 02.04.2021)
7. Гойко О. Від судового захисту до альтернативних методів вирішення спорів. Теорія і практика інтелектуальної власності, 2013. № 6 (56). С. 54 – 60.
8. Ясиновський І.Г. Проблеми впровадження та проведення медіації в Україні. Актуальні проблеми політики. №55. Одеса, 2016. С. 260 – 267.

ОКРЕМІ АСПЕКТИ ВЗАЄМОЗВ'ЯЗКУ ПОДАТКОВОГО ТА КОНСТИТУЦІЙНОГО ПРАВА УКРАЇНИ

Лесяк Наталія Іванівна

Студентка 4 курсу Навчально-наукового інституту права,
психології та інноваційної освіти
Національного університету «Львівська політехніка»
м. Львів, Україна

Вступ. Податкове право як складова частина фінансового права тісно пов'язане із самостійними галузями права. Як і фінансове право в цілому, найбільш тісно податкове право пов'язане з державним і адміністративним правом. Державне (конституційне) право стало свого часу основою для формування як галузі фінансового права в цілому, так і безпосередньо інституту податкового права. Податкові правовідносини, що передбачають як обов'язкового суб'єкта державу, пов'язані з багатьма сторонами її функціонування. Конституційне право, що має базове значення для всіх правових галузей та інститутів, відіграє таку саму роль і щодо податкового права.

Мета роботи. Визначити та дослідити особливості взаємозв'язку конституційного та податкового права України.

Матеріали та методи. При опрацюванні наукових першоджерел із метою порівняння конституційного та податкового права використано методи аналізу, синтезу, узагальнення та інші загальнонаукові методи.

Результати та обговорення. Конституція України 1996 року вперше підняла регулювання питань оподаткування на конституційно-правовий рівень. Причому її норми не лише закріпили обов'язок кожного сплачувати податки і збори як елемент конституційно-правового статусу особи, але й встановили низку правових гарантій, що забезпечують права платника податків та інтереси держави. Конституційні норми про податки отримали розвиток в Податковому кодексі України. Водночас взаємозв'язок норм податкового законодавства і

конституційних норм, місце Конституції України в механізмі правового регулювання податкових відносин залишаються недостатньо дослідженими [1].

Необхідно зазначити, що Податковий кодекс України є актом прямої дії та займає особливе місце серед джерел податкового права. Його основним завданням є формування податкового права як галузі, а також закріплення правових засад податкової системи України. Зокрема, п. 3.1 ст. 3 ПКУ до податкового законодавства відносить Конституцію України, Податковий кодекс України, Митний кодекс України, чинні міжнародні договори України з питань оподаткування, підзаконні нормативно-правові акти, прийняті на виконання ПКУ тощо [2].

Отже, положення ст. 3 ПКУ свідчать про те, що податкові правовідносини можуть регулюватися не лише нормами власне податкового законодавства, а й інших галузей. Це дає підстави зробити висновок про наявність певного зв'язку та перетину податкових норм із неподатковими, зокрема конституційними.

На думку багатьох вчених, норми Конституції України як джерела податкового права можна умовно поділити на дві групи:

1) загальні норми, що є основою для регулювання всіх видів економічних відносин у державі (тобто це норми, що опосередковано регулюють податкові відносини, чинять непрямий вплив на них);

2) спеціальні норми, що прямо регулюють податкові відносини та визначають основоположні принципи діяльності суб'єктів таких відносин. Розглянемо більш детально ці норми-принципи [3, с. 202].

Так, до першої групи можна віднести принцип верховенства права, встановлений ч. 1 ст. 8 Конституції України [1, с. 15]. Цей принцип є основоположним для податкової системи та забезпечує дію податкового права на всій території держави. Із принципу верховенства права та Конституції України (ч. 2 ст. 8 Конституції України) випливає необхідність у виробленні теоретичної основи для регулювання податкових відносин на принципах

унітарності (як однієї з основ конституційного ладу - ч. 2 ст. 2 і ч. 3 ст. 5 Конституції України) [4, с. 133].

Принципи юридичної рівності справедливості, що впливають із Конституції України та на яких засновано здійснення прав і свобод людини та громадянина в Україні як правовій демократичній державі, зокрема економічна свобода особи, у розумінні її статей 1, 3, 21-22, 24, 36 (частина 1 і 3), 41-44, 48, 55 [1, с. 15] обумовлюють необхідність правової визначеності та пов'язаної з нею передбачуваності законодавчого регулювання у сфері податкових відносин, яке повинно забезпечувати розумне узгодження конституційних цінностей, зокрема тих, що мають стосуються реалізації фіскального інтересу та пов'язаних із ним інших публічно значущих інтересів держави та створення максимально сприятливих умов для розвитку економічної системи в цілому на основі стабільності цивільного обігу й підтримання досить високого рівня взаємної довіри між усіма його учасниками [4, с. 134].

До спеціальних норм-принципів у сфері оподаткування, закріплених Конституцією України, слід віднести ст. 67 (що є своєрідним фундаментом для вироблення способів і прийомів національного правового регулювання податкових відносин); п. 1 ч. 2 ст. 92 Основного Закону, що передбачає можливість встановлення системи оподаткування, податків і зборів виключно законами України; ст. 74, якою заборонено проведення референдуму щодо законопроектів із питань податків, а також ч. 1 ст. 143, згідно з якою територіальні громади села, селища, міста безпосередньо або через утворені ними органи місцевого самоврядування наділені правом встановлювати місцеві податки та збори відповідно до закону [5, с. 23].

Зокрема, положення ч. 1 ст. 67 Конституції України [1, с. 15] щодо того, що кожен зобов'язаний сплачувати податки і збори в порядку і розмірах, встановлених законом, знаходить свій вияв у принципі загальності оподаткування. Цей принцип законодавцем також відображено у пп. 4.1.1 п. 4.1 ст. 4 Податкового кодексу України [2].

Принцип загальності оподаткування свідчить про те, що Конституцією України закріплено принциповий підхід до імперативних засад регулювання податкових відносин, які забезпечують реалізацію саме обов'язку, а не зобов'язання платника податків. Формально юридичною підставою виникнення такого обов'язку є наявність подібного припису в Податковому кодексі України, митному законодавстві (у випадку оподаткування операцій із переміщення товарів через митний кордон України) та законів із питань оподаткування [5, с. 26-27].

Також слід підкреслити, що в статті «Природа нормотворчих процедур при регулюванні відносин оподаткування» М.П. Кучерявенко вказує на системність і співвідпорядкованість норм, що регулюють оподаткування. До таких норм, згідно з його позицією, з огляду на специфіку податкових відносин насамперед можна віднести конституційні норми, які закріплюють як принциповий підхід до врегульованості податкового обов'язку, так і виняткову компетенцію Верховної Ради України в регулюванні податків і зборів (ст. 67 і ст. 92 Конституції України) [6, с. 81–82].

Крім того, встановлений Конституцією України правопорядок є самостійним чинником, що визначає можливі політико-економічні рішення з податкових питань, а значить, і напрями розвитку податкового законодавства [7, с. 3].

Про засадниче значення конституційного законодавства для всіх галузей законодавства та права, включаючи податкове, стверджує й А.В. Бризгалін. Дослідник звертає увагу на те, що деякі норми конституційного права, не втрачаючи свого значення, водночас входять до складу податкового права. Такими нормами, наприклад, є згадана вище ст. 67 Конституції України (що є своєрідним фундаментом для вироблення принципів і механізмів національного правового регулювання податкових відносин); п. 1 ч. 2 ст. 92 Основного Закону, що передбачає можливість встановлення системи оподаткування, податків і зборів виключно законами України, а також ст. 74, якою заборонено проведення референдуму щодо законопроектів із питань податків. Тісний

зв'язок конституційного та податкового права можна простежити в процесі прийняття рішень та надання висновків щодо конституційності актів податкового законодавства Конституційним Судом України [8].

Висновки. Отже, розглядаючи співвідношення податкового й конституційного права, необхідно відзначити, що конституційне право займає домінантне положення в правовій науці та впливає на податкове право за допомогою встановлення загальноправових принципів. Податкове право, так само як і конституційне право, є публічною галуззю права та керується імперативним методом (методом влади та підпорядкування, методом нерівності сторін).

Таким чином, конституційне та податкове право співвідносяться між собою як базис і надбудова. При цьому надбудова в нашому випадку не є пасивною, вона чинить активний зворотний вплив на базис. Взаємодія податкового та конституційного права відбувається принаймні на двох рівнях:

1) закріплення в Конституції України вихідних засад (принципів) національного правового регулювання податкових відносин та їх подальша деталізація в Податковому кодексі України;

2) здійснення конституціоналізації податкового законодавства Конституційним Судом України шляхом вироблення правових позицій у вигляді рішень і висновків у податкових справах та насичення податкової системи України належним правовим змістом.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Конституція України від 28 червня 1996 р. Відомості Верховної Ради України. №30. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80>

2. Податковий кодекс України від 2 грудня 2010 р. Відомості Верховної Ради України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2755-17#Text>

3. Кучерявенко М.П. Податкове право України. Академічний курс : підручник. Всеукраїнська асоціація видавців «Правова єдність». Київ. 2008. 701 с.

4. Чайка В. В. Співвідношення податкового права з іншими галузями права та законодавства. Актуальні проблеми держави і права. Юрид. Література. Одеса, 2014. С. 132-140.
5. Сигарьова Н.В. Конституційний обов'язок громадян щодосплати податків: досвід України і зарубіжних держав. Вісник Міністерства доходів і зборів України. 2012. С. 21-40
6. Колесніков Б.В., Єфименко Т.І., Копилов В.А. Науково-практичний коментар до Податкового кодексу України : в 3 т., за ред. М.Я Азарова. Національний університет ДПС України, 2010. 2389 с.
7. Кучерявенко М.П. Природа нормотворчих процедур при регулюванні відносин. Юридична наука і практика. Київ, 2011. С. 80–84
8. Брызгалин А.В. Законодательство о налогах и сборах как центральная категория российского налогового права. URL: <http://www.cnfp.ru/tax/articles/publications/index.php>

ПРОЦЕСУАЛЬНИЙ СТАТУС ПЕРЕКЛАДАЧА В ЦИВІЛЬНОМУ СУДОЧИНСТВІ УКРАЇНИ

Мельник Надія Миколаївна,
здобувач вищої освіти юридичного відділення
Руденко Олена Анатоліївна,
науковий керівник,
к.ю.н., старший викладач кафедри права та медіакомунікацій
Галицький коледж імені В'ячеслава Чорновола
м. Тернопіль, Україна

Вступ. У ч.ч. 1 і 4 ст. 9 Цивільного процесуального кодексу України закріплено положення, згідно якого цивільне судочинство у судах провадиться державною мовою, а учасники справи, які нею не володіють або не достатньо володіють, мають право надавати пояснення рідною мовою, користуючись при цьому послугами перекладача [1]. Вказаний принцип є одним з головних у цивільному судочинстві і має досить важливе значення для належного здійснення прав та обов'язків учасниками судового процесу. Основна роль у здійсненні права учасника судового процесу, який не володіє українською мовою, використовувати у судовому засіданні рідну мову належить перекладачу, який забезпечує необхідні умови комунікації як між судом та сторонами, які не володіють мовою судочинства, так і між самими учасниками провадження.

Метою даної роботи є дослідження процесуального статусу перекладача в цивільному процесі, визначення підстав для залучення перекладача до участі у справі, з'ясування питання щодо кваліфікаційних вимог до перекладача.

Матеріали та методи. Питанням аналізу процесуального статусу перекладача у цивільному процесі раніше вже приділяли увагу багато науковців, серед яких: Ж.В. Васильєва-Шаламова, І.І. Бунова, М.А. Джафаркулієв, М.І. Леоненко, М.М. Ясинок, О.П. Гішина, О.П. Головінська, О.Ю. Кузнецов, та інші. Разом із тим, дане питання є досі актуальним і потребує детального дослідження.

При дослідженні особливостей процесуального статусу перекладача в цивільному процесі було використано як загальнонаукові, так і спеціальні методи, а саме метод наукового дослідження та метод аналізу.

Результати та обговорення. Право на використання національної мови є одним з невід'ємних прав людини, що гарантовано в Загальній декларації прав людини [2].

Конституція України, а саме стаття 10 передбачає, що «державною мовою в Україні є українська мова. В Україні гарантується вільний розвиток, використання і захист російської, інших мов національних меншин України» [3].

В ЦПК України зазначено: «суди використовують державну мову в процесі судочинства та гарантують право учасникам судового процесу на використання ними в судовому процесі рідної мови або мови, якою вони володіють. Учасники судового процесу, які не володіють або недостатньо володіють державною мовою, мають право робити заяви, надавати пояснення, виступати в суді і заявляти клопотання рідною мовою або мовою, якою вони володіють, користуючись при цьому послугами перекладача» [1].

Варто також звернути увагу на положення ЦПК України, про те, що суди забезпечують рівність прав учасників судового процесу за мовною ознакою. Виходячи з цього можна зазначити, що діяльність перекладача спрямована на забезпечення реалізації принципу рівності сторін у цивільному процесі України. Також аналізуючи судову практику можна дійти висновку, що процесуальна діяльність перекладача впливає також на рівень реалізації принципу змагальності сторін.

Процесуальний статус перекладача закріплено в статті 75 Цивільного процесуального кодексу України. Аналізуючи частину 1 вказаної статті можна дійти до висновку, що «перекладачем є:

- 1) особа, яка вільно володіє мовою, якою здійснюється цивільне судочинство, та іншою мовою, знання якої необхідне для усного чи письмового перекладу з однієї мови на іншу;
- 2) а також особа, яка володіє технікою спілкування з глухими, німими чи глухоніми» [1].

В даному випадку, можна погодитися з думкою О. Скорич, яка вказувала: «процесуальний статус перекладача в цій нормі висвітлений надзвичайно обмежено, у зв'язку з чим виникає багато питань щодо участі перекладача в цивільному процесі» [4, с. 47].

Перекладач може бути залучений до справи ухвалою суду у двох випадках: за заявою учасника справи або з ініціативи суду. Також цивільне процесуальне законодавство передбачає обов'язкову участь перекладача при розгляді справи тоді, коли одним із учасників справи є особа з порушенням слуху. У цьому випадку перекладач повинен володіти технікою спілкування з глухими, німими чи глухонімими, а також його кваліфікація повинна підтверджуватися відповідним документом.

Слушною є думка Ж.В. Васильєвої-Шаламової: «Перекладачі грають ключову роль у встановленні мовних контактів і відносин між учасниками цивільного судочинства. Без перекладача неможливо здійснювати підготовчі та судові дії, а також захист прав і свобод людини і громадянина у випадках, коли хто-небудь з учасників процесу не володіє або недостатньо володіє державною мовою» [5, с. 65].

Перекладач як і кожен учасник цивільного процесу наділений певними процесуальними правами, які закріплені у частині 4 статті 75 Цивільного процесуального кодексу України.

Отже, перекладач у цивільному процесі має право:

1. задавати питання з метою уточнення перекладу;
2. відмовитися від участі у цивільному процесі, якщо він не володіє достатніми знаннями мови, необхідними для перекладу;
3. а також на оплату виконаної роботи та на компенсацію витрат, пов'язаних із викликом до суду. Вказане право можна підтвердити і іншими нормами ЦПК України. Так, згідно п.2 ч. 3 ст. 133 ЦПК України до витрат, пов'язаних з розглядом справи належать витрати, пов'язані із залученням свідків, спеціалістів, перекладачів, експертів та проведенням експертизи. Також, згідно ч.3 ст. 139 ЦПК України «експерт, спеціаліст чи перекладач

отримують винагороду за виконану роботу, пов'язану зі справою, якщо це не входить до їхніх службових обов'язків» [1].

Слід сказати, що перекладач наділений правом брати участь у судовому засіданні в режимі відеоконференції. Разом із тим, таке право можна реалізувати лише за відсутності заперечень учасників справи.

Цілком зрозуміло, що перекладач не може бути наділений тільки правами, адже процесуальні права можуть лише полегшувати виконання певних процесуальних обов'язків. Так, згідно частини 3 статті 75 Цивільного процесуального кодексу України «перекладач зобов'язаний:

1. з'являтися до суду за його викликом;
2. здійснювати повний і правильний переклад;
3. посвідчувати правильність перекладу своїм підписом на процесуальних документах, що вручаються сторонам у перекладі на їхню рідну мову або мову, якою вони володіють» [1].

Від якісного і належного виконання перекладачем своїх прав та обов'язків залежить спроможність особи, яка не володіє державною мовою бути повноцінним учасником судового процесу. Однак, перекладач повинен володіти не лише необхідною мовою, а й певними юридичними термінами і іншою спеціальною лексикою.

Крім того, положення Кримінального кодексу України передбачають кримінальну відповідальність перекладача за завідомо неправильний переклад і за відмову без поважних причин від виконання покладених на нього обов'язків [6].

Висновки. Отже, враховуючи вищезазначене, можна дійти до висновку про те, що основне завдання перекладача полягає у здійсненні якісного, точного і правдивого перекладу, необхідного для розуміння учасниками процесу, які не володіють мовою, якою здійснюється судочинство або є глухими, німими чи глухонімими, сутності, змісту та значення процесуальних дій під час здійснення судочинства.

Обставиною, що підтверджує вільне володіння перекладачем мовою, якою потрібно здійснити переклад є наявність у нього диплому про відповідну філологічну освіту, але не будь-яка особа, яка володіє необхідною освітою

може бути перекладачем в цивільному процесі. На думку Ж.В. Васильєвої-Шаламової, «посвідчення належної освіти перекладача не завжди є підтвердженням достатнього рівня знань у галузі спеціальної юридичної термінології, що використовується при розгляді різних категорій цивільних справ» [5, с. 64].

Отже, проблеми мовного питання і залучення перекладача в цивільному судочинстві є одними з найскладніших питань, які потребують детального дослідження і пошуку шляхів їх вирішення.

Список використаних джерел:

1. Цивільний процесуальний кодекс України: Закон України від 18.03.2004 № 1618-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1618-15> (дата звернення: 01.04.2021)
2. Загальна декларація прав людини від 10 грудня 1948 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_015#Text (дата звернення 01.04.2021 р.).
3. Конституція України від 28 червня 1996 р. № 254к/96-ВР. *Відомості Верховної Ради (ВВР)*. 1996. № 30. ст. 141. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text> (дата звернення 01.04.2021 р.).
4. Скорич О. Особливості процесуального статусу перекладача в цивільному процесі України. *Підприємництво, господарство і право*. 2017. Вип. 9. С. 47-50. URL: http://pgp-journal.kiev.ua/archive/2017/9/9_2017.pdf#page=47 (дата звернення 01.04.2021 р.).
5. Васильєва-Шаламова Ж.В. Роль та місце перекладача у реалізації принципу мови судочинства у цивільному процесі України. *Вісник Академії адвокатури України*. 2015. Том 12, число 1(32). С. 61-69. URL: [file:///C:/Users/Admin/Downloads/vaau_2015_12_1_8%20\(1\).pdf](file:///C:/Users/Admin/Downloads/vaau_2015_12_1_8%20(1).pdf) (дата звернення 01.04.2021 р.).
6. Кримінальний кодекс України: Закон України від 05 квітня 2001 р. № 2341-III. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text> (дата звернення 01.04.2021 р.).

АКТУАЛЬНІ ПИТАННЯ СКЛАДНОЇ (ЗМІШАНОЇ) ФОРМИ ВИНИ В ЗАКОНОДАВСТВІ УКРАЇНИ

Могилат Владислав Ігорович

Курсант 2-го курсу
Факультету підготовки фахівців
для підрозділів кримінальної поліції
Дніпропетровського державного
університету внутрішніх справ

Анотація: У теорії кримінального права деякі такі кримінальні правопорушення визначають, як правопорушення зі «змішаною», «подвійною», «складною», «комбінованою» формою вини.

Враховуючи те, що вітчизняний Кримінальний кодекс (далі – КК) зазначеної форми вини не передбачає, актуальним є дослідження думок вчених на предмет виявлення підходів до регламентації випадків складної вини при вчиненні кримінальних правопорушень. Питаннями, пов'язаними зі з'ясуванням змісту терміну «вина» та правової оцінки випадків поєднання різних її форм, займались ряд вітчизняних та зарубіжних вчених, до числа яких можна віднести таких вчених як І. Я. Фойницький, М. П. Чубинський, М. С. Таганцев, Л. Є. Владимиров, Б. С. Волков, Л. І. Петражицький, С. В. Познишев та інші, однак багато питань залишаються невирішеними та потребують подальшого вивчення. Зокрема, необхідно встановити підходи у позиціях вчених до визначення складної форми вини, що і є метою даного дослідження та зумовлює актуальність обраної теми [1, с. 253].

Ключові слова: Вина, «змішана», «подвійна», «складна», «комбінована» вина.

Е. М. Зінченко слушно зазначав, що аргументи противників визнання змішаної форми вини, які містяться в юридичній літературі, не спростовують її існування. По-перше, вина визначається як психічне ставлення винного до діяння та його наслідків. Звідси визначення її форми також повинно містити

характеристику ставлення і до діяння, і до наслідку. По-друге, єдине психічне ставлення, що складає зміст вини, у дійсності може бути неоднорідним щодо діяння та наслідків. По-третє, підставою для визнання змішаної вини є усвідомлення особою суспільно небезпечного характеру самого діяння при необережному ставленні до наслідків, коли таке усвідомлення виключається. По-четверте, психічне ставлення суб'єкта може бути неоднорідним щодо різних об'єктивних ознак правопорушення. Власне, на цьому і побудована змішана форма вини у кримінальному праві.

Подвійна форма вини, з погляду А. О. Пінаєва, має місце в тих випадках, коли в рамках одного складу кримінального правопорушення одночасно містяться як всі ознаки, притаманні умисній формі вини, так і всі ознаки, притаманні необережній формі вини (умисне тяжке тілесне ушкодження, що спричинило смерть потерпілого, умисне знищення або пошкодження майна тощо). Змішана форма вини є в тих випадках, коли в рамках одного складу кримінального правопорушення одночасно містяться деякі ознаки, притаманні умисній вині та всі ознаки, притаманні необережності. Є. В. Шевченко виокремлює подвійну та комбіновану форми вини. Окремий розгляд змішаної та подвійної форми вини дозволить їх розмежувати, згодом надати теоретичні практичні рекомендації по їх застосуванню, а тому зазначені концепції А. О. Пінаєва та Є. В. Шевченка мають право на існування [2, с. 99].

Необхідно ще раз звернути увагу на те, що питання про змішану форму вини як загальне правило виникає лише у тих випадках, коли діяння як психо-фізіологічне явище за сутністю, структурою і побудовою не відповідає діянню (дії або бездіяльності) як кримінальному правопорушенню, передбаченому КК України. Винятком із цього загального правила є змішана форма вини, що зумовлена та характеризує складений злочин, про який свого часу М. С. Таганцев говорив як про кримінальну подію, що є втіленням двох або більше умислів, двох чи більше необережностей або ж умислу і необережності. Найвідомішим та найпоширенішим прикладом такої змішаної форми вини є умисне тяжке тілесне ушкодження, що спричинило смерть потерпілого (ч. 2 ст.

121 КК України). Саме на такому розумінні підстав виникнення й існування у кримінальному праві змішаної форми вини наголошував свого часу А. Ш. Якупов, передбачаючи її можливість: а) у кримінальних правопорушень, що полягають у порушенні яких-небудь спеціальних правил і спричиненні шкідливих наслідків; б) у кримінальних правопорушеннях із двома наслідками [3, с. 153].

Це дає змогу констатувати, що суб'єктивна сторона кримінальних правопорушень, наприклад, у сфері інтелектуальної власності, як правило, характеризується умисною формою вини. З урахуванням запропонованої формули можливого необережного ставлення особи до додаткових наслідків (завдання матеріальної або істотної шкоди володільцеві прав), які пов'язані із порушенням прав на об'єкти інтелектуальної власності, але не зумовлені його сутністю, щодо вчинення кримінальних правопорушень в цілому можлива змішана форма вини, що являє собою штучне поєднання в діянні, яке містить склад кримінального правопорушення, передбаченого КК України, умислу та необережності [3, с. 154].

А суб'єктивна сторона, наприклад, безгосподарського використання земель визначається складністю об'єктивної сторони цього кримінального правопорушення і зазвичай характеризується «змішаною» формою вини, тобто різним психічним ставленням суб'єкта до діяння та його наслідків. Тобто при безгосподарському використанні земель може мати місце умисне порушення спеціальних правил та обов'язків по охороні та раціональному використанню земель (вчинення земельного правопорушення), і необережне ставлення до настання суспільно небезпечних наслідків, вказаних у диспозиції ст. 254 КК України, причинно-пов'язаних з діянням, що робить все вчинене кримінальними правопорушеннями. Кримінальне законодавство в частині положення щодо змішаної форми вини в злочинах проти довкілля потребує вдосконалення, адже на практиці можуть виникати складнощі з правильним застосуванням та кваліфікацією таких норм. Отже, доцільним буде внесення роз'яснень у відповідну постанову Пленуму Верховного суду України, — в

яких саме випадках йдеться про змішану форму вини щодо кримінальних правопорушень проти довкілля, що буде сприяти позитивному вирішенню питання про їх суб'єктивну сторону [4, с. 53].

Доцільність виокремлення змішаної форми вини полягає в тому, що вона надає можливість: 1) конкретизувати ступінь суспільної небезпечності кримінального правопорушення; 2) визначити правильну кваліфікацію; 3) відмежувати близькі за об'єктивними ознаками склади кримінальних правопорушень. Так, заподіяння тяжких тілесних ушкоджень, від яких сталася смерть, кваліфікуватиметься як умисне вбивство (ст. 115 КК України), якщо щодо тілесного ушкодження і щодо смерті був умисел; якщо ж і щодо тілесного ушкодження, і щодо смерті була необережність, то особа відповідатиме за вбивство з необережності (ст. 119 КК України). Лише за наявності умислу щодо тяжких тілесних ушкоджень, а щодо смерті - необережності (тобто при змішаній формі вини) матиме місце склад кримінального правопорушення, передбачений ч. 2 ст. 121 КК України, - умисне тяжке тілесне ушкодження, що спричинило смерть потерпілого [2, с. 108].

Таким чином, результати проведеного дослідження дозволили визначити два основні аргументи, які свідчать на користь доцільності закріплення у Кримінальному кодексі України положення про поєднання двох форм вини при вчиненні одного діяння: по-перше, поширеність застосування відповідного підходу на практиці, незважаючи на відсутність відповідних правових передумов у кримінальному законі, по-друге, зарубіжний досвід закріплення відповідної норми безпосередньо у кримінальному законодавстві.

Список використаної літератури:

1. Доманова Т.Ю. Підходи до регламентації складної вини у законодавстві зарубіжних держав. *Часопис Київського університету права* 2014/4 URL: http://nbuv.gov.ua/j-pdf/Chkup_2014_4_61.pdf. (дата звернення: 26.01.2021).

2. Крайник Г.С. Змішана форма вини у теорії кримінального права та судовій практиці. *Вісник Асоціації кримінального права України*, 2015, № 2(5).

URL: [http://nauka.nlu.edu.ua/wp-](http://nauka.nlu.edu.ua/wp-content/uploads/2016/01/07_%D0%9A%D1%80%D0%B0%D0%B9%D0%BD%D0%B8%D0%BA.pdf)

[content/uploads/2016/01/07_%D0%9A%D1%80%D0%B0%D0%B9%D0%BD%D0%B8%D0%BA.pdf](http://nauka.nlu.edu.ua/wp-content/uploads/2016/01/07_%D0%9A%D1%80%D0%B0%D0%B9%D0%BD%D0%B8%D0%BA.pdf). (дата звернення: 26.01.2021).

3. Харченко В.Б. Проблеми змішаної (складної) форми вини у злочинах, при вчиненні яких порушуються права на об'єкти інтелектуальної власності. *Вісник кримінологічної асоціації України* 2017. URL: http://dspace.univd.edu.ua/xmlui/bitstream/handle/123456789/1896/Problem%20of%20mixed%20%28complex%29%20form%20of%20guilt%20in%20crimes%20violating%20the%20rights%20on%20intellectual%20property%20objects_Kharchenko_2017.pdf?sequence=2&isAllowed=y. (дата звернення: 26.01.2021).

4. Цвіркун Н.Ю. Обсяг поняття змішаної форми вини в складі злочинного безгосподарського використання земель. *Вісник Кримінологічної асоціації України* № 8. 2014. URL: <https://core.ac.uk/download/pdf/187222965.pdf>. (дата звернення: 26.01.2021).

АЛГОРИТМ ПРОВЕДЕННЯ СТРАТЕГІЧНОГО КРИМІНАЛЬНОГО АНАЛІЗУ ОПЕРАТИВНО-РОЗШУКОВИМИ ПІДРОЗДІЛАМИ ДЕРЖАВНОЇ ПРИКОРДОННОЇ СЛУЖБИ УКРАЇНИ

Молдова Ярослав Олександрович

Курсант 2-го курсу
Факультету підготовки фахівців
для підрозділу кримінальної поліції
Дніпропетровського державного
університету внутрішніх справ

Кисельов Андрій Олександрович

науковий керівник
Доцент кафедри оперативно-розшукової діяльності
Факультету підготовки фахівців
для підрозділів кримінальної поліції
Дніпропетровського державного
університету внутрішніх справ,
кандидат юридичних наук, доцент, майор поліції

Анотація: Система кримінального аналізу в поліції складається з оперативного, тактичного та стратегічного аналізу. Своєю чергою, стратегічний кримінальний аналіз характеризується ідентифікацією та оцінюванням кримінальних загроз особі, суспільству, державі, метою яких є визначення пріоритетів вразливості правоохоронної системи або середовища, та формування управлінських рішень на довгостроковий період щодо запобігання вчиненню кримінальних правопорушень та протидії кримінально-протиправній діяльності.

Ключові слова: кримінального аналізу, алгоритм проведення стратегічного кримінального аналізу, кримінальні правопорушення.

До завдань стратегічного кримінального аналізу відносять оцінку та пріоритети загроз, які були спричинені діяльністю організованих кримінально-протиправних угруповань та скоєних тяжких і особливо тяжких кримінальних правопорушень, у тому числі вразливі та сприятливі умови для їх вчинення та

підготовка пропозицій для прийняття управлінських рішень у сфері розроблення стратегічних засад протидії кримінальній діяльності із наданням оцінки обсягу та рівню небезпеки в країні; здійснення управління ризиками, що несуть загрозу публічній безпеці та порядку, правам і свободі людини, заходам щодо протидії кримінально-протиправній діяльності, з урахуванням зон ризиків, результатів ідентифікації, верифікації та вивчення учасників кримінальної діяльності й закономірностей їх сталого функціонування; складання прогнозів розвитку кримінальних тенденцій при розробці засад протидії кримінально-протиправній діяльності та напрацювання способів їх мінімізації, а також усунення причин.

Як приклад ефективного використання стратегічного кримінального аналізу в правоохоронних органах України є Державна прикордонна служба України що забезпечує захист інтересів держави в сфері безпеки державного кордону, а саме в боротьбі з організованими кримінальними угрупованнями, в тому числі міжнародними. З цією метою структурними підрозділами охорони кордону Державної прикордонної служби України здійснюються заходи щодо запобігання, виявлення, розкриття кримінально — протиправної діяльності. Так, оперативно-розшуковими підрозділами під час інформаційно-аналітичної діяльності виконується моніторинг стану організованої злочинності, виявляються загрози та визначається ступінь їх впливу на охорону державного кордону. В ДПСУ існує низка методів аналізу загроз безпеки державного кордону, серед яких на центральному рівні прикордонного відомства в оперативно-розшукових підрозділах застосовується саме стратегічний кримінальний аналіз [1].

Звертаючись до наукових праць Фаріона О.Б., ми простежуємо порядок проведення стратегічного кримінального аналізу на центральному рівні ДПСУ, де на першому етапі в процесі аналізу середовища здійснюється комплексний моніторинг чинників, що детермінують макро- та мікросередовище прикордонного відомства, ідентифікуються потенційні можливості та загрози на шляху до досягнення поставленої мети. На другому етапі здійснюється

аналіз ресурсів прикордонного відомства з метою визначення можливостей та ефективності їх використання. Результати даного аналізу вказують на те, які з ресурсів можуть бути використані для протидії протиправній діяльності на державному кордоні, їх переваги та ступінь впливу на стан злочинності. Третій етап передбачає формування місії та варіантів стратегії шляхом уточнення завдань та цілей прикордонного відомства, а також можливих засобів для їх реалізації. Місія прикордонного відомства полягає у призначенні та ролі у суспільстві, обґрунтуванні сенсу його існування та розвитку, декларуванні основних напрямів діяльності ДПСУ. На четвертому етапі здійснюється аналіз варіантів стратегії з урахуванням обраних критеріїв прийняття управлінського рішення. При цьому здійснюється порівняння та оцінка окремих наявних та перспективних шляхів розвитку прикордонного відомства. І на завершальному, п'ятому етапі, здійснюється вибір загальної стратегії. З цією метою уточнюються довгострокові цілі та заходи прикордонного відомства, визначаються напрямки діяльності, а також виділяються ресурси, необхідні для реалізації таких цілей [2].

Отже, стратегічний аналіз відіграє особливу роль у службовій діяльності ДПС України не лише на центральному, але й на регіональному рівнях, що характеризується здійсненням заходів, які спрямовані на запобігання, виявлення та розкриття кримінально — протиправної діяльності.

В разі використання досвіду ДПС України та етапів здійснення ними стратегічного кримінального аналізу, діяльність підрозділів Національної поліції України може бути більш ефективною та допомогти не тільки в розкритті кримінальних правопорушень, а також в їх виявленні та навіть запобіганні.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ:

1. Про затвердження Інструкції про організацію та ведення кримінального аналізу оперативно-розшуковими підрозділами : наказ Адміністрації Державної прикордонної служби України від 15.01. 2008 р. № 28. – К. : АДПСУ, 2008. – 10 с

2. Фаріон О. Б. Алгоритм проведення стратегічного кримінального аналізу оперативно-розшуковими підрозділами Державної прикордонної служби України / О. Б. Фаріон // Сучасні інформаційні технології у сфері безпеки та оборони. - 2012. - № 3. - С. 106-110. - Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/sitsbo_2012_3_25

СТАНОВЛЕННЯ ТА РОЗВИТОК СИСТЕМИ ПОКАРАНЬ ЗА КРИМІНАЛЬНИМ ЗАКОНОДАВСТВОМ УКРАЇНИ

Мухамадєєв Нікіта Рудольфович

здобувач вищої освіти 2 курсу
факультету підготовки фахівців
для підрозділів кримінальної поліції

Дніпропетровського державного
Університету внутрішніх справ

Людвік Валентин Дмитрович

науковий керівник,
Доцент кафедри кримінального права та кримінології
Дніпропетровського державного
університету внутрішніх справ
кандидат юридичних наук, доцент
підполковник поліції

Глибоке історичне дослідження пенітенціарної системи України років незалежності дозволяє на науковому рівні визначити ключові періоди цього процесу, а також визначити основні недоліки та причини, що перешкоджали, насамперед, складністю української держави протягом усієї її історії. Доречно відзначити, що за тривалий проміжок існування радянської виправно-трудової системи накопичився величезний арсенал засобів, форм, методів виправлення та перевиховання правопорушників у виправно-трудових будинках, таборах, колоніях, тюрмах. Безперечно, більшість із них втратили своє практичне значення в нових умовах функціонування кримінально-виконавчої системи України.

З приходом незалежності почала створюватися проблема створення кримінально-виконавчого законодавства, об'єднаного спільною теоретичною базою, почалося створення цільових законопроектів. Тому старі авторитарні методи організації виконання покарань, засновані на дотриманні суворого режиму відбування покарання, все менше сприяли налагодженню правопорядку в органах та установах з виконання покарань. Стало очевидним, що зростання

негативних тенденцій у в'язницях мало інші, глибші корені. Тому вже на рубежі 1989-1990рр. Виникла об'єктивна потреба в переосмисленні корекційної трудової політики, поглибленому аналізі стану справ та визначенні відповідності цілей та завдань реальним можливостям та наслідкам [1, с. 58].

КВК України [2] від 11 липня 2003 р. включав багато прогресивних ідей, заснованих на позитивному вітчизняному та зарубіжному досвіді виконання вироків, виконання яких забезпечить виконання Процедура та умови відбування покарання наближаються до вимог міжнародних стандартів щодо діяльності органів покарання та поводження із засудженими. Отже, зараз основною метою діяльності установи виконання покарань є виправлення та ресоціалізація засуджених, попередження нових кримінальних правопорушень як засудженими, так і іншими особами, а також запобігання катуванням та нелюдському чи такому, що принижує гідність, поводженню із засудженими.

Новий КВК України передбачав створення якісно нової класифікації установ за рівнями безпеки, як у Європі (відкритий тип, мінімальний, середній та максимальний рівень безпеки), нової класифікації та системи розподілу засуджених між установами. Чітке визначення мережі та типів цих установ дозволило забезпечити відокремлення в них засуджених з урахуванням характеру та тяжкості правопорушення, кількості судимостей, психологічних особливостей особистості тощо [3, с.11]. Більше того, з прийняттям нового закону про порядок та умови виконання та відбування покарань подальший рух у напрямку гуманізації кримінально-виконавчої системи ще не закінчився, і, як справедливо зазначають деякі дослідники, у період КВК України, до неї були внесені численні поправки та доповнення гуманістичної спрямованості, що сприяють приведенню правового статусу засуджених до світових та європейських пенітенціарних норм та стандартів [4, с. 144].

Однією з відмінних особливостей виконання покарання установою виконання покарань сучасної України є пріоритетний розвиток установ, які здійснюють покарання без ізоляції від суспільства. Слід зазначити, що раніше, проводячи реформи у пенітенціарній сфері радянського періоду, основний

акцент робився на розвитку установ, що виконують покарання у вигляді позбавлення волі. У сучасних умовах, у зв'язку зі зміненими зовнішніми соціальними факторами, новими пріоритетами в каральній політиці держави, коли визнається потреба в більш широкому застосуванні альтернативних видів покарання, створення відповідних інститутів, призначених для їх здійснення види покарання мають велике значення.

Ще однією особливістю виконання покарань на сучасному етапі розвитку пенітенціарного соціального інституту є реалізація територіального принципу відбування покарання щодо більшості засуджених (за місцем проживання). Зокрема, згідно з ч. 1 ст. 93 КВК України, засуджений до позбавлення волі з відбуванням усього покарання в одній виправній або виховній колонії, як правило, в межах адміністративно-територіальної одиниці відповідно до місця його проживання до засудження або місця проживання родичів засудженого [2].

Функція виправлення пенітенціарної установи перетворена найбільшою мірою. Виправний вплив на засуджених радянського періоду відрізнявся тим, що він мав яскраво виражений ідеологізований характер, а самі засоби виправлення засуджених обмежувались і зводились до режиму, праці, політичної просвітницької роботи та навчання. Сьогодні акцент у діяльності установ виконання покарань робиться (як показує вітчизняний та зарубіжний досвід) для досягнення мети виправлення засуджених, зосереджується на поліпшенні умов відбування покарання, забезпеченні прав засуджених та гуманному ставленні до них, створенні передумови ресоціалізації останніх у суспільстві після відбуття покарання. Сучасна кримінальна реформа спрямована на те, щоб місця позбавлення волі сприяли виправленню засуджених.

Існуючий досвід будівництва пенітенціарних установ, справжні історичні факти відновлені, їх оцінка та переоцінка з позицій постійного поступального соціального розвитку можуть стати основою сучасного процесу вдосконалення кримінально-виконавчої політики, перетворення її на пенітенціарну, реформування вітчизняне законодавство та практика виконання покарань.

Список використаних джерел

1. Шумихин В. Г. Реформа уголовно-исполнительного законодательства в условиях перехода к рыночной экономике / В. Г. Шумихин, С. А. Рожков // Государство и право. – 1992. – № 7. – С. 54-59.
2. Кримінально-виконавчий кодекс України від 11 лип. 2003 р. // Відомості Верховної Ради України. – 2004. – № 3-4. – Ст. 21.
3. Львовчкін В. А. Концептуальні питання реформування кримінально-виконавчої системи України / В. А. Львовчкін // Проблеми пенітенціарної теорії і практики. – 2002. – № 7. – С. 3-12.
4. Пузирьов М. С. Реалізація принципу гуманізму виконання і відбування покарання в умовах ізоляції засуджених / М. С. Пузирьов, М. І. Лисенко // Право і суспільство. – 2012. – № 6. – С. 141-145.

**АСПЕКТИ ПОПЕРЕДЖЕННЯ ЗЛОЧИНІВ, ПОВ'ЯЗАНИХ ІЗ
НЕЗАКОННИМ ВИДОБУТКОМ І РЕАЛІЗАЦІЄЮ БУРШТИНУ**

Мушицький Владислав Олександрович
здобувач ступеня вищої освіти магістра,
за спеціальністю «Національна безпека»
Національної академії Служби безпеки України
м. Київ, Україна

Неодмінною складовою діяльності правоохоронних органів є застосування заходів примусу, тобто дій спрямованих на придушення волі правопорушника та змушення його діяти в рамках визначених законом. Про те слід зазначати, що в сучасних умовах протидії злочинності поряд із застосуванням заходів примусу, все більш пріоритетним напрямком стає проведення профілактики, тобто створення таких умов, щоб особа правопорушника не замислювалась про вчинення злочину, а у випадках замислення такого злочину чітко усвідомлювала кримінально-карний вплив на неї у разі виконання злочинного умислу.

Вказане вище полягає у тому що сучасні підходи у протидії злочинності генерують перед правоохоронною системою нові заходів оцінки їхньої діяльності з метою меншого застосування репресивних заходів до порушників закону та недопущення вчинення нових злочинів у новітніх підходах роботи оперативних підрозділів особливе місце займає профілактична діяльність щодо попередження та запобігання злочинності, яким є профілактика злочинності, в тому числі, яка пов'язана із незаконним видобутком та реалізацією бурштину.

Разом з тим, попередження злочинів є найгуманнішим і доцільнішим засобом підтримання правопорядку. Тому особливої уваги під час протидії злочинам пов'язаним із незаконним обігом бурштину приділяється попереджувальній діяльності, як основному механізму недопущення злочинів.

Попередження незаконного видобутку та реалізації бурштину є одним із основних напрямків оперативно-службової діяльності оперативних підрозділів, які здійснюють заходи спрямовані на протидію вказаній групі злочинів. Попереджувальна діяльність оперативних підрозділів досліджуваної категорії злочинів є складним організованим механізмом спрямованим на недопущення злочинів, зменшення їх впливу на місцеве населення, забезпечення функціонування органів державної влади на місцях.

Під попередженням злочинів, пов'язаних з незаконним видобутком та реалізацією бурштину-сирцю розуміємо цілісну систему оперативно-розшукових та інших заходів, направлених на забезпечення ефективного використання оперативними підрозділами необхідних сил та засобів в процесі виявлення та усунення обставин, що сприяють вчиненню вказаної категорії злочинів, виявлення осіб, що входять у коло оперативного інтересу в силу наявності інформації та ознак задумання, готування до злочину та здійснення на них профілактичного впливу з метою недопущення його вчинення.

Важливість та доцільність попередження злочинів пов'язаних з незаконним видобутком та реалізацією бурштину- сирцю полягає у тому, по-перше, попередження злочинів порівняння з розслідуванням злочинів менш витратне.

Невипадково практики зазначають, краще попередити вчинення злочинів, ніж потім займатися їх розслідуванням, для того, щоб викрити злочинця, необхідно проводити цілий комплекс слідчих (розшукових) дій, а це витрата фінансових, матеріальних і інших ресурсів. По-друге, злочинні дії можуть спричинити соціальну напруженість в тому або іншому регіоні України. По-третє, зовсім не виключена вірогідність використання грошових коштів отриманих від незаконного видобутку та реалізації бурштину-сирцю для фінансування організованих злочинних груп (кримінального бізнесу). Все це, природно, підштовхує на ухвалення передусім оперативними підрозділами дієвих заходів щодо попередження злочинів.

Необхідно наголосити, що діяльність оперативних підрозділів по попередженню злочинів включає два аспекти: організаційний і тактичний. Стосовно діяльності по попередженню незаконного видобутку та реалізацією бурштину-сирцю, організаційний аспект полягає в постійній діяльності керівного складу оперативних підрозділів правоохоронних органів по створенню умов, що забезпечують вирішення задач щодо попередження незаконного видобутку, у тактичному ж плані дана попереджувальна діяльність полягає в безпосередньому здійсненні заходів щодо виявлення і усунення умов, що сприяють незаконному видобутку та реалізацією бурштину-сирцю, у визначенні можливостей впливу на осіб, що можуть вчинити зазначені злочини і здійснення стосовно них профілактичного впливу, а також запобігання злочинам, що готуються.

Таким чином, сутність здійснення попередження злочинів пов'язаних із незаконним видобутком та реалізацією бурштину полягає у формуванні співробітниками оперативних підрозділ щодо осіб, які можуть вчинити злочин чи вже його вчинили правосвідомої поведінки з метою недопущення вчинення задуманого злочину чи нових злочинів у подальшому.

Список використаних джерел

1. Гула Н. Л. Заходи оперативних підрозділів ОВС щодо попередження злочинів у сфері цільових спеціалізованих державних фондів / Н. Л. Гула // Вісник Національного університету «Львівська політехніка». Юридичні науки. – 2015. – № 825. – С. 308–314.

МЕХАНІЗМИ ПРОТИДІЇ КОРУПЦІЇ: ПОРІВНЯЛЬНО-ПРАВОВА ХАРАКТЕРИСТИКА У ЗАРУБІЖНИХ КРАЇНАХ З НАЦІОНАЛЬНИМИ ЗАХОДАМИ

Наливайко Лариса Романівна

науковий керівник,
доктор юридичних наук, професор,
професор кафедри загальноправових дисциплін
Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ
м. Дніпро, Україна

Дяченко Євгенія Русланівна

Студентка
Дніпровського державного
університету внутрішніх справ
м. Дніпро, Україна

Вступ. Однією з найважливіших проблем світу була та досі являється проблема з корупцією. Наша держава не є винятком. Щоб подолати корупцію в Україні необхідно перейняти історію боротьби з нею інших країн. Дослідження дій зарубіжних країн, котрі спрямовані на подолання корупції, кличе за собою перспективу запозичення позитивного міжнародного досвіду з метою протидії даної проблеми.

Мета роботи. Метою виступає ознайомлення з державним механізмом запобігання та протидії корупції різних країн світу, дослідження заходів щодо запобігання та протидії корупції, визначення основних принципів запобігання та протидії корупції, вивчення позитивного зарубіжного досвіду антикорупційної діяльності тощо.

Матеріали та методи. Методологічною основою виступає ряд загальнофілософських, загальнонаукових та спеціально-наукових методів пізнання, завдяки котрим були отримані достовірні наукові результати та проведено всеосяжне дослідження проблеми.

Проблему корупції розглядати такі зарубіжні та вітчизняні науковці, як: Акемолг, Т. Варьє, Дж. Джонс, Ж.-Ж. Лаффон, Дж. Хеллман, Е. де Сото, Ф.

Мендес, А. Вахрушев, С. Гурієв, В. Ісправніков, Т. Корягіна, С. Юхачов, С. Єчкамаков, В. Полтерович, А. Волошенко, В. Гончарова, І. Мазур, В. Предборський, Р. Пустовіт, Т. Тищук, Ю. Харазішвілі, М. Фоміна, А. Скрипник, Ю. Самаєва та інші.

Результати та обговорення. У зарубіжних країнах важливе значення займають інститути громадянського суспільства, особливо в процесі контролю за діями влади. Проводиться активна антикорупційна позиція громадян та їхніх громадських об'єднань щодо неприйнятності корупції. Особливу роль з протидії даного явища займають засоби масової інформації. Досвід зарубіжних країн свідчить, що позитивного результату можливо досягти лише тоді, коли влада буде перебувати під досить сильним контролем з боку її опозиції. Не дивлячись на це, кожна країна повинна розробляти власні національні механізми протидії корупції, враховуючи менталітет народу, історію, культуру, рівень матеріального забезпечення суспільства тощо.

На сьогоднішній день вже багато країн досягли ефективного механізму протидії корупції, до них можна віднести такі країни, як: Фінляндія, Данія, Нова Зеландія, Ісландія, Сінгапур, Швеція, Канада, Нідерланди, Люксембург, Норвегія, Австралія, Швейцарія, Фінляндія, Великобританія, Австрія, Ізраїль, США, Чилі, Ірландія, Німеччина та інші. Кожна країна пройшла свій шлях антикорупційної діяльності, але кожна з них прикладала багато зусиль щодо організації активної протидії корупційним проявам; створенню відповідної правової бази; залученню громадських організацій до протидії корупційним проявам [1].

Серед вищенаведених країн ми розглянемо такі країни: Сінгапур, Францію, Естонію, Польщу, Канаду, США та Фінляндію.

Основні принципи антикорупційної політики Сінгапуру, надзвичайно актуальні й для України [1]:

- При виявленні факту корупційних дій відповідальність несе і посадова особа, що приймає хабар, і особа, котра його пропонує.

– Чітке дотримання принципу відповідальності: відповідальність за корупційні діяння несуть як в адміністративному, так і в кримінальному порядку. Розвинуте громадянське суспільство, суспільний осуд – невід’ємна частина процесу покарання.

– Чітке розмежування державних обов’язків і особистих інтересів.

– Зміцнення верховенства закону за рахунок співпраці Бюро, що розслідує випадки корупції, і судових органів, котрі вирішують, яким буде покарання.

– Встановлення чітких методів роботи і ухвалення рішень владними структурами.

– Визначальним чинником при призначенні посадовців повинне бути гарантоване визнання особистих і професійних заслуг, а не зв’язки або спільні політичні погляди. Використання сімейних зав’язків підриває довіру до державної служби, до її ефективності та неупередженості, а визнання заслуг гарантує, що на відповідний пост буде призначений кваліфікований фахівець.

– Встановлення гідної оплати праці державних службовців, зменшуючи тим самим вірогідність корумпованих діянь.

– Захист осіб-інформаторів, що повідомляють про випадки корупції.

– Обов’язковий щорічний контрольований звіт державних посадовців про джерела їхніх доходів і витрат.

У Франції існує характерна для багатьох країн Західної Європи структура спеціалізованих служб: Центральна рахункова Палата (лише виявляє порушення), Служба попередження корупції, Центральна дирекція юридичної поліції, Центральна дирекція загального інформування та Центральний офіс покарання фінансових порушень у фінансовій сфері [2].

На інституційному рівні протидію корупції в органах державної влади Франції також очолюють різноманітні комісії. Важливе місце серед котрих займає Центральна служба запобігання корупції (далі – ЦСЗК).

Основний вид діяльності ЦСЗК полягає в збиранні інформації та проведенні консультацій незалежних експертів з питань, котрі пов’язані з

виникненням ризику корупції та справами щодо цього питання, здійсненні інформаційно-просвітницької діяльності і сприяння у прийнятті кодексів етики.

Естонія - це одна із країн пострадянського простору, яка вважається однією з найменш корумпованих у Європі, хоча в 90-х роках була поширена організована злочинність, «рекет» і корупція, зокрема і в правоохоронних органах [2].

Річ в тому, що уряд країни розробив нове антикорупційне законодавство, встановивши сувору відповідальність за корупцію. Наприклад, за одержання хабара людині загрожує в'язниця строком до п'яти років (повторне - до десяти років), посередництво в хабарі передбачало штраф або позбавлення волі.

Уряд Польщі з метою попередження та протидії корупції затвердив Державну програму боротьби з нею під назвою «Антикорупційна стратегія». Завдяки використанню Закону Республіки Польща від 16 листопада 2000 р., Польща створила новий державний орган фінансової розвідки, котрий передбачав припинення злочинних дій у фінансовому секторі та створення банку даних для всіх компетентних державних інститутів, які протидіють використанню нелегальних джерел доходів. Правоохоронні органи надають необхідну інформацію органу фінансової розвідки для її використання стосовно зобов'язаних інститутів (припинення угод, блокування рахунків тощо). Завдяки співпраці фінансової розвідки з правоохоронними органами останні мають можливість порівнювати фінансову базу даних із базою даних про злочини [3].

У Канаді антикорупційні заходи закріплені й у кримінальному, і в конституційному праві. Під дію антикорупційного законодавства підпадають усі без винятку громадяни, у тому числі урядовці, при цьому хабарництво в Кримінальному кодексі країни стоїть на одному рівні з такими злочинами, як порушення Конституції та державна зрада, а кримінальну відповідальність несуть і ті, хто отримував хабар, і ті, хто його пропонував. Урядовцю загрожує покарання шляхом позбавлення волі терміном до 14 років, причому він автоматично позбавляється депутатського мандата з дня визнання його провини

в суді. Конституційне право Канади містить зведення правил і рекомендацій, що стосуються поведінки парламентарів при зіткненні їх політичних і економічних інтересів, як результат їх попередньої підприємницької діяльності. З метою запобігання злиттю уряду і бізнесу встановлено суворі обмеження для членів уряду [1].

Корисним для України, особливо щодо корупції саме у сфері охорони здоров'я в Україні, є досвід США у питаннях корупції при вирішенні кадрових питань (адже у сфері охорони здоров'я в Україні це один із поширених видів корупційних діянь). Суб'єктом цього злочину в США може бути не тільки приватна особа, а й фірма, корпорація. Відповідальність настає і для тих, хто платить, і для тих, хто пропонує або обіцяє заплатити за майбутню підтримку чи здійснення впливу при призначенні на посаду [2].

Особлива увага в антикорупційному законодавстві США приділяється й такому виду корупції (що також дуже поширено в Україні), як «конфлікт інтересів». Законодавче закріплення «конфлікту інтересів» покликане гарантувати, щоб корисливі інтереси не мали надмірного впливу на прийняття рішень посадовою особою. Окрім наведеного антикорупційного законодавства США, на попередження і припинення корупції спрямовані спеціальні закони, що містять етичні й дисциплінарні норми, зокрема, Принципи етичної поведінки урядовців і службовців 1990 р., закон «Про етику в урядових установах» 1978 р. та інші.

Фінляндія як член Європейського Союзу є учасником усіх основних нормативних документів Євросоюзу з питань боротьби з організованою злочинністю та корупцією. Проте імплементація європейських законів здійснюється достатньо виважено. У Кримінальному кодексі Фінляндії поняття «корупція» відсутнє, лише зазначається про хабарництво чиновників, за яке передбачається покарання від штрафу до позбавлення волі на строк до 4 років.

У Фінляндії ніколи не створювалося спеціального закону про корупцію. Вона розглядається як частина кримінальної злочинності і завжди підпадає під

дію Конституції, Кримінального кодексу, Законодавства про цивільну службу, адміністративних інструкцій [2].

Не зважаючи на це в них присутня досить виважена антикорупційна стратегія, котра включає в себе постійну звітність і гласність щодо виявлення корупції, обговорення їх наслідків, покарання за корупційні дії; щорічно проводиться доповідь Міністра внутрішніх справ щодо виявлення нових фактів корупції та вжитих заходів щодо них; проводиться розробка системи моніторингу можливих місць виникнення корупційних дій у державних та громадських організаціях, з суворим та постійним наглядом стосовно осіб, котрі там працюють та інше.

Говорячи про Україну то слід сказати, що в ній залучена низка органів щодо протидії корупції. Ними є Національне агентство з питань запобігання корупції (НАЗК); Національне антикорупційне бюро України (НАБУ); Спеціалізована антикорупційна прокуратура (САП); Державне бюро розслідувань (ДБР); Вищий антикорупційний суд України (ВАСУ); Національне агентство України з питань виявлення, розшуку та управління активами, одержаними від корупційних та інших злочинів (АРМА); Служба безпеки України (СБУ) та Національна рада з питань антикорупційної політики при президентові України. Попри це їх діяльність не призводить до очікуваних результатів, але уряд робить все можливе для покращення ситуації, звертаючись до історії зарубіжних країн [4].

Висновок. Дослідження міжнародного досвіду запобігання та протидії корупції свідчить про те, що за сучасних умов прояви корупції стали чинниками, що створюють загрозу національній безпеці та демократичному розвитку більшості країн світу, негативно впливають на всі сторони суспільного життя. Що стосується перспектив подальших досліджень у цьому напрямі, то вони полягають передусім у з'ясуванні можливостей імплементації основних механізмів протидії політичній корупції у країнах ЄС у відповідну практику України.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Теоретико-правові засади протидії корупції : науково-аналітична доповідь / авторський колектив : Дейнека В. Ф., Кармаліта М. В., Розум О.М., Шавло І. А., Шкуренко Н. Г. Ірпінь :НДІ фінансового права, 2014. 39 с.
2. Гейц А.О. Международные стандарты в публично-правовом механизме противодействия коррупции. *Право и закон*. 2018 №3. С. 121-127
3. Рибак А. І. Державна політика боротьби з корупцією у Польщі: нормативно-інституційний аспект . *Науковий вісник «Гілея»*. Київ: ВІР УАН, 2011. Випуск 50. С. 717–725.
4. Прохоренко О. Я. Протидія корупційним проявам у системі державної служби України (організаційно-правовий аспект) : дис. ... канд. наук з держ. упр. : 25.00.03. Київ., 2004. 206 с

ЗАСТОСУВАННЯ ОБХОДУ ЗАКОНУ В МІЖНАРОДНОМУ ПРИВАТНОМУ ПРАВІ

Ортинська Наталія Володимирівна,

Д. Ю. Н., доцент

Попруженко Марія Олегівна,

Студентка

Національний університет «Львівська політехніка»

Інститут права психології та інноваційної освіти

м. Львів, Україна

Вступ. Зважаючи на те, що у сьогоденні все частіше укладають правочини, в яких стороною є іноземний елемент, доволі поширеним явищем стало застосування обходу закону. Проте все ще існують проблемні питання щодо застосування вищезгаданого механізму, тому необхідно детально визначити наслідки використання обходу закону. Можна стверджувати, що на законодавчому рівні, питання обходу закону не врегульоване на достатньому рівні. Тобто, функціонування інституту обходу закону в національній правовій системі є неповним та не виявляє суті цього правового засобу, у такий спосіб, ускладнюючи його використання у правозастосовній діяльності.

Мета. Дослідити та визначити сутність поняття «обхід закону», а також проаналізувати випадки застосування названого механізму та з'ясувати наскільки врегульовано питання обходу закону в національному законодавстві.

Матеріали і методи. Питання обходу закону досліджено у працях багатьох науковців, а саме: В. Балдинюк, А. Довгерта, С. Довгань, А. Муранов та інші. Для того, щоб детально дослідити питання обходу закону, були використані методи синтезу, аналізу та порівняння.

Виклад основного матеріалу. В сучасному світі питання обходу закону є неабияк актуальним. Це спричинено тим, що для врегулювання відносин між собою, суб'єкти все частіше створюють такі ситуації, щоб застосувати правовий режим, який є вигідний для них. Очевидно, що обхід закону існує безпосередньо у міжнародному приватному праві, адже саме у цій сфері

реалізуються правовідносини із іноземним елементом, що в свою чергу спонукає до вибору юрисдикції. Сторони правовідносин, не бажаючи піддаватися правовому регулюванню одних норм, штучно створюють ситуації, щоб уникнути передбаченого регулювання і застосувати вигідні для них норми права. У Законі України «Про міжнародне приватне право» передбачено таке визначення обходу закону – «це застосування до правовідносин з іноземним елементом права іншого, ніж право, передбачене відповідним законодавством» [1]. З огляду на це, зрозуміло, що відповідні суспільні відносини регулюються колізійними нормами, що в свою чергу дозволяє сторонам правовідносин комбінувати використання положень. Тобто, головною причиною застосування обходу закону є забезпечення сторонам правовідносин найсприятливішого правового режиму шляхом застосування більш вигідного правопорядку. Тракткування поняття обходу закону повинне бути аргументованим та обдуманим, адже узагальнене тлумачення негативно вплине на застосування цього інституту щодо правовідносин і на функціонування міжнародного приватного права загалом.

Також варто звернути увагу на те, що «концепція обходу закону фактично зводиться до такої формули: якщо немає сумнівів у добросовісності вибору сторонами застосовуваного права, цей вибір приймається в цілому. Якщо вибір сторін є явно недобросовісним, то суд має право відхилити такий вибір і визначити застосоване право на основі колізійної норми» [2, с. 48].

Доволі часто в науковій правовій літературі зловживання права поділяють на правомірне та неправомірне. Проте недоцільно буде віднести обхід закону до неправомірного використання, адже незаконне зловживання – це певне правопорушення, яке тягне за собою відповідальність, встановлену законом. Тому варто визначати обхід закону як правомірне зловживання, яке формально неправильно характеризувати як правопорушення. Очевидно, що сторони правовідносин використовують обхід закону в ситуаціях, де виникає юридична колізія, і тим самим отримують найбільш сприятливі наслідки, не порушуючи закону. Тобто, наслідки обходу закону, передбачені законодавством багатьох

держав, не відповідають принципам міжнародного приватного права, тому що фактично визначають обхід закону як протиправне діяння, хоча це доцільно визнавати легальним уникненням застосування закону.

Варто зазначити, що обхід закону нерозривно пов'язаний із таким принципом міжнародного приватного права, як автономія волі, тобто це можливість сторін обрати право, яке застосується до таких правовідносин. Проте це не означає, необмеженість прав, адже сторони не можуть визначити спосіб застосування права, в свою чергу, держава законодавчо передбачає випадки щодо вибору застосування норм, необхідних для врегулювання правовідносин. Таким чином, можна стверджувати, що використання обходу закону, певною мірою призводить до недотримання принципу автономії волі.

Як вдало зазначає В.В. Балдинюк «зміст обходу закону полягає в тому, що в разі наявності сумнівів щодо сумлінності дій учасників приватноправових відносин, які становлять предмет міжнародного приватного права, щодо вибору права, що підлягає застосуванню до правовідносин, за наявності відповідних доказів суд уповноважений визнати недійсним такий вибір і визначити право відповідно до колізійної норми, що підлягає застосуванню» [3, с. 28].

Цікавим є положення щодо, так званої, дії інституту обходу закону за колом осіб, тобто застосовують обхід закону не лише фізичні та юридичні особи, а й суди. Проте це негативно впливає на довіру до правосуддя, адже сам факт застосування обходу закону встановлює суд і повинен визначити інші норми, які необхідні для врегулювання відносин. Тому, можна вважати, що використання судами обходу закону порушує принципи здійснення правосуддя.

Інститут обходу закону є доволі недосконалим, тому існують певні несприятливі обставини, а саме «до основних недоліків застосування концепції обходу закону можна віднести: по-перше, концепція обходу закону суперечить одній із головних засад в міжнародному приватному праві – автономії волі, відповідно до якої сторони для врегулювання відносин за договором можуть вибрати право будь-якої країни. По-друге, дана концепція не відповідає загальній тенденції розвитку міжнародного приватного права, відповідно до

якої воля суб'єктів відносин в більшій мірі враховується як фактор, що визначає “близьке” право» [4, с. 80].

Доцільно відмітити, що залежно від правової системи держави формується ставлення до інституту обходу закону. В законодавстві таких держав як США, Швейцарія, Аргентина передбачені положення, які запобігають застосуванню обходу закону. Ст. 10 Закону України «Про міжнародне приватне право» передбачає, що «правочин та інші дії учасників приватноправових відносин, спрямовані на підпорядкування цих відносин праву іншому, ніж те, що визначається згідно із цим Законом, в обхід його положень, є нікчемними. У цьому разі застосовується право, яке підлягає застосуванню відповідно до норм цього Закону» [1]. З огляду на це, правочин визнають недійсними, а саме нікчемним, бо його зміст не відповідає положенням закону, що врегульовує існуючі відносини. Також можна вважати, що обхід закону це колізійна проблема, тому її необхідно вирішувати шляхом вдосконалення колізійних норм.

Варто зазначити, що обхід закону нерозривно пов'язаний із кульгаючими відносинами. «Кульгаючі відносини – це відносини, які одержали неоднакову оцінку в праві різних держав, тобто в одній державі визнаються юридично дійсними, а в іншій – вважаються нікчемними і не породжують жодних правових наслідків. Найчастіше феномен кульгаючих відносин можна спостерігати у сімейних правовідносинах. Наприклад, якщо повнолітній громадянин України і 15-річна громадянка Франції бажають вступити в Україні у шлюб, то виникає колізія стосовно матеріальних умов укладання шлюбу, адже в Україні шлюбний вік для жінок становить 18 років» [5, с. 84]. Також актуальним буде приклад, коли українка бажає укласти шлюб із мусульманином. Як відомо, за традиціями, в них існує багатоженство (полігінія), проте в Україні такий шлюб визнаватися не буде, адже національне сімейне законодавство базується на принципі одношлюбності. Тому, щоб укласти шлюб, в якому українка буде не першою дружиною, особи обирають іншу державу, де дозволена полігінія.

Щодо особистих відносин, то обхід закону якраз найчастіше застосовується, коли особи мають на меті укласти шлюб, усиновити чи удочерити дитину, встановити опіку або піклування, і тому сторони правовідносин обирають застосування норм права тієї держави, які забезпечать найбільш сприятливі умови для цих відносин. Зазвичай, обхід закону застосовують в тих державах, де чітко неврегульований принцип волі сторін, а також існує велика кількість приватної власності та малорозвинене міжнародне приватне право.

Висновки. Підсумовуючи вищенаведене, можна зробити висновок, що інститут обходу закону потребує детального вивчення, адже все частіше вчиняють правочини із залученням іноземного елемента, для врегулювання яких сторони штучно застосовують норми права, що прямо не передбачені для таких відносин, але є найбільш вигідними для суб'єктів. Необхідно чітко визначити місце обходу закону в законодавстві держав різних правових систем та розробити дієві методи щодо запобігання застосування обходу закону. Зважаючи на те, що інститут обходу закону є доволі неоднозначним потрібно детально вивчати та аналізувати судову практику щодо даного питання. Однозначне тлумачення поняття «обходу закону» необхідне для того, аби безпомилково роз'яснювати значення цього терміну та уникнути підміни понять, тобто, щоб протиправні дії щодо ухилення від законних приписів не представляли як обхід закону.

Список використаних джерел

1. Про міжнародне приватне право : Закон України від 23 червня 2005 року. 2709-IV. *Відомості Верховної Ради України*. 2005. № 32. Ст. 422
2. Міжнародне приватне право. Науково-практичний коментар Закону / за ред. А. Довгєрта. Харків : Одиссей, 2008. С. 48-49
3. Балдинюк В.В. Питання обходу закону в кодифікаційних актах з міжнародного приватного права. *Підприємництво, господарство і право*. 2007. № 5. С. 28–30

4. Вербіцька З. А. Проблема «обходу закону» в сучасному міжнародному приватному праві. *Науковий простір: актуальні питання, досягнення та інновації*. Том 2. Харків: МЦНД, 2020. С. 79-81.

5. Довгань С. П. Колізійне регулювання сімейних правовідносин у міжнародному приватному праві. IX Міжнародна науково-практична конференція «Юриспруденція в сучасному інформаційному просторі». 2019. С. 84-86.

ПОНЯТТЯ ТА ЗМІСТ ОСНОВНИХ ПРИНЦИПІВ ЦИВІЛЬНОГО СУДОЧИНСТВА

Притула Соломія Анатоліївна,
здобувач вищої освіти юридичного відділення
Руденко Олена Анатоліївна,
науковий керівник,
к.ю.н., старший викладач кафедри права та медіакомунікацій
Галицький коледж імені В'ячеслава Чорновола
м. Тернопіль, Україна

Вступ. Принципи як усієї системи права, так і кожної з його галузей, є об'єктивно властивими праву вихідними началами, беззаперечними вимогами, які ставляться до учасників суспільних відносин з метою поєднання індивідуальних, групових та громадських інтересів. Вони мають важливе значення, адже слугують необхідною умовою вдосконалення діяльності судових органів, їх суворе дотримання і реалізація є важливою гарантією захисту прав, свобод та інтересів особи.

Метою даної роботи є аналіз принципів цивільного судочинства на сучасному етапі розвитку цивільного процесуального права.

Матеріали та методи. Питанням аналізу принципів цивільного судочинства раніше вже приділяли увагу багато науковців, серед яких: А.Т. Боннер, В.М. Семенова, В.Ф. Тараненко, М.Й. Штефан, Т.М. Яблочкова та інші. Проте в сучасних умовах дослідження принципів цивільного процесуального права залишається і надалі актуальним.

При дослідженні даної роботи було використано як загальнонаукові, так і спеціальні методи, а саме порівняльний метод та метод аналізу.

Результати та обговорення. Принципи цивільного процесуального права можна окреслити з двох позицій. З точки зору першої позиції їх визначають як історичні категорії, які вироблені протягом тривалого розвитку цивільного процесу, як елемент людської культури. З другої точки зору – це ідеї, що закріплені в нормах цивільного процесуального права й мають нормативний

характер. Звідси можна зазначити, що принципи цивільного судочинства — це визначальні ідеї, засади, згідно з якими відбувається регулювання відносин, що виникають у сфері судочинства, і які виражають завдання правосуддя у цивільних справах, характеризують методи їх здійснення [1, с. 9].

Принципи цивільного судочинства носять нормативний характер, тобто закріплені в нормах права. Більшість із них закріплені у Конституції України [2], а також Законі України «Про судоустрій та статус суддів» [3] та у Цивільному процесуальному кодексі України [4] (надалі – ЦПК). Встановлені названими нормативно-правовими актами принципи є тісно взаємопов'язаними і становлять у сукупності систему, при цьому кожен з принципів відіграє самостійну роль, характеризує цивільне судочинство у цілому, або ж окрему стадію судового процесу.

Як зазначає Н.Ю. Голубєва «принципи цивільного процесу класифікують залежно від сфери їх поширення на:

- загальноправові принципи, що притаманні всім галузям права, наприклад, законність, демократизм;

- міжгалузеві принципи — це принципи господарського процесуального та цивільного процесуального права: здійснення правосуддя лише судом; незалежність суддів і підкорення їх лише закону; рівність усіх учасників процесу перед законом і судом; поєднання колегіального та одноособового складу суду при розгляді справ; гласності та інші принципи;

- галузеві принципи — притаманні лише цивільному процесуальному праву (до них зазвичай відносять принципи диспозитивності, процесуальної рівноправності сторін, однак ці принципи діють також в адміністративному процесі, тому швидше є міжгалузевими принципами)» [5, с. 104-105].

До загальноправових принципів, що впливають на цивільний процес, відносяться принципи: верховенства права, гуманізму, законності, справедливості, демократизму.

Суд при вирішенні справи керується принципом верховенства права, відповідно до якого людина, її права та свободи визнаються найвищими

цінностями та визначають зміст і спрямованість діяльності держави. Тобто суд не повинен застосовувати положення правового акта, у тому числі закону, якщо його застосування суперечить конституційним принципам права або порушуватиме права та свободи людини і громадянина.

Принцип гуманізму втілений у ст. 2 ЦПК України, яка передбачає, що «завданням цивільного судочинства є справедливий, неупереджений та своєчасний розгляд і вирішення цивільних справ з метою ефективного захисту порушених, невизнаних або оспорюваних прав, свобод чи інтересів фізичних осіб, прав та інтересів юридичних осіб, інтересів держави» [4].

Принцип законності вимагає неухильного виконання вимог законів та інших нормативно-правових актів усіма суб'єктами цивільно-процесуальних правовідносин.

Принцип справедливості має особливе значення. Він у найбільшому ступені виражає загальносоціальну сутність права, прагнення до пошуку компромісу між учасниками правових зв'язків, між особою та суспільством, громадянином та державою. Принцип справедливості вимагає, щоб правосуддя здійснювалося на законних і чесних підставах.

Принцип демократизму проявляється в тому, що всі люди є вільні та рівні в своїй гідності та правах. Всі громадяни рівні перед законом незалежно від раси, кольору шкіри, політичних, релігійних та інших переконань, статі, етнічного й соціального походження, майнового стану, місця проживання, мовних або інших ознак (ст. 24 Конституції України), а також у рівності прав, свобод і обов'язків іноземців з правами, свободами і обов'язками громадян України, за винятками, встановленими Конституцією, законами чи міжнародними договорами України (ст. 26 Конституції України) [2].

Принципами правосуддя є такі принципи: здійснення правосуддя виключно судами; незалежності суддів і підкорення їх лише закону; здійснення правосуддя на засадах поваги до честі і гідності, рівності перед законом і судом; здійснення судочинства державною мовою; гласності та відкритості судового розгляду; змагальності; забезпечення апеляційного та касаційного

оскарження рішення суду; обов'язковість судових рішень, а також принцип диспозитивності та процесуальної рівності сторін.

Здійснення правосуддя виключно судами. Відповідно до ст. 124 Конституції України «правосуддя в Україні здійснюють виключно суди. Делегування функцій судів, а також привласнення цих функцій іншими органами чи посадовими особами не допускаються» [2].

Принцип незалежності суддів і підкорення їх лише закону. У відповідності до ст. 6 Закону України «Про судоустрій та статус суддів» «здійснюючи правосуддя, суди є незалежними від будь-якого незаконного впливу. Суди здійснюють правосуддя на основі Конституції і законів України та на засадах верховенства права» [3].

Повага до честі і гідності та рівність усіх учасників цивільного процесу перед законом і судом. Відповідно до ст. 6 ЦПК України «суд зобов'язаний поважати честь і гідність усіх учасників судового процесу і здійснювати правосуддя на засадах їх рівності перед законом і судом незалежно від раси, кольору шкіри, політичних, релігійних та інших переконань, статі, етнічного та соціального походження, майнового стану, місця проживання, мовних та інших ознак» [4].

Мова державного судочинства визначена у ст. 9 ЦПК України, згідно якої «цивільне судочинство в судах провадиться державною мовою. Суди забезпечують рівність прав учасників судового процесу за мовною ознакою, а також використовують державну мову в процесі судочинства та гарантують право учасникам судового процесу на використання ними в судовому процесі рідної мови або мови, якою вони володіють» [4].

Гласність і відкритість цивільного процесу. Як зазначає М.Й. Штефан «встановлене ст. 7 ЦПК України визначення змісту принципу гласності не є повним. Гласність означає також відкритість усіх матеріалів справи для осіб, які беруть участь у справі, в їх праві знайомитися з ними, в обов'язковому їх інформуванні про час і місце судового засідання і про виконання окремих процесуальних дій» [6, с. 40].

Змагальність сторін. За своєю сутністю цивільний процес є змаганням осіб у доведенні перед судом своєї позиції (наявності порушеного права, що потребує захисту, або його відсутності). Суть змагальності у тому, що кожна з сторін пред'являє свої докази — позивач в обґрунтовування своїх вимог, відповідач — в обґрунтування заперечень про них чи визнання вимог, а суд аналізує їх та робить свої висновки.

Забезпечення апеляційного та касаційного оскарження рішень суду. Особам, які беруть участь у справі, а також особам, які не брали участь у справі, якщо суд вирішив питання про їхні права, свободи, інтереси чи обов'язки, забезпечується право на апеляційне та касаційне оскарження рішень суду у випадках та порядку, встановлених ЦПК України.

Обов'язковість судових рішень. Постанови та ухвали суду в цивільних справах, що набрали законної сили, є обов'язковими до виконання на всій території України усіма фізичними і юридичними особами.

Принцип диспозитивності є одним з основних демократичних принципів процесу, який передбачає можливість розпоряджатися процесуальними засобами захисту, як втілення свободи прав особистості, гарантованої Конституцією України. Суть даного принципу розкрито в ст. 13 ЦПК України.

Диспозитивний характер мають права сторін, передбачені ЦПК України. Позивач може протягом усього часу розгляду справи по суті змінити підставу чи предмет позову, збільшити або зменшити розмір позовних вимог або відмовитися від позову. Відповідач має право визнати позов повністю чи частково. Сторони можуть закінчити справу мировою угодою в будь-якій стадії процесу.

Висновки. Розглянуті принципи мають демократичний характер; їх зміст полягає в тому, що вони закріплені в нормах цивільного процесуального права та характеризують здійснення правосуддя тільки судом, а також визначають гласність, законність, диспозитивність, змагальність та багато інших принципів.

Розглянуті принципи дають можливість реалізувати учасникам судового розгляду справи і взагалі цивільного судочинства своє право на захист; вони,

виникаючи із цивільного процесуального права надають більш теоретико-практичного значення як його окремим нормам, так і тим, що стосуються даних принципів в загальному аспекті.

Список використаних джерел:

1. Голубєва Н.Ю. Актуальні питання цивільного судочинства у світлі судової реформи в Україні: монографія. Одеса: Юридична література, 2017. 212 с. URL: <http://dspace.onua.edu.ua/bitstream/handle/11300/7975/3.10.%20-%20%D0%93%D0%BE%D0%BB%D1%83%D0%B1%D0%B5%D0%B2%D0%B0.pdf?sequence=1&isAllowed=y> (дата звернення 16.03.2021 р.).
2. Конституція України від 28 червня 1996 р. № 254к/96-ВР. *Відомості Верховної Ради (ВВР)*. 1996. № 30. ст. 141. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#> Text (дата звернення 16.03.2021 р.).
3. Про судоустрій та статус суддів. Закон України від 02.06.2016 р. № 1402-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1402-19#Text> (дата звернення 16.03.2021 р.).
4. Цивільний процесуальний кодекс України від 18 березня 2004 р. № 1618-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1618-15#Text> (дата звернення 16.03.2021 р.).
5. Голубєва Н.Ю. Поняття та система принципів цивільного процесуального права. *Актуальні проблеми держави права*. 2010. Вип. 53. С. 103-114. URL: file:///C:/Users/%D0%9A%D0%BE%D0%BC%D0%BF%D1%8E%D1%82%D0%B5%D1%80/Downloads/apdp_2010_53.pdf (дата звернення 16.03.2021 р.).
6. Штефан М.Й. Цивільне процесуальне право України: підручник. Київ: Ін Юре, 2005. 624 с.

ОСОБЛИВОСТІ ЗДІЙСНЕННЯ ДЕРЖАВНОГО ЕКОЛОГІЧНОГО КОНТРОЛЮ

Пугачова Юлія Олександрівна,
курсант групи ДР-941
факультету підготовки фахівців для органів
досудового розслідування
Дніпропетровського державного
університету внутрішніх справ
Ярошенко Артем Сергійович,
науковий керівник,
к.ю.н., доцент кафедри
цивільного права та процесу
Дніпропетровського державного
університету внутрішніх справ

На даний час, спостерігається все більша зацікавленість держав в охороні навколишнього природного середовища щоб забезпечити сталий розвиток країн та захистити інтереси майбутніх поколінь. Така зацікавленість зумовлена тенденціями швидкого розвитку міжнародного екологічного права, і національного екологічного законодавства. Пріоритетом нашої країни є створення безпечних екологічних та техногенних умов життя наших громадян, тому що забруднення довкілля і погіршення здоров'я населення знаходяться у прямій залежності між собою. Таким чином, правом кожного громадянина – є право жити у безпечному для життя та здоров'я навколишньому середовищі і система життєзабезпечення людини стає у першорядну важність, як спосіб збереження генофонду України.

В наслідок вище наведених тенденцій із цього виникає небачене досі явище – об'єднання багатьох ідей національного та міжнародного екологічного права. Права громадян на чисте навколишнє середовище є основою для юридичного закріплення екологічної функції держави і збереження навколишнього середовища є спільним обов'язком держави, громадянського суспільства і громадян [1].

Одним із конституційно закріплених прав громадян України, є право громадянина України на безпечне для життя і здоров'я довкілля. Відповідні права громадян зафіксовані у статті 50 Конституції України, що містить формулювання про таке право та додає до цього права суміжне – право на відшкодування шкоди, завданої порушенням права на безпечне для життя і здоров'я довкілля [2].

З досвіду передових країн світу, ми бачимо як досить не просто ефективно здійснювати державну політику у сфері екології, навіть у сприятливих економічних умовах. Тому ще складнішими є проблеми охорони навколишнього середовища в нашій країні, яка переживає глибоку системну кризу. Але незважаючи на це, екологічні реформи в Україні були розпочаті разом з проголошенням її незалежності.

За основу, при формуванні державної екологічної політики були взяті базові принципи, згідно яких екологічна безпека держави стає важливою складовою національної безпеки країни. На жаль, екологічну ситуацію в Україні на сьогоднішній день можна розглядати як кризову, тому що вона була сформована у досить тривалий період часу з нехтуванням об'єктивних законів розвитку і відтворення природних ресурсів України. Відбувалася структурна деформація народного господарства, перевагою якої стало розвинення в Україні дуже екологічно небезпечних сировинновидобувних галузей промисловості.

Подолання екологічної кризи можна здійснити лише при умові, коли разом з економічними будуть впровадитися й екологічні реформи, коли в усі пункти економічних реформ будуть упроваджуватися й екологічні вимоги, а турбота про природне середовище буде сприйматися як зміцнення економіки країни. Природні ресурси слід розглядати національними економічними і при використанні їх у виробництві вартість ресурсів треба компенсувати. Коли в країнах, у яких є багато екологічних проблем, а ресурсів для їх розв'язання не вистачає, одне із головних питань здійснення політики у сфері екології на

національному та регіональному рівні є вирішення важливих стратегічних завдань захисту довкілля.

Також, варто не забувати про самих громадян України які мають не лише екологічні права, а й обов'язки. Щодо обов'язків, їх виконання вимагає чинне законодавство України, а саме Закон України «Про охорону навколишнього природного середовища». Згідно статті 12 вище вказаного закону, на громадянина покладені такі обов'язки, як берегти, охороняти, раціонально використовувати багатства природи, не порушувати екологічні права і законні інтереси інших суб'єктів та уразі заподіяння забрудненням шкоди, компенсувати її. Крім обов'язків громадянин, існують повноваження рад у галузі охорони навколишнього природного середовища. Згідно закону у галузі охорони навколишнього природного середовища існують виключні компетенції Верховної Ради України, а саме ствердження екологічних програм, визначення основних напрямів державної політики щодо охорони навколишнього середовища, затвердження указів Президента України. Крім ВРУ, існують органи управління, які здійснюють свою діяльність в галузі охорони навколишнього середовища. Стаття 16 ЗУ «Про охорону навколишнього природного середовища» вказую, що державне управління в галузі охорони навколишнього природного середовища здійснюють Кабінет Міністрів України, Рада міністрів Автономної Республіки Крим, місцеві ради та виконавчі органи сільських, селищних, міських рад, державні органи по охороні навколишнього природного середовища і використанню природних ресурсів та інші державні органи відповідно до законодавства України [3].

Особливу роль у здійсненні контролю за навколишнім середовищем країна приділяє регулюванню ядерної та радіаційної безпеки в Україні. Згідно чинного законодавства, функцію безпечного використання ядерної енергії здійснює разом два Міністерства – Міністерство захисту довкілля та природних ресурсів України і Міністерство охорони здоров'я України. В Україні, за часи незалежності, прийнято ряд законів – «Про використання ядерної енергії та радіаційну безпеку», «Про поводження з радіоактивними відходами», а також

Закону України «Про захист людини від впливу іонізуючого випромінювання», – вони є пріоритетом у забезпеченні захисту людини та природного середовища від наслідків, використання ядерних установок та джерел іонізуючого випромінювання [4].

Щодо характеру впливу контролюючих органів, слід зазначити, що такий вплив не можна зводити лише до систематичного спостереження, оскільки до повноважень контролюючих органів відноситься накладення стягнень, прийняття нормативних рішень тощо [5].

Підсумовуючи викладене, можна зробити висновок, що незважаючи на тяжке економічне положення, в якому опинилась наша країна, за останні роки в Україні були закладені базові основи (інституціональні, науково-методологічні, правові, економічні) державної екологічної політики, що існують у країнам з ринковою економікою. Людство починає розуміти, що забруднення довкілля та надмірне споживання природних ресурсів – економічно не вигідно, особливо сьогодні. І це є головним результатом проведеної роботи, тому що доки люди не зрозуміють, що забруднювати природу це все одно що плювати в колодязь з якого п'єш воду – то у сучасному світі нічого не зміниться. Щоб підняти рівень життя населення та вийти з кризи потрібне зростання виробництва, але все це ні в якому разі не може бути загрозою втрати найціннішого скарба держави – чистого навколишнього природного середовища.

Список використаних джерел:

1. Конституція України: офіц. текст. Київ : КМ, 2020.
2. Ярошенко А. С., Голобородько В. В. Правові аспекти законодавчого регулювання права громадян на доступ до інформації про стан довкілля. *Електронне наукове фахове видання «Порівняльно-аналітичне право»*. 2019. № 5. С. 217–220.
3. Про охорону навколишнього природного середовища. Закон України від 01.01.2021 № 554-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1264-12#Text>. (дата звернення 22.03.2021).

4. Про захист людини від впливу іонізуючого випромінювання. Закон України від 24.02.2020. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/15/98-%D0%B2%D1%80#Text> (дата звернення 26.03.2021).

5. Костенко О., Ярошенко А. Здійснення державного контролю у сфері публічних закупівель. *Юридичний журнал «Право України»*. 2020. № 10. С. 171–183. DOI <https://doi.org/10.33498/louu-2020-10-171>.

ПОНЯТТЯ ЧАСУ ВЧИНЕННЯ КРИМІНАЛЬНОГО ПРАВОПОРУШЕННЯ

Радченко Денис Євгениевич
Курсант 2-го курсу
Факультету підготовки фахівців
для підрозділів кримінальної поліції
Дніпропетровського державного
університету внутрішніх справ

Анотація: Під час розслідування будь-якого правопорушення слідчий зобов'язаний встановити час його вчинення. Такий обов'язок впливає насамперед із положень кримінального та кримінально-процесуального закону. Адже час вчинення правопорушення входить до події кримінального правопорушення

Ключові слова: кримінальне право, кримінальне правопорушення, вчинення правопорушення

Під час розслідування будь-якого правопорушення слідчий зобов'язаний встановити час його вчинення. Такий обов'язок впливає насамперед із положень кримінального та кримінально-процесуального закону. Адже час вчинення правопорушення входить до події кримінального правопорушення (п. 1 ч. 1 ст. 91 КПК України), яка, у свою чергу, є обов'язковим елементом предмета доказування. Без встановлення часу вчинення правопорушення неможливо забезпечити і правильну кваліфікацію правопорушення, а отже, притягнути особу до кримінальної відповідальності. Час вчинення правопорушення має важливе і криміналістичне та кримінологічне значення, оскільки воно входить до криміналістичної та кримінологічної характеристики правопорушення.

Нестандартний підхід до визначення часу вчинення правопорушення пропонують М. В. Карчевський та Ю. О. Кучер. Вчені розмежовують юридичний та фактичний час вчинення правопорушення. Юридичний час

вчинення правопорушення, на думку дослідників, загальна нормативна інформація про темпоральний вимір юридичного діяння та причинно пов'язаних із ним передбачених кримінальним законом наслідків [1, с. 314]. Фактичний час вчинення правопорушення – конкретна фактична інформація про тривалість реального діяння та причинно пов'язаних із ним певних наслідків, що настали в межах відповідного темпорального виміру, передбаченого певною нормою Особливої частини КК [1, с. 315].

Час вчинення правопорушення у теорії кримінального права зазвичай розглядається в контексті чинності закону про кримінальну відповідальність в часі або кримінально-правової характеристики ознак об'єктивної сторони складу правопорушення. Однак цим не вичерпується його кримінально-правове значення. Як слушно зауважує З. А. Загинеї, темпоральність відображає об'єктивний час у тексті КК та проявляється як чинність кримінального закону України у часі, правові строки, визначення часу вчинення правопорушення, а також темпоральні оцінні поняття, повторюваність і тривалість [2, с. 18].

Звичайно, що час вчинення правопорушення не охоплює усі темпоральні аспекти закону про кримінальну відповідальність, однак стосується значної її частини. Час вчинення правопорушення є важливою категорією кримінального права, оскільки необхідний для: 1) встановлення злочинності, караності та інших кримінально-правових наслідків діяння; 2) визначення моменту закінчення правопорушення; 3) кваліфікації правопорушень, зокрема встановлення ознак складу правопорушення, оскільки є обов'язковою ознакою окремих складів правопорушення; 4) призначення покарання, оскільки впливає на ступінь суспільної небезпеки правопорушення; 5) визначення меж дії закону про кримінальну відповідальність у часі; 6) визначення правопорушення, вчиненого на території України; 7) встановлення осудності, неосудності та обмеженої осудності особи; 8) звільнення від кримінальної відповідальності у зв'язку із закінченням строків давності; 9) встановлення віку, з якого відповідно до КК може наставати кримінальна відповідальність тощо.

Відповідно до ч. 3 ст. 4 КК України, часом вчинення правопорушення визнається час вчинення особою передбаченої законом про кримінальну відповідальність дії або бездіяльності. Однак таке визначення не здатне задовольнити ні теорію, ні практику, оскільки воно не розкриває повною мірою значення цієї кримінально-правової категорії. У визначенні порушено правило про те, що визначення не повинно містити в собі коло. Ми маємо ситуацію, коли визначаюче поняття майже буквально повторює визначуване поняття (тобто утворюється тавтологія). Час вчинення правопорушення визначається через час вчинення діяння. Що ж розуміє законодавець під терміном «час», невідомо.

Час вчинення правопорушення характеризується рядом моментів – коротких проміжків часу, етапів його існування (розвитку): початком, продовженням, припиненням та закінченням.

Момент початку правопорушення – момент, з якого розпочинається вчинення правопорушення, перший момент вияву суспільно-небезпечного діяння. Це момент початку дії чи бездіяльності. Момент продовження правопорушення – це момент вчинення другого і наступного тотожного діяння, що утворюють єдиний злочин. Має місце у продовжуваних правопорушеннях. Крім того, продовженням правопорушення можна назвати так зване подальше перебування у «злочинному стані» (має місце у триваючих). Момент припинення правопорушення – це момент переривання правопорушення, який ще не доведено до кінця. Припинення вчинення правопорушення може відбуватися лише до його закінчення. Особа може припинити злочин з власної волі (добровільно відмовилась від доведення правопорушення до кінця), а також з причин, що не залежали від її волі (затримана працівниками правоохоронних органів). Момент закінчення правопорушення – це момент доведення його до кінця, момент завершення діяння. Це момент, з якого у діянні містяться усі ознаки складу правопорушення, передбаченого відповідною статтею Особливої частини КК [3, с. 65]. Питання про момент

закінчення правопорушення є одним із найбільш дискусійних у теорії кримінального права.

Отже, час вчинення правопорушення як універсальна кримінально-правова категорія – це період, протягом якого суб'єкт вчиняє правопорушення. Водночас час як обов'язкова ознака об'єктивної сторони правопорушення – це передбачена диспозицією кримінально-правової норми риса правопорушення, яка характеризує тривалість його вчинення. Час вчинення характеризується рядом моментів – коротких проміжків часу, етапів його існування (розвитку): початком, продовженням, припиненням та закінченням.

Список використаних джерел

1. Кримінальне право. Загальна частина : підручник / за ред. А. С. Беніцького, В. С. Гуславського, О. О. Дудорова, Б. Г. Розовського. Київ : Істина, 2011. 1121 с.
2. Загиней З.А. Герменевтика кримінального закону України : автореф. дис. ...док. юрид. наук : 12.00.08. Київ, 2016. 36 с.
3. Вознюк А. А. Структурні елементи часу вчинення злочину у кримінальному праві України. Актуальні проблеми кримінального права, та кримінології, кримінально-виконавчого права : матеріали III Міжнародної науково-практичної конференції «Актуальні проблеми кримінального права, процесу та криміналістики», присвяченої 10-річчю Міжнародного гуманітарного університету (м. Одеса, 28 жовтня 2011 року). Одеса : Фенікс, 2011. С. 63–65.

ПОНЯТТЯ ТА ЗМІСТ КРИМІНАЛЬНОГО ПРАВА

Савенко Вікторія Петрівна

Науковий керівник,

Старший викладач кафедри
кримінального права та кримінології

Балим Микола Сергійович

Курсант

Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ
м. Дніпро, Україна

Вступ. Всебічне дослідження поняття та зміст кримінального права має виняткове значення для науки. Кримінальне право України – одна з фундаментальних (базових) навчальних дисциплін, що вивчається у вищих навчальних закладах юридичного спрямування. Вона передуює вивченню інших наук кримінально-правового циклу – кримінології, криміналістики, кримінально-виконавчого та кримінального процесуального права, а також оперативно-розшукової діяльності. А у чому ж різниця, яку теж потрібно обов’язково враховувати.

Мета. Метою мого дослідження є виявлення та знаходження проблематики поняття та змісту кримінального права.

Матеріали та методи дослідження. При проведенні дослідження нами використано дані літературних джерел та дані проведених наукових досліджень щодо основних підходів та принципів дефінування поняття «Проблематики кримінального права».

Результати його обговорення. На нашу думку, завжди має існувати, зримо або незримо, обов’язкове правило: змістовна сутність злочинного діяння (злочинних діянь) може змінюватися. Це підкреслює «залежність» кримінального права від сутності та ознак держави, що можуть змінюватися, і це вказує на мінливість кримінального права [2]. В той же час зовнішня форма конкретних діянь (законодавче закріплення) не тільки не повинна змінюватися, вона повинна перебувати в рамках тих правових традицій, кримінально-

правових догм і правил, стандартів правосвідомості, котрі є усталеними в конкретній державі. Саме це підкреслює сталість кримінального права у відповідній країні (групі країн).

Що в плані правових традицій є характерним для українського кримінального права? Поняття злочину (злочинного діяння), поняття складу злочину, поняття та підстави кримінальної відповідальності та ін. – це сталі поняття не тільки українського кримінального права. Все, умовно кажучи, виписано, визначено, закріплено. Все викладається у юридичних навчальних закладах, формуючи відповідну правосвідомість. Саме з урахуванням цих усталених форм і потрібно вносити будь-які зміни у кримінальне право, в тому числі і за рахунок імплементації положень зарубіжного та міжнародного кримінального права [1].

Кримінально-правове регулювання – це процес, який охоплює як створення кримінального законодавства, так і його реалізацію. Водночас, у вузькому розумінні кримінально-правове регулювання можна звести до реалізації кримінального законодавства у формі дотримання, виконання, використання та застосування кримінально-правових норм [3]. На основі цього предметом кримінально-правового регулювання є сукупність урегульованих кримінально-правовими нормами суспільних відносин, які виникають у зв'язку із вчиненням злочину чи іншого суспільно-небезпечного діяння, передбаченого КК України. Його утворюють чотири групи суспільних відносин, які виникають у зв'язку з: 1) утриманням особи від вчинення суспільно небезпечних діянь, передбачених Особливою частиною КК України (у межах позитивної кримінальної відповідальності); 2) вчиненням особою суспільно небезпечних діянь, передбачених Особливою частиною КК України, які не визнаються злочинами; 3) заподіянням шкоди в межах обставин, що виключають злочинність діяння; 4) вчиненням особою злочину [4].

Висновок. Головною з функцій кримінального права є охоронна, яка проявляється у кримінально-правовій політиці та правоохоронній діяльності, які мають два головні напрями: з одного боку посилення карального впливу по

відношенню до організаторів та активних учасників організованих злочинних груп та злочинних організацій, та з іншого боку, застосування менш суворих покарань до осіб які вчинили злочини невеликої тяжкості, або навіть звільнення їх від кримінальної відповідальності. Реалізація заходів, що передбачаються кримінальним правом (правильна кримінально-правова кваліфікація вчинених небезпечних для інтересів людей діянь, проголошення правосудного обвинувального вироку, виконання належним чином покарання тощо) безпосередньо виконує охоронну функцію, і додатково – регулятивну.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Мінімальні стандартні правила поводження з ув'язненими // Зб. нормативних актів з кримінальновиконавчого права України / уклад. В. М. Трубников, Ю. В. Шинкарьов. – Х. : Харків юрид., 2008. – С. 78–90.
2. Туляков В. О., Тулякова М. А. Динаміка кримінального права: основні закономірності / В. О. Туляков, М. А. Тулякова // Актуальні проблеми держави і права : зб. наук. пр. – О., 2005. — Вип. 25. – С. 488–491;
3. Бачинин В. А. Социально-правовая реальность как предмет макросоциологического анализа / В. А. Бачинин // Журн. социологии и социальной антропологии. – 2002. – № 2. – С. 65.
4. Честнов И. Л. Синергетика права как один из возможных ответов на вызов постмодерна / И. Л. Честнова // Синергетика и право. Труды теоретического семинара юридического факультета СПбИВЭСЭП. – СПб, 2001 – Вып. 5. – С. 33.

ПОНЯТТЯ ВИНИ ТА ЇЇ ФОРМИ У КРИМІНАЛЬНОМУ ПРАВІ

Савенко Вікторія Петрівна,
Науковий керівник,
старший викладач
кафедри кримінального права
та кримінології
Дніпропетровського державного
університету внутрішніх справ
Демидов Ростислав Андрійович
Курсант II курсу
Групи ДР-942
Дніпропетровського державного
університету внутрішніх справ
м. Дніпро, Україна

Вступ. Загальне поняття вини було запропоноване наукою кримінального права і закріплене в Кримінальному кодексі України за ст. 23 Кримінального кодексу України, виною називається психічне ставлення особи до дії або бездіяльності, передбачених цим Кодексом, та її наслідків, виражених у формі умислу та необережності. [1] Вина є обов'язковою ознакою суб'єктивної сторони будь-якого складу злочину, яка тісно пов'язана з його об'єктивними ознаками, зміст її виражається об'єктивними ознаками злочину, що характеризують його об'єкт, суб'єкт та об'єктивна сторона. Отже, немає вини, відокремленої від конкретного суспільно небезпечного діяння. Адже цей вчинок є матеріальним змістом вини.

Мета. Метою мого дослідження є виявлення та знаходження проблематики поняття вини в кримінальному праві і її форми

Матеріали та методи дослідження. При проведенні дослідження нами використано дані літературних джерел та дані проведених наукових досліджень щодо основних підходів та принципів дефінування поняття «Поняття вини та її форми у кримінальному праві»

Результати його обговорення. Зміст вини є дуже важливою складовою поняття провини. Але цей зміст не дає повного опису вини. Для цього необхідно виділити та проаналізувати інші його компоненти поодиночі.

Важливим серед них є соціальна сутність. Ця ознака вини проявляється в негативному або зневажливому ставленні особи, яка вчинила кримінальне правопорушення проти суспільних відносин, що охороняються кримінальним законом. Через це вина людини у вчиненні суспільно небезпечного діяння сприймається негативно та засуджується законом.

Також велике значення для розуміння провини мають такі її складові, як форма і ступінь провини.

Форми вини визначаються у кримінальному законі як поєднання певних особливостей свідомості і волі особи, яка вчиняє суспільно небезпечне діяння. Поєднання таких рис виражає психічне ставлення людини до вчинку і його наслідків. Чинне кримінальне законодавство розрізняє дві форми вини - умисел (стаття 24) і необережність (стаття 25). [2] Це узагальнення, визначені законодавцем, які в загальних рисах визначають ставлення людини до вчиненого нею діяння та до його наслідків. Намір і необережність мають свої види. Намір може бути прямим або опосередкованим, а необережність існує у формі злочинної зарозумілості і злочинної недбалості. Окрім цих специфічних видів вина відсутня. Ступінь вини є остаточною складовою визначення провини. Воно визначає тяжкість вчинення та соціальну небезпеку винного. Ступінь вини має практичне застосування, оскільки здійснення кримінальної відповідальності і встановлення відповідного покарання безпосередньо залежать від того, чи було вчинено кримінальне правопорушення з прямим або непрямым умислом, який умисел був присутній - умисний чи раптовий, яка недбалість дозволив людині і в чому це було показано.

Висновок. Ми дійшли висновку, що винність особи є не лише обов'язковою суб'єктивною ознакою, а й важливою соціальною категорією, зміст якої визначається як характер та тяжкість злочину. Відомо, що свідомість і воля певною мірою визначаються зовнішнім середовищем, його об'єктивними

умовами. Це не може визначити повністю асоціальну поведінку людини. Серед них головну роль може зіграти свідомість і воля людини.

При визначенні вини і її змісту в кожному конкретному випадку слід керуватися розумінням її об'єктивного існування в реальності. Через це вину необхідно довести на попередньому слідстві та в суді після аналізу усіх доказів, зібраних у справі. Він стосується змісту предмета доказування в кожному конкретному випадку. Суд визнає вину, оскільки встановлює та дізнається інші факти та явища об'єктивної реальності, які існують або відбуваються у зовнішньому світі поза свідомістю особи чи свідомості суддів.

Встановлення вини, її форми і виду - необхідна і дуже необхідна умова правильної кваліфікації злочину. Поняття вини також полягає в тому, що кримінальне право керується принципом суб'єктивного ставлення до вини. Відсутність вини особи у вчиненні конкретного суспільно небезпечного діяння виключає суб'єктивну сторону і, як наслідок, виключає склад злочину та підстави кримінальної відповідальності. Зміст вини, її форми та види сильно впливають на визначення покарання за суспільно небезпечне діяння. [3]

ВИКОРИСТАНІ ДЖЕРЕЛА:

1. Кримінальний кодекс України.— Київ: Юрінком, 2001. – 239 с.
2. Науково-практичний коментар Кримінального кодексу України від 5 квітня 2001 року / За ред. М.І. Мельника, М.І.Хавронюка. – К.:Каннон,А.С.К., 2002. – 874 с.
3. Бажанов М.І. Кримінальне право України. Загальна частина. – К.: Юрінком Інтер, 2001. – 416 с.

ПРИХОВУВАННЯ КРИМІНАЛЬНОГО ПРАВОПОРУШЕННЯ

Савенко Вікторія Петрівна

Науковий керівник,

Старший викладач кафедри
кримінального права та кримінології

Танцюра Олександр Ігорович

Курсант

Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ
м. Дніпро, Україна

Вступ. Приховування кримінального правопорушення залишається однією з актуальних проблем кримінально-процесуального права. Це пояснюється тим, що на сьогоднішній день є невизначеним місце причетності до кримінального правопорушення у доктрині кримінального права, не має самостійності, не має чіткого розмежування з співучастю у кримінальному правопорушенні, не має встановлених заходів кримінально-правового впливу стосовно осіб, які є причетними до кримінального правопорушення[2].

Мета. Метою мого дослідження є виявлення та знаходження проблематики поняття та змісту приховування кримінального правопорушення.

Матеріали та методи дослідження. При проведенні дослідження нами використано дані літературних джерел та дані проведених наукових досліджень щодо основних підходів та принципів дефінування поняття «Приховування кримінального правопорушення».

Результати його обговорення. У теорії кримінального права є місце існування думки стосовно відокремлення таких видів причетності до кримінального правопорушення: потурання кримінального правопорушення, неповідомлення про кримінальне правопорушення, заздалегідь не обіцяне приховування кримінального правопорушення, злочинця та наслідків кримінального правопорушення[3].

Саме приховування злочину є активною діяльністю особи по приховуванню злочинця, засобів і знарядь вчиненого кримінального

правопорушення, його предметів здобутих злочинним шляхом. Але це визначення заздалегідь необіцяного приховування кримінального правопорушення з чого можна зробити висновок, що родового визначення приховування кримінального правопорушення не має. З цього маємо проблеми з кваліфікуванням правопорушень, що зумовлює появлення небезпечних діянь поза правовою діяльністю.

Доцільно було б створити теоретичні засади закріплення приховування кримінального правопорушення як більш окрему ланку кримінального права. На мою думку, на теперішній час було б доцільно використовувати текст саме ст. 186 Кримінального кодексу 1961 року, бо там містився більш детальний перелік усіх кримінальних правопорушень за приховування яких наставала кримінальна відповідальність. А. Ніколайчук назначує, що приховування кримінального правопорушення є суспільно-небезпечною формою протидії слідству та розшуку, яка перешкоджає пошуку та встановленню істини у кримінальній справі.[1].

Висновок. Згідно з викладеним вище, треба зазначити, що закріплені в чинному Кримінальному кодексі України законодавцю слід внести певні зміни до ст. 396 КК України. Варто було б зробити певні застереження, що стосуються приховування кримінального правопорушення членами сім'ї чи близькими родичами і притягувати їх до відповідальності заздалегідь не обіцяне приховування тяжких та особливо тяжких кримінальних правопорушень, а також злочинця з корисливої, або іншої зацікавленості[4].

СПИСОК ВИКОРАСТИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Ніколайчук І. А. «Уголовное право и криминология; уголовно-исполнительское право», Воронеж, 2000 – 1288с.
2. Пілявська Л. М. Законодавче закріплення причетності до злочину: історичний аспект / Л.М. Пілявська // Актуальні проблеми держави і права : зб. наук, праць / гол. ред. С.В. Ківалов; відп. за вип. В. М. Дрьомін. - О. : Юрид. л-ра. 2012. - Вип. 65. - С. 635-642.

3. Пілявська Л. М. Визначення поняття причетності до злочину в теорії кримінального права / Л.М. Пілявська // Актуальні проблеми держави і права : зб. наук, праць / гол. ред. С.В. Ківалов; відп. за вип. В. М. Дрьомін. - О. : Юрид. л-ра, 2012. - Вип. 67. - С. 662-668.

4. Пілявська Л. М. Заздалегідь не обіцяне приховування злочину, злочинця та наслідків злочину як один із видів причетності до злочину / Л.М. Пілявська // Актуальні проблеми держави і права : зб. наук, праць / гол. ред. С.В. Ківалов; відп. за вип. В. М. Дрьомін. - О. : Юрид. л-ра 2012. - Вип. 68. - С. 598-603.

ПРАВОВЕ ПОЛОЖЕННЯ ЛАТИНІВ

Слободянюк Роман Леонідович

Студент

Національний університет
біоресурсів та природокористування
м. Київ , Україна

Вступ. Як і у всіх державах, імперіях, республіках, так і Римі були різні верстви населення, які значно відрізнялися між собою повноваженнями, правами, обов'язками, мірою свободи. Концепція правового становища різних категорій населення Риму є дуже важливою, адже, як відомо – без минулого не буде майбутнього. В той же час, ми можемо стверджувати, що римське право зробило надзвичайно вагомий вклад у сучасну правову систему, адже, ми знаємо, що римське приватне право є основою теперішнього цивільного права не тільки в Україні, а й поширюється на значну кількість держав. За станом громадянства вільні люди поділялися на декілька груп: римські громадяни; латини; перегрини; вільновідпущеники та колони. Розглянемо більш детальніше питання правового положення латинів.

Мета дослідження: висвітлити правове положення латинів та виокремити особливості латинів серед інших верств населення .

Виклад основного матеріалу. У Римі, що протягом декількох століть перетворився на світову державу, була велика кількість чужоземців. Їхнє правове становище мало два варіанти — латини і перегрини: - латини(Latini) були етнічно близькі римлянам. Частина латинів (старі латини — Latiniveteres) мали всі приватні права римських громадян, але не мали публічних. Нові латини (Latininovi) мали тільки право вести справи за римськими законами (juscommercii). Латини досить легко могли бути натуралізовані; - перегрини(Peregrini) — вільні іноземці, що проживали на захоплених Римом територіях і мали право користуватися постановами власного правового порядку (правом народів). [1, 67].

Латинами визнавалися найдавніші мешканці регіону Лаціум та їх потомство. Потім правовий статус латина стали надавати деяким італійських громадам і за межами Лаціуму.

Після того як в I ст. до н.е. римське громадянство поширилося на всю Італію, статус латина залишився лише за населенням позаіталійських громад або провінцій, яким він надавалася особливими актами Римської держави.

Статус латина також набував раб, якого відпускав на свободу пан-латин або римський громадянин, але за умови надання вільновідпущенику цього статусу. Таким чином, статус латина отримує певну юридичне значення і відповідне оформлення. Набувається він в результаті:

а) народження в родині латинів, при цьому діють ті ж правила, що і для римських громадян: статус шлюбного дитини визначається за статусом батька, народженої поза шлюбом - за статусом матері;

б) присвоєння статусу латина актом державної влади;

в) добровільного переходу римського громадянина до числа латинів з метою отримання земельного наділу;

г) звільнення з рабства паном - латином або римським громадянином, але за умови надання правового статусу латина [2, 261].

При бажанні латини могли порівняно з іншими верствами населення легко придбати римське громадянство. Воно надавалося чинності загальних постанов Римської держави, що привласнювали його цілим категоріям латинів за певних обставин. Переїхавши на постійне місце проживання в Рим, вони також отримували статус римського громадянина. Пізніше це призвело до різкого зменшення чоловічого населення в містах Лаціум. Тому було встановлено правило: переїжджаючи до Риму, латин зобов'язаний залишити на місці колишнього місця проживання чоловіче потомство [3, 187].

Правове положення латина суттєво не відрізнялося від правового статусу римського громадянина. У сфері публічного права обмеження полягали в тому, що латини не мали права служити в римських легіонах, обиратися на посади

римських магістратів. Але коли вони перебували в Римі, могли брати участь у голосуванні в народних зборах. [4, 35].

Висновок. Отже, проаналізувавши достатню кількість джерел інформації та провівши дослідження щодо правового положення латинів можемо сказати, що з плином часу та змінами в соціально-економічному житті римського суспільства, іноземці крок за кроком утворюють самостійну групу вільного населення, і при наявності бажання здобувають правовий статус латина.

Список використаної літератури:

1. Макеев В.В., Головкин А. Г. Частное право Древнего Рима: Учебное пособие. Изд. 2-е, перераб. и доп. Ростов н/Д, 2002. 254 с.
2. Яковлев В.Н. Древнеримское и современное гражданское право России. Рецепция права: Учеб.пособие. Изд 2-е, перераб и доп. – Ижевск, 2004. 502 с.
3. Немировский А.А. История раннего Рима и Италии – СПб, 1999. 451 с.
4. Основы римского частного права / В. И. Борисова та ін. : за ред. В. И. Борисовой та Л. М. Барановой. Харків, 2008. 224 с.

ТЕХНОЛОГІЇ ШТУЧНОГО ІНТЕЛЕКТУ У КЛЮЧОВИХ СФЕРАХ ДЕРЖАВНОЇ ПОЛІТИКИ: ЗАРУБІЖНИЙ ДОСВІД ТА ПЕРСПЕКТИВИ ВПРОВАДЖЕННЯ В УКРАЇНІ

Теличко Оксана Анатоліївна,

к. ю. н., в. о.

завідувача кафедри правового регулювання економіки

Теличко Ірина Олегівна,

здобувач вищої освіти

Державний університет економіки і технологій

Вступ. Штучний інтелект як технологія майбутнього на сучасному етапі розвитку суспільства активно розширює свої можливості. У зв'язку з цим особливої актуальності набувають питання активного впровадження технологій штучного інтелекту в основні сфери державної політики. Також, поряд з цим, гостро стоїть проблема застосування норм, в тому числі і міжнародного права при вирішенні питань, які відображають сутність і технічний регламент використання штучного інтелекту. Для України врегулювання нового типу суспільних відносин, в яких братиме участь технологічний елемент у вигляді різного роду технологій штучного інтелекту є першочерговим завданням.

Мета роботи. Проаналізувати зарубіжний досвід розвитку галузі штучного інтелекту у різних сферах державної політики, розглянути прогнозовані результати їх впровадження в Україні та висвітлити очікувані проблеми.

Матеріали та методи. Велику увагу питанням запровадження технологій штучного інтелекту приділено у низці нормативно-правових і правозастосовних актів і документів, а також у вітчизняних і зарубіжних наукових публікаціях. У дослідженні використані загальні (системно-структурний) і спеціальні юридичні методи наукового пізнання (порівняльно-правовий і формально-юридичний методи).

Результати та обговорення. Протягом останніх років терміни «штучний інтелект» (далі – ШІ) та «технології штучного інтелекту» досить широко використовуються у науковому просторі та в українському суспільстві, незважаючи на те, що до 2020 року в українській нормативно-правовій базі було відсутнє легальне їх визначення. Такий стан речей актуалізував закріплення вищезазначених термінів у законодавстві України, а положення, пов'язані із впровадженням штучного інтелекту, поступово почали знаходити своє відображення у вітчизняному правовому полі.

Відповідно до плану пріоритетних дій Уряду на 2020 рік, затвердженого розпорядженням Кабінету Міністрів України від 9 вересня 2020 р. № 1133 [1] було розроблено Концепцію розвитку штучного інтелекту в Україні [2] (далі – Концепція), схвалену Розпорядженням Кабінету Міністрів України 2 грудня 2020 року. Концепція визначає розвиток технологій штучного інтелекту в Україні як один з пріоритетних напрямів у сфері науково-технологічних досліджень.

Аналізуючи положення Концепції, основними її завданнями у площині нашого дослідження вважаємо наступні: 1) пріоритетними напрямками реалізації концепції стане впровадження штучного інтелекту в освіті, економіці, суспільному управлінні, кібербезпеці і обороні; 2) у рамках концепції Україна зобов'язується привести все законодавство, що регулює використання штучного інтелекту, відповідно до міжнародних нормативно-правових актів.

Отже, пріоритетними сферами, в яких реалізуються завдання державної політики розвитку галузі штучного інтелекту, є: освіта і професійне навчання, наука, економіка, кібербезпека, інформаційна безпека, оборона, публічне управління, правове регулювання та етика, правосуддя.

Зважаючи той факт, що питання правового регулювання штучного інтелекту та похідних від нього технологій знаходяться на стадії обговорення, розглянемо детально основні, перспективні на нашу думку, сфери впровадження технологій штучного інтелекту в Україні, проведемо

порівняльно-правовий аналіз зарубіжного досвіду, та висвітливо можливі очікувані проблеми.

Освіта і професійне навчання. В останні десятиліття вітчизняна освіта перебуває в стані постійної трансформації, викликаній необхідністю інтеграції у світовий освітній простір, підвищення якості наданих освітніх послуг, підвищення конкурентоспроможності українських ВНЗ на міжнародній арені, а також загальними змінами соціально-економічного характеру, що сталися в країні.

В якості передових технологій штучного інтелекту у провідних зарубіжних країнах за змістом і засобами сучасної освіти можна виділити [3, с. 293]:

- інтернет речей (навчальні лабораторії віддаленого доступу; дистанційні лабораторні стенди);
- аддитивне виробництво (3D-принтери в навчальних майстернях; 3D-моделювання (в дисциплінах інформатика, математика); виготовлення деталей роботів, технічних пристроїв у додатковій освіті учнів);
- ІІІ, машинне навчання і робототехніка (використання в навчальному процесі аватарів і чат-ботів для консультування, тестування і проектування індивідуальних освітніх маршрутів учнів; використання роботів присутності при дистанційному навчанні);
- великі дані, блокчейн і хмарні обчислення (формування захищених портфоліо учнів і педагогів; фіксація сформованості навчальних і професійних компетенцій; використання в навчальному процесі хмарних технологій);
- віртуальна і доповнена реальність (використання в навчальному процесі імітаційних лабораторних стендів і лабораторних установок з елементами доповненої реальності).

Зважаючи на нинішні обставини, більшість експертів зі штучного інтелекту в Україні вважають, що освіта це один з секторів, які мають найбільший потенціал для прогресу. Криза коронавірусу спричинила величезні порушення в системах освіти у всьому світі. Покоління школярів виявилось

змушеним провести більшу частину минулого року у дистанційному навчанні. Це відкрило безпрецедентні можливості для технологічних рішень, що використовують ШІ. Для системного розвитку ШІ Міністерство освіти і науки України створило експертний комітет. Це перший, але необхідний крок, оскільки Україна повинна застосувати досвід провідних країн світу у прийнятті законодавства, спрямованого на безпечний рівень імплементації та застосування ШІ [4].

Сфера охорони здоров'я. Впровадження технологій штучного інтелекту в медицині – один з головних трендів у світі охорони здоров'я. Штучний інтелект і нейромережі здатні докорінно змінити всю світову медицину: перетворити систему діагностики, сприяти розробці нових лікарських препаратів, підвищити якість медпослуг в цілому і знизити витрати. Штучний інтелект вміє визначати індивідуальні показники здоров'я за допомогою відеоаналізу, зокрема: тиск, пульс, частоту дихання та рівень стресу. Враховуючи ці показники, технологія може виявляти закономірності, що вказують на захворювання, задовго до появи очевидних симптомів.

У Китаї для боротьби з коронавірусом використовуються технології розпізнавання обличчя з датчиками/інфрачервоними камерами для дистанційного вимірювання температури, що дозволяє створювати системи, які в режимі реального часу автономно ідентифікують людей із гарячкою [5].

Уже сьогодні в деяких британських лікарнях застосовують новий спосіб тестування плода на патології, які складно або неможливо виявити іншими засобами. Система працює на основі штучного інтелекту, і в неї закладено понад 350 тисяч знімків плодів з тими чи іншими відхиленнями. Система називається ScanNav і вона здатна давати лікарю багато корисної інформації про патології плоду, спираючись на наявні в базі дані по іншим пацієнткам. Поки ScanNav працює в тестовому режимі і використовується тільки в акушерстві, але в майбутньому вона може отримати набагато більш широке поширення і буде особливо корисна для країн, що зазнають гострий дефіцит в лікарях [6].

Системи ІІІ в медицині розробляються не тільки для лікарів, а й для їхніх пацієнтів. Багато сучасних розробок дозволяють людям самостійно відстежувати свій стан здоров'я, стежити за динамікою пульсу, тиску, дихання і інших показників. Причому необхідно не просто збирати дані, але і аналізувати та інтерпретувати їх. З цими завданнями непогано справляються численні сучасні мобільні додатки.

Окремої уваги в цьому контексті заслуговує розробка та запровадження в Україні системи «Е-Health» — електронної системи охорони здоров'я, що забезпечує обмін медичною інформацією та реалізацію програми медичних гарантій населенню [7]. Екосистема «Е-Health» дозволить пацієнтам зручно та якісно отримувати медичні послуги, забезпечить лікарів необхідним доступом до медичних даних пацієнта, а керівників лікарень — максимальною аналітичною інформацією для прийняття управлінських рішень [8].

Але, сфера охорони здоров'я в Україні поки що знаходиться на одній з перших сходинок у розвитку технологій Інтернету речей при впровадженні електронних послуг.

Кібербезпека, інформаційна безпека. Очевидно, що цифрова трансформація - одне з найбільших благ для кіберзлочинності спільноти, адже завдяки їй значно розширюється потенційна поверхня атаки. При цьому до послуг кіберзлочинців - все ті ж штучний інтелект і технології машинного навчання, які, як з'ясовується, можна з тією ж ефективністю використовувати не тільки для захисту корпоративних мереж, але і для здійснення атак на них.

З огляду на гостру нестачу досвідчених фахівців щодо забезпечення безпеки і величезні обсяги даних, з якими доводиться працювати організаціям, багато компаній вже використовують можливості ІІІ для забезпечення кібербезпеки або планують зробити це. Передбачається, що штучний інтелект звільнить фахівців від рутинних завдань, взявши на себе більшу частину рутинних процедур. Так, наприклад, ІІІ-рішення можуть аналізувати події в сфері безпеки, виявляти відхилення в роботі програм і пристроїв від «норми», і сповіщати про це співробітників служби ІБ.

Для того щоб вирішити цю проблему, необхідно передати прийняття численних низькорівневих рішень і рутинні процеси автоматизованих систем, які передбачають набагато меншу участь людини. У той же час потрібно не тільки замінювати традиційно ізольовані застарілі пристрої безпеки на інтегровані системи, що забезпечують більш високий рівень прозорості та контролю у всіх мережових середовищах. Щоб компенсувати брак фахівців, важливо використовувати технології машинного навчання і штучного інтелекту для зіставлення та аналізу загроз і оперативного прийняття заходів у відповідь.

Висновки. У сучасному світі за останнє десятиліття технології штучного інтелекту досить активно впроваджуються в різні компетенції, до цього реалізовані виключно людиною. Ці компетенції здійснюються на державному рівні практично у всіх сферах управління:

- економічної (промисловість, сільське господарство, будівництво, транспорт, зв'язок, природні ресурси, фінанси, торгівля);
- соціально-культурної (освіта, наука, культура, охорона здоров'я і соціальний захист населення);
- адміністративно-політичної (оборона, безпека, внутрішні справи, закордонні справи, юстиція).

Використання штучного інтелекту порушує широкий спектр правових, психологічних, філософських та етичних питань. Будь-який розвиток у галузі інтелектуальних технологій повинен працювати виключно на благо людства.

Можливо, у національних органів влади, які розробляють та виконують Стратегію, є багато часу, щоб технології ШІ стали ефективним інструментом боротьби з корупцією та зміцнення верховенства права в Україні. Відповідно до Стратегії, кінцевий термін її реалізації – 2030 рік. Тим не менше, український уряд повинен буде вирішити ключові невирішені питання щодо ШІ (ризики, етика, фінансування тощо), перш ніж може відбутися повноцінне впровадження ШІ в українських юридичних інститутах.

Створюючи нові програми з використанням ШІ, необхідно одночасно розробити Кодекс поведінки для їх використання, необхідний для запобігання

та мінімізації ризиків зловживання цією технологією та Кодекс етики, який відповідав би цінностям Європейського Союзу. Союзу та Європейської хартії прав людини. Особливу увагу слід приділити законодавству у галузі захисту персональних даних, захисту інформації, інтелектуальної власності та конкуренції.

Список використаних джерел:

1. Про затвердження плану пріоритетних дій Уряду на 2020 рік: Розпорядження Кабінету Міністрів України від 9 вересня 2020 р. № 1133-р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1133-2020-%D1%80#n4>.
2. Про схвалення Концепції розвитку штучного інтелекту в Україні: Розпорядження Кабінету Міністрів України від 2 грудня 2020 р. № 1556-р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1556-2020-%D1%80#Text>.
3. Китайгородский М. Д. Индустрия 4.0 и ее влияние на технологическое образование // Современные наукоемкие технологии. 2018. № 11–2. С. 290–294.
4. Як штучний інтелект може допомогти освіті. Освіторія Медіа. URL: <https://osvitoria.media/experience/yak-shtuchnyj-intelekt-mozhe-dopomogty-osviti/>.
5. Кулініч В. Як штучний інтелект допомагає у боротьбі з коронавірусом. *Nv.ua*. 3 квітня 2020. URL: <https://nv.ua/techno/technoblogs/epidemiya-koronavirusa-kak-iskusstvennyy-intellekt-pomogaet-diagnostirovat-bolezn-50080013.html>.
6. Искусственный интеллект в медицине и здравоохранении. Центр2М. URL: center2m.ru/ai-medicine.
7. «EZdorovua». Адміністратор Центральної бази даних eHealth України. [Електронний ресурс] / «EZdorovua». // Адміністратор Центральної бази даних eHealth України. – URL: <https://ehealth.gov.ua>.
8. «Портал Дія». Про портал. [Електронний ресурс] / «Портал Дія». // Про портал. – URL: <https://plan2.diiia.gov.ua/>.

ЗАРУБІЖНИЙ ДОСВІД ПІДГОТОВКИ ПРАВООХОРОНЦІВ ТА ПЕРСПЕКТИВИ ВДОСКОНАЛЕННЯ

Тінін Дмитро Геннадійович,

викладач

Каргапольцев Іван Володимирович,

курсант

Дніпропетровський державний університет внутрішніх справ
м. Дніпро, Україна

Вступ. Побудова української держави на сучасному етапі потребує вдосконалення охорони усіх суспільних відносин, і в першу чергу відносин, що становлять зміст публічного порядку та громадської безпеки. В результаті реалізації Національною поліцією України комплексу профілактичних заходів протягом останніх років криміногенна ситуація у більшості міст стабілізувалася, а кількість зареєстрованих кримінальних правопорушень, у тому числі особливо тяжких та вчинених із застосуванням зброї поступово зменшується. Необхідність підвищення рівня дотримання порядку, підтримання стабільності у суспільних відносинах, що складаються під час перебування людей у громадських місцях, зумовлює об'єктивну потребу в подальшому вдосконаленні тактики діяльності правоохоронців у сфері охорони публічного порядку і забезпечення безпеки як у звичайних, так і в особливих умовах.

Мета. Вивчення зарубіжного досвіду підготовки правоохоронців з метою виокремлення перспектив подальшого вдосконалення.

Матеріали та методи. Використання навчальних посібників та наукових статей за редакцією Комісарова О.Г., Чепеляк К.В. та інших. Метод аналізу, узагальнення, порівняння.

Результати та обговорення. Сучасні процеси переформатування діяльності органів Національної поліції України все більшою мірою активізують питання дослідження успішного зарубіжного досвіду організації та функціонування органів та підрозділів поліції. В даному контексті особлива

роль відведена питанням тактичної підготовки працівника поліції, що є невід'ємною складовою його подальшої успішної професійної діяльності. Доречним є дослідження питань тактичної підготовки поліцейських у Сполучених Штатах Америки.

Основна увага підготовки поліцейських в США приділяється на етапі навчання в Академії поліції. Система професійної підготовки кадрів в США в найбільш загальному вигляді може бути представлена як структура з трьох основних ланок: первинна підготовка для осіб, які вступають на службу в поліцію; підвищення кваліфікації та службова підготовка співробітників поліції; підвищення кваліфікації та підготовка співробітників, що займають управлінські посади. Тактична підготовка здійснюється в рамках первинної підготовки поліцейського, що має в першу чергу, практичну складову навчання поліцейських. Тактична підготовка поліцейських в Академії поліції (штату) здійснюється за такими напрямками як: дії в критичних ситуаціях, здійснення комплексу заходів з проведення операцій порятунку заручників, тактика використання спеціального обладнання, тактика застосування вибухових пристроїв, тактика протидії тероризму, тактика та методика обшуку будівель і приміщень, тактика та особливості порятунку заручників з використанням мобільних засобів, тактика надання першої медичної допомоги. В рамках здобуття первинної підготовки в Академії поліції для поліцейських навчальним планом передбачено: курси (детальні) з тактичної підготовки з урахуванням чинного національного законодавства; курси з дотримання правопорядку, де поліцейським чинять опір; новий курс психологічна тактична підготовка. Також, в рамках навчального плану один раз на рік для поліцейських, що навчаються в Академії поліції передбачена можливість практичного відпрацювання здобутих протягом навчального року знань, умінь та навичок. А саме: на базі закладу або за його межами відбувається широкомасштабне тренування (практичне навчання) по плану дій у надзвичайних ситуаціях.

Навчальний план для поліцейських також охоплює такі напрямки їх навчання як: арешт і оформлення його процедури; тактика та методи

розслідування; тактика налагодження паролів радіозв'язку, складання звітів, розслідування трафіку і забезпечення безпеки дорожнього руху; тактика екстремального водіння автомобіля «Оперативний курс», переслідування і безпечне управління; тактика поводження з вогнепальною зброєю, турбота про зброю, практичні стрільби, тактичне маніпулювання з боковим відводом рушниці, хімічні речовини, чистка; тактика культури відносин, графа «сексуальні домагання», питання відносин із засобами масової інформації, стрес контроль, просвіта в питаннях інвалідності, общинних відносин, тактика зв'язку, злочини з мотивів ненависті, зниклі безвісти, і насильство в сім'ї; тактика розшуку і захоплення злочинця, свідoctва, статuti арешту, злочини проти «особистості і власності», статеві злочини проти дітей; тактика самооборони без застосування будь-яких видів зброї; тактика та процедура патрулювання; тактична підготовка «Advanced»; тактика Мобільного силового поля, «Patrol Ride-Along», мобільний бортовий комп'ютер в автомашині, контроль вживання алкоголю, адміністративну дисципліну, культурне різноманіття, «K-9» операції, операції підтримки з повітря; тактика «Bomb Squad» тощо.

Крім зарубіжного досвіду США, звернемо увагу на здобутки Канади. Так, в Канаді важливу роль у підготовці поліцейських відіграє поліцейська тактика захисту в контексті моделі втручання для вирішення інциденту. Цю модель було розроблено за такими принципами: основне завдання будь-якого втручання – громадська безпека; безпека поліцейських має істотне значення для громадської безпеки; оцінка ризику має враховувати ймовірність і ступінь загрози життю, травмування та пошкодження майна тощо. Беззаперечним є те, що реалізація урядових програм Канади щодо оптимізації діяльності поліції, а саме: проекту підтримки підготовки поліцейських за фінансового сприяння Міністерства закордонних справ Канади, а також Канадської поліцейської місії в Україні – сприяла підвищенню рівня професійної підготовки поліцейських, передусім важливої її складової – тактичної підготовки.

Висновки. Таким чином, вивчивши викладений матеріал, робимо висновок, що процес тактичної підготовки працівників правоохоронних органів, а саме Національної поліції, потребує подальшої оптимізації та вдосконалення з урахуванням передових національних і міжнародних стандартів. Як приклад, досвід США у питанні тактичної підготовки може бути корисним для вітчизняної практики навчання поліцейських в Україні у частині внесення змін та доповнень до навчальної дисципліни «Тактико-спеціальна підготовка». Зарубіжний досвід провідних держав світу відіграє неабияке значення для підготовки працівників у правоохоронній сфері нашої держави.

ДЕЯКІ АСПЕКТИ ЗАПОБІГАННЯ КОРУПЦІЇ ПІД ЧАС НАДАННЯ ПУБЛІЧНИХ ПОСЛУГ ОРГАНАМИ НАЦІОНАЛЬНОЇ ПОЛІЦІЇ

Шевченко Оксана Олександрівна,
ад'юнкт відділу організації освітньо-наукової підготовки
Харківського національного університету внутрішніх справ
Івахненко Сергій Вікторович,
начальник ТСЦ №6350 РСЦ ГСЦ МВС в
Харківській області (філія ГСЦ МВС)

Введення. Щодня Уряд країни докладає також значних зусиль задля того, щоб була продовжена реформа децентралізації в бік більшої свободи та відповідальності регіонів; підвищувалася ефективність врядування якості надання державних послуг через залучення нових професійних кадрів та впровадження сучасних управлінських практик у роботу державних органів. Помітною і відчутною є підтримка правоохоронних та судових інституцій, призначенням яких є боротьба з корупційними явищами й реалізація принципу верховенства права, побудова основ для фактичного захисту приватної власності, забезпечення реальної рівності перед правосуддям та відповідності мережі надавачів безоплатної правової допомоги потребам громадян. Гарантування безпеки кожного громадянина, ефективний захист суверенітету й територіальної цілісності держави закладено у реформі, яка активно зараз триває у сфері безпеки і оборони [1, с. 22-24].

Неможна не згадати, що основний зміст концепції побудови соціальної держави з напрямом до надання публічних послуг був викладений у ч. 3 ст. 13 Європейської соціальної Хартії (переглянутій) від 3 травня 1996 році. Відповідно до нормативно-правового припису, що міститься у цій статті названого документу, країни-учасниці брали на себе обов'язок передбачити, щоб «кожна людина могла одержати у відповідних державних чи приватних

службах такі поради й допомогу, які потрібні для уникнення появи особистого або сімейного нужденного становища, для його подолання чи полегшення» [2].

В Україні перехід до сервісно-орієнтованої на суспільний інтерес моделі публічного управління офіційно був визнаний у перші роки існування держави як незалежної. Так, відповідно до ст. 3 Конституції України «людина, її життя і здоров'я, честь і гідність, недоторканність і безпека визнаються в Україні найвищою соціальною цінністю ... Утвердження і забезпечення прав і свобод людини є головним обов'язком держави» [3].

Не даремно в Законі України «Про національну поліцію» звертається увага, що національна поліція, як центральний орган виконавчої влади, який служить суспільству шляхом надання поліцейських послуг у сферах: 1) забезпечення публічної безпеки і порядку; 2) охорони прав і свобод людини, а також інтересів суспільства і держави; 3) протидії злочинності; 4) надання в межах, визначених законом, послуг з допомоги особам, які з особистих, економічних, соціальних причин або внаслідок надзвичайних ситуацій потребують такої допомоги [4].

Але, поряд із вказаним, маємо можливість спостерігати ганебні випадки, які містяться в діяльності зазначеного правоохоронного органу, коли її працівники під час надання поліцейських послуг вчиняють протиправні корупційні дії. Все це спрямовує на необхідність дослідження запобігання корупції під час надання публічних послуг органами Національної поліції.

Мета роботи спрямована на виявлення факторів, які сприяють вчиненню корупційних діянь під час надання поліцейських послуг, а також вироблення певних напрямів спрямованих на мінімізації корупційних ризиків в діяльності органів Національної поліції.

Матеріали і методи. Методологічною основою дослідження стали сучасні загальні та спеціальні методи наукового пізнання. Їх застосування обумовлюється системним підходом, що дає можливість досліджувати проблеми в єдності їх соціального змісту і юридичної форми. Так, за допомогою логіко-семантичного методу можливе з'ясування сутності терміну

«корупція», «запобігання корупції» тощо. Системний метод доцільно використовувати під час визначення місця та особливостей функціонування органів Національної поліції в системі суб'єктів запобігання корупції. Метод документального аналізу сприяє ілюстрації досягнень і недоліків у правовому регулюванні мінімізації корупційних ризиків у відповідних сферах діяльності Національної поліції.

Результати і обговорення. На важливість дослідження запобігання корупції в діяльності органів Національної поліції було звернуто увагу в працях вчених-адміністративістів. Так, О.В. Джафарова зазначає, що корупція є одним з основних чинників, які створюють реальну загрозу національній безпеці та демократичному розвитку держави, вона негативно впливає на всі сторони суспільного життя: економіку, політику, управління, соціальну і правову сфери, громадську свідомість, міжнародні відносини [5, с. 59]. В той же час з корупцією можливо боротися використовуючи різні заходи: суто репресивні, які полягають у виявленні, розслідуванні та розкритті корупційних правопорушень і притягненні винних осіб до відповідальності, або превентивні, серед яких як покращення прозорості, підзвітності і доброчесності державних структур, правовий захист громадян та підвищення правової обізнаності, підвищення етичних стандартів у діяльності суб'єктів публічної адміністрації, просвітницька робота з населенням та окремими цільовими групами, виховання молоді у дусі неприйняття корупції [5, с. 59-60].

У свою чергу, С.О. Шатрава на підставі аналізу наукових підходів, що репрезентовані різними галузями наукового знання, сформулював наступне визначення запобігання корупції в органах Національної поліції, як складової частини загальнодержавної антикорупційної політики, яка об'єднана національною ідеєю подолання цього негативного явища, включає стратегію розвитку публічно-правових відносин щодо усунення, нейтралізації чи обмеження дії посадових осіб органів Національної поліції (детермінант) корупції та цілеспрямованому впливі за допомогою комплексу адміністративно-правових інструментів для досягнення поставлених цілей, що

складаються у сфері реалізації завдань та функцій Національної поліції України [6, с. 11].

Слушною є позиція О. Я. Прохоренка, яка наголошує на тому, що характерним для системи запобігання та протидії корупційним проявам у державній службі є те, що як її суб'єкти, так і об'єкти мають різну організаційно-структурну форму і відрізняються за правовим статусом. Ефективність діяльності системи щодо запобігання та протидії корупційним проявам у системі державної служби залежить від кваліфікації кадрів і методів управління [7].

В той же час, всі вчені звертають увагу на необхідність запровадження адміністративно-правових механізмів протидії вчинення корупційних дій під час реалізації надання публічних послуг. У зв'язку з цим, доречно вказати на певні недоліки, які становлять собою корупційні ризики в процедурі надання публічних послуг органами Національної поліції, а саме:

- 1) неналежна визначеність або взагалі відсутність порядку надання адміністративної послуги;
- 2) умови надання послуг непрозорі і приховуються від отримувача послуги;
- 3) посадова особа органу Національної поліції, що надає послуги, має надто широкі та нерегламентовані дискреційні повноваження;
- 4) штучне ускладнення отримання адміністративної послуги, зокрема, шляхом встановлення додаткових заборон і обмежень чи створення надмірних обтяжень для одержувачів адміністративної послуги;
- 5) вимагання неправомірної вигоди за вчинення (не вчинення) певних дій;
- 6) навмисне приховування конфлікту інтересів;
- 7) неправомірне сприяння окремим фізичним (юридичним) особам чи їх об'єднанням;
- 8) неналежне (упереджене) ставлення до окремих осіб;
- 9) штучне створення несприятливих побутових умов та матеріально-ресурсного забезпечення при отриманні адміністративних послуг тощо.

Висновки. На підставі вказаних недоліків в діяльності органів Національної поліції щодо надання публічних послуг, постає необхідним вказати на здійснення певних заходів спрямованих на мінімізацію корупційних ризиків у сфері надання поліцейських послуг органами Національної поліції:

- чітко віднести умови та порядок здійснення адміністративних процедур до відповідних норм законодавчих і нормативних актів;
- спростити процедури надання публічних послуг;
- обмежити дискреційні повноваження посадової особи, що надає публічні послуги;
- прийняття інструкції щодо застосування внутрішнього положення і процедур надання послуг та стандартних операційних процедур;
- надати клієнтам повну і зрозумілу інформацію щодо умов надання таких послуг (веб-сайт, розміщення повідомлень в Інтернеті тощо);
- мінімізувати контакти посадової особи органу поліції з громадянами при наданні публічної послуги, зокрема, шляхом впровадження альтернативних шляхів подання чи отримання інформації;
- періодично проводити ротацію кадрів органів поліції;
- повідомити клієнтам повну інформацію про порядок подання скарг;
- забезпечити обов'язковий розгляд скарг на дії посадової особи органу поліції, з інформуванням скаржника щодо результатів такого розгляду;
- переглянути та скоригувати графіки прийому отримувачів публічних послуг залежно від конкретних обставин тощо.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Мозговий О.О. Адміністративно-правові засади діяльності сервісних центрів МВС України : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.07. Київ, 2018. 224 с.
2. Європейська соціальна Хартія (переглянута) від 3 травня 1996 року № 994_062. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_062.
3. Конституція України від 28.06.1996 № 254к/96-ВР. URL : <http://zakon.rada.gov.ua/go/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80>.

4. Про Національну поліцію : Закон України від 02.07.2015 № 580-VIII
URL : <https://zakon.rada.gov.ua/go/580-19>.

4. Джафарова О.В. Щодо змісту корупційних ризиків в діяльності органів внутрішніх справ. *Кримінально-правові та кримінологічні засади протидії корупції* : матеріали III міжнар. наук.-практ. конф. (м. Харків, 03 квіт. 2015 р.). Х. : Золота миля, 2015. С. 59-62.

6. Шатрава С.О. Адміністративно-правові засади запобігання корупції в органах Національної поліції України : дис. ... доктора юрид. наук : 12.00.07. Харків, 2017. 439 с.

7. Прохоренко О. Я. Протидія корупційним проявам у системі державної служби України (організаційно-правовий аспект) : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. наук з держ. управління : 25.00.03. Київ, 2004. 20 с.

ДО ПИТАННЯ ПРАВОВОГО СТАТУСУ РИМСЬКОГО ГРОМАДЯНИНА

Ямковий Святослав Ігорович,

Студент

НУБіП України

м. Київ, Україна

Вступ. Дослідження правового статусу римського громадянина є досить цікавою темою, бо в цілому римські громадяни були першими, хто користувався повним захистом прав зі сторони держави. І тому, ми можемо стверджувати, що саме їх правовий статус був взятий за приклад сучасною юриспруденцією для визначення правового статусу громадянина. Спектр прав і свобод римського громадянина був настільки широкий для того часу, що навіть і не зрозуміло, як у той період часу могла бути настільки розвинена правова система захисту прав громадян серед панування рабовласницького ладу держав. Навіть не важливо, яка тема береться для дослідження, бо Рим був перший у всьому, що є пов'язано з правом.

Мета дослідження. Дослідити особливості правового статусу римських громадян

Основна частина. Суб'єктом публічних відносин і публічного права у Римі вважався римський громадянин (*civis romanus*). Хочемо зазначити, що деякі вчені, а саме О.А. Підопригора і Є.О. Харитонов визначають, що це поняття не є тотожним поняттю «фізична особа», яке застосовується у приватному праві: у відносинах публічного права римлянин виступав як специфічний суб'єкт — *civis optimo jure*. Для визнання за особою стану римського громадянства необхідна була наявність сукупності вимог: належність до римської громади, особиста свобода, наявність певного сімейного статусу, досягнення певного віку.

Певною особливістю римського громадянства як правового інституту було те, що воно визначалося сукупністю правових вимог і, у певному розумінні, було створено правом, маючи суворо особистісний характер. Тому

римське право виключало можливість наявності у суб'єкта подвійного громадянства: як зазначав Ціцерон, цього не допускала «велич римського народу», часточку якої набував кожен громадянин Риму.

Набувалось римське громадянство внаслідок народження дитини у законному шлюбі римських громадян. У такому шлюбі дитина набувала статусу свободи свого батька та підпадала під його владу. Також громадянство могло бути надане особливими державними актами за окремі заслуги перед Римом. [1,с.180] [2,с.34]

Проаналізувавши велику кількість літератури ми дійшли висновку, що римські громадяни мали певний перелік прав і обов'язків, що були недоступні іншим прошаркам населення Риму. Стосовно галузі прав публічних правовідносин римські громадяни мали такий перелік прав, а саме : Право участі у зборах, зібраннях та організаціях;право участі у голосуванні на зборах державного значення;право оскарження рішень магістратів;право обіймати посади магістратів та виконувати судові, адміністративні, військові та інші функції;право укладати законний римський шлюб (*jus connubii*);право участі в торговому обороті (*jus commercii*);право бути учасником судового процесу (*jus legis actiones*); право на заповіт (*jus testamenti factio*); право на ім'я (*tria nomina*); права здійснювати батьківську владу в родині (*patria potestas*); право подавати законні позови (*legis actiones*); [1,с.181],[3,с.82]

Стосовно публічних обов'язків римського громадянина варто відмітити наступні: обов'язок підлягати майновому цензу (подавати відомості про доходи і майно); обов'язок військової служби (крім звільнених від цього обов'язку);обов'язок сплати мита та спеціального державного податку в разі виникнення надзвичайних потреб;обов'язок посідання землями підкорених народів та раціонального їх використання;обов'язок реалізовувати право зібрань, дотримуючись встановлених правил (проводити їх у визначених місцях, тільки у певні дні, протягом світлої частини доби та ін.); [1,с.181]

Висновок. Отже, враховуючи вищезазначене, ми дійшли до висновків, що римське громадянство було тогочасним ідеалом розвитку права . Крім того,

римські громадяни користувалися повним захистом держави та всіма потрібними правами для життя. На нашу думку, саме права римських громадян слугували своєрідним прикладом для сучасної юриспруденції

Список літератури:

1. Підпригора О.А., Харитонов Є.О. Римське право : підруч. Вид. 2-ге Київ : Юрінком Інтер, 2009. 528 с.
2. В. І. Борисова, Л. М. Баранова, М. В. Домашенко. Основи римського приватного права: підруч. / За заг. ред. В. І. Борисової та Л. М. Баранової. Харків: Право, 2008. 224 с.
3. Калюжний Р. А., Вовк В. М. Римське приватне право : підруч. для вищ. навч. закл. Київ, 2014. 240 с.